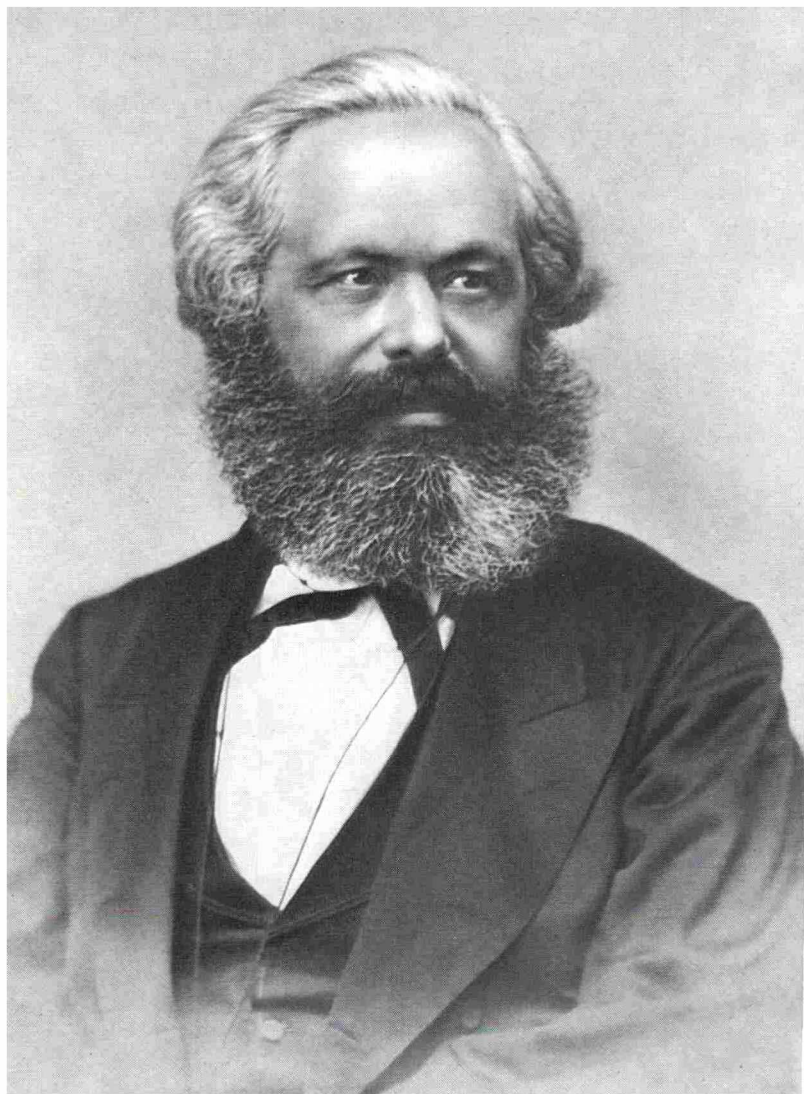

KAIKKIEN MAIDEN PROLETAARIT, LIITTYKÄÄ YHTEEN!

Karl Marx

KARL MARX

Pääoma

Kansantaloustieteen
arvostelua

1 osa

ENSIMMÄINEN KIRJA

Pääoman
tuotantoprosessi

VALMISTANUT PAINOON
Friedrich Engels

KUSTANNUSLIIKE EDISTYS
Moskova 1974

KARL MARX
DAS KAPITAL
KRITIK DER POLITISCHEN ÖKONOMIE

Taiteilija G. DMITRIJEV

M $\frac{10101-0519}{014(01)-74}$ 386-74

Painettu Neuvostoliitossa

© Suomens. Kustannusliike Edistys, 1974

»Pääoman» ensimmäisen osan tämän suomenkielisen laitoksen pohjaksi on otettu Karjalan ASNT:n valtion kustannusliikkeen Petroskoissa 1957 julkaisema O. V. Louhivuoren suomennos (tarkistaneet Tuure Lehén ja Mauri Ryömä). Tätä suomenkielistä laitosta valmistettaessa tekstin tarkastuksessa on käytetty Marxin ja Engelsin koottujen teosten saksankielisen laitoksen 23. nidosta (Marx—Engels, Werke, Dietz Verlag Berlin 1969), jonka teksti vastaa Hampurissa 1890 ilmestyneen ensimmäisen osan neljännen saksankielisen, Friedrich Engelsin tarkastaman, painoksen tekstiä.

Marxin ja Engelsin koottujen teosten 23. nidosta valmisteltaessa Neuvostoliiton kommunistisen puolueen Keskuskomitean marxismi-leninisin instituutin (Moskova) ja Saksan sosialistisen yhtenäisyyspuolueen Keskuskomitean marxismi-leninisin instituutin (Berliini) työntekijät ovat korjanneet useita saksankielisessä tekstissä havaittuja paino- ja kirjoitusvirheitä. Lainaukset ja viitteet tarkistettiin niin ikään uudelleen alkulähteiden mukaan, samoin tarkistettiin tosiasia- ja numeroaineisto ja poistettiin satunnaiset epätärkkäudet.

Kirjan loppuun on sijoitettu toimituksen selitykset sekä nimi-, kirjallisuus- ja asiahakemisto.

Marxin ja Engelsin alaviitteet on samoin kuin saksankielisessä laitoksessa varustettu numerolla ja kaarisululla. Vain muutamissa alahuomautuksissa on Engelsin nimikirjaimet. Toisin kuin teki-jän alaviitteet toimituksen alaviitteet on varustettu tähdellä ja merkinnällä »Toim.»; toimituksen selitykset sulkeettomiin viite-numeroihin löytyvät kirjan lopusta.

Tekijän tekstissä ja lainauksissa kaarisulkeissa olevat kohdat ovat Marxin. Aaltosulkeissa olevat kohdat ovat Engelsin. Hän on kirjoittanut ne valmistellessaan Marxin käsikirjoitusta painoon.

Muutamit vaikeasti suomennettavat saksankieliset sanat ja erikoistermit on merkitty niiden käännöksen jälkeen hakasulkeisiin alkukielellä.

Kustantaja

OMISTETTU

unohtumattomalle ystävälleni,

*uljaalle, uskolliselle, jalolle proletariaatin
esitaistelijalle*

Wilhelm Wolfille

Synt. Tarnaussa 21. kesäkuuta 1809
Kuollut maanpaossa Manchesterissa
9. toukokuuta 1864

2 Ufer Markt - 16 Aug. 1867
Ministry of Agric. Wald des Hofes Engelsille

Dear Fred,

from the Engelsille Engelsille (49.) I will
forward tonight the Engelsille - Engelsille -
Engelsille, Engelsille 1 1/4 Engelsille
Engelsille. I will Engelsille Engelsille Engelsille
Engelsille Engelsille Engelsille. Engelsille Engelsille Engelsille
Thank if as Engelsille Engelsille Engelsille Engelsille
I will Engelsille Engelsille Engelsille Engelsille
I will Engelsille Engelsille Engelsille Engelsille
I will Engelsille Engelsille Engelsille Engelsille
of Engelsille!

belonged 2 Engelsille Engelsille.

I will 15 Engelsille Engelsille Engelsille Engelsille.
I will Engelsille Engelsille Engelsille Engelsille!
I will Engelsille Engelsille Engelsille Engelsille

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Von

Karl Marx.

Erster Band.

Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals.

Das Recht der Uebersetzung wird vorbehalten.

Hamburg

Verlag von Otto Meissner.

1867.

New-York: L. W. Schmidt. 24 Barclay-Street.

»Pääoman» I osan ensimmäisen
saksankielisen painoksen nimilehti

Londres 18 Mars 1872.

Au citoyen Maurice La Châtre.

Cher Citoyen,

J'approuve à votre idée de publier la traduction de "Das Kapital" en livraisons périodiques. Sous cette forme l'ouvrage sera plus accessible à la classe ouvrière et pour moi cette considération l'emporte sur toute autre.

Voilà le beau côté de votre médaille, mais en voici le revers: la méthode d'analyse que j'ai employée et qui n'avait pas encore été appliquée aux sujets économiques, rend assez ardue la lecture des premiers chapitres, et il est à craindre que le public français toujours impatient de conclure, averti de connaître le rapport des principes généraux avec les questions immédiates qui le passionnent, ne se rebute parce qu'il n'aura pu tout d'abord passer outre.

C'est là un désavantage contre lequel je ne puis rien si ce n'est toutefois prévenir et prémunir les lecteurs sérieux de vérité. Il n'y a pas de route royale pour la science et ceux-là seulement ont chance d'arriver à ses sommets lumineux qui ne craignent pas de se fatiguer à gravir ses sentiers escarpés.

Recevez, cher citoyen, l'assurance de mes
sentiments dévoués.

Karl Marx.

Marxin kirje La Châtrelle,
»Pääoman» I osan ranskannoksen kustantajalle.
Kirje julkaistiin ranskankielisen painoksen
esipuheena

ENSIMMÄISEN PAINOKSEN ALKULAUSE¹

Teos, jonka ensimmäisen nidoksen nyt esitän yleisölle, on 1859 julkaisemani teoksen »Zur Kritik der Politischen Oekonomie» jatkoa. Syynä siihen, että alun ja jatkon välinen aika on venynyt näin pitkäksi, on ollut monivuotinen sairauteni, joka on kerran toisensa perästä keskeyttänyt työni.

Selostus aikaisemman teokseni sisällyksestä on tämän nidoksen ensimmäisessä luvussa.² Sitä ei ole siihen pantu vain yhtenäisyyden ja täydellisyyden takia. Esitystä on parannettu. Mikäli suinkin on käynyt päinsä, on useita aikaisemmin vain viittaillen käsiteltyjä kohtia tässä selitetty laajemmin, kun taas silloin perinpohjin selitettyihin on tässä vain viitattu. Arvo- ja rahateorian historiaa käsittelevät osastot jäävät nyt luonnollisesti pois. Edellisen teoksen lukija löytää kuitenkin ensimmäisen luvun alaviitoissa uusia lähteitä mainittujen teorioiden historiaan.

Alku aina hankalaa, se pitää paikkansa kaikessa tieteessä. Ensimmäisen luvun ymmärtäminen, etenkin sen jakson, joka sisältää tavaran erittelyn, tuottaa sen tähden eniten vaikeuksia. Mitä muutoin tulee arvon substanssin ja arvon suuruuden erittelyyn, olen laatinut sen niin yleistajuiseksi kuin mahdollista.³ Arvomuoto, jonka valmiina asuna on rahamuoto, on hyvin vähän sisältävä ja yksinkertainen. Kuitenkin ihmisjärki on turhaan koettanut päästä sen perille jo yli 2000 vuotta, vaikka toiselta puolen paljon sisältörikkaampien ja monimutkaisempien muotojen erittely on ainakin lähimain onnistunut. Minkä tähden? Sen tähden, että valmiin kappaleen tutkiminen on helpompaa kuin kappaleen solun. Taloudellisia muotoja eritel-

¹) Tämä tuntui sitä tarpeellisemmalta, kun F. Lassallenkin Schulze-Delitzschin vastaan kohdistaman teoksen sekin osasto, jossa hän sanoo esittävänsä tätä aihetta käsittelevän tutkielmani »henkisen ytimen, sisältää huomattavia väärinkäsityksiä.³ Sivumennen sanoen, kun F. Lassalle on melkein sanasta sanaan, aina laatimaani oppisanastoon saakka lainannut minun teoksistani kaikki taloustieteellisten teostensa yleiset teoreettiset väitteet, esimerkiksi teesit pääoman historiallisesta luonteesta, tuotantosuhteiden ja tuotantotavan keskinäisestä yhteydestä ym. ym. ja tehnyt sen lähdeittä ilmoittamatta, niin propagandanäkökohdat ovat kai olleet synnä tähän menettelyyn. En tietysti puhu siitä, miten hän ne yksityiskohdissaan esittää ja niitä käyttää, sillä sen kanssa minulla ei ole mitään tekemistä.

täessä ei sitä paitsi voida käyttää mikroskooppia eikä kemiallisia reagensseja. Abstraktiokyvyn täytyy korvata ne molemmat. Mutta työn tuotteen tavaramuoto eli tavaran arvomuoto on porvarillisen yhteiskunnan taloudellinen solumuoto. Asiaa tuntemattomasta näyttää sen erittely olevan pelkkää hiusten halkomista. Todellisuudessa siinä onkin kysymyksessä hiusten halkominen, mutta vain samassa merkityksessä kuin mikroskooppisessa anatomiassa.

Jollei ota lukuun arvomuotoa käsittelevää jaksoa, ei tätä kirjaa voida syyttää vaikeatajuisuudesta. Näin sanoessani edellytän tietysti lukijoita, jotka tahtovat oppia jotakin uutta ja siis myös itse ajatella.

Fyysikko tekee havaintoja luonnonilmiöistä joko siellä, missä ne esiintyvät selvimmässä muodossa ja vapaimpina häiritsevästä vaikuttimista, tai hän tekee — mikäli se on mahdollista — kokeita oloissa, jotka takaavat prosessille puhtaan kehityskulun. Minun tutkimusaiheenani tässä teoksessa on kapitalistinen tuotantotapa ja sitä vastaavat tuotanto- ja vaihtosuhteet. Sen klassisena kotimaana on näihin saakka ollut Englanti. Siinä syy, miksi valaisen pääasiassa Englannin oloilla teoreettista esitystäni. Mutta jos saksalainen lukija kohauttaisi farisealaisesti olkapäitään englantilaisten teollisuus- ja maanviljelystyöläisten oloille tai optimistisena rauhoittaisi itseään sillä, etteivät asiat Saksassa toki ole läheskään niin hullusti, niin minun täytyy huudahtaa hänelle: De te fabula narratur! [Sinustapa sadussa kerrotaankin!]⁴

Kysymys ei ole niiden yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien ylemmästä tahi alemmasta kehitysasteesta, jotka johtuvat kapitalistisen tuotannon luonnonlaeista. Kysymys on itse näistä laeista, näistä rautaisen välttämättömästi vaikuttavista ja toteutuvista tendensseistä. Maa, jonka teollisuus on korkeammalle kehittynyt, näyttää vähemmän kehittyneelle maalle vain sen oman tulevaisuuden kuvan.

Mutta lukuunottamatta tätä, meillä olot ovat niissä paikoin, missä kapitalistinen tuotanto on täysin kotiutunut, esim. varsinaisissa tehtaissa, paljon huonommat kuin Englannissa, koska meillä ei ole mitään tehdaslakeja vastapainona. Kaikissa muissa suhteissa meitä, samoin kuin koko Länsi-Euroopan mannermaavaltioita, vaivaa paitsi kapitalistisen tuotannon kehitys myös sen kehityksen puute. Uudenajan epäkohtien ohella meitä rasittaa koko joukko perittyjä epäkohtia, jotka johtuvat vanhanaikaisten, aikansa eläneiden tuotantotapojen säilymisestä ja niiden mukaan kulkevista, nykyaikaan soveltumattomista yhteiskunta- ja valtiosuhteista. Me emme kärsi ainoas-

taan elävistä, vaan myös kuolleista. Le mort saisit le vif! [Kuol-
lut vie elävänkin mukanaan!]

Verrattuna englantilaiseen on Saksan ja muiden Länsi-Euroopan mannermaavaltioiden yhteiskunnallinen tilasto val-
lan kurja. Kuitenkin se nostaa juuri sen verran verhoa, että se antaa aavistuksen sen takana väijyvistä medusanpäistä. Me kauhistuisimme omia olojamme, jos meidän hallituksemme ja parlamenttimme asettaisivat, niin kuin Englannissa tehdään, aika ajoittain komiteoita tutkimaan taloudellisia oloja, jos nämä komiteat varustettaisiin samoilla valtuuksilla totuuden selville saamiseksi kuin Englannissa, jos onnistuttaisiin tätä varten saamaan yhtä asiantuntevia, puolueettomia ja arkailemattomia miehiä kuin ovat Englannin ammatintarkastajat, sen »Public Health» (yleisiä terveys-) kertomuksia laativat lääkärit, sen tutkimuskomissaarit, joiden tehtävänä on tutkia naisten ja lasten riistoa, asunto- ja ravinto-oloja ym. Perseus käytti pilviviittaa hirviötä hätyyttääkseen. Me vedämme pilviviitan korviemme ja silmiemme yli voidaksemme salata itseltämme hirviöiden olemassaolon.

Ei pidä pettää itseään tässä suhteessa. Samoin kuin Amerikan 1700-luvun vapaussota soitti hälytyskelloja Euroopan keskiluokalle, samoin tekee Amerikan 1800-luvun sisällissota Euroopan työväenluokalle. Englannissa on kumousprosessi kouraantuntuva. Tiettyyn kohtaan päästyään sen täytyy ulottaa vaikutuksensa mannermaahan. Siellä se tulee esiintymään joko räikeämmässä tai lievemässä muodossa aina työväenluokan kehityskannan mukaan. Puhumattakaan siis korkeammista vai-
kuttamista nykyisiä vallassaolevia luokkia pakottaa jo heidän oma etunsa poistamaan kaikki ne lain valvottavissa olevat esteet, jotka ehkäisevät työväenluokan kehitystä. Mm. sen tähden olen tässä nidoksessa kiinnittänyt niin suurta huomiota Englannin tehdaslainsäädännön historiaan, sisällykseen ja tuloksiin. Toisen kansan pitää ottaa oppia toiselta ja se voi sen tehdä. Vaikkapa yhteiskunta olisikin päässyt liikkeensä luonnolain jäljille — tämän teoksen lopputarkoituksena onkin löytää nyky-yhteiskunnan liikkeen taloudellinen laki — se ei voi hypätä luonnollisten kehityskausiensa yli eikä tehdä niitä olemattomiksi. Mutta se voi lyhentää ja lievittää niiden synnytystuskia.

Mahdollisten väärinkäsitysten välttämiseksi sananen. En kuvaile suinkaan ruusunhohtoisin värein kapitalisteja ja maanomistajia. Tässä on kuitenkin kysymys henkilöistä vain sikäli kuin he ovat taloudellisten kategorioiden henkilöitymiä, tiettyjen luokkasuhteiden ja etujen edustajia. Käsitän taloudellisen yhteiskuntamuodostuman kehityksen luonnonhistorialliseksi

prosessiksi, ja siksi minun kannaltani, vähemmän kuin millään muulta kannalta, voidaan tehdä yksityinen henkilö vastuunalaiseksi olosuhteista, joiden luomuksena hän yhteiskunnallisesti pysyy, niin paljon kuin hän yksityishenkilönä voikin kohota niiden yläpuolelle.

Kansantaloustieteen alalla ei vapaa tieteellinen tutkimus kohtaa tiellään ainoastaan sitä vihollista, mikä sillä on vastassaan kaikilla muilla aloilla. Sen käsiteltävänä olevan aineen erikoinen luonne vetää vastustajaksi taistelukentälle ihmisriinan kiihkeimmät, pikkumaisimmat ja vihaisimmat intohimot, yksityisedun raivottaret. Esimerkiksi Englannin korkea anglikaaninen kirkko antaa mieluummin anteeksi hyökkäyksen 38:aa uskonkappalettaan vastaan 39:stä kuin rahatulojensa $\frac{1}{39}$ vastaan. Nykyisin on itse jumalankieltäminenkin culpa levis [lievä rikkomus] verrattuna perinnäisten omaisuussuhteiden arvosteluun. Kuitenkin on tässäkin havaittavissa ilmeistä edistystä. Viittaen esim. joku viikko sitten julkaistuun Siniseen kirjaan⁶: »Correspondence with Her Majesty's Missions Abroad, regarding Industrial Questions and Trades Unions». Englannin kruunun ulkomaiset edustajat sanovat tässä kuivin sanoin, että Saksassa, Ranskassa, lyhyesti sanoen kaikissa Euroopan mannermaan sivistysvaltioissa, pääoman ja työn välisten entisten suhteiden muuttuminen on yhtä tuntuvaa ja yhtä välttämätöntä kuin Englannissakin. Atlantin valtameren toisella puolen, herra Wade, Pohjois-Amerikan Yhdysvaltojen varapresidentti, sanoi samanaikaisesti julkisissa kokouksissa, että orjuuden poistamisen jälkeen tulee päiväjärjestykseen pääomasuhteiden ja maanomistussuhteiden muuttaminen. Nämä ovat ajanmerkkejä, joita eivät purppuraviitat eivätkä mustat kaavut voi peittää. Ne eivät merkitse sitä, että ihmeitä tapahtuisi huomispäivänä. Ne vain osoittavat, kuinka vallassa olevien luokkienkin mielessä alkaa sarastaa aavistus, ettei nykyinen yhteiskunta olekaan mikään kiinteä kide, vaan muutoskykyinen ja alati muutosprosessissa oleva elimistö.

Tämän teoksen toinen nidos tulee käsittelemään pääoman kiertokulkua (II kirja) ja kokonaisprosessin muodostumia (III kirja), kolmas loppunidos (IV kirja) teorian historiaa.

Kaikkinaisen tieteellinen arvostelu on minulle tervetullut. Ns. yleiselle mielipiteelle en ole koskaan tehnyt myönnytyksiä ja sen ennakkoluulojen suhteen olen samalla kannalla kuin suuri firenzeläinen mielilauseessaan:

Segui il tuo corso, e lascia dir le gentili⁶

Lontoossa, 25. heinäkuuta 1867

Karl Marx

TOISEN PAINOKSEN LOPPUSANAT

Ensimmäisen laitoksen lukijoille minun on ennen kaikkea selitettävä toiseen laitokseen tehdyt muutokset. Pistää silmään kirjan havainnollisempi jaottelu. Lisäselitykset on joka paikassa merkitty selityksinä toiseen laitokseen. Itse tekstin suhteen on merkittävintä seuraava:

Luvussa I, 1 on tieteellisesti tarkemmin suoritettu arvon johtaminen niiden yhtälöiden erittelystä, joissa jokainen vaihtoarvo ilmenee; samoin on korostettu selvästi ensimmäisessä laitoksessa vain viitaten osoitettua arvon substanssin yhteyttä sen suuruuden määräämiseen yhteiskunnallisesti välttämättömällä työajalla. Luku I, 3 (Arvomuoto) on tehty kokonaan uudestaan: sitä vaati jo sekin, että ensimmäisessä laitoksessa se on esitetty kahteen kertaan. — Sivumennen huomautan, että tähän kaksinkertaiseen esitykseen minut saattoi ystäväni, tri Kugelman Hannoverissa. Olin vierailulla hänen luonaan keväällä 1867, jolloin ensimmäiset oikolukuarkit saapuivat Hampurista, ja hän sai minut vakuuttuneeksi siitä, että lukijoiden enemmistölle olisi arvomuodon täydentävä, opettavampi selitys välttämätöntä. — Ensimmäisen luvun viimeistä kohtaa »Tavaran fetišsiluonne jne.» on suuresti muutettu. Luku III, 1 (Arvon mitta) on huolellisesti tarkastettu, koska tätä kohtaa oli ensimmäisessä laitoksessa käsitelty huolimattomasti — lukijaa kehoitettiin tutustumaan teoksessa »Zur Kritik der Politischen Oekonomie», Berlin 1859, olevaan selittelyyn. Lukua VII, varsinkin 2. kohtaa on huomattavasti uusittu.

Olisi hyödytöntä syventyä yksityiskohtaisesti paikoittaisiin tekstinmuutoksiin, jotka usein ovat vain tyyllillisiä. Niitä on tehty kautta kirjan. Kuitenkin nyt Pariisissa ilmestyvää ranskalaista käännoästä tarkistaessani havaitsen, että useat kohdat

saksalaisessa alkutekstissä olisivat vaatineet milloin perinpohjaisempaa uudistamista, milloin suurempaa tyyllillistä oikaisua tai huolellisempaa satunnaisten virheiden poistamista. Tähän ei minulla ollut aikaa, koska vasta syksyllä 1871 kesken muiden kiireellisten töiden sain tiedon, että kirja on loppuunmyyty ja että toisen laitoksen painattaminen pitäisi aloittaa jo tammiukuussa 1872.

Se ymmärtämys, minkä »Pääoma» on lyhyessä ajassa saanut osakseen Saksan työväenluokan laajoissa piireissä, on paras palkka työstäni. Taloustieteellisissä kysymyksissä porvariston kannalla oleva mies, herra Mayer, wieniläinen tehtailija, osoitti Saksan ja Ranskan sodan aikana julkaistussa kirjassaan⁷ sattuvasti, että se suuri teorian tajunta, mitä on pidettävä saksalaisena perintönä, on Saksan niin sanotuilta sivistyneiltä luokilta hävinnyt täydellisesti, mutta sitä vastoin se elpyy uudelleen Saksan työväenluokassa.⁸

Kansantaloustiede on tähän hetkeen saakka pysynyt Saksassa ulkomaisena tieteenä. Gustav von Gülich on teoksessaan »Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe etc.», etenkin teoksen kahdessa ensimmäisessä 1830 julkaistussa nidoksessa, jo käsitellyt niitä historiallisia oloja, jotka meillä ovat ehkäisseet kapitalistisen tuotantotavan kehitystä ja siis myös uudenaikaisen porvarillisen yhteiskunnan rakentamista. Kansantaloustieteeltä on siis puuttunut elävä perusta. Tämä tiede tuotiin valmiina tavarana Englannista ja Ranskasta; kansantaloustieteen saksalaiset professorit pysyivät oppilaina. Vieraiden tosiolojen teoreettinen esitys muuttui heidän käsisään dogmikokoelmaksi, jota he tulkitsivat heitä itseään ympäröivän pikkuporvarillisen maailman hengessä ja siis väärin. Tieteellisen voimattomuuden tunnetta, jota ei voitu kokonaan karkottaa, ja levotonta omaatuntoa, että täytyi esiintyä koulumestarina todellakin vieraalla alalla, koetettiin salata kirjallisuushistoriallisen oppineisuuden loistolla tai panemalla sekaan vieraita aineita, joita lainattiin ns. kameraalitieteistä, oikeasta tietojen sekamelskasta, jonka kiirastuli saksalaisen virkavallan toivorikkaiden kokelaiden on kestettävä.

Vuoden 1848 jälkeen kapitalistinen tuotanto on kehittynyt nopeasti Saksassa ja kasvattaa jo parhaillaan keinottelun kukkasiaan. Mutta tieteen ammattimiehille on kohtalo pysynyt yhtä kovana. Niin kauan kuin he saivat ennakkoluulottomasti harjoittaa kansantaloustiedettä, Saksassa ei ollut uudenaikaisia taloudellisia suhteita. Sitten kun nämä suhteet syntyivät, olot olivat jo sellaisia, etteivät ne enää porvarillisen näköpiirin sisällä sallineet noiden suhteiden ennakkoluulotonta tutkimista.

Mikäli kansantaloustiede on porvarillista, ts. mikäli kapitalistinen järjestelmä käsitetään historiallisesti ohimenevän kehitystason asemesta yhteiskunnallisen tuotannon ehdottomaksi ja viimeiseksi muodoksi, tämä tiede voi pysyä tieteenä vain niin kauan kuin luokkataistelu pysyy latenttina tai esiintyy vain yksinäisinä ilmiöinä.

Ottakaamme Englanti. Sen klassinen kansantaloustiede kuuluu kehittymättömän luokkataistelun aikaan. Klassisen kansantaloustieteen viimeinen suuri edustaja, Ricardo, teki vihdoin itsetietoisesti tutkimustensa lähtökohdaksi vastakohtaisuuden luokkaetujen, työpalkan ja voiton, voiton ja maankoron välillä, samalla kun hän käsitti naiivisti tämän vastakohtaisuuden yhteiskunnalliseksi luonnonlaiksi. Mutta siten porvarillinen taloustiede olikin saavuttanut rajan, jonka yli se ei voinut mennä. Jo Ricardon eläessä ja vastoin häntä oli porvarillista taloustiedettä arvosteltu Sismondin persoonassa.¹⁾

Seuraavalle kaudelle, 1820—1830, Englannissa on tunnusomaista tieteellinen elpyminen kansantaloustieteen alalla. Se oli sekä Ricardon teorian vulgarisoimisen ja levittämisen että sen vanhaa koulua vastaan kohdistaman taistelun aikakautta. Pidettiin loistavia turnajaisia. Euroopan mantereella tiedetään hyvin vähän siitä, mitä silloin tehtiin, sillä väittelyä käytiin suureksi osaksi lehtikirjoituksissa, tilapäisjulkaisuissa ja lentokirjasissa. Tämän väittelyn ennakkoluuloista vapaa luonne saa selityksensä ajan oloista, vaikka Ricardon oppia jo silloin käytettiin poikkeustapauksissa hyökkäysaseena porvarillista talouselämää vastaan. Toisaalta itse suurteollisuus vasta nyt jätti lapsuusiän taakseen. Sitä todistaa jo sekin, että vasta vuoden 1825 pulasta alkaa suurteollisuuden uudenaikaisen elämän jaksoittainen kiertokulku. Toisaalta pääoman ja työn välinen luokkataistelu oli tungettu taka-alalle: poliittisesti sitä verhoi Pyhään allianssiin yhtyneiden hallitusten ja feodaaliylimystön sekä porvariston ohjaamien kansanjoukkojen välinen riita; taloudellisesti — teollisuuspääoman ja ylimystön maanomaisuuden keskeinen kiista, mikä Ranskassa kätkeytyi palstaomistuksen ja suuromistuksen etujen vastakohtaisuuden taakse, mutta Englannissa puhkesi viljalakien jälkeen ilmiriidaksi. Englannin tämän kauden kansantaloustieteellinen kirjallisuus muistuttaa Ranskassa tri Quesnayn kuoleman jälkeen vallinnutta taloudellista myrsky- ja kiihkokautta, mutta vain samoin kuin jälkikesä muistuttaa kevättä. Vuoden 1830 myötä alkoi kerta kaikkiaan ratkaiseva käänne.

¹⁾ Ks. teostani »Zur Kritik etc.», p. 39.

Porvaristo oli Ranskassa ja Englannissa valloittanut valtiovallan. Siitä alkaen luokkataistelu pukeutui sekä käytännössä että teoriassa yhä jyrkempiin ja uhkaavampiin muotoihin. Se soitti kuulinkelloja tieteelliselle porvarilliselle talousopille. Nyt ei enää ollut kysymys siitä, oliko tuo tai tämä väite totta, vaan siitä, oliko se hyödyllinen vai vahingollinen pääomalle, mukava vai epämukava, poliisijärjestyksen vastainen vai ei. Epäitsekään tutkimuksen sijaan tuli maksettu kynäsota, ennakkoluolettoman tieteellisen tutkimisen sijaan paha omatunto ja tarcoitusperäinen huonon asian puolustelu. Ne häikäilemättömät lentokirjasetkin, jotka Anti-Corn-Law-League,⁹ tehtailijat Cobden ja Bright etunenässä, heitti maailmaan, herättivät vielä maaylimystöä vastaan tähdätyllä polemiikillaan tiettyä, elleivät tieteellistä, niin ainakin historiallista, mielenkiintoa. Mutta vapaakauppalainsäädäntö veti Sir Robert Peelin ajoilta alkaen tämän viimeisenkin kiihottavan okaan pois vulgaarista taloustieteestä.

Mannermaalla tapahtunut 1848:n vallankumous ulotti vaikutuksensa Englantiinkin. Miehet, jotka vielä pyrkivät säilyttämään tieteellisen merkityksensä ja tahtoivat olla enemmän kuin pelkkiä sofisteja ja vallitsevien luokkien sykofantteja, koettivat saattaa pääoman kansantaloustieteen sopusointuun proletariaatin vaatimusten kanssa, joita ei enää voitu jättää huomioon ottamatta. Siitä johtui se latte synkretismi, jonka parhaana edustajana on John Stuart Mill. Se on porvarillisen taloustieteen vararikon julistus, jota suuri venäläinen oppinut ja kriitikko Tšernyševski teoksessaan »Kansantaloustieteelliset esseet Millin mukaan» on äskettäin mestarillisesti kuvannut.

Saksassa kypsyi siis kapitalistinen tuotantotapa vasta sitten, kun sen ristiriitainen luonne oli Ranskassa ja Englannissa jo tullut ilmi meluisissa historiallisissa taisteluissa ja kun Saksan proletariaatin teoreettinen luokkatietoisuus oli jo paljoa selvempi kuin Saksan porvariston. Heti kun porvarillinen kansantaloustiede tieteenä näytti Saksassa tulevan mahdolliseksi, se oli siis jo tullut jälleen mahdottomaksi.

Näissä oloissa sen edustajat jakautuivat kahteen leiriin. Toiset, viisaat, ansionhaluiset, käytännön miehet ryhmittyyivät vulgaarin taloustieteen apologetiikan latteimman ja sen tähden onnistuneimman edustajan, Bastiat'n lipun ympärille; toiset, professorimaisen ylpeinä tieteensä arvosta, seurasivat John Stuart Milliä yrityksissä sovittaa sovittamatonta. Samoin kuin porvarillisen taloustieteen klassisena aikana saksalaiset olivat myös sen rappeutumisen aikana pelkkiä oppilaita, matkijoita ja perässäkulkijoita, ulkomaisen suurliikkeen pikkujälleenmyyjiä.

Saksalaisen yhteiskunnan erikoinen historiallinen kehitys teki siis täällä mahdottomaksi kaiken porvarillisen taloustieteen omaperäisen kehittämisen, mutta ei sen arvostelua. Sikäli kuin sellainen arvostelu yleensä edustaa jotakin luokkaa, se voi edustaa vain sitä luokkaa, jonka historiallisena kutsumuksena on kapitalistisen tuotantotavan kumoaminen ja luokkien lopullinen poistaminen, ts. vain proletariaattia.

Saksan porvariston oppineet ja oppimattomat edustajat koettivat aluksi vaieta »Pääoman» kuoliaaksi, missä he olivat aikaisempien teosteni suhteen onnistuneet. Kun tämä taktiikka ei enää vastannut tarkoitustaan, he kirjoittivat muka kirjaani arvostellakseen ohjeita »porvarillisen tietoisuuden rauhoittamiseksi», mutta tapasivat työväen lehdistössä — ks. esim. Joseph Dietzgenin kirjoituksia »Volksstaat»-lehdessä¹⁰ — ylivoimaisia taistelijoita, jolle he ovat vielä tänä päivänä vastauksen velkaa.¹⁾

Erinomainen »Pääoman» venäjännös julkaistiin Pietarissa keväällä 1872. 3000 kappaleen painos on nyt jo melkein loppuunmyyty. Jo 1871 oli Kijevin yliopiston kansantaloustieteen professori N. Ziber teoksessaan «Теория ценности и капитала Д. Рикардо» («D. Ricardon teoria arvosta ja pääomasta») osoittanut, että minun teoriani arvosta, rahasta ja pääomasta on peruspiirteissään välttämätön jatko Smithin — Ricardon opille. Länsieurooppalaista ihmetyttää hänen arvokasta kirjaansa luukiessa, kuinka johdonmukaisesti hän pitää kiinni puhtaasti teoreettisesta kannasta.

»Pääomassa» käytettyä metodia on hyvin vähän ymmärretty, mitä todistavat jo yksistään sitä koskevat ristiriitaiset käsitkset.

Niinpä Pariisin »Revue Positiviste»¹¹ moittii minua toiselta puolen siitä, että käsittelen taloustiedettä metafysisesti, toiselta puolen — arvatkaapa mistä? — siitä, että rajoitun vain olevaisen kriittiseen jäsentelyyn kirjoittamatta ruokareseptejä (comtelaisiako?) tulevaisuuden kuppilaa varten. Metafysiikkaa koskevaa moitetta vastaan huomauttaa prof. Ziber:

¹⁾ Saksan vulgaarin taloustieteen laveasanaiset löpöttelijät haukkuvat kirjani sanonta- ja esitystapaa. Kukaan ei voi arvostella ankarammin kuin minä »Pääoman» kirjallisia puutteellisuuksia. Kuitenkin tekee mieleni näiden herrojen ja heidän yleisönsä hyödyksi ja iloksi lainata tähän kohtia englantilaisesta ja venäläisestä arvostelusta. Minun miellipiteittäni jyrkkä vastustaja »Saturday Review» kirjoitti ensimmäisestä saksalaisesta painoksesta: »Esitystapa antaa kuivimmillekin taloudellisille kysymyksille erityisen viehätöksen (charm)». »Sankti-Peterburgskije Vedomosti» huomautti vuoden 1872 huhtikuun 8 (20) päivän numerossaan: »Esitystapa on muutamia kovin spesifisiä kohtia lukuunottamatta yleistajuista, selvää ja esitettävän asian syvästä tieteellisyydestä huolimatta harvinaisen elävää. Tässä suhteessa tekijä... ei muistuta vähääkään useimpia saksalaisia oppineita, jotka... kirjoittavat teoksensa niin epäselvällä ja kuivalla kielellä, että tavallisen kuolevaisen pää on siitä haljeta.» Nykyisen saksalais-kansallisen vapaamielisen professorikirjallisuuden lukijoilta halkeaa kuitenkin aivan kokonaan muu kuin pää.

»Sikäli kuin kysymyksessä on varsinainen teoria, Marxin metodina on koko englantilaisen koulun käyttämä deduktiivinen metodi, jonka puutteellisuudet samoin kuin hyvätkin puolet ovat ominaisia parhaille taloustieteen teoreetikoille.»

Herra M. Block — »Les Théoriciens du Socialisme en Allemagne. Extrait du 'Journal des Économistes', juillet et août 1872» — keksii, että metodini on analyttinen ja sanoo mm.:

»Tällä teoksellaan herra Marx kohoo huomattavimpien analyttisten tiedemiesten joukkoon.»

Saksalaiset arvostelijat pauhaavat tietysti hegeliläisestä sofistikaasta. Pietarilainen »Vestnik Jevropy» pitää artikkelissa, jossa käsitellään vain »Pääomassa» käytettyä metodia (vuoden 1872 toukokuun numero, s. 427—436),¹² tutkimusmetodiani ankaran realistisena, mutta esitystapaa onnettomuudeksi saksalaisdialektisena. Se sanoo:

»Ensi näkemältä, esityksen ulkonaisesta muodosta päätellen Marx on mitä suurin idealistifilosofi ja nimenomaan sanan saksalaisessa, ts. huonossa, merkityksessä. Todellisuudessa hän on kuitenkin realisti, verrattomasti suuremmissa määrin kuin kaikki hänen edeltäjänsä taloudellisen arvostelun alalla... Häntä ei voi enää mitenkään sanoa idealistiksi.»

En voi vastata herra kirjoittajalle paremmin kuin muutamilla otteilla hänen omasta arvostelustaan; ne kiinnostanevat sitä paitsi useita lukijoitani, jotka eivät voi tutustua alkuperäiseen venäläiseen kirjoitukseen.

Siteerattuaan »kansantaloustieteen arvostelun» (Berliini 1859, s. IV—VII) esipuhetta, jossa olen käsitellyt metodini materialistista perustaa, herra kirjoittaja jatkaa:

»Marxista on tärkeää vain yksi seikka: tutkimiansa ilmiöiden lain löytäminen. Eikä hänestä ole tärkeää vain se laki, jonka alaisia ne ovat niin kauan kuin ovat tietyyssä muodossa ja kyseisenä ajankohtana havaittavissa olevassa keskinäisessä yhteydessä. Hänestä on vielä ennen kaikkea tärkeää niiden muuttumisen, niiden kehittymisen laki, ts. laki, jonka mukaan ne siirtyvät muodosta toiseen, toisesta keskinäisen yhteyden järjestyksestä toiseen. Löydettyään tämän lain hän tutkii yksityiskohtaisesti niitä seurauksia, joissa se ilmenee yhteiskuntaelämässä... Näin ollen Marxin pyrkimyksenä on yksinomaan tarkan tieteellisen tutkimuksen kautta todistaa yhteiskunnallisten suhteiden tiettyjen järjestysten välttämättömyys ja todeta mahdollisimman moitteettomasti ne tosiasiat, jotka ovat hänen lähtö- ja tukikohtinaan. Tätä varten on täysin riittävää, että hän osoitettuaan nykyisen järjestyksen välttämättömyyden todistaa samalla välttämättömäksi toisen järjestyksen, joksi edellisen täytyy väistämättömästi muuttua riippumatta siitä, uskovatko ihmiset sitä vai eivät, ovatko he siitä tietoisia vai eivät. Marx pitää yhteiskunnallista liikettä luonnonhistoriallisena prosessina, jota ohjaavat lait, mitkä eivät ainoastaan ole riippumattomia ihmisten tahdosta, tietoisuudesta ja aikomuksesta, vaan vieläpä määräävät heidän tahomisensa, tietoisuutensa ja aikomuksensa... Kun tietoinen aines esittää noin toisarvoista osaa sivistyshistoriassa, silloin on it-

sestään selvää, että arvostelu, jonka kohteena on itse sivistys, voi vähiten nojata johonkin tietoisuuden muotoon tai tulokseen. Toisin sanoen sen lähtökohtana ei voi olla idea, vaan ainoastaan ulkoinen ilmiö. Arvostelun on rajoituttava siihen, että jotain tosiasiaa verrataan toiseen tosiasiaan eikä ideaan ja asetetaan vastakkain tosiasiat eikä tosiasiaa ja ideaa. Arvostelulle on tärkeää vain, että molemmat tosiasiat tutkitaan mahdollisimman tarkoin ja että ne todella ovat eri kehitysmomenteja, mutta ennen kaikkea on tärkeää tutkia yhtä tarkasti sitä järjestystä, peräkkäisyyttä ja yhteyttä, jona kehitysasteet ilmenevät... Saatetaan sanoa, että taloudellisen elämän yleiset lait ovat aina samat; aivan yhdentekevää on, sovelletaanko niitä nykyisyyteen vai menneisyyteen. Marx kiistää juuri sen. Hänen mielestään ei ole sellaisia abstraktisia lakeja... Päinvastoin hänen käsityksensä mukaan kullakin historiallisella aikakaudella on omat lakinsa... Niin pian kuin keyseinen kehitysjakso on loppuun eletty ja elämä siirtyy tietystä vaiheesta toiseen, sitä alkavat ohjata toiset lait. Sanalla sanoen taloudellinen elämä esiintyy ilmiönä, jota voi verrata biologian muilla aloilla esiintyvään kehityshistoriaan... Vanhat taloustieteilijät ymmärsivät väärin taloudellisten lakien luonteen, kun he vertasivat niitä fysiikan ja kemian lakeihin... Ilmiöiden syvällisempi erittely osoitti, että yhteiskunnalliset elimistöt eroavat toisistaan yhtä suuresti kuin kasvi- ja eläinelimistöt... Vieläpä sama ilmiö on aivan erilaisten lakien alainen sikäli kuin nuo elimistöt ovat yleisrakenteeltaan erilaiset, sikäli kuin niiden yksityiset elimet eroavat toisistaan tai ne olot, joissa ne toimivat, ovat erilaiset jne. Marx kiistää esim., että väestölaki olisi samanlainen aina ja kaikkialla. Hän vakuuttaa päinvastoin, että kullakin kehitysasteella on oma väestölakinsa... Olosuhteet ja niitä vallitsevat lait muuttuvat tuotantovoimien erilaisesta kehityksestä riippuen. Asettaessaan tavoitteekseen tutkia ja selittää tältä kannalta kapitalistista talousjärjestelmää hän on vain muotoillut ankaran tieteellisesti tavoitteen, mikä kaikella taloudellisen elämän tarkalla tutkimuksella tulee olla... Sellaisen tutkimuksen tieteellinen arvo on niiden erikoisten lakien selvittämisessä, jotka sääntelevät tietyn yhteiskunnallisen elimistön syntymistä, olemassaoloa, kehittymistä ja häviötä sekä sen vaihtumista toiseen, korkeampaan. Ja Marxin kirjalla on todellakin tämä arvo.»

Kun herra tekijä kuvaa sitä, mitä hän nimittää minun todelliseksi metodikseni, niin sattuvasti ja, mikäli minä itse sitä olen käyttänyt, niin hyväntahtoisesti, mitä muuta on hän kuvannut kuin dialektisen metodin?

Tosin esitystavan täytyy muodoltaan erota tutkimustavasta. Tutkimuksessa on aine omaksuttava yksityiskohtia myöten, eriteltävä sen eri kehitysmuodot ja haettava esiin niiden sisäinen yhteys. Vasta kun tämä on tehty, voidaan vastaavasti kuvata todellista liikettä. Jos tämä onnistuu ja esitys kuvastaa aatteellisessa muodossa aineen elämää, voi näyttää siltä kuin oltaisiin tekemisissä apriorisen ajatusrakennelman kanssa.

Dialektinen metodini ei ainoastaan ole perustaltaan erilainen kuin Hegelin metodi, vaan se on tämän suoranainen vastakohta. Hegelin mielestä ajatusprosessi, jonka hän aatteen nimisenä muuttaa jopa itsenäiseksi subjektiksi, on todellisuuden demiurgi, todellisuuden, joka on vain aatteen ulkoinen ilmaus.

Minulla taas ideaalinen ei ole muuta kuin ihmispäähän siirrettyä ja siellä muunnettua materiaalisuutta.

Hegelin dialektiikan mystifioivaa puolta arvostelin jo noin 30 vuotta sitten, siihen aikaan, jolloin se vielä oli muodissa. Mutta juuri kun laadin »Pääoman» ensimmäistä nidosta, suvaitsi suututtava, vaativainen ja keskinkertainen jäljittelijajoukkio,¹⁹ joka nyt soittaa ensi viulua sivistyneessä Saksassa, käsitellä Hegeliä samoin kuin kunnan Moses Mendelssohn Lessingin aikana käsitteli Spinozaa, nimittäin »koiran raatona». Sen tähden tunnustauduin avoimesti tuon suuren ajattelijan oppilaaksi ja vieläpä keikailin paikoitellen arvoteoriaa koskevassa luvussa hänelle ominaisilla sanontatavoilla. Se että dialektiikka tulee Hegelin käsissä mystilliseksi, ei suinkaan ole estänyt häntä ensimmäisenä esittämästä dialektiikan yleisiä liikemuotoja laajalti ja tietoisesti. Dialektiikka vain seisoo hänen teoksissaan pääläellaan. Se on pyöräytettävä jaloilleen, että voisi sen mystillisen ulkokuoren alta löytää järjellisen ytimen.

Mystifioidussa muodossaan dialektiikka tuli Saksassa muotiin, koska se näytti ihanteellistavan olevaista. Järjellisessä muodossaan on se porvaristolle ja sen doktrinäärisille aatteilijoille kiusa ja kauhistus, koska siinä olevaisen myönteiseen ymmärtämiseen sisältyy myös olevaisen kieltäminen, välttämättömän häviön ymmärtäminen, koska se tarkastelee jokaista syntynyttä muotoa kehityksen kulussa, siis myös sen katoavalta puolelta, koska se ei anna minkään itseään lannistaa ja on olemukseltaan arvosteleva ja vallankumouksellinen.

Käytännöllinen porvari tuntee kapitalistisen yhteiskunnan ristiriitaisen liikkeen selvimmin uudenaikaisen teollisuuden jaksoittaisessa kehityksessä ilmenevinä vaihteluina, joiden huipukohtana on yleinen pula. Pula on jälleen tulossa, vaikkakin se on vielä alkuasteessaan, ja on näyttämönsä laajuuden ja vaikutuksensa voimaperäisyyden vuoksi iskevä dialektiikkaa yksinpä uuden pyhän preussilais-saksalaisen valtakunnan nousukkaiden kalloihin.

Karl Marx

RANSKALAISEN PAINOKSEN ESIPUHE

Kansalainen Maurice La Châtre
Arvoisa kansalainen!

Hyväksyn ajatuksenne »Pääoman» käännöksen julkaisemisesta jaksoittaisina vihkoina. Tässä muodossa tulee teos työväenluokalle helpommaksi hankkia, ja tämä näkökohta on minulle kaikkia muita tärkeämpi.

Tämä on mitalin kaunis puoli, mutta sillä on nurjakin puolensa: erittelyn metodi, jota minä käytän ja jota ei vielä ole sovellettu taloudellisiin ongelmiin. Se tekee ensimmäisten lukujen lukemisen melko vaikeaksi ja on pelättävissä, että ranskalainen yleisö, joka pyrkii aina maltittomana tulokseen, haluaa kiihkeästi oppia tuntemaan yleisten periaatteiden yhteyden sitä itseään välittömästi askarruttaviin kysymyksiin, säikähtää eikä jatka eteenpäin, koska se ei saakaan kaikkea heti alussa.

Tämä on se varjopuoli, jolle en voi tehdä muuta kuin kiinnittää siihen aivan alusta huomiota ja aseistaa täten totuutta etsiviä lukijoita. Tieteen kukkuloille ei johda mitään valtatietä, ja vain se voi toivoa saavuttavansa sen kirkkaat huiput, joka ei säikähdä uupumusta sen jyrkkiä polkuja kiivetessään.

Vastaanottakaa, arvoisa kansalainen, vakuutus kunnioituksestani.

Karl Marx

Lontoossa, 18. maaliskuuta 1872

RANSKALAISEN PAINOKSEN LOPPUSANAT

Herra J. Roy on ryhtynyt tekemään mahdollisimman täsmällistä, jopa sananmukaistakin käännöstä; hän on täyttänyt tehtävänsä piinallisen täsmällisesti. Mutta juuri hänen piinallinen täsmällisyytensä on pakottanut minut muuttamaan esitystapaa tehdäkseni sen lukijalle helppotajuisemmaksi. Näitä muutoksia, jotka tulivat tehtyä päivä päivältä, koska kirja ilmestyi jaksoittaisina vihkoina, ei ole tehty aina yhtä huolellisesti ja niiden on täytynyt aiheuttaa tyylieroavaisuuksia.

Kun nyt kerran olin ottanut tehtäväkseni tämän tarkistustyön, se vei minut tekemään muutoksia myös perustana olleeseen alkutekstiin (toiseen saksalaiseen painokseen), yksinkertaisintaan eräitä kehittelyjä, toisia täydentämään, lisäämään historiallista tai tilastollista aineistoa, liittämään arvostelevia huomautuksia jne. Mutta olivatpa tämän ranskalaisen painoksen kirjalliset puutteet mitkä hyvänsä, sillä on tieteellinen arvonsa alkuteoksesta riippumatta ja siihen saivat tutustua saksakin taitavat lukijat.

Esitän jäljempänä ne kohdat saksalaisen painoksen loppusanoista, jotka koskevat kansantaloustieteen kehitystä Saksassa ja tässä teoksessa käytettyä metodia.

Karl Marx

Lontoossa, 28. huhtikuuta 1875

KOLMANNEN PAINOKSEN ESIPUHE

Marxin itsensä ei ollut sallittu saattaa tätä kolmatta painosta painokuntoon. Tuo mahtava ajattelijana, jonka suuruuden edessä nyt vastustajatkin kumartavat, kuoli 14. maaliskuuta 1883.

Minulle, joka hänessä menetin parhaan, uskollisimman, 40-vuotisen ystävän, jolle olen suuremmissa kiitollisuuden velassa kuin sanoin voi kertoa, minulle jäi tehtäväksi pitää huoli sekä tämän kolmannen painoksen julkaisemisesta että käsikirjoituksena jälkeen jääneestä toisesta nidoksesta. Olen siis velvollinen lukijalle tekemään tässä tiliä siitä, kuinka olen tuon ensimmäisen velvollisuuteni täyttänyt.

Marx aikoi ensin kirjoittaa ensimmäisen nidoksen tekstin suuren osaksi uudestaan, tehdä monet teoreettiset kohdat täsmällisemmiksi, liittää mukaan uusia ja täydentää historiallista ja tilastollista aineistoa viime aikoihin asti ulottuvaksi. Sairaus ja pyrkimys päästä toisen nidoksen viimeistelytyöhön pakottivat kuitenkin hänet luopumaan tästä aikeesta. Oli rajoitettava muuttamaan ainoastaan se, mikä oli välttämätöntä, tekemään vain ne lisäykset, jotka jo sillä välin ilmestynyt ranskalainen painos sisälsi («Le Capital. Par Karl Marx». Paris, Lachâtre, 1872—1875).

Jäämistössä oli myös saksalainen kappale, jota hän paikotellen oli korjannut ja varustanut viittauksilla ranskalaiseen painokseen; jäämistössä oli samoin ranskankielinen kappale, johon hän oli tarkoin merkinnyt käytettävät kohdat. Nämä muutokset ja lisäykset rajoittuivat muutamia poikkeuksia lukuunottamatta kirjan viimeiseen osaan, osastoon pääoman kasaumisprosessista. Tässä oli entinen teksti enemmän kuin muualla alkuperäisen luonnoksen mukainen, kun taas aikaisemmat osastot olivat perinpohjaisemmin muokatut. Esitystapa oli

siksi elävämpää, eheämpää, mutta myös huolimattompaa, joukossa englantilaisia sanontatapoja, paikoitellen epäselvää; aineen kehittäelyssä siellä täällä aukkoja, sillä muutamiiin tärkeisiin seikkoihin oli ainoastaan viitattu.

Mitä tulee tyyliin, niin Marx oli itse perinpohjin tarkastanut useita alaosastoja ja pannut siten, samoin kuin useilla suullisilla viittauksillaan minulle rajat, kuinka pitkälle sain mennä poistaessani englantilaisia teknisiä sanoja ja muita englantilaisuuksia. Lisäykset ja täydennykset Marx olisi kyllä vielä itse muokannut ja korvannut sulavan ranskan kielen omalla suppealla saksan kielellään; minun täytyi tyytyä kääntämään ne mahdollisimman tarkoin alkuperäisen tekstin mukaisesti.

Tässä kolmannessa painoksessa ei siis ole muutettu yhtään sanaa, josta en varmasti tiedä, että tekijä itse olisi sen muuttanut. Mieleeni ei voinut juolahtaa, että ottaisin »Pääomassa» käytäntöön tavanomaisen erikoiskielen, jota saksalaiset taloustieteilijät yleensä käyttävät, tuon siansaksan, jonka mukaan esim. sanotaan *työnantajaksi* [Arbeitgeber] sitä, joka sallii toisten antaa itselleen työn käteisestä maksusta, ja *työnottajaksi* [Arbeitnehmer] sitä, jolta työ otetaan palkkaa vastaan. Myöskin ranskan kielessä käytetään tavallisesti sanaa travail [työ] merkitsemään »työssäpitämistä». Mutta ranskalaiset pitäisivät täydellä syyllä mielettömänä sitä taloustieteilijää, joka tahtoisi nimittää kapitalistia donneur de travail [työnantajaksi] ja työläisiä receveuer de travail [työnottajaksi].

En ole myöskään katsonut voivani muuttaa tekstissä kauttaaltaan käytettyjä englantilaisia rahoja, mittoja ja painoja niiden uussaksalaisiksi vastineiksi. Ensimmäisen painoksen ilmestyessä oli Saksassa niin monta lajia mittoja ja painoja kuin on päiviä vuodessa, sitä paitsi kahdenlaisia markkoja (Saksanmarkka — Reichsmark — oli silloin olemassa vain Soetbeerin aivoissa, joka sen oli keksinyt 30-luvun lopulla), kahdenlaisia guldeneja ja vähintään kolmenlaisia taalereita, niistä yhden yksikkönä oli »uusi kaksikolmannes». ¹⁴ Luonnontieteessä vallitsi metrijärjestelmä, maailman markkinoilla englantilaiset mitat ja painot. Sellaisissa oloissa englantilaiset mitat olivat aivan luonnolliset kirjassa, johon asialliset todistuskappaleet oli melkein yksinomaan otettava Englannin teollisuusoloista. Tämä viimeksi mainittu seikka pysyy yhä edelleenkin ratkaisevana, varsinkin koska tässä kysymykseen tulevat olosuhteet maailmanmarkkinoilla ovat tuskin muuttuneet ja etenkin koska vallitsevissa teollisuudenhaaroissa — rauta- ja puuvillateollisuudessa — käytetään vieläkin melkein yksinomaan englantilaisia mittoja ja painoja.

Vielä sananen Marxin vähän ymmärretystä tavasta esittää sitaatteja. Kun on kysymys tosiasiallisista tiedonannoista ja kuvauksista, sitaatit ovat, esim. sitaatit englantilaisista Sini-sistä kirjoista, luonnollisesti pelkkiä todistuskappaleita. Mutta toisin on asianlaita, kun esitetään otteita toisten taloustieteilijän teoreettisista mielipiteistä. Silloin on tarkoituksena vain osoittaa, missä, milloin ja kuka on ensiksi selvässä muodossa lausunut kehityksen juoksussa esiintyneen taloustieteellisen ajatuksen. Tällöin on tärkeää ainoastaan se, että kyseisellä taloustieteellisellä mielipiteellä on merkitystä tieteen historialle, että se on aikansa taloudellisen tilan enemmän tahi vähemmän tarkka teoreettinen ilmaisu. Mutta sillä seikalla ei ole mitään merkitystä, onko tällä mielipiteellä jotain absoluuttista tai suhteellista merkitystä tekijän kannalta katsoen vai onko se jo kokonaan historian piiriin kuuluva. Nämä sitaatit ovat siis vain taloustieteen historiasta lainattua jatkuvaa tekstin kommentoimista ja ne toteavat taloudellisen teorian tärkeimmät edistysaskeleet ajankohdittain ja tekijöittäin. Tämä oli sangen tarpeellista tieteessä, jonka historian kirjoittajille näihin saakka oli ollut ominaista puolueellinen, melkein pä nousukasmainen tietämättömyys. Näin ollen myös käsitettäneen, miksi Marx, sen mukaisesti, mitä hän sanoo toisen painoksen esipuheessa, tulee vain poikkeustapauksissa maininneeksi saksalaisia taloustieteilijöitä.

Toinen nidos voi toivottavasti ilmestyä painosta vuoden 1884 kuluessa.

Friedrich Engels

Lontoossa, 7. marraskuuta 1883

ENGLANTILAISEN PAINOKSEN ESIPUHE

»Pääoman» englanninkielisen painoksen julkaiseminen ei kai-
vanne mitään puolustelua. Voisi päinvastoin odottaa selitystä
siihen, miksi tämän englantilaisen painoksen julkaisemista on
näihin saakka lykätty, kun kerran nähdään, että niin hyvin
Englannin kuin Amerikankin päivälehdissä ja aikakausjulkai-
suissa jo joidenkin vuosien ajan mainitaan alituisen tässä kir-
jassa esitetyistä teorioista, niitä vastaan hyökätään ja niitä
puolustetaan, niitä selitetään ja tulkitaan väärin.

Kun tekijän kuoleman jälkeen 1883 kävi selväksi, että teok-
sen englanninkielinen painos oli todellakin tullut välttämättö-
mäksi, herra Samuel Moore, Marxin ja näiden rivien kirjoittajan
monivuotinen ystävä ja itse kirjan aiheeseen enemmän tutus-
tunut kuin ehkäpä kukaan muu, ilmoitti olevansa valmis teke-
mään käännöksen, jonka julkisuuteen saattamista Marxin kirjal-
lisen testamentin toimeenpanijat pitivät kiireellisenä. Päätet-
tiin, että minun piti verrata käsikirjoitusta alkutekstiin ja
tehdä sellaiset muutokset, jotka katsoin sopiviksi. Kun vähi-
tellen kävi ilmi, että herra Moorea estivät hänen virkatoimensa
saattamasta käännöstyötä loppuun niin nopeasti kuin me kaikki
toivoimme, hyväksyimme mielihyvin tri Avelingin tarjouksen
ottaa suorittaakseen osan työstä; samaan aikaan rouva Aveling,
Marxin nuorin tytär, tarjoutui tarkistamaan lainaukset ja pa-
lauttamaan jälleen alkukielelle ne kohdat, jotka Marx oli sak-
santaen lainannut lukuisten englantilaisten kirjailijain teoksista
ja Sinisistä kirjoista. Tämä työ onkin kauttaaltaan suoritettu
muutamain välttämättömin poikkeuksin.

Seuraavat kirjan osat on kääntänyt tri Aveling: 1. Luvut X
(»Työpäivä») ja XI (»Lisäarvon suhdeluku ja paljous»); 2. kuu-
dennen osaston (»Työpalkka», luvut XIX—XXII); 3. alkaen
luvun XXIV 4. kohdasta (»Tekijät, jotka jne.») kirjan loppuun

saakka, mm. luvun XXIV loppuosan, luvun XXV ja koko kahdeksannen osaston (luvut XXVI—XXXIII); 4. tekijän kaksi alkulausetta.¹⁵ Herra Moore on pitänyt huolen koko kirjan jälkiosasta. Kun täten kukin kääntäjistä vastaa vain omasta osastaan, on minulla yleisvastuu koko teoksesta.

Kolmannen saksalaisen painoksen, jonka kokonaisuudessaan otimme työmme perustaksi, minä olen toimittanut 1883 tekijän jättämien merkintöjen mukaisesti, jotka osoittavat toisen painoksen ne kohdat, mitkä piti korvata vuosina 1872—1875 ilmestyneen ranskalaisen painoksen¹⁾ vastaavasti merkityillä kohdilla. Tällä tavoin toisen painoksen tekstiin tehdyt muutokset käyvätkä ylipäänsä yhteen niiden muutosten kanssa, jotka Marx on useissa käsin kirjoittamissaan huomautuksissa määrännyt tehtäväksi siihen englanninkieliseen käännökseen, joka oli suunniteltu julkaistavaksi Amerikassa kymmenen vuotta sitten, mutta josta täytyi luopua pääasiassa siksi, ettei löydetty taitavaa ja sopivaa kääntäjää. Tämän käsikirjoituksen antoi käyttööme vanha ystävämme herra F. A. Sorge, Hobokenista, New-Jerseyestä. Siihen on merkitty vielä eräitä muita lisäyksiä ranskalaisesta painoksesta; koska kuitenkin käsikirjoitus on useita vuosia vanhempi kuin Marxin huomautukset kolmatta painosta varten, en pitänyt itseäni päteväni käyttämään sitä muuten kuin poikkeuksellisesti ja varsinkin niissä tapauksissa, jolloin se auttoi meitä selviytymään vaikeuksista. Samaten useimmissa vaikeissa kohdissa ranskalainen teksti on osoittanut meille, milloin tekijä itse olisi ollut valmis uhrauksiin, kun yleensä oli pakko jotakin uhrata alkuperäisen täydestä merkityksestä sitä käännettäessä.

On kuitenkin eräs vaikeus, jolta lukijaa emme voineet säästää: määrättyjen sanojen käyttäminen eri mielessä kuin mikä niillä on paitsi jokapäiväisen elämän myös tavallisen kansantaloustieteen kielenkäytössä. Tämä oli kuitenkin välttämätöntä. Jokainen uusi käsitys merkitsee vallankumousta tietyn tieteen ammattisanastossa. Sen osoittaa parhaiten kemia, jonka koko oppisanasto muuttuu perinpohjin noin joka kahdenkymmenen vuoden kuluttua ja jossa ei löytyne yhtäkään orgaanista yhdistystä, joka ei olisi läpäissyt monia erilaisia nimityksiä. Kansantaloustiede on yleensä tyytynyt ottamaan sanastonsa sellaisenaan liike- ja teollisuuselämästä ja sellaisenaan sitä käyttämään, jolloin se on kokonaan unohtanut, että tällä tavoin se rajoittaa itsensä näiden sanojen ilmaisemien ajatusten ahtaaseen

¹⁾ »Le Capital», par Karl Marx. Kääntänyt M. J. Roy, täydellisesti tekijän tarkastama. Paris, Lachâtre. Tämä käännös, varsinkin kirjan viimeisen osan käännös, sisältää tärkeitä muutoksia ja täydennyksiä toisen saksankielisen painoksen tekstiin.

piiriin. Niinpä klassinen kansantaloustiedekään ei ole koskaan päässyt eroon voiton ja koron tavanomaisista käsityksistä, vaikka se olikin täysin tietoinen siitä, että niin voitto kuin korkokin ovat vain alaosastoja, kappaleita siitä maksamattomasta tuotteen osasta, mikä työmiehen täytyy työnantajalleen (tuotteen ensimmäiselle anastajalle, vaikkakaan ei sen viimeiselle, lopulliselle omistajalle) tuottaa; se ei ole koskaan tutkinut tätä maksamatonta tuotteen osaa (jota Marx nimittää lisä-tuotteeksi) sen yhtenäisyydessä, kokonaisuutena, eikä se tämän vuoksi ole koskaan päässyt selvään käsitykseen sen synnystä ja luonteesta enempiä kuin niistä laeista, jotka säännöstelevät sen arvon myöhempää jakautumista. Samoin sanalla manufaktuuri tarkoitetaan erotuksetta kaikkea teollisuutta, mikäli kysymys ei ole maataloudesta eikä käsityöstä. Täten hävitetään ero kahden suuren ja olennaisesti toisistaan eroavan taloushistorian aikakauden välillä: käsityön jakoon pohjautuvan varsinaisen manufaktuurikauden ja konetuotantoon pohjautuvan nykyaikaisen teollisuuskauden välillä. On kuitenkin itsestään selvää, että teorian, joka pitää nykyaikaista kapitalistista tuotantoa pelkkänä ohimenevänä vaiheena ihmiskunnan taloushistoriassa, täytyy käyttää muunlaista sanastoa kuin niiden kirjailijain, jotka pitävät tätä tuotantomuotoa ikuisena ja lopullisena.

Ei liene liiallista kosketella muutamain sanoin tekijän menettelytapaa sitaattien käytössä. Useimmissa tapauksissa on sitaatteja käytetty tavalliseen tapaan asiakirjallisina todisteina tekstissä esitettyihin väitteisiin. Mutta usein on otettu kohtia taloustieteilijöiden teoksista osoittamaan, milloin, missä ja kuka on ensi kerran tuonut selvästi päivänvaloon tietyn katsantokannan. Näin on asianlaita niissä tapauksissa, jolloin siteerattu mielipide on tärkeä jonakin aikana vallinneiden yhteiskunnallisen tuotannon ja vaihdon ehtojen enemmän tai vähemmän oikeana ilmaisuna, ja tämä aivan riippumatta siitä, hyväksyykö Marx tuon mielipiteen tai onko se yleensä pätevä. Nämä sitaattit antavat täten tekstiin tieteen historiasta otettua juoksevaa selitysaineistoa.

Käännöksemme käsittää vain teoksen ensimmäisen kirjan. Mutta tämä ensimmäinen kirja on suuressa määrin kokonaisuus sellaisenaan, ja on se käynyt kahdenkymmenen vuoden ajan itsenäisestä teoksesta. Toinen kirja, jonka minä olen julkaissut saksankielisenä 1885, on ilmeisesti epätäydellinen ilman kolmatta kirjaa, jota ei voida julkaista ennen vuoden 1887 loppua. Sitten kun kolmas kirja on ilmestynyt saksalaisena alkuteoksena, on aikaa ryhtyä ajattelemaan kummankin kirjan englantilaisen painoksen valmistamista.

»Pääomaa» sanotaan usein Euroopan mantereella »työväenluokan raamatuksi». Kukaan työväenliikkeeseen perehtynyt henkilö ei voi olla myöntämättä, että tässä kirjassa esitetyt johtopäätökset tulevat päivä päivältä yhä enemmän työväenluokan suuren liikkeen perustaviksi periaatteiksi ei ainoastaan Saksassa ja Sveitsissä, vaan myös Ranskassa, Hollannissa ja Belgiassa, Amerikassa, jopa Italiassa ja Espanjassakin ja että työväenluokka pitää kaikkialla yhä suuremmassa määrin näitä johtopäätöksiä oman asemansa ja pyrkimystensä sattuvimpana ilmaisuna. Ja myös Englannissa juuri tällä ajankohdalla Marxin teoriat vaikuttavat voimakkaasti sosialistiseen liikkeeseen, joka saa itselleen kannattajia »sivistyneiden» riveissä yhtä suuresti kuin työväenluokankin riveissä. Mutta ei tässä kaikki. Nopeasti lähestyy aika, jolloin Englannin taloudellisen aseman perusteellinen tutkiminen tulee vastustamattomana kansallisena välttämättömyytenä pakolliseksi. Englannin teollisuusjärjestelmän kulku, joka on mahdoton ilman pysyväistä ja nopeata tuotannon ja siis myös markkinoiden paisumista, on joutunut pysähdystilaan. Vapaakauppa on ammentanut apulähteensä tyhjiksi; jopa Manchesterkin epäilee tätä aikaisempaa taloudellista evankeliumiaan.¹⁾ Nopeasti kehittyvä ulkomainen teollisuus tuijottaa kaikkialla Englannin tuotantoa kasvoista kasvoihin, eikä ainoastaan tullimuureilla suojatuilla, vaan myös neutraaleilla markkinoilla, jopa kanaalin tälläkin puolen. Kun tuotantovoimat kehittyvät geometrisessa sarjassa, niin markkinat laajenevat parhaassa tapauksessa aritmeettisessä sarjassa. Pysähdystilan, kukoistuksen, liikatuotannon ja pulan kymmenvuotinen kehitysjakso, joka alati palasi uudelleen vuosina 1825—1867, näyttää tosin päättyneen, mutta vain pysähdyttääkseen meidät pitkällisen ja kroonisen lamatilän epätoivonsuohon. Toivottu kukoistuskauti ei vaan tahdo koittaa; yhtä usein kuin luulemme havaitsevamme sen tuloa ennustavat merkit, ne häviävät jälleen tyhjiin. Ja tällä välin jokainen seuraava talvi asettaa uudelleen kysymyksen: »Mitä on tehtävä työttömien suhteen?» Mutta työttömien luku kasvaa vuodesta vuoteen, eikä ole ketään, joka vastaisi tähän kysymykseen; me voimme melkein pälaskea sen ajankohdan tulon, jolloin työttömien kärsivällisyys loppuu ja he ottavat kohtalon omiin käsiinsä. Tuollaisena ajan-

¹⁾ Manchesterin kauppakamarin neljännesvuosikokouksessa, joka pidettiin tänään iltapäivällä, väiteltiin vilkkaasti vapaakauppakysymyksestä. Esitettiin päätösehdotus, jossa sanotaan: »Sen jälkeen kun on 40 vuotta turhaan odotettu, että toiset kansat seuraisivat Englannin vapaakauppaesimerkkiä, kauppakamari katsoo nyt tuleeksi ajan, jolloin tämä katsantokanta on muutettava.» Päätösehdotus hylättiin vain yhden äänen enemmistöllä, 21 ääntä kannatti ehdotusta ja 22 oli vastaan. («Evening Standard», 1. marraskuuta 1886.)

kohtana pitäisi varmaankin tulla kuulluksi sen miehen äänen, jonka koko teoria on tulosta ihmisiän pituisesta Englannin taloudellisen historian ja tilan tutkimisesta ja jonka johtopäätöksenä tästä tutkimisesta oli, että ainakin Euroopassa on Englanti ainoa maa, missä väistämätön yhteiskunnallinen vallankumous voitaisiin kokonaan suorittaa rauhallisin ja laillisin keinoin. Tietenkään hän ei ole koskaan unohtanut lisätä, että hän ei juuri odota, että Englannin vallassaoleva luokka alistuisi tähän rauhalliseen ja lailliseen vallankumoukseen ilman »proslavery rebellion'ia», kapinaa orjuuden puolesta.¹⁶

Friedrich Engels

5. marraskuuta 1886

NELJÄNNEN PAINOKSEN ESIPUHE

Neljäs painos vaati minulta jo mahdollisimman viimeistelyä tekstin ja viitteiden tarkistusta. Kuinka tämän tehtävän olen täyttänyt, siitä seuraavassa sananen.

Verratessani vielä kerran ranskalaista painosta ja Marxin käsinkirjoittamia merkintöjä, olen edellisestä ottanut saksalaiseen tekstiin vielä muutamia lisäyksiä. Ne ovat s. 80 (kolmas pain., s. 88) [tämän osan s. 115—117], s. 458—460 (kolmas pain., s. 509—510) [tämän osan s. 442—445], s. 547—551 (kolmas pain., s. 600 [tämän osan s. 524—528], s. 591—593 (kolmas pain., s. 644) [tämän osan s. 562—564] ja s. 596 (kolmas pain., s. 648) [tämän osan s. 566—567] sekä viitteessä 79. Niin ikään olen ranskalaisen ja englantilaisen painoksen mukaisesti sijoittanut tekstiin (neljännen pain., s. 461—467) [tämän osan s. 446—451] pitkän viitteen vuorityöläisistä (kolmas pain., s. 509—515). Muut pienet muutokset ovat luonteeltaan puhtaasti teknisiä.

Edelleen olen vielä tehnyt muutamia selittäviä lisämuistutuksia, etenkin sellaisiin kohtiin, joissa muuttuneet historialliset olot näyttivät niitä vaativan. Kaikki nämä lisämuistutukset on pantu hakasulkuihin* ja varustettu minun nimikirjaimillani.

Lukuisten lainausten täydellinen tarkastus kävi välttämättömäksi tällä välin ilmestyneen englanninkielisen painoksen takia. Marxin nuorin tytär Eleanor oli ottanut vaivakseen verata sitä varten kaikki lainatut kohdat alkuperäisiin teksteihin, jottei sitaateissa, jotka ovat suurimmaksi osaksi englantilaisista lähteistä otetut, esiintyisi mitään saksan kielestä takaisin englanniksi käännettyä, vaan itse englantilainen alkuteksti. Minun oli siis neljännessä painoksessa turvaututtava tähän tekstiin.

* Tässä julkaisussa on hakasulut korvattu aaltosuluilla. *Toim.*

Tällöin esiintyi monenlaisia pieniä epätarkkuuksia: viittauksia väärin sivunumeroihin, jotka oli kirjoitettu väärin osittain vihkoista jäljennettäessä tai olivat osittain kolmeen painokseen kasautuneita painovirheitä; väärin merkittyjä lainausmerkkejä tai katkaisupisteitä, kuten otevihkoista paljon lainattaessa pakostakin sattuu; siellä täällä oli jokin vähemmän onnistuneesti valittu käännoässä. Muutamia kohtia on otettu vanhoista 1843—1845 Pariisissa kirjoitetuista vihkoista, jolloin Marx ei vielä ymmärtänyt englantia ja luki englantilaisten taloustieteilijäin teoksia ranskankielisinä, siellä missä kaksinkertaisen käännoksen seurauksena oli äänensävy hieman muuttunut, niin kuin esim. Steuartilta, Urelta ym. otetuissa sitaateissa, käytiin englantilaista tekstiä. Oli muitakin samanluonteisia pikku epätarkkuuksia ja huomaamattomuuksia. Jos kuitenkin vertaa neljättä painosta edellisiin, niin voi tulla vakuuttuneeksi, ettei tämä sangen vaivalloinen oikaisutyö ole muuttanut kirjassa mitään, mikä olisi sanomisen arvoista. Ainoastaan yhtä sitaattia emme onnistuneet löytämään, nimittäin Richard Jonesin (4. pain., s. 562 [tämän osan s. 537], viite 47); Marx on nähtävästi kirjoittanut kirjan nimen väärin.¹⁷ Kaikissa muissa säilyy niiden todistusvoima täydellisenä tai vahvistuikin nykyisessä tarkassa muodossa.

Mutta tässä minun täytyy palata erääseen vanhaan juttuun.

Tunnen nimittäin vain yhden tapauksen, jossa on esitetty epäily, ettei eräs Marxin lainausote olisi oikea. Mutta kun tämä juttu on jatkunut ohi Marxin kuoleman, en voi sitä tässä ilman muuta sivuuttaa.¹⁸

Berliiniläisessä »Concordiassa», Saksan tehtailijaliiton äänenkannattajassa, julkaistiin maaliskuun 7 päivänä 1872 nimetön kirjoitus: »Kuinka Karl Marx siteeraa». Sen kirjoittaja ylitsevuotavaa siveellistä suuttumusta ja runsaasti epäparlamentaarisia sanontatapoja käyttäen väittää, että Marx olisi väärentänyt otteen tulo- ja menoarvioita koskevasta Gladstonen puheesta 16. huhtikuuta 1863 (ote on esitetty Kansainvälisen työväenliiton perustamismanifestissa v:ltä 1864, ja toistamiseen »Pääomassa», I, neljännen pain. s. 617 ja kolmannen pain. s. 671 [tämän osan s. 585—586]). Lausetta: »Tämä rikkauden ja vallan huumaava lisäys... rajoittuu yksinomaan omistaviin luokkiin» ei muka ensinkään ollut Hansardin (muka virallisessa) pikakirjoitusselosteessa. »Mutta tätä lausetta ei ole missään kohden Gladstonen puheessa. Siinä on sanottu aivan päinvastaista.» (Ja edelleen lihavalla kirjasinlajilla): »Marx on sekä muodollisesti että asiallisesti valehdellut tämän lauseen lisää.»

Marx, jolle »Concordian» mainittu numero lähetettiin touko-

kuussa, vastasi nimettömälle »Volksstaat» lehden kesäkuun 1 päivän numerossa. Kun hän ei enää muistanut, minkä lehtiselostuksen mukaan hän oli siteerannut, hän tyytyi osoittamaan, että samanlainen sitaatti oli kahdessa englantilaisessa kirjoituksessa, ja mainitsi sitten »Times» lehden selostuksesta, jonka mukaan Gladstone oli lausunut:

»Niin on asianlaita, mitä tulee tämän maan rikkauteen. Minun täytyy sanoa omasta puolestani, että minä seuraisin melkein huolella ja tuskalla tätä rikkauden ja vallan huumaavaa lisääntymistä, jos uskoisin, että se rajoittuu hyvinvoiviin luokkiin. Se ei koske ensinkään työtätekevän väestön asemaa. Lisääntyminen, josta olen puhunut ja joka mielestäni perustuu tarkoihin tietoihin, on lisääntymistä, joka rajoittuu kokonaan omistaviin luokkiin.»

Gladstone sanoo siis tässä, että häntä surettaisi, jos niin olisi, mutta asia on niin: tämä vallan ja rikkauden huumaava lisääntyminen rajoittuu kokonaan omistaviin luokkiin. Ja mitä tulee tuohon muka viralliseen Hansardiin, niin Marx kirjoittaa edelleen: »Herra Gladstone oli niin viisas, että tässä myöhemmin oikomassaan painoksessa hän suttasi pois tuon Englannin valtiovarainkansleria todellakin kompromettoivan kohdan. Tämä on muuten perinnäinen englantilainen parlamenttitaapa eikä suinkaan mikään pikku Laskerin keksintö¹⁹ Bebeliä vastaan.»

Nimetön ärtyy yhä enemmän. Sysäten vastauksessaan »Concordiassa» 4. heinäkuuta syrjään toisasteiset lähteet hän tekee sen siivon huomautuksen, että on muka »tapana» esittää otteita parlamentissa pidetyistä puheista pikakirjoitteen mukaan; mutta myös »Timesin» selostus (jossa tuo »lisää valehdeltu» lause on) ja Hansardin esitys (josta se puuttuu) »käyvät asiallisesti täysin yhteen», ja samoin sisältyy muka »Timesin» selostukseen »aivan päinvastainen ajatus kuin tuossa perustamismanifestin kuuluisassa paikassa on». Tämän sanoessaan mies vaikenee visusti siitä, että tämän muka »päinvastaisen» ohella se sisältää juuri »tuon kuuluisan kohdan». Tästä kaikesta huolimatta nimetön tuntee joutuneensa kiinni ja huomaa, että vain uusi tempu voi hänet pelastaa. Samalla kun hän siis höystää, kuten yllä on osoitettu, »julkeita valheita» vilisevän kirjoituksensa ylösrakentavilla parjauksilla, sellaisilla kuin »mala fides», [»epärehellisyys»], »valheellinen ilmoitus», »tuo valheellinen sitaatti», »julkea valhe», »sitaatti, joka on kokonaan väärennetty», »tämä väärennys», »suorastaan katala» jne., hän katsoo tarpeelliseksi siirtää riitakysymyksen toiselle alalle ja lupaa sen tähden »toisessa kirjoituksessa selittää, minkä merkityksen me (ts. 'ei-valehteleva' nimetön) annamme Gladstonen sanojen sisällykselle». Niin kuin tällä hänen merkityksettömällä mielipiteellään

olisi asian kanssa mitään tekemistä! Tämä toinen kirjoitus on heinäkuun 11 päivän »Concordiassa».

Marx vastasi vielä kerran elokuun 7 päivänä »Volksstaatisa» ja lainasi nyt myös mainitun kohdan »Morning Star» ja »Morning Advertiser» lehdissä 17. huhtikuuta 1863 olleista selostuksista. Kummankin lehden mukaan Gladstone sanoo, että hän seuraisi huolella jne. tätä rikkauden ja vallan huumaavaa lisääntymistä, jos hän uskoisi sen rajoittuvan vain hyvinvoiviin luokkiin (classes in easy circumstances). Mutta tämä lisääntyminen rajoittuu todella vain luokkiin, joilla on omaisuutta (entirely confined to classes possessed of property). Näissäkin selostuksissa on siis sanasta sanaan tuo muka Marxin »lisää valehteleva» lause. Edelleen Marx vielä kerran osoitti vertaamalla »Timesin» ja Hansardin tekstejä, että kolmen seuraavana aamuna ilmestyneen, toisistaan riippumattoman lehden samoin kuuluvan selostuksen toteama lause puuttui Hansardin tunnetun »tavan» mukaisesti tarkastetusta selostuksesta, ts. että Gladstone oli, Marxin sanojen mukaan, sen »näpistänyt jälkeensä pois» (»nachträglich wegstipitzt hat»), ja lausuu lopuksi, ettei hänellä ole aikaa väitellä enempää nimettömän kanssa. Tämäkin näkyy saaneen kyllikseen, ainakaan Marxille ei enää lähetetty yhtään »Concordian» numeroa.

Asia näytti kuolleen ja tulleen haudatuksi. Saimme tosin myöhemmin kuulla kerran tai pari henkilöltä, joilla oli suhteita Cambridgen yliopistoon, salaperäisiä huhuja sanomattomasta kirjallisesta rikoksesta, jonka muka Marx oli »Pääomasaan» tehnyt. Kaikista tutkisteluista huolimatta ei kuitenkaan mitään tarkempia tietoja voitu saada. Mutta sitten 29. marraskuuta 1883, kahdeksan kuukautta Marxin kuolemasta, »Times» julkaisi Sedley Taylorin allekirjoituksella varustetun kirjeen, joka oli päivätty »Trinity Collegessa» Cambridgessa. Tässä tuo kesyintä osuustoimintaa ajava mies loi tilaisuuden tarjouduttua vihdoinkin valoa sekä Cambridgen huhuihin että »Concordian» nimettömään.

»Erittäin merkilliseltä näyttää», »Trinity Collegen» mies sanoo, »että professori Brentanon (joka silloin oli Breslaussa, nyt Strassburgissa) oli suotu... paljastaa se mala fides, joka ilmeisesti oli aiheuttanut perustamismanifestissa olleen sitaatin Gladstonen puheesta. Herra Karl Marx, joka... koetti puolustaa sitaattia, oli kylliksi julkea väittääkseen vielä kuoleman kielissä (deadly shifts), johon hänet Brentanon mestarillisesti tehdyt hyökkäykset olivat heti kohta syösseet, että herra Gladstone typisti 'Timesin' huhtikuun 17 päivän numerossa 1863 julkaistua puhettaan, ennen kuin se ilmestyi Hansardissa, suttaamalla siitä pois kohdan, joka kompromettoi häntä, siis Englannin valtiovarainkansleria. Kun Brentano vertaamalla tekstejä yksityiskohtaisesti toisiinsa osoitti, että 'Timesin' ja 'Hansardin' kertomukset kävivät yhteen siinä, että mainitusta puheesta puuttui se aja-

tus, minkä sukkelasti eristetty sitaatti Gladstonen sanoista oli siihen tuonut, Marx peräytyi väittelystä tehden syyksi ajanpuutteen!»

»Vai tuoko koirasta irti lähti!»²⁰ Ja miten kunniakkaana kuvastuikaan Cambridgen tuotanto-osuuskunnallisessa mielikuvituksessa herra Brentanon »Concordiassa» käymä anonyymi taistelu! Niin taisteli hän, tuo Saksan tehtailijaliiton Pyhä Yrjö, niin hän heilutti miekkaansa²¹ antaen »mestarillisia iskuja», kun taas tuo helvetin lohikäärme Marx korisi »heti kohta kuoleman kielissä» hänen jaloissaan!

Kuitenkin on koko tämä ariostomainen taistelukuvaus tarkoitettu vain peittämään Pyhän Yrjömme koukkuiluja. Tässä ei enää ole puhe »lisää valehtelemisestä», »väärennyksestä», vaan »sukkelasti eristetystä lainauksesta» (»craftily isolated quotation»). Koko kysymys on siirretty toisaalle ja Pyhä Yrjö sekä hänen cambridgelainen aseenkantajansa tietävät kylläkin hyvin miksi.

Eleanor Marx vastasi Taylorille »To-Day»-nimisessä kuukausilehdessä (helmikuu 1884), kun »Times» kieltäytyi julkaisemasta hänen vastaustaan. Hän johdatti keskustelun siihen ainoaan kohtaan, josta oli ollut kysymys, nimittäin: oliko Marx tuon lauseen »lisää valehdellut» vai ei. Herra Sedley Taylor vastaa siihen, että hänen mielestään Marxin ja Brentanon väittelystä

»se kysymys, onko jokin lause ollut herra Gladstonen puheessa vai ei, on ollut sangen vähäarvoinen verrattuna siihen kysymykseen, oliko tuon lainauksen tarkoitus esittää oikein Gladstonen mielipide vai väärentää sitä».

Myöhemmin Taylor myöntää, että »Timesin» esitys »sisältää todellakin ristiriidan sanoissa»; mutta muusta kontekstistä, jos se selitetään oikein, ts. vapaamielis-gladstonelaisessa hengessä, näkyy, mitä herra Gladstone muka *oli tahtonut* sanoa (»To-Day», maaliskuu 1884). Huvittavinta tässä on, ettei cambridgelaisemme nyt pidä kiinni puheen selostamisesta Hansardin mukaan, kuten nimettömän Brentanon sanojen mukaan on »tapana», vaan sen selostamisesta saman Brentanon »välttämättömästi kehnoksi» leimaaman »Timesin» selostuksen mukaan. Tietysti, tuo onneton lausehan puuttuu Hansardista!

Eleanor Marxin oli helppo nujertaa perinpohjaisesti tämä todistelu »To-Dayn» samassa numerossa. Joko herra Taylor oli lukenut vuoden 1872 riitakirjoitukset. Siinä tapauksessa hän oli nyt »valehdellut», paitsi »lisää» (hinzu) myös »pois» (hinweg). Tai hän ei ollut niitä lukenut. Siinä tapauksessa hänen oli pidettävä suunsa kiinni. Joka tapauksessa oli varmaa, ettei hän uskaltanut enää väittää päteväksi ystävänsä Brenta-

non syytöstä, että Marx olisi »valehdellut lisää». Päinvastoin, hänen mukaan Marx ei ollut valehdellut lisää, vaan pimittänyt erään tärkeän lauseen. Mutta tämä sama lause on perustamismannifestin sivulla 5, muutamia rivejä ennen tuota muka »lisää valehdeltua». Mitä taas tulee ristiriitaisuuteen Gladstonen puheessa, niin eikö se ole juuri Marx, joka »Pääoman» s. 618 (3. pain., s. 672) [tämän osan s. 586] viitteessä 105 puhuu »yhtämittäisistä, huutavista ristiriitaisuuksista Gladstonen budjettipuheissa vuosilta 1863 ja 1864»! Hän vain ei Sedley Taylorin tapaan ota selittääkseen niitä vapaamielisen suosiollisesti. E. Marxin vastauksen loppuyhteenvedo on seuraava: »Marx ei ole todellakaan jättänyt pois mitään sanomisen arvoista eikä mitään valheellisesti lisännyt.» Mutta hän on asettanut paikoilleen ja vetänyt unohduksesta esiin lauseen Gladstonen eräästä puheesta. Lause on epäilemättä tullut sanotuksi, mutta tavalla tai toisella se on löytänyt tien pois Hansardista.

Tässä olikin herra Sedley Taylorille kylliksi, ja kokonaista kaksi vuosikymmentä kestäneen ja kahteen maahan ulottuneen professorijupakan tulos oli se, ettei enää ole uskallettu käydä Marxin kimppuun kirjallisen tunnollisuuden puutteesta, kuin myös se, että sen jälkeen herra Sedley Taylor luottaa luultavasti yhtä vähän herra Brentanon kirjallisiin taistelubulletiineihin kuin herra Brentano Hansardin paavimaiseen erehtymättömyyteen.

F. Engels

Lontoossa, 25. kesäkuuta 1890

ENSIMMÄINEN
KIRJA

Pääoman tuotantoprosessi

ENSIMMÄINEN

OSASTO

Tavara ja raha

ENSIMMÄINEN LUKU

Tavara

1. TAVARAN KAKSI TEKIJÄÄ: KÄYTTÖARVO JA ARVO (ARVON SUBSTANSSI, ARVON SUURUUS)

Niiden yhteiskuntien varallisuus, joissa kapitalistinen tuotantotapa on vallalla, ilmenee »valtavana tavarajoukkona»¹⁾ ja yksityinen tavara tämän varallisuuden alkeismuotona. Tutkimuksemme sen tähden alkaa tavaran erittelystä.

Tavara on ensi kädessä ulkonainen esine, olio, joka ominaisuuksillaan tyydyttää jonkinlaisia ihmisen tarpeita. Asiaan ei vaikuta näiden tarpeiden luonne, esim. se, aiheuttaako ne vatsa vai mielikuvitus.²⁾ Kysymys ei ole tässä myöskään siitä, millä tavalla olio tyydyttää ihmisen tarvetta: välittömänä elinhyödykkeenä, ts. kulutusesineenä, vaiko välillisesti tuotantovälineenä.

Jokaista hyödyllistä oliota, kuten rautaa, paperia jne., on tarkasteltava kahdelta kannalta, laadun ja määrän kannalta. Jokainen sellainen olio on useiden ominaisuuksien kokonaisuus ja siksi se voi olla moneltakin puolin hyödyksi. Näiden eri puolien ja siis kappaleiden moninaisten käyttötapojen keksiminen on historiallista toimintaa.³⁾ Niinpä sitä on yhteiskunnallisten mittojen löytäminen hyödyllisten kappaleiden suuruuden määrittämistä varten. Tavaramittojen erilaisuus johtuu osaksi mitattavien esineiden erilaisesta luonteesta, osaksi sovinnaisyydestä.

Olion hyödyllisyys tekee sen käyttöarvoksi.⁴⁾ Mutta tämä

¹⁾ Karl Marx, »Zur Kritik der Politischen Oekonomie». Berlin 1859, pag. 3.

²⁾ »Halu sisältää tarpeen; se on mielen ruokahalu ja yhtä luonnollinen kuin ruumiinkin nälkä... useimmat (oliot) saavat arvonsa siitä, että ne tyydyttävät mielen tarpeita.» Nicholas Barbon, »A Discourse concerning Coining the New Money lighter. In Answer to Mr. Locke's Considerations etc.». London 1696, p. 2, 3.

³⁾ »Olioilla on sisäinen avu» (vertue, tätä erikoisnimitystä Barbon käyttää käyttöarvosta), »joka kaikkialla on sama; esim. magneetin ominaisuus vetää puoleensa rautaa» (N. Barbon, mt., s. 6). Magneetin ominaisuutta vetää puoleensa rautaa voitiin käyttää hyödyksi vasta sitten kun sen avulla oli keksitty magneetin polariteetti.

⁴⁾ »Olion luonnollinen arvo [natural worth] on sen kyky tyydyttää ihmiselämän välttämättömiä tarpeita tai täyttää sen mukavuusvaatimuksia» (John Locke, »Some Considerations of the Consequences of the Lowering of Interest, 1691», in »Works», edit. London 1777, v. II, p. 28). 1600-luvulla tapaamme vielä usein englantilaisten kirjailijain teoksissa »worth» sanan merkitsemässä käyttöarvoa ja »value» sanan merkitsemässä vaihtoarvoa aivan englannin kielen hengen mukaisesti, joka mielellään ilmaisee välittömän asian germaanisella sanalla ja heijastetun asian romaanisella.

hyödyllisyys ei häily ilmassa. Kun hyödyllisyyden edellytyksinä ovat tavaraoion aineelliset ominaisuudet, sitä ei ilman tavaraoiota ole olemassa. Itse tavaraoio, esim. vehnä, rauta, timantti ym., on siis käyttöarvo eli hyödyke. Tämä sen luonne ei riipu siitä, vaatiiko sen käyttöominaisuuksien hyväksikäyttäminen ihmiseltä paljon vai vähän työtä. Käyttöarvoista puhuttaessa edellytetään niiden aina olevan paljoudeltaan määrättyjä, esim. tusina kelloja, kyynäriä liinakangasta, tonni rautaa jne. Tavaroiden käyttöarvot antavat aineksen erikoiselle opin alalle, tavaaroille.⁵⁾ Käyttöarvo realisoituu ainoastaan käytössä eli kulutuksessa. Käyttöarvot ovat rikkauten aineellisena sisältönä, olkoonpa rikkauten yhteiskunnallinen muoto millainen hyvänsä. Tutkittavanamme olevassa yhteiskuntamuodossa ovat käyttöarvot myös vaihtoarvon aineellisina kannattajina.

Vaihtoarvo esiintyy lähinnä määrällisenä suhteena, jossa toisenlaiset käyttöarvot vaihtuvat toisenlaisiin⁶⁾, suhteena, joka alituisesti vaihtelee ajan ja paikan mukaan. Vaihtoarvo näyttää siis olevan jotakin tilapäistä ja puhtaasti suhteellista, tavaransisäinen, immanenttinen vaihtoarvo (valeur intrinsèque) on sen vuoksi *contradictio in adjecto* [ristiriita lisäyksessä].⁷⁾ Katselkaammepa asiaa lähemmin.

Jokin tavara, esim. nelikko vehnää, vaihtuu määrään x saapasrasvaa tai y silkkiä tai z kultaa jne., lyhyesti sanoen toisiin tavaroihin mitä erilaisimmissa suhteissa. Vehnällä on siis yhden asemesta moninaisia vaihtoarvoja. Mutta kun x saapasrasvaa, y silkkiä ja z kultaa jne. ovat vehnänelikon vaihtoarvoja, täytyy $x:n$ saapasrasvaa, $y:n$ silkkiä, $z:n$ kultaa jne. voida korvata toisen toistaan eli olla yhtä suuria vaihtoarvoja. Siitä johtuu ensiksi: saman tavaransisäinen vaihtoarvo ilmaisevat yhtä samaa. Toiseksi: vaihtoarvo voi yleensä olla vain siitä erotettavan sisällyksen ilmaisutapa, »ilmenemismuoto».

Ottakaamme edelleen kaksi tavaraa, esim. vehnä ja rauta. Olkoonpa niiden vaihtosuhte mikä tahansa, sen voi aina esittää yhtälöllä, jossa tietty vehnämäärä asetetaan yhtä suureksi kuin jokin määrä rautaa, esim. 1 nelikko vehnää = a sentneriä rautaa. Mitä tästä yhtälöstä käy selville? Että kahdessa eri oliossa, 1 nelikossa vehnää ja samoin a sentnerissä rautaa, on olemassa

⁵⁾ Porvarillisessa yhteiskunnassa on vallalla se *factio juris* (oikeuskuvitelma), että jokainen ihminen tavaransisäinen tuntee ensyklopedisesti opin tavarosta.

⁶⁾ »Arvo sisältyy kahden tavaransisäisen, kahden tuotemäärän keskinäiseen vaihtosuhteeseen» (*Le Trosme*, »De l'Intérêt Social», »Physiocrates», éd. Daire, Paris 1846, p. 889).

⁷⁾ »Millään ei voi olla sisäistä arvoa» (*N. Barbon*, mt., s. 6) tai niin kuin Butler sanoo:

»The value of a thing
Is just as much as it will bring»

[»Olion arvo on juuri niin suuri kuin mitä se voi tuoda.»]²²⁾

yhtä suuret määrät jotakin molemmille yhteistä. Molemmat oliot ovat siis yhtä suuria kuin joku kolmas, joka itsessään ei ole kumpikaan niistä. Kumpikin täytyy siis voida, mikäli se on vaihtoarvo, pelkistää täksi kolmanneksi.

Havainnollistakaamme tämä yksinkertaisella geometrisella esimerkillä. Kaikkien suoraviivaisten kuvioiden pinta-alaa määrittäessä ja verrattaessa ne jaotetaan kolmioiksi. Itse kolmio pelkistetään sen näkyvästä kuviosta kokonaan eroavaksi lausekkeeksi — pohjaviivan ja korkeuden puoleksi tuloksi. Samoin tavaroiden vaihtoarvot voidaan pelkistää yhdeksi yhteiseksi, jota ne ovat suuremmassa tai pienemmässä määrässä.

Tämä yhteinen ei voi olla mikään tavaroiden geometrinen, fysikaalinen, kemiallinen tai muu luonnollinen ominaisuus. Niiden aineelliset ominaisuudet tulevat tarkastelun alaisiksi ylipäänsä ainoastaan sikäli, mikäli ne saattavat tavarat hyödyllisiksi, siis käyttöarvoiksi. Toisaalta taas tavaroiden vaihtosuhteelle on ilmeisen luonteenomaista juuri abstrahoiminen niiden käyttöarvoista. Vaihtosuhteessa merkitsee toinen käyttöarvo yhtä paljon kuin toinenkin, mikäli sitä vain on oikeassa suhteessa olemassa. Tai, niin kuin vanha Barbon sanoo:

»Toinen tavaralaji on yhtä hyvä kuin toinenkin, jos sen vaihtoarvo on yhtä suuri. Sellaisten kappaleiden välillä, joilla on yhtä suuri vaihtoarvo, ei ole mitään eroa tai erotettavuutta.»⁹⁾

Käyttöarvoina tavarat ovat ennen kaikkea laadultaan erilaisia, vaihtoarvoina ne voivat olla vain suuruudeltaan erilaisia, eikä niissä siis ole atomiakaan käyttöarvoa.

Jos nyt jättää lukuunottamatta tavaraolioiden käyttöarvon, niin niille jää jäljelle ainoastaan yksi ominaisuus, se että ne ovat työn tuotteita. Mutta työn tuotekin on jo samassa muuttunut. Jos abstrahomme sen käyttöarvosta, niin abstrahomme myös niistä aineosista ja muodoista, jotka tekevät tuotteen käyttöarvoksi. Se ei ole enää pöytä tai talo tai lanka tai muu hyödyllinen esine. Kaikki sen aistilliset ominaisuudet ovat hälvenneet. Se ei enää ole myöskään puusepäntyön, rakennustyön, kehruutyön tai jonkin muun määrätyn tuottavan työn tuote. Työn tuotteiden hyödyllisen luonteen mukana katoaa myös niissä esiintyvien töiden hyödyllinen luonne, siis katoavat myös näiden töiden erilaiset konkreettiset muodot; ne eivät enää eroa toisistaan, vaan ovat kaikki pelkistetyt yhtäläiseksi ihmistyöksi, abstraktisesti inhimilliseksi työksi.

⁹⁾ »Toinen tavaralaji on yhtä hyvä kuin toinenkin, jos sen vaihtoarvo on yhtä suuri. Sellaisten kappaleiden välillä, joilla on yhtä suuri vaihtoarvo, ei ole mitään eroa tai erotettavuutta. Sadan punnan arvoinen lyily tai rauta on yhtä arvokasta kuin sadan punnan arvoinen hopea tai kulta.» (N. Barbon, mt., s. 53 ja 7.)

Tarkastakaamme nyt työn tuotteiden jäännöstä. Niistä ei ole jäänyt jäljelle mitään muuta kuin tuo aavemainen esineellisyys, erotuksettoman ihmistyön pelkkä hyytymä, ts. ihmistyövoiman käyttäminen katsomatta sen käyttämisen muotoon. Nämä oliot osoittavat enää ainoastaan sitä, että niiden tuottamiseen on käytetty ihmistyövoimaa, kasattu ihmistyötä. Tämän niille yhteisen yhteiskunnallisen substanssin kiteinä ne ovat arvoja — tavara-arvoja.

Itse tavaroiden vaihtosuhteessa niiden vaihtoarvo osoittautui meille joksikin niiden käyttöarvosta kokonaan riippumattomaksi. Jos nyt todellakin jätetään huomioonottamatta työn tuotteiden käyttöarvo, niin niiden arvo saadaan sellaisena miksi se äsken määrättiin. Se yhteinen, mikä tavaran vaihtosuhteessa tai vaihtoarvossa esiintyy, on siis sen arvo. Tutkimuksemme jatkuminen on palauttava meidät takaisin vaihtoarvoon arvon välttämättömänä ilmaisutapana eli ilmenemismuotona, vaikka meidän kuitenkin on ensin tarkasteltava arvoa tästä muodosta riippumattomana.

Käyttöarvolla eli hyödykkeellä on siis arvo ainoastaan siksi, että siihen on esineellistynyt eli aineellistunut abstraktista ihmisen työtä. Kuinka sitten voidaan mitata sen arvon suuruus? Siihen sisältyvän »arvoa luovan substanssin» työn määrällä. Itse työn määrän mittaa sen kestoaika, ja työajalla taas on mittansa tietyissä ajanosissa, kuten tunneissa, päivissä jne.

Jos tavaran arvon määrää sen tuottamiseen kulutettu työ määrä, saattaisi näyttää siltä, että kuta laiskempi ja taitamattomampi mies on, sitä arvokkaampi on hänen tavaransa, koska hän tarvitsee sitä enemmän aikaa sen valmistamiseen. Mutta se työ, joka muodostaa arvojen substanssin, on yhtäläistä ihmistyötä, saman ihmistyövoiman käyttämistä. Yhteiskunnan koko työvoima, joka esiintyy tavaramaailman arvoissa, käy tässä yhdestä ja samasta ihmisen työvoimasta, vaikka kohta se onkin koottu lukemattomista yksilöllisistä työvoimista. Kukin näistä yksilöllisistä työvoimista on samaa ihmistyövoimaa kuin toinenkin, mikäli sillä on yhteiskunnallisen keskityövoiman luonne ja mikäli se sellaisena keskityövoimana vaikuttaa, siis vaatii jonkin tavaran tuottamiseen vain keskimäärin välttämättömän eli yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan. Yhteiskunnallisesti välttämätön työaika on työaika, joka vaaditaan jonkin käyttöarvon synnyttämiseen yhteiskunnallisesti normaalien tuotantoehtojen ja yhteiskunnallisesti keskimääräisen työtaidon ja -tehon vallitessa. Esimerkiksi Englannissa höyrykutomakoneen tultua käytäntöön riitti ehkäpä puolet entisestä työstä muuttamaan jonkin lankamäärän kankaaksi. Englantilainen käsinkutoja

tarvitsi tähän toimeen todellisuudessa edelleenkin saman työajan, mutta hänen mieskohtaisen työtuntinsa tuote vastasi nyt enää ainoastaan puolta yhteiskunnallista työtuntia ja aleni siten puoleen aikaisemmasta arvostaan.

Arvon suuruuden määrää siis vain yhteiskunnallisesti välttämätön työn paljous eli käyttöarvon synnyttämiseen yhteiskunnallisesti välttämätön työaika.⁹⁾ Yksityinen tavara käy tässä yleensä lajinsa keskikappaleesta.¹⁰⁾ Tavaroidella, joihin yhtä suuret työmäärät sisältyvät eli jotka voidaan valmistaa samassa työajassa, on siis sama arvomäärä. Tavarain arvo on samassa suhteessa jokaisen muun tavarain arvoon kuin edellisen tuottamiseen välttämätön työaika jälkimmäisen tuottamiseen välttämätömään työaikaan. »Arvoina kaikki tavarat ovat vain tietty määrä jähmettynyttä työaika.»¹¹⁾

Tavarain arvomäärä pysyisi siis muuttumattomana, jos sen tuottamiseen vaadittava työaika olisi muuttumaton. Mutta työaika vaihtuu aina työn tuotantovoiman vaihtuessa. Työn tuotantovoiman määräävät monet seikat, muiden muassa työntekijäin keskitaitavuus, tieteen ja sen teknologisen sovellettavuuden kehityskanta, tuotantoprosessin yhteiskunnallinen yhdistelmä, tuotantovälineiden koko ja tehokkuus sekä luonnonsuhteet. Sama työmäärä esiintyy esim. suotuisana vuodenaikana 8 bushelissa vehnää, epäsuotuisana vain 4:ssä. Sama työmäärä antaa enemmän metalleja rikkaissa kuin köyhissä kaivoksissa jne. Timantit ovat maaperässä harvinaisia ja niiden löytäminen kysyy sen vuoksi keskimäärin paljon työaika. Niissä on siis pienessä tilassa paljon työtä. Jacob epäilee, onko kulta koskaan maksanut täyttä arvoaan.²³ Tämä koskee vielä enemmän timantteja. Eschwegen mukaan Brasilian timanttikaivosten kahdeksankymmenvuotinen kokonaistuotto ei vielä 1823 ollut noussut Brasilian sokeri- ja kahvi-istutusten puolitoistavuotisen keskituoton hinnan tasalle, vaikka se oli kysynyt paljon enemmän työtä ja sillä oli siis enemmän arvoa. Rikkaammissa kaivoksissa saman työmäärän ilmaisuna olisi enemmän timantteja ja niiden arvo alenisi. Jos onnistutaan vähällä työllä muuttamaan hiili timantiksi, voi timantin arvo laskea tiilikiven arvoa alemmaksi. Yleen-

⁹⁾ Viite 2. painokseen. »Tarvikkeita toisiinsa vaihdettaessa niiden arvon määrää niiden (kulutustarvikkeiden) tuottamiseen välttämättömästi vaaditun ja tavallisesti käytetyn työn määrä.» (»Some Thoughts on the Interest of Money in general, and particularly in the Public Funds etc.» London, p. 36.) Tähän merkilliseen nimettömään kirjaan, joka on peräisin viime vuosisadalta, ei ole merkitty julkaisemisaikaa. Sen säilyksestä käy kuitenkin selville, että se on julkaistu Yrjö II:n hallitessa, noin 1739 tai 1740.

¹⁰⁾ »Kaikki samanlaatuiset tuotteet muodostavat oikeastaan vain yhden ryhmän, jonka hinta tulee määräytyä yleisesti ja erikoisselkoihin katsomatta.» (*Le Trosne*, mt., s. 893.)

¹¹⁾ K. Marx, »Zur Kritik etc.», p. 6.

sä kuta suurempi on työn tuotantovoima, sitä pienempi on tavarain valmistamiseen vaadittava työaika, sitä pienempi siihen kiteytynyt työmäärä ja sitä pienempi sen arvo. Päinvastoin kuta pienempi on työn tuotantovoima, sitä pitempi on tavarain valmistamiseen välttämätön työaika, sitä suurempi sen arvo. Tavarain arvon määrä on siis suoraan verrannollinen siinä todellistuvan työn määrään ja kääntäen verrannollinen sen tuotantovoimaan.

Olio voi olla käyttöarvo olematta arvo. Niin on asianlaita, jos sitä hyötyä, minkä olio ihmiselle tuottaa, ei välitä työ. Niin on mm. ilman, luonnontilassa olevan maan, luonnonniittyjen ja villinä kasvavan puun laita. Olio voi olla hyödyllinen ja ihmistyön tuote olematta tavara. Se joka tuotteellaan tyydyttää omaa tarvettaan, synnyttää kyllä käyttöarvon, mutta ei tavaraa. Tuottaakseen tavarain, hänen täytyy tuottaa paitsi käyttöarvoa myös käyttöarvo toisille, yhteiskunnallinen käyttöarvo. {Eikä ainoastaan toisille ylimalkaan. Keskiajan talonpoika tuotti verojyvät lääninherralle, kymmenykset papille. Mutta eivät verojyvät eivätkä kymmenykset tulleet tavaroiksi sen kautta, että ne tuotettiin muita varten. Tullakseen tavaraksi tuotteen täytyy vaihdon kautta siirtyä toiselle, jolle se on käyttöarvo.} ^{11a)} Lopuksi mikään olio ei voi olla arvo olematta käyttöesine. Jos se on hyödytön, on sen sisältämä työkin hyödytöntä, sitä ei pidetä työnä eikä se siis muodosta arvoa.

2. TAVAROIHIIN SISÄLTYVÄN TYÖN KAKSOISLUONNE

Alkuaan tavara näytti meistä kaksinaiselta, käyttöarvolta ja vaihtoarvolta. Myöhemmin kävi selville, ettei myöskään työllä, mikäli se ilmenee arvossa, ole enää niitä tuntomerkkejä, mitkä sillä käyttöarvojen synnyttäjänä on. Tämän tavarain sisältävän työn kaksinaisen luonteen olemassaolon olen minä ensimmäisenä kriittisesti osoittanut.¹²⁾ Kun tämä kohta on juuri se, josta kansantaloustieteen ymmärtäminen riippuu, sitä sietää tässä lähemmin valaista.

Ottakaamme kaksi tavaraa, esim. takki ja 10 kyynärää liinakangasta. Olkoon edellisen arvo kaksi kertaa niin suuri kuin jälkimmäisen, siis kun 10 kyynärää liinakangasta = w , niin takki = $2w$.

^{11a)} {Viite 4. painokseen. Lisään tähän suluissa olevan huomautuksen, koska sen poisjääminen on usein aiheuttanut sen väärinkäsityksen, että Marx pitää tavarain joukosta tuotetta, jonka kuluttaa joku muu kuin tuottaja. F. E.}

¹²⁾ »Zur Kritik etc.», s. 12, 13 ym.

Takki on käyttöarvo, joka tyydyttää erityisen tarpeen. Sen tuottamiseen tarvitaan tietynlaista tuottavaa toimintaa. Tämän toiminnan määräävät sen tarkoituserä, menettelytapa, esine, välineet ja tulos. Työtä, jonka hyödyllisyys siis esiintyy sen tuotteen käyttöarvossa eli siinä, että sen tuote on käyttöarvo, sanomme lyhyesti hyödylliseksi työksi. Tältä kannalta työtä tarkastellaan aina sen hyödyllisyystehon mukaan.

Samoin kuin takki ja liinakangas ovat laadullisesti erilaisia käyttöarvoja, niiden tuottamiseen tarvittava työ on myös erilaatuista: ompelua ja kutomista. Jolleivät nuo kappaleet olisi erilaatuisia käyttöarvoja ja siis erilaatuisen hyödyllisen työn tuotteita, niin ne eivät ylipäätään voisi joutuakaan tavaroina vastakkain. Takki ei vaihdu takkiin, sama käyttöarvo samaan käyttöarvoon.

Erilaisten käyttöarvojen eli tavaralioiden kokonaissummasa esiintyy yhtä moninaisen, suvultaan, lajiltaan, heimoltaan, alalajiltaan, muunnokseltaan erilaisen hyödyllisen työn kokonaisuus — yhteiskunnallinen työnjako. Se on tavarantuotannon olemassaolon ehto, vaikkakaan tavarantuotanto ei päinvastoin ole yhteiskunnallisen työnjaon olemassaolon ehto. Muinaisintialaisessa kyläyhteisössä on yhteiskunnallinen työnjako vallalla, vaikka tuotteet eivät tule tavaroiksi. Tai ottakaamme lähempää esimerkki: joka tehtaassa työ on järjestelmällisesti jaettava, mutta tätä jakoa eivät välitä työmiehet mieskohtaisia tuotteita vaihtamalla. Ainoastaan itsenäisten ja toisistaan riippumattomien yksityistöiden tuotteet joutuvat tavaroina vastustusten.

Olemme siis nähneet, että jokaisen tavarankäyttöarvoon sisältyy tietty tarkoituksenmukaisesti tuottava toiminta eli hyödyllinen työ. Käyttöarvot eivät voi joutua vastustusten tavaroina, ellei niissä ole laadultaan eriävää hyödyllistä työtä. Sellaisessa yhteiskunnassa, jonka tuotteet saavat yleisesti tavarankäytön muodon, ts. tavarantuottajien yhteiskunnassa, tämä itsenäisten tuottajien toisistaan riippumattomissa yksityisliikkeissä suorittaman hyödyllisen työn laadullinen eriävyys kehittyy monijäseniseksi järjestelmäksi, yhteiskunnalliseksi työnjaksoksi.

Takille on muuten yhdentekevää, käyttääkö sitä vaatturi vai hänen ostajansa. Kummassakin tapauksessa se on käyttöarvo. Yhtä vähän muuttuu takin ja sitä tuottavan työn keskinäinen suhde sinänsä siitä, että ompelutyö tulee erikoiseksi ammatiksi, yhteiskunnallisen työnjaon itsenäiseksi jäseneksi. Kun vaatteiden tarve on pakottanut, ihminen on kautta vuosituhansien ommellut, ennen kuin kukaan on ruvennut vaatturiksi. Mutta takin, liinakankaan ja yleensä aineellisen rikkauten jokaisen

osan, jota luonnossa ei ole valmiina olemassa, on aina täyty-nyt olla sellaisen erikoisen tarkoituksenmukaisesti tuottavan toiminnan tulos, joka muodostaa erityiset luonnonaineet erityisiä ihmisten tarpeita vastaaviksi. Käyttöarvojen muodostajana, hyödyllisenä työnä työ on siis kaikista yhteiskuntamuodoista riippumaton ihmisen elinehto, ikuinen luonnonvälttämättömyys, jonka tehtävänä on välittää ainesten vaihduntaa ihmisen ja luonnon välillä ja siten ylläpitää ihmiselämää.

Käyttöarvot takki, liinakangas jne., sanalla sanoen tavaraliot, ovat kahden tekijän, luonnonaineen ja työn yhdistyksiä. Jos vähennetään se kaikkien erilaisten hyödyllisten töiden kokonaissumma, mikä takkiin, liinakankaaseen jne. sisältyy, niin jää aina jäljelle perusaine, joka on jo olemassa luonnossa ilman ihmisen vaikutusta. Tuottamistoiminnassaan ihminen voi menetellä ainoastaan samoin kuin luontokin, ts. muuttaa vain aineiden muotoa.¹³⁾ Vieläpä itse tässä muovaamistyössä luonnonvoimat auttavat häntä alati. Työ ei siis ole tuottamiensa käyttöarvojen, aineellisen rikkauden ainoa lähde. Työ on, kuten William Petty sanoo, rikkauden isä, maa sen äiti.²⁴

Siirtykäämme nyt tavarasta, mikäli se on käyttöesine, tavararaan arvona.

Olemme olettaneet, että takilla on liinakankaan kaksinkertainen arvo. Tämä on kuitenkin vain määrällinen ero, joka ei vielä aluksi meitä kiinnosta. Muistutamme siis, että kun takin arvo on kaksi kertaa niin suuri kuin 10 liinakangaskyynärän, niin 20 kyynärällä liinakangasta on sama arvomäärä kuin yhdellä takilla. Arvoina ovat takki ja liinakangas substanssiltaan yhtäläisiä olioita, yhtäläisen työn objektiivisia ilmauksia. Mutta ompeleminen ja kutominen ovat laadultaan eri töitä. On kuitenkin olemassa yhteiskuntatiloja, joissa sama ihminen vuorotellen ompelee ja kutoo, joten nämä molemmat eri työtavat ovat ainoastaan saman yksilön työn muunnoksia eivätkä vielä eri yksilöiden erityisiä vakiintuneita toimia, aivan samoin kuin takki, jonka vaatturimme ompelee tänään, ja housut, jotka hän valmistaa huomenna, edellyttävät vain saman yksilöllisen työn vaihtelua. Jokapäiväinen kokemus opettaa edelleen, että ka-

¹³⁾ »Mitkään ilmiöt maailmassa, olkooppa ne sitten ihmiskäden työtä tai luonnon yleisten lakien synnyttämiä, eivät ole todellista luomistyötä, vaan ainoastaan aineen muodostelemista. Yhdistäminen ja erottaminen ovat ainoat alkeistoiminnat, mitkä ihmisjärki löytää aina uudelleen eritellessään tuottamisen käsitettä. Samoin on sekä arvon» (käyttöarvon, vaikka Verri tässä fysiokraatteja vastustaessaan ei itse oikein tiedä, mistä arvolajista hän puhuu) että rikkauden tuottamisen laita, kun maa, ilma ja vesi muuttuvat pellossa vehnäksi, taikka kun hyönteisen erite muuttuu ihmiskäden kautta silkiksi tai metallinkappale muovautuu työkaluksi.» (Pietro Verri, »Meditazioni sulla Economia Politica», painettu ensi kerran 1771 Custodin julkaisemassa italialaisten taloustieteilijöiden teosten sarjassa, Parte Moderna, t. XV, p. 21, 22.)

pitalistisessa yhteiskunnassamme työnkysynnän suunnan vaihtelun mukaan tulee tietty paljous ihmistyötä käytetyksi vuorotellen ompelemisen tai kutomisen muodossa. Vaikkakaan tämä työn vuorottainen muodonvaihdos ei tapahtuisi ilman kitkaa, sen täytyy kuitenkin tapahtua. Jos jätetään huomioon ottamatta tuottavan toiminnan erikoismuoto ja siis työn hyödyllinen luonne, niin jää jäljelle se työn ominaisuus, että se on ihmistyövoiman käyttämistä. Vaikka ompeleminen ja kutominen ovatkin erilaatuista tuottavaa toimintaa, ne ovat ihmisen aivojen, lihasten, hermojen, käsien jne. tuottavaa käyttämistä ja tässä mielessä samaa ihmistyötä. Ne ovat vain ihmistyövoiman kaksi erilaista käyttämismuotoa. Tosin itse ihmistyövoiman täytyy olla enemmän tai vähemmän kehittyntä tullakseen toisessa tai toisessa muodossa käytetyksi. Mutta tavaran arvo esittää ihmistyötä sinänsä, ihmistyön käyttämistä yleensä. Samoin kuin porvarillisessa yhteiskunnassa on kenraalilla tai pankkiirilla suuri, mutta ihmisellä sinänsä hyvin mitätön merkitys,¹⁴⁾ samoin on tässä myös ihmistyön laita. Se on yksinkertaisen työvoiman käyttämistä. Tätä työvoimaa on yleensä jokaisella tavallisella ihmisellä ilman erityistä kehittämistä hänen ruumiillisessa elimistössään. Itse *yksinkertainen keskimääräistyö* on tosin eri maissa ja eri sivistyskausina luonteeltaan erilainen, mutta tietyssä yhteiskunnassa se on aina kulloinkin määrätynlaisena olemassa. Yhdistetty työ vastaa vain *potensoitua* tai paremminkin *kerrottua* yksinkertaista työtä, niin että pienempi määrä yhdistettyä työtä on yhtä paljon kuin suurempi määrä yksinkertaista työtä. Kokemus osoittaa, että pelkistämistä tapahtuu alituisesti. Tavara voi olla mitä monipuolisimman työn tuote, sen *arvo* tekee sen yhtäläiseksi yksinkertaisen työn tuotteen kanssa ja edustaa itse siten vain tiettyä määrää yksinkertaista työtä.¹⁵⁾ Yhteiskunnallinen kehityskulku määrää tuottajien selän takana ne suhteet, joissa eri työlajit pelkistetään niiden mittayksikkönä olevaksi yksinkertaiseksi työksi, ja sen tähden ne näyttävät tuottajista jo alunpitäen määrättyiltä. Selvyyden vuoksi pidämme seuraavassa jokaista työvoiman lajia heti yksinkertaisena työvoimana, jonka kautta säästymme pelkistämisvaivalta.

Samoin kuin takin ja liinakankaan arvoissa on siis niiden käyttöarvojen eroavuus jätetty huomioon ottamatta, samoin on työssä, jonka ilmaisuja arvot ovat, jätetty huomioon ottamatta niiden hyödyllisten muotojen — ompelemisen ja kutomi-

¹⁴⁾ Vrt. *Hegel*, »Philosophie des Rechts». Berlin 1840, S. 250, § 190.

¹⁵⁾ Lukijan on huomattava, että tässä ei ole puhe siitä palkasta, eli arvosta, jonka työlläinen saa yhdestä työpäivästä, vaan tavara-arvosta, jossa hänen työpäivänsä esiinellistyy. Työpalkan käsitettä ei esityksemme tällä asteella vielä ole olemassakaan.

sen — ero. Kun käyttöarvot takki ja liinakangas ovat tarkoituksellisen, tuottavan toiminnan yhdistyksiä kankaan ja langan kanssa, niin arvot takki ja liinakangas ovat sitä vastoin pelkkiä yhtäläisiä työnhyytymiä. Samoin saa näihin arvoihin sisältyvä työkin merkitystä ainoastaan ihmistyövoiman käyttämisestä eikä siitä, että se on tuottamissuhteessa kankaaseen ja lankaan. Ompeleminen ja kutominen ovat käyttöarvojen takin ja liinakankaan muodostamisalkeita juuri eri laatuja takia; arvojen takki ja liinakangas substanssina ne ovat vain sikäli kuin niiden erikoislaatu jätetään huomioon ottamatta ja molemmat ovat laadultaan samaa ihmistyötä.

Mutta takki ja liinakangas eivät ole ainoastaan arvoja ylönsä, vaan määrätyn suuruisia arvoja: olettamuksemme mukaan takki on kaksi kertaa sen arvoinen kuin 10 kyynärää liinakangasta. Mistä tämä niiden arvomäärien erilaisuus johtuu? Siitä että liinakankaaseen sisältyy vain puolet siitä työstä mikä sisältyy takkiin, niin että jälkimmäisen tuottamiseen on käytettävä työvoimaa kaksi kertaa niin pitkälti kuin edellisen tuottamiseen.

Kun siis tavarahan sisältyvällä työllä on käyttöarvolle vain laadullinen merkitys, niin arvonsuuruudelle sillä — kun se jo on pelkistetty laaduttomaksi ihmistyöksi — on vain määrällinen merkitys. Edellisessä tapauksessa on kyseessä työn »kuinka» ja »mitä», jälkimmäisessä sen »kuinka paljon», sen kesto aika. Kun tavaran arvonsuuruudessa ilmenee vain siihen sisältyvän työn määrä, täytyy tavarain, ollessaan tietyissä vertosuhteissa, olla aina yhtä suuria arvoja.

Jos kaikkien takin valmistamiseen vaadittujen hyödyllisten töiden tuotantovoima pysyy muuttumattomana, niin takkien arvon suuruus nousee niiden oman määrän mukaan. Jos 1 takki vastaa x työpäivää, niin 2 takkia vastaa $2x$ työpäivää jne. Mutta otaksukaamme, että yhden takin valmistamiseen tarvittava välttämätön työ kasvaisi kaksinkertaiseksi tai vähenisi puolella. Edellisessä tapauksessa takilla on niin paljon arvoa kuin ennen kahdella takilla, jälkimmäisessä tapauksessa kahdella takilla on vain niin paljon arvoa kuin ennen yhdellä, vaikka takki molemmissa tapauksissa, ennen kuten myöhemminkin, täyttää samat tehtävät ja siihen sisältyvä hyödyllinen työ sitä ennen ja sen jälkeen on yhtä hyvää. Mutta sen tuottamiseen kulutettu työmäärä on muuttunut.

Suurempi käyttöarvomäärä muodostaa sellaisenaan suuremman aineellisen rikkauden: kaksi takkia suuremman kuin yksi. Kahdella takilla voidaan pukea kaksi henkilöä, yhdellä vain yksi jne. Kuitenkin aineellisen rikkauden määrän kasvamista

voi vastata sen samanaikainen arvomäärän väheneminen. Tämä vastakkainen liike johtuu työn kaksinaisesta luonteesta. Tuotantovoima on luonnollisesti aina hyödyllisen, konkreettisen työn tuotantovoimaa ja todellisuudessa se määrää vain tarkoituksenmukaisen tuottavan toiminnan vaikutusasteen tiettyinä aikoina. Hyödyllinen työ tulee siten runsammaksi tai niukemmaksi tuotteiden lähteeksi aina sen tuotantovoiman kasvamisen tai vähentämisen mukaan. Sitä vastoin tuotantovoiman muuttuminen sinänsä ei vaikuta lainkaan tavaran arvona esiintyvään työhön. Koska tuotantovoima on työn konkreettiseen hyödylliseen muotoon kuuluva, se ei luonnollisesti voi koskea enää työtä, jonka konkreettinen hyödyllinen muoto on jätetty huomioon ottamatta. Sama työ antaa siis samassa ajassa aina samat arvonmäärät, vaihdelkoonpa tuotantovoima miten hyvänsä. Mutta se tuottaa samassa ajassa eri määrät käyttöarvoja: enemmän silloin kun tuotantovoima nousee, vähemmän silloin kun se alenee. Sama tuotantovoiman vaihtelu, joka lisää työn hedelmällisyyttä ja siis sen synnyttämien käyttöarvojen määrää, vähentää siis tämän lisääntyneen kokonaismäärän arvonsuuruutta, kun kerran se lyhentää sen tuottamiseen välttämätöntä työaikaa. Ja päinvastoin.

Kaikki työ on toisaalta ihmistyövoiman käyttämistä fysiologisessa mielessä ja tällaisena yhtäläisenä inhimillisenä eli abstraktisesti inhimillisenä työnä se luo tavara-arvoa. Kaikki työ on toiselta puolen myös ihmistyövoiman kuluttamista erityisessä tarkoituseräisessä muodossa ja tällaisena konkreettisenä hyödyllisenä työnä se tuottaa käyttöarvoja.¹⁶⁾

¹⁶⁾ Viite 2. painokseen. Todistaakseen, »että työ yksin on lopullinen ja todellinen mitta, jolla kaikkien tavaroiden arvo voidaan kaikkina aikoina mitata ja verrata toisiinsa», A. Smith sanoo: »Työmiehelle itselleen täytyy yhtä suurilla työmäärillä olla kaikkina aikoina ja kaikissa paikoissa sama arvo. Kun hänen terveytensä, voimansa ja työkykynsä ovat normaalit ja hänellä on se keskimääräinen taito, joka hänellä yleensä voi olla, hänen täytyy aina luovuttaa sama määrä rauhaansa, vapauttaan ja onneaan» («Wealth of Nations», v. I, ch. V). Toiselta puolen Smith sekoittaa tässä (ei kuitenkaan kaikkialla) arvon määräämisen tavaran tuottamiseen käytetyllä työnpuolella tavaroiden määräämiseen työarvolla ja koettaa siten osoittaa, että yhtä suurilla työmäärillä on aina sama arvo. Toiselta puolen hän aavistaa, että työllä, mikäli se esiintyy tavaroiden arvossa, on merkitystä vain työvoiman käyttämisenä, mutta hän pitää tätä käyttämistä taas pelkkänä rauhan, vapauden ja onnen uhrauksena eikä samalla myös normaalina elämäntoimintana. Tietenkin hän ajattelee tällöin uudenai-kaista palkkatyöläistä. — Paljon sattuvammin sanoo 9. selityksessä mainittu A. Smithin nimetön edelläkävijä: »Mies on käyttänyt viikon valmistaa tämän tarvikkeen... ja se joka antaa hänelle siitä vaihdossa toisen esineen, voi parhaiten arvioida, mikä todella on samanarvoisen, laskemalla, mikä maksaa hänelle juuri yhtä paljon työtä [labour] ja aikaa. Tämä ei ole itse asiassa muuta, kuin että toisen jonkin aikaa kestänyt työ jonkin tavaran muodossa vaihdetaan toisen saman ajan kestäneeseen työhön toisen tavaran muodossa» («Some Thoughts on the Interest of Money in general etc.», p. 39).

{4. painokseen: Englannin kielellä on se etu, että sillä on kaksi eri sanaa näitä työn eri puolia varten. Työ, joka synnyttää käyttöarvoja ja on laadultaan määrätty, merkitään sanalla work vastakohtana sanalle labour; työ, joka synnyttää arvoa ja jota mitataan vain määrän mukaan on labour vastakohtana sanalle work. Ks. selitystä englanninkieliseen käännökseen, s. 14 [ks. tätä osaa, s. 45, selitys 4]. F. E.}

3. ARVOMUOTO ELI VAIHTOARVO

Tavarat tulevat maailmaan käyttöarvojen eli tavaraolioiden muodossa, rautana, liinakankaana, vehnänä jne. Tämä on niiden koruton luontaismuoto. Ne ovat kuitenkin tavaroita vain sen tähden, että samalla kun ne ovat käyttöesineitä, niillä on myös arvoa. Ne esiintyvät siis tavaroina eli niillä on tavaroiden muoto ainoastaan sikäli kuin niillä on kaksinainen muoto, luontaismuoto ja arvomuoto.

Tavaroiden arvoesineellisyys [Wertgegenständlichkeit] eroaa rouva Vilkkaasta siinä, ettei tiedä, mistä sen löytäisi.²⁵ Ollen suoranaisena vastakohtana tavaraolioiden aistillisen karkealle esi-neellisyydelle, niiden arvoesineellisyyteen ei sisälly atomiakaan luonnoina. Kierreltäköön ja käännettäköön yksityistä tavaraa kuinka tahansa, arvo-oliona [Wertding] se jää tavoittamattomaksi. Jos kuitenkin muistamme, että tavaroissa on arvoesineellisyyttä ainoastaan mikäli ne ovat saman yhteiskunnallisen tekijän, ihmistyön ilmaisuja, että niiden arvoesineellisyys on siis puhtaasti yhteiskunnallinen, niin on itsestään selvää, että se voi ilmetä vain tavarain yhteiskunnallisessa suhteessa toiseen tavarain. Me lähdimme todellakin tavaroiden vaihtoarvosta eli vaihtosuhteesta päästäksemme tavaroissa piilevän arvon jäljille. Meidän on nyt palattava takaisin tähän arvon ilmenemismuotoon.

Jokainen, vaikkei hän muutoin mitään tietäisikään, tietää kuitenkin sen, että tavaroilla on niiden käyttöarvojen moninaisista luontaismuodoista hyvin räikeästi eroava, yhteinen arvomuoto: arvon rahamuoto. Tässä on kuitenkin suoritettava tehtävä, jota porvarillinen taloustiede ei ole yrittänytkaan, on nimittäin osoitettava tämän rahamuodon synty, siis seurattava tavaroiden arvosuhteen sisältämän arvonilmaisun kehitystä sen yksinkertaisimmasta, mitättömimmästä muodosta aina häikäisevään rahamuotoon saakka. Sen kautta ratkeaa samalla rahan arvoitus.

Yksinkertaisin arvosuhde on ilmeisesti yhden tavarain arvosuhde yhteen ainoaan toisenlaiseen tavarain, mihin hyvänsä. Kahden tavarain arvosuhteesta tavara saa siis yksinkertaisimman arvonilmaisunsa.

A. YKSINKERTAINEN, YKSINÄINEN ELI TILAPÄINEN ARVOMUOTO

x tavaraa $A = y$ tavaraa B eli: x tavaraa A on y tavaraa B arvoinen. (20 kyynärää liinakangasta = 1 takki eli: 20 kyynärää liinakangasta on 1 takin arvoinen.)

1. Arvonilmaisun molemmat kohtiot: suhteellinen arvomuoto ja vastikemuoto

Koko arvomuodon salaisuus on tässä yksinkertaisessa arvomuodossa. Sen erittelyssä on siis varsinainen vaikeus.

Tässä kaksi erilaista tavaraa *A* ja *B*, esimerkissämme liinakangas ja takki, esittävät ilmeisesti kahta erilaista osaa. Liinakangas ilmaisee arvonsa takissa, takki on siis tämän arvонilmaisun aineksena. Edellinen tavara esittää aktiivista, jälkimäinen passiivista osaa. Edellisen tavarän arvo on ilmaistu suhteellisenä arvona eli se on suhteellisessa arvomuodossa. Jälkimmäinen tavara on vastikkeena eli se on vastikemuodossa.

Suhteellinen arvomuoto ja vastikemuoto ovat saman arvонilmaisun toisiinsa kuuluvia, toisensa edellyttäviä, erottamattomia puolia, mutta samalla toisensa poissulkevia eli vastakkaisia äärimmäisyyksiä, ts. saman arvонilmauksen kohtioita; ne jakautuvat aina eri tavaroiden osalle, jotka arvонilmaisu saattaa suhteeseen toistensa kanssa. Minä en voi ilmaista esim. liinakankaan arvoa liinakankaassa. 20 kyynärää liinakangasta = 20 kyynärää liinakangasta ei ole mikään arvонilmaisu. Päinvastoin tämä yhtälö sanoo: 20 kyynärää liinakangasta ei ole mitään muuta kuin 20 kyynärää liinakangasta, määrätty paljous liinakangas-nimistä käyttöesineitä. Liinakankaan arvo voidaan siis ilmaista vain suhteellisesti, ts. toisessa tavarassa. Liinakankaan suhteellinen arvomuoto edellyttää siis, että jokin toinen tavara on siihen nähden vastikemuodossa. Toiselta puolen tämä toinen tavara, joka on vastikkeena, ei voi samanaikaisesti olla suhteellisessa arvomuodossa. Se ei ilmaise omaa arvoaan. Se antaa vain aineksen toisen tavarän arvонilmaisulle.

Tosin lauseke: 20 kyynärää liinakangasta = 1 takki eli 20 kyynärää liinakangasta on 1 takin arvoinen, sisältää myös vastasuhteet. 1 takki = 20 kyynärää liinakangasta eli 1 takki on 20 liinakangaskyynärän arvoinen. Mutta näin ollen minun täytyy kääntää yhtälö ilmaistakseni takin suhteellisen arvön, ja niin pian kuin sen teen, vastikkeeksi tulee liinakangas takin asemesta. Sama tavara ei siis voi samassa arvонilmaisussa olla yhtäikää molemmissa muodoissa. Päinvastoin nämä muodot sulkevat kohtiomaisesti pois toisensa.

Se onko tavara suhteellisessa arvomuodossa vai päinvastoin vastikemuodossa, riippuu kulloinkin yksinomaan sen asemesta arvонilmaisussa, ts. siitä, onko se tavara, jonka arvo ilmaistaan, vai se, jossa arvo ilmaistaan.

2. Suhteellinen arvomuoto

a) Suhteellisen arvomuodon sisällys

Jotta voitaisiin saada selville, millä tavalla jonkin tavaran yksinkertainen arvonilmaisu sisältyy kahden tavaran arvosuhteeseen, tätä arvosuhdetta täytyy tarkastella ensiksi aivan riippumattomana sen määrällisestä puolesta. Enimmäkseen menettellään aivan päinvastoin ja nähdään arvosuhteessa vain se suhde, missä tietyt kahden tavaralajin paljoudet ovat yhtäpäteiset. Tällöin jätetään varteenottamatta, että eri kappaleiden suuruuksia voidaan määrällisesti verrata vasta sitten kun ne on pelkistetty samoiksi yksiköiksi. Ainoastaan saman yksikön ilmaisuina ne ovat samannimisiä ja siis yhteismittaisia suureita.¹⁷⁾

Jos 20 kyynärää liinakangasta = 1 takki tai = 20 tai = x takkia, ts. jos tietty paljous liinakangasta on useiden tai muutamien takkien arvoinen, niin jokainen sellainen vertaus sisältää aina sen, että liinakangas ja takki arvosuureina ovat saman yksikön ilmaisuja, samanluontoisia kappaleita. Liinakangas = takki on yhtälön perustana.

Mutta noilla kahdella laadultaan yhtäläiseksi oletetulla tavaralla ei ole tässä sama tehtävä. Vain liinakankaan arvo tulee ilmaistuksi. Ja kuinka? Liinakankaan suhteella takkiin, joka tällöin on sen »vastike» eli siihen »vaihdettava». Tässä suhteessa takki on arvon oliomuoto, arvo-olio [Wertding], sillä ainoastaan sellaisena on se yhtä kuin liinakangas. Toiselta puolen tässä liinakankaan oma arvonaolo tulee näkyviin eli saa itsenäisen ilmaisun, sillä vain arvona on se yhdenarvoisen eli vaihdettavan suhteessa takkiin. Niinpä voi-happo on eri aine kuin propyyliformaatti. Molemmat ovat kuitenkin kokoonpannut samoista kemiallisista perusaineksista — hiilestä (C), vedystä (H) ja hapesta (O) ja molemmissa on sama prosenttiyhdistys $C_4H_8O_2$. Jos nyt propyyliformaatti asetettaisiin yhtäläiseksi voi-hapon kanssa, niin ensiksi propyyliformaatti olisi tässä verrannossa pelkästään $C_4H_8O_2$:n oliomuoto ja toiseksi tulisi sanotuksi, että myös voi-hapon kokoomus on $C_4H_8O_2$. Asettamalla propyyliformaatti yhtäläiseksi voi-hapon kanssa ilmaistaisiin siis niiden kemiallinen substanssi erotettuna niiden aineellisesta muodosta.

¹⁷⁾ Ne harvat taloustieteilijät, jotka S. Baileyn tavoin ovat koettaneet eritellä arvomuotoa, eivät voineet päästä mihinkään tulokseen, ensiksikin, koska he sekoittavat arvomuodon ja arvon, ja toiseksi, koska he kehittymättömän käytännöllisen porvarin tavoin jo ennakoita kiinnittivät huomionsa yksinomaan määrälliseen. »Määrän hallitseminen... tekee arvon.» («Money and its Vicissitudes». London 1837, p. 11.) Tekijä S. Bailey.

Jos sanomme: arvoina tavarat ovat vain ihmistyön hyytymiä, niin erittelymme pelkistää ne arvoabstraktioiksi, mutta ei anna niille mitään niiden luontaismuodosta poikkeavaa arvomuotoa. Toisin on asianlaita tavarain arvosuhteessa toiseen. Tavarain arvoluonteen tuo siinä esille sen oma suhde toiseen tavarain.

Samalla kuin esim. takki arvo-oliona yhtäläistetään liinakankaan kanssa, edelliseen sisältyvä työ tulee yhtäläistettyä jälkimmäiseen sisältyvän työn kanssa. Tosin kyllä ompeleminen, jolla takki valmistetaan, on erilaatuista konkreettista työtä kuin kutominen, jolla liinakangas valmistetaan. Mutta ompelemisen olettaminen yhtäläiseksi kutomisen kanssa pelkistää todellisuudessa edellisen siksi, mikä molemmissa töissä on todella luonteeltaan yhtäläistä ja yhteistä, samaksi ihmistyöksi. Tämän kiertotien kautta on silloin saatu sanotuksi, ettei myöskään kutomisella, mikäli sillä kudotaan arvoa, ole mitään ompelemisestä erottavia tuntomerkkejä, vaan että se on abstraktista ihmistyötä. Ainoastaan erilaatuisten tavarain vastikeilmaisuus tuo näkyviin arvoa muodostavan työn erikoisluonteen pelkistäessään erilaatuissa tavaroissa olevat erilaatuiset työt todellakin siksi, mikä niille on yhteistä, yleensä ihmistyöksi.^{17a)}

Ei kuitenkaan riitä, että ilmaistaan sen työn erikoisluonteen, mistä liinakangas saa arvonsa. Juoksevassa tilassa oleva ihmisen työvoima eli ihmistyö synnyttää arvoa, mutta ei ole arvoa. Se tulee arvoksi jähmettyneessä tilassa, esinemuodossa. Että liinakankaan arvo voitaisiin esittää ihmistyön hyytymässä, se täytyy ilmaista »esineellisyytenä», joka oliona on erilainen kuin liinakangas itse ja samalla sille ja jollekin muulle tavaralle yhteinen. Tehtävä on jo ratkaistu.

Liinakankaan arvosuhteessa takki on laadultaan yhtäläinen, samanluontoinen kappale kuin liinakangas, koska se on arvo. Se on siinä siis kappale, jossa arvo ilmenee eli joka kouriintuntuvassa luontaismuodossa esittää arvoa. Tosin takki, takkitavarain ulkonainen olokappale, on pelkkä käyttöarvo. Takki osoittaa yhtä vähän arvoa kuin mikä liinakankaan palanen hyvänsä. Tämä todistaa vain sen, että takki arvosuhteessaan liina-

^{17a)} Viite 2. painokseen. Yksi ensimmäisistä taloustieteilijöistä, joka William Pettyn jälkeen on selvästi käsittänyt arvon luonteen, kuuluisa Franklin, sanoo: »Kun kauppa ylipäänsä ei ole mitään muuta kuin toisen työn vaihtamista toiseen, niin kaikkien kappaleiden arvo voidaan oikeimmin mitata työllä.» («The Works of B. Franklin etc.», edited by Sparks, Boston 1836, v. II, p. 267.) Franklin ei huomaa, että kun hän mittaa »työllä» kaikkien kappaleiden arvon, hän jättää huomioon ottamatta vaihdettujen töiden erilaisuuden ja pelkistää ne siten yhtäläiseksi ihmistyöksi. Mitä hän ei tiedä, sen hän kuitenkin sanoo. Hän puhuu ensin »toisesta työstä», sitten »toisesta», lopulta vain »työstä» ilman enempää selittelyä, kaikkien oloiden arvon olemuksena.

kankaaseen on suurempimerkityksinen kuin tämän suhteen ulkopuolella, samoin kuin niin moni ihminen koristellussa virkapuvussa on merkitsevämpi kuin ilman sitä.

Takin tuottamiseen on todella käytetty ihmistyövoimaa ompelemisen muodossa. Siihen on siis kasattu ihmistyötä. Tässä suhteessa takki on »arvonedustaja», vaikkakaan tämä sen ominaisuus ei näy takin suurimmankaan kuluneisuuden alta. Liinakankaan arvosuhteessa se pätee vain tältä kannalta, siis ruumiillistuneena arvona, arvoruumiina. Sen kiinninapitetusta ilmeneismuodosta huolimatta liinakangas on löytänyt siinä sukulaisensa ihanan arvosielun. Takki ei kuitenkaan voi esittää liinakankaan arvoa muutoin kuin että arvo liinakankaan suhteen ottaa samalla takin muodon. Eihän henkilö *A* voi pitää henkilöä *B* majesteettina ilman, että *A:n* silmissä majesteetti samalla saa *B:n* ruumiinmuodon, sillä majesteetille ominaiset kasvopiirteet, tukka ja paljon muuta muuttuvat maanisän vaihduttua toiseen.

Arvosuhteessa, jossa takki on liinakankaan vastikkeena, takimuoto on siis arvomuo-tona. Liinakangastavaran arvo ilmaistaan siis takkitavaran hahmossa, tavaran arvo toisen käyttöarvolla. Käyttöarvona liinakangas on aistillisesti erilainen esine kuin takki, arvona se on »takkimainen» ja näyttää siis takilta. Siten liinakangas saa luontaismuodostaan poikkeavan arvomuodon. Sen arvonaolo näkyy sen yhtäläisyydestä takin kanssa samoin kuin kristityn lampaanluonne hänen yhtäläisyydestään jumalankaritsan kanssa.

Huomaamme siis, että kaiken, minkä tavaranarvon erittely aikaisemmin sanoi, sanoo liinakangas itse, niin pian kuin se tulee toisen tavaran, takin, seuraan. Se vain esittää ajatuksensa ainoalla taitamallaan kielellä, tavarakielellä. Selittääkseen, että työ abstraktisena ihmistyönä muodostaa sen, liinakankaan, oman arvon, se sanoo, että takki, mikäli se käy samasta kuin liinakangas, mikäli se siis on arvo, on samaa työtä kuin liinakangas. Selittääkseen, että sen ylevä arvoesineellisyys on toista kuin sen jäykänliinainen kappalemuoto, se sanoo, että arvo näyttää ulkonaisesti takilta ja että siis itse liinakangas arvo-oliona on takin kaltainen samoin kuin muna on toisen munan kaltainen. Sivumennen sanoen tavarakielessäkin on paitsi hepreaa myös monia muita enemmän tai vähemmän täsmällisiä murteita. Saksan kielen »Wertsein» ilmaisee esim. vähemmän sattuvasti kuin romaaninen teonsana valere, valer, valoir, että tavaran *B* yhtäläistäminen tavaran *A* kanssa on tavaran *A* oma arvonilmaisu. Paris vaut bien une messe!²⁶

Arvosuhteen välityksellä tulee siis tavaran *B* luontaismuo-

to tavaran *A* arvomuodoksi eli tavaran *B* ruumis tavaran *A* arvonkuvastimeksi.¹⁸⁾ Kun tavara *A* asettuu tavaran *B* kanssa sellaiseen suhteeseen, että *B* on siinä arvoruumiina, ihmistyön aineellistumana, niin se tekee käyttöarvon *B* oman arvonilmaisensa ainekseksi. Tavaran *A* arvolla, joka siten ilmaistaan tavaran *B* käyttöarvolla, on suhteellisen arvon muoto.

b) Suhteellisen arvomuodon paljoudellinen määrättävyys

Jokainen tavara, jonka arvo on ilmaistava, on määrätynsuuruinen käyttöesine, esim. 15 sheffeliä vehnää, 100 naulaa kahvia jne. Tämä tietty tavaramäärä sisältää tietyn määrän ihmistyötä. Arvomuodon pitää siis ilmaista, ei ainoastaan arvoa yleensä, vaan määrällisesti tiettyä arvoa eli arvosuuretta. Tavaran *A* arvosuhteessa tavaraan *B*, liinakankaan takkiin, tavaralajia takki ei siis yhtäläistetä vain yleensä arvoruumiina laadultaan liinakankaaseen, vaan määrättyyn liinakankaanpaljouteen, esimerkiksi tietty määrä arvoruumista eli vastiketta, esim. 1 takki, asetetaan vastaamaan 20 kyynärää liinakangasta.

Yhtälö »20 kyynärää liinakangasta = 1 takki eli 20 kyynärää liinakangasta on 1 takin arvoinen» edellyttää, että 1 takissa on juuri yhtä paljon arvon substanssia kuin 20 kyynärässä liinakangasta, että molemmat tavaramäärät maksavat siis yhtä paljon työtä eli yhtä suuren työajan. Mutta 20 liinakangaskyynärän tai yhden takin tuottamiseen välttämätön työaika muuttuu joka kerta kutomisen tai ompelemisen tuotantovoiman muuttuessa. Sellaisten muutosten vaikutusta arvomäärän suhteelliseen ilmaisuun on nyt tutkittava lähemmin.

I. Muuttukoon liinakankaan arvo¹⁹⁾ takin arvon jäädessä entiselleen. Jos liinakankaan tuottamiseen välttämätön työaika tulee kaksinkertaiseksi, esim. liinaa kasvavan maan lisääntyvän hedelmättömyyden takia, niin sen arvo kaksinkertaistuu. Yhtälön 20 kyynärää liinakangasta = 1 takki asemesta olisi meillä yhtälö: 20 kyynärää liinakangasta = 2 takkia, koska 1 takki sisältää nyt ainoastaan puolet siitä työajasta, minkä 20 kyynärää liinakangasta sisältää. Jos taas liinakankaan tuottamiseen välttämätön työaika vähenee puolella, esim. kangas-

¹⁸⁾ Tavallaan ihmisen laita on sama kuin tavarankin. Kun hän ei tule maailmaan peili kädessä eikä myöskään fichteläisenä filosofina, jolle »minä olen minä» riittää, niin hän näkee itsensä ensiksi kuvastuvan toisessa ihmisessä. Vasta sen kautta, että Pekka on suhteessa itsensä kaltaiseen ihmiseen Paavoon, hän asettuu suhteessa itseensä ihmisenä. Mutta sen kautta myös Paavo näkijään, karvolaiseen, paavolaisessa yksilöllisyydessään, edustaa hänen mielestään ihmisuuden ilmenemismuotoa.

¹⁹⁾ Sanaa »arvo» käytetään tässä, niin kuin jo paikoittain aikaisemminkin, paljoudeltaan määrätystä arvosta, siis arvosuureesta.

puiden parantamisen johdosta, niin liinakankaan arvo alenee puolella. Sen mukaisesti siis 20 kyynärää liinakangasta = $\frac{1}{2}$ takkia. Tavaran *A* suhteellinen arvo, ts. sen arvo tavarassa *B* ilmaistuna, kasvaa ja vähenee siis samassa suhteessa kuin tavaran *A* arvo, tavaran *B* arvon pysyessä entisellään.

II. Pysyköön liinakankaan arvo samana, samalla kun takin arvo muuttuu. Jos tällöin takin tuottamiseen välttämätön työaika tulee kaksinkertaiseksi, esim. epäsuotuisan villasadon takia, niin meillä on yhtälön 20 kyynärää liinakangasta = 1 takki asemesta yhtälö 20 kyynärää liinakangasta = $\frac{1}{2}$ takkia. Jos sitä vastoin takin arvo vähenee puolella, niin on 20 kyynärää liinakangasta = 2 takkia. Tavaran *A* arvon pysyessä samana kasvaa tai vähenee siis sen suhteellinen, tavarassa *B* ilmaistu arvo kääntelyssä suhteessa *B*: *n* arvon vaihteluun.

Jos vertaa tapauksia kohdissa I ja II, niin huomaa, että sama suhteellisen arvon suuruuden muutos voi johtua aivan vastakkaisista syistä. Siten yhtälöstä 20 kyynärää liinakangasta = 1 takki saadaan yhtälö 20 kyynärää liinakangasta = 2 takkia joko sen kautta että liinakankaan arvo tulee kaksinkertaiseksi tai sen kautta että takin arvo alenee puolella; ja toisaalta yhtälö 20 kyynärää liinakangasta = $\frac{1}{2}$ takkia joko sen kautta että liinakankaan arvo alenee puolella tai että takin arvo nousee kaksinkertaiseksi.

III. Muuttukoot liinakankaan ja takin tuottamiseen välttämättömät työmäärät yhtäaikaan, samaan suuntaan ja samassa suhteessa. Tässä tapauksessa on edelleenkin 20 kyynärää liinakangasta = 1 takki, olkootpa niiden arvot muuttuneet miten hyvänsä. Niiden arvon muuttumisen huomaa heti, kun vertaa niitä kolmanteen tavaraan, jonka arvo on jäänyt samaksi. Jos kaikkien tavaroiden arvot nousisivat ja laskisivat yhtäaikaan ja samassa suhteessa, niin niiden suhteelliset arvot jäisivät muuttumattomiksi. Niiden todellinen arvonmuutos nähtäisiin siitä, että samassa työajassa nyt yleensä tuotettaisiin suurempi tai pienempi tavaramäärä kuin ennen.

IV. Muuttukoot liinakankaan ja takin tuottamiseen välttämättömät työajat ja siis niiden arvot yhtäaikaan ja samaan suuntaan, mutta eri määrin, tai vastakkaisesti suuntiin jne. Kaikkien sellaisten yhdistelmien vaikutus tavaran suhteelliseen arvoon käy yksinkertaisesti selville tapauksista I, II ja III.

Arvon suuruuden todelliset vaihtelut eivät siis kuvastu selvästi eivätkä täydellisesti sen suhteellisessa ilmaisussa eli suhteellisen arvon suuruudessa. Tavaran suhteellinen arvo voi muuttua, vaikka sen arvo jää samaksi. Sen suhteellinen arvo voi jäädä samaksi, vaikka sen arvo muuttuu, ja lopuksi sen arvo-

määrässä ja tämän arvomäärän suhteellisessa ilmaisussa sattuneiden yhdenaikaisten vaihtelujen ei tarvitse suinkaan vastata toisiaan.²⁰⁾

3. Vastikemuoto

Olemme nähneet, että tavara *A* (liinakangas) ilmaisee arvonsa erilaisen tavaran *B* (takin) käyttöarvossa, se antaa jälkimmäiselle omalaatuisen arvomuodon, vastikemuodon. Liinakangastavara saattaa näkyviin oman arvonaolonsa siten, että takki ottamatta ulkonaisesta olomuodostaan eroavaa arvomuotoa käy samasta kuin se. Liinakangas ilmaisee siis oman arvonaolonsa siinä, että takki voidaan vaihtaa suorastaan siihen. Tavarahan vastikemuoto on niin ollen muoto, jossa tavara voidaan välittömästi vaihtaa toiseen tavarahan.

Jos jokin tavaralaji, esim. takit, on toisen tavaralajin, esim. liinakankaan, vastikkeena, ja siten takit saavat sen tunnusomaisen ominaisuuden, että ne ovat välittömästi liinakankaaseen vaihdettavassa muodossa, niin sen kautta ei mitenkään tule määrättyksi se suhde, missä takit voidaan vaihtaa liinakankaaseen. Se riippuu — kun liinakankaan arvon suuruus on määrätty — takkien arvon suuruudesta. Esiintyköönpä takki vastikkeena ja liinakangas suhteellisena arvona tai päinvastoin liinakangas vastikkeena ja takki suhteellisena arvona, takin arvon suuruuden määrää kummassakin tapauksessa sen tuottamiseen välttämätön työaika, siis riippumatta sen arvomuodosta. Mutta niin pian kuin tavaralaji takki saa arvonilmaisussa vastikkeen paikan, sen arvomäärä ei tule ilmaistuksi arvon suuruutena. Sen arvomäärä esiintyy arvoyhtälössä vain tietyinä määrinä jotakin.

Esim. 40 kyynärää liinakangasta on »arvoltaan» — mitä? 2 takkia. Koska tavaralaji takki on tässä vastikkeena, käyttö-

²⁰⁾ Viite 2. painokseen. Tätä arvon suuruuden ja sen suhteellisen ilmaisun epäyhdensuuntaisuutta on vulgaaritaloustiede tavallisella tarkkanäköisyydellään käyttänyt hyväkseen. Esim.: »Myöntäkääpä vain, että *A:n* arvo laskee siksi että *B:n*, johon se vaihdetaan, nousee, vaikka *A:han* käytetään yhtä paljon työtä kuin ennenkin, ja teidän yleinen arvoprinsippiinne luhistuu kokoon... Jos myönnämme, että kun *A:n* arvo kohoaa suhteessa *B:hen*, *B:n* arvo suhteessa *A:han* alenee, niin kaatuu se perustus, jolle Ricardo on rakentanut suuren väitteensä, että tavarahan arvon määrää aina siihen sisällytetty työ, sillä jos muutos *A:n* kustannuksissa muuttaa paitsi sen omaa arvoa *B:n* suhteen, johon se vaihdetaan, myös *B:n* arvoa verrattuna *A:n* arvoon, huolimatta siitä että *B:n* tuottamiseen tarvittavassa työmäärässä ei ole mitään muutosta tapahtunut, niin silloin luhistuu tyhjiin ei ainoastaan se opinkappale, joka väittää, että tuotettuun tavarahan käytetystä työmäärästä riippuu sen arvo, vaan myös se opinkappale, jonka mukaan tavarahan arvo määrää sen tuotantokustannukset.» (*J. Broadhurst, (Political Economy)*. London 1842, p. 11, 14.)

Herra Broadhurst voisi yhtä hyvin sanoa: katselkaammepä lukusuhteita ^{10/20}, ^{10/50}, ^{10/100} jne. Luku 10 pysyy muuttumattomana ja kuitenkin sen suhteellinen suuruus, sen suuruus suhteessa nimittäjiin 20, 50, 100 jne. alati vähenee. Siten luhistuu tyhjiin se yleinen perussääntö, että kokonaisluvun, esim. 10:n, suuruuden »määrää» siihen sisältyvien yksikköjen lukumäärä.

arvo takki liinakankaan suhteen arvoruumiina, niin myös tietty määrä takkeja riittää ilmaisemaan tiettyä liinakankaan arvon suuruutta. Kaksi takkia voi sen vuoksi osoittaa 40 liinakangaskyynärän arvon suuruuden, mutta ne eivät voi koskaan ilmaista omaa arvon suuruuttaan, takkien arvon määrää. Pintapuolinen käsitys siitä tosiasiasta, että vastikkeella arvoyhtälössä on aina vain jonkin olion, jonkin käyttöarvon pelkän määrän muoto, on eksyttänyt Baileyn, samoin kuin useat hänen edeltäjistään ja seuraajistaan, ymmärtämään arvonilmaisun ainoastaan määrälliseksi suhteeksi. Mutta tavaran vastikemuoto ei sisällä mitään määrällistä arvonmääräystä.

Ensimmäinen erikoisuus, jonka huomaa kun tarkastaa vastikemuotoa, on se että käyttöarvo tulee vastakohtansa, arvon, ilmenemismuodoksi.

Tavaran luontaismuoto tulee arvomuodoksi. Mutta, huomattakoon, tämä quid pro quo [osien vaihtuminen] tapahtuu tavarelle *B* (takille tai vehnälle tai raudalle jne.) ainoastaan siinä arvosuhteessa, jossa mikä muu tavara *A* hyvänsä (liinakangas jne.) siihen on, ja vain tämän suhteen puitteissa. Koska mikään tavara ei voi olla vastikkeena itselleen eikä siis myöskään tehdä omaa luontaisasuaan oman arvonsa ilmaisuksi, sen täytyy ottaa toinen tavara vastikkeekseen eli tehdä toisen tavaran luontaisasu omaksi arvomuodokseen.

Havainnollistamme tätä esimerkillä mitasta, joka kuuluu tavaraolioihin tavaraolioina, so. käyttöarvoina. Kappaleena sokerikeko on raskas ja sillä on siis paino, mutta minkään sokerikeon painoa ei päältä päin voida nähdä eikä tuntea. Otamme nyt muutamia raudanpalasia, joiden paino on ennalta tiedetty. Raudan ruumiinmuoto itsessään on yhtä vähän painon ilmenemismuoto kuin oli sokerikeonkin. Kuitenkin osoittaaksemme sokerikeon painon asetamme sen painosuhteeseen raudan kanssa. Tässä suhteessa rauta on kappale, joka ei esitä mitään muuta kuin painoa. Rautamäärät ovat siis sokerin painomittana ja edustavat sokerikappaleeseen nähden pelkkää painonhahmoa, painon ilmenemismuotoa. Tämä tehtävä on raudalla ainoastaan suhteessa, johon sokeri tai mikä kappale hyvänsä, jonka paino on otettava selville, joutuu rautaan nähden. Jollei molemmilla kappaleilla olisi painoa, ne eivät voisi tulla tällaiseen suhteeseen eikä toinen voisi olla toisen painon ilmaisuna. Jos me asetamme molemmat vaakalaudalle, näemme todellakin, että painona ne ovat samaa ja siis määrättyssä suhteessa myös samanpainoisia. Samoin kuin raudankappale painomittana edustaa sokerikekoon nähden ainoastaan painoa, edustaa arvonilmaisussamme takkikappale liinakankaaseen nähden vain arvoa.

Mutta tässäpä yhdenmukaisuus loppuukin. Sokerikeon painon-
ilmaisussa rauta edustaa molemmille kappaleille yhteistä luon-
nonominaisuutta, niiden painoa, jota vastoin takki liinakankaan
arvonilmaisussa edustaa molemmille kappaleille yhteistä
yliluonnollista ominaisuutta, niiden arvoa, jotakin puhtaasti
yhteiskunnallista.

Kun tavaran, esim. liinakankaan, suhteellinen arvomuoto ilmaisee tavaran arvonaolon sen ruumiista ja tämän ominaisuudesta jonakin kokonaan eroavana, esim. takkimaisena, itse lausumistapa viittaa jo siihen, että siinä piilee yhteiskunnallinen suhde. Päinvastoin on vastikemuodon laita. Vastikemuotohan on juuri sitä, että tavarakappale, sanokaamme takki, tämä olio sellaisena kuin se on, ilmaisee arvoa, sillä on siis jo luonnostaan arvomuoto. Tämä pitää tosin paikkansa ainoastaan siinä arvosuhteessa, mikä liinatavaralla on takkitavaraan vastikkeenä.²¹⁾ Mutta kun olion ominaisuudet eivät johdu sen suhteesta muihin olioihin, vaan sellaisessa suhteessa ne ainoastaan todetaan, näyttää myös takilla olevan vastikemuotonsa, ominaisuutensa tulla luonnostaan välittömästi vaihdetuksi, yhtä suuressa määrin kuin sillä on ominaisuus olla painava tai lämmönpitävä. Siitä johtuu se vastikemuodon arvoituksellisuus, jonka kansantaloustieteilijäin porvarillisesti kehittymätön silmä havaitsee vasta sitten kun tämä muoto kohtaa hänet valmiina, rahana. Silloin hän koettaa selitellä kullan ja hopean salaperäistä luonnetta olemattomaksi asettelemalla niiden sijalle vähemmän häikäiseviä tavaroita ja lukea lurittaa yhä tyytyväisemmin kaiken sen tavaranroskan luetteloa, joka aikoinaan on näytellyt tavaravastikkeen osaa. Hän ei aavistakaan, että jo yksinkertaisinkin arvonilmaisuu, niin kuin se, että 20 kynnäriä liinakangasta = 1 takki, ratkaisee vastikemuodon arvoituksen.

Vastikkeen asemassa oleva tavarakappale käy aina abstraktisesti inhimillisen työn ruumiillistumasta ja on aina määrätyn hyödyllisen, konkreettisen työn tuote. Tämä konkreettinen työ tulee siis abstraktisen ihmistyön ilmaisuksi. Jos esim. takki on abstraktisen ihmistyön pelkkä toteutuma, on ompeleminen, joka takissa toteutuu, tämän abstraktisen ihmistyön pelkkä toteutumismuoto. Liinakankaan arvonilmaisussa ei ompelemisen hyödyllisyys johdu siitä, että sillä tehdään vaatteita, siis myös ihmisiä*, vaan siitä, että sillä tehdään kappale, josta näkyy,

²¹⁾ Sellaisten refleksiomääreiden laita on yleensä sangen omituinen. Tämä mies on esim. kuningas vain siksi, että muut ihmiset ovat alamaisen suhteessa häneen. Mutta päinvastoin he luulevat olevansa alamaisia siksi, että hän on kuningas.

* Käsikirjoituksessa on muunneltu tunnettua saksalaista sananpartta »Kleider machen Leute» (kirjaimellisesti: »vaatteet tekevät ihmisiä», sisällöltään: »koristeltuna kantokin kaunis eli vaatteita myöten miestä kunnioitetaan»). *Toim.*

että se on arvo, siis sellaisen työn hyytymä, joka ei ensinkään eroa liinakankaan arvossa esineellistetyistä työstä. Tullakseen sellaiseksi arvon kuvastimeksi ompelemisen itsensä ei saa kuvastaa mitään muuta kuin sen abstraktisen ominaisuutensa, että se on ihmistyötä.

Sekä ompelemisessä että kutomisessa käytetään ihmisen työvoimaa. Molemmilla on siis ihmistyön yleinen ominaisuus ja ne voivat siis tietyissä tapauksissa, esim. arvontuotannossa, tulla lukuunotetuiksi vain tältä kannalta katsottuina. Kaikessa tässä ei ole mitään salaperäistä. Mutta tavaran arvonilmaisussa asia mutkistuu. Kun esim. tahdotaan ilmaista, ettei kutominen muodosta liinakankaan arvoa konkreettisesti muodossaan kutomisena, vaan yleisessä ominaisuudessaan ihmistyönä, sitä vastaamaan asetetaan ompeleminen, konkreettinen työ, joka tuottaa liinakankaan vastikkeen abstraktisen ihmistyön kouriintuntuvana toteutumismuotona.

Vastikemuodon toinen erikoisuus on siis se, että konkreettinen työ tulee vastakohtansa, abstraktisen ihmistyön, ilmenemismuodoksi.

Mutta koska tämä konkreettinen työ, ompeleminen, on tässä erotuksettoman ihmistyön pelkkä ilmaisu, se on muodoltaan yhtäläinen toisen, liinakankaaseen sisältyvän työn kanssa, ja siksi, vaikka se onkin yksityistyötä, niin kuin kaikki muukin tavaroita tuottava työ, se on kuitenkin työtä välittömästi yhteiskunnallisessa muodossa. Juuri sen tähden se esittäytyy tuotteessa, joka voidaan välittömästi vaihtaa toiseen tavarahan. Vastikemuodon kolmas erikoisuus on siis se, että yksityistyö tulee vastakohtansa muodoksi, ts. välittömästi yhteiskunnallisessa muodossa olevaksi työksi.

Molemmat vastikemuodon viimeksi esitetyt erikoisuudet tulevat vielä paremmin käsitettäviksi, jos palaamme ajassa siihen suureen tutkijaan, joka on ensiksi eritellyt arvomuodon niin monien ajatus-, yhteiskunta- ja luonnonmuotojen ohessa. Se on Aristoteles.

Ensiksikin Aristoteles osoittaa selvästi, että tavaran rahamuoto on yksinkertaisen arvomuodon, ts. missä muussa tavarassa hyvänsä esitetyn tavaran arvon ilmaisun, pelkkä edelleen kehitetty hahmo, sillä hän sanoo:

yhtälö »5 patjaa = 1 talo»

(»Κλίβαι πέντε ἀντὶ οἰκίας»)

»ei eroa» yhtälöstä:

»5 patjaa = niin ja niin paljon rahaa»

(»Κλίβαι πέντε ἀντὶ... ὄσου αἱ πέντε κλίβαι»).

Aristoteles huomaa edelleen, että se arvosuhde, jossa tämä arvonilmaisu on, edellyttää puolestaan, että talo oletetaan laadultaan yhtäläiseksi patjan kanssa, ja että nämä ulkonaisesti erilaiset oliot eivät ilman sellaista olemuksen yhtäläisyyttä olisi yhteismittaisina suureina toisiinsa verrattavissa. Hän sanoo: »Vaihtoa ei voi olla ilman yhtäläisyyttä, yhtäläisyyttä taas ei voi olla ilman yhteismittaisuutta» (»οὐτ' ἰσότης μὴ ὄσσης συμμετρίας»). Mutta tässä hän joutuu ymmälle ja luopuu arvomuodon enemmästä erittelystä. »Todellisuudessa on kuitenkin mahdotonta» (»τῆ μὲν οὖν ἀληθεία ἀδύνατον»), »että niin erilaatuiset kappaleet olisivat yhteismittaisia», ts. laadultaan yhtä. Tämä yhtäläistyminen voi olla ainoastaan jotakin olioiden todelliselle luonteelle vierasta, siis vain »käytännöllisen tarpeen hätävara».²⁷

Aristoteles sanoo meille siis itse, mihin hänen erittelynsä kompastuu, nimittäin arvokäsitteen puutteeseen. Mitä on se yhtäläinen, ts. se yhteinen substanssi, joka talolla ja patjalla on patjan arvonilmaisussa? Sellaista ei voi »todellisuudessa olla olemassa», Aristoteles sanoo. Miksi ei? Talo esittää yhtäläistä kuin patja, mikäli se edustaa sitä, mikä molemmille, patjalle ja talolle, on todella yhtäläistä. Ja se on ihmistyö.

Kun kreikkalainen yhteiskunta perustui orjien työhön ja kun sen luontaisena pohjana oli siis ihmisten ja heidän työvoimiensa erilaisuus, ei Aristoteles voinut nähdä itse arvomuodosta, että kaikenlainen työ on tavaranarvojen muodossa ilmaistu yhtäläisenä ihmistyönä ja siis yhtä pätevänä. Arvonilmaisun salaisuus, kaiken työn yhtäläisyys ja yhtäpätevyys, koska ja mikäli se on ihmistyötä yleensä, voidaan selittää vasta sitten kun käsitys ihmisten tasa-arvoisuudesta on tullut pysyväiseksi kansan katsantotavaksi. Tämä taas on mahdollista vasta sellaisessa yhteiskunnassa, missä tavaramuoto on työn tuotteiden yleinen muoto ja missä siis myös vallitsevana yhteiskunnallisena suhteena on ihmisten keskinäinen suhde tavaranomistajina. Aristoteleen nero näkyy juuri siinä, että hän tavaroiden arvonilmaisussa keksi yhtäläisyysuhteen. Vain sen yhteiskunnan historiallinen rajoittuneisuus, missä hän eli, esti hänet keksimästä, mitä tämä yhtäläisyysuhte »todellisuudessa» on.

4. Yksinkertaisen arvomuodon kokonaisuus

Tavaran yksinkertainen arvomuoto sisältyy sen ja jonkin toisen erilaatuisen tavaran väliseen arvosuhteeseen eli näiden vaihtosuhteeseen. Tavaran *A* arvo saa laadullisen ilmaisunsa siitä, että tavara *B* vaihtuu välittömästi tavarahan *A*. Määrälli-

sen ilmaisunsa se saa siitä, että määrätty paljous tavaraa *B* vaihtuu määrättyyn paljouteen tavaraa *A*. Toisin sanoen: tavarana arvo saa itsenäisen ilmaisunsa sen kautta, että se esitetään »vaihtoarvona». Kun tämän luvun alussa tavallisen kielenkäytön mukaan sanottiin: tavara on käyttöarvo ja vaihtoarvo, niin täsmällisesti sanottuna se oli väärin. Tavara on käyttöarvo eli käyttöesine ja »arvo». Se osoittaa tämän kaksinaisuutensa kohta kun sen arvolla on oma, sen luontaismuodosta eroava ilmeneismuoto, vaihtoarvon muoto; mutta tavaralla ei ole koskaan tätä muotoa, jos sitä tarkastellaan eristettynä, ja on aina vain arvo- eli vaihtosuhteessa toiseen, erilaiseen tavarahan. Kun tämä tiedetään, ei mainittu sanontatapa haittaa, vaan sitä voi lyhyiden vuoksi käyttää.

Erittelymme on osoittanut, että tavarana arvomuo eli arvonilmaisu johtuu tavarana arvon luonnosta eikä päinvastoin arvo ja arvon suuruus sen ilmaisutavasta vaihtoarvona. Tämä harhaanjohtava käsitys on kuitenkin sekä merkantilisteilla ja heidän nykyaikaisilla seuraajillaan, kuten Ferrier'illä, Ganilh'illa ym.,²³⁾ että heidän antipodeillaan, uudenaikaisilla vapaakaupan kauppamatkustajilla Bastiat'illa ja kumpaneilla. Merkantilistit panevat pääpainon arvonilmaisun laadulliseen puoleen, tavarana vastikemuotoon, jolla rahassa on lopullinen asunsa, jota vastoin uudenaikaiset vapaakauppasaksat, joiden on hintaan mihin hyvänsä päästävä irti tavarastaan, panevat sen suhteellisen arvomuo määrittämiseen puoleen. Heidän mielestään ei siis tavaralla ole arvoa eikä arvonsuuruutta muualla kuin vaihtosuhteen ilmaisussa, siis vain päivittäisen hintaluettelon lehdillä. Skotlantilainen Macleod, joka silailee Lombard streetin²⁸⁾ sekamelskaiset käsitykset mahdollisimman oppineeseen muotoon, on taikauskosten merkantilistien ja valistuneiden vapaakauppasaksojen onnistunut synteesi.

Kun olemme lähemmin tutkineet tavarana *A* arvonilmaisu, joka sisältyy sen arvosuhteeseen tavarahan *B*, olemme nähneet, että tässä arvonilmaisussa tavarana *A* luontaismuoto esiintyy ainoastaan käyttöarvon asuna, tavarana *B* luontaismuoto vain arvomuo tona eli arvohahmona. Tavarassa piilevä käyttöarvon ja arvon välinen sisäinen vastakohta ilmenee siis ulkonaisena vastakohtana, ts. kahden tavarana suhteena, jossa toinen tavara, jonka arvo on ilmaistava, esiintyy välittömästi vain käyttöarvona, jota vastoin toinen tavara, jossa arvo ilmaistaan, esiintyy välittömästi ainoastaan vaihtoarvona. Tavarana yksinkertainen ar-

²³⁾ Viite 2. painokseen. F. L. A. Ferrier (sous-inspecteur des douanes), »Du Gouvernement considéré dans ses rapports avec le commerce». Paris 1805, ja Charles Ganilh, »Des Systèmes de l'Économie Politique», 2ème éd., Paris 1821.

vomuoto on siis sen käyttöarvon ja arvon välisen vastakohtan yksinkertainen ilmenemismuoto.

Työn tuote on kaikissa yhteiskuntatiloissa käyttöesine, mutta vain historiallisesti määrätty yhteiskunnallinen kehityskausi, jonka aikana käyttöesineen tuottamiseen käytetty työ esiintyy sen »esineellisenä» ominaisuutena, so. sen arvona, muuttaa työn tuotteen tavaraksi. Siitä on seurauksena, että tavaran yksinkertainen arvomuoto on samalla työn tuotteen yksinkertainen tavaramuoto, että siis myös tavaramuodon kehitys sattuu yhteen arvomuodon kehityksen kanssa.

Jo ensi silmäyksellä huomaamme, kuinka puutteellinen yksinkertainen arvomuoto on, tämä itumuoto, joka vasta pitkän vaihtelujen sarjan läpi kuljettuaan kypsyy hintamuodoksi.

Tavaran A arvon ilmaiseminen jossakin tavarassa B erottaa sen arvon ainoastaan sen omasta käyttöarvosta ja asettaa sen siten myös vain vaihtosuhteeseen johonkin yksityiseen siitä eroavaan tavaralajiin, sen sijaan että se osoittaisi sen laadultaan yhtäläiseksi ja määrältään verrannolliseksi kaikkien muiden tavaroiden kanssa. Tavaran yksinkertaista suhteellista arvomuotoa vastaa toisen tavaran yksinäinen vastikemuoto. Niinpä takilla on liinakankaan suhteellisessa arvonilmaisussa ainoastaan vastikemuoto eli se muoto, että se välittömästi vaihtuu tuohon yksityiseen tavaralajiin, liinakankaaseen.

Kuitenkin yksinäinen arvomuoto muuttuu itsestään täydellisemmäksi muodoksi. Se tosin ilmaisee tavaran A arvon vain yhdessä toisenlaatuisessa tavarassa. Mutta minkälainen tämä toinen tavara on, onko se takki, rauta, vehnä tms., se on aivan yhdentekevää. Aina sitä mukaa kuin se siis joutuu arvosuhteeseen johonkin toiseen tavaralajiin, syntyy erilaisia yksinkertaisia saman tavaran arvonilmaisuja.^{22a)} Tavaran mahdollisten arvonilmaisujen lukumäärää rajoittaa ainoastaan siitä eroavien tavaralajien luku. Tavaran yksinäinen arvonilmaisuus muuttuu siis sen erilaisten yksinkertaisten arvonilmaisujen alati jatkuvaksi sarjaksi.

B. KEHKEYTYNYT ELI KOKONAISARVOMUOTO

z tavaraa $A = u$ tavaraa B tai $= v$ tavaraa C tai $= y$ tavaraa D
tai $= x$ tavaraa E tai $= jne.$

(20 kyynärää liinakangasta = 1 takki tai = 10 naulaa teetä tai = 40 naulaa kahvia tai = 1 nelikko vehnää tai = 2 unssia kultaa tai = $\frac{1}{2}$ tonnia rautaa tai = jne.)

^{22a)} Viite 2. painokseen. Esim. Homeros ilmaisee olion arvon sarjalla eri olioita.

1. Kehkeytynyt suhteellinen arvomuoto

Tavaran, esim. liinakankaan, arvo on nyt ilmaistu lukemattomissa tavaramailman muissa alkeissa. Jokainen muu tavaraolio tulee liinakankaan arvon kuvastimeksi.²³⁾ Siten itse tämä arvo esiintyy vasta nyt todellakin erotuksettoman ihmistyön hyytämänä. Sillä työ, joka sen muodostaa, on tässä esitetty selvästi sellaisena työnä, joka on minkä hyvänsä muun ihmistyön veroista, huolimatta siitä luontoismuodosta, mikä tällä työllä on, ja siis huolimatta siitä, esineellistyykö se takissa, vehnässä, raudassa, kullassa vai muussa. Arvomuotonsa kautta liinakangas on siis nyt myös yhteiskunnallisessa suhteessa, ei enää vain yhteen ainoaan muuhun tavaramailmaan, vaan koko tavaramailmaan. Tavarana se on tämän maailman kansalainen. Samanaikaisesti sen arvonilmaisujen jakson loputtomuudesta seuraa, että tavaran arvoon ei vaikuta sen käyttöarvon erikoismuoto, missä tämä arvo ilmenee.

Ensimmäisessä muodossa — 20 kyynärää liinakangasta = 1 takki — voi olla satunnaista, että nämä kaksi tavaraa ovat tiettyssä määräsuhteessa toisiinsa vaihdettavissa. Toisessa muodossa sitä vastoin näemme heti taustan, joka olennaisesti eroaa tilapäisestä ilmiöstä ja josta tämä ilmiö on riippuvainen. Liinakankaan arvo pysyy yhtä suurena, esitettäköön se takissa, kahvissa, raudassa tai missä hyvänsä lukemattomista erilaisista tavaroista, joilla on mitä erilaisimmat omistajat. Kahden yksilöllisen tavaranomistajan tilapäinen suhde tällöin katoaa. Tulee ilmeiseksi, ettei tavaran arvomäärä riipu vaihdosta, vaan päinvastoin tavaran vaihtosuhteet sen arvomäärästä.

2. Erikoinen vastikemuoto

Jokainen tavara, takki, tee, vehnä, rauta jne., käy liinakankaan arvonilmaisussa vastikkeesta ja siis arvoruumiista. Kunkin tällaisen tavaran tietty luontoismuoto on tällöin erikoisena vas-

²³⁾ Siksi puhutaankin liinakankaan takkiarvosta, kun sen arvo esitetään takeissa, sen vilja-arvosta, kun se esitetään viljassa jne. Jokainen sellainen arvolauseke sanoo, että juuri liinakankaan arvo ilmenee käyttöarvoissa takki, vilja jne. »Tavaran arvo merkitsee sen suhdetta vaihdossa ja me voimme puhua siitä... vilja-arvona, kangasarvona ym. aina sen tavaran mukaan, johon sitä verrataan; on siis tuhansia eri arvolajeja, yhtä monia arvolajeja kuin on tavaroita ja kaikki ne ovat yhtä todellisia ja yhtä nimellisiä.» («A Critical Dissertation on the Nature, Measures, and Causes of Value; chiefly in reference to the writings of Mr. Ricardo and his followers. By the Author of Essays in the Formation etc. of Opinions.» London 1825, p. 39.) S. Bailey, tämän nimettömän, aikoinaan Englannissa paljon melua synnyttäneen kirjusen kirjoittaja, luulee tehneensä mahdolltomaksi kaiken arvokäsittelyn määräämisen sillä, että hän viiltää saman tavaran arvon sekavankirjaviin suhteellisiin ilmaisuihin. Sitä että hän omasta yksinkertaisuudestaan huolimatta oli kuitenkin koskenut kipeihin paikkoihin Ricardon teoriassa, osoitti se kiihkeys, millä Ricardon koulukunta kävi hänen kimppuunsa esim. »Westminster Review'ssa».

tikemuotona useiden muiden ohella. Samoin ne moninaiset, tietyt, konkreettiset, hyödylliset työlajit, jotka sisältyvät eri tavaraliioihin, edustavat tällöin yhtä monta ihmistyön erikoista toteutumis- eli ilmenemismuotoa.

3. Kehkeytyneen eli kokonaisarvomuodon puutteellisuudet

Ensiksikin tavaran suhteellinen arvonilmaisu on epätäydellinen, koska sitä esittävä sarja on päättymätön. Sitä ketjua, jossa arvoyhtälö liittyy toiseen, voidaan alati jatkaa uudella tavaralajilla, joka antaa aineksen uudelle arvonilmaisulle. Toiseksi se muodostaa kirjavan mosaiikin toisistaan erillään olevia ja erilaisia arvonilmaisuja. Jos taas jokaisen tavaran suhteellinen arvo tulee ilmaistuksi tässä kehkeytyneessä muodossa, kuten täytyykin käydä, niin jokaisen tavaran suhteellisena arvomuotona on jokaisen muun tavaran suhteellisesta arvomuodosta eroava loppumaton sarja arvonilmaisuja. Kehkeytyneen suhteellisen arvomuodon puutteellisuudet kuvastuvat sitä vastaavassa vastikemuodossa. Koska jokaisen yksityisen tavaralajin luontoismuoto on tässä erikoisena vastikemuotona lukemattomien muiden erikoisten vastikemuotojen ohessa, niin on olemassa yleensä vain rajoitettuja vastikemuotoja, joista jokainen sulkee pois toiset. Jokaisen erikoiseen tavaravastikkeeseen sisältyvän tietyn, konkreettisen, hyödyllisen työn laji on samoin vain erikoinen ihmistyön ilmenemismuoto, joka ei siis esitä tyhjentyvästi ihmistyötä yleensä. Tosin noiden erikoisten ilmenemismuotojen yhteissummassa ihmistyöllä on täydellinen eli kokonais-ilmenemismuoto. Mutta näin sillä ei ole mitään yhtenäistä ilmenemismuotoa.

Kehkeytynyt suhteellinen arvomuoto on kuitenkin vain joukko ensimmäisen muodon yksinkertaisia suhteellisia arvonilmaisuja eli yhtälöjä, kuten:

20 kyynärää liinakangasta = 1 takki,

20 kyynärää liinakangasta = 10 naulaa teetä jne.

Mutta jokainen näistä yhtälöistä sisältää käännettynä myös identtisen yhtälön:

1 takki = 20 kyynärää liinakangasta,

10 naulaa teetä = 20 kyynärää liinakangasta jne.

Todella onkin niin, että jos mies vaihtaa liinakankaansa useihin muihin tavaroihin ja siis ilmaisee sen arvon sarjassa muita tavaroita, niin täytyy välttämättä noiden monien muidenkin tavaranomistajien vaihtaa tavaransa liinakankaaseen ja ilmaista erilaisten tavaroidensa arvot samassa kolmannessa tava-

rassa, liinakankaassa. Jos siis sarja: 20 kyynärää liinakangasta = 1 takki tai = 10 naulaa teetä tai = jne. käännetään, ts. jos asia ilmaistaan jo sarjaan sisältyneen vastasuhteen mukaan, saadaan

C. YLEINEN ARVOMUOTO

1 takki	=	}	20 kyynärää liinakangasta
10 naulaa teetä	=		
40 naulaa kahvia	=		
1 nelikko vehnää	=		
2 unssia kultaa	=		
$\frac{1}{2}$ tonnia rautaa	=		
x tavaraa A	=		
jne. tavaraa	=		

1. Arvomuodon muuttunut luonne

Tavarat esittävät arvonsa nyt 1. yksinkertaisesti, yhdessä ainoassa tavarassa ja 2. yhtenäisesti, samassa tavarassa ilmaistuina. Niiden arvomuoto on yksinkertainen ja kaikille yhteinen, siis yleinen.

Muodot I ja II riittivät kumpikin ilmaisemaan vain sen, että tavaran arvo on jotakin sen omasta käyttöarvosta eli sen tavararuumiista eroavaa.

Ensimmäinen muoto antoi sellaisia arvoyhtälöitä kuin: 1 takki = 20 kyynärää liinakangasta, 10 naulaa teetä = $\frac{1}{2}$ tonnia rautaa jne. Takin arvo ilmaistaan liinakankaan kaltaisena, teen arvo raudan kaltaisena jne., mutta nämä liinakankaan kaltainen ja raudan kaltainen, nämä takin ja teen arvonilmaisut ovat yhtä erilaiset kuin liinakangas ja rauta. Tämä muoto tavataan käytännössä ilmeisesti ainoastaan ensi alussa, jolloin työn tuotteet muuttuvat tilapäisen ja satunnaisen vaihdon kautta tavaroiksi.

Toinen muoto erottaa täydellisemmin kuin ensimmäinen tavaran arvon sen omasta käyttöarvosta, sillä esim. takin arvo joutuu nyt vastakkain luontoismuotonsa kanssa kaikissa mahdollisissa muodoissa, liinakankaan kaltaisena, raudan kaltaisena, teen kaltaisena jne., kaiken muun paitsi takin kaltaisena. Toiselta puolen tästä on jokainen tavaroille yhteinen arvonilmaisuus suljettu kokonaan pois, sillä kunkin tavaran arvonilmaisussa ovat nyt kaikki muut tavarat ainoastaan vastikkeen muodossa. Kehkeytynyt arvomuoto esiintyy todellisuudessa vasta sitten

kun työn tuotteita, esim. karjaa, vaihdetaan tavanmukaisesti eikä enää poikkeustapauksissa muihin eri tavaroihin.

Viimeksi saatu muoto III ilmaisee tavaramaailman arvot samassa siitä erkaantuneessa tavaralajissa, esim. liinakankaassa, ja esittää siten kaikkien tavaroiden arvot niiden ja liinakankaan yhtäläisyyden kautta. Liinakankaan kaltaisena jokaisen tavaran arvo ei nyt eroa ainoastaan sen omasta käyttöarvosta, vaan kaikesta käyttöarvosta, ja juuri sen kautta se tulee ilmaiseksi yhteisenä tälle ja kaikille muille tavaroille. Vasta tämä muoto asettaa siis todellakin tavarat suhteisiin toisiinsa arvoina eli saattaa ne esiintymään toisiinsa nähden vaihtoarvoina.

Molemmat aikaisemmat muodot ilmaisevat yhden tavaran arvon joko yhdessä ainoassa erilaisessa tavarassa tai useiden siitä eroavien tavaroiden sarjassa. Molemmissa tapauksissa on niin sanoaksemme yksityisen tavaran yksityisasiä ottaa itselleen arvomuoto, ja se tekee sen ilman muiden tavaroiden avustusta. Nämä esittävät siihen nähden ainoastaan vastikkeen passiivista osaa. Sitä vastoin yleinen arvomuoto syntyy vain tavaramaailman yhteistyön tuloksena. Tavara saa yleisen arvonilmaisun vain siksi, että kaikki muut tavarat ilmaisevat samalla kertaa arvonsa samassa vastikkeessa, ja jokaisen uuden tavaralajin on tehtävä samoin. Siitä käy selville, että myös tavaroiden arvoesineellisyys, se kun on näiden olioiden pelkkä »yhteiskunnallinen oleminen», voidaan ilmaista vain niiden kaikinpuolisten yhteiskunnallisten suhteiden kautta ja että niiden arvomuodon siis täytyy olla yhteiskunnallisesti pätevä muoto.

Liinakangasmaisessa muodossa tavarat eivät nyt näytä ainoastaan laadullisesti yhtäläisiltä, arvoilta yleensä, vaan samalla keskenään määrällisesti verrattavilta arvoasuureilta. Ja kun niiden arvonsuuruudet ilmaistaan samassa aineessa, liinakankaassa, nämä arvonsuuruudet kuvastavat kukin puolestaan toinen toistaan. Esim. 10 naulaa teetä = 20 kyynärää liinakangasta ja 40 naulaa kahvia = 20 kyynärää liinakangasta. Eli 1 naulassa kahvia on ainoastaan $\frac{1}{4}$ siitä arvonsubstanssista, työstä, mikä on 1 naulassa teetä.

Tavaramaailman yleinen suhteellinen arvomuoto antaa vastiketavaralle, liinakankaalle, joka jää tämän tavaramaailman ulkopuolelle, yleisen vastikkeen luonteen. Sen oma luontoismuoto on tämän maailman yhteinen arvoasu; liinakangas voidaan niin muodoin vaihtaa välittömästi kaikkiin muihin tavaroihin. Sen ruumiinmuoto on kaiken ihmistyön näkyväinen olennoituma, sen yleinen yhteiskunnallinen hahmo. Kutominen, yksityistyö, joka liinakankaan tuottaa, on samalla yleisessä yhteiskunnallisessa muodossa, sellaisessa muodossa, että se on yhtäläistä kaik-

kien muiden töiden kanssa. Ne lukemattomat yhtälöt, joista yleinen arvomuoto on kokoonpantu, asettavat liinakankaassa toteutuneen työn järjestään jokaisen muuhun tavarahan sisältävän työn kaltaiseksi ja tekevät sen kautta kutomisen ylipäänsä ihmistyön yleiseksi ilmenemismuodoksi. Tavarahan arvossa esineellistynyt työ ei siis esiinny ainoastaan kielteisesti työnä, jossa todellisten töiden kaikki konkreettiset muodot ja hyödylliset ominaisuudet jätetään huomioonottamatta, vaan sen oma positiivinen luonne tulee selvästi esille. Tänä luonteena on kaikkien todellisten töiden pelkistetty muoto, jossa niillä on yhteistä se, että ne ovat ihmistyötä, ihmistyövoiman käyttämistä.

Yleinen arvomuoto, jossa työn tuotteet esiintyvät erotuksettomana ihmistyön pelkkinä hyytyminä, näyttää omalla rakenteellaan, että se on tavaramaailman yhteiskunnallinen ilmaisu. Se osoittaa siis, että tämän maailman piirissä työn yleisinhimillinen luonne muodostaa sen erikoisen yhteiskunnallisen luonteen.

2. Suhteellisen arvomuodon ja vastikemuodon kehityssuhde

Suhteellisen arvomuodon kehitysstasta vastaa vastikemuodon kehitysstaste. Mutta — se on tarkoin huomattava — vastikemuodon kehitys on ainoastaan suhteellisen arvomuodon kehityksen ilmaus ja tulos.

Tavarahan yksinkertainen eli yksinäinen suhteellinen arvomuoto tekee toisen tavarahan yksinäiseksi vastikkeeksi. Suhteellisen arvon kehkeytynyt muoto, tämä tavarahan arvon ilmaisu kaikissa muissa tavaroissa, antaa näille viimeksi mainituille erilaisten erikoisvastikkeiden muodon. Vihdoin yksi erikoinen tavaralaji saa yleisen vastikkeen muodon sen kautta, että kaikki muut tavarat tekevät sen yhtenäisen, yleisen arvomuotonsa ainekseksi.

Mutta samassa määrässä kuin kehittyä arvomuoto yleensä, kehittyä myös sen molempien kohtioiden, suhteellisen arvomuodon ja vastikemuodon, vastakohtaisuus.

Jo ensimmäinen muoto — 20 kyynärää liinakangasta = 1 takki — sisältää tämän vastakohtan, mutta ei kiinnitä sitä. Aina sen mukaan, luetaanko sama yhtälö eteen- vai taaksepäin, molemmat tavarat — tässä liinakangas ja takki — ovat milloin suhteellisessa arvomuodossa, milloin vastikemuodossa. Tässä on vielä vaikeata pitää kiinni kohtiomaisesta vastakohtaisuudesta.

Toisessa muodossa vain yksi tavaralaji voi aina kulloinkin kehittää täydellisesti suhteellisen arvonsa eli sillä on kehkey-

tynyt suhteellinen arvomuoto vain koska ja mikäli kaikki muut tavarat ovat siihen nähden vastikemuodossa. Tässä ei enää voi vaihtaa keskenään arvoyhtälön — esim. 20 kyynärrä liinakangasta = 1 takki tai = 10 naulaa teetä tai = 1 nelikko vehnää jne. — molempia puolia muuttamatta sen yleistä luonnetta ja siirtämättä sitä kokonaisuudesta yleiseen arvomuotoon.

Viimeinen eli kolmas muoto antaa vihdoin tavaramaailmalle yleisyhteiskunnallisen suhteellisen arvomuodon, koska ja mikäli siinä kaikki tavarat, yhtä poikkeusta lukuunottamatta, ovat yleisen vastikemuodon ulkopuolella. Yksi tavara, liinakangas, on siis siinä muodossa, että se on välittömästi vaihdettavissa kaikkiin muihin tavaroihin eli välittömästi yhteiskunnallisessa muodossa, koska ja mikäli mitkään muut tavarat eivät ole siinä muodossa.²⁴⁾

Toiselta puolen tavara, joka esiintyy yleisenä vastikkeena, on suljettu pois tavaramaailman yhtenäisestä ja siis yleisestä suhteellisesta arvomuodosta. Jos liinakankaan tai yleensä jonkin yleisessä vastikemuodossa olevan tavarana pitäisi samalla olla osaltaan yleisessä suhteellisessa arvomuodossa, niin sen täytyisi olla omana vastikkeenaan. Me saisimme silloin yhtälön: 20 kyynärrä liinakangasta = 20 kyynärrä liinakangasta, tautologian, joka ei ilmaise arvoa eikä arvon suuruutta. Ilmaistaksemme yleisen vastikkeen suhteellisen arvon meidän täytyy kääntää muoto III. Yleisellä vastikkeella ei ole muiden tavaroiden kanssa yhteistä suhteellista arvomuotoa, vaan sen arvo ilmaistaan suhteellisenä kaikkien muiden tavaraolioiden loppumattomassa sarjassa. Siten kehkeytynyt suhteellinen arvomuoto eli muoto II osoittautuu vastiketavaran erikoiseksi suhteelliseksi arvomuodoksi.

²⁴⁾ Yleisestä, välittömästä vaihdettavuuden muodosta ei tosiaankaan heti huomaa, että se on vastakkainen tavaramuoto, yhtä erottamaton ei-välittömästä vaihdettavuuden muodosta kuin magneettinavan positiivisuus toisen negatiivisuudesta. Sen tähden saatetaan yhtä hyvin kuvitella, että kaikkiin tavaroihin voidaan yhtäaikaan panna välittömästi vaihdettavan leima, kuin saatetaan kuvitella, että kaikki katollilaiset voidaan tehdä paaveiksi. Pikkuporvarista, joka tavarantuotannossa näkee inhimillisen vapauden ja yksilöllisen riippumattomuuden huipun, olisi luonnollisesti hyvin toivottavaa, että hänet olisi korotettu tämän muodon synnyttämien epäkohtien yläpuolelle, erityisesti myös sen tavaroiden ominaisuuden yläpuolelle, että niitä ei välittömästi voida vaihtaa. Tämän poroporvarillisen ihannekuvan maalaillemista on koko Proudhonin sosialismi, jolla, niin kuin olen toisessa paikassa osoittanut,²⁵⁾ ei ole edes sitä ansiota, että se olisi alkuperäinen. Päinvastoin Gray, Bray ym. ovat aikoja ennen häntä esittäneet sen paljoa paremmin. Se ei estä tätä viisautta nykyisin herrastelemasta erässä piireissä nimellä »science» (tiede). Mikään koulukunta ei ole Proudhonin koulukuntaa enemmän huijonut ympärilleen »science»-sanalla, sillä

»Wo Begriffe fehlen,

Da stellt zur rechten Zeit ein Wort sich ein.»

(Kun käsitteitä puuttuu, pujahtaa sana avuks' aikanaan.)²⁶⁾

3. Siirtyminen yleisestä arvomuodosta rahamuotoon

Yleinen vastikemuoto on arvon muoto yleensä. Siinä muodossa voi siis olla mikä tavara hyvänsä. Toiselta puolen on tavara yleisessä vastikemuodossa III vain silloin ja sikäli kuin kaikki muut tavarat sulkevat sen vastikkeenaan itsensä ulkopuolelle. Ja vasta siitä hetkestä lähtien, jona tämä ulossulkeminen lopullisesti rajoittuu johonkin erikoiseen tavaralajiin, tavaramaailman yhtenäinen suhteellinen arvomuoto on saanut objektiivisen kiinteyden ja yleisyhteiskunnallisen pätevyyden.

Se erikoinen tavaralaji, jonka luontaismuodon kanssa vastikemuoto on yhteiskunnallisesti yhteenkasvanut, tulee rahatavaraksi eli toimii rahana. Sen erityiseksi yhteiskunnalliseksi tehtäväksi ja siis sen yhteiskunnalliseksi yksinoikeudeksi tavaramaailman piirissä tulee yleisenä vastikkeena oleminen. Tämän etuoikeutetun aseman on sellaisten tavaroiden joukossa, jotka muodossa II ovat liinakankaan erikoisvastikkeina ja muodossa III yhteisesti ilmaisevat suhteellisen arvonsa liinakankaassa, saanut historiallisen kehityksen kautta vallatuksi yksi tavara, kulta. Jos siis muotoon III liinakangastavaran sijaan pannaan kultatavara, niin saadaan:

D. RAHAMUOTO

20 kyynärää liinakangasta	=	}	2 unssia kultaa
1 takki	=		
10 naulaa teetä	=		
40 naulaa kahvia	=		
1 nelikko vehnää	=		
$\frac{1}{2}$ tonnia rautaa	=		
x tavaraa A	=		

Kun muodosta I siirrytään muotoon II ja muodosta II muotoon III, ovat muutokset olennaisia. Muoto IV ei sitä vastoin eroa muodosta III muussa kuin että yleisen vastikkeen muodossa on nyt kulta liinakankaan asemesta. Kulta on muodossa IV se, mikä liinakangas oli muodossa III, siis yleinen vastike. Edistysaskel rajoittuu siihen, että välittömän, yleisen vaihdettavuuden muoto eli yleinen vastikemuoto on nyt yhteiskunnallisen tottumuksen kautta kasvanut lopullisesti yhteen kultatavaran erikoisen luontaismuodon kanssa.

Kulta asettuu muita tavaroita vastaan rahana ainoastaan sen tähden, että se jo aikaisemmin oli niitä vastassa tavarana. Kaik-

kien muiden tavaroiden tavoin se oli myös vastikkeena, joko yksinäisenä vastikkeena yksityisissä vaihtotoimituksissa tai erikoisena vastikkeena muiden tavaravastikkeiden ohessa. Vähitellen se alkoi esiintyä ahtaammissa tai laajemmissa piireissä yleisenä vastikkeena. Niin pian kuin se oli vallannut tavaramaailman arvonnillaisuudessa yksinoikeuden tähän sijaan, se tuli rahatavaraksi, ja vasta siitä hetkestä alkaen, jolloin se jo oli tullut rahatavaraksi, muoto IV alkoi erota muodosta III eli yleinen arvomuoto muuttui rahamuodoksi.

Jonkin tavarana, esim. liinakankaan, yksinkertainen suhteellinen arvonnillaisuus jo rahatavarana olevassa tavaramuodossa, esim. kullassa, on hintamuoto. Liinakankaan »hintamuoto» on siis:

20 kyynärää liinakangasta = 2 unssia kultaa

tai jos 2 unssia kultaa on rahanimeltään 2 puntaa

20 kyynärää liinakangasta = 2 puntaa.

Rahamuodon käsitteen ymmärtämisessä ei ole muuta vaikeutta kuin yleisen vastikemuodon, siis yleisen arvomuodon yleensä, muodon III, ymmärtäminen. Muodosta III johtuu taaksepäin muoto II, kehkeytnyt arvomuoto, ja sen perustavana alkuaikaisena on muoto I: 20 kyynärää liinakangasta = 1 takki eli x tavaraa $A = y$ tavaraa B . Yksinkertainen tavaramuoto on siis rahamuodon itu.

4. TAVARAN FETIŠŠILUONNE JA SEN SALAISUUS

Ensi silmäyksellä tavara näyttää itsestään selvältä, joka-päiväiseltä oliolta. Sen erittely osoittaa kuitenkin, että se on hyvin kiero olio, täynnä metafyyssistä rikkiviisautta ja teologisia oikkuja. Mikäli se on käyttöarvo, ei siinä ole mitään hämäräperäistä, pidettäköön siinä silmällä joko sitä puolta, että se ominaisuuksillaan voi tyydyttää ihmisen tarpeita, tai sitä, että se vasta ihmistyön tuotteena saa nämä ominaisuudet. On aivan selvää, että ihminen toiminnallaan muuttaa luonnonainesten muodot itselleen hyödyllisiksi. Esim. puun muoto muuttuu, jos siitä tehdään pöytä. Siitä huolimatta pöytä pysyy puuna, tavallisena aistillisesti havaittavana oliona. Mutta niin pian kuin se esiintyy tavarana, se muuttuu aistillisesti yliaistilliseksi esineeksi. Se ei ainoastaan seisoo jaloillaan maassa, vaan suhteessaan kaikkiin muihin tavaroihin se asettuu pääläelleen ja kehittää puupäästään houereita, paljoa ihmeellisempiä kuin jos se alkaisi itsestään tanssia.²⁵⁾

²⁵⁾ Muistetaanhan, että Kiina ja pöydät alkoivat tanssia, kun koko muu maailma näytti olevan hiljaa,— pour encourager les autres [rohkaistakseen muita].²¹

Tavaran salaperäinen luonne ei siis johdu sen käyttöarvosta. Yhtä vähän se johtuu arvon määräysten sisällöstä. Sillä ensiksikin, niin erilaisia kuin hyödylliset työt eli tuottavat toiminnat lienevätkin, fysiologinen totuus on, että ne ovat ihmisen elimistön toimintoja ja että jokainen sellainen toiminto, olkoonpa sen sisällys ja muoto mikä hyvänsä, on olennaisesti ihmisen aivojen, hermojen, lihasten, aistimien jne. käyttämistä. Toiseksi, mitä tulee arvon suuruuden määrittämisen perustaan, tuon käyttämisen kestoajaksi tai työn määrään, niin työn määrä on aivan selvästi erotettavissa työn laadusta. Sen työajan, jonka elinhyödykkeiden tuottaminen maksaa, on kaikissa yhteiskuntatiloissa täytynyt herättää ihmisen mielenkiintoa, vaikkakaan ei ole ollut yhtä suurta eri kehitysasteilla.²⁶⁾ Vihdoin siitä hetkestä saakka, kun ihmiset jollakin tavoin työskentelevät toisiaan varten, heidän työnsä saa myös yhteiskunnallisen muodon.

Mistä siis johtuu työn tuotteen arvoituksellinen luonne, niin pian kuin työn tuote saa tavaramuodon? Ilmeisesti itse tästä muodosta. Ihmistöiden yhtäläisyys saa työn tuotteiden yhtäläisen arvoesineellisuuden oliomuodon; ihmistyövoiman käyttämisen määrä mitattuna tuon käyttämisen kestoajalla saa työn tuotteiden arvonsuuruuden muodon; ja vihdoin tuottajien väliset suhteet, joissa heidän töittensä edellä mainitut yhteiskunnalliset määrättävyydet toteutuvat, saavat työn tuotteiden yhteiskunnallisen suhteen muodon.

Tavaramuodon salaperäisyys johtuu siis yksinkertaisesti siitä, että se kuvastaa ihmisille heidän oman työnsä yhteiskunnallisen luonteen itse työn tuotteiden esineellisenä luonteena, näiden tuotteiden luonnostaan yhteiskunnallisina ominaisuuksina, ja siis myös tuottajien yhteiskunnallisen suhteen heidän kokonaistyöhönsä heidän ulkopuolellaan olevana esineiden yhteiskunnallisena suhteena. Tämän quid pro quo [vaihdoksen] kautta työn tuotteet tulevat tavaroiksi, aistillisesti yliaistillisiksi eli yhteiskunnallisiksi olioiksi. Niinpä näköhermo ei havaitse olion valovaikutusta itse näköhermon subjektiivisena kiihotuksena, vaan silmän ulkopuolella olevan olion esineellisenä muotona. Näkemisessä kuitenkin valoa sinkoaa todella jostakin oliosta, ulkonaisesta esineestä, toiseen olioon, silmään. Se on fyysisten olioiden välistä fyysistä suhdetta. Sitä vastoin tavaramuodolla ja työn tuotteiden arvosuhteella, jossa se ilmenee, ei ole kerrassaan mitään tekemistä esineiden fyysisen luon-

²⁶⁾ Viite 2. painokseen. Muinaiset germaanit laskivat maa-morgenin suuruuden yhden päivän työn mukaan ja kutsuivat morgenia nimellä Tagwerk (eli Tagwanne) (Jurnale eli Jurnalis, terra Jurnalis, Jurnalis eli diurnalis), Mannwerk, Mannskraft, Mannsmaad, Mannshautet jne. Ks. *Georg Ludwig von Maurer*, »Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, u.s.w. Verfassung». München 1854, S. 129 sq.

non ja siitä johtuvien esineellisten suhteiden kanssa. Vain itsensä ihmisten keskinen tietty yhteiskunnallinen suhde saa heidän silmissään olioiden keskinen suhteen mielikuvituksellisen muodon. Löytääksemme jotakin tätä vastaavaa, meidän täytyy paeta uskonnollisen maailman usvakerroksiin. Siellä ihmisaivojen tuotteet näyttävät eläviltä, keskenään ja ihmisten kanssa suhteissa olevilta itsenäisiltä olennoilta. Samoin on ihmiskäden tuotteiden laita tavaramaailmassa. Tätä minä sanon fetišismiksi, joka takertuu työn tuotteisiin, mikäli niitä tavaroina tuotetaan, ja joka siis on eroamattomasti tavarantuotantoon kuuluva.

Niin kuin yllä oleva erittely jo on osoittanut, tämä tavaramaailman fetišsiluonne johtuu tavaroita tuottavan työn omalaa-tuisesta yhteiskunnallisesta luonteesta.

Käyttöesineet tulevat tavaroiksi ainoastaan mikäli ne ovat toisistaan riippumatta suoritettujen yksityistöiden tuotteita. Yhteiskunnan kokonaistyö on näiden yksityistöiden summa. Kun tuottajat joutuvat keskenään yhteiskunnalliseen kosketukseen vasta työnsä tuotteita vaihtamalla, heidän yksityistöitensä spesifinen yhteiskunnallinen luonne näyttäytyy myös vastassa vaihdossa. Toisin sanoen, yksityistyöt tulevat yhteiskunnallisen kokonaistyön osiksi vasta niiden suhteiden kautta, joihin vaihto saattaa työn tuotteet ja niiden välityksellä myös tuottajat. Siksi viimeksi mainituille, ts. tuottajille, ilmenevät heidän yksityistöittensä yhteiskunnalliset suhteet sinä, mitä ne ovat, so. ei henkilöiden välittöminä yhteiskunnallisina suhteina heidän töissään, vaan päinvastoin henkilöiden esineellisinä suhteina ja esineiden yhteiskunnallisina suhteina.

Vasta vaihdossa työn tuotteet saavat aistillisesti erilaisesta käyttöesineellisyydestään erotetun, yhteiskunnallisesti yhtäläisen arvoesineellisyyden. Tämä työn tuotteen kahtiajako hyödylliseksi olioksi ja arvo-olioksi saa käytännöllisen merkityksen vasta sitten, kun vaihto jo on tullut riittävän yleiseksi ja tärkeäksi, niin että hyödykkeitä tuotetaan vaihtoa varten ja siis olioiden arvoluonnetta pidetään silmällä jo niitä tuotettaessa. Tästä hetkestä lähtien tuottajien yksityistyöt saavat todellisuudessa kaksinaisen yhteiskunnallisen luonteen. Niiden täytyy toisaalta määrättyinä hyödyllisinä töinä tyydyttää määrätty yhteiskunnallinen tarve ja siten osoittautua kokonaistyön, yhteiskunnallisen työnjaon luontaisyyntäisen järjestelmän osiksi. Toisaalta ne tyydyttävät omien tuottajiensa moninaisia tarpeita vain sikäli kuin kukin erikoinen hyödyllinen yksityistyö voidaan vaihtaa mihin tahansa muuhun hyödyllisen yksityistyön lajiin ja on siis samanveroinen kuin se. Kokonaan erilaiset työt voivat olla yhtäläisiä ainoastaan siten, että niiden todell-

linen erilaisuus jätetään huomioon ottamatta, ainoastaan pelkistämällä ne niin, että ne ihmistyövoiman käyttämisenä, abstraktisesti inhimillisenä työnä ovat luonteeltaan yhtä. Yksityistujien aivot kuvastavat tämän heidän yksityistöidensä kaksinaisen yhteiskunnallisen luonteen ainoastaan niissä muodoissa, jotka ilmenevät käytännöllisessä elämässä, tuotteiden vaihdossa: heidän yksityistöidensä yhteiskunnallinen hyödyllisyys siis siinä muodossa, että työn tuotteen täytyy olla hyödyllinen ja hyödyllinen muille; erilaisten töiden yhteiskunnallinen yhtäläisyys siinä muodossa, että näillä aineellisesti erilaisilla olioilla, työn tuotteilla, on yhteinen arvoluonne.

Ihmiset eivät siis aseta töidensä tuotteita arvoina keskinäisiin suhteisiin sen tähden, että nämä oliot olisivat heidän mielestään yhtäläisen ihmistyön pelkkiä esineellisiä verhoja. Päinvastoin. Asettaessaan vaihdossa erilaiset tuotteensa arvoina keskenään yhtäläisiksi, he asettavat erilaiset työnsä ihmistyönä keskenään yhtäläisiksi. He eivät kyllä sitä itse tiedä, mutta niin he kuitenkin tekevät.²⁷⁾ Arvon otsaan ei ole kirjoitettu, mitä se on. Päinvastoin arvo muuttaa jokaisen työn tuotteen yhteiskunnalliseksi hieroglyyfixi. Myöhemmin ihmiset koettavat päästä selville hieroglyyfin merkityksestä, päästä oman yhteiskunnallisen tuotteensa salaisuuden perille, sillä käytösesineiden määräytyminen arvoiksi on ihmisten yhteiskunnallinen tuote yhtä hyvin kuin kieli. Se myöhään tapahtunut tieteellinen keksintö, että mikäli työn tuotteet ovat arvoja, ne ovat ainoastaan niiden tuottamiseen käytetyn ihmistyön esineellisiä ilmaisuja, muodostaa käännekohdan ihmiskunnan kehityshistoriassa, mutta se ei suinkaan hävitä työn yhteiskunnallisen luonteen esinemäistä ulkonäköä. Se mikä koskee ainoastaan tätä erikoista tuotannon muotoa, tavarantuotantoa, että nimitäin toisistaan riippumattomien yksityistöiden spesifisen yhteiskunnallisen luonteen muodostaa niiden keskinäinen yhtäläisyys ihmistyönä ja että tämä luonne saa työn tuotteiden arvoluonteen muodon, tuntuu tavarantuotannon oloissa elävistä — sekä ennen yllä mainittua keksintöä että sen jälkeen — aivan yhtä lopullisen selvältä kuin se että ilmamuoto fysikaalisena oliomuotona on edelleenkin olemassa huolimatta ilman tieteellisesti jakamisesta sen alkuaineisiin.

Tuotteiden vaihtajia kiinnostaa käytännöllisesti ennen kaikkea kysymys, kuinka paljon vieraita tuotteita he saavat omasta

²⁷⁾ Viite 2. painokseen. Kun siis Galiani sanoo: arvo on kahden henkilön keskinäinen suhde — »La Ricchezza è una ragione tra due persone» — niin hänen olisi pitänyt lisätä: olioiden verhoon kätketty suhde. (Galiani, »Della Moneta», s. 221, n. III Custodin kokoelmassa »Scrittori Classici Italiani di Economia Politica». Parte Moderna. Milano 1803.)

tuotteestaan, missä määrasuhteissa tuotteet siis vaihtuvat toisiinsa. Niin pian kuin nämä suhteet ovat saavuttaneet jonkinlaisen tavanmukaiseksi käyneen kiinteyden, ne näyttävät johtuvan työn tuotteiden luonnosta, niin että esim. tonni rautaa ja 2 unssia kultaa ovat yhden arvoisia, samoin kuin naula kultaa ja naula rautaa erilaisista fysikaalisista ja kemiallisista ominaisuuksistaan huolimatta ovat yhtä raskaita. Todellisuudessa työn tuotteiden arvoluonne vakautuu vasta sen kautta, että työn tuotteet esiintyvät käytännössä arvosuureina. Nämä suureet vaihtelevat määrältään alati riippumatta vaihtajien tahdosta, kaukonäköisyydestä ja toimenpiteistä. Heidän omalla yhteiskunnallisella liikkeellään on heidän mielestään olioiden liikkeen muoto ja he ovat näiden olioiden valvonnan alaisina sen sijaan, että kontrolloisivat niitä. Tavarantuotannon täytyy olla täydellisesti kehittyntä, ennen kuin itse kokemuksesta kasvaa se tieteellinen oivallus, että toisistaan riippumatta suoritettuja, mutta yhteiskunnallisen työnjaon luontaisyyntysisinä jäseninä kaikinpuolisesti toisistaan riippuvia yksityistöitä rajoitetaan jatkuvasti yhteiskunnallisesti suhteelliseen määräänsä, koska tuotteiden tuottamiseen yhteiskunnallisesti välttämätön työaika toteutuu tuotteiden tilapäisissä ja alati horjuvissa vaihtosuhteissa vain väkivaltaisesti säännöstelevänä luonnonlakina, joka vaikuttaa samoin kuin painolaki silloin kun rakennus luhistuu.²⁸⁾ Arvon suuruuden määrääminen työajalla on siis suhteellisten tavarain arvojen näkyviin liikkeisiin kätkeyty salaisuus. Sen keksiminen tekee lopun siitä harhanäöstä, että työn tuotteiden arvon suuruudet tulevat ainoastaan tilapäisesti määritellyiksi, mutta se ei tee suinkaan loppua arvon suuruuden määrittelyn asiallisesta muodosta.

Inhimillisen elämän muotojen ajattelu — ja siis myös niiden tieteellinen erittely — kulkee yleensä päinvastaiseen suuntaan kuin todellinen kehitys. Se alkaa post festum ja siis kehitysjuoksun valmiista tuloksista. Muodoilla, jotka leimaavat työn tuotteet tavaroiksi ja jotka siis ovat tavarankierron edellytyksinä, on yhteiskunnallisen elämän luontaismuotojen kiinteys jo ennen kuin ihmiset koettavat tehdä itselleen tiliä, ei näiden muotojen historiallisesta luonteesta — nehan päinvastoin ovat heidän mielestään jo muuttumattomia — vaan niiden sisällyksestä. Niinpä vain tavarainhintojen erittely johti arvon suuruuden määräämiseen, vain tavarain yhteinen ilmaisu

²⁸⁾ »Mitä on ajateltava laista, joka voi päästä voimaan ainoastaan ajoittain uudistuvien kumousten kautta? Se on juuri luonnonlaki, joka perustuu osallisten tiedottomuuteen.» (Friedrich Engels, »Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie» aikakauskirjassa »Deutsch-Französische Jahrbücher», toim. Arnold Ruge ja Karl Marx. Pariisi 1884.)

rahassa johti tavaran arvoluonteen toteamiseen. Mutta juuri tämä tavaramaailman valmis muoto — rahamuoto — peittää esineellisesti yksityistöiden yhteiskunnallisen luonteen ja siis myös yksityisten työntekijöiden yhteiskunnalliset suhteet, sen sijaan että se paljastaisi ne. Jos sanon, että takki, saapas jne. ovat suhteessa liinakankaaseen kuin abstraktisen ihmistyön yleiseen ruumiillistumaan, niin tämän lauseen järjettömyys on silmiinpistävä. Mutta kun takin, saappaan jne. tuottajat vertaavat näitä tavaroita liinakankaaseen — tai kultaan ja hopeaan, mikä ei muuta asiaa — yleisenä vastikkeena, heidän yksityistöidensä suhde yhteiskunnalliseen kokonaistyöhön esiintyy heille juuri tässä samassa järjettömässä muodossa.

Tuollaiset muodot juuri muodostavatkin porvarillisen taloustieteen kategoriat eli yleiskäsitteet. Ne ovat tämän historiallisesti määrätyn yhteiskunnallisen tuotantotavan, tavaran tuotannon, tuotantosuhteita ilmaisevia, yhteiskunnallisesti päteviä ja siis objektiivisia ajatusmuotoja. Kaikki tavaramaailman hämäräperäisyys, kaikki se tenho ja aavemaisuus, joka työn tuotteita ympäröi tavarantuotannon vallitessa, häviää sen tähden heti, kun siirrymme muihin tuotantomuotoihin.

Koska kansantaloustiede rakastaa Robinson-juttuja,²⁹⁾ niin annammepa aluksi Robinsonin ilmestyä saarelleen. Vaikka hän onkin vaatimaton, hänen on kuitenkin saatava tyydytetyksi erilaisia tarpeita ja hänen siis täytyy suorittaa erilaatuisia hyödyllisiä töitä, tehdä työkaluja, valmistaa huonekaluja, kesyttää laamoja, kalastaa, metsästää jne. Rukoilemisesta yms. emme tässä puhu, koska se tuottaa Robinsonille mielihyvää ja hän pitää senlaatuista toimintaa virkistykseenään. Tuottavien toimiansa erilaisuudesta huolimatta hän tietää, että ne ovat vain saman Robinsonin erilaisia toimintamuotoja, siis ihmisen erilaisia työtapoja. Hätä pakottaa hänet jakamaan aikansa tarkoin eri toimiansa kesken. Siitä suuremmasta tai pienemmästä vaikeudesta, joka on voitettava jos mieli saavuttaa tarkoitetun tuloksen, riippuu, ottaako joku toimi enemmän kuin toinen tilaa hänen kokonaistoiminnassaan. Kokemus opettaa hänelle tämän, ja Robinsonimme, joka haaksirikosta on pelastanut kellon, pääkirjan, mustetta ja kynän, alkaa kunnan englantilaisena pian pitää kirjaa itsestään. Hänen inventariossaan on luettelo käyt-

²⁹⁾ Viitte 2. painokseen. Myöskään Ricardo ei ole ilman Robinson-juttuaan. »Hän antaa alkukalastajan ja alkumetsästäjän vaihtaa heti tavaranomistajina kaloja ja metsänriistaa näissä vaihtoarvoissa esineellistetyin työajan mittasuhteissa. Hän lankeaa tällöin siihen erehdykseen, että alkukalastaja ja alkumetsästäjä käyttävät ohjeenaan työvälineittensä laskemisessa Lontoon pörssissä 1817 käytettyjä vuositaulukoita. »Herra Owenin suunnikkaat»³⁰⁾ näyttävät olevan ainoa yhteiskuntamuoto, jonka hän porvarillista lukuunottamatta tunsi.» (Karl Marx, »Zur Kritik etc.«, p. 38, 39.)

töesineistä, joita hänellä on, niistä eri laitteista, joita niiden tuottamiseksi vaaditaan, ja vihdoin siitä työajasta, minkä tietyt määrät näitä eri tuotteita hänelle keskimäärin maksavat. Kaikki suhteet Robinsonin ja niiden olioiden välillä, jotka ovat hänen itsehankkimanaan rikkautena, ovat tässä niin yksinkertaiset ja ilmeiset, että itse herra M. Wirthinkin pitäisi ne ymmärtää ilman erityistä päänvaivaa. Ja kuitenkin niihin sisältyvät kaikki olennaiset arvonmääräykset.

Siirtykäämme nyt Robinsonin valoisalta saarelta Euroopan pimeään keskiaikaan. Riippumattoman Robinsonin sijasta näemme tällöin jokaisen olevan riippuvassa asemassa: maaorjien ja maanomistajien, vasallien ja lääniherrojen, maallikkojen ja pappien. Henkilöllinen riippuvuus lyö leimansa aineellisen tuotannon yhteiskunnallisiin suhteisiin, samoin kuin niihin perustuviin elämänoloihinkin. Mutta juuri sen tähden, että henkilöllisen riippuvuuden suhteet ovat tämän yhteiskunnan perustana, ei töiden ja tuotteiden tarvitse saada todellisuudesta poikkeavaa mielikuvituksellista hahmoa. Ne liittyvät luontaispalveluksina ja luontaisuorituksina yhteiskunnalliseen koneistoon. Työn välittömänä yhteiskunnallisena muotona on tässä työn luontaismuoto, sen erikoisuus, eikä sen yleisyys kuten tavarantuotantoon perustuvassa yhteiskunnassa. Aika mittaa veropäivätyön samoin kuin tavaroita tuottavan työnkin, mutta jokainen maaorja tietää, että se, mitä hän herransa palveluksessa menettää, on määrätty paljous hänen henkilöllistä työvoimaansa. Papille suoritettava kymmenys on selvempi kuin papin siunaus. Millä tavalla siis arvosteltaneenkaan niitä luonnenaamioita, joiden verhossa keskiajan ihmiset kohtaavat toisensa, henkilöiden yhteiskunnalliset suhteet heidän töissään näyttävät kaikissa tapauksissa heidän omilta mieskohtaisilta suhteiltaan, eivätkä ole kätketyt olioiden, työn tuotteiden yhteiskunnallisten suhteiden verhoon.

Tarkastellaksemme yhteistä, ts. välittömästi yhteiskunnallistettua, työtä meidän ei tarvitse palautua sen luontais-syntyyseen muotoon sellaisena kuin tapaamme sen kaikkien sivistyskansojen historian kynnyksellä.³⁰⁾ Lähempänä olevan esimerkin tarjoaa talonpoikaisperheen maalaispatriarkallinen talous, joka

³⁰⁾ Viite 2. painokseen. »Uusimpana aikana on levinnyt se naurettava ennakkoluulo, että luontaisen yhteisomaisuuden muoto olisi muka erikoisesti slaavilainen, vieläpä yksistään venäläinen muoto. Se on alkumuoto, jonka voimme osoittaa olleen roomalaisilla, germaaneilla ja kelteillä, mutta josta intialaisilla tapaamme yhä vieläkin kokonaisen mallikokoelman monine näytteineen, joskin osittain jäännösmäisenä. Aasialaisen, erittäinkin intialaisten yhteisomaisuuden muotojen tarkempi tutkiminen osoittaisi, kuinka luontaisen yhteisomaisuuden erilaisista muodoista johtuvat sen hajoamisen eri muodot. Niinpä esim. roomalaisen ja germaanisesta yksityisomaisuuden alkutyypit voidaan johtaa intialaisen yhteisomaisuuden eri muodoista.» (Karl Marx, »Zur Kritik etc.«, p. 10.)

tuottaa omiksi tarpeikseen viljaa, karjaa, lankaa, liinakangasta, vaatekappaleita ym. Nämä eri oliot ovat perheeseen nähden perhetyön erilaisten tuotteiden asemassa, mutta eivät toistensa suhteen tavaroiden asemassa. Ne erilaiset työt, jotka synnyttävät nämä tuotteet, maanviljelys, karjanhoito, kehruu, kutominen, neulominen jne., ovat luontaismuodossaan yhteiskunnallisia tehtäviä, koska ne ovat perheen tehtäviä ja perheellä on oma luonnollinen työnjakonsa samoin kuin tavarantuotannollakin. Sukupuoli- ja ikäeroavuudet sekä vuodenaikojen mukaan muuttuvat työn luontaisehdot säännöstelevät työnjaon perheessä sekä yksityisten perheenjäsenten työajan. Mutta työn kestoajalla mitattu yksilöllisten työvoimien käyttäminen esiintyy tässä alun pitäen itse töiden yhteiskunnallisena luonteena, koska yksilölliset työvoimat toimivat alun pitäen vain perheen yhteisen työvoiman eliminä.

Kuvitelkaamme vihdoinkin vaihteen vuoksi mielessämme vapaiden ihmisten liittoa, jonka jäsenet työskentelevät yhteisillä tuotantovälineillä ja käyttävät monia yksilöllisiä työvoimiaan itsetietoisesti yhtenä yhteiskunnallisena työvoimana. Kaikki se, minkä olemme todenneet Robinsonin työstä, uudistuu tässä; nyt vain yhteiskunnallisesti yksilöllisen sijasta. Kaikki Robinsonin tuotteet olivat pelkästään hänen mieskohtaisia tuotteita ja siis välittömiä käyttöesineitä hänelle. Liiton kokonaistuotto on yhteiskunnallinen tuote. Osa tästä tuotteesta käytetään uudestaan tuotantovälineinä. Se pysyy yhteiskunnallisena. Mutta toisen osan liiton jäsenet kuluttavat elinhyödykkeinä. Se on siis jaettava heidän keskensä. Tämän jakamisen tapa vaihtelee yhteiskunnallisen tuotantoelimistön erikoislaadun ja tuottajien historiallisen kehitystason mukaan. Mutta saadaksemme vertauskohdan tavarantuotannon kanssa edellyttämme, että itse kunkin työaika määrää hänen osuutensa elinhyödykkeistä. Työaika esittäisi siis tällöin kaksinkertaista osaa. Sen yhteiskunnallisesti suunnitelmallinen jako järjestää oikeaan suhteeseen erilaiset työtoiminnot ja eriävät tarpeet. Toisaalta työaika mittaa samalla tuottajien yksilöllisen osuuden yhteistyöstä ja siis myös sen yhteistuotteen osuuden, mikä tulee yksilön kulutettavaksi. Ihmisten yhteiskunnalliset suhteet työhönsä ja työnsä tuotteisiin pysyvät tässä läpinäkyvän yksinkertaisina sekä tuotannossa että tuotteiden joassa.

Tavarantuottajien yhteiskunnalle, jossa yhteiskunnallisena tuotantosuhteena on tuottajien suhtautuminen tuotteisiinsa tavaroina, siis arvoina, ja heidän yksityistöidensä asettaminen tässä esineellisessä muodossa keskinäisiin suhteisiin yhtäläisenä ihmistyönä, tälle yhteiskunnalle soveliaain uskonnonmuoto

on kristinusko abstraktisen ihmisen palveluksineen ja etenkin sen porvarilliset muunnokset: protestanttisuus, deismi jne. Muinaisaasialaisten, antiikin yms. tuotantotapojen vallitessa on tuotteen muuttumisella tavaraksi ja siis ihmisillä tavarantuotajina vähäpätöinen merkitys, joka kuitenkin tulee yhä huomattavammaksi sikäli kuin nämä yhteiskuntamuodot lähenevät häviötään. Varsinaisia kauppakansoja on vanhassa maailmassa aivan kuin Epikuroksen jumalia vain intermundioissa³¹ tai niin kuin juutalaisia puolalaisen yhteiskunnan huokosissa. Nuo vanhat yhteiskunnalliset tuotantoelimistöt ovat paljoa yksinkertaisemmat ja läpikuultavammat kuin porvarillinen yhteiskunta, mutta niiden perustana on joko ihmisyksilön epäkypsyys — tämä yksilö ei vielä ole leikannut poikki sitä napanuoraa, joka kiinnittää hänet luonnollisiin sitein toisiin samaan ihmissukuun kuuluviin olentoihin — tai suoranaiset herruus- ja orjuussuhteet. Niiden edellytyksinä ovat työn tuotantovoimien alhainen kehitysaste ja se, että ihmisten yhteiskunnalliset suhteet aineellisen elämän ylläpitoprosessin piirissä, siis heidän keskinäiset suhteensa ja heidän suhteensa luontoon ovat vastaavassa määrin rajoitetut. Tämä todellinen rajoittuneisuus kuvastuu aatteellisessa muodossa vanhoissa luonnon- ja kansanuskonnoissa. Todellisen maailman uskonnollinen heijastuskuva voi kadota yleensä vasta silloin, kun ihmisten jokapäiväisen elämän käytännölliset suhteet alkavat esiintyä ihmisten ilmeisinä ja järjellisinä yhteyksinä toisiin ihmisiin ja luontoon. Yhteiskunnallisen elämänkulun, ts. aineellisen tuotantoprosessin muoto heittää päältänsä salaperäisen sumuhuntunsa vasta silloin, kun se joutuu vapaasti yhteiskunnallistuneiden ihmisten tuotteena heidän tietoisien suunnitelmanmukaisen valvontansa alaiseksi. Siihen vaaditaan kuitenkin aineellinen yhteiskunnan perusta eli joukko aineellisia olemassaolon ehtoja, jotka taas itse puolestaan ovat pitkän ja tuskallisen kehityshistorian luonnollisia tuotteita.

Kansantaloustiede on tosin, vaikkakin epätäydellisesti,³¹⁾

³¹⁾ Se missä suhteessa Ricardon arvonsuuruuden erittely — ja se on sittenkin paras — on vajanainen, nähdään tämän teoksen kolmannesta ja neljänestä kirjasta. Mutta mitä tulee arvoon yleensä, ei klassinen kansantaloustiede tee missään selvää ja tietoisista eroa työn välillä, mikäli se ilmenee sen tuotteen arvossa, ja saman työn välillä, mikäli se ilmenee sen käyttöarvossa. Tietysti se tekee tämän eron asiallisesti, kun se käsittelee työtä toisella kertaa sen määrään, toisella sen laatuun katsoen. Mutta sille ei päikähdä päähän, että töiden pelkkä määrällinen ero edellyttää niiden laadullista ykseyttä eli yhtäläisyyttä, siis niiden pelkistämistä abstraktiseksi ihmistyöksi. Ricardo esim. sanoo yhtyvänsä Destutt de Tracyn sanoihin: »Kun on epäamättömän varmaa, että meidän fyysiset ja henkiset kykymme ovat meidän ainoat alkuperäiset rikkautemme, niin näiden kykyjen käyttäminen, ts. työ, on meidän alkuperäinen aarteemme. Vain tämä käyttäminen synnyttää kaikki ne esineet, joita me kutsumme rikkaudeksi... Niin ikään on varmaa, että nämä kaikki esineet edustavat ainoastaan sitä työtä, joka on synnyttänyt ne, ja jos niillä on arvoa tai vieläpä kaksi eri arvoa, ne voivat joutua vain sen työn arvosta, josta ne ovat saaneet alkunsa.» (Ricardo, »The Principles of Political

eritellyt arvoa ja arvon suuruutta ja löytänyt näihin muotoihin kätkeyn sisällön. Mutta se ei ole koskaan asettanutkaan vastattavaksi kysymystä, miksi tämä sisältö saa juuri tuon muodon, toisin sanoen miksi työtä esittää työn tuotteen arvo ja työn määrää, sen kestoajalla mitattuna, työn tuotteen arvon suuruus?³²⁾ Mallit, joissa on ihan otsaan kirjoitettu, että ne kuuluvat yhteiskuntamuodostumaan, missä tuotantoprosessi on ihmisen, mutta ihminen ei vielä tuotantoprosessin herra, nämä mallit tuntuvat heidän porvarillisen järkensä mukaan yhtä itsestään selvältä luonnonvälttämättömyydeltä kuin itse tuotettava työ. Niitä yhteiskunnallisen tuotantoelimistön muotoja, jotka olivat olemassa ennen porvarillisia muotoja, he käsittelevät samoin kuin esim. kirkkoisät esikristillisiä uskontoja.³³⁾

Economy», 3rd ed. London 1821, p. 334.) Huomautamme vain, että Ricardo panee Destuttin sanolhin oman syvämielisemmän merkityksensä. Tosin Destutt toisaalta sanoo, että kaikki oliot, jotka muodostavat rikkauden, »edustavat sitä työtä, joka on luonut ne», mutta toisaalta hän taas väittää, että ne saavat »kaksi arvoansa» (käyttöarvon ja vaihtoarvon) »työn arvosta». Siten hän vajoaa vulgaarin taloustieteen pintapuolisuuteen, joka edellyttää yhden tavaran arvon (tässä työn arvon) olevan määrätyn määrätäkseen sillä myöhemmin muiden tavaroiden arvon. Ricardo lukee hänen sanansa niin, että työtä (ei työn arvoa) esiintyy sekä käyttö- että vaihtoarvossa. Mutta hän itse ottaa niin vähän huomioon työn kaksinaista luonnetta, joka on kahtena esitetty, että käyttää kokonaisen luvun »Value and Riches, their Distinctive Properties» J. B. Sayn kaltaisen miehen lauteuksien torjumiseen. Lopussa hän onkin sitten vallan hämmästyntynyt siitä, että Destutt, joka tosin on yhtä mieltä hänen kanssaan siitä, että työ on arvonlähde, on kuitenkin samanaikaisesti myös Sayn kanssa samaa mieltä arvokäsitteestä.

³²⁾ Klassisen kansantaloustieteen peruspuutteita on juuri se, että sen ei onnistunut koskaan löytää tavaran ja erittäinkin tavaranarvon erittelystä sitä muotoa, joka nimenomaan tekee arvon vaihtoarvoksi. Sen parhaimmatkin edustajat, kuten A. Smith ja Ricardo, kohtelevat arvomuotoa ikään kuin se olisi jotakin aivan yhdenmukaista tai itse tavaran luonnon ulkopuolella olevaa. Syynä tähän ei ole yksin se, että arvon suuruuden erittely vaatii koko heidän huomionsa. Syy on syvemmällä. Työn tuotteen arvomuoto on porvarillisen tuotantotavan abstraktisin, mutta myös yleisin muoto, jonka kautta porvarillisen tuotantotapa saa yhteiskunnallisen tuotannon erikoislajin ja samalla historiallisen luonteen. Jos siis tätä tuotantotapaa pidetään erehdyttävästi yhteiskunnallisen tuotannon ikuisena luonnonmuotona, niin pakostakin jätetään huomioon ottamatta se, mikä on erikoista arvomuodossa, ja siis myös tavaramuodossa, edelleen kehitettynä rahamuodossa, pääomamuodossa jne. Sen vuoksi havaitsemme taloustieteilijöillä, jotka ovat kauttaaltaan yhtä mieltä siitä, että työaika on arvon suuruuden mitta, mitä monikirjavimpia ja ristiriitaisimpia käsityksiä rahasta, ts. yleisen vastikkeen valmiista asusta. Tämä tulee selvästi näkyviin esim. pankkilaitosta käsiteltäessä, jolloin kuluneet rahan määritelmät eivät enää riitä. Toiseen vastakohtaan poikkees uudistettu merkantiliijärjestelmä (Ganilh ym.), joka näkee arvossa ainoastaan yhteiskunnallisen muodon eli paremminkin vain sen substanssittoman varjon. — Huomautan tässä kerta kaikkiaan, että minä pidän klassisena kansantaloustieteenä kaikkea W. Pettyn jälkeistä taloustiedettä, joka tutkii porvarillisten tuotantosuhteiden sisäistä yhteyttä vastakohtana vulgaaritaloustieteelle, joka liikkuu ainoastaan näennäisen yhteyden piirissä ja märehtii alati uudelleen tieteellisen taloustieteen jo aikoja näisen antamaa aineistoa tehdäkseen laatuun käyväällä tavalla ymmärrettäväksi niin sanoaksamme kouraan tuntuvimpia ilmiöitä ja porvarillista kotitarvetta. Mutta muutoin se rajoittuu pedanttisesti systematisoimaan ja julistamaan ikuisina totuuksina porvarillisten tuotantoasioitsijain kuluneita ja omahyväisiä käsityksiä heidän omasta maailmastaan, joka heidän mielestään on paras maailmoista.

³³⁾ »Taloustieteilijät menettelevät merkittävästi. Heidän mielestään on olemassa vain kahdenlaisia laitoksia, joko keinoitoksia tai luonnollisia. Feodaaliset laitokset ovat keinoitoksia, kun taas porvarilliset luonnollisia. Taloustieteilijät muistuttavat tässä teologeja, jotka niin ikään erottavat kahdenlaisia uskontoja. Jokainen vieras uskonto on ihmisten keksimä, kun taas heidän oma uskontonsa on jumalan ilmestystä. — Näin ollen on ollut olemassa historia, mutta nyt sitä ei ole enää.» (Karl Marx, »Filosofian kurjuus». Moskova 1971, s. 150.) Herra Bastiat on todellakin huvittava. Hän kuvittelee, että muinaiset kreikkalaiset ja roomalaiset olisivat eläneet vain ryöstämisellä. Mutta kun kautta vuosisatojen elää ryöstämisellä, niin totta kai aina täytyy

Kuinka suuressa määrin tavaramaailmaan tarttunut fetišismi eli yhteiskunnallisten työnmääritysten esineellinen näkö peittää osaa taloustieteilijöistä, sitä osoittaa mm. tuo ikävyyttävän tympäisevä riita luonnon osuudesta vaihtoarvon muodostumiseen. Kun vaihtoarvo on vain tietty yhteiskunnallinen tapa esittää esineen tuotantoon käytettyä työtä, ei vaihtoarvossa voi olla enempää luonnonainetta kuin esim. vekselikurssissa.

Kun tavaramuoto on porvarillisen tuotannon yleisin ja kehittymättömin muoto, jonka tähden se esiintyykin aikaisin, joskaan ei yhtä vallitsevana ja siis koko tuotantoon leimansa lyöväenä kuin nykyaikana, sen fetišsiluonne näyttää vielä verrattain helposti ymmärrettävältä. Konkreettisemmissä muodoissa tämä näennäinenkin yksinkertaisuus katoaa. Mistä ovat peräisin monetaarijärjestelmän kuvitelmat? Siitä että se ei pitänyt kultaa eikä hopeaa sellaisina, jotka rahana esittävät yhteiskunnallista tuotantosuhdetta, vaan erikoisilla yhteiskunnallisilla ominaisuuksilla varustettuina luonnonolioina. Ja vaikka uuden-aikainen taloustiede irvisteleekin ylväästi monetaarijärjestelmälle, niin eikö sen fetišismi tule aivan kouraantuntuvaksi heti kun se alkaa käsitellä pääomaa? Onkohan siitä kovinkaan pitkä aika kun häveni se fysiokraattien kuvitelma, että maankorko kasvaa maasta eikä yhteiskunnasta?

Ettemme kuitenkaan harppaisi liian kauaksi edelle, tyydyimme tässä vielä vain yhteen esimerkkiin, joka koskee itse tavaramuotoa. Jos tavarat voisivat puhua, niin ne sanoisivat: kiinnostakoon vain meidän käyttöarvomme ihmisiä. Olioina se ei kuulu

olla jotain ryöstettävääkin tai ryöstön esineen täytyy alati uusiintua. Näyttää siis siltä, että myöskin kreikkalaisilla ja roomalaisilla oli omat tuotantoprosessinsa, siis talous, joka oli heidän maailmansa aineellisena perustana aivan samoin kuin porvarillinen talous on nykyisen maailman perustana. Vai arveleeko ehkä Bastiat, että orjien työhön perustuva tuotantotapa on ryöstöjärjestelmän varassa? Silloin hän asettuu vaarallisuudelle pohjalle. Kun Aristoteleen tapainen ajatuksen jättiläinen erehtyi orjien työtä arvioidessaan, niin miksi pitäisi sellaisen kääpiötaloustieteilijän kuin Bastiat'n osua oikeaan palkkatyötä arvioidessaan? — Käytän tätä tilaisuutta torjuakseni lyhyesti erään väitteen, jonka muuan saksalais-amerikkalainen lehti esitti minua vastaan kirjani »Zur Kritik der Pol. Oekonomie» ilmestyttyä 1859. Mainitun lehden mielestä se minun mielipiteeni, että tietty tuotantotapa ja sitä kulloinkin vastaavat tuotantosuhteet, lyhyesti sanoen »yhteiskunnan taloudellinen rakenne on se reaalin perusta, jolle juridinen ja poliittinen päällysrakenne kohoaa ja jota yhteiskunnallisen tajunnan tietynlaiset muodot vastaavat», että yhteiskunnallisen, poliittisen ja henkisen elämän prosessin määrää ylipäänsä »aineellisen elämän tuotantotapa» — kaikki tämä on lehden mielestä oikein nykyiseen maailmaan nähden, jossa aineelliset intressit ovat hallitsevia, mutta ei keskiaikaan nähden, jolloin vallitsi katolisuus, eikä Ateenaan ja Roomaan nähden, joissa hallitsi politiikka. Ensiksikin on oudoksuttavaa, että jonkun voi tehdä mieli olettaa, että nuo kautta maailman tunnetut puheenparret keskiajasta ja antiikin maailmasta olisivat kenellekään tuntemattomat. Se on ainakin ilmeistä, ettei keskiaika voinut elää katolisuudesta eikä antiikin maailma politiikasta. Päinvastoin se tapa, jolla ne elinyödykkeensä saivat, selittää miksi jälkimmäisessä politiikka, edellisessä katolisuus näytteli pääosaa. Muuten tarvitsee olla hyvin vähän perehtynyt esim. Rooman tasavallan historiaan tietääkseen, että sen maamaisiuden historia muodostaa Rooman historian salaisuuden. Toiseksi jo Don Quijote sai sovittua erestyksensä luullessaan kuljeksivan ritarikunnan volvan mukautua samalla tavalla kaikkiin yhteiskunnan taloudellisiin muotoihin.

meihin. Mutta mikä meihin olioina kuuluu, on meidän arvomme. Sen todistaa meidän oma kiertoliikkeemme tavaraolionä. Vain vaihtoarvoinä meillä on suhteet toisiimme. Kuulkaammepä nyt, kuinka taloustieteilijä puhuu tavarasielun sisältä:

»Arvo» (vaihtoarvo) »on olioiden ominaisuus, rikkaus» (käyttöarvo) »ihmisen. Arvo tässä merkityksessä sisältää välttämättömästi vaihdon, rikkaus ei.»³⁴⁾ »Rikkaus» (käyttöarvo) »on ihmisen attribuutti, arvo tavaroiden attribuutti. Ihminen tai yhteisö on rikas; helmi tai timantti on arvokas... Helmellä tai timantilla on arvoa helmenä tai timanttina.»³⁵⁾

Tähän saakka ei vielä kukaan kemisti ole löytänyt vaihtoarvoa helmessä eikä timantissa. Mutta tämän »kemiallisen» perusaineen taloustieteelliset löytäjät, jotka vaativat itselleen erityistä tunnustusta kriittisestä perinpohjaisuudesta, ovat sitä mieltä, että käyttöarvo kuuluu olioihin huolimatta niiden aineellisista ominaisuuksista, kun arvo kuuluu sen sijaan niihin esineinä. Tässä vakaumuksessa heitä vahvistaa se omituinen seikka, että olioiden käyttöarvo toteutuu ihmisille ilman vaihtoa, siis välittömässä esineen ja ihmisen välisessä suhteessa, niiden arvo taas ainoastaan vaihdossa, ts. yhteiskunnallisessa prosessissa. Ken ei muistaisi tässä kunnan Dogberryä, joka neuvoo yövartija Sea-coalia:³⁴⁾ »Hyvä ulkonäkö on olosuhteiden lahja, mutta lukemisen ja kirjoittamisen taito johtuu luonnosta.»³⁶⁾

³⁴⁾ »Observations on certain verbal disputes in Political Economy, particularly relating to Value, and to Supply and Demand». London 1821, p. 16.

³⁵⁾ S. Bailey, »A Critical Dissertation on the Nature etc. of Value», p. 165.

³⁶⁾ Teoksen »Observations» tekijä ja S. Bailey ovat syyttäneet Ricardoa siitä, että hän muka ei ole huomannut vaihtoarvon suhteellista luonnetta ja on muuttanut sen jokikin absoluuttiseksi. Päinvastoin. Sen näennäisen suhteellisuuden, mikä näillä oliolla, esim. timantilla ja helmillä, on vaihtoarvoinä, hän on johtanut tämän ulkonäön takana piileväksi todelliseksi suhteeksi, niiden suhteellisuudeksi ihmistyön pelkinä ilmaisuina. Se että Ricardon kannattajat vastasivat Baileyille karkeasti, mutta eivät vakuuttavasti, johtui ainoastaan siitä, että he eivät ole saaneet Ricardolta itsestään mitään selvitystä arvon ja arvomuodon eli vaihtoarvon sisäisestä yhteydestä.

TOINEN LUKU

Vaihtoprosessi

Tavarat eivät voi itse mennä markkinoille eivätkä itse vaihtaa itseänsä. Meidän täytyy siis kääntyä niiden vartijain, tavaranomistajien puoleen. Tavarat ovat esineitä ja sen tähden voimattomia ihmisen edessä. Jolleivät ne taivu hänen tahtoonsa, hän voi käyttää väkivaltaa, toisin sanoen ottaa ne.³⁷⁾ Voidakseen asettaa nämä oliot keskinäiseen suhteeseen tavaroina, tavaranomistajien täytyy olla suhteissa keskenään henkilöinä, joiden tahdot asuvat noissa olioissa, niin että toinen ainoastaan toisen tahdosta, siis kumpikin vain molemmille yhteisen tahdon toiminnan kautta voi ottaa itselleen vieraan tavarain, samalla kun hän luovuttaa omansa. Heidän täytyy siis tunnustaa toinen toisensa yksityisomistajiksi. Tämä oikeussuhde, jonka muotona on sopimus, olipa se sitten laillisesti tehty tai ei, on tahtojen suhde, jossa taloudellinen suhde kuvastuu. Ja juuri tämä taloudellinen suhde määrää oikeus- eli tahtojen suhteen sisällyksen.³⁸⁾ Henkilöt ovat tässä toisiinsa nähden vain tavarain edustajia ja siis tavaranomistajia. Esityksemme edistyessä tulemme tekemään sen yleisen huomion, että henkilöiden taloudelliset luonne-

³⁷⁾ Kahdennellatoista, hurskaudestaan niin ylistetyllä vuosisadalla, näiden tavaroiden joukossa tapaa usein sangen arkaluontoisia kapineita. Niinpä eräs sen aikainen ranskalainen runoilija luettelee Landit³⁶⁾ torille tuotujen tavaroiden joukossa vaatetavaroiden, kenkien, nahkojen, maanviljelystyökalujen, vuotien ym. ohella myös »femmes folles de leur corps» (ruumiiltaan riivattuja naisia).

³⁸⁾ Proudhon ottaa ensin ikuinen oikeus-, justice éternelle -ihanteensa tavarantuotannon mukaisista oikeussuhteista ja siten hän, sivumennen sanoen, saa myös sen kaikille poroporvareille niin lohdullisen todistuksen, että tavarantuotannon muoto on yhtä ikuinen kuin oikeus. Sitten hän tahtoo päinvastoin muovata todellisen tavarantuotannon ja sitä vastaavan todellisen oikeuden tämän ihanteen mukaiseksi. Miltä ajatellimmekaan kemististä, joka sen sijaan, että tutkisi aineenavihdunnan todellisia lakeja ja sen perusteella ratkaisisi tiettyjä tehtäviä, tahtoisii muovata aineenvaihduntaa »ikuisilla aatteilla», »naturalité'lla» ja »affinité'lla» [juonnonmukaisuudella ja sulkaisuudella]? Tiedämmeköhän enemmän koronkiskomisesta, jos sanomme, että se on vastoin »justice éternelle» [ikuista oikeutta] ja »équité éternelle» [ikuista kohtuutta] ja »mutualité éternelle» [ikuista vastavuoroisuutta] ja muita »vérités éternelles» [ikuista totuuksia], kuin kirkkoisät tiesivät sanoessaan sen olevan vastoin »grâce éternelle» [ikuista armoa], »foi éternelle» [ikuista uskoa], »volonté éternelle de dieu» [jumalan ikuista tahtoa]?

naamiot ovat ainoastaan niiden taloudellisten suhteiden henkilöitymiä, joiden edustajina henkilöt joutuvat toistensa kanssa tekemisiin.

Tavaranomistajaa erottaa tavarasta nimenomaan se, että jokainen muu tavaraolio esiintyy tavarahan suhteen ainoastaan sen oman arvon ilmenemismuotona. Synnynnäisenä tasoittajana ja kyynikkona tavara on aina valmis vaihtamaan sekä sielun että ruumiin jokaiseen muuhun tavarahan, vaikkapa tämä olisi vastenmielisempi kuin itse Maritorne. Tätä tavaroilta puuttuvaa kykyä huomata se, mikä tavaraliiossa on konkreettista, tavaranomistaja täydentää viidellä tai useammalla aistillaan. Hänen tavarallaan ei ole hänelle itselleen mitään välitöntä käyttöarvoa. Muutoin hän ei sitä markkinoille veisikään. Sillä on käyttöarvo muille. Omistajalle sillä on ainoastaan se välitön käyttöarvo, että se on vaihtoarvon edustaja ja siis vaihtoväline.³⁹⁾ Siksi hän tahtoo luovuttaa sen tavarasta, jonka käyttöarvo tuottaa hänelle tyydytystä. Kaikki tavarat ovat ei-käyttöarvoja omistajilleen, käyttöarvoja ei-omistajilleen. Niiden täytyy siis vaihtaa jatkuvasti omistajia. Mutta tämä omistajien vaihtaminen on tavaroiden vaihtamista, ja niiden vaihtaminen asettaa ne arvoina keskinäisiin suhteisiin ja realisoi ne arvoina. Tavaroiden täytyy siis realisoitua arvoina ennen kuin ne voivat realisoitua käyttöarvoina.

Toisaalta niiden täytyy kelvata käyttöarvoiksi ennen kuin ne voivat realisoitua arvoina. Sillä niihin käytetyllä ihmistyöllä on merkitystä vain sikäli kuin sen käyttäminen on tapahtunut muille hyödyllisessä muodossa. Mutta sen, onko työ muille hyödyksi ja tyydyttääkö sen tuote vieraita tarpeita, voi osoittaa vain niiden vaihto.

Kukin tavaranomistaja tahtoo luovuttaa tavaransa ainoastaan toista tavaraa vastaan, jonka käyttöarvo tyydyttää hänen tarvettaan. Sikäli vaihto on hänen kannaltaan vain yksilöllinen prosessi. Toisaalta hän tahtoo realisoida tavaransa arvona, siis vaihtaa sen jokaiseen haluamaansa samanarvoiseen tavarahan, huolimatta siitä, onko hänen omalla tavarallaan toisen tavarahan omistajalle käyttöarvoa vai ei. Sikäli vaihto on hänen kannaltaan yleinen yhteiskunnallinen prosessi. Mutta sama prosessi ei voi yhtäaikaan olla kaikille tavaranomistajille vain yksilöllinen ja samalla vain yleisyhteiskunnallinen.

³⁹⁾ »Sillä jokaista oliota voidaan käyttää kahdella tavalla. — Toinen on oliolle sellaisenaan ominainen, toinen ei; niinpä sandaalia voidaan käyttää jalkineena ja vaihtamiseen. Molemmat ovat sandaalin käyttöarvoja, sillä sekin, joka vaihtaa sandaalin johonkin, jota häneltä puuttuu, esim. ravintoon, käyttää sandaalia sandaalina. Mutta hän ei käytä sandaalia sen luonnollisella käyttämistavalla. Sillä se ei ole olemassa vaihtamisen tähden.» (*Aristoteles*, »De Republica», 1. k. 9. 1.)

Jos asiaa lähemmin tarkastamme, niin huomaamme, että jokaisesta tavaranomistajasta on kukin vieras tavara hänen oman tavaransa erikoisvastike ja siis hänen tavaransa kaikkien muiden tavaroiden yleinen vastike. Mutta kun kaikkien tavaranomistajien laita on sama, niin mikään tavara ei ole yleinen vastike eikä tavaroilla siis ole myöskään mitään yleistä suhteellista arvo-muotoa, jossa ne voisivat olla arvoina yhtäläisiä ja jossa niitä arvosuureina voitaisiin verrata toisiinsa. Ne eivät siis olekaan toistensa suhteen tavaroita, vaan ainoastaan tuotteita eli käyt-töarvoja.

Tässä pulassaan tavaranomistajamme ajattelevat Faustin tavoin: »Alussa oli teko.»³⁶ He ovat siis toimineet jo ennen kuin ovat ajatelleet. Tavarantuotannon lait ovat astuneet voimaan tavaranomistajien luonnonvaistossa. He voivat asettaa tavaransa keskinäisiin suhteisiin arvoina ja siis myös tavaroina vain asettaamalla ne vastakkain jonkin muun tavarankansan kanssa niin että tämä on yleisenä vastikkeena. Se kävi selville tavarankuittelusta. Mutta vain yhteiskunnallinen teko voi muuttaa tietyn tavarankuittelun yleiseksi vastikkeeksi. Kaikkien muiden tavarankuittelun yhteiskunnallinen toiminta sulkee siis erilleen tietyn tavarankuittelun, jossa ne kaikki ilmaisevat arvonsa. Tämän tavarankuittelun luontaismuoto tulee siten yhteiskunnallisesti päteväksi vastikemuodoksi. Yleisenä vastikkeena oleminen tulee tuon yhteiskunnallisen prosessin kautta erilleen suljetun tavarankuittelun erityiseksi yhteiskunnalliseksi tehtäväksi. Niin siitä tulee raha.

»He ovat yksituumaiset ja jättävät pedolle arvonsa ja mahtinsa. Ja ettei kenkään tainnut ostaa eikä myydä, jolla ei se merkki ollut, taikka pedon nimi, eli hänen nimensä luku.» (Ilmestyskirja.)³⁷

Rahaksi kiteytyminen on välttämätön tulos vaihtoprosessista, jossa erilaiset työn tuotteet oletetaan tosiasiallisesti yhtäläisiksi ja siis todellisuudessa muutetaan tavaroiksi. Vaihdon historiallinen laajeneminen ja syveneminen kehittävät tavarantuotannossa uinuvaa käyttöarvon ja arvon vastakohtaisuutta. Tarve tämän vastakohtaisuuden ulkonaiseen ilmaisemiseen liike-elämää varten vie tavarankuittelun itsenäistämiseen, eikä tämä tarve lakkaa eikä laimene ennen kuin päämäärä vihdoinkin on saavutettu siten, että tavara on tullut kaksinaiseksi, tavaraksi ja rahaksi. Samassa määrin kuin työn tuotteet muuttuvat tavaroiksi, tahtuu siis tavarankuittelun muuttuminen rahaksi.⁴⁰⁾

⁴⁰⁾ Tämän nojalla voimme arvostella pikkuporvarillisen sosialismin nerokkuutta, se kun tahtoo ikuistaa tavarantuotannon ja samalla poistaa »rahan ja tavarankuittelun vastakohtaisuuden», siis itse rahan, sillä se perustuu juuri tähän vastakohtaisuuteen. Yhtä hyvin voitaisiin poistaa paavi ja jättää katolisuus jäljelle. Lähemmin tästä katso kirjasta »Zur Kritik der Pol. Oekonomie», s. 61 ja seur.

Välittömällä tuotteiden vaihdolla on toisaalta yksinkertaisen arvonilmaisun muoto, toisaalta sillä ei vielä sitä ole. Mainittu muoto oli: x tavaraa $A = y$ tavaraa B . Välittömän tuotteiden vaihdon muoto on: x käyttöesineitä $A = y$ käyttöesineitä B .⁴¹⁾ Oliot A ja B eivät tässä ole ennen vaihtoa tavaroita, vaan tulevat niiksi vasta vaihdon kautta. Ensimmäinen tapa, jossa jokin käyttöesine on mahdollisuuksiltaan vaihtoarvo, on sen oleminen ei-käyttöarvona, sen omistajan välittömien tarpeiden tyydyttämisen yli jääneenä käyttöarvon määränä. Esineet ovat sinänsä ihmisen ulkopuolella olevia ja siis luovutettavia. Että tämä luovuttaminen tulisi molemminpuoliseksi, ihmisten tarvitsee vain ääneti kohdata toisensa noiden luovutettavien olioiden yksityisomistajina ja juuri siten toisistaan riippumattomina henkilöinä. Sellaista molemminpuolista vieraantumissuhdetta ei kuitenkaan ole luontoperäisen yhteisön jäsenten välillä, olkoonpa tuolla yhteisöllä patriarkaalisen perheen, muinaisintialaisen kyläkunnan, Inka-valtion³⁸ tms. muoto. Tavaravaihto alkaa siinä, missä yhteisöt loppuvat, niiden yhtymäkohdissa vieraiden yhteisöjen tai näiden jäsenten kanssa. Mutta niin pian kuin esineet muuttuvat tavaroiksi oman yhteisön ulkopuolella, ne tulevat siksi oman yhdyskunnan sisäisessä elämässä. Niiden määrällinen vaihtosuhte on ensiksi laadultaan hyvin tilapäinen. Vaihdeaviksi ne tekee vain niiden omistajien tahto, päätös luovuttaa ne molemminpuolisesti toisilleen. Mutta vieraiden käyttöesineiden tarve vähitellen vakiintuu. Vaihdon alituinen uudistuminen tekee sen säännönmukaiseksi yhteiskunnalliseksi prosessiksi. Aikaa myöten täytyy siis tuottaa ainakin osa työn tuotteita nimenomaan vaihdon tarvetta varten. Tästä hetkestä lähtien toisaalta vakiintuu erotus esineen välitöntä tarvetta tyydyttävän hyödyn ja sen vaihtokelpoisuuden välillä. Sen käyttöarvo eroaa sen vaihtoarvosta. Toisaalta se määrällinen suhde, jossa esineet vaihtuvat, tulee riippuvaksi niiden tuotannosta. Käytäntö antaa niille arvosuureiden kiinteyden.

Tuotteiden välittömässä vaihdossa jokainen tavara on välitön vaihtoväline omistajalleen ja vastike ei-omistajalleen, kuitenkin vain mikäli se on käyttöarvo viimeksi mainitulle. Vaihdoneesine ei siis saa vielä mitään sen omasta käyttöarvosta tai vaihtajien yksilöllisestä tarpeesta riippumatonta arvomuotoa. Tämä muoto tulee välttämättömäksi vaihtoprosessiin joutuvien tavaroiden lukumäärän kasvaessa ja moninaistuessa. Tehtävä

⁴¹⁾ Niin kauan kuin ei vielä vaihdeta kahta eri käyttöesineitä toisiinsa, vaan niin kuin villikansojen keskuudessa usein saamme nähdä, tarjotaan sekava joukko kappaleita vastikkeeksi kolmannelle, välitönkin tuotteiden vaihto on vasta esikartanosaan.

ilmestyy samalla kuin sen ratkaisukeinotkin. Liiketoimintaa, jossa tavaranomistajat vaihtavat ja vertaavat omaa tavaraansa muihin erilaisiin tavaroihin, ei tapahdu milloinkaan ilman sitä, etteivätkö tavaranomistajat vaihtaisi ja arvoina vertaisi erilaisia tavaroitaan samaan kolmanteen tavaralajiin. Sellainen kolmas tavara, tullessaan vastikkeeksi muille erilaisille tavaroille, saa välittömästi yleisen eli yhteiskunnallisen vastikemuodon, vaikkakin ahtaissa puitteissa. Tämä yleinen vastikemuoto syntyy ja häviää sen hetkellisen yhteiskunnallisen kosketuksen myötä, joka on sen synnyttänyt. Se liittyy vaihdellen ja hetkeksi milloin tähän milloin tuohon tavaraan. Tavaravaihdon kehittyessä yleinen vastikemuoto kuitenkin liittyy yksinomaan muutamiin erikoisiin tavaralajeihin ja kiteytyy rahamuodoksi. Se mihin tavaralajiin se takertuu kiinni, on alussa sattuma. Ratkaisu riippuu kuitenkin yleensä kahdesta seikasta. Rahamuoto tarttuu tärkeimpiin vieraasta maasta tuotaviin vaihtotavaroihin, jotka todellisuudessa ovatkin kotimaisten tuotteiden vaihtoarvon ilmenemismuotoja. Tai se tarttuu sellaiseen käyttöesineeseen, joka on pääosana kotimaisessa luovutuskelpoisessa omaisuudessa, esim. karjaan. Paimentolaiskansoilla rahamuoto kehittyi ensiksi siksi, että koko niiden omaisuus on liikutettavassa ja siis välittömästi luovutettavassa muodossa, sekä siksi, että niiden elintapa saattaa ne alituisesti kosketukseen vieraiden yhteisöjen kanssa ja siten kiihottaa niitä vaihtamaan tuotteita. Ihmiset ovat tehneet usein ihmisen itsensä orjan muodossa alkuperäiseksi rahanainekseksi, mutta eivät koskaan maata. Sellainen ajatus saattoi syntyä vasta porvarillisessa yhteiskunnassa. Se on peräisin 1600-luvun viimeiseltä kolmannekselta ja sen toteuttamista kansallisessa mitassa kokeiltiin vasta vuosisataa myöhemmin ranskalaisen porvarillisessa vallankumouksessa.

Tavaravaihdon murtaessa paikalliset rajoituksensa ja siis tavarantarvon laajetessa ihmistyön yleiseksi aineellistumaksi rahamuoto siirtyy sellaisiin tavaroihin, jotka kelpaavat luonnostaan yleisen vastikkeen yhteiskunnalliseen tehtävään, jaloihin metalleihin.

Sen että »raha on luonnostaan kultaa ja hopeaa, vaikka kulta ja hopea eivät ole luonnostaan rahaa»,⁴²⁾ osoittaa näiden metallien luonnollisten ominaisuuksien soveltuvaisuus rahan tehtäviä täyttämään.⁴³⁾ Toistaiseksi kuitenkin tunnemme rahan tehtävistä vain yhden: olla tavarantarvon ilmenemismuotona eli sinä aineksena, jossa tavaroiden arvonsuurudet saavat yhteis-

⁴²⁾ *Karl Marx*, »Zur Kritik etc.», p. 135. »Metallit... ovat luonnostaan rahaa.» (*Galiani*, »Della Moneta», Custodin kokoelmassa *Parte Moderna*, n. III, s. 72.)

⁴³⁾ Lähemmin siitä juuri mainitussa teoksessani, osastossa: »Die edien Metalle».

kunnallisen ilmaisunsa. Arvon ilmenemismuotoa vastaavana eli abstraktisen ja siis yhtäläisen ihmistyön aineellistumana voi olla vain sellainen aine, jonka kaikilla eri kappaleilla on sama yhtäläinen laatu. Kun toiseksi arvon suuruuksien erotus on puhtaasti määrällinen, rahatavaran täytyy olla puhtaasti määrällisiin erotuksiin soveltuva, siis mielin määrin jaollinen ja osistaan jälleen kokoonkoottava. Kullalla ja hopealla ovat nämä ominaisuudet luonnostaan olemassa.

Rahatavaran käyttöarvo tulee kaksinaiseksi. Sen erikoisen käyttöarvon ohella, joka sillä on tavarana — esim. kulta voi olla viallisten hampaitten täyttöaineena, ylellisyyssesineiden raaka-aineena jne. — se saa muodollisen käyttöarvon, joka johtuu sen erikoisista yhteiskunnallisista tehtävistä.

Kun kaikki muut tavarat ovat ainoastaan rahan erikoisvastikkeita ja raha niiden yleinen vastike, ne ovat erikoistavaran asemassa rahaan nähden, joka silloin on suhteessa niihin yleinen tavara.⁴⁴⁾

Olemme nähneet, että rahamuoto on ainoastaan yhteen tavararaan tarttunut heijastus kaikkien muiden tavaroiden suhteista tähän yhteen tavararaan. Se että raha on tavaraa,⁴⁵⁾ on siis uusi keksintö ainoastaan sille, joka pitää lähtökohtanaan sen valmistamusta ja ryhtyy sitä vasta jäljestäpäin erittelemään. Vaihtoprosessi ei anna rahaksi muuttamalleen tavaralle sen arvoa, vaan erikoisen arvomuodon. Molempien näiden määritysten sekoittaminen on johtanut siihen, että kullan ja hopean arvoa on alettu pitää vain näennäisenä.⁴⁶⁾ Kun raha voidaan erinäisissä tehtävissä korvata sen pelkillä merkeillä, niin on syntynyt toinen erehdys, että raha olisi pelkkä merkki. Toiselta puolen tähän on kuitenkin sisältynyt se aavistus, että esineen rahamuoto on

⁴⁴⁾ »Raha on yleistavara.» (*Verrin*, mt., s. 16.)

⁴⁵⁾ »Itse kulta ja hopea, joita voimme nimittää yhteisellä nimellä jalometallit, ovat... tavaroita... joiden arvo nousee ja laskee... Jalometallien voi silloin sanoa olevan suuremman arvoisia, kun pienemmällä painolla voi ostaa suuremman määrän maan maatalous- tai teollisuustuotteita jne.» (*S. Clement*.) »A Discourse of the General Notions of Money, Trade, and Exchanges, as they stand in relation each to other.» By a Merchant. London 1695, p. 7.) »Hopea ja kulta, rahaksi lyöty ja rahaksi lyömätön, eivät ole vähemmän tavaraa kuin viini, öljy, tupakka, voi, verka tai villakangas, vaikka niitä käytetäänkin kaikkien muiden olioiden mittana.» (*J. Child*.) »A Discourse concerning Trade, and that in particular of the East-Indies etc.» London 1689, p. 2.) »Valtakunnan omaisuutta ja rikkautta ei voi oikeastaan rajoittaa rahaan, kultaa ja hopeaa ei myöskään voi estää olemasta tavaraa.» (*Th. Papillon*.) »The East-India Trade a most Profitable Trade». London 1677, p. 4.)

⁴⁶⁾ »Kullalla ja hopealla metalleina on arvo ennen kuin niistä tulee rahaa.» (*Galiani*, mt., s. 72.) Locke sanoo: »Ihmisten yleisestä sopimuksesta hopea sai luulotellun arvon niiden ominaisuuksiensa tähden, jotka tekevät sen sopivaksi rahan tehtävään.» Law sitä vastoin sanoo: »Kuinka eri kansat voisivat antaa millekään oliolle luulotellun arvon... tai kuinka tämä luuloteltu arvo olisi voinut säilyä?» Sen kuinka vähän hän itse ymmärsi tätä asiaa, osoittavat hänen sanansa: »Hopea vaihtui sen käyttöarvon mukaan, mikä sillä oli, siis todellisen arvonsa mukaan; sen jälkeen kun se oli saanut rahan ominaisuuden, se sai lisäksi vielä uuden arvon (une valeur additionnelle).» (*Jean Law*, »Considérations sur le numéraire et le commerce», E. Dairen julk. »Economistes Financiers du XVIII siècle», p. 469, 470.)

jotakin itse esineen ulkopuolella olevaa ja että se on vain muoto, jossa ilmenevät esineen taakse kätkeytyt ihmisten suhteet. Tässä mielessä jokainen tavara olisi ainoastaan merkki, koska arvona se on vain siihen käytetyn ihmistyön aineellinen verho.⁴⁷⁾ Mutta jos selitetään pelkiksi merkeiksi ne yhteiskunnalliset ominaisuudet, jotka tietyn tuotantotavan perusteella oliot saavat, tai ne esineelliset muodot, jotka tämän tuotantotavan perusteella työn yhteiskunnalliset määritykset saavat, niin ne selitetään samalla ihmisten mietiskelyn mielivaltaiseksi tuotteeksi. Tällainen oli 1700-luvun suosima selitystapa, jolla koetettiin edes hetkeksi hälventää outouden varjoa ihmisten arvoituksellisilta suhteilta, joiden syntymisprosessia ei vielä osattu selvittää.

Jo ennemmin on huomautettu, että tavararan vastikemuoto ei sisällä sen arvon suuruuden määrällistä määritystä. Kun tiedämme, että kulta on rahaa ja siis välittömästi vaihtuvaa kaikkiin muihin tavaroihin, niin emme silti suinkaan tiedä, minkä arvoinen on esim. 10 naulaa kultaa. Niin kuin jokainen muukin tavara, raha voi ilmaista oman arvonsa suuruuden ainoastaan suhteellaan muihin tavaroihin. Sen oman arvon määrää sen tuottamiseen vaadittu työaika ja se ilmaisee arvonsa sillä määrällä mitä muuta tavaraa hyvänsä, johon on kiteytynyt yhtä paljon työaika.⁴⁸⁾ Tämä kullan suhteellisen arvonsuuruuden määrääminen tapahtuu sen tuottamispaikalla välittömässä vaihtokaupassa. Heti kun se rahana astuu kiertokulkuun, sen arvo on jo määrätty. Vaikka jo 1600-luvun viimeisinä vuosikymmeninä oli päästy

⁴⁷⁾ »Raha on niiden» (tavaroiden) »merkki.» (V. de Forbonnais, »Éléments du Commerce». Nouv. Édit. Leyde 1766, t. II, p. 143.) »Tavarat vetävät sitä puoleensa merkinä.» (Mt., s. 155.) »Raha on olion merkki ja edustaa sitä.» (Montesquieu, »Esprit des Loix». Oeuvres. London 1767, t. II, p. 2.) »Raha ei ole pelkkä merkki, sillä se on rikkautta jo sinänsä; se ei edusta arvoa, se on sitä.» (Le Trosne, mt., s. 910.) »Jos pidämme silmällä arvon käsitettä, niin itse kappaletta on silloin pidettävä vain merkinä, ja se ei käy siitä, mitä se itse on, vaan siitä, minkä arvoinen se on.» (Hegel, »Philosophie des Rechts», S. 100.) Jo kauan ennen taloustieteilijöitä lakimiehet saattoivat yleiseen tietoon käsityksen kullasta pelkkänä merkinä ja jalojen metallien arvosta vain näennäisenä lehkähdessään kuninkaallista valtaa, jonka rahanvärensyoikeutta he kautta keskiajan tukivat Rooman keisarikunnan perinteillä ja pandektien** rahankäsitteillä. »Kukaan ei voi eikä saa tehdä epäilyksenalaiseksi», näiden lakimiesten hyväksyttiin oppilas Philipp Valois sanoo eräässä asetuksessaan vuodelta 1346, »että meille ja meidän kuninkaalliselle majesteettillemme yksinomaan kuuluu rahojen lyöminen, tekeminen, laatu, hankkiminen ja koko määräämisvalta niihin, sellaisen kurssin antaminen ja sellaisen hinnan määrääminen niille kuin me suvaitsemme ja hyväksi katsomme.» Roomalainen oikeusdogmi oli se, että keisari määrää rahan arvon. Oli ehdottomasti kielletty käsittelemästä rahaa tavarana. »Kenenkään ei ole sallittu ostaa rahaa, sillä julkisesti käytettäväksi luotuna se ei saa olla tavaraa.» Hyvän esityksen tästä on kirjoittanut G. F. Pagnini, »Saggio sopra il giusto pregio delle cose». 1751, Custodi. Parte Moderna, t. II. Etenkin kirjansa toisessa osassa Pagnini polemisoi herroja lakimiehiä vastaan.

⁴⁸⁾ »Jos joku voi kaivaa Perun kaivoksista unssin hopeaa ja tuoda sen Lontooseen samassa ajassa kuin hän voi tuottaa bušselin viljaa, niin toinen näistä on toisen luonnollinen hinta; jos hän taas uusien ja parempituottoisten kaivosten ansiosta voi tuottaa kaksi unssia hopeaa yhtä helposti kuin aikaisemmin yhden, niin vilja tulee yhtä halpaa hintaiseksi maksaessaan 10 šillinkiä bušsell kuin se oli aikaisemmin maksaessaan 5 šillinkiä muiden olosuhteiden pysyessä ennallaan.» (William Petty, »A Treatise of Taxes and Contributions». London 1667, p. 31.)

selville siitä, että raha on tavaraa, se oli kuitenkin vain rahan erittelyn alkua. Vaikeus ei ole sen seikan ymmärtämisessä, että raha on tavaraa, vaan siinä, kuinka ja miksi, minkä kautta tavara on rahaa.⁴⁹⁾

Näimme, että jo yksinkertaisimmassa arvonilmaisussa, x tavaraa $A = y$ tavaraa B , sillä oliolla, jossa toisen olion arvon suuruus ilmaistaan, näyttää olevan tästä suhteesta riippumaton vastikemuoto yhteiskunnallisena luonnonominaisuutenaan. Me olemme seuranneet tämän petollisen ulkonäön vakiintumista. Se tulee täydelliseksi heti kun yleinen vastikemuoto on kasvanut yhteen jonkin erityisen tavaralajin luontaismuodon kanssa eli on kiteytynyt rahamuodoksi. Tavara ei näytä tulevan rahaksi vain sen tähden, että muut tavarat esittävät kaikinpuolisesti siinä arvonsa, vaan nämä tavarat näyttävät päinvastoin esittävän arvonsa siinä sen tähden, että se on rahaa. Välittävä toiminta katoaa omaan tulokseensa jälkiä jättämättä. Itse puolestaan tavarat tapaavat mitään tekemättä valmiina oman arvohahmonsia ulkopuolellaan ja ohessaan olevana tavanaoliona. Nämä oliot, kulta ja hopea, sellaisina kuin ne tulevat ulos maan uumenista, ovat samalla kaiken ihmistyön välitöntä lihaksitulemista. Siitä rahan magia. Ihmisten pelkkä atomistinen suhde heidän yhteiskunnallisessa tuotantoprosessissaan ja heidän omien tuotantosuhteidensa aineellisen muodon riippumattomuus heidän omasta valvonnastaan ja itsetietoisesta, yksilöllisestä toiminnastaan esiintyy lähinnä siten, että heidän töittensä tuotteet saavat yleisesti tavaramuodon. Rahafetišsin arvoitus on siis vain näkyväiseksi tullut, silmiä häikäisevä tavarafetišsin arvoitus.

⁴⁹⁾ Herra professori Roscher ensiksi opettaa meille: »Rahan väärät määritelmät voidaan jakaa kahteen pääryhmään: sellaisiin, joiden mukaan se on enemmän, ja sellaisiin, joiden mukaan se on vähemmän kuin tavara.» Sitten seuraa sekavankirjava luettelo rahalaitosta koskevaa kirjallisuutta, josta ei kajasta kaukaisinkaan käsitys rahalaitoksen todellisesta historiasta. Ja lopuksi moraali: »Muuten ei ole kiellettävissä, että useimmat uudemmat kansantaloustieteilijät eivät ole riittävästi pitäneet mielessään niitä ominaisuuksia, jotka erottavat rahan muista tavaroista.» (Siis kuitenkin enemmän tai vähemmän kuin tavara?) »...Sikäli on Ganilhin ym. puolimerkantilistinen vastavaikutus jossakin määrin perusteltua.» (*Wilhelm Roscher*, »Die Grundlagen der Nationalökonomie», 3. Aufl., 1858, S. 207—210.) »Enemmän — vähemmän — ei kyllin — sikäli — jossain määrin!» Millaisia käsitelmääritelmiä! Ja moiselle eklektiselle professorijaaritukselle herra Roscher antaa kiltisti nimen kansantaloustieteen »anatomisfysiologinen metodi!» Yksi keksintö on kuitenkin hänen ansiotaan, nimittäin se, että raha on »miellyttävää tavaraa».

Raha eli tavarankiertokulku

1. ARVOJEN MITTA

Yksinkertaisuuden vuoksi edellytän kaikkialla tässä teoksessani, että rahatavarana on kulta.

Kullan ensimmäisenä tehtävänä on antaa materiaali tavaramailman arvonilmaisulle, ts. esittää tavarantarvot samannimisinä suureina, laadultaan yhtäläisinä ja määrältään verrannollisina. Näin ollen se toimii yleisenä arvojen mittana ja ennen kaikkea tämän tehtävänsä kautta kulta, tämä erikoinen vastiketavara, tulee rahaksi.

Raha ei tee tavaroita yhteismittaisiksi. Päinvastoin. Koska kaikki tavarat arvoina ovat esineellistynyttä ihmistyötä, siis jo itsessään yhteismittaisia, niiden arvo voidaan mitata yhteisesti samassa erikoistavarassa ja tämä erikoistavara voi siten muuttua niiden yhteiseksi arvonmitaksi eli rahaksi. Arvonmittana raha on tavaroiden sisäisen arvonmitan, työajan,⁵⁰⁾ välttämätön ilmenemismuoto.

Tavarankiertokulku kullassa — x tavaraa $A = y$ rahata-
varaa — on sen rahamuoto eli sen hinta. Yksi ainoa yhtälö, esim. 1 tonni rautaa = 2 unssia kulta, riittää nyt osoittamaan yhteiskunnallisesti pätevässä muodossa raudan arvon. Yhtälön ei enää tarvitse marssia esiin rivistössä muiden tavaroiden arvo-yhtälöiden kanssa koska vastiketavaralla, kullalla, jo on rahan

⁵⁰⁾ Kysymys, miksi raha ei edusta välittömästi itse työaikaa, mikai esim. paperiseteli ei esitä x työtuntia, muuttuu yksinkertaiseksi kysymykseksi, miksi tavarantuotannon vallitessa työn tuotteiden täytyy esiintyä tavaroina, sillä niiden esiintyminen tavaroina merkitsee niiden esiintymistä kaksoismuodossa, tavarana ja rahata-varana; tai miksi yksityistyötä ei voida käsitellä sen vastakohtana, välittömästi yhteiskunnallisena työnä. Olen toisessa paikassa («Zur Kritik etc.», s. 61 ja seur.) lausunut ajatukseni pintapuolisesta »työrahan» utopiasta tavarantuotannon pohjalla. Tässä vielä huomautettakoon, että esim. Owenin »työraha» on yhtä vähän »rahaa» kuin jokin pääsylippu teatteriin. Owen edellyttää välittömästi yhteiskunnallistettua työtä, aivan päinvastaista tuotantomuotoa kuin tavarantuotanto. Työkuitti todentaa ainoastaan tuottajan yksilöllisen osuuden yhteistyössä ja hänen yksilöllisen vaatimuksensa kulu-tukseen määrätystä yhteistuotteen osasta. Mutta Owenin mieleen ei johdu, että hän edellyttää tavarantuotantoa ja kuitenkin tahtoo rahapuoskaroinnilla kiertää sen välttämättömiä ehtoja.

luonne. Tavaroiden yleisellä suhteellisella arvomuodolla on siis nyt taas alkuperäisen, yksinkertaisen eli yksinäisen suhteellisen arvomuodon asu. Toiselta puolen kehkeytynyt suhteellinen arvonilmaisu eli suhteellisten arvonilmaisuja päätymätön sarja tulee rahatavaran erikoiseksi suhteelliseksi arvomuodoksi. Mutta tämä sarja on jo yhteiskunnallisesti olemassa tavaroiden hinnoissa. Luettakoon vain jonkin hintaluettelon hintailmoitukset takaperin, niin nähdään rahanarvon suuruus esitettynä kaikissa mahdollisissa tavaroissa. Rahalla ei sitä vastoin ole mitään hintaa. Jotta raha pääsisi osalliseksi tästä muiden tavaroiden yhteisestä suhteellisesta arvomuodosta, sitä pitäisi verrata itseensä, niin että se olisi omana vastikkeenaan.

Tavaroiden hinta eli rahamuoto, samoin kuin niiden arvomuoto yleensä, on niiden kouraantuntuvasta, todellisesta kappalemuodosta eroava, siis ainoastaan kuvaannollinen muoto. Raudan, liinakankaan, vehnän ym. arvo on näissä olioissa itsessään, vaikkakin näkymättömänä; se esitetään niiden yhtäläisyytenä kullan kanssa, niiden ja kullan välisenä suhteena, joka niin sanoaksemme kummittelee vain niiden aivoissa. Tavaranomistajan on siis pistettävä kielensä tavaroiden päähän eli ripustettava niihin paperilappuja ilmoittaakseen niiden hinnat ulkomaailmalle.⁵¹⁾ Kun tavarantarvojen ilmaisu kullassa on laadultaan kuvaannollinen, tähän kelpaa ainoastaan kuviteltu eli kuvaannollinen kulta. Jokainen tavaranomistaja tietää, ettei hän läheskään tee tavaroitaan kullaksi sillä, että antaa niiden arvolle hinnan eli kuvitellun kullan muodon, ja ettei hän tarvitse hituistakaan oikeata kultaa arvioidakseen kullassa miljoonia tavarantarvoja. Arvonmittana ollessaan raha on siis vain kuviteltua eli kuvaannollista rahaa. Tämä seikka on antanut aihetta mitä mielettömimpiin teorioihin.⁵²⁾ Jos kohta vain kuviteltu raha suorittaa arvonmitan tehtäviä, on hinta täydellisesti riippuvainen todellisesta rahamateriaalista. Arvo, ts. ihmistyön määrä, jonka esim. tonni rautaa sisältää, ilmaistaan kuvitel-

⁵¹⁾ Villi eli puolivilli ihminen käyttää kieltään toisella tavalla. Kapteeni Parry huomauttaa esim. Baffinlahden länsirannan asukkaista: »Tässä tapauksessa» (tuotteiden vaihdossa) »...he nuolaisivat sitä» (heille tarjottua tavaraa) »kahdesti kielellään, jonka jälkeen he näyttivät katsovan kaupan päätetyksi heidän miellikseen».⁴⁶⁾ Itäisten eskimoiden kesken jokainen tavaravaihtaja nuolaisi samoin joka kerran tavaraa sitä vastaanottaessaan. Kun pohjolassa on kieli omaksumiselimenä, ei ole mikään kumma, että etelässä pidetään vatsaa kokoonkasatun omaisuuden elimenä ja että kafferit laskee miehen rikkautta hänen ihamahansa mukaan. Kafferit ovat peräti nerokkaita miehiä; samaan aikaan kun virallisessa brittiläisessä terveyskertomuksessa vuodelta 1864 valitettiin, että rasvaa muodostavien aineiden puute vaivasi suurta osaa työväenluokasta, muuan tri Harvey, joka ei kuitenkaan ollut keksinyt veren kiertokulkua, saavutti onnensa mainosresepteillään, joilla luvattiin parantaa porvaristo ja ylimystö liiallisen lihavuuden tuottamasta taakasta.

⁵²⁾ Ks. Kari Marx, »Zur Kritik etc.«. »Theorien von der Masseinheit des Geldes«, p. 53 —.

lulla määrällä rahatarveta, joka sisältää yhtä paljon työtä. Aina siis sen mukaan, onko kultaa, hopeaa tai kupari arvottomana, rautatontin arvo saa aivan erilaisia hinnannilmaisuja eli se esitetään aivan eri suurilla määrillä kultaa, hopeaa tai kuparia.

Jos siis kaksi eri tavaraa, esim. kultaa ja hopeaa, ovat yhtäarvoisia arvottomana, kaikkien tavarain hinnat voidaan ilmaista kahdella tavoin, kultahinnalla ja hopeahinnalla, jotka kulkevat rauhallisesti rinnakkain niin kauan kuin hopean suhde kultaan pysyy muuttumattomana, esim. 1:15. Mutta jokainen muutos tässä arvosuhteessa synnyttää sekaannusta tavarain kultahintojen ja hopeahintojen keskinäisessä suhteessa ja siten todellisuudessa osoittaa, että arvottoman kahdentaminen ei ole sopu-uudessa arvottoman tehtävien kanssa.⁵³⁾

Kaikki tietynhintaisten tavarain esiintyvät muodossa: a tavaraa $A = x$ kultaa; b tavaraa $B = z$ kultaa; c tavaraa $C = y$ kultaa jne., jolloin a , b , c merkitsevät tiettyjä määriä tavaralajeja A , B , C , ja x , z , y tiettyjä määriä kultaa. Tavarain arvot ovat siis muutetut eri suuriksi kuvitelluiksi kultamääriksi, siis huolimatta tavarakappaleiden kirjavasta erilaisuudesta samannimisiksi suureiksi, kultasuureiksi. Sellaisina kultamäärinä niitä voidaan verrata toisiinsa ja mitata toisillaan, ja tulee teknisesti välttämättömäksi, että ne asetetaan suhteeseen tiettyyn määrään kultaa niiden mittayksikkönä. Tämä mittayksikkö puolestaan kehittyy, kun se jaetaan tiettyihin osiin, mitta-asteikoksi. Kullalla, hopealla ja kuparilla on jo ennen rahaksi tulemistaan sellaiset mitta-asteikot metallipainoissaan: jos siis mittayksikkönä on esim. naula, niin toisaalta se jaetaan edelleen unssiin jne.,

⁵³⁾ Viite 2. painokseen. »Siellä missä kultaa ja hopeaa ovat rahana, ts. laillisesti määrättyinä arvottomina, rinnakkain, on aina tehty epäonnistuneita yrityksiä käsitellä niitä yhtenä aineena. Jos edellytetään, että saman työtajan täytyy esineellisesti muuttumattomasti samoissa suhteissa kullassa ja hopeassa, niin edellytetään todellisuudessa, että hopeaa ja kultaa ovat samaa ainetta ja että tietty määrä vähemmän arvokasta metallia, hopeaa, muodostaa muuttumattoman murto-osan tietystä määrästä kultaa. Edward III hallituksesta Yrjö II aikaan saakka oli englantilaisen rahajärjestelmän historia aivan kauttaaltaan täynnä häiriöitä, jotka johtuivat siitä, että kullalla ja hopealla laillisesti määrätty arvosuhde ja niiden todelliset arvovaihtelut joutuivat ristiriitaan. Milloin kultaa pidettiin liian suurena arvossa, milloin taas hopeaa. Liian vähässä arvossa pidetty metalli joutui pois kiertokulusta, sulatettiin ja vietiin maasta. Molempien metallien arvosuhdetta muutettiin sitten lailla, mutta uusi nimellisarvo joutui todellisten arvosuhteiden kanssa pian samoihin ristiriitoihin kuin vanha. — Meidän aikamme kullalla arvossa tapahtunut heikko ja tilapäinen aleneminen hopeaan verrattuna Intian ja Kiinan hopeankäytön vuoksi on aiheuttanut Ranskassa hyvin laajassa mitassa saman ilmiön, nimittäin hopean ulosviennin ja sen siirtymisen pois kiertokulusta kullalla. Vuosina 1855, 1856, 1857 oli kullalla tuonti Ranskaan 41 580 000 puntaa suurempi kuin sen vienti, samalla kun hopean vienti oli 34 704 000 puntaa suurempi kuin hopean tuonti. Maissa, joissa molemmat metallit ovat laillisesti arvottomia ja siis molempia on otettava maksuissa vastaan — siis jokainen voi maksaa tahtonsa mukaan hopeassa tai kullassa — on arvossa nousevalla metallilla agio ja se mitta samoin kuin kaikki muutkin tavarain hintansa liian suurena arvossa pidetyssä metallissa jälkimmäisen ollessa yksinomaisena arvottomana. Koko historiallinen kokemus supistuu tällä alalla yksinkertaisesti siihen, että siellä missä kaksi tavaraa toimittaa lain mukaan arvottoman tehtäviä, todellisuudessa aina vain yksi säilyttää paikkansa sinä.» (Karl Marx, »Zur Kritik etc.«, p. 52, 53.)

toisaalta kerrotaan sentnereiksi jne.⁵⁴⁾ Sen vuoksi kaikkialla, missä on metallikanta, painomitta-asteikon nimitykset ovat antaneet alkuperäiset nimet myös raha- eli hinta-asteikolle.

Arvojen mittana ja hintojen asteikkona raha suorittaa kahta aivan erilaista tehtävää. Ihmistyön yhteiskunnallisena lihaksitulemisena se on arvojen mitta, vahvistettuna metallipainona hintojen asteikko. Arvojen mittana sen tehtävänä on muuttaa kirjavan moninaisten tavaroiden arvot hinnoiksi, kuvitelluiksi kultamääriksi; hintojen asteikkona se mittaa nämä kultamäärät. Arvojen mitalla mitataan tavarat arvoina, sitä vastoin hinta-asteikko mittaa kultamäärät annetulla kultamäärällä, eikä annetun kultamäärän arvoa toisen painolla. Jotta saataisiin hinta-asteikko, on tietty painomäärä kultaa vahvistettava mittayksiköksi. Tässä samoin kuin kaikessa muussakin samannimisten suureiden määrittelemisessä on mittasuhteiden kiinteydellä ratkaiseva merkitys. Hinta-asteikko täyttää siis tehtävänsä sitä paremmin, mitä muuttumattomampana sama mittayksikkönä oleva kultamäärä pysyy. Arvojen mittana kulta voi olla vain siitä syystä, että se itse on työn tuote ja että siis sen arvon muuttuminen on mahdollinen.⁵⁵⁾

Ensiksikin on selvää, ettei kullan arvon muuttuminen millään tavoin ehkäise sen tehtävää hinta-asteikkona. Muuttukoon kullan arvo kuinka hyvänsä, tietyt kultamäärät pysyvät alati samassa arvosuhteessa toisiinsa. Vaikka kullan arvo vähenisi 1000 %, niin senkin jälkeen 12 unssia kultaa olisi samoin kuin aikaisemminkin 12 kertaa suurempi arvoltaan kuin yksi unssi kultaa, ja hinnoissahan on kysymys vain eri kultamäärien suhteista toisiinsa. Kun toisaalta unssi kultaa ei muuta painoaan kullan arvon aletessa tai noustessa, ei myöskään sen osien paino sen enempää muutu; siis kulta kiinteänä hinta-asteikkona suorittaa aina samat tehtävät, muuttukoon sen arvo miten hyvänsä.

Kullan arvon muuttuminen ei ehkäise myöskään sen tehtäviä arvonmittana. Se koskee yhtäkaik kaikkia tavaroita ja jättää siis caeteris paribus [muiden ehtojen pysyessä ennallaan] niiden keskkiset suhteelliset arvot muuttumattomiksi, jos kohta ne kaikki nyt ilmaistaan kalliimmilla tai halvemmilla kultahinnoilla kuin aikaisemmin.

⁵⁴⁾ Viite 2. painokseen. Se kummallinen seikka, että vaikka unssi kultaa on Englannissa rahan mittayksikkönä, sitä ei ole jaettu yhtä suuriin osiin, saa selityksensä seuraavasta: »Meidän rahajärjestelmämme oli alkuaan sovitettu ainoastaan hopean käyttöön — sen tähden unssi hopeaa voidaan aina jakaa johonkin määrään yhtä suuria rahoja; mutta kun myöhemmin kulta liitettiin rahajärjestelmään, joka oli sovitettu ainoastaan hopean käyttöön, ei unssista kultaa voida lyödä vastaavaa määrää rahoja.» (Maclaren, »History of the Currency». London 1858, p. 16.)

⁵⁵⁾ Viite 2. painokseen. Englantilaisissa teoksissa on sekoitettu käsitteet »arvojen mitta» (measure of value) ja »hinta-asteikko» (standard of value) aivan tavattomasti. Alituisesti sekoitetaan nämä tehtävät ja niiden nimitykset toisiinsa.

Samoin kuin tavarankäytön arvoa ilmaistaessa jonkin toisen tavarankäytön arvolla, samoin myös tavaroita kullassa arvioitaessa edellytetään, että annettuna ajankohtana tietyn kultamäärän tuottaminen maksaa tietyn paljouden työtä. Tavaranhintojen liikkeeseen nähden yleensä ovat voimassa jo edellä kehitellyt yksinkertaisen suhteellisen arvonilmaisun lait.

Rahanarvon jäädessä ennalleen tavaroiden hinnat voivat yleisesti kohota vain siinä tapauksessa, että tavaroiden arvot nousevat, ja tavaroiden arvojen pysyessä ennallaan vain siinä tapauksessa, että rahanarvo alenee. Ja päinvastoin rahanarvon pysyessä entisellään tavaroiden hinnat voivat yleisesti aleta vain siinä tapauksessa, että tavaroiden arvot alenevat, ja tavaroiden arvojen pysyessä ennallaan vain siinä tapauksessa, että rahanarvo nousee. Siitä ei suinkaan seuraa, että ylenevä rahanarvo edellyttää vastaavaa tavarankäytön hintojen alenemistä ja alenevä rahanarvo vastaavaa tavarankäytön hintojen ylenemistä. Tämä pitää paikkansa vain niistä tavaroina, joiden arvo on muuttumaton. Esim. sellaiset tavarat, joiden arvo nousee samanaikaisesti ja samassa määrin kuin rahanarvo, pitävät entiset hintansa. Jos niiden arvo nousee hitaammin tai nopeammin kuin rahanarvo, niiden hinnan laskemisen tai nousemisen määrää niiden arvon ja rahanarvon liikkeiden välinen ero jne.

Palatkaamme nyt hintamuotoon.

Useista syistä metallipainojen rahanimet alkavat vähitellen erota alkuperäisistä painojen nimistä. Ratkaiseva merkitys siinä on seuraavilla historiallisilla seikoilla: 1. Vieraan rahan tuonti vähemmän kehittyneille kansoille, niin kuin esim. Muinaisessa Roomassa hopea- ja kultarahat kiersivät aluksi ulkomaisina tavaroina. Näiden vieraiden rahojen nimet ovat toiset kuin kotimaiset painojen nimet. 2. Rikkauden kasvaessa jalompi metalli syrjäyttää vähemmän jalon metallin arvonmitan tehtävistä, hopea kuparin, kulta hopean, niin pahasti kuin tämä järjestys sotineekin kaikkea runollista kronologiaa⁴¹ vastaan.⁵⁶ Olihan esim. punta eli naula todellisen hopeanaulan rahanimenä. Heti kun kulta syrjäyttää hopean arvonmitan asemasta, tämä sama nimi tarttuu ehkä $\frac{1}{15}$ jne. naulaan kultaa aina kullan ja hopean välisen arvosuhteen mukaan. Naula rahanimenä ja kullankäytön tavallisena painonimenä ovat nyt erotetut.⁵⁷ 3. Vuosisatoja kestänyt ruhtinaitten suorittama rahanvärentäminen; se jätti me-

⁵⁶) Se ei muuten ole myöskään historiallisesti yleispätevä.

⁵⁷) Viite 2. painokseen. Niinpä Englannin punnassa on vähemmän kuin kolmas osa sen alkuperäisestä painosta, Skotlannin punnassa ennen maan yhtymistä Englantiin⁴⁹ vain $\frac{1}{30}$, Ranskan livressä $\frac{1}{74}$, Espanjan maravedissa vähemmän kuin $\frac{1}{1000}$ ja Portugalin reissä vieläkin pienempi osa.

tallirahan alkuperäisestä painosta todellisuudessa jäljelle vain nimen.⁵⁸⁾

Nämä historialliset prosessit tekevät metallipainojen rahanimen eroamisen niiden tavallisista painonimistä totuntatavaksi. Kun raha-asteikko on toisaalta puhtaasti sovinnainen ja toisaalta sen tulee olla yleispätevä, niin se viimein säännöstellään lailla. Määrätty paino-osa jaloa metallia, esim. unssi kultaa, jaetaan virallisesti tiettyihin osiin, jotka saavat lailliset ristimänimet, esim. punta, taalari ym. Tämä osa, joka on rahan varsinaisena mittayksikkönä, jaetaan taas vuorostaan joihinkin alaosiin laillisine ristimänimeneen, kuten šillinki, penny jne.⁵⁹⁾ Mutta määrätty metallipainot pysyvät edelleenkin metallirahan asteikkona. Muuttuu vain osiin jaon ja osien nimittämisen tapa.

Hinnat eli kultamäärät, joiksi tavaroiden arvot ovat kuvaannollisesti muuttuneet, ilmaistaan nyt siis rahanimillä eli kulta-asteikon laillisesti pätevillä laskunimillä. Sen sijaan, että sanotaisiin nelikon vehnää olevan yhtä kuin unssi kultaa, Englannissa sanottaisiin, että se on yhtä kuin 3 puntaa 17 šillinkiä 10¹/₂ pennyä. Tavarat ilmoittavat siis rahanimillään, minkä arvoisia ne ovat, ja raha toimii laskurahana joka kerta kun on määriteltävä jokin esine arvona, ts. rahamuodossa.⁶⁰⁾

Jonkin olion nimi on jotakin kokonaan sen luonnon ulkopuolella olevaa. En tiedä ihmisestä mitään tietäessäni, että hänen nimensä on Jaakko. Samoin rahanimistä punta, taalari, frangi, dukaatti jne. häviävät kaikki arvosuhteen jäljet. Näiden kabalististen merkkien salaperäisyyden synnyttämä sekaannus on sitä suurempi, kun rahanimet ilmaisevat samalla kertaa tavaroiden arvoa ja jonkin metallipainon, raha-asteikon osia.⁶¹⁾ Toiselta puolen on välttämätöntä, että arvo, toisin kuin tavaramaailman

⁵⁸⁾ Viite 2. painokseen. »Rahat, joiden nimet nykyään ovat enää vain kuvaannollisia, ovat kunkin kansan vanhimmat; mutta kaikki ne olivat aikanaan todellisia, ja koska ne olivat todellisia, niin niillä laskettiin.» (*Galiani*, »Della Moneta», p. 153.)

⁵⁹⁾ Viite 2. painokseen. Herra David Urquhart huomauttaa teoksessaan »Familiar Words» siitä hirvittävästä (!) seikasta, että punta, englantilaisen raha-asteikon yksikkö, on nykyisin noin 1/4 unssia kultaa: »Tämä on mitan väärentämistä eikä mitta-asteikon sääntämistä.» Tässä kultapainon »väärässä» nimityksessä» samoin kuin kaikkialla muuallakin hän näkee sivistyksen väärentävän käden.

⁶⁰⁾ Viite 2. painokseen. »Kun Anakharsikselta kysyttiin, mihin helleenit tarvitsevat rahaa, hän vastasi: laskemiseen.» (*Atheneus*, »Deipnosopistarum [libri quindecim]», I. IV, 49, v. II, ed. Schweighäuser, 1802 [p. 120].)

⁶¹⁾ Viite 2. painokseen. »Koska kulta hinta-asteikkona ilmaistaan samoilla laskunimillä kuin tavarain hinnat, siis esim. unssi kultaa yhtä hyvin kuin rautatonnin arvo ilmaistaan 3 punnalla 17 šillingillä 10¹/₂ pennyllä, niin näitä kullan laskunimiä on sanottu sen rahahinnaksi. Siten on syntynyt se kummallinen käsitys, että kulta (tai hopea) arvostetaan sen omassa aineessa ja saa toisin kuin kaikki muut tavarat valtion toimesta kiinteän hinnan. Määrättyjen kultapainojen laskunimien vakiinnuttaminen ymmärrettiin virheellisesti näiden painojen arvon vakiinnuttamiseksi.» (*Karl Marx*, »Zur Kritik etc.», p. 52.)

kirjavan moninaiset kappaleet, kehittyä tähän käsitteettömästi aineelliseen, mutta samalla puhtaasti yhteiskunnalliseen muotoon.⁶²⁾

Hinta on tavarassa esineellistetyn työn rahanimi. Samanarvoisuus tavarankirjavan ja sen rahamäärän välillä, jonka nimi tavarankirjavan hinta on, on siis tautologiaa,⁶³⁾ niin kuin yleensäkin tavarankirjavan suhteellinen arvonilmaisu on aina kahden tavarankirjavan samanarvoisuuden ilmaisu. Mutta joskin hinta tavarankirjavan arvon suuruuden osoittajana on samanaikaisesti sen ja rahan välisen vaihtosuhteen osoittaja, niin siitä ei seuraa, että tavarankirjavan ja rahan välisen vaihtosuhteen osoittajan on välttämättä oltava arvon suuruuden osoittajana. Olettakaamme, että yhtä suuri yhteiskunnallisesti välttämätön työ ilmaistaan 1 nelikolla vehnää ja 2 punnalla (noin 1/2 unssilla kultaa). Kaksi puntaa on vehnänelikon arvon suuruuden ilmaisu rahassa eli sen hinta. Jos nyt olosuhteet sallivat sen hinnoittamisen 3 punnaksi tai pakottavat hinnoittamaan sen 1 punnaksi, niin 1 ja 3 puntaa ovat vehnän arvon suuruuden ilmaisuina liian vähän tai liian paljon, mutta ne ovat kaikissa tapauksissa sen hintoja, sillä ensiksikin ne ovat sen arvomuoto, rahaa, ja toiseksi sen ja rahan välisen vaihtosuhteen osoittajia. Jos tuotantoehdot pysyvät yhtäläisinä eli työn tuotantovoima samana, niin vehnänelikon uudestituoittamiseen täytyy kuten ennenkin käyttää yhtä paljon yhteiskunnallista työaika. Tämä seikka ei ole riippuvainen vehnätuottajan eikä muiden tavarankirjavanomistajien tahdosta. Tavarankirjavan arvon suuruus ilmaisee siis välttämätöntä, jo tavarankirjavan muodostumisprosessiin sisältyvää suhdetta yhteiskunnalliseen työaikaan. Arvon suuruuden muuttuessa hinnaksi tämä välttämätön suhde näyttää tavarankirjavan vaihtosuhteelta sen ulkopuolella olevaan rahatavaraan. Mutta tässä vaihtosuhteessa voi ilmetä yhtä hyvin tavarankirjavan arvon suuruus kuin se enempi tai vähempi, mistä se tietyissä olosuhteissa luovutetaan. Se mahdollisuus, etteivät hinta ja arvon suuruus määrällisesti vastaa toisiaan, eli että hinta poikkeaa arvon suuruudesta, sisältyy

⁶²⁾ Vrt. »Theorien von der Masseinheit des Geldes» teoksessa »Zur Kritik der Pol. Oekon. etc.», p. 53 —. Kuvitelmia »rahanhinnan» nousumisesta tai laskemisesta, joka tapahtuu niin, että laillisesti vahvistettujen kullankirjavan ja hopean paino-osien lailliset rahanimet siirretään valtion toimesta suuremmille tai pienemmille paino-osille ja sen mukaisesti esim. 1/4 unssia kultaa lyödään vastaisuudessa 20:n asemesta 40 šillingiksi—näitä kuvitelmia, mikäli niiden tarkoituksena eivät ole taitamattomat finanssi-toimet valtion ja yksityisten velkojia kohtaan, vaan taloudelliset »ihmeaparannukset», on jo Petty käsitellyt niin tyhjentävästi kirjassaan »Quantulumcunqne concerning Money. To the Lord Marquis of Halifax, 1682», että jopa hänen välittömät seuraajansa Sir Dudley North ja John Locke, myöhemmistä puhumattakaan, voivat ainoastaan pilata hänen esitystään. »Jos kansakunnan rikkaus», hän mm. sanoo, »voitaisiin jollakin asetuksella tehdä kymmenkertaiseksi, niin olisi kummallista, elleivät meidän hallituksemme olisi jo aikoja sitten sellaista asetusta antaneet.» (Mt., s. 36.)

⁶³⁾ »Tai on myös suostuttava sanomaan, että miljoonan arvo rahassa on enemmän arvoineen kuin sama arvo tavarassa» (*Le Trosne*, mt., s. 919), siis »että arvo on arvokkaampi kuin yhtäläinen arvo».

siis itse hintamuotoon. Se ei ole mikään tämän muodon puutteellisuus, vaan päinvastoin nimenomaan tämä erikoispiirre tekee sen sellaista tuotantotapaa vastaavaksi muodoksi, jonka vallitessa sääntö toteutuu ainoastaan säännöttömyyden sokeasti toimivana keskimääräislakina.

Mutta hintamuoto ei anna ainoastaan sijaa sille mahdollisuudelle, että arvon suuruus ja hinta, ts. arvon suuruus ja sen oma ilmaisu rahassa, eivät määrällisesti vastaa toisiaan, vaan se voi myös sisältää laadullisen ristiriidan, niin että hinta lakkaa yleensä olemasta arvon ilmaisuna, vaikka raha onkin vain tavaroiden arvomuoto. Oliota, jotka sinänsä eivät ole mitään tavaroita, esim. omatunto, kunnia ym., niiden omistajat voivat kaupata rahasta, ja ne voivat siten saada hintansa kautta tavaramuodon. Oliolla voi siis muodollisesti olla hinta, vaikka sillä ei ole arvoa. Hintailmaisuus tulee tässä imaginaariseksi niin kuin erinäiset suureet matematiikassa. Toiselta puolen imaginaarisessa hintamuodossa, esim. sellaisen viljelemättömän maan hinnassa, jolla ei ole mitään arvoa, koska siihen ei ole esineellistetty mitään ihmistyötä, voi myös piillä todellinen arvosuhde tai siitä johdettu suhde.

Samoin kuin suhteellinen arvomuoto yleensä, hinta ilmaisee tavaran, esim. rautatonnin, arvon sen kautta, että tietty määrä vastiketta, esim. unssi kultaa, voidaan välittömästi vaihtaa rautaan, mutta siitä ei kuitenkaan seuraa päinvastaista, sitä että rauta puolestaan voitaisiin välittömästi vaihtaa kultaan. Jotta tavara siis voisi käytännössä vaikuttaa vaihtoarvona, sen täytyy riisua pois luonnollinen ulkoasunsa, muuttua pelkästään kuvitellusta kullasta todelliseksi kullaksi, vaikkapa tämä transsubstantiaatio tuntuisikin siitä tukalammalta kuin Hegelin »käsitteestä» voi tuntua siirtyminen välttämättömyydestä vapauteen tai hummerista kuorensa särkeminen tai kirkkoisä Hieronymuksesta vanhan Aatamin ulosajaminen.⁶⁴⁾ Todellisen asunsa, esim. raudan, ohessa tavaralla voi olla hinnassa kuvaannollinen arvoasu, eli kuviteltu kulta-asu, mutta se ei voi samalla kertaa olla todellista rautaa ja todellista kultaa. Sen hinnan määräämiseksi riittää, että se asetetaan yhtäläiseksi kuvitellun kullan kanssa. Mutta sen sijalle täytyy asettaa todellista kultaa, jotta se voisi suorittaa omistajalleen yleisen vastikkeen palveluksen. Jos esim. raudan omistaja astuisi jonkin yleisesti halutun

⁶⁴⁾ Samoin kuin Hieronymuksen nuoruudessaan oli taisteltava ankarasti aineellista lihaansa vastaan, kuten hänen taistelunsa erämaassa kauniita naishaamuja vastaan osoittaa, samoin hänen oli vanhoilla päivillään taisteltava henkistä lihaansa vastaan. »Minä uskoin hengessä olevani», hän sanoo esim. »maailmantuomarin edessä.» »Kuka sinä olet?» ääni kysyi. »Minä olen kristitty.» »Valehtelet», maailmantuomari jyräsi, »sinä olet vain ciceronilainen!»⁶⁵⁾

tavarankomistajan luo ja osoittaisi hänelle, että raudan hinta mu-
ka on jo rahamuoto, niin jälkimmäinen vastaisi hänelle samoin
kuin taivaan pyhä Pietari Dantelle, joka luki hänelle uskon
kaavoja:

»Assai bene è trascorsa
D'esta moneta già la lega e'l peso,
Ma dimmi se tu l'hai nella tua borsa.»**44

Hintamuoto sisältää mahdollisuuden luovuttaa tavarat ra-
haa vastaan ja tämän luovuttamisen välttämättömyyden. Toi-
selta puolen kulta on ainoastaan kuvaannollinen arvonnitta sii-
tä syystä, että se jo vaihtoprosessissa kiertää rahatavarana. Ar-
vojen aatteellisessa mitassa väijyy siis kova raha.

2. KIERTOKULKUVÄLINE

a) TAVAROIDEN METAMORFOOSI

Olemme huomanneet, että tavaroiden vaihtoprosessiin sisäl-
tyy ristiriitaisia ja toisiaan poissulkevia suhteita. Tavarank
kehittyminen ei poista näitä ristiriitaisuuksia, mutta se synnyt-
tää muodon, jossa ne voivat liikkua. Tämä on se yleinen menet-
telytapa, jolla todelliset ristiriitaisuudet ratkeavat. Ristiriitai-
suushan on esim. siinä, että kappale alati putoaa toista vastaan
ja yhtä alituisesti pakenee sitä. Soikio on sellainen liikunnan
muoto, jossa tämä ristiriitaisuus sekä toteutuu että ratkeaa.

Mikäli vaihtoprosessi siirtää tavarat henkilöiltä, joille ne
ovat ei-käyttöarvoja, henkilöille, joille ne ovat käyttöarvoja,
se on yhteiskunnallista aineiden vaihtoa. Hyödyllisen työtavan
tuote korvaa toisen hyödyllisen työtavan tuotteen. Kun tavara
tulee siihen kohtaan, jossa se toimii käyttöarvona, se siirtyy ta-
varanvaihdon piiristä kulutuksen piiriin. Ainoastaan edellinen
kiinnittää tässä huomiotamme. Meidän on siis tarkasteltava koko
prosessia vain muodon kannalta, siis ainoastaan tavaroiden
muodonvaihdosta eli metamorfoosia, joka välittää yhteiskunnal-
lista aineiden vaihtoa.

Syynä siihen, että tämä muodonvaihdos on aivan vaillinai-
sesti ymmärretty, on lukuunottamatta itse arvokäsittteen epäsel-
vyyttä ollut se seikka, että yhden tavarank muodonvaihdos ta-
pahtuu aina kahden tavarank, tavallisen tavarank ja rahatavarank
vaihdossa. Jos pidetään silmällä vain tätä aineellista seikkaa,
tavarank vaihtamista kultaan, niin jää huomaamatta juuri se,
mikä olisi huomattava, nimittäin mitä tavarank muodolle tapah-

* »Tutkittu jo kyllin tarkkaan on laatu ynnä paino myntin tämän. Mut' lausu.
onko se sun kukkarossasi!»

tuu. Jää huomaamatta, että kulta pelkkänä tavarana ei ole rahaa ja että muut tavarat suhteuttavat hintojensa kautta itsensä kultaan omana raha-asunaan.

Tavarat joutuvat ensiksi vaihtoprosessiin kultaamattomina, sokeroimattomina, sellaisina kuin ne alkuaan ovat. Vaihtoprosessi synnyttää tavarankaksinaistumisen tavaraksi ja rahaksi aiheuttaen siten ulkonaisen vastakohtaisuuden, jossa tavarat ilmaisevat käyttöarvon ja arvon välisen sisäisen vastakohtaisuutensa. Tässä vastakohtaisuudessa tavarat joutuvat käyttöarvoina vaihtoarvoa, rahaa, vastaan. Toisaalta molemmat vastakohtaan puolet ovat tavaroita, siis käyttöarvon ja arvon yhteyksiä. Mutta tämä erilaisten yhteys ilmenee kummassakin kohtiossa päinvastaisena ja esittää sen kautta samalla niiden vuorosuhdetta. Tavara on todellisuudessa käyttöarvo, sen arvonaolo esiintyy vain kuvaannollisesti hinnassa, joka asettaa tavarankuhteeseen sitä vastassa olevaan kultaan todellisenä arvoasunaan. Päinvastoin taas kulta-aine käy vain arvon aineellistumasta, rahasta. Se on siis todellisuudessa vaihtoarvoa. Sen käyttöarvo esiintyy enää vain kuvaannollisesti suhteellisten arvonilmaisujen sarjassa, jossa se suhtautuu vastassaan oleviin tavaroihin todellisten käyttöarvojen piirissä. Nämä tavaroiden vastakohtaiset muodot ovat niiden vaihtoprosessin todellisia liikuntamuotoja.

Seuratkaamme nyt jotakin tavarankuhtesajaa, esim. vanhaa tuttavaamme liinakankaan kutojaa, vaihtoprosessin näyttämölle, tavaramarkkinoille. Hänen tavarallaan, 20 kyynärällä liinakan-gasta on määrätty hinta. Hinta on 2 puntaa. Hän vaihtaa tavarankuhtes 2 puntaan, ja vanhan ajan miehenä hän vaihtaa nämä 2 puntaansa taas perheraamattuun, jolla on sama hinta. Liinakan-gas, joka on kutojalle vain tavara, arvonedustaja, luovutetaan kullasta, sen arvoasusta, ja tästä asusta se jälleen luovutetaan toista tavaraa, raamattua vastaan, jonka kuitenkin pitää joutua käyttöesineenä kutojan kotiin ja siellä tyydyttää uskonnollisen hartauden tarpeita. Tavarankuhtes vaihtoprosessi toteutuu siis kahdessa vastakohtaisessa ja toisiaan täydentävässä muodonvaihdoksessa: tavarankuhtes muuttumisessa rahaksi ja sen jälleen muuttumisessa rahasta tavaraksi.⁶⁵⁾ Tavarankuhtes muodonvaihdoksen eri kohdat ovat samalla tavarankuhtesajan kauppatoimia: myyntiä, tavarankuhtes vaihtamista rahaan; ostoa, rahan vaihtamista tavarankuhtes, ja molempien toimien yhteyttä: myymistä ostamista varten.

Jos liinakankaan kutoja nyt katselee kaupan lopputulosta,

⁶⁵⁾ »Mutta tulesta tulevat kaikki oliot, sanoo Herakleitos, ja kaikista olioista tulta, samoin kuin kullasta tulee rahaa ja rahasta kulta.» (F. Lassalle, »Die Philosophie Herakleitos des Dunkeln». Berlin 1858, Bd. I, S. 222.) Huomautuksessaan tässä kohden, s. 224, selitys 3, Lassalle selittää väärin rahan pelkäksi arvomerkitiksi.

on hänellä liinakankaan asemesta raamattu, alkuperäisen tavarankannan asemesta toinen samanarvoinen, mutta eri tavalla hyödyllinen. Samoin hän hankkii omakseen muut elinhyödykkeensä ja tuotantovälineensä. Hänen kannaltaan katsoen koko prosessi vain välittää hänen työnsä tuotteen vaihtamista vieraan työn tuotteeseen, tuotteiden vaihtoa.

Tavarankannan vaihtoprosessi tapahtuu siis seuraavanlaisessa muodonvaihdoksessa:

$$\begin{array}{ccccc} \text{Tavara} & - & \text{Raha} & - & \text{Tavara} \\ T & - & R & - & T \end{array}$$

Aineelliselta sisällykseltään tämä liike on $T - T$, tavarankannan vaihtamista tavarankantaan, yhteiskunnallisen työn aineiden vaihtoa, jonka tulokseen itse prosessi päättyy.

$T - R$. Tavarankannan ensimmäinen metamorfoosi eli myyminen. Tavarankannan arvon hyppäys tavarankannasta kultaruumiiseen on, niin kuin olen toisessa paikassa osoittanut,⁴⁵ tavarankannan salto mortale. Jos se epäonnistuu, niin ei petetä tavarankantaa, mutta kyllä tavarankannanomistajaa. Yhteiskunnallinen työnjako tekee hänen työnsä yhtä yksipuoliseksi kuin hänen tarpeensa ovat monipuolisia. Juuri sen tähden hänen tuotteensa on hänelle ainoastaan vaihtoarvo. Mutta yleisen yhteiskunnallisesti pätevän vastikemuodon se saa vain rahassa, ja raha on toisen taskussa. Jotta se saataisiin sieltä ulos, tavarankannan täytyy olla ennen kaikkea käyttöarvo rahanomistajalle, tavarankantaan käytetyn työn tulee siis olla käytetty yhteiskunnallisesti hyödyllisessä muodossa eli sen täytyy olla yhteiskunnallisen työnjaon renkaana. Mutta työnjako on luontais-syntyinen tuotantoelimistö, jonka langat ovat kudotut ja edelleen kudotaan tavarankannantajien selän takana. Ehkä tavarankanta on jonkin uuden työtavan tuote, joka on tyydyttävintään uutta äsken syntynyttä tarvetta tai tahtoo ensin omin päinsä synnyttää tarpeen. Jokin erikoinen toimitus, joka vielä eilen oli yhtenä tehtävänä saman tavarankannantajan monien tehtävien joukossa, irrottautuu ehkä tänään tästä yhteydestä, itsenäistyy ja lähettää juuri sen tähden markkinoille osatuotteensa itsenäisenä tavarankanta. Olosuhteet voivat olla kypsytetyt tai kypsyttämättömät tätä eroamisprosessia varten. Tänään tuote tyydyttää yhteiskunnallisen tarpeen. Huomenna ehkä toinen samanlainen tuotelaaji työntää sen pois asemastaan joko kokonaan tai osittain. Vaikkapa työ, niin kuin on liinakankaan kutojamme työn laita, olisikin yhteiskunnallisen työnjaon patentin saanut jäsen, niin sen kautta ei suinkaan vielä ole taattu juuri hänen 20 liinakangaskyynärensä käyttöarvo. Jos kilpailevat liinakankaan kutojat ovat jo

tyydyttäneet yhteiskunnan liinakankaan tarpeen — silläkin on rajansa niin kuin kaikella muullakin — on ystävämme tuote liikaa, tarpeeton ja siten hyödytön. Tosin ei lahjahevosen suuhun ole katsomista, mutta kutojamme ei menekään markkinoille lahjoja jakaakseen. Mutta olettakaamme, että hänen tuotteensa käyttöarvo pätee ja tavarasta saadaan rahaa. Silloin kuitenkin kysytään, kuinka paljon rahaa? Vastaus on tosin jo ennakolta edellytetty tavarain hinnassa, sen arvonsuuruuden osoittajassa. Emme ota laskuun joitakin tavaranomistajan puhtaasti omakohtaisia laskuvirheitä, jotka markkinoilla tulevat heti objektiivisesti oikaistuksi. Me olemme, että tuottaja on käyttänyt tuotteeseensa ainoastaan yhteiskunnallisesti välttämättömän keskimäärän työaika. Tavarain hinta on siis vain siihen esineellistetyn yhteiskunnallisen työ määrän rahanimi. Mutta ilman kutojamme lupaa ja hänen selkensä takana liinankutomisen entiset tuotantoedellytykset ovat joutuneet kuohumistilaan. Se mikä eilen epäilemättä oli yhteiskunnallisesti välttämätön työaika liinakangaskyynärän tuottamiseksi, ei tänään ole enää sitä, ja rahanomistaja on kiihkein todistamaan tätä seikkaa ystävämme eri kilpailijoiden hinnoittelujen avulla. Ystävämme onnettomuudeksi maailmassa on paljon kutojia. Olettakaamme lopuksi, että jokainen markkinoilla oleva kappale liinakangasta sisältää vain yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan. Siitä huolimatta näiden kappaleiden yhteissummassa voi olla tarpeettomasti käytettyä työaika. Jollei markkinavatsa jaksakaan niellä liinakangasta koko määrää normaalihintaan, 2 šillinkiä kyynärältä, se todistaa, että on kulutettu liian suuri osa yhteiskunnallista kokonaisuutta työaika liinankutomisen muodossa. Vaikutus on sama kuin jos kukin yksityinen kutoja olisi käyttänyt yksityistuotteeseensa enemmän kuin yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan. Tässä pitää paikkansa sananlasku: Mitgefangen, mitgehangen (yhdessä vangittu, yhdessä hirtetty). Kaikki markkinoilla oleva liinakangas käy vain yhdestä kauppatavarasta, jokainen kappale sitä on vain kokonaisuuden osa. Ja todellisuudessa kunkin yksityisen kyynärän arvo onkin vain yhtäläisen ihmistyön saman yhteiskunnallisesti määrätyn paljouden aineellistuma.*

Näemme, että tavara rakastaa rahaa, mutta »the course of true love never does run smooth».⁴⁶ Yhtä luontaissyntyisesti satunnainen kuin on yhteiskunnallisen tuotantoelimityksen laadul-

* Marraskuun 28. 1878 päivätyssä kirjeessään N. F. Danielsonille (Nikolai — onille), joka käänsi »Pääoman» venäjän kielelle, Marx muuttaa viimeisen lauseen näin kuuluvaksi: »Ja todellisuudessa kunkin yksityisen kyynärän arvo onkin vain kyynäröiden kokonaisuudessa käytetyn yhteiskunnallisen työ määrän osan aineellistuma.» Samanlainen korjaus on tehty myös »Pääoman» ensimmäisen osan saksankielisen painoksen Marxille kuuluvaan kappaleeseen, tosin ei Marxin käsialalla. Toim.

linen jäsentyminen on sen määrällinenkin jäsentyminen, kun tämä tuotantoelimistö esittää membra disjecta [eri jäsenensä]⁴⁷ työnjaon järjestelmässä. Tavaranomistajamme huomaavat siis, että sama työnjako, joka tekee heidät riippumattomiksi yksityistujiksi, tekee samanaikaisesti heistä itsestään riippumattomiksi yhteiskunnallisen tuotantoprosessin sekä heidän suhteensa tässä prosessissa, ja että henkilöiden riippumattomuutta toisistaan täydentää esineiden kaikinpuolisen riippuvaisuuden järjestelmä.

Työnjako muuttaa työn tuotteen tavaraksi ja tekee siten välttämättömäksi sen muuttumisen rahaksi. Se jättää samalla sattuman varaan, onnistuuko tämä transsubstantiaatio. Tässä on kuitenkin tarkastettava ilmiötä sen puhtaassa muodossa ja siis edellytettävä sen normaalia kehittymistä. Jos se muutoin ensinkään tapahtuu, jos siis tavara ei ole kaupaksi kelpaamaton, siinä tapahtuu aina muodonvaihdos, vaikka tämän muodonvaihdoksen tavallisuudesta poikkeavissa tapauksissa substanssi — arvon suuruus — saattaa vähetä tai lisääntyä.

Toiselle tavaranomistajalle kulta korvaa hänen tavaransa ja toiselle tavara hänen kultansa. Näkyväisenä ilmiönä on tavarankullan ja kullan, 20 liinakangaskyynärän ja 2 punnan, omistajan eli paikan vaihtuminen, ts. niiden vaihto. Mutta mihin tavara vaihdetaan? Sen omaan yleiseen arvoasuun. Entä mihin kulta? Sen käyttöarvon erikoiseen asuun. Miksi kulta joutuu rahana liinakangasta vastaan? Siksi että jo liinakankaan hinta, 2 puntaa, eli sen rahanimi asettaa sen suhteeseen kultaan rahana. Alkuperäisestä tavaramuodosta luopuminen tapahtuu tavarankullan luovuttamisessa, ts. samalla hetkellä kun sen käyttöarvo todella pukeutuu kultaan, joka oli ainoastaan kuviteltua tavarankullan hinnassa. Hinnan eli tavarankullan pelkäämistään kuvaannollisen arvomuodon todellistaminen on samalla päinvastoin rahan pelkäämistään kuvaannollisen käyttöarvon todellistamista, muutos tavarasta rahaksi on samalla muutos rahasta tavaraksi. Tämä yhtenäinen prosessi on näin ollen kaksipuolinen prosessi: tavarankomistajan puolelta myyntiä, vastakkaiselta rahanomistajan puolelta ostoa. Myyminen on ostamista, $T - R$ on samalla $R - T$.⁶⁶)

Toistaiseksi emme tunne muuta ihmisten välistä taloudellista suhdetta kuin heidän suhteensa tavarankomistajina. Tässä suhteessa he ottavat itselleen muiden työn tuotteita vain luovuttamalla muille omaiaan. Tavarankomistajan voi siis toinen kohdata vain rahanomistajana joko sen tähden, että hänen työnsä

⁶⁶) »Kaikki myyminen on ostamista» (Tri Quesnay, »Dialogues sur le Commerce et les Travaux des Artisans». »Physiocrates», ed. Daire, partie I, Paris 1846, p. 170), eli niin kuin sama Quesnay sanoo: »Myydä on ostaa.»⁶⁶

tuotteella on jo luonnostaan rahamuoto, ts. se on raha-ainetta, kultaa yms., tai sen tähden, että hänen tavaransa on jo lähtenyt omasta nahkastaan ja luopunut alkuperäisestä käyttömuodostaan. Täyttääkseen rahan tehtävät kullan täytyy luonnollisesti joutua jossakin kohdassa tavaramarkkinoille. Tänä paikkana on sen tuotantolähteet, joissa se välittömänä työn tuotteena vaihtuu muuhun saman arvoiseen työn tuotteeseen. Mutta tästä hetkestä alkaen se esittää aina todellistettuja tavaranhintoja.⁶⁷⁾ Kun jätetään huomioon ottamatta kullan vaihtuminen tavaaraan sen tuotantolähteillä, niin kulta on itsekunkin tavaranomistajan kädessä hänen luovutetun tavaransa irtautunut asu, myynnin eli tavarän ensimmäisen metamorfoosin, $T - R$, tulos.⁶⁸⁾ Kulta tuli kuvaannolliseksi rahaksi eli arvonmitaksi siksi, että kaikki tavarat mittasivat siinä arvonsa ja tekivät sen siten käyttöasunsa kuvitelluksi vastakohtaksi, arvoasukseen. Todelliseksi rahaksi se tulee siksi, että tavarat tullessaan kauttaaltaan luovutetuiksi tekevät sen todella irtautuneeksi eli muutetuksi käyttöasukseen ja siten todelliseksi arvoasukseen. Arvoasussaan ollen tavara karistaa pois jokaisen jäljenkin synnynnäisestä käyttöarvostaan ja siitä erikoisesta hyödyllisestä työstä, jota se saa kiittää synnystään, ja muuttuu erotuksettoman ihmistyön kauttaaltaan yhtäläiseksi yhteiskunnalliseksi aineellistumaksi. Rahasta ei siis näe, millainen siksi muuttunut tavara on ollut. Toinen tavara näyttää rahamuodossaan samalta kuin toinenkin. Raha voi siis olla kuraa, vaikkakaan kura ei ole rahaa. Olettakaamme, että ne kaksi kultarahaa, joista liinakankaan kutojamme antaa tavaransa, ovat yhden vehnänelikon muuttunut asu. Liinakankaan myyminen, $T - R$, on samalla sen ostamista, $R - T$. Mutta liinakankaan myyntinä tämä prosessi alkaa liikkeen, joka päättyy sen vastakohtaan, raamatun ostamiseen; liinakankaan ostamisena se päättää liikkeen, joka alkoi vastakohtastaan, vehnän myymisestä. $T - R$ (liinakangas — raha), tämä $T - R - T:n$ (liinakangas — raha — raamattu) ensimmäinen vaihe, on samalla $R - T$ (raha — liinakangas), ts. toisen liikkeen $T - R - T:n$ (vehnä — raha — liinakangas) viimeinen vaihe. Jonkin tavarän ensimmäinen metamorfoosi, sen muuttuminen tavaramuodosta rahaksi, on aina samalla jonkin toisen tavarän toinen päinvastainen metamorfoosi, sen jälleentuuttuminen rahamuodosta tavaraksi.⁶⁹⁾

⁶⁷⁾ »Tavarän hinta voidaan maksaa vain toisen tavarän hinnalla.» (*Mercier de la Rivière*. »L'Ordre Naturel et Essentiel des Sociétés Politiques», »Physiocrates», ed. Daire, partie II, p. 554.)

⁶⁸⁾ »Omataksaan rahaa on täytynyt myydä.» (Mt., s. 543.)

⁶⁹⁾ Poikkeuksena on, niin kuin enemminkin on huomautettu, kullan ja hopean tuottaja, joka vaihtaa tuotteensa sitä ensin myymättä.

$R - T$. Tavarankierton toinen eli loppumetamorfoosi: ostaminen. Koska raha on kaikkien muiden tavaroiden irtautunut asu eli niiden yleisen luovuttamisen tuote, se itse on absoluuttisesti luovutuspatoinen tavara. Raha lukee kaikki hinnat takaperin ja kuvastaa siten itsensä kaikissa tavararuumiissa, jotka ovat sille alttiina aineksina sen omaa tavaraksi tulemistavarten. Samalla hinnat, nuo rakkauden silmäykset, joita tavarat heittäivät rahalle, osoittavat rahan muuttumiskyvyn rajat, nimittäin sen oman määrän. Kun tavara rahaksi tullessaan häviää, ei rahasta näe, kuinka se on joutunut omistajansa käsiin tai mikä on muuttunut rahaksi. Non olet (raha ei haise),⁷⁰ olkoonpa sen alkuperä mikä hyvänsä. Jos se toisaalta edustaa myytyä tavaraa, niin toisaalta se edustaa myös ostettavia tavaroita.⁷⁰⁾

$R - T$, ostaminen on samalla myymistä $T - R$; jonkin tavarankierton viimeinen metamorfoosi on siis samalla jonkin toisen tavarankierton ensimmäinen metamorfoosi. Liinakankaan kutojamme tavarankierton elämänjuoksu loppuu raamattuun, joksi hän on taas vaihtanut 2 puntaansa, mutta raamatun myyjä muuttaa liinakankaan kutojalta saamansa 2 puntaa paloviinaksi. $R - T$, $T - R - T:n$ (liinakangas — raha — raamattu) loppuvaihe, on samalla $T - R$, $T - R - T:n$ (raamattu — raha — paloviini) ensimmäinen vaihe. Kun tavarankierton valmistaja valmistaa vain yhtä ainoaa tuotetta, hän myy sitä usein suurissa määrin, samalla kun hänen moninaiset tarpeensa pakottavat hänet alati hajottamaan saadun hinnan eli irtisaadun rahasumman lukuisiin ostoihin. Yksi myynti päättyy siis moniin useiden eri tavaroiden ostoihin. Jonkin tavarankierton loppumetamorfoosi muodostaa täten muiden tavaroiden ensimmäisten metamorfoosien summan.

Jos nyt tarkastelemme tavarankierton, esim. liinakankaan, kokonaismetamorfoosia, niin näemme ensiksikin, että se on kokoonpanu kahdesta vastakkaisesta ja toisiaan täydentävästä liikkeestä, $T - R$ ja $R - T$. Nämä tavarankierton kaksi päinvastaisiin suuntiin kulkevaa vaellusta tapahtuvat tavarankierton kahdessa vastakkaisessa yhteiskunnallisessa prosessissa ja ne kuvastuvat hänen kahdessa vastakkaisessa taloudellisessa ominaisuudessaan. Myynnin toimittajana hän on myyjä, oston toimittajana ostaja. Mutta samoin kuin jokaisessa muutoksessaan tavara on samalla kertaa molemmissa muodoissaan, tavara- ja rahamuodossa, jotka ovat vain vastakkaisissa kohtioissa, samoin on tavarankierton laita: hänen ollessaan myyjänä vastassa on toinen ostajana ja hänen ollessaan ostajana vastassa on toinen myyjänä. Samoin

⁷⁰⁾ »Jos raha meidän käsissämme edustaa tavaroita, joita mahdollisesti haluamme ostaa, se edustaa myös tavaroita, jotka me olemme tästä rahasta myyneet.» (*Mercier de la Rivière*, mt., s. 586.)

kuin samassa tavarassa tapahtuu kaksi vastakkaista muutosta perättäin, tavarasta tulee rahaa ja rahasta tavaraa, aivan samoin sama tavaranomistaja näyttölee vuorotellen myyjän ja ostajan osaa. Osat eivät siis ole mitään pysyviä, vaan tavarankiertokulun piirissä alati henkilöä vaihtavia tehtäviä.

Tavarankokonaismetamorfoosi edellyttää yksinkertaisimmassa muodossaan neljää äärikohtaa ja kolmea personae dramatis [toimivaa henkilöä]. Ensiksi raha joutuu tavarankanssa vastakkain sen arvoasuna, jolla »toisella puolen», vieraan taskussa, on aineellinen kova todellisuus. Sitten rahanomistaja tulee tavarankonostajaa vastaan. Niin pian kuin tavara on nyt muuttunut rahaksi, viimeksi mainittu tulee sen ohimeneväksi vastikemuodoksi, jonka käyttöarvo eli sisältö on »tällä puolen», muissa tavarakappaleissa. Ollessaan ensimmäisen tavarankuudoksen päätekohtana raha on samalla toisen alkukohtana. Näin ollen se, joka ensimmäisessä muutoksessa oli myyjänä, tulee ostajaksi toisessa, jossa kolmas tavarankonostaja on häntä vastassa myyjänä.⁷¹⁾

Tavarankonostuksen molemmat päinvastaiset liikuntavaiheet muodostavat yhden kehäkierron: tavaramuoto, tavaramuodon poistuminen, tavaramuodon palaaminen. Tosin tavaralla itsellään on tässä päinvastaiset tehtävät. Alkukohtadessa se on omistajalleen ei-käyttöarvo, päätekohtadessa käyttöarvo. Aivan samoin raha näyttää aluksi siltä kiinteältä arvokiteeltä, joksi tavara muuttuu, hajotakseen myöhemmin pelkästään tavarankonostemuodoksi.

Ne kaksi metamorfoosia, jotka muodostavat tietyn tavarankuudoksen kehäkierron, synnyttävät samalla kahden muun tavarankuudoksen päinvastaiset osametamorfoosit. Sama tavara (liinakangas) aloittaa omien metamorfoosiensa sarjan ja päättää samalla toisen tavarankuudoksen (vehnän) kokonaismetamorfoosin. Ensimmäisessä muutoksessaan, myynnissä, se esittää näitä kahta osaa omassa persoonassaan. Sitä vastoin kimaltelevaksi kullaksi muuttuneena, itse vaeltaen siinä muodossa minkä hyvänsä tavararuumiin tietä, se päättää samalla kolmannen tavarankuudoksen ensimmäisen metamorfoosin. Se kehä, jonka jokaisen tavarankuudoksen sarja piirtää, kietoutuu siten irrottumattomasti muiden tavarankuudosten kiertämiin kehiin. Kokonaisprosessi esiintyy tavarankuudosten kiertokuluna.

Tavarankuudosten kiertokulku eroaa välittömästi tuotteiden vaihdosta paitsi muodollisesti myös olennaisesti. Heittäkäämme jäl-

⁷¹⁾ »On siis neljä äärikohtaa ja kolme sopimuksentekijää, joista yksi esiintyy kaksi kertaa» (*Le Trosne*, mt., s. 909).

kiisilmäys tapahtumaan. Liinakankaan kutoja on kieltämättä vaihtanut liinakankaan raamattuun, oman tavaransa vieraaseen. Mutta tämä ilmiö on tosi vain häneen nähden. Raamatun kauppias, joka pitää tulivettä kylmää hurskautta parempana, ei ajatellut vaihtaa itselleen liinakangasta raamattua vastaan, samoin kuin liinakankaan kutoja ei tiedä, että hänen liinakankaaseensa on vaihdettu vehnää jne. $B:n$ tavara korvaa $A:n$ tavaraa, mutta A ja B eivät vaihda tavaroita keskenään. Todellisuudessa saat-taa sattua, että A ja B ostavat vuorotellen toisiltaan, mutta tavarankiertokulun yleiset suhteet eivät suinkaan tee välttämättömäksi tätä erikoissuhdetta. Toisaalta tästä näkyy, kuinka tavarankierto murtaa välitöntä tuotteiden vaihtoa rajoittavat yksilölliset ja paikalliset siteet ja kehittää ihmistyön ainesten vaihdun-taa. Toisaalta syntyy kokonainen piiri yhteiskunnallisia luonnonsuhteita, joita toimivat henkilöt eivät voi valvoa. Kutoja voi myydä liinakangasta vain sen tähden, että maanviljelijä jo on myynyt vehnää, paloviinan ystävä raamatun sen tähden, että kutoja on myynyt liinakangasta, viinanpolttaja tulivettä sen tähden, että toinen on jo myynyt ikuisen elämän vetä jne.

Kiertokulku-prosessi ei sen tähden myöskään pääty niin kuin välitön tavarankierto käyttöarvon paikan eli omistajan vaihtamiseen. Raha ei silti katoa, vaikka se lopulta joutuukin pois jonkin tavarankiertokulun metamorfoosisarjasta. Se ottaa aina sijansa siinä kierto-kulun paikassa, mikä tavarankiertokulun jälkeen on jäänyt tyhjäksi. Esim. liinakankaan kokonaismetamorfoosisissa: liinakangas — raha — raamattu liinakangas jää ensiksi pois kiertokulusta, raha tulee sen sijaan; sitten joutuu pois raamattu ja raha tulee sen sijaan. Kun tavara tulee toisen sijaan, rahatavara joutuu kolmannelle henkilölle.⁷²⁾ Kiertokulku hikoilee alituisesti rahaa.

Mikään ei voi olla typerämpää kuin dogmi, että tavarankiertokulku edellyttäisi välttämättömästi tasapainoa myyntien ja ostojen välillä, koska jokainen myynti on ostamista ja vice versa [päinvastoin]. Jos sillä tarkoitetaan, että todella suoritettujen myyntien lukumäärä on yhtä kuin sama lukumäärä ostoja, niin se on vain latteaa tautologiaa. Tällä dogmilla halutaan kuitenkin osoittaa, että myyjä tuo omat ostajansa markkinoille. Myyminen ja ostaminen ovat sama toimitus, kahden kohtiomaisesti vastakkaisen henkilön, tavarankiertokulun ja rahanomistajan, vuorosuhde. Saman henkilön toimina ne ovat kaksi kohtiomaisesti vastakkaista toimitusta. Myynnin ja ostokulun samaisuus sisältää

⁷²⁾ Viite 2. painokseen. Niin kouraa tuntuva kuin tämä ilmiö onkin, taloustieteilijät jättävät sen enimmäkseen kuitenkin huomioon ottamatta, etenkin vulgaarit vapaakaupan puolustajat.

siis sen, että tavara tulee hyödyttömäksi, jos se, heitettyinä kiertokulun alkemistiseen sulattoon, ei tule sieltä ulos rahana, jos sitä tavaranomistaja ei myy eikä rahanomistaja siis osta. Tuohon samaisuuteen sisältyy edelleen se, että vaihtoprosessi onnistuessaan synnyttää tavarana elämässä lepokohdan, välihetken, joka voi olla pitempi tai lyhyempi. Kun tavarana ensimmäinen metamorfoosi on samalla kertaa myymistä ja ostamista, on tämä osaprosessi samalla itsenäinen prosessi. Ostajalla on tavara, myyjällä on raha, ts. tavara, joka säilyttää kiertokäytävien muotonsa, joutukoon se sitten enemmän tai myöhemmin uudelleen markkinoille. Kukaan ei voi myydä, jollei toinen osta. Mutta kenenkään ei tarvitse heti ostaa vain sen tähden, että hän on jotain myynyt. Kiertokulku murtaa tuotteiden vaihdon ajalliset, paikalliset ja henkilölliset rajat juuri sen kautta, että se jakaa tässä olemassaolevan oman ja vieraan työn tuotteen vaihdon välittömän samaisuuden kahteen vastakohtaan, myymiseen ja ostamiseen. Se että itsenäisesti toisensa kohtaavat prosessit muodostavat sisäisen yhteyden, on samalla sitä, että niiden sisäinen yhteyksy liikkuu ulkoisissa vastakohtaisissa. Jos toisiaan täydentävien, sisäisesti epäitsenäisten prosessien ulkonainen itsenäistyminen jatkuu tiettyyn kohtaan saakka, niin niiden yhteyksy purkautuu väkivaltaisesti esiin — pulana. Tavaraan sisältyvä käyttöarvon ja arvon välinen vastakohtaisuus, vastakohtaisuus yksityistyössä, jonka samalla täytyy esiintyä välittömästi yhteiskunnallisena työnä, erikoisessa ja konkreettisesti työssä, joka samalla käy vain abstraktisesti yleisestä työstä, esineiden henkilölistymisen ja henkilöiden esineellistymisen vastakohtaisuus — tämä sisäinen ristiriita saa tavarana metamorfoosin vastakohtaisissa kehittyneet liikuntamuotonsa. Näihin muotoihin sisältyy siis pulien mahdollisuus, mutta myös vain mahdollisuus. Tämän mahdollisuuden kehittyminen todellisuudeksi vaatii koko joukon suhteita, joita tavarana yksinkertaisen kiertokulun kannalta ei vielä ensinkään ole olemassa.⁷³⁾

Tavarana kiertokulun välittäjänä raha saa kiertokulun välineen tehtävän.

⁷³⁾ Vrt. huomautuksiani James Millistä. »Zur Kritik etc.», s. 74—76. Tässä on kaksi ekonomisten apologetiikan metodille luonteenomaista kohtaa. Ensiksikin tavarana kiertokulun ja tuotteiden välittömän vaihdon samaistaminen sen kautta, että niiden eroavuudet jätetään yksinkertaisesti huomioon ottamatta. Toiseksi yritys kieltää kapitalistisen tuotantoprosessin ristiriitaisuudet hajottamalla sen tuotantotekijöiden suhteet niiksi yksinkertaisiksi suhteiksi, jotka johtuvat tavarana kiertokulusta. Mutta tavarana tuotanto ja tavarana kiertokulku ovat ilmiöitä, jotka kuuluvat mitä erilaisimpiin tuotantotapoihin, joskin eri laajuisina ja eri kantavuudella. Jos tunneimme vain näille tuotantotavoille yhteiset tavarana kiertokulun abstraktiset yleiskäsitteet, emme tunne vielä niiden differentia specifica [yksityiskohtaisia eroavuuksia], emmekä siis voi niitä arvostella. Kansantaloustiedettä lukuunottamatta missään tieteesä ei ratasteta niin paljon alkeellisilla yleisillä puheenparsilla. Esim. J. B. Say on kyllin rohkea lausuaakseen lopullisen tuomion pullista, kun hän tietää, että tavara on tuote.

b) RAHAN KIERTOLIIKE

Se muodonvaihdos, jossa työn tuotteiden esineellinen vaihto, $T - R - T$, tapahtuu, edellyttää, että sama arvo tavarana muodostaa prosessin alkukohdan ja tavarana palaa samaan kohtaan. Tämä tavaroiden liike on siis kehäkiertoa. Toiselta puolen sama muoto tekee rahan kehäkierron mahdolliseksi. Sen tuloksena on rahan alituinen loittoneminen alkukohdastaan eikä sen palaminen siihen. Niin kauan kuin myyjä pitää kiinni tavaransa muuttuneesta muodosta, rahasta, tavara on ensimmäisen metamorfoosin tilassa eli on kulkenut ainoastaan ensimmäisen puolen kiertokulustaan. Jos prosessi — myydä ostaakseen — on päättynyt, niin myös raha on jälleen siirtynyt pois alkuperäisen omistajan käsistä. Kun liinakankaan kutoja, ostettuaan raamatun, myy uudelleen liinakangasta, niin rahakin kyllä palaa takaisin hänen käsiinsä. Mutta se ei palaa 20 ensimmäisen liinakangaskyynärän kierron johdosta, joka päinvastoin on siirtänyt rahan liinakankaan kutojan käsistä raamatun myyjän käsiin. Raha palaa takaisin ainoastaan siten, että uusi tavara uudistaa eli kertaa saman kiertoprosessin, joka päättyy nyt niin kuin silloinkin samaan tulokseen. Se liikuntamuoto, jonka tavarankiertokulku välittömästi rahalle antaa, on siis rahan alituista loittonemista alkukohdasta, siirtymistä tavaranomistajan käsistä toisen omistajan käsiin eli rahan kiertoliikettä (currency, cours de la monnaie).

Rahan kiertoliikkeessä uudistuu alati sama yksitoikkoinen prosessi. Tavara on aina myyjän puolella, raha aina ostajan puolella ostovälineenä. Se on ostovälineenä siksi, että se realisoii tavarankinnan. Tämän tehdessään raha siirtää tavarankin myyjältä ostajalle, samalla kun se itse loittonoo ostajalta myyjälle, uudistaakseen saman prosessin toisella tavaralla. Se että tämä rahan liikkeen yksipuolinen muoto johtuu tavarankin liikkeen kaksipuolisesta muodosta, ei ole selvästi nähtävissä. Itse tavarankin kiertokulun luonne luo päinvastaisen ulkonäön. Tavarankin ensimmäinen metamorfoosi näyttää paitsi rahan liikkeeltä myös itse tavarankin omalta liikkeeltä, mutta sen toinen metamorfoosi näyttää ainoastaan rahan liikkeeltä. Kiertonsa ensimmäisellä puoliskolla tavara vaihtaa paikkaa rahan kanssa. Samalla myös tavarankin käyttöarvo poistuu kiertokulun piiristä kulutuksen piiriin.⁷⁴⁾ Sen arvoasu eli rahanaamio tulee sen sijaan. Kiertopiirinsä toista puolta se ei enää kulje omassa luontaiskuoressaan, vaan kulta-kuoressa. Liikkeen yhtenäisen jatkuminen jää siis kokonaan ra-

⁷⁴⁾ Vaikka tavara myytäisiinkin yhä uudestaan ja uudestaan — ilmiö, jota emme vielä tässä tunne — se joutuu viimeisen lopullisen myynnin kautta pois kiertokulun piiristä kulutuksen piiriin palvelukseen täällä elinhyödykkeenä tai tuotantovälineenä.

han puolelle, ja sama liike, joka tavarahan nähden sisältää kaksi vastakkaista prosessia, sisältää rahan omana liikkeenä aina saman prosessin, sen paikanvaihdon alati uuden tavaran kanssa. Tavaran oma muodonvaihdos ei siis näytä aiheuttavan tavaran kiertokulun tulosta, tavaran korvaamista toisella, vaan sen aiheuttaa rahan toiminta kiertokulkuvälineenä, joka panee sinänsä liikkumattomat tavarat kiertämään, siirtää ne toiselta, jolle ne ovat ei-käyttöarvoja, toiselle, jolle ne ovat käyttöarvoja, aina oman kulkunsa vastaiseen suuntaan. Raha poistaa alati tavaroita kiertokulun piiristä astuessaan aina niiden kiertopaikkaan ja loitotessaan siten omasta lähtökohdastaan. Vaikka rahan liike onkin siis vain tavaran kiertokulun ilmaisu, tavaran kiertokulku näyttää päinvastoin vain rahan liikkeen tulokselta.⁷⁵⁾

Toisaalta rahalla on kiertokulkuvälineen tehtävä vain sen tähden, että se on tavaroiden itsenäistynyt arvo. Rahan liike kiertokulkuvälineenä on siis itse teossa vain tavaroiden omaa muoto-liikettä. Tämän liikkeen täytyy siis myös aistein havaittavasti kuvastaa rahan kiertoliikkeessä. Niinpä esim. liinakangas muuttuu tavaramuotonsa ensin rahamuodokseen. Sen ensimmäisen metamorfoosin $T - R:n$ viimeinen ääri, rahamuoto, tulee sitten sen viimeisen metamorfoosin $R - T:n$ ensimmäiseksi ääreksi, sen jälleen vaihtamiseksi raamattuun. Mutta kumpikin näistä kahdesta muodonvaihdoksesta tapahtuu tavaran ja rahan vaihtamisen, niiden keskinäisen paikanvaihdon kautta. Samat rahat, jotka joutuvat myyjän käsiin tavaran luovutettuna asuna, jättävät hänet tavaran absoluuttisesti luovutuskykyisenä asuna. Ne vaihtavat kahdesti paikkaa. Liinakankaan ensimmäinen metamorfoosi vie nämä rahat kutojan taskuun, toinen ottaa ne sieltä pois. Saman tavaran molempia päinvastaisia muodonvaihdoksia kuvastaa siis rahan kaksi kertaa tapahtuva paikanvaihto päinvastaisiin suuntiin.

Jos sitä vastoin tapahtuu vain yksipuolisia tavaran metamorfooseja, samantekevää, ovatko ne pelkkiä myyntejä tai pelkkiä ostoja, niin sama raha vaihtaa vain yhden kerran paikkaa. Sen toinen paikanvaihto esittää aina toista tavaran metamorfoosia, tavaran jälleenmuuttumista rahasta tavaraksi. Samojen rahojen usein uudistuvissa paikanvaihdoksissa ei kuvastu vain yhden ainoan tavaran metamorfoosisarja, vaan myös koko tavaramailman lukemattomat toisiinsa kietoutuneet metamorfoosit. Muuten on itsestään ymmärrettävää, että kaikki tämä pitää paikkansa vain tässä käsiteltyyn tavaran yksinkertaisen kiertokulun muotoon nähden.

⁷⁵⁾ »Sillä» (rahalla) »ei ole muuta liikettä kuin se, johon tuotteet sen saattavat.» (Le Trogne, mt., s. 885.)

Kiertokulkunsa ensi askeleella, ensimmäisessä muodonvaihdoksessaan jokainen tavara joutuu pois kiertokulusta, johon uusi tavara tulee alati sijaan. Sitä vastoin raha kiertokuluvälineenä oleksii alituisesti kiertokulun piirissä ja koluaa siinä alati. Herää siis kysymys, kuinka paljon rahaa kiertokulku jatkuvasti nielee.

Jokaisessa maassa tapahtuu joka päivä lukuisia, yhdenaikaisia ja siis paikallisesti rinnatusten kehittyviä yksipuolisia tavaran metamorfooseja, toisin sanoen pelkkiä myyntejä toisaalta ja pelkkiä ostoja toisaalta. Hinnoissaan tavarat on jo yhtäläisitetty määrättyjen kuviteltujen rahamäärien kanssa. Kun nyt tässä puheena ollut välitön kiertokulun muoto asettaa aina tavaran ja rahan ruumiillisesti vastakkain, toisen myynnin kohtioon, toisen päinvastaiseen oston kohtioon, niin jo tavaroiden hintojen summa määrää tavaramaailman kiertokulkuprosessin vaatiman kiertokuluvälineiden paljouden. Todellisuudessa raha esittääkin vain reaalisesti sitä kultasummaa, minkä tavaroiden hintojen summa on jo ajatuksellisesti ilmaissut. On siis itsestään selvää, että nämä summat ovat yhtä suuret. Me tiedämme kuitenkin, että kun tavaroiden arvot pysyvät samoina, niiden hinnat vaihtelevat itse kullan (raha-aineen) arvon vaihtelun mukaan, nousevat samassa suhteessa kuin se laskee ja laskevat samassa kuin se nousee. Yletköön tai aletköön siis tavaroiden hintojen summa, kiertävän rahan määrän täytyy suureta tai pienetä samassa suhteessa. Kiertokuluvälineiden määrän muuttuminen johtuu tällöin tosin rahasta itsestään, mutta ei sen tehtävästä kiertokuluvälineenä, vaan sen tehtävästä arvonmittana. Tavaroiden hinta muuttuu ensin kääntäen verrannollisesti rahan arvon muuttumiseen ja sitten muuttuu kiertokuluvälineiden määrä suoraan verrannollisesti tavaroiden hinnan muuttumiseen. Aivan sama ilmiö voitaisiin todeta, jos esim. kullan arvo ei alenisi, vaan hopea tulisi kullan sijalle arvonmittana, tai jos hopean arvo ei ylenisi, vaan kulta syrjäyttäisi sen arvonmitan tehtävästä. Edellisessä tapauksessa hopeaa pitäisi olla kiertämässä enemmän kuin aikaisemmin kulta, jälkimmäisessä vähemmän kulta kuin ennen hopeaa. Kummassakin tapauksessa muuttuisi raha-aineen arvo, ts. sen tavaran arvo, joka toimii arvojen mittana, ja siis muuttuisi myös tavaranarvojen hintailmaisuus ja sen kiertävän rahan määrä, jonka avulla nämä hinnat realisoituvat. Olemme nähneet, että tavaroiden kiertokulun piirissä on aukko, josta kulta (hopea, lyhyesti sanoen raha-aine) pääsee siihen määrätyn arvoisena tavarana. Tämä arvo on edellytetty rahan toiminnassa arvonmittana, siis hinnanmääräyksessä. Jos nyt esim. itse arvonmitan arvo alenee, niin tämä näkyy lähinnä niiden tavaroiden hinnan muuttumises-

sa, jotka vaihdetaan jaloihin metalleihin kuten tavarahan välittömästi näiden metallien tuotantolähteillä. Etenkin vähemmän kehittyneissä porvarillisen yhteiskunnan oloissa suurta osaa muita tavaroita arvioitiin vielä pitkät ajat arvonmitan nyt pelkästään harhanäöksi tullessa, vanhentuneessa arvossa. Sillä välin toinen tavara tartuttaa arvosuhteensa toiseen, tavaroiden kulta- ja hopeahinnat tasaantuvat vähitellen tavaroiden omien arvojen määräämiä suhteita vastaaviksi, kunnes viimein kaikki tavarantarvot arvioidaan rahametallin uudessa arvossa. Tätä tasaantumisprosessia seuraa jalojen metallien jatkuva lisääntyminen sen kautta, että näitä metalleja virtaa niihin välittömästi vaihdettujen tavaroiden korvaukseksi. Näin ollen samassa määrin kuin tavarat yhä yleisemmin saavat oikaistut hintansa eli niiden arvot määrätään metallin uuden, alenneen ja määrättyyn kohtaan saakka jatkuvasti alenevan arvon mukaan, samassa määrin on jo varalla näiden uusien hintojen realisoimiseen välttämätön lisämäärä tätä metallia. Huomion kiinnittäminen yksipuolisesti uusien kulta- ja hopealähteiden löytämistä seuranneihin seikkoihin johti 1600- ja etenkin 1700-luvulla siihen harhaanvievään johtopäätökseen, että tavaroiden hinnat olivat nousseet, koska kiertokulkuvälineenä oli enemmän kultaa ja hopeaa kuin ennen. Seuraavassa edellytetään kullan arvo tietyksi, niin kuin se hinnan määräyshetkellä todella on.

Tällä edellytyksellä kiertokulkuvälineiden paljouden määrää siis realisoitavien tavaroiden hintojen summa. Jos edelleen oletamme, että kunkin tavaralajin hinta on tietty, niin tavaroiden hintojen summa riippuu ilmeisesti kiertämässä olevien tavaroiden määrästä. Ei tarvitse paljon vaivata päätään ymmärtääkseen, että kun nelikko vehnää maksaa 2 puntaa, niin 100 nelikkoa maksaa 200 puntaa, 200 nelikkoa 400 puntaa jne., että siis rahan määrän, joka myynnissä vaihtaa paikkaa vehnän kanssa, pitää kasvaa vehnän määrän mukaan.

Kun tavaroiden määrä oletetaan tietyksi, kiertävän rahan määrä lisääntyy ja vähenee tavaroiden hinnanvaihtelujen mukaan. Se nousee tai laskee riippuen siitä, lisääntyy tai vähenee tavaroiden hintojen summa hinnanvaihtelun johdosta. Tällöin ei ole suinkaan välttämätöntä, että kaikkien tavaroiden hinnat nousevat tai laskevat yhtäkaaa. Jos jokin määrä tärkeimpiä tavaroita kallistuu tai halpenee hinnaltaan, se riittää korottamaan tai alentamaan kaikkien kiertokulussa olevien tavaroiden realisoitavaa hintojen summaa ja siis saattamaan enemmän tai vähemmän rahaa liikkeeseen. Vaikutus kiertokulkuvälineiden määrään on sama, kuvastakoon tavaroiden hintojen vaihtelu todellista arvonvaihtelua tai vain markkinahintojen heilahtelua.

Ottakaamme jokin määrä toisistaan riippumattomia, yhden aikaisia ja siten rinnakkaisia myyntejä eli osittaisia metamorfooseja, esim. 1 vehnänelikon, 20 liinakangaskyynärän, 1 raamatun ja 4 viinagallonin metamorfoosit. Jos kunkin tavarankin hinta on 2 puntaa, realisoitava hintojen summa siis 8 puntaa, niin kiertämässä täytyy olla 8 punnan rahamäärä. Mutta jos nämä tavarat ovat jäsenenä meille tunnetussa metamorfoosisarjassa: 1 nelikko vehnää — 2 puntaa — 20 kyynärää liinakangasta — 2 puntaa — 1 raamattu — 2 puntaa — 4 gallonia paloviinaa — 2 puntaa, niin samat 2 puntaa saattavat nämä tavarat kiertämään toinen toisensa perästä samalla kun ne realisoivat niiden hinnat toinen toisensa jälkeen ja siis myös hintojen summan 8 puntaa, joutuakseen lopulta viinanpolttajan taskuun. Ne tekevät neljä kiertoliikettä. Tämä samojen rahojen uusiintunut paikanvaihto vastaa tavarankin kaksinkertaista muodonvaihdosta, sen liikettä kahden vastakkaisen kiertovaiheen kautta ja eri tavaroiden metamorfoosien yhteenkytkeytymistä.⁷⁶⁾ Tämän kehitysprosessin vastakkaiset ja toisiaan täydentävät asteet eivät voi olla paikallisesti rinnakkaisia, vaan ne voivat ainoastaan ajallisesti seurata toisiaan. Ajanosat ovat siis prosessin kestoajan mittana, eli samojen rahojen kiertojen luku määrättyinä aikana mittaa rahan kiertoliikkeen nopeuden. Olettakaamme, että mainittujen neljän tavarankin kiertokulkuprosessi kestää esim. yhden päivän. Silloin on realisoitava hintojen summa 8 puntaa, samojen rahojen kiertojen luku päivän kuluessa 4, ja kiertävän rahan määrä 2 puntaa, eli kiertokulkuprosessin tietyinä ajanosana:

$$\frac{\text{tavaroiden hintojen summa}}{\text{samannimisten rahojen kiertojen lukumäärä}} = \text{kiertokulku-}$$

välineenä olevan rahan määrä. Tämä laki pitää yleisesti paikkansa. Jonkin maan kiertokulkuprosessi sisältää tosin tietyinä ajanjaksona toisaalta useita erillään olevia, yhdenaikaisia ja paikallisesti rinnakkain tapahtuvia myyntejä (ja ostoja) eli osam metamorfooseja, joissa samat rahat vain kerran vaihtavat paikkaa eli tekevät vain yhden kiertoliikkeen, toisaalta useita osittain rinnakkaisia, osittain toisiinsa kietoutuvia useampi- tai vähempijäsenisiä metamorfooseja, joissa samat rahat tekevät lukuisampia tai harvempia kiertoliikkeitä. Kaikkien kiertokulussa olevien samannimisten rahojen kiertoliikkeiden kokonaisluvusta saa kuitenkin selville yksityisen rahan kiertoliikkeiden keskimääräisen luvun eli rahan kiertoliikkeen keskinopeuden. Sen ra-

⁷⁶⁾ »Nimenomaan tuotteet panevat sen» (rahan) »liikkeeseen ja kiertämään... Sen» (rahan) »liikkeen nopeus korvaa sen määrän. Kun niin tarvitaan, se kulkee kädestä käteen hetkeksikään pysähtymättä.» (*Le Trosne*, mt., s. 915, 916.)

han paljouden, joka esim. päivittäisen kiertokulkuprosessin alkaessa siihen heitetään, määrää luonnollisesti samanaikaisesti ja paikallisesti rinnatusten kiertävien tavaroiden hintasumma. Mutta itse prosessissa jokainen rahayksikkö tulee niin sanoaksemme vastuunalaiseksi toisesta. Jos yhden kiertonopeus kiihtyy, hidastuu toisen, tai se tulee sysätyksi pois koko kiertokulun piiristä, kun tässä on tilaa vain sellaiselle kultamäärälle, että se yhden perusosansa kiertoliikkeiden keskiluvulla kerrottuna on yhtä kuin realisoitava hintojen summa. Jos rahojen kiertoliikkeiden lukumäärä siis kasvaa, niin niiden kiertävä paljous vähenee. Jos niiden kiertoliikkeiden lukumäärä pienenee, niin kasvaa niiden paljous. Koska tunnetun keskinopeuden säilyessä sen rahan määrä, joka voi olla kiertokulkuvälineenä, on määrätty, on siis esim. vain heitettävä tietty määrä punnan seteleitä kiertokulkuun, jotta tungettaisiin yhtä monta kultapunttaa siitä ulos; tempu, jonka kaikki pankit sangen hyvin tuntevat.

Kun rahan kiertoliikkeessä yleensä ilmenee vain tavaroiden kiertokulkuprosessi, ts. niiden kehäkierto vastakkaisten metamorfoosien kautta, niin rahan kiertoliikkeen nopeudessa ilmenee tavaroiden muodonvaihdoksen nopeus, metamorfoosisarjojen yhtämittainen toisiinsa punoutuminen, ainesten vaihdon nopeus, tavaroiden nopea häviäminen kiertokulun piiristä ja niiden yhtä nopea korvaaminen uusilla tavaroilla. Rahan kiertoliikkeen nopeudessa ilmenee siis vastakkaisten ja toisiaan täydentävien vaiheiden juokseva yhteys, tavarankäyttömuodon vaihtuminen arvomuodoksi ja arvomuodon takaisinvaihtuminen käyttömuodoksi, eli myynnin ja oston molemmat prosessit. Päinvastoin rahan kiertoliikkeen hidastumisessa ilmenee näiden prosessien eroaminen ja vastakohtainen itsenäistyminen toisiinsa nähden, muodonvaihdon ja siis ainesten vaihdon pysähtyminen. Kiertokulusta itsestään ei tietysti voi nähdä, mistä tämä pysähtyminen johtuu. Siitä näkyy vain itse ilmiö. Rahvaanomainen käsitys, joka rahan kiertoliikkeen hidastuessa näkee rahaa harvemmin ilmaantuvan ja katoavan kiertokulun piirin kaikissa kohdissa, selittää helposti tämän ilmiön johtuvan kiertokulkuvälineiden puutteesta.⁷⁷⁾

⁷⁷⁾ »Koska raha... on tavallinen osto- ja myyntiväline, on jokainen, jolla on jotakin myytävänä mutta ei löydä sille ostajaa, heti valmis ajattelemaan, että rahan puute maassa tai maakunnassa on syynä siihen, etteivät hänen tavaransa mene kaupaksi; ja niin on yleisenä huutona rahan puute. Tämä on kuitenkin suuri erehdys... Mitä tahtoo väki, joka huutaa rahaa? ...Farmari valittaa... hän luulee, että jos maassa olisi enemmän rahaa, hän saisi hyvän hinnan tuotteistaan. Hän ei siis näytä olevan vailla rahaa, vaan hyvää hintaa jyvistään ja elukoistaan, jotka hän tahtoo myydä, mutta ei voi... Miksei hän voi saada niistä hyvää hintaa? 1. Joko maassa on liian paljon viljaa ja elukoita, joten useimmat, jotka tulevat markkinolle, tahtovat välttämättä myydä samoin kuin hänkin ja vain harvat ostaa. 2. Tai tavallinen vienti muihin maihin puuttuu... 3. Tai kulutus vähenee, kun esim. ihmiset köyhtymisen takia eivät käytä yhtä

Kiertokulkuvälineenä olevan rahan kokonaismäärän kunakin ajanhetkenä määrää siis toisaalta kiertämässä olevien tavaroiden hintojen summa, toisaalta tavaroiden vastakkaisten kiertokulkuprosessien hitaampi tai nopeampi virta, josta riippuu, kuinka monennen osan mainitusta hintojen summasta samat rahat voivat realisoida. Mutta tavaroiden hintojen summa riippuu kunkin tavaralajin määrästä sekä hinnasta. Nämä kolme tekijää: hintojen liike, kiertävä tavaramäärä ja rahan kiertonopeus voivat kuitenkin vaihdella eri suuntiin ja eri suhteissa; realisoitava hintojen summa sekä siitä riippuva kiertokulun välineiden määrä voivat siis esiintyä hyvin monenlaisissa yhdistelmissä. Luettelemme tässä ainoastaan ne, jotka tavarankiertokulun historiassa ovat tärkeimmät.

Tavarankiertokulun pysyessä ennallaan kiertokulkuvälineiden määrä voi kasvaa, jos kiertävien tavaroiden määrä lisääntyy tai rahan kiertonopeus vähenee tai molemmat seikat vaikuttavat yhtä aikaa. Päinvastoin kiertokulkuvälineiden määrä voi vähetä tavaroiden määrän vähetessä tai kiertokulun vauhdin lisääntyessä.

Tavarankiertokulun yleisesti noustessa kiertokulkuvälineiden määrä voi jäädä samaksi, jos kiertävien tavaroiden määrä vähenee samassa suhteessa, missä niiden hinta nousee, tai rahan kiertonopeus lisääntyy yhtä nopeasti kuin hinta kohoaa, samalla kun kiertävä tavaramäärä jää samaksi. Kiertokulkuvälineiden määrä voi vähetä, jos tavaramäärä vähenee tai kiertoliikkeen nopeus lisääntyy nopeammin kuin hinnat.

Tavarankiertokulun yleisesti laskiessa kiertokulkuvälineiden määrä voi jäädä samaksi, jos tavaramäärä kasvaa samassa suhteessa kuin sen hinta laskee tai rahan kiertoliikkeen nopeus vähenee samassa suhteessa kuin hinnat. Se voi kasvaa, jos tavaramäärä kasvaa tai kiertokulun vauhti vähenee nopeammin kuin tavarankiertokulun hinnat laskevat.

Näiden tekijöiden vaihtelut voivat tasoittaa toisensa niin että huolimatta niiden alituisesta epävakaisuudesta tavarankiertokulun realisoitava kokonaissumma ja samoin kiertävä rahamäärä jäävät samoiksi. Sen tähden, etenkin jos pidetään silmällä pitkän-

paljon taloudessaan kuin aikaisemmin. Farmaarin hyödykkeiden myyntiä ei siis edistäisi rahan lisääntyminen yleensä, vaan se, että poistetaan jokin näistä kolmesta, todella markkinoita rasittavasta syystä. Kauppias ja rihkamasaksa tarvitsevat rahaa samassa mielessä, ts. he tarvitsevat myyntimahdollisuutta niille tavaraille, joita he kaupitsevat; näin siksi että markkinat ovat lamassa. Kansakunta ei koskaan menesty paremmin kuin silloin, kun rikkaudet siirtyvät jatkuvasti kädestä käteen.» (Sir Dudley North, »Discourses upon Trade». London 1691, p. 11—15 passim.) Herrenschwandin kaikki huijaukset perustuvat siihen, että tavarankiertokulun luonnosta johtuvat ja siten tavarankiertokulussa ilmenevät ristiriitaisuudet voidaan muka poistaa kiertokulkuvälineitä lisäämällä. Siitä kansan harhailuudesta, jonka mukaan pysähdykset tuotanto- ja kiertokulkuprosessissa johtuvat kiertokulkuvälineiden puutteesta, ei muutoin lainkaan seuraa, etteikö todellinen kiertokulkuvälineiden puute, esim. »regulation of currency» [kiertoliikkeen järjestämisessä] havaitusta virallisesta puoskaroinnista johtuva, voi puolestaan synnyttää pysähdyksiä.

puoleisia ajanjaksoja, kiertävän rahamäärän keskitaso on jokaisessa maassa paljoo pysyväisempi ja poikkeamiset tästä keskitasosta paljon vähäisempiä kuin ensi silmäyksellä saattaisi odottaa; poikkeuksia ovat pahat häiriöt, joita tuotanto- ja kauppapulat, harvemmin itse rahan arvon muuttuminen aiheuttavat.

Se laki, että kiertävien tavaroiden hintojen summa ja rahan kierto liikkeen keskinopeus määräävät kiertokulkuvälineiden paljouden,⁷⁸⁾ voidaan ilmaista myös seuraavasti: kun tavaroiden arvosumma ja tavaroiden metamorfoosien keskinopeus ovat määrätty, on kiertävän rahan tai raha-aineen määrä riippuvainen sen omasta arvosta. Se harhaluulo, että päinvastoin kiertokulkuvälineiden paljous määräisi tavaroiden hinnat ja että maassa olevan raha-aineen paljous määräisi kiertokulkuvälineiden paljouden,⁷⁹⁾ perustuu sen ensimmäisillä edustajilla siihen tyyperään olettamukseen, että tavarat ovat ilman hintaa ja raha ilman arvoa joutuessaan kiertokulkuprosessiin, jossa sitten joku osa tavaroiden hinnasta vaihtuu osaan metallivuorta.⁸⁰⁾

⁷⁸⁾ »Kansakunnan kaupankäyntiä varten on tarpeen tietty rahan paljous ja suhde; suurempi tai pienempi määrä vahingoittaisi sitä. Aivan samoin kuin pienessä vähittäiskaupassa tarvitaan jokin määrä kuparirahaa (farthings) hopearahan vaihtamiseen sekä sellaisiin maksuihin, joita ei voida suorittaa pienimmillä hopearahoilla... Samoin kuin kaupankäyntiin tarvittavien kuparirahojen lukumäärä riippuu ostajien luvusta ja heidän ostojensa lukuisuudesta ja pääasiallisesti pienten hopearahojen arvosta, samoin rahan» (kulta- ja hopeakolikkojen) »määrä, joka tarvitaan kauppaamme varten, riippuu niin ikään vaihtotoimitusten luvusta ja maksujen suuruudesta.» (William Petty, »A Treatise on Taxes and Contributions». London 1667, p. 17.) Humen teoriaa puolusti J. Steuartia ja muita vastaan A. Young teoksessaan »Political Arithmetic». London 1774, jossa on erityinen luku: »Prices depend on quantity of money» [»Hinnat riippuvat rahan määrästä»], s. 112 —. Teokseni »Zur Kritik etc.» sivulla 149 olen tehnyt seuraavan huomautuksen: »Hän (A. Smith) sivuuttaa vaietun kysymyksen kiertävän rahan määrästä käsitellessään rahaa aivan väärin pelkkänä tavarana.» Tämä koskee kuitenkin vain niitä kohtia, joissa A. Smith käsittelee rahaa ex officio [viran puolesta]. Erinäisissä tapauksissa, esim. arvostellessaan aikaisempia kansantaloustieteen järjestelmiä, hän sanoo kuitenkin oikein: »Rahan paljouden määrää kussakin maassa niiden tavaroiden arvo, jotka sen avulla ovat joutuneet kiertämään... Maassa vuosittain ostetun ja myydyin tavarain arvo vaatii tietyn määrän rahaa tavaran kuljetukseen ja jakoon varsinaisille kuluttajille eikä se voi käyttää suurempaa määrää. Kiertokulkukanava vetää välttämättä itseensä summan, joka riittää sen täyttämiseen, eikä se koskaan voi ottaa enempää.» (»Wealth of Nations», b. IV, ch. I.) Samoin A. Smith aloittaa teoksensa ex officio ylistämällä työnjakoa. Myöhemmin viimeisessä kirjassa valtion tulojen lähteistä hän uudistaa satunnaisesti opettajansa A. Fergusonin lausunnon työnjakoa vastaan.

⁷⁹⁾ »Jokaisen kansakunnan tavaroiden hinnat nousevat varmasti sikäli kuin kulta ja hopea lisääntyvät kansan keskuudessa; ja jos siis kansakunnan kulta ja hopea vähenevät, kaikkien tavaroiden hintojen täytyy laskea samassa suhteessa kuin raha vähenee.» (Jacob Vanderlint, »Money answers all Things». London 1734, p. 5.) Lähempi vertailu Vanderlintin kirjan ja Humen »Essays» välillä ei jätä minulle vähintäkään epäilystä siitä, että Hume tunsi ja käytti hyväkseen tätä Vanderlintin muutoin huomattavaa kirjaa. Sen mielipiteen, että kiertokulkuvälineiden paljous määrää hinnat, tapaa myös Farbonilla ja vielä paljoo vanhemmilla kirjailijoilla. »Mitään haittoja», Vanderlint sanoo, »ei voi syntyä rajoittamattomasta kaupasta, mutta hyvinkin suuria etuja, sillä jos sen kautta kansan puhtaan rahan varasto vähenee, minkä estämistä suojelutullit ja tuontikiellot tarkoittavat, niin ne kansat, jotka saavat käteisen rahan, saavat varmasti nähdä kaikkien tavaroiden hintojen nousevan samassa määrin kuin käteisen rahan paljous niillä kasvaa. Ja... meidän tehdastavaramme ja kaikki muut tavaramme tulevat pian niin halvoiksi, että ne kääntävät kauppataseen jälleen meidän eduksemme ja sen seurauksena raha virtaa meille taas takaisin.» (Mt., s. 43, 44.)

⁸⁰⁾ On itsestään selvää, että jokainen yksityinen tavaraalaji on hintansa kautta kaikkien kiertävien tavaroiden hintojen summan alkutekijä. Mutta on aivan käsittämätöntä, kuinka keskenään yhteismittattomien käyttöarvojen pitäisi kokonaisuudessaan

c) LYÖTY RAHA. ARVOMERKKI

Rahan toiminnasta kiertokulkuvälineenä johtuu sen asu lyötynä rahana. Tavaroiden hinnassa eli rahanimissä esitetyn ajattelun painomäärän kultaa täytyy kiertokulussa kohdata näitä tavaroita samannimisenä kultakappaleena eli lyötynä rahana. Samoin kuin hintojen mitta-asteikon vahvistaminen, samoin myös rahan lyöminen kuuluu valtion tehtäviin. Niissä erilaisissa kansallispuvuissa, joihin kultaa ja hopea ovat lyötynä rahana puettut, mutta jotka ne maailmanmarkkinoilla riisuvat pois, näkyy erotus tavaroiden kiertokulun sisäisen eli kansallisen piirin ja sen yleisen maailmanmarkkinapiirin välillä.

Rahaksi lyöty ja harkkoina oleva kultaa eroavat toisistaan alkuun siis vain ulkomuodoltaan, ja kultaa voi aina muuttaa muodosta toiseen.⁸¹⁾ Mutta tie rahapajasta pois päin on samalla kulkua sulattoon. Kiertomatallaan kultarahat näet kuluvat, toiset enemmän, toiset vähemmän. Kultanimen ja kultasubstanssin, nimellisen pitoisuuden ja todellisen pitoisuuden eroamispro-

vaihtua jossakin maassa olevaan kultaa- tai hopeamäärään. Jos tavaramaailma kuvitellaan yhdeksi ainoaksi kokonaistavaraksi, jossa kukin tavara on vain yhtenä osana, niin saadaan tämä ihana laskuesimerkki: kokonaistavara = x sentneriä kultaa, tavara A = joku osa yhteistavarasta = sama osa x sentneristä kultaa. Montesquieu sanookin tämän rehellisesti: »Jos vertaa maailmassa olevan kullan ja hopean määrää maailman kaikkien tavaroiden määrään, niin on varmaa, että kutakin yksityistä tuotetta tai tavaraa voidaan verrata tiettyyn rahan määrään. Olettakaamme, ettei maailmassa olisi kuin yksi tuote tai tavara, tai ettei olisi kuin yksi ainoa laji joka on myytävänä, ja että se olisi jaettavissa samoin kuin raha. Määrätty osa tätä tavaraa vastaisi yhtä suurta osaa rahamäärästä, puolet koko tavaramäärästä puolta koko rahamäärästä jne... tavaroiden hinnan muodostuminen riippuu aina viime kädessä tavaroiden kokonaismäärän suhteesta rahamerkkien kokonaismäärään.» (*Montesquieu, mt., s. 12, 13.*) Siitä kuinka tätä teoriaa edelleen kehittivät Ricardo, hänen oppilaansa James Mill, Lord Overstone ym., vrt. »Zur Kritik etc.», s. 140—146 ja s. 150 —. Herra J. St. Mill ymmärtää eklektisen logiikkansa avulla, jossa hän on niin taitava, olla samaa mieltä kuin hänen isänsä J. Mill ja samalla kertaa päinvastaista mieltä. Jos vertaa hänen kokoomusteoksensa »Princ. of Pol. Econ.» tekstiä esipuheeseen (ensimmäisen painoksen), jossa hän julistaa itsensä nykyajan Adam Smithiksi, niin eiä tiedä mitä enemmän ihmettelisi, lapsellisuutta miehessä vaiko yleisössä, joka uskossa ja totuudessa otti hänet vastaan kaupassa Adam Smithinä, johon hän on samassa suhteessa kuin esim. kenraali Williams Kars von Kars Wellingtonin herttuaan. Herra J. St. Millin alkuperäiset tutkimukset kansantaloustieteen alalla, jotka eivät ole laajoja eivätkä sisältöikkaitakaan, mahtuivat kaikki järjestyksensä mukaan hänen 1844 ilmestyneeseen kirjoitukseensa: »Some Unsettled Questions of Political Economy». Locke sanoo suoraan julki sen, että kullan ja hopean arvottomuus on yhteydessä niiden arvon määräämiseen niiden paljouden mukaan. »Kun on yhdytty panemaan kullalle ja hopealle kuvitetu arvo, niin näissä metalleissa kysymykseen tuleva sisäinen arvo ei ole muuta kuin niiden määrä.» (»Some Considerations of the Consequences of the Lowering of Interest, 1691». Works, ed. 1777, vol. II, p. 15.)

⁸¹⁾ Luonnollisestikaan ei tehtäviini kuulu käsitellä sellaisia yksityiskohtia kuin lyöntiveroa yms. Esitettäköön kuitenkin vastoin romanttista sykofanttia, Adam Müllerin, joka ihailee Englannin hallituksen »suurenmoista liberaalisuutta», kun se lyö rahaa »ilmaisiksi»,⁸²⁾ seuraava Sir Dudley Northin arvostelu: »Hopealla ja kullalla samoin kuin muillakin tavaroilla on vuoksensa ja luoteensa. Kun niitä on saatu Espanjasta... ne viedään Toweriin ja lyödään rahaksi. Vähän ajan kuluttua kulta- tai hopeaharkkoja tarvitaan vientiä varten. Jollei niitä ole, vaan kaikki on lyöty rahaksi, mitä silloin on tehtävä? Sulatettava uudestaan; siitä ei ole mitään vahinkoa, sillä rahaksi lyöminen ei maksa omistajalle mitään. Mutta kansa saa karsää vahingon ja maksa olkien palmikoitsemisesta aasien syötäväksi. Jos kauppiiaan» (North itse oli suurimpia kauppiaita Kaarle II aikaan) »olis maksettava rahaksi lyönnistä, hän ei olisi noin vain lähettänyt hopeaansa Toweriin; ja lyödyllä rahalla olisi aina suurempi arvo kuin lyömättömällä hopealla.» (*North, mt., s. 18.*)

sessi alkaa. Samannimiset kultarahat tulevat eri arvoisiksi siksi, että niillä on nyt eri paino. Kiertokulkuvälineenä oleva kulta poikkeaa hinta-asteikkona olevasta kullasta ja lakkaa siten olemasta niiden tavaroiden todellisena vastikkeena, joiden hinnat se realisoi. Tämän sekamelskan historia sisältää lyödyn rahan historian keskiajalla ja uudella ajalla 1700-luvulle saakka. Kiertokulkuprosessin luontaisen taipumuksen muuttaa lyödyn rahan kultaolemus kultanäöksi eli lyöty raha sen virallisen metallipitoisuuden vertauskuvaksi tunnustavat uusimmatkin lait: ne määrittelevät metallikulumisen sen asteen, joka tekee kultarahan käyttökeltottomaksi, ts. demonetisoi sen.

Kun itse rahankierto saattaa lyödyn rahan todellisen pitoisuuden eroamaan sen nimellisestä pitoisuudesta, sen metalliolemuksen sen toimivasta olemuksesta, niin siihen sisältyy latenti mahdollisuus korvata metalliraha sen toimiessa lyötynä rahana muusta aineesta tehdyillä merkeillä eli symboleilla. Historiallisen selityksen hopea- ja kuparimerkkien esiintymiselle kultarahan sijaisina antavat ne tekniset vaikeudet, jotka kohtaavat aivan pienten kullan — tai hopean — paino-osien rahaksi lyömistä, ja se seikka, että alkuun halvemmat metallit olivat arvonmittana, hopea kullan ja kupari hopean asemesta, ja siis kiersivät rahana sillä hetkellä, jolloin jalompi metalli syöksi ne valtaistumelta. Ne korvaavat kultaa niissä tavarankiertokulun piireissä, joissa raha nopeimmin kiertää ja siis nopeimmin kuluu, ts. joissa pieniä ostoja ja myyntejä tapahtuu lakkaamatta. Jotteivät nämä aseenkantajat vakiintuisi pysyväisiksi kullan sijaisiksi, laissa määrätään ne sangen alhaiset rajat, joissa niitä on pakko ottaa maksuksi kullan asemesta. Ne erikoiset piirit, joissa lyötyjen rahojen eri lajit kiertävät, koskettavat tietysti toinen toisensa alaa. Vaihtoraha ilmestyy kullan ohessa pienimpien kultarahojen murto-osien maksamista varten; kulta tunkeutuu alati vähittäiskiörtokulkuun, mutta yhtä alituisesti se tulee siitä pois-tungetuksi vaihtorahaan vaihdettaessa.⁽²⁾

Laki määrää mielivaltaisesti hopea- ja kuparimerkkien metallipitoisuuden. Ne kuluvat kiörtoliikkeessä vielä nopeammin kuin kultaraha. Niiden tehtävä lyötynä rahana tulee siis todellisuudes-

²⁾ Kun hopearahan määrä ei koskaan nouse suuremmaksi kuin mitä tarvitaan pienempiä maksuja varten, ei sitä voida koota riittävän paljon suurempia maksuja varten... Kullan käyttäminen suuremmissa maksuissa tuo välttämättä mukanaan myös sen käyttämisen vähittäiskaupassa: ne, joilla on kultaraha, antavat sitä pienistä ostoksista ja saavat takaisin ostetun tavarankiertokulun kanssa erotuksen hopeassa; sillä tavoin se liika hopea, joka muutoin olisi vähittäiskauppiiaan vastuksina, tulee poisvedetyksi ja jaetuksi yleiseen kiörtokulkuun. Mutta jos on niin paljon hopeaa, että pienet maksut voidaan suorittaa sillä kullasta riippumatta, vähittäiskauppiiaan täytyy ottaa hopeaa pienistä ostoksista ja sen täytyy välttämättömästi kokoontua hänen käsiinsä.» (David Buchanan, »Inquiry into the Taxation and Commercial Policy of Great Britain». Edinburgh 1844, p. 248, 249.)

sa aivan riippumattomaksi niiden painosta, ts. arvosta yleensä. Kullan rahaolemus eroaa kokonaan sen arvosubstanssista. Verrattain arvottomat oliot, paperisetelit, voivat siis sen sijasta suorittaa lyödyn rahan tehtäviä. Metallisissa rahamerkeissä on niiden pelkkä symbolinen luonne vielä jonkin verran piilossa. Paperirahassa se tulee silmännähtäväksi. Nyt nähdään, että ce n'est que le premier pas qui coûte [vain ensimmäinen askel ottaa kovalle].

Tässä on kysymys vain valtion paperirahasta, joka käy pakokurssilla. Se kehittyy välittömästi metallirahan kierrosta. Luottoraha sitä vastoin edellyttää oloja, jotka meille yksinkertaisen tavarankiertokulun kannalta ovat vielä aivan tuntemattomia. Sivumennen kuitenkin huomautettakoon, että samoin kuin varsinainen paperiraha saa alkunsa rahan toiminnasta kiertokulkuvälineenä, luottorahalla on luonnolliset juurensa rahan toiminnassa maksuvälineenä.⁸³⁾

Valtio heittää kiertokulkuprosessiin ulkoapäin paperiseteleitä, joihin on painettu niiden rahanimet: 1 punta, 5 puntaa jne. Mikäli ne todellakin ovat liikkeessä samannimisen kultamäärän sijasta, niiden liikkeessä kuvastuvat vain itse rahankiertoliikkeen lait. Erikoisen paperirahakierron laki voi johtua vain sen edustussuhteesta kultaan. Ja tämä laki on yksinkertaisesti se, että paperirahan liikkeeseen laskemista on rajoitettava siihen määrään, missä sen symbolisesti edustamaa kultaa (tai hopeaa) todellakin täytyisi olla liikkeessä. Tosin se kultamäärä, jonka kiertokulun piiri voi niellä, vaihtelee alati tietyn keskitason ylä- tai alapuolella. Tietyn maan kiertokulkuvälineen määrä ei kuitenkaan koskaan laskeudu alemmaksi tiettyä vähimmäismäärää, jonka käytäntö vakiinnuttaa. Se seikka, että tämä vähimmäismäärä muuttuu alati aineosiltaan, ts. on kokoonpantu aina uusista kultakappaleista, ei luonnollisesti ensinkään muuta sen kokoa eikä sen pysyväistä liikettä kiertokulun piirissä. Sen sijalle voidaan siis asettaa paperisymboli. Jos sitä vastoin tänään kaikki kiertokulkua välittävät kanavat täytetään paperirahalla niin

⁸³⁾ Finanssimandariini Wan-mao-in rohkeni esittää Taivaan Pojalle suunnitelman, joka peitetysti tähtäsi kiinalaisten valtioassignaattien muuttamiseen konvertoitaviksi pankkiseteleiksi. Assignaattikomitean kertomuksessa vuoden 1854 huhtikuulta hän saa asianmukaisen löylytyksen. Saiko hän myös välttämättömän kurituksen bambukepeillä, ei kerrota. »Komitea», sanotaan kertomuksen lopussa, »on tarkasti punninnut hänen suunnitelmaansa ja havaitsee, että siinä kaikki tarkoittaa kauppiaiden etua eikä mikään ole eduksi kruunulle.» (»Arbeiten der Kaiserlich Russischen Gesandtschaft zu Peking über China.» Aus dem Russischen von Dr. K. Abel und F. A. Mecklenburg. Erster Band. Berlin 1858, S. 47 sq.) Eräs Englannin pankin »Governor» ollessaan todistajana lordien huoneen asettamassa komiteassa (pankkilaeista) sanoi kiertokulun aiheuttamasta kultarahojen alituisesta metallihukasta seuraavaa: »Joka vuosi tulee uusi joukko suvereneja» (ei valtiollisia, vaan sovereign on punnan nimitys⁸⁴⁾) »liian keveiksi. Ne jotka yhtenä vuotena käyvät täysipainoisesta, menettävät kulumisen kautta riittävästi, kääntääkseen seuraavana vuonna vaa'an itseään vastaan.» (House of Lords' Committee 1848, n:o 429.)

täyteen kuin ne voivat niellä rahaa, niin ne voivat tavaroiden kiertokulussa tapahtuvien muutosten johdosta olla huomenna liian täynnä. Kaikki mitat menettävät merkityksensä. Mutta jos paperin paljous lisääntyy yli määränsä, ts. suuremmaksi sitä samannimisen kultarahan paljoutta, joka voisi olla liikkeessä, niin se, lukuunottamatta sitä vaaraa, mikä johtuu paperirahaa kohtaavasta yleisestä epäluottamuksesta, edustaa sittenkin tavaramaailmassa vain tämän omien sisäisten lakien määräämää kullan paljoutta, jota yksin se vain voikin edustaa. Jos paperisetelmäärä esittää esim. 2 unssia kultaa 1:n asemesta, niin todellisuudessa tulee esim. 1 punta sanokaamme $\frac{1}{8}$ unssin rahanimeksi $\frac{1}{4}$ unssin asemesta. Vaikutus on sama kuin jos kultaa olisi muuttunut hintojen mittana ollessaan. Samoja arvoja, joita aikaisemmin siis ilmaisi 1 punnan hinta, ilmaisee nyt 2 punnan hinta.

Paperiraha on kullan merkki eli rahan merkki. Sen suhde tavaran arvoihin on vain siinä, että nämä ilmaistaan kuvaannollisesti samoilla kultamäärillä, joita paperisymboli havainnollisesti esittää. Paperirahat ovat arvomerkkejä vain sikäli kuin ne edustavat kultamääriä, jotka samoin kuin kaikki muutkin tavaramäärät ovat arvomääriä.⁸⁴⁾

Lopuksi herää kysymys, miksi kultaa voidaan korvata pelkillä sitä esittäville arvottomilla merkeillä? Mutta kuten olemme nähneet, sitä voidaan korvata vain sikäli kuin se toimiessaan lyötynä rahana eli kiertokulkuvälineenä eristyy eli itsenäistyy. Tosin tämä toiminnan itsenäistyminen ei tapahdu yksityisiin kultarahoihin nähden, vaikka se näkyykin siitä, että kuluneet kultakappaleet edelleenkin pysyvät liikkeessä. Pelkkiä rahoja eli kiertokulkuvälineitä kultakappaleet ovat vain niin kauan kuin ne todella ovat liikkeessä. Mutta se mikä ei koske yksityisiä kultarahoja, koskee paperirahalla korvattavissa olevaa vähintä kullan määrää. Se pysyy alati kiertokulun piirissä, toimii edelleenkin kiertokulun välineenä ja on siis olemassa yksinomaan tämän tehtävän edustajana. Sen liike esittää siis ainoastaan tavarametamorfoosin $T - R - T:n$ vastakkaisten prosessien yhtämittaista toisikseen muuttumista, jolloin sen arvohahmo kohtaa tavaraa vain

⁸⁴⁾ Viite 2. *patnokseen*. Sitä kuinka epäselvästi rahalaitosta käsittelee parhaimmatkin kirjailijat ymmärtävät rahan eri tehtäviä, osoittaa esim. seuraava kohta Fullartonin teoksesta: »Mitä tulee meidän kotimaiseen kauppaamme, voidaan kaikki ne rahan tehtävät, joita tavallisesti kulta- ja hopearahat suorittavat, suorittaa yhtä tehokkaasti lunastamattomilla seteleillä, jotka ovat liikkeessä ja joilla ei ole muuta arvoa kuin lain niille antama kuviteltu ja sovinnainen arvo. Tämä on tosiasia, jota minun ymmärtääkseni ei voida kieltää. Sellainen arvo voisi täyttää täysiarvoisen rahan nykyisin tyydyttämät tarpeet, vieläpä suorittaa arvon ja hintojen mitta-asteikon tehtävänkin, mutta vain sillä edellytyksellä, että liikkeeseen laskettujen setelien määrää pidetään oikeissa rajoissa.» (Fullarton, »Regulation of Currencies», 2nd ed. London 1845, p. 21.) Koska siis rahatavara voidaan kiertokulussa korvata pelkillä arvomerkeillä, se on arvojen mittana ja hinta-asteikkona tarpeeton!

kadotakseen heti jälleen. Tavaran vaihtoarvon itsenäinen esittäminen on tässä vain ohimenevä ilmiö. Toinen tavara tulee heti sen sijaan. Sen tähden rahan pelkkä symbolinen merkki riittääkin tässä prosessissa, joka siirtää rahan alati kädestä toiseen. Rahan toiminnallinen olemus niin sanoaksemme nielee sen aineellisen olemuksen. Tavaran hintojen ohimenevänä objektivointuna heijastuksena se toimii enää vain omana merkinään, ja sitä voi siis korvata myös pelkkä merkki.⁸⁵⁾ Rahan merkki tarvitsee vain oman objektiivisesti yhteiskunnallisen pätevyyden ja sen paperisymboli saa pakkokurssin avulla. Tämä valtionpako on voimassa vain jonkin yhteiskunnan rajojen sisällä eli sisäisen kiertokulun piirissä, mutta ainoastaan tässä raha täydellisesti antautuukin tehtävänsä kiertokulkuvälineenä eli lyötynä rahana ja voi siis saada paperirahassa metallisubstanssistaan ulkoaisesti eroavan ja pelkästään toiminnallisen oliomuodon.

3. RAHA

Tavara, joka toimii arvonmittana ja siis myös — joko omassa persoonassaan tai sijaisensa kautta — kiertokulun välineenä, on rahaa. Kultra (tai hopea) on siis rahaa. Rahana kultra toimii toisaalta siellä, missä sen täytyy esiintyä kultaisessa (tai hopeisessa) hahmossaan, siis rahatavarana, ts. siellä, missä se ei esiinny pelkästään kuvaannollisena, niin kuin arvonmittana ollessaan, eikä myös siinä asussa, jossa sitä voi edustaa toinen, niin kuin kiertokulkuvälineenä toimiessaan; toisaalta siellä, missä sen oma toiminta — omassa persoonassaan taikka sijaisen kautta — kiinnittää sen kaikkiin muihin, pelkinä käyttöarvoina oleviin tavaroihin nähden ainoaksi arvohahmoksi eli vaihtoarvon ainoaksi täysipäteiseksi olemukseksi.

a) AARTEEN MUODOSTAMINEN

Kahden vastakkaisen tavarametamorfoosin keskeytymättä jatkuva kiertoliike eli myynnin ja oston lakkaamaton toisiinsa vaihtuminen kuvastuu rahan väsymättömässä kiertoliikkeessä eli sen toiminnassa kiertokulun perpetuum mobilena [ikiliikkujana]. Mutta niin pian kuin metamorfoosisarja katkeaa eikä

⁸⁵⁾ Siitä että kultra ja hopea lyötynä rahana eli toimiessaan yksinomaan kiertokulkuvälineenä tulevat omiksi merkeikseen, Nicholas Barbon johtaa hallituksille oikeuden »to raise money» [korottaa rahan arvoa], ts. antaa esim. sille määrälle hopeaa, jonka nimenä on ollut groschen, suuremman hopeamäärän, esim. taalerin, nimen ja siis maksaa velkojalle groschenin taalerin asemesta. »Rahat kuluvat ja tulevat keveämmiksi, kun ne käyvät monen käden kautta... Kaupassa ihmiset katsovat rahan nimeen ja käypään arvoon eikä hopean määrään... Hallituksen arvovalta tekee metallin rahaksi.» (N. Barbon, mt., s. 29, 30, 25.)

myyntiä enää täydennä sitä seuraava osto, rahan liike lakkaa eli se muuttuu, niin kuin Boisguillebert sanoo, meuble'sta [liikkuvasta] immeuble'ksi [liikkumattomaksi],⁶² pelkästään lyödystä rahasta rahaksi yleensä.

Jo kohta alussa, kun tavaran kiertokulku alkaa kehittyä, kehittyä välttämättömyys ja kiihkeä halu pitää kiinni ensimmäisen metamorfoosin tuloksesta, tavaran muuttuneesta hahmosta eli sen kultanukesta.⁶⁶ Tavaraa ei myydä sitä varten, että toista tavaraa ostettaisiin sen sijaan, vaan jotta voitaisiin korvata tavaramuoto rahamuodolla. Pelkästä aineenvaihdon välityksestä tämä muodonvaihdos tulee itsetarkoitukseksi. Tavaran muuttunut asu estetään toimimasta sen rajattomasti luovutuspatoisena hahmona eli vain ohimenevänä rahamuotona. Siten raha kivistyy aarteeksi ja tavaran myyjästä tulee aarteen muodostaja.

Aivan tavaran kiertokulun alkuasteilla rahaksi muuttuu vain käyttöarvojen liikamäärä. Kulta ja hopea tulevat siten itsestään yltäkylläisyyden eli rikkauten yhteiskunnallisiksi ilmaisuiksi. Tämä aarteen kasaamisen alkeellinen muoto ikuistuu niillä kansoilla, joilla perinnäistä ja oman tarpeen tyydyttämistä tarkoittavaa tuotantotapaa vastaa vakiintunut, rajoitettu ryhmä tarpeita. Niin on aasialaisten, etenkin intialaisten laita. Vanderlint, jonka mielipiteen mukaan kussakin maassa olevan kullan ja hopean paljous määrää tavaroiden hinnat, kysyy itseltään, miksi intialaiset tavarat ovat niin halpahintaisia? Ja vastaa: siksi, että intialaiset hautaavat rahansa maahan. Vuodesta 1602 vuoteen 1734, hän huomauttaa, he hautasivat 150 miljoonaa punttaa hopeaa, joka alkuaan oli tullut Amerikasta Eurooppaan.⁶⁷ Vuosina 1856—1866, siis 10 vuoden aikana, Englanti vei Intiaan ja Kiinaan (Kiinaan viety metalli virtaa suureksi osaksi takaisin Intiaan) 120 miljoonaa punttaa hopeaa, joka aikaisemmin oli vaihdettu australialaiseen kultaan.

Tavarantuotannon kehittyessä edelleen jokaisen tavarantuottajan pitää varata itselleen nervus rerum, »yhteiskunnallinen käteispantti».⁶⁸ Hänen tarpeensa uudistuvat lakkaamatta ja pakottavat alati ostamaan vierasta tavaraa, samalla kun hänen oman tavaran tuottaminen ja myyminen vaativat aikaa ja ovat satunnaisista olosuhteista riippuvaisia. Ostaakseen myymättä hänen on täytynyt aikaisemmin myydä ostamatta. Tämä toiminta, yleisesti suoritettuna, näyttää ristiriitaiselta. Tuotantoläh-

⁶⁶) »Raharikkaus ei ole muuta kuin... rikkautta tuotteista, jotka on muutettu rahaksi.» (*Mercier de la Rivière*, mt., s. 573.) »Tuotteissa oleva arvo on vain muuttanut muotoaan.» (Mt., s. 486.)

⁶⁷) »Tämän menettelyn kautta he pitävät tavaransa ja valmisteensa niin alhaisissa hinnoissa.» (*Vanderlint*, mt., s. 95, 96.)

⁶⁸) »Raha on pantti.» (*John Bellers*, »Essays about the Poor, Manufactures, Trade, Plantations, and Immorality». London 1699, p. 13.)

teilläään jalot metallit vaihtuvat kuitenkin välittömästi muihin tavaroihin. Tässä on myyntiä (tavarankomistajien taholta) ilman ostoa (kullan- ja hopeanomistajien taholta).⁸⁹⁾ Ja myöhemmät myynnit ilman niitä seuraavia ostoja vain välittävät jalosten metallien jatkuvaa jakautumista kaikkien tavarankomistajien kesken. Siten vaihtoliikkeen kaikkiin kohtiin syntyy kooltaan mitä erilaisimpia kulta- ja hopea-arteita. Mahdollisuus säilyttää tavara vaihtoarvona eli vaihtoarvo tavarana synnyttää rahanhimon. Tavarankiertokulun laajetessa kasvaa rahan, rikkauden aina iskuvalmiin, absoluuttisesti yhteiskunnallisen muodon valta.

»Kulta on ihmeellinen olio! Jolla sitä on, hän on kaiken haluamansa herra. Kullalla voi saattaa vaikka sieluja paratiisiin» (Columbus, kirjeessään Jamaicasta, 1503).

Kun rahasta ei näe, mikä on siksi muuttunut, muuttuu rahaksi kaikki, olipa se tavaraa tai ei. Kaikki tulee myytäväksi ja ostettavaksi. Kiertokulusta tulee se suuri yhteiskunnallinen sulatto, johon kaikki uppoaa tullakseen siitä jälleen pois rahakiteenä. Tätä alkemia eivät voi vastustaa edes pyhimysten luut puhumattakaan vähemmän karkeista res sacrosanctae, extra commercium hominum [pyhiksi julistetuista olioista ihmisten kaupan käynnin ulkopuolella].⁹⁰⁾ Samoin kuin rahassa ovat kadonneet kaikki tavaroiden laatueroavuudet, rahakin puolestaan hävittää kiihkeänä tasoittajana kaikki eroavuudet.⁹¹⁾ Mutta raha itse on tavaraa, ulkonainen olio, joka voi tulla kenen yksityisomaisuudeksi hyvänsä. Yhteiskunnallinen voima tulee si-

⁸⁹⁾ Osto yleiskäsitteellisessä merkityksessä edellyttää, että kulta ja hopea ovat jo tavarankomistajien hahmona eli myynnin tuotteena.

⁹⁰⁾ Henrik III, Ranskan kristillisin kuningas, ryöstää luostareilta niiden aarteet ja muuttaa hopeaksi. Tiedämme, mitä osaa näytteli Kreikan historiassa Delfoin tempelien aarteiden ryöstö, jonka fokaialaiset suorittivat. Kuten tunnettu, vanhan ajan kansojen keskuudessa tempelit olivat tavaroiden jumalan asuinsijoja. Tempelit olivat »pyhiä pankkeja». Foinikialaiset, kaupunkansa par excellence [etupäässä], pitivät rahaa kaikkien olioiden muuttuneena muotona. Sen tähden olikin asianmukaista, että neitsyet, jotka antautuivat rakkauden jumalattaren juhlissa vieraille, uhrasivat palkkioksi saamansa rahan jumalattarelle.

⁹¹⁾ ...Mitä? Kultaa?

Keltaista kiiltokultaa?
Tuo tuota, niin on musta valkoinen,
Ruma kaunis, huono hyvä, vanha nuori,
Pelokas urhoollinen, halpa jalo.
Jumalat, miksi tätä, miksi tätä?
Tää pappinnekkin viehtää alttarilta,
Pään alta potevalta patjan riistä.
Tää orja keltainen se pyhät liitot
Sitoo ja purkaa, siunaa kirotut,
Jumaltaa kupansyömät, varkait auttaa
Ja heidät kunniaan ja arvoon nostaa
Senaattorien rinnalle; niin tämä
Se pidellynkin lesken jälleen naittaa,
...Kirottu sa kuona,
Sa ihmiskunnan katuluuska...

(Shakespeare, »Timon Ateenalainen». Cajanderin käännös.)

ten yksityishenkilön yksityismahdiksi. Siksipä antiikin yhteiskunta julistaakin sen taloudellisen ja siveellisen järjestyksensä kumoojaksi, erorahaksi.⁹²⁾ Uudenaikainen yhteiskunta, joka jo lapsuusvuosinaan vetää Plutonin tukasta ylös maan sisuksista,⁹³⁾ tervehtii kultaa oman ominaisimman elämänprinsiippinsä toistavana lihaksitulemisena.

Käyttöarvona tavara tyydyttää jonkin erikoisen tarpeen ja muodostaa aineellisen varallisuuden erikoisen alkutekijän. Mutta tavarän arvo mittaa sen vetoimaa asteen, mikä tavarella on aineellisen varallisuuden kaikkiin muihin alkutekijöihin, se mittaa siis tavaränomistajan yhteiskunnallisen varallisuuden. Barbaarisen yksinkertaisen tavaränomistajan, vieläpä länsieurooppalaisen talonpojankin mielestä arvo ja arvomuoto eivät ole toisistaan erotettavissa, kulta- ja hopea-aarteen lisäys on siis arvon lisäystä. Tosin rahan arvo vaihtelee joko sen oman arvon vaihtelun tai tavaröiden arvon vaihtelun johdosta. Mutta se ei kuitenkaan estä sitä, että ensinnäkin 200 unssissa kultaa on aina enemmän arvoa kuin 100:ssa, 300:ssa enemmän kuin 200:ssa jne. ja että toiseksi tämän olion metallinen luontaismuoto pysyy edelleenkin kaikkien tavaröiden yleisenä vastikemuotona, kaiken ihmistyön välittömänä yhteiskunnallisena lihaksitulemisena. Aarteen kasaamisen vietti on luonnostaan mittaamaton. Laadullisesti eli muotonsa puolesta raha on rajaton, ts. aineellisen varallisuuden yleinen edustaja, koska se voidaan muuttaa välittömästi miksi tavaraksi hyvänsä. Mutta samalla jokainen todellinen rahasumma on määrällisesti rajoitettu ja sillä on siis vain rajoitettu vaikutus ostovälineenä. Tämä vastakohtaisuus rahan määrällisen rajoittuneisuuden ja laadullisen rajattomuuden välillä johtaa aarteen muodostajan alituisen kasaamiseen, Sisyfoksen työhön. Hänen käy samoin kuin maailman valloittajan, joka jokaisen uuden maan mukana valloittaa ainoastaan uuden rajan.

Jotta kullan voisi säilyttää rahana ja siis aarteen muodostamisen alkeena, se on estettävä kiertämästä eli hajaantumasta ostovälineenä kulutustarvikkeeksi. Aarteen kasaaja uhraa siis kultafetiisille lihanhimonsa. Hän tekee totta itsensäkieltämisen evankeliumista. Toiselta puolen hän voi saada kiertokulusta rahana vain sen, minkä hän siihen tavarana panee. Kuta enem-

⁹²⁾ Ei maailmaan lie luotu toista laitosta
Niin surkeaa kuin raha on: se kaupungit
Hävittää, miehet kartanoista karkottaa,
Se ihmislästen kelpo mielet turmelee
Ja liittäihin viettelee ne suostumaan;
Se neuvoa heille juonia jos joitakin,
Pahuutta kaikenlaista aina suosimaan.

(Sofokles, »Antigone». Forsmanin käännös.)

⁹³⁾ »Ahneus toivoo voivansa vetää itse Plutonin maan sisästä.» (Athenaeus, »Deipnosophistarum».)

män hän tuottaa, sitä enemmän hän voi myydä. Työteliäisyys, säästäväisyys ja itaruus ovat siis hänen päähyveensä; myydä paljon, ostaa vähän — siinä koko hänen kansantaloustieteensä.⁹⁴⁾

Aarteen välittömän muodon rinnalla tapaamme sen esteettisen muodon; kulta- ja hopeatavaroiden omistamisen. Se kehittyi porvarillisen yhteiskunnan rikkauten mukana. »Soyons riches ou paraissons riches.» [Olkaamme rikkaita tai näyttäkäämme rikkailta.] (Diderot.)⁹⁵⁾ Täten kehittyvät osittain yhä laajenevat markkinat kullalle ja hopealle riippumatta niiden tehtävistä rahana, osittain syntyy piilevä rahalähde, joka pulppuaa etenkin yhteiskunnallisina myrskyaikoina.

Aarteen kasaaminen suorittaa erinäisiä tehtäviä metallikiertokulun taloudessa. Lähin tehtävä johtuu lyödyn kulta- ja hopearahan kiertoehdoista. Olemme nähneet, kuinka tavaroiden kiertokulun vaihdellessa alituisesti laajuudeltaan, hinnoiltaan ja nopeudeltaan rahan kiertämässä oleva määrä laskee ja nousee herkeämättä luuteen ja vuoksen tavoin. Rahamäärän täytyy siis kyetä suppenemaan ja paisumaan. Milloin on rahaa — lyötynä rahana — vedettävä mukaan, milloin on lyötyä rahaa sysyttävä pois rahana. Että liikkeessä oleva rahamäärä todella vastaisi aina kiertokulun kyllästysastetta, maan kulta- ja hopeamäärän täytyy olla suurempi kuin näiden metallien rahaksi lyödyn määrän. Tämä ehto tulee täytetyksi rahan aarremuodon avulla. Aaresäiliöt ovat samalla kanavia, jotka joko vetävät itseensä liikkeestä tai työntävät itsestään liikkeeseen rahaa, joten sen kiertokanavat eivät koskaan tule liian täyteen.⁹⁶⁾

b) MAKSUVÄLINE

Tavaroiden kiertokulun välittömässä muodossa, jota olemme tähän asti käsitelleet, sama arvosuure esiintyi aina kaksinaisena, tavarana toisessa kohtiossa ja rahana päinvastaisessa kohtiossa. Tavaranomistajat tulivat sen vuoksi tekemisiin toistensa kanssa

⁹⁴⁾ »Lisätä niin paljon kuin mahdollista kaikkien tavaroiden myyjien lukua, vähentää niin paljon kuin mahdollista ostajien lukua, siinä saraat, joissa kaikki kansantaloustieteen toimenpiteet pyörivät.» (Verril, mt., s. 52.)

⁹⁵⁾ »Jokaisen kansakunnan kauppaa varten tarvitaan määrätty summa metallirahaa, joka vaihtelee ja jota on milloin enemmän, milloin vähemmän, sen mukaan kuin olosuhteet vaativat... Nämä rahan luode ja vuoksi vaihtelevat itse ilman valtiomiesten apua. Säiliöt toimivat vuoroin; kun rahaa on niukasti, lyödään harkkoja rahaksi, kun harkkoja on vähän, sulistetaan rahaa.» (Sir D. North, mt. [Postscript.], s. 3.) John Stuart Mill, joka pitkään aikaa oli Itä-Intian komppanian⁹⁴⁾ virkamiehenä, vakuuttaa, että Intiassa vieläkin hopeakoriste toimii ilman muuta aarteena. »Hopeakoristeet vedetään esiin ja lähetetään rahapajaan, kun korkokanta on korkea, ja ne vaeltavat jälleen takaisin, kun korkokanta laskee.» (J. St. Millin lausunto »Reports on Bankacts 1857», n:o 2084 ja 2101.) Erään vuodelta 1864 olevan parlamenttiasiakirjan mukaan, joka koskee kullaa ja hopean tuontia Intiaan ja vientiä sieltä,⁹⁵⁾ kullaa ja hopean maahan-tuonti 1863 oli 19 367 764 puntaa suurempi kuin maastavienti. Vuoden 1864 edellisinä 8 vuotena oli jalojen metallien tuonti 109 652 917 puntaa suurempi kuin vienti. Tämän vuosisadan aikana lyötiin Intiassa rahaksi paljon yli 200 000 000 puntaa.

vain molemmilla puolilla olevien vastikkeiden edustajina. Tavarankiertokulun kehittyessä syntyy kuitenkin suhteita, jotka saavat aikaan sen, että tavarankuovuttaminen ja sen hinnan realisoiminen tapahtuvat eri aikoina. Tässä riittää viittaus yksinkertaisimpiin näistä suhteista. Toisen tavaralajin tuottamiseen vaaditaan pitempi, toisen lyhempi aika. Eri tavaroiden tuottaminen on sidottu eri vuodenaikoihin. Toinen tavara syntyy markkinapaikallaan, toinen täytyy matkata kaukaisille markkinoille. Toinen tavarankuovuttaja voi siis esiintyä myyjänä ennen kuin toinen ostajana. Kun samojen henkilöiden välillä uudistuvat alati samat liiketoimitukset, niin tavaroiden myyntiehdot järjestyvät niiden tuotantoehtojen mukaisiksi. Toiselta puolen myydään eräiden tavaralajien, esim. talon, käyttöoikeus määrääjäksi. Vasta määräajan kuluttua on ostaja todellakin saanut tavarankuovttöarvon. Hän ostaa sen siis ennen kuin hän sen maksaa. Toinen tavarankuovuttaja myy valmistava tavaraa, toinen ostaa vain rahan edustajana tai vain tulevan rahan edustajana. Myyjästä tulee velkoja, ostajasta velallinen. Kun tavarankuovttömuotoosi eli sen arvomuodon kehittyminen tulee tässä toisenlaiseksi, saa myös raha toisen tehtävän. Siitä tulee maksuväline.⁹⁶⁾

Velkojan tai velallisen osat juontuvat tässä yksinkertaisesta tavarankuovttökulusta. Sen muuttunut muoto painaa myyjään ja ostajaan tämän uuden leiman. Aluksi ne ovat siis samojen tavarankuovttökulun välittäjien vuorotellen näyttelemiä ja yhtä ohimeneviä osia kuin myyjän ja ostajan osat. Kuitenkin vastakohta näyttää tässä jo alusta pitäen vähemmän hauskalta ja se on soveliaampi kiteytymään.⁹⁷⁾ Mutta samat osat voivat juontua myös riippumatta tavarankuovttökulusta. Esim. antiikin maailman luokkataistelu liikkuu pääasiallisesti velkojien ja velallisten välisen taistelun muodossa ja Roomassa se päättyy velallisen plebeijin häviöön, jonka jälkeen orjat tulevat hänen sijaansa. Keskiajalla taistelu päättyy feodaalisen velallisen häviöön ja tämä menettää valtiollisen valtansa samalla kun sen taloudellisen perustankin. Kuitenkin rahamuoto — velkojan ja velallisen suhteen muotona on rahasuhte — kuvastaa tässä vain syvemmällä olevien taloudellisten ehtojen vastakohtaisuutta.

Palatkaamme taas tavarankuovttökulkuun. Vastikkeiden, tavarankuovttö ja rahan, yhdenaikaista esiintymistä myyntiprosessin

⁹⁶⁾ Luther tekee eron rahan välillä ostovälineenä ja maksuvälineenä. »Alheutat minulle kaksinkertaisen vahingon: en voi täällä maksaa ja tuolla ostaa.» (*Martin Luther, »An die Pfarrherrn, wider den Wucher zu predigen»*. Wittenberg 1540.)

⁹⁷⁾ Velallisen ja velkojan suhteista englantilaisten kauppiaiden keskuudessa 1700-luvun alussa sanotaan: »Täällä Englannissa on liikemiesten keskuudessa vallalla niin julma henki, ettei sellaista tavata missään muussa yhteiskuntaluokassa eikä missään valtakunnassa koko maailmassa.» (*»An Essay on Credit and the Bankrupt Act»*. London 1707, p. 2.)

molemmissa kohtioissa ei enää ole. Raha toimii nyt ensiksikin arvonmittana myydyn tavarankintaa määrättäessä. Sen sovittu hinta mittaa ostajan velkasitoumuksen suuruuden, ts. rahasumman, joka hänen on suoritettava määrättyä ajankohtana. Toiseksi raha toimii kuvaannollisena ostovälineenä. Huolimatta siitä, että se on olemassa vain ostajan rahallisessa sitoumuksessa, se aikaansaa kuitenkin tavarankintamisen toisiin käsiin. Vastamäärätyn maksuajan tultua maksuväline joutuu todella kiertokulkuun, ts. siirtyy ostajan kädestä myyjän käteen. Kiertokulkuväline muuttui aarteeksi sen tähden, että kiertokulkuprosesi keskeytyi ensi asteeseensa, ts. raha eli tavara muuttuneessa asussaan otettiin pois kiertokulusta. Maksuväline joutuu kiertokulkuun, mutta vasta sitten kun tavara on jo siitä joutunut pois. Raha ei enää välitä prosessia. Vaihtoarvon absoluuttisena olemassaolona eli yleisenä tavarana raha päättää sen itsenäisesti. Myyjä muutti tavarankintaa rahaksi tyydyttääkseen rahalla jonkin tarpeen; aarteen kasaja teki sen säilyttääkseen tavarankintaa rahan muodossa, velassa oleva ostaja voidakseen maksaa. Jollei hän maksaa, niin hänen omaisuutensa myydään pakkokaupalla. Tavarankintaa arvohahmosta, rahasta, tulee siis nyt itse kiertokulkuprosesin suhteita vastaavan, yhteiskunnallisen välttämättömyyden kautta myynnin itsetarkoitus.

Ostaja muuttaa rahan takaisin tavaraksi ennen kuin hän on muuttanut tavarankintaa rahaksi eli hän toteuttaa tavarankintaa toisen metamorfoosin aikaisemmin kuin ensimmäisen. Myyjän tavara taas kiertää ja realisoii hintansa, mutta vain yksityisoikeudellisena rahavaatimuksena. Se muuttuu käyttöarvoksi ennen kuin se on muuttunut rahaksi. Sen ensimmäinen metamorfoosi seuraa vasta jäljestäpäin.⁹⁸⁾

Kiertokulkuprosesin kunakin tiettyä ajankohtana maksettavaksi langenneet velkasitoumukset edustavat niiden tavarankintaa hintojen summaa, joiden myynti nuo sitoumukset aiheutti. Tämän hintasumman realisoimiseen tarvittavan rahan määrä riippuu lähinnä maksuvälineiden kiertonopeudesta. Sen määrää kaksi seikkaa: velkojien ja velallisten suhteiden toisiinsa kytkäytyminen siten, että *A*, joka saa rahaa velalliseltaan *B:l*tä, maksaa sen velkojalleen *C:l*le jne., ja eri maksuaikojen välien

⁹⁸⁾ Viite 2. painokseen. Vuonna 1859 ilmestyneestä kirjastani lainatusta seuraavasta otteesta näkyy, miksi minä en ota tekstissä ensinkään huomioon päinvastaista muotoa: »Päinvastoin prosessissa *R — T* voidaan raha luovuttaa todellisena ostovälineenä ja siten realisoida tavarankintaa hinta ennen kuin rahan käyttöarvo realisoidaan eli tavara luovutetaan. Tämä tapahtuu esim. tavallisessa sanomalehtien yms. tilauksessa. Tai siinä tavassa, jolla Englannin hallitus ostaa ryotien oopiumin Intiassa... Niin raha vaikuttaa kuitenkin vain jo tunnetussa ostovälineen muodossa... Pääomaa maksetaan luonnollisesti myös ennakoita rahan muodossa... Tämä näkökohta ei kuitenkaan tule kysymykseen yksinkertaisessa kiertokulussa.» (»Zur Kritik etc.», p. 119, 120.)

pituus. Maksujen eli jäljestäpäin tapahtuvien ensimmäisten metamorfoosien jatkuva ketju eroaa olennaisesti aikaisemmin käsitellyistä metamorfoosisarjojen kietoutumisista. Kiertokulkuvälineen liikkeessä ei myyjien ja ostajien välinen keskinäinen yhteys tule ainoastaan ilmaistuksi, vaan itse tämä yhteyskin syntyy vasta rahankierrossa ja sen kanssa. Sitä vastoin maksuvälineen liike ilmaisee jo ennen sitä olleen valmiin yhteiskunnallisen suhteen.

Myyntien tai ostojen yhdenaikaisuus ja rinnakkaisuus rajoittavat lyödyn rahan määrän korvaamista kiertonopeudella. Ne muodostavat päinvastoin uuden vipusimen maksuvälineiden taloudessa. Maksujen keskittyessä samaan paikkaan kehittyy itsestään erityisiä laitoksia ja menettelytapoja niiden tasoittamiseksi. Sellaisia olivat esim. virements keskiajan Lyonissa. *A:n* velkasaatava *B:ltä*, *B:n C:ltä*, *C:n A:ltä*, jne. on vain saatettava vastakkain, jolloin ne positiivisina ja negatiivisina suureina tasoittavat toisensa tiettyyn määrään saakka. Maksettavaksi jää vain velkatase. Kuta suuremmassa määrässä maksut keskittyvät, sitä pienempi on suhteellisesti tase ja siis kiertävien maksuvälineiden määrä.

Rahan tehtävään maksuvälineenä sisältyy sovittamaton ristiriita. Sikäli kuin maksut tasoittavat toisensa, rahalla on vain kuvaannollinen merkitys laskurahana eli arvojen mittana. Mikäli suoritettava on todellinen maksu, raha ei esiinny kiertokulun välineenä, vain aineenvaihdon häviävänä ja välittävänä muotona, vaan yhteiskunnallisen työn yksilöllisenä ruumiillistumana, vaihtoarvon itsenäisenä olemuksena, absoluuttisena tavarana. Tämä ristiriita puhkeaa ilmi siinä tuotanto- ja liikepulien vaiheessa, jota sanotaan rahakriisiksi.⁹⁹⁾ Se syntyy vain siellä, missä maksujen keskeytymätön ketju ja niiden keinotekoinen tasoittamisjärjestelmä ovat täysin kehittyneet. Kun tässä koneistossa tapahtuu yleisiä häiriöitä, johtukootpa ne mistä hyvänsä, niin raha muuttuu äkillisesti ja välittömästi laskurahan pelkästä kuvaannollisesta asusta kovaksi rahaksi. Tavalliset tavarat eivät voi sitä enää korvata. Tavarantoiminnan arvo tulee arvottomaksi ja tavarantoiminnan arvo katoaa oman arvomuotonsa tieltä. Vielä äskettäin porvari julisti menestyksestä juopuneessa valistuneisuudessaan rahan tyhjäksi harhakuvaksi: vain tavara on rahaa. Vain raha on tavaraa! kaikuu nyt kautta maailmanmarkkinoiden. Niin kuin

⁹⁹⁾ Rahakriisi sellaisena kuin olemme sen tekstissä määritelleet, nim. jokaisen yleisen tuotanto- ja liikepulien erityisenä jaksena, on tarkoin erotettava siitä erikoislaatuista pulasta, jota myös sanotaan rahakriisiksi, mutta joka voi esiintyä itsenäisesti vaikuttaen vain takautuvasti teollisuuteen ja kauppaan. Näiden pulien liikuntakeskuksena on rahapääoma ja niiden välittömänä alana pankki, pörssi ja finanssit. (*Marxin selitys 3. painokseen.*)

peura janoaa raikasta vettä, niin porvarin sielu janoaa rahaa, tuota ainoaa rikkautta.¹⁰⁰⁾ Pulassa vastakohta tavarankierro ja sen arvoasun, rahan, välillä kehittyy absoluuttiseen ristiriitaan saakka. Tässä on siis myös yhdentekevä, missä muodossa raha esiintyy. Suoritettakoonpa maksut kullassa tai luottorahassa, esim. pankkiseteleissä, rahannälkä pysyy samana.¹⁰¹⁾

Jos nyt tarkastelemme jonakin ajanjaksona kiertoliikkeessä olevan rahan kokonaissummaa, niin se on — kun kiertokulun ja maksuvälineiden kiertonopeus on tietty — yhtä kuin realisoitavien tavarankierro hintojen summa plus langenneiden maksujen summa, miinus toisensa tasoittavien maksujen summa ja lopuksi miinus niiden kiertoliikkeiden lukumäärä, joissa sama rahakappale toimii vuoroin milloin kiertokulku-, milloin maksuvälineenä. Esim. talonpoika myy viljansa 2 punnasta, jotka silloin ovat kiertokulkuvälineenä. Hän maksaa niillä kutojan hänelle toimittaman liinakankaan. Samat 2 puntaa ovat nyt maksuvälineenä. Kutoja ostaa nyt raamatun käteisellä, nuo 2 puntaa ovat uudelleen kiertokulkuvälineenä jne. Jonkin ajanjakson, esim. yhden päivän, aikana liikkeessä oleva rahamäärä ja kiertävä tavarankierro eivät siis enää vastaa toisiaan, eivät edes silloin, kun hinnat, rahankierro nopeus ja maksujen hoito ovat tietyt. Kiertoliikkeessä on rahaa, joka edustaa kiertokulusta jo aikoja sitten pois joutuneita tavaroita. Kiertämässä on tavaroita, joiden rahavastike näyttäytyy vasta tulevaisuudessa. Toiselta puolen ovat kunakin päivänä solmitut maksusitoumukset ja samana päivänä langenneet maksut aivan erimittaisia suureita.¹⁰²⁾

¹⁰⁰⁾ »Tämä luottojärjestelmän äkillinen muuttuminen rahajärjestelmäksi tuo käytännölliseen paniikkiin teoreettista pelkoa; ja kiertokulun aiheuttajat ovat kauhuissaan omien suhteittensa läpitunkemattoman salaisuuden edessä.» (*Karl Marx*, »Zur Kritik etc.», p. 126.) »Köyhät ovat toimettomina, koska rikkailla ei ole rahaa, millä voisivat antaa köyhille työtä, vaikka heillä on sama maa ja samat kädet hankkiakseen ruokatarvikkeita ja vaatteita kuin aikaisemminkin; ja juuri nämähän, eikä raha, ovat kansan todellinen rikkaus.» (*John Bellers*, »Proposals for Raising a College of Industry». London 1696, s. 3, 4.)

¹⁰¹⁾ Kuinka »amis du commerce» [kaupan ystävät] käyttävät hyväkseen sellaisia hetkiä, osoittaa seuraava: »Eräänä sellaisena hetkenä» (1839) »muuan vanha koronkiskoja, pankkiiri» (Cityssä) »avasi yksityishuoneessaan pöytälaatikkonsa kannen ja näytti ystävälleen kokonaisia nippuja pankkiseteleitä ilmaisten peittelemättömän riemukkaasti, että niissä oli 600 000 puntaa, että hän oli pidättänyt ne pahentaakseen rahannälkää ja että hän päästää ne liikkeeseen kello 3 jälkeen samana päivänä.» (*H. Roy*,] »The Theory of the Exchanges. The Bank Charter Act of 1844». London 1864, p. 81.) Puolivirallinen lehti »The Observer» huomauttaa 24. huhtikuuta 1864: »Liikkeellä on hyvin merkittäviä hujuja niistä keinoista, joita on käytetty synnyttämään pankkiseteleiden puutetta... Niin kyseelliseltä kuin näyttääkin oletus, että sellaisia tempuja olisi tehty, on juttu käynyt niin yleiseksi, että siitä todellakin täytyy mainita.»

¹⁰²⁾ »Päivän kuluessa päätettyjen myyntien tai sopimusten määrä ei vaikuta samana päivänä liikkeessä olevan rahan määrään; useimmissa tapauksissa ne esiintyvät mitä erilaatuisimpina vekseleinä, jotka on asetettu vasta myöhemmin liikkeeseen joutuville rahasummille... Tähän tunnustettujen vekseleiden tai avattujen tilien ei tarvitse suuruudeltaan, määrältään eikä kestoajaltaan olla lainkaan niiden kaltaisia, jotka huomenna tai yhihuomenna tunnustetaan tai avataan; päinvastoin monet tämän päivän vekseleistä ja veloista langetessaan kuitataan kokonaista sitoumusten ryhmää vastaan, joiden alkuna on melkeinpä loppumaton taaksepäin ulottuva sarja päiviä. Useinkin 12, 6 3 ja 1 kuukauden paperit kokoontuvat yhteen samaksi päiväksi ja li-

Luottoraha syntyy välittömästi rahan toiminnasta maksuvälineenä, kun myytyjen tavaroiden velkakuitit puolestaan kiertävät velkasaatavien siirtoina. Toiselta puolen taas rahan toiminta maksuvälineenä laajenee samassa määrin kuin luottojärjestelmän. Maksuvälineenä raha saa erikoisia olomuotoja, joissa se asustaa suurien kauppatoimien piirissä, jota vastoin kultaja hopearahat tulevat tungetuiksi pääasiallisesti vähittäiskaupan alle.¹⁰³⁾

Kun tavarantuoanto on saavuttanut tietyn kehitysasteen ja tietyn laajuuden, rahan tehtävä maksuvälineenä laajenee tavaran kiertokulun piirin ulkopuolelle. Rahasta tulee yleinen tavara kaikissa maksusopimuksissa.¹⁰⁴⁾ Korot, verot yms. muuttuvat luontaisuuksista rahamaksuiksi. Sen kuinka suuresti tämä muutos riippuu tuotantoprosessin kokonaisrakenteesta, osoittaa esim. Rooman keisarikunnan kahdesti epäonnistunut yritys kantaa kaikki maksut rahassa. Ranskan maalaisväestön hirveä kurjuus Ludwig XIV aikana, minkä Boisguillebert, marsalkka Vauban ym. niin kaunopuheisesti paljastavat, ei johtunut ainoastaan verojen suuruudesta, vaan myös luonnossa suoritettujen verojen muuttamisesta rahaveroiksi.¹⁰⁵⁾ Kun toiselta puolen luonnossa suoritettava maankorko — Aasiassa se on samalla valtion verojen päätekijä — perustuu tuotantosuhteisiin, jotka luonnonsuhteiden tavoin alati uusiintuvat, niin mainittu maksutapa ylläpitää takautuvasti vanhaa tuotannon muotoa. Se on yksi Turkin valtakunnan itsensäilyttämisen salaisuuksista. Jos Japa-

säävät täten sinä päivänä lankeavien suorituksien määrää.» (»The Currency Theory Reviewed; in a Letter to the Scottish People», By a Banker in England. Edinburgh 1845, p. 29, 30 passim.)

¹⁰³⁾ Esimerkiksi siitä, kuinka vähän todellista rahaa tarvitaan varsinaisiin kauppatoimiin, otamme tähän yhteenvedon erään Lontoon suurimman kauppahuoneen (Morrison, Dillon & Co.) vuotuisista rahatuloista ja maksuista. Sen vuotuinen (1856) kaupapavaihto, joka nousi useihin miljooniin puntiin, on supistettu yhden miljoonan mitta-kaavaan.

Tulot		Punnissa	
Pankkiirien ja kauppiaiden määräpäivänä maksettavia vekseleitä	533 596	Menot	Punnissa
Pankkiirien ym. näytettäessä maksettavia šekkejä	357 715	Määräpäivänä maksettavia vekseleitä	302 674
Maapankin seteleitä	9 627	Lontoon pankkiirien šekkejä	663 672
Englannin pankin seteleitä	68 554	Englannin pankin seteleitä	22 743
Kultaa	28 089	Kultaa	9 427
Hopeaa ja kuparia	1 486	Hopeaa ja kuparia	1 484
Postitse rahaosituksia	933		

Kaikkiaan 1 000 000 Kaikkiaan 1 000 000
(»Report from the Select Committee on the Bankacts», July 1858, p. LXXI.)

¹⁰⁴⁾ »Kaupankäynti on nyt muuttunut tavaroiden vaihtamisesta tavaroihin eli niiden toimittamisesta ja vastaanottamisesta pelkästään myymiseksi ja maksamiseksi. Kaikki liikkeen lajit ovat täten muuttuneet puhtaiksi rahatoimituksiksi.» ([D. De-foe.] »An Essay upon Public Credit», 3 ed. London 1740, p. 8.)

¹⁰⁵⁾ »Raha on tullut kaikkien tavaroiden pyöveliksi.» Raha-asiain taito on se »retortti, jolla haindutetaan suunnattomat määrät hyödykkeitä ja elintarvikkeita tuon tuhoatuottavan pohjasakan voittamiseksi.» »Raha julistaa sodan koko ihmiskunnalle.» (Boisguillebert, »Dissertation sur la Nature des Richesses, de l'Argent et des Tributs» édit. Daire, »Economistes financiers». Paris 1843, t. I, p. 413, 419, 417, 418.)

nissa eurooppalaisten sille sanelema ulkomaankauppa tuo mukanaan maankoron luontaismaksujen muuttumisen rahamaksuiksi, niin Japanin mallikelpoinen maanviljelys on hukassa. Sen ahtaat taloudelliset ehtodot hajoavat kokonaan.

Jokaisessa maassa vakiintuvat tietyt yleiset maksuajat. Ne riippuvat osittain vuodenaikojen vaihteluun liittyneistä tuotannon luonnollisista ehdoista — muut uusintamisen kiertokausista johtuvat tekijät jätämme huomioon ottamatta. Näiden maksuajkojen mukaan säännöstellään myös ne maksut, jotka eivät johdu suoranaisesti tavarankiertokulusta, kuten verot, korot jne. Se rahamäärä, joka tiettyinä vuodenaikoina tarvitaan näihin yli koko yhteiskunnan siroteltuihin maksuihin, aiheuttaa maksuvälineiden taloudessa aika-ajoin toistuvia, mutta aivan pinnallisia häiriöitä.¹⁰⁶⁾ Maksuvälineiden kiertonopeuden laista seuraa, että kaikkiin määräaikaisiin maksuihin — olkoonpa niiden aihe mikä hyvänsä — tarvittava määrä maksuvälineitä on suoraan* verrannollinen maksuajkojen pituuteen.¹⁰⁷⁾

Rahan kehittyminen maksuvälineenä aiheuttaa välttämättä rahan kasaantumista velkasummien maksupäiviksi. Samalla kun porvarillisen yhteiskunnan edistyessä aarteiden muodostaminen itsenäisenä rikastumismuotona lakkaa, se lisääntyy tämän edistymisen mukana maksuvälineiden vararahastojen muodossa.

c) MAAILMANRAHA

Joutuessaan sisäisen kiertokulkupiirin ulkopuolelle raha hylkää siinä kehittyneet paikalliset muotonsa hintojen mitta-asteikkona, lyötynä rahana, vaihtorahana ja arvomerkinä ja palaa

¹⁰⁶⁾ »Helluntaimaanantaina 1824», herra Craig kertoo parlamentin tutkimuskomitealle 1826, »Edinburghissa oli niin tavaton pankkisetelien kysyntä, ettei meillä enää kello 11 ollut yhtään seteliä säilössä. Me pyysimme vuoron perään eri pankkeja lainaamaan seteleitä, mutta emme voineet saada mitään ja useita toimia jouduttiin tasaamaan vain slips of paper [paperilapuilla]. Kello 3 ip. olivat kuitenkin jo kaikki setelit palanneet pankkeihin, joista ne olivat lähteneet. Ne olivat vain vaihtaneet omistajia.» Vaikka pankkisetelien todellinen keskikiertomäärä Skotlannissa on vähemmän kuin 3 miljoonaa punttaa, otetaan kuitenkin niinä vuoden päivinä, jolloin suoritetaan erilaisia maksuja, käyttöön jokainen pankkiirien hallussa oleva seteli, kaiken kaikkiaan noin 7 miljoonaa punttaa. Näissä tapauksissa setelien on suoritettava yksi ainoa ja erikoinen tehtävä, ja niin pian kuin ne ovat sen täyttäneet, ne virtaavat takaisin niihin pankkeihin, joista ne ovat lähteneet. (John Fullarton, »Regulation of Currencies», 2nd. ed. London 1845, p. 86, selitys.) Selitykseksi on lisättävä, että Fullartonin kirjan ilmestyessä ei Skotlannissa talletuksista annettu sekkejä, vaan ainoastaan seteleitä.

* Alkutekstissä on: kääntäen, mikä on ilmeisesti kirjoitusvirhe. Toim.

¹⁰⁷⁾ Kysymykseen, »riittäisivätkö samat 6 miljoonaa» (kultaa) »kiertokulkuun varten, jos vuotuisen liikevaihtoon tarvitaan 40 miljoonaa», Petty vastaa tavantavomaisen mestarillisesti: »Minä vastaan: kyllä, sillä jos yksi kierto tapahtuisi niin lyhyessä ajassa kuin viikossa, kuten tapahtuu köyhien käsityöläisten ja työmiesten kesken, joiden maksupäivä on lauanta, niin jo $\frac{40}{14}$ miljoonaa riittäisi täyttämään 40 miljoonan vaihtoon vaadittavan käteisrahan tarpeen; mutta jos kierto tapahtuisi neljännesvuosittain, niin kuin me maksamme korot ja verot, niin silloin tarvitaan 10 miljoonaa. Edellyttäen siis, että kiertoajat yleensä vaihtelevat yhdestä viikosta 13:een, meidän on otettava keskiarvo ja laskettava yhteen 10 ja $\frac{40}{13}$ miljoonaa, josta puolet $\frac{5}{13}$ miljoonaa. Tämä määrä olisi niin muodoin riittävä.» (William Petty, »Political Anatomy of Ireland, 1672», edit. London 1691, p. 13, 14.)**

alkuperäiseen jalojen metallien harkkomuotoon. Maailmankaupassa tavarat kehittävät arvonsa kaikkialla yleisesti tunnustetuksi. Tavaroiden itsenäinen arvoasu kohtaa niitä tällöin maailmanrahana. Vasta maailmanmarkkinoilla raha toimii kaikessa laajuudessaan tavarana, jonka luontoismuoto on samalla ihmistyön välitön yhteiskunnallinen toteutumismuoto in abstracto. Rahan olemassaolotapa tulee sen käsitettä vastaavaksi.

Sisäisessä kiertopiirissä voi vain yksi tavara olla arvonmittana ja siis rahana. Maailmanmarkkinoilla on käytännössä kaksinkertainen arvonmitta, kulta ja hopea.¹⁰⁸⁾

Maailmanraha toimii yleisenä maksuvälineenä, yleisenä ostovälineenä ja yleensä rikkouden (universal wealth) absoluuttisen yhteiskunnallisena aineellistumana. Vallitsevana on sen toiminta maksuvälineenä, kansainvälisten tilinpäätösten tasoittajana. Siitä merkantiilijärjestelmän tunnussana — kauppatase.¹⁰⁹⁾

¹⁰⁸⁾ Tästä selviää, kuinka mielettämiä ovat kaikki lainsäädännöt, jotka määräävät, että kansallispankkien on koottava varastooinaostaan sitä jaloa metallia, joka kotimaassa suorittaa rahan tehtäviä. Siten syntyneet Englannin pankin »suloiset esteet» ovat tunnettuja. Kullan ja hopean suhteellisen arvonvaihteluun suurista historiallisista ajanjaksoista ks. *Karl Marx*, »Zur Kritik etc.», p. 136 —. *Lisäys 2. painokseen*. Sir Robert Peel koetti pankkilaissaan vuodelta 1844 poistaa epäkohtaa sillä, että hän sallii Englannin pankin laskea liikkeeseen seteleitä hopeaharkkovakuudella, niin että hopeavarasto ei kuitenkaan koskaan saisi olla enempää kuin neljäs osa kultavarastosta. Hopean arvo määrättiin tässä sen markkinahinnan mukaan (kullassa) Lontoon markkinoilla. (4. painokseen. Me elämme jälleen aikaa, jona kullan ja hopean välinen arvosuhde vahvasti vaihtelee. Noin 25 vuotta sitten kullan ja hopean arvosuhde oli $15\frac{1}{2} : 1$, nyt se on noin $22 : 1$, ja hopean arvo kultaan verrattuna laskee yhä edelleen. Tämä on olennaisena seurauksena molempien metallien tuotantotavan muuttumisesta. Aikaisemmin kultaa saatiin melkein yksinomaan huuhtomalla kultapitoisia juoksuhietakeroksia, kultapitoisten vuorilajien rapautumisen tuotteita. Nyt tämä menettelytapa ei enää riitä, ja sen on syrjäyttänyt aikaisemmin vain toissijaisesti harjoitettu, vaikkakin jo muinaiskansojen tuntema (*Diodoros*, III, 12—14) kultapitoisten kvartsisuonien käyttö. Toiselta puolen Amerikan Kalliovuorten länsiosassa löydettiin uusia tavattoman suuria hopeakerroksia, ja nämä sekä Mexikon hopeakaivokset saatiin rautateiden kautta muun maailman yhteyteen, joten kävi mahdolliseksi käyttää niissä uudenlaisia koneistoja ja polttoainetta ja siten tuottaa hopeaa suuressa määrässä ja vähemmillä kustannuksilla. Nämä metallit esiintyvät malmisuonissa kuitenkin eri tavoin. Kulta on enimmäkseen puhtaana, mutta mitättömän pienenä kimpaleina kvartsiin haajaantuneena, koko malmisuoni on sen tähden muserrettava ja kulta siitä huuhdottava tai vedettävä ulos elohopealla. Miljoonaa kvartsigrammaa kohti tulee siten usein tuskin 1—3, hyvin harvoin 30—60 grammaa kulta. Hopeaa on harvoin puhtaana, mutta sitä vastoin on se erikoisissa, verrattain helposti irrotettavissa malmeissa, jotka enimmäkseen sisältävät 40—90% hopeaa; tai sitä on myös pienemmissä määrin kupari-, lyijy- ym. malmeissa, joiden louhinta jo muutenkin maksaa vaivan. Jo tästä käy selville, että samaan aikaan kun kullan tuotannon käytetty työ on paremminkin lisääntynyt, hopean tuotantoon käytetty työ on ehdottomasti vähentynyt, ja että viimeksi mainitun arvon aleneminen saa aivan luonnollisen selityksensä. Tämä arvon aleneminen ilmenisi vieläkin suurempana hinnan alenemisena, jollei hopean hintaa vieläkin keinotekoisesti pidettäisi korkealla. Mutta Amerikan hopea-arteet ovat vasta vain pieneksi osaksi tulleet käytetyiksi ja kaikki edellytykset ovat olemassa siihen, että hopean arvo tulee vielä pitkän aikaa alenemaan. Tähän vaikuttaa lisäksi suhteellinen vähentyminen hopean kysynnässä käyttö- ja ylellisyyssesineinä ja sen korvaaminen silatuilla tavaroilla, alumiinilla ym. Sen mukaan arvosteltakoon kaksimetallikannan puoltajien haavetta, että kansainvälinen pakkokurssi lykkääsi hopean takaisin sen vanhaan arvosuhteeseen $1 : 15\frac{1}{2}$. Ennenminkin hopea supistanee yhä enemmän rahanaloan maailmanmarkkinoilla. F. E.)

¹⁰⁹⁾ Kun merkantiilijärjestelmä piti maailmankaupan tarkoituksena kauppalanssien tasaamista kullalla ja hopealla, sen vastustajat ymmärsivät puolestaan vallan väärin maailmanrahan tehtävän. Sen että jalojen metallien kansainvälistä liikettä koskevassa väärässä käsityksessä heijastuu vain väärä käsitys kiertokuvälineiden määrää säännöstelevistä laeista, olen perinpohjaisesti osoittanut esimerkiksi Ricardon teoksesta. (»Zur Kritik etc.», p. 150 —.) Hänen väärä väitteensä: »Epäedullinen kaup-

Kulta ja hopea ovat kansainvälisenä ostovälineenä itseasiassa silloin, kun kansojen välisen aineiden vaihdon alkuperäinen tasapaino äkillisesti häiriytyy. Lopuksi ne ovat rikkauten absoluuttisen yhteiskunnallisena aineellistumana silloin, kun ei ole kysymys ostamisesta eikä maksamisesta, vaan rikkauten siirtämisestä maasta toiseen ja kun tämä siirtäminen ei käy päinsä tavaramuodossa joko tavaramarkkinoiden konjunktuurien takia tai itse sen tarkoituksiperän takia johon pyritään.¹¹⁰⁾

Jokainen maa tarvitsee maailmanvaihtoaan samoin kuin sisäistä vaihtoaan varten tietyn vararahaston. Aarteiden tehtävät johtuvat siis osittain rahan tehtävästä sisäisenä kiertokulku- ja maksuvälineenä, osittain sen tehtävästä maailmanrahana.^{110a)} Viimeksi mainitussa tehtävässä tarvitaan aina todellista rahatavaraa, todellista kultaa tai hopeaa, minkä tähden James Stewart selittääkin kullan ja hopean — toisin kuin niiden paikallisten sijaisten — olevan luonteeltaan money of the world [maailmanrahaa].

Kulta- ja hopeavirran kulku on kahtalainen. Ensiksikin se vyöryy lähteiltään yli maailmanmarkkinoiden, mistä sen kaappaavat eri määrissä pois kansalliset kiertokulkupiirit, ja se joutuu niiden sisäisiin kiertokanaviin, korvaa kuluneita kulta- ja hopearahoja, antaa aineksia ylellisyystavaroille ja jähmettyy aarteiksi.¹¹¹⁾ Tätä ensimmäistä liikettä välittää tavaroissa realisoitujen kansallisten töiden välitön vaihto kultaa ja hopeaa

patase ei voi koskaan johtua muusta kuin liian suuresta liikkeessä olevasta rahamäärästä... Lyödyn rahan viennin syynä on sen halpuus eikä se ole seuraus, vaan syy epäedulliseen taseeseen»⁹⁷ löytyy jo Barbonilta: »Kauppabilanssien tasaaminen (jos sellaista tapahtuu) ei ole syynä rahan lähettämiseen maasta, vaan se johtuu jalometalliharkkojen arvon erotuksesta eri maissa.» (N. Barbon, mt., s.59.) MacCulloch kiittää teoksessaan »The Literature of Political Economy: a classified catalogue». London 1845, Barbonia tästä aikansa edellä olemisesta, mutta karttaa visusti mainitsemastakaan niitä naliveja muotoja, joissa Barbon esittää »currency principle»⁹⁸ mielettömät edellytykset. Tämän luettelon arvostelukyvyttömyys ja vieläpä epärehellisyyksikin kohoavat huippuunsa osastoissa rahanteorian historiasta; MacCulloch liehakoii tässä lordi Overstonea (entistä pankkiiri Loydia), jonka sykofantti hän on ja jota hän nimittää »facile princeps argentariorum» [pankkiirien kiistämättömäksi johtajaksi].

¹¹⁰⁾ Arvo voidaan vaatia juuri rahan muodossa esim. apumäärärahoihin, rahalainoihin sodankäyntiä varten tai kun pankit alkavat jälleen maksaa puhtaassa rahassa jne.

^{110a)} Viite 2. painokseen. »Ei todellakaan voida toivoa vakuuttavampaa todistusta siitä, että aarteenuodostamiskoneisto metallikannan maissa kykenee täyttämään jokaisen välttämättömän toiminnan kansainvälisten maksusitoumuksien suorituksessa ilman huomattavaa avustusta tavallisessa kiertokulussa olevasta rahamäärästä, kuin se helppous, jolla Ranska, joka oli juuri toipumassa ulkomaisen hyökkäyksen hävittäjän iskun jälkeen, suoritti 27 kuukauden kuluessa siltä vaaditun sotakorvauksen, lähes 20 miljoonaa (puntaa) liittoutuneille valloille ja vieläpä huomattavan osan tästä summasta puhtaassa rahassa, ilman nähtävää supistusta tai häiriötä sen kotimaisessa rahankierrossa tai mitään hälyyttävää vaihtokurssien horjumista.» (Fullerton, mt., s. 141.) (4. painokseen. Vieläkin valaisevampana esimerkkinä on se, että sama Ranska kykeni niin helposti vuosina 1871—1873 suorittamaan 30 kuukaudessa enemmän kuin kymmenkertaisen sotakorvauksen, niin ikään suureksi osaksi metallirahassa. F. E.)

¹¹¹⁾ »Raha jakaantuu kansojen kesken suhteellisesti niiden tarvitseman määrän mukaan... sitä kun tavarat aina vetävät puoleensa.» (Le Trogne, mt., s. 916.) »Kaivokset, jotka jatkuvasti antavat kultaa ja hopeaa, antavat sitä riittävästi, jotta jokainen kansa saa tämän välttämättömän määrän.» (J. Vanderlint, mt., s. 40.)

tuottavien maiden jaloissa metalleissa realisoituun työhön. Toisaalta kulta ja hopea virtailevat jatkuvasti edestakaisin kansallisten kiertokulkupiirien välillä seuraten liikkeessään vaihtokurssin alituisia heilahduksia.¹¹²⁾

Kehittyneen porvarillisen tuotannon maat rajoittavat pankkisaäiliöihin joukoittain keskittyneet aarteensa niiden erikoisten tehtävien vaatimaan vähimmäismäärään.¹¹³⁾ Lukuunottamatta muutamia poikkeuksia aarresaäiliön liiallinen täyttyminen yli keskimääränsä osoittaa seisahdusta tavaran kiertokulussa eli tavarametamorfoosien virran keskeytymistä.¹¹⁴⁾

¹¹²⁾ »Vaihtokurssit nousevat ja laskevat joka viikko, ja tiettyinä ajankohtina vuodessa ne ovat korkealla tietyn maan hyväksi ja toisina ovat yhtä korkealla päinvastaiseen suuntaan.» (*N. Barbon, mt., s. 39.*)

¹¹³⁾ Nämä erilaiset tehtävät voivat joutua vaaralliseen ristiriitaan niin pian kuin kullan ja hopean on oltava myös pankkisetelien lunastusrahastona.

¹¹⁴⁾ »Se rahamäärä, mikä ylittää kotimaisen kaupan välttämättömän tarpeen, on kuollutta pääomaa eikä tuota voittoa sille maalle, joka sen omistaa; sitä ulkokaupassa vain tuodaan maahan ja viedään maasta.» (*John Bellers, »Essays about the Poor» London 1699, p. 13.*) »Entä jos meillä on liian paljon lyötyä rahaa? Me voimme sulattaa painavimmat ja muuttaa ne loistaviksi pöytäkalustoiksi, tai lähettää ne maasta tavaran sinne, missä lyötyä rahaa puuttuu tai halutaan, tai panna ne korkoa kasvamaan sinne, missä korko on korkea.» (*W. Petty, »Quantulumcunque concerning Money, 1682», p. 39.*) »Raha on vain rasva valtion ruumiissa, liian suuri määrä sitä estää yhtä usein valtion liikkuvaisuutta kuin liian pieni tekee sen sairaaksi... samoin kuin rasva keventää lihasten liikkeen, ravitsee ruuan puutteessa, täyttää epätasaisuuksia ja kaunistaa ruumiin, aivan samoin raha tekee valtion liikkeet nopeiksi, hankkii ravintoa muualta kun kotimaassa on kallis aika, tasoittaa velat... ja kaunistaa kokonaisuutta; vaikkakin», hän lopettaa ivallisesti, »eniten niitä yksityisiä henkilöitä, joilla sitä on yllin kyllin.» (*W. Petty, »Political Anatomy of Ireland», p. 14, 15.*)

Rahan muuttuminen pääomaksi

NELJÄS LUKU

Rahan muuttuminen pääomaksi

1. PÄÄOMAN YLEINEN KAAVA

Tavarankiertokulku on pääoman lähtökohta. Tavarantuotanto ja kehittynyt tavarankiertokulku, kauppa, ovat ne historialliset edellytykset, joiden nojassa pääoma syntyy. Maailmankauppa ja maailmanmarkkinat aloittavat 1500-luvulla pääoman uudemman kehityshistorian.

Jos jätämme huomiotta tavarankiertokulun aineellisen sisällyksen, erilaisten käyttöarvojen vaihdon, ja pidämme silmällä vain niitä taloudellisia muotoja, joita tämä prosessi synnyttää, niin tapaamme sen viimeisenä tuotteena rahan. Tämä tavarankiertokulun viimeinen tuote on pääoman ensimmäinen ilmenemismuoto.

Historiallisesti pääoma esiintyy maaomaisuutta vastaan kaikkialla ensinnä rahan muodossa, rahaomaisuutena, kauppiaan pääomana ja koronkiskoajan pääomana.¹⁾ Ei kuitenkaan tarvitse luoda katsausta pääoman syntyhistoriaan voidakseen tuntea rahan sen ensimmäiseksi ilmenemismuodoksi. Sama historia uudistuu joka päivä silmiemme edessä. Yhä vieläkin jokainen uusi pääoma tulee ensi aluksi näyttämölle, ts. markkinoille, tavara-, työ- tai rahamarkkinoille, rahana, joka tiettyjen prosessien kautta on muuttuva pääomaksi.

Raha rahana ja raha pääomana eroavat aluksi toisistaan vain erilaisten kiertokulkumuotojensa kautta.

Tavarankiertokulun välitön muoto on $T - R - T$, tavarankiertokulku rahaksi ja rahan jälleenmuuttuminen tavaraksi, myyminen ostamista varten. Mutta tämän muodon ohessa tapaamme toisen, erityisesti siitä eroavan muodon, $R - T - R$, rahan muuttumisen tavaraksi ja tavarankiertokulun jälleenmuuttumisen

¹⁾ Vastakohta henkilökohtaisiin orjuus- ja herruussuhteisiin perustuvan maaomaisuusvallan ja rahan persoonattoman vallan välillä on selvästi ilmaistu kahdessa ranskalaisessa sananlaskussa: »Nulle terre sans seigneur» [»Ei maata ilman herraa»].
»L'argent n'a pas de maître» [»Rahalla ei ole herraa»].

rahaksi, ostamisen myymistä varten. Raha, joka liikkuessaan käy viimeksi mainitun kiertokulun rataa, muuttuu pääomaksi, siitä tulee pääomaa, ja se on jo tarkoitukseltaan pääomaa.

Tarkastelkaamme lähemmin kiertokulkua $R - T - R$. Se käy, kuten yksinkertainen tavaran kiertokulkukin, kahden vastakkaisen vaiheen kautta. Ensimmäisessä vaiheessa, $R - T$, ostossa, raha muuttuu tavaraksi. Toisessa vaiheessa, $T - R$, myynnissä, tavara muuttuu jälleen rahaksi. Mutta molemmat vaiheet yhdessä muodostavat kokonaisliikkeen, jossa raha vaihdetaan tavaraksi ja sama tavara jälleen rahaksi, tavara ostetaan myytäväksi, eli, jos jätetään lukuunottamatta oston ja myynnin muodolliset eroavuudet, rahalla ostetaan tavaraa ja tavaralla rahaa.³⁾ Tulos, johon koko prosessi päättyy, on rahan vaihtaminen rahaan, $R - R$. Jos minä ostan 100 punnalla 2000 naulaa puuvillaa ja myyn jälleen nämä 2000 naulaa puuvillaa 110 punnasta, niin olen lopulta vaihtanut 100 puntaa 110 punnaksi, rahan rahaksi.

Nyt on kylläkin ilmeistä, että kiertokulkuprosessi $R - T - R$ olisi joutava ja sisällyksetön, jos tämän kiertotien kautta tahdottaisiin tietty raha-arvo vaihtaa samaan raha-arvoon, siis esim. 100 puntaa 100 puntaan. Verrattomasti yksinkertaisempi ja varmempi olisi silloin aarteen kasaajan menettelytapa, hän kun säilyttää 100 puntaansa käsissään jättämättä niitä alttiiksi kiertokulussa uhkaaville vaaroille. Toisaalta, jos kauppias myy 100 punnalla ostamansa puuvillan 110 punnasta tai jos hänen täytyy panna se menemään 100 punnasta tai vaikkapa 50 punnasta, hänen rahansa on kuitenkin suorittanut omituisen ja omalaatuisen liikkeen, kokonaan toisenlaisen kuin yksinkertaisessa tavaran kiertokulussa, jolloin esim. talonpoika myy jyviä ja saamallaan rahalla ostaa itselleen vaatteita. Ensiksikin on siis selitettävä, mitä muodon eroavuuksia on kiertoliikkeiden $R - T - R$ ja $T - R - T$ välillä. Samalla käy ilmi myös näiden muodollisten eroavuuksien takana piilevä sisällön eroavuus.

Katsokaamme ensiksi, mikä molemmille muodoille on yhteistä.

Molemmissa kehäkiirroissa ovat osina samat kaksi vastakkais-ta vaihetta: $T - R$, myyminen, ja $R - T$, ostaminen. Kummassakin näistä vaiheista ovat toisiaan vastassa samat kaksi esineellistä tekijää: tavara ja raha ja kaksi samoissa taloudellisissa luonnenaamioissa esiintyvää henkilöä, ostaja ja myyjä. Kumpikin kiertoliike on samojen vastakkaisten vaiheiden yhteys ja kummallakin kertaa on tämän yhteyden välittäjänä esiintynyt

³⁾ »Rahalla ostetaan tavaroita ja tavaroilla ostetaan rahaa.» (*Mercier de la Rivière*, »L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques», p. 543.)

kolme sopimuksentekijää, joista yksi vain myy, toinen vain ostaa, mutta kolmas vuoroin ostaa ja myy.

Molemmat kiertoliikkeet $T - R - T:n$ ja $R - T - R:n$ erottaa toisistaan kuitenkin jo alusta alkaen se, että nuo samat vastakkaiset kiertokulun vaiheet ovat päinvastaisessa järjestyksessä. Yksinkertainen tavaran kiertokulku alkaa myynnillä ja päättyy ostoon, rahan kiertokulku pääomana alkaa ostolla ja päättyy myyntiin. Edellisessä on tavara, jälkimmäisessä raha liikkeen lähtö- ja päätöskehä. Edellisessä muodossa välittää raha, jälkimmäisessä sitä vastoin tavara kokonaisliikettä.

Kiertokulussa $T - R - T$ raha muutetaan lopulta tavaraksi, joka esiintyy käyttöarvona. Raha on siis lopullisesti annettu pois. Vastakkaisessa muodossa $R - T - R$ sitä vastoin ostaja antaa rahaa, jotta hän taas myyjänä saisi rahaa. Tavaraa ostaessaan hän heittää rahaa kiertokulkuun vetääkseen sitä takaisin myymällä samaa tavaraa. Hän päästää rahan käsistään vain siinä salakavalassa tarkoituksessa, että hän jälleen pääsisi sen omistajaksi. Raha on siis tässä vain etumaksuna.³⁾

Muodossa $T - R - T$ sama rahakappale vaihtaa kaksi kertaa paikkaa. Myyjä saa sen ostajalta ja maksaa sen pois toiselle myyjälle. Kokonaisprosessi, joka alkaa sillä, että tavarasta saadaan rahaa, päättyy siihen, että rahaa annetaan tavarasta. Päinvastoin on asianlaita muodossa $R - T - R$. Tässä ei vaihda kahdesti paikkaa sama rahakappale, vaan sama tavara. Ostaja saa sen myyjän kädestä ja luovuttaa sen toiselle ostajalle. Samoin kuin yksinkertaisessa tavaran kiertokulussa saman rahakappaleen kahdesti tapahtuva paikanvaihto aiheuttaa sen lopullisen siirtymisen omistajalta toiselle, samoin tässäkin saman tavaran kahdesti tapahtuva paikanvaihto aiheuttaa rahan palaamisen sen ensimmäiseen lähtökohtaan.

Rahan palaaminen lähtökohtaansa ei ole riippuvainen siitä, myydäänkö tavara kalliimpaan hintaan kuin se oli ostettu. Tämä seikka vaikuttaa ainoastaan palaavan rahasumman suuruuteen. Itse palaaminen tapahtuu sikäli kuin ostettu tavara jälleenmyydään, siis sikäli kuin kiertoliike $R - T - R$ tulee täydellisesti suoritetuksi. Tässä on siis aistein havaittava erotus rahan kiertokulkujen välillä silloin kun raha liikkuu pääomana ja silloin kun se liikkuu pelkkänä rahana.

Kiertoliike $T - R - T$ on täydelleen suoritettu, niin pian kuin tavaran myymisestä saadun rahan on jälleen vienyt toisen tavaran ostaminen. Jos kuitenkin sen jälkeen tapahtuu rahan pa-

³⁾ »Kun tavara ostetaan jälleenmyytäväksi, niin käytettyä rahasummaa sanotaan etumaksuksi; jos se ostetaan ilman myymisen aikomusta, sitä sanotaan kulutetuksi.» (James Stewart, »Works etc.«, edited by General Sir James Stewart, his son. London 1805, v. I, p. 274.)

laaminen lähtökohtaansa, niin se käy päinsä vain koko liikkeen uudistamisen eli toistumisen kautta. Jos minä myyn nelikon jyvää 3 punnasta ja näillä 3 punnalla ostan vaatteita, olen lopullisesti menettänyt nämä 3 puntaa. Minulla ei enää ole niiden kanssa mitään tekemistä. Ne ovat vaatekauppiaan omat. Jos minä myyn toisen nelikon jyvää, niin raha palaa minulle takaisin, mutta ei ensimmäisen kauppatoimeni seurauksena, vaan ainoastaan sen uudistamisen johdosta. Raha loittonee minusta taas heti kun minä suoritan tämän toisen kauppatoimen loppuun saakka ja ostan uudestaan. Kiertokulussa $T - R - T$ ei siis rahan luovuttamisella ole mitään tekemistä sen takaisinsaannin kanssa. Sitä vastoin kiertokulussa $R - T - R$ rahan luovuttamisen luonne jo edellyttää sen takaisinsaantia. Ilman tätä takaisinsaantia liiketoimi on epäonnistunut tai prosessi keskeytynyt ja on vielä keskeneräinen, koska sen toinen vaihe, ostoa täydentävä ja sen päättävä myynti puuttuu.

Kiertoliikkeessä $T - R - T$ alkukohtana on tavara ja päätekohtana toinen tavara, joka joutuu kiertokulusta pois kuluttavaksi. Kulutus, tarpeiden tyydyttäminen, sanalla sanoen käyttöarvo, on siis kiertoliikkeen lopputarkoituksena. Sitä vastoin kiertoliikkeen $R - T - R$ äärikohtana on raha, ja liike päättyy lopuksi samaan äärikohtaan. Sen liikkeellepanevana vaikuttimena ja määräävänä tarkoituksena on siis itse vaihtoarvo.

Yksinkertaisessa tavaran kiertokulussa molemmilla äärikohtilla on sama taloudellinen muoto. Ne molemmat ovat tavaraa. Ne ovat myös arvomäärältään yhtä suuria. Mutta ne ovat laadultaan erilaisia käyttöarvoja, esim. jyvää ja vaatteita. Tuotteiden vaihto, sellaisten aineiden vaihtaminen, joissa esiintyy yhteiskunnallinen työ, on tässä liikkeen sisältönä. Toisin on kiertokulussa $R - T - R$. Ensi silmäykseltä se näyttää sisällyksettömältä, koska se on tautologista. Molemmilla äärikohtilla on sama taloudellinen muoto. Ne molemmat ovat rahaa, siis ei laadullisesti eroavia käyttöarvoja, sillä raha on juuri se tavaroiden muuttunut asu, jossa niiden käyttöarvojen erikoisuus on hävinnyt. Kun ensiksi vaihdetaan 100 puntaa puuvillaan ja sitten sama puuvilla 100 puntaan, siis kiertoteitse raha rahaan, sama samaan, niin se näyttää sekä tarkoituksettomalta että typerältä toimitukselta.⁴⁾ Rahasumma voi erota toisesta yleensä vain suu-

⁴⁾ »Rahaa ei vaihdeta rahaan», Mercier de la Rivière huudahtaa merkantilisteille (mt., s. 486). Eräessä teoksessa, joka käsittelee ex professo [ammatin kannalta] »kauppaa» ja »keinottelua», sanotaan: »Kaikki kauppa on erilaatuisten tavaroiden vaihtoa; ja etu» (kauppiainko?) »johtuu juuri tästä erilaatuisuudesta. Olisi hyödytöntä vaihtaa naula leipää naulaan leipää... tästä johtuu edullinen vastakohta kaupan ja pelin välillä, sillä pelihän on vain rahan vaihtamista rahaan.» (Th. Corbet, »An Inquiry into the Causes and Modes of the Wealth of Individuals; or the Principles of Trade and Speculation explained». London 1841, p. 5.) Vaikka Corbet ei huomaa, että $R - R$, rahan

ruudeltaan. Prosessin $R - T - R$ sisältö ei siis riipu sen äärikohtien laadullisesta eroavuudesta, sillä ne molemmat ovat rahaa, vaan ainoastaan niiden määrällisestä erilaisuudesta. Lopussa kiertokulusta saadaan enemmän rahaa kuin siihen alussa heitettiin. 100 punnalla ostettu puuvilla myydään esim. 100 + 10 punnasta eli 110 punnasta. Tämän prosessin täydellinen muoto on siis $R - T - R'$, jossa $R' = R + \Delta R$, ts. yhtä kuin ennakolta liikkeeseen pantu rahasumma ynnä lisäkasvu. Tätä lisäkasvuja eli lisäystä yli alkuperäisen arvon minä nimitän lisäarvoksi (Mehrwert, surplus value). Alkujaan liikkeeseen pantu arvo ei siis ainoastaan säily kiertokulussa, vaan muuttaa siinä myös arvomääränsä, saa lisäarvoa eli lisää arvoaan. Ja juuri tämä liike tekee sen pääomaksi.

Tosin on mahdollista, että kiertokulussa $T - R - T$ molemmat äärikohdat T ja T' , esim. jyvät ja vaatteet, ovat määrällisesti erilaisia arvosuureita. Talonpoika voi myydä jyvänsä niiden arvoa kalliimpaan hintaan tai ostaa vaatteet niiden arvoa halvemmalla. Hän voi myös joutua vaatekauppiaan petkuttetuksi. Mutta sellainen arvonerotus on tässä kiertokulun muodossa aivan satunnainen piirre. Tämä muoto ei menetä lainkaan merkitystään eikä sisältöään, niin kuin prosessi $R - T - R$, kun sen molemmat äärikohdat, jyvät ja vaatteet esimerkiksi, ovat toistensa vastikkeita. Pikemminkin niiden yhdenarvoisuus on tässä kierto liikkeen säännöllisen kulun edellytyksenä.

Myynnin toistumisella eli uudistumisella ostamista varten, samoin kuin tällä prosessilla sinänsä, on määränä ja päämaalina sen ulkopuolella oleva lopullinen tarkoituserä, kulutus, tiettyjen tarpeiden tyydyttäminen. Ostamisella myymistä varten on sitä vastoin sama alku ja loppu, raha, vaihtoarvo, ja jo sen kautta tämä liike on päättymätön. Tosin $R:stä$ on tullut $R + \Delta R$, 100 punnasta 100 + 10 puntaa. Mutta vain laadullisesti 110 puntaa on yhtä kuin 100 puntaa, nimittäin rahaa. Ja määrällisesti 110 puntaa on rajoitettu arvosumma samoin kuin 100 puntaa. Jos nuo 110 puntaakin kulutettaisiin rahana, niin ne joutuisivat pois tehtävästään. Ne lakkaisivat olemasta pääomaa. Kiertokulusta pois joutuneina ne kivettyvät aarteeksi eivätkä ne li-

vaihtaminen rahaan, ei ole ainoastaan kauppapääoman, vaan myös kaiken pääoman kiertokulun luonteenomainen muoto, hän ainakin myöntää, että tämä yhden kauppala-
 jin, nimittäin keinottelun muoto, käy yhteen pelin kanssa, mutta sitten tulee MacCulloch ja huomaa, että ostaminen myymistä varten on keinottelua ja että siis ero keinottelun ja kaupan välillä häviää. »Jokainen kauppatoimitus, jossa henkilö ostaa tuotteen myydäkseen sen jälleen, on oikeastaan keinottelua.» (MacCulloch, »A Dictionary, Practical etc. of Commerce». London 1847, p. 1009.) Verrattomasti naiivimpi on Pinto, Amsterdamin pörssin Pindaros: »Kauppa on peliä» (tämän lauseen hän lainaa Locke'ita) »eikä kerjäläisten kanssa voi voittaa. Jos pitkän aikaa voittaisi kaikessa kaikkia, pitäisi vapaaehtoisesti antaa takaisin suurin osa voitosta aloittaakseen pelin uudestaan.» (Pinto, »Traité de la Circulation et du Crédit». Amsterdam 1771, p. 231.)

säännä pennilläkään, vaikka makaisivat siinä tuomiopäivään saakka. Jos siis kerran on kysymys arvon lisäämisestä, niin sama lisäämisen tarve on ominaista 110 punnalle kuin 100 punnalle, sillä molemmat ovat vaihtoarvon rajoitettuja ilmaisuja ja molemmilla siis on sama tehtävä, tulla itseään paisuttamalla lähelle rikkautta. Tosin alkuperäinen arvo 100 puntaa eroaa hetkeksi kiertokulussa siihen kasvaneesta lisäarvosta, 10 punnasta, mutta tämä ero häviää kohta jälleen. Prosessin loppuna ei ole se, että toisella puolella on alkuperäinen arvo 100 puntaa ja toisella lisäarvo 10 puntaa. Se mikä saadaan, on yksi 110 punnan arvo, joka on yhtä sopivassa muodossa arvonlisäysprosessin alkamiseksi kuin alkuperäiset 100 puntaa. Liikkeen lopussa raha saadaan takaisin valmiina alkamaan uuden liikkeen.⁵⁾ Loppu kussakin yksityisessä kiertoliikkeessä, jossa ostotoimitetaan myyntiä varten, on siis jo sinänsä uuden kiertoliikkeen alku. Yksinkertainen tavaran kiertokulku — myynti ostoa varten — on keino saavuttaa kiertokulun ulkopuolella oleva päämäärä, käytötarvojen hankkiminen, tarpeiden tyydyttäminen. Rahan kiertokulku pääomana on sitä vastoin itsetarkoitus, sillä arvon lisääntyminen tapahtuu ainoastaan tämän alati uudistetun liikkeen piirissä. Pääoman liike on siis rajaton.⁶⁾

⁵⁾ »Pääoma jakautuu... alkuperäiseen pääomaan ja voittoon, pääoman lisäykseen... vaikka itse käytäntö samalla liittyy tämän voiton jälleen pääomaan ja panee sen tämän kanssa liikkeeseen.» (F. Engels, »Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie» in »Deutsch-Französische Jahrbücher», herausgegeben von Arnold Ruge und Karl Marx, Paris 1844, p. 99.)

⁶⁾ Aristoteles asettaa talousopin krematistiikan vastakohtaksi. Hän lähtee talousopista. Sikäli kuin se on ansaitsemistaito, se rajoittuu elämälle välttämättömien ja kodille tai valtiolle hyödyllisten tarvikkeiden hankkimiseen. »Todellinen rikkaus (ὁ ἀληθινὸς πλοῦτος) muodostuu noista käyttöarvoista; sillä hyvään elämään riittävä määrä tällaista omaisuutta ei ole rajaton. Mutta on olemassa toinenkin laji ansiotaitoa, jota yleensä ja täydellä oikeudella sanotaan krematistiikaksi; sen mukaan rikkautta ja omistamisella ei näytä olevan mitään rajoja. Tavarakauppa» (ἡ ἄχρηστη) on sananmukaisesti käännettynä rikkamakauppa ja Aristoteles ottaa tämän muodon, koska käyttöarvo on siinä vallitseva) »ei luonnostaan kuulu krematistiikkaan, sillä tässä vaihto rajoittuu vain heille itselleen» (ostajalle ja myyjälle) tarpeelliseen.» Sen tähden, hän jatkaa, olikin tavarakaupan alkuperäisenä muotona vaihtokauppa, mutta sen laajetessa syntyi välttämättömästi raha. Kun raha keksittiin, täytyi vaihtokaupan välttämättömästi kehittyä ἄχρηστη, tavarakaupaksi, ja tämä, ollen ristiriidassa alkuperäisen tarkoituksensa kanssa, muuttui krematistiikaksi, rahan tekemisen taidoksi. Krematistiikka eroaa nyt talousopista siinä, että »kiertokulku on sille rikkauten lähde (ποικίλη χρημάτων... διὰ χρημάτων μεταβολή). Ja rahan ympärillä se näkyy pyörivän, sillä raha on tämänlaatuisen vaihdon alku ja loppu (τὸ γὰρ νόμισμα στοιχείον χαίρειας τῆς ἀλλαγῆς ἐστίν). Sen vuoksi on myös rikkaus, jota krematistiikka tavoittaa, rajoittamaton. Sillä samoin kuin jokainen taito, jolle sen päämäärä ei ole keinona, vaan viimeisenä lopputarkoituksena, on pyrkimyksessään rajaton, sillä se koettaa alati lähentää sitä yhä enemmän, kun taas taidot, joiden tarkoituksena ovat vain keinot, eivät ole rajoittamat, koska itse tarkoituserä asettaa niille rajat, samoin myös krematistiikalle ei sen tarkoituksena pane rajoja, vaan sen päämääränä on absoluuttinen rikastuminen. Talousopin — eikä krematistiikalla — on rajansa... edellisen tarkoituksena on jokin muu kuin rahan, jälkimmäisen tarkoituksena on vain rahan lisääminen... Näiden molempien toisiinsa kietoutuvien muotojen sekoittaminen saattaa muutamat pitämässä talousopin lopputarkoituksena rahan saamista ja lisäämistä häretömiin.» (Aristoteles, »De Republica», edit. Bekker, nid. I, luku 8 ja 9 eri kohdissa.)

Tämän liikkeen itsetietoisena ylläpitäjänä rahanomistaja tulee kapitalistiksi. Hänen persoonansa eli paremminkin hänen taskunsa on rahan lähtö- ja päätekohtana. Tämän kiertokulun objektiivinen sisältö — arvon paisuttaminen — on hänen subjektiivinen tarkoituksensa, ja vain sikäli kuin hänen toimiensa yksinomaisena kannustimena on abstraktisen rikkauden lisääntyvä omaksuminen hän toimii kapitalistina eli henkilöityneenä, tahdolla ja tiedolla varustettuna pääomana. Sen vuoksi käyttöarvoa ei ole koskaan katsottava kapitalistin välittömäksi tarkoituseräksi.⁷⁾ Hänen tarkoituksenaan ei ole myöskään yksinäinen voitto, vaan voittamisen lakkaamaton liike.⁸⁾ Tämä absoluuttinen rikastumisvietti, tämä intohimoinen arvon takaa-ajaminen⁹⁾ on kapitalistille ja aarteen kasaajalle yhteistä, mutta kun aarteen kasaaja on vain järjetön kapitalisti, niin kapitalisti on järjellinen aarteen kasaaja. Kun aarteen kasaaja pyrkii alati lisäämään arvoa koettamalla pelastaa¹⁰⁾ rahaa kiertokulkuun joutumasta, niin häntä viisaampi kapitalisti saavuttaa tämän tarkoituksensa heittäväällä rahan yhä uudestaan kiertokulkuun.^{10a)}

Ne itsenäiset muodot, rahamuodot, jotka tavaroiden arvo saa yksinkertaisessa kiertokulussa, vain välittävät tavaravaihdon ja häviävät liikkeen lopputuloksessa. Kiertokulussa $R - T - R$ sitä vastoin kumpikin, tavara ja raha, toimivat vain arvon itsensä erilaisina olomuotoina, raha sen yleisenä, tavara sen erikoisena, niin sanoaksemme valepuvussa olevana olomuotona.¹¹⁾ Arvo muuttuu alituisesti muodosta toiseen häviämättä tähän liikkeeseen ja muuttuu siten automaattisesti toimivaksi subjektiiksi. Jos katse kiinnitetään niihin erikoisiin ilmenemismuotoihin, joita itseänsä lisäävä arvo elämänsä kiertoliikkeessä vuoroin saa, niin saadaan määritelmät: pääoma on rahaa, pääoma on ta-

⁷⁾ »Tavarat» (tässä käyttöarvojen merkityksessä) »eivät ole liikettä harjoittavan kapitalistin määräävänä tarkoituseränä... raha on hänen määräävä tarkoituseränsä.» (*Th. Chalmers*, »On Political Economy etc.», 2nd edit. Glasgow 1832, p. 165, 166.)

⁸⁾ »Kauppia ei suinkaan vähöksy saatua voittoa, mutta katso kuitenkin aina tulevaan voittoon.» (*A. Genovesi*, »Lezioni di Economia Civile» (1765). Custodin julkaisu italialaisten taloustieteilijäin teoksista, Parte Moderna, t. VIII, p. 139.)

⁹⁾ »Sammuttamaton voitonhimo, auri sacra fames [kullan kirottu nälkä] määrää aina kapitalistin toiminnan.» (*MacCulloch*, »The Principles of Polit. Econ.» London 1830, p. 179.) Tämä tieto ei luonnollisesti estä samaa MacCullochia ja kumppaneita muuttamasta samaa kapitalistia teoreettisten vastusten kohdatessa, esim. liiketuotantoa käsiteltäessä, hyväksi porvariksi, jolle on merkitystä vain käyttöarvolla ja jossa herää oikea sudennäkö kenkiä, hattuja, munia, karttuuneja ja muita mitä jokapäiväisimpiä käyttöarvon lajeja kohtaan.

¹⁰⁾ »Σώζειν» (»pelastaa») on eräs kuvaava kreikkalainen sana aarteen kasaamisen ilmaisemiseksi. Samoin englanninkielinen »to save» merkitsee pelastamista ja säästämistä.

^{10a)} »Se ääretön, mitä ei ole olioiden edistymisessä, on niiden kiertokulussa.» (*Galiani* [mt., s. 156].)

¹¹⁾ »Ei aine ole pääomaa, vaan tämän aineen arvo.» (*J. B. Say*, »Traité d'Econ. Polit.», 3ème éd., Paris 1817, t. II, p. 429.)

varaa.¹²⁾ Mutta todellisuudessa arvo tulee tässä subjektiksi prosessiin, jossa se — muuttuen jatkuvasti rahamuodosta tavaramuodoksi ja päinvastoin — itse muuttaa suuruuttaan, tunkee itsensä lisäarvona esiin omasta alkuperäisestä arvostaan, lisää itse itseään. Sillä liike, jossa se hankkii lisäarvon, on sen oma liike, sen arvonlisäys, siis sen oman arvon itselisyästä. Se on saanut salaisen ominaisuuden lisätä arvoaan, koska se on arvo. Se synnyttää eläviä sikiöitä tai ainakin munii kultaisia munia.

Sellaisen prosessin vallitsevana subjektina, jossa arvo milloin pukeutuu rahamuotoon ja tavaramuotoon, milloin taas riisuu ne päältäään, mutta säilyttää tässä vaihtelussa itsensä ja laajentuu, arvo tarvitsee ennen kaikkea itsenäisen muodon, jonka kautta sen samaisuus itsensä kanssa tulee todetuksi. Ja tämä muoto sillä on vain rahassa. Raha on siis jokaisen arvonlisäysprosessin lähtö- ja päätekohta. Se oli 100 puntaa, se on nyt 110 puntaa jne. Mutta rahakin on tässä ainoastaan yhtenä arvonmuotona. Niitä on näet kaksi. Ellei raha ota tavaramuotoa, se ei tule pääomaksi. Raha ei siis tässä esiinny tavaravan vastustajana niin kuin aarteen muodostuksessa. Kapitalisti tietää, että kaikki tavarat, niin mitättömiltä kuin ne näyttänevätkin ja niin pahalta kuin ne kenties haisevatkin, ovat uskossa ja totuudessa rahaa, sisällisesti ympärileikattuja juutalaisia ja sen lisäksi ihmeitätekeviä keinoja tehdä rahasta enemmän rahaa.

Kun tavaroiden arvo saa yksinkertaisessa kiertokulussa käyttöravoaan vastaan korkeintaan rahan itsenäisen muodon, niin tässä se esiintyy äkkiä etenevänä, itseään liikkeellepanevana substanssina, jonka pelkkiä muotoja tavara ja raha kumpikin ovat. Ja vieläkin enemmän. Sen sijaan, että se esittäisi tavaroiden suhteita, se asettuu tässä niin sanoaksemme yksityissuhteeseen omaan itseensä. Alkuperäisenä arvona se eroaa itsestään lisäarvona samoin kuin isäjumala eroaa itsestään poikajumalana, vaikka molemmat ovat yhdenikäisiä ja todellisuudessa ovat vain yksi persoona, sillä ainoastaan 10 punnan lisäarvo tekee alkuperäiset 100 puntaa pääomaksi, ja niin pian kuin ne ovat tulleet täksi, niin pian kuin poika ja pojan kautta isä on syntynyt, katoaa jälleen niiden eroavuus ja ne molemmat ovat yhtä: 110 puntaa.

Arvosta tulee siis itseliikkuva arvo, itseliikkuva raha ja sel-laisena pääoma. Se tulee kiertokulusta, menee siihen jälleen, säilyy ja monistuu siinä, palaa siitä suureneena ja alkaa saman

¹²⁾ »Kiertovälineet [currency] (!) käytettyinä tuottaviin tarkoituksiin ovat pääomaa.» (Macleod, »The Theory and Practice of Banking». London 1855, v. I, ch. 1, p. 55.) »Pääoma on tavaraa.» (James Mill, »Elements of Pol. Econ.». London 1821, p. 74.)

kiertoliikkeen aina vain uudestaan.¹³⁾ $R - R'$, rahaa siirtävää rahaa — money which begets money — kuuluu pääoman määritelmä sen ensimmäisten tulkkien, merkantilistien suussa.

Ostaminen tarkoituksella myydä, eli täydellisemmin, ostaminen tarkoituksella myydä kalliimmasta, $R - T - R'$, näyttää tosin vain pääoman erään laadun, kauppiaan pääoman erikoiselta muodolta. Mutta teollisuuspääomakin on rahaa, joka muuttuu tavaraksi ja tavarain myymisen avulla muuttuu jälleen suuremmaksi rahamääräksi. Ne toimitukset, joita suoritetaan kiertokulun ulkopuolella oston ja myynnin välillä, eivät muuta ensinkään tätä liikkeen muotoa. Vihdoin korkoa kantavassa pääomassa kiertokulku $R - T - R'$ esiintyy lyhennettynä, sen tuloksessa ilman välitystä, niin sanoaksemme suppeassa tyyliässä, muodossa $R - R'$, rahassa, joka on yhtä kuin enemmän rahaa, arvossa, joka on suurempi omaa itseään.

Todellisuudessa $R - T - R'$ on siis pääoman yleinen kaava, sellaisena kuin pääoma kiertokulussa välittömästi esiintyy.

2. YLEISEN KAAVAN RISTIRIITAIUUDET

Se kiertokulun muoto, jossa raha tulee ikään kuin kotelostaan vapautuen pääomaksi, on ristiriidassa kaikkien tähänastisten tavarain, arvon, rahan ja itse kiertokulun luonnetta koskevien lakien kanssa. Sen erottaa yksinkertaisesta tavarain kiertokulusta se, että siinä samat kaksi vastakkaista prosessia, myynti ja osto, ovat päinvastaisessa järjestyksessä. Mutta kuinka tämä puhtaasti muodollinen erotus voi loihia toiseksi tämän prosessin luonteen?

Enemminkin. Tämä käänteisyys koskee vain yhtä kolmesta liikeystävästä, jotka ovat kauppatoimissa keskenään. Kapitalistina minä ostan tavaraa *A:lta* ja myyn sen jälleen *B:lle*, kun taas yksinkertaisena tavarainomistajana myyn tavaraa *B:lle* ja siten ostan tavaraa *A:lta*. Liikeystäville *A* ja *B* ei tätä erotusta ole olemassa. He esiintyvät vain joko tavarain ostajana tai myyjänä. Itse minä esiinnyn heihin nähden joka kerta yksinkertaisena rahanomistajana tai tavarainomistajana, ostajana tai myyjänä, ja molemmissa tapauksissa kohtaan toisen henkilön vain ostajana ja toisen vain myyjänä, toisen ainoastaan rahana, toisen ainoastaan tavarana, en kumpaakaan heistä pääomana eli kapitalistina tai jonkin muun sellaisen edustajana, mikä olisi enemmän kuin raha tai tavara tai mikä voisi vaikuttaa muulla tavoin kuin raha-

¹³⁾ »Pääoma... pysyväinen itsensä moninkertaistava arvo.» (Sismondin, »Nouveaux Principes d'Économie Politique». Paris, t. I, p. 89.)

na tai tavarana. Minuun nähden ostaminen *A:lta* ja myyminen *B:lle* muodostavat yhden jakson. Mutta yhteyttä näillä molemmilla toimenpiteillä on vain minuun nähden. *A* ei välitä minun kauppatoimestani *B:n* kanssa eikä *B* minun kauppatoimestani *A:n* kanssa. Jos tahtoisin tehdä heille selkoa siitä erityisestä ansiosta, jonka saan kääntämällä vuorojärjestyksen, niin he todistaisivat minulle, että minä itse erehdyn vuorojärjestyksen suhteen ja että kokonaistoimitus ei alkanut ostosta ja päättynyt myyntiin, vaan päinvastoin alkoi myynnistä ja päättyi ostoon. Ja oikeastaan ensimmäinen toimenpiteeni, osto, olikin *A:n* kannalta katsottuna myynti, ja toinen toimenpiteeni, myynti, oli *B:n* kannalta katsottuna osto. Tyytymättä tähän *A* ja *B* tulisivat selittämään, että koko vuorojärjestys on tarpeeton ja pelkkää konstailua. *A* myy tavaransa suoraan *B:lle* ja *B* ostaa sen suoraan *A:lta*. Siten koko toimitus kutistuu tavallisen tavarankiertokulun yksipuoliseksi toiminnoksi, *A:n* kannalta katsottuna myyntiksi ja *B:n* kannalta katsottuna ostoksi. Vuorojärjestystä kääntämällä emme siis ole päässeet yksinkertaisen tavarankiertokulun piiristä ja meidän täytyy sen vuoksi tarkastaa, salliiko se luonteensa mukaisesti siihen sisältyvien arvojen lisääntymistä ja siis lisäarvon syntymistä.

Ottakaamme kiertokulkuprosessi siinä muodossa, jossa se esiintyy pelkkänä tavaravaihtona. Näin on laita aina, kun molemmat tavaranomistajat ostavat tavaraa toisiltaan ja heidän molemminpuolisten rahasaamistensa bilanssi tasautuu maksupäivänä. Raha on tässä laskurahana, osoittamassa tavaroiden arvoja niiden hintojen kautta, mutta ei itse joudu esineellisenä tavaroita vastaan. Mikäli kysymys on käyttöarvosta, on selvää, että molemmat vaihtajat voivat voittaa. Molemmat luovuttavat tavaroita, jotka käyttöarvoina ovat heille hyödyttömiä, ja saavat tavaroita, joita he tarvitsevat käyttöesineiksi. Eikä tämä hyöty kenties ole ainoa. *A*, joka myy viiniä ja ostaa viljaa, tuottaa ehkä enemmän viiniä kuin viljanviljelijä *B* voisi samassa työajassa tuottaa, ja viljanviljelijä *B* enemmän viljaa kuin viiniviljelijä *A* voisi tuottaa samassa työajassa. *A* saa siis samasta vaihtoarvosta enemmän viljaa ja *B* enemmän viiniä kuin jos kummankin heistä, ilman vaihtoa, täytyisi tuottaa itselleen viiniä ja viljaa. Käyttöarvoon nähden voidaan siis sanoa, että »vaihto on toimitus, jossa kumpikin puoli voittaa». ¹⁴⁾ Toisin on vaihtoarvon laita.

¹⁴⁾ »Vaihto on ihmeteltävä toimitus, jossa kumpikin asianosainen voittaa ja viäläpä aina.» (!) (*Destutt de Tracy*, »*Traité de la Volonté et de ses Effets*». Paris 1826, p. 68.) Tämä kirja ilmestyi myöhemmin nimellä »*Traité d'Économie Politique*».

»Mies, jolla on paljon viiniä eikä ensinkään viljaa, on tekemisissä miehen kanssa, jolla on paljon viljaa, mutta ei ensinkään viiniä, ja he vaihtavat keskenään vehnää 50:n arvosta 50:n arvoiseen viiniin. Tämä vaihto ei tiedä vaihtoarvon lisäystä kummallekaan; sillä jo ennen vaihtoa kummallakin heistä oli arvo, yhtäläinen kuin se, jonka kumpikin on saava tämän toimituksen kautta.»¹⁵⁾

Asia ei muutu, jos raha kiertokulkuvälineenä tulee tavaroiden väliin ja osto- ja myyntitoimitus jakautuvat eri toimituksiksi.¹⁶⁾ Tavaroiden arvo esiintyy niiden hinnoissa ennen kuin ne joutuvat kiertokulkuun, se on siis kiertokulun edellytys eikä tulos.¹⁷⁾

Abstraktisesti katsoen, ts. jättäen huomioon ottamatta olosuhteet, jotka eivät johdu yksinkertaisen tavarankiertokulun sisäisistä laeista, tässä prosessissa ei tapahdu — lukuun ottamatta käyttöarvon korvaamista toisella — mitään muuta kuin metamorfoosi, tavarankiertokulun pelkkä muodonvaihdos. Sama arvo, ts. sama määrä esineellistynyttä yhteiskunnallista työtä, pysyy saman tavarantalon käsissä ensiksi hänen tavaransa hahmossa, sitten rahan, joksi se muuttuu, viimein tavarankiertokulun hahmossa, joksi tämä raha jälleen muuttuu. Tämä muodonvaihdos ei sisällä mitään arvon suuruuden muuttumista. Se muutos taas, jonka alaisena itse tavarantalon arvo on tässä prosessissa, rajoittuu sen rahamuodon muutokseen. Tänä rahamuotona on ensiksi myytäväksi tarjottu tavarankiertokulun hinta, sitten rahamäärä, joka kuitenkin oli jo hinnassa ilmaistu, ja vihdoin vastikkeena olleen tavarankiertokulun hinta. Tähän muodonmuutokseen sisältyy itsessään yhtä vähän arvon suuruuden muuttumista kuin jos viiden punnan seteli vaihdetaan neljäksi sovereigniksi, yhdeksi puolisovereigniksi ja kymmeneksi šillingiksi. Mikäli siis tavarankiertokulun edellyttää ainoastaan sen arvon muodonvaihdosta, se edellyttää vastikkeiden vaihtoa, jos ilmiö tapahtuu ilman häiriöitä. Vulgaaritaloustiedekin, niin vähän käsitystä kuin sillä onkin siitä, mitä arvo on, olettaa sen tähden joka kerta kun se omalla tavallaan tahtoo tarkastella ilmiöitä sellaisenaan, että kysyntä ja tarjonta vastaavat toisiinsa, ts. että niiden vaikutus ylipäänsä lakkaa. Jos siis molemmat vaihtajat voivatkin voittaa käyttöarvossa, niin kumpikaan heistä ei voi voittaa vaihtoarvossa. Tässä voi sanoa: »Missä on yhtäläisyyttä, siellä ei ole voittoa.»¹⁸⁾ Tavarankiertokulun voidaan tosin myydä hintoihin, jotka poikkeavat niiden arvosta, mutta tämä

¹⁵⁾ *Mercier de la Rivière, mt., s. 544.*

¹⁶⁾ »Itse asiassa on aivan yhäntekevää, onko toinen näistä kahdesta arvosta rahaa vai ovatko kumpikin tavallisia kauppataavaroita.» (*Mercier de la Rivière, mt., s. 543.*)

¹⁷⁾ »Eivät sopimuskentekijät määrää tavarankiertokulun arvoa; se on määrätty jo ennen sopimusta.» (*Le Trosne, mt., s. 906.*)

¹⁸⁾ »Dove è egualità, non è lucro.» (*Gallani, »Della Moneta», in Custodi, Parte Moderna, t. IV, p. 244.*)

poikkeaminen on silloin tavaravaihdon lain loukkausta.¹⁹⁾ Puh-
taassa muodossaan se on vastikkeiden vaihtoa eikä siis ole arvos-
ta rikastumisen keino.²⁰⁾

Yrityksissä esittää tavarankiertokulku lisäarvon lähteeksi
väijyy siis useimmiten quid pro quo, käyttöarvon ja vaihtoarvon
toisiinsa sekoittaminen. Niinpä esim. Condillac sanoo:

»On väärin sanoa, että tavaravaihdossa vaihdetaan sama arvo sa-
maan arvoon. Päinvastoin. Kumpikin asianosainen antaa aina pienemmän
suuremmasta arvosta... Jos todellisuudessa vaihdettaisiin aina yhtäläisiä
arvoja, niin ei yksikään asianosainen voisi saada voittoa. Mutta kuitenkin
molemmat voittavat tai ainakin heidän pitäisi voittaa. Miksi? Olioiden
arvon muodostaa vain niiden suhde meidän tarpeisiimme. Mikä toiselle on
enemmän, on toiselle vähemmän, ja päinvastoin... Eihän voida edellyttää,
että me tarjoamme myytäväksi kulutukseemme välttämättömiä esineitä...
Me pyrimme antamaan pois meille hyödyttömän tavaransa saadaksemme meil-
le välttämättömän; me tahdomme antaa vähemmän enemmästä... Oli luon-
nollista päätellä, että vaihdossa annetaan samasta arvosta sama arvo, kun
kerran kukin vaihdetuista esineistä oli yhtä kuin arvoltaan sama määrä ra-
haa... Mutta tässä täytyy ottaa huomioon toinenkin näkökohta; herää kysy-
mys, emmekö me molemmat vaihda ylijäämää johonkin meille kullekin vält-
tämättömään.»²¹⁾

Tästä näkyy, että Condillac ei ainoastaan sekoita käyttö-
ja vaihtoarvoa toisiinsa, vaan todellakin asettaa lapsellisen naii-
visti kehittyneen tavarantuotannon yhteiskunnan tilalle järjes-
telmän, jossa tuottaja itse tuottaa elintarvikkeensa ja panee kier-
tokulkuun vain oman tarpeensa ylijäämän, liikamäärän.²²⁾ Siit-
tä huolimatta nykyaikaiset taloustieteilijät uudistavat usein
Condillacin todistelun, etenkin kun on esitettävä tavaravaihdon
kehittyneet asu, kauppa, lisäarvon tuottajaksi.

»Kauppa», esim. sanotaan, »liittää tuotteisiin arvoa, sillä samoilla tuot-
teilla on enemmän arvoa kuluttajan käsissä kuin tuottajan käsissä, ja kaup-
paa on siis pidettävä sananmukaisesti (strictly) tuotantotoimena.»²³⁾

Mutta tavaroita ei makseta kaksinkertaisesti, toisella kertaa
niiden käyttöarvoa ja toisella niiden arvoa. Ja jos tavarankäyt-
töarvo on ostajalle hyödyllisempi kuin myyjälle, on sen raha-

¹⁹⁾ »Vaihto tulee toiselle osalliselle epäedulliseksi, kun jonkin ulkopuolisen syyn
takia hinta alenee tai ylenee: silloin samanarvoisuus häiriytyy, mutta häiriö johtuu
tästä ulkopuolisesta syystä eikä vaihdosta.» (*Le Trosne*, mt., s. 904.)

²⁰⁾ »Luonteeltaan vaihto on tasasopimus, jonka mukaan arvo luovutetaan yhtä
suuresta arvosta. Se ei siis ole mikään rikastumiskeino, koska siinä annetaan yhtä pal-
jon kuin otetaan.» (*Le Trosne*, mt., s. 903.)

²¹⁾ *Condillac*, »Le Commerce et le Gouvernement» (1776), Édit Daire et Molinari.
kirjassa: »Mélanges d'Économie Politique». Paris 1847, p. 267, 290—291.

²²⁾ *Le Trosne* vastaa ystävälleen Condillacille siis aivan oikein: »Kehittyneessä
yhteiskunnassa ei ole mitään liiaksi.» [*Le Trosne*, mt., s. 907.] Samalla hän ivaa Con-
dillacia huomauttamalla, että »kun molemmat vaihtajat saavat yhtä paljon enemmän
yhtä paljon vähemmästä, he saavat kumpikin yhtä paljon». Koska Condillacilla ei vie-
lä ole pienintäkään aavistusta vaihtoarvon luonteesta, hän sopii hyvin professori Wil-
helm Roscherin lapsellisten mielipiteiden puolittajaksi. Ks. tämän »Die Grundlagen der
Nationalökonomie». Dritte Auflage, 1858.

²³⁾ *S. Ph. Newman*, »Elements of Polit. Econ.». Andover and New York 1835, p. 175.

muoto hyödyllisempi myyjälle kuin ostajalle. Myisikö hän muutoin sitä? Voisimme siis yhtä hyvin sanoa, että ostaja suorittaa sananmukaisesti (strictly) »tuotantotoimen» esim. muuttaessaan kauppiaan sukat rahaksi.

Jos vaihdetaan vaihtoarvoltaan yhtäläisiä tavaroita tai tavaroita ja rahaa, siis vastikkeita, niin on ilmeistä, ettei kukaan saa kiertokulusta enempää arvoa kuin hän siihen panee. Silloin ei tapahdu mitään lisäarvon muodostumista. Puhtaassa muodossaan tavaroiden kiertokulku edellyttääkin vastikkeiden vaihtoa. Kuitenkaan asiat eivät todellisuudessa esiinny puhtaassa muodossaan. Olettakaamme siis, että vaihdetaan ei-vastikkeita.

Joka tapauksessa tavaramarkkinoilla on vain tavaranomistaja tavaranomistajaa vastassa, ja valta, jota nämä henkilöt käyttävät toisiinsa nähden, on ainoastaan heidän tavaroidensa valtaa. Tavaroiden aineellinen erilaisuus on vaihdon aineellinen motiivi ja tekee tavaranomistajat toisistaan riippuvaisiksi, koska kenelläkään heistä ei ole käsissään oman tarpeensa esinettä ja jokaisella heistä on käsissään toisen tarpeen esine. Paitsi tätä heidän tavaroidensa käyttöarvojen aineellista erilaisuutta näissä tavaroissa on vielä olemassa vain yksi eroavuus: ero niiden luontaismuodon ja muuttuneen muodon välillä, tavarän ja rahan välillä. Ja tältä kannalta tavaranomistajat eroavat toisistaan vain myyjinä, tavaranomistajina sekä ostajina, rahan omistajina.

Olettakaamme nyt, että myyjä olisi saanut jonkin käsittämättömän erikoisoikeuden myydä tavaraa yli sen arvon, 110:stä, kun sen arvo on 100, siis 10%:n nimellisellä hinnankorotuksella. Myyjä saa siis lisäarvon 10. Mutta sitten kun hän on ollut myyjänä, hänestä tulee ostaja. Kolmas tavaranomistaja kohtaa nyt myyjänä hänet ja käyttää puolestaan etuoikeutta myydä tavaraa 10% kalliimmalla. Myyjänä on miehemme voittanut 10 menettääkseen ostajana 10.²⁴⁾ Koko juttu loppuu todellisuudessa siihen, että kaikki tavaranomistajat myyvät toisilleen tavaroita 10% yli niiden arvon, joka on aivan samaa kuin jos he myisivät tavarat niiden oikeasta arvosta. Sellainen yleinen tavaroiden nimellinen hinnankohoaminen synnyttää samat seuraukset kuin jos tavaroiden arvot määrättäisiin esim. hopeassa kullän asemesta. Tavaroiden rahanimet, ts. hinnat kohoaisivat, mutta niiden arvosuhteet jäisivät ennalleen.

Olettakaamme päinvastoin, että ostajalle olisi jollain selittämättömällä tavalla suotu etuoikeus ostaa tavaroita alle niiden

²⁴⁾ »Tuotteen nimellisarvoa lisäämällä... myyjät eivät rikastu... sillä mitä he voittavat myyjinä, sen saman he menettävät ostajina.» ([J. Gray,] »The Essential Principles of the Wealth of Nations etc.«. London 1797, p. 66.)

arvon. Tässä ei ole edes tarpeen muistuttaa, että ostajasta tulee taas myyjä. Hän oli myyjä ennen kuin hänestä tuli ostaja. Hän on jo myyjänä menettänyt 10%, ennen kuin hän ostajana voittoa 10%.²⁵⁾ Kaikki jää taas ennalleen.

Lisäarvon muodostumista ja siis rahan muuttumista pääomaksi ei niin ollen voida selittää sillä, että myyjät myyvät tavarat niiden arvoa kalliimmasta, eikä myöskään sillä, että ostajat ostavat ne alle niiden arvon.²⁶⁾

Tehtävä ei suinkaan tule yksinkertaisemmaksi sen kautta, että siihen salaa tungetaan vieraita suhteita, siis esim. sanotaan eversti Torrensin tavoin:

»Todellinen kysyntä on kuluttajien kykyä ja taipumusta (!) antaa joko välittömässä tai välillisessä vaihdossa tavaroista jokin suurempi määrä pääoman kaikkia ainesosia kuin tavaroiden tuottaminen maksaa.»²⁷⁾

Kiertokulussa tuottajat ja kuluttajat ovat toisiinsa nähden vain myyjiä ja ostajia. Väite, että lisäarvo tulee tuottajille siitä, että kuluttajat maksavat tavaroista yli niiden arvon, on samaa kuin antaa verhottu muoto yksinkertaiselle lauseelle: tavaranomistajalla on myyjänä etuoikeus myydä liian kalliista. Myyjä on itse tuottanut tavarahan tai hän edustaa sen tuottajaa, mutta yhtä hyvin on ostajakin itse tuottanut hänen rahassaan ilmaistun tavarahan tai edustaa sen tuottajaa. Tuottajaa vastassa on siis tuottaja. Heidät erottaa se, että toinen ostaa ja toinen myy. Meitä ei vie askeltakaan pitemmälle se, että tavaranomistaja tuottajan nimisenä myy tavarahan yli sen arvon ja kuluttajan nimisenä maksaa siitä liian paljon.²⁸⁾

Sen harhakäsityksen johdonmukaiset edustajat, että lisäarvo johtuu nimellisestä hinnankohoamisesta eli myyjän etuoikeudesta myydä tavaraa liian kalliista, edellyttävät siis ihmisluokkaa, joka ainoastaan ostaa, mutta ei myy, ja siis myös vain kuluttaa tuottamatta mitään. Sellaisen luokan olemassaolo ei meidän tähän asti saavuttamaltamme yksinkertaisen kiertokulun kannalta ole vielä selitettävissä. Mutta olettaamme nyt jo, että se on olemassa. Rahan, jolla sellainen luokka alituisesti ostaa, täytyy virrata sille alati ilman vaihtoa, ilmaiseksi, joi-

²⁵⁾ »Jos myyjien olisi pakko antaa 18 livrestä sellainen määrä tuotteita, jonka arvo oikeastaan on 24, niin ostaessaan he samaten saisivat noilla 18 livrellä yhtä paljon, kuin mistä ennen on pitänyt maksaa 24 livreä.» (*Le Trosne*, mt., s. 897.)

²⁶⁾ »Jokainen myyjä voi siis kallistuttaa tavaroitaan tavallisesti ainoastaan siten, että hän maksaa kalliimman hinnan muiden tavaroiden; ja samasta syystä kuluttaja ei voi tavallisesti maksaa vähempää siitä mitä hän ostaa, muutoin kuin suostumalla samanlaiseen yleiseen vähennykseen niiden tavaroiden hinnassa, joita hän myy.» (*Mercier de la Rivière*, mt., s. 555.)

²⁷⁾ R. Torrens, »An Essay on the Production of Wealth». London 1821, p. 349.

²⁸⁾ »Käsitys, että voiton maksaa kuluttaja, on varmasti aivan mieletön. Ketkä ovat kuluttajat?» (*G. Ramsay*, »An Essay on the Distribution of Wealth». Edinburgh 1836. p. 183.)

denkin oikeus- ja valtasuhteiden nojalla, itse tavaranomistajilta. Myydä tälle luokalle tavaroita niiden arvoa kalliimmasta on samaa kuin keinoilla osaksi takaisin sille ilmaiseksi annettua rahaa.²⁹⁾ Niinpä esim. Vähän-Aasian kaupungit maksoivat vuotuista rahaveroa muinaiselle Roomalle. Tällä rahalla Rooma osti niiltä tavaroita ja osti niitä liian kalliista hinnasta. Vähäaasialaiset petkuttivat roomalaisia houkutellessaan kaupan avulla valloittajilta takaisin osan veroa. Mutta kuitenkin juuri vähäaasialaiset todellisuudessa tulivat petkutetuiksi. Heidän tavaransa maksettiin heille yhä edelleenkin heidän omalla rahallaan. Tämä ei ole mikään rikastumisen eli lisäarvon muodostumisen tapa.

Pysytelkäämme siis tavaravaihdon rajoissa, joissa myyjä on samalla ostaja ja ostaja myyjä. Kohtaamamme vaikeus johtuu ehkä siitä, että olemme käsittäneet henkilöt vain henkilölistetyiksi kategorioiksi emmekä yksilöiksi.

Olettakaamme tavaranomistaja *A:n* olevan niin kekseliään, että hän vetää tovereitaan *B:tä* ja *C:tä* nenestä näiden saamatta parhaalla tahdollaankaan sitä kostetuksi. *A* myy *B:lle* viiniä 40 punnan arvosta saaden vaihdossa viljaa 50 punnan arvosta. *A* on muuttanut 40 puntaansa 50 punnaksi, on tehnyt enemmän rahaa vähemmästä rahasta ja muuttanut tavaransa pääomaksi. Katsokaammepa asiaa lähemmin. Ennen vaihtoa meillä oli 40 punnan arvosta viiniä *A:lla* ja 50 punnan arvosta viljaa *B:llä*, siis 90 punnan kokonaisarvo. Vaihdon jälkeen meillä on sama 90 punnan kokonaisarvo. Kiertävä arvo ei tullut atomiakaan suuremmaksi, mutta sen jakautuminen *A:lle* ja *B:lle* on muuttunut. Toisella puolella lisäarvona esiintyy se, mikä toisella on aliarvona, toisella puolella lisäyksenä on se, mikä toisella on vähennyksenä. Sama muutos olisi tapahtunut, jos *A* ilman vaihdon verhoa olisi suorastaan varastanut *B:ltä* 10 puntaa. On ilmeistä, ettei kiertävien arvojen summaa voi lisätä mikään muutos niiden jakautumisessa, yhtä vähän kuin juutalainen lisää jalojen metallien määrää jossakin maassa sillä, että hän myy kuningatar Annan aikaisen farthingin 1 guineasta. Jonkin maan kapitalistiluokka kokonaisuudessaan ei voi hyötyä omalla kustannuksellaan.³⁰⁾

²⁹⁾ »Jos joku ei saa menekkiä tavaralleen, niin kehottaako herra Malthus häntä maksamaan jollekin toiselle, että tämä ostaisi hänen tavaransa?», suuttunut ricardolainen kysyy Malthukselta. Joka samoin kuin hänen oppilaansa, pappi Chalmers, ylistää taloudellisessa suhteessa pelkkien ostajien eli kuluttajien luokkaa. Ks. »An Inquiry into those Principles, respecting the Nature of Demand and the Necessity of Consumption, lately advocated by Mr. Malthus etc.». London 1821, p. 55.

³⁰⁾ Destutt de Tracy'lla oli, vaikka — tai ehkäpä koska — hän oli Membre de l'Institut (Instituutin jäsen),³¹⁾ päinvastainen käsitys. Teollisuuskapitalistit, hän sanoo, saavat voittonsa siten, että he »myyvät kaikki tavarat kalliimmasta kuin on maksanut niiden tuottaminen. Ja kenelle he myyvät? Ensiksi toinen toiselleen.» (Mt., s. 239.)

Käännyttäköön siis minne päin tahansa, tulos pysyy samana. Vastikkeita vaihdettaessa ei synny mitään lisäarvoa eikä myöskään ei-vastikkeita vaihdettaessa synny lisäarvoa.³¹⁾ Kiertokulku eli tavaravaihto ei luo mitään arvoa.³²⁾

On siis ymmärrettävissä, miksi suorittamassamme pääoman perusmuodon erittelyssä, siis sen muodon erittelyssä, jossa pääoma määrää uudenaikaisen yhteiskunnan taloudellisen rakenteen, jäävät aluksi kokonaan huomioon ottamatta pääoman kansanomaiset ja niin sanoaksemme vedenpaisumuksen edelliset muodot: kauppapääoma ja koronkiskontapääoma.

Varsinaisessa kauppapääomassa muoto $R - T - R'$, ostaminen kalliimmalla myymistä varten, ilmenee puhtaimpana. Toisaalta sen koko liike tapahtuu kiertokulun piirissä. Mutta kun rahan muuttumista pääomaksi, lisäarvon syntymistä, on mahdoton selittää itse kiertokulun kautta tapahtuneeksi, niin kauppapääoma näyttää mahdottomalta, koska vaihdetaan vastikkeita,³³⁾ ja siis vain siitä johtuneelta, että ostavien ja myyvien tavarantuottajien välille loiseläimen tavoin tunkeutunut kauppias pettää heitä kaksipuolisesti. Tässä mielessä Franklin sanoo: »Sota on ryöstöä, kauppa on petosta.»³⁴⁾ Jos kauppapääoman arvon lisääntymistä ei tahdota selittää pelkästä tavarantuottajien petkuttamisesta johtuneeksi, niin siihen kuuluu pitkä sarja väliniveliä, jotka meillä tässä, missä tavaroiden kiertokulku ja sen yksinkertaiset tapaukset ovat ainoana edellytyksenämme, vielä kokonaan puuttuvat.

Se mitä on sanottu kauppapääomasta, koskee vielä enemmän koronkiskontapääomaa. Kauppapääomassa välittävät äärikoh-
tia, rahaa, joka on heitetty markkinoille, ja lisääntynyttä rahaa, joka otetaan markkinoilta, ainakin osto ja myynti, kiertokulun liike. Koronkiskontapääomassa on muoto $R - T - R'$ ly-

³¹⁾ »Kahden yhtäläisen arvon vaihtaminen toisiinsa ei lisää eikä vähennä yhteiskunnassa olevien arvojen määrää. Kahden erilaisen arvon vaihtaminen toisiinsa... ei myöskään ensinkään muuta yhteiskunnallisten arvojen summaa, vaan ainoastaan lisää toisen omaisuutta sillä, minkä se ottaa pois toisen omaisuudesta.» (J. B. Say, »Traité d'Économie Politique», 3ème éd. Paris 1817, t. II, p. 443, 444.) Say lainaa tämän lauseen jokseenkin sanasta sanaan fysiokraateilta, tietysti välittämättä lainkaan siitä juontuvista johtopäätöksistä. Sitä tapaa, millä hän on käyttänyt hyväkseen fysiokraattien hänen aikanaan unohtettuja kirjoituksia lisätäkseen omaa »arvoaan», osoittaa seuraava esimerkki. Herra Sayn »kuuluisin» lause: »Tuotteita ostetaan vain tuotteilla» (mt., t. II, p. 438) on fysiokraattisessa alkuteoksessa: »Valmisteet maksetaan vain valmis-
teilla.» (Le Trosne, mt., s. 899.)

³²⁾ »Vaihto ei tuota tavaroille yleensä mitään arvoa.» (F. Wayland, »The Elements of Political Economy». Boston 1843, p. 169.)

³³⁾ »Muuttumattomien vastikkeiden vallitessa kauppa olisi mahdotonta.» (G. Opydyke, »A Treatise on Political Economy». New York 1851, p. 66—69.) »Reaalisen arvon ja vaihtoarvon erotuksen perustuksena on eräs tosiseikka, nimittäin se, että esinced arvo on erilainen kuin siitä kaupassa annettu niin sanottu vastike, ts. että tämä vastike ei ole mikään vastike.» (F. Engels, »Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie», p. 95, 96.)

³⁴⁾ Benjamin Franklin, »Works», vol. II, edit. Sparks, in »Positions to be examined, concerning National Wealth», p. 376.

hennetty välittömiksi äärikohdiksi $R - R'$, rahaksi, joka vaihdetaan enempään rahaan, rahan luonteen vastaiseksi ja siis tavaravaihdon kannalta katsoen selittämättömäksi muodoksi. Sen tähden Aristoteles sanookin:

»Kun krematistiikka on kaksinainen, niin että toinen kuuluu kauppaan, toinen talousoppiin, viimeksi mainittu on välttämätön ja kiitettävä, edellinen kiertokulkuun perustuva ja syystä moitittu (sillä se ei perustu luontoon, vaan molemminpuoliseen petokseen), niin koronkiskomista vihataan täysin oikeutetusti, koska raha tässä on itse ansion lähteenä eikä sitä käytetä siihen, mitä varten se keksittiin. Sillä raha syntyi tavaravaihtoa varten, mutta korko tekee rahasta enemmän rahaa. Siitä johtuu myös sen nimi ('κόρος', 'korko' ja 'synnytetty'). Sillä synnytettyt ovat synnyttäjiensä kaltaisia. Mutta korko on rahaa rahasta, niin että tämä on kaikista ansiokeinoista luonnonvastaisin.»³⁵⁾

Tutkimuksemme kestäessä tulemme huomaamaan korkoa kantavan pääoman samoin kuin kauppapääomankin johdannaisiksi muodoiksi ja tulemme samalla näkemään, miksi ne esiintyvät historiallisesti ennen nykyaikaista pääoman perusmuotoa.

Lisäarvoa ei siis voi syntyä kiertokulusta; näin ollen sen muodostuessa täytyy tapahtua sen selän takana jotakin, jota siitä itsestään ei voi nähdä.³⁶⁾ Mutta voiko lisäarvo syntyä jostakin muusta kuin kiertokulusta? Kiertokulku on tavaranomistajien kaikkien keskinäisten suhteiden summa. Niiden ulkopuolella tavaranomistaja on enää suhteessa vain omaan tavaraansa. Mitä arvoon tulee, tämä suhde rajoittuu siihen, että se sisältää tiettyjen yhteiskunnallisten lakien mukaan mitatun paljouden hänen omaa työtään. Tämä työmäärä ilmenee hänen tavaransa arvon suuruudessa, ja kun arvonsuuruus ilmaistaan laskurahassa, niin se ilmenee tavarann hinnassa, esim. 10 punnan hinnassa. Mutta hänen työnsä ei esiinny tavarann arvossa ja yli sen oman arvon kohoavassa määrässä, ei 10 punnan hinnassa, joka samalla on 11 punnan hinta, ei siis arvossa, joka on suurempi kuin se itse. Tavaranomistaja voi työllään muodostaa arvoja, mutta ei itseään lisääviä arvoja. Hän voi kohottaa tavarann arvoa lisäämällä entiseen arvoon uutta arvoa uuden työn avulla, esim. tekemällä nahkasta saappaat. Samalla ainemäärällä on nyt enemmän arvoa siksi, että se sisältää suuremman määrän työtä. Saappaalla on siis enemmän arvoa kuin nahkalla, mutta nahkan arvo on jäänyt siksi mikä se oli. Se ei ole suurentunut eikä ole saanut saapasta tehtäessä lisäarvoa. Tavarantuottaja ei siis voi kiertokulun piirin ulkopuolella ja ryhtymättä tekemisiin muiden tavarann-

³⁵⁾ Aristoteles, »De Republica», I kirja, luku 10 [s. 17].

³⁶⁾ »Voitto ei tavallisissa markkinaoloissa voi syntyä vaihdon kautta. Jollei sitä olisi ollut enemmän, ei sitä voisi olla tämän toimituksen jälkeenkään.» (Ramsay, mt., s. 184.)

omistajien kanssa suurentaa arvoa eikä siten muuttaa rahaa tai tavaraa pääomaksi.

Pääoma ei siis voi syntyä kiertokulusta ja yhtä vähän voi se olla syntymättä kiertokulusta. Sen täytyy syntyä samalla kertaa siinä ja ei siinä.

Olemme saaneet siis kaksinaisen tuloksen.

Rahan muuttuminen pääomaksi on siis selvitetty tavaravaihdon sisäisten lakien pohjalla, niin että lähtökohtana on vastikkeiden vaihto.³⁷⁾ Vielä vain kapitalistin toukkana olevan rahanomistajamme täytyy ostaa tavarat niiden arvosta, myydä ne niiden arvosta, ja kuitenkin prosessin lopussa saada enemmän arvoa kuin hän on siihen sijoittanut. Hänen perhoseksi kehittymisensä täytyy tapahtua kiertokulun piirissä ja samalla eikiertokulun piirissä. Nämä ovat ongelman edellytykset. Hic Rhodus, hic salt!³⁸⁾

3. TYÖVOIMAN OSTO JA MYYNTI

Se rahan arvomuutos, jossa sen pitää muuttua pääomaksi, ei voi tapahtua itse rahassa. Ostovälineenä ja maksuvälineenä se realisoituu vain sen tavarain hinnan, joka sillä ostetaan tai maksetaan. Jos se taas pysyy entisenään säilyttäen oman muotonsa, niin se ikään kuin jähmettyy muuttumattoman arvosuureen kivettymäksi.³⁹⁾ Samaten muutos ei voi johtua toisesta kiertokulun toimituksesta, tavarain jälleenmyynnistä, sillä tämä toimitus ainoastaan muuttaa tavarain luontaismuodosta takaisin rahamuotoon. Muutoksen täytyy siis tapahtua siinä tavarassa, joka ostetaan ensimmäisessä toimituksessa $R - T$, mutta ei sen arvossa, sillä tässä suoritetaan vastikkeiden vaihto, tavarain maksetaan sen arvoin mukaan. Muutos voi siis johtua vain ta-

³⁷⁾ Annetun selityksen jälkeen lukija ymmärtää, että tällä tahdotaan sanoa ainoastaan, että pääoman muodostamisen täytyy olla mahdollinen myös siinä tapauksessa, että tavarain hinta on yhtä kuin tavarain arvo. Se ei voi saada selitystään tavarain hintojen poikkeamisesta tavarain arvoista. Jos hinnat todellakin poikkeavat arvoista, niin ne täytyy ensiksi pelkistää arvoiksi, ts. jättää tämä seikka tilapäisenä ilmiönä huomioon ottamatta, jotta voisimme saada nähtäviin tavarainvaihtoon pohjautuvan pääoman muodostusilmiön puhtaassa muodossaan niin, että sen tutkimista eivät johtaisi harhaan häiritsevät ja sen varsinaiselle kehitykselle vieraat sivuseikat. Tiedämme kuitenkin, ettei tämä pelkistäminen suinkaan ole pelkkä tieteellinen menettely. Markkinahintojen alitukset vaihtelut, niiden nouseminen ja laskeminen, tasolltavat toisensa, tekevät tyhjäksi toisensa ja pelkistävät itsensä keskihinnaksi, mikä on niiden sisäinen sääntö. Keskihinta on johtotähtenä esim. kauppiaille tai teollisuudenharjoittajalle jokaisessa liikeyrityksessä, joka käsittää pitkähkön ajan. Tavarainomistaja tietää siis, että kun otaan pitkähkö ajanjakso kokonaisuudessaan, ei tavarain voida todellisuudessa myydä alle eikä yli niiden keskihintojen, vaan juuri keskihinnasta. Jos hänen harrastuksiinsa siis yleensä soveltuisi omaa etua hakematon ajattelevainen, niin hänen täytyisi asettaa itselleen pääoman muodostumisen ongelma seuraavassa muodossa: kuinka pääoma voi syntyä hintojen järjestyksessä keskihinnan, ts. viime kädessä tavarain arvon, mukaan? Minä sanon »viime kädessä», koska keskihinnat eivät ole suorastaan yhtä kuin tavarain arvon suuruudet, niin kuin A. Smith, Ricardo ym. luulevat.

³⁸⁾ »Rahan muodossa... pääoma ei tuota mitään voittoa.» (Ricardo, »Principles of Political Economy», 3rd ed. London 1821, p. 267.)

varan käyttöarvosta sellaisenaan, ts. sen käytöstä. Saadakseen arvoa jonkin tavaran käyttämisestä rahanomistajamme pitäisi onnistua kiertokulun piirissä, markkinoilla, keksimään tavara, jonka käyttöarvolla itsellään olisi se omituinen ominaisuus, että se olisi arvonlähteenä, jonka todellinen käyttäminen siis olisi työn esineellistytymistä, ja niin muodoin arvon luomista. Ja rahanomistaja löytääkin markkinoilla sellaisen erikoisen tavaran — työkyvyn eli työvoiman.

Työvoimalla eli työkyvyllä tarkoitamme kaikkia niitä ruumiillisia ja henkisiä kykyjä yhteensä, jotka ihmisellä on ruumiillisessa olemuksessaan, elävässä persoonallisuudessaan ja jotka hän panee liikkeelle joka kerta kun hän tuottaa jonkinlaisia käyttöarvoja.

Jotta rahanomistaja löytäisi työvoiman tavarana markkinoilla, pitää erinäisten ehtojen olla täytettyjä. Tavaranvaihto ei sinänsä sisällä muita riippuvaisuussuhteita kuin sen omasta luonnosta johtuvia. Tällä edellytyksellä työvoima voi esiintyä tavarana markkinoilla ainoastaan silloin ja sikäli kuin sen oma omistaja, henkilö, jonka työvoimaa se on, pitää sitä kaupan tai myy sitä tavarana. Jotta sen omistaja möisi sitä tavarana, hänen täytyy hallita sitä, siis olla työkykynsä, oman henkilöllisyytensä, vapaa omistaja.³⁹⁾ Hän ja rahanomistaja kohtaavat toisensa markkinoilla ja asettuvat keskinäisiin suhteisiin yhdenvertaisina tavaranomistajina, vain sillä erotuksella, että toinen on ostaja, toinen myyjä, molemmat siis juridisesti yhtäläisiä henkilöitä. Tämän suhteen jatkuminen edellyttää, että työvoiman omistaja myy työvoimansa vain määrääjäksi, sillä jos hän myy sen summa kaupalla, kerta kaikkiaan, niin hän myy itsensä, muuttaa itsensä vapaasta orjaksi, tavaranomistajasta tavaraksi. Henkilönä hänen täytyy alati suhtautua työvoimaansa omana omaisuutenaan ja siis omana tavaraan, ja niin hän voi tehdä ainoastaan mikäli hän asettaa työvoimansa ostajan käytettäväksi aina vain väliaikaisesti, määrääjäksi, siis työvoimaa myydessään ei luovu omistusoikeudestaan siihen.⁴⁰⁾

³⁹⁾ Klassista muinaisuutta käsittelevistä tietosanakirjoista saa lukea sellaista mielettömyyttä, että antiikin maailmassa pääoma oli täysin kehittynyt »paitel että vapaa työmies ja luottolaitos puuttuivat». Myös herra Mommsen teoksessaan »Römische Geschichte» erehtyy kerran toisensa jälkeen.

⁴⁰⁾ Muutamissa laeissa määrätään sen tähden työsopimusten ylin pituusraja. Kansojen, joiden työ on vapaata, lakikirjat säättävät sopimuksen irtisanomisehdot. Muutamissa maissa, varsinkin Meksikossa, (ennen Amerikan sisällissotaa myös Meksikosta irtotetuilla alueilla, ja tosiasiallisesti Tonavan maakunnissa Cuzan kumoukseen saakka⁴¹⁾ orjuus on kätkeyty peonagen muotoon. Ennakkomaksuilla, jotka on kuitattava työllä ja jotka siirtyvät polvesta polveen, ei tehdä ainoastaan yksityistä työmiestä, vaan hänen perheensäkin todellisuudessa toisten henkilöiden ja heidän perheittensä omaisuudeksi. Juárez oli polstanut peonagen. Ns. keisari Maximilian otti sen jälleen käytäntöön asetuksella, joka Washingtonin edustajainhuoneessa paljastettiin sattuvasti asetukseksi orjuuden palauttamisesta Meksikoon. »Erikoisten ruumiillisten ja henkisten taitojeni ja toimintamahdollisuuksieni ajallisesti rajoitetun käyttämisen minä voin luovuttaa toi-

Toinen olennainen ehto, jotta rahanomistaja löytäisi työvoiman tavaran markkinoilta, on se, että työvoiman omistajalla ei olisi mahdollisuutta myydä tavaroita, joihin hänen työnsä on ensineellistynyt, ja että hän olisi päinvastoin pakotettu pitämään tavaran ja kauppaamaan itse työvoimaansa, jota on vain hänen elävässä ruumiissaan.

Jotta joku voisi myydä tavaroita, jotka eivät ole hänen työvoimaansa, hänellä täytyy luonnollisesti olla tuotantovälineitä, esim. raaka-aineita, työkaluja jne. Hän ei voi tehdä kenkiä ilman nahkaa. Hän tarvitsee sitä paitsi elintarvikkeita. Kukaan, tulevaisuuden muusikkokkaan, ei voi elää tulevaisuuden tuotteista eikä siis myöskään käyttöarvoista, joiden tuottaminen ei vielä ole päättynyt; ja samoin kuin maailmannäyttämölle ilmesytymisensä ensimmäisenä päivänä ihmisen täytyy vieläkin joka päivä kuluttaa ennen kuin ja sillä aikaa kun hän tuottaa. Jos tuotteet tuotetaan tavarina, ne täytyy myydä sitten kun ne on tuotettu, ja ne voivat tyydyttää tuottajan tarpeita vasta myymisen jälkeen. Tuotantoajan lisäksi tulee myymiseen tarvittava aika.

Voidakseen muuttaa rahansa pääomaksi rahanomistajan on siis löydettävä tavaramarkkinoilta vapaa työläinen, vapaa kahdessa mielessä: työläinen vapaana henkilönä hallitsee työvoimaansa tavaran eikä hänellä toisaalta ole myytävänä mitään muuta tavaraa, on vapaa kuin taivaan lintu, vapaa kaikista työvoimansa realisoimiseen välttämättömistä esineistä.

Kysymys, miksi tämä vapaa työläinen kohtaa rahanomistajan tavaran kiertokulkupiirissä, ei kiinnostusta rahanomistajaa, joka työmarkkinoissa näkee tavaramarkkinoiden erikoisen osaston. Ja toistaiseksi se kiinnostaa yhtä vähän meitäkin. Teoriasa me pidämme kiinni todellisesta asiaintilasta, samoin kuin rahanomistaja käytännössä. Yksi seikka on kuitenkin selvä. Luonto ei synnytä yhtäällä rahan- ja tavaranomistajia ja toisaalla pelkästään työvoiman omistajia. Tämä suhde ei ole luonnonhistoriallinen ja yhtä vähän on se yhteiskunnallinen suhde, joka olisi yhteinen kaikille historiallisille ajanjaksoille. Ilmeisesti se itse on edelläkävyneen historiallisen kehityksen tulos, monien taloudellisten mullistusten tuote, sen seuraus, että kokonainen sarja yhteiskunnallisen tuotannon vanhempia muodostumia on hävinnyt.

Niillä taloudellisilla kategorioilla, joita olemme tarkastel-

selle, koska ne tämän rajoituksen kautta säilyttävät ulkonaisen suhteen minun kokonaisuuteeni ja yleisyyteeni. Luovuttamalla kokonaisuudessaan työn kautta konkreettisen aikani ja kaiken tuotantoni, tekisin sen, mikä siinä on substantiaalista, yleisen toimintani ja todellisuuteni, persoonallisuuteni toisen omaisuudeksi.» (Hegel, »Philosophie des Rechts». Berlin 1840, S. 104, § 67.)

leet aikaisemmin, on myös historiallinen jälkensä. Tuotteen tavaraksi tulemiseen vaaditaan tiettyjä historiallisia edellytyksiä. Jotta tuote tulisi tavaraksi, sitä ei saa tuottaa välittömästi tuottajan tarpeiden tyydyttämiseksi. Jos olisimme edelleen tutkineet, millä ehdoilla kaikki tai vaikkapa vain suurin osa tuotteista saa tavarahan muodon, niin olisi käynyt selville, että tämä tapahtuu vain aivan erityisen, kapitalistisen tuotantotavan valitessa. Sellainen tutkimus oli kuitenkin liian kaukana tavarahan erittelystä. Tavarantuotantoa ja tavarahan kiertokulkua voi olla olemassa huolimatta siitä, ettei suurin osa tuotteista — ne kun on tarkoitettu välittömästi omiksi tarpeiksi — muutu tavaraksi ja ettei vaihtoarvo läheskään hallitse yhteiskunnallista tuotantoprosessia tämän kaikessa laajuudessa ja syvyydessä. Tuotteen esiintyminen tavarana edellyttää niin pitkälle kehittyntä yhteiskunnallista työnjakoa, että käyttöarvon ja vaihtoarvon toisistaan eroaminen, joka vasta alkaa välittömässä vaihtokaupassa, on jo täysin tapahtunut. Mutta sellainen kehitysaste on yhteinen historiallisesti mitä erilaisimmille taloudellisille yhteiskuntamuodostumille.

Jos tarkastelemme rahaa, niin huomaamme, että raha edellyttää tiettyä tavaravaihdon kehitysastetta. Eri rahamuodot, pelkkä tavaravastike, kiertokulkuväline, maksuväline, aarre ja maailmanraha, viittaavat aina toisen tai toisen tehtävän erilaisen laajuuden ja suhteellisuuden tärkeyden mukaan yhteiskunnallisen tuotannon hyvin erilaisiin asteisiin. Mutta niin kuin kokemus on osoittanut, suhteellisen heikosti kehittyntä tavarahan kiertokulku riittää kuitenkin kaikkien näiden tuotteen syntymiseen. Toisin on pääoman laita. Sen historiallisena olemassaoloehtona ei suinkaan ole yksistään se, että on olemassa tavarahan ja rahan kiertokulku. Pääomaa syntyy vain siellä, missä tuotantovälineiden ja elinhyödykkeiden omistaja kohtaa markkinoilla vapaan työläisen työvoimansa myyjänä, ja jo tämä yksi historiallinen edellytys käsittää kokonaisen maailmanhistorian. Pääoma ilmentää siis jo aivan syntymästään alkaen yhteiskunnallisen tuotannon uutta aikakautta.⁴¹⁾

Tätä omituista tavaraa, työvoimaa, on nyt lähemmin tarkasteltava. Samoin kuin kaikilla muillakin tavaroilla, sillä on arvo.⁴²⁾ Kuinka se määrätään?

Työvoiman samoin kuin kaiken muunkin tavarahan arvon mää-

⁴¹⁾ Kapitalistiselle aikakaudelle on siis luonteenomaista se, että työvoima itse työmiehenkin osalta saa hänen omistamansa tavarahan muodon ja hänen työnsä siis palkkatyön muodon. Toiselta puolen työn tuotteiden tavaramuoto yleistyy vasta tästä hetkestä alkaen.

⁴²⁾ »Miehen arvo (value or worth), samoin kuin muidenkin olioiden arvo, on hänen hintansa: ts. niin paljon kuin annetaan hänen voimansa käyttämisestä.» (Th. Hobbes, »Leviathan» in »Works», edit. Molesworth. London 1839—1844, v. III, p. 76.)

rää tämän erikoisen tavaran tuottamiseen ja siis myös uusintamiseen välttämätön työaika. Mikäli työvoima esiintyy arvona, se edustaa vain määrättyä paljoutta siihen esineellistettyä yhteiskunnallista keskimääräistyötä. Työvoima on olemassa vain elävään yksilöön kuuluvana. Sen tuottaminen edellyttää siis viimeksi mainitun olemassaoloa. Kun yksilö on olemassa, on työvoiman tuottaminen sen oman itsensä uusintamista eli säilytystä. Säilyäkseen elävä yksilö tarvitsee määrätyn paljouden elinhyödykkeitä. Työvoiman tuottamiseen välttämätön työaika käy siis yhteen näiden elinhyödykkeiden tuottamiseen välttämättömän työajan kanssa, eli työvoiman arvo on sen omistajan ylläpitoon tarvittavien elinhyödykkeiden arvo. Työvoima todellistuu kuitenkin vain ulkonaisessa ilmauksessaan, se tulee käytäntöön vain työssä. Mutta sen käyttämisessä, työssä, kulutetaan tietty määrä ihmisen lihaksia, hermoja, aivoja jne., jotka on jälleen korvattava. Tämä lisääntynyt menekki edellyttää lisääntynyttä tuloa.⁴³⁾ Jos työvoiman omistaja on tehnyt työtä tänään, täytyy hänen huomenna voida uudistaa sama prosessi samoin voima- ja terveysehdoin. Elinhyödykkeiden summan täytyy siis riittää elättämään työtätekevää henkilöä työtätekevänä henkilönä hänen normaalissa tilassaan. Luonnolliset tarpeet, kuten ravinto, vaatteet, lämpö, asunto jne. ovat erilaisia aina maan ilmastollisten ja muiden luonnollisten erikoisuuksien mukaan. Toisaalta on ns. välttämättömien tarpeiden laajuus, samoin kuin niiden tyydyttämisen tapakin, itse historiallinen tuote ja riippuu siis suureksi osaksi maan sivistystasosta, muun muassa olennaisesti myös siitä, missä oloissa vapaa työväenluokka on kehittynyt, ts. mihin tapoihin ja elämän vaatimuksiin se on totunut.⁴⁴⁾ Päinvastoin kuin oli laita muiden tavarain, työvoiman arvon määräämiseen sisältyy siis historiallinen ja moraalinen tekijä. Mutta tietyissä maassa, tiettyinä aikakautena on välttämättömien elinhyödykkeiden keskimääräistaso annettu.

Työvoiman omistaja on kuolevainen. Jos siis sellaisen omistajan täytyy jatkuvasti ilmestyä markkinoille, niin kuin rahan jatkuva muuttuminen pääomaksi edellyttää, työvoiman myyjien täytyy ikuistaa itsensä, »samoin kuin jokainen elävä yksilö ikuistaa itsensä, ts. suvunjatkamisen kautta».⁴⁵⁾ Loppuun kuluttettujen ja kuoleman kautta markkinoilta poistuneiden työvoimien täytyy alati tulla korvatuiksi vähintään yhtä suurella

⁴³⁾ Muinaisroomalainen villicus, maanviljelysorjien etunenässä toimiva pehtoori, sai siis »niukemmin kuin miehet, koska hänen työnsä oli keveämpää». (*Th. Mommsen, »Römische Geschichte», 1856, S. 810.*)

⁴⁴⁾ Vrt. *W. Th. Thornton, »Overpopulation and its Remedy». London 1846.*

⁴⁵⁾ Petty.

lukumäärällä uusia työvoimia. Työvoiman tuottamiseen tarpeellisten elinhyödykkeiden summa sisältää siis korvausmiesten, ts. työläisten lapsien, elinhyödykkeet, niin että tämä omituisten tavaranomistajien rotu ikuistaa itsensä tavaramarkkinoilla.⁴⁶⁾

Jotta yleinen ihmisluonne muodostuisi niin, että se tietylä työalalla saavuttaa taidon ja kätevyuden, tulee kehittyneeksi ja erikoislajiseksi työvoimaksi, tarvitaan tiettyä sivistystä eli kasvatusta, joka puolestaan maksaa suuremman tai pienemmän summan tavaravastikkeita. Työvoiman ammattitaidon mukaan sen muodostumiskustannukset ovat erilaiset. Nämä opetuskustannukset, jotka ovat häviävän pienet tavalliselle työvoimalle, sisältyvät siis sen tuottamiseen käytettyjen arvojen piiriin.

Työvoiman arvo osoittautuu siis tietyn elinhyödykesumman arvoksi. Siksi se vaihtelee myös näiden elinhyödykkeiden arvon, ts. niiden tuottamiseen vaaditun työajan, pituuden mukaan.

Osa elinhyödykkeistä, esim. ravinto- ja lämmitysaineet yms., kulutetaan joka päivä ja niiden sijaan täytyy joka päivä hankkia uudet. Muut elinhyödykkeet, kuten vaatteet, huonekalut jne., kuluvat loppuun pitempien aikojen kestäessä ja ne on siis korvattava vasta pitempien aikojen kuluttua. Yhtä lajia tavaroita ostetaan eli niistä maksetaan päivittäin, toisia viikoittain, neljännesvuosittain jne. Mutta jakaantukoonpa näiden menojen summa esim. vuoden kuluessa kuinka hyvänsä, se täytyy peittää päivittäisellä keskitulolla. Jos työvoiman tuottamiseen päivittäin vaadittavien tavaroiden määrä olisi $= A$, viikoittain vaadittavien $= B$, neljännesvuosittain vaadittavien $= C$ jne., niin näiden tavaroiden päivittäinen keskimäärä olisi $\frac{365 A + 52 B + 4 C + jne.}{365}$.

Olettakaamme, että tähän keskimääräistä päivää varten tarvittavaan tavaramäärään sisältyy 6 tuntia yhteiskunnallista työtä; silloin työvoimassa esineellistyy päivittäin puoli päivää yhteiskunnallista keskityötä eli työvoiman päivittäiseen tuottamiseen vaaditaan puoli työpäivää. Tämä työvoiman päivittäiseen tuottamiseen vaadittu työmäärä on työvoiman päiväarvo eli päivittäin uusiintuvan työvoiman arvo. Jos niin ikään puoli päivää yhteiskunnallista keskityötä esiintyy 3 šillingin eli yhden taalerin kultamäärässä, niin taaleri on työvoiman päiväarvoa vastaava hinta. Jos työvoiman omistaja tarjoaa sitä myytäväksi yhdestä taalerista päivältä, niin sen myyntihinta on yhtä kuin sen arvo, ja olettamuksemme mukaisesti rahanomistaja, joka

⁴⁶⁾ »Sen (työn) luonnollisena hintana... on se määrä välttämättömyystarvikkeita ja elämänmukavuuksia kuin ilmaston ja maan tapojen mukaan välttämättä tarvitaan työmiehen ylläpitämiseksi sekä sitä varten, että työmiehellä olisi tilaisuus elättää seläistä perhettä, joka markkinoilla takaa vähentymättömän työntarjonnan.» (R. Torrens, »An Essay on the external Corn Trade». London 1815, p. 62.) Sanaa työ on käytetty tässä väärin työvoiman asemesta.

haluaa kiihkeästi muuttaa taalerin pääomaksi, maksaa tämän arvon.

Työvoiman arvon viimeisen eli alimman rajan muodostaa sen tavaramäärän arvo, jota päivittäin kuluttamatta työvoiman omistaja, ihminen, ei voi uudistaa elämänjuoksuaan, sen muodostaa siis fyysisesti välttämättömien elinhyödykkeiden arvo. Jos työvoiman hinta alenee tähän vähimmäismääräänsä, se laskee alle arvonsa, sillä näiden ehtojen vallitessa se voi ainoastaan surkastuneessa muodossa säilyttää itsensä ja kehittyä. Mutta jokaisen tavarahan arvon määrää työaika, joka vaaditaan sen tuottamiseen normaalikuntoisena.

On erittäin halpahintaista hentomielisyyttä pitää tätä asian luonnosta johtuvaa työvoiman arvon määräämistä raakuutena ja vaikeroida Rossin tavoin:

»Kun tarkastellaan työkykyä (puissance de travail) ja samalla jätetään huomion ulkopuolelle työläisen elinhyödykkeet tuotantoprosessin kestäessä, niin se on samaa kuin tarkastella houretta (être de raison). Se joka puhuu työstä, työkyvystä, puhuu samalla työmiehestä ja elinhyödykkeistä, työmiehestä ja työpalkasta.»⁴⁷⁾

Työkyky ei ole vielä työtä, samoin kuin ruoansulatuskyky ei ole itse ruoansulatusta. Kuten tunnettua, viimeksi mainittuun toimitukseen tarvitaan muutakin kuin hyvää vatsaa. Se joka puhuu työkyvystä, ei jätä huomioon ottamatta sen ylläpitämiseen välttämättömiä elinhyödykkeitä. Päinvastoin niiden arvo on ilmaistu työkyvyn arvossa. Jos sitä ei myydä, se ei ensinkään hyödytä työmiestä, päinvastoin hänestä tuntuu julmalta luonnonvälttämättömyydeltä, että hänen työkykynsä tuottaminen vaatii tietyn määrän elinhyödykkeitä ja vaatii niitä edelleenkin uusintuakseen. Silloin hän yhdessä Sismondin kanssa huomaa: »Työkyky... ei ole mitään, jollei sitä myydä.»⁴⁸⁾

Tämän erikoisen tavarahan, työvoiman, omituisesta luonteesta seuraa, että silloin kun sopimus ostajan ja myyjän kesken tehdään, sen käyttöarvo ei vielä ole todella siirtynyt ostajan haltuun. Samoin kuin muidenkin tavaroiden, sen arvo oli tietty ennen kuin se oli joutunut kiertokulkuun, sillä työvoiman tuottamiseen oli jo käytetty tietty määrä yhteiskunnallista työtä, mutta sen käyttöarvona on vasta myöhempi voimanilmaisu. Voiman luovuttaminen ja sen todellinen ilmaisu, ts. sen olemassaolo käyttöarvona, eroavat siis ajallisesti toisistaan. Mutta sellaisia tavaroita myytäessä, joiden käyttöarvon muodollinen luovuttaminen (myymällä) ja sen todellinen luovuttaminen ostajalle eivät satu samaan aikaan, ostajan raha on enimmäkseen maksuvälinee-

⁴⁷⁾ Rossi, »Cours d'Économie Politique». Bruxelles 1843, p. 370, 371.

⁴⁸⁾ Sismondin, »Nouveaux Principes d'Économie Politique», t. I, p. 113.

nä.⁴⁹⁾ Kaikissa maissa, joissa on vallalla kapitalistinen tuotantotapa, työvoimasta maksetaan vasta sitten, kun sitä on jo käytetty kauppasopimuksessa määrätty aika, esim. joka viikon lopussa. Kaikkialla työläinen antaa siis työvoiman käyttöarvon ennakolta kapitalistille; hän antaa ostajan kuluttaa sitä ennen kuin hän saa sen hinnan maksettuna, kaikkialla työläinen antaa siis luottoa kapitalistille. Sitä ettei tämä luoton antaminen ole pelkkää kuvittelua, osoittaa sekä tilapäinen velaksi jätetyn palkan menettämisen kapitalistin vararikossa⁵⁰⁾ että monet pysyväisemmätkin seuraukset.⁵¹⁾ Kuitenkaan tavaranvaihdon luonnetta ei ensinkään muuta se seikka, toimiiko raha osto- vai maksuvälineenä. Työvoiman hinta on määrätty sopimuksella, vaikkakin se vasta myöhemmin realisoidaan, niin kuin talon vuokrahintaa.

⁴⁹⁾ »Kaikki työ on maksettu vasta kun se on suoritettu.» (An Inquiry into those Principles, respecting the Nature of Demand etc., p. 104.) »Kauppaluoton on täytynyt alkaa siitä hetkestä, jona työmies, tuotannon ensimmäinen luoja, on voinut tekemiensä säästöjen nojassa odottaa palkkaa työstään viikon, kaksi, kuukauden, vuosineljänneksen jne.» (Ch. Ganilh, »Des Systèmes d'Économie Politique», 2ème édit. Paris 1821, t. II, p. 150.)

⁵⁰⁾ »Työmies lainaa taitonsa», Storch sanoo ja lisää tähän ovelasti: hän »ei pane alttiiksi mitään» paitsi »mahdollisuutta, ettei saa palkkaansa... työmies ei tuo tuotantoon lisää mitään ainetta.» (Storch, »Cours d'Économie Politique». Pétersbourg 1815, t. II, p. 36, 37.)

⁵¹⁾ Otamme esimerkin. Lontoossa on kahta lajia leipureita, »full priced», jotka myyvät leivän sen täydestä arvosta, ja »undersellers», jotka myyvät sen alle tämän arvon. Viimeksi mainittuja on enemmän kuin $\frac{3}{4}$ leipurien koko lukumäärästä (s. XXXII hallituskomissaari H. S. Tremenheeren »Reportissa» »Grievances complained of by the journeymen bakers etc.» London 1862). Nämä undersellers myyvät melkein poikkeuksetta leipää, johon on sekoitettu alunaa, saippuaa, potaskaa, kalkkia, Derbyshiren kivijauhoja ja muita samanlaisia miellyttäviä, ravitsevia ja terveellisiä aineksia. (Ks. yllä mainittua Sinistä kirjaa, samoin »Committee of 1855 on the Adulteration of Bread» kertomusta ja tri Hassallin »Adulterations Detected», 2nd edit. London 1861.) Sir John Gordon selitti vuoden 1855:n komitealle, että »näiden väärennysten johdosta köyhä, joka elää kahdella naulalla leipää päivän, ei nyt todellisuudessa saa neljättä osakaahan ravintoainetta puhumattakaan vahingollisista seurauksista hänen terveydelleen». Kysymykseen, miksi »hyvin suuri osa työväenluokasta», tietäen hyvin nämä väärennykset, ostaa kuitenkin kaupasta alunaa, kivijauhoja yms., Tremenheere (mt., s. XLVIII) vastaa, että työläisten »on pakko ottaa leipuriltaan tai ruokatarvakaupasta leipä sellaisena kuin se vain iljetään heille antaa». Kun heille maksetaan palkka vasta työviikon lopussa, he voivat myös »maksaa perheittensä viikon varrella syömän leivän vasta viikon lopussa»; Tremenheere lisää tähän ja vahvistaa esityksensä todistajien lausunnoilla: »On yleisesti tunnettua, että sellaista seosleipää tehdään varta vasten tämän lajin ostajia varten.» (»It is notorious that bread composed of those mixtures, is made expressly for sale in this manner.») »Useilla Englannin (ja varsinkin Skotlannin) maanviljelysalueilla maksetaan työpalkka joka toinen viikko ja vieläpä kuukausittainkin. Kun maksajat ovat näin pitkät maanviljelystyömiehen täytyy ostaa tavaransa velaksi... Hänen on maksettava korkeammat hinnat ja hän on todellisuudessa sidottu myymälään, josta hän ostaa velaksi. Niinpä hän maksaa esim. Wiltsin Horningshamissa, jossa palkka maksetaan kuukausittain, samasta jauho-stonesta 2 šillingiä 4 pennyä, jonka hän muualta saa 1 šillingiä 10 pilla» (»Sixth Report» on »Public Health» by »The Medical Officer of the Privy Council etc.» 1864, p. 264.) »Paisleyn ja Kilmarnockin (L'nsi-Skotlannissa) kartuuninpainajat pakottivat 1835 työläkolla alentamaan palkanmaksuaikaa kuukaudesta 14 päiväksi.» (»Reports of the Inspectors of Factories 31st October 1853», p. 34.) Ovelana toimenpiteenä työmiehen kapitalistille antaman luoton kehittämiseksi voidaan pitää useiden englantilaisten hiilikaivosten omistajien menettelytapaa, jonka mukaan työmiehelle maksetaan palkka vasta kuukauden lopussa ja väliaikana hän saa kapitalistilta ennakkoa usein tavarassa, josta hänen täytyy maksaa enemmän kuin mitä niiden markkinahinta on (Trucksystem). »Hiilikaivosten isäntien kesken on tapana maksaa palkka kerran kuukaudessa. Väliaikoina he antavat ennakkoa joka viikon lopussa. Tämä ennakkomaksu annetaan myymälässä» (nimittäin tommy shop'issa, isännän omassa sekatavara-kaupassa); »miehet ottavat sen vastaan myymälän yhdessä nurkassa ja antavat sen heti jälleen pois toisessa.» (»Children's Employment Commission, 3rd Report». London 1864, p. 38, no 192.)

Työvoima on myyty, vaikka se vasta myöhemmin maksetaan. Voidaksemme selvästi käsittää tämän suhteen on hyödyllistä toistaiseksi olettaa, että työvoiman omistaja saa sitä myydessään joka kerta myös heti sopimuksessa määrätyn hinnan.

Me tunnemme nyt, millä tavalla määrätään arvo, jonka rahanomistaja maksaa tämän omituisen tavaran, työvoiman, omistajalle. Käyttöarvo, jonka edellinen vaihdossa puolestansa saa, näyttäytyy vasta todellisessa käytössä, työvoiman kulutusprosessissa. Kaikki tähän prosessiin tarvittavat esineet, kuten raaka-aineet jne., rahanomistaja ostaa tavaramarkkinoilta ja maksaa niistä täyden hinnan. Työvoiman kulutusprosessi on samalla tavaran ja lisäarvon tuotantoprosessi. Työvoiman kulutus, samoin kuin kaiken muunkin tavaran kulutus, tapahtuu markkinoiden eli kiertokulun piirin ulkopuolella. Yhdessä rahanomistajan ja työvoiman omistajan kanssa jätämme sen tähden tämän meluisan, pinnalla esiintyvän ja kaikkien silmin nähtävän alan seurataksemme molempia tuotannon salattuun paikkaan, jonka kynnyksellä saamme lukea: No admittance except on business [Asiattomilta pääsy kielletty]. Täällä me emme näe ainoastaan, kuinka pääoma tuottaa, vaan myös, kuinka sitä itseään, pääomaa, tuotetaan. Voitonteon salaisuuden täytyy vihdoin paljastua.

Kiertokulun eli tavaranvaihdon alue, jonka rajoissa työvoiman ostaminen ja myyminen suoritetaan, on ollut todellakin synnynnäisten ihmisoikeuksien täydellinen Eeden. Siellä on todellakin vallalla ainoastaan vapaus, tasa-arvoisuus, omistus ja Bentham. Vapaus! Sillä jonkin tavaran, esim. työvoiman ostajan ja myyjän määrääjänä on ainoastaan heidän vapaa tahonsa. He tekevät sopimuksia vapaina, oikeudellisesti yhdenveroisina henkilöinä. Sopimus on se lopputulos, jossa heidän tahonsa saavat yhteisen oikeudellisen ilmaisen. Tasa-arvoisuus! Sillä he suhtautuvat toisiinsa ainoastaan tavaran omistajina ja vaihtavat vastikkeen vastikkeeseen. Omistus! Sillä kumpikin hallitsee vain omaansa. Bentham! Sillä kumpikin huolehtii vain itsestään. Ainoa voima, joka vie heidät yhteen ja keskinäissuhteeseen, on heidän itsekkyytensä, erikoisvoittonsa, yksityisettöjensä voima. Ja juuri sen tähden, että itsekin pitää huolta vain itsestään eikä kukaan toisestaan, kaikki toimivat olioiden ennalta säädetyn sopusoinnun kautta tai kaikkiahavaitsevan kaitsemuksen johdon turvissa vain molemminpuoliseksi edukseen, yhteiseksi hyväksi, yhteishyötyä varten.

Jättäessämme tämän yksinkertaisen kiertokulun eli tavaranvaihdon alueen, jolta vapaakauppias vulgaris lainaa mielipiteet, käsitteet ja mitta-asteikon pääoman ja palkkatyön yhteis-

kuntaa koskevalle arvostelulle, näemme *dramatis personae* [toimivien henkilöidemme] *fysionomian* jo joissakin suhteissa muuttuvan. Entinen rahanomistaja kulkee etunenässä kapitalistina, työvoiman omistaja seuraa häntä hänen työläisenään; toinen merkitsevästi myhällen ja äveriäänä, toinen arkana, vastustellen, niin kuin se, joka on vienyt nahkansa myytäväksi ja jolla nyt ei ole muuta odotettavaa kuin sen parkitseminen.

Absoluuttisen lisäarvon tuotanto

VIIDES LUKU

Työprosessi ja arvonlisäysprosessi

1. TYÖPROSESSI

Työvoiman käyttäminen on itse työtä. Työvoiman ostaja kuluttaa sitä panemalla työvoiman myyjän tekemään työtä. Viimeksi mainittu tulee tämän kautta actu [todella] toimivaksi työvoimaksi, työmieheksi, jota hän oli aikaisemmin ainoastaan potentiaalisesti. Esittääkseen työnsä tavarassa hänen täytyy ennen kaikkea esittää se käyttöarvoissa, esineissä, joita voidaan käyttää jonkinlaisten tarpeitten tyydyttämiseen. Kapitalisti panee siis työmiehen valmistamaan erikoisen käyttöarvon, jonkin esineen. Käyttöarvojen eli hyödykkeiden tuotanto ei muuta yleistä luonnettaan sen takia, että se tapahtuu kapitalistia varten ja hänen valvontansa alaisena. Työprosessia on siis ensiksi tarkasteltava riippumattomana kaikista tietyistä yhteiskunnallisista muodoista.

Työ on lähinnä ihmisen ja luonnon välinen prosessi, jossa ihminen toiminnallaan välittää, ohjaa ja valvoo aineiden vaihtoa itsensä ja luonnon välillä. Hän astuu luonnonvoimana luonnonainetta vastaan. Hän panee liikkeelle ruumiiseen kuuluvat luonnonvoimat — käsivarret ja sääret, pään ja kädet — omak-suakseen luonnonaineen hänen omalle elämälleen kelpaavassa muodossa. Vaikuttaessaan tällä liikkeellä luontoon ulkopuolella itseään ja sitä muuttaessaan hän muuttaa samalla omaa luontoaan. Hän kehittää uinuvia kykyjään ja alistaa niiden voimat käskyvaltaansa. Me emme käsittele tässä työn ensimmäisiä eläimellisen vaistomaisia muotoja. Se tila, missä ihmistyö ei vielä ollut sivuuttanut ensimmäistä vaistomaista muotoaan, on siirtynyt alkuajaksi taustaksi tilalle, jossa työmies työvoimansa myyjänä astuu tavaramarkkinoille. Me tarkoitamme työtä muodossa, joka on yksinomaan ihmiselle ominainen. Hämähäkki suorittaa tehtäviä, jotka muistuttavat kutojan työtä, ja mehiläinen saattaa vahakennoja rakenteella monta ihmisiin kuu-

luvaa rakennusmestaria häpeään. Mutta huonoimmankin rakennusmestarin erottaa parhaimmastakin mehiläisestä jo aivan alusta se, että hän on rakentanut kennot päässään ennen kuin hän ne rakentaa vahasta. Työprosessin lopussa saadaan tulos, joka sen alussa on jo ollut ihmisen mielikuvituksessa, siis ajatuksellisesti olemassa. Hän ei ainoastaan aiheuta muodon muutosta luonnossa, hän toteuttaa siinä samalla myös tietoisensa tarkoituksensa, joka lakina määrää hänen toimintansa laadun ja tavan ja jolle hänen täytyy alistaa tahtonsa. Eikä tämä alistaminen ole mikään yksinäinen teko. Paitsi niiden elinten ponnistusta, joilla työskennellään, koko työn kestäessä vaaditaan tarkoituksenmukaista tahtoa, joka ilmenee tarkkaavaisuutena ja on sitä välttämättömämpi, kuta vähemmän työn oma sisältö ja sen suoritustapa tempaavat työntekijän mukaansa, kuta vähemmän hän siis nauttii siitä ruumiillisten ja henkisten voimiensa leikinä.

Työprosessin yksinkertaisia momentteja ovat tarkoituspäinen toiminta eli itse työ, työn esine ja sen väline.

Maa (johon taloudellisessa mielessä myös vesi kuuluu), joka alkuun turvaa ihmisen ruokavaroilla, valmiilla elinhyödykkeillä,¹⁾ on ilman hänen puoleltaan tapahtuvaa vaikutusta olemassa ihmistyön yleisenä esineenä. Kaikki ne oliot, jotka työ vain irrottaa niiden välittömästä yhteydestä maahan, ovat jo luonnossa valmiina tavattavia työn esineitä. Niitä ovat kala, joka pyydystetään, erotetaan elämänsä elementistä, vedestä; puu, joka aarniometsästä kaadetaan; malmi, joka suonesta irti murretaan. Jos sitä vastoin työn esineen itsensä on aikaisempi työ jo niin sanoaksemme siivilöinyt, niin sanomme sitä raaka-aineeksi, esim. louhittua malmia, jonka huuhtominen on meneillään. Jokainen raaka-aine on työn esine, mutta jokainen työn esine ei ole raaka-aine. Työn esine on raaka-ainetta ainoastaan silloin kun siinä jo on tapahtunut työn aiheuttama muutos.

Työväline on olio tai sellaisten olioiden yhdistelmä, joita työmies sovittaa itsensä ja työn esineen väliin ja jotka esiintyvät hänen tähän esineeseen kohdistamansa toiminnan johdattamina. Hän käyttää olioiden mekaanisia, fysikaalisia ja kemiallisia ominaisuuksia antaakseen niiden vaikuttaa tarkoituseriensä mukaan voimakainoina muihin olioihin.²⁾ Työmies ei ota hal-

¹⁾ »Maan valmiita luonnontuotteita on vain rajoitettu määrä ja ne ovat aivan riippumattomat ihmisestä. Luonto näyttää antaneen ne meille samassa tarkoituksessa kuin nuorelle miehelle annetaan pieni rahasumma, jotta hän pystyisi tekemään työtä ja olemaan onnensa seppä.» (*James Stewart*, »Principles of Political Economy», edit. Dublin 1770, v. I, p. 116.)

²⁾ »Ymmärrys on yhtä viekas kuin voimakaskin. Viekkkaus on yleensä välittävää toimintaa, joka, samalla kun se antaa objektien luonteensa mukaisesti vaikuttaa toisiinsa ja muokata toisiaan itse sekaantumatta suoranaisesti tähän prosessiin, kuitenkin toteuttaa vain omaa tarkoitustaan.» (*Hegel*, »Encyclopädie». Erster Teil. »Die Logik». Berlin 1840, S. 382.)

tuunsa välittömästi työn esinettä — lukuunottamatta valmiita elinhyödykkeitä, esim. hedelmiä, jolloin työvälineinä ovat yksinomaan hänen oman ruumiinsa jäsenet — vaan työvälineen. Niin itse luonnonesine tulee hänen toimintansa elimeksi, jonka hän liittää oman ruumiinsa elimiin pidentäen luonnollista ruumistaan raamatusta huolimatta. Samalla kun maa on hänen alkuperäinen ruokahuoneensa, se on myös hänen alkuperäinen työvälineänsä. Se antaa hänelle esim. kiven, jota hän heittää, jolla hän hioo, painaa, leikkaa jne. Maa itsekin on työväline, mutta edellyttää kuitenkin, toimiakseen työvälineenä maanviljelyksessä, puolestaan koko joukon muita työvälineitä ja jo suhteellisesti korkeata työvoiman kehitysastetta.³⁾ Työprosessi, niin pian kuin se yleensä on edes jossakin määrin kehittynyt, vaatii jo ennakolta valmistettuja työvälineitä. Vanhimmissa ihmisloluissa tavataan kivikaluja ja kiviaseita. Muokatun kiven, puun, luiden ja näkinkenkien ohella näyttelee jo ihmiskunnan historian alussa kesytetty, siis jo työn kautta muutettu kotieläin pääosaa työvälineenä.⁴⁾ Vaikka työvälineiden käyttö ja luominen on itumuotoina ominainen muutamille eläinlajeillekin, se on erikoisesti luonteenomaista ihmisen työprosessille, ja Franklin määrittelee sen tähden ihmisen »a toolmaking animal», työkaluja valmistavaksi eläimeksi. Yhtä tärkeä kuin luun jäännösten rakenne on hävinneiden eläinsukujen elimistön selvittämiseksi, ovat työvälineiden jäännökset hävinneiden taloudellisten yhteiskuntamuodostumien tutkimiselle. Taloudellisia ajanjaksoja ei erota toisistaan se, mitä tuotetaan, vaan se, kuinka, millä työvälineillä tuotetaan.⁵⁾ Työvälineet eivät ole ainoastaan ihmistyövoiman kehityksen mittari, vaan myös niiden yhteiskunnallisten olosuhteiden ilmituoja, joissa työskennellään. Työvälineistä taas mekaaniset työvälineet, joita kokonaisuudessaan voidaan nimittää tuotannon luustoksi ja lihastoksi, tarjoavat paljoa ratkaisevampia yhteiskunnallisen tuotantokauden luonteen tunnusmerkkejä kuin sellaiset työvälineet, joita käytetään ainoastaan työn esineen säiliöinä ja joita kaikkia voi yleisesti katsoen nimittää tuotannon astiastoksi, kuten esim. putkia, tynnyreitä, koreja, ruukkuja ym. Vasta kemiallisessa tuotannossa niillä on tärkeä tehtävä.^{5a)}

³⁾ Muutoin viheliäisessä teoksessaan: »Théorie de l'Économie Politique». Paris 1815 [t. I, p. 266]. Ganilh luettelee vastoin fysiokraatteja sattuvasti pitkän sarjan työprosesseja, jotka ovat varsinaisen maanviljelyksen edellytyksenä.

⁴⁾ Teoksessaan: »Réflexions sur la Formation et la Distribution des Richesses» (1766) Turgon hyvin selittää kesytetyn eläimen tärkeyttä sivistyksen alkamiselle.

⁵⁾ Varsinaiset ylellisyystavarat ovat vähimmän merkitseviä eri tuotantokausia teknologisesti toisiinsa verrattaessa.

^{5a)} Viite 2. painokseen. Niin vähän kuin tähänastinen historiantkirjoitus tuntee aineellisen tuotannon kehitystä, siis kaiken yhteiskunnallisen elämän ja koko todellisen historian perustaa, on ainakin esihistoriallinen aika luonnontieteellisten eikä ns. histo-

Laajemmassa merkityksessä työprosessin välineisiin kuuluvat — paitsi niitä olioita, jotka välittävät työn vaikutusta sen esineeseen ja siten tavalla tai toisella ovat toiminnan johdattimia — kaikki ne esineelliset edellytykset, jotka yleensä ovat tarpeen prosessin toteuttamiseksi. Ne eivät sisälly siihen suoraan osina, mutta ilman niitä se ei voi tapahtua, tai se voi tapahtua vain epätäydellisesti. Tällaisena yleisenä työvälineenä on taaskin itse maa, sillä se antaa työmiehelle locus standi [seisoma-, olopaikan] ja hänen prosessilleen toiminta-alan [field of employment]. Tällaisia jo työn kautta aikaansaatuja työvälineitä ovat esim. työhuoneet, kanavat, kadut jne.

Ihmisen toiminta työvälineen avulla synnyttää siis työprosessissa edeltäpäin tarkoitettua muutoksen työn esineessä. Prosessi päättyy tuotteeseen. Työprosessin tuote on käyttöarvo, muodonmuutoksen kautta ihmisen tarpeisiin sovellettu luonnonaine. Työ on yhtynyt esineeseensä. Työ on esineellistetty ja esine on työllä muutettu. Se mikä työmiehen taholla esiintyi toimintana [Unruhe], ilmenee nyt tuotteissa pysyvänä ominaisuutena [ruhende Eigenschaft] olemisen muodossa. Hän on kehittänyt ja tuloksena ovat kehrut.

Jos koko prosessia tarkastellaan sen tuloksen, tuotteen, kannalta, niin molemmat, työväline ja työn esine, esiintyvät tuotantovälineinä⁶⁾ ja työ itse tuottavana työnä.⁷⁾

Käyttöarvon tullessa tuotteena esiin työprosessista siihen astuu muita käyttöarvoja, aikaisempien työprosessien tuotteita, tuotantovälineinä. Sama käyttöarvo, joka on toisen työn tuote, on toisen työn tuotantoväline. Tuotteet eivät siis ole ainoastaan työprosessin tuloksia, vaan samalla sen edellytyksiä.

Lukuunottamatta raaka-aineteollisuutta, jonka työn esineet otetaan suorastaan luonnosta, kuten vuorityötä, metsästystä, kalastusta jne. (maanviljelys ainoastaan mikäli se kohdistuu neitseelliseen maahan), kaikki teollisuudenhaarat käsittelevät esineitä, jotka ovat raaka-aineita, ts. työn jo siivilöimiä työn esineitä, ja ovat itse jo työn tuotteita. Niin on esim. siemenen laita maanviljelyksessä. Eläimet ja kasvit, joita on tapana pitää luonnontuotteina, eivät itse asiassa ole ainoastaan menneen vuoden työn tuotteita, vaan nykyisissä muodoissaan useita sukupolvia kestäneen, ihmisten johdolla suoritettua ihmistyön kautta tapahtuneen muutoksen tuotteita. Mitä taas tulee erityisesti

riiallisten tutkimusten perusteella kuitenkin jaettu työkalujen ja aseiden tarjoamien aineiden mukaan kivikauteen, pronssikauteen ja rautakauteen.

⁶⁾ Tuntuu eriskummalliselta sanoa esim. kalaa, jota ei vielä ole pyydystetty, kalanpyynnin tuotantovälineeksi. Näihin saakka ei kuitenkaan ole vielä keksitty keinoa pyydystää kaloja vesistä, joissa niitä ei ole.

⁷⁾ Tämä tuottavan työn määrittely yksinkertaisen työprosessin kannalta katsottuna ei suinkaan ole riittävä kapitalistiselle tuotantoprosessille.

työvälineisiin, niiden valtaenemmistö osoittaa pintapuolisimmallekin tarkastelulle aikaisemman työn jäljet.

Raaka-aine voi olla tuotteen pääaineena tai sisältyä vain apuaineena sen muodostamiseen. Työväline nielee apuaineen, niin kuin esim. höyrykone hiilen, pyörä öljyn, työhevonen heinät, tai se lisätään raaka-aineeseen synnyttämään siinä aine-muutoksia, niin kuin esim. kloori valkaisemattomaan liinakankaaseen, hiili rautaan, väri villaan, tai on se avuksi itse työn suorittamisessa, niin kuin esim. työhuoneen valaisemiseksi ja lämmittämiseksi käytetyt aineet. Pääaineen ja apuaineen välinen ero häviää varsinaisessa kemiallisessa teollisuudessa, koska mikään käytetyistä raaka-aineista ei enää esiinny tuotteen perusaineena.⁶⁾

Kun jokaisella oliolla on monenlaisia ominaisuuksia ja sitä siis voidaan käyttää hyödyksi monella tavoin, voi sama tuote olla hyvin erilaisten työprosessien raaka-aineena. Esim. jyvät ovat myllärin, tärkkelystehtailijan, viinanpolttajan, karjanhoitajan jne. raaka-aineena. Siemenenä ne tulevat oman tuotantonsa raaka-aineeksi. Samaten hiili syntyy kaivosteollisuuden tuotteena ja joutuu siihen tuotantovälineenä.

Sama tuote voi samassa työprosessissa olla sekä työvälineenä että raaka-aineena. Esim. karjanhoidossa karja on käsitelty raaka-aine ja samalla lannoitusaineen valmistamisen väline.

Tuotteesta joka on kulutusvalmiissa muodossa, voi tulla uudestaan toisen tuotteen raaka-aine, kuten esim. viinirypäleestä tulee viinin raaka-aine. Tai työ jättää tuotteensa sellaiseen muotoon, että sitä voidaan käyttää ainoastaan raaka-aineena. Tässä tilassa olevaa raaka-ainetta sanotaan puolivalmistteeksi, mutta parempana nimityksenä sille olisi astevalmiste, esim. puuvilla, rihma, lanka jne. Huolimatta siitä, että alkupeäinen raaka-aine on jo tuote, sillä voi olla läpäistävänä kokonainen asteikko erilaisia prosesseja, joissa se alati muuttuneessa muodossa toimii yhä uudestaan raaka-aineena aina viimeiseen työprosessiin saakka, joka laskee sen luotaan valmiina elinhyödykkeenä tai valmiina työvälineenä.

Näemme siis, että tietyn käyttöarvon määrätystä tehtävästä työprosessissa, siitä paikasta, joka sillä siinä on, riippuu kokonaan, onko se raaka-aineena, työvälineenä vai tuotteena, ja tämän paikan muutosten mukana muuttuvat nuo suhteetkin.

Joutuessaan tuotantovälineinä uusiin työprosesseihin tuotteet kadottavat sen vuoksi tuotteen luonteen. Ne toimivat enää

⁶⁾ Storch erottaa varsinaisen raaka-aineen, »matière», apuaineista, »matériaux»,⁶² Cherbuliez nimittää apuaineita »matières instrumentales».⁶³

vain elävän työn aineellisina tekijöinä. Kehräjä käsittelee värttinää vain välineenä, jolla hän kehrää, ja pellavaa vain esi-
neenä, jota hän kehrää. Tosin ei kehruuaineita eikä värttinää
voi kehrätä. Näiden tuotteiden olemassaolo on sen vuoksi edel-
lytetty jo kehräämisen alussa. Mutta itse tässä prosessissa on
aivan yhdentekevää, että pellava ja värttinä ovat aikaisempien
töiden tuotteita, samoin kuin syömisessä on yhdentekevää, että
leipä on maanviljelijän, myllärin, leipurin ym. aikaisempien
töiden tuote. Päinvastoin, jos tuotantovälineet esiintyvät työ-
prosessissa erityisesti aikaisemman työn tuotteina, niin se joh-
tuu niiden puutteista. Veitsi joka ei pysty, lanka joka alati
katkeaa jne., muistuttavat elävästi veitsiseppä *A:sta* ja langan-
kehrääjä *E:stä*. Onnistuneesta tuotteesta sen sijaan ei näy jäl-
kiä siitä, että sen käyttöominaisuuksien synnyttäjänä on ollut
aikaisempi työ.

Kone jota ei käytetä työprosessissa, on hyödytön. Sitä paitsi
se joutuu luonnollisen aineiden vaihdon hävittävään valtaan. Rau-
ta ruostuu, puu mätänee. Lanka jota ei kudota tai neulota, on
turmeltunutta puuvillaa. Elävän työn täytyy tarttua näihin
olioihin, herättää ne kuolleista, muuttaa ne vain mahdollisista
todellisiksi ja vaikutuskykyisiksi käyttöarvoiksi. Työn tulen
nuoleskeleminä, työn jäseniksi muuttuneina, käsitteen- ja tar-
koituksenmukaisiin tehtäviinsä työprosessissa elävöitettyinä ne
tosin kyllä joutuvat kulutettaviksi, mutta tarkoituksenmukai-
sesti kulutettaviksi uusien käyttöarvojen, uusien tuotteiden
muodostamisalkeina, jotka soveltuvat elinhyödykkeiksi yksilöl-
liseen kulutukseen tai tuotantovälineiksi uuteen työprosessiin.

Kun siis valmiit tuotteet ovat sekä työprosessin tuloksia
että sen edellytyksiä, niin toisaalta niiden heittäminen työpro-
sessiin, siis niiden joutuminen kosketuksiin elävän työn kanssa,
on ainoa keino näiden aikaisemman työn tuotteiden säilyttämi-
seksi ja todellistamiseksi käyttöarvoina.

Työ kuluttaa aineelliset alkeensa, esineensä ja välineensä,
nauttii ne, ja on siis kulutusprosessi. Tämä tuottava kulutus
eroaa yksilöllisestä kulutuksesta siten, että jälkimmäinen ku-
luttaa tuotteet elävän yksilön elinhyödykkeinä, edellinen työn,
toimivan työvoiman, elinhyödykkeinä. Yksilöllisen kulutuksen
tuote on siis kuluttaja itse ja tuottavan kulutuksen tulos on
kuluttajasta erillään oleva tuote.

Mikäli työväline ja työn esine ovat jo itse tuotteita, työ
kuluttaa tuotteita luodakseen tuotteita eli käyttää tuotteita
tuotteiden tuotantovälineinä. Mutta samoin kuin työprosessi
alkuaan tapahtuu vain ihmisen ja ilman hänen myötävaikutus-
taan olemassa olevan maan välillä, on siinä edelleenkin käytän-

nössä myös sellaisia tuotantovälineitä, jotka ovat valmiina luonnossa ja joissa ei ilmene mitään luonnonaineen ja ihmistyön yhtymistä.

Työprosessi, sellaisena kuin olemme esittäneet sen yksinkertaisissa ja abstraktisissa kohdissaan, on tarkoituksenmukaista toimintaa käyttöarvojen luomiseksi, luonnon omaksumiseksi ihmisen tarpeita tyydyttämään; se on ihmisen ja luonnon välisen aineiden vaihdon yleinen ehto, ihmiselämän luonnollinen ja ikuinen edellytys ja sen tähden riippumaton tämän elämän eri muodoista, ja päinvastoin samalla tavoin yhteinen kaikille sen yhteiskuntamuodoille. Meidän ei siis ollut tarpeellista esittää työntekijäin suhdetta toisiin työntekijöihin. Meille riitti ihminen ja hänen työnsä toisella, luonto ja sen aineet toisella puolen. Yhtä vähän kuin vehnän mausta tietää, kuka sen on kasvattanut, yhtä vähän näkee työprosessista, missä olosuhteissa se tapahtuu, tapahtuuko se orjavoudin raa'an piiskan vai kapitalistin huolestuneen valvonnan alla, suorittaako sen Cincinnatus kahta auranalaansa viljellen vai villi, joka tappaa kivellä pedon.⁹⁾

Palatkaamme kapitalistiimme in spe [tulevaisuudessa]. Me jätimme hänet sen jälkeen, kun hän tavaramarkkinoilla oli ostanut kaikki työprosessiin tarvittavat tekijät: esineelliset tekijät eli tuotantovälineet ja henkilöllisen tekijän eli työvoiman. Kekseliäällä tuntijan silmällä hän on valinnut erityistä liiketään, kehruuta, kenkien valmistusta tms. varten sopivat tuotantovälineet ja työvoimat. Kapitalistimme käy siis kuluttamaan ostamaansa tavaraa, työvoimaa, ts. hän antaa työvoiman edustajan, työmiehen kuluttaa työllään tuotantovälineet. Työprosessin yleinen luonne ei luonnollisesti muutu siitä, että työmies suorittaa sen kapitalistille eikä itselleen. Mutta ei myöskään se tietty menettelytapa, jota kenkien teossa ja langan kehräämisessä käytetään, voi ensi alussa muuttua siitä, että kapitalisti tulee väliin. Kapitalistin täytyy ensiksi ottaa työvoima sellaisena kuin hän sen markkinoilla tapaa, ja siis myös työ sellaisena kuin se oli sinä aikana, jolloin ei vielä ollut kapitalisteja. Itse tuotantotavan muuttuminen sen kautta, että työ alistetaan pääoman alaiseksi, voi tapahtua vasta myöhemmin, ja sitä on sen tähden tarkasteltava vasta myöhemmin.

⁹⁾ Tästä ylen loogisesta syystä arvatenkin eversti Torrens löytää villi-ihmisen kivestä pääoman alkuperän. »Ensimmäisessä kivessä, jonka villi heittää takaa-ajamaansa petoa kohti, ensimmäisessä kepissä, johon hän tarttuu vetääkseen alas hedelmän, kun hän ei ylety siihen käsillään, nhemme, että kappale maksutaan, jotta saataisiin toinen, ja löydämme siten pääoman alkuperän.» (R. Torrens, »An Essay on the Production of Wealth etc.«, p. 70, 71.) Tuo ensimmäinen keppi luultavasti selittää myös sen, miksi keppi [stock] merkitsee englannin kielessä samaa kuin pääoma.

Työprosessi kapitalistin aiheuttamana työvoiman kulutusprosessina tuo nyt esiin kaksi omituista ilmiötä.

Työmies työskentelee kapitalistin valvonnan alaisena ja hänen työnsä kuuluu kapitalistille. Kapitalisti pitää huolen siitä, että työ sujuu kunnollisesti ja että tuotantovälineitä käytetään tarkoituksenmukaisesti, ettei siis raaka-aineita tuhleta ja että työkaluja säästetään, ts. että niitä kulutetaan vain sikäli kuin sitä vaatii niiden käyttö työssä.

Toiseksi tuote on kapitalistin omaisuutta eikä välittömän tuottajan, työmiehen. Kapitalisti maksaa esim. työvoiman päiväraavan. Työvoiman samoin kuin kaiken muunkin tavaran — esim. hevosen, jonka hän on vuokrannut päiväksi — käyttäminen kuuluu hänelle sen päivän ajan. Tavaran käyttäminen kuuluu tavaran ostajalle, ja työvoiman omistaja, joka luovuttaa työnsä, antaa tosiaan vain myymänsä käyttöarvon. Siitä hetkestä alkaen, jolloin hän astuu kapitalistin työpajaan, hänen työvoimansa käyttöarvo, siis sen käyttö, ts. hänen työnsä, kuuluu kapitalistille. Ostamalla työvoiman kapitalisti on liittänyt itse työn elävänä käymisaineena tuotteen kuolleisiin, niin ikään hänen omistamiinsa muodostamisalkeisiin. Hänen kannaltaan katsoen työprosessi on ainoastaan hänen ostamansa tavaran, työvoiman, kuluttamista, jota hän kuitenkin voi kuluttaa vain siten, että liittää siihen tuotantovälineitä. Työprosessi on kapitalistin ostamien, hänelle kuuluvien olioiden välinen prosessi. Tämän prosessin tuote on siis kokonaan hänen omansa yhtä hyvin kuin hänen viinikellarissaan tapahtuvan käymisprosessinkin tuote.¹⁰⁾

2. ARVONLISÄYSPROSESSI

Tuote — kapitalistin omaisuus — on käyttöarvo: lanka, kenkä jne. Mutta vaikka esim. kenkä on tavallaan yhteiskunnallisen edistyneen pohja ja meidän kapitalistimme on vankka edistyneen mies, hän ei valmista kenkiä niiden itsensä vuoksi. Käyttöarvo ei yleensä ole sellainen olio, qu'on aime pour lui-même.

¹⁰⁾ »Tuotteet omistetaan ennen kuin ne muuttuvat pääomaksi; tämä muutos ei pelasta niitä tuolta omaksijalta.» (*Cherbuliez*, »Richesse ou Pauvreté», édit. Paris 1841, p. 54.) »Samalla kun proletaari myy työnsä jostain määrystä elinhyödykkeitä (approvisionnement), hän luopuu kaikesta osuudestaan tuotteeseen. Tuotteiden omaksijotto jää entiselleen; sitä ei mainittu sopimus ole yhtään muuttanut. Tuote on yksinomaan kapitalistin, joka on antanut raaka-aineet ja approvisionnement. Tämä on suoranainen johtopäätös samasta omaksijotolaista, jonka perusprinsiippinä oli päinvastoin jokaisen työmiehen yksinomainen omistusoikeus tuotteeseensa.» (Mt., s. 58.) *James Mill*, »Elements of Political Economy etc.» London 1821, p. 70, 71: »Kun työmiehet tekevät työtä palkasta, ei kapitalisti ole ainoastaan pääoman» (hän tarkoittaa tässä tuotantovälineitä), »vaan myös työn (of the labour also) omistaja. Kun se, mikä työpalkkana maksetaan, sisällytetään, kuten tavallista, pääoman käsitteeseen, niin on luonnontonta puhua työstä erillään pääomasta. Sana pääoma tässä merkityksessä sisältää kummankin, pääoman ja työn.»

me [jota rakastetaan sen itsensä takia] tavarantuotannossa. Käyttöarvoja tuotetaan tässä yleensä ainoastaan, koska ja mikäli ne ovat vaihtoarvon aineellista substraattia, sen edustajia. Ja meidän kapitalistillemme on kaksi seikkaa tärkeitä. Ensiksi hän tahtoo tuottaa käyttöarvon, jolla on vaihtoarvo, myytäväksi määrätyn esineen, tavarän. Ja toiseksi hän tahtoo tuottaa tavarän, jonka arvo on korkeampi kuin sen tuottamiseen vaadittujen tavaröiden arvosumma, korkeampi kuin tuotantovälineiden ja työvoiman arvosumma, joista hän tavaramarkkinoilla antoi ennakkomaksuna kallista rahaansa. Hän ei tahdo tuottaa ainoastaan käyttöarvoa, vaan myös tavarän, ei ainoastaan käyttöarvoa, vaan myös arvon, eikä ainoastaan arvoa, vaan myös lisäarvon.

Todellakin, kun on ollut kysymys tavarantuotannosta, olemme tähän saakka ilmeisesti tarkastelleet vain prosessin yhtä puolta. Samoin kuin itse tavara on käyttöarvon ja arvon ykseys, tavarän tuotantoprosessinkin täytyy olla työprosessin ja arvonmuodostumisprosessin ykseys.

Tarkastelkaamme nyt tuotantoprosessia myös arvonmuodostumisprosessina.

Me tiedämme, että kunkin tavarän arvon määrää sen käyttöarvoon aineellistetun työn määrä, sen tuottamiseen tarvittava yhteiskunnallisesti välttämätön työaika. Tämä pitää paikkansa myös siihen tuotteeseen nähden, jonka kapitalistimme sai työprosessin tuloksena. Meidän on siis ensiksikin laskettava tähän tuotteeseen esineellistetyn työn määrä.

Olkoon tuote esim. lankaa.

Langan valmistamiseen tarvittiin ensiksikin sen raaka-aine, esim. 10 naulaa puuvillaa. Meidän ei tarvitse tutkia, mikä on puuvillan arvo, sillä kapitalisti on ostanut sen markkinoilta sen arvosta, esim. 10 šillingistä. Puuvillan hinnassa on sen tuottamiseen vaadittu työ jo ilmaistu yleisyhteiskunnallisena työnä. Oletamme edelleen, että puuvillan valmistamiseen kulutetulla värttinämäärällä, joka esimerkissämme edustaa kaikkia muita käytettyjä työvälineitä, on 2 šillingin arvo. Jos 12 šillingin kultamäärä on 24 työtunnin eli kahden työpäivän tuote, niin siitä seuraa lähinnä, että langassa on esineellistynyt kaksi työpäivää.

Tässä ei saa erehdyttää se seikka, että puuvilla on muuttanut muotoaan ja että kulutettu värttinämäärä on kokonaan hävinnyt. Yleisen arvolain mukaan esim. 10 naulaa lankaa on vastike 10 naulalle puuvillaa ja $\frac{1}{4}$ värttinälle, jos 40 lanka-aulan arvo = 40 puuvillanaulan arvo + kokonaisen värttinän arvo, ts. jos tämän yhtälön molempien jäsenten tuottamiseen

vaaditaan sama työaika. Tässä tapauksessa sama työaika esiintyy toisella kertaa käyttöarvossa lanka, toisella kertaa käyttöarvossa puuvilla ja värttinä. Arvolle on siis yhdenkertainen, ilmeneekö se langassa, värttinässä vai puuvillassa. Se seikka, että värttinä ja puuvilla, sen sijaan että makaisivat rauhallisesti toistensa vieressä, synnyttävät kehruuprosessissa yhdistyksen, joka muuttaa niiden käyttämismuodon ja tekee ne langaksi, vaikuttaa niiden arvoon yhtä vähän kuin jos ne vaihdettaisiin yksinkertaisen vaihdon kautta samanarvoiseen lankamäärään.

Puuvillan tuottamiseen välttämätön työaika on osa siitä työajasta, joka on välttämätön langan tuottamiseen (puuvilla on sen raaka-aine), ja siksi se sisältyy lankaan. Sama koskee työaikaa, joka tarvitaan sen värttinämäärän tuottamiseen, jota käyttämättä eli kuluttamatta puuvillaa ei voitaisi kehrätä.¹¹⁾

Mikäli siis kysymys on langan arvosta, sen valmistamiseen tarvittavasta työajasta, niin erilaisia, erityisiä, aikaan ja paikkaan nähden toisistaan eroavia työprosesseja, jotka on läpikäytävä itse puuvillaa ja kulutettua värttinämäärää tuotettaessa ja vihdoin puuvillan ja värttinöiden avulla lankaa tehtäessä, voimme pitää saman työprosessin toisiaan seuraavina asteina. Kaikki lankaan sisältyvä työ on aikaisempaa työtä. Se seikka, että langan muodostumisalkeiden tuottamiseen tarvittava työaika on jo ennemmin loppuun kulunut, on pluskvamperfektissä, jota vastoin loppuprosessiin, kehräämiseen, välittömästi käytetty työ on lähempänä preesenssiä, on perfektissä, ei ensinkään vaikuta asiaan. Jos talon rakentamiseen tarvitaan tietty määrä työtä, esim. 30 työpäivää, niin taloon sisältyvän työajan kokonaisuus ei muuta ensinkään se, että 30:s työpäivä liitettiin tuotantoon 29 päivää myöhemmin kuin ensimmäinen työpäivä. Ja samaten työaineisiin ja työvälineihin sisältyvää työaikaa voidaan arvostella aivan kuin se olisi käytetty vain kehruuprosessin aikaisemmalla asteella, ennen viimeiseksi kehräämisen muodossa lisättyä työtä.

Tuotantovälineiden, puuvillan ja värttinän arvot, ilmaistuina 12 šillingin hinnassa, ovat siis langan arvon eli tuotteen arvon alkuosia.

Kaksi ehtoa on kuitenkin täytettävä. Ensiksikin on puuvillan ja värttinän todellakin täytynyt tulla käytetyiksi käyttöarvon tuottamiseen. Meidän tapauksessamme niistä on täytynyt tulla lankaa. Arvolle on yhdenkertainen, mikä käyttöarvo sitä

¹¹⁾ »Tavaroiden arvoon ei vaikuta ainoastaan se työ, joka käytetään välittömästi niiden tuottamiseen, vaan myös se työ, joka pannaan työvälineihin, työkaluihin ja rakennuksiin, joiden avulla työ tehdään mahdolliseksi.» (Ricardo, »The Principles of Political Economy», 3rd ed. London 1821, p. 16.)

edustaa, mutta jonkin käyttöarvon täytyy sitä edustaa. Toiseksi edellytetään, että on käytetty ainoastaan vallitsevissa yhteiskunnallisissa tuotanto-oloissa välttämätön työaika. Jos siis yhden lankanaulan kehräämiseksi tarvitaan ainoastaan 1 naula puuvillaa, niin 1 lankanaulan valmistamiseen on saanut kulua vain 1 naula puuvillaa. Samoin on varttinän laita. Jos kapitalisti on saanut päähänsä käyttää kultaisia varttinöitä rautaisten asemesta, niin langan arvoon sisältyy kuitenkin vain yhteiskunnallisesti välttämätön työmäärä, ts. rautaisten varttinöiden tuottamiseen välttämätön työaika.

Tiedämme nyt, minkä osan langan arvosta muodostavat tuotantovälineet, puuvilla ja varttinä. Se on = 12 šillinkiä eli kahden työpäivän aineellistuma. Nyt on siis kysymys siitä osasta arvoa, jonka itse kehrääjän työ tuo lisää puuvillaan.

Nyt meidän on tarkasteltava tätä työtä kokonaan toiselta kannalta kuin työprosessin yhteydessä. Silloin oli kysymys tarkoituksenmukaisesta toiminnasta, puuvillan muuttamisesta langaksi. Kuta tarkoituksenmukaisempaa työ oli, sitä parempaa oli lanka, jos kaikkien muiden olosuhteiden oletettiin pysyneen ennallaan. Kehrääjän työ oli muihin tuottaviin töihin nähden erikoistettua ja erilaista, ja tämä erilaisuus ilmeni subjektiivisena ja objektiivisena, kehräämisen erikoisessa tarkoituksessa, siinä noudatettavassa erikoisessa menettelytavassa, sen tuotantovälineiden erikoisessa luonteessa ja sen tuotteen erikoisessa käyttöarvossa. Puuvilla ja varttinä ovat kehruutyön tarvikkeita, mutta niillä ei voi tehdä rihlattuja tykkeitä. Mutta mikäli kehrääjän työ on arvoa muodostavaa työtä, ts. arvon lähde, ei se ensinkään eroa tykinputkien tekijän työstä tai, mikä tässä on meitä lähempänä, puuvillanviljelijän ja varttinäntekijän töistä, jotka ovat todellistettuina langan tuotantovälineissä. Ainoastaan tämän samaisuutensa takia puuvillanviljeleminen, varttinäntekeminen ja kehrääminen voivat olla saman kokonaisarvon, langanarvon vain määrältään eroavia osia. Tässä ei enää ole kysymyksessä työn laatu, ominaisuus ja sisältö, vaan ainoastaan sen määrä. Se on yksinkertaisesti laskettavissa. Me oletamme, että kehruutyö on yksinkertaista työtä, yhteiskunnallista keskimääräistyötä. Tulemme myöhemmin näkemään, että päinvastainen oletaminen ei ensinkään muuta asiaa.

Työprosessin aikana työ muuttuu alati levottomuuden muodosta olemisen muotoon, liikkeen muodosta esineellisyysmuotoon. Tunnin kuluttua on kehruliike esitetty tietyssä määrässä lankaa; siis määrätty paljous työtä, työtunti, on esineellistetty puuvillassa. Sanomme työtunti, ts. kehrääjän elinvoiman käyttäminen tunnin kuluessa, sillä kehruutyö tulee tässä

kysymykseen vain työvoiman käyttämisenä, ei erikoisena keh-
räämistyönä.

Ratkaiseva merkitys on tässä sillä, että prosessin kestäessä, ts. puuvillaa muutettaessa langaksi, kulutetaan vain yhteiskunnallisesti välttämätön työaika. Jos normaaleilla, ts. keskimääräisillä yhteiskunnallisilla, työnehdoilla a naulaa puuvillaa pitää yhdessä työtunnissa muuttaa b naulaksi lankaa, niin 12-tuntisesta työpäivästä käy ainoastaan sellainen työpäivä, joka muuttaa $12 \times a$ naulaa puuvillaa $12 \times b$ naulaksi lankaa. Sillä vain yhteiskunnallisesti välttämätön työaika on arvoa luovaa.

Samoin kuin itse työ, tässä esiintyy myös raaka-aine ja tuote aivan toisessa valossa kuin varsinaisen työprosessin kannalta katsottuna. Raaka-aine tulee tässä kysymykseen vain määrätyn työnpaljouden itseensäimijänä. Tämän imemisen kautta se muuttuu tosin langaksi, koska työvoima käytettiin ja liitettiin siihen kehräämisen muodossa. Mutta tuote, lanka, on nyt enää ainoastaan puuvillan itseensä imemän työn astemittari. Jos tunnissa kehrätään $1\frac{2}{3}$ naulaa puuvillaa eli se muutetaan $1\frac{2}{3}$ naulaksi lankaa, niin 10 naulaa lankaa ilmaisee 6 imettyä työtuntia. Tietyt ja kokemukseen perustuen vahvistetut määrät tuotetta eivät nyt esitä mitään muuta kuin tiettyjä määriä työtä, määrättyä paljoutta jähmettynyttä työaikaa. Ne ovat enää ainoastaan aineellistuma yhden tunnin, kahden tunnin, yhden päivän yhteiskunnallisesta työstä.

Se että työ on juuri kehruutyötä, sen aine puuvillaa ja sen tuote lankaa, on tässä aivan yhtä samantekevää kuin se, että itse työn esine on jo tuote, siis raaka-aine. Jos työmies olisi työssä hiilikaivoksessa sen sijaan, että hän on kehräämössä, niin työn esine, hiili, olisi luonnostaan olemassa. Kuitenkin määrätty paljous louhittua hiiltä, esim. yksi sentneri, esittäisi määrättyä paljoutta itseensä imettyä työtä.

Työvoimaa myytäessä oletettiin, että sen päiväarvo oli 3 šillingiä ja että viimeksi mainittuun oli aineellistunut 6 työtuntia, mikä työmäärä siis oli tarpeen työmiehen keskimääräisten päivittäisten elinhyödykkeiden tuottamiseksi. Jos nyt kehrääjämme yhdessä työtunnissa muuttaa $1\frac{2}{3}$ naulaa puuvillaa $1\frac{2}{3}$ naulaksi lankaa,¹²⁾ niin hän muuttaa 6 tunnissa 10 naulaa puuvillaa 10 naulaksi lankaa. Kehruuprosessin aikana siis puuvilla imee itseensä 6 työtuntia. Tätä työaikaa esittää 3 šillingin kultamäärä. Puuvillan lisätään siis itse kehräämisen kautta 3 šillingin arvo.

Katsokaamme nyt tuotteen, 10 lankanaulan, kokonaisarvoa.

¹²⁾ Luvut ovat tässä aivan mielivaltaiset.

Siihen on aineellistettu $2\frac{1}{2}$ työpäivää, 2 puuvillaan ja värtnöihin sisältynyttä päivää, $\frac{1}{2}$ kehruoprosessin aikana imettyä työpäivää. Samaa työaikaa ilmaisee 15 šillingin kultamäärä. 10 lankanaulan arvoa vastaava hinta on siis 15 š, 1 lankanaulan hinta 1 šillinki 6 pennyä.

Kapitalistimme hämmästyy. Tuotteen arvo on yhtä suuri kuin liikkeeseen ennakolta pannun pääoman arvo. Ennakolta pantu arvo ei ole lisääntynyt, ei ole synnyttänyt lisäarvoa, raha ei siis ole muuttunut pääomaksi. 10 lankanaulan hinta on 15 š ja tavaramarkkinoilla maksettiin 15 š tuotteen muodostamisalkeista eli, mikä on samaa, työprosessin tekijöistä: 10 š puuvillasta, 2 š kulutetusta värttinämäärästä ja 3 š työvoimasta. Langan paisunut arvo ei auta mitään, sillä sen arvo on ainoastaan puuvillan, värttinän ja työvoiman osalle aikaisemmin jakaantuneiden arvojen summa, ja pelkästä sellaisesta olevien arvojen yhteenlaskemisesta ei nyt eikä koskaan voi lisäarvoa syntyä.¹³⁾ Kaikki nämä arvot on nyt keskitetty yhteen olioon, mutta samoin ne oli keskitetty 15 šillingin rahasummaan, ennen kuin tämä kolmen tavaran oston kautta pirstoutui.

Itsessään tässä tuloksessa ei ole mitään oudoksuttavaa. Lankanaulan arvo on 1 šillinki 6 pennyä ja 10 lankanaulasta täytyisi kapitalistimme siis tavaramarkkinoilla maksaa 15 šillinkiä. Jos hän ostaa yksityisasuntonsa valmiina markkinoilta tai rakennuttaa sen itse, kumpikaan menettelytapa ei lisää talon hankkimiseen pannun rahan määrää.

Kapitalisti, joka on vahva vulgaaritaloustieteessä, sanoo ehkä, että hän on pannut rahansa liikkeeseen saadakseen enemmän rahaa. Tie helvettiin on kuitenkin kivetty hyvillä päätöksillä, ja hän voisi yhtä hyvin päättää tehdä rahaa mitään tuottamatta.¹⁴⁾ Hän alkaa uhkailla. Toista kertaa ei häntä tavata samanlaisesta. Vastaisuudessa hän ostaa tavaran valmiina markkinoilta sen sijaan, että hän sen itse valmistaisi. Mutta jos kaikki hänen kapitalistikumppaninsa tekevät samoin, mistä hän silloin löytää tavaraa markkinoilta? Ja rahaa hän ei voi syödä. Hän ryhtyy katekisoimaan. Ajateltakoon hänen pidättyväisyyt-

¹³⁾ Tämä on se perusväittäjä, johon fysiokraattien oppi kaiken ei-maanviljelys-työn tuottamattomuudesta perustuu, ja ammattitaloustieteilijän on mahdoton kumota sitä. »Tämä tapa liittää yhteen ainoaan tavarahan useiden muiden arvo (esim. liinaan ne elintarvikkeet, mitkä kutoja kuluttaa), panna niin sanoaksemme kerros kerroksen päälle, useita arvoja yhden arvon lisäksi, tekee tämän sitä suuremmaksi... Sana yhteenlasku kuvaa hyvin sitä tapaa, jolla työn tuotteen hinta muodostuu; tämä hinta ei ole muuta kuin useiden kulutettujen ja yhteenlaskettujen arvojen summa; mutta yhteenlaskeminen ei ole kertomista.» (*Mercier de la Rivière*, mt., s. 599.)

¹⁴⁾ Niinpä esim. 1844—1847 hän otti pois osan pääomastaan tuottavasta liikkeestä keinotellakseen sillä rautatieosakekaupoissa. Samoin Amerikan sisällissodan aikana hän sulki tehtaan ja heitti tehdastyömiehen kadulle pelataksaan Liverpoolin puuvillapörssissä.

tään! Hän voisi tuhlata 15 šillinkiään. Sen sijaan hän on kuluttanut ne tuottavasti ja tehnyt niistä lankaa. Mutta juuri sen tähden hänellä onkin omantunnonvaivojen asemesta lankaa. Totisesti hän ei lankea enää aarteemuodostajan osaan, josta näimme, mitä askeesi synnyttää. Sitä paitsi keisari on menettänyt oikeutensa siihen, mikä ei enää ole keisarin. Olkoonpa hänen pidättyväisyytensä kuinka ansiokasta hyvänsä, ei ole kuitenkaan jäljellä mitään, jolla sen maksaisi, koska tuotteen arvo, jonka prosessi synnyttää, on vain yhtä kuin siihen pantujen tavaratarvojen summa. Rauhoittakoon hän siis itseään sillä, että hyve saa palkkansa. Mutta sen sijaan hän alkaa ärhennellä. Lanka on hänelle hyödytön. Hän on tuottanut sen myyntiä varten. Niinpä hän myyköön sen tai, mikä on vielä yksinkertaisempaa, tuottakoon vastedes esineitä vain omiksi tarpeikseen, resepti, jonka on hänelle jo hänen kotilääkäriinsä MacCulloch määrännyt tehokkaaksi keinoksi liikatuotantoruttoa vastaan. Uhmaten kapitalisti nousee takajaloilleen. Voisiko työmies omilla raajoillaan luoda ilmasta työn tuotteita, valmistaa tavaroita? Eikö hän, kapitalisti, antanut työmiehelle ainetta, jolla ja jossa yksin tämä voi ruumiillistaa työnsä? Kun nyt suurin osa yhteiskunnasta on sellaisia tyhjän omistajia, niin eikö hän tuotantovälineillään, puuvillallaan ja väärtinöillään ole tehnyt mittaamattoman suurta palvelusta yhteiskunnalle ja itse työmiehellekin, jonka hän kaiken lisäksi on varustanut elinhyödykkeillä? Ja eikö hän tästä palveluksesta saisi mitään itselleen? Mutta eikö työmies ole tehnyt puolestaan vastapalvelusta muuttamalla puuvillan ja väärtinän langaksi? Sitä paitsi tässä ei ole kysymys palveluksista.¹⁵⁾ Palvelus ei ole muuta kuin jonkin käyttöarvon — tavarain tai työn — hyödyllistä vaikutusta.¹⁶⁾ Mutta tässä on kysymys vaihtoarvosta. Kapitalisti maksoi työmiehelle 3 šillingin arvon. Työmies antoi hänelle puolestaan tarkoin yhtä suuren vastikkeen puuvillaan lisätyssä 3 šillingin arvossa, antoi arvon arvosta. Ystävämme, joka vielä äsken

¹⁵⁾ »Anna sinä heidän ylistää, koristaa ja siivota itseään... Mutta jos joku ottaa enemmän tai parempaa (kuin hän antaa), se on koronkiskomista eikä sitä sanota palvelukseksi, vaan vahingon tekemiseksi lähimmäiselle, se kun tapahtuu varastamalla ja ryöstämällä. Ei kaikki se mitä palvelukseksi ja hyväksi työksi kutsutaan ole palvelusta ja hyvää työtä lähimmäiselle. Sillä avionrikkojatar ja avionrikkoja myös tekevät toisilleen suuren palveluksen ja mielihyvän. Ratsumies tekee murhapolttajalle suuren ritari-palveluksen, kun auttaa häntä ryöstämään kaduilla, ahdistamaan maata ja ihmisiä. Papistit tekevät meikäläisille suuren palveluksen, kun he eivät kaikkia hukuta, polta, surmaa ja anna mädäntyä vankiloihin, vaan antavat ainakin muutamien elää ja karkottavat heidät tai ottavat heiltä mitä heillä on. Itse perkelekin tekee palvelijoilleen suuren, mittaamattoman palveluksen... Sanalla sanoen maailma on täynnä suuria, erinomaisia, jokapäiväisiä palveluksia ja hyviä töitä.» (*Martin Luther*, »An die Pfarrherrn, wider den Wucher zu predigen etc.«. Wittenberg 1540 [S. 8—9].)

¹⁶⁾ Teen sen johdosta teoksessani »Zur Kritik der Politischen Oekonomie«, p. 14, mm. seuraavan huomautuksen: »Sen ymmärtää, minkä 'palveluksen' yleiskäsite 'palvelus' ('service') tekee sen lajin taloustieteilijöille kuin ovat J. B. Say ja F. Bastiat.»

niin ylvästeli pääomastaan, ottaa äkkiä oman työläisensä vaatimattoman asun. Eikö hän itse ole tehnyt työtä, eikö ole toimittanut valvontatyötä, ylinnä johtanut kehrääjiä? Eikö tämä hänenkin työnsä synnytä arvoa? Hänen oma työnjohtajansa ja toimitusjohtajansa kohauttavat olkapäitään. Mutta sillä välin hän on iloisesti naurahtaan ottanut jälleen entisen ulkomuotonsa. Hän on laskenut meistä leikkiä koko litaniallaan. Todellisuudessa hän ei anna siitä penniäkään. Hän jättää tämän ja muut samanlaiset turhat verukkeet ja ontot puheenparret sitä varten erityisesti palkatuille kansantaloustieteen professoreille. Itse on hän käytännön mies, joka tosin ei aina harkitse, mitä hän liikkeensä ulkopuolella sanoo, mutta tietää aina, mitä hän liikkeessään tekee.

Katsokaammepa lähemmin. Työvoiman päiväarvo oli 3 šilinkiä, koska siinä esineellistyy $\frac{1}{2}$ työpäivää, ts. koska työvoiman tuottamiseen joka päivä tarvittavat elinhyödykkeet maksavat puoli työpäivää. Mutta aikaisempi työ, joka sisältyy työvoimaan, ja elävä työ, jonka tämä työvoima voi suorittaa, sen päivittäiset ylläpitokustannukset ja sen päivittäinen käyttäminen ovat kaksi aivan eri suuretta. Edellinen määrää sen vaihtoarvon, jälkimmäinen on sen käyttöarvo. Se että tarvitaan puoli työpäivää pitämään hengissä työmiestä 24 tuntia, ei suinkaan estä häntä tekemästä työtä koko päivää. Työvoiman arvo ja työvoiman kulutusprosessissa luotu arvo ovat siis kaksi eri suuretta. Tämä arvon erotus oli kapitalistilla mielessään, kun hän osti työvoiman. Sen hyödyllinen ominaisuus valmistaa lankaa tai kenkiä oli ainoastaan *conditio sine qua non* [välttämätön ehto], koska työtä on käytettävä hyödyllisessä muodossa, jotta se synnyttäisi arvoa. Mutta ratkaiseva merkitys oli tämän tavaran erikoisella käyttöarvolla, sen ominaisuudella olla arvon lähteenä ja sitä paitsi suuremman arvon kuin mitä sillä itsellään on. Tämä on se erikoinen palvelus, jota kapitalisti siltä odottaa. Ja hän menettelee tässä tavaranvaihdon ikuisten lakien mukaisesti. Työvoiman myyjä, samoin kuin kaiken muunkin tavaran myyjä, realisoi todellakin työvoiman vaihtoarvon ja luovuttaa sen käyttöarvon. Hän ei voi saada toista antamatta pois toista. Työvoiman käyttöarvo, itse työ, on yhtä vähän myyjän omaisuutta kuin myydyn öljyn käyttöarvo on öljykauppiaan. Rahanomistaja on maksanut työvoiman päiväarvon; työvoiman käyttäminen yhden päivän aikana, päivän pituinen työ kuuluu siis hänelle. Se seikka, että työvoiman päivittäinen ylläpito maksaa vain puoli päivää, vaikka työvoima voi vaikuttaa, työskennellä koko päivän, että siis se arvo, jonka työvoiman käyttäminen yhden päivän aikana

luo ja joka on kaksi kertaa niin suuri kuin sen oma päivänarvo, on vain ostajan erikoinen onni, mutta ei suinkaan mikään väeryys myyjää kohtaan.

Kapitalistimme on jo edeltäpäin ymmärtänyt tämän asiain-tilan, joka juuri panikin hänet nauramaan.⁶⁴ Työmies löytää siis työpajassa tarpeelliset tuotantovälineet, ei vain kuusi-tuntista, vaan kaksitoistatuntista työprosessia varten. Jos 10 naulaa puuvillaa imi itseensä 6 työtuntia ja muuttui 10 naulaksi lankaa, niin 20 naulaa puuvillaa imee itseensä 12 työtuntia ja muuttuu 20 naulaksi lankaa. Katsokaamme pidennetyn työprosessin tuotetta! 20 naulassa lankaa on nyt aineellistettuna 5 työpäivää: 4 kulutetussa puuvilla- ja värttinämäärässä, 1:n on puuvilla imenyt itseensä kehruprosessin aikana. Mutta 5 työpäivän kultailmaisuus on 30 šillingiä eli 1 punta 10 šillingiä. Tämä on siis 20 lankanaulan hinta. Naula lankaa maksaa kuten ennenkin 1 šillingi 6 pennyä. Mutta prosessiin pantujen tavaroiden arvosumma oli 27 šillingiä. Langan arvo on 30 šillingiä. Tuotteen arvo on noussut $\frac{1}{9}$ suuremmaksi kuin sen tuottamiseen ennakoita pantu arvo. Niin 27 š on muuttunut 30 š:ksi. Ne ovat synnyttäneet 3 š:n lisäarvon. Taidonnäyte on vihdoin onnistunut. Raha on muuttunut pääomaksi.

Ongelman kaikki ehdot on ratkaistu eikä tavaranvaihdon lakeja ole millään tavoin rikottu. Vastike vaihdettiin vastikkeeseen. Ostajana kapitalisti maksoi kaikista tavaroista, puuvillasta, värttinämäärästä ja työvoimasta niiden arvon. Hän teki sitten sen, minkä jokainen muukin tavaranostaja tekee, hän kulutti niiden käyttöarvon. Työvoiman kulutusprosessi, joka samalla oli tavaran tuotantoprosessi, antoi tuotteeksi 20 naulaa lankaa, jonka arvo on 30 šillingiä. Kapitalisti palaa nyt markkinoille, mistä aikaisemmin oli ostanut tavaroita, ja myy tavaran. Hän myy naulan lankaa 1 šillingistä 6 pennystä, ei rahtuistakaan yli tai alle sen arvon. Ja kuitenkin hän saa kiertokulusta 3 šillingiä enemmän kuin hän siihen alkuaan pani. Koko tämä tapahtuma, hänen rahansa muuttuminen pääomaksi, kehittyy kiertokulun piirissä eikä kuitenkaan tapahdu siinä. Se tapahtuu kiertokulun välityksellä, koska sen ehtona on työvoiman ostaminen tavaramarkkinoilta. Se ei tapahdu kiertokulussa, sillä kiertokulku on vain johdattajana arvonlisäysprosessiin, joka tapahtuu tuotannon piirissä. Ja niin on nyt »tout pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles».⁶⁵

Muuttaessaan rahaa tavaroiksi, jotka muodostavat uuden tuotteen ainekset eli ovat työprosessin tekijöitä, ja liittäessään niiden kuolleeseen esineellisyyteen elävää työvoimaa, kapitalisti muuttaa arvoa — aikaisempaa, esineellistettyä, kuul-

lutta työtä — pääomaksi, itseään lisääväksi arvoksi, eläväksi hirviöksi, joka alkaa »työskennellä», ikään kuin sillä »lempi ois nahkaan mennyt».⁶⁶

Jos nyt vertaamme toisiinsa arvonmuodostumisprosessia ja arvonlisäysprosessia, niin osoittautuu, että arvonlisäysprosessi ei ole muuta kuin tietyn kohdan yli jatkunut arvonmuodostumisprosessi. Jos viimeksi mainittu jatkuu vain siihen hetkeen saakka, jolloin uusi vastike korvaa pääoman maksaman työvoiman arvon, se on yksinkertainen arvonmuodostumisprosessi. Jos arvonmuodostumisprosessi kestää tätä hetkeä kauemmin, tulee siitä arvonlisäysprosessi.

Jos edelleen vertaamme arvonmuodostumisprosessia työprosessiin, niin näemme, että työprosessi on hyödyllistä työtä, joka tuottaa käyttöarvoja. Me tarkastelemme tässä liikettä sen laadun kannalta, sen erikoisen tapahtumistavan, tarkoituksen ja sisällön kannalta. Sama työprosessi ilmenee arvonmuodostumisprosessissa vain määrällisenä. Siinä on enää kysymys vain ajasta, jonka työ tehtävänsä tarvitsee, eli kestoajasta, jonka kuluessa työvoimaa käytetään hyödyllisesti. Tässä eivät myöskään työprosessiin sisältyvät tavarat ole enää tehtävän mukaisesti määrättyjä, tarkoituseräisesti vaikuttavan työvoiman aineellisia tekijöitä. Ne lasketaan enää vain tiettyinä määrinä esineellistettyä työtä. Työ lasketaan nyt enää vain kulutetun aikamäärän mukaan, sisältyipä se sitten tuotantovälineisiin tai tuli lisäksi työvoiman välityksellä. Se on niin ja niin monta tuntia, päivää jne.

Se otetaan lukuun kuitenkin vain mikäli käyttöarvon tuottamiseen kulutettu aika on yhteiskunnallisesti välttämätön. Tähän kuuluu useita seikkoja. Työvoiman täytyy toimia normaalien edellytysten vallitessa. Jos yhteiskunnallisesti vallitsevana kehräämisvälineenä on kehrukone, niin työmiehelle ei saa antaa käsiin rukkia. Normaalityyppisen puuvillan asemesta ei hänelle saa antaa puuvillan jätteitä, jotka joka hetki katkeilevat. Molemmissa tapauksissa hän joutuisi käyttämään lanka-naulan tuottamiseen enemmän kuin yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan, mutta tämä yliaika ei muodostaisi arvoa eli rahaa. Työn esineellisten tekijöiden normaali luonne ei kuitenkaan riipu työmiehestä, vaan kapitalistista. Lisäehtona on itse työvoiman normaali luonne. Siinä ammatissa, jossa sitä käytetään, sillä täytyy olla vallitseva keskimäärä taitavuutta, kätevyyttä ja nopeutta. Kapitalistimme osti työmarkkinoilta kuitenkin normaalilaatuisia työvoimaa. Tämä työvoima on kulutettava tavallisen keskimääräisen ponnistuksen oloissa, yhteiskunnallisesti tavanomaisen voimaperäisyysasteen vallitessa.

Siitä pitää kapitalisti yhtä tuskallisen tarkkaa huolta kuin siitä, ettei aikaa hukata työttä. Hän on ostanut työvoimaa määrättyksi ajaksi. Hän pitää kiinni siitä, että hän saa omansa. Hän ei anna varastaa itseltään. Vihdoin — ja tätä varten samalla herralla on oma code pénal [rikoslakinsa] — ei saa tapahtua mitään epätarkoituksenmukaista raaka-aineen ja työvälineiden kuluusta, koska tuhlatu työaine tai työväline edustaa liiaksi kulutettua määrää esineellistettyä työtä, siis ei tule mukaan luetuksi eikä osallistu tuotteen arvon muodostamiseen.¹⁷⁾

Näemme siis, että edellä tavarann erittelystä johtamamme erotus työn välillä, mikäli se luo käyttöarvoa, ja saman työn välillä, mikäli se luo arvoa, esiintyy nyt erotuksena tuotantoprosessin eri puolien välillä.

Työprosessin ja arvonmuodostumisprosessin ykseytenä tuotantoprosessi on tavaroiden tuotantoprosessi; työprosessin ja arvonlisäysprosessin ykseytenä se on kapitalistinen tuotantoprosessi, tavarantuotannon kapitalistinen muoto.

Aikaisemmin huomautettiin, että arvonlisäysprosessille on aivan yhdenmukaista, onko kapitalistin anastama työ yksinkertaista, yhteiskunnallista keskimääräistä vai yhdistettyä työtä, jolla on suurempi ominaispaino. Työ, joka yhteiskunnalliseen keskimääräistyöhön verrattuna käy korkeammasta, yhdistetystä työstä, on sellaisen työvoiman ulkonainen ilmaisu, johon sisältyy suurempia muodostumiskustannuksia, jonka tuot-

¹⁷⁾ Tämä on yksi niitä seikkoja, jotka kallistavat orjuuteen perustuvaa tuotantoa. Työmiehen pitää tässä vanhanajan miesten sattuvan sanonnan mukaisesti erota ainoastaan instrumentum vocalena [ääntävänä työkaluna] eläimestä, joka on instrumentum semivocale [puoleksi ääntävä työkalu], ja elottomasta työkalusta, joka on instrumentum mutuum [mykkä työkalu]. Mutta työmies itse antaa eläimen ja työkalun tuntoa, että hän ei ole niiden kaltainen, vaan ihminen. Hän hankkii itselleen tietoisuuden, että eroaa niistä, rääkkäämällä ja con amore [hyvin halukkaasti] hävittämällä niitä. Tämän tuotantotavan taloudellisenä periaatteena on siis pidettävä vain raaimpien, raskaimpien, mutta juuri niiden auttamattoman kömpelyyden takia erinomaisen kestävien työvälineiden käyttämistä. Sisällissodan syttymiseen saakka tavattiin sen tähden Meksikon lähdien orjavaltioissa muinaisikiinalaiseen tapaan valmistettuja auroja, jotka uurtavat maata niinkuin sika tahi myyrä, mutta eivät halkaise ja käännä sitä. Vrt. J. E. Cairnes, »The Slave Power». London 1862, p. 46 sqq. Teoksessaan »Sea Board Slave States» Olmsted kertoo mm.: »Minulle on täällä näytetty työkaluja, joilla ei kukaan täysijärkinen mies meillä sallisi työmiehensä vaivata itseään ja joiden suunnaton paino ja kömpelyys minun ymmärtääkseni tekevät työn ainakin kymmenen prosenttia vaivalloisemmaksi kuin niillä työkaluilla työskenneltäessä, joita meillä tavallisesti käytetään. Mutta minulle on vakuutettu, että kun orjat käyttävät niitä niin säälimättömästi ja raastati, ei heille ole edullista antaa keveämpiä ja vähemmän kömpelöjä. Ne työkalut, joita me säännöllisesti annamme työmiehillemme ja joiden käyttämisestä saamme hyötyä, eivät kestäisi päivääkään Virginian viljavainioilla, jotka kuitenkin ovat paljoa parempia ja kivettömämpiä kuin meidän maamme vainiot. Kun minä kysyin, miksi maataloissa käytetään niin yleisesti muuleja hevosten asemesta, niin ensimmäiseksi ja ilmeisesti ratkaisevaksi syyksi selitettiin se, etteivät hevoset voi kestää sitä kohtelua, jonka alaisiksi ne aina joutuvat neekerien taholta; he väsyttävät nopeasti hevoset tai tekevät ne raajarikkosiksi, kun taas muulit kestävätkä pieksännän ja epä säännöllisen ruokinnan kärsimättä oleellisesti siitä; ne eivät myöskään vilustu eivätkä sairastu, vaikkakin niitä laiminlyödään tai liiaksi rasitetaan. Minun ei tarvitse muuta kuin mennä työhuoneeni ikkunaan, nähdäkseni sellaista eläinten kohtelua, joka melkein minkä farmarin luona tahansa pohjoisvaltioissa aiheuttaisi heti ajajan erottamisen palveluksesta.» [S. 46, 47.]

taminen maksaa enemmän työaikaa ja jolla siis on suurempi arvo kuin yksinkertaisella työvoimalla. Jos tämän voiman arvo on suurempi, niin tämä voima ilmeneekin korkeammassa työssä ja esineellistyy siis samoissa ajoissa suhteellisesti korkeammiksi arvoiksi. Mutta olkoonpa aste-erotus kehruutyön ja jalokivityön välillä mikä hyvänsä, se työmäärä, jolla jalokiviseppä korvaa ainoastaan oman työvoimansa arvon, ei millään tavalla eroa laadultaan siitä lisätystä työmäärästä, jolla hän synnyttää lisäarvoa. Kuten ennenkin lisäarvo syntyy vain työn määrällisen lisäyksen, saman työprosessin — toisessa tapauksessa langan tuotantoprosessin, toisessa tapauksessa jalokiven tuotantoprosessin — pidennetyn jatkumisen kautta.¹⁸⁾

Toisaalta täytyy jokaisessa arvonmuodostumisprosessissa korkeampi työ muuntaa aina yhteiskunnalliseksi keskimääräistyöksi, esim. 1 päivä korkeampaa työtä x päiväksi yksinkertaista työtä.¹⁹⁾ Me säästämme joutavan toimituksen ja teemme erittelymme yksinkertaisemmaksi olettamalla, että pääoman käyttämä työmies tekee vain yksinkertaista yhteiskunnallista keskimääräistyötä.

¹⁸⁾ Ero yhdistetyn ja yksinkertaisen työn välillä, »skilled» ja »unskilled labour» [opetettun ja opettamattoman työn] välillä, perustuu osaksi pelkkään kuvitteluun tai ainakin eroihin, jotka jo aikojen sitten ovat lakanneet olemasta todellisia ja elävät enää vain totunnaiskäsitelyksissä; osaksi eräiden työväenluokan kerosten avuttomampaan asemaan, jonka vuoksi ne eivät kykene, niin kuin muut, samaan aikaan sitä, että niiden työvoimasta maksettaisiin sen arvon mukaan. Satunnaiset seikat näyttelevät tässä niin suurta osaa, että samat työlajit vaihtavat palkkaa. Esim. siellä missä työväenluokan fyysinen voima on heikontunut ja suhteellisesti loppuunäännytetty, niin kuin on asialla kaikissa maissa, joissa kapitalistinen tuotanto on kehittynyt, ne karkeat työt, jotka vaativat paljon lihasvoimaa, ovat etutilalla verrattuna paljoa hienompiin töihin, jotka painuvat yksinkertaisen työn asteelle, niin kuin esim. bricklayerin (muurarin) työ Englannissa on paljon korkeammalla asteella kuin damastin kutojan. Toiselta puolen pidetään fustian cutterin (puuvillasametinkeikkaajan) työtä, vaikka se kysyy paljon ruumiillista ponnistusta ja sitä paitsi on hyvin epäterveellistä, »yksinkertaisena» työnä. Muutoin ei pidä luulla, että ns. »skilled labour» on määränsä puolesta suurestikaan huomattavana osana kansallistyössä. Laing laskee, että Englannissa (ja Walesissa) yli 11 miljoonan henkilön elämä nojautuu yksinkertaiseen työhön. Kun vähennetään miljoona ylimystä ja puolitoista miljoonaa ryysyköyhälistöön kuuluvaa maankiertäjää, rikollista, prostituotia yms. 18 miljoonan väkiluvusta, joka oli hänen kirjansa ilmestyessä, jää keskiluokkaan 4 650 000 siihen laskettuina pienemmät koroillaelijät, virkamiehet, kirjailijat, taiteilijat, koulumestarit yms. Saadakseen nämä ⁴/₇ miljoonaa, hän laskee keskiluokan työtätekevään osaan, paitsi pankkiiireja yms., kaikki parempi-palkkaiset »tehtaantyöläiset! Myöskään muurarit eivät puutu »potenssoitujen työläisten» joukosta. Niin jäävät jäljelle mainitut 11 miljoonaa. (S. Laing, »National Distress etc.». London 1844 [p. 51—52].) »Se suuri luokka, jolla ei ole mitään muuta annettavana ylläpidostaan kuin yksinkertaista työtä, on kansan suuri joukko.» (James Mill kirjoituksessa »Colony». »Supplement to the Encyclopaedia Britannica». 1831.)

¹⁹⁾ Milloin viitataan työhön arvon mittana, tarkoitetaan välttämättä tiettyä työn lajia... Se suhde, missä muut ovat siihen, on silloin helposti määrättävissä.» (J. Caze-
none.] *Outlines of Political Economy*. London 1832, p. 22, 23.)

KUUDES LUKU

Pysyvä pääoma ja vaihteleva pääoma

Työprosessin eri tekijät ottavat eri lailla osaa tuotteen arvon muodostumiseen.

Työmies lisää työn esineeseen uutta arvoa panemalla siihen jonkin määrän työtä, jolloin ei tule kysymykseen hänen työnsä konkreettinen sisältö, tarkoitus ja tekninen laatu. Toisaalta tapaamme kulutettujen tuotantovälineiden arvot jälleen tuotteen arvon osina, esim. puuvillan ja värttinän arvot langan arvossa. Tuotantovälineiden arvo säilyy siis siirtymällä tuotteeseen. Tämä siirtyminen tapahtuu tuotantovälineiden muuttuessa tuotteeksi, työprosessissa. Sen välittäjänä on työ. Mutta kuinka?

Työmies ei tee kahta työtä samalla aikaa: yhtä lisätäkseen työllään puuvillan arvoa ja toista säilyttääkseen puuvillan vanhan arvon, tai mikä on samaa, siirtääkseen arvon puuvillasta, joka on hänen työnsä esineenä, ja värttinästä, jolla hän työskentelee, tuotteeseen, lankaan. Vanhan arvon hän säilyttää pelkästään uutta arvoa lisäämällä. Mutta kun uuden lisääminen työn esineeseen ja vanhojen arvojen säilyttäminen tuotteessa ovat kaksi aivan eri tulosta, jotka työmies aikaansaa samassa ajassa, vaikkakin hän tuona aikana tekee vain yhtä työtä, tämä tuloksen kaksinaisuus voi ilmeisesti saada selityksensä vain itse hänen työnsä kaksinaisuudesta. Samana ajankohtana hänen työnsä täytyy yhdessä ominaisuudessaan luoda arvoa ja toisessa ominaisuudessaan säilyttää eli siirtää arvoa.

Miten kukin työläinen lisää työaikaa ja siis arvoa? Aina vain oman ominaisen tuottavan työnsä muodossa. Kehräjä lisää työaikaa vain kehräämällä, kutoja kutomalla, seppä takomalla. Mutta se määrätietoinen muoto, jossa he yleensä lisäävät työtä ja siis uutta arvoa kehräämällä, kutomalla, takomalla, tekee tuotantovälineet — puuvillan ja värttinän, langan ja kangaspuut, raudan ja alasimen — tuotteen, uuden käyttöar-

von muodostamisalkeiksi.²⁰⁾ Niiden käyttöarvon vanha muoto katoaa, mutta ainoastaan sisältyäkseen uuteen käyttöarvon muotoon. Mutta arvonmuodostumisprosessia tarkasteltaessa kävi selville, että mikäli käyttöarvo kulutetaan tarkoituksenmukaisesti uuden käyttöarvon tuottamiseen, tulee kulutetun käyttöarvon synnyttämiseen välttämätön työaika uuden käyttöarvon synnyttämiseen välttämättömän työajan osaksi, ja on siis työaikaa, joka kulutetusta tuotantovälineestä siirtyy uuteen tuotteeseen. Työmies säilyttää siis kulutettujen tuotantovälineiden arvot eli siirtää ne arvon osina tuotteeseen, ei työnsä lisäämisen kautta yleensä, vaan tämän lisättävän työn erikoisen hyödyllisen luonteen, sen erityisen tuottavan muodon kautta. Sellaisena tarkoituksenmukaisena tuottavana toimintana, kehräämisenä, kutomisena, takomisena, työ herättää pelkällä kosketuksellaan tuotantovälineet kuolleista, henkevöittää ne työprosessin tekijöiksi ja yhtyy niiden kanssa tuotteiksi.

Jos työmiehen erityinen tuottava työ ei olisi kehräämistä, niin hän ei muuttaisi puuvillaa langaksi eikä siis siirtäisi puuvillan ja värttinän arvoja lankaan. Jos sitä vastoin sama työmies muuttaa ammattiaan ja rupeaa puusepäksi, niin hän nyt kuten ennenkin lisää työpäivällään aineksiinsa arvoa. Hän lisää sitä työllään, ei mikäli se on kehruu- tai puusepäntyötä, vaan mikäli se on abstraktista, yhteiskunnallista työtä yleensä, ja hän lisää määrätyn arvosuureen, ei sen tähden, että hänen työllään on erikoinen hyödyllinen sisältö, vaan sen tähden, että se kestää määrärajan. Abstraktisessa yleisessä ominaisuudessaan, ihmisen työvoiman käyttämisenä, kehrääjän työ lisää siis puuvillan ja värttinän arvoihin uutta arvoa, ja konkreettisessa, erikoisessa, hyödyllisessä ominaisuudessaan kehruuprosessina se siirtää näiden tuotantovälineiden arvon tuotteeseen ja säilyttää siten niiden arvon tuotteessa. Siitä johtuu siis työn tuloksen kaksinaisuus samana ajankohtana.

Työn pelkkä määrällinen lisääminen lisää uutta arvoa; lisätyn työn erikoislaadun kautta säilyvät tuotantovälineiden vanhat arvot tuotteessa. Tämä saman työn kaksinainen vaikutus, joka johtuu sen kaksinaisesta luonteesta, esiintyy kouriintuntuvana useissa eri ilmiöissä.

Olettakaamme, että jokin keksintö tekisi kehrääjän kykeneväksi kehräämään 6 tunnissa yhtä paljon puuvillaa kuin aikaisemmin 36 tunnissa. Tarkoituksenmukaisesti hyödyllisenä tuottavana toimintana hänen työnsä on kuusinkertaistanut voimansa.

²⁰⁾ »Työ antaa uuden luomuksen tuhotun tilalle.» (»An Essay on the Political Economy of Nations». London 1821, p. 13.)

Sen tuote on kuusinkertainen, 36 naulaa lankaa 6 naulan asemesta. Mutta 36 naulaa puuvillaa imee nyt itseensä työaikaa ainoastaan niin paljon kuin aikaisemmin 6 naulaa. Siihen lisätään 6 kertaa vähemmän uutta työtä kuin vanhan menettelytavan vallitessa, siis enää vain kuudennes aikaisemmasta arvosta. Toisaalta nyt on olemassa puuvillan kuusinkertainen arvo tuotteessa, 36 naulassa lankaa. 6 kehrutunnissa säilytetään ja siirretään tuotteeseen 6 kertaa suurempi raaka-aineen arvo, vaikka samaan raaka-aineeseen lisätään 6 kertaa pienempi uusi arvo. Tämä osoittaa, kuinka se työn ominaisuus, jossa työ saman jakamattoman prosessin aikana säilyttää arvoja, on olennaisesti erilainen kuin se ominaisuus, jossa se luo arvoa. Kuten enemmän välttämätöntä työaikaa menee kehrutoiminnassa samaan määrään puuvillaa, sitä suurempi on uusi arvo, joka lisätään puuvillan, mutta kuten useampia nauvoja puuvillaa kehrätään samassa työajassa, sitä suurempi on vanha arvo, joka säilyy tuotteessa.

Olettakaamme päinvastoin, että kehrutyön tuottavuus jää muuttumattomaksi, että kehrääjä siis tarvitsee nyt kuten aikaisemminkin yhtä paljon aikaa muuttaakseen naulan puuvillaa langaksi. Mutta otaksukaamme itse puuvillan vaihtoarvon muuttuvan, puuvillanaulan hinnan nousevan tai laskevan kuusinkertaisesti. Molemmissa tapauksissa kehrääjä edelleenkin lisää samaan puuvillamäärään saman työajan, siis saman arvon, ja molemmissa tapauksissa hän tuottaa samassa ajassa yhtä paljon lankaa. Kuitenkin se arvo, jonka hän siirtää puuvillasta lankaan, tuotteeseen, on toisessa tapauksessa 6 kertaa pienempi, toisessa tapauksessa 6 kertaa suurempi kuin ennen. Samoin käy kun työvälineet kallistuvat tai halpenevat, mutta suorittavat aina saman tehtävän työprosessissa.

Jos kehräämisen tekniset edellytykset pysyvät muuttumattomina ja jollei myöskään sen tuotantovälineissä tapahdu arvonmuutosta, niin kehrääjä kuluttaa nyt kuten aikaisemminkin samoina työaikoina samat määrät raaka-ainetta ja samanarvoisen määrän koneistoa. Arvo, jonka hän tuotteessa säilyttää, on silloin suoraan verrannollinen uuteen arvoon, jonka hän tuotteeseen lisää. Kahdessa viikossa hän lisää kaksi kertaa niin paljon työtä kuin yhdessä, siis kaksi kertaa niin paljon arvoa, ja samalla hän käyttää kaksi kertaa niin paljon tarveainetta, jolla on kaksi kertaa niin suuri arvo, ja kuluttaa kaksi kertaa niin paljon koneistoa, jolloin kulutetulla määrällä on kaksi kertaa niin suuri arvo, ja säilyttää siis kahden viikon tuotteessa kaksi kertaa niin paljon arvoa kuin yhden viikon tuotteessa. Tiettyjen muuttumattomina pysyvien tuotantoehtoien vallitessa työmies säilyttää sitä enemmän arvoa, kuten enemmän arvoa

hän lisää, mutta hän ei säilytä enemmän arvoa sen tähden, että hän lisää enemmän arvoa, vaan sen tähden, että hän lisää sitä yhtäläisinä pysyvien ja hänen omasta työstään riippumattomien edellytysten vallitessa.

Tosin voidaan suhteellisessa merkityksessä sanoa, että työmies aina säilyttää vanhoja arvoja samassa suhteessa kuin hän lisää uutta arvoa. Jos 1 šillingin puuvilla nousee 2 šillinkiin tai laskee 6 pennyllä, työmies säilyttää tunnin tuotteessa aina vain puolet siitä puuvillan arvosta — vaihdelkoonpa tämä arvo miten hyvänsä — mitä on 2 tunnin tuotteessa. Jos edelleen hänen oman työnsä tuottavuus vaihtelee, nousee tai laskee, niin hän esim. 1 työtunnissa kehrää puuvillaa enemmän tai vähemmän kuin ennen ja säilyttää työtunnin tuotteessa vastaavassa määrin enemmän tai vähemmän puuvillan arvoa. Mutta kuitenkin hän säilyttää kahdessa työtunnissa kaksi kertaa niin paljon arvoa kuin yhdessä työtunnissa.

Arvoa, lukuunottamatta sen puhtaasti symbolista esiintymistä arvomerkeissä, on olemassa ainoastaan käyttöarvossa, oliossa. (Itse ihminen, pelkästään työvoiman olemassaoloksi katsottuna, on luonnon esine, olio, joskin elävä, itsetietoinen olio, ja itse työ on tuon voiman esineellinen ilmaisu.) Jos siis käyttöarvo katoaa, katoaa myös arvo. Tuotantovälineet eivät menetä samanaikaisesti käyttöarvonsa kanssa arvoaan, koska ne työprosessissa kadottavat todellisuudessa käyttöarvonsa alkuperäisen asun ainoastaan saadakseen tuotteessa toisen käyttöarvon asun. Yhtä tärkeätä kuin arvolle on, että se esiintyy jonkin käyttöarvon muodossa, yhtä yhdentekevää sille on, niin kuin tavaroiden metamorfoosi osoittaa, minkä käyttöarvon muodossa se esiintyy. Tästä seuraa, että työprosessissa tuotantovälineiden arvo siirtyy tuotteeseen ainoastaan mikäli tuotantovälineet itsenäisen käyttöarvonsa kanssa kadottavat myös vaihtoarvonsa. Ne luovuttavat tuotteelle vain sen arvon, jonka ne tuotantovälineinä kadottavat. Työprosessin esineellisten tekijäin laita tässä suhteessa on kuitenkin erilainen.

Hiili, jolla konetta lämmitetään, katoaa jäljettämiin, niin ikään öljy, jolla pyörän akselia voidellaan jne. Värit ja muut apuaineet katoavat, mutta esiintyvät tuotteen ominaisuuksissa. Raaka-aine on tuotteen substanssi, mutta se on muuttanut muotoaan. Raaka-aine ja apuaineet kadottavat niin muodoin sen itsenäisen asunsa, jossa ne käyttöarvoina joutuivat työprosessiin. Toisin on varsinaisten työvälineiden laita. Työase, kone, tehdasrakennus, astia jne. palvelevat työprosessissa ainoastaan niin kauan kuin ne säilyttävät alkuperäisen asunsa ja huomenna ottavat aivan samassa muodossa osaa työprosessiin kuin eilen-

kin. Samalla tavoin kuin ne elämänsä, ts. työprosessin, aikana säilyttävät tuotteeseen nähden itsenäisen asunsa, ne tekevät sen kuoltuaankin. Koneiden, työkalujen, työrakennusten ym. ruumiit ovat edelleenkin olemassa erillään tuotteista, joiden muodostumista ne auttoivat. Jos me nyt tarkastelemme koko sitä aikaa, jonka sellainen työväline palvelee, sen työpajaan tulosta siihen päivään saakka, jona se tuomitaan rojuaittaan, niin näemme, että tänä aikana on työ kuluttanut täydellisesti sen käyttöarvon ja sen vaihtoarvo on sen vuoksi täydellisesti siirtynyt tuotteeseen. Jos esim. kehuukone on kulunut loppuun 10 vuodessa, niin kymmenvuotisen työprosessin aikana on sen kokonaisarvo siirtynyt kymmenvuotiseen tuotteeseen. Työvälineen elinaika sisältää siis suuremman tai pienemmän määrän sillä alati toistettuja työprosesseja. Työvälineen käy samoin kuin ihmisen. Jokainen ihminen kuoleutuu joka päivä 24 tunnilla. Mutta kenestäkään ihmisestä ei tarkalleen näe, kuinka monella päivällä hän jo on kuollut. Tämä ei kuitenkaan estä henkivakuutusyhtiöitä tekemästä ihmisten keski-ikästä sangen varmoja, ja mikä merkitsee vielä paljon enemmän, sangen hyvää voittoa tuottavia johtopäätöksiä. Samoin on työvälineen laita. Kokeuksesta tiedetään, kuinka kauan työväline, esim. tietynlainen kone, keskimäärin kestää. Olettakaamme, että sen käyttöarvo työprosessissa kestää vain 6 päivää. Siinä tapauksessa se kadottaa keskimäärin joka työpäivänä $\frac{1}{6}$ käyttöarvostaan ja siirtää siis $\frac{1}{6}$ arvostaan kunkin päivän tuotteeseen. Tällä tavoin lasketaan kaikkien työvälineiden kulumisen, siis esim. niiden päivittäinen käyttöarvon menetys ja niiden sitä vastaava arvonsiirto tuotteeseen.

Näin ollen on selvää, ettei tuotantoväline koskaan luovuta tuotteelle enempää arvoa kuin se menettää työprosessissa oman käyttöarvonsa häviämisen kautta. Jollei sillä olisi mitään arvoa kadotettavana, ts. jollei se itse olisi ihmistyön tuote, se ei antaisi mitään arvoa tuotteeseen. Se olisi käyttöarvon muodostaja olematta vaihtoarvon muodostaja. Näin on kaikkien niiden tuotantovälineiden laita, jotka luonnostaan, ilman ihmisten myötävaikutusta, ovat olemassa, kuten maa, tuuli, vesi, rauta malmissuonessa, aarniometsän puu jne.

Toisenkin mieltäkiinnittävän ilmiön huomaamme tässä. Olettakaamme, että kone on 1000 punnan arvoinen ja kuluu loppuun 1000 päivässä. Tässä tapauksessa siirtyy joka päivä $\frac{1}{1000}$ koneen arvosta sen päivittäiseen tuotteeseen. Vaikkakin vähenevällä elinvoimalla, vaikuttaa kone kuitenkin samalla aina kokonaisuudessaan työprosessissa. Tästä käy siis selville, että työprosessin tekijä, tuotantoväline, sisältyy kokonaan työprosessiin,

mutta ainoastaan osaksi arvonlisäysprosessiin. Työprosessin ja arvonlisäysprosessin välinen ero kuvastuu tässä niiden esineellisissä tekijöissä, kun sama tuotantoväline työprosessin tekijänä sisältyy samaan tuotantoprosessiin kokonaan ja arvonmuodostumisen tekijänä vain osittain.²¹⁾

Toisaalta tuotantoväline voi päinvastoin kokonaan sisältyä arvonlisäysprosessiin, vaikkakin se vain osittain sisältyy työprosessiin. Olettakaamme, että kehrättäessä joutuisi 115 naulasta puuvillaa joka päivä hukkaan 15 naulaa, joista ei tulisi lankaa, vaan ainoastaan »devil's dust» (villatomua). Jos kuitenkin nämä 15 naulaa jätteitä ovat normaalia, ts. puuvillan keskimääräisvalmistukseen eroamattomasti kuuluvia, niin näiden 15 puuvillanaulan, jotka eivät ole langan aineosia, arvo sisältyy aivan yhtä hyvin langan arvoon kuin niiden 100 naulan arvo, jotka ovat sen substanssina. 15 puuvillanaulan käyttöarvon täytyy hajota tyhjiin, jotta saataisiin 100 naulaa lankaa. Tämän puuvillamäärän häviäminen on siis langan tuotannon ehto. Juuri siksi se siirtää arvonsa lankaan. Tämä pitää paikkansa kaikkiin työprosessin jätteisiin nähden. Ainakin siinä määrin kuin nämä jätteet eivät muodosta uudestaan uusia tuotantovälineitä ja siis uusia itsenäisiä käyttöarvoja. Niinpä Manchesterin suurissa konetehtaissa näkee kokonaisia vuoria raudanjätteitä, joita jättiläismäiset koneet ovat kuorineet kuin höylänlastuja, vaeltavan iltaisin suurissa vaunuissa tehtaasta rautavalimoon palatakseen toisena päivänä valimosta tehtaaseen paksuna rautana.

Ainoastaan mikäli tuotantovälineet menettävät työprosessin kestäessä vanhojen käyttöarvojen muodossa arvoa, ne siirtävät arvoa tuotteen uuteen muotoon. Sitä enimmäismäärää, jonka tuotantovälineet voivat menettää arvostaan työprosessissa, rajoittaa ilmeisesti se alkuperäinen arvonsuus, joka niillä oli

²¹⁾ Tässä ei ole kysymys työvälineiden, koneiden, rakennusten yms. korjauksista. Kone jota korjataan, ei toimi työvälineenä, vaan työaineena. Sillä ei tehdä työtä, vaan sitä itseään käsitellään sen käyttöarvon paikkaamiseksi. Puheena olevaan kysymykseen nähden voi sellaisten korjaustöiden aina ajatella sisältyvän työvälineen tuottamiseen vaadittuun työhön. Tekstissä on kysymys kulumisesta, jota mikään tohtori ei voi parantaa ja joka vähitellen tuottaa kuoleman, siis »sellaisesta kulumisesta, jota ei voida korjata kerta toisensa perästä ja joka kuten veitsen tapauksessa vie lopulta tilaan, jolloin seppä sanoo siitä, ettei se ole uuden terän arvoinen». Olemme tekstissä nähneet, että esim. kone sisältyy kokonaisuudessaan jokaiseen yksityiseen työprosessiin, mutta vain osittain samanaikaiseen arvonlisäysprosessiin. Sen mukaan on arvosteltava seuraavaa käsitteiden sekaannusta: »Ricardo puhuu koneenrakentajan työmäärästä sukankutomakoneen valmistamisessa» ikään kuin sisältyvänä esim. sukkaparin arvoon. »Kuitenkin se kokonaistyö, joka on tuottanut kunkin yksityisen sukkaparin... sisältää myös koneenrakentajan koko työn eikä vain osaa siitä; sillä yksi kone tosin valmistaa monta paria, mutta yhtään näistä pareista ei olisi voitu valmistaa ilman koko konetta.» (»Observations on certain verbal disputes in Political Economy, particularly relating to Value, and to Demand and Supply». London 1821, p. 54.) Kirjoittaja, tavattomasti itseensä tyytyväinen »wiseacre» [»viisastelija»], on sekapääsyydessään ja sen tähden polemikkissaan vain sikäli oikeassa, ettei Ricardo eikä kukaan muukaan taloustieteilijä ennen tai jälkeen häntä ole tarkoin erottanut toisistaan työn molemnia puolia, ja siis vielä vähemmän eritellyt niiden eri tehtäviä arvon muodostamisessa.

niiden joutuessa työprosessiin, eli niiden itsensä tuottamiseen vaadittu työaika. Tuotantovälineet eivät siis voi koskaan lisätä enempää arvoa tuotteeseen kuin niillä on riippumatta siitä työprosessista, jota ne palvelevat. Olipa työaine, kone tai tuotantoväline kuinka hyödyllinen tahansa, jos se maksaa 150 puntaa, ts. 500 työpäivää, se ei lisää koskaan enempää kuin 150 puntaa siihen kokonaistuotteeseen, jonka muodostamista se palvelee. Sen arvoa ei määrää se työprosessi, johon se tuotantovälineenä sisältyy, vaan se työprosessi, josta se itse tulee esiin tuotteena. Työprosessissa se on vain käyttöarvo, hyödyllisillä ominaisuuksilla varustettu olio, eikä se siirtäisi mitään arvoa tuotteeseen, jollei sillä olisi ollut arvoa ennen prosessiin joutumistaan.²²⁾

Samalla kun tuottava työ muuttaa tuotantovälineitä uuden tuotteen muodostamisalkeiksi, niiden arvoissa tapahtuu omalaatuisen sielunvaellus. Arvo siirtyy kulutetusta ruumiista uudestaan muodostuneeseen ruumiiseen. Mutta tämä sielunvaellus tapahtuu ikään kuin todellisen työn selän takana. Työmies ei voi lisätä uutta työtä eikä siis luoda uutta arvoa säilyttämättä vanhoja arvoja, sillä hänen täytyy aina lisätä työtä tiettyssä hyödyllisessä muodossa, ja hän ei voi lisätä sitä hyödyllisessä muodossa tekemättä tuotteita uuden tuotteen tuotantovälineiksi ja siirtämättä sen kautta niiden arvoa uuteen tuotteeseen. Toimivalla työvoimalla, elävällä työllä on siis ikään kuin luonnonlahjana saatu kyky säilyttää arvoa samalla kun se sitä lisää. Tämä luonnonlahja ei maksa työmiehelle mitään, mutta tuottaa kapitalistille paljon, nimittäin olevan pääoma-arvon säilymisen.^{22a)} Niin kauan kuin liike käy hyvin, kapitalisti on liaksi

²²⁾ Sen vuoksi on helppo käsittää, mihin mauttomuuteen tympäisevä J. B. Say joutuu halutessaan johtaa lisäarvon (koron, maankoron, voiton) niistä »services productifs» [tuotantavista palveluksista], joita tuotantovälineet — maa, työkalut, nahka yms. — käyttötöarvoillaan työprosessissa suorittavat. Herra Wilhelm Roscher, joka ei helposti jätä selviä apologetisia huomautuksiaan paperille panematta, huudahtaa: »J. B. Say aivan oikein huomauttaa ('Traité', t. I, ch. 4): 'Öljymylyn tuottama arvo, kun kaikki kustannukset on vähenetty, on toki jotakin uutta, olennaisesti eroavaa työstä, jolla itse öljy on tuotettu'» («Die Grundlagen der Nationalökonomie», 3. Aufl., 1858, S. 82, alavililtä). Aivan oikein! Öljymylyn tuottama »öljy» on jotakin aivan toista kuin se työ, jonka myllyn rakentaminen maksaa. Ja »arvolla» herra Roscher ymmärtää sellaista kuin »öljyä», koska »öljyllä» on arvoa, mutta »luonnossa» on kiviöljyä, joskaan ei suhteellisesti »kovin paljoa», johon kai tähtää hänen toinen huomautuksensa: »Se (luonto!) ei tuota vaihtoarvoa juuri ollenkaan.» [Mt., s. 79.] Roscherin luonnolle vaihtoarvoineen käy samoin kuin tyhmälle neitsyelle lapsineen, joka oli vain »hyvin pieni». Sama »opinut» (»savant sérieux») huomauttaa vielä yllä mainitussa paikassa: »Ricardon koulu-kunta alistaa tavallisesti myös pääoman työn käsitteen alaiseksi 'säätettyä työtä'. Tämä on tolkutonta (!), koskapa (!) pääoman omistaja (!) kuitenkin (!) on tehnyt enemmän (!) kuin pelkästään (!) tuottanut (!) ja (??) säilyttänyt sen (minkä sen?): nimenomaan (!?) pidättynyt omista nautinnoista, jonka takia hän esim. (!!!) vaatii »korkoa» (mt. [s. 82]). Kuinka »tolkukas» tämä kansantaloustieteen »anatomis-fysiologinen metodi» onkaan, kun se pelkästä »vaatimisesta» nimenomaan kehittääkin juuri »arvoa!»

^{22a)} »Kaikista maalaisisännän työvälineistä ihmistyö... on se, johon hänen on eniten turvaututtava voidakseen korvata pääomansa. Kaksi muuta — työjuhdat ja... kärkeä, aurat, lapiot jne. eivät ole mitään ilman tiettyä määrää ensin mainittua.» (Edmund Burke, »Thoughts and Details on Scarcity, originally presented to the Rt. Hon. W. Pitt in the Month of November 1795», edit. London 1800, p. 10.)

syventynyt voitontekoon nähdäkseen tätä työn ilmaista lahjaa. Työprosessin väkivaltaiset keskeytykset, pulat, saattavat hänet kipeästi huomaamaan sen.²³⁾

Se mikä tuotantovälineistä yleensä kulutetaan, on niiden käyttöarvo, jota kuluttamalla työ muodostaa tuotteita. Niiden arvoa ei todellisuudessa kuluteta²⁴⁾ eikä sitä siis myöskään voida uusintaa. Arvo säilyy, mutta ei sen tähden, että se työprosessissa joutuu jonkin käsittelyn alaiseksi, vaan sen tähden, että käyttöarvo, jossa se alkuaan asuu, tosin katoaa, mutta katoaa ainoastaan toiseen käyttöarvoon. Tuotantovälineiden arvo esiintyy siis jälleen tuotteen arvossa, mutta sitä ei täsmällisesti sanoen uusinneta. Se mikä tuotetaan, on uusi käyttöarvo, jossa vanha vaihtoarvo jälleen esiintyy.²⁵⁾

Toisin on toimivan työvoiman, työprosessin subjektiivisen tekijän laita. Samalla kun työ tarkoituksenmukaisen muotonsa kautta siirtää tuotantovälineiden arvon tuotteeseen ja siten säilyttää tämän arvon, jokainen sen liikkeen hetki muodostaa lisää arvoa, uutta arvoa. Olettakaamme, että tuotantoprosessi katkeaa juuri silloin kun työmies on tuottanut oman työvoimansa arvon vastikkeen, siis esim. 6-tuntisella työllä on lisännyt 3 šillingin arvon. Tämä arvo on se ylijäämä, joka tuotteen arvolla on yli sen arvon, mikä johtuu sen tuotantovälineiden arvosta. Se on ainoa alkuperäinen arvo, joka tässä prosessissa on syntynyt, ainoa tuotteen arvon osa, jonka itse prosessi on tuottanut. Tosin se korvaa ainoastaan sen rahamäärän, jonka kapitalisti

²³⁾ »Times» lehdessä 26. marraskuuta 1862 eräs tehtailija, jonka kehräämössä on työssä 800 työläistä ja jossa käytetään viikossa keskimäärin 150 pakkaa itä-intialaista tai noin 130 pakkaa amerikkalaista puuvillaa, vaikeroi yleisölle tehtaansa seisomisesta aiheutuvia vuosittaisia kustannuksia. Hän laski ne 6000 punnaksi. Näissä kustannuksissa on useita eriä, jotka eivät tässä meitä kiinnosta, kuten maanvuokra, verot, vakuutusmaksut, koko vuodeksi palkattujen työmiesten, työnjohtajien, kirjanpitäjien, insinöörien yms. palkat. Mutta sitten hän laski vielä 150 punttaa hiliistä, joilla tehdasta aika ajoittain lämmitettiin ja höyrykonetta käynnistettiin; sitä paitsi niiden työmiesten palkat, jotka tilapäisellä työllä pitävät koneita käyntikunnossa. Vihdoin 1200 punttaa koneiston pilaantumisen varalle, koska »ilma ja luonnon hävitysvoimat eivät lakkautta toimintaansa sen vuoksi, että höyrykone seisoo». Hän huomauttaa nimenomaan ottavansa näin pienen summan, 1200 punttaa, vain siksi, että koneet ovat jo sangen kuttaneissa tilassa.

²⁴⁾ »Tuottava kulutus: siinä tavaran kulutus on osa tuotantoprosessista... Näissä tapauksissa ei esiinny mitään arvonkulutusta.» (S. Ph. Newman, mt., s. 296.)

²⁵⁾ Eräässä pohjois-amerikkalaisessa oppikirjassa, josta lienee otettu 20 painosta, sanotaan: »Asiaan ei vaikuta se, missä muodossa pääoma ilmestyy uudestaan.» Sitten kun on laajasanaisesti lueltu kaikki mahdolliset tuotantoaineokset, joiden arvo ilmenee uudestaan tuotteessa, lausutaan lopuksi: »Ne erilaiset ruoan-, vaateen- ja asunnonlait, jotka ovat välttämättömiä ihmisten olemassaololle ja viihtymiselle, ovat myös muuttuneet. Niitä käytetään aika ajoittain, ja niiden arvo ilmestyy uudestaan siinä uudessa voimassa, jonka ne antavat ruumiille ja hengelle, muodostaen siten uutta pääomaa, jota jälleen käytetään tuotantoprosessissa.» (F. Wayland, mt., s. 31, 32.) Puhumattakaan muista ihmeellisyyksistä, ei esim. leivän hinta ilmesty jälleen uudistetussa voimassa, vaan sen verta muodostavat ainekset. Voiman arvona eivät sen sijaan ilmesty jälleen elinhyödykkeet, vaan niiden arvo. Samat elinhyödykkeet, kun ne maksaavat vain puolet, tuottavat aivan yhtä paljon lihaksia, luita jne., lyhyesti sanoen saman voiman, mutta eivät samanarvoista voimaa. Tämä »arvon» muuttuminen »voimaksi» ja koko fariisealainen epämääräisyys peittävät tämän tietenkin turhan yrityksen pusertaa lisäarvoa ennakoarvojen peikästä jälleenilmestymisestä.

työvoimaa ostaessaan on liikkeeseen pannut ja jonka työmies itse on pannut välttämättömyystarvikkeisiinsa. Näihin kulutettiin 3 šillinkiin nähden esiintyy uusi 3 š:n arvo vain uusintamisena, reproduktiona. Mutta tämä arvo onkin todella uusintettu, ei ainoastaan näennäisesti niin kuin tuotantovälineiden arvo. Arvon korvaamisen toisella välittää tässä uusi arvonluominen.

Tiedämme jo kuitenkin, että työprosessi kestää yli sen hetken, jolloin pelkkä työvoiman arvon vastike on saatu uusintetuksi ja lisätyksi työn esineeseen. Prosessi kestää 6 tunnin asemesta, jotka tähän riittävät, esim. 12 tuntia. Työvoiman toiminnan kautta ei siis ainoastaan uusinneta sen omaa arvoa, vaan myös tuotetaan ylimääräinen arvo. Tämä lisäarvo on se ylijäämä, joka tuotteen arvossa on yli tuotteen kulutettujen alkeiden, ts. tuotantovälineiden ja työvoiman arvon.

Selittäessämme työprosessin eri tekijäin erilaisia osia tuotteen arvon muodostamisessa olemme todellisuudessa kuvanneet pääoman eri osien tehtävät sen omassa arvonlisäysprosessissa. Tuotteen kokonaisarvon ylijäämä yli sen omien alkeiden arvosumman on sama kuin lisääntyneen pääoman ylijäämä yli alkujaan liikkeeseen pannun pääoman arvon. Tuotantovälineet toisaalta, työvoima toisaalta ovat ainoastaan niitä eri olomuotoja, jotka alkuperäinen pääoma-arvo otti rahamuodosta luopuessaan ja muuttuessaan työprosessin tekijöiksi.

Se pääoman osa, joka muuttuu tuotantovälineiksi, ts. raaka-aineeksi, apuaineiksi ja työvälineiksi, ei siis muuta tuotantoprosessissa arvonsa suuruutta. Sanon sitä sen vuoksi konstantiksi, pysyväksi pääoman osaksi eli lyhyemmin pysyväksi pääomaksi.

Pääoman työvoimaan kiinnitetty osa sitä vastoin muuttaa tuotantoprosessissa arvoaan. Se uusintaa oman vastikkeensa ja tuottaa sitä paitsi ylijäämän, lisäarvon, joka taas voi vaihdella, olla suurempi tai pienempi. Tämä osa pääomaa jatkuvasti muuttuu pysyvästä suuresta vaihtelevaksi. Sanon sitä sen vuoksi vaihtelevaksi pääoman osaksi eli lyhyemmin vaihtelevaksi pääomaksi. Samat pääoman osat, jotka työprosessin kannalta katsoen jakautuvat objektiivisiin ja subjektiivisiin tekijöihin, tuotantovälineihin ja työvoimaan, jakautuvat arvonlisäysprosessin kannalta katsoen pysyvään pääomaan ja vaihtelevaan pääomaan.

Pysyvän pääoman käsite ei millään muotoa edellytä, etteikö sen osissa voisi tapahtua arvokumousta. Olettakaamme, että puuvillanaula maksaa tänään 6 pennyä ja nousee huomenna huonon puuvillasadon vuoksi 1 š:iin. Vanha puuvilla, jota edelleenkin jalostetaan, on ostettu 6 pennyn arvosta, mutta se liittyy nyt tuotteeseen 1 š:n arvon. Ja jo kehrätty, ehkäpä jo lankana

markkinoilla kiertävä puuvilla, lisää samoin tuotteeseen kaksi kertaa sen alkuperäisen arvon. Nähdään kuitenkin, että nämä arvon vaihtelut ovat riippumattomia itse kehruuprosessissa tapahtuvasta puuvillan arvonlisäyksestä. Jos vanha puuvilla ei vielä olisikaan joutunut työprosessiin, niin se voitaisiin nyt myydä 1 š:stä 6 pennyn sijasta. Päinvastoin, kuta vähemmän työprosesseja se on läpäissyt, sitä varmempi on tämä tulos. Tämän vuoksi yleisenä keinottelusääntönä on: tällaisten arvokumouksien sattuessa keinotellaan raaka-aineella sen vähimmän valmistetussa muodossa, siis mieluummin langalla kuin kankaalla ja mieluummin puuvillalla kuin langalla. Arvonmuutos syntyy tässä siinä prosessissa, joka tuottaa puuvillan, ei prosessissa, jossa se toimii tuotantovälineenä ja siis pysyvänä pääomana. Tavararvon määrää tosin siihen sisältyvän työn paljous, mutta itse tämä paljous on yhteiskunnallisesti määrätty. Jos tavararvon tuottamiseen tarvittava yhteiskunnallisesti välttämätön työaika muuttuu — ja sama puuvillamäärä esittää sadon ollessa epäsuotuisan suurempaa työmäärää kuin sen ollessa suotuisan — niin tämä vaikuttaa takaisin vanhaan tavaraan, joka aina käy vain lajinsa yksityisestä kappaleesta,²⁶⁾ jonka arvo aina mitataan yhteiskunnallisesti välttämättömällä, siis myös aina olevissa yhteiskunnallisissa oloissa välttämättömällä työllä.

Samoin kuin raaka-aineen arvo vaihtelee, voi vaihdella myös jo tuotantoprosessissa palvelevien työvälineiden, koneiston yms. arvo, ja siis myös se arvon osa, jonka ne siirtävät tuotteeseen. Jos esim. uuden keksinnön johdosta yhtäläinen koneisto voidaan tuottaa uudelleen vähemmällä työllä, niin vanha koneisto menettää enemmän tai vähemmän arvoaan ja siirtää siis tuotteeseen suhteellisesti vähemmän arvoa. Mutta tässäkin syntyy arvonmuutos sen tuotantoprosessin ulkopuolella, jossa kone tuotantovälineenä toimii. Tässä prosessissa se ei koskaan luovuta enempää arvoa kuin mitä sillä riippumatta tästä prosessista on.

Samoin kuin muutos tuotantovälineiden arvossa, vaikka se vaikuttaakin taaksepäin, jo niiden jouduttua prosessiin, ei muuta näiden välineiden luonnetta pysyvänä pääomana, samoin pysyvän ja vaihtelevan pääoman suhteellisen määrän muuttuminenkaan ei vaikuta niiden toiminnalliseen erotukseen. Työprosessin tekniset edellytykset voivat esim. muuttua niin, että siellä missä aikaisemmin 10 työmiestä jalosti 10:llä vähempiarvoisella työkalulla verrattain pienen määrän raaka-ainetta, nyt yksi työmies jalostaa kalliilla koneella 100-kertaisen määrän

²⁶⁾ »Kaikki samanlaatuiset tuotteet muodostavat oikeastaan vain yhden kokonaisuuden, jonka hinta muodostuu yleisesti erikoiseikoista riippumatta.» (*Le Troisne*, mt., s. 893.)

raaka-ainetta. Tässä tapauksessa pysyvä pääoma, ts. käytettyjen raaka-aineiden arvomäärä, olisi suuresti kasvanut, ja pääoman vaihteleva osa, työvoiman muodossa liikkeeseen pantu, olisi suuresti pienentynyt. Mutta tämä muutos muuttaa kuitenkin ainoastaan pysyvän ja vaihtelevan pääoman suuruussuhdetta eli sitä suhdetta, jossa kokonaispääoma jakautuu pysyvään ja vaihtelevaan osaan, mutta ei koske pysyvän ja vaihtelevan välistä eroa.

SEITSEMÄS LUKU

Lisäarvon suhdeluku

1. TYÖVOIMAN RIISTOASTE

Lisäarvo, jonka liikkeeseen pantu pääoma C on synnyttänyt tuotantoprosessissa, eli ennakkollisen pääoma-arvon $C:n$ arvonlisäys, esiintyy aluksi sinä arvomääränä, jolla tuotteen arvo kohoaa yli sen tuotantoalkeiden arvosumman.

Pääoma C jakautuu kahteen osaan, rahasummaan c , joka annetaan tuotantovälineistä, ja toiseen rahasummaan v , joka annetaan työvoimasta; c esittää pysyväksi, v vaihtelevaksi pääomaksi muuttunutta arvososaa. Alkuaan on siis $C = c + v$,

esim. ennakkopääoma 500 puntaa = $\overset{c}{410}$ puntaa + $\overset{v}{90}$ puntaa.
Tuotantoprosessin lopussa saadaan tavara, jonka arvo = $\overset{c}{c} + \overset{v}{v} + \overset{m}{m}$,

missä m on lisäarvo, esim. $\overset{c}{410}$ puntaa + $\overset{v}{90}$ puntaa + $\overset{m}{90}$ puntaa. Alkuperäinen pääoma C on muuttunut $C':ksi$, 500 punnasta 590 punnaksi. Erotus näiden molempien välillä on $= m$, lisäarvo 90. Kun tuotantoalkeiden arvo on yhtä kuin ennakkopääoman arvo, niin on oikeastaan tautologiaa sanoa, että tuotantoarvon määrä yli sen tuotantoalkeiden arvon määrän on yhtä kuin ennakkopääoman arvonlisäys eli yhtä kuin tuotettu lisäarvo.

Tämä tautologia vaatii kuitenkin lähempää määrittelyä. Se mikä tuotearvoon verrataan, on sen tuottamisessa kulutettujen tuotantoalkeiden arvo. Mutta olemme nähneet, että työvälineiden osa käytetystä pysyvästä pääomasta antaa tuotteeseen ainoastaan osan arvostaan, samalla kun toinen osa pysyy vanhassa olomuodossaan. Kun viimeksi mainitulla ei ole mitään osaa arvon muodostamisessa, se on tässä jätettävä huomioon ottamatta. Sen vetäminen mukaan laskuihin ei muuttaisi niissä mitään. Olettakaamme, että $c:ssä = 410$ punnassa olisi raakaainetta 312 punnan arvosta, apuaineita 44 punnan arvosta ja prosessissa kuluvaa koneistoa 54 punnan arvosta; todella käy-

tyn koneiston arvo olisi sen sijaan 1054 punttaa. Me laskemme tuotteen arvon synnyttämiseen sijoitetuksi vain 54 punnan arvon, jonka koneisto käydessään menettää ja siis siirtää tuotteen. Jos laskisimme mukaan ne 1000 punttaa, jotka höyrykoneena ym. edelleenkin ovat vanhassa muodossaan, meidän täytyisi laskea ne mukaan molemmin puolin, ennakoarvon puolella ja tuotearvon puolella,^{26a)} ja niin saisimme vastaavasti 1500 punttaa ja 1590 punttaa. Erotus eli lisäarvo olisi samoin kuin ennenkin 90 punttaa. Arvon tuottamiseen käytetyllä pysyvällä pääomalla ymmärrämme siis, kun päinvastainen asianlaita ei muusta yhteydestä käy selville, aina vain tuotannossa kulutettujen tuotantovälineiden arvoa.

Edellyttämällä tämän palaamme takaisin kaavaan $C = c + v$, joka muuttuu kaavaksi $C' = \overbrace{c + v}^m + m$ ja C sen kautta C' :ksi. Tiedämme, että pysyvän pääoman arvo vain ilmenee uudestaan tuotteessa. Prosessissa todella uutena synnytetty arvotuote on siis eri asia kuin prosessissa saatu tuotteen arvo, siis ei, niin kuin ensi silmäyksellä näyttää, $\overbrace{c + v + m}^c$ eli $\overbrace{410}^c$ punttaa $+ \overbrace{90}^v$ punttaa $+ \overbrace{90}^m$ punttaa, vaan $v + m$ eli $\overbrace{90}^v$ punttaa $+ \overbrace{90}^m$ punttaa, ei siis 590 punttaa, vaan 180 punttaa. Jos c , pysyvä pääoma olisi = 0, eli toisin sanoen, jos olisi teollisuudenhaaroja, joissa kapitalistin ei tarvitse käyttää tuotettuja tuotantovälineitä, ei raaka-aineita, ei apuaineita eikä työkaluja, vaan ainoastaan luonnon tarjoamia aineita ja työvoimaa, niin tuotteeseen siirrettävänä ei olisi mitään pysyvää arvonosaa. Tämä tuotearvon tekijä, esimerkissämme 410 punttaa, jäisi pois, mutta 180 punnan arvotuote, jossa on 90 punttaa lisäarvoa, jäisi aivan yhtä suureksi kuin jos c esittäisi suurinta arvosummaa. Meillä olisi $C = 0 + v = v$, ja C' , arvoltaan lisääntynyt pääoma, = $v + m$. Siis $C' - C$ olisi kuten aikaisemminkin = m . Jos päinvastoin m olisi = 0, toisin sanoen, jos työvoima, jonka arvo suoritetaan ennakolta vaihtelevan pääoman muodossa, olisi tuottanut ainoastaan vastikkeen, niin $C = c + v$ ja C' (tuotteen arvo) = $\overbrace{c + v}^c + 0$, ja siis $C = C'$. Ennakkopääoman arvo ei olisi lisääntynyt.

Todellisuudessa me jo tiedämme, että lisäarvo on pelkästään seuraus siitä arvonmuutoksesta, joka v :ssä, työvoimaksi muutetussa pääoman osassa, tapahtuu, että siis $v + m = v + \Delta v$ (v plus v :n lisäys). Mutta todellista arvonmuutosta ja sitä suh-

^{26a)} »Jos laskemme käytetyn kiinteän pääoman arvon sijoitetun pääoman osana, meidän täytyy vuoden lopussa laskea tämän pääoman jäljellä oleva arvo vuosituloihin.» (Malthus, »Principles of Political Economy», 2nd. ed. London 1836, p. 269.)

detta, jossa arvo muuttuu, hämmentää se, että vaihtelevan osan kasvamisen takia myös liikkeeseen pantu kokonaispääoma kasvaa. Se oli 500 ja se tulee 590:ksi. Prosessin puhdas erittely vaatii siis, että se osa tuotteen arvosta, jossa pysyvä pääoma ainoastaan uudelleen ilmenee, jätetään huomioon ottamatta, siis pysyvä pääoma c oletetaan $= 0$ ja siten käytetään matemaattista lakia, jossa esiintyy vaihtelevia ja pysyviä suureita ja jossa pysyvät suureet ovat yhteydessä vaihtelevien kanssa ainoastaan yhteen- tai vähennyslaskun kautta.

Toinen vaikeus johtuu vaihtelevan pääoman alkuperäisestä muodosta. Niinpä yllä olevassa esimerkissä on $C' = 410$ puntaa pysyvää pääomaa + 90 puntaa vaihtelevaa pääomaa + 90 puntaa lisäarvoa. Mutta 90 puntaa on määrätty, siis pysyvä suure, ja sen tähden näyttää luonnottomalta käsitellä sitä vaihtelevana

suureena. Mutta $\overset{v}{90}$ puntaa eli 90 puntaa vaihtelevaa pääomaa on tässä todellisuudessa ainoastaan sen prosessin vertauskuva, jonka tämä arvo läpikäy. Työvoimaa ostettaessa ennakolta sijoitettu pääoman osa on määrätty paljous esineellistettyä työtä, siis pysyvä arvo suure, samoin kuin ostetun työvoiman arvo. Mutta itse tuotantoprosessissa tulee sijoitetun 90 punnan sijaan toimiva työvoima, kuolleen työn sijaan elävä, lepäävän suureen sijaan liikkuva, pysyvän sijaan vaihteleva. Tuloksena on $v:n$ uusintaminen plus siihen tullut lisäys. Kapitalistisen tuotannon kannalta koko tämä kehitys on työvoimaksi muutetun, alkuaan pysyvän arvon itseliikuntaa. Sen ansiona pidetään prosessia ja sen tulosta. Jos siis kaava 90 puntaa vaihtelevaa pääomaa eli itseään lisäävää arvoa tuntuu ristiriitaiselta, niin ilmaisee se vain kapitalistisen tuotannon sisäistä ristiriitaa.

Pysyvän pääoman olettaminen $= 0$ ihmetyttää ensi silmäykseltä. Kuitenkin niin tehdään alati jokapäiväisessä elämässä. Jos joku esim. tahtoo laskea Englannin voiton puuvillateollisuudesta, niin hän vähentää ennen kaikkea Yhdysvaltoihin, Intiaan, Egyptiin jne. maksetun puuvillan hinnan, ts. hän asettaa tuotearvossa vain uudelleen esiintyvän pääoma-arvon $= 0$.

Tosin ei ainoastaan lisäarvon suhteella pääoman siihen osaan, josta se välittömästi johtuu ja jonka arvonmuutosta se esittää, vaan myös sen suhteella sijoitettuun kokonaispääomaan on suuri taloudellinen merkityksensä. Käsittelemme sen tähden tätä suhdetta perinpohjin kolmannessa kirjassa. Jotta osa pääomasta lisääntyisi arvoltaan työvoimaksi muuttamalla, pääoman toisen osan täytyy tulla muutetuksi tuotantovälineiksi. Jotta vaihteleva pääoma toimisi, pysyvää pääomaa täytyy sijoittaa vastaavissa suhteissa aina työprosessin tietyn teknisen luonteen

mukaan. Mutta se seikka, että kemiallista prosessia varten tarvitaan lasipulloja ja muita astioita, ei estä sitä, että analyysissa lasipullo jätetään huomioon ottamatta. Mikäli arvonluomista ja arvonmuutosta käsitellään itsekseen, ts. puhtaana, tuotantovälineet, nämä pysyvät pääoman aineelliset muodot, antavat ainoastaan aineen, johon juokseva, arvoa muodostava voima kiinnittyy. Sen tähden on myös yhdentekevää, mitä tämä aine on, ts. olkoon se puuvillaa tai rautaa. Tämän aineen arvolla ei myöskään ole väliä. Sitä täytyy vain olla niin riittävästi, että se voi imeä itseensä tuotantoprosessin aikana käytettävän työmäärän. Kun tämä määrä kerran on olemassa, sen arvo saa nousta tai laskea tai se saa olla arvotonkin, niin kuin on maan ja meren laita; arvonluomisen ja arvonmuutoksen prosessia se ei liikuta.²⁷⁾

Oletamme siis aluksi pysyvän pääomanosan = 0. Sijoitettu pääoma pelkistyy siten $c + v$:stä v :ksi ja tuotearvo $c + v + m$ arvotuotteeksi $v + m$. Jos arvotuote = 180 punttaa, joka esittää koko tuotantoprosessin aikana käytettävää työtä, niin meidän on vähennettävä vaihtelevan pääoman arvo 90 punttaa saadaksemme lisäarvon 90 punttaa. Luku 90 punttaa = m ilmaisee tässä tuotetun lisäarvon absoluuttisen suuruuden. Mutta sen suhteellisen suuruuden, siis sen suhteen, jossa vaihteleva pääoma on lisännyt arvoaan, määrää ilmeisesti lisäarvon suhde vaihtelevaan pääomaan, suhde, joka ilmaistaan $\frac{m}{v}$. Yllä olevassa esimerkissä siis $\frac{90}{90} = 100\%$. Tätä vaihtelevan pääoman suhteellista arvonlisäystä eli lisäarvon suhteellista suuruutta minä nimitän lisäarvon suhdeluvuksi.²⁸⁾

Olemme nähneet, että työmies työprosessin yhden jakson aikana tuottaa ainoastaan työvoimansa arvon, ts. välttämättömyyshyödykkeidensä arvon. Kun hän tuottaa yhteiskunnalliseen työnjakoon perustuvan asiaintilan vallitessa, hän ei tuota elinhyödykkeitään välittömästi, vaan jonkin erikoisen tavaran, esim. langan, muodossa hän tuottaa arvon, joka on yhtä suuri kuin hänen elinhyödykkeidensä arvo eli raha, jolla hän ne ostaa. Se työpäivän osa, jonka hän tätä varten kuluttaa, on suu-

²⁷⁾ Viite 2. painokseen. On itsestään selvää, niin kuin Lucretius sanoo, että »nil posse creari de nihilo», tyhjistä ei tule mitään.⁶⁷⁾ »Arvonluominen« on työvoiman muuttamista työksi. Omasta puolestaan on työvoima ennen kaikkea ihmisen elinmistöksi muuttunutta luonnonainetta.

²⁸⁾ Aivan samoin kuin englantilainen käyttää sanoja »rate of profits», »rate of interest» [»voiton suhdeluku», »koron suhdeluku»] jne. III kirjasta näemme, että voiton suhdeluku on helppo ymmärtää kun tuntee lisäarvon lait. Päävastaista tietä käymällä ei ymmärrä ni l'un, ni l'autre [kumpaakaan].

rempi tai pienempi, aina hänen keskimäärin päivässä tarvitsemiensa elinhyödykkeiden arvon mukaan, siis aina niiden tuottamiseen vaaditun keskimääräisen päivittäisen työajan mukaan. Jos hänen päivittäisten elinhyödykkeidensä arvo edustaa keskimäärin 6 esineellistettyä työtuntia, niin työmiehen täytyy työkennellä keskimäärin 6 tuntia päivässä tuottaakseen mainitun arvon. Jollei hän työskentelisi kapitalistille, vaan itsenäisesti itseään varten, hänen täytyisi, olosuhteiden muutoin pysyessä samanlaisina kuin aikaisemminkin, tehdä työtä keskimäärin sama osa päivästä tuottaakseen työvoimansa arvon ja saadakseen siten omaksi ylläpidokseen eli alituseksi itsensä uusintamiseksi tarvittavat elinhyödykkeet. Mutta kun hän sinä työpäivän osana, jona hän tuottaa työvoimansa päiväarvon, esim. 3 š, tuottaa vain kapitalistin jo maksaman^{28a)} työvoimansa arvon vastikkeen, siis tällä vasta luodulla arvolla ainoastaan korvaa ennakoita suoritetun vaihtelevan pääoma-arvon, tämä arvon tuottaminen ilmenee vain sen uusintamisena, reproduktiona. Sitä työpäivän osaa, jona tämä reproduktio tapahtuu, minä nimitän siis välttämättömäksi työajaksi, sen kuluessa käytettyä työtä välttämättömäksi työksi.²⁹⁾ Se on välttämätön työmiehelle siksi, että se on riippumaton hänen työnsä yhteiskunnallisesta muodosta. Se on välttämätön pääomalle ja sen maailmalle sen tähden, että työmiehen alituinen olemassaolo on sen perusta.

Työprosessin toinen jakso, jonka työmies raataa yli välttämättömän työn rajojen, vaatii häneltä kyllä työtä, työvoiman käyttämistä, mutta se ei muodosta hänelle mitään arvoa. Se synnyttää lisäarvon, joka hymyilee kapitalistille tyhjältä luodun koko suloisuudella. Tätä työpäivän osaa minä nimitän lisätyöajaksi ja siinä käytettyä työtä lisätyöksi (surplus labour). Yhtä tärkeää kuin on arvon käsittämiseksi yleensä käsittää se pelkäksi jähmettyneeksi työajaksi, pelkästään esineellistetyksi työksi, yhtä tärkeää on lisäarvon käsittämiseksi pitää sitä pelkästään jähmettyneenä lisätyöaikana, pelkkänä esineellistettynä lisätyönä. Ainoastaan se muoto, jossa tämä lisätyö puristetaan sen välittömältä tuottajalta, työläiseltä, erottaa toisistaan ta-

^{28a)} { Viite 3. painokseen. Tekijä käyttää tässä tavanmukaista taloustieteellistä kieltä. Muistamme s. 137 [tämän osan s. 165] todistetun, että todellisuudessa kapitalisti ei tee työläiselle »ennakkosuoritusta», vaan työläinen kapitalistille. F. E. }

²⁹⁾ Olemme tähän saakka käyttäneet tässä teoksessa sanoja »välttämätön työaika» työajasta, joka on yleensä yhteiskunnallisesti välttämätön tavaran tuottamiseen. Käytämme sitä tästedes myös työajasta, joka on välttämätön erikoistavaran, työvoiman, tuottamiseen. Samojen termini technici [teknisten oppisanojen] käyttäminen eri merkityksessä on arveluttavaa, mutta sitä ei voida kokonaan välttää missään tieteessä. Verrattakoon esim. korkeampaa ja alempaa matematiikkaa.

loudelliset yhteiskuntamuodot, esim. yhteiskunnan, jossa on vallalla orjuus, palkkatyön yhteiskunnasta.³⁰⁾

Koska vaihtelevan pääoman arvo on yhtä kuin sillä ostetun työvoiman arvo, koska tämän työvoiman arvo määrää työpäivän välttämättömän osan, mutta työpäivän jäljellä oleva osa puolestaan määrää lisäarvon, niin kaikesta tästä on seurauksena: lisäarvo suhtautuu vaihtelevaan pääomaan samoin kuin lisätyö välttämättömään työhön, eli lisäarvon suhdeluku $\frac{m}{v} = \frac{\text{lisätyö}}{\text{välttämätön työ}}$. Tämän yhtälön molemmat jäsenet ilmaisevat samaa suhdetta eri muodoissa, toinen esineellistetyin, toinen juoksevan työn muodossa.

Lisäarvon suhdeluku ilmaisee siis täsmälleen sen riistoasteen, jossa pääoma riistää työvoimaa eli kapitalisti työmiestä^{30a)}.

Olettamuksemme mukaan tuotteen arvo oli = $\overset{c}{410}$ puntaa + $\overset{v}{90}$ puntaa + $\overset{m}{90}$ puntaa, liikkeeseen pantu pääoma = 500 puntaa. Kun lisäarvo = 90 ja ennakkopääoma = 500, voisi tavallista laskutapaa käyttämällä saada tulokseksi, että lisäarvon suhdeluku (joka sekoitetaan voiton suhdeluvun kanssa) = 18%, suhdeluku, jonka alhaisuuden pitäisi liikuttaa herra Careyta ja muita sopusoinnun saarnaajia. Todellisuudessa lisäarvon suhdeluku ei kuitenkaan ole = $\frac{m}{c}$ eli $\frac{m}{c+v}$ vaan = $\frac{m}{v}$, siis ei $\frac{90}{500}$, vaan $\frac{90}{90} = 100\%$, ts. enemmän kuin viisi kertaa suurempi näennäistä riistoastetta. Vaikka emme nyt käsillä olevassa tapauksessa tunnekaan työpäivän absoluuttista suuruutta, emme työprosessin kestoaikaa (päivää, viikkoa jne.) emmekä vihdoin myöskään työläisten lukumäärää, jotka vaihteleva pääoma, 90 puntaa, panee yhtäkaaa liikkeelle, niin lisäarvon suhdeluku $\frac{m}{v}$, se kun voidaan kään-

³⁰⁾ Tosi gottschedilaisella** nerokkuudella on herra Wilhelm Thukydides Roscher** keksinyt, että kun lisäarvon eli lisätuotteen muodostuminen ja siihen liittyvä kasautuminen johtuvat nykyisin kapitalistin »säästäväisyydestä», josta hän »esim. vaatii korkoa», niin sitä vastoin »alimmilla sivistyksen asteilla... vahvemmat pakottavat heikompiä säästämään» (mt., s. 82, 78). Työtäkö säästämään? Vai olemattomia liikatuotteita säästämään? Todellinen tietämättömyys sekä arvon ja lisäarvon tunnollisen erittelyn ja siitä mahdollisesti johtuvien ikävien poliisijärjestyksen vastaisten tulosten apologeettinen pelko pakottavat Roscheria ja kumppaneita liittämään väärin lisäarvon syntyisperusteihin ne enemmän tai vähemmän hyväksyttävät motiivit, joilla kapitalisti puolestaa olevien lisäarvojen anastamista.

^{30a)} Viite 2. painokseen. Vaikka lisäarvon suhdeluku ilmaisee täsmälleen työvoiman riistoasteen, se ei kuitenkaan ilmaise riistämisen absoluuttista suuruutta. Esim. jos välttämätön työ on 5 tuntia ja lisätyö on 5 tuntia, niin riistoaste on 100%. Riiston suuruus on tässä mitattu 5 tunnilla. Jos sitä vastoin välttämätön työ on 6 tuntia ja lisätyö 6 tuntia, niin riistoaste, 100%, jää muuttumattomaksi riiston suuruuden kasvessa 20%, 5:stä 6:teen tuntiin.

tää suhteeksi $\frac{\text{lisätyö}}{\text{välttämätön työ}}$, osoittaa meille kuitenkin tarkoin työpäivän kahden osan suhteen toisiinsa. Se on 100%. Näin ollen työmies työskenteli toisen puolen päivää itselleen ja toisen puolen kapitalistille.

Menettelytapa lisäarvon suhdelukua laskettaessa on siis lyhyesti sanoen seuraava: otamme tuotearvon kokonaan ja asetamme siinä ainoastaan jälleenilmaantuvan pysyvän pääoma-arvon = 0. Jäljelle jäävä arvosumma on ainoa tavaran muodostamisprosessissa todella synnytetty arvotuote. Jos lisäarvo on tietty, niin vähennämme sen tästä arvotuotteesta saadaksemme vaihtelevan pääoman. Jos viimeksi mainittu on tietty ja me etsimme lisäarvoa, teemme päinvastoin. Jos molemmat ovat tietyt, niin on enää suoritettava vain lopputoimitus, laskettava

lisäarvon suhde vaihtelevaan pääomaan, $\frac{m}{v}$.

Niin yksinkertainen kuin tämä menettelytapa onkin, tuntuu kuitenkin sopivalta totuttaa muutamalla esimerkeillä lukijaa sen pohjana olevaan ja hänelle outoon katsantotapaan.

Ensiksikin otamme esimerkin kehräämöstä, jossa on 10 000 värttinää ja jossa kehrätään 32:n numeron lankaa amerikkalaisesta puuvillasta sekä tuotetaan 1 naula viikossa värttinää kohti. Jätteitä jää 6%. Siis valmistetaan 10 600 naulaa puuvillaa viikossa 10 000 naulaksi lankaa ja 600 naulaksi jätteitä. Huhtikuussa 1871 tämä puuvilla maksoi $7\frac{3}{4}$ pennyä naulalta, siis 10 600 naulalta pyöreissä luvuissa 342 puntaa. Mainitut 10 000 värttinää, niihin laskettuna valmistuskone ja höyrykone, maksavat 1 punnan värttinää kohden, siis 10 000 puntaa. Ne kuluvat vuodessa 10% = 1000 puntaa eli viikossa 20 puntaa. Tehdasrakennuksen vuokra on 300 puntaa eli 6 puntaa viikolta. Hiilet (4 naulaa tunnissa hevosvoimaa kohden, 100 hevosvoimalta (indikaattori) ja 60 tunnilta viikossa, siihen laskettuna rakennuksen lämmitys) 11 tonnia viikossa, à 8 š 6 pennyä tonni, maksavat pyöreissä luvuissa $4\frac{1}{2}$ puntaa viikossa, kaasu 1 punnan viikossa, öljy $4\frac{1}{2}$ puntaa viikossa, siis kaikki apuaineet 10 puntaa viikossa. Pysyvä arvonsa on siis 378 puntaa viikossa. Työpalkka on 52 puntaa viikossa. Langan hinta on $12\frac{1}{4}$ pennyä naulalta, siis 10 000 naulalta 510 puntaa. Lisäarvo on siis 510 puntaa — 430 puntaa = 80 puntaa. Oletamme pysyvän arvonsan 378 puntaa = 0, se kun ei vaikuta viikoittaiseen arvomuodustumiseen. Silloin jää viikoittaiseksi arvotuotteeksi $132 = \overset{v}{52}$

puntaa + $\overset{m}{80}$ puntaa. Lisäarvon suhdeluku siis = $\frac{80}{52} = 153\frac{11}{13}\%$.

Työpäivän ollessa keskimäärin 10-tuntinen tulee: välttämätön työ = $3^{31/33}$ tuntia ja lisätyö $6^{2/33}$ tuntia.³¹⁾

Jacob esittää vuodelta 1815 seuraavan laskelman,⁷⁰ jossa oletetaan vehnän hinta 80 š:ksi quarterilta ja keskisadoksi 32 bushelia acrelta, niin että acre tuottaa 11 puntaa. Laskelma on sangen puutteellinen siksi, että sen eria on ennakolta tasoiteltu keskenään, mutta meidän tarkoitukseemme se kyllä tässä riittää.

Arvon tuotanto acrelta:

Siementä (vehnää) 1 punta 9 š	Kymmenyksiä, veroja . . . 1 punta 1 š
Lannoitusainetta 2 puntaa 10 š	Vuokraa 1 punta 8 š
Työpalkka 3 puntaa 10 š	Vuokraajan voitto ja korko 1 punta 2 š

Yhteensä 7 puntaa 9 š Yhteensä 3 puntaa 11 š

Lisäarvo, aina sillä edellytyksellä, että tuotteen hinta = sen arvo, jakautuu tässä eri otsakkeille: voittoon, korkoon, kymmenyksiin yms. Nämä otsakkeet ovat meille yhdentekevät. Me laskeamme ne yhteen ja saamme 3 punnan 11 š:n lisäarvon. 3 puntaa 19 š, jonka siemenet ja lannoitteet maksavat, oletamme — koska ne ovat pysyvää pääomaa — yhtä suureksi kuin nolla. Jäljelle jää vaihteleva ennakkopääoma, 3 puntaa 10 š, jonka sijalle on tuotettu uusi arvo 3 puntaa 10 š + 3 puntaa 11 š. Näin

ollen $\frac{m}{v} = \frac{3 \text{ puntaa } 11 \text{ š}}{3 \text{ puntaa } 10 \text{ š}}$ enemmän kuin 100%. Työmies käyttä enemmän kuin puolet työpäivästään tuottaakseen lisäarvon, jonka eri henkilöt eri tekosyillä jakavat keskenään.^{31a)}

2. TUOTTEEN ARVON ESITTÄMINEN TUOTTEEN SUHTEELLISISSA OSISSA

Palatkaamme nyt esimerkkiin, joka osoitti meille, kuinka kapitalisti tekee rahasta pääomaa. Hänen kehrääjänsä välttämätön työ oli 6 tuntia, lisätyö samoin, työvoiman riistoaste siis 100%.

Kaksitoistatuntisen työpäivän tuote on 20 naulaa lankaa, jonka arvo on 30 š. Kokonaista $\frac{8}{10}$ langan arvosta (24 š) on kulutettujen tuotantovälineiden (20 naulaa puuvillaa 20 š,

³¹⁾ *Vilte 2. painokseen.* Ensimmäisessä painoksessa oleva esimerkki kehräämöstä vuodelta 1860 sisälsi muutamia asiavirheitä. Tekstissä olevat kauttaaltaan tarkat numerot on minulle antanut eräs Manchesterin tehtailija. — On otettava huomioon, että Englannissa laskettiin vanha hevosvoima sylinterin läpileikkauksen mukaan, uusi laskeaan todellisen voiman mukaan, jonka indikaattori osoittaa.

^{31a)} Esitetyt laskelmat valaisevat ainoastaan asiaa. Niissä nimittäin edellytetään, että hinnat = arvot. Tulemme III kirjassa näkemään, että tämä yhtäläistäminen ei käy päinsä näin yksinkertaisella tavalla edes keskihintojen suhteen.

värttinät ym. 4 š) pelkkää uudestaan esiintyvää arvoa eli on pysyvää pääomaa. Muut $\frac{2}{10}$ ovat kehruuprosessin aikana syntynyttä uutta arvoa, 6 š, joista toinen puoli korvaa työvoiman liikkeeseen sijoitetun päiväarvon eli vaihtelevan pääoman ja toinen puoli muodostaa 3 š:n lisäarvon. 20 lankanaulan kokonaisarvo on siis kokoonpantu seuraavasti:

$$\text{langan arvo } 30 \text{ š} = \overset{c}{24} \text{ š} + \overset{v}{3} \text{ š} + \overset{m}{3} \text{ š}.$$

Kun tämä kokonaisarvo esiintyy 20 lankanaulan kokonaistuotteessa, niin myös eri arvonalkeet voidaan esittää tuotteen suhteellisissa osissa.

Jos 30 š:n lanka-arvo on 20 naulassa lankaa, niin $\frac{8}{10}$ tästä arvosta eli sen pysyvä osa, 24 š, on $\frac{8}{10}$:ssa tuotetta eli 16 naulassa lankaa. $13\frac{1}{3}$ naulaa siitä esittää raaka-aineen arvoa, kehrättyä puuvillaa à 20 š, ja $2\frac{2}{3}$ naulaa kulutettujen apuaineiden ja työvälineiden, värttinöiden ym. 4 š:n suuruisia arvoa.

$13\frac{1}{3}$ naulaa lankaa esittää siis kaikkea kokonaistuotteeseen, 20 naulaan lankaa, sisältyvää puuvillaa, kokonaistuotteen raaka-ainetta, mutta ei mitään muuta. Niihin tosin sisältyy ainoastaan $13\frac{1}{3}$ naulaa puuvillaa, jonka arvo on $13\frac{1}{3}$ š, mutta niiden lisääntynyt arvo, $6\frac{2}{3}$ š, muodostaa vastikkeen puuvillalle, joka on käytetty jäljellä oleviin $6\frac{2}{3}$ naulaan lankaa. On ikään kuin viimeksi mainitusta $6\frac{2}{3}$ naulasta olisi puuvilla revitty pois ja kokonaistuotteen kaikki puuvilla koottu $13\frac{1}{3}$ naulaan lankaa. Sitä vastoin niissä ei nyt ole yhtään atomia käytettyjen apuaineiden ja työvälineiden arvoa eikä kehruuprosessissa luotua uutta arvoa.

Jäljellä olevat $2\frac{2}{3}$ naulaa lankaa, joissa pysyvän pääoman jäännös (= 4 š) piilee, esittävät niin ikään yksinomaan kokonaistuotteen, 20 lankanaulan, tuottamiseen käytettyjen apuaineiden ja työvälineiden arvoa.

Näin ollen $\frac{8}{10}$ tuotteesta eli 16 naulaa lankaa — vaikkakin ne aineellisesti, käyttöarvona, lankana tarkasteltuina ovat yhtä hyvin kehruutyön tulosta kuin muutkin tuotteen osat — eivät tässä yhteydessä sisällä ensinkään kehruutyötä, itse kehruuprosessin aikana imettyä työtä. On kuin ne olisivat kehräämättä muuttuneet langaksi ja kuin niiden lanka-asu olisi pelkkää valhetta ja petosta. Ja tosiaankin, kun kapitalisti myy ne 24 š:stä ja ostaa sillä takaisin tuotantovälineensä, osoittautuu, että nuo 16 naulaa lankaa ovat ainoastaan valepukuista puuvillaa, värttinöitä, hiiltä jne.

Jäljelle jäävät $\frac{2}{10}$ tuotteesta eli 4 naulaa lankaa eivät taas nyt esitä muuta kuin kaksitoistatuntisessa kehruuprosessissa tuotettua uutta 6 š:n arvoa. Se mitä niissä oli käytettyjen raaka-

aineiden ja työvälineiden arvoa, on niistä jo imetty pois ja liitetty yllä mainittuihin 16 naulaan lankaa. 20 naulassa lankaa aineellistettu kehrutyö on keskitetty $\frac{2}{10}$:aan tuotetta. On kuin kehrääjä olisi kehrännyt 4 naulaa lankaa ilmasta tai puuvillasta ja värttinöillä, jotka — ollen ihmistyön avutta luonnostaan olemassa — eivät lisää tuotteen arvoa.

Näistä 4 naulasta lankaa, joihin siis päivittäisen kehruuprosessin koko arvotuote sisältyy, toinen puolisko esittää vain käytetyn työvoiman korvausarvoa, ts. vaihtelevaa 3 š:n pääomaa, toiset 2 naulaa lankaa vain 3 š:n lisäarvoa.

Kun kehrääjän 12 työtuntia esineellistyy 6 š:ssä, on 30 š:n arvossa lankaa esineellistynyt 60 työtuntia. Ne ovat 20 naulassa lankaa, joista $\frac{8}{10}$ eli 16 naulaa on 48 ennen kehruuprosessia tehdyn työtunnin, nimittäin langan tuotantovälineissä esineellistetyt työn aineellistuma, $\frac{2}{10}$ eli 4 naulaa ovat sitä vastoin itse kehruuprosessissa käytetyn 12 työtunnin aineellistuma.

Aikaisemmin näimme, että langan arvo on yhtä kuin sen tuottamisessa synnytetyn uuden arvon ynnä sen tuotantovälineissä jo ennakolta olevien arvojen summa. Nyt on käynyt selvälle, kuinka toiminnaltaan ja käsitteiltään erilaiset tuotearvon tekijät voidaan esittää itse tuotteen suhteellisissa osissa.

Tuotteen — tuotantoprosessin tuloksen — jakautuminen tuotemäärään, joka esittää ainoastaan tuotantovälineisiin sisältyvää työtä eli pysyvää pääoman osaa, toiseen määrään, joka esittää ainoastaan tuotantoprosessissa lisättyä välttämätöntä työtä eli vaihtelevaa pääoman osaa, ja vihdoin tuotemäärään, joka esittää ainoastaan samassa prosessissa lisäksi tullutta lisätyötä eli lisäarvoa, tämä jakautuminen on yhtä yksinkertainen kuin tärkeä seikka, niin kuin sen myöhempi soveltaminen monimutkaisiin ja vielä ratkaisemattomiin ongelmiin on osoittava.

Me tarkastelimme äsken kokonaistuotetta kaksitoistatuntisen työpäivän valmiina tuloksena. Mutta me voimme seurata sitä myös sen syntymisprosessissa ja kuitenkin esittää osatuotteet toiminnaltaan erilaisina tuotteen osina.

Kehräjä tuottaa 12 tunnissa 20 naulaa lankaa, siis yhdessä tunnissa $1\frac{2}{3}$ ja 8 tunnissa $13\frac{1}{3}$ naulaa, ts. osatuotteen, jonka arvo on yhtä suuri kuin sen puuvillan kokonaisarvo, joka kehrätään koko työpäivän kuluessa. Samoin on seuraavan tunnin ja 36 minuutin osatuote = $2\frac{2}{3}$ naulaa lankaa ja se esittää siis 12 työtuntina kulutettujen työvälineiden arvoa. Samoin seuraavan tunnin ja 12 minuutin aikana kehrääjä tuottaa 2 naulaa lankaa = 3 š, siis tuotteen arvon, joka on yhtä kuin koko se arvotuote, jonka hän 6 välttämättömässä työtunnissa luo. Vihdoin hän tuottaa jäljellä olevassa $\frac{6}{5}$ tunnissa niin ikään 2 naulaa lan-

kaa, jonka arvo on yhtä kuin hänen puolipäiväisen lisätyönsä synnyttämä lisäarvo. Tällaista laskemistapaa käyttää englantilainen tehtailija kotitarpeikseen ja hän sanoo esim., että 8 ensimmäisen tunnin eli työpäivän $\frac{2}{3}$ aikana hän ansaitsee puuvillansa jne. Näemme, että asetelma on oikea, että se on todellisuudessa ainoastaan ensimmäinen asetelma, jos se muutetaan paikasta, jossa tuotteen osat ovat valmiina toistensa vieressä, ajaksi, jossa ne seuraavat toinen toistaan. Mutta asetelmasta voi myös johtua hyvin barbaarisia mielipiteitä, etenkin niiden päässä, joille käytännössä on yhtä paljon etua arvonlisäysprosessista kuin sen väärinymmärtämisestä teoriassa. Niinpä voidaan kuvitella, että kehääjämme esim. työpäivänsä 8 ensimmäisessä tunnissa tuottaa eli korvaa puuvillan arvon, seuraavassa tunnissa ja 36 minuutissa kuluneiden työvälineiden arvon, seuraavassa tunnissa ja 12 minuutissa työpalkan arvon ja omistaa ainoastaan kuuluisan »viimeisen tunnin» tehtailijalle, lisäarvon tuottamiselle. Kehääjän tilille pannaan siten kaksoisihme: ikään kuin hän tuottaisi puuvillaa, väärttinöitä, höyrykoneen, hiiltä, öljyä yms. samassa silmänräpäyksessä kuin hän niillä kehää ja tekisi yhdestä työpäivästä, jolla on tietty voimakkuuden aste, viisi samanlaista päivää. Kyseisessä tapauksessa nimitäin raaka-aineen ja työvälineiden tuottaminen vaatii $\frac{24}{6}$, ts. 4 kaksitoistatuntista työpäivää, ja niiden muuttaminen langaksi vielä yhden kaksitoistatuntisen työpäivän. Että saaliinhimo uskoo sellaisiin ihmeisiin eikä koskaan jää vaille rikkiviisasta sykofanttia, joka ne todistaa, sitä osoittaa seuraava historiallisen kuuluisuuden saavuttanut esimerkki.

3. SENIORIN »VIIMEINEN TUNTI»

Eräänä kauniina aamuna vuonna 1836 kutsuttiin taloustieteellisistä tutkimuksistaan ja kauniista tyylistään kuuluisa Nassau W. Senior, tavallaan englantilaisten taloustieteilijöiden Clauren, Oxfordista Manchesteriin oppimaan kansantaloustiedettä sen sijaan, että opettaisi sitä Oxfordissa. Tehtailijat valitsivat hänet nyrkkitaistelijakseen äsken julkaistua Factory Act'ia⁷¹ ja vielä pitemmälle pyrkivää kymmenen tunnin agitaa-tiota vastaan. Tavallisella käytännöllisellä tarkkanäköisyydellään he olivat älynneet, että herra professori »wanted a good deal of finishing» [»kaipasi melkoista viimeistelyä»]. He kutsuivat hänet sen tähden Manchesteriin. Herra professori puolestaan muovaili Manchesterin tehtailijoilta kuulemansa luennon kirjaseksi: »Letters on the Factory Act, as it affects the cotton manufacture». London 1837. Siitä saa lukea mm. seuraavan ylösrakentavan palasen:

»Voimassa olevan lain mukaan mikään tehdas, joka käyttää työssä 18 vuotta nuorempia henkilöitä, ei voi olla käynnissä $11\frac{1}{2}$ tuntia kauempaa päivässä, so. 12 tuntia 5 ensimmäisenä päivänä ja 9 tuntia lauantaina. Seuraava analyysi (!) näyttää, että sellaisessa tehtaassa koko puhdas voitto johtuu viimeisestä tunnista. Tehtailija kiinnittää 100 000 puntaa: 80 000 puntaa tehdasrakennukseen ja koneihin, 20 000 raaka-aineeseen ja työpalkkaan. Tehtaan vuotuinen tavaravaihto, kun edellytetään, että pääoma vaihtuu kerran vuodessa ja että bruttovoitto on 15%, nousee 115 000:n punnan arvoon... Näistä 115 000 punnasta tuottaa jokainen 23:sta puolesta työtunnista päivässä $\frac{5}{118}$ eli $\frac{1}{23}$. Niistä $\frac{23}{23}$, jotka muodostavat koko 115 000 punnan summan (constituting the whole 115 000 puntaa), $\frac{20}{23}$, ts. 100 000 puntaa 115 000:sta, korvaa ainoastaan pääoman; $\frac{1}{23}$ eli 5000 puntaa 15 000 punnan bruttovoitosta (!) korvaa tehtaan ja koneiston kulumisen. Jäljelle jäävät $\frac{2}{23}$, ts. jokaisen päivän molemmat viimeiset puolittunnit tuottavat puhtaan voiton 10%. Jos siis hintojen pysyessä entisellään tehdas saisi työskennellä 13 tuntia $11\frac{1}{2}$ asemesta, niin puhdas voitto, jos noin 2600 puntaa pantaisiin vielä kiertävään pääomaan, enemmän kuin kaksinkertaistuisi. Jos toisaalta työtuntien lukua supistettaisiin 1 tunnilla päivässä, häviäisi puhdas voitto; jos supistus olisi $1\frac{1}{2}$ tuntia, häviäisi myös kokonaisvoitto.»³²⁾

Ja tuota herra professori nimittää »analyysiksi!» Jos hän todella uskoi tehtailijan ruikutusta, että työmies tuhlaa suurimman osan päivästä rakennusten, koneiden, puuvillan, hiilen yms. tuottamiseen, siis arvon uusintamiseen tai korvaamiseen, niin analyysi oli yleensä tarpeeton. Hän olisi voinut yksinkertaisesti vastata: Hyvät herrat! Jos te teetätte työtä 10 tuntia $11\frac{1}{2}$ sijasta, niin olosuhteiden pysyessä entisellään vähenee puuvillan, koneiston yms. kuluminen $1\frac{1}{2}$ tunnilla päivässä. Te voitatte siis aivan yhtä paljon kuin menetätte. Teidän työmiehenne tuhlaavat vastaisuudessa $1\frac{1}{2}$ tuntia vähemmän sijoitetun pääoma-arvon uusintamiseen tai korvaamiseen. Jollei Senior uskoisi heidän sanaansa, vaan pitäisi asiantuntijana tarpeellisena eritellä asiaa, niin hänen täytyisi ennen kaikkea

³²⁾ Senior, »Letters on the Factory Act etc.». London 1837, p. 12, 13. Me emme puutu tarkoituksemme yhdentekeviin kummallisuuksiin, esim. väitteeseen, että tehtailijat laskevat korvauksen koneen kulumisesta yms., siis pääoman aineosasta, voitoksi, brutto tai netto, kokovoitoksi tai puhtaaksi; emme puutu myöskään numerotietojen oikeuteen tai vääryyteen. Että ne eivät ole enemmän arvoisia kuin niin sanottu »analyysi», sen on Leonard Horner osoittanut kirjoituksessaan »A Letter to Mr. Senior etc.». London 1837 [p. 30—42]. Leonard Horner, tehdastyöläisten oloja tarkastamaan asetun v. 1833 komission jäsen ja armattientarkastaja, todellisuudessa tehdassensori vuoteen 1859, on tehnyt kuolemattomia palveluksia Englannin työväenluokalle. Hän kävi elinkautista sotaa sekä katkeroituneita tehtailijoita että ministerejä vastaan, joille oli paljon tärkeämpää laskea tehtailijoiden »ääniä» aihuunessa kuin »työkäisien» tunteja tehtaassa.

Lisäys viitteeseen 32. Seniorin esitys on sekava, puhumattakaan siitä, että sen sisältö on virheellinen. Hän tahtoi itse asiassa sanoa seuraavaa: tehtailija pitää työssä työmiehiä $11\frac{1}{2}$ eli $\frac{23}{23}$ tuntia päivässä. Samoin kuin yksityisessä työpäivässä on vuoden työssä $11\frac{1}{2}$ eli $\frac{23}{23}$ tuntia (kerrottuna vuoden työpäivien lukumäärällä). Tällä edellytyksellä nuo $\frac{23}{23}$ työtuntia tuottavat vuosituotteen 115 000 puntaa; $\frac{1}{23}$ työtuntia tuottaa $\frac{1}{23} \times 115\ 000$ puntaa; $\frac{20}{23}$ työtuntia tuottaa $\frac{20}{23} \times 115\ 000$ puntaa = 100 000 puntaa; ts. ne korvaavat vain sijoitetun pääoman. Jäljelle jää $\frac{2}{23}$ työtuntia, jotka tuottavat $\frac{2}{23} \times 115\ 000$ puntaa = 15 000, ts. kokonaisvoiton. Näistä $\frac{1}{23}$ työtunnista $\frac{1}{23}$ työtuntia tuottaa $\frac{1}{23} \times 115\ 000$ puntaa = 5000 puntaa; ts. tuottaa vain korvauksen tehtaan ja koneiston kulumisesta. Viimeiset kaksi puolta työtuntia, ts. viimeinen työtunti, tuottaa $\frac{2}{23} \times 115\ 000$ puntaa = 10 000 puntaa, ts. puhtaan voiton. Tekstissä Senior muuttaa viimeiset $\frac{2}{23}$ tuotteesta itse työpäivän osiksi.

siinä kysymyksessä, joka koskee yksinomaan puhtaan voiton suhdetta työpäivän pituuteen, pyytää, etteivät herrat tehtailijat sekoittaisi keskenään koneistoa ja tehdasrakennuksia, raaka-ainetta ja työtä, vaan suosiollisesti asettaisivat toiselle puolelle tehdasrakennuksiin, koneistoon, raaka-aineeseen yms. sisältyvän pysyvän pääoman ja toiselle työpalkkoihin sijoitetun pääoman. Jos silloin osoittautuisi, että tehtailijain laskelmien mukaan työmies $\frac{2}{2}$ työtunnissa eli 1 tunnissa uusintaa eli korvaa työpalkan, niin erittelijä voisi jatkaa:

Teidän ilmoituksenne mukaan työmies tuottaa viimeistä edellisenä tuntina työpalkkansa ja viimeisenä teidän lisäarvonne eli puhtaan voiton. Kun hän yhtä pitkinä aikoina tuottaa yhtä suuret arvot, on viimeistä edellisen tunnin tuotteella sama arvo kuin viimeisen tunnin tuotteella. Edelleen työmies tuottaa arvoa ainoastaan mikäli hän käyttää työtä ja hänen työnsä määrän mittaa hänen työaikansa. Tämä on teidän ilmoituksenne mukaan $11\frac{1}{2}$ tuntia päivässä. Osan tästä $11\frac{1}{2}$ tunnista hän kuluttaa työpalkkansa tuottamiseen eli korvaamiseen, toisen osan teidän puhtaan voittonne tuottamiseen. Muuta hän ei työpäivän kuluessa tee. Mutta kun teidän ilmoituksenne mukaan hänen työpalkkansa ja hänen tuottamansa lisäarvo ovat yhtä suuria arvoja, hän tuottaa ilmeisesti työpalkkansa $5\frac{3}{4}$ tunnissa ja teidän puhtaan voittonne toisissa $5\frac{3}{4}$ tunnissa. Kun edelleen kaksituntisen lankatuotteen arvo on yhtä suuri kuin hänen työpalkkansa ynnä teidän puhtaan voittonne arvojen summa, niin $11\frac{1}{2}$ työtunnin täytyy mitata tämän langan arvo, $5\frac{3}{4}$ työtunnin viimeistä edellisen tunnin tuote ja viimeisen ditto [samoin]. Me tulemme nyt harmilliseen kohtaan. Siis olkaa varuillanne. Viimeistä edellinen työtunti on tavallinen työtunti samoin kuin ensimmäinenkin, ni plus ni moins [ei enempää eikä vähempää]. Kuinka kehrääjä voi siis yhdessä työtunnissa tuottaa langan arvon, joka edustaa $5\frac{3}{4}$ työtuntia? Todellisuudessa hän ei sellaista ihmettä teekään. Se käyttöarvo, minkä hän yhdessä työtunnissa tuottaa, on tietty paljous lankaa. Tämän langan arvon mittana on $5\frac{3}{4}$ työtuntia, joista $4\frac{3}{4}$ sisältyy ilman hänen myötävaikutustaan kunakin tuntina kulutettuihin tuotantovälineisiin, puuvillaan, koneistoon jne., $\frac{4}{4}$ eli yhden tunnin hän lisää siihen itse. Kun siis hänen työpalkkansa tuotetaan $5\frac{3}{4}$ tunnissa ja yhden kehrutunnin lankatuote sisältää samoin $5\frac{3}{4}$ työtuntia, ei siinä ole mitään taikuutta, että hänen $5\frac{3}{4}$ kehrutuntinsa arvotuote on yhtä kuin yhden kehrutunnin tuotearvo. Mutta te olette kokonaan hakoteillä, jos luulette, että hän kadottaa työpäivästään ajanhiukkastakaan puuvillan, koneiston jne. arvojen uusintamiseen tai »korvaamiseen». Sen kautta, että hä-

nen työnsä tekee puuvillasta ja värttinästä lankaa, sen kautta, että hän kehrää, puuvillan ja värttinän arvo siirtyy itsestään lankaan. Tämä johtuu hänen työnsä laadusta eikä sen määrästä. Tosin hän siirtää puuvillan arvoa yms. lankaan tunnissa enemmän kuin $\frac{1}{2}$ tunnissa, mutta ainoastaan sen tähden, että hän 1 tunnissa kehrää enemmän puuvillaa kuin $\frac{1}{2}$:ssa. Te ymmärrätte siis, että teidän väitteenne, jonka mukaan työmies viimeisen edellisenä tuntina tuottaa työpalkkansa arvon ja viimeisenä puhtaan voiton, ei merkitse muuta kuin että hänen työpäivänsä kahden tunnin lankatuotteessa, olkootpa nämä kaksi tuntia päivän alussa tai lopussa, esineellistyy $11\frac{1}{2}$ työtuntia, juuri yhtä monta tuntia kuin koko hänen työpäivässään on. Ja väite, että hän ensimmäisten $5\frac{3}{4}$ tunnin aikana tuottaa työpalkkansa ja viimeisten $5\frac{3}{4}$ tunnin aikana teidän puhtaan voittonne, ei jälleen merkitse muuta kuin että te maksatte ensimmäiset $5\frac{3}{4}$ tuntia ja jätätte viimeiset $5\frac{3}{4}$ tuntia maksamatta. Minä puhun työn enkä työvoiman maksamisesta käyttäakseni teidän sianksaanne. Jos te, hyvät herrat, nyt vertaatte sitä työaikaa, josta te maksatte, siihen työaikaan, josta te ette maksa, niin huomaatte, että niiden välinen suhde on puoli päivää puoleen päivään, siis 100%, joka todellakin on sievä prosenttimäärä. Ei ole myöskään yhtään epäilyksenalaista, että jos te annatte »työkäsienne» raataa 13 tuntia $11\frac{1}{2}$ tunnin asemesta, ja koska ne teistä näyttävät yhtä samannäköisiltä kuin kaksi munaa, te liitätte nuo $1\frac{1}{2}$ ylituntia pelkästään lisätyöhön, niin viimeksi mainittu kasvaa $5\frac{3}{4}$ tunnista $7\frac{1}{4}$ tunniksi ja lisäarvon suhdeluku siis 100%:sta $126\frac{2}{23}$ %:iin. Mutta te olette kovin riehakoita sangviinikkoja, jos uskotte, että $1\frac{1}{2}$ tuntia lisäämällä se nousee 100%:sta 200%:iin ja vielä yli 200%:n, ts. tulee »enemmän kuin kaksinkertaiseksi». Toisaalta — ihmisen sydän on ihmeellinen kappale, etenkin kun ihminen kantaa sydämensä kukkarossaan — te olette aivan päättömiä pessimistejä, jos pelkäätte, että koko teidän puhdas voittonne uppoaa suohon työpäivän lyhetessä $11\frac{1}{2}$:sta $10\frac{1}{2}$:een tuntiin. Totisesti se ei ole mahdollista. Jos edellytämme kaikkien muiden olosuhteiden pysyvän entisellään, vähenee lisätyö $5\frac{3}{4}$ tunnista $4\frac{3}{4}$ tuntiin, joka yhä edelleenkin antaa melkoisen lisäarvon suhdeluvun, nimittäin $82\frac{14}{23}$ %. Mutta kohtalokas »viimeinen tunti», josta te olette kertoneet enemmän satuja kuin kiliastit⁷² maailman lopusta, on all bosh [pelkkää lörpötystä]. Sen menetys ei tule riistämään teiltä »puhdasta voittoa», eikä teidän työssä käyttämiltänne poika- ja tyttölap-silta heidän »sielunsa puhtautta». ^{32a)}

^{32a)} Kun Senior todisti, että tehtailijoiden puhdas voitto, Englannin puuvilla-teollisuuden olemassaolo ja Englannin suuruus maailmanmarkkinoilla riippuvat »vii-

Kun teidän »viimeinen tuntinne» todellakin lyö, ajatelkaa silloin Oxfordin professoria. Ja sitten: paremmassa maailmassa toivon itselleni enemmän teidän arvoisaa seuraanne. Addio! [Näkemiin!]³⁹⁾... James Wilson, eräs taloustieteen päämandariineista, puhalsi lontoalaisessa »Economist» lehdessä 15. huhtikuuta 1848 uudestaan hälytysmerkin Seniorin 1836 keksimän »viimeisen tunnin» puolesta kymmentuntilakia vastaan taistellessaan.

meisestä työtunnista», niin tri Andrew Ure todisti⁷³⁾ vuorostaan kaupanpäällisiksi, että tehtaassa käytettävät lapset ja nuoret henkilöt alle 18 vuoden, joita ei pidetä täyttä 12 tuntia tehtaan lämpimässä ja puhtaassa moraali-ilmassa vaan jotka ajetaan »yhä tuntia» aikaisemmin kylmäkiskolseen ja rivoon ulkomaailmaan, menettävät laiskuu-
dessa ja rikoksissa sielunsa autuuden. Vuodesta 1848 alkaen ammattientarkastajat eivät väsy ivaamasta tehtailijoita puolivuotisissa »Reporteissaan» »viimeisellä», »kohtalokkaalla tunnilla». Niinpä herra Howell sanoo tehdaskertomuksessaan 31. toukokuuta 1855: »Jos seuraava terävä-älyinen lasku» (hän käyttää Seniorin sanoja) olisi oikea, niin Yhdistetyssä Kuningaskunnassa olisi vuoden 1850 jälkeen jokainen puuvillatehdas työskennellyt tappiollisesti.» (»Reports of the Inspectors of Factories for the half year ending 30th April 1855», p. 19, 20.) Kun vuonna 1848 parlamentissa hyväksyttiin kymmentuntilaki, Dorsetin ja Somersetin kreivikuntien välillä hajallaan olevien maaseudun pellavakehräämöiden omistajat pakottivat muutamia työläisiä, joita työpäivän rajoitus koski, tekemään vasta-anomuksen, jossa muun muassa sanotaan: »Me anojat — lastenvanhemmat — uskomme, että lisättävällä vapaatunnilla ei tule olemaan muuta seurausta kuin meidän lastemme siveellinen rappeutuminen, sillä joutuessaan kaikkein pahaiden alku.» Tähän huomautetaan tehdaskertomuksessa 31. lokakuuta 1848: »Niissä pellavakehräämöissä, joissa näiden hyveellisten ja hellien vanhempien lapset työskentelevät, ilma on niin täynnä raaka-aineen tomu- ja kuituhiukkasia, että on hyvin epämiellyttävää viettää 10 minuuttiakaan kehruutuvassa, sillä pellavatomu, jota leijalle kaikkiällä, täyttää heti silmät, korvat, sieraimet ja suun aiheuttaen tuskallisen tunteen. Itse työ vaatii koneiston kuumeellisen kiireen takia lakkaamatonta taitoa ja liikettä sekä väsymätöntä tarkkaavaisuutta, ja tuntuu liian julmalta, että vanhemmat pakotetaan käyttämään omista lapsistaan sanaa 'laiskotteleminen' kun nämä lapset, lukuunottamatta syömäaikaa, ovat sidotut 10 täydeksi tunniksi sellaiseen työhön sellaisessa ilmassa... Nämä lapset tekevät työtä kauemmin kuin maatyömiehet lähiympäristössä. Mokoma säälimätön puhe 'joutenolosta ja paheista' on leimattava pelkäksi lörrötykseksi ja mitä häpeämättömimmäksi tekopyhyydeksi... Se osa yleisöstä, joka noin 12 vuotta sitten hämmästyti sitä varmuutta, jolla aivan julkisesti ja vakavasti julistettiin korkean arvovallan turvin, että tehtailijoiden koko 'puhdas voitto' johtuu 'viimeisestä työtunnista' ja että siis työpäivän lyhentäminen tunnilla hävittää puhtaan voiton, tämä osa yleisöstä, me sanomme, tuskin uskoo silmiään, kun se nyt näkee, että alkuperäistä keksintöä 'viimeisen tunnin' hyvistä ominaisuuksista on sittemmin niin paljon parannettu, että se sisältää sekä 'moraalin' että 'voiton', niin että kun lasten työaika lyhennetään 10 täydeksi tunniksi, menee lasten siveellisyys menojaan heidän käyttäjiensä puhtaan voiton mukana, koska molemmat riippuvat tästä viimeisestä, tästä kohtalokkaasta tunnista.» (»Reports of Insp. of Fact. for 31st Oct. 1848», p. 101.) Samassa tehdaskertomuksessa annetaan sitten näytteitä näiden herrojen tehtailijoiden »moraalista» ja »hyveellisyydestä», niistä vehkeistä, metkuista, houkutuksista, uhkauksista, väärennyksistä yms., joita he käyttävät saadakseen muutamat aivan turvattomat allekirjoittamaan sellaisia anomuksia ja esittääkseen ne sitten parlamentille muka kokonaisen teollisuudenhaaran, kokonaisten kreivikuntien anomuksina. Silloisen niin sanotun taloudellisen »tieteen» tilaa kuvaa hyvin sattuvasti se, ettei Senior, joka myöhemmin piti kunniaksensa tarmokkaasti tehdaslainsäädännön puolta, eivätkä hänen alkuperäiset ja myöhemmät vastustajansakaan osanneet kumota tämän »alkuperäisen keksinnön» väärä johtopäätöksä. He vetosivat todelliseen kokemukseen. Mutta why ja wherefore [miten ja miksi], se jäi salaisuudeksi.

⁷³⁾ Kuitenkin herra professori oli saavuttanut edes jotakin käynnillään Manchesterissa. Kirjassa »Letters on the Factory Act» koko puhdas voitto — »voitto» ja »korko» ja vielä »something more» [jokin muukin] — riippuu yhdestä työmiehen maksamattomasta työtunnista. Vuotta aikaisemmin Oxfordin ylioppilaiden ja sivistyneiden poroporvarien yhteiseksi hyväksi kirjoittamassaan teoksessa »Outline of Political Economy» Senior oli vastoin Ricardoa, joka määrää arvon työajalla, »keksinyt», että voitto johtuu kapitalistin työstä ja korko hänen askeettisuudestaan, hänen »Abstinens» [pidättyväisyydestään]. Itse juttu oli vanha, mutta sana »Abstinens» uusi. Herra Roscher kääntää sen saksaksi aivan oikein sanalla »Enthaltung». Hänen vähemmän latinaa taitavat maanmiehensä, Wirtit, Schulzet ja muut Mikot ovat kääntäneet sen munkkien kielelle: »Entsagung» [sitsekieltäytyminen].

4. LISÄTUOTE

Sitä tuotteen osaa ($\frac{1}{10}$ 20 naulasta lankaa eli 2 naulaa lankaa esimerkissä 2), joka esittää lisäarvoa, me nimitämme lisätuotteeksi (Mehrprodukt, surplus produce, produit net). Samoin kuin lisäarvon suhdeluvun määrää lisäarvon suhde, ei pääoman kokonaissuureen, vaan sen vaihtelevaan osaan, samoin myös lisätuotteen suuruuden määrää sen suhde, ei kokonaistuotteen jäännökseen, vaan siihen tuotteen osaan, joka edustaa välttämätöntä työtä. Samoin kuin lisäarvon tuottaminen on kapitalistisen tuotannon määräävä tarkoitus, samoin myös rikkauden paljoutta ei mittaa tuotteen absoluuttinen suuruus, vaan lisätuotteen suhteellinen suuruus.³⁴⁾

Välttämättömän työn ja lisätyön summa, se ajanjakso, jonka kuluessa työmies tuottaa työvoimansa korvausarvon ja lisäarvon, muodostaa hänen työaikansa absoluuttisen pituuden — työpäivän (working day).

³⁴⁾ »Henkilölle, jolla on 20 000 punnan pääoma ja jonka voitto on 2000 puntaa vuodessa, olisi aivan yhdenkertainen, antaisiko hänen pääomansa työtä 100 vai 1000 työläiselle, saataisiinko tuotetuista tavaroista niitä myytäessä 10 000 vai 20 000 puntaa, kuitenkin sillä edellytyksellä, ettei hänen voittonsa missään tapauksessa alenisi 2000 puntaa pienemmäksi. Eikö kansakunnankin todellinen etu ole samanlainen? Edellyttämällä, että kansakunnan todellinen puhdas tulo, sen korot ja voitot jäävät samoiksi, ei ole vähintäkään merkitystä sillä, onko asukkaiden luku 10 vai 12 miljoonaa.» (Ricardo, »The Principles of Political Economy», 3rd ed. London 1821, p. 416.) Kauan ennen Ricardoa Arthur Young, lisätuote-kiihkoilija, yleensä löpöttelevä, arvostelukyvytön kirjailija, jonka maine on käännetyssä suhteessa hänen ansioihinsa, kirjoitti mm. seuraavaa: »Mitä hyötyä uudenaikaiselle kuningaskunnalle olisi kokonaisesta maakunnasta, jonka maata viljelisivät vanhaan roomalaiseen tapaan pienet, riippumattomat talonpojat, vaikka he tekisivät sen kuinka hyvin? Mikä muu tarkoitus sillä olisi kuin yksistään synnyttää ihmisiä ('the mere purpose of breeding men'), millä sinänsä ei ole mitään tarkoitusta?» (»is a most useless purpose.») (Arthur Young, »Political Arithmetic etc.». London, 1774, p. 47.)

Lisäys viitteeseen 34. Kummallista on »voimakas taipumus esittää puhdas rikkaus (net wealth) työväenluokalle edullisena, koska se sallii sen tehdä työtä... Mutta tämä vaikutus ilmeisesti ei riipu siitä, että se on puhdasta.» (Th. Hopkins, »On Rent of Land etc.». London 1828, p. 126.)

KAHDEKSAS LUKU

Työpäivä

1. TYÖPÄIVÄN RAJAT

Me lähdimme siitä edellytyksestä, että työvoima ostetaan ja myydään sen arvosta. Sen samoin kuin jokaisen muunkin tavaran arvon määrää sen tuottamiseen tarvittava työaika. Jos siis työmiehen keskimääräisten päivittäisten elinhyödykkeiden tuottamiseen tarvitaan 6 tuntia, hänen täytyy tehdä keskimäärin 6 tuntia päivässä työtä tuottaakseen joka päivä työvoimansa eli uusintaakseen siitä myytäessä saadun arvon. Hänen työpäivänsä välttämätön osa on silloin 6 tuntia, ja se on siis, olosuhteiden pysyessä muuten samanlaisina, tietty suure. Mutta sillä itse työpäivän pituus ei suinkaan ole määrätty.

Olettakaamme, että viiva a_____b esittää välttämättömän työajan kestoa eli pituutta, esim. 6 tuntia. Aina sen mukaan kuin työtä jatketaan yli ab:n 1, 3 tai 6 tunnilla jne., saamat seuraavat 3 viivaa:

T y ö p ä i v ä I
a_____b_____c,

T y ö p ä i v ä II
a_____b_____c,

T y ö p ä i v ä III
a_____b_____c,

jotka esittävät kolmea eri työpäivää: 7, 9 ja 12-tuntista. Viivan pidennys bc esittää lisätyön pituutta. Kun työpäivä on $ab + bc$ eli ac , sen pituus muuttuu vaihtelevan suureen $bc:n$ mukaan. Kun ab on tietty suure, voidaan $bc:n$ suhde $ab:hen$ aina mitata. Työpäivässä I se on $\frac{1}{6}$, työpäivässä II $\frac{3}{6}$ ja työpäivässä III $\frac{6}{6}$ $ab:stä$. Kun vihdoin verranto $\frac{\text{lisätyöaika}}{\text{välttämätön työaika}}$ määrää lisäarvon suhdeluvun, niin tämä saadaan edellä esitetystä suhteesta. Se on näissä kolmessa työpäivässä $16\frac{2}{3}$, 50 ja

100%. Päinvastoin taas lisäarvon suhdeluku yksin ei voisi saattaa työpäivän pituutta tunnetuksi. Jos se olisi esim. 100%, voisi työpäivä olla 8, 10, 12-tuntinen jne. Suhdeluku näyttäisi, että työpäivän kaksi tekijää, välttämätön työ ja lisätyö, ovat yhtä suuret, mutta ei näyttäisi kuinka suuri kumpikin niistä on.

Työpäivä ei siis ole mikään pysyväinen, vaan vaihteleva suure. Työpäivän yhden osan määrää tosin itse työmiehen alituisen uudistamiseen tarvittava työaika, mutta sen kokonaispituus vaihtelee lisätyön pituuden eli keston mukaan. Työpäivä on siis määrättävissä, mutta itsessään on se määräämätön.³⁵⁾

Vaikka työpäivä ei siis ole kiinteä, vaan vaihteleva suure, se voi toisaalta vaihdella vain tiettyjen rajojen sisällä. Sen alirajaa ei kuitenkaan voi määrätä. Jos asetamme pidennysviivan bc eli lisätyön $= 0$, saamme tosin alirajan, nimittäin sen osan päivästä, joka työmiehen on välttämättömästi työskenneltävä ylläpidokseen. Mutta kapitalistisen tuotantotavan vallitessa voi välttämätön työ olla aina vain osana työpäivästä, eikä työpäivä siis koskaan voi lyhetä tähän alirajaan saakka. Sitä vastoin työpäivällä on ylijära. Se ei voi jatkua yli tietyn pituuden. Tämä ylijära määräytyy kahdella tavalla. Toisaalta sen määräävät työvoiman fyysiset rajat. Ihminen voi luonnollisen 24-tuntisen päivän kuluessa käyttää vain tietyn paljouden elinvoimaansa. Niinpä hevonen voi tehdä työtä jatkuvasti vain 8 tuntia päivässä. Osan päivästä voiman täytyy levätä, nukkua, toisena osana päivästä ihmisen on tyydytettävä muita fyysisiä tarpeita, ravittava, puhdistettava, puettava itsensä jne. Näiden puhtaasti fyysisten rajoitusten lisäksi työpäivän pidentäminen törmää myös moraalsiin rajoihin. Työmies tarvitsee aikaa tyydyttääkseen henkisiä ja yhteiskunnallisia tarpeita, joiden laajuuden ja lukuisuuden määrää yleinen sivistystaso. Työpäivän vaihtelu tapahtuu siis fyysisten ja yhteiskunnallisten rajoitusten sisällä. Nämä molemmat rajoitukset ovat kuitenkin luonteeltaan hyvin venyviä ja jättävät mitä suurimman tilan vaihteluille. Niinpä on 8, 10, 12, 14, 16, 18 tunnin työpäiviä, siis pituudeltaan sangen erilaisia.

Kapitalisti on ostanut työvoiman sen päiväarvosta. Hänelle kuuluu sen käyttöarvo yhden työpäivän kuluessa. Kapitalisti on siis saanut oikeuden pakottaa työmies tekemään työtä hänelle yhden päivän ajan. Mutta mitä on työpäivä?³⁶⁾ Joka

³⁵⁾ »Työpäivä on epämääräinen suure, se voi olla pitkä tai lyhyt.» (»An Essay on Trade and Commerce, containing Observations on Taxation etc.» London 1770, p. 73.)

³⁶⁾ Tämä kysymys on äärettömän paljon tärkeämpi kuin Sir Robert Peelin kuuluisa kysymys Birminghamin kauppakamarille: »What is a pound?» (»Mitä on punta?»), kysymys, jonka Peel saattoi tehdä ainoastaan siksi, että rahan luonne oli hänelle yhtä hämärä kuin Birminghamin »pienille sillinkimiehille» (»little shilling men»).

tapauksessa vähemmän kuin luonnollinen elinpäivä. Kuinka paljon? Kapitalistilla on oma mielipiteensä tästä ultima Thulesta*, työpäivän välttämättömästä rajasta. Kapitalistina hän on vain pääomaa ihmismuodossa. Hänen sielunaan on pääoman sielu. Mutta pääomalla on yksi ainoa elämänpyrkimys, pyrkimys lisääntyä arvossa, luoda lisäarvoa, imeä pysyvällä osallaan, tuotantovälineillä, mahdollisimman suuri määrä lisätyötä.³⁷⁾ Pääoma on kuollutta työtä, joka vain verenimijän tavoin pitää itseään elossa imemällä itseensä elävää työtä, ja elää sitä ehommin, kuta enemmän se itseensä imee. Aika, jonka työmies työskentelee, on aikaa, jonka kuluessa kapitalisti kuluttaa ostamansa työvoiman.³⁸⁾ Jos työmies kuluttaa käytettävissä olevan aikansa itseään varten, niin hän varastaa kapitalistilta.³⁹⁾

Kapitalisti vetoaa siis tavaravaihdon lakiin. Samoin kuin muutkin ostajat hän koettaa saada mahdollisimman suurta hyötyä tavaransa käyttöarvosta. Mutta äkkiä kuuluu työmiehen ääni, joka tuotantoprosessin kuohussa [Sturm und Drang] oli vaiennut:

Tavara, jonka olen myynyt sinulle, eroaa muusta tavaramarkkinasta sen kautta, että sen käyttö luo arvoa ja suurempaa arvoa kuin mitä se itse maksaa. Se oli syy, miksi sinä sen ostit. Se mikä sinun taholtasi näyttää pääoman arvonlisäykseltä, on minun taholtani työvoiman liikkakäyttöä. Sinä ja minä tunnemme tavaramarkkinoilla vain yhden lain, tavaravaihdon lain. Ja tavarankuluttaminen ei ole myyjän asia, joka sen luovuttaa, vaan ostajan asia, joka sen itselleen hankkii. Sinun asianasi on siis minun päivittäisen työvoimani käyttö. Mutta sen päivittäisen myyntihinnan avulla minun täytyy joka päivä uusintaa se voidakseni sitten uudelleen myydä sen. Lukuunottamatta luonnollista kulumista iän mukana yms. minun täytyy huomenna kyetä työskentelemään voimiltani, terveydeltäni ja reippaudeltani samassa normaalitilassa kuin tänäänkin. Sinä saarnaat minulle alati »säästäväisyyden» ja »pidättymisen» evankeliumia. Hyvä on! Minä tahdon järkevänä, säästäväisenä isäntänä hoitaa

* — kirjaimellisesti: äärimmäisestä Thulesta; tässä tätä sanontaa käytetään merkityksessä: äärimmäisraja. (Thule — saarivaltio, joka muinaiskäsityksen mukaan sijaitsee Euroopan peräpohjoisessa.) *Toim.*

³⁷⁾ »Kapitalistin tehtävänä on saavuttaa luovutetulla pääomalla mahdollisimman suuri määrä työtä.» (*J. G. Courcelle-Seneuil, »Traité théorique et pratique des entreprises industrielles», 2ème édit. Paris 1857, p. 62.*)

³⁸⁾ »Tunnin työ, joka päivässä hukataan, on suunnattoman suuri vahinko kauppavaltiolle.» »Tämän valtakunnan köyhien työläisten keskuudessa on vallalla suuri ylilyyystavarain kulutus etenkin tehdasväen keskuudessa; sen ohessa he kuluttavat myös alkaansa, mikä kulutus on kaikkein tuhoisin.» (*An Essay on Trade and Commerce etc.* London 1770, p. 47 ja 153.)

³⁹⁾ »Jos vapaa työmies levähtää hetkeenkään, niin saastainen taloustiede, joka levottomana seuraa häntä silmillään, väittää, että hän varastaa tämän hetken.» (*N. Linquet, »Théorie des Loix Civiles etc.* London 1767, t. II, p. 466.)

ainoaa omaisuuttani, työvoimaani, ja pidättyä kaikesta sen jättömästä tuhlaamisesta. Minä tahdon kunakin päivänä käyttää sitä, muuttaa sitä liikkeeksi, työksi ainoastaan niin paljon kuin sen normaalikestävyys ja -kehitys sallivat. Rajattomasti työpäivää pidentämällä sinä voit käyttää yhtenä päivänä suuremman määrän minun työvoimaani kuin mitä minä voin kolmena päivänä korvata. Minkä sinä sitten voitat työssä, minä menetän työn substanssissa. Minun työvoimani käyttäminen ja ryöstäminen ovat kaksi aivan eri asiaa. Jos se keskimääräinen aika, minkä tavallinen työmies voi elää työmäärän ollessa kohtuullinen, on 30 vuotta, niin minun työvoimani arvo, jonka sinä kunakin päivänä minulle maksat, on $\frac{1}{365 \times 30}$ eli $\frac{1}{10950}$ sen kokonaisarvosta. Mutta jos sinä kulutat sen 10 vuodessa, niin sinä maksat minulle joka päivä $\frac{1}{10950} \frac{1}{3650}$ asemesta sen kokonaisarvosta, siis ainoastaan $\frac{1}{3}$ sen päiväärvosta, ja varastat minulta siten $\frac{2}{3}$ tavarani arvosta. Sinä maksat minulle yksipäiväisestä työvoimasta, mutta kulutat kolmipäiväisen. Se on vastoin meidän sopimustamme ja tavaravaihdon lakia. Minä vaadin sen tähden normaalipituista työpäivää ja vaadin sitä vetoamatta sinun sydämeesi, sillä raha-asioissa ei tunteellisuus tule kysymykseen. Sinä saatat olla mallikelpoinen kansalainen, ehkäpä eläinsuojeluyhdistyksen jäsenkin ja sitä paitsi voit käydä hurkaasta ihmisestä, mutta sillä oliolla, jota sinä minuun nähden edustat, ei ole sydäntä rinnassa. Se mikä siellä näyttää tykyttävän, on minun oman sydämeni lyönti. Minä vaadin normaali-työpäivää sen tähden, että minä vaadin tavarani arvon samoin kuin jokainen muikin myyjä.⁴⁰⁾

Näemme siis, että jollemme ota lukuun työpäivän hyvin venyviä rajoja, ei itse tavaravaihdon luonnosta johdu mitään rajoja työpäivälle eikä siis lisätyölle. Kapitalisti pitää kiinni ostajanoikeudestaan koettaessaan tehdä työpäivän niin pitkäksi kuin mahdollista ja jos suinkin mahdollista niin yhdestä työpäivästä kaksi. Toisaalta myydyn tavarain erikoinen luonne sisältää rajan sen kuluttamiselle ostajan taholta, ja työmies pitää kiinni oikeudestaan myyjänä koettaessaan rajoittaa työpäivän määrättyyn normaalipituuteen. Tässä on siis ristiriita, oikeus oikeutta vastassa, ja molemmissa on yhtäläillä tavaravaihdon lain sinetti. Yhtäläisten oikeuksien yhteentörmäyksen ratkaisee

⁴⁰⁾ Lontoon rakennustyöläisten (builders) suuren lakon aikana 1860—61 — lakon tarkoituksena oli saada työpäivä lyhennetyksi 9-tuntiseksi — heidän komiteansa julkaisi selityksen, joka on puolittain samaa kuin työmiehemme esitys tässä. Selityksessä viitataan jonkin verran ivallisesti siihen, että voitonhimoisin rakennuttajista (building masters), eräs Sir M. Peto, oli »pyhimyksen maineessa». (Tämän Peton kävi 1867 jälkeen samoin kuin Strousbergin!)

voima. Ja niinpä kapitalistisen tuotannon historiassa työpäivän säännöstely esiintyy taisteluna työpäivän rajoista, taisteluna kokonaiskapitalistin, ts. kapitalistiluokan, ja kokonaistyömiehen, ts. työväenluokan, välillä.

2. LISÄTYÖN SUDENNÄLKÄ. TEHTAILIJA JA PAJARI

Pääoma ei ole keksinyt lisätyötä. Kaikkialla, missä tuotantovälineet ovat yhteiskunnan jonkin osan yksinoikeutena, on työmiehen, olipa hän vapaa tai epävapaa, pitänyt lisätä ylläpidokseen välttämättömään työaikaan ylimääräistä työaikaa tuottaakseen elinhyödykkeet tuotantovälineiden omistajalle,⁴¹⁾ olkoonpa tämä omistaja sitten ateenalainen *καλὸς κ'ἀγαθός* (ylimys), etruskilainen teokraatti, *civis romanus* (Rooman kansalainen), normannilainen paroni, amerikkalainen orjainomistaja, valakialainen pajari, uudenaikainen maalordi tai kapitalisti.⁴²⁾ On kuitenkin selvää, että jos jossain taloudellisessa yhteiskuntamuodostumassa on etualalla tuotteen käyttöarvo eikä sen vaihtoarvo, niin lisätyötä rajoittaa ahtaampi tai laajempi tarvepiiri, mutta itse tuotannon luonteesta ei johdu rajaton lisätyön tarve. Muinaisuudessa tavataankin sen tähden pelottavaa ylityötä siellä, missä tarkoituksena oli synnyttää vaihtoarvoa sen itsenäisessä rahamuodossa, kullan ja hopean tuotannossa. Ankara, tappava raataminen on tällöin ylityön julkinen muoto. Luettakoon vain Diodoros Siculusta.⁴³⁾ Tämä on kuitenkin poikkeuksellista vanhassa maailmassa. Mutta niin pian kuin kansat, joiden tuotanto vielä liikkuu orjatyön, verotyön yms. alhaisissa muodoissa, tulevat vedetyiksi maailmanmarkkinoille, jossa vallitsee kapitalistinen tuotantotapa ja jotka tekevät pääasialliseksi pyrkimykseksi tämän tuotannon tuotteiden myynnin ulkomaille, niin orjuuden, maaorjuuden ym. barbaarisen julmuuden kukkuraksi tulee ylityön sivistynyt julmuus. Siten Amerikan Yhdysvaltojen eteläisissä valtioissa neekerien työ

⁴¹⁾ »Ne, jotka tekevät työtä... elättävät todellisuudessa sekä niitä eläkkeellä olijota, joita nimitetään rikkaiksi, että itseään.» (*Edmund Burke*, »Thoughts and Details on Scarcity». London 1800, p. 2, 3.)

⁴²⁾ Teoksessaan »Römische Geschichte» Niebuhr huomauttaa hyvin naiivisti: »On sanottava suoraan, että sellaiset kuin etruskien aikaansaannokset, jotka vielä rauniois-saankin ovat hämmästyttäviä, edellyttivät pienissä (!) valtioissa herroja ja renkejä.» Sismondin huomautti paljon syvällisemmin, että »Brysselin pitsit» edellyttivät paikka-herroja ja palkkatyöläisiä.

⁴³⁾ »Ei voida katsella näitä onnettomia» (kultakaivoksissa Egyptin, Etiopian ja Arabian välillä), »jotka eivät voi edes pitää ruumistaan puhtaana eivätkä verhota alastomuuttaan, valittamatta heidän sääliä kohtaloaan. Sillä siellä ei ensinkään hoideta eikä säästetä sairaita, raihnaita, vanhuksia eikä heikkoja naisia. Kaikkien täytyy lyöntien pakottamina työskennellä yhä edelleen, kunnes kuolema tekee lopun heidän tuskistaan ja häädystään.» (*Diodoros Siculus*, »Historische Bibliothek», Buch 3. cap. 13.)

säilytti lievästi patriarkallisen luonteen niin kauan kuin tuotannon tarkoituksena oli pääasiassa omien tarpeitten välitön tyydyttäminen. Mutta sitä mukaa kuin puuvillanvienti tuli noiden valtioiden pääharrastukseksi, neekerien rasittaminen liiallisella työllä ja paikka paikoin heidän elämänsä loppuunkulluttaminen seitsemässä työvuodessa tuli tekijäksi edeltäpäin lasketussa ja laskevassa järjestelmässä. Kysymyksessä ei ollut enää se, että hänestä saataisiin irti jokin määrä hyödyllisiä tuotteita. Kysymys oli nyt itse lisäarvon tuottamisesta. Samoin oli myös verotyöjärjestelmän laita, esim. Tonavan ruhtinaskunnissa.

Lisätyön sudennälän vertaaminen Tonavan ruhtinaskunnissa samaan sudennälkään englantilaisissa tehtaissa tarjoaa erityistä mielenkiintoa, koska lisätyöllä on verotyössä itsenäinen, aistein havaittava muoto.

Olettakaamme, että työpäivässä on 6 tuntia välttämätöntä työtä ja 6 tuntia lisätyötä. Silloin vapaa työmies tekee kapitalistille viikossa 6×6 eli 36 tuntia lisätyötä. Se on samaa kuin jos hän työskentelisi 3 päivää viikossa itseään ja 3 päivää viikossa ilmaiseksi kapitalistia varten. Mutta tämä ei ole näkyvissä. Lisätyö ja välttämätön työ sekaantuvat toisiinsa. Minä voin siis esittää saman suhteen esim. niin, että työmies työskentelee joka minuutissa 30 sekuntia itselleen ja 30 sekuntia kapitalistille jne. Toisin on veropäivätyön laita. Se välttämätön työ, jonka esim. valakialainen talonpoika suorittaa ylläpidokseen, on näet paikallisesti erotettu hänen lisätyöstään pajaria varten. Edellisen hän suorittaa omalla pellollaan, toisen herrastilalla. Molemmat työajan osat ovat siis itsenäisesti toistensa vieressä. Veropäivätyön muodossa lisätyö on tarkoin erotettu välttämättömästä työstä. Lisätyön ja välttämättömän työn määrälliseen suhteeseen tämä niiden erilainen ilmenemismuoto ei ilmeisesti vaikuta mitään. Kolme päivää lisätyötä viikossa jää kolmeksi päiväksi työtä, joka ei synnytä vastiketta työmiehelle itselleen, olipa sen nimi veropäivätyö tai palkkatyö. Kapitalisti ilmaisee kuitenkin lisätyön sudennälän pyrkimyksenä pidentää rajattomasti työpäivää, pajari yksinkertaisemmin: verotyöpäivien välttämättömänä tavoitteluna.⁴⁴⁾

Tonavan ruhtinaskunnissa päivätyövelvollisuuteen liittyi luontoismaksuja ja muita maaorjuudesta johtuneita lisäkkeitä, mutta se oli kuitenkin itse tärkeimpänä verona vallitsevalle luokalle. Siellä missä asianlaita on ollut näin, päivätyövelvollisuus on harvoin johtunut maaorjuudesta, mutta maaorjuus

⁴⁴⁾ Seuraava tarkoittaa oloja romanialaisissa maakunnissa sellaisina kuin ne olivat muodostuneet ennen Krimin sodan jälkeen tapahtunutta kumousta.

enimmäkseen päivävastoin veropäivätyöstä.^{44a)} Niin oli asiantaita romanialaisissa maakunnissa. Niiden alkuperäinen tuotantotapa perustui yhteisöomaisuuteen, mutta ei slaavilaisessa eikä intialaisessa muodossa. Osaa maista yhteisön jäsenet viljelivät vapaana yksityisomaisuutenaan itsenäisesti, toista osaa — *ager publicus* — he viljelivät yhteisesti. Tämän yhteisen työn tuotteet olivat osaksi varavarantona katovuosia ja muita sattumia varten, osaksi valtionvarantona sotakustannuksia sekä uskonnollisia ym. yhteiskunnan menoja varten. Aikojen kuluessa korkeampiavoiset sotilaat ja kirkonmiehet anastivat yhteisöomaisuuden keralla myös sen hyväksi tehtävät suoritukset. Vapaiden talonpoikien työ heidän yhteismaallaan muuttui päivätyövelvollisuudeksi yhteismaan varakaiden hyväksi. Samanlaisesti kehittyivät maaorjuussuhteet, kuitenkin vain todellisuudessa eivätkä laillisesti, kunnes maailman »vapauttaja», Venäjä, korotti ne laiksi sillä tekosyyllä, että se muka sillä poisti maaorjuuden. Päivätyövelvollisuutta koskeva laki, jonka venäläinen kenraali Kiseljov 1831 julkaisi, oli luonnollisesti juuri pajarien sanelema. Venäjä saavutti siten yhdellä iskulla Tonaan ruhtinaskuntien mahtimiesten suosion ja kättentaputukset koko Euroopan vähämielisiltä liberaaleilta.

»*Règlement organique*»⁷⁵ mukaan — se on tuon päivätyövelvollisuutta koskevan lain nimi — jokaisen valakialaisen talonpojan, paitsi koko joukkoa yksityiskohtaisesti lueteltuja luontoismaksuja, on suoritettava ns. maanomistajalle: 1. kaksi-toista työpäivää yleensä; 2. yksi päivä peltotyötä ja 3. yksi päivä halonvetoa. Kaikkiaan 14 päivää vuodessa. Syvällisesti kansantaloustiedettä ymmärtäen ei tällä kuitenkaan ole tarkoitettu työpäivää sen tavallisessa merkityksessä, vaan työpäivää, joka on välttämätön päivittäisen keskituotteen valmistamiseksi; päivittäinen keskituote on vuorostaan määrätty nokkelasti sellaiseksi, ettei mikään kyklooppi saisi sitä valmiiksi 24 tunnissa. Itse »*Règlement*» selittääkin aitovenäläisittäin ivallisesti ja kuivasanasaisesti, että 12 työpäivällä tarkoitetaan 36 päivän työn tuotetta, peltotyöpäivällä kolmea päivää, päivällä halonajoa

^{44a)} { Viite 3. painokseen. Tämä koskee myös Saksaa ja varsinkin Elben itäpuolella olevaa Preussia. 1400-luvulla saksalainen talonpoika oli melkein kaikkialla määrättyjen tuote- ja työsuoritusten alainen, mutta muuten ainakin todellisuudessa vapaa mies. Saksalaiset siirtolaiset Brandenburgissa, Pommerissa, Sleesiassa ja Itä-Preussissa olivat jopa oikeudellisestikin tunnustetut vapaiksi. Aateliston voitto talonpoikaissodassa teki tästä lopun. Eivät ainoastaan voitettut eteläsaksalaiset talonpojat joutuneet uudelleen maaorjuuteen. Jo 1550-luvulta alkaen itäpreussilaiset, brandenburgilaiset, pommerilaiset ja sleesiaiset ja kohta sen jälkeen myös schleswig-holsteinilaiset vapaat talonpojat alennetaan maaorjiksi. (Maurer, »Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und Hofverfassung in Deutschland». Bd. IV; Meitzen, »Der Boden und die landwirtschaftlichen Verhältnisse des preussischen Staates nach dem Gebietsumfange vor 1866»; Hanssen, »Leibeigenschaft in Schleswig-Holstein.») F. E. }

samoin kolminkertaista määrää. Summa 42 verotyöpäivää. Tämän lisäksi tulee vielä niin sanottu *Jobagie*, ts. palvelukset, joita maanomistajalle on suoritettava ylimääräisiä tuotantotarpeita varten. Väestönsä suuruuden mukaan on jokaisen kylän annettava vuosittain tietty määrä väkeä *Jobagie*hen. Tämä lisäpäivätyövelvollisuus lasketaan nousevan jokaista valakialaista talonpoikaa kohden 14 päiväksi. Siten säädetty päivätyövelvollisuus tekee 56 työpäivää vuodessa. Mutta Valakian maanviljelysvuodessa on epäsuotuisan ilmaston vuoksi vain 210 päivää, joista on vähennettävä 40 pyhä- ja juhlapäivää ja keskimäärin 30 rajusääpäivää eli yhteensä 70 päivää. Jäljelle jää 140 työpäivää. Päivätyövelvollisuuden suhde välttämättömään työhön, $\frac{56}{84}$ eli $66\frac{2}{3}\%$, osoittaa paljoa pienempää lisäarvon suhdelukua kuin se, jonka mukaan englantilaisen maanviljelys- ja tehdastyömiehen työ on säännöstelty. Tämä on kuitenkin vain laissa määrätty päivätyövelvollisuus. Ja vielä »vapaamielisemmässä» hengessä kuin englantilainen tehdaslainsäädäntö »*Règlement organique*» on helpottanut sen itsensä kiertämistä. Sitten kun se on 12 päivästä tehnyt 56, kunkin näiden 56 veropäivätyön nimellinen päiväurakka määrätään jälleen siten, että seuraaviksi päiviksi täytyy jäädä osa tehtävästä. Päivässä on esim. kitkettävä maatala, joka tähän työhön etenkin maissiviljelyksillä vaatii kaksi kertaa niin pitkän ajan. Erinäisten maanviljelystöiden laillinen päiväurakka voidaan selittää niin suureksi, että päivä alkaa toukokuussa ja loppuu lokakuussa. Moldaviassa ovat määräykset vieläkin kovemmat.

»'Règlement organique'n' 12 verotyöpäivää», huudahti muuan voitos-taan juopunut pajari, »nousee 365 päivään vuodessa!»⁴⁵⁾

Kun Tonavan ruhtinaskuntien »*Règlement organique*» on asetuksen jokaisen pykälän laillistaman lisätyön sudennälän positiivinen ilmaus, niin englantilaiset *Factory Acts* ovat saman sudennälän negatiivisia ilmauksia. Nämä lait hillitsevät pääoman pyrkimystä työvoiman rajattomaan riistämiseen rajoittamalla työpäivää valtion pakkovallan kautta, jopa sellaisenkin valtion, jossa kapitalisti ja suurtalallinen hallitsevat. Lukuunottamatta päivä päivältä uhkaavammaksi paisuvaa työväenliikettä, tämän tehdastyön rajoittamisen saneli sama välttämättömyys, josta johtui guanon käyttäminen englantilaisilla pelloilla. Sama sokea saaliinhimo, joka yhtäällä oli ehdyttänyt maan, oli toisaalla alkanut jäytää kansallisen elinvoiman juuria. Säännöllisesti uudistuvat kulkutaudit puhuivat tässä yhtä

⁴⁵⁾ Lisää yksityisseikkoja löytyy *E. Regnaultin* teoksesta: »*Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*». Paris 1855 [p. 304 sqq.].

selvää kieltä kuin aleneva sotilaskelpoisuus Saksassa ja Ranskassa.⁴⁶⁾

Nykyään 1867 voimassa oleva Factory Act vuodelta 1850 sallii keskimäärin kymmentuntisen työpäivän, nimittäin 5 ensimmäisenä arkipäivänä 12 tuntia, klo 6:sta aamulla klo 6:een illalla, josta kuitenkin menee lainmääräyksen mukaan puoli tuntia aamiaiseen ja tunti päivälliseen, joten siis jää 10¹/₂ työtuntia, ja 8 tuntia lauantaina, klo 6:sta aamulla klo 2:een ip., josta puoli tuntia menee aamiaiseen. Siis jää 60 työtuntia, 10¹/₂ ensimmäisinä viitenä viikonpäivänä, 7¹/₂ viimeisenä viikonpäivänä.⁴⁷⁾ On asetettu erityisiä lainvalvoja: välittömästi sisäasiainministeriön alaiset ammattientarkastajat, joiden kertomukset julkaistaan parlamentin toimesta puolivuosittain. Ne antavat siis jatkuvan ja virallisen tilastollisen esityksen kapitalistien lisäarvon sudennälästä.

Kuunnelkaamme hetkinen ammattientarkastajia.⁴⁸⁾

»Petollinen tehtailija aloittaa työn milloin runsasta, milloin vajaata neljännestuntia ennen klo 6:ttä aamulla ja lopettaa sen neljännestuntia, runsasta tai vajaata, myöhemmin klo 6:ttä iltapäivällä. Hän vähentää aamiaista varten varatun nimellisen puolen tunnin alusta ja lopusta 5 minuuttia, ja sieppaa 10 minuuttia päivällistä varten varatun tunnin kumpaisestakin päästä. Lauantaina hän teettää työtä runsaan tai vajaan neljännestuntin klo 2 jälkeen ip. Siten hän voittaa:

⁴⁶⁾ »Yleensä tiettyjen rajojen sisällä on elimellisten olentojen hyvän menestymisen merkkinä kasvaminen yli lajinsa keskimittaan. Ihmisen ruumiinmitta pienenee kun hänen menestymiselleen tehdään esteitä, olivatpa niihin sitten syynä fyysiset tai yhteiskunnalliset seikat. Kaikissa Euroopan maissa, joissa asevelvollisuus on olemassa, sen käytännötönnottamisen jälkeen on täysikasvuisten miesten keskipituus ja yleensä heidän kelpaavaisuutensa sotapalvelukseen vähentynyt. Ennen vallankumousta (1789) oli jalkaväen alin ruumiinpituus Ranskassa 165 sm; 1818 (laki 10. maaliskuuta) 157, vuoden 1832 maaliskuun 21. päivän lain mukaan 156 sm; Ranskassa on keskimäärin enemmän kuin puolet hylätty puuttuvan ruumiinpituuden tai ruumiinvian vuoksi. Sotilasmitta oli Saksissa 1780 178 sm, nyt 155, Preussissa on se 157. Tri Meyerin 'Bayerische Zeitungissa' 9. toukokuuta 1862 olleen ilmoituksen mukaan 9-vuotisesta keskimäärästä käy selville, että Preussissa 1000 kutsutusta 716 oli sotapalvelukseen kelpaamattomia: 317 alimittaisuuden ja 399 ruumiinvian takia... Berliini ei 1858 voinut asettaa täyttä määrää varaväkeä, puuttui näet 156 miestä.» (J. v. Liebig, »Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agrikultur und Physiologie». 7. Aufl., 1862, Band I, S. 117, 118.)

⁴⁷⁾ Vuoden 1850 tehdaslain historia seuraa myöhemmin tässä luvussa.

⁴⁸⁾ Ajan Englannin suurteollisuuden alusta vuoteen 1845 otan vain siellä täällä puheeksi ja kehotan lukijaa tutustumaan siihen teoksesta »Die Lage der arbeitenden Klasse in England», Friedrich Engels. Leipzig 1845. Kuinka syvästi Engels ymmärsi kapitalistisen tuotantotavan hengen, sen osoittavat ne ammattientarkastajien kertomukset, kaivostentarkastajien kertomukset ym., jotka ovat ilmestyneet vuoden 1845 jälkeen; ja kuinka ihmeteltävästi hän kuvaili työväenluokan oloja niiden yksityiskohtia myöten, sen osoittaa hänen kirjansa pintapuolisinkin vertaaminen 18—20 vuotta myöhemmin julkaistuihin virallisiin selontekoihin, jotka »lastentyöntutkijakunta» on laatinut (1863—1867). Näissä on nimittäin kysymys teollisuudenhaaroista, joihin tehdaslainsäädäntöä ei ollut vielä vuoteen 1862 saakka ulotettu ja osaksi ei ole vielääkään ulotettu. Näillä aloilla ei siis ulkoapäin ollut tehty suurempia eikä pienempiä muutoksia Engelsin kuvaamiin oloihin. Otan esimerkkinä pääasiassa vuoden 1848 jälkeiseltä vapaakaupan aikakaudelta, tuolta paratiisimaiselta ajalta, josta yhtä suurisuiset kuin tieteellisesti hunningolla olevat vapaakaupan puolesta toittavat nulikat sulotavat saksalaisille niin satumaisen paljon pötyä. — Muuten Englanti on tässä etusijalla ainoastaan sen tähden, että se on kapitalistisen tuotannon klassinen edustaja ja sillä yksin on jatkuva virallinen tilasto käsiteltävistä asioista.

Ennen klo 6 aamulla	15 minuuttia	} Yhteensä 5 päivässä 300 minuuttia
Jälkeen klo 6 illalla	15 »	
Aamiaisaikana	10 »	
Päivällisaikana	20 »	
	60 minuuttia	

L a u a n t a i s i n :

Ennen klo 6 aamulla	15 minuuttia	} Viikossa 340 minuuttia
Aamiaisaikana	10 »	
Jälkeen klo 2 ip.	15 »	

Se on 5 tuntia 40 minuuttia viikossa, joka kerrottuna 50 työviikolla, kun 2 viikkoa vähennetään juhlapäiviin tai satunnaisiin keskeytyksiin, tekee 27 työpäivää.⁴⁹⁾

»Jos työpäivää pidennetään 5 minuutilla yli normaali-ajan, siitä tulee $2\frac{1}{2}$ työpäivää vuodessa.»⁵⁰⁾ »Yksi lisätunti päivässä, siten saatuna, että siepataan hetkinen aikaa milloin sieltä milloin täältä, tekee vuoden 12 kuukaudesta 13.»⁵¹⁾

Pulat, joiden ajaksi tuotanto keskeytetään ja työskennel-
lään vain »lyhyt aika», ainoastaan muutamia päiviä viikossa,
eivät luonnollisesti ensinkään muuta työpäivän pidentämisen
halua. Kuta vähemmän kauppaa tehdään, sitä suuremman
pitää tehdystä kaupasta saadun voiton olla. Kuta vähemmän
aikaa voidaan työtä tehdä, sitä pitemmän pitää lisätyöajan olla.
Niinpä ammattientarkastajat kertovat pula-ajasta 1857—1858:

»Voidaan ehkä pitää epäjohdonmukaisena, että ylityötä tehdään aika-
na, jolloin kauppa käy niin huonosti, mutta sen huono tila kannustaa häi-
källemättömiä ihmisiä lainrikkomuksiin: he varaavat itselleen siten yli-
määräisen voiton...» Leonard Horner sanoo: »Samaan aikaan, kun minun
piirissäni 122 tehdasta on lakkauttanut kokonaan toimintansa, 143 seisoo
ja kaikki muut työskentelevät vain lyhyen ajan, työtä teetetään yli laissa
määrätyn ajan.»⁵²⁾ Herra Howell sanoo: »Vaikka useimmissa tehtaissa huo-
non liikeajan takia tehdään työtä vain puoli aikaa, minä saan edelleenkin
yhtä paljon valituksia kuin aikaisemminkin, että työmiehiltä siepataan
(snatched) puoli tai $\frac{3}{4}$ tuntia päivässä pois heidän laissa vakuutettua ruoka-
ja lepoaikaansa lyhentämällä.»⁵³⁾

Sama ilmiö uudistui pienemmässä määrin pelottavan puu-
villapulan aikana 1861—1865.⁵⁴⁾

»Kun me tapaamme ruoka-aikoina tai muina laittomina aikoina työ-
miehiä työssä tehtaassa, niin joskus meille esitetään syyksi se, etteivät he

⁴⁹⁾ »Suggestions etc. by Mr. L. Horner, Inspector of Factories», julkaisussa »Factories Regulation Acts. Ordered by the House of Commons to be printed 9 August 1859», p. 4, 5.

⁵⁰⁾ »Reports of the Insp. of Fact. for the half year, October 1856», p. 35.

⁵¹⁾ »Reports etc. 30th April 1858», p. 9.

⁵²⁾ »Reports etc. 30th April 1858», p. 10.

⁵³⁾ Mt., s. 25.

⁵⁴⁾ »Reports etc. for the half year ending 30th April 1861.» Ks. Lilte n:o 2. »Reports etc. 31st October 1862», p. 7, 52, 53. Rikkomukset tulevat taas lukuisammiksi vuoden 1863 jälkipuoliskolla. Vrt. »Reports etc. ending 31st October 1863», p. 7.

tahdo millään ehdolla jättää tehdasta ja että tarvitaan pakotusta, jotta saataisiin heidät keskeyttämään työnsä» (koneiden puhdistaminen ym.), etenkin lauantai-iltoina. Mutta kun 'kädet' jäävät koneiden seisauttamisen jälkeen tehtaaseen, niin se tapahtuu ainoastaan sen tähden, ettei heille laissa määrättyinä työtunteina klo 6:sta aamulla klo 6:een illalla ole annettu aikaa mainitunlaisten töiden suorittamiseen.»⁶⁵⁾

»Ylimääräinen voitto, joka saadaan teettämällä työtä yli laissa määrätyn ajan, näyttää useista tehtailijoista liian suurelta kiusaukselta, että he voisivat sitä vastustaa. He luottavat siihen mahdollisuuteen, ettei heitä saada ilmi, ja laskevat, että ilmitulonkin tapauksessa rahasakkojen ja oikeuskustannusten vähäpätöisyys takaa heille kuitenkin voittoylilyäämän.»⁶⁶⁾

»Siellä missä lisäaika saadaan moninkertaistamalla pieniä varkauksia ('a multiplication of small thefts') päivän kuluessa, tarkastajilla on melkein voitattomia vaikeuksia voitettavanaan asian todistamisessa.»⁶⁷⁾

Näitä pääoman »pieniä varkauksia» työmiesten ruoka- ja lepoajoista ammattientarkastajat sanovat »petty pilferings of minutes», minuuttien näpistelyksi,⁶⁸⁾ »snatching a few minutes», minuuttien sieppaamiseksi,⁶⁹⁾ tai työmiesten teknisen sanonnan mukaisesti »nibbling and cribbling at meal times» [ruoka-aikojen nakertamiseksi ja kalvamiseksi].⁶⁰⁾

Näemme siis, että tässä ilmapiirissä lisäarvon muodostaminen lisätöiden kautta ei ole mikään salaisuus. Minulle sanoi eräs kunnioitusta nauttiva tehtaanomistaja:

»Jos Te sallitte minun teettää ylityötä vain 10 minuuttia päivässä, Te pistätte taskuuni 1000 punttaa vuodessa.»⁶¹⁾ »Ajanatomit ovat voiton alkeita.»⁶²⁾

Mikään ei ole tässä kohden kuvaavampaa kuin että työmiehiä, jotka tekevät työtä koko ajan, sanotaan »full times», täys-

⁶⁵⁾ »Reports etc. 31st October 1860», p. 23. Sitä kuinka kiihkeästi — tehtailijoiden oikeudessa antamien lausuntojen mukaan — heidän tehtaantöväkensä asettuu vastustamaan kaikkea keskeytystä tehdastyössä, osoittaa seuraava kummallinen juttu. Kesäkuun alussa 1836 Dewsbury (Yorkshire) viranomaisille tehtiin ilmiänto, että 8 suuren Battleyn lähellä olevan tehtaan omistajat olivat rikkoneet tehdaslakia. Osaa näistä herröistä syytettiin siitä, että he olivat pakottaneet viisi 12—15-vuotiaista poikaa tekemään työtä klo 6:sta perjantai-aamuna klo 4:ään ip. seuraavana lauantaina suomatta heille mitään lepoa muuta kuin aterioimista varten ja yhden tunnin nukkumista varten keskivälillä. Näiden lasten oli tehtävä tämä keskeytymätön 30-tuntinen työ »shoddy hole'ssa», joksi sitä luolaa sanotaan. Missä villalumppeja revitään ja missä kokonainen meri ilmassa liitelevää tomua, jätteitä ym. pakottaa täysikasvuisenkin työmiehen sitomaan aina suunsa eteen nenäliinan varjellakseen keuhkojaan! Herrat syytetyt vakuuttivat valan asemesta — kveekareina he olivat liian omantunnotarkasti uskonnollisia miehiä valaa tehdäkseen — että he suuressa lempeydessään olisivat suoneet lapsiraukoille 4 tunnin levon, mutta nuo itsepäiset lapset eivät ensinkään tahtoneet mennä makuulle! Herrat kveekarit tuomittiin 20 punnan rahasakkoon. Drydenillä oli aavistus näistä kveekareista, kun hän kirjoitti:

»Hurskauden verho viekkaan ketun yllä,
Hän valaa kammos, valehteli kyllä.
Taivaalle kasvot käänsi paastoten,
Syntiä teki, ensin rukoillen.»⁷⁰⁾

⁶⁶⁾ »Reports etc. 31st October 1856», p. 34.

⁶⁷⁾ Mt., p. 35.

⁶⁸⁾ Mt., s. 48.

⁶⁹⁾ Mt.

⁷⁰⁾ Mt.

⁷¹⁾ Mt.

⁷²⁾ »Reports of the Insp. etc. 30th April 1860, p. 56.

ajan tekijöiksi, ja lapsia alle 13 vuoden, jotka saavat tehdä työtä vain 6 tuntia, »half times», puoliajan tekijöiksi.⁶³⁾ Työmies ei tässä ole enää mitään muuta kuin henkilölistetty työaika. Kaikki yksilölliset eroavuudet hälvenevät »kokoaikaisiin ja puoliaikaisiin».

3. ENGLANTILAISIA TEOLLISUUDENHAAROJA, JOISSA EI OLE LAISSA MÄÄRÄTTYJÄ RIISTONRAJOITUKSIA

Olemme tähän asti käsitelleet työpäivän pidennyshalua, lisätyön sudennälkää, alalla, jolla tapahtuneet määrättömät rikkomukset, joita pitemmälle ei mennyt edes espanjalaisten julmuus Amerikan punanahkoja kohtaan, kuten eräs porvarillinen englantilainen taloustieteilijä väittää,⁶⁴⁾ ovat vihdoinkin panneet pääoman laillisen säännöstelyn kahleisiin. Luokaamme nyt silmäys muutamiin tuotannonhaaroihin, joissa työvoiman tyhjiinimeminen vielä tänäänkin on aivan esteetöntä tai ainakin vielä äskettäin oli.

»Herra Broughton, County Magistrate (kreivikunnan rauhantuomari), ollessaan kokouksen puheenjohtajana, joka pidettiin Nottinghamin kaupungintalossa 14. tammikuuta 1860, sanoi, että pitsiteollisuuden palveluksessa oleva kaupunkilaisväestö on siinä määrin hädässä ja puutteessa, että muussa sivistysmaailmassa ei sellaista tunnetakaan... Kello 2, 3, 4 aamulla temmataan 9—10-vuotiaat lapset likaisilta vuoteiltaan ja pakotetaan kurjaa ylläpitoa vastaan tekemään työtä aina kello 10, 11, 12:een yöllä, niin että heidän jäsenensä kuihtuvat, vartalonsa kutistuu kokoon, kasvojen ilme tylsistyy ja heidän inhimillinen olentonsa jähmettyy kivimäisen tunteettomaksi niin että jo sen pelkkä näkeminen kauhistaa. Meitä ei ihmetytä, että herra Mallett ja muut tehtailijat esittivät protestin kaikkea keskustelua vastaan... Sellainen järjestelmä, jota pastori Montagu Valpy kuvasi, on rajattoman orjuuden järjestelmä, orjuuden yhteiskunnallisessa, fyysisessä, siveellisessä ja älyllisessä suhteessa... Mitä on ajateltava kaupungista, joka pitää yleisen kokouksen anoakseen, että miesten työpäivä rajoitettaisiin 18-tuntiseksi.. Me saarnaamme Virginian ja Carolinan plantaasinomistajia vastaan. Mutta onko heidän neekerikauppansa kaikkinne piiskakauhuiheen ja ihmislihan kauppoineen inhottavampaa kuin tämä hivuttava ihmisteurastus, joka tapahtuu jatkuvasti, jotta huntuja ja kauluksia valmistettaisiin kapitalisteille voittoa tuottavasti?»⁶⁵⁾

⁶³⁾ Tämä sanontatapa on virallisesti vakiintunut sekä tehtaissa että tehdaskertomuksissa.

⁶⁴⁾ »Tehtaanomistajien ahneus, heidän julmuutensa voiton tavoittelussa tuskin jäävät jälkeen niistä julmuuksista, joita espanjalaiset harjoittivat Amerikkaa valloittaessaan, kultaa tavoitellessaan.» (*John Wade*, »History of the Middle and Working Classes», 3rd ed. London 1835, p. 114.) Tämän kirjan teoreettinen osa, eräänlaatuinen yleiskatsaus kansantaloustieteeseen, sisältää sen ajan teokseksi jotakin alkuperäistäkin, esim. kauppalista. Historiallinen osa on julkeata varkautta Sir *M. Edenin* teoksesta »The State of the Poor». London 1797.

⁶⁵⁾ Lontoon »Daily Telegraph» 17. tammikuuta 1860.

Staffordshiren savenvalu (pottery) on joutunut viimeisten 22 vuoden aikana kolmen parlamenttitutkimuksen kohteeksi. Tulokset on esitetty herra Scrivenin kertomuksessa vuodelta 1841 »Children's Employment Commissioners'ille», tri Greenhowin kertomuksessa vuodelta 1860, julkaistu salaisen neuvoston (Privy Council) lääkärijäsenen määräyksestä (»Public Health, 3rd Report», I, 102—113), ja vihdoin herra Longen kertomuksessa vuodelta 1863, julkaistu »First Report of the Children's Employment Commission» (lasten työtä tutkivan komission ensimmäisessä kertomuksessa) 13. kesäkuuta 1863. Minulle riittää se, että lainaan vuosien 1860 ja 1863 kertomuksista muutamia riistettyjen lasten itsensä antamia todistajalausuntoja. Lasten mukaan arvosteltakoon aikuisten asemaa, etenkin tyttöjen ja vaimojen, ja vielä sellaisessa teollisuudessa, jonka rinnalla puuvillan kehääminen yms. näyttää hyvin miellyttävältä ja terveelliseltä toimelta.⁶⁶⁾

Wilhelm Wood, yhdeksänvuotias, »oli 7 vuoden ja 10 kuukauden vanha, kun hän tuli työhön». Alusta hän »ran moulds» (kantoj valmiiksi muovaillun tavaran kuivaushuoneeseen ja toi sen jälkeen tyhjät muotit takaisin). Hän tulee joka päivä kello 6 aamulla ja lopettaa noin kello 9 illalla. »Minä teen työtä klo 9:ään illalla jokaisena arkipäivänä. Niin on ollut esim. 7—8 viimeisen viikon aikana.» Siis seitsenvuotias lapsi tekee viisitoista tuntia työtä! J. Murray, kaksitoistavuotias poika lausuu:

»I run moulds and turn jigger» [minä kannan muotteja ja väännän pyörää]. »Minä tulen kello 6, toisinaan kello 4 aamulla. Koko viime yön olen tehnyt työtä kello 6:een saakka tänä aamuna. Sitten viimeistä edellisen yön en ole ollut vuoteessa. Paitsi minua työskenteli 8 tai 9 muuta poikaa koko viime yön. Kaikki, yhtä lukuunottamatta, ovat tulleet takaisin tänä aamuna. Minä saan viikossa 3 š 6 pennyä (1 taaleri 5 penniä). En saa enempää, vaikka teen työtä koko yön. Viime viikolla tein työtä kaksi yötä.» Fernyhough, kymmenvuotias poika, kertoo: »Minulla ei ole aina kokonaista tuntiakaan päivällisaikaa; usein vain puoli tuntia, joka torstai, perjantai ja lauantai.»⁶⁷⁾

Tri Greenhow sanoo, että elämänpituus Stoke-upon-Trentin ja Wolstantonin savenvaluseuduilla on erittäin lyhyt. Vaikka Stoken piirissä vain 30,6% ja Wolstantonin piirissä vain 30,4% yli kaksikymmenvuotisesta miespuolisesta väestöstä työskentelee saviastiatehtaissa, tämän ikäisten miesten keskuudessa tulee edellisessä piirissä enemmän kuin puolet, jälkimmäisessä noin $\frac{2}{5}$ rintatautiin aiheuttamista kuolemantapauksista asti-

⁶⁶⁾ Vrt. F. Engels, »Lage etc.», p. 249—251.

⁶⁷⁾ »Children's Employment Commission. First Report etc.», 1863, Appendix, p. 16, 19, 18.

antekijöiden osalle. Tri Boothroyd, joka harjoittaa lääkärintointia Hanleyssa, lausuu:

»Jokainen seuraava sukupolvi savenvalajia on kasvultaan kääpiömäisempi ja heikompi kuin edellinen.»

Samoin sanoo toinen lääkäri, herra McBean:

»Sen jälkeen kun minä 25 vuotta sitten aloitin lääkärintoineni savenvalajien keskuudessa, tämän luokan silmiinpistävä rappeutuminen on ilmennyt ruumiin pituuden ja painon jatkuvassa vähentymisessä.»

Nämä lausunnot on otettu tri Greenhowin kertomuksesta vuodelta 1860.⁶⁸⁾

Vuoden 1863 tutkijakunnan jäsenten kertomuksesta otamme seuraavan kohdan. Tri J. T. Arledge, Pohjois-Staffordshiren sairaalan ylilääkäri, sanoo:

»Luokkana savenvalajat, miehet ja naiset... edustavat ruumiillisesti ja siveellisesti rappeutunutta väestöä. He ovat tavallisesti kääpiöitä, huonorakenteisia ja usein rinnastaan väärinmuodostuneita. He vanhenevat ennen aikaan ja ovat lyhytikäisiä; he ovat hidaslousteisia ja vähäverisiä, heidän ruumiinrakenteensa heikkous ilmenee vaikealuontoisissa ruuansulatushäiriöissä, maksa- ja munuaisvicioissa ja leinissä. Ennen kaikkea heillä on taipumusta rintatauteihin, keuhkotulehdukseen, keuhkotautiin, henkitorventulehdukseen ja hengenahdistukseen. Eräs astmalaji on heille ominainen ja tunnettu nimellä savenvalajan hengenahdistus eli savenvalajan rintatauti. Risatauti, joka vaivaa nielurisoja, luustoa ja muita ruumiinosia, on enemmän kuin kahdella kolmasosalla savenvalajaväestöstä. Se ettei tämän piirin väestön rappeutuminen (degenerescence) ole vieläkin suurempi, riippuu yksinomaan siitä, että ympärillä olevalta maaseudulta tulee uutta väkeä ja että avioliittoja solmitaan terveemmän väestön kanssa.»

Herra Charles Parsons, joka vielä äskettäin oli lääkärinä samassa sairaalassa, kirjoittaa kirjeessään tutkijakunnan jäsenelle Longelle mm. seuraavaa:

»Minä voin puhua vain henkilökohtaisesta kokemuksesta, en tilastollisiin tietoihin nojaten, mutta en voi olla vakuuttamatta, että vihani kuohahiti yhä uudelleen nähdessäni noita lapsiraukkoja, joiden terveys uhrattiin heidän vanhempiensa ja työnantajien voitonhimon tyydyttämiseksi.»

Hän luettelee savenvalajien tautien syyt ja mainitsee tärkeimmäksi niistä »long hours» (»pitkät työtunnit»). Tutkijakunnan kertomuksessa lausutaan toivomus, että

»maailman silmissä niin huomattavassa asemassa olevan teollisuuden ei tarvitse enää kauan kantaa sitä häpeäleimaa, että sen suurta menestystä seuraa työväestön ruumiillinen rappeutuminen, moninaiset ruumiilliset kärsimykset ja aikainen kuolema, vaikka työväestön työ ja taitavuus on saanut aikaan niin suuria tuloksia.»⁶⁹⁾

⁶⁸⁾ »Public Health. 3rd Report etc.», p. 103, 105.

⁶⁹⁾ »Children's Employment Commission», 1863, p. 22, 24, XI.

Se mitä on sanottu Englannin astiatehtaista, pitää paikkansa myös Skotlantiin nähden.⁷⁰⁾

Tulitikkujen valmistus on peräisin vuodelta 1833, jolloin keksittiin menetelmä fosforin kiinnittämiseksi tulitikkuihin. Vuoden 1845 jälkeen on se kehittynyt nopeasti Englannissa ja levinnyt Lontoon taajaan asutuista osista myös Manchesteriin, Birminghamiin, Liverpooliin, Bristoliin, Norwichiin, Newcastleen ja Glasgowiin, ja sen mukana on levinnyt nopeasti myös suunsulku, jonka eräs Wienin lääkäreistä jo vuonna 1845 huomasi tulitikkutekijäin erikoiseksi taudiksi. Puolet työläisistä ovat lapsia alle 13 vuoden, ja nuoria alle 18 vuoden. Epäterveellisyytensä ja tympeytensä takia tämä teollisuus on niin huonossa huudossa, että vain kurjistunein osa työväenluokasta, puoleksi nälkiintyneet lesket yms. antavat lapsia sen palvelukseen, »repaleisia, puoleksi nälkiintyneitä, ihan turvattomia ja kaikkea kasvatusta vaille jääneitä lapsia.»⁷¹⁾ Todistajista, joita tutkijakunnan jäsen White (1863) kuulusteli, oli 270 alle 18-vuotiaasta, 40 alle 10-vuotiaasta, 10 vain 8- ja 5 vain 6-vuotiaasta. Työpäivä vaihteli 12:sta 14 ja 15 tuntiin, yötyötä, epäsäännölliset ruoka-ajat, enimmäkseen itse työhuoneissa, jotka fosfori oli myrkyttänyt. Dante löytäisi tässä teollisuudessa jotakin, joka ylittäisi hänen kamalimmatkin mielikuvansa helvetistä.

Tapettitehtaassa painetaan karkeammat lajit koneilla, hienommat käsin (block printing). Vilkkaimmat liikekuukaudet ovat lokakuun alusta huhtikuun loppuun. Tänä aikana tämä työ kestää usein ja melkein keskeytymättä kello 6:sta aamulla kello 10:een illalla ja myöhempäänkin yöhön.

J. Leach lausuu: »Viime talvena» (1862) »jäi 19 työstä 6 pois liikatyön tuottamien tautien takia. Pitäakseni heidät valveilla minun täytyy jatkuvasti huutaa heille.» W. Duffy: »Lapset eivät usein voineet väsymykseltä pitää silmiään auki, todellisuudessa me itsekkin usein häidin tuskin onnistuimme siinä.» J. Lightbourne: »Olen 13 vuoden ikäinen... Me teimme viime talvena työtä kello 9:ään illalla ja edellisenä talvena kello 10:een. Viime talvena minä melkein joka ilta itkin tuskasta, sillä jalkani olivat täynnä mätähaavoja.» G. Aspden: »Kun tämä poikani oli 7-vuotias, minä kannoin hänet tavallisesti selässäni edestakaisin lumessa kahlaten, ja hän teki tavallisesti työtä 16 tuntia!.. Minä olen usein polvistunut pannakseni ruokaa hänen suuhunsa, kun hän on seisonut koneen ääressä, jota hän ei ole saanut jättää eikä pysäyttää.» Smith, erään Manchesterin tehtaan johtaja ja osakas, ilmoitti: »Me» (hän tarkoittaa »käsii», jotka »meitä» varten työskentelevät) »teemme työtä keskeyttämättä sitä ruoka-ajoiksi, niin että päivän 10¹/₂-tuntinen työ on klo 4¹/₂ ip. valmis, ja kaikki myöhempi on ylityötä.»⁷²⁾ (Nauttiikohan tämä Smith ensinkään ruokaa 10¹/₂ tunnin aikana?)

⁷⁰⁾ Mt., s. XLVII.

⁷¹⁾ Mt., s. LIV.

⁷²⁾ Tätä ei ole käsiteltävä samaksi kuin lisätyöaika meidän käyttämässämme merkityksessä. Nämä herrat pitävät 10¹/₂ tuntista työtä normaalityöpäivänä, johon siis sisältyy normaali lisätyökin. Sitten alkaa »ylityö», josta maksetaan vähän paremmin.

»Me» (sama Smith) »lakkaamme harvoin työskentelemästä ennen kello 6 illalla» (hän tarkoittaa: lakkaamme käyttämästä »meidän» eläviä työvoimakoneitamme), »niin että me» (iterum Crispinus⁷⁷⁾ »oikeastaan teemme ylityötä koko vuoden... Lapset ja aikuiset» (152 lasta ja nuorta alle 18 vuoden ja 140 täysikasvuista) »ovat samalla tavoin tehneet viimeisten 18 kuukauden kuluessa työtä keskimäärin vähintään 7 päivää ja 5 tuntia viikossa eli 78½ tuntia viikossa. Kuutena viikkona, jotka päättyivät tämän vuoden» (1863) »toukokuun 2 päivänä, oli keskimäärä suurempi — 8 päivää eli 84 tuntia viikossa!»

Herra Smith, joka niin mielellään käyttää pluralis majestatis*, lisää kuitenkin hymyillen: »Konetyö on helppoa.» Ja taas ne tehtailijat, jotka valmistuttavat tapetteja käsin, sanovat: »Käsityö on terveellisempää kuin konetyö.» Yleensä herrat tehtailijat asettuvat närkästyneinä vastustamaan ehdotusta, että »koneet pantaisiin ainakin ruoka-ajoksi seisomaan». Herra Ottley, erään Boroughissa (Lontoo) olevan tapettitehtaan johtaja, sanoo:

»Laki, joka sallisi työnteon kello 6:sta aamulla kello 9:ään illalla, sopii meille (!) kyllä sangen hyvin, mutta tehdaslain tunnit — 6:sta aamulla 6:een illalla — eivät meille (!) sovi... Me seisautamme koneet päivällisajaksi» (mikä jalomielisyys!). »Seisauttaminen ei aiheuta sanottavaa paperin ja värin hukkaa.» »Mutta», hän lisää osaaottavasti, »minä ymmärrän mainiosti, että siihen liittyvä vahinko ei tuota tyydytystä.»

Tutkijakunnan kertomuksessa arvellaan naiivisti, että muutamien »johtavien toiminimien» pelko »menettää» aikaa, ts. vieraan työn anastamisaikaa ja sen kautta »voittoa», ei ole riittävä syy siihen, että alle 13-vuotisten lasten, ja alle 18-vuotisten nuorten annetaan 12—16 tuntia »olla vailla» päivällistä tai että sitä ehdetaan heihin samoin kuin työvälineisiin apuaineita: höyrykoneeseen hiiliä ja vettä, villaan saippuaa, rattaaseen öljyä jne., siis itse tuotantoprosessin aikana.⁷⁸⁾

Millään teollisuuden alalla Englannissa (emme nyt ota lukuun vasta äsken alettua koneellista leivänvalmistusta) ei ole näihin päiviin saakka säilynyt niin vanhanaikaista, vieläpä niin esikristillisaikaista tuotantotapaa — siitä voi vakuuttua lukemalla Rooman keisariajan runoilijoiden teoksia — kuin leipomoteollisuudessa. Mutta kuten on jo huomautettu, pääoma ei alussa välitä sen työprosessin teknisestä luonteesta, jonka se anastaa valtaansa. Se ottaa sen haltuunsa sellaisena kuin se on.

Myöhemmin tulemme näkemään, että työvoiman käytöstä niin sanotun normaalipäivän aikana maksetaan alle sen arvon, niin että »ylityöaika» on pelkkä kapitalistin maku, enemmänkin »lisätyön» pusertamiseksi, ja sellaisena se muuten pysyy silloinkin, kun »normaalipäivän» aikana käytetystä työvoimasta maksetaan todella täysi hinta.

* — tapaa puhua itsestään monikossa, kuten kruunattujen henkilöiden on tapana tehdä. *Toim.*

⁷⁸⁾ »Children's Employment Commission», 1863, Evidence, p. 123, 124, 125, 140 ja LXIV.

Uskomattoman laajan leivänväärennyksen, varsinkin Lontoossa, paljastivat ensiksi ravintoaineiden väärennyksen johdosta asetettu alahuoneen komitea (1855—1856) ja tri Hassalin kirja »Adulterations detected». ⁷⁴⁾ Näiden paljastusten seurauksena oli laki elokuun 6 p:ltä 1860 »for preventing the adulteration of articles of food and drink» [»ruoka- ja juoma-aineiden väärentämisen ehkäisemiseksi], tehoton laki, joka tietenkin kohtelee erittäin hienotunteisesti jokaista vapaakauppalaista, joka aikoo väärennettyjä tavaroita ostamalla ja myymällä »to turn an honest penny» (»ansaita kunniallisen pennin»). ⁷⁵⁾ Komitea itse ilmaisi enemmän tai vähemmän naiivisti käsityksensä, että vapaakauppa merkitsi olennaisesti kauppaa väärennetyillä eli, niin kuin englantilainen leikkillisesti sanoo, »sophisticoiduilla tuotteilla». Todellakin tällainen »sofistiikka» ymmärtää paremmin kuin Protagoras tehdä mustaa valkoisesta ja valkoista mustasta ja osoittaa paremmin kuin elealaiset ⁷⁶⁾ kaiken todellisen pelkäksi varjoksi. ⁷⁶⁾

Joka tapauksessa komitea oli kiinnittänyt yleisön huomion sen »jokapäiväiseen leipään» ja siten leipomiseenkin. Samaan aikaan yleisissä kokouksissa ja parlamentille jätetyissä anomuksissa kaikui Lontoon leipurikisällien valitushuuto liikarasisituksesta jne. Huuto tuli niin kiihkeäksi, että herra H. S. Tremenheere, joka myös oli usein mainitun vuoden 1863 valiokunnan jäsen, nimitettiin kuninkaalliseksi tutkimuskomissaariksi. Hänen kertomuksensa ⁷⁷⁾ ja todistajanlausunnot kiihottivat yleisöä, ei sen sydäntä, vaan sen vatsaa. Raamattua tunteva englantilainen tosin tiesi, että ihmisen, jollei hän jumalan armosta ole kapitalisti, maalordi tai virkaherra, tulee syödä leipänsä otsansa hiessä, mutta hän ei tiennyt, että ihmisen täytyy leivässään joka päivä syödä jokin määrä ihmishikeä, jota on maustettu paiseiden visvalla, hämähäkinverkoilla, torakoiden raadoilla ja mä-

⁷⁴⁾ Aluna, hienoksi jauhattuna tai suolaan sekoitettuna, on tavallinen kauppatavara, jolla on kuvaava nimi »baker's stuff» (leipurin aine).

⁷⁵⁾ Kuten tunnettua, noki on hyvin voimapitoinen hiilimuoto ja lannoite, jota kapitalistiset nokikolarit myyvät englantilaisille maanvuokraajille. Vuonna 1862 brittiläisten valamiesten oli eräässä oikeusjutussa päätettävä, onko noki, johon ostajan tietämättä on sekoitettu 90% tomua ja hiekkaa, »todellista» nokea »kaupallisessa» merkityksessä vai »väärennettyä» nokea »lainopillisessa» merkityksessä. »Amis du commerce» [kaupan ystävät] langettivat tuomion, että se on »todellista» kaupallista nokea ja hylkäisivät maanvuokraajan kanteen määräten hänen maksettavakseen vielä oikeuskulutkin.

⁷⁶⁾ Ranskalainen kemisti Chevallier mainitsee eräässä tutkielmassaan tavaroiden »sophistisoinimisesta» jonkin verran yli 600 tuotelajia ja sanoo löytäneensä kunkin tuotteen 10, 20, 30 eri väärennystapaa. Hän lisää tähän, ettei hän tunne kalkkia menettelytapoja, eikä mainitse kaikkia, jotka hän tietää. Sokerin väärentämistapoja hän luettelee 6, oliivijölyn 9, voion 10, suolan 12, maidon 19, leivän 20, viinan 23, jauhojen 24, suklaan 28, viinin 30, kahvin 32 jne. Itse hyvä jumalakaan ei välttä tätä kohtaloa. Ks. Rouard de Gard, »De la falsification des substances sacramentales». Paris 1856.

⁷⁷⁾ »Report etc. relative to the Grievances complained of by the Journeymen Bakers etc.». London 1862 ja »Second Report etc.». London 1863.

dänneellä saksalaisella hiivalla puhumattakaan alunasta, hiekkakivestä ja muista miellyttävistä kivennäisaineista. Huolimatta vähintäkään hänen pyhydestään »vapaakaupasta», tähän asti »vapaa» leipomoteollisuus asetettiin valtioneuvostojen valvonnan alaiseksi (parlamentin istunnon lopussa 1863) ja samalla parlamentin päätöksellä kiellettiin 18 vuotta nuoremmilta leipurinkisälleiltä työ klo 9:stä illalla kello 5:een aamulla. Tämä viimeinen määräys puhuu yhtä paljon kuin kokonaiset nidokset liikarasiituksesta tällä meistä niin patriarkallisen kotoiselta tuntuvalla liikealalla.

»Lontoolaisen leipurinkisällin työ alkaa tavallisesti klo 11 yöllä. Tähän aikaan hän tekee taikinan. Se on sangen vaivalloinen toimitus, joka kestää $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ tuntia aina leipomisen suuruuden ja hienouden mukaan. Sitten hän paneutuu leivinlaudalle, joka samalla on sen kaukalon kantana, missä taikina tehdään, ja nukkuu pari tuntia jauhosäkki päänalla ja toinen jauhosäkki peitteenään. Sitten alkaa riipä ja keskeytymätön 5-tuntinen työ: taikinan alustaminen, punnitseminen ja muovaaminen, uuniin työntäminen, uunista ottaminen jne. Leivintuvan lämpö on 75—90 astetta (24—32° Celsiusta) ja pienissä leipomoissa pikemminkin enemmän kuin vähemmän. Kun leivän, vehnäsän yms. tekeminen on päättynyt, alkaa leivän jakaminen; ja huomattava osa päiväläisistä, tehtyään mainitun kovan yötyön, kantaa päivällä leivän koreissa tai työntää sen kärryillä talosta taloon, ja työskentelee sillä välin vielä monesti leipomossa. Vuodenajan ja liikkeen laajuuden mukaan työ loppuu kello 1:n ja 6:n välillä ip., samalla kun toinen osa kisälleistä työskentelee leipomossa myöhäiseen iltaan.»⁷⁶⁾ »Lontoon sesongin aikana ne leipurinkisällit, joiden isännät myyvät 'täysiarvoista' leipää West Endissä, aloittavat työnsä säännöllisesti kello 11 yöllä ja ovat leipomistyössä aina klo 8:aan seuraavana aamuna keskeyttäen sen vain kerran tai kaksi usein hyvin lyhyiksi väliajoiksi. Heitä käytetään sitten kello 4:ään, 5:een, 6:een, vieläpä 7:ään leivän kuljettamiseen tai usein keksien leipomiseen leivintuvassa. Työn loputtua he saavat maata 6, usein vain 5 tai 4 tuntia. Perjantaina työ alkaa aina aikaisemmin, kello 10 illalla, ja kestää lakkaamatta — se on joko leivän valmistamista tai sen kauppaamista — lauantai-iltaan, kello 8:aan, mutta useimmiten kello 4:ään tai 5:een saakka yöllä sunnuntaita vasten. Vakavaraisissakin leipomoissa, jotka myyvät leipää 'täydestä hinnasta', työmiesten täytyy sunnuntaisin olla 4—5 tuntia suorittamassa valmistavia töitä seuraavaksi päiväksi... 'Underselling masters'in' (jotka myyvät leivän alle sen täyden hinnan) leipurinkisälleillä — näitä leipurimestareita on, niin kuin on mainittu, enemmän kuin $\frac{3}{4}$ Lontoon kaikista leipureista — on vielä pitemmät työntekijät, mutta heidän työnsä rajoittuu melkein kokonaan leivintupaan, sillä heidän isäntänsä, lukuunottamatta leivän toimittamista pienille sekatavarakaupoille, myyvät vain omassa myymälässään. Viikon loppupuolella... ts. torstaina, niissä alkaa työ kello 10 illalla ja jatkuu vain vähäisin keskeytyksin myöhään lauantai-iltaan.»⁷⁶⁾

Mitä tulee »underselling masters'eihin», niin porvarillinenkin katsantokanta myöntää, että: »kisällien maksamatta jäävä työ»

⁷⁶⁾ Mt., »First Report etc.», p. VI.

⁷⁷⁾ Mt., s. LXXI.

(the unpaid labour of the men) on heidän kilpataistelunsa perustana.⁸⁰⁾ Ja »full priced baker» [»leipuri, joka myy leivän täydestä hinnasta»] ilmiäntää »underselling» kilpailijansa tutkimuskomitealle vieraan työn varkaina ja väärentäjinä.

»He menestyvät ainoastaan yleisöä pettämällä ja sen kautta, että kiskovat kisälleistä 18 tuntia työtä 12 tunnin palkalla.»⁸¹⁾

Leivän väärennys ja sen leipuriluokan syntyminen, joka myy leipää alle sen täyden hinnan — nämä molemmat ilmiöt kehittyivät Englannissa 1700-luvun alusta lähtien, jolloin tämän ammatin ammattikuntaluonne oli hävinnyt ja kapitalisti mylläriin tai jauhovälittäjän muodossa astui nimellisen leipurimestarin taakse.⁸²⁾ Siten laskettiin pohja kapitalistiselle tuotannolle, työpäivän rajattomalle pidentämiselle ja yötyölle, joskin viimeksi mainittu sai itse Lontoossakin vasta 1824 vakavaa jalansijaa.⁸³⁾

Sanotun jälkeen käsittää kyllä, että komitean kertomuksessa leipurinkisällit lasketaan lyhytikäisten työläisten joukkoon, jotka, sitten kun he ovat onnellisesti vältäneet työväenluokan kaikille osille ominaisen lastenkuolevaisuuden, pääsevät harvoin 42 vuoden ikään. Siitä huolimatta leipurinammattiin pyrkijöitä on aina yllin kyllin. Lähteet, joista Lontoo ammentaa tätä »työvoimaa», ovat Skotlanti, Englannin läntiset maanviljelysalueet ja Saksa.

Vuosina 1858—1860 leipurinkisällit järjestivät Irlannissa omalla kustannuksellaan suuria kokouksia agitoidakseen yö- ja pyhätyötä vastaan. Yleisö asettui irlantilaisille ominaisella innokkuudella heidän puolelleen, kuten tapahtui esim. vuoden 1860 toukokuun kokouksessa Dublinissa. Tämän liikkeen avulla saatiinkin todella menestyksellä läpiajetuksi päivätyön yksinomainen käyttö Wexfordissa, Kilkennyssä, Clonmelissa, Waterfordissa ym.

»Limerickissä, jossa palkkakisällien kärsimykset, kuten yleisesti tiedettiin, menivät yli kaikkien rajojen, tämä liike tukautui leipurimestarien, etenkin leipurimyllärien vastustukseen. Limerickin esimerkki taannutti liikettä Ennisissä ja Tipperaryssa. Corkissa, jossa yleinen paheksuminen ilmeni kiihkeimmin, mestarit tekivät liikkeen tyhjäksi käyttämällä valtaan-

⁸⁰⁾ George Read, »The History of Baking». London 1848, p. 16.

⁸¹⁾ »Report (First) etc. Evidence». »Full priced baker'ien» lausunnot, Cheesman, s. 108.

⁸²⁾ George Read, »The History of Baking». London 1848. 1600- ja 1700-luvun vaihteessa leimattiin vielä kaikkiin mahdollisiin ammatteihin tuppautuvat factors (asiamiehet) virallisesti »public nuisances» [»yleiseksi turmioksi»]. Niinpä esim. suuri valaioikeus⁸⁴⁾ esitti neljännesvuotisessa rauhanuomioistunnossaan Somersetin kreivikunnan ala-huoneelle »presentment» [»selityksen»], jossa mm. sanotaan: »Nämä Blackwell Hallin asiamiehet ovat yleinen turmio ja tuho vaateliikkeelle ja ne olisi tuholaisina nujerrettava.» (»The Case of our English Wool etc.» London 1685, p. 6, 7.)

⁸³⁾ »First Report etc.» p. VIII.

sa ja ajamalla kisällit puille paljaille. Dublinissa mestarit tekivät mitä kiihkeintä vastarintaa ja vainoamalla niitä kisällejä, jotka olivat agitaa-tiotyön johdossa, pakottivat jäljellä olevat myöntymään ja alistumaan yö- ja pyhätyöhön.»⁸⁴⁾

Irlannissa hampaisiin saakka aseistetun Englannin halli-tuksen komitea tekee katkeran kiihkeitä vastaesityksiä Dubli-nin, Limerickin, Corkin ym. uppiniskaisille leipurimestareille.

»Komitea olettaa, että työtuntien määrää rajoittavat luonnonlait, joita ei voi rankaisematta loukata. Pakottaessaan työmiehiään poisajamisen uhalla loukkaamaan uskonnollisia vakaumuksia sekä maan lakeja ja hal-veksimaan yleistä mielipidettä» (tämä kaikki koskee pyhätyötä), »he kyl-vävät vihaa pääoman ja työn välille ja antavat esimerkin, joka on vaaral-linen uskonnolle, siveydelle ja yleiselle järjestykselle... Komitea olettaa, että työpäivän pidentäminen yli 12 tunnin on väkivaltaista sekaantumista työmiehen koti- ja yksityiselämään ja vie vahingollisiin siveellisiin loppu-tuloksiin sen kautta, että sekaannutaan työmiehen kotioloihin ja häiritään hänen velvollisuuksiensa täyttämistä perhettään kohtaan poikana, velje-nä, aviomiehenä ja isänä. 12 tuntia pitemmällä työllä on taipumus jäytää työmiehen terveyttä, se vie ennenaikaiseen vanhentumiseen ja varhaiseen kuolemaan ja siten saattaa onnettomuuteen työläisperheet, joilta juuri vält-tämättömimmällä hetkellä riistetään perheen isän turva» (sare deprived).⁸⁵⁾

Olemme nyt olleet Irlannissa. Kanavan toisella puolella, Skotlannissa peltotyömies, auran ajaja, valittaa, että hänen on tehtävä työtä 13—14 tuntia hyvin koleassa ilmanalassa ja 4 tun-tia lisätyötä sunnuntaina (tässä sapattipyhimysten maassa),⁸⁶⁾ samalla kun erään Lontoon suuren valamiesioikeuden edessä on syytettynä yhtäaikaan kolme rautatieläistä, matkustajajunan kon-dukööri, veturinkuljettaja ja merkinantaja. Suuri rautatieon-nettomuus on toimittanut satoja matkustajia toiseen maailmaan. Rautatieläisten leväperäisyys on onnettomuuden syynä. He selit-tävät yksimielisesti valamiehille, että 10—12 vuotta sitten he olivat tehneet työtä vain 8 tuntia päivässä. Viimeisten 5—6 vuoden aikana se oli kiristetty 14, 18 ja 20 tunniksi, ja matkahaluisten tulvan ollessa erittäin suuri, esim. huvimatkustajajunien aikoi-na, työ jatkui usein 40—50 tuntia keskeytymättä. He olivat ta-vallisia ihmisiä eivätkä mitään kykloopeja. Määrättynä hetkenä heidänkin työvoimansa herpaantuu. Heidän ruumiinsa jäykis-

⁸⁴⁾ »Report of Committee on the Baking Trade in Ireland for 1861.»

⁸⁵⁾ Mt.

⁸⁶⁾ Maanviljelystyömiesten yleinen kokous Lasswadessa Glasgowin luona, 5. tam-mikuuta 1866. (Ks. »Workman's Advocate» 13. tammikuuta 1866.) Maanviljelystyöväen trade unionin syntyminen vuoden 1865 lopussa, ennen kaikkea Skotlannissa, on histo-riallinen tapahtuma. Buckinghamshiressa, yhdessä Englannin sorretuimmista maan-viljelysaluista, palkkatyömiehet tekivät maaliskuussa 1867 suuren lakon korottaakseen viikkopalkan 9—10 s:stä 12 s:iin. (Edellä olevasta näkyy, että Englannin maanvilje-lysproletariaatin liike, joka sen valtaviin mielenosoitusten kukistamisen jälkeen, vuo-den 1830 jälkeen ja etenkin uuden köyhäinhoitolain voimaantulon jälkeen on ollut ko-konaan lamassa, alkaa jälleen kuusikymmentä luvulla, kunnes se vihdoin 1872 tulee käänteentekeväksi. Palaan tähän II osassa, samoin kuin vuoden 1867 jälkeen ilmesty-neisiin sinisiin kirjoihin englantilaisen maatyömiehen asemasta. Lisäys 3. painokseen.)

tyy, aivonsa lakkaavat ajattelemasta ja silmänsä näkemästä. Erittäin »respectable British Juryman» [»kunnioitettava brittiläinen valamies»] vastaa noihin selityksiin langettamalla tuomion tapoksi (manslaughter) määritellyn jutun siirtämisestä korkeampaan instanssiin sekä lausuu lempeästi laaditussa liitteessä sen hurskaan toivomuksen, että herrat rautatiepohatat suvaitisivat toki vastaisuudessa olla tuhlaavaisempia ja ostaisivat tarpeellisen määrän »työvoimia» sekä »pidättyväisempiä» eli »kiel-täytyvämpiä» eli »säästäväisempiä» maksetun työvoiman riistämässä.⁸⁷⁾

Kirjavasta joukosta kaikkiin ammatteihin, ikäluokkiin ja sukupuoliin kuuluvia työläisiä, jotka tunkeutuvat luoksemme kiihkeämmin kuin tapettujen sielut Odysseuksen päälle ja joista ilman heidän sinisiä kirjojaankin näkee ensi silmäyksellä liikarasi-tuksen merkit, otamme vielä kaksi olentoa: ompelijattaren ja karkeisepän. Heidän kouriintuntuva vastakohtaisuutensa todistaa, että pääoman edessä kaikki ihmiset ovat yhtäläisiä.

Kesäkuun viimeisellä viikolla 1863 kaikki Lontoon päivä-lehdet julkaisivat uutisen »sensaatiomaisella» otsakkeella: »Death from simple overwork» (»Kuollut pelkästä liikarasi-tuksesta»). Se koski kaksikymmenvuotiaan ompelijattaren Mary Anne Walk-ley'n kuolemaa. Hän oli ollut työssä eräässä hyvin kunnioitetta-vassa hovimuotiliikkeessä, jota johti eräs nainen miellyttävältä nimeltään Elise. Vanha, usein kerrottu juttu, tuli nyt uudelleen ilmi,⁸⁸⁾ nimittäin että nämä tytöt työskentelivät keskimäärin 16¹/₂ tuntia, mutta sesongin aikana usein 30:kin tuntia yhtä mittaa. Heidän nääntyvää »työvoimaansa» ylläpidettiin antamalla heille tarvittaessa sherryä, portviiniä tai kahvia. Ja oli juuri sesongin paras aika. Yhdessä kädenkäänteessä oli loihdit-tava valmiiksi jalosukuisten naisten loistopuvut tanssiaisiin, jotka pidettiin äsken maahan tuodun Walesin prinsessan kun-

⁸⁷⁾ »Reynolds' Newspaper», 21. tammikuuta 1866. Heti sen jälkeen sama viikko-lehti ilmoitti joka numerossaan uusista rautatieonnettomuuksista »hämmästyttä herättä-villä otsakkeilla»: »Kauheita ja tuhoisia tapauksia», »Pelottavia murhenäytelemiä» jne. Tähän vastaa eräs North Stafford -linjan työmies: »Jokainen tietää, mitä seuraa, jos veturinkuljettajien ja lämmittäjien tarkkaavaisuus silmänräpäyksensä herpaantuu. Ja kuinka voi muuten ollakaan, kun työaikaa rajattomasti jatketaan, vaikka ilma on kolko, ja kun on työskenneltävä ilman lepoa ja virkistystä? Ottakaamme esimerkiksi seuraava tapaus, joka on jokapäiväinen: viime maanantaina lämmittäjä aloitti päivä-työnsä hyvin varhain aamulla. Hän lopetti sen 14 tunnin 50 minuutin kuluttua. Ennen kuin hän edes oli saanut aikaa juodakseen teensä, hänet kutsuttiin uudestaan työhön... Hänen oli siis raadettava 29 tuntia 15 minuuttia keskeytymättä. Hänen viikkotyönsä loppupuoli oli seuraava: keskiviikkona 15 tuntia, torstaina 15 tuntia 35 minuuttia, per-jantaina 14¹/₂ tuntia, lauantaina 14 tuntia 10 minuuttia, yhteensä viikossa 88 tuntia 30 minuuttia. Ja ajatelkaa hänen hämmästyttävää, kun hänelle maksettiin vain 6 työpäi-vältä. Mies oli tulokas ja kysyi, mitä päivätyöllä käsitettiin. Vastaus: 13 tuntia, siis 78 tuntia viikossa. Mutta kuinka oli jäljellä olevien 10 tunnin 40 minuutin maksamisen laita? Pitkän riidan jälkeen hän sai 10 pennyn korvauksen.» (Samun lehden n:o 4. helmi-kuuta 1866.)

⁸⁸⁾ Ks. F. Engels, »Die Lage etc.», p. 253, 254.

niaksi. Mary Anne Walkley oli yhdessä 60 muun tytön kanssa työskennellyt keskeytymättä $26\frac{1}{2}$ tuntia, 30 tyttöä huoneessa, jossa oli tuskin $\frac{1}{3}$ tarpeellisesta kuutiomäärästä ilmaa, maaten yönsä kaksittain yhdellä vuoteella tukahduttavissa komeroissa, joihin makuuhuone oli karsinoitu lautaseinillä.⁸⁹⁾ Ja tämä oli Lontoon parhaita muotiliikkeitä. Mary Anne Walkley sairastui perjantaina ja kuoli sunnuntaina ehtimättä ommella sitä ennen, Elise-rouvan ihmeeksi, valmiiksi viimeistä tanssiaispukua. Kuolinvuoteelle liian myöhään kutsuttu lääkäri, herra Keys, todisti »Coroner's Jury» [»kuolinvalaoikeuden»] edessä kuivin sanoin:

»Mary Anne Walkley on kuollut sen takia, että on tehnyt liian kauan työtä täyteen sulotussa työhuoneessa ja nukkunut ylen ahtaassa, huonosti tuuletetussa makuuhuoneessa.»

Mutta antaakseen lääkeilille luennon sopivasta käyttäytymisestä, »Coroner's Jury» julisti:

»Vainaja on kuollut halvaukseen, mutta on syytä pelätä, että hänen kuolemaansa on jouduttanut liika työ liian täyteen ahdetussa työhuoneessa jne.»

»Morning Star», vapaakauppaherrojen Cobdenin ja Brightin äänenkannattaja, huudahti: »Meidän valkoiset orjamme saataan työllä hautaan ja he menehtyvät ja kuolevat huomiota-herättämättä.»⁹⁰⁾

⁸⁹⁾ Tri Letheby, lääkintähallituksessa (Board of Health) toimiva lääkäri, lausui silloin: »Makuuhuoneessa pitäisi olla täysi-ikäiselle ihmiselle ilmaa vähintään 300 kuutiojalkaa ja asuinhuoneessa 500 kuutiojalkaa.» Tri Richardson, erään Lontoon sairaalan ylilääkäri, sanoi: »Kaikenlaiset ompelijattaret, naisräätälit, vaatteentekijätaret ja tavalliset ompelijattaret kärsivät kolminkertaisesta kurjuudesta: liikatyöstä, ilman puutteesta ja ravinnon tai ruuansulatuksen puutteesta. Yleensä tällainen työ sopii joka tapauksessa paremmin naisille kuin miehille. Mutta tämän liikkeen turmiona on se, että sen on monopolisoitunut, etenkin pääkaupungissa, noin 26 kapitalistia, jotka pääomasta johtuvin voimakkeinoin (that spring from capital) pusertavat säästöä työstä» (force economy out of labour; hän tarkoittaa, säästävät kustannuksia työvoimaa tuhlaamalla). »Koko tämä työntekijätarien luokka tuntee heidän valtansa. Jos ompelijatar saa itselleen pienen piirin liiketuttavia, niin kilpailu pakottaa hänet tekemään kotona työtä kuoliaaksi asti säilyttääkseen ne itsellään, ja tällä samalla liikatyöllä hänen täytyy välttämättömästi rasittaa apulaisiainkin. Jos hänen liikkeensä epäonnistuu tai jollei hän voi perustaa itsenäistä liikettä, hän kääntyy suurliikkeen puoleen, missä työ ei ole sen vähempää, mutta missä maksu on varma. Siinä asemassa hänestä tulee suorastaan orja, jota jokainen virta yhteiskunnassa heittelee sinne tänne; milloin hän on kotona pienessä huoneessa nälkään nääntyen tai lähes siinä asemassa; sitten jälleen 15, 16 jopa 18 tuntia työtä vuorokaudessa tuskin siedettävässä ilmassa ja ruualla, jota — vaikka se olisi hyvääkkin — ei voi sulattaa puhtaan ilman puutteessa. Näissä uhreissa elää keuhkotauti, joka ei ole muuta kuin ilmatauti.» (Tri Richardson, »Work and Overwork», aikakausjulkaisussa »Social Science Review», 18. heinäkuuta 1863.)

⁹⁰⁾ »Morning Star», 23. kesäkuuta 1863. »Times» käytti hyväkseen tapahtumaa puolustaakseen amerikkalaisia orjienpitäjiä Brightia ym. vastaan. »Hyvin monet meistä», sanoo lehti, »arvelevat, että niin kauan kuin me annamme nuorten naistenme nälän ruoskan pakottamina piiskan iskujen asemesta työskennellä itsensä kuoliaaksi, meillä tuskin on oikeutta kiihottaa tulta ja miekkaa niitä perheitä vastaan, jotka ovat orjanomistajiksi syntyneet ja antavat orjiensa ainakin hyvästi syödä ja tehdä kohtuullisesti työtä.» (»Times», 2. heinäkuuta 1863.) Samaan tapaan tory-puolueen lehti »Standard» [15. elokuuta 1863] luki lakia pastori Newman Hallille: »Hän julistaa orjien omistajat kiroukseen, mutta rukoilee niiden ovellen ihmisten kanssa, jotka ovat antaneet Lontoon ajurien ja omnibussin kuljettajien ym. tehdä työtä 16 tuntia päivässä kolran paikalla.» Vihdoin puhui myös oraakkeli, herra Thomas Carlyle, josta minä jo vuonna 1850

»Työllä kuoliaksi rasittaminen ei ole päiväjärjestyksessä ainoastaan muotiliikkeiden työhuoneissa, vaan tuhansissa paikoissa, oikeastaan joka paikassa, missä liikettä harjoitetaan... Ottakaamme esimerkiksi karkeisseppä. Jos uskotaan runoilijoita, niin ei ole toista niin elämänhaluista, iloista miestä kuin karkeisseppä. Hän nousee aikaisin ja iskee kipinöitä ennen auringonnousua; hän syö ja juo ja makaa paremmin kuin muut ihmiset. Pelkästään fyysiseltä kannalta katsottuna hän on kohtuullisesti työskennellessään todellakin asemassa, joka on parhaimpia, mitä ihmisillä on. Mutta seuratkaamme häntä kaupunkiin ja luokaamme silmäys työtaakkaan, joka tuon vahvan miehen hartioille sälytetään, sekä siihen, mikä asema hänellä on maamme kuolleisuusluetteloissa? Marylebonessa» (joka on Lontoon suurimpia kaupunginosia) »karkeissepät kuolevat suhteessa 31:1000 vuodessa, eli 11 yli täysi-ikäisten miesten keskikuolleisuuden Englannissa. Tuo työ, joka on melkein vaistomaista ihmisen taitoa ja sinänsä moitteetonta, muuttuu liiallisen työmäärän takia tekijänsä turmioksi. Hän voi päivässä lyödä niin monta vasaran iskua, kävellä niin monta askelta, vetää niin monasti henkeään, suorittaa niin paljon työtä ja keskimäärin elää, sanokaamme, 50 vuotta. Hänet pakotetaan lyömään niin monta lyöntiä enemmän, kävelemään niin monta askelta enemmän, hengittämään niin paljon useammin päivässä ja kaiken kaikkiaan enentämään elämäntehtävänsä päivittäisin neljänneksellä. Hän koettaa niin tehdä, ja tuloksena on, että hän jonkin aikaa tekee $\frac{1}{4}$ enemmän työtä ja kuolee 37 vuoden ikäisenä 50 asemesta.»⁸¹⁾

4. PÄIVÄ- JA YÖTYÖ. VUOROTTELUJÄRJESTELMÄ

Pysyvä pääoma, tuotantovälineet ovat arvon lisäysprosessin kannalta katsottuna olemassa vain imeäkseen itseensä työtä ja jokaisessa työpisarassa suhteellisen määrän lisätyötä. Mikäli ne eivät tee sitä, niiden pelkkä olemassaolo tuottaa kapitalisteille negatiivisen tappion, sillä ne edustavat sinä aikana, jona ne ovat joutilaina, hyödyttöntä pääoman sijoitusta; tämä tappio tulee positiiviseksi heti kun keskeytys tekee tarpeellisiksi lisämenot työn uudestaan alkamista varten. Työpäivän pidentäminen yli luonnollisen päivän rajojen yötunteihin, vaikuttaa vain tilapäisapuna, sammuttaa vain vaillinaisesti pääomassa olevan elävän työveren vampyyrimaisen janon. Työn anastaminen vuorokauden kaikkien 24 tunnin aikana on sen vuoksi kapitalistisen tuotannon sisäinen pyrkimys. Mutta kun on fyysisesti mahdotonta riistää samoja työvoimia yhtä mittaa yötä päivää, niin fyysisen esteen voittamiseksi on tarpeen päivällä ja yöllä kulu-

palnatin sanat: »Nero on mennyt hiiteen, mutta hänen palvontansa on jäänyt jäljelle.»⁸⁰⁾ Koko aikakauden historian ainoan suur tapahtuman, Amerikan sisällissodan, hän tyypistää lyhyeen vertaukseen, että Pohjoisen Pekka tahtoo kaikella voimallaan iskeä Etelän Paavon pääkopan puhki, koska Pohjoisen Pekka »palkkaa» työmiehensä »päivittäin» ja Etelän Paavo »koko elinajaksi». (»Macmillan's Magazine». »Ilias Americana in nuce». Elokuu 1863.) Niin särkyi viimeinenkin toryjen suosion saippuakupla kaupunkilais-, mutta ei suinkaan maalais!-palkkatyömiestä kohtaan. Tämän suosion ytimenä on orjuus!

⁸¹⁾ Tri Richardson, mt.

tettujen työvoimien vuorottelu jossa voi tulla kysymykseen useita menettelytapoja, esim. siten järjestetty, että osa työväestöstä on viikon yötyössä, toisen päivätyössä jne. Tiedämme, että tämä vuorottelujärjestelmä, tämä vuorotyö, oli vallalla englantilaisen yms. puuvillateollisuuden nuoruuden kukoistuskautena ja kukoistaa nykyisin mm. Moskovan kuvernementin puuvillakehäämissä. Tämä 24-tuntinen tuotantoprosessi tavataan järjestelmänä nykyäänkin useissa Ison-Britannian tähän saakka »vapaisissa» teollisuudenhaaroissa, mm. Englannin, Walesin ja Skotlannin sulatoissa, pajoissa, valsilaitoksissa ja muissa metallitehtaissa. Työprosessi käsittää näissä paitsi 6:n arkipäivän 24 tuntia myös enimmäkseen sunnuntainkin 24 tuntia. Työläiset ovat miehiä ja naisia, täysi-ikäisiä ja lapsia kumpaakin sukupuolta. Lasten ja nuorten joukossa on kaiken ikäisiä 8:sta (muutamissa tapauksissa 6:sta) 18 vuoteen.⁹²⁾ Muutamilla työaloilla myös tytöt ja naiset työskentelevät yöllä yhdessä miespuolisen työväen kanssa.⁹³⁾

Paitsi yötyön yleisiä vahingollisia vaikutuksia,⁹⁴⁾ keskeytymätön kaksikymmenneltuntinen tuotantoprosessi tarjoaa hyvin tervetulleen tilaisuuden mennä nimellisen työpäivän rajojen yli. Esim. edellä mainituissa sangen rasittavissa teollisuudenhaaroissa on kunkin työläisen virallinen työpäivä enimmäkseen 12 tuntia, yö- tai päivätunteja. Mutta ylityöt yli näiden

⁹²⁾ »Children's Employment Commission. Third Report». London 1864, p. IV, V, VI.

⁹³⁾ »Sekä Staffordshiressä että Etelä-Walesissa käytetään nuoria tyttöjä ja naisia työssä hiilikaivoksissa ja koksiläjäillä, eikä ainoastaan päivällä, vaan myös yöllä. Tästä on usein huomautettu parlamentille esitetyissä kertomuksissa, että siihen liittyy suuria ja ilmeisiä vaaroja. Nämä naiset, joita pidetään työssä yhdessä miesten kanssa ja joita puivustaan tuskin voi erottaa heistä, ovat liian ja tomon tahranaamia, menettävät itsekunnioituksensa ja heidän luonteensa huononee. Tämä on suoranaisten seurauksien heidän epä-naisellisuudesta työstään.» (Mt., 194, s. XXVI. Vrt. »Fourth Report» (1865), n:o 61, s. XIII.) Samoin lasitehtaissa.

⁹⁴⁾ Eräs terästehtailija, joka käyttää lapsia yötyöhön, huomauttaa: »Tuntuu luonnolliselta, että pojat, jotka työskentelevät yöllä, eivät voi päivällä maata eivätkä saada kunnollista lepoa, vaan lakkaamatta juoksentelevät jossain seuraavana päivänä.» (»Children's Employment Commission. Fourth Report», № 63, p. XIII.) Auringonvalon tärkeydestä ruumiin ylläpitäjänä ja kehittäjänä huomauttaa eräs lääkäri mm.: »Valo vaikuttaa myös suoranaisesti ruumiin kudoksiin, jotka se tekee kiinteiksi ja kimmoisiksi. Niiden eläinten lihakset, joille ei anneta tarpeellista määrää valoa, tulevat sieni-mäisiksi ja kimmottomiksi, hermovoima menettää joustavuutensa kiihotusten puutteessa, ja kaiken sen muodostuminen, mikä on kehittymistilassa, surkastuu... Lasten terveydelle on erittäin tärkeää saada jatkuvasti ja runsaasti päivänvaloa ja olla auringonsäteiden suoranaisen vaikutuksen alaisina jonkin osan päivästä. Valo auttaa ruuan muuttumista hyväksi, plastiseksi vereksi ja vahvistaa muodostuvia lihassäikeitä. Se vaikuttaa samoin kiihotusaineena näköelimiin ja synnyttää siten suurempaa toimeliaisuutta eri aivotoinnoissa.» Herra W. Strange, Worcesterin »General Hospitalin» ylilääkäri, jonka teoksesta »Terveys»⁹⁵⁾ (1864) tämä kohta on otettu, kirjoittaa tutkimuskomissaari Whitelle: »Aikaisemmin minulla on ollut Lancashiressä tilaisuus tehdä huomioita yötyön vaikutuksista tehdaslapsiin, ja vastoin muutamien työnantajien niin mielellään antamia vakuutuksia, minä olen ehdottomasti sitä mieltä, että lasten terveys pian siitä kärsii.» (»Children's Employment Commission. 4th Report», № 284, p. 55.) Se että tällaisista asioista yleensä voi syntyä vakavaa erimielisyyttä, osoittaa parhaiten, millä tavoin kapitalistinen tuotanto vaikuttaa kapitalistien ja heidän kannattajien »aivotointaan».

rajojen ovat useissa tapauksissa, käyttäöksemme virallisen englantilaisen kertomuksen sanoja, »todellakin kauheita» (»truly fearful»).⁹⁵⁾ Siinä sanotaan:

»Kukaan ihminen ei voi ajatella sitä työ määrää, jonka todistajien lausuntojen mukaan 9—12-vuotiset pojat suorittavat, tulematta pakostakin siihen johtopäätökseen, että tätä vanhempien ja työnantajien vallan väärinkäytöstä ei saa enää sallia.»⁹⁶⁾

»Tapa yleensä teettää pojilla työtä vuorotellen päivällä ja yöllä johtaa sekä vilkkaina liikeaikoina että tavallisissakin oloissa työpäivän häpeälliseen pidentämiseen. Useissa tapauksissa tämä pidentäminen ei ole ainoastaan julmaa, vaan suorastaan uskomatonta. Ei voida välttää, että joku vuoropika jää syystä tai toisesta pois työstä. Yhden tai useamman läsnäolevan pojan, joka jo on tehnyt päivätyönsä, täytyy silloin täyttää poisjääneen sija. Tämä järjestelmä on niin yleisesti tunnettu, että erään valsaamon mestari vastasi kysymykseeni, kuinka poissaolevien poikien paikat täytetään, seuraavasti: 'Tiedänhän minä, että te tiedätte sen yhtä hyvin kuin minäkin' eikä hän ensinkään häennyntä tunnustaa asiaa sellaiseksi kuin se oli.»⁹⁷⁾

»Eräissä valsaamossa, jossa nimellinen työpäivä kesti kello 6:sta aamulla kello 5¹/₂:een illalla, eräs poika työskenteli 4 yötä joka viikko vähintään kello 8¹/₂:een illalla seuraavana päivänä... Ja tätä hän teki 6 kuukautta.» »Eräs toinen, 9-vuotias, työskenteli usein 3 kaksitoistatuntista työvoroa peräkkäin ja 10 vuoden vanhana 2 päivää ja 2 yötä peräkkäin.» »Kolmas, nyt 10-vuotias, työskenteli kello 6:sta aamulla kello 12:een yöllä, kolme yötä läpeensä ja kello 9:ään illalla muina öinä.» »Neljäs, nyt 13-vuotias, työskenteli kello 6 ip. seuraavan päivän kello 12:een kokonaisen viikon ajan, ja toisinaan kolme vuoroa peräkkäin, esim. maanantaiaamusta tiistaiyöhön.» »Viides, nyt 12-vuotias, työskenteli eräissä Stavelyn rautavalimossa kello 6:sta aamulla kello 12:een yöllä 14 päivää; hän on kykenemätön sitä enää tekemään.» George Allinsworth, 9-vuotias, sanoi: »Tulin tänne viime perjantaina. Meidän oli aloitettava seuraavana päivänä kello 3 aamulla. Jäin sen vuoksi tänne koko yöksi. Asun 5 mailin päässä täältä. Nukuin lattialla nahkainen esiliina allani ja pieni takki peitteenäni. Kahtena muuna päivänä olin täällä kello 6 aamulla. Niin, tämä on kuuma paikka! Ennen kuin tulin tänne, työskentelin niin ikään kokonaisen vuoden sulatossa. Se oli suuri tehdas maalla. Minä aloitin samoin lauantaiamuaisin kello 3, mutta saotin ainakin mennä maata kotiin, koska se oli lähellä. Muina päivinä aloitin kello 6 aamulla ja lopetin kello 6 tai 7 illalla» jne.»⁹⁸⁾

⁹⁵⁾ Mt., n:o 57, s. XII.

⁹⁶⁾ Mt. (»4th Report», 1865) n:o 58, s. XII.

⁹⁷⁾ Mt.

⁹⁸⁾ Mt., s. XIII. Näiden »työvoimien» kehitystason täytyy luonnollisesti olla sellaisen, millaiseksi se näyttäytyy seuraavassa keskustelussa erään tutkimuskomissaarin kanssa! Jeremiah Haynes, 12 vuoden ikäinen: »...neljä kertaa neljä on kahdeksan, mutta neljä neljää (4 fours) on 16... Kuningas on se, jolla on kaikki raha ja kulta. (A king is him that has all the money and gold.) Meillä on kuningas; sanotaan, että hän on kuningatar, sanovat häntä prinsessa Alexandraksi. Sanotaan, että hän on nainut kuningattaren pojan. Prinsessa on mies.» Wm. Turner, kaksitoistavuotias: »En elä Englannissa. Luulen, että sellainen maa on olemassa, mutta en ole ennen tiennyt siitä mitään.» John Morris, nelitoistavuotias: »Olen kuullut kerrottavan, että jumala on luonut maailman ja että kaikki kansa hukkui yhtä ihmistä lukuunottamatta; olen kuullut, että tämä oli ollut pieni lintu.» William Smith, viisitoistavuotias: »Jumala loi miehen, mies vaimon.» Edward Taylor, viisitoistavuotias: »En tiedä mitään Lontoosta.» Henry Matthewman, seitsentoistavuotias: »Käyn joskus kirkossa... Nimi, josta siellä saarnataan, on muuan Jeesus Kristus, mutta en voi mainita mitään muita nimiä enkä voi hänestäkään mitään sanoa. Häntä ei ole murhattu, vaan hän kuoli niin kuin muutkin ihmiset. Hän ei ollut samanlainen kuin muut ihmiset muutamissa suhteissa, koska hän oli uskonnollinen muutamissa suhteissa ja muut eivät sitä ole.» (»He was not the same as other people

Kuulkaamme nyt, kuinka pääoma itse käsittää tämän kaksikymmentäneljätuntisen järjestelmän. Se sivuuttaa tietysti vaieten tämän järjestelmän liiallisuudet ja sen väärinkäyttämisen työpäivän »julmaan ja uskomattomaan» pidentämiseen. Se puhuu järjestelmästä vain sen »normaalissa» muodossa.

Terästehtailijat, herra Naylor ja Vickers, joilla on työssä 600—700 henkilöä, ja niistä vain 10% alle 18 vuoden, ja näistä taas vain 20 poikaa yötyössä, sanovat seuraavaa:

»Pojat eivät ensinkään kärsi kuumuudesta. Lämpö määrä on todennäköisesti 86—90 astetta [Fahrenheitin mukaan; 30°—32°C]... Paja- ja valssilaitoksissa 'kädet' työskentelevät vuorotellen päivin ja öin, mutta sitä vastoin kaikki muu työ on päivätyötä, kello 6:sta aamulla kello 6:een illalla. Pajassa työskennellään kello 12:sta—12:een. Muutamat 'kädet' työskentelevät aina yöllä vuorottelematta päivä- ja yötyötä... Meistä ei näytä siltä, että päivä- tai yötyö vaikuttaa eri lailla terveyteen» (herrojen Naylorin ja Vickersinkö?) »ja todennäköisesti väki nukkuu paremmin silloin, kun sillä on sama lepoaika, kuin silloin, kun se vaihtelee... Noin 20 alle 18 vuoden ikäistä poikaa työskentelee yövuorossa... Me emme voi tulla toimeen (not well do) ilman 18 vuotta nuorempien poikien yötyötä. Meidän vastaväitteenämme on tuotantokustannusten lisääntyminen. On vaikea saada taitavia 'käsiiä' ja työnjohtajia, mutta poikia saa niin paljon kuin tahtoo... Luonnollisesti yötyön rajoittaminen ei vaikuttaisi suuresti meihin eikä sillä olisi mitään merkitystä meille ottaen huomioon sen pienen määrän poikia, joita me käytämme työssämme.»⁹⁹⁾

Herra J. Ellis, herrojen John Brown & Co:n teräs- ja rautatehtaista, joissa on työssä 3000 miestä ja poikaa, niistä osa raskaissa teräs- ja rautavalutöissä »vuorotellen päivin ja öin», sa-

in some ways, because he was religicus in some ways, and others isn't.» (Mt., n:o 74, s. XV.) »Perkele on hyvä mies. Minä en tiedä, missä hän elää. Kristus oli huono mies.» (»The devil is a good person. I don't know where he lives.» »Christ was a wicked man.») »Tämä tyttö (10-vuotias) tavaa God [jumala] -sanan asemesta Dog [koira] eikä tiedä kuningattaren nimeä.» (»Children's Empl. Comm. 5th. Rep.» 1866, p. 55, № 278.) Sama järjestelmä, joka vallitsee mainituissa metallitehtaissa on käytännössä myös lasi- ja paperitehtaissa. Paperitehtaissa, joissa paperi tehdään koneilla, on yötyö säännöllisesti käytännössä kaikissa prosesseissa paitsi lumppujen lajittelussa. Muutamissa tapauksissa jatketaan vuoroötyötä lakkaamatta koko viikon tavallisesti sunnuntaiyöstä seuraavaan sunnuntainvastaiseen yöhön kello 12:een. Miehistö, joka on päivävuorossa, työskentelee 5 päivänä 12 ja yhtenä 18 tuntia, ja yövuoron miehet 5 yönä 12 tuntia ja yhtenä 6 tuntia joka viikko. Muissa tapauksissa kumpikin vuoro tekee 24 tuntia toinen toisensa jälkeen vuoropäivin. Yksi vuoro työskentelee 6 tuntia maanantaina ja 18 tuntia lauantaina saadaksesen 24 tuntia täyteen. Muissa tapauksissa on pantu toimeen välijärjestelmä, jossa kaikki paperinvalmistuskoneita hoitavat henkilöt tekevät kunakin viikonpäivänä 15—16 tuntia työtä. Tässä järjestelmässä, tutkimuskomissaari Lord sanoo, näytävät yhtyvän kaikki kaksitoista- ja kaksikymmentäneljätuntisen vuorotellun pahan puolet. Lapset alle 13 vuoden, nuorukaiset alle 18 vuoden ja naiset työskentelevät tämän yljärjestelmän alaisina. Kaksitoistatuntisen järjestelmän aikana heidän täytyi vuorotellun poisjäämisen takia joskus tehdä työtä kaksinkertainen vuoro, 24 tuntia. Todistajien lausunnot osoittavat, että pojat ja tytöt tekevät hyvin usein ylityötä, joka usein venyy 24, vieläpä 36 tuntiin keskeytymättömäksi työksi. »Jatkuvassa ja muuttumattomassa» työssä kiillotusluoneissa tapaa 12-vuotiaita tyttöjä, jotka tekevät kuukauden läpeensä 14 tuntia työtä päivässä, »ilman mitään säännöllistä lepoa tai keskeytystä, paitsi kahta, korkeintaan kolmea puoli tuntia pitkää ruoka-aikaa». Muutamissa tehtaissa, joissa säännöllinen yötyö on kokonaan lakkautettu, tehdään kaubean paljon ylityötä ja »usein mitä ilkaisimmissa, kuumimmista ja yksitoikkisimmissa työprosesseissa». (»Children's Employment Commission. 4th Report», 1865, p. XXXVIII, XXXIX.)

⁹⁹⁾ »Fourth Report etc., 1865, № 79, p. XVI.

noo, että vaikeissa teräsvalimon töissä on yksi tai kaksi poikaa kahta miestä kohden. Heidän liikkeessään on 500 poikaa alle 18 vuoden ja niistä noin $\frac{1}{3}$ eli 170 alle 13 vuoden. Ehdotetusta lainmuutoksesta herra Ellis arvelee:

»Minä en luule, että olisi kovin paheksuttavaa (very objectionable), jos ei kenenkään alle 18 vuotta vanhan henkilön sallittaisi työskennellä enempää kuin 12 tuntia 24:stä. Mutta en usko, että voitaisiin vetää mitään rajaviivaa 12 vuotta vanhempien poikien tarpeellisuudesta yötyössä. Ottaisimme enemmän vastaan sellaisen lain, joka kieltäisi yleensä käyttämästä työssä alle 13 tai vaikkapa alle 15 vuoden ikäisiä poikia, kuin lain, joka kieltäisi meitä käyttämästä yöllä niitä poikia, jotka meillä kerran on. Poikien, jotka ovat päivävuorossa, täytyy vuorostaan työskennellä myös yövuorossa, koska miehet eivät voi lakkaamatta tehdä yötyötä; se turmelisi heidän terveytensä. Me uskomme kuitenkin, että yötyö viikon väliajoin ei vahingoita.» (Herrat Naylor ja Vickers, puolustaessaan liikkeensä etuja, uskoivat päinvastoin, että jatkuvan yötyön sijasta juuri jaksoittain vaihteleva yötyö tuottaisi mahdollisesti vahinkoa.) »Ihmiset, jotka suorittavat vuoronperäistä yötyötä, näyttävät meistä aivan yhtä terveiltä kuin ne, jotka tekevät työtä vain päivällä... Meidän vastaväitteemme sitä vastaan, ettei poikia alle 18 vuoden saisi käyttää yötyöhön, johtuisivat ainoastaan kustannusten lisääntymisestä, mutta tämä onkin ainoa syy.» (Kuinka kynnillisen naiivia!) »Meistä tuntuu, että tämä kustannusten lisääntyminen olisi suurempi kuin mitä liike (the trade) voisi kestää menestystään vahingoittamatta. (As the trade with due regard to etc. could fairly bear!)» (Mitä lavertelevaa sanavelliä!) »Työ on täällä harvinaista ja voisi käydä riittämättömäksi sellaisen säännöstelyn vallitessa» (ts. Ellis, Brown & Co. voisivat joutua siihen kohtalokkaaseen asemaan, että heidän olisi maksettava työvoimasta sen koko arvo).¹⁰⁰⁾

»Herrojen Cammel & Co:n 'Cyklop' teräs- ja rautatehtaat ovat yhtä suuret kuin mainittujen John Brown & Co:n. Toimitusjohtaja oli jättänyt todistajalausuntonsa hallituksen komissaarille Whitelle kirjallisesti, mutta sittemmin hän katsoi sopivaksi hävittää käsikirjoituksen, joka oli palautettu hänelle tarkastettavaksi. Mutta herra Whitellä on hyvä muisti. Hän muistaa vallan hyvin, että näille herroille Cyklopeille lasten ja nuorten yötyön kieltö oli 'mahdoton asia; se oli samaa kuin panna heidän tehtaansa seisomaan', ja kuitenkin heidän liikkeessään ei ole paljoa enempää kuin 6% poikia alle 18 ja vain 1% alle 13 vuoden!»¹⁰¹⁾

Herra E. F. Sanderson — edusti toiminimeä Sanderson, Bros. & Co., jolla on teräsvalu-, valssi- ja pajalaitoksia Attercliffessa — sanoi samasta asiasta seuraavaa:

»Syntyisi suuria vaikeuksia, jos kiellettäisiin 18 vuotta nuorempia poikia työskentelemästä yöllä; päävaikeutena olisi kustannusten lisääntyminen, jonka poikien työn korvaaminen miesten työllä aiheuttaisi. En voi sanoa kuinka suureksi se tulisi, mutta todennäköisesti ei se tulisi niin suureksi, että tehtailija voisi korottaa teräksen hintaa, ja siis häntä kohtaisi vahinko, kun miehet» (miten pölkkypäistä väkeä he ovatkaan!) »luonnollisesti eivät tahtoisivat ottaa sitä kärsittäväkseen.» Herra Sanderson ei tiedä, kuinka paljon hän lapsille maksaa, mutta »ehkäpä se nousee 4—5 š:iin vii-

¹⁰⁰⁾ Mt., n:o 80, s. XVI.

¹⁰¹⁾ Mt., n:o 82, s. XVII.

kossa... Poikien työ on sellaista, että yleensä» (»generally», tietysti ei aina »erikoisesti») »poikien voimat siihen aivan hyvin riittävät, eikä siis miesten suuremmasta voimasta olisi sellaista etua, että tappio tulisi korvatuksi, tai olisi sitä vain niissä muutamissa tapauksissa, joissa metalli on hyvin painavaa. Miehillä olisi myös vähemmän mieluista, jos heillä ei olisi mitään poikia käskettävänä, sillä aikuiset eivät ole niin tottelevaisia. Sitä paitsi poikien täytyy nuoresta pitäen oppia ammatti. Poikien työn rajoittaminen pelkkään päivätyöhön ei tuottaisi tätä tulosta.»

Ja miksei? Mikseivät pojat voi oppia »ammattiaan» päivällä? Mikä on syy?

»Koska sen kautta miehet, jotka vuoroviikoin tekevät työtä päivällä ja yöllä, erotettuina puoleksi aikaa työvuoronsa pojista, menettäisivät puoleksi sen voiton, minkä he heistä saavat. Sitä opetusta, jonka he antavat pojille, pidetään näet osana näiden poikien työpalkasta, ja se antaa miehille tilaisuuden saada poikien työ halvemmalla. Jokainen mies menettäisi puolet voitostaan.»

Toisin sanoen herrojen Sandersonien täytyisi maksaa osa täysikasvuisten miesten työpalkasta omasta taskustaan, sen sijaan että he maksavat sen poikien yötyöllä. Herrojen Sandersonien voitto tässä tapauksessa jonkin verran alenisi, ja siinä on Sandersonien pätevä syy, minkä tähden pojat eivät voi oppia työtään päivällä.¹⁰²⁾ Sitä paitsi tämän takia miehet, jotka nyt vuorottelisivat poikien kanssa, joutuisivat tekemään säännöllisesti yötyötä, ja he eivät sitä kestäisi. Lyhyesti sanoen vaikeudet olisivat niin suuret, että ne todennäköisesti veisivät yötyön täydelliseen poistamiseen. »Mitä itse teräksen tuotantoon tulee», E. F. Sanderson sanoo, »ei siihen tulisi vähintäkään muutosta, mutta!» Mutta herroilla Sandersoneilla on enemmänkin tekemistä kuin teräksen valmistus. Teräksen tekeminen on vain voiton tekemisen veruke. Sulatusuunien, valsaamoiden yms., tehdasrakennusten, koneiden, raudan, hiilen yms. on tehtävä enemmänkin kuin muututtava teräkseksi. Ne ovat olemassa imeäkkeen lisätyötä, ja ne imevät luonnollisesti enemmän 24 tunnissa kuin 12:ssa. Ne antavat tosiaankin jumalan ja lain puolesta Sandersoneille oikeuden tietyn miesmäärän työaikaan vuorokauden kaikkien 24 tunnin aikana; ne menettävät pääoman luonteen ja ovat siis Sandersoneille pelkäksi tappioksi niin pian kuin niiden toiminta työn imemiseksi keskeytetään.

»Mutta silloin suuri, kallisarvoinen kone olisi puolet ajasta joutilaana, ja se tuottaisi tappiota, ja sitä tuotemäärää varten, jonka me nykyisen järjestelmän vallitessa voimme valmistaa, meidän täytyisi kaksinkertaistaa huoneistojen ja koneiden määrää, mikä tekisi kustannukset kaksinkertaisiksi.»

¹⁰²⁾ »Meidän ajatusrikkaana ja mietiskelevänä aikanamme se, joka ei osaa esittää kaikelle, huonoimmalle ja kieroimmallekin, pätevää perustetta, ei ole vielä pitkälle päässyt. Kaikki, mikä maailmassa on tullut turmelluksi, on siksi tullut pätevien syiden takia.» (Hegel, »Encyklopädie». Erster Theil. »Dic Logik». Berlin 1840, S. 249.)

Mutta miksi juuri nämä Sandersonit vaativat etuoikeutta ennen muita kapitalisteja, jotka saavat teettää työtä vain päivällä ja joiden rakennukset, koneet, raaka-aineet ovat siis yöllä »joutilainaa»?

»Onhan totta», E. F. Sanderson vastaa kaikkien Sandersonien puolesta, »onhan totta, että tämä jouten olevan koneiston aiheuttama vahinko kohtaa kaikkia tehtaita, joissa työskennellään vain päivällä. Mutta sulatusuunien käyttö tuottaisi meille erikoisen lisätappion. Jos ne pidetään käynnissä, haaskataan polttoainetta» (sen sijaan että nyt haaskataan työläisten elinainetta), »ja jollei niitä pidetä käynnissä, menee aikaa hukkaan tulen uudelleen sytyttämiseen ja tarpeellisen lämpömäärän saavuttamiseen» (kun taas jopa kahdeksanvuotiaiden lasten makuuajan menetyks merkittävää voittoa työajassa Sandersonin kuppikunnalle), »ja itse uunitkin kärsivät lämpömäärän vaihtelusta» (kun samat uunit eivät kuitenkaan ensinkään kärsi työn päivä- ja yövuorottelusta).¹⁰³

5. TAISTELU NORMAALITYÖPÄIVÄSTÄ. PAKKOLAIT TYÖPÄIVÄN PIDENTÄMISEKSI 1300-LUVUN PUOLIVÄLISTÄ 1600-LUVUN LOPPUUN

»Mitä on työpäivä?» Kuinka pitkä on se aika, minkä pääoma saa kuluttaa sitä työvoimaa, jonka päiväarvon se maksaa? Kuinka paljon työpäivää voidaan pidentää yli itse työvoiman uusintamiseen välttämättömän työajan? Olemme nähneet pää-

¹⁰³) »Children's Employment Commission. 4th Report etc., 1865, № 85, p. XVII. Samanlaisiin herrojen lasitehtailijoiden heiliin arveluihin, että »säännölliset ruokajat» lapsille ovat mahdottomat, koska sen kautta määrätty paljous kuumuutta, joka uuneista säteilee, olisi »pelkkää tappiota» tai »menisi hukkaan», tutkimuskomissaari White vastaa aivan toisin kuin Ure. Senior ym. ja heidän viheliäiset saksalaiset jäljitelijänsä Roscher ym., jotka ovat liikuttuneita kapitalistien »pidättyväisyydestä», »kieläytymisestä» ja »säätäväisyydestä» rahojen käytössä sekä heidän timur-tamerlanilaisesta »tuhlaamisestaan» ihmiselämän käytössä White sanoo: »Jos kohta säännöllisten ruoka-aikojen takaamiseksi häviäkin jokin määrä lämpöä yli nykyisen määrän, niin rahan arvossakaan se ei ole mitään verrattuna siihen elinvoiman hukkaan ('the waste of animal power'), joka valtakunnalle koituu siitä, ettei lasitehtaissa työskentelevillä kasvukäisillä lapsilla ole joutoaikaa edes sen vertaa, että he voisivat mukavasti syödä ja sulattaa ruokansa.» (Mt., s. XLV.) Ja tämä »kukoistusvuotena» 1865! Lukuunottamatta voiman menetystä nostamiseen ja kantamiseen sellainen lapsi kävelee pullo- ja piilasi-osastoissa suorittaessaan keskeyttämättä työtään 15—20 englanninpeninkulmaa 6 tunnissa! Ja työ kestää usein 14—15 tuntia! Useissa lasitehtaissa on samanlainen kuusituntinen vuorottelujärjestelmä kuin Moskovan kehräämössä. »Viikon työaikana on pisin keskeytymätön lepoaika kuusi tuntia, ja siitä on vähennettävä aika, joka kuluu tehtaan menoon ja takaisin tuloon, peseytymiseen, pukeutumiseen, syömiseen, mikä kaikki vaatii aikaa. Näin ollen jäljelle jää todellisuudessa hyvin lyhyt lepoaika. Eikä mitään aikaa muuten kuin unen kustannuksella leikkiin ja raittiin ilman saamiseen, mikä olisi kuitenkin niin välttämätöntä lapsille, jotka tekevät niin kuumassa ilmassa niin rasittavaa työtä... Tätä lyhyttäkkin unta häiritsee se, että lapsen on itse herättävä itsensä yöllä työhön, ja päivällä hänet herättää ulkoa kuuluva melu.» Herra White esittää tapauksia, jolloin poika on työskennellyt 36 tuntia peräkkäin ja 12-vuotiaat pojat ovat raataneet klo 2:een yöllä ja sitten nukkuneet työhuoneissa klo 5:een aamulla (3 tuntia!) aloittaakseen jälleen päivän työn! »Se työmäärä», yleisen kertomuksen toimittajat, Tremheere ja Tufnell, sanovat, »jonka pojat, tytöt ja naiset suorittavat päivittäisen tai yöllisen pakkotyönsä aikana työn!» (spell of labour), on kerrassaan tarunomainen.» (Mt., s. XLIII ja XLIV.) Sillä välin »itsekieläytyvä» lasikapitalisti hoippuu myöhään yöllä portviiniin höyryt päässään klubista kotiinsa mielettömästi itseksen hymisten: »Britons never, never shall be slaves!» [»Britit eivät koskaan, koskaan tule orjiksi!»]¹⁰⁴

oman vastaavan näihin kysymyksiin: työpäivä on 24 täyttä tuntia vähennettynä ne muutamat lepo hetket, joita ilman työvoima on ehdottomasti kykenemätön palvelemaan uudelleen. Ensiksikin on itsestään selvää, että työmies ei koko elämänsä aikana ole mitään muuta kuin työvoima, että siis kaikki hänen käytettävissä oleva aikansa on luonnostaan ja lain mukaan työaikaa, siis kokonaan pääoman omalle arvonnalisäykselle kuuluvaa. Aika inhimillisen sivistyksen saamiseen, henkiseen kehittymiseen, yhteiskunnallisten tehtävien täyttämiseen, seuraelämäään, ruumiillisten ja henkisten elinvoimien vapaaseen leikkiin, vieläpä sunnuntain viettämiseenkin — olipa se sitten vaikka itse sattipyhimysten luvatussa maassa¹⁰⁴⁾ — se on pelkkää pötyä! Mutta rajattoman sokeassa kiihkossään, lisätöyön sudennälässään, pääoma ei murra ainoastaan työpäivän siveellisiä, vaan myös sen puhtaasti fyysiset äärrirajat. Se riistää ajan ruumiin kasvamiselta, kehittymiseltä ja terveeltä voimissa pysymiseltä. Se nielee ajan, joka on tarpeen raittiin ilman ja auringonvalon nauttimiseen. Se näpistää ruoka-ajasta ja liittää sen, mikäli mahdollista, itse tuotantoprosessiin, niin että työmieheen pannaan ruokaa ikään kuin hän olisi pelkkä työväline, samoin kuin höyrykattilaan pannaan hiiliä ja koneistoon talia tai öljyä. Elinvoiman kokoamiseen, uudistamiseen ja virkistämiseen tarvittavan terveen unen se lyhentää niin moneksi jähmettymistuniksi kuin on välttämätöntä loppuun väsytetyn elimistön jälleen elävöittämiseksi. Sen sijaan, että työvoiman normaalikunnossa säilyminen olisi työpäivän rajana, työvoiman mahdollisimman suuri päivittäinen käyttäminen, niin sairaalloisen väkivaltaista ja tuskallista kuin se onkin, määrää tässä työmiehen lepoajan rajat. Pääoma ei kysy työvoiman elämän-pituutta. Sitä liikuttaa yksinomaan se suurin määrä työvoimaa, mikä yhden työpäivän kuluessa voidaan saada irti. Se saavuttaa tämän päämäärän lyhentämällä työvoiman elinikää, samoin kuin ahne maanviljelijä saa lisääntymään maantuoton ryöstämällä maasta sen hedelmällisyyden.

¹⁰⁴⁾ Englannissa esim. vieläkin tuomitaan siellä täällä maaseudulla työmies vankeusrangaistukseen sapatin rikkomisesta, jos hän on työskennellyt sunnuntaina pikku puutarhassaan kotinsa edustalla. Samaa työmiestä rangaistaan työsovimuksen rikkomisesta, jos hän jää sunnuntaina, olkooppa vaikka uskonnollisten pühänpäivien vuoksi, pois jostain metalli-, paperi- tai lasitehtaasta. Puhdasoppinen parlamentti ei kallista korvaansa sapatin rikkomiselle, kunhan se vain tapahtuu pääoman arvonnalisäysprosessissa. Erdässä kirjelmässä (elokuu 1863), jossa Lontoon kala- ja siipikarjamyymälöissä työskentelevät päiväpalkkalaiset anovat sunnuntaitöyön poistamista, sanotaan, että heidän työnsä on 6 ensimmäisenä viikonpäivänä keskimäärin 15 tuntia päivässä ja sunnuntaina 8—10 tuntia. Tästä kirjoituksesta näkyy, että etenkin Exeter Hallin⁸³ ylimyksellisten hurskastelijain kutkuava herkkuisuus edistää tätä »sunnuntaitöytä». Nämä »pyhimykset», jotka ovat niin innokkaita »in cute curanda» [vatsaansa hoitaessaan], osoittavat kristillisyyttään siinä alttiudessa, millä he sietävät muiden ihmisten liikatyötä, puutetta ja nälkää. Obsequium ventris istis perniciosis est [vatsan vaatimusten tyydyttäminen olisi nolle (työmiehille) paljon turmiollisempaa].

Kapitalistinen tuotanto, joka oleellisesti on lisäarvon tuottamista, lisätöön imemistä, ei siis aiheuta työpäivää pidentämällä ainoastaan ihmistyövoiman surkastumista, siltä kun riistetään sen normaalit siveelliset ja aineelliset kehitys- ja toimintamahdollisuudet. Se aiheuttaa itse työvoiman ennaikaisen uupumisen ja kuoleutumisen.¹⁰⁵⁾ Se pidentää työmiehen tuotantoaikaa tietyksi ajanjaksoksi lyhentämällä hänen elinaikaansa.

Mutta työvoiman arvoon sisältyy niiden tavaroiden arvo, jotka ovat tarpeen työmiehen uusintamiseen tai työväenluokan suvunjatkumiseen. Kun siis työpäivän luonnonvastainen pidentäminen, johon pääoma rajattomassa kiihkoissaan arvonsa lisäämiseksi välttämättä pyrkii, lyhentää yksityisten työmiesten elämän pituutta ja siten heidän työvoimansa ikää, niin käy tarpeelliseksi kuluneiden työvoimien nopeampi korvaaminen, siis suurempien kulumiskustannusten sisältäminen työvoiman uusintamiseen, samoin kuin päivittäin uusinnettava koneen arvonosa on sitä suurempi, kuin nopeammin kone kuluu. Sen vuoksi tuntuisi kuin pääoman oma etu johtaisi normaalityöpäivän sääämiseen.

Orjanomistaja ostaa työmiehensä samoin kuin hän ostaahevonsa. Orjan mukana hän menettää pääoman, joka täytyy korvata uusin kustannuksin orjamarkkinoilla.

Mutta »Georgian riisivainiot ja Mississipin suot lienevät kyllä vaikutuksiltaan hirveän tuhoisia ihmisruumiille; tämä ihmishenkien hukka ei kuitenkaan ole niin suuri, etteivät sitä voisi korvata Virginian ja Kentuckyn täpötäydet haat. Taloudelliset näkökohdat, jotka voisivat tarjota jonkinmoista takuuta orjien inhimillisestä kohtelusta, mikäli ne yhdistäisivät herran edun orjien säilyttämiseen, muuttuvat orjakaupan alettua syiksi orjien perinpohjaiseen tuhoamiseen, sillä niin pian kuin orjan paikka voidaan täyttää vieraista neekerihaoista tuoduilla uusilla orjilla, hänen elämänsä pituus tulee vähemmän tärkeäksi kuin sen tuottavuus sinä aikana, minkä hän elää. Orjantuontimaissa on sen vuoksi orjatalouden perussääntönä, että edullisinta taloudelle on puristaa ihmiskarjasta (human cattle) mahdollisimman lyhyessä ajassa mahdollisimman paljon työtä. Juuri trooppisessa viljelyksessä, jossa vuotuinen voitto on usein yhtä suuri kuin koko viljelyksiin pantu pääoma, neekerin henki uhrataan kaikkein häikäilemättömmmin. Länsi-Intian maanviljelys, joka sitten vuosisatojen on ollut satumaisten rikkauksien kehto, on niellyt miljoonia afrikkalaisen rodun jäseniä. Nykyisin Kuuba, jonka tulot nousevat miljooniin ja jonka plantaasinomistajat ovat ruhtinaita, on se maa, jossa orjaluokka syö mitä huonointa ruokaa ja tekee keskeytymättä näännyksiin työtä ja jossa suuri osa orjaluokasta vuosittain suorastaan tuhoutuu pitkällisestä liikatyöllä kiduttamisesta ja unen sekä levon puutteesta.»¹⁰⁶⁾

¹⁰⁵⁾ »Olemme aikaisemmissa kertomuksissamme esittäneet erinäisten kokeneiden tehtailijain lausuntoja, jotka todistavat, että ylitunnit... varmasti tuovat mukanaan sen vaaran, että työmiesten työvoima ehtyy ennen aikojaan.» (»Children's Employment Commission. 4th Report», 1865, № 64, p. XIII.)

¹⁰⁶⁾ J. E. Cairnes, mt., s. 110, 111.

Mutato nomine de te fabula narratur! (Vain nimesi kun muutat, niin sinustapa sadussa kerrotaankin!) Lue orjakaupan sijasta työmarkkinat, Kentuckyn ja Virginian sijasta Irlanti ja Englannin, Skotlannin ja Walesin maanviljelysalueet, Afrikan sijasta Saksa! Me näimme, kuinka liikatyö tekee selvää Lontoon leipurien keskuudessa, ja kuitenkin Lontoon työmarkkinat ovat alati täpösen täynnä saksalaisia ja muita leipurinammatin kuolemankokelaita. Savenvalu, niin kuin näimme, on niitä teollisuudenhaaroja, missä työntekijäin keski-ikä on lyhin. Onko sen vuoksi puutetta astiantekijöistä? Josiah Wedgwood, uudenaikaisen astiateollisuuden keksijä, alkuaan itsekin tavallinen työmies, ilmoitti 1785 alahuoneessa, että koko tämän teollisuuden palveluksessa oli 15—20 000 henkilöä.¹⁰⁷⁾ Vuonna 1861 oli tämän teollisuuden palveluksessa olevan väestön lukumäärä yksinomaan tällaista teollisuutta harjoittavissa Ison-Britannian kaupungeissa 101 302.

»Puuvillateollisuus on 90 vuotta vanha... Englantilaisen rodun kolmen sukupolven aikana se on tuhonnut yhdeksän polvea puuvillatyöläisiä.»¹⁰⁸⁾

Muutamina kuumeentapaisen nousun aikoina tosin työmarkkinoilla ilmestyi arveluttavia aukkoja. Niin kävi esim. 1834. Mutta herrat tehtailijat ehdottivat nyt köyhäinhuoltalakkomitealle (Poor Law Commissioners), että maanviljelysalueiden »liikaväestö» lähetettäisiin pohjoiseen, selittäen samalla, että »tehtailijat ottavat käytäntöön ja kuluttavat sen.»¹⁰⁹⁾ Nämä olivat heidän omat sanansa.

»Manchesteriin lähetettiin asiamiehiä köyhäinhuoltalakkomitean jäsenten suostumuksella. Tehtiin luetteloita maanviljelystyöväestä ja ne annettiin asiamiehille. Tehtailijat kiiruhtivat toimistoihin, ja sen jälkeen kun he olivat valinneet tarvitsemansa määrän, kokonaisia perheitä lähetettiin Englannin eteläosasta pohjoiseen. Nämä ihmispaketit lähetettiin osoitteilla varustettuina samoin kuin tavarakollit kanavia myöten ja tavaraunuissa; muutamat taivalsivat jalan perästä ja monet harhailivat eksyksissä ja puoleksi näлкиintyneinä teollisuusalueilla. Tämä kehittyi oikeaksi kauppa-alaksi. Alahuone saattoi sitä tuskin uskoa. Tämä säännöllinen kauppa, tämä ihmislihan kaupustelu jatkui, ja näitä ihmisiä Manchesterin asiamiehet ostivat ja myivät Manchesterin tehtailijoille aivan yhtä säännöllisesti kuin neekereitä ostettiin etelävaltioiden puuvillanviljelijöille... Vuonna 1860 puuvillateollisuus nousi huippukohtaansa... Jälleen puuttui 'käsi'. Tehtailijat kääntyivät jälleen ihmisliha-asiamiesten puoleen... Ja nämä etsivät läpi Dorsetin hietikot, Devonin kukkulat ja Wiltsin kentät, mutta liikaväestö oli jo loppuunkäytetty.»

¹⁰⁷⁾ John Ward, »History of the Borough of Stoke-upon-Trent etc.». London 1843, p. 42.

¹⁰⁸⁾ Ferrandin puhe alahuoneessa 27. huhtikuuta 1863.

¹⁰⁹⁾ »Tehtailijat ottavat käytäntöön ja kuluttavat sen. Kirjaimellisesti näin oli sanottu puuvillatehtailijoiden lausunnossa.» (Mt.)

»Bury Guardian» lehti valitti, että englantilais-ranskalaisen kauppasopimuksen johdosta 10 000 utta »kättä» voitaisiin ottaa työhön ja pian tarvittaisiin 30 tai 40 000 lisää. Sitten kun lihakaupan asiamiehet ja ala-asiamiehet melkein tuloksetta olivat kolonneet 1860 maanviljelysalueet,

»eräs tehtailijain lähetystö kääntyi köyhäinhoitohallituksen (Poor Law Board) presidentin, herra Villiersin puoleen anoen, että köyhien ja orpolapsien ottaminen työhuoneista jälleen sallittaisiin.»¹¹⁰⁾

Kokemus osoittaa yleensä kapitalisteille, että tiettyä liikaväestöä on olemassa alituisesti, ts. liikaväestöä pääoman hetkelliseen arvonlisäämistarpeeseen verrattuna, joskin sen virran muodostavat kuihtuneet, pian loppuunelävät, nopeasti toisensa tieltään työntävät, niin sanoaksemme puolikypsinä poimitut ihmispolvet.¹¹¹⁾ Mutta toisaalta kokemus osoittaa ymmärtä-

¹¹⁰⁾ Mt. Huolimatta parhaasta tahdostaan Villiers oli »laillisesti» siinä asemassa, että hänen täytyi hyljätä tehtailijain pyyntö. Herrat saavuttivat kuitenkin tarkoituksensa paikallisten köyhäinhoitohallitusten alttiuden ansiosta. Ammattientarkastaja herra A. Redgrave vakuuttaa, että tällä kertaa »järjestelmä», jonka mukaan orvot ja köyhien lapset kävivät »laillisesti» apprentices (oppilaita), »ei aiheuttanut entisiä epäkohkia» (näistä »epäkohdista» ks. Engels, »Die Lage der arbeitenden Klasse etc.»), vaikkakin tosin yhdessä tapauksessa »järjestelmää on väärinkäytetty tyttöihin ja nuoriin naisiin nähden, joita on lähetetty Skotlannin maanviljelysalueilta Lancashireen ja Cheshireen». Tämän »järjestelmän» mukaan tehtailija tekee kunnalliskotien viranomaisten kanssa sopimuksen määrärajoiksi. Hän antaa ruuan, vaatteet ja asunnon lapsille sekä heille pienen lisän rahassa. Kummalliselta kuuluu seuraava herra Redgraven huomautus, etenkin kun ajattelee, että vuosi 1860 oli Englannin puuvillateollisuuden onnellisista vuosistakin ainoa laatuaan ja että työpalkat muutoinkin olivat korkeat, kun tavatonta työmiesten kysyntää suurensi väkiluvun väheneminen Irlannissa, ennen kuulumaton siirtolaisuus Englannin ja Skotlannin maanviljelysalueilta Australiaan ja Amerikkaan, väkiluvun suoranainen aleneminen muutamilla Englannin maanviljelysalueilta osittain siitä syystä, että väestön elinvoima vihdoinkin murtui, osittain siitä, että ihmislihan kauppiat jo aikaisemmin olivat ammentaneet tyhjiin käytettävissä olevan väestön. Ja kaikesta huolimatta herra Redgrave sanoo: »Tätä lajia työtä (kunnalliskotien lasten) kysytään kuitenkin vain silloin kun ei mitään muuta ole saatavissa, sillä se on kallista työtä (high priced labour). 13-vuotiaan pojan tavallinen työpalkka on noin 4 š viikossa; mutta 50 tai 100 sellaisen pojan varustamista asunnolla, vaatteilla, ravinnolla, lääkärinhuoilla ja sopivalla valvonnalla ja vielä pienen rahallisen antamista heille ei voi tehdä 4 š:llä päätä kohden viikossa.» (»Reports of the Insp. of Factories for 30th April 1860», p. 27.) Herra Redgrave unohtaa mainita, kuinka työmies itse voi tehdä tämän kaiken pojilleen heidän 4 š:stään, jonka he saavat työpalkkaseen, kun tehtailija ei voi sitä tehdä 50 tai 100 pojalle, joilla on yhteinen asunto ja jotka yhteisesti ravitaan ja hoidetaan. Jottei tekstistä voitaisi tehdä vääriä johtopäätöksiä, minun täytyy tässä vielä huomauttaa, että Englannin puuvillateollisuutta — sen jälkeen, kun se alistettiin vuoden 1850 tehdaslain alaiseksi, joka määrää työajan ym. — on pidettävä malliteollisuutena Englannissa. Englantilainen puuvillatyömies on joka suhteessa ylempänä mantereella asuvaa kohtalotoveriaan. »Preussilainen tehtaantörmies tekee vähintään 10 tuntia enemmän työtä viikossa kuin hänen englantilainen kilpailijansa, ja jos hän työskentelee kotonaan oman kangaspuitensa ääressä, hänen lisätunneiltaan poistuu tämäkin rajoitus.» (»Reports of Insp. of Fact. 31st Oct. 1855», p. 103.) Yllä mainittu ammattientarkastaja Redgrave matkusti vuoden 1851 teollisuusnäyttelyn jälkeen mannermaalle, mm. Ranskaan ja Preussiin tutkimaan sikäläisiä tehdasoloja. Hän sanoo preussilaisesta tehtaantörmiehestä: »Hän saa palkan, joka riittää yksinkertaisen ruuan ja sen vähän mukavuuden hankkimiseen, johon hän on tottunut ja tyytyy. Hän elää huomommin ja tekee työtä kovemmin kuin englantilainen työmies.» (»Reports of Insp. of Fact. 31st Oct. 1853», p. 85.)

¹¹¹⁾ »Liikatyöllä rasitetut kuolevat kummastuttavan nopeasti; mutta niiden palkat, jotka sortuvat, ovat heti täynnä, ja henkilöiden taaja vaihtuminen ei aiheuta mitään muutosta näyttämöllä.» (»England and America. London 1833», v. I, p. 55. — Tekijä E. G. Wakefield.)

väiselle tarkkailijalle, kuinka nopeasti ja syvästi kapitalistinen tuotanto, joka historiallisesti puhuen on vasta eilispäivän lapsi, on ehtinyt horjuttaa kansan elinvoimaa, kuinka teollisuusväestön rappeutumista hidastuttaa vain se, että siihen alituisesti sulautuu maalta siirtyneitä, luonnollisissa oloissa eläneitä henkilöitä, ja kuinka maatyömiehetkin, huolimatta raikkaasta ilmasta ja heidän keskuudessaan niin kaikkivaltiaasta principle of natural (luonnollisen valinnan periaatteesta), joka sallii vain voimakkaimpien yksilöiden kehittymisen, alkavat jo menehtyä.¹¹³⁾ Pääoman, jolla on niin »pätevät syyt» olla huomaamatta ympäröivän työläispolven kärsimyksiä, käytännöllistä liikuntaa määrää ihmiskunnan vastaisen turmeltumisen ja lopulta vastustamattoman vähenemisen mahdollisuus yhtä vähän ja yhtä paljon kuin maan mahdollinen putoaminen aurinkoon. Osakehuijauksissa jokainen tietää, että rajuilman kerran täytyy puhjeta, mutta jokainen toivoo, että se sattuu hänen lähimmäiseensä sen jälkeen, kun hän itse jo on korjannut kultasateen ja vienyt sen varmaan talteen. *Après moi le déluge!*¹¹⁴⁾ on jokaisen kapitalistin ja jokaisen kapitalistisen kansan mielilause. Pääoma on sen vuoksi häikäilemättömän välinpitämätön työmiehen terveydestä ja elämänpituudesta siellä, missä yhteiskunta ei pakota sitä välittämään siitä.¹¹³⁾ Valitukseen ruumiillisesta ja henkisestä kuihtumisesta, ennenaikaisesta kuolemasta, liikatyön kidutuksesta, pääoma vastaa: pitäisikö tämän tuskan meitä vaivata, kun se lisää meidän nautintoamme (voittoamme)? Yleisesti katsottuna tämä ei myöskään riipu yksityisen kapitalistin hyvästä tai pahasta tahdosta. Vapaa kilpailu saattaa kapitalistisen tuotannon sisäiset lait ulkonaisen pakkolain tavalla vaikuttamaan yksityiseen kapitalistiin.¹¹⁴⁾

¹¹³⁾ Ks. »Public Health. Sixth Report of the Medical Officer of the Privy Council, 1863». Julkaistu Lontoossa 1864. Tämä kertomus käsittelee nimenomaan maanviljelystyömiehiä. »Sutherlandin kreivikuntaa on esitetty seutuna, jossa on tapahtunut suurta parannusta, mutta äskeinen tutkimus on osoittanut, että näillä seuduilla, jotka kerran olivat niin kuuluisat kauneista miehistä ja urhoollisista sotilasta, asukkaat ovat rappeutuneet laihaksi ja surkastuneeksi roduksi. Mitä terveellisimmässä paikoissa, merenrannikkorinteilla, heidän lastensa kasvot ovat niin kalpeat kuin ne voivat olla vain jonkin Lontoon syrjäkadun pahentuneessa ilmassa.» (*Thornion, mt.*, s. 74, 75.) Ne muistuttavat todellakin niitä 30 000 »gallant Highlanders» »komeata ylämaalaista», jotka Glasgow on pannut asumaan kujiinsa (wynnds) ja komeroihinsa (closes) yhdessä prostituutujen ja varkaiden kanssa.

¹¹³⁾ »Vaikka väestön terveys on niin tärkeä tekijä kansallisomaisuudessa, pelkäämme olevamme pakotetut tunnustamaan, etteivät kapitalistit ole ensinkään valmiita tätä aarretta säilyttämään ja pitämään arvossa... Huolenpitoon työläisten terveydestä tehtäillijat pakotettiin.» (*»Times»*, 5. marraskuuta 1861.) »Länsi-Ridingin miehet tulivat ihmiskunnan vaatteiden tekijöiksi... työkansan terveys uhrattiin, ja parin sukupolven aikana olisi koko rotu täydelleen rappeutunut, mutta silloin syntyi vastavirtaus. Lasten työaika rajoitettiin jne.» (*»Twenty-second Report of the Registrar General»*. London 1861.)

¹¹⁴⁾ Sen tähden näemme esim., että vuoden 1863 alussa 26 toiminimeä, joilla on laajoja astiatehtaita Staffordshiressa, niiden joukossa myös J. Wedgwood ja pojat, anovat eräässä kirjelmässä »valtion väkivaltaista sekaantumista». »Muiden kapitalistien

Normaalityöpäivän säätäminen on tulos monisatavuotisen taistelusta kapitalistin ja työmiehen välillä. Kuitenkin tämän taistelun historiassa on huomattavissa kaksi vastakkaista virtausta. Verrattakoon esim. meidän aikamme englantilaista tehdaslainsäädäntöä englantilaisiin työsäännöksiin 1300-luvulta 1700-luvun puoliväliin saakka.¹¹⁵⁾ Kun uudenaikainen tehdaslaki lyhentää väkivaltaisesti työpäivän, mainitut säännökset koettavat sitä väkivaltaisesti pidentää. Tosin pääoman vaatimukset sen ollessa sikiötilassa, jolloin se vasta muodostuu eikä siis vain taloudellisten suhteiden voimalla vaan myös valtiiovallan avulla takaa itselleen oikeuden imeä itseensä riittävän määrän lisätyötä, nämä pääoman vaatimukset näyttävät hyvin vaatimattomilta, jos niitä vertaa niihin myönnytyksiin, joita sen on miehuudeniässä nuristen ja vastenmielisesti tehtävä. Kestää vuosisatoja, ennen kuin »vapaa» työmies suostuu kehittyneen kapitalistisen tuotantotavan johdosta vapaaehtoisesti, ts. on yhteiskunnallisesti pakotettu, myymään tavanmukaisten elinhyödykkeiden hinnasta koko aktiivisen elinaikansa, vieläpä itse työkykynsä, esikoisoikeutensa hernerokasta.⁵⁶⁾ Sen tähden on luonnollista, että se työpäivän pidennys, jonka pääoma oli 1300-luvun puolivälistä 1600-luvun loppuun koettanut valtiiovallan avulla saada pakotetuksi täysi-ikäisille työläisille, lankeaa jokseenkin yhteen sen työajan rajan kanssa, jonka valtio asettaa siellä täällä 1800-luvun jälkipuoliskolla lastenveren muuttamiselle pääomaksi. Se mikä nyt esim. Massachusettsin valtiossa, joka viime aikoihin asti on ollut pohjoisamerikkalaisen tasavallan vapaimpia valtioita, on julistettu lailliseksi alle 12-vuotisten lasten työn rajaksi, oli Englannissa vielä 1600-luvun puolivälissä täysivoimaisten käsityöläisten, voimakkaiden pelto-työläisten ja jättiläismäisten karkeisseppien normaalityöpäivä.¹¹⁶⁾

kilpailu» ei salli muka heidän ensinkään »vapaaehtoisesti» rajoittaa lasten työaikaa jne. »Niin suuresti kuin siis valitammekin yllä mainittua epäkohtaa, sitä olisi mahdotonta poistaa minkäänlaisella tehtaillain välisellä sopimuksella... Kaikkiin näihin seikkoihin katsoen olemme tulleet siihen vakaumukseen, että pakkolaki on tarpeellinen.» (»Children's Employment Commission. 1st Report», 1863, p. 322.)

Lisäys viitteeseen 114. Paljoa räikeämmän esimerkin saimme lähimmästä menneisyydestä. Puuvillan hinnan korkeus kuumeentapaisen vilkastumisen aikana oli saatanut Blackburnin puuvillakutomoiden omistajat yhteisellä sopimuksella lyhentämään työajan tehtaissaan sovituksi määrääjäksi. Tämä aika meni umpeen suunnilleen marraskuun lopussa (1871). Sillä välin rikkaammat tehtaillijat, joilla oli kehräämö kutomoon yhdistettynä, käyttivät mainitun sopimuksen kautta aiheutunutta tuotannon vähentymistä laajentaakseen omaa liikettään ja saadakseen suuria voittoja pikku mestarien kustannuksella. Nämä kääntyivät nyt hädissään tehdastyömiesten puoleen ja yllyttivät heitä vakavasti harjoittamaan agitaatiota yhdeksäntuntisen työpäivän puolesta luvaten heille raha-avustusta tähän tarpeeseen!

¹¹⁵⁾ Nämä työsäännökset, joita samaan aikaan tapaa myös Ranskassa, Alankomaissa ym., lakkautettiin Englannissa muodollisesti vasta 1813, sitten kun tuotantosuhteiden muuttuminen oli jo kauan ennen sitä poistanut ne käytännöstä.

¹¹⁶⁾ »Yhtään alle 12 vuoden ikäistä lasta alkoon pidettävä työssä missään teollisuuslaitoksessa enempää kuin 10 tuntia päivässä.» (»General Statutes of Massachusetts», luku 63, § 12.) (Nämä säädökset julkaistiin 1836—1858.) »Työtä, jota tehdään 10 tun-

Ensimmäisen »Statute of Labourers» [»Työväenlain»] (laki on julkaistu Edvard III:n 23. hallitusvuotena, 1349) välittömänä tekosyynä (ei sen varsinaisena syynä, sillä tällainen lainsäädäntö jatkuu vuosisatoja sen jälkeen kun tekosyy on poistunut) oli suuri rutto,⁸⁶ joka vähensi väkilukua niin huomattavasti, että erään tory-kirjailijan sanojen mukaan »vaikeus saada työmiehiä työhön järjestillisillä hinnoilla» (ts. sellaisilla, jotka jättäisivät heidän käyttäjilleen järjestillisen määrän lisätyötä) »tuli todellakin sietämättömäksi».¹¹⁷⁾ »Järjelliset» työpalkat määrättiin sen tähden pakkolailla samoin kuin työpäivän rajatkin. Viimeksi mainittu kohta, joka yksin kiinnittää huomiotamme tässä, uudistettiin vuoden 1496 säädöksessä (Henrik VII aikana). Kaikkien käsityöläisten (artificers) ja maanviljelystyömiesten työpäivän piti silloin maaliskuusta syyskuuhun jatkaa — mitä kuitenkin ei koskaan toteutettu käytännössä — kello 5:stä aamulla kello 7:n ja 8:n välille illalla, mutta ruokatunnit olivat: 1 tunti aamiaista varten, 1½ tuntia päivällistä, ja ½ tuntia kello 4:n ateriaa varten, siis täsmälleen kaksi kertaa niin paljon kuin nykyisin voimassa olevan tehdaslain mukaan.¹¹⁸⁾ Talvella oli työskenneltävä kello 5:stä aamulla pimeään saakka samoin keskeytyksin. Eräs Elisabetin säädös vuodelta 1562, joka koskee kaikkia »päiväksi tai viikoksi palkattuja» työmiehiä, jättää työpäivän pituuden koskematta, mutta koettaa rajoittaa väliajat 2½ tunniksi kesällä ja 2:ksi talvella. Päivällinen saa kestää ainoastaan yhden tunnin, ja »puolen tunnin päivällisuni» on sallittu vain toukokuun puolivälistä elokuun puoliväliin. Jokaisesta poissaolotunnista on vähennettävä 1 penny palkasta. Käytännössä olot olivat kuitenkin työmiehille paljoa suosiollisemmat kuin säädöskokoelmassa. Kansantalous-

tia päivässä, pidettäköön kaikissa puuvilla-, villa-, silkki-, paperi-, lasi- ja pellavatehtaissa sekä rauta- ja metallitehtaissa lainmukaisena päivätyönä. Edelleen säädetään, ettei tästä lähin ketään alaikäistä pidetä missään tehtaassa tai vaadita olemaan työssä enempää kuin 10 tuntia päivässä tai 60 tuntia viikossa; ja ettei tästä lähin ketään alaikäistä, alle 10 vuoden, oteta työhön mihinkään tehtaaseen tässä valtiossa.» (»State of New Jersey. An act limit the hours of labour etc.» §§ 1 ja 2. Laki 18. maaliskuuta 1851.) »Älköön ketään alaikäistä, joka on 12 vuotta vanha, mutta 15 vuotta nuorempi, pidettäkö työssä missään teollisuuslaitoksessa enempää kuin 11 tuntia päivässä, ja sitä paita ei ennen kello 5 aamulla eikä jälkeen kello 7½ illalla.» (»Revised Statutes of the State of Rhode Island etc.» luku 139, § 23, 1. heinäkuuta 1857.)

¹¹⁷⁾ [J. B. Byles.] »Sophisms of Free Trade», 7th edit. London 1850, p. 205. Sama tory myöntää muuten: »Parlamentin päätökset, jotka säännöstellivät työpaikat työntantajien hyväksi työmiehiä vastaan, olivat voimassa kokonaista 464 pitkää vuotta. Väkiluku kasvoi. Nämä lait tulivat nyt tarpeettomiksi ja hankaloiksi.» (Mt., s. 206.)

¹¹⁸⁾ J. Wade huomauttaa alivan oikein tämän säädöksen johdosta: »Vuoden 1496 säädöksestä käy selville, että ravintoa pidettiin vastikkeena 1/3 käsityöläisen ja 1/2 maanviljelystyömiehen tuloja, ja tämä osoittaa työmiehen suurempaa riippumattomuutta kuin nyt, jolloin maanviljelys- ja tehdastyöläisen ravinto vastaa paljoa suurempaa osaa hänen palkastaan.» (J. Wade, mt., s. 24, 25 ja 577.) Sen mielipiteen, että tämä erotus johtuisi ravintoaineiden ja vaatteiden hintasuhteiden erotuksesta nyt ja silloin, kumoaa pintapuolisinkin silmäys teokseen »Chronicon Preciosum etc.» By Bishop Fleetwood, 1st edit. London 1707. 2nd edit. London 1745.

tieteen isä ja tavallaan tilastotieteen keksijä William Petty sanoo eräässä kirjoituksessaan, jonka hän julkaisi 1600-luvun viimeisellä kolmanneksella:

»Työmiehet» (labouring men, silloin oikeastaan maatyömiehet) »työkentelevät 10 tuntia päivässä ja syövät 20 ateriaa viikossa, nimittäin työpäivinä kolme joka päivä ja sunnuntaisin kaksi; siitä näkyy selvästi, että jos he tahtoisivat paastota perjantai-illat ja syödä päivällisensä puolessatoista tunnissa sen sijaan, että he nyt käyttävät tähän ateriaan 2 tuntia, kello 11:stä 1:een aamupäivällä, jos he siis tekisivät työtä $\frac{1}{20}$ enemmän ja söisivät $\frac{1}{20}$ vähemmän, niin saataisiin katetuksi $\frac{1}{10}$ yllä mainitusta verosta.»¹¹⁹⁾

Eikö tri Andrew Ure ollut oikeassa sanoessaan, että vuoden 1833 kahdentoista tunnin laki on palaamista pimeyden aikoihin? Tosin säädöksissä olevat ja Pettyn mainitsemat määräykset koskevat myös »apprentices» (oppipoikia). Mutta kuinka oli lasten työn laita vielä 1600-luvun lopussa, selviää seuravasta valituksesta:

»Nuorisomme täällä Englannissa ei tee mitään oppipojiksi tuloonsa asti; ja silloin se tarvitsee tietysti pitkän ajan — seitsemän vuotta — tullaan täysioppineiksi käsityöläisiksi.»

Saksaa sitä vastoin kiitetään, koska siellä lapsia jo kehdestä saakka edes »jonkin verran totutetaan työhön».¹²⁰⁾

Vielä miltei 1700-luvun loppuun saakka, suurteollisuuden aikaan asti, ei Englannin pääoma ollut onnistunut valtaamaan työmiehen koko viikkoa maksamalla työvoiman viikkoarvon; poikkeuksina olivat kuitenkin maanviljelystyömiehet. Se seikka, että he voivat elää kokonaisen viikon 4 päivän palkalla, ei näyt-

¹¹⁹⁾ W. Petty, »Political Anatomy of Ireland 1672», edit. 1691, p. 10.

¹²⁰⁾ »A Discourse of the Necessity of Encouraging Mechanic Industry». London 1690, p. 13. Macaulay, joka on väärentänyt Englannin historian whigien ja porvarien eduksi, sanoo seuraavaa: »Tapa panna lapset liian aikaisin työhön oli 1600-luvulla silloisen teollisuuden tilaan katsoen alvan uskomattoman yleistä. Norwichissa, villateollisuuskeskuksessa, pidettiin 6-vuotiasta lasta työkykyisenä. Eräät sen ajan kirjallijat, ja niiden joukossa monet, joita on pidetty erittäin hyväätarhoittavina, mainitsevat 'exultation' (riemuissaan) sen tosiasiain, että tässä kaupungissa yksin pojat ja tytöt luovat rikkautta, joka muodostaa 12 000 puntia vuodessa yli heidän ylläpitokustannustensa. Kuta tarkemmin tutkimme menneiden aikojen historiaa, sitä suuremmalla syyllä voimme hyljätä sen mielipiteen, että meidän aikamme on muka otollinen uusien yhteiskunnallisten epäkohtien syntymiselle... Se mikä on uutta, on äly, joka keksii epäkohdat, ja inhimillisyys, joka ne parantaa.» (»History of England», v. I, p. 417.) Macaulay olisi voinut edelleen kertoa, että »erinomaisen hyväätarhoittavat» 1600-luvun amis du commerce [kaupan ystävät] mainitsevat »riemuissaan», kuinka eräässä Hollannin kunnalliskodissa pidettiin työssä 4-vuotiasta lasta, ja että tämä esimerkki »vertu mise en pratique» [»hyveestä käytäntöön sovitettuna»] tavataan mallina kaikkien Macaulayn tapaisien ihmisystävien teoksissa A. Smithin aikaan saakka. Totta on, että manufaktuuri-teollisuuden syntyessä on toisin kuin käsityössä huomattavissa jälkiä lasten riistämisestä, jota jo aikaisemmin jossakin määrin tavataan talonpoikien keskuudessa ja sitä kehittyneemmässä muodossa, kuta raskaampi ies maamiestä painaa. Pääoman pyrkimys on eittämätön, mutta itse tositapaukset ovat vielä yhtä harvinaisia kuin kaksipäiset lapset. Aavistavat »kaupan ystävät» osoittivat niitä sen tähden »riemuissaan» erinomaisen merkittisinä ja ihailtavina seikkoina omalleen ja jälkimaailmalle ja suosittelivat niitä jäljiteltäväksi. Sama skotlantilainen sykofantti ja kaunopuhuja Macaulay sanoo: »Nykyisin kuullaan puhuttavan vain taantumisesta ja nähdään vain edistystä.» Mitkä silmät ja varsinkin mitkä korvat!

tänyt työmiesten mielestä riittävältä syytä, jonka takia heidän olisi työskenneltävä myös jäljellä olevat kaksi päivää kapitalisteille. Yksi englantilaisten taloustieteilijöiden suuntaus soimasi pääoman hyötyä silmällä pitäen tätä työmiesten itsepäisyyttä mitä raivokkaimmin, toinen puolusti työmiehiä. Kuulkaamme esim. Postlethwaytin, jonka kauppasanakirjalla oli siihen aikaan sama maine kuin nykyisin MacCullochin ja MacGregorin vastaavanlaisilla teoksilla, ja ennen mainitsemamme teoksen »Essay on Trade and Commerce» tekijän välistä väittelyä.¹²¹⁾ Postlethwayt sanoo mm.:

»En voi lopettaa näitä muutamia huomautuksiani mainitsematta siitä liian monen suusta kuullusta sanonnasta, että kun työmies (industrious poor) voi saada viidessä päivässä kyllin elääkseen, hän ei tahdo tehdä työtä kaikkia 6 päivää. Tämän takia he pitävät välttämättömänä nostaa tarpeellimpienkin elinhyödykkeiden hintaa veroilla tai keinolla millä hyvänsä pakottaakseen käsityöläiset ja tehdastyöläiset keskeyttömään kuusi-päiväiseen työhön viikossa. Minun täytyy pyytää lupaa olla toista mieltä kuin nämä suuret poliitikot, jotka taittavat peistä tämän kuningaskunnan työväestön alituisen orjuuden puolesta ('the perpetual slavery of the working people'); he unohtavat sananlaskun 'all work and no play' ('työ, joka ei vuorottele hovin kanssa, tylsistää'). Eivätkö englantilaiset ylpeile käsityöläistensä ja tehdastyöläistensä nerokkuudesta ja taitavuudesta, jotka tähän asti ovat hankkineet brittiläisille tavaroille yleistä luottamusta ja mainetta? Mikä seikka on ollut tähän syynä? Todennäköisesti ei mikään muu kuin se tapa, jolla meidän työväkemme osaa omalla tavallaan huvitella. Jos heidät pakotettaisiin kautta vuoden tekemään työtä kaikki kuusi päivää viikossa uudistaen aina saman työn, eikö se tylsyttäisi heidän nerokkuuttaan ja tekisi heistä tuhman hitaita, sen sijaan että olisivat reippaita ja taitavia; ja eivätkö meidän työmiehemme sellaisen ikuisen orjuuden johdosta menettäisi mainettaan, sen sijaan että säilyttäisivät sen?.. Minkälaista ammattitaitavuutta me voisimme odottaa sellaisilta kovasti kiusatuilta eläimiltä (hard driven animals)?.. Monet heistä tekevät yhtä paljon työtä 4 päivässä kuin ranskalainen 5:ssä tai 6:ssa. Mutta jos englantilaisten täytyy ikuisesti raataa, niin on pelättävässä, että he rappahtuvat (degenerate) ranskalaisiakin huonommiksi. Jos meidän kansamme on kuuluisa urhoollisuudestaan sodassa, niin emmekö sano, että tähän on syynä toisaalta hyvä englantilainen pihvi ja vanukas hänen vatsassaan, toisaalta, ja yhtä paljon, meidän perustuslaillinen vapaudenhenkemme? Ja miksi meidän käsityöläistemme ja tehdastyöläistemme suurempi nerokkuus, tarmo ja taitavuus eivät riippuisi siitä vapaudesta, jolla he huvittelevat omalla tavallaan? Minä toivon, etteivät he koskaan menettäisi näitä etuoikeuksiaan

¹²¹⁾ Työläisten syyttäjistä kiivain on tekstissä mainittu teoksen »An Essay on Trade and Commerce: containing Observations on Taxation etc.» London 1770 nimetön kirjoittaja. Jo aikaisemmin hän on tehnyt sitä kirjassaan »Consideration on Taxes» London 1765. Myös Polonius Arthur Young, tuo sanomaton tilastollinen löppöttelijä, seuraa samoja jälkiä. Työmiesten puolustajista on etupäässä mainittava: Jacob Vanderlint teoksessaan »Money answers all Things». London 1734, Jumaluuksopin tohtori, pastori Nathaniel Forster teoksessaan »An Enquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions». London 1767, tri Price ja varsinkin Postlethwayt sekä liitteessä teokseensa »Universal Dictionary of Trade and Commerce» että teoksessa »Great Britain's Commercial Interest explained and improved», 2nd edit. London 1759. Itse tosiasiota on todettuina monen muun sen aikaisen kirjailijan teoksessa, mm. Josiah Tucker'in

eivätkä sitä hyvää elämää, josta heidän työkuuntensa ja rohkeutensa yhtäläisesti johtuvat.»¹²²⁾

Siihen vastaa teoksen »Essay on Trade and Commerce» kirjoittaja:

»Jos pidetään jumalallisena säädöksenä levätä viikon seitsemäs päivä, niin tähän sisältyy se, että muut viikon päivät kuuluvat työlle» (hän tarkoittaa pääomalle, niin kuin heti saamme nähdä) »eikä voida soimata julmuudeksi, että tätä jumalan käskyä vaaditaan pakkokeinoin noudattamaan... Että ihmiskunta yleensä on luonnostaan taipuvainen mukavuuteen ja laiskuuteen, siitä saamme surullisen kokemuksen teollisuusrahvaamme käytöksestä, se kun tekee viikossa keskimäärin noin neljä päivää työtä, paitsi milloin kulutustarvikkeet kallistuvat... Olettakaamme, että busheli vehnää edustaa työmiehen kaikkia kulutustarvikkeita, että se maksaa 5 š ja että työmies ansaitsee työllään šillingin päivässä. Silloin hänen tarvitsee tehdä työtä vain 5 päivää viikossa; ainoastaan 4, kun busheli maksaa 4 š... Mutta kun työpalkka tässä kuningaskunnassa on paljoa suurempi kulutustarvikkeiden hintaan verrattuna, niin tehdastyöläisellä, joka työskentelee 4 päivää, on rahan ylijäämä, jolla hän elää jouten viikon lopun... Toivon sanoneeni kylliksi tehdäkseen selväksi, ettei kohtuullinen työpäivä 6 päivänä viikossa ole mitään orjuutta. Meidän maanviljelystyömiehemme tekevät 6 päivää viikossa työtä ja kaikesta päättäen ovat onnellisimmat työläisten (labouring poor) joukossa,¹²³⁾ hollantilaiset tekevät yhtä monta päivää työtä manufaktuureissa ja näyttävät olevan hyvin onnellinen kansa. Ranskalaiset tekevät samoin, mikäli ei joku heidän monista juhlapäivistään satu väliin...¹²⁴⁾ Mutta meidän rahvaamme on saanut päänäpistön, että sille englantilaisena kuuluu syntyperäisenä etuoikeutena elää vapaammin ja riippumattomammin kuin» (työkansa) »missään muussa Euroopan maassa. Tästä päänäpistosta voi kyllä ehkä olla jotakin hyötyä, mikäli se vaikuttaa sotamiestemme urhoollisuuteen; mutta mitä vähemmän sitä on tehdastyömiehissä, sitä parempi heille itselleen ja valtiolle. Työmiesten ei pitäisi koskaan pitää itseään riippumattomina ylemmistään ('independent of their superiors')... On erittäin vaarallista rohkaista roskaväkeä meidän valtiomme kaltaisessa teollisuusvaltiossa, jossa ehkä 7/8 koko väestöstä on sellaisia, joilla on omaisuutta joko vähän tai ei ensinkään...¹²⁵⁾ Parannuskeino ei tule täydelliseksi, ennen kuin teollisuusköyhälistömme tyytyy tekemään 6 päivää työtä samasta rahasta, minkä se nyt ansaitsee 4 päivässä.»¹²⁶⁾

Tätä varten, samoin kuin »laiskottelun, mässäilyn ja romanttisen vapaushaihattelun poisjuurimiseksi», ditto [samoin] »köyhäinhuoltomaksujen vähentämiseksi, yritteliäisyshengen kannustamiseksi ja työn hinnan vähentämiseksi manufaktuureissa» uskollinen pääoman Eckartimme ehdottaa koeteltua keinoa:

¹²²⁾ *Postlethwayt*, mt. »First Preliminary Discourse», p. 14.
¹²³⁾ »An Essay etc.». Hän itse kertoo s. 96, mihin jo 1770 perustui englantilaisten maanviljelystyömiesten »onni». »Heidän työvoimansa ('their working powers') ovat alati äärimmilleen jännitetty ('on the stretch'); he eivät voi elää huonommin kuin elävät ('they cannot live cheaper than they do') eivätkä tehdä työtä kovemmin ('nor work harder').»

¹²⁴⁾ Protestanttisuus näyttelee tärkeätä osaa pääoman syntyhistoriassa jo sen kautta, että se muutti melkein kaikki perinnäiset juhlapäivät työpäiviksi.

¹²⁵⁾ »An Essay etc.», p. 41, 15, 96, 97, 55, 56, 57.
¹²⁶⁾ Mt., s. 69. Jacob Vanderlint lausui jo 1734, että kapitalistien valitukset työväen laiskottelusta perustuvat yksinkertaisesti siihen, että he vaativat samasta palkasta 6 työpäivää 4:n asemesta.

sellaiset työmiehet, jotka joutuvat yleisen hyväntekeväisyyden varaan, sanalla sanoen ryysyköyhälistö, on suljettava »ihanteelliseen työtaloon» (an ideal workhouse). »Sellainen talo on tehtävä kauhun taloksi (house of terror).»¹²⁷⁾ Tässä »kauhun talossa», tässä »ihanteellisessa työtalossa» pitää tehdä työtä 14 tuntia päivässä, siihen laskettuina ruoka-ajat, niin että jäljelle jää 12 täytätä työtuntia.¹²⁸⁾

Kaksitoista työtuntia päivässä »ideal workhouse'ssa», kauhun talossa vuonna 1770! Kuusikymmentä kolme vuotta myöhemmin, 1833, kun Englannin parlamentti alensi neljässä teollisuudenhaarassa 13—18-vuotisten lasten työpäivän 12 täydeksi työtunniksi, näytti Englannin teollisuuden viimeinen päivä olevan käsissä! Vuonna 1852, kun Louis Bonaparte koetti varmentaa asemaansa porvariston piirissä horjuttamalla laissa määrättyä työpäivää, Ranskan työväki huusi yhdestä suusta: »Laki, joka lyhentää työpäivän 12 tunniksi, on ainoa hyvä, joka meille on jäänyt tasavallan lainsäädännöstä!»¹²⁹⁾ Zürichissä rajoitettiin 10 vuotta vanhempien lasten työ 12 tunniksi; Aargausssa lyhennettiin 1862 13—16-vuotisten lasten työ 12¹/₂:stä 12 tunniksi; Itävallassa 1860 14—16-vuotisille lapsille ditto 12 tunniksi.¹³⁰⁾ »Mikä edistys sitten vuoden 1770», huudahtaisi kai Macaulay riemuissaan!

Ryysyköyhälistön »kauhun talo», josta pääomasielu vielä 1770 uneksi, kohosi muutamia vuosia myöhemmin itse tehdastyöläisten jättiläismäisenä »työtalona». Sen nimi oli tehdas. Ja tällä kertaa ihanne jäi vain kalpeaksi kuvaksi todellisuudesta...

¹²⁷⁾ Mt., s. 242—243: »Sellainen ihanteellinen työtalo on tehtävä 'kauhun taloksi' eikä köyhien turvapaikaksi, jossa heillä on kylliksi ruokaa, lämpimät ja riittävät vaatteet ja jossa he tekevät vain vähän työtä.»

¹²⁸⁾ Mt., [s. 260]. »Ranskalaiset», tekijä sanoo, »nauravat intomielisille vapauden aarteillemme.» (Mt., s. 78.)

¹²⁹⁾ »He vastustivat 12 tuntia pitempää päivätyötä erityisesti siksi, että laki, joka tämän tuntimäärän sääti, oli ainoa heille tasavallan lainsäädännöltä jäänyt hyvä.» (»Reports of Insp. of Fact. 31st Octob. 1855», p. 80.) Ranskan kahdentoistatunninlaki 5. syyskuuta 1850, joka on vain väliaikaisen hallituksen 2. maaliskuuta 1848 antaman julistuksen porvarillistettu painos, koskee kaikkia työtalaja erotuksesta. Ennen tätä lakia työpäivä Ranskassa oli rajoittamaton. Se oli tehtaissa 14, 15 ja useampia tunteja. Ks. »Des classes ouvrières en France, pendant l'année 1848. Par M. Blanqui.» Herra Blanqui'lle, taloustieteilijälle, ei vallankumousmiehelle, oli hallitus uskonut tutkimuksen toimittamisen työväen oloista.

¹³⁰⁾ Belgia osoittautui myös työpäivän säännöstelyyn nähden porvarilliseksi mallivaltioksi. Lordi Howard de Walden, Englannin lähettiläs Brysselissä, tiedotti Lontoon ulkoasiainministeriölle 12. toukokuuta 1862: »Ministeri Rogier sanoi minulle, ettei yleinen laki eivätkä paikalliset säädökset rajoita millään tavoin lasten työtä; että hallitus on 3 viime vuoden aikana aikonut jokaisessa istunnossaan esittää kamareille tätä asiaa koskevan lakiehdotuksen, mutta että voittamattomana vaikeutena on aina ollut itsekäs pelko kaikkea lainsäädäntöä vastaan, mikä on ristiriidassa täydellisen työn vapauden periaatteen kanssa!»

6. TAISTELU NORMAALITYÖPÄIVÄSTÄ.
TYÖAJAN RAJOITTAMINEN PAKKOLAILLA.
ENGLANNIN TEHDASLAINSÄÄDÄNTÖ
VUOSINA 1833—1864

Sen jälkeen kun pääoma oli käyttänyt vuosisatoja pidentäkseen työpäivän sen normaaleihin maksimirajoihin saakka ja sitten niiden ylikin: luonnollisen 12-tuntisen päivän rajaan asti¹³¹⁾ suurteollisuuden syntymisestä alkaen 1700-luvun viimeisellä kolmanneksella alkoi lumivyöryn tapainen raju ja ääretön mullistus. Kaikki tavan ja luonnon, iän ja sukupuolen, päivän ja yön rajat murrettiin. Vieläpä itse käsitteet päivästä ja yöstä, jotka olivat olleet talonpoikaisen yksinkertaiset vanhoissa säädöksissä, menivät niin sekaisin, että erään englantilaisen tuomarin täytyi vielä 1860 osoittaa oikein talmudilaista viisautta selittääkseen »oikeudellisen pätevästi» mitä päivä ja yö ovat.¹³²⁾ Pääoma vietti hurjistelujuhliaan.

Niin pian kuin tuotantomelun yllättämä työväenluokka oli jälleen jonkin verran tointunut, alkoi sen vastarinta, ensiksi suurteollisuuden syntymämaassa Englannissa. Kolmen vuosikymmenen aikana jäivät kuitenkin vain nimellisiksi ne myönnetykset, mitkä työväki oli saanut itselleen taistelluksi. Parlamentti julkaisi vuosina 1802—1833 5 työlakia, mutta oli niin viekas, ettei myöntänyt penniäkään niiden pakollista toimeenpanoa varten, tarpeellista virkakuntaa yms. varten.¹³³⁾ Lait jäivät kuolleiksi kirjaimiksi. »Tosiasiassa on, että ennen 1833 vuoden lakia lapsilla ja nuorilla henkilöillä teetettiin työtä ('were worked') koko yö, koko päivä, tai molemmat ad libitum [miehin määrin].»¹³⁴⁾

¹³¹⁾ »On varmasti hyvin valitettavaa, että minkä hyvänsä ihmisluokan täytyy kiusata itseään 12 tuntia päivässä. Jos siihen lisätään ruoka-ajat ja aika, joka kuluu työpaikkaan menemiseen ja sieltä poistumiseen, niin tämä tekee oikeastaan 14 vuorokauden 24 tunnista... Puhumattakaan terveydestä, ei toivoakseni kukaan kiellä, että siveydelliseltä kannalta niin täydellinen työtätekevien luokkien ajan vaatiminen keskeytyksellä varhaisesta 13 vuoden iästä alkaen, ja 'vapaisissa' teollisuudenhaaroissa vieläkin varhaisemmasta iästä alkaen, on erittäin vahingollista ja pelottavan suuri epäkohdata... Yleisen siveellisyyden edun ja kunnollisen väestön kasvattamisen nimessä, ja jotta kansan suurelle joukolle voitaisiin hankkia järjeställisen elämännautinto, on vaadittava, että kaikissa liikkeenlajeissa osa jokaisesta työpäivästä varataan lepoa ja virkistystä varten.» (Leonard Horner, »Reports of Inspection of Factories for 31st December 1841.»)

¹³²⁾ Ks. »Judgement of Mr. J. H. Otway, Belfast, Hilary Sessions, County Antrim 1860.»

¹³³⁾ Porvarikuningas Louis Philippen hallitukselle on hyvin luonteenomaista, ettei ainoaa hänen aikanaan annettua tehdaslakia 22. päivästä maaliskuuta 1841 koskaan pantu täytäntöön. Ja tämä laki koski vain lasten työtä. Se määräsi 8 tuntia 8—12-vuotiaille lapsille, 12 tuntia 12—16-vuotiaille lapsille jne., usein poikkeuksin, jotka sallivat kahdeksanvuotiaidenkin tehdä yötyötä. Lain valvominen ja täytäntöönpano jätettiin »amis du commerce» [kaupan ystävien] hyvän tahdon varaan maassa, jossa jokainen hiirikin on poliisihallinnon alainen. Vasta vuodesta 1853 on yhdessä ainoassa departementissa. Département du Nord, palkkaa nauttiva hallituksen tarkastaja. Yhtä luonteenomaista Ranskan yhteiskunnan kehitykselle on yleensä se, että Louis Philippen laki aina vuoden 1848 vallankumoukseen saakka oli aivan ainoa laatuaan kaikki kietovassa ranskalaisessa lakitehtaassa!

¹³⁴⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1860», p. 50.

Vasta vuoden 1833 tehdaslaista, joka käsitti puuvilla-, vilja-, pellava- ja silkkitehtaat, alkaa normaalityöpäivä uuden-aikaisessa teollisuudessa. Pääoman hengelle ei mikään ole kuvaavampaa kuin Englannin tehdaslainsäädännön historia vuodesta 1833 vuoteen 1864!

Vuoden 1833 laissa määrätään, että tavallisen työpäivän pitää tehtaissa alkaa puoli 6 aamulla ja päättyä puoli 9 illalla, ja näiden rajojen sisällä, 15 tunnin aikana, laki sallii käyttää nuoria henkilöitä (ts. 13—18-vuotisia) johonkin aikaan päivästä työssä, aina sillä ehdolla, ettei sama nuori henkilö työskentele enempää kuin 12 tuntia samana päivänä, paitsi muutamia tiettäjä erityisesti mainittuja tapauksia. Lain 6:nnessä kohdassa määrätään, että »joka päivä kullekin sellaiselle henkilölle, jonka työaika on rajoitettu, on myönnettävä vähintään 1½ tuntia ateriointia varten». Alle 9-vuotisten lasten käyttäminen — myöhemmin mainittavia poikkeuksia lukuunottamatta — kiellettiin, 9—13-vuotisten lasten työ rajoitettiin 8 tunniksi päivässä. Yötyö, ts. tämän lain mukaan työ kello puoli 9:stä illalla kello puoli 6:een aamulla, kiellettiin kaikilta 9—18-ikäisiltä henkilöiltä.

Lainsäätäjät olivat kaukana siitä, että olisivat tahtoneet rajoittaa pääoman vapautta imeä täysi-ikäisten työvoimaa, eli niin kuin he sitä nimittivät, »työn vapautta», päinvastoin he keksivät oman järjestelmänsä evätäkseen tehdaslailta sellaiset kauhistavat seuraukset.

»Suurena epäkohtana tehdasjärjestelmässä, sen nykyisessä järjestelymuodossa», sanotaan komission keskusneuvoston ensimmäisessä kertomuksessa kesäkuun 25. päivästä 1833, »on se, että se tekee välttämättömäksi vennyttää lasten työn täysi-ikäisten työpäivän ääriajaan saakka. Ainoana keinona tämän pahan poistamiseksi, jollei tahdota rajoittaa täysi-ikäisten työtä, mistä johtuisi vielä suurempi epäkohta kuin on nyt poistettava, tänä ainoana keinona näyttää olevan ehdotus, että otettaisiin käytäntöön lasten kaksinkertaiset työvuorot.»⁷

Tämä »ehdotus» pantiin täytäntöön relais-järjestelmän nimellä (»System of Relays»; relay merkitsee englannin samoin kuin ranskankin kielessä postihevosten vaihtoa postiasemilla); yksi vuoro 9—13-vuotisia lapsia valjastettiin esimerkiksi puoli 6:sta aamulla puoli 2:een ip., toinen puoli 2:sta ip. puoli 9:ään illalla jne.

Mutta palkinnoksi siitä, että herrat tehtailijat olivat mitä julkeimmalla tavalla jättäneet noudattamatta kaikkia viimeisten 22 vuoden aikana annettuja lasten työtä koskevia lakeja, pilleri, joka heidän oli nielaistava, nytkin kullattiin. Parlamentti määräsi, että vuoden 1834 maaliskuun 1. päivän jälkeen yksikään lapsi

alle 11 vuoden, vuoden 1835 maaliskuun 1. päivän jälkeen yksikään lapsi alle 12 vuoden, ja vuoden 1836 maaliskuun 1. päivän jälkeen yksikään lapsi alle 13 vuoden ei saisi tehdä tehtaassa työtä yli 8 tunnin! Tälle »pääomaa» kohtaan niin helävaraiselle »vapaamielisyydelle» on annettava sitä suurempi tunnustus, kun tri Farre, Sir A. Carlisle, Sir B. Brodie, Sir C. Bell, Herra Guthrie ym., lyhyesti sanoen Lontoon huomattavimmat physicians ja surgeons [lääkärit ja ihmelääkärit] olivat todistajalausunnoissaan alahuoneessa selittäneet, että »periculum in moral»⁸⁸ Tri Farre lausui vielä jonkin verran karkeamin:

»Lainsäädäntöä tarvitaan yhtä välttämättömästi ehkäisemään kuolemaa kaikissa muodoissa, joissa se voidaan ennenaikaisesti aiheuttaa, ja varmasti tämä» (tehdasmenettely) »on katsottava yhdeksi julmimmaksi menettelytavaksi, millä se voidaan aiheuttaa.»¹³⁵

Sama »reformoitu» parlamentti, joka hellyydestä herroja tehtailijoita kohtaan kahlehti 13 vuotta nuoremmat lapset vielä vuosikausiksi 72-tuntisen viikkotyön helvettiin tehtaissa, kielsi sitä vastoin vapautuslailla, joka samoin antoi vapauden vain pisaroittain, plantaasinomistajia teettämästä millään neekeriorjalla työtä enempää kuin 45 tuntia viikossa!

Mutta pääoma ei suinkaan ollut leppynyt, vaan alkoi monivuotisen ja meluisan agitaation. Se koski etupäässä niiden työläisryhmien ikää, joiden työ lasten työn nimellä oli rajoitettu 8 tunniksi ja jotka oli tehty jonkinlaisen koulupakon alaisiksi. Kapitalistisen antropologian mukaan lapsuusikä päättyi 10:nteen tai viimeistään 11:nteen ikävuoteen. Kuta lähemmäksi tuli tehdaslain täydellisen toimeenpanon aika, kohtalokas vuosi 1836, sitä rajummin raivosivat tehtailijaroistot. Heidän onnistuikin todella säikähdyttää hallitus niin pitkälle, että se 1835 ehdotti lapsuusiän rajan alentamista 13:sta 12:een vuoteen. Painostus ulkoa päin kasvoi kuitenkin uhkaavaksi. Alahuoneelta puuttui rohkeutta. Se kieltäytyi heittävästä kolmetoistavuotiaita kauemmaksi kuin 8 tunniksi päivässä pääoman Juggernaut-pyörän alle⁹⁰ ja vuoden 1833 laki astui täyteen voimaansa. Se pysyi muuttamattomana kesäkuuhun 1844 saakka.

Sen vuosikymmenen aikana, jona vuoden 1833 laki säännösti tehdastyötä alussa vain osittain, sitten kokonaan, ammattientarkastajien viralliset kertomukset ovat täynnä valituksia sen täytäntöönpanon mahdottomuudesta. Kun vuoden 1833 laki jätti pääoman herrojen valtaan aloittaa, keskeyttää ja lo-

¹³⁵) »Legislation is equally necessary for the prevention of death, in any form in which it can be prematurely inflicted, and certainly this must be viewed as a most cruel mode of inflicting it.»⁹⁰

pettaa jokaisen »nuoren henkilön» ja jokaisen »lapsen» kaksitoista- tai kahdeksantuntisen työn mihin aikaan hyvänsä viidentoista tunnin aikana kello puoli 6:sta aamulla kello puoli 9:ään illalla ja samoin määrätä eri henkilöille eri ruokailuajat, niin herrat keksivät pian uuden »relais-järjestelmän», jonka mukaan työhevosia ei vaihdettu tietyillä asemilla, vaan näillä muuttoaemilla valjastettiin aina uudestaan. Emme viivy kauempaa tämän järjestelmän ihannoissa, kun meidän täytyy myöhemmin palata siihen. Niin paljon kuitenkin selviää jo ensi silmäyksellä, että se teki tyhjäksi koko tehdaslain eikä ainoastaan mitä sen henkeen, vaan myös mitä sen kirjaimeen tulee. Kuinka ammattientarkastajat saattoivat tämän monimutkaisen kutakin yksityistä lasta ja nuorta koskevan kirjanpidon vallitessa pakottaa noudattamaan laissa määrättyä työaikaa ja laissa määrättyjä ruokailuajkoja? Suuressa osassa tehtaita pääsi pian taas vanha raaka väärinkäyttö rankaisematta kukoistamaan. Sisäasiainministerin ja ammattientarkastajien kohtauksissa (1844) tarkastajat osoittivat, kuinka mahdotonta kaikki tarkastus oli uudestaan keksityn »relais-järjestelmän» oloissa.¹³⁶⁾ Sillä välin olivat olosuhteet kuitenkin suuresti muuttuneet. Tehdastyöläiset olivat, etenkin vuoden 1838 jälkeen, tehneet kymmmentuntilain taloudelliseksi ja »kartan»⁹¹ poliittiseksi tunnussanakseen. Vieläpä osa tehtailijoistakin, joka oli järjestänyt liikkeensä vuoden 1833 lain mukaan, lähetti parlamentille joukoittain kirjeitä »väärin veljien» epämoraaalisesta »kilpailusta», ts. niiden tehtailijoiden, jotka suuremman julkeutensa tai onnellisempien paikallisolojen takia uskalsivat rikkoa lakia. Sitä paitsi, niin mielellään kuin yksityiset tehtailijat olisivatkin päästäneet saaliinhimonsa ohjat valloilleen, tehtailijaluokan ideologit ja poliittiset johtajat vaativat toisenlaista esiintymistä ja toisenlaista kieltä työmiehiä kohtaan. He olivat alkaneet sotaretken viljalakien poistamiseksi ja tarvitsivat työmiesten apua voittaakseen! He eivät sen tähden luvanneet ainoastaan kaksinkertaista leipää,⁹² vaan myös kymmmentuntilain vapaakaupan tuhatvuotisessa valtakunnassa.¹³⁷⁾ He uskalsivat sitä vähemmän vastustaa sellaista säädöstä, jonka tarkoituksena oli vain tehdä täyttä totta vuoden 1833 laista. Huomattuaan pyhimmän etuoi-keutensa, maankoron olevan uhatun, alkoivat vihdoin torytkin ihmisrakkaudesta vihastuneina jyristä vihollistensa »katalaa menettelyä» vastaan.¹³⁸⁾

¹³⁶⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1849», p. 6.

¹³⁷⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1848», p. 98.

¹³⁸⁾ Muuten Leonard Horner käyttää virallisestikin sanoja »nefarious practices» [»katalaa menettelyä»]. (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1859», p. 7.)

Niin saatiin aikaan ylimääräinen tehdaslaki 7. kesäkuuta 1844. Se astui voimaan 10. syyskuuta 1844. Se tuo uuden ryhmän työläisiä suojeltujen joukkoon, nimittäin 18 vuotta vanhemmat naiset. Heidät asetettiin joka suhteessa samaan asemaan kuin nuoret, heidän työaikansa rajoitettiin 12 tunniksi, yötyö kiellettiin jne. Ensi kerran lainsäädäntö katsoi siis olevansa pakotettu asettamaan täysi-ikäistenkin työn suoranaisen ja virallisen tarkastuksen alaiseksi. Tehdaskertomuksessa 1844—1845 sanotaan ivallisesti:

»Tietoomme ei ole tullut ainoatakaan tapausta, jolloin täysi-ikäiset naiset olisivat valittaneet tätä sekaantumista heidän oikeuksiinsa.»¹³⁹⁾

Alle 13-vuotisten lasten työ rajoitettiin 6½:ksi ja muutamilla ehdoilla 7:ksi tunniksi päivässä.¹⁴⁰⁾

Väärästä »relais-järjestelmästä» johtuneiden väärinkäytösten poistamiseksi lakiin pantiin mm. seuraavat tärkeät yksityismääräykset:

»Lasten ja nuorten työpäivä on laskettava siitä hetkestä alkaen, jona yksikin lapsi tai nuori aloittaa aamulla työnsä tehtaassa.»

Jos siis esim. *A* aloittaa työnsä kello 8 aamulla ja *B* kello 10, täytyy *B:n* työpäivän kuitenkin päättyä samalla hetkellä kuin *A:n*. Työpäivä on aloitettava jonkin julkisen kellon, esim. lähimmän rautatien kellon mukaan ja tehtaan kello on asetettava sen mukaan. Tehtailijan on ripustettava tehtaan seinälle suurilla kirjasimilla painettu ilmoitus, jossa ilmoitetaan työpäivän alku-, loppu- ja väliajat. Lapsia, jotka aloittavat työnsä ap. ennen kello 12, ei saa käyttää työhön taas kello 1:n jälkeen päivällä. Iltapäivävuorossa täytyy siis olla toiset lapset kuin aamupäivävuorossa. Ruokailuajat — 1½ tuntia — on kaikille suojelluille työläisille annettava samoina aikoina päivästä, yksi tunti ainakin ennen kello 3 ip. Lapsia ja nuoria ei saa ennen kello 1:tä käyttää kauempaa kuin 5 tuntia antamatta heille vähintään puolen tunnin vapaa-aikaa ruokailua varten. Lapset, nuoret ja naiset eivät eivätkä saa koskaan jäädä tehdashuoneeseen, missä jokin työprosessi on käynnissä jne.

Olemme nähneet, etteivät nämä pikkuseikkoihin ulottuvat määräykset, jotka niin sotilaallisen yhtäläisesti kellonlyönnilleen järjestävät työntekoajat, rajat ja väliajat, olleet suinkaan tuloksia parlamentin tuumiskeluista. Ne kehittyivät vähitellen olemassaolevista suhteista uudenaikaisen tuotantotavan luonnonlakeina. Niiden sanamuodon sepittäminen, virallinen tunnus-

¹³⁹⁾ »Reports etc., for 30th Sept. 1844», p. 15.

¹⁴⁰⁾ Laki sallii pitää lapsia työssä 10 tuntia, jolleivät he työskentele joka päivä, vaan ainoastaan joka toinen. Yleensä tämä määräys jäi tehottomaksi.

taminen ja julkaiseminen olivat pitkäaikaisten luokkataistelujen tulosta. Niiden lähimpiä seurauksia oli se, että käytännössä täysi-ikäisten miespuolisten tehdastyöläisten työpäiväkin joutui samojen rajoitusten alaiseksi, koska useimmissa tuotantoprosesseissa lasten, nuorten henkilöiden ja naisten yhteistyö on välttämätön. Suurin piirtein siis vuosina 1844—1847 oli kaksitoistatuntinen työpäivä yleinen ja yhtäläinen kaikissa tehdaslainsäädännön alaisissa teollisuudenhaaroissa.

Tehtailijat eivät kuitenkaan sallineet tätä »edistystä» ilman sitä tasoittavaa »taka-askelta». Heidän aloitteestaan alahuone vähensi työssä pidettävien lasten iän alirajan 9 vuodesta 8:aan turvatakseen pääomalle jumalan ja lain nimessä sille kuuluvan »tehdastyöläislasten lisähankinnan».¹⁴¹⁾

Vuodet 1846—47 olivat käännteentekeviä Englannin taloushistoriassa. Viljalait oli kumottu, puuvillan ja muiden raaka-aineiden tuontitullit poistettu, vapaakauppa julistettu lainsäädännön johtotähdiksi! Lyhyesti, tuhatvuotinen valtakunta alkoi. Toisaalta chartistiliike ja kymmentuntiaatio saavuttivat samoina vuosina huippukohtansa. Kosta janoavat toryt rupeivät niiden liittolaisiksi. Huolimatta sanansa syöneen vapaakaupan armeijan vimmatusta vastustuksesta Brightin ja Cobdenin johdolla, parlamentti hyväksyi kymmentuntilain, johon oli niin kauan pyritty.

Uusi tehdaslaki 8:nnelta kesäkuuta 1847 määräsi, että jo 1. heinäkuuta 1847 astuisi voimaan »nuorten henkilöiden» (13—18-vuotisten) ja kaikkien naistyöläisten työpäivän lyhennys 11 tunniksi, mutta 1. toukokuuta 1848 samojen työläisryhmien työpäivän lopullinen rajoitus 10 tunniksi. Kaikessa muussa laki oli vain vuosien 1833 ja 1844 lakeja täydentävä lisäys.

Pääoma ryhtyi jo ennakolta sotaretkeen ehkäistäkseen lain täyteen voimaan astumisen 1. toukokuuta 1848. Ja työmiesten itsensä piti muka kokemuksesta viisastuneina auttaa oman toimintansa tulosten hävittämisessä. Hetki oli sopivasti valittu.

»On muistettava, että vuosien 1846—1847 peioittavan pulan johdosta tehdastyöläisten keskuudessa vallitsi suuri hätä, kun useat tehtaat olivat olleet käynnissä vain lyhyen ajan ja toiset olivat kokonaan olleet seisauksissa. Melkoinen joukko työläisiä oli siis hyvin vaikeassa asemassa, monet olivat velkaantuneet. Jokseenkin varmasti saattoi siis olettaa, että he pitäisivät parempana pitempää työaikaa korvatakseen aikaisemmat vahingot, maksaakseen ehkä velkansa tai hakeakseen huonekalunsa pantista, korvatakseen myydyt tavaransa uusilla tai hankkiakseen itselleen ja perheelleen uusia vaatteita.»¹⁴²⁾

¹⁴¹⁾ »Kun työtuntien lukumäärän vähentäminen aiheuttaisi suuren (lapsi-) määrän kysynnän, niin arveltiin, että 8—9-vuotisten lasten kautta saatu lisä vastaisi kasvanutta tarvetta.» (»Reports etc. for 30th Sept. 1844», p. 13.)

¹⁴²⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1848», p. 16.

Herrat tehtailijat koettivat tehdä näiden seikkojen luonnolliset seuraukset vielä tehokkaammiksi 10%:n yleisellä palkanalennuksella. Tämä oli niin sanoaksemme uuden vapaakaupan aikakauden vihkimisjuhlaa. Sitten seurasi 8 $\frac{1}{2}$ %:n alennus, heti kun työpäivä oli lyhennetty 11-tuntiseksi, ja kaksinkertainen alennus, kun se oli lyhennetty lopullisesti 10-tuntiseksi. Siis kaikkialla, missä olosuhteet suinkin sallivat, tapahtui vähintään 25% alennus.¹⁴³⁾ Näin suotuisiksi valmistetuissa oloissa alettiin työvään keskuudessa agitaatio vuoden 1847 lain kumoamiseksi. Siinä käytettiin kaikkia petos-, viettely- ja uhkauskeinoja, mutta turhaan. Mitä tulee niihin puoleen tusinaan anomuksia, jotka onnistuttiin keräämään ja joissa työmiehet valittivat, »että laki sorti heitä», niin anojat itse selittivät suullisessa kuulustelussa, että heidät oli pakotettu ne allekirjoittamaan. »Heitä kyllä sorrettiin, mutta sortajana oli toinen, ei tehdaslaki.»¹⁴⁴⁾ Mutta jollei tehtailijoiden onnistunutkaan saada työmiehiä puhumaan heidän mielensä mukaan, he itse huusivat vain sitä kovemmin sanomalehdissä ja parlamentissa työmiesten nimessä. He leimasivat ammattientarkastajat jonkinlaisiksi Konventin komissaareiksi,⁹³ jotka uhrasivat säälimättömästi onnetoman työmiehen maailmanparannushoureilleen. Tämäkään tempu ei onnistunut. Ammattientarkastaja Leonard Horner pani itse alitarkastajien avulla toimeen lukuisten todistajien kuulusteluja Lancashiren tehtaissa. Noin 70% kuulustelluista työmiehistä selitti kannattavansa 10-tuntista, paljon pienempi prosenttiluku 11-tuntista ja aivan mitätön vähemmistö vanhaa 12-tuntista työpäivää.¹⁴⁵⁾

Toisena »suopeana» manööverinä oli se, että täysi-ikäiset miespuoliset työntekijät pakotetaan tekemään 12—15 tuntia työtä ja sitten tämä tosiasia selitetään proletariaatin sydämen-toiveiden parhaaksi ilmaisuksi. Mutta »säälimätön» ammattientarkastaja Leonard Horner oli jälleen saapuvilla. Useimmat »ylituntien tekijät» sanoivat suoraan, että

»he pitäisivät paljoo parempana tehdä työtä 10 tuntia pienemmästä palkasta, mutta ettei heillä ollut valinnan varaa: heitä oli niin paljon työt-

¹⁴³⁾ »Minä havaitsin, että henkilöiltä, jotka olivat saaneet viikossa 10 s, vähennettiin palkasta 1 s yleisen 10%:n palkanalennuksen laskuun, ja vielä 1 s 6 pennyä ajanlyhennyksestä, yhteensä 2 s 6 pennyä, ja kaikesta siitä huolimatta enemmistö piti kiinni kymmentuntilaista.» (Mt.)

¹⁴⁴⁾ »Allekirjoittaessani anomuksen selitin samalla tekeväni väärin. — Miksi te sitten sen allekirjoittitte? — Koska minut olisi heitetty kadulle, jos olisin kieltäytynyt. — Anoja tunsii todellakin olevansa 'sorrettu', mutta siihen ei ollut syytä tehdaslaki.» (Mt., s. 102.)

¹⁴⁵⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st. October 1848», p. 17. Herra Hornerin piirissä kuulusteltiin siten 10 270 täysi-ikäistä miestyöntekijää 181 tehtaassa. Heidän lausuntonsa on löydettävissä liitteestä tehdaskertomuksiin vuosipuoliskolta, joka päättyi lokakuussa 1848. Nämä todistajien kuulustelut antavat muussakin suhteessa arvokasta aineistoa.

tä, niin monen kehrääjän oli työskenneltävä vain piecereinä [pakkaajina], että jos he kieltäytyisivät tekemästä pitempiä työpäiviä, astuisivat heti toiset heidän sijaansa, niin että kysymys sai heille seuraavan muodon: joko tehdä pitempi aika työtä tai tulla heitetyksi kadulle.¹⁴⁶⁾

Pääoman ennakkosotaretki epäonnistui ja kymmentuntilaki astui voimaan 1. toukokuuta 1848. Mutta chartistipuolueen yrittysten täydellinen epäonnistuminen, sen johtajat kun oli pantu vankeuteen ja järjestö hajotettu, oli kuitenkin sillä välin järkyttänyt Englannin työväenluokan itseluottamusta. Pian sen jälkeen Pariisin kesäkuun kapina ja sen verinen tukahduttaminen olivat yhdistäneet sekä Euroopan mantereella että Englannissa hallitsevien luokkien kaikki ryhmät: maanomistajat ja kapitalistit, pörssisudet ja kauppiaat, suojelutullien ja vapaakaupan puolustajat, hallituksen ja oppositiopuolueet, papit ja vapaaajattelijat, nuoret huorat ja vanhat nunnat huutamaan yhdessä äänin omaisuuden, uskonnon, perheen ja yhteiskunnan pelastusta! Työväenluokka julistettiin kaikkialla kiroukseen, pantiin pannaan ja »loi des suspects'in»¹⁴⁷⁾ alaiseksi. Herrojen tehtailijoiden ei siis enää tarvinnut kainostella. He tekivät avoimen kapinan, ei ainoastaan kymmentuntilakia vastaan, vaan koko sitä lainsäädäntöä vastaan, joka vuoden 1833 jälkeen oli koettanut jossain määrin hillitä työvoiman »vapaata» imemistä. Se oli Proslavery Rebellion [kapina orjuuden puolesta] pienoiskoossa: taistelua käytiin enemmän kuin kaksi vuotta kyynillisen häikäilemättömästi, terroristisen tarmokkaasti, ja sitäkin helpommin, kun kapinallinen kapitalisti ei pannut alttiiksi muuta kuin työläistensä nahkan.

Alempana seuraavan ymmärtämiseksi on muistettava, että kaikki kolme tehdaslakia (1833, 1844 ja 1847) olivat voimassa, mikäli toinen ei muuttanut toista; ettei mikään niistä rajoittanut 18 vuotta vanhemman työmiehen työpäivää ja että vuoden 1833 jälkeen laillisena »päivänä» pysyi viisitoistatuntinen aika kello puoli 6:sta aamulla kello puoli 9:ään illalla, jona aikana oli tehtävä säädetyillä ehdoilla ensiksi kaksitoista-, sittemmin kymmentuntinen nuorten henkilöiden ja naisten työ.

Tehtailijat alkoivat siellä täällä erottaa osan, usein puolet työssä olleista nuorista henkilöistä ja työntekijättäristä ja ottivat sen sijaan jälleen käytäntöön melkein kokonaan hävinneen yötyön täysi-ikäisille miespuolisille työntekijöille. Kymmentuntilaki, he huusivat, ei suo mitään muuta mahdollisuutta!¹⁴⁷⁾

¹⁴⁶⁾ Mt. Ks. Leonard Hornerin itsensä kokoamia lausuntoja n:o 69, 70, 71, 72, 92 93 ja alataarkastaja A:n kokoamia n:o 51, 52, 58, 59, 62, 70 »Liitteestä». Eräs tehtailija antoi itse totuudenmukaisen kuvan. Ks. n:o 14 ja n:o 265 kertomuksesta [s. 37].

¹⁴⁷⁾ »Reports etc. for 31st October 1848», p. 133, 134.

Toinen toimenpide koski laissa määrättyjä väliaikoja aterioimista varten. Kuulkaamme ammattientarkastajia.

»Siitä lähtien kun työaika rajoitettiin 10 tunniksi tehtailijat ovat alkaneet väittää, vaikkakaan he eivät käytännössä vielä toteuta äärimmäisyyksiin saakka mielipidettään, että kun työskennellään esim. kello 9:stä aamulla kello 7:ään illalla, niin he riittävästi toteuttavat lain määräyksiä, kun he antavat ruoka-ajaksi yhden tunnin ennen kello 9:ää aamulla ja puoli tuntia kello 7:n jälkeen illalla, siis $1\frac{1}{2}$ tuntia yhteensä. Muutamissa tapauksissa he antavat nyt puoli tuntia tai kokonaisen tunnin päivällistä varten, mutta pitävät samalla kiinni siitä, etteivät he suinkaan ole velvolliset sisällyttämään osaakaan tästä $1\frac{1}{2}$ tunnista kymmentuntiseen työpäivään kuuluvaksi.»¹⁴⁸⁾

Herrat tehtailijat väittivät siis, että vuoden 1844 lain turhantarkat määräykset ruoka-ajoista antoivat työläisille vain luvan syödä ja juoda ennen tehtaaseen tuloaan ja sen jälkeen kun olivat sieltä lähteneet, ts. kotonaan! Ja mikseivät työläiset voisi syödä päivällistään aamulla ennen 9:ää? Kruunun lakimiehet ratkaisivat kuitenkin asian niin, että määrättyt ruoka-ajat

»oli annettava todellisen työpäivän väliaikoina ja että oli vastoin lakia teettää keskeyttämättä työtä 10 tuntia peräkkäin kello 9:stä aamulla kello 7:ään illalla.»¹⁴⁹⁾

Näiden kodikasten mielenosoitusten jälkeen pääoma aloitti kapinansa toimenpiteellä, joka vastasi vuoden 1844 lain kirjainta, siis oli laillinen.

Tosin vuoden 1844 laki kielsi pitämästä klo 1:n jälkeen työssä 8—13-vuotiaita lapsia, jotka olivat olleet työssä ennen kello 12 päivällä. Mutta se ei millään tavoin säännösteltyt niiden lasten $6\frac{1}{2}$ -tuntista työtä, joiden työaika alkoi kello 12 päivällä tai sitä myöhemmin! Kahdeksanvuotiaita lapsia voitiin siis käyttää, kun he aloittivat työnsä kello 12 päivällä, kello 12:sta 1:een, siis 1 tunti; kello 2:sta 4:ään, 2 tuntia, ja kello 5:stä kello puoli 9:ään illalla, $3\frac{1}{2}$ tuntia, kaiken kaikkiaan lailliset $6\frac{1}{2}$ tuntia! Tai vieläkin paremmin. Soveltaakseen lasten työn täysikasvuisten miesten työhön, siis kello puoli 9:ään saakka illalla, tehtailijain ei tarvinnut muuta kuin olla antamatta heille mitään työtä ennen kello 2:ta ip. ja sitten pitää tehtaassa yhtä mittaa kello puoli 9:ään illalla!

»Ja nyt nimenomaan myönnetään, että viime aikoina sen johdosta, että tehtailijat haluavat pitää koneet käynnissä kauemmin kuin 10 tuntia, on Englannissa päässyt juurtumaan tapa teettää kahdeksan—kolmetoista-vuotisilla tytöillä ja pojilla, kaikkien nuorten henkilöiden ja naisten teh-

¹⁴⁸⁾ »Reports etc. for 30th April 1848», p. 47.

¹⁴⁹⁾ »Reports etc. for 31st October 1848», p. 130.

taasta poistuttua, työtä yksin aikuisten miesten kanssa kello puoli 9:ään illalla.»¹⁵⁰⁾

Työmiehet ja ammattientarkastajat asettuivat vastustamaan tätä tapaa sekä terveydellisistä että siveydellisistä syistä. Mutta pääoma vastasi:

»Teoistain vastaan ma! Oikeuttan' vaadin
Sakon ja pantin kirjan mukaisen!»⁹⁵⁾

Alahuoneelle 26. heinäkuuta 1850 esitettyjen tilastotietojen mukaan oli 15. heinäkuuta 1850 kaikista vastalauseista huolimatta todellisuudessa 3742 lasta 275 tehtaassa tämän »tavan» alaisina.¹⁵¹⁾ Mutta ei siinä vielä kylliksi! Pääoman haukansilmä huomasi, että vuoden 1844 laki ei salli viisituntista työtä ennen päivällistä ilman vähintään 30 minuutin lepoaikaa, mutta se ei määrää mitään sellaista iltapäivän työn suhteen. Sen vuoksi pääoma vaati ja hankki itselleen nautinnon: se pakotti kahdeksanvuotiset työläislapset paitsi tekemään yhtä mittaa työtä kello 2:sta päivällä puoli 9:ään illalla myös näkemään nälkää sen ajan!

»Niin, rinta,
sanotaan velkakirjassa.»¹⁵²⁾**

Tämä shylockmainen takertuminen vuoden 1844 lain kirjaimen, mikäli se säännösteli lastentyötä, oli kuitenkin tarkoitettu vain valmistelemaan avointa kapinaa samaa lakia vastaan, mikäli se säännösteli »nuorten henkilöiden ja naisten» työtä. On muistettava, että »väärän relais-järjestelmän» poistaminen oli mainitun lain päätarkoitus ja pääsisältö. Tehtailijat aloittivat kapinansa ilmoittaen yksinkertaisesti, että ne vuoden 1844 lain kohdat, joissa kielletään nuorten henkilöiden ja naisten käyttö viisitoistatuntisen tehdaspäivän lyhyinä väliaikoina, olivat

»jääneet verrattain viattomiksi (comparatively harmless) niin kauan kuin työaika oli ollut rajoitettu 12 tunniksi. Kymmentuntilain voimassa ollessa ne olivat sietämätöntä kohtuuttomuutta (hardship).»¹⁵³⁾

¹⁵⁰⁾ Mt., s. 142.

¹⁵¹⁾ »Reports etc. for 31st October 1850», p. 5, 6.

¹⁵²⁾ Pääoman luonne on sama sen kehittymättömissä kuin kehittyneissäkin muodoissa. Lakikirjassa, jonka orjanomistajien vaikutus saattoi voimaan New Mexican alueella vähää ennen Amerikan sisällissodan syttymistä, sanotaan: »Mikäli kapitalisti on ostanut työmiehen työvoiman, on työmies hänen (kapitalistin) rahaansa.» (»The labourer is his (the capitalist's) money».) Sama mielipide oli yleisesti Rooman patriiseilla. Raha, jonka he olivat antaneet ennakolta velalliselleen plebeijille, oli elinhyödykkeiden välityksellä muuttunut velallisen lihaksi ja vereksi. Tämä »liha ja veri» oli siis heidän »rahaansa». Siitä johtui Shylockin 10 taulun laki!⁹⁷⁾ Linguet'n oletta-⁹⁸⁾ että patriisivelkojat panivat ajoittain Tiberin toisella rannalla toimeen juhlapitoja, joissa tarjottiin keitettyä velallisen lihaa, jää yhtä todistamattomaksi kuin Daumerin oletta-⁹⁹⁾ mus kristittyjen ehtoollisesta.⁹⁹⁾

¹⁵³⁾ »Reports etc. for 31st October 1848», p. 133.

He ilmoittivat sen tähden mitä kylmäkiskoisimmin tarkastajille asettuvansa lain kirjaimen yläpuolelle ja omalla uhaltaan panevansa jälleen toimeen vanhan järjestelmän.¹⁵⁴⁾ Tämä tapahtuisi itsensä harhaan johdettujen työmiesten eduksi,

»jotta heille voitaisiin maksaa suurempia palkkoja». »Se olisi ainoa mahdollinen tapa Ison-Britannian teollisen ylivallan säilyttämiseksi kymmentuntilain voimassa ollessa.»¹⁵⁵⁾ »Voihan olla jonkin verran vaikeata keksiä epäsäännöllisyyksiä relais-järjestelmän vallitessa, mutta mitäpä siitä? (what of that?) Onko tämän maan suuren tehdasteollisuuden etua kohdeltava toisarvoisena asiana, jotta siten hiukan säästettäisiin ammattientarkastajien ja alatarkastajien vaivoja (some little trouble)?»¹⁵⁶⁾

Kaikki nämä löpötykset eivät tietysti mitään auttaneet. Ammattientarkastajat puuttuivat asiaan oikeustietä. Mutta pian sisäministerin, sir George Greyn, peitti sellainen tehtaailijain anomusten pilvi, että kiertokirjeessään elokuun 5. päivältä 1848 hän neuvoi tarkastajia

»olemaan yleensä asiaan puuttumatta lain kirjaimen rikkomisen takia, mikäli relais-järjestelmää ei todistettavasti väärinkäytetä siten, että nuoret henkilöt ja naiset pakotetaan tekemään työtä yli 10 tunnin».

Tämän jälkeen ammattientarkastaja J. Stuart myöntyi niin sanottuun vuorottelujärjestelmään viisitoistatuntisen tehdaspäivän aikana koko Skotlannissa, jossa se pian jälleen pääsi entiseen kukoistukseensa. Sitä vastoin Englannin ammattientarkastajat selittivät, ettei ministerillä ollut mitään diktaattorin valtaa lakien täytäntöönpanon keskeyttämiseen, ja jatkoivat oikeudellista menettelyään proslavery rebels [orjuuden puolesta kapinoivia] vastaan.

Mutta mitäpä auttoivat kaikki oikeuteen haastamiset, kun tuomioistuimet, county magistrates,¹⁵⁷⁾ julistivat vain vapauttavia tuomioita? Näissä tuomioistuimissa istuivat herrat tehtaailijat itseään tuomitsemassa. Eräs esimerkki. Muuan Eskrigge, Kershaw, Leese & Co:n puuvillakehräämöstä, oli esittänyt piirinsä ammattientarkastajalle suunnitelman hänen tehtaalleen tarkoitettusta relais-järjestelmästä. Kun se hyljättiin, Eskrigge pysyi aluksi toimeettomana. Muutamia kuukausia myöhemmin muuan Robinson-niminen mies, joka niin ikään oli puuvillakehrääjä ja jonka sukulainen, ellei Perjantai, Eskrigge oli, seisoi Stockportin rauhantuomarien edessä syytettynä tuon saman,

¹⁵⁴⁾ Niin teki mm. ihmisystävä Ashworth kveekarimaisen tymeässä kirjeessään Leonard Hornerille (»Reports etc. April 1849», p. 4).

¹⁵⁵⁾ »Reports etc. for 31st October 1848», p. 138.

¹⁵⁶⁾ *Mt.*, s. 140.

¹⁵⁷⁾ Nämä »county magistrates», »great unpaid» [»suuret palkattomat»], niin kuin W. Cobbett heitä nimittää, ovat eräänlaisia palkattomia rauhantuomareita, kreivikunnan arvohenkilöistä valittuja. Ne ovat todellisuudessa vallassaolevien luokkien patri-monialituomioistuinta.

Eskriggen keksimän relais-järjestelmän soveltamisesta. Oikeudessa istui 4 tuomaria, niistä 3 puuvillatehtailijaa, heidän etunässään tietysti sama Eskrigge. Eskrigge vapautti Robinsonin ja selitti, että mikä Robinsonille oli oikein, oli Eskriggellekin kohtuullista. Nojaten omaan lainvoimaiseen tuomioonsa hän otti heti käytäntöön järjestelmän omassa tehtaassaan.¹⁵⁸⁾ Tosin tämän tuomioistuimen kokoonpanokin oli jo julkista lain loukkauksena.¹⁵⁹⁾

»Tällaiset oikeudelliset ilveilyt», tarkastaja Howell huudahtaa, »vaatimalla vaativat korjausta... joko sovitettakoon laki näiden tuomioiden mukaiseksi tai käytäköön sitä vähemmän erehtyvä tuomioistuin, joka langettaa tuomionsa lain mukaan... kaikissa sellaisissa tapauksissa. Kuinka kaihattu onkaan palkattu tuomari!»¹⁶⁰⁾

Kruunun lakimiehet selittivät tehtailijoiden tulkinnan vuoden 1848 laista typeräksi, mutta yhteiskunnan pelastajat eivät antaneet eksyttää itseään.

Leonard Horner kertoo: »Sen jälkeen kun yritin 10 syytteellä 7 eri oikeuspiirissä pakottaa noudattamaan lakia ja kun minua vain yhdessä tapauksessa rauhantuomarit kannattivat... niin pidän uusien syytteiden nostamista tämän lain rikkomisesta hyödyttömänä. Se osa lakia, joka laadittiin työtuntien yhdenmukaistamiseksi... ei ole enää voimassa Lancashiressa. Myöskään minulla ala-asiamiehineni ei ole mitään keinoa saadakseni varmuutta siitä, etteivät tehtaast, joissa ns. relais-järjestelmä on vallalla, käytä työssä nuoria henkilöitä ja naisia enempää 10 tuntia... Huhtikuun lopussa 1849 työskenteli jo 114 tehdasta minun piirissäni tämän menettelytavan mukaan, ja viime aikoina niiden luku on lisääntynyt huikeasti. Yleensä niissä tehdään nyt työtä 13½ tuntia, kello 6:sta aamulla kello puoli 8:aan illalla; muutamissa tapauksissa 15 tuntia, puoli 6:sta aamulla puoli 9:ään illalla.»¹⁶¹⁾

Jo joulukuussa 1848 Leonard Hornerilla oli luettelo 65 tehtailijasta ja 29 työnjohtajasta, jotka yksimielisesti selittivät, ettei mikään tarkastusjärjestelmä voinut tämän relais-järjestelmän vallitessa ehkäistä mitä hirveintä ylityötä.¹⁶²⁾ Milloin samat lapset ja nuoret henkilöt siirrettiin (shifted) kehruutuvasta kutomatupaan jne., milloin niiden 15 tunnin aikana yhdestä tehtaasta toiseen.¹⁶³⁾ Kuinka voi valvoa järjestelmää,

»joka käyttää väärin sanaa vuorotyö sekoittaakseen työntekijät korttien tapaan loputtoman moninaisesti keskenään ja siirtääkseen eri henkilöi-

¹⁵⁸⁾ »Reports etc. for 30th April 1849», p. 21, 22. Vrt. samanlaisia esimerkkejä s. 4, 5.

¹⁵⁹⁾ William IV hallintokauden 1. ja 2. vuoden lailla (24. luku, 10 pykälä), joka on tullut tunnetuksi sir John Hobhousen tehdaslain nimellä, kielletään puuvillakehräämön tai kutomon omistajaa ja sellaisen omistajan isää, poikaa ja veljeä olemasta rauhan-tuomarina asioissa, jotka koskevat tehdaslain täytäntöönpanoa.

¹⁶⁰⁾ »Reports etc. for 30th April 1849» [p. 22].

¹⁶¹⁾ Mt., s. 5.

¹⁶²⁾ »Reports etc. for 31st October 1849», p. 6.

¹⁶³⁾ »Reports etc. for 30th April 1849», p. 21.

den työ- ja lepoetkiä joka päivä niin, ettei sama täydellinen ryhmä työmiehiä koskaan työskentele samana aikana samassa paikassa!»¹⁶⁴⁾

Mutta kokonaan katsomatta varsinaiseen liikatyön teettämiseen, tämä niin sanottu relais-järjestelmä oli pääoman mielikuvituksen sellainen tuote, ettei Fourier ole koskaan ylittänyt sitä leikkillisissä »courtes séances»¹⁰⁰ luonnoksissaan; työn vetovoima oli vain muuttunut pääoman vetovoimaksi. Katseltakoon vain näitä tehtailijain kaavailuja, joita heille suosiollinen sanomalehdistö ylisteli mallina siitä, »mitä kohtuullinen määrä huolellisuutta ja metodisuutta voi saada aikaan» (»what a reasonable degree of care and method can accomplish»). Työväestö jaettiin useiin 12—15 kategoriaan, jotka taas itse alituisesti vaihtoivat kokoonpanoan. Tehdaspäivän viitenätoista tuntina pääoma veti työmiehen milloin 30 minuutiksi, milloin tunniksi palvelukseensa ja sysäsi hänet jälleen pois vetääkseen hänet uudestaan tehtaaseen ja sysätäkseen hänet pois sieltä, hätyyttäen häntä lyhyiden ajanjaksojen kuluttua sinne tänne päästämättä koskaan vallastaan, kunnes kymmentuntinen työ oli tehty. Aivan kuin näyttämöllä, jossa samojen henkilöiden oli astuttava lavalle eri näytösten eri kohtauksissa. Mutta samoin kuin näyttelijä kuuluu koko näytelmän ajan näyttämölle, niin kuuluivat nyt miehet 15 tunnin ajan tehtaalle, laskematta siihen sitä aikaa, joka kului sinne ja sieltä kulkemiseen. Lepohetket muuttuivat siten pakotetun joutilaisuuden hetkiksi, jotka ajoivat nuoren työntekijän kapakkaan ja nuoren työntekijättären porttolaan. Jokainen uusi päänäpistö, jonka kapitalisti päivä päivältä keksi pitääkseen koneistonsa 12 tai 15 tuntia käynnissä työväestöään lisäämättä, johti siihen, että työmiehen oli nielaistava ruokansa milloin tänä, milloin taas tuona väliajan jätehetkenä. Kymmentuntiaagitaation aikana tehtailijat huusivat, että työläisriistot antavat anomuksia toivossa saada kahdentoistatunnin työpalkka kymmenen tunnin työstä. Nyt he olivat kääntäneet mitalin. He maksoivat kymmenen tunnin työpalkan siitä, että saivat pitää työvoimat 12 tai 15 tuntia käytettävissään!¹⁶⁵⁾ Tässä oli asian ydin, tämä tehtailijoiden painos kymmentuntilaista! Ne olivat samoja hurskastelevia, ihmisrakkautta ylitsevuotavia vapaakauppiaita, jotka kymmenen täyttä vuotta aikaisemmin, viljalakia vastaan käydyn agitaation aikana, olivat laskeneet työmiehille äyrilleen ja pennilleen, että viljaa vapaasti tuotaessa

¹⁶⁴⁾ »Reports etc. for 31st October 1848», p. 95.

¹⁶⁵⁾ Ks. »Reports etc. for 30th April 1849», p. 6 ja ammattientarkastajien Howelin ja Saundersin laajoja esityksiä shifting system'istä [siirtojärjestelmästä] julkaisussa »Reports etc. for 31st October 1848». Ks. myös Ashtonin ja sen lähiseutujen papiston anomusta, jonka he lähettivät keuhällä 1849 kuningattarelle shift-systeemiä vastaan.

kymmentuntinen työ Englannin teollisuuden silloisessa tilassa olisi täysin riittävä rikastuttamaan kapitalistit.¹⁶⁶⁾

Pääoman kaksivuotisen kapinan kruunasi vihdoin Court of Exchequer'in (yksi Englannin neljästä korkeimmasta tuomioistuimesta) tuomio, se kun 8. helmikuuta 1850 teki erään sen käsiteltäväksi joutuneen tapauksen johdosta päätöksen, että tehtailijat olivat tosin menettelleet vuoden 1844 lain hengen vastaisesti, mutta että itse tässä laissa oli eräitä sanoja, jotka tekivät sen merkityksettömäksi. »Tällä tuomiolla oli kymmentuntilaki poistettu.»¹⁶⁷⁾ Joukko tehtailijoita, jotka siihen saakka olivat kammonneet relais-järjestelmän sovittamista nuoriin henkilöihin ja naistyöntekijöihin, tarttuivat nyt asiaan molemmin käsin.¹⁶⁸⁾

Tämän näennäisesti lopullisen pääoman voiton mukana kehittyi kuitenkin kohta käänne asioissa. Työmiehet olivat tähän saakka tehneet passiivista, joskin taipumatonta ja joka päivä uudistuvaa vastarintaa. Nyt he alkoivat vastustaa äänekäästi voimallisissa joukkokokouksissa Lancashiressa ja Yorkshiressa. Niin sanottu kymmentuntilaki oli siis pelkkää huijausta, parlamentaarista petosta, eikä sitä koskaan ole ollut olemassakaan! Ammattientarkastajat varoittamalla varoittivat hallitusta, että luokkavastakohtat olivat jännittyneet uskomatoman kireiksi. Osa tehtailijoistakin nurisi:

»Maistraattien ristiriitaisten tuomioitten takia tilanne oli ihan luonoton ja anarkinen. Yorkshiressa oli voimassa toinen laki, Lancashiressa toinen, toinen laki Lancashiren yhdessä pitäjässä, toinen sen lähimmässä naapurissa. Suurkaupunkien tehtailija voi kiertää lakia, maaseudun tehtailija ei saa tarpeellista henkilökuntaa relais-järjestelmää varten ja vielä vähemmän löytää työmiehiä siirtäkseen ne tehtaasta toiseen jne.»

Ja työvoiman yhtäläinen riistäminen on pääoman ensimmäisen ihmisoikeus.

Tehtailijoiden ja työläisten kesken syntyivät näissä oloissa kompromissi. Se sai parlamentin vahvistuksen uuden lisätehdaslain muodossa, joka julkaistiin 5. elokuuta 1850. »Nuorten henkilöiden ja naisten» työpäivä pidennettiin 5:nä ensimmäisenä viikonpäivänä 10:stä 10¹/₂ tunniksi ja lyhennettiin lauantaina 7¹/₂ tunniksi. Työ oli tehtävä aikana kello 6:sta aamulla kello 6:een illalla¹⁶⁹⁾ 1¹/₂ tunnin väliajoin aterioimista varten, väliajat on annettava työläisille yhtäaikaan ja vuoden 1844 lain määräysten mukaisesti jne. Niin oli kerta kaikkiaan tehty loppu relais-jär-

¹⁶⁶⁾ Vrt. esim. R. H. Greg, »The Factory Question and the Ten Hours Bill», 1837.

¹⁶⁷⁾ F. Engels, »Die englische Zehnstundenbill» (minun julkaisemassani: »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue.» Huhtikuun vihko 1850, s. 13). Sama »korkea» tuomioistuin keksi niin ikään Amerikan sisällissodan aikana sanaverukkeen, joka muutti lain rosvoalaivojen varustamisesta sen täydelliseksi vastakohtaksi.

¹⁶⁸⁾ »Reports etc. for 30th April 1850».

¹⁶⁹⁾ Talvella sen sijalle voi tulla aika kello 7:stä aamulla kello 7:ään illalla.

jestelmästä.¹⁷⁰⁾ Lasten työn kohdalta jäi voimaan vuoden 1844 laki.

Eräs ryhmä tehtailijoita varasi itselleen tällä kertaa niin kuin aikaisemminkin erikoisia herruusoikeuksia proletaarilapsiin nähden. Ne olivat silkkitehtailijoita. Vuonna 1833 he olivat uhkaillen ulvoneet, että »jos heiltä riistetään vapaus kiusata kaikenikäisiä lapsia 10 tuntia päivässä, niin siten pysäytetään heidän tehtaansa» (»if the liberty of working children of any age for 10 hours a day was taken away, it would stop their works»). Heidän oli muka mahdotonta ostaa riittävä määrä 13 vuotta vanhempia lapsia. He kiristivätkin itselleen haluamansa etuoikeuden. Heidän esittämänsä veruke osoittautui myöhemmin toimitetussa tutkimuksessa sulaksi valheeksi,¹⁷¹⁾ mikä ei kuitenkaan estänyt heitä kehräämästä kokonaisen vuosikymmenen ajan 10 tuntia päivässä silkkiä pienten lasten verestä, jotka täytyi istuttaa tuoleille, jotta he olisivat voineet toimittaa tehtävänsä.¹⁷²⁾ Vuoden 1844 laki tosin »ryösti» heiltä »vapauden» pitää työssä 11 vuotta nuorempia lapsia 6½ tuntia enemmän, mutta takasi heille sen sijaan etuoikeuden pitää 11—13-vuotisia lapsia työssä 10 tuntia päivässä ja poisti muille tehdaslapsille säädetyt koulupakon. Tällä kertaa oli tekosyy:

»Kudoksen hienous vaatii sellaista sormien kätevyyttä, joka voidaan saavuttaa vain tulella hyvin varhaisella iällä tehtaaseen.»¹⁷³⁾

Hienojen sormien takia lapsia tapettiin aivan kuin sarvikarjaa Etelä-Venäjällä nahkan ja talin takia. Vihdoin vuonna 1850 rajoitettiin 1844 myönnetty etuoikeus silkinpunomis- ja kerimistöihin, mutta sen sijaan pidennettiin »vapautensa» menettäneen pääoman vahingon korvaukseksi 11—13-vuotisten lasten työaika 10:stä 10½ tunniksi. Tekosyy: »Työ on helpompaa silkkitehtaissa kuin muissa eikä se ole niin vahingollista terveydelle.»¹⁷⁴⁾ Virallinen lääketieteellinen tutkimus osoitti myöhemmin, että päinvastoin

»keskimääräinen kuolleisuus oli silkkialueilla poikkeuksellisen suuri ja naispuolisen väestön keskuudessa vieläpä suurempi kuin Lancashiren puuvilla-alueilla.»¹⁷⁵⁾

¹⁷⁰⁾ »Nykyinen laki» (vuodelta 1850) »on molemminpuolisten sovittelujen tulos: työmiehet luopuivat siinä kymmentuntilain eduista saavuttaakseen työn yhtäläisen alkamis- ja päättymisajan niille, joiden työ oli rajoitettu.» (»Reports etc. for 30th April 1852», p. 14.)

¹⁷¹⁾ »Reports etc. for 30th Sept. 1844», p. 13.

¹⁷²⁾ Mt.

¹⁷³⁾ »Reports etc. for 31st October 1846», p. 20.

¹⁷⁴⁾ »Reports etc. for 31st October 1861», p. 26.

¹⁷⁵⁾ Mt., s. 27. Yleensä tehdaslain alainen työläisväestö on fyysisessä suhteessa suuresti edistynyt. Kaikki lääkärien todistukset ovat siinä yhtäpitävät ja mieskohtaiset havainnot eri ajoilta ovat saaneet minut vakuuttuneeksi siitä. Mutta siitä huolimatta — puhumattakaan suunnattomasta lasten kuolleisuudesta ensimmäisinä ikävuosina —

Huolimatta ammattientarkastajien puolivuositain uudistetuista vastalauseista tämä epäkohta on yhä olemassa.¹⁷⁶⁾

Vuoden 1850 laki muutti vain »nuorille henkilöille ja naisille» viisitoistatuntisen aikajakson, kello puoli 6:sta aamulla kello puoli 9:ään illalla, kaksitoistatuntiseksi aikajaksoksi, kello 6:sta aamulla 6:een illalla. Se ei siis koskenut lapsia, joita edelleenkin voitiin käyttää työssä $\frac{1}{2}$ tuntia ennen ja $2\frac{1}{2}$ tuntia jälkeen tämän aikajakson päättymisen, vaikkakaan heidän työnsä yleensä ei saanut kestää $6\frac{1}{2}$ tuntia enempää. Laista keskusteltaessa ammattientarkastajat esittivät parlamentille tilaston niistä häpeällisistä väärinkäytöksistä, jotka tämä epäsäännöllisyys oli aiheuttanut. Mutta turhaan. Pohjimmaisina oli tarkoitus pidentää nousun vuosina lasten avulla täysi-ikäisten työmiesten työpäivä jälleen 15 tunniksi. Kolmen seuraavan vuoden kokemus osoitti, että sellaisen yrityksen täytyi raueta täysi-ikäisten miestyöntekijäin vastustukseen.¹⁷⁷⁾ Sen vuoksi vuoden 1850 lakia täydennettiin vihdoon 1853 kiellolla »käyttää lapsia työssä aamulla aikaisemmin ja illalla myöhemmin kuin nuoria henkilöitä ja naisia». Tästä lähtien vuoden 1850 tehdaslaki säännösti alaisissaan teollisuudenhaaroissa muutamin poikkeuksin kaikkien

tri Greenhowin viralliset kertomukset puhuvat huonosta terveydentilasta tehdasalueilla verrattuna niihin »maanviljelysalueihin, joissa terveydentila on normaali». Todistuksena siitä on mm. seuraava taulukko hänen kertomuksestaan vuodelta 1861:

Teollisuus-työssä olevien täysi-ikäisten miesten prosenttiluku	Kuolleisuus keuhkoviikoihin 100 000 miestä kohti	Alueen nimi	Kuolleisuus keuhkoviikoihin 100 000 naista kohti	Teollisuus-työssä olevien täysi-ikäisten naisten prosenttiluku	Naisten työn laatu
14,9	598	Wigan	644	18,0	Puuvilla
42,6	708	Blackburn	734	34,9	»
37,3	547	Halifax	564	20,4	Villalanka
41,9	611	Bradford	603	30,0	»
31,0	691	Macclesfield	804	26,0	Silkki
14,9	588	Leek	705	17,2	»
36,6	721	Stoke-Upon-Trent	665	19,3	Savitavaroita
30,4	726	Woolstanton	727	13,9	»
—	305	8 tervettä maanviljelys- aluetta	340	—	—

¹⁷⁶⁾ Tiedetään, kuinka vastenmielisesti englantilaiset »vapaakauppiaat» luopuivat silkkitöiden suojeleutullista. Suojana Ranskan tuontia vastaan on nyt englantilaisen tehdaslasten suojeleutullisuus.

¹⁷⁷⁾ »Reports etc. for 30th April 1853», p. 31.

työläisten työpäivän.¹⁷⁸⁾ Ensimmäisen tehdaslain antamisesta oli nyt kulunut puolivuosisataa.¹⁷⁹⁾

Alkuperäisen piirinsä ulkopuolelle lainsäädäntö meni vasta vuoden 1845 »Printworks' Act'illa» (lailla karttuunipainoista jne.). Lain joka riviltä voi lukea, kuinka vastenmielisesti pääoma myöntyi tähän uuteen »liiallisuuteen!» Se rajoittaa 8—13-vuotisten lasten sekä naisten työpäivän 16 tunniksi, kello 6:sta aamulla kello 10:een illalla, ilman mitään laissa määrättyjä ruoka-aikoja. Se sallii pitää 13 vuotta vanhempia miestyöntekijöitä työssä yötä päivää mielin määrin.¹⁸⁰⁾ Se on parlamentaarinen epäsiikiö.¹⁸¹⁾

Periaate oli kuitenkin päässyt voitolle voittaen suurissa teollisuudenhaaroissa, jotka ovat uudenaikaisen tuotantotavan ominaisin luomus. Niiden ihmeellinen kehitys vuosina 1853—1860 käsi kädessä tehdastyöläisten ruumiillisen ja siveellisen uudestisyntymisen kanssa hämmästytti tylsintäkin katsojaa. Itse tehtailijatkin, joilta laissa määrätty työpäivän rajat ja säädökset oli puolivuosisataa kestäneessä kansalaissodassa askel askeleelta vallattu, osoittivat ylvästellen niiden ja vielä »vapaiden» riistämisalojen väliseen vastakohtaisuuteen.¹⁸²⁾ »Kansantaloustieteen» fariseukset julistivat nyt lailla säännöstellyn työpäivän välttämättömyyden oivaltamisen »tieteensä» uudeksi luonteenomaiseksi voitoksi.¹⁸³⁾ On helppo ymmärtää, että sitten kun suurtehtailijat olivat alistuneet välttämättömyyteen ja leppyneet siihen, pääoman vastustusvoima heikkeni vähitellen samalla kun työväenluokan hyökkäysvoima kasvoi yhtä rintaa niistä yhteiskuntakerroksista saamiensa liittolaisten luvun kanssa, joi-

¹⁷⁸⁾ Vuosina 1859 ja 1860, Englannin puuvillateollisuuden loistovuosina, muuttamat tehtailijat, käyttäen syöttinään korkeaa työpalkkaa yliajasta, koettivat taivuttaa täysi-ikäisiä mieskehrääjiä ym. työpäivän pidentämiseen. Hand-Mule ja selfaktori-kehrääjät tekivät yrityksestä lopun kirjoittamalla kirjeen työnantajilleen, jossa mm. sanotaan: »Suoraan sanoen meidän elämämme on meille taakaksi, ja niin kauan kuin me olemme melkein 2 päivää» (20 tuntia) »kauemmin viikossa sidotut tehtaaseen kuin muut työmiehet, tunnemme olevamme kuin helootteja tässä maassa ja moitimme itseämme siitä, että teemme ikuisiksi järjestelmän, joka ruumiillisesti ja siveellisesti vahingoittaa meitä itseämme ja jälkeläisiämme... Sen tähden ilmoitamme täten kunnioittaen, että uuden vuoden päivästä alkaen emme tee työtä minuuttiakaan kauempaa kuin 60 tuntia viikossa, kello 6:sta 6:een siitä vähennettynä laissa määrätty puolentoista tunnin väliajat.» (»Reports etc. for 30th April 1860», p. 30.)

¹⁷⁹⁾ Niistä keinoista, joita tämän lain muoto tarjoaa sen rikkomiseksi, ks. Parliamentary Return »Factories Regulation Acts» (6. elokuuta 1859) ja siinä *Leonard Hornerin* »Suggestions for Amending the Factory Acts to enable the Inspectors to prevent illegal working, now become very prevalent».

¹⁸⁰⁾ »Minun piirissäni on viimeisen puolen vuoden» (1857) »aikana todellakin kiusattu 8-vuotisia ja sitä vanhempia lapsia kello 6:sta aamulla kello 9:ään illalla.» (»Reports etc. for 31st October 1857», p. 39.)

¹⁸¹⁾ Myönnettään, että Printworks' Act on erehdys, sekä mitä tulee sen kasvatusta tarkoittaviin että työsuojelumääräyksiin.» (»Reports etc. for 31st October 1862», p. 52.)

¹⁸²⁾ Niin sanoi esim. E. Potter kirjeessä »Times'ille» 24. maaliskuuta 1863. »Times» muistutti häntä tehtailijain kapinasta kymmentuntilakia vastaan.

¹⁸³⁾ Niin julisti mm. herra W. Newmarch, Tooke'n teoksen »History on Prices» tekijäkumppani ja julkaisija. Onko se sitten tieteellistä edistystä, kun tekee raukkamaisia myönnytyksiä yleiselle mielipiteelle?

den oma etu ei välittömästi ollut kysymyksessä. Tämä selittää suhteellisesti nopean edistyksen vuoden 1860 jälkeen.

Värjäys- ja valkaisu-tehtaat¹⁸⁴⁾ joutuivat 1860, pitsitehtaat ja sukankutomot 1861 vuoden 1850 tehdaslain alaisiksi. Saman kohtalon alaisiksi tulivat »lastentyökomitean» ensimmäisen kertomuksen (1863) johdosta koko savitavarateollisuus (muutkin kuin astiatehtaat), tulitikki-, nalli- ja patruunateollisuus, tappetehtaat, puuvillasamettileikkaamot (fustian cutting) ja lukuisat prosessit, joita voidaan nimittää yhteisellä nimellä »finishing» (viimeistely). Vuonna 1863 »valkaisu ulkoilmassa»¹⁸⁵⁾ ja leipomoteollisuus asetettiin erikoislakien alaisiksi, joista ensimmäinen mm. kieltää lasten, nuorten henkilöiden ja naisten työn yöllä (kello 8:sta illalla kello 6:een aamulla) ja toinen 18 vuotta nuorempien leipurinkisällien käyttämisen kello 9:stä illalla kello 5:een aamulla. Mainitun komitean myöhempiin ehdo-

¹⁸⁴⁾ Vuonna 1860 annetussa laissa valkaisu- ja värjäyslaitoksista määrätään, että elokuun 1. päivästä 1861 työpäivä vähennetään toistaiseksi 12:ksi, elokuun 1. päivästä 1862 lopullisesti 10 tunniksi, ts. 10¹/₂ tunniksi kaikkina muina päivinä ja 7¹/₂ tunniksi lauantaina. Kun sitten paha vuosi 1862 alkoi, toistui vanha ilveily. Herrat tehtaillijat anoivat parlamentilta, että se sallisi vielä edes vain yhtenä ainoana vuonna pitää työssä nuoria henkilöitä ja naisia kaksitoista tuntia... »Liikkeen nykyisessä tilassa (puuvillalannälän aikana) »työmiehelle oli muka suurta etua siitä, että hänen sallittiin tehdä työtä 12 tuntia päivässä ja saada palkkaa niin paljon kuin mahdollista... Oli jo onnistuttu saamaan tämän suuntainen lakiehdotus alahuoneeseen. Sen teki tyhjäksi työläisten agitaatio Skotlannin valkaisu-laitoksissa.» (»Reports etc. for 31st October 1862», p. 14, 15.) Pääoma, jonka olivat voittaneet ne samat työmiehet, joiden nimessä se oli puhvinaan, huomasi nyt lakimiesten silmälasien avulla, että 1860 vuoden laki, joka samoin kuin kaikki parlamentin »työväensuojelu»-lait, oli laadittu hämääntyttävien sanakääntein, antaa mahdollisuuden sulkea sen vaikutuksen ulkopuolelle »calenderers» [»manke-loitajat»] ja »finishers» [»viimeistelijät»]. Englantilainen lainkäyttö, pääoman ainainen kuuliainen palvelija, vahvisti tämän väärän tulkinnan »Common Pleas»-oikeuden (siiviloikeuden) tuomiolla. »Se on herättänyt suurta tyytymättömyyttä työmiesten keskuudessa, ja on sangen valitettavaa, että lainsäädännön selvä tarkoitus tehdään tyhjäksi vaillinaisten sanamääritelmiä avulla.» (Mt., s. 18.)

¹⁸⁵⁾ »Ulkoilmavalkaisulaitokset» olivat olleet noudattamatta vuoden 1860 lakia valkaisu-laitoksista sillä valheellisella verukkeella, että he eivät muka pitäneet naisia työssä. Ammattientarkastajat keksivät tämän valheen, ja samalla työväen anomukset riistivät parlamentilta sen vilpoisilta niilyiltä tuoksuvat käsitykset »valkaisemisesta ulkoilmassa». Tässä ilmapalkaisussa käytetään kuivaushuoneita, joissa lämpö on 90—100 astetta Fahrenheitiä [32°—38° Celsiusta] ja joissa työskentelee pääasiassa tyttöjä. »Cooling» (jäähdyttäminen) on tilapäisen kuivaushuoneesta ulkoilmaan poistumisen tekninen nimitys. »Viilisoista tyttöä kuivaushuoneessa. Kuumuus liinakankaalle 80°—90° [27°—32° C:ta], batistille 100° [38° C:ta] ja enemmänkin. Kaksitoista tyttöä siilitää ja kokoa (batistia ym.) pienessä, noin 10 jalan nelikulmaisessa huoneessa, jonka keskellä on tarkoin suljettu uuni. Tytöt seisovat piirissä uunin ympärillä, joka säteilee kauheaa kuumuutta ja kuivaa batistin nopeasti siilitäjille. Näiden »käsien» tuntimäärä on rajoittamaton. Kun työtä on paljon, he työskentelevät kello 9:ään tai 12:een yöllä useita päiviä peräkkäin.» (»Reports etc. for 31st October 1862», p. 56.) Eräs lääkäri sanoo: »Jäähdyttämistä varten ei ole myönnetty mitään erikoisia aikoja, mutta kun kuumuus tulee sietämättömäksi tai työntekijättärien kädet tahraantuvat hiestä, heidän sallitaan poistua pariksi minuutiksi... Kokemukseni näiden työntekijättärien tautien hoidosta pakottaa minut toteamaan, että heidän terveydentilansa on paljoo huonompi kuin puuvillankehääjättärien» (pääoma oli anomuksissaan parlamentille maallannut heidät Rubensin tavoin ylen terveiksi!). »Heidän huomattavimmat tautinsa ovat keuhkotauti, hienkitorventulehdus, kohtuviat, hermotaudit inhottavimmassa muodossaan ja leini. Kaikki nämä johtuvat minun luullakseni suoraan tai välillisesti ylen määrin kuumentuneesta ilmasta heidän työhuoneessaan ja riittävän lämpimien vaatteiden puutteesta, joilla he kotiin menessään voisivat talvikuukausina suojella itseään kylmän kostealta ilmalta.» (Mt., s. 56, 57.) Ammattientarkastajat huomauttavat hyväntuulisille »valkaisijoille ulkoilmassa» suurella vaivalla hankitusta vuoden 1863 ylimääräisestä laista: »Tämän lain ei ole onnistunut hankkia työläisille sitä suoja, jonka se näyt-

tuksiin, jotka uhkaavat riistää »vapauden» kaikilta Englannin tärkeimmiltä teollisuudenhaaroilta, lukuun ottamatta maanviljelystä, kaivosteollisuutta ja kulkulaitoksia, palaamme myöhemmin.^{186a)}

7. TAISTELU NORMAALITYÖPÄIVÄSTÄ. ENGLANNIN TEHDASLAINSÄÄDÄNNÖN VAIKUTUS MUIHIN MAIHIN

Lukija muistaa, että kapitalistisen tuotannon erityisenä sisältönä ja tarkoituksena on lisäarvon tuottaminen eli lisätyön ekstraktio (kiskominen) riippumatta kaikesta siitä itse tuotantotavan muuttumisesta, joka johtuu työn alistamisesta pääoman alaiseksi. Hän muistaa, että siltä kannalta katsoen, jota olemme tähän asti kehittäelleet, vain itsenäinen ja siis laillisesti täysivaltainen työmies tekee tavaran myyjänä sopimuksen kapitalistin kanssa. Kun siis historiallisessa katsauksessamme pääosaa näyttelee toisaalta uudenaikainen teollisuus ja toisaalta fyysisesti ja oikeudellisesti alaikäisten työ, niin käsittelemme edellistä vain erityisenä työn imemisen alana, toista vain erittäin räikeänä esimerkkinä siitä. Ennakoimatta myöhempiä kehittäelyä, pelkästä historiallisten tosiasiaiden yhteydestä seuraa:

Ensiksi. Veden höyryn ja koneiden ennen muita mullistamisissa teollisuudenhaaroissa, näissä uudenaikaisen tuotantotavan ensimmäisissä luomuksissa: puuvilla-, villa-, pellava- ja silkikiehräämöissä ja -kutomoissa pääoman pyrkimys pidentää työpäivää määrättömästi ja häikäilemättömästi tulee ennen kaikkea tyydytetyksi. Muuttunut aineellinen tuotantotapa ja sitä vastaavasti muuttuneet tuottajien yhteiskunnalliset suhteet^{186b)} synnyttävät ensiksikin sen, että työpäivää jatketaan rajattomasti, ja aiheuttavat sen vastakohtaksi yhteiskunnallisen valvonnan, joka lainsäädännöllistä tietä rajoittaa, sääntelee ja yhdenmukaistaa työpäivän väliaikoineen. Sen vuoksi tämä valvonta asetetaan lainsäädännöllisesti 1800-luvun alkupuoliskolla vain poik-

tää niille suovan... vaan se on niin laadittu, että suojele tulee kysymykseen vasta silloin, kun lapsia ja naisia tavataan työssä kello 8:n jälkeen illalla, ja silloinkin on lailla säädetty todistustapa niin monimutkaista, että rangaistus voi tuskin olla siitä seurauksena.» (Mt., s. 52.) »Humaanisia ja kasvatuksellisia päämääriä ajavaksi laiksi se on kerrassaan epäonnistunut. Sillä tokkopa lienee inhimillistä pitää naisia ja lapsia työssä tai, mikä on oikeastaan samaa, pakottaa heidät siihen 14 tunniksi päivässä ja ehkä vieläkin pitemmäksi, ruoka-ajat siihen luettuina tai ei luettuina, sattuman mukaan, katsomatta ikään, sukupuolten erilaisuuteen ja pitämättä lukua valkaisulaitoksen ympäristön perheiden yhteiskunnallisista tottumuksista.» («Reports etc. for 30th April 1863», p. 40.)

^{186a)} (Viite 2. painokseen.) Sitten vuoden 1866, jolloin kirjoitin tekstissä olevan, on jälleen tapahtunut muutos huonompaan päin.

^{186b)} »Kummankin luokan» (kapitalistien ja työväen) »käytös on ollut tulos siitä asemasta, johon ne ovat joutuneet.» («Reports etc. 31st October 1848», p. 113.)

keustapauksissa.¹⁸⁷⁾ Niin pian kuin se oli vallannut uuden tuotantotavan ydinalueen, kävi selville, että ei ainoastaan useita muita tuotannon haaroja ollut tullut sillä välin varsinaisen tehdastuotannon piiriin, vaan että enemmän tai vähemmän vanhentuneita tuotantotapoja käyttävät manufaktuurit, kuten esim. astiateollisuus, lasiteollisuus yms. ja vanhamalliset käsityöt, kuten esim. leivonta ja vihdoin vieläpä hajallaan tapahtuva ns. kotityökin, kuten esim. naulojen tekeminen yms.¹⁸⁸⁾ olivat jo aikojen sitten joutuneet kapitalistisen riiston valtaan samoin kuin tehdasteollisuuskin. Lainsäädännön oli sen tähden pakko hyljätä vähitellen poikkeuksellinen luonteensa tai siellä, missä sen menettelytapa — niin kuin Englannissa — on roomalaiseen tapaan kasuistinen, julistettava jokainen talo, missä tehdään työtä, tehtaaksi (factory).¹⁸⁹⁾

Toiseksi. Työpäivän sääntelyn historia erällä tuotannonaloilla, vieläkin jatkuva taistelu tästä sääntelystä toisilla osoittavat kouraantuntuvasti, että yksityinen työntekijä, työläinen työvoimansa »vapaana» myyjänä sortuu kapitalistisen tuotannon tietyllä asteella voimatta tehdä vastarintaa. Normaalityöpäivän aikaansaaminen on siis pitkällisen, kapitalistiluokan ja työväenluokan välisen enemmän tai vähemmän salatun kansalaissodan tulos. Samoin kuin taistelu aloitetaan uudenaikaisen teollisuuden piirissä, samoin sitä ensiksi käydään tämän kotimaassa Englannissa.¹⁹⁰⁾ Englantilaiset tehdastyöläiset eivät olleet ainoastaan Englannin, vaan yleensä koko uudenaikaisen työväenluokan esitaistelijoita, samoin kuin heidän teoreetikonsakin heittivät ensimmäisinä taisteluhansikkaan pääoman teorialle.¹⁹¹⁾ Tehdasfilosofi Ure julistaa Englannin työväenluokan ikuisiksi

¹⁸⁷⁾ »Toimialat, joita rajoitukset koskivat, olivat yhteydessä kutomatehtaisiin, joita käytti höyry- tai vesivoima. Oli kaksi ehtoa, joiden vallitessa työalan täytyi tulla valvonnanalaiseksi, nimittäin höyry- tai vesivoiman käyttö ja tiettyjen kuituaineiden jalostaminen.» (»Reports etc. for 31st October 1864», p. 8.)

¹⁸⁸⁾ Tämän niin sanotun kotiteollisuuden tilasta on erinomaisen runsasta aineistoa »lastentyövaliokunnan» viimeisissä kertomuksissa.

¹⁸⁹⁾ »Viime istuntokaudella» (1864) »säädetty lait... käsittävät joukon toimia, joissa työtävät ovat hyvin erilaisia; mekaanisen voiman käyttö koneiden liikkeelle panemiseen ei enää ole välttämätön ehto, niin kuin ennen, että laitosta, sanan oikeudellisessa merkityksessä, pidettäisiin tehtaana.» (»Reports etc. for 31st October 1864», p. 8.)

¹⁹⁰⁾ Belgiassakaan, tuossa mannermaaliberaalismin paratiisissa, ei näy jälkeäkään tästä liikkeestä. Jopa sen hiilikalvoksessa ja malmilouhoksissakin kulutetaan kaikenikäisiä työläisiä kumpaakin sukupuolta täysin »vapaasti» rajoittamatta työajan pituutta ja työntekoaikaa. Jokaista tuhatta niissä työskentelevää henkilöä kohti tulee 733 miestä, 88 naista, 135 poikaa ja 44 tyttöä alle 16 vuoden; masuuneissa yms. tulee jokaista tuhatta kohti 668 miestä, 149 naista, 98 poikaa ja 85 tyttöä alle 16 vuoden. Tähän tulee lisäksi alhainen työpalkka kypsien ja epäkypsien työvoimien suhdattomasta rasittamisesta, päivässä keskimäärin 2 § 8 pennyä miehille, 1 § 8 pennyä naisille, 1 § 2¹/₂ pennyä pojille. Mutta niinpä Belgia onkin vuonna 1863 verrattuna vuoteen 1850 saanut nousemaan jokseenkin kaksinkertaiseksi maasta vietävän hillen, raudan ym. määrän ja arvon.

¹⁹¹⁾ Kun Robert Owen kohta tämän vuosisadan ensimmäisen vuosikymmenen jälkeen puolusti työpäivän rajoittamisen välttämättömyyttä, eikä tehnyt sitä ainoastaan teoriassa, vaan pani todellakin toimeen kymmentuntisen työpäivän tehtaassaan New

häpeäksi sen, että se kirjoitti lippuunsa »tehdaslakien orjuuden» pääomaa vastaan, joka miehettästä taisteli »työn täydellisen vapauden» puolesta.¹⁹²⁾

Ranska laahustaa hitaasti Englannin jäljessä. Se tarvitsi helmikuun vallankumouksen synnyttääkseen kaksitoistatuntilain,¹⁹³⁾ joka on paljon puutteellisempi kuin sen englantilainen alkuteos. Ranskan vallankumouksellinen menettelytapa tuo kuitenkin esille omat hyvätkin puolensa. Yhdellä iskulla se määrää työpäivän rajat samoiksi poikkeuksetta kaikissa työhuoneissa ja tehtaissa, sen sijaan kun Englannin lainsäädäntö taipuu vastenmielisesti olosuhteiden pakotuksesta milloin tässä, milloin tuossa kohdassa ja etsii oikeinta tietä hautoakseen uuden lainopillisen rottakuninkaan.¹⁹⁴⁾ Toisaalta Ranskan laki julistaa periaatteessa sitä, mikä Englannissa oli taistellen saavutettu vain lasten, alaikäisten ja naisten osalta ja mitä vasta äskettäin on vaadittu yleisenä oikeutena.¹⁹⁵⁾

Pohjois-Amerikan Yhdysvalloissa oli itsenäinen työväenliike kokonaan lamassa niin kauan kuin orjuus häpäisi osaa tasavaltaista. Valkonahkaisten työ ei voi vapauttaa itseään siellä, missä mustanahkaisten työtä painaa häpeän leima. Mutta orjuuden kuolemasta puhkesi heti uusi, nuortunut elämä. Sisällissodan ensimmäisenä hedelmänä oli kahdeksantuntiagitaatio, joka eteni veturin seitsemän penikulman saappain Atlantin valtamerestä

Lanarkissa, sitä naurettiin kommunistisena haaveena aivan samoin kuin »tuottavan työn yhdistämistä lastenkasvatukseen» tai hänen alulle panemiaan työväen osuustointaliikkeitä. Nykyisin ensimmäinen näistä haaveista on tehdaslakina, toinen esiintyy virallisena lausepartena kaikissa »Factory Act'eissa» ja kolmatta käytetään jopa taantumuksellisten huijausten verhona.

¹⁹²⁾ *Ure* (ransk. käännös), »Philosophie des Manufactures». Paris 1836, t. II, p. 39, 40, 67, 77 etc.

¹⁹³⁾ »Pariisin Kansainvälisen tilastollisen kongressin» (1855) selostuksessa sanotaan mm.: »Ranskan laki, joka rajoittaa päivittäisen työn tehtaissa ja työpajoissa 12 tunniksi, ei rajoita tätä työtä määrättyiksi varmoiksi tunneiksi (ajanjaksoiksi), siinä kun on vain lasten työtä varten määrätty aika kello 5:stä ap. kello 9:ään illalla. Sen vuoksi osa tehtaillijoista käyttää oikeutta, jonka heille tämän lain kohtalokas vaikeneminen antaa, teettääkseen työtä keskeytymättä päivästä päivään, lukuun ottamatta ehkä sunnuntaita. He käyttävät siihen kahta eri työläisvuoroa, joista kumpikaan ei ole tehtaassa enempää kuin 12 tuntia, mutta laitoksen työ jatkuu yöstä päivää. Lakia on noudatettu, mutta onko noudatettu inhimillisyyttä?» Paitisi »yötyön hävittävää vaikutusta ihmisen elimistöön», korostetaan myös »sitä kohtalokasta vaikutusta, johon molempien sukupuolten yhdessäolo yöllä samoissa niukasti valaistuisissa työhuoneissa saattaa johtaa».

¹⁹⁴⁾ »Esim. minun piirissäni on samoissa tehdasrakennuksissa samaa tehtaillija valkaisijana ja värjäjänä 'valkaisu- ja värjäyslaitoslain' alainen, karttunin painajana 'Printworks's Act'in' alainen sekä viimeistelijänä 'tehdaslain' alainen...» (Bakerin ilmoitus julkaisussa »Reports etc. for 31st October 1861», p. 20.) Lueteltuaan näiden lakien erillaiset sekaannukset herra Baker sanoo: »Tästä näkyy, kuinka vaikeata on taata näiden kolmen parlamenttilain täytäntöönpano, jos tehtaanomistaja haluaa kiertää lakia.» Mutta sen sijaan herrille lakimiehille se jo varmasti takaa oikeusjuttuja.

¹⁹⁵⁾ Niinpä ammattientarkastajat rohkenevat sitten vihdoinkin sanoa: »Näiden vastaväitteiden» (pääoman vastaväitteet työajan lainsäädännöllistä rajoittamista vastaan) »täytyy väistää työn oikeuden suuren periaatteen tieltä... On tuleva aika, jolloin mestarin oikeus työmiehen työhön lakkaa ja työmiehen aika tulee hänen omakseen, vaikka ei olisikaan kysymyksessä loppuunkuluttaminen.» (»Reports etc. for 31st October 1862», p. 54.)

Tyyneen valtameren, Uudesta Englannista Kaliforniaan. Baltimoren yleinen työväen kokous¹⁰¹ (elokuu 1866) julkilausui:

»Nykyajan ensimmäisenä ja suurena vaatimuksena, jotta työ voitaisiin vapauttaa tässä maassa kapitalistisesta orjuudesta, on lain säätäminen, joka määrää 8 tuntia normaalityöpäiväksi Amerikan valtioliiton kaikissa valtioissa. Me olemme päättäneet käyttää kaikki voimamme, kunnes tämä kunnias tulos on saavutettu.»¹⁰⁰

Samaan aikaan (syyskuun alussa 1866 Kansainvälisen työväenliiton Genèveen kongressi päätti Lontoon pääneuvoston ehdotuksesta: »Työpäivän rajoittaminen on ennakkoehto, jota ilman eivät tule onnistumaan mitkään työläisten aseman parantamisen tai heidän vapauttamisensa yritykset... Me ehdotamme, että työpäivä rajoitettaisiin lainsäädännöllistä tietä 8 tuntiin.»¹⁰²

Näin ollen Atlantin valtameren molemmin puolin vaistomaisesti itse tuotantosuhteista kasvanut työväenliike vahvistaa englantilaisen ammattientarkastajan R. J. Saundersin lausunnon:

»On mahdotonta ryhtyä uusiin toimenpiteisiin ja toivoa siinä menestyä, ellei sitä ennen rajoiteta työpäivää ja pakoteta ankarasti noudattamaan sille määrättyä rajaa.»¹⁰⁷

On myönnettävä, että työläisemme tulee ulos tuotantoprosessista toisin kuin hän siihen meni. Markkinoilla hän kohtasi »työvoima»-tavaran omistajana toisia tavaranomistajia, ts. tavaranomistajana tavaranomistajan. Sopimus, jolla hän möi työvoimansa kapitalistille, todisti niin sanoaksemme mustalla valkoiselle, että hän hallitsi vapaasti itseään. Kaupan tultua tehdyksi osoittautui, ettei hän ollutkaan »mikään vapaa sopimusentekijä», että aika, joksi hän voi vapaasti myydä työvoimansa, on se aika, joksi hän on pakotettu sen myymään,¹⁰⁸ että todellisuudessa hänen verenimijänsä ei päästä häntä »niin kauan kuin on riistettävissä edes yksikään lihas, jänne, veripisara».¹⁰⁹ »Suojaksi» »tuskiensa käärmettä» vastaan¹⁰³ työmiesten täytyy

¹⁰⁰) »Me, Dunkirkin työläiset, selitämme, että nykyisen järjestelmän vaatima työaika on liian pitkä eikä suo työläiselle yhtään aikaa lepoa ja kehittymistä varten, vaan päinvastoin painaa hänet ikeenalaisuuteen, joka ei ole orjuutta paljoakaan parempi ('a condition of servitude but little better than slavery'). Siksi me päätämme, että 8 tuntia on riittävä työpäiväksi, ja se on lailla tunnustettava riittäväksi; me kutsumme avuksemme sanomalehdistön, tuon mahtavan vivun... ja pidämme kaikkia, jotka kieltävät meiltä tämän avun, työn uudistuksen ja työväen oikeuksien vihollisina.» (Dunkirkin työläisten päätöksiä, New Yorkin valtio, 1866.)

¹⁰⁷) »Reports etc. for 31st October 1848», p. 112.

¹⁰⁸) »Tämä menettely» (pääoman vehkeily esim. 1848—1850) »on sitä paitsi antanut kumoamattoman todistuksen sen niin usein esitetyn väitteen vääryydestä, että työmiehet eivät tarvitse suojelusta, vaan heillä on katsottava olevan täysi vapaus hallita sitä ainoaa omaisuutta mikä heillä on, heidän kättensä työtä ja otsansa hikeä.» (»Reports etc. for 30th April 1850», p. 45.) »Vapaa työ, jos sitä yleensä voi kutsua sillä nimellä, kaipaava vapaassakin maassa suojakseen lain voimakasta kättä.» (»Reports etc. for 31st October 1864», p. 34.) »Sallia tehdä... mikä on samaa kuin pakottaa tekemään... työtä 14 tuntia päivässä ilman ruoka-aikojia tai ne tähän aikaan luettuina jne.» (»Reports etc. for 30th April 1863», p. 40.)

¹⁰⁹) Friedrich Engels, »Die englische Zehnstundenbill» (»Neue Rheinische Zeitung» vuoden 1850 huhtikuun numero, s. 5).

lyödä päänsä yhteen ja luokkana pakottaa säätämään valtioneuvoston lakilla, ylivoimainen yhteiskunnallinen este, joka estää heitä pääoman kanssa vapaaehtoisesti sopien myymästä itsensä ja sukunsa kuolemaan ja orjuuteen.²⁰⁰⁾ »Luovuttamattomien ihmisoikeuksien» loisteluaan luettelon sijalle tulee lailla rajoitetun työpäivän vaatimat Magna Charta,¹⁰⁴ joka »vihdoinkin säättää, milloin se aika, jonka työmies myy, päättyy, ja milloin hänen oma aikansa alkaa».²⁰¹⁾ Quantum mutatus ab illo!¹⁰⁵

²⁰⁰⁾ Kymmentuntilaki on alaisissaan teollisuudenhaaroissa »pelastanut työläiset täydelliseltä rappeutumiselta ja suojellut heidän fyysisistä tilaansa». (»Reports etc. for 31st October 1859», p. 47.) »Pääoma» (tehtaissa) ei voi koskaan pitää koneita käynnissä yli määrätyn ajanjakson vahingoittamatta työssä olevien työläisten terveyttä ja siiveellisyyttä, eivätkä he ole siinä asemassa, että voisivat suojella itseään.» (Mt., s. 8.)

²⁰¹⁾ »Vielä suurempi etu on siinä, että vihdoinkin on tehty selvä ero työmiehen oman ajan ja hänen työnantajansa ajan välillä. Työmies tietää nyt, milloin hänen myymänsä aika on lopussa ja milloin hänen oma aikansa alkaa, ja kun hänellä on tästä varma tieto jo edeltäpäin, hän voi järjestää omat minuuttinsa omia tarkoituksiaan varten.» (Mt., s. 52.) »Tekemällä työmiehen oman aikansa isännäksi ne» (tehdaslait) »ovat antaneet hänelle siveellistä voimaa, joka kasvattaa häntä valtiollisen vallan pitämiseen.» (Mt., s. 47.) Pidättyneen ivallisesti ja hyvin varovaisin sanoin ammattientarkastajat viittaavat siihen, että nykyinen kymmentuntilaki on vapauttanut myöskin kapitalistin jossakin määrin hänelle, pääoman pelkälle ruumiillistumalle, luonteenomaisesta raaquudesta ja antanut hänelle aikaa jonkinlaiseen »sivistymiseen». Aikaisemmin »työnantajilla ei ollut aikaa muuhun kuin rahanhaalintaan, työmiehellä ei ollut aikaa muuhun kuin työhön». (Mt., s. 48.)

YHDEKSÄS LUKU

Lisäarvon suhdeluku ja paljous

Tässä luvussa, samoin kuin tähänkin asti, edellytetään, että työvoiman arvo, siis työvoiman uudistamiseen ja säilyttämiseen tarvittava työpäivän osa on tietty, pysyväinen suure.

Tällä edellytyksellä on siis lisäarvon suhdeluvun mukana samalla myös määrätty se lisäarvon paljous, jonka yksityinen työmies tiettyinä ajanosana tuottaa kapitalistille. Jos esim. välttämätön työ on päivässä 6 tuntia, joka ilmaistaan 3 šillingin kultamäärässä = 1 taalari, niin taalari on yhden työvoiman päiväarvo eli yhden työvoiman ostamiseen sijoitettu pääoma-arvo. Jos edelleen lisäarvon suhdeluku on 100%, tämä 1 taalarin suuruinen vaihteleva pääoma tuottaa 1 taalarin suuruisen lisäarvon paljouden eli työntekijä suorittaa joka päivä 6 tunnin pituisen lisätyön paljouden.

Mutta vaihteleva pääoma on kapitalistin kaikkien yhtäaikaa käyttämien työvoimien yhteisen arvon ilmaisu rahassa. Sijoitetun vaihtelevan pääoman arvo on siis yhtä kuin yhden työvoiman keskiarvo kerrottuna käytettyjen työvoimien luvulla. Kun työvoiman arvo on määrätty, on siis vaihtelevan pääoman suuruus suoraan verrannollinen yhtäaikaa työssä olevien työläisten lukumäärään. Jos yhden työvoiman päiväarvo on 1 taalari, on siis sijoitettava 100 taalarin pääoma, jotta voitaisiin käyttää päivässä 100 työvoimaa, ja n taalarin pääoma, jotta voitaisiin käyttää n työvoimaa.

Samoin: jos 1 taalarin suuruinen vaihteleva pääoma, yhden työvoiman päiväarvo, tuottaa 1 taalarin päivittäisen lisäarvon, tuottaa 100 taalarin vaihteleva pääoma 100 taalarin päivittäisen lisäarvon ja n taalarin pääoma 1 taalari $\times n$ päivittäisen lisäarvon. Tuotetun lisäarvon paljous on siis yhtä kuin lisäarvo, jonka yksityisen työmiehen työpäivä synnyttää, kerrottuna käytettyjen työmiesten lukumäärällä. Mutta kun lisäarvon suhde-

luku edelleen määrää sen lisäarvon paljouden, jonka yksityinen työmies tuottaa silloin kun työvoiman arvo on tietty, niin tästä seuraa ensimmäinen laki: tuotetun lisäarvon paljous on yhtä kuin sijoitetun vaihtelevan pääoman suuruus kerrottuna lisäarvon suhdeluvulla, eli sen määrää moninainen suhde saman kapitalistin yhtäkaa riistämien työläisten lukumäärän ja kunkin yksityisen työvoiman riistoasteen välillä.*

Jos siis nimitämme lisäarvon paljoutta M , yhden työmiehen tuottaman lisäarvon päivittäistä keskimäärää m , yhden työvoiman ostamiseen päivittäin sijoitettua vaihtelevaa pääomaa v , vaihtelevan pääoman kokonaissummaa V , keskimääräistyövoiman arvoa k , sen riistoastetta $\frac{a'}{a}$ ($\frac{\text{lisätyö}}{\text{välttämätön työ}}$) ja käytettyjen työmiesten lukumäärää n , niin saamme:

$$M = \begin{cases} \frac{m}{v} \times V \\ k \times \frac{a'}{a} \times n \end{cases}$$

Edellytämme jatkuvasti, että keskimääräisen työvoiman arvo on muuttumaton ja että kapitalistin käyttämät työmiehet on muunnettu keskimääräiseksi työmieheksi. On poikkeuksia, jolloin tuotettu lisäarvo ei kasva määräsuhteessa riistettyjen työmiesten lukuun, mutta silloin ei työvoiman arvokaan pysy muuttumattomana.

Tiettyä lisäarvon paljoutta tuotettaessa voi siis toisen tekijän vähenemisen korvata toisen lisääntyminen. Jos vaihteleva pääoma pienenee ja samalla lisäarvon suhdeluku samassa suhteessa kohoaa, niin tuotetun lisäarvon paljous ei muutu. Jos kapitalistin täytyy aikaisempien olettamusten vallitessa sijoittaa 100 taalarina voidakseen joka päivä käyttää 100 työläistä ja jos lisäarvon suhdeluku on 50%, niin tämä 100 suuruinen vaihteleva pääoma antaa 50 taalarin eli 100×3 työtunnin lisäarvon. Jos lisäarvon suhdeluku kaksinkertaistuu eli työpäivä pitenee, ei 6:sta 9:ään, vaan 6:sta 12 tuntiin, niin puolta pienempi 50 taalarin suuruinen vaihteleva pääoma antaa samoin 50 taalarin eli 50×6 työtunnin lisäarvon. Vaihtelevan pääoman vähenemisen voi siis tasata työvoiman riistoasteen suhteellinen korotus eli käytettyjen työmiesten luvun vähenemisen työpäivän vastaava pidentäminen. Niin muodoin tietyissä rajoissa on sen työn

* Tekijän tarkastamassa ranskalaisessa julkaisussa tämän määritelmän jälkimmäinen osa kuuluu seuraavasti: »eli se on yhtä kuin yhden työvoiman arvo kerrottuna sen riistoasteella ja kerrottuna yhtäaikaan käytettyjen voimien luvulla». *Toim.*

lisääntyminen, jonka pääoma voi esiinpuristaa, riippumaton saatavissa olevien työläisten määrän suurenemisesta.²⁰²⁾ Ja taas päinvastoin lisäarvon suhdeluvun aleneminen ei muuta tuotetun lisäarvon paljoutta, jos vastaavassa määrin kasvaa vaihtelevan pääoman suuruus eli käytettävien työläisten luku.

Työläisten luvun eli vaihtelevan pääoman suuruuden korvaamisella siten, että lisäarvon suhdelukua suurennetaan eli työpäivää pidennetään, on kuitenkin rajansa, jonka yli ei voida mennä. Olkoonpa työvoiman arvo mikä hyvänsä, olkoonpa siis työläisen ylläpidoksi välttämätön työaika kaksi tai kymmenen tuntia, niin se kokonaisarvo, jonka työmies voi päivä päivältä tuottaa, on aina pienempi kuin arvo, jossa 24 työtuntia esineellistyy, pienempi kuin 12 š eli 4 taalarin, jos tämä on 24 esineellistyneen työtunnin rahailmaisuus. Aikaisemman olettamuksemme ehtojen vallitessa, joiden mukaan vaaditaan joka päivä 6 työtuntia työvoiman omaan uusintamiseen tai sitä ostettaessa sijoitetun pääoma-arvon korvaamiseen, 500 taalarin vaihteleva pääoma, joka käyttää 500 työläistä lisäarvon suhdeluvun ollessa 100% eli työpäivän ollessa kaksitoistatuntinen, tuottaa joka päivä 500 taalarin eli 6×500 työtunnin lisäarvon. 100 taalarin pääoma, joka käyttää päivittäin 100 työläistä lisäarvon suhdeluvun ollessa 200% eli työpäivän ollessa 18-tuntinen, tuottaa vain 200 taalarin eli 12×100 työtunnin lisäarvomäärän. Eikä sen koko arvotuote, sijoitetun vaihtelevan pääoman vastike plus lisäarvo, voi päivästä toiseen milloinkaan saavuttaa 400 taalarin summaa eli 24×100 työtuntia. Keskipituisen työpäivän, joka jo luonnostaan on aina lyhempi kuin 24 tuntia, ehdottomat rajat ovat ehdottomina rajoina sille, missä määrin vaihtelevan pääoman väheneminen voidaan korvata lisäarvon suhdeluvun kohoamisella tai riistettävien työläisten luvun väheneminen korotetulla työvoiman riistoasteella. Tämä kouraantuntuva toinen laki on tärkeä niiden moninaisten ilmiöiden selvittämiseksi, jotka syntyvät myöhemmin puheeksi tulevasta pääoman tendenssistä vähentää mahdollisimman paljon käyttämiensä työläisten lukua eli työvoimaksi muuttuvaa vaihtelevaa osaansa, mikä on ristiriidassa pääoman toisen tendenssin kanssa: tuottaa mahdollisimman suuri paljous lisäarvoa. Ja päinvastoin. Jos käytettävien työvoimien luku eli vaihtelevan pääoman suuruus kasvaa, mutta ei samassa määrin kuin lisäarvon suhdeluku alenee, niin tuotetun lisäarvon paljous laskee.

²⁰²⁾ Tämä alkeellinen laki näyttää olevan tuntematon vulgaarin taloustieteen herroille, jotka yleensä käännettyinä Arkhimedeksinä luulevat löytäneensä työn markkinahintain määräämisessä kysynnän ja tarjonnan kautta sen kiinteän pisteen, jonka avulla ei nosteta maata saranoiltaan, vaan saadaan se pysähtymään.

Kolmas laki saadaan tuotetun lisäarvon paljouden määräämisestä kahden tekijän, lisäarvon suhdeluvun ja sijoitetun vaihtelevan pääoman suuruuden kautta. Jos lisäarvon suhdeluku eli työvoiman riistoaste ja työvoiman arvo eli välttämättömän työajan suuruus ovat tietyt, on itsestään selvää, että mitä suurempi on vaihteleva pääoma, sitä suurempi on tuotetun arvon ja lisäarvon paljous. Jos työpäivän samaten kuin sen välttämättömän osan rajat ovat tunnetut, yksityisen kapitalistin tuottaman arvon ja lisäarvon paljous riippuu ilmeisesti yksinomaan sen työn paljoudesta, jonka hän panee liikkeelle. Mutta tämä taas riippuu, yllä esitetyin olettamuksin, työvoiman paljoudesta eli niiden työläisten luvusta, joita kapitalisti riistää, ja tämän luvun vuorostaan määrää hänen sijoittamansa vaihtelevan pääoman suuruus. Kun siis lisäarvon suhdeluku ja työvoiman arvo ovat tietyt, tuotetun lisäarvon määrät ovat suoraan verrannolliset sijoitettujen vaihtelevien pääomien suuruuteen. Mutta nyt tiedetään, että kapitalisti jakaa pääomansa kahteen osaan. Toisen osan hän panee tuotantovälineisiin. Tämä on hänen pääomansa pysyvä osa. Toisen osan hän muuttaa eläväksi työvoimaksi. Tämä osa on hänen vaihteleva pääomansa. Saman tuotantotavan pohjalla eri tuotannonhaaroissa pääoma jakautuu eri lailla pysyvään ja vaihtelevaan osaan. Samassa teollisuudenhaarassa tämä suhde vaihtelee tuotantoprosessin teknisen perustan ja yhteiskunnallisen kokoonpanon mukaan. Mutta jakautukoonpa jokin pääoma millä tavoin hyvänsä pysyvään ja vaihtelevaan osaan, olkoonpa jälkimmäisen suhde edelliseen niin kuin 1 : 2, 1 : 10 tai 1 : x , se ei vaikuta äsken esitettyyn lakiin, koska aikaisemman erittelyn mukaan pysyvän pääoman arvo tosin jälleen ilmenee tuotearvossa, mutta ei sisälly synnytettyyn uuteen arvotuotteeseen. 1000 kehrääjän työssä pitämiseen vaaditaan luonnollisesti enemmän raaka-ainetta, varttinöitä jne. kuin 100:aa varten. Mutta näiden lisättävien tuotantovälineiden arvo saa nousta, laskea, jäädä muuttumattomaksi, olla suuri tai pieni — sillä ei ole mitään vaikutusta niitä liikkeelle panevien työvoimien arvonlisäysprosessiin. Yllä todettu laki saa siis seuraavan muodon: eri pääomien tuottamat arvon ja lisäarvon määrät, kun arvo on tietty ja työvoiman riistoaste yhtä suuri, ovat suoraan verrannolliset näiden pääomien vaihtelevien osien suuruuteen, ts. niiden eläväksi työvoimaksi muutettuihin osiin.

Tämä laki on ilmeisessä ristiriidassa kaiken silminnäkemiiseen perustuvan kokemuksen kanssa. Jokainen tietää, että puuvillakehräämön omistaja, joka käytetyn kokonaispääoman prosenttisuuhteet huomioon ottaen käyttää verrattain paljon pysyvää

ja vähän vaihtelevaa pääomaa, ei suinkaan korjaa sen vuoksi pienempää voittoa eli lisäarvoa kuin leipuri, joka panee liikkeelle verrattain paljon vaihtelevaa ja vähän pysyvää pääomaa. Tämän näennäisen ristiriidan ratkaisemiseksi tarvitaan vielä paljon välijäseniä, samoin kuin alkeellisessa algebrassa tarvitaan paljon välijäseniä sen seikan ymmärtämiseksi, että $\frac{0}{0}$ voi esittää todellista suuretta. Vaikkakaan klassinen kansantaloustiede ei ole tätä lakia koskaan esittänyt, se riippuu kuitenkin vaistomaisesti siinä kiinni, koska se on välttämätön johtopäätös arvolaista yleensä. Klassinen taloustiede koettaa pelastautua väkivaltaisella abstraktiolla ilmiöön liittyvistä ristiriidoista. Saamme myöhemmin²⁰³⁾ nähdä, kuinka Ricardon koulukunta on töksähtänyt tähän kompastuskiveen. Vulgaari taloustiede, joka »todella ei ole mitään oppinut»,¹⁰⁶ tarrautuu tässä, kuten yleensä, ilmiön ulkonäköön sitä johtavan lain asemesta. Päinvastoin kuin Spinoza, se uskoo, että »tietämättömyys on riittävä syy».¹⁰⁷

Työtä, jonka yhteiskunnan kokonaispääoma panee päivästä toiseen liikkeelle, voidaan pitää yhtenä ainoana työpäivänä. Jos esim. työmiesten luku on yksi miljoona ja työmiehen keskimääräinen työpäivä 10 tuntia, niin yhteiskunnallinen työpäivä on 10 miljoonaa tuntia. Kun tämän työpäivän pituus on tietty, olkootpa sen rajat fyysiset tai yhteiskunnalliset, lisäarvon määrää voidaan lisätä vain työläisten lukua, ts. työväestöä, lisäämällä. Väestön kasvaminen on tässä yhteiskunnallisen kokonaispääoman kautta tapahtuvan lisäarvon tuotannon matemaattisena rajana. Ja päinvastoin. Väestön suuruuden ollessa tietty, tuon rajan määrää työpäivän mahdollinen pidentäminen.²⁰⁴⁾ Seuraavasta luvusta näemme, että tämä laki pitää paikkansa vain lisäarvon tähän asti käsiteltyyn muotoon nähden.

Lisäarvon tuotannon tähänastisesta käsittelystä käy ilmi, ettei mitä raha- tai arvosummaa hyvänsä voida muuttaa pääomaksi, vaan että tätä muutosta varten täytyy yhden rahan- tai tavaranomistajan käsissä olla tietty vähimmäismäärä rahaa tai vaihtoarvoa. Vaihtelevan pääoman vähimmäismäärä on lisäarvon saamista varten päivästä päivään kokonaisen vuoden ajan käytetyn yhden ainoan työvoiman kustannushinta. Jos tämä työmies omistaisi omat tuotantovälineensä ja tyytyisi elämään työmiehenä, niin hänelle riittäisi hänen elinhyödykkeidensä

²⁰³⁾ Lähemmin siitä neljännessä kirjassa.

²⁰⁴⁾ »Yhteiskunnan työ, ts. taloudellinen aika (economic time), on määrätty suure, esim. kymmenen tuntia päivässä miljoonalta hengeltä eli kymmenen miljoonaa työtuntia... Pääoman lisääntymisellä on rajansa. Tämän rajan määrää jokaisena aikakautena talouteen käytetyn työajan todellinen paljous.» («An Essay on the Political Economy of Nations». London 1821, p. 47, 49.)

uusintamiseen välttämätön työaika, esim. 8 tuntia päivässä. Hän tarvitsisi siis myös tuotantovälineitä vain 8 työtunniksi. Sitä vastoin kapitalisti, joka antaa hänen näiden 8 tunnin lisäksi suorittaa esim. 4 tunnin lisätyön, tarvitsee lisärahasumman lisätuotantovälineiden hankkimiseen. Olettamuksemme mukaan hänen täytyisi kuitenkin jo käyttää kahta työmiestä eläkkeeseen työmiehen tavoin päivittäin anastamastaan lisäarvosta, ts. voidakseen tyydyttää välttämättömät tarpeensa. Tässä tapauksessa hänen tuotantonsa tarkoituksena olisi pelkästään elämän ylläpito eikä rikkauten lisääminen, mutta kapitalistisessa tuotannossa edellytetään jälkimmäistä. Voidakseen elää kaksi kertaa niin hyvin kuin tavallinen työmies ja voidakseen muuttaa puolet tuotetusta lisäarvosta pääomaksi hänen täytyisi kohottaa sekä työmiesten lukua että sijoitetun pääoman vähimmäismäärä kahdeksankertaiseksi. Tosin hän itsekin voi työmiehensä tavalla tarttua omin käsin tuotantoprosessiin, mutta silloin hän on vain kapitalistin ja työmiehen välimuoto, »pikkumestari». Kapitalistisen tuotannon määrätty kehitysaste vaatii, että kapitalisti saisi käyttää kaiken aikansa, jonka hän toimii kapitalistina, ts. personoituna pääomana, vieraan työn anastamiseen ja siis sen valvomiseen sekä tämän työn tuotteiden myymiseen.²⁰⁵⁾ Keskiajan ammattikuntalaitos koetti väkivaltaisesti ehkäistä käsityöemestarin muuttumista kapitalistiksi siten että se rajoitti työläisten luvun, jonka yksityinen mestari sai pitää palveluksessaan, hyvin alhaiseen enimmäismäärään. Rahan- tai tavarantomistaja muuttuu vasta silloin todella kapitalistiksi, kun tuotantoon sijoitettu alin summa on paljoa suurempi keskiajan enimmäismäärää. Tässä, samoin kuin luonnontieteessä, osoitetaan oikeaksi Hegelin »Logiikassaan» keksimä laki, että pelkät määrälliset muutokset muuttuvat tiettyssä kohdassa laadullisiksi erotuksiksi.^{205a)}

²⁰⁵⁾ »Farmari ei saa jättäytyä oman työnsä varaan; ja jos hän tekee sen, hän joutuu tappiolle. Hänen tehtävänään on valvoa liikettä: hänen on pidettävä silmällä puumiestään, muussa tapauksessa tämän palkka menee turhaan ja jyviä jää lyhteeseen; hänen on pidettävä silmällä niittäjiään, elonleikkaajiaan ym. Hänen täytyy alati kiereillä vainoitaan, jottei mitään laiminlyötäisi, mikä kyllä tapahtuisi, jos hän olisi sidottu yhteen määrättyyn paikkaan.» (*J. Arbuthnot*,) »An Inquiry into the Connection between the present Price of Provisions, and the Size of Farms etc.» By a Farmer. London 1773, p. 12. Tämä teos on hyvin mielenkiintoinen. Siitä voi tutkia »capitalist farmer 'in» (kapitalistiviljelijän) tai »merchant farmer 'in» (kauppaviljelijän), niin kuin häntä nimenomaan sanotaan, syntyä ja kuulla hänen itesestytään »small farmer 'iin» (pienviljelijään) verrattuna, jonka pääasiallisena työnä on elinhyödykkeiden hankkiminen. »Kapitalistiluokka pääsee aluksi osittain ja lopulta kokonaan vapaaksi pakosta tehdä työtä omin käsin.» (*Textbook of Lectures on the Political Economy of Nations*, By the Rev. *Richard Jones*. Hertford 1852, Lecture III, p. 39.)

^{205a)} Uudenaikaisessa kemialla käytetty Laurentin ja Gerhardtin ensiksi tieteellisesti kehittelemä molekyyli-teoria perustuu juuri tähän lakiin. (*Lisäys 3. painokseen*. Huomautamme selitykseksi tähän ei-kemistille jokseenkin hämäärään muistutukseen, että tekijä puhuu tässä kohden hiilivety-yhdistyksistä, joita C. Gerhardt nimitti vuonna 1843 ensimmäisinä »homologisiksi sarjoiksi», joista jokaisella on oma algebrallinen

Sen arvosumman vähimmäismäärä, joka yksityisellä rahantai tavaranomistajalla täytyy olla hallussaan voidakseen muuttua kapitalistiksi, vaihtelee kapitalistisen tuotannon eri kehitysasteilla ja on tietyllä kehitysasteella erilainen eri tuotantoaloilla aina niiden erikoisten teknisten edellytysten mukaan. Eräät tuotantoalat vaativat jo kapitalistisen tuotannon alkuasteilla sellaisen pääomaminimin, jota yksilöllillä ei vielä ole hallussaan. Tämä aiheuttaa toisaalta valtioapujen myöntämisen yksityishenkilöille, kuten Ranskassa Colbertin aikana ja monissa Saksan valtioissa meidän aikaamme saakka, toisaalta laillisella yksinoikeudella varustettujen yhtiöiden, niiden uudenaikaisten osakeyhtiöiden edelläkävijöiden, muodostamisen tiettyjen teollisuuden- ja kaupanhaarojen harjoittamiseksi.²⁰⁶⁾

Emme puutu yksityiskohdittain niihin muutoksiin, joita kapitalistin ja palkkatyömiehen suhteessa on tuotantoprosessin aikana tapahtunut, emme siis myöskään itse pääoman enempimääräilyihin. Ainoastaan muutamat pääkohdat tässä mainittakoon.

Tuotantoprosessissa pääoma kehittyi työn, ts. toimivan työvoiman eli itse työmiehen, käskijäksi. Personoitu pääoma, kapitalisti, pitää varansa, että työmies tekee työnsä kunnollisesti ja tarpeellisen voimaperäisesti.

Pääoma kehittyi edelleen pakkosuhteeksi, joka pani työväenluokan tekemään enemmän työtä kuin sen omien välttämättömyystarvikkeiden ahdas piiri vaati. Ja vieraan työteliäisyyden tuottajana, lisätyön imijänä ja työvoiman riistäjänä pääoma voittaa tarmossa, häikäilemättömyydessä ja tehokkuudessa kaikki aikaisemmat suoranaiseen pakkotyöhön perustuvat tuotantjärjestelmät.

Pääoma alistaa aluksi työn valvontaansa niillä teknisillä edellytyksillä, joissa se sen historiallisesti tapaa. Se ei siis välittömästi muuta tuotantotapaa. Lisäarvon tuottaminen tähän asti käsitellyssä muodossa, ts. yksinkertaisesti työpäivää pidentämällä, esiintyy siis riippumattomana kaikista itse tuotantotavan muutoksista. Sitä tapahtui yhtä hyvin vanhamallisessa leipomossa kuin uudenaikaisessa puuvillakehräämössä.

kokoomuskaavansa. Niinpä esim. paraffinin sarja on C_nH_{2n+2} ; normaalkalkoholin $C_nH_{2n+2}O$; normaalin rasvahappojen $C_nH_{2n}O_2$. ja monet muut. Yllä mainituista esimerkeistä muodostuu laadultaan erilainen kappale siten, että pelkästään määrällisesti lisääntään CH_2 molekyylikaavaan. Marxin lioittelemasta Laurentin ja Gerhardtin osallisuudesta tämän tärkeän seikan selvittämiseen vrt. Kopp, »Entwicklung der Chemie». München 1873, S. 709, 716 ja Schorlemmer, »Rise and Progress of Organic Chemistry». London 1879, p. 54. F. E.}

²⁰⁶⁾ Sellaisia laitoksia Martin Luther nimittää »Die Gesellschaft Monopolia».

Jos tarkastelemme tuotantoprosessia työprosessin kannalta, niin työmies ei suhtautunut tuotantovälineisiin niin kuin ne olisivat pääomaa, vaan kuin ne olisivat hänen tarkoituksenmukaisen tuottavan toimintansa pelkkä väline ja aines. Nahkurinliikkeessä esim. hän käsittelee vuotia pelkkänä työnsä esineenä. Ei hän kapitalistille nahkoja parkitse. Asia muuttuu toiseksi, kun tarkastelemme tuotantoprosessia arvonlisäämisprosessin kannalta. Tuotantovälineet muuttuvat kohta vieraan työn imemisvälineiksi. Työmies ei enää käytä tuotantovälineitä, vaan tuotantovälineet käyttävät työmiestä. Sen sijaan, että hän kulluttaisi niitä tuottavan toimintansa aineellisina alkeina, ne kulluttavat häntä elinprosessinsa käyteaineena, ja pääoman elinprosessi on vain liikettä, jonka pääoma suorittaa lisääntyvä arvona. Sulatusuunit ja tehdasrakennukset, jotka yöllä lepäävät eivätkä ime elävää työtä, ovat kapitalisteille »pelkkää tappiota» (»mere loss»). Sen tähden sulatusuunit ja tehdasrakennukset muodostavat työvoimien »yötyöhön käyttämisoikeuden» vaatimuksen. Rahan pelkkä muuttuminen tuotantoprosessin esineelliseksi tekijöiksi, tuotantovälineiksi, muuttaa jälkimmäiset vieraaseen työhön ja lisätyöhön kohdistuvaksi oikeudelliseksi ja pakkovallaksi. Lopuksi vielä esimerkki siitä, kuinka tämä kapitalistiselle tuotannolle ominainen ja sitä kuvaava käänнос, jopa kuolleen ja elävän työn, arvon ja arvoa luovan voiman välisen suhteen väärentyminen, kuvastuu kapitalistipäiden tietoisuudessa. Englannin tehtailijain kapinan aikana, vuosina 1848—1850, »Paisleyssa olevan Carlile, Pojat & Co -yhtiön liinaja puuvillakehräämön johtaja — tämä yhtiö on Länsi-Skotlannin vanhimpia ja kunnioitetuimpia toiminimiä, se on perustettu 1752 ja sitä on johtanut polvesta polveen sama perhe» — tämä erittäin älykäs herrasmies kirjoitti »Glasgow Daily Mail» lehteen 25. huhtikuuta 1849 kirjeen²⁰⁷⁾ otsakkeella »Relais-järjestelmä», johon on päässyt mm. seuraava hullunkurisen naiivi kohta:

»Katselkaamme nyt niitä epäkohtia, mitkä työajan lyhentämisestä 12 tunnista 10 tunniksi johtuvat... Ne 'koituvat' mitä vakavimmaksi vahingoksi tehtailijain toiveille ja omaisuudelle. Jos hän» (ts. hänen »kätensä») »on työskennellyt 12 tuntia ja sama aika rajoitetaan 10 tunniksi, niin silloin aina 12 konetta tai väärtinää hänen laitoksessaan kutistuu 10:ksi (then every 12 machines or spindles, in his establishment, shrink to 10), ja jos hän tahtoi myydä tehtaansa, ne arvioitaisiin vain 10 mukaan, joten siis kuudes osa koko maan kaikkien tehtaiden arvosta vähenisi.»²⁰⁸⁾

²⁰⁷⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1849», p. 59.

²⁰⁸⁾ Mt., s. 60. Ammattientarkastaja Stuart, joka oli skotlantilainen ja vastoin englantilaisia ammattientarkastajia kokonaan kapitalistisen ajatustavan läpätunkema, huomauttaa nimenomaan, että tämä kirje, jonka hän liittää kertomukseensa, »on kaikkein hyödyllisin tiedonanto, minkä mikään relais-järjestelmää käyttävä tehtailija on tehnyt ja on aivan erityisesti tarkoitettu poistamaan ennakkoluulot ja arvelut tämän järjestelmän suhteen».

Näissä Länsi-Skotlannin perityissä kapitalistiaivoissa sekaantuu tuotantovälineiden, väärttinöiden ym. arvo niin kokonaan niiden ominaisuuteen lisätä arvoaan pääomana eli nielaista joka päivä tietty paljous vierasta, maksamatonta työtä, että Carlile & Co:n johtaja todellakin uskoo, että hänelle tehdasta myydessään maksettaisiin paitsi väärttinöiden arvo myös niiden arvonalisäys, paitsi työ, joka niihin sisältyy ja tarvitaan samanlaatuisten väärttinöiden tuottamiseen, myös lisätyö, jonka pump-pauksessa Paisleyn kunnan länsiskottilaisista ne joka päivä auttavat, ja juuri sen tähden, hän arvelee, jos työpäivä lyhennettäisiin kahdella tunnilla, niin kunkin 12 kehruukoneen myyntihinta kutistuisi 10:n koneen myyntihinnaksi!

Suhteellisen lisäarvon tuotanto

KYMMENES LUKU

Suhteellisen lisäarvon käsite

Sitä osaa työpäivästä, joka tuottaa vain vastikkeen pääoman maksamalle työvoiman arvolle, olemme tähän saakka pitäneet pysyvänä suurena, ja se todellisuudessa onkin pysyvä suure tietyissä tuotanto-oloissa, tietyllä yhteiskunnan taloudellisella kehitysasteella. Tämän välttämättömän työaikansa lisäksi työmies voi työskennellä 2, 3, 4, 6 jne. tuntia. Tämän pidennyksen suuruudesta ovat riippuvaisia lisäarvon suhdeluku ja työpäivän pituus. Jos välttämätön työaika on pysyväinen, niin kokonaisyöpäivä on sitä vastoin vaihteleva. Olettakaamme nyt työpäivä, jonka suuruus ja jakautuminen välttämättömään työhön ja lisätyöhön on tietty. Esittäköön esim. viiva ac , a _____ b — c . kaksitoistatuntista työpäivää, kappale ab 10 tuntia välttämätöntä työtä, kappale bc 2 tuntia lisätyötä. Kuinka voidaan nyt lisäarvon tuotantoa suurentaa, ts. pidentää lisätyötä, ilman $ac:n$ enempää pidentämistä eli kokonaan riippumatta $ac:n$ enemmästä pidentämisestä?

Huolimatta työpäivän $ac:n$ määräytyistä rajoista näyttää olevan mahdollista pidentää $bc:tä$, ellei jatkamalla sitä yli sen päätepisteen c , joka samalla on työpäivän $ac:n$ päätekohta, niin ainakin siirtämällä sen alkupistettä b päinvastaiseen suuntaan $a:han$ päin. Olettakaamme, että viivassa a _____ b' — b — c kappale $b' — b$ on yhtä kuin puolet $bc:stä$, ts. yksi työtunti. Jos nyt kaksitoistatuntisessa työpäivässä ac piste b työnnetään takaisin pisteeseen b' , niin bc laajenee $b':ksi$, lisätyö kasvaa puolella, 2:sta 3:ksi tunniksi, vaikkakin työpäivässä nyt kuten ennenkin on vain 12 tuntia. Mutta tämä lisätyön laajentaminen $bc:stä$ $b':ksi$, 2:sta 3:ksi tunniksi, on ilmeisesti mahdoton ilman, että välttämätön työ samalla supistuu $ab:stä$ $ab':ksi$, 10 tunnista 9:ksi. Lisätyön pitenemistä vastaisi välttämättömän työn lyhentäminen, eli osa työaika, jonka työ-

mies tähän saakka on käyttänyt todellisuudessa itseään varten, muuttuisi työajaksi kapitalistia varten. Se mikä muuttuisi, ei olisi työpäivän pituus, vaan sen jakautuminen välttämättömään työhön ja lisätyöhön.

Toisaalta itse lisätyön suuruus on ilmeisesti tietty, kun työpäivän suuruus ja työpäivän arvo ovat tietyt. Työvoiman arvo, ts. sen tuottamiseen vaadittu työaika, määrää sen arvon uudistamiseen välttämättömän työajan. Jos työtunti ilmenee puolen šillingin eli 6 pennyn kultamäärässä ja jos työvoiman päiväarvo on 5 š, niin työmiehen täytyy tehdä päivässä työtä 10 tuntia korvatakseen työvoimansa päiväarvon, jonka pääoma on hänelle maksanut, eli tuottaakseen vastikkeen välttämättömien päivittäisten elinhyödykkeiden arvolle. Näiden elinhyödykkeiden arvo määrää hänen työvoimansa arvon,¹⁾ hänen työvoimansa arvo määrää hänen välttämättömän työaikansa suuruuden. Lisätyön suuruus saadaan taas vähentämällä välttämätön työaika kokonaistyöpäivästä. Kymmenen tuntia vähennettynä kahdestatoista on kaksi, eikä ole helppo nähdä, kuinka lisätyötä voitaisiin näissä olosuhteissa pidentää yli kahden tunnin. Tosin kapitalisti voi maksaa työmiehelle 5 š:n sijasta vain 4 š 6 pennyä tai vieläkin vähemmän. Tämän 4 š:n 6 p:n uusintamiseen riittäisi 9 työtuntia, kaksitoistatuntisesta työpäivästä tulisi siis lisätyön osaksi 3 tuntia 2:n asemesta ja itse lisäarvo nousisi 1 š:stä 1 š:iin 6 pennyn. Tämä tulos saavutettaisiin kuitenkin ainoastaan painamalla työmiehen palkka hänen työvoimansa arvon alapuolelle. Niillä 4 š:llä 6 p:llä, jotka hän 9 tunnissa tuottaa, hän saa käytettäväkseen $\frac{1}{10}$ vähemmän elinhyödykkeitä kuin ennen, ja hänen työvoimansa uusintaminen tapahtuu siis vain epätäydellisesti. Lisätyötä olisi tässä pidentetty vain menemällä sen normaalien rajojen yli, sen aluetta laajennettu vain anastamalla kappale välttämättömän työajan alueesta. Huolimatta siitä tärkeästä osasta, jota tämä menettely työpalkan todellisessa liikkeessä esittää, se ei tässä tule kysymykseen, kun olemme olettaneet, että tavarat, siis myös työvoima, ostetaan ja myydään täydestä arvostaan. Kun tämä

¹⁾ Päivittäisen keskipalkan arvon määrää se, minkä työläinen tarvitsee «elääkseen, tehdäksseen työtä ja jatkaakseen sukuaan». (*William Peity*, »Political Anatomy of Ireland, 1672», p. 64.) »Työn hinnan määrää aina välttämättömien elinhyödykkeiden hinta.» Työläinen ei saa riittävää palkkaa, »kun... työmiehen palkka, katsoen hänen alhaiseen asemaansa työmiehenä, ei elätä sellaista perhettä, jollainen monella heistä on». (*J. Vanderlint*, mt., s. 15.) »Tavallisella työmiehellä, jolla ei ole muuta kuin käsi-vartensa ja ahkeruutensa, ei ole mitään, ellei hänen onnistu myydä toiselle työtään... Kaikissa töissä pitää tapahtua ja todella tapahtuukin, että työmiehen palkka supistuu siksi, mikä on välttämätöntä hänen ylläpidokseen.» (*Turgot*, »Réflexions sur la Formation et la Distribution des Richesses», »Oeuvres», éd. Daire, t. I, p. 10.) »Elinhyödykkeiden hintana ovat todellisuudessa työn tuottamiskustannukset.» (*Malthus*, »Inquiry into the Nature and Progress of Rent and the Principles by which it is regulated». London 1815, p. 48, viite.)

kerran edellytetään, ei työvoiman tuottamiseen eli sen arvon uusintamiseen välttämätön työaika voi vähetä, kun työmiehen palkka alenee hänen työvoimansa arvon alapuolelle, vaan ainoastaan, jos itse tämä arvo alenee. Kun työpäivän pituus on määrätty, lisätyön pidentämisen täytyy johtua välttämättömän työajan lyhentämisestä, eikä päinvastoin välttämättömän työajan lyhentäminen lisätyön pidentämisestä. Esimerkissämme täytyy työvoiman arvon todella aleta $\frac{1}{10}$, jotta välttämätön työaika vähenisi $\frac{1}{10}$, 10:stä 9:ksi tunniksi ja siis lisätyö pitenisi 2:sta 3:ksi tunniksi.

Ehtona tällaisen työvoiman arvon alenemiseen $\frac{1}{10}$ on taas toiselta puolen se, että nyt tuotetaan 9 tunnissa sama määrä elinhyödykkeitä kuin ennen 10:ssä. Tämä on kuitenkin mahdollonta, ellei työn tuotantovoima kohoaa. Tietyillä välineillä voi esim. suutari tehdä parin saappaita 12-tuntisessa työpäivässä. Jos hänen pitää samassa ajassa tehdä kaksi paria, hänen työnsä tuotantovoiman täytyy tulla kaksinkertaiseksi, ja se ei voi tulla kaksinkertaiseksi, ellei tapahdu muutosta hänen työvälineissään tai hänen työtavassaan tai molemmissa yhtäaikaan. Hänen työnsä tuotantoehdoissa täytyy siis tapahtua kumous, ts. hänen tuotantotavassaan ja siis itse työprosessissa. Työn tuotantovoiman kohoamisella ymmärrämme tässä yleensä sellaista työprosessin muutosta, jonka kautta tavaran tuottamiseen yhteiskunnallisesti välttämätön työaika lyhenee, pienempi määrä työtä saa siis voiman tuottaa suuremman määrän käyttöarvoa.²⁾ Kun siis siinä lisäarvon tuottamisen muodossa, jota tähän asti olemme käsitelleet, tuotantotapa oli edellytetty tietyksi, niin lisäarvon tuottamiseen muuttamalla välttämätöntä työtä lisätyöksi ei suinkaan riitä, että pääoma valtaa työprosessin sen historiallisesti perinnäisessä eli ennestään olemassa olevassa muodossa ja vain pidentää sen aikaa. Sen täytyy mullistaa työprosessin tekniset ja yhteiskunnalliset edellytykset, siis itse tuotantotapa, kohottaa työn tuotantovoimaa sekä työn tuotantovoimaa kohottamalla alentaa työvoiman arvoa ja siten lyhentää tämän arvon uusintamiseen välttämätöntä työpäivän osaa.

Työpäivän pidentämisellä tuotettua lisäarvoa minä nimitän absoluuttiseksi lisäarvoksi, jota vastoin sitä lisäarvoa, joka johtuu välttämättömän työajan lyhentämisestä ja sitä vastaa-

²⁾ »Kun valmistustaito tulee täydellisemmäksi, se ei ole muuta kuin uusien menetelytapojen löytämistä, joilla tavara voidaan valmistaa vähemmällä väellä eli (mikä on samaa) vähemmässä ajassa kuin edellisillä.» (*Gallani*, mt., s. 158, 159.) »Tuotantokustannusten säästäminen ei voi olla muuta kuin tuotantoon käytetyn työmäärän säästämistä.» (*Sismondin*, »Études etc.», t. I, p. 22.)

vasta muutoksesta työpäivän molempien osien suuruussuhteessa nimitän suhteelliseksi lisäarvoksi.

Alentaakseen työvoiman arvoa tuotantovoiman nousun täytyy tapahtua niillä teollisuusaloilla, joiden tuotteet määräävät työvoiman arvon, jotka siis joko kuuluvat tavallisten elinhyödykkeiden piiriin tai voivat korvata niitä. Mutta tavarahan arvo ei määrää ainoastaan sen työn paljous, joka antaa sille viimeisen muodon, vaan yhtä hyvin myös tavarahan tuotantovälineisiin sisältyvä työmäärä. Esim. saappaan arvoa ei määrää ainoastaan suutarin työ, vaan myös nahkan, pien, rihman yms. arvo. Työn tuotantovoiman kohoaminen ja sitä vastaava tavaroiden halpeneminen teollisuudenhaaroissa, jotka tuottavat pysyvän pääoman aineelliset alkeet, ts. työvälineet ja työaineet, välttämättömien elinhyödykkeiden valmistamiseksi, alentavat siis niin ikään työvoiman arvoa. Sitä vastoin tuotantovoiman kohoaminen niissä tuotannonhaaroissa, jotka eivät tuota välttämättömiä elinhyödykkeitä eivätkä tuotantovälineitä niiden valmistamiseksi, jättävät työvoiman arvon koskematta.

Halventunut tavara alentaa luonnollisesti työvoiman arvoa ainoastaan pro tanto, ts. suhteessa, jossa se sisältyy työvoiman uusintamiseen. Esim. paidat ovat välttämätön elinhyödyke, mutta vain yksi monista. Niiden halpeneminen vähentää työmiehen menoja vain paitoihin nähden. Välttämättömien elinhyödykkeiden kokonaissumma on kuitenkin kokoonpantu eri tavaroista, eri teollisuuksien tuotteista, ja jokaisen sellaisen tavarahan arvo on aina osana työvoiman arvosta. Tämä arvo vähenee sen uusintamiseen välttämättömän työajan mukana, jonka kokonaislyhennys on yhtä kuin sen lyhennysten summa noissa kaikissa eri tuotannonhaaroissa. Me käsittelemme tätä yleistä tulosta tässä niin kuin se olisi välitön tulos ja välitön tarkoitus kussakin yksityisessä tapauksessa. Kun yksityinen kapitalisti kohottamalla työn tuotantovoimaa halventaa esim. paitoja, ei hänen mielessään suinkaan tarvitse välttämättä olla tarkoitus alentaa pro tanto työvoiman arvoa ja siis välttämättöntä työaikaa, mutta mikäli hän lopulta puolestaan myötävaikuttaa tähän tulokseen, hän myötävaikuttaa lisäarvon yleisen suhdeluvun korotukseen.³⁾ Pääoman yleiset ja välttämättömät tendenssit on erotettava niiden ilmenemismuodoista.

Nyt ei ole käsiteltävänämmä se tapa, jolla kapitalistisen tuotannon sisäiset lait ilmenevät pääomien ulkoisessa liikkeessä,

³⁾ »Kun tehtailija koneitaan parantamalla saa tuotantonsa kaksinkertaiseksi... hän voittaa (lopulta) ainoastaan mikäli hän sen kautta tulee kykeneväksi vaatettamaan työläisensä huokeammalla... ja siten pienempi osa kokonaistuotosta tulee työläisten osaksi.» (Ramsay, mt., s. 168, 169.)

vaikuttavat kilpailun pakkolakeina ja sen vuoksi esiintyvät yksityisen kapitalistin tietoisuudessa liikkeellepanevina vaikuttimina, mutta niin paljon on selvää jo itsestään, että kilpailun tieteellinen erittely on mahdollinen vain mikäli käsitetään pääoman sisäinen luonne, aivan samoin kuin taivaankappalten näkyvän liikkeen ymmärtää vain se, joka tuntee niiden todellisen, mutta aistein havaitsemattoman liikkeen. Kuitenkin suhteellisen lisäarvon tuotannon ymmärtämiseksi ja pelkästään jo nyt saatujen tulosten nojalla on huomautettava seuraavaa.

Jos työtunti esiintyy 6 pennyn eli $\frac{1}{2}$ š:n kultamäärässä, niin kaksitoistatuntisessa työpäivässä tuotetaan 6 š:n arvo. Oletamme, että tietyllä työn tuotantovoimalla valmistetaan 12 kappaletta tavaraa näissä 12 työtunnissa. Jokaiseen kappaleeseen kulutettujen tuotantovälineiden, raaka-aineiden jne. arvo olkoon 6 pennyä. Näillä ehdoilla yksityinen tavara maksaa 1 š, nimittäin 6 p tuotantovälineiden arvoa ja 6 p niiden jalostamisessa lisättyä uutta arvoa. Otaksukaamme nyt, että jonkun kapitalistin onnistuu lisätä työn tuotantovoima kaksinkertaiseksi ja siis tuottaa tätä tavaralajia kaksitoistatuntisessa työpäivässä 24 kappaletta 12:n asemesta. Kun tuotantovälineiden arvo pysyy muuttumattomana, laskee yksityisen tavaran arvo nyt 9 pennyksi, nimittäin 6 p tuotantovälineiden arvoa ja 3 p viimeisen työn kautta lisättyä uutta arvoa. Huolimatta kaksinkertaiseksi tulleesta työn tuotantovoimasta työpäivä synnyttää nyt kuten aikaisemminkin ainoastaan 6 š:n uuden arvon, joka kuitenkin nyt jakautuu 2 kertaa niin suurelle määrälle tuotteita. Jokaista yksityistä tuotetta kohti tulee nyt siis vain $\frac{1}{24}$ kokonaisarvosta $\frac{1}{12}$:n asemesta, 3 p 6 p:n asemesta, eli, mikä on samaa, tuotantovälineitä tuotteiksi muutettaessa niihin lisätään nyt — laskettuna joka kappaleelta — puoli työtuntia entisen kokonaisen asemesta. Tämän tavaran yksilöllinen arvo on nyt alempi kuin sen yhteiskunnallinen arvo, ts. se maksaa vähemmän työaikaa kuin samojen tavaroiden enemmistö, joka on tuotettu yhteiskunnallisten keskimääräisehtojen vallitessa. Kappale maksaa keskimäärin 1 š:n eli esittää 2 tuntia yhteiskunnallista työtä; muuttuneella tuotantotavalla valmistettuna se maksaa vain 9 pennyä eli sisältää vain $1\frac{1}{2}$ työtuntia. Mutta tavaran todellinen arvo ei ole sen yksilöllinen, vaan sen yhteiskunnallinen arvo, ts. sitä ei mitata sillä työajalla, jonka se yksityistapauksessa todella tuottajalle maksaa, vaan sen tuottamiseen yhteiskunnallisesti välttämättömällä työajalla. Jos siis kapitalisti, joka käyttää uutta menettelytapaa, myy tavaransa sen yhteiskunnallisesta arvosta, 1 š:stä, niin hän myy sen 3 pennyä yli sen yksilöllisen arvon ja saa siten ylimääräisen lisäarvon 3 pennyä.

Mutta toisaalta hänelle esiintyy nyt kaksitoistatuntinen työpäivä 24 tavarakappaleena 12:n aikaisemman sijasta. Saa-dakseen siis myydyksi yhden työpäivän tuotteet hän tarvitsee kaksinkertaisen menekin eli kaksi kertaa niin suuret markkinat. Jos olosuhteet muutoin pysyvät samoina, hänen tavaransa val-taavat suuremman markkina-alan vain sen kautta, että niiden hinnat alenevat. Hän myy ne sen vuoksi yli niiden yksilöllisen, mutta alle niiden yhteiskunnallisen arvon, esim. 10 pennystä kappaleen. Siten hän kiskoo jokaisesta yksityisestä kappaleesta yhä vielä 1 p:n ylimääräisen lisäarvon. Tämä lisäarvon kohoami-nen tapahtuu hänen hyväkseen, kuulukoopa hänen tavaransa välttämättömien elinhyödykkeiden piiriin tai ei ja siis huoli-matta siitä, sisältyykö se tai ei sisälly määräävänä tekijänä työvoiman yleiseen arvoon. Huolimatta viimeksi mainitusta seikasta jokaisella yksityisellä kapitalistilla on siis syytä hal-ventaa tavaransa työn tuotantovoimaa kohottamalla.

Mutta tässäkin tapauksessa kasvanut lisäarvon tuotanto joh-tuu välttämättömän työajan lyhentämisestä ja sitä vastaavasta lisätyön pidentämisestä.^{3a)} Olkoon välttämätön työaika 10 tun-tia eli työvoiman päiväarvo 5 š, lisätyö 2 tuntia, päivässä tuo-tettu lisäarvo siis 1 š. Mutta kapitalistimme tuottaa nyt 24 kappaletta, jotka hän myy 10 p kappaleelta eli yhteensä 20 š. Kun tuotantovälineiden arvo on 12 š, korvaa $14\frac{2}{5}$ kappaletta vain liikkeeseen sijoitettua pysyvää pääomaa. Kaksitoistatunti-nen työpäivä esiintyy jäljellä olevissa $9\frac{3}{5}$ kappaleessa. Kun työvoiman hinta = 5 šillinkiä, esiintyy 6 kappaleessa välttämätön työaika ja $3\frac{3}{5}$ kappaleessa lisätyö. Välttämättömän työn suhde lisätyöhön, joka yhteiskunnallisten keskimääräisheitojen vallitessa oli 5 : 1, on nyt enää vain 5 : 3. Sama tulos saadaan seuraavalla tavalla. Kaksitoistatuntisen työpäivän tuotearvo on 20 š. Niistä 12 š kuuluu vain tuotantovälineiden uudessa muodossa ilmenevään arvoon. Jää siis 8 š sen arvon rahalliseksi ilmaisuksi, jossa työpäivä esiintyy. Tämä rahailmaisuus on suu-rempi kuin samanlaatuisen yhteiskunnallisen keskimääräistyön rahailmaisuus, jossa 12 tuntia esiintyy vain 6 š:ssä. Työ, jonka tuotantovoima on poikkeuksellisen suuri, vaikuttaa potenssoi-tuna työnä eli luo samoissa ajoissa suuremmat arvot kuin saman-laatuinen yhteiskunnallinen keskimääräistyö. Mutta kapitalis-timme maksaa nyt niinkuin aikaisemminkin vain 5 š työvoiman

^{3a)} »Henkilön voitto ei riipu hänen vallastaan toisten henkilöiden työn tuotteeseen, vaan hänen vallastaan itse työhön. Jos hän voi myydä tavaransa korkeammasta hinnasta, samalla kun hänen työlläistensä palkat pysyvät muuttumattomina, hän saa selvästi voittoa... Pienempi määrä siitä, mitä hän tuottaa, riittää panemaan saman työn liikkeeseen, ja siis suurempi määrä jää hänelle itselleen.» ([*J. Cazenove*,] »*Outlines of Political Economy*». London 1832, p. 49, 50.)

päiväarvosta. Työmies tarvitsee siis nyt enää $7\frac{1}{2}$ tuntia tämän arvon uusintamiseen, kun hän ennen tarvitsi siihen 10. Hänen lisätyönsä kasvaa siis $2\frac{1}{2}$ tunnilla, hänen tuottamansa lisäarvo 1:stä 3:een š:iin. Kapitalisti, joka käyttää parannettua tuotantotapaa, anastaa siis suuremman osan työpäivästä lisätyön muodossa kuin muut kapitalistit samalla liikealalla. Hän tekee yksityistapauksessa sen, minkä pääoma tekee yleisesti suhteellista lisäarvoa tuottaessaan. Mutta toisaalta tuo ylimääräinen lisäarvo häviää niin pian kuin uusi tuotantotapa tulee yleiseksi ja sen kautta katoaa erotus halvemmilla kustannuksilla tuotettujen tavaroiden yksilöllisen arvon ja niiden yhteiskunnallisen arvon väliltä. Sama laki arvon määräämisestä työajalla, joka tuntuu uutta tuotantomenetelmää käyttävään kapitalistiin siten, että hänen on myytävä tavaransa alle sen yhteiskunnallisen arvon, ajaa kilpailun pakkolakina hänen ammattiverinsa ottamaan käytäntöön uuden tuotantomenetelmän.⁴⁾ Koko prosessi vaikuttaa lopuksi lisäarvon yleiseen suhdeluukuun ainoastaan, jos työn tuotantovoiman nousu on vallannut tuotannonhaaroja ja niin muodoin halventanut tavaroita, jotka kuuluvat välttämättömiin elinhyödykkeisiin ja siis ovat työvoiman arvon alkeita.

Tavaroiden arvo on kääntäen verrannollinen työn tuotantovoimaan. Samoin työvoiman arvo, koska tavaroiden arvot määräävät sen. Sitä vastoin suhteellinen lisäarvo on suoraan verrannollinen työn tuotantovoimaan. Se nousee työn tuotantovoiman noustessa ja laskee sen laskiessa. 12-tuntinen yhteiskunnallinen keskimääräistyöpäivä, kun rahan arvon edellytetään pysyvän samana, tuottaa aina saman 6 š:n suuruisen uuden arvotuotteen, jakautuokoonpa tämä arvosumma kuinka hyvänsä työvoiman arvon vastiketta ja lisäarvoa kohti. Jos nyt työn tuotantovoiman nousu johdosta päivittäisten elinhyödykkeiden arvo ja siis työvoiman päiväarvo alenee 5 š:stä 3 š:iin, niin lisäarvo kasvaa 1 š:stä 3 š:iin. Työvoiman arvon uusintamiseen tarvittiin 10, mutta tarvitaan nyt enää vain 6 työtuntia. Neljä työtuntia on vapautunut ja voidaan liittää lisätyön piiriin. Pääoman sisäisenä viettinä ja alituisena pyrkimyksenä on sen tähden työn tuotantovoiman kohottaminen, jotta tavara tulisi halvemmaksi ja tavaroiden halpenemisen kautta tulisi halvemmaksi itse työmies.⁵⁾

⁴⁾ »Jos naapurini tuottaa paljon vähällä työllä ja niin muodoin voi myydä halvalla, minun täytyy pyrkiä myymään yhtä halvalla. Siten jokainen keksintö, työkalu ja kone, joka tekee mahdolliseksi suorittaa työn vähemmällä ja siis halvemmalla, pakottaa toiset kilvan joko käyttämään samaa keksintöä, työkalua tai konetta, tai keksimään jotain samankaltaista, jotta kaikki pysyisivät samalla tasolla, eikä kukaan kykenisi myymään alle naapurinsa hintojen.» (»The Advantages of the East-India Trade to England». London 1720, p. 67.)

⁵⁾ »Samassa suhteessa kuin työläisen menot vähenevät, vähenee myös hänen palkansa, jos samalla poistetaan teollisuuden rajoitukset.» (»Considerations concerning ta-

Tavaran absoluuttinen arvo on kapitalistille, joka sen tuottaa, sinänsä yhdentekevää. Häntä liikuttaa vain siinä piilevä ja myynnissä realisoitava lisäarvo. Lisäarvon realisoiminen sisältää itsessään sijoitetun arvon korvaamisen. Kun nyt suhteellinen lisäarvo kasvaa suorassa suhteessa työn tuotantovoiman kehittymiseen, samalla kun tavaroiden arvo alenee käännetyissä suhteissa samaan kehitykseen, kun siis sama identtinen prosessi sekä halventaa tavaroita että lisää niihin sisältyvää lisäarvoa, niin ratkeaa arvoitus, että kapitalisti, jonka pyrkimyksenä on vain vaihtoarvon tuottaminen, koettaa alituisesti alentaa tavaroiden vaihtoarvoa, ristiriita, jolla eräs kansantaloustieteen perustajista, Quesnay, kiusasi vastustajiaan ja johon he jäivät vastauksen velkaa.

»Te myönnätte», Quesnay sanoo, »että kuta enemmän voidaan ilman vahinkoa tuotannolle säästää kustannuksia tai kalliita töitä teollisuustuotteiden valmistamisessa, sitä edullisempi tämä säästö on, koska se vähentää valmisteen hintaa. Ja kuitenkin te uskotte, että rikkauden tuottaminen, joka johtuu teollisuudenharjoittajien työstä, riippuu heidän valmisteidensa vaihtoarvon lisäyksestä.»⁶⁾

Työn säästäminen⁷⁾ työn tuotantovoimaa kehittämällä ei siis kapitalistisessa tuotannossa suinkaan tarkoita työpäivän lyhentämistä. Se tarkoittaa vain tietyn tavaramäärän tuottamiseen välttämättömän työajan lyhentämistä. Se että työmies, työnsä tuotantovoiman kohoamisen johdosta, tuottaa tunnissa esim. 10 kertaa enemmän tavaraa kuin aikaisemmin, siis tarvitsee jokaista tavarakappaletta varten 10 kertaa vähemmän työaikaa, ei ensinkään estä teettämästä hänellä työtä nyt niin kuin ennenkin 12 tuntia ja tuottamasta näinä 12 tuntina 1200 kappaletta entisten 120 asemasta. Voidaanpa hänen työpäiväänsä samalla pidentäkin, niin että hän nyt tuottaa 14 tunnissa 1400

king off the Bounty on Corn exported etc.». London 1753, p. 7.) »Liike-elämän etu vaatii, että vilja ja muut ruokatarpeet ovat niin halpoja kuin mahdollista; sillä se, mikä tekee ne niin kalliiksi, tekee myös työn kalliiksi... Kaikissa maissa, missä teollisuudelle ei ole asetettu rajoja, välttämättömyystarvikkeiden hinnan äätyy vaikuttaa työn hintaan. Tämä pienenee aina, kun välttämättömyystarvikkeet tulevat halvemmiksi.» (Mt., s. 3.) »Palkat vähenevät samassa suhteessa kuin tuotantovoimat kasvavat. Koneet tosin tekevät välttämättömyystarvikkeet halvemmiksi, mutta ne tekevät myös työmiehen halvemmiksi.» (»A Prize Essay on the comparative merits of Competition and Cooperation». London 1834, p. 27.)

⁶⁾ Quesnay, »Dialogues sur le Commerce et sur les Travaux des Artisans», p. 188, 189.

⁷⁾ »Nämä keinottelijat, jotka niin kovin koettavat säästää palkkaamiensa työmiesten työn kustannuksella.» (J. N. Bidaut, »Du Monopole qui s'établit dans les arts industriels et le commerce». Paris 1828, p. 13.) »Tehtailija on aina innokas ajan ja työn säästäjä.» (Dugald Stewart, »Works», ed. by Sir W. Hamilton. Edinburgh 1855, v. VIII, »Lectures on Political Economy», p. 318.) »Heidän» (kapitalistien) »etunsa vaatii, että niiden työläisten tuotantovoima, joita he käyttävät, olisi mahdollisimman suuri. Tämän voiman lisäämiseen on heidän huomionsa melkein yksinomaan kiinnitetty.» (R. Jones, »Text-book of Lectures on the Political Economy of Nations». Hertford 1852, Lecture III [s. 39].)

kappaletta jne. Sellaisten taloustieteilijäin kuin MacCullochin, Uren, Seniorin ja tutti quanti [heidän kaltaistensa] teoksista saa lukea yhdeltä sivulta, että työmies on kiitollisuuden velassa pääomalle tuotantovoimien kehittämisestä, koska se lyhentää välttämätöntä työaikaa, ja seuraavalta sivulta, että työmiehen on osoitettava tätä kiitollisuuttaan tekemällä työtä tulevaisuudessa 15 tuntia 10 sijasta. Työn tuotantovoiman kehitys kapitalistisessa tuotannossa tähtää sen työpäivän osan lyhentämiseen, jona työmiehen täytyy työskennellä itseään varten, jotta juuri sen kautta työpäivän toinen osa, jona hän voi työskennellä ilmaiseksi kapitalistille, pitenisi. Missä määrin tämä tulos on saavutettavissa myös ilman tavaroiden halpenemista, näkyy suhteellisen lisäarvon erikoisista tuottamismetodeista, joiden käsittelyyn nyt siirrymme.

YHDESTOISTA LUKU

Yhteistoiminta

Kuten näimme, kapitalistinen tuotanto alkaa todellisuudessa vasta silloin kun sama yksilöllinen pääoma pitää työssä suuremman joukon työläisiä yhtäaikaan, työprosessi siis laajentaa alaansa ja tuottaa tuotteen suuremmassa määrällisessä mittakaavassa. Suuren työläisjoukon toiminta samaan aikaan, samassa paikassa (eli, jos niin tahdotaan, samalla työmaalla), saman tavaramallin tuottamiseksi saman kapitalistin käskyjen mukaan on historiallisesti ja käsitteellisesti kapitalistisen tuotannon lähtökohta. Itse tuotantotapaan nähden esim. manufaktuuri eroaa alkuasteillaan ammattikunnallisesta käsiteollisuudesta tuskin muussa kuin suuremmassa lukumäärässä saman pääoman yhtäaikaan työssä pitämiä työläisiä. Ammattikuntamestarin työpaja on vain laajentunut.

Ero on siis aluksi vain määrällinen. Näimme, että tietyn pääoman tuottaman lisäarvon paljous on yhtä kuin lisäarvo, jonka yksityinen työmies tuottaa, kerrottuna yhtäaikaan työssä olleiden lukumäärällä. Tämä lukumäärä ei sinänsä muuta ensinkään lisäarvon suhdelukua eli työvoiman riistoastetta, ja tavaratarvon tuottamiseen nähden työprosessin jokainen laadullinen muutos näyttää yleensä yhdentekevältä. Tämä seuraa arvon luonteesta. Jos kaksitoistatuntinen työpäivä esineellistyy 6 š:ssä, niin 1200 sellaista työpäivää esineellistyy $6 \text{ š} \times 1200$. Toisessa tapauksessa on tuotteisiin liittynyt 12×1200 työtuntia, toisessa 12 työtuntia. Arvon tuotannossa useat ovat aina vain useita yksityisiä. Arvon tuotannolle on siis samantekevää, tuottaako 1200 työmiestä kukin erikseen vai saman pääoman käskyvallan alle yhtyneinä.

Tiettyjen rajojen sisällä tässä esiintyy kuitenkin eräitä muutoksia. Arvossa esineellistynyt työ on laadultaan yhteiskunnallisista keskimääräistyötä, siis keskimääräisen työvoiman ilmaus.

Mutta keskisuure on aina vain useiden samanlaatuisten eri suuryksilöiden keskimäärä. Jokaisessa teollisuushaarassa yksityinen työmies, Pekka tai Paavo, poikkeaa enemmän tai vähemmän keskimääräistyömiehestä. Nämä yksilölliset poikkeamat, joiden matemaattinen nimitys on »virhe», tasoittavat toisensa ja katoavat, kun otetaan yhdessä suurempi joukko työläisiä. Kuvuluisa sofisti ja sykofantti Edmund Burke on vieläpä tietävinään kokemuksestaan vuokraajana, että jo »niin pienessä joukossa» kuin 5 peltotyömiestä kaikki yksilölliset työn eroavuudet häviävät, että siis mitkä hyvänsä miehuuden iässä olevat viisi englantilaista peltotyömiestä tekevät yhteisesti samassa ajassa yhtä paljon työtä kuin mitkä hyvänsä muut viisi englantilaista peltotyömiestä.⁸⁾ Olkoon miten hyvänsä, selvää on, että suuren yhtäkaa työssä pidetyn työmiesjoukon kokonaistyöpäivä, jaetuna työläisten luvulla, on sinänsä päivä yhteiskunnallista keskimääräistystä. Olkoon yksityisen henkilön työpäivä esim. kaksitoistatuntinen. Silloin on 12:n yhtäkaa työssä pidetyn työmiehen työpäivä 144-tuntinen kokonaistyöpäivä; ja joskin jokaisen näiden kahdentoista miehen työ poikkeaa enemmän tai vähemmän yhteiskunnallisesta keskimääräistyöstä ja vaikka yksityinen työmies voi siis tarvita jonkin verran enemmän tai vähemmän aikaa samaan toimitukseen, on jokaisen yksityisen työpäivällä kahdentenatoista osana 144 tunnin kokonaistyöpäivästä yhteiskunnallisen keskimääräislaadun ominaisuus. Kapitalistille, joka pitää tusinan miehiä työssään, on työpäivä tusinan miehen kokonaistyöpäivä. Jokaisen yksityisen työpäivä on osa kokonaistyöpäivästä täysin riippumatta siitä, työskentelevätkö nuo kaksitoista toinen toistaan auttaen vai ovatko heidän työnsä keskinäisessä yhteydessä ainoastaan siten, että he tekevät työtä samalle kapitalistille. Jos sitä vastoin nuo kaksitoista työläistä ovat parittain pikkumestarin työssä, jää sattuman varaan, tuottaako kukin yksityinen mestari saman arvomäärän ja realisoiko hän siis lisäarvon yleisen suhdeluvun. Yksilöllisiä poikkeamia voi tapahtua. Jos joku työmies käyttäisi huomattavasti enemmän aikaa jonkin tavaran tuottamiseen kuin yhteiskunnallisesti tarvitaan, jos hänen yksilöllisesti välttämätön työaikansa poikkeaisi huomattavasti yhteiskunnallisesti välttä-

⁸⁾ »Kieltämättä on suuri ero eri ihmisten työn arvon välillä riippuen heidän voimansa, taitavuutensa ja tarkkaavaisuutensa erillisuudesta. Mutta olen aivan varma tarkkojen havaintojeni nojalla, että jokin viisimiehin ryhmä suorittaa yhtä suuren työmäärän kuin mikä toinen viisimiehin ryhmä hyvänsä, kun miehet ovat osoittamassani iässä. Se merkitsee, että näiden viiden miehen joukossa on aina joku, jolla on kaikki hyvän työmiehen ominaisuudet, joku huono, ja muut kolme keskinkertaisia, jotka enemmän tai vähemmän lähenevät ensimmäistä ja viimeistä. Näin ollen niinkin pienessä joukossa kuin viisi työmiestä havaitaan kaiken sen kokonaisuus, mitä 5 miestä voi suorittaa.» (E. Burke, »Thoughts and Details etc.» London 1800, p. 15, 16.) Vrt. Quételet'n lausuntoa keskinkertaisesta yksilöstä.¹⁰⁾

mättömästä eli keskimääräistyöajasta, niin hänen työnsä ei kävisi keskimääräistyöstä eikä hänen työvoimansa keskimääräistyövoimasta. Se ei tulisi myydyksi tai tulisi vain alle työvoiman keskimääräisarvon. Edellytetään siis, että on tietty vähimmäismäärä työtaitoa, ja myöhemmin tulemme näkemään, että kapitalistinen tuotanto löytää keinoja mitatakseen tämän vähimmäismäärän. Siitä huolimatta vähimmäismäärä poikkeaa keskimäärästä, joskin työvoimasta on maksettava sen keskiarvo. Kuudesta pikkumestarista voittaisi siis toinen enemmän, toinen vähemmän kuin lisäarvon yleisen suhdeluvun. Yhteiskuntaan nähden epätasaisuudet tasoittuisivat, mutta ei yksityiseen mestariin nähden. Arvonlisäämisen laki realisoituu siis yleensä yksityiseen tuottajaan nähden täydellisesti vasta kun hän tuottaa kapitalistina, käyttää yhtäaikaa paljon työmiehiä, panee siis jo alusta alkaen toimintaan yhteiskunnallisen keskimääräistyön.⁹⁾

Myös työtavan pysyessä samana suuremman työläismäärän yhdenaikainen käyttäminen aiheuttaa kumouksen työprosessin aineellisissa ehdoissa. Rakennuksia, joissa useat työskentelevät, raaka-ainevälikkeiden yms. astioita, työkaluja, koneita yms., joita useat käyttävät yhtäaikaa tai vuorotellen, lyhyesti: osaa tuotantovälineistä kulutetaan nyt yhteisesti työprosessissa. Toisaalta ei tavaroiden eikä siis myöskään tuotantovälineiden vaihtoarvo ensinkään nouse, vaikka niiden käyttöarvoa voimaperäisemmin käytetäänkin. Toisaalta kasvaa yhteisesti käytettyjen tuotantovälineiden suuruus. Huoneen, jossa 20 kutojaa 20 kangaspuilla kutoo, täytyy olla tilavampi kuin huoneen, missä työskentelee itsenäinen kutoja kahden kisällinsä kanssa. Mutta työpajan rakentaminen 20 henkilölle maksaa vähemmän työtä kuin 10 työpajan rakentaminen kullekin kahdelle henkilölle, ja yleensä joukoittaisesti keskittyneiden ja yhteisesti käytettävien tuotantovälineiden arvo ei kasva samassa suhteessa kuin niiden koko ja niiden tuottama hyöty. Yhteisesti käytetyt tuotantovälineet luovuttavat pienemmän arvonosan yksityiseen tuotukseen, osittain sen tähden, että se kokonaisarvo, jonka ne luovuttavat, jakautuu yhtäaikaa suuremman tuotemäärän osaksi, osittain sen tähden, että verrattuina erillään käytettyihin tuotantovälineisiin ne ovat osallisina tuotantoprosessissa tosin absoluuttisesti suuremmalla, mutta niiden vaikutusalaan katsoen suhteellisesti pienemmällä arvolla. Täten alenee pysyvän pääoman

⁹⁾ Professori Roscher on ollut keksivinänsä, että ompelijatar, jota professorin rouva pitää työssä kaksi päivää, tekee enemmän työtä kuin kaksi ompelijatarta, jotka professorinrouvalla ovat samana päivänä työssä.¹⁰⁾ Herra professori älköön tehkö havaintojaan kapitalistisesta tuotantoprosessista lastenkamariassa älköönkään oloissa, joissa päähenkilö, kapitalisti, puuttuu.

edustama arvonosa, ja siis suhteellisesti sen suuruuteen myöskin tavaran kokonaisarvo. Vaikutus on sama kuin jos tavaran tuotantovälineet tuotettaisiin pienemmin kustannuksin. Tämä säästö tuotantovälineiden käytössä johtuu vain niiden yhteisestä kuluttamisesta useiden työprosessissa. Ja tuotantovälineet saavat tämän luonteen yhteiskunnallisen työn ehtoina eli työn yhteiskunnallisina ehtoina erotukseksi yksityisten itsenäisten työläisten tai pikkumestarien hajallaan olevista ja verrattain kallishintaisista tuotantovälineistä siinäkin tapauksessa, että nuo useat työskentelevät vain paikallisesti yhdessä, mutta eivät toinen toistensa kanssa. Osa työvälineistä saa tämän yhteiskunnallisen luonteen jo ennen kuin itse työprosessi sen saa.

Tuotantovälineiden säästämistä on katsottava yleensä kahdelta näkökannalta. Ensiksikin, mikäli se halventaa tavaroita ja siten alentaa työvoiman arvoa. Toiseksi, mikäli se muuttaa lisäarvon suhdetta sijoitettuun kokonaispääomaan, ts. sen pysyvien ja vaihtelevien osien arvosummaan. Viimeksi mainittua kohtaa käsittelemme vasta tämän teoksen kolmannen kirjan ensimmäisessä osastossa, johon yhtenäisyyden vuoksi siirrämme paljon sellaistaakin, joka kuuluisi jo tähän. Erittelymme kulku vaatii tätä jakoa, joka samalla on kapitalistisen tuotannon hengen mukainen. Kun kapitalistisessa tuotannossa työehdot ovat itsenäisesti työmiestä vastassa, niiden säästäminenkin näyttää erikoiselta toimitukselta, joka ei liikuta työmiestä ja siis on erillään niistä menettelytavoista, jotka lisäävät hänen mieskohtaista tuottavuuttaan.

Työmuotoa, jolloin monet henkilöt tekevät suunnitelmallisesti työtä rinnakkain ja yhdessä samassa tuotantoprosessissa tai erillisissä, toisiinsa liittyvissä tuotantoprosesseissa, sanotaan yhteistoiminnaksi (Kooperation).¹⁰⁾

Samoin kuin ratsuväkieskadroonan hyökkäysvoima tai jalkaväkirykmentin vastustusvoima eroaa olennaisesti kunkin ratsumiehen ja jalkamiehen yksityisen hyökkäys- ja vastustusvoiman summasta, eroaa myös yksityisten työläisten mekaaninen voimasumma siitä yhteiskunnallisesta voimatekijästä, joka syntyy, kun monet kädet yhtäaikaan vaikuttavat samassa jakamattomassa toimituksessa, esim. kun on nostettava kuorma, käännettävä kampia tai poistettava tieltä este.¹¹⁾ Tässä yksityiset eivät voisi saada aikaan yhdistetyn työn vaikutusta tai he voisivat tehdä sen vain paljon pitempien aikojen kuluessa tai vain pienmitassa. Tässä ei ole kysymys ainoastaan yksilöllisen tuo-

¹⁰⁾ »Concours de forces» [»voimien yhdistäminen»] (*Destutt de Tracy, mt., s. 80*).

¹¹⁾ »On useita töitä, jotka ovat niin yksinkertaisia, etteivät ne salli jakamista, ja jotka siis voidaan suorittaa vain useiden käsien yhteistyöllä. Esim. suuren puun nosta-

tantovoiman kohottamisesta yhteistoiminnan avulla, vaan uuden tuotantovoiman luomisesta, jonka jo sinänsä täytyy olla joukkovoimaa.^{11a)}

Lukuunottamatta sitä uutta voimatekijää, joka johtuu useiden voimien sulautumisesta yhdeksi kokonaisvoimaksi, useimmissa tuottavissa töissä jo pelkkä yhteiskunnallinen kosketus synnyttää kilpailun halua ja elinvoimien (animal spirits) kiihotusta, jotka kohottavat yksityisten yksilöiden suorituskykyä niin että tusina ihmisiä yhdessä yhtaikaisen 144 tunnin työpäivän kuluessa tuottaa paljoa suuremman yhteistuotteen kuin kaksitoista erillistä työmiestä, joista kukin työskentelee 12 tuntia, tai kuin yksi työmies, joka työskentelee 12 päivää peräkkäin.¹²⁾ Tämä johtuu siitä, että ihminen on luonnostaan, joskaan ei, niin kuin Aristoteles arvelee, poliittinen,¹³⁾ niin ainakin yhteiskunnallinen eläin.

Joskin useat tekevät saman tai jotakin samanlaista yhtäkaa ja yhdessä, voi kuitenkin itsekunkin yksilöllinen työ osana kokonaistyöstä esittää itse työprosessin eri asteita, joiden kautta työn esine kulkee yhteistoiminnan avulla nopeammin. Jos esim. muurarit muodostavat jonon kuljettaakseen rakennuskiviä telineiden juurelta niiden huippuun, niin jokainen heistä tekee saman työliikkeen, mutta kuitenkin heidän yksityiset liikkeensä ovat kokonaistehtävän jatkuvasti yhtenäisiä osia, erikoisia asteita, joiden kautta jokaisen rakennuskiven täytyy työprosessissa kulkea ja joiden kautta sen kuljettaa nopeammin kokonaistyömiehen 24 kättä kuin kunkin yksityisen, telineitä ylös ja alas astelevan, työmiehen kaksi kättä.¹⁴⁾ Työn esine

minen rattaille... lyhyesti sanoen, jokainen työ, jota ei voida toimittaa ilman, että suuri joukko käsiä auttaa toisiaan samassa jakamattomassa työssä ja samaan aikaan.» (E. G. Wakefield, »A View of the Art of Colonization». London 1849, p. 168.)

^{11a)} »Kun yksi mies ei voi nostaa tonnin painoa ja 10 miehen täytyy ponnistella saadakseen sen tehdyksi, niin sata miestä voi tehdä sen käyttämällä vain yhden sormen voimaa.» (John Bellers, »Proposals for Raising a College of Industry». London 1696, p. 21.)

¹²⁾ »Tässä» (ts. kun yksi vuokraaja käyttää saman työläismäärän 300 acrella kuin 10 vuokraajaa kukin 30 acrella) »vaikuttaa myös yhdessä työskentelevien miesten lukumääräetu, jota eivät helposti ymmärrä muut kuin käytännön miehet. Näyttää kyllä itsestään selvältä, että 1 : 4 = 3 : 12; mutta se ei pidä paikkaansa käytännössä: elonkorjuussa ja muissa sellaisissa toimissa, jotka vaativat nopeutta, työt sujuvat paremmin ja nopeammin kun paljon työvoimia yhdistetään yhteen. Niinpä esim. elonkorjuussa 2 ajajaa, 2 kuormaajaa, 2 ojentajaa, 2 haravoitsijaa ja loput aumoilla tai ladossa suoritavat kaksi kertaa niin paljon työtä kuin sama joukko tekisi, jos se olisi jaettu pieniin ryhmiin eri taloihin.» ([J. Arbuthnot,] »An Inquiry into the Connection between the present Price of Provisions and the Size of Farms», by a Farmer. London 1773, p. 7, 8.)

¹³⁾ Aristoteleen määritelmä on oikeastaan se, että ihminen on luonnostaan kaupungin kansalainen. Se on klassiselle vanhalle ajalle yhtä kuvaavaa kuin jenkeille on Franklinin määritelmä, että ihminen on luonnostaan työkaluntekijä.

¹⁴⁾ »On vielä todettava, että tämä osittainen työnjako voi esiintyä selläkin, missä kaikki työmiehet tekevät samaa työtä. Esim. muurarit, jotka siirtävät tiilikiviä kädestä käteen korkeammille rakennustelineille, suorittavat kukin saman työn, ja kuitenkin heidän kesken on eräänlainen työnjako, joka on siinä, että jokainen heistä siirtää tiilikiven tietyn matkan eteenpäin ja kaikki yhdessä saavat sen paljon pikemmin perille kuin jos jokainen heistä erikseen kantaisi tiilikivensä korkeammille telineille.» (F. Schrebek »Théorie des Richesses Sociales», 2ème éd. Paris 1840, t. I, p. 97, 98.)

kulkee saman matkan lyhyemmässä ajassa. Toisaalta työtä yhdistetään, kun esim. rakennusta aletaan rakentaa yhtäaikaa eri puolilta, vaikka yhteistyössä olevat tekevät samaa tai samanlaista työtä. 144 tunnin yhdistetty työpäivä, joka tarttuu työn esineeseen monelta puolelta — sillä yhdistetyllä työmiehellä eli kokonaistyömiehellä on silmät ja kädet edessä ja takana ja hän on jossakin määrin kaikkialla läsnäoleva — edistää yhteistuotetta nopeammin kuin enemmän tai vähemmän erillisten työmiesten 12 kaksitoistatuntista työpäivää, sillä näiden työmiesten täytyy tarttua työhönsä vain yhdeltä puolen. Samassa ajassa valmistuu tuotteesta useita osia.

Me korostimme, että ne useat työläiset, jotka täydentävät toisiaan, tekevät samaa tai samanlaista työtä, koska tämä yhteisen työn yksinkertaisin muoto esittää suurta osaa myös yhteistoiminnan kehittyneimmällä asteella. Jos työprosessi on monimutkainen, niin jo yhdessä työskentelevien pelkkä lukumäärä mahdollistaa eri suoritusten jakamisen eri käsille, siis niiden yhtäaikaa suorittamisen ja siten kokonaistuotteen valmistamiseen tarvittavan työajan lyhentämisen.¹⁵⁾

Useissa tuotannonhaaroissa on ratkaisevia hetkiä, ts. itse työprosessin luonteen määräämiä ajankohtia, joiden kuluessa täytyy saavuttaa tietyt työntulokset. Jos on esim. kerittävä lauma lampaita tai leikattava ja korjattava joku auranala viljapelta, niin tuotteen määrä ja laatu riippuvat siitä, että tämä toimitus aletaan ja lopetetaan määräaikana. Ajan pituus, jonka työprosessi saa kestää, on tässä tietty samoin kuin esim. sillinpyynnissä. Yksityinen henkilö voi saada yhdestä päivästä vain yhden työpäivän, esim. 12-tuntisen, mutta esim. 100:n henkilön yhteistoiminta laajentaa kaksitoistatuntisen päivän 1200 tunnin työpäiväksi. Työajan lyhyden korvaa sen työmäärän suuruus, joka ratkaisevana hetkenä viedään tuotantokentälle. Työn valmistuminen oikeaan aikaan riippuu tässä useiden yhdistettyjen työpäivien yhdenaikaisesta käyttämisestä, tuloksen suuruus työläisten luvusta, joka kuitenkin aina pysyy pienempänä kuin niiden työläisten luku, jotka yksitellen työskennellen tekisivät samassa ajassa saman toimituksen.¹⁶⁾ Juuri tämän yhteistoiminnan puutteen takia Yhdysvaltojen länsi-

¹⁵⁾ »Jos on kysymys monimutkaisen työn suorittamisesta, täytyy tehdä monta asiaa yhtäaikaa. Yksi tekee yhtä sillä aikaa kun toinen tekee toista, ja kaikki auttavat tuloksen saavuttamista, jota joku henkilö yksin ei voisi lainkaan saavuttaa. Yksi soutaa, kun toinen pitää perää, ja kolmas laskee verkon tai keihästää kalan, ja niin kalastuksella on menestys, joka ei olisi mahdollinen ilman tätä yhteistyötä.» (*Destutt de Tracy*, mt., s. 78.)

¹⁶⁾ »Sen» (maanviljelystyön) »suorittaminen ratkaisevalla hetkellä on erittäin merkityksellistä.» (*J. Arbuthnot*,] »An Inquiry into the Connection between the present Price etc.» p. 7.) »Maanviljelyksessä ei ole mitään tärkeämpää tekijää kuin ajan tekijä.» (*Liebig*, »Ueber Theorie und Praxis in der Landwirtschaft», 1856, S. 23.)

osassa menee vuosittain hukkaan paljon viljaa, ja niissä Itä-Intian osissa, joissa Englannin herruus on hävittänyt vanhan yhteisölaitoksen, samoin suuri määrä puuvillaa.¹⁷⁾

Toisaalta yhteistoiminta sallii laajentaa työn aluepiiriä ja se on muutamissa työprosesseissa jo työn esineen paikallisen yhtenäisyyden vuoksi välttämätön, kuten esim. maankuivatuk- sessa, patoamisessa, kastelussa, kanavien, katujen, rautateiden rakentamisessa jne. Toisaalta se tekee mahdolliseksi suhteelli- sesti, ts. suhteessa tuotannon mittakaavaan, supistaa tuotanto- alueen paikkaa. Tämä työn aluepiirin rajoittaminen samalla kun sen vaikutusala laajennetaan, millä säästetään joukko tuotta- mattomia kustannuksia (faux frais), johtuu työmiesten yhteen- kokoamisesta, eri työprosessien yhdistämisestä ja tuotantoväli- neiden keskittämisestä.¹⁸⁾

Verrattuna yhtä suureen summaan erillisiä yksilöllisiä työ- päiviä yhdistetty työpäivä tuottaa suuremmat määrät käyttöar- voa ja vähentää siis tietyn tehon tuottamiseen tarpeellista työai- kaa. Saako se kussakin tapauksessa tämän lisääntyneen tuotan- tovoiman sen tähden, että se korottaa työn mekaanista suori- tusvoimaa, laajentaa sen toimintapiiriä, supistaa tuotantopaikan aluetta suhteellisesti verrattuna tuotannon mittakaavaan, panee ratkaisevalla hetkellä liikkeelle paljon työtä vähässä ajassa, kiihottaa yksityisten kilpailuintoa ja jännittää heidän elinvoi- miaan, painaa useiden samanlaisiin suorituksiin yhtenäisen jat- kuvuuden ja monipuolisuuden leiman, suorittaa yhtäaikaan eri toimituksia, säästää tuotantovälineitä niiden yhteisen käytön kautta tai antaa yksilölliselle työlle yhteiskunnallisen keski- määräistyön luonteen — kaikissa tapauksissa yhdistetyn työ- päivän erikoinen tuotantovoima on työn yhteiskunnallista tuot- antovoimaa eli yhteiskunnallisen työn tuotantovoimaa. Se joh- tuu itse yhteistoiminnasta. Suunnitelmanmukaisessa yhteistyössä toisten kanssa työmies kadottaa yksilölliset rajoituksensa ja kehittää lajiominaisuuksiaan.¹⁹⁾

¹⁷⁾ »Pahin epäkohta, jota tuskin voisi oottaa löytävänsä maassa, joka vie ulko- maille enemmän työtä kuin mikään muu maa maailmassa, Kiinaa ja Englantia ehkä lukuunottamatta, on mahdollisuus saada riittävää määrää 'käsiä' puuvillasatoa kor- jaamaan. Tästä on seurauksena se, että suuret määrät satoa jätetään korjaamatta, sa- malla kun toinen osa kootaan vasta pellostä, mihin se on varisut ja saanut siitä huonon värin sekä osaksi mädäntynyt, niin että työvoiman puuttuessa oikeaan aikaan puuvil- lanviljelijän on alistuttava menettämään suuri osa siitä sadosta, jota Englanti niin kiihkeästi odottaa.» (»Bengal Hurkaru», Bi-Monthly Overland Summary of News, 22nd July 1861.)

¹⁸⁾ »Maanviljelyksen edistysessä koko — ja ehkäpä enemmänkin kuin koko — se pääoma ja työ, joka kerran käytettiin 500 acreen, on nyt keskitetty 100 acreen perinpohjai- sempaan viljelykseen.» Vaikkakin »alaa on rajoitettu verrattuna käytetyn pääoman ja työn määrään, tuotantopiiri on kuitenkin laajentunut verrattuna aikaisempaan tuot- antopiiriin, jota yksi riippumaton tuottaja asui ja viljeli.» (R. Jones: »An Essay on the Distribution of Wealth», »On Rent». London 1831, p. 191.)

¹⁹⁾ »Yksityisen henkilön voima on hyvin pieni, mutta näiden pienten voimien yhdistäminen muodostaa yhteisvoiman, joka on suurempi kuin kaikkien osavoi- mien

Kun työläiset eivät yleensä voi välittömästi työskennellä yhteisesti olematta yhdessä, kun heidän kokoontumisensa määrättyyn paikkaan on siis heidän yhteistyönsä ehtona, eivät palkkatyöläiset voi tehdä yhteistyötä ellei sama pääoma, sama kapitalisti käytä heitä yhtäaikaa ja siis osta yhtäaikaa heidän työvoimaansa. Näiden työvoimien kokonaisarvon eli työläisten palkkojen päivittäisen, viikoittaisen jne. summan täytyy siis olla yhtyneenä kapitalistin taskussa ennen kuin itse työvoimat yhtyvät tuotantoprosessissa. 300 työmiehen palkan maksaminen yhdellä kertaa vain yhdeltäkin päivästä edellyttää enemmän pääoman käyttöä kuin harvempien työläisten palkan maksaminen viikko viikolta kautta koko vuoden. Yhteistoiminnassa olevien työläisten lukumäärä eli yhteistoiminnan mittakaava riippuu siis ensi kädessä sen pääoman suuruudesta, jonka yksityinen kapitalisti voi työvoiman ostamiseen käyttää, ts. siitä, kuinka suurta työläismäärää varten kapitalistilla on elinhyödykkeitä käytettävänä.

Ja tämä koskee paitsi vaihtelevaa myös pysyvää pääomaa. Menot raaka-aineisiin esim. ovat 30 kertaa suuremmat sillä kapitalistilla, joka pitää työssä 300, kuin kullakin niistä 30 kapitalistista, jotka pitävät työssä kukin 10 työmiestä. Yhteisesti käytettyjen työvälineiden arvo ja ainemäärä eivät tosin kasva samassa määrin kuin käytettyjen työmiesten luku, mutta ne kasvavat kuitenkin huomattavasti. Suurempien tuotantovälinemäärien keskittyminen yksityisten kapitalistien käsiin on siis palkkatyöläisten yhteistoiminnan aineellinen ehto, ja yhteistoiminnan laajuus eli tuotannon mittakaava riippuvat tämän keskittymisen määrästä.

Tietty vähimmäismäärä yksilöllistä pääomaa näytti alkuaan välttämättömältä, jotta yhtäaikaa riistettyjen työläisten luku ja siis niiden tuottaman lisäarvon määrä riittäisivät vapauttamaan työn käyttäjän itsensä omakätisestä työstä, tekemään pikkumestarista kapitalistin ja synnyttämään muodollisesti kapitalistisen suhteen. Nyt tämä vähimmäismäärä esiintyy aineellisenä ehtona useiden hajallaan olevien ja toisistaan riippumattomien yksilöllisten työprosessien muuttumiselle yhdistetyksi yhteiskunnalliseksi työprosessiksi.

Samoin pääoman käskyvalta työn yli näytti alkuaan olevan vain muodollinen seuraus siitä, että työläinen tekee työtä kapitalistille ja kapitalistin alaisena sen sijaan että tekisi sitä itselleen. Monien palkkatyöläisten yhteistoiminnan mukana ke-

summa. Siksi jo pelkkä voimien yhdistäminen voi vähentää niiden vaikutusalkaa ja suurentaa niiden vaikutusalaa.» (G. R. Corà, huomautus P. Verri'n teokseen »Meditazioni sulla Economia Politica», Custodin julkaisemassa italialaisten taloustieteilijäin teoskokoelmassa, Parte Moderna, t. XV, p. 196.)

hittyy pääoman käskyvalta itse työprosessin suorittamisen välttämättömäksi edellytykseksi, todelliseksi tuotantoehdoksi. Kapitalistin käsky tuotantokentällä tulee nyt yhtä välttämättömäksi kuin kenraalin käsky taistelukentällä.

Kaikki välittömästi yhteiskunnallinen eli yhteinen työ, jota tehdään suurehkoissa mittakaavassa, tarvitsee enemmän tai vähemmän johtoa saattamaan keskinäiseen sopusointuun yksilölliset toiminnot ja täyttämään ne yleiset tehtävät, jotka johtuvat tuottavan kokonaisuuteen liikkeestä toisin kuin sen itsenäisten elinten liike. Yksityinen viulunsoittaja johtaa itse itseään, orkesteri tarvitsee kapellimestarin. Tämä johtamis-, valvomis- ja välitystehtävä tulee pääoman suoritettavaksi heti kun sen alainen työ tulee yhteistyöksi. Pääoman erikoistehtävänä johtamistyö saa erityisiä luonteenpiirteitä.

Ensiksikin kapitalistisen tuotantoprosessin liikkeellepanevana vaikuttimena ja määrävänä tarkoituksena on pääoman arvon mahdollisimman suuri itselisyys,²⁰⁾ ts. mahdollisimman suuri lisäarvon tuotanto, siis mahdollisimman suuri työvoiman riistäminen kapitalistin taholta. Yhtaikaa työssä olevien työläisten luvun mukana kasvava heidän vastarintansa ja sikäli myös välttämättä pääoman painostus tämän vastarinnan voittamiseksi. Kapitalistin johtotoiminta ei ole ainoastaan yhteiskunnallisen työprosessin luonteesta aiheutuva ja siihen kuuluva erikoinen tehtävä, vaan se on samalla yhteiskunnallisen työprosessin riistämistehtävä, ja sen ehtona on siis väistämätön vastakkaisuus riistäjän ja hänen riistonsa esineen välillä. Samoin myös tuotantovälineiden laajuuden mukana — vieraana omaisuutena tuotantovälineet ovat palkkatyöläistä vastassa — kasvava välttämättömyys valvoa, että niiden käyttö tapahtuu asianmukaisella tavalla.²¹⁾ Palkkatyöläisten yhteistoiminta on edelleen pelkästään sen pääoman vaikutusta, joka heitä yhtaikaa käyttää. Heidän tehtäviensä yhteys ja heidän yhtymisensä tuottavaksi kokonaisuudeksi ovat seikkoja, jotka ovat ulkopuolella heitä itseään, pääomassa, mikä heidät vie yhteen ja pitää koossa. Heidän töittensä yhteys esiintyy heille siis aatteellisesti kapitalistin suunnitelmana, käytännössä hänen arvovaltanaan,

²⁰⁾ »Voitto... on liikkeen ainoa tarkoitus.» (J. Vanderlint, mt., s. 11.)

²¹⁾ Englannin poroporvarien viikkolehti »Spectator» 26. toukokuuta 1866 kertoi, että kun oli pantu toimeen eräänlainen yhtiökumppaniliike kapitalistin ja työläisten kesken »Manchesterin rautalankayhtiössä», niin »ensimmäisenä tuloksena oli aineen tuhlauksen nopea väheneminen, sillä työmiehet ymmärsivät, että heidän samoin kuin kaikkien muidenkin omistajien ei pidä tuhlaata omaa omaisuuttaan, ja aineen tuhlaus on huonojen saatavien ohella suurimpana syynä teollisuuden tappioihin». Sama lehti huomaa Rochdalen osuustoiminnallisten kokeiden¹⁰ pääviaksi: »Ne todistivat, että työläisten osuuskunnat voivat menestyksellä johtaa kauppiaita, tehtaita ja melkein kaikkia teollisuusyrityksiä, ja ne paransivat suuresti itse työläisten asemaa, mutta (!) sitten ne eivät jättäneetkään mitään näkyvää paikkaa kapitalistia varten.» Quelle horreur! [Kuinka kauheata!]

vieraan tahdon mahtina, joka alistaa heidän toimintansa omien tarkoitustensa alaiseksi.

Jos siis kapitalistinen johto on sisällykseltään kaksinainen itse johdettavan tuotantoprosessin kaksinaisuuden takia, tämä kun toisaalta on yhteiskunnallinen työprosessi tuotteen synnyttämiseksi, toisaalta pääoman arvon lisäysprosessi, niin muodoltaan kapitalistinen johto on itsevaltainen. Sitä mukaa kuin yhteistoiminta kehittyy suurisuuntaisemmaksi, tämä itsevaltaisuuskin kehittää ominaiset muotonsa. Samoin kuin kapitalisti ensiksi vapautuu omakätisestä työstä, niin pian kuin hänen pääomansa on saavuttanut sen vähimmäismäärän, jolla varsinainen kapitalistinen tuotanto vasta alkaa, samoin hän luovuttaa nyt itse puolestaan yksityisten työläisten ja työläisryhmien välittömän ja jatkuvan valvonnan erityisille palkkatyöläisille. Samoin kuin sotajoukko tarvitsee sotilaallisia, tarvitsee saman pääoman käskyvällä alaisena yhdessä työskentelevä työläisjoukko teollisia yliupseereja (johtajia, managers) ja aliupeereja (mestareita, foremen, overlookers, contre-maîtres), jotka työprosessin aikana komentavat pääoman nimessä. Ylivalvontatyö vakiintuu heidän yksinomaiseksi tehtäväkseen. Verratessaan vapaiden talonpoikien tai itsenäisten käsityöläisten tuotantotapaa orjuuteen perustuvaan plantaasimaatalouteen kansantaloustieteilijä laskee tämän ylivalvontatyön tuotannon faux frais kustannuksiin.^{21a)} Käsitellessään kapitalistista tuotantotapaa hän asettaa sitä vastoin samaan asemaan johtamistyön, mikäli se on seurauksena yhteisen työprosessin luonteesta, ja mainitun tehtävän, mikäli sitä vaatii tämän prosessin kapitalistinen ja siis antagonistinen luonne.²²⁾ Kapitalisti ei ole kapitalisti sen tähden, että hän on teollisuuslaitoksen johtaja, vaan hänestä tulee teollisuuden komentaja sen tähden, että hän on kapitalisti. Teollisuuden ylipäällikkyyks tulee pääoman oikeudeksi samoin kuin feodaaliajalla ylipäällikkyyks sodassa ja ylin tuomiovalta olivat maaomaisuuden oikeutena.^{22a)}

Työmies on työvoimansa omistaja niin kauan kuin hän sen myyjänä hieroo kauppoja kapitalistin kanssa, ja hän voi myydä

^{21a)} Sitten kun professori Cairnes on selittänyt »työn ylijohton» Pohjois-Amerikan etelävaltioiden orjanomistuksellisen tuotannon yhdeksi päätunnusmerkikäl, hän jatkaa: »Talonpoikainen omistaja» (pohjoisvaltioissa) »saa omakseen maansa koko tuotannon, eikä hän siis tarvitse muuta työn kiihoketta. Ylijohto on täällä aivan tarpeeton.» (Cairnes, mt., s. 48, 49.)

²²⁾ Sir James Steuart, jolla yleensä on avoin silmä huomaamaan luonteenomaisia yhteiskunnallisia eroavuuksia eri tuotantotavoissa, huomauttaa: »Suuret manufaktuuriliikerytykset hävittävät yksityiset pikkuliikkeet sen vuoksi, että ne lähenevät orjalouden yksinkertaisuutta.» (»Principles of Political Economy». London 1767, v. I, p. 167, 168.)

^{22a)} Auguste Comte ja hänen koulunsa olisivat siis samalla tavalla voineet todistaa läänitysherrojen ikuisen välttämättömyyden kuin he ovat todistaneet pääomanherrojen välttämättömyyden.

vain sen, minkä hän omistaa, vain yksilöllisen, erillisen työvoimansa. Tätä suhdetta ei ensinkään muuta se, että kapitalisti ostaa 100 työvoimaa yhden sijasta tai tekee sopimuksia 100 toisistaan riippumattoman työläisen kanssa yhden asemesta. Hän voi käyttää noita 100 työläistä antamatta heidän tehdä yhdessä työtä. Kapitalisti maksaa siis 100:n itsenäisen työvoiman arvon, mutta hän ei maksa 100:n yhdistetystä työvoimasta. Riippumattomina henkilöinä työläiset ovat yksilöitä, jotka joutuvat tiettyyn suhteeseen saman pääoman kanssa, mutta eivät toistensa kanssa. Heidän yhteistoimintansa alkaa vasta työprosessissa, mutta työprosessissa he ovat lakanneet kuulumasta itselleen. Siihen astuessaan heistä on tullut pääoman osia. Yhteistoiminnassa olevina, työtä tekevän elimistön jäseninä, he itse ovat vain pääoman erikoinen olintapa. Tuotantovoima, jonka työläinen yhteiskunnallisena työläisenä kehittää itsestään, on siis pääoman tuotantovoimaa. Työn yhteiskunnallinen tuotantovoima kehittyy ilmaiseksi niin pian kuin työmiehet ovat joutuneet tiettyjen ehtojen alaisiksi, ja näiden ehtojen alaisiksi asettaa heidät pääoma. Koska työn yhteiskunnallinen tuotantovoima ei maksa mitään pääomalle ja koska toisaalta työmies ei sitä synnytä ennen kuin itse hänen työnsä kuuluu pääomalle, se esiintyy tuotantovoimana, joka pääomalla on luonnostaan, sen sisäisenä tuotantovoimana.

Suunnattoman suurena ilmenee yksinkertaisen yhteistoiminnan vaikutus muinaisten aasialaisten, egyptiläisten, etruskien ym. jättiläistöissä.

»Muinaisina aikoina tapahtui, että näillä aasialaisilla valtioilla siiviili- ja sotilasmenonsa suoritettuaan oli hallussaan elinhyödykkeiden ylijäämä, jonka ne voivat käyttää hyödyllisiin ja loistotöihin. Hallitsijan ja papiston käskyvalta yli melkein koko maataviljelmättömän väestön ja se seikka, että tuo ylijäämä oli yksinomaan heidän käytettävänä, antoi heille tilaisuuden niiden mahtavien muistomerkkien pystyttämiseen, joilla he täyttivät maan... Hämmästyttäviä herättävien suunnattomien patsaiden pystyttämiseen ja tavattomien möhkäleiden liikuttamiseen käytettiin melkein yksinomaan ihmistyötä hyvin tuhlaavasti. Työläisten luku ja heidän ponnistustensa keskittäminen riitti. Näemme mahtavien koralliriuttojen paisuvan valtameren syvyyksistä saariksi ja muodostavan kiinteää maata, vaikka kukin yksityinen kerrostaja (depository) on pieni, heikko ja mitätön. Aasialaisen yksinvallan maataviljelmättömät työmiehet eivät voi ottaa osaa työhön muulla kuin yksilöllisillä ruumiinponnistuksillaan, mutta heidän lukumääränsä on heidän voimansa, ja näiden joukkojen johtovalta sai nuo jättiläistyöt syntymään. Sellaiset yritykset teki mahdolliseksi niiden tulojen, joista työmiehet elävät, keskittyminen yksiin tai muutamiin käsiin.»²³⁾

²³⁾ R. Jones, »Text-book of Lectures etc.». Hertford 1852, p. 77, 78. Muinaisassyrialaiset, egyptiläiset ym. kokoelmat: Lontoossa ja muissa Euroopan pääkaupungeissa antavat melle silminnähtävän todistuksen noista yhteistoiminnallisista työprosesseista.

Tämä aasialaisten ja egyptiläisten kuninkaiden tai etruski-laisten uhrirappien ym. valta on uudenaikaisessa yhteiskunnassa siirtynyt kapitalistille, esiintyköönpä hän sitten yksityisenä kapitalistina, tai, kuten osakeyhtiöissä, yhdistettynä kapitalistina.

Yhteistoiminta sellaisessa työprosessissa, jollaisen näemme vallitsevan inhimillisen sivistyksen alkuaikoina, metsästäjäkannoilla^{23a)} tai esim. intialaisen kyläkunnan maanviljelyksessä, perustuu yhdeltä puolen tuotantovälineiden yhteisomistukseen, toiselta puolen siihen, että yksilö on vielä sidottu heimon tai kyläyhteisön napanuoraan yhtä lujasti kuin mehiläisyksilö mehiläispesään. Kumpikin erottaa sen kapitalistisesta yhteistoinnasta. Yhteistoinnin ajoittainen laaja käyttäminen antiikin maailmassa, keskiajalla ja uudenaikaisissa siirtomaissa, perustuu välittömiin herruus- ja alistussuhteisiin, enimmäkseen orjuuteen. Sitä vastoin kapitalistinen muoto edellyttää heti alusta vapaata palkkatyöläistä, joka myy työvoimansa pääomalle. Historiallisesti tämä muoto kuitenkin kehittyy vastakohtana talonpojan taloudelle ja riippumattomalle käsityölle, olipa tällä ammattikunnallinen muoto tai ei.²⁴⁾ Näihin nähden ei kapitalistinen yhteistoiminta esiinny yhteistoinnin erikoisena historiallisena muotona, vaan itse yhteistoiminta esiintyy kapitalistiselle tuotantoprosessille ominaisena ja sen erityisesti muista erottavana historiallisena muotona.

Samoin kuin yhteistoinnin kehittämä työn yhteiskunnallinen tuotantovoima esiintyy pääoman tuotantovoimana, esiintyy itse yhteistoiminta kapitalistisen tuotantoprosessin erikoisena muotona vastakohtaksi erillisten riippumattomien työläisten tai pikkumestarien tuotantoprosessille. Se on ensimmäinen muutos, minkä todellisessa työprosessissa aiheuttaa sen alistuminen pääoman johtoon. Tämä muutos tapahtuu luonnonomaisesti. Sen edellytys, suuremman palkkatyöläisjoukon työsäpito samana aikana samassa työprosessissa, on kapitalistisen tuotannon lähtökohtana. Tämä sattuu yhteen itse pääoman olemassaolon kanssa. Jos siis kapitalistinen tuotantotapa toisaalta esiintyy historiallisena välttämättömyytenä, jotta työprosessi muuttuisi yhteiskunnalliseksi prosessiksi, niin toisaalta tämä työprosessin yhteiskunnallinen muoto esiintyy pääoman

^{23a)} Linguet teoksessaan »Théorie des Lois civiles» ei ehkä ole väärässä selittäessään metsästyksen yhteistoinnin ensimmäiseksi muodoksi ja ihmismetsästyksen (sodan) yhdeksi metsästyksen ensimmäisistä muodoista.

²⁴⁾ Pieni talonpoikaistalous ja riippumaton käsityöliike, jotka molemmat ovat osittain feodaalisen tuotantotavan pohjana, osittain esiintyvät sen päätyttyä kapitalistisen liikemuodon ohella, ovat samalla klassisen yhteiskuntalaitoksen perustana sen parhaimpina aikoina, sitten kun alkuaan itämainen yhteisomaisuus oli lakannut ja ennen kuin orjuus todella oli vallannut tuotannon haltuunsa.

käyttämänä menettelytapana mainitun työprosessin riistämiseksi edullisemmin, lisäämällä sen tuotantovoimaa.

Tähän asti käsitellyssä yksinkertaisessa muodossaan yhteistoiminta sattuu yhteen suuressa mittakaavassa harjoitetun tuotannon kanssa, mutta se ei esiinny minään pysyvänä, kapitalistisen tuotantotavan erikoisen kehitysjakson luonteenomaisena muotona. Eniten se näyttää lähentelevän sitä manufaktuuriin vielä käsityömäisellä alkuasteella²⁵⁾ ja siinä lajissa suurmaanviljelystä, joka vastaa manufaktuuriaikakautta ja eroaa talonpoikaisesta viljelyksestä oikeastaan vain yhtaikaa käytettyjen työläisten lukumäärässä ja keskitettyjen tuotantovälineiden paljoudessa. Yksinkertainen yhteistoiminta on yhä vallitsevana muotona sellaisissa tuotannonhaaroissa, joissa pääoma toimii suuressa mittakaavassa, mutta työnjaolla ja koneilla ei ole vielä huomattavaa merkitystä.

Yhteistoiminta on kapitalistisen tuotantotavan perusmuoto, joskin tämän yhteistoiminnan yksinkertainen muoto itse esiintyy erikoisena kapitalistisen tuotannon muotona sen kehittyneempien muotojen rinnalla.

²⁵⁾ »Eikö monien yhdistetty taito, uutteruus ja kilpailu samassa työssä ole omansa edistämään sitä? Ja olisikohan Englannin ollut muulla tavoin mahdollista saattaa viljateollisuutensa niin täydelliseksi?» (*Berkeley*, »The Querist». London 1750, p. 56, § 521.)

KAHDESTOISTA LUKU

Työnjako ja manufaktuuri

1. MANUFAKTUURIN KAHDENLAINEN ALKUPERÄ

Työnjakoon perustuva yhteistoiminta saa klassisen muotonsa manufaktuurissa. Kapitalistisen tuotantoprosessin luonteenomaisena muotona tätä yhteistoimintaa tavataan varsinaisena manufaktuuriaikakautena, joka kestää noin 1500-luvun puolivälistä 1700-luvun viimeiselle kolmannekselle.

Manufaktuuri syntyy kahta tietä.

Ensinnäkin erilaisia itsenäisiä käsitöitä harjoittavat työmiehet, joiden käsien kautta tuotteen täytyy kulkea, kunnes se on täysin valmis, kootaan yhteen työhuoneeseen saman kapitalistin käskettäviksi. Esim. vaunut olivat alusta suuren, toisistaan riippumattomien käsityöläisten joukon yhteistuote, kuten vaununtekijän, satulasepän, räätälin, lukkosepän, hihnantekijän, sorvarin, nuoranpunojan, lasittajan, maalarin, kiillottajan, kultaaajan yms. Vaunumanufaktuuri yhdistää kaikki nämä käsityöläiset yhteen työhuoneeseen, missä he yhtäikaa ja yhdessä työskentelevät. Tosin ei voida kullata vaunuja ennen kuin ne on tehty. Mutta jos useita vaunuja tehdään yhtäikaa, voidaan toisia aina kullata sillä aikaa kun toiset vasta ovat tuotantoprosessin aikaisemmalla asteella. Sikäli olemme vielä yksinkertaisen yhteistoiminnan pohjalla, joka tapaa ihmis- ja esineineksensä valmiina. Mutta sangen pian tapahtuu olennainen muutos. Räätäli, lukkoseppä, hihnantekijä yms., jotka toimivat vain vaunujen valmistamisessa, menettävät vähitellen sekä tottumuksensa että kykynsä tehdä entistä käsityötään kaikessa laajuudessaan. Toisaalta heidän yksipuoliseksi tullut toimintansa tämän suppeamman vaikutusalan rajoissa saa nyt tarkoituksenmukaisimman muodon. Alkuaan vaunumanufaktuuri esiintyi itsenäisten käsitöiden yhdistelmänä. Se jakautuu vähitellen erikoistoituksiin, joista jokainen erikseen kiteytyy vain yhden työläisen yksinomaiseksi tehtäväksi, mutta jotka kokonaisu-

nessaan saadaan suoritetuksi ainoastaan näiden osatyöntekijäin yhteisen toiminnan kautta. Samoin myös verkamanufaktuuri ja koko joukko muita manufaktureja syntyi eri käsitöiden yhdistämisestä saman pääoman käskyvaltaan.²⁶⁾

Mutta manufaktuuri syntyy myös päinvastaista tietä. Sama pääoma pitää yhtäaikaan samassa työpajassa työssä useita käsityöläisiä, jotka tekevät samaa tai jotain samanlaista työtä, esim. paperia, kirjakkeita tai neuloja. Tämä on yhteistoimintaa yksinkertaisimmassa muodossa. Jokainen näistä käsityöläisistä (ehkä yhden tai kahden kisällin kanssa) tekee koko tavaran ja suorittaa siis peräkkäin sen valmistamiseen vaaditut toimitukset. Hän työskentelee edelleenkin vanhalla käsityömaisellä tavalla. Ulkonaiset olosuhteet pakottavat kuitenkin pian käyttämään toisin työmiesten keskittämistä samaan työhuoneeseen ja heidän töittensä yhdenaikaisuutta. Esim. määrääjässä on toimitettava suurempi määrä valmista tavaraa. Sen tähden työ jaetaan eri henkilöille. Sen sijaan, että annettaisiin saman käsityöläisen suorittaa eri toimitukset perättäisjärjestyksessä, ne irrotetaan toisistaan, eristetään ja asetetaan toistensa viereen, annetaan jokainen yksitellen eri käsityöläisen suoritettavaksi, ja kaikki yhteistoiminnassa olevat tekevät ne yhdessä ja yhtäaikaan. Tämä tilapäinen jakaminen uudistuu, osoittautuu edulliseksi ja luutuu vähitellen järjestelmälliseksi työnjaoksi. Itsenäisen, monenlaisia tehtäviä suorittavan käsityöläisen yksilöllisestä tuotteesta tavara muuttuu käsityöläisten ryhmän yhteiskunnalliseksi tuotteeksi, ja kukin näistä käsityöläisistä suorittaa vastaisuudessa vain yhden määrätyn osatehtävän. Samat tehtävät, jotka sulautuvat yhteen Saksan ammattikunnallisen paperintekijän perättäisinä toimituksina, itsenäistyvät hollandilaisessa paperimanufaktuuriin useiden yhdessä toimivien työmiesten rinnakkaisiksi osatoimituksiksi. Nürnbergin ammattikunnallinen neulamestari on Englannin neulamanufaktuurin perusaines. Mutta kun tuo Nürnbergin neulantekijä suoritti perättäin

²⁶⁾ Antaaksemme uudemman aikaisen esimerkin tällaisesta manufaktuurin syntymisestä esitämme seuraavan otteen. Lyonin ja Nîmesin silkinkehruu ja kudonta ovat aivan patriarkallisia. Niissä käytetään paljon naisia ja lapsia, mutta uuvuttamatta ja turmelematta heitä. Heidän sallitaan jäädä kauniisiin laaksoihin Drömen, Varin, Isèren ja Vauclusen varsilla silkkimatoja kasvattamaan ja silkkikoteloita purkamaan; se ei koskaan muodostu todelliseksi tehdastuotannoksi. Lähemmin katsottuna... työnjaon periaatteella on täällä erikoinen luonne. On kyllä paljon viipsijöitä, kertaajia, värjäreitä, loimonselvittäjiä ja kutojia; mutta heitä ei ole yhdistetty samaan työpajaan, eivätkä he ole riippuvaisia samasta mestarista. He kaikki ovat itsenäisiä.» (A. Blanqui, «Cours d'Economie Industrielle», Recueilli par A. Blaise. Paris 1838—1839, p. 79.) Sen jälkeen kun Blanqui kirjoitti tämän, on tapahtunut muutoksia: osa ennen itsenäisiä työläisiä on nyt yhdistetty tehtaisiin. {4. painokseen. Ja sen jälkeen kun Marx kirjoitti yllä olevan, näissä tehtaisissa on otettu käyttöön konekangaspuut, ja ne karkoittavat nopeasti käsikangastuolin. Krefeldin silkkiteollisuus on havainnollisena esimerkkinä siitä. F. E.}

ehkäpä 20 toimitusta, niin Englannin manufaktuurissa 20 neulantekijää suoritti vierekkäin kukin vain yhden noista 20 toimituksesta, jotka kokemusten nojalla vieläkin enemmän jaettiin, eristettiin ja itsenäistettiin yksityisten työläisten ainoiksi tehtäviksi.

Manufaktuurin alkuperä, sen kehittyminen käsityöstä, on siis kahdenlainen. Toisaalta se johtaa alkunsa erilaisten, itsenäisten käsitöiden yhdistämisestä, jotka epäitsenäistetään ja yksipuolistetaan siihen saakka, että ne ovat enää vain toisiaan täydentäviä osatoimituksia saman tavaran tuotantoprosessissa. Toisaalta se saa alkunsa samanlaisten käsityöläisten yhteistoiminnasta, hajottaa saman yksilöllisen käsityön sen erikoisiin työtoimituksiin ja eristää sekä itsenäistää nämä siihen saakka, kunnes jokainen niistä tulee erillisen työläisen yksinomaiseksi tehtäväksi. Yhdeltä puolen siis manufaktuuri tuo työnjaon tuotantoprosessiin tai kehittää sitä edelleen, toiselta puolen se yhdistää ennen erillään olleita käsitöitä. Mutta mikä sen lähtökohta milloinkin lienee, sen loppumuoto on sama: tuotantokoneisto, jonka elimiä ovat ihmiset.

Ymmärtääkseen oikein työnjakoa manufaktuurissa on pidettävä kiinni seuraavista kohdista: ensiksikin tuotantoprosessin jako sen eri asteisiin sattuu tässä kokonaan yhteen käsityömäisen toiminnan osatoimituksiin hajottamisen kanssa. Olkoon työn suoritus yhdistetty tai yksinkertainen, se pysyy käsityömäisenä ja siis riippuvana yksityisen työmiehen voimasta, taitavuudesta, nopeudesta ja varmuudesta työkalujen käytössä. Käsityö pysyy perustana. Tämä ahdas tekninen pohja tekee mahdolltomaksi tuotantoprosessin todella tieteellisen jakamisen, kun jokainen osaprosessi, jonka kautta tuotteen on käytävä, on suoritettava käsityömäisenä osatyönä. Juuri sen tähden, että käsityömäinen taito pysyy siis tuotantoprosessin pohjana, jokainen työmies saa suorittaa vain yhden osatehtävän ja hänen työvoimansa muuttuu tämän osatehtävän elinkautiseksi elimeksi. Tämä työnjako on vihdoin erikoinen yhteistoiminnan laji, ja monet sen edut johtuvat yhteistoiminnan yleisestä olemuksesta eivätkä tästä sen erikoisesta muodosta.

2. OSATYÖLÄINEN JA HÄNEN TYÖKALUNSA

Käydäksemme nyt lähemmin yksityiskohtiin, on ensiksikin todettava, että työläinen, joka koko elinaikansa suorittaa samaa yksinkertaista tehtävää, muuttuu koko ruumiiltaan tämän tehtävän automaattisesti yksipuoliseksi elimeksi ja siis käyttää siihen vähemmän aikaa kuin käsityöläinen, joka vuorotellen

suorittaa koko joukon tehtäviä. Mutta yhdistetty kokonaistyöläinen, joka on manufaktuurin elävänä koneistona, on kokoonpantu pelkästään sellaisista yksipuolisista osatyömiehistä. Itsenäiseen käsityöhön verraten tuotetaan siis enemmän vähemmässä ajassa, ts. työn tuotantovoima kohoaa.²⁷⁾ Samoin täydellistyy myös osatyön menetelmä sitten kun se on itsenäistynyt yhden henkilön yksinomaiseksi tehtäväksi. Saman rajoitetun toimituksen alituinen toistaminen ja tarkkaavaisuuden keskittäminen vain tähän rajoitettuun toimitukseen opettavat kokemuksen nojalla saavuttamaan tarkoitetun tuloksen vähimmällä voiman käytöllä. Ja kun eri työläispolvia elää yhtäaikaa yhdessä ja toimii samoissa manufaktureissa, vakiintuvat, kasautuvat ja periytyvät piankin siten saavutetut tekniset taidot.²⁸⁾

Todellisuudessa manufaktuuri kehittää osatyöläisen taituruutta, kun se työpajassa uudistaa ja kehittää järjestelmällisesti huippuunsa sen luontoperäisen ammattien jaon, joka sitä ennen yhteiskunnassa oli. Toisaalta sen aiheuttama osatyön muuttuminen yhden ihmisen elämäntehtäväksi vastaa aikaisempien yhteiskuntien pyrkimystä tehdä ammatit perinnöllisiksi, kivettää ne kasteiksi tai puuduttaa ne ammattikunniksi sen varalta, että tietyt historialliset olosuhteet synnyttäisivät yksilöissä kastilaitoksen kanssa ristiriitaista vaihtelunhalua. Kastit ja ammattikunnat saavat alkunsa samasta luonnonlaista, joka määrää kasvien ja eläinten jakautumisen lajeihin ja alalajeihin; ero on vain siinä, että kastien perinnöllisyys ja ammattikuntien yksinomaisuus julistettiin tietyllä kehitysasteella yhteiskunnalliseksi laiksi.²⁹⁾

»Dakkan musliineja ei ole koskaan voitettu hienoudessa, Koromandelin karttuuneja ja muita kankaita värien loistossa ja kestävyudessa. Ja kuitenkin ne tuotetaan ilman pääomaa, koneita, työnjakoa tai muita välineitä, jotka tarjoavat niin paljon etuja Euroopan teollisuudelle. Kutoja on yksityinen henkilö, joka valmistaa kudoksen ostajan tilauksesta ja mitä yksinkertaisimmilla kangaspuilla, jotka usein ovat tehdyt puisista, köm-

²⁷⁾ »Kuta enemmän jossain monimutkaisessa manufaktuurissa voidaan tehtävät jakaa ja antaa eri tekijöiden suoritettavaksi, sitä paremmin ja pikemmin täytyy tuotteen tulla tehdyksi ja vähemmällä ajan ja työn hukalla.» (*The Advantages of the East-India Trade*. London 1720, p. 71.)

²⁸⁾ »Helposti edistyyvä työ on vain perittyä taitoa.» (*Th. Hodgskin*, »Popular Political Economy». London 1827, p. 48.)

²⁹⁾ »Myös taidot ovat... Egyptissä kehittyneet riittävän täydelliseksi. Sillä tämä on ainoa maa, missä käsityöläiset eivät saa ensinkään puuttua toisen kansalaisuokan toimiin, vaan heidän on harjoitettava ainoastaan lain mukaan heimolleen perinnöllisesti kuuluvaa ammattia... Muilla kansoilla huomaamme ammatinharjoittajien jakavan tarkkaavaisuutensa liian monen esineen osalle... Milloin he yrittävät maanviljelystä, milloin antautuvat kauppatoimiin, milloin puuhaavat kahden tai kolmen ammatin kimpussa yhtäaikaa. Vapaavaltioissa he juoksevat enimmäkseen kansankokouksissa... Egyptissä sitä vastoin jokaista käsityöläistä rangaistaan ankarasti, jos hän sekaantuu valtion asioihin tai harjoittaa useampaa ammattia yhtäaikaa. Siten siis mikään ei voi häiritä heidän ammattiakeruuttaan... Sitä paitsi omaksuttuaan esi-isiltään perimänsä ohjeet he mietiskelevät innokkaasti yhä uusien parannusten keksimistä.» (*Diodor's von Sicilien Historische Bibliothek*. Buch I. cap. 74 [S. 117. 118].)

pelösti toisiinsa liitetyistä seipäistä. Hänellä ei edes ole mitään laitetta loimen kiertämistä varten, kangaspuiden täytyy siis olla levällään koko laajuudessaan ja ne tulevat niin muodottomiksi ja suuriksi, ettei niille riitä tilaa tuottajan majassa, vaan hänen täytyy tehdä työnsä ulkoilmassa, jossa sen jokainen sään muutos keskeyttää.»³⁰⁾

Vain polvesta polveen kerääntynyt ja pojan isältään perimä taito antaa hindulle samoin kuin hämähäkillekin tämän taidokuuden. Ja kuitenkin sellainen intialainen kutoja suorittaa useimpiin manufaktuurityöläisiin verraten hyvin monimutkaisen työn.

Käsityöläisen, joka peräkkäin suorittaa eri osaprosesseja valmisteen tuottamisessa, täytyy muuttaa milloin paikkaa, milloin työkaluja. Siirtyminen toimituksesta toiseen keskeyttää hänen työnsä juoksun ja synnyttää ikään kuin huokosia hänen työpäiväänsä. Nämä huokokset tiivistyvät, kun hän koko päivän tekee jatkuvasti samoja tehtäviä, ja ne katoavat samassa määrin kuin vaihtelu hänen toimisissaan vähenee. Lisääntyvä työn tuottavuus johtuu tässä joko työvoiman lisääntyvästä käytöstä tietynä aikana, siis työn lisääntyvästä voimaperäisyydestä, tai työvoiman tuottamattoman kulutuksen vähentymisestä. Sillä se voimankäytön lisä, jonka jokainen siirtyminen lepotilasta liikkeeseen vaatii, korvautuu kerran saavutetun työn normaalipeuden kauemmin jatkuessa. Toisaalta samanlaisen työn yhtämittainen jatkuminen hävittää elinvoimien jännityksen ja joustavuuden, jotka toiminnan vaihtelussa löytävät leponsa ja ilonsa.

Työn tuottavuus ei riipu ainoastaan työläisten taituruudesta, vaan myös hänen työkalujensa täydellisyydestä. Samanlaisia työkaluja, kuten leikkaus-, poraus-, työntö-, lyöntikaluja yms. käytetään eri työprosesseissa, ja samassa työprosessissa käytetään samaa työkalua eri tehtävissä. Mutta niin pian kuin työprosessin eri toimet ovat toisistaan irtautuneet ja jokainen osatoimitus saa osatyöläisen käsissä mahdollisimman tarkoituksenmukaisen ja siis sille ominaisen muodon, tulevat muutokset aikaisemmin eri tarkoituksiin käytetyissä työkaluissa välttämättömiksi. Niiden muodonmuutoksien suunta perustuu niistä erikoisista vaikeuksista saatuun kokemukseen, jotka muuttamaton muoto asettaa voitettaviksi. Manufaktuuria luonnehtivat työkalujen erilaistuminen, jonka kautta samanlaiset työkalut saavat erityiset kiinteät muotonsa jokaista eri käyttötapaansa varten, ja niiden erikoistuminen, jonka kautta jokainen sellainen erityinen työkalu vaikuttaa koko voimallaan vain erikoisen

³⁰⁾ »Historical and descriptive Account of British India etc.» by Hugh Murray, James Wilson etc. Edinburgh 1832, v. II, p. 449. Intialaiset kangaspuut ovat korkeavartiset, ts. loimi on pystysuorassa.

osatyöläisen kädessä. Yksinomaan Birminghamissa valmistetaan noin 500 eri vasaralajia, joista kutakin ei ainoastaan käytetä vain yhdessä erikoisessa tuotantoprosessissa, vaan usein monia erilaisia vasaroita käytetään erilaisiin tehtäviin samassa prosessissa. Manufaktuuriaikakausi yksinkertaistaa, parantaa ja moninaistaa työkalut soveltamalla ne osatyöläisten yksinomaisiin erikoistehtäviin.³¹⁾ Se synnyttää siten aineellisen edellytyksen koneelle, joka on yksinkertaisten työkalujen yhdistelmiä.

Osatyöläinen ja hänen työkalunsa ovat manufaktuurin yksinkertaisia alkeita. Siirtykäämme nyt sen kokonaisuutteen

3. MANUFAKTUURIN KAKSI PERUSMUOTOA: EPÄYHTENÄINEN MANUFAKTUURI JA ELIMELLINEN MANUFAKTUURI

Sisäisen rakenteensa puolesta manufaktuurit jakautuvat kahteen perusmuotoon, jotka huolimatta satunnaisesta yhtymisestä muodostavat kaksi toisistaan olennaisesti eriävää lajia ja jotka manufaktuurin myöhemmin tapahtuvassa muuttumisessa koneiden avulla harjoitetuksi suurteollisuudeksi esittävät aivan erilaista osaa. Tämä kaksoisluonne johtuu itse valmisteen luonteesta. Se aikaansaadaan joko pelkästään liittämällä mekaanisesti yhteen itsenäisiä osatuotteita tai sen valmis muoto syntyy kokonaisen yhtenäisten prosessien ja käsittelyjen sarjan tuloksena.

Esim. veturissa on enemmän kuin 5000 itsenäistä osaa. Sitä ei voida kuitenkaan pitää esimerkkinä edellisestä varsinaisen manufaktuurin lajista, koska se on suurteollisuuden tuote. Mutta kylläkin kelloa, jonka avulla William Petty havainnollistaa manufaktuurityönjakoa. Nürnbergin käsityöläisen yksilöllisestä tuotteesta kello muuttui lukemattomien osatyöläisten yhteiskunnalliseksi tuotteeksi, sellaisten kuin kellorattaan tekijän, jousen tekijän, kellotaulun tekijän, kierrevieterin tekijän, kivenreikien ja kivivivun tekijän, viisarien tekijän, kellonkuoren tekijän, ruuvien tekijän, kultaajan ja monien alaosastojen niin kuin esim. rattaiden tekijän (messinki- ja teräsraataat jälleen erikseen), vetojousen tekijän, viisarilaitoksen tekijän; *acheveur de pignon* (kiinnittää rattaat, kiillottaa kivet jne.), tapin teki-

³¹⁾ Darwin huomauttaa käänteentekevässä teoksessaan »Lajien synty» kasvien ja eläinten luonnollisista elimistä: »Niin kauan kuin saman elimen on suoritettava eri tehtäviä, voidaan kenties löytää syy sen muuttuvaisuuteen siinä, että luonnollinen valinta säilyttää tai hävittää vähemmän huolellisesti kunkin pienen muodon poikkeaman kuin jos sama elin olisi määrätty vain johonkin erityiseen tarkoitukseen. Niinpä veitset, jotka on tarkoitettu kaikenlaisten kappaleiden leikkaamiseen, voivat yleensä olla jokseenkin samanmuotoisia, kun taas vain yhtä tarkoitusta varten määrätyn työkalun täytyy saada muihin tarkoituksiin kelpataksaan myös toinen muoto.»

jän; planteur de finissage (paneerit eri rattaita ja jousia koneistoon); finisseur de barillet (leikkauttaa hampaat, tekee kolot sopivan suuruisiksi, karkaisee pohjan ja jarrurattaan), jarrun tekijän, sylinterijarrussa taas sylinterin tekijän, nousurattaan tekijän, tasapainorattaan tekijän, rukkausalaitteen tekijän; planteur d'échappement (varsinainen jarrun tekijä); sitten repasseur de barillet (tekee jousiketelön ja pohjan ihan valmiiksi), teräksen kiillottajan, rattaiden kiillottajan, ruuvien kiillottajan, numeroiden maalaajan, taulun tekijän (sulattaa emaljin kuparin pinnalle); fabricant de pendants (tekee kuoren jalustimet), finisseur de charnière (pistää messinkikärjen kuoren keskustaasta jne.); faiseur de secret (tekee ne jouset, jotka ponnahtuttavat kannen auki); kaivertajan; ciseleur, polisseur de boîte (kuorenkiillottaja) jne. jne., vihdoin repasseur, joka paneerit koko kellon kokoon ja luovuttaa sen käyväksi. Ainoastaan muutamat kellon osat käyvät eri käsien kautta ja kaikki nämä membra disjuncta [eri jäsenet] yhtyvät vasta siinä kädessä, joka ne lopulta yhdistää mekaaniseksi kokonaisuudeksi. Tämä valmiin tuotteen puhtaasti ulkonainen suhde sen eri alkeisiin jättää tässä, samoin kuin muissakin samanlaatuisissa valmisteissa, osatyöläisten yhdistämisen samaan työhuoneeseen sattuman varaan. Itse osatöitä voidaan suorittaa toisistaan riippumattomina käsitöinä, kuten Waadtin ja Neuchâtelin kantoneissa, kun taas Genèvessä esim. on suuria kellomanufaktuureja, ts. osatyöläisten välitön yhteistoiminta tapahtuu saman pääoman johdon alaisena. Mutta tässä viimeksi mainitussa tapauksessakin numerotaulut, jouset ja kuoret tehdään harvoin itse manufaktuurissa. Yhdistetty manufaktuurimainen teollisuus on täällä vain poikkeusoloissa edullista, koska kilpailu niiden työläisten kesken, jotka työskentelevät kotonaan, on suurin ja tuotannon hajaantumisen suureen joukkoon epäyhtenäisiä (heterogeenisiä) prosesseja sallii hyvin vähän yhteistä työvälineiden käyttämistä; sen sijaan kapitalisti, kun valmistus on hajallista, säästää kulut työrakennuksista yms.³²⁾ Kuitenkin on huomautettava, että mainittujen osatyöntekijöiden, jotka työskentelevät kotona, ei itseään, vaan

³²⁾ Genève tuotti vuonna 1854 80 000 kelloa, ei vielä viidettä osakaana Neuchâtelin kantonin kellotuotannosta. Chaux-de-Fonds, jota voi pitää yhtenä ainoana kellomanufaktuurina, tuottaa yksinään vuodessa kaksi kertaa niin paljon kuin Genève. Vuosina 1850—1861 Genève tuotti 720 000 kelloa. Ks. »Report from Geneva on the Watch Trade» julkaisussa »Reports by H. M.'s Secretaries of Embassy and Legation on the Manufactures, Commerce etc.», № 6, 1863. Jos jo niiden prosessien epäyhtenäisyys, joihin kokoonpantavien valmisteiden tuotanto jakautuu, vaikeuttaa suurella määrällä näiden manufaktuurien muuttumista koneelliseksi suurteollisuudeksi, niin kelloihin nähden on olemassa vielä kaksi lisäestettä: osien pienuus ja hienous sekä se seikka, että yleisyyssavaroina kellojen muoto on hyvin vaihtelevainen, niin että esim. Lontoon parhaat kelloliikkeet tuottavat vuodessa tusinaakaan kelloa, jotka olisivat toistensa näköisiä. Vacheron & Constantin -kellotehdas, joka hyvällä menestyksellä käyttää koneita, tuottaakin korkeintaan 3—4 eri muunnosta, mitä tulee niiden kokoon ja muotoon.

kapitalistia (tehtailijaa, *établisser*) varten, asema on aivan erilainen kuin itsenäisen käsityöläisen, joka työskentelee omia kauppatuttaviaan varten.³³⁾

Toisessa manufaktuurilajissa, sen täydellisessä muodossa, tuotetaan valmisteita, jotka läpikäyvät yhtäjaksoisia kehitystasteita, asteittaisen prosessin sarjan, niin kuin esim. rautalanka silmäneulateollisuudessa kulkee 72:n, vieläpä 92:n erityisen osatyöläisen käsien kautta.

Mikäli sellainen manufaktuuri yhdistää alkuaan erillisiä käsitöitä, se vähentää valmisteen eri tuotantovaiheiden välistä eroa paikkaan nähden. Se aika, joka on tarpeen valmisteen siirtymiseksi vaiheesta toiseen, lyhenee, samoin työ, joka tätä siirtymistä välittää.³⁴⁾ Siten voitetaan tuotantovoimaa verrattuna käsityöhön, ja tämä voitto johtuu manufaktuurille yleisestä yhteistoiminnallisesta luonteesta. Toiselta puolen manufaktuurille ominainen työnjaon periaate edellyttää tuotantojaksojen eristämistä, jotka itsenäistyvät kukin tietyn määräksi erillisiä käsityömäisiä osatöitä. Yhteyden synnyttäminen ja säilyttäminen eristettyjen tehtävien välillä vaatii valmisteen alituista siirtämistä käteen ja prosessista toiseen. Suurteollisuuden kannalta katsoen tämä näyttää luonteenomaiselta, kustannuksia lisäävältä ja itse manufaktuurin periaatteeseen sisäisesti kuuluvalla rajoitukselta.³⁵⁾

Jos tarkastellaan jotakin raaka-ainemäärää esim. lumppeja paperiteollisuudessa tai rautalankaa neulateollisuudessa, niin se kulkee eri osatyöläisten käsissä perättäisten tuotantovaiheiden sarjan läpi lopulliseen muotoonsa saakka. Mutta jos työpaikka pidetään yhtenä kokonaiskoneistona, on raaka-aine yhtäkaikissa tuotantovaiheissaan. Osatyöläisistä yhdistetty kokonaisyöläinen vetää osalla monin työkaluin varustetuista käsistään lankaa, samalla kun hän oikaisee sitä toisilla käsillään ja työkaluillaan, leikkaa toisilla, teroittaa jne. Ajallisesti peräkkäisistä ovat eri vaiheprosessit muuttuneet paikallisesti rinnakkaisiksi. Siitä johtuu, että samassa ajassa tuotetaan enemmän valmista tavaraa.³⁶⁾ Tuo yhdenaikaisuus johtuu tosin kokonais-

³³⁾ Kelloteollisuudessa, jota pidetään klassisena esimerkkinä epäyhtenäisestä (heterogeenisestä) manufaktuurista, voidaan sangen tarkoin tutkia yllä mainittua käsityöläisen toiminnan hajoamisesta johtuvaa työkalujen erilaistumista ja erikoistumista.

³⁴⁾ »Kun ihmiset toimivat niin yhteenkasautuneina, täytyy siirtymisten olla pienempiä.» (*The Advantages of the East-India Trade*, p. 106.)

³⁵⁾ »Käsityön käyttämisestä johtuva niiden tuotantovaiheiden erottaminen, jotka tuote läpäisee manufaktuurissa, korottaa tavattomasti tuotantokustannuksia. Tapio johtuu pääasiallisesti yksityisten tuotantoprosessien paikallisesta välimatkasta.» (*The Industry of Nations*, London 1855, Part II, p. 200.)

³⁶⁾ »Se» (työnjako) »säästää myös aikaa jakaessaan työn sen eri osiin, jotka kaikki voidaan suorittaa samalla hetkellä... Siirtäessään yhdellä kertaa suoritettaviksi kaikki eri prosessit, jotka yksityisen henkilön olisi pitänyt suorittaa peräkkäin, se tekee esim. mahdolliseksi tuottaa joukon nuppineuloja samassa ajassa kuin yhtä neulaa olisi joko leikattu tai teroitettu.» (*Dugald Stewart*, mt., s. 319.)

prosessin yleisestä yhteistoiminnallisesta muodosta, mutta manufaktuuri ei vain tapaa yhteistoiminnan ehtoja jo sellaisinaan olemassa, vaan osittain myös luo ne itse pirstomalla käsityömaisen toiminnan. Toisaalta se saavuttaa tämän työprosessin yhteiskunnallisen järjestelmän vain siten, että se kahlehtii saman työläisen samaan yksityiskohtaan.

Kun joka osatyöläisen osatuote on samalla kertaa vain saman valmisteen erikoinen kehitysaste, tuottaa toinen työläinen toiselle tai toinen työläisryhmä toiselle näiden raaka-aineen. Toisen työn tulos on toisen työn lähtökohtana. Yksi työmies pitää siis välittömästi työssä toisen. Työaika, joka on välttämätön tarkoitettun tuloksen saavuttamiseksi kussakin osaprosessissa, määrätään kokemuksen perusteella, ja manufaktuurin kokonaiskoneisto perustuu siihen edellytykseen, että tietyssä työajassa saadaan tietty tulos. Vain tällä edellytyksellä toisiaan täydentävät, erilliset työprosessit voivat jatkua keskeytymättä, yhtäaikaan ja rinnakkain. On selvää, että tämä töiden ja siis työläisten välitön riippuvuus toisistaan pakottaa kunkin heistä käyttämään vain välttämättömän ajan tehtävänsä suorittamiseen ja että näin kehittyvä aivan toisenlainen työn jatkuvuus, yhdenmukaisuus, säännöllisyys, järjestys³⁷⁾ ja nimenomaan myös voimaperäisyys kuin itsenäisessä käsityössä tai vieläpä yksinkertaisessa yhteistyössäkin. Se että tavaran valmistamiseen käytetään ainoastaan yhteiskunnallisesti välttämätön työaika, esiintyy tavarantuotannossa yleensä kilpailusta johtuvana ulkonaisena pakkona, koska ylimalkaisesti puhuen jokainen yksityinen tuottaja on pakotettu myymään tavaransa sen markkinahintaan. Sitä vastoin manufaktuurissa tietyn tuotemäärän valmistaminen tietyssä työajassa tulee itse tuotantoprosessin tekniseksi laiksi.³⁸⁾

Erilaiset toimitukset vaativat kuitenkin eri pitkiä aikoja ja antavat siis yhtä pitkinä aikoina eri suuruisia määriä osatuotteita. Jos siis saman työläisen on päivästä päivään suoritettava vain sama toimitus, on eri toimituksia varten käytettävä työmiehiä eri suhdeluvuissa, esim. 4 valajaa ja 2 katkaisijaa yhtä hankaajaa kohden kirjasinmanufaktuurissa, missä valaja valaa 2000 kirjasinta tunnissa, katkaisija katkaisee 4000 ja hankaaja kiillottaa 8000. Tässä yhteistoiminnan periaate palaa yk-

³⁷⁾ »Kuta useammanlaatuisia työntekijöitä kussakin manufaktuurissa käytetään... sitä parempi järjestys ja säännöllisyys vallitsee kussakin työssä, sitä pienempi on siihen käytetty aika- ja työmäärä.« (»The Advantages of the East-India Trade«. London 1720, p. 68.)

³⁸⁾ Kuitenkin manufaktuurimainen liike saavuttaa tämän tuloksen vain epätodellisesti, koska se ei kykene täsmällisesti tarkastamaan tuotantoprosessin yleisiä kemiallisia ja fysikaalisia ehtoja.

sinkertaisimmassa muodossaan: useiden samanlaista työtä suorittavien yhdenaikaisena toimintona, mutta nyt tämä periaate ilmaisee tiettyä elimellistä suhdetta. Manufaktuurimainen työnjako ei siis ainoastaan yksinkertaista ja moninaista yhteiskunnallisen kokonaistyöläisen laadullisesti erilaisia elimiä, vaan myös synnyttää matemaattisen kiinteät suhteet näiden elinten määrälliselle laajuudelle, ts. suhteelliselle työläismäärälle eli työläisryhmien suhteelliselle suuruudelle kussakin erikoistehtävässä. Se kehittää laadullisen jaon mukana yhteiskunnallisen työprosessin määrällistä normia ja suhteellisuutta.

Jos osatyömiesten eri ryhmien välinen sopivin suhdelu on määrätty kokemuksen nojalla tiettyä tuotantoa varten, niin tuotannon mittakaavaa voidaan laajentaa vain siten, että käytetään kunkin eri työläisryhmän kertomista vastaavalla luvulla.³⁹⁾ Lisäksi tulee, että sama henkilö voi suorittaa erinäisiä töitä yhtä hyvin suuremmassa kuin pienemmässäkin laajuudessa, esim. ylivalvontaa, osatuotteiden siirtoa tuotantovaiheesta toiseen jne. Näiden tehtävien itsenäistäminen eli niiden antaminen erityisille työläisille tulee siis edulliseksi vasta silloin kun työläisten lukumäärää suurennetaan, mutta tämän suurentamisen täytyy heti tapahtua kaikissa ryhmissä suhteellisesti.

Yksinäinen ryhmä, joukko työläisiä, jotka suorittavat samaa osatehtävää, on kokoonpantu yhdenlaatusista alkeista ja muodostaa erikoisen elimen kokonaiskoneistossa. Useissa manufaktuureissa on kuitenkin itse ryhmä jäsenelty työruumis, samalla kun kokonaiskoneiston muodostaa näiden tuottavien alkeiselimistöjen kertaaminen tai monistaminen. Ottakaamme esim. lasipullojen manufaktuuri. Se jakautuu kolmeen olennaisesti erilaiseen vaiheeseen. Ensiksi valmistava vaihe, lasiaineen valmistaminen, hiekan, kalkin yms. sekoittaminen ja tämän aineen sulattaminen juoksevaksi lasimassaksi.⁴⁰⁾ Tässä ensimmäisessä vaiheessa työskentelee useita osatyöläisiä, samoin loppujaksossa, pulloja kuivausuuneista otettaessa, niitä lajiteltaessa, pakatessa jne. Molempien vaiheiden välissä on varsinainen lasinteko eli juoksevan lasimassan muovailu. Lasiuunin saman aukon ääressä työskentelee ryhmä, jota Englannissa sanotaan »hole» (aukko), ja johon kuuluu bottle maker eli finisher (pullon tekijä eli viimeistelijä), blower (puhaltaja), gatherer (kokoaja),

³⁹⁾ »Kun kokemuksesta on opittu tietämään aina kunkin manufaktuurin tuotteiden erikoisen luonteen mukaan sekä edullisin tapa jakaa valmistus osatoimituksiin että niitä varten tarpeellisen työväen luku, niin kaikki laitokset, jotka eivät käytä tämän luvun tarkkaa kertomalukua, joutuvat suorittamaan suuremmat valmistuskustannukset... Tämä on yhtenä syynä teollisuuslaitosten suunnattomaan laajentamiseen.» (Ch. Babbage, »On the Economy of Machinery». London 1832, ch. XXI, p. 172, 173.)

⁴⁰⁾ Englannissa on sulatusuuni erotettu lasiuunista, jossa lasi valmistetaan, mutta esim. Belgiassa käytetään samaa uunia molemmissa prosesseissa.

putter up (kasaaja) tai whetter off (silottaja) sekä vihdoin taker in (sisäänottaja). Nämä viisi osatyöläistä ovat viitenä erikoiselimenä yhdessä ainoassa työruumiissa, joka voi työskennellä vain kokonaisuutena, siis vain noiden viiden henkilön välittömän yhteistoiminnan kautta. Jos viisijäsenisestä ruumiista puuttuu yksikään, niin se herpoutuu. Mutta samalla lasiuunilla on useita aukkoja, esim. Englannissa 4—6, joista jokaisessa on savinen sulatuskattila täynnä juoksevassa tilassa olevaa lasia, ja joista jokainen antaa työtä samanlaiselle viisijäseniselle työläisryhmälle. Kukin yksityisen ryhmän jäsentely perustuu tässä välittömästi työnjakoon, samalla kun siteinä samanlaisten ryhmien välillä on yksinkertainen yhteistoiminta, jonka avulla yhtä tuotantovälineistä, tässä lasiuunia, yhteisesti kuluttamalla säästetään. Sellainen lasiuuni 4—6-henkisine ryhmineen muodostaa lasisulaton, ja yhdessä lasimanufaktuurissa on useita sellaisia sulattoja, samalla kun siinä on laitteita ja työläisiä tuotannon alku- ja loppuvaiheita varten.

Manufaktuuri, samoin kuin se osittain johtuu useiden käsittöiden yhtymisestä, voi vuorostaan kehittyä useiden manufaktuurien yhtymiseksi. Esim. suuret englantilaiset lasisulatot valmistavat itse saviset sulatuskattilansa, koska tuotteen onnistuminen tai epäonnistuminen riippuu olennaisesti niiden laadusta. Tuotantovälineen manufaktuuri yhdistetään tällöin tuotteen manufaktuuriin. Tuotteen manufaktuuri voidaan sitä vastoin yhdistää sellaisten manufaktuurien kanssa, joille tämä tuote puolestaan on raaka-aineena tai joiden tuotteiden kanssa se myöhemmin yhdistetään. Siten tavataan esim. piilasin manufaktuuri yhdistettynä lasin hiomiseen ja vaskan valamiseen, viimeksi mainittu moninaisten lasitavaroiden metalliin juottamista varten. Yhdistetyt manufaktuurit ovat silloin paikallisesti enemmän tai vähemmän erillään olevia osastoja yhdessä kokonaismanufaktuurissa ja samalla toisistaan riippumattomia tuotantoprosesseja, joista jokaisessa on oma työnjakonsa. Huolimatta niistä monista eduista, joita yhdistetyllä manufaktuurilla on, se ei omalla pohjallaan pääse todelliseen tekniseen yhtenäisyyteen. Tämä syntyy vasta silloin, kun se muuttuu koneelliseksi tuotannoksi.

Manufaktuurikausi, joka julistaa viivyttelämättä tavarantuotantoon tarvittavan työajan vähentämisen tietoiseksi periaatteekseen,⁴¹⁾ aiheuttaa myös tilapäistä koneiden käyttämistä etenkin muutamissa yksinkertaisissa alustavissa prosesseissa,

⁴¹⁾ Tämän voi nähdä mm. W. Pettyn, John Bellersin, Andrew Yarrantonin teoksista, kirjasta »The Advantages of the East-India Trade» ja J. Vanderlintin teoksista.

joissa työ on suoritettava joukoittaisesti ja jotka vaativat suurta voimankäyttöä. Siten esim. paperimanufaktuurissa alettiin pian rakentaa paperimyllyjä lumppujen hienontamista varten ja metallitehtaissa ns. survinmyllyjä malmin musertamista varten.⁴²⁾ Kaikkien koneiden alkumuodon oli Rooman keisarikunta jättänyt jälkimaailmalle vesimyllyssä.⁴³⁾ Käsityökausi teki kompassin, ruudin, kirjapainon ja automaattisen kellon suuret keksinnöt. Ylipäänsä koneet esittävät senkin jälkeen sitä sivuosaa, jonka Adam Smith niille työnjaon ohella antaa.⁴⁴⁾ Hyvin tärkeäksi tuli koneiden tilapäinen käyttäminen 1600-luvulla sen kautta, että ne antoivat sen ajan suurille matemaatikoille käytännöllisiä kiinnekohtia ja kiihottimia uudenaikaisen mekaniikan luomiseen.

Manufaktuurikauden erityiseksi koneistoksi jää useista osatyöläisistä yhdistetty kokonaistyöläinen itse. Ne eri toimitukset, joita tavarantuottaja suorittaa vuorotellen ja jotka sulautuvat hänen kokonaistyöprosessiinsa, asettavat tälle kokonaistyöläiselle erilaisia vaatimuksia. Yhdessä tapauksessa hänen täytyy käyttää etupäässä voimaa, toisessa etupäässä tottumusta, kolmannessa etupäässä henkistä tarkkaavaisuutta jne. ja samalla yksilöllä ei ole kaikkia näitä ominaisuuksia yhtä suuressa määrin. Kun eri tehtävät on jaettu, itsenäistetty ja eristetty, jaetaan, luokitetaan ja ryhmitetään työläiset heidän tärkeimpien ominaisuuksiensa mukaan. Jos tämä työnjako perustuu työläisten luonnollisiin erikoisuuksiin, niin manufaktuuri tultuaan käytäntöön otetuksi kehittää työvoimia, jotka luonnostaan kelpaavat vain yksipuoliseen erikoistehtävään. Kokonaistyöläisellä on silloin kaikki tuottavat ominaisuudet yhtä taiturimaisina hallussaan ja hän käyttää niitä samalla mitä säästeliäimmin käyttäessään kaikkia elimiään, jotka on yksilöllistetty erikoisiksi työläisiksi tai työläisryhmiksi, yksinomaan niiden erityisiin tehtäviin.⁴⁵⁾

⁴²⁾ Vielä 1500-luvun loppupuolella Ranskassa käytetään huumaria ja siivilää malmin musertamiseen ja huuhtomiseen.

⁴³⁾ Koneiden kehityshistoriaa voi seurata viljamyllyjen historiasta. Tehtaan nimenä on englannin kielessä yhä edelleenkin mill [mylly]. Saksalaisissa 1800-luvun ensimmäisten vuosikymmenien teknologisissa kirjoituksissa sana Mühle merkitsee sekä kaikkia luonnonvoimilla käytettyjä koneita että kaikkia manufaktuureja, joissa käytetään koneen tapaisia laitteita.

⁴⁴⁾ Kuten tämän teoksen neljännestä kirjasta lähemmin näkyy, Adam Smith ei ole esittänyt yhtään ainoaa uutta lausetta työnjaosta. Mutta mikä tekee hänet manufaktuuriajan yleistäväksi kansantaloustieteilijäksi, on se, että hän panee painon työnjaolle. Se toisarvoinen merkitys, minkä hän antaa koneille, aiheutti suurteollisuuden aluaa Lauderdalen ja kehittyneemmällä aikakaudella Uren polemiikin. Smith sekoittaa myös työkalujen erilaistumisen, johon manufaktuurin osatyöläiset itse suuresti vaikuttivat, ja koneiden keksimisen. Siihen eivät vaikuttaneet manufaktuurityöläiset, vaan oppineet, käsityöläiset, vieläpä talonpojatkin (Brindley) yms.

⁴⁵⁾ »Kun valmiste jaetaan useihin eri suorituksiin, joista jokainen vaatii eri määrän taitoa ja voimaa, voi manufaktuuriherra hankkia itselleen jokaista suoritusta täsmälleen vastaavan määrän voimaa ja taitavuutta. Jos sitä vastoin yhden työläisen olisi suoritettava koko tehtävä, niin samalla henkilöllä pitäisi olla kylliksi taitavuutta mitä hienoimpia ja kylliksi voimaa mitä raskaimpia toimituksia varten.» (Ch. Babbage, mt., luku XIX.)

Osatyöläisen yksipuolisuus ja vieläpä epätäydellisyyskin muuttuu hänen täydellisyyskseen kokonaistyöläisen jäsenenä.⁴⁶⁾ Totutus yksipuoliseen tehtäväänsä muuttaa hänet luonnollisen varmasti toimivaksi elimeksi, samalla kun kokonaiskoneiston yhtenäisyys pakottaa hänet työskentelemään säännöllisesti kuin koneenosan.⁴⁷⁾

Kun kokonaistyöläisen eri tehtävät ovat joko yksinkertaisempia tai monimutkaisempia, alempia tai korkeampia, niin hänen elimensä, yksilölliset työvoimat, vaativat hyvin eriasteista kehitystä, ja niillä on siis hyvin erilainen arvo. Manufaktuuri kehittää siis työvoimien hierarkian, jota vastaa työpalkkojen asteikko. Jos toisaalta yksityinen työmies mukautetaan yksipuoliseen tehtävään ja kiinnitetään siihen koko elämänsä ajaksi, niin toisaalta eri tehtävät sovitetaan samassa määrin tuohon luonnollisten ja saavutettujen taitojen hierarkiaan.⁴⁸⁾ Mutta jokaisessa tuotantoprosessissa on erinäisiä yksinkertaisia käsittelijä, joihin jokainen ihminen kykenee ilman muuta. Myös ne irrotetaan nyt juoksevasta yhteydestään toiminnan enempisältöisten kohtien kanssa ja paadutetaan erikoisiksi tehtäviksi.

Manufaktuuri synnyttää siis jokaisessa valtaamassaan käsityössä niin sanottujen ammattitaidottomien työläisten luokan, jonka käsityöammatti sulki ankarasti ulkopuolelleen. Kehittäessään kauttaaltaan yksipuolisen ammattialan taituruudeksi työn kokonaiskyvyn kustannuksella, se muuttaa erikoisammattialaksi myös kaiken kehityksen puutteen. Hierarkisen asteikon ohessa tulee esiin työläisten yksinkertainen jako ammattitaitoiisiin ja ammattitaidottomiin. Viimeksi mainittujen oppikustannukset jäävät kokonaan pois, ensin mainittujen alenevat käsityöläisiin verraten tehtävän yksinkertaistumisen vuoksi. Molemmista tapauksissa työvoiman arvo alenee.⁴⁹⁾ Poikkeuksia voi tapahtua, jos työprosessin hajottaminen synnyttää uusia yhdistäviä teh-

⁴⁶⁾ Esm. lihasten yksipuolinen kehitys, luiden surkastuminen yms.

⁴⁷⁾ Herra Wm. Marshall, erään lasimanufaktuurin pääjohtaja, vastaa aivan oikein tutkimuskomissaarin kysymykseen, kuinka työläispojissa pidetään yllä työteliäisyyttä: »He eivät voi laiminlyödä työtään; kun he kerran alkavat, heidän täytyy myös jatkaa; he ovat kuin saman koneen osia.» (»Children's Employment Commission. Fourth Report», 1865, p. 247.)

⁴⁸⁾ Jumaloidessaan suurteollisuutta tri Ure tuntee syvemmin manufaktuurin erityiset luonteenpiirteet kuin aikaisemmat taloustieteilijät, joilla ei ollut hänen väiteltyhaluaan, ja vieläpä aikalaisiaankin, esim. Babbagea, syvemmin, vaikka tämä oli häntä etevämpi matemaatikkona ja mekaanikkona, mutta kuitenkin käsitti suurteollisuuden oikeastaan vain manufaktuurin kannalta. Ure huomauttaa: »Työläisen kiinnittäminen kuhunkin erikoissuoritukseen on töiden jaon olemus.» Toiselta puolen hän selittää tämän jaon »töiden sovittamiseksi erilaisten yksilöllisten kykyjen mukaan» ja selittää lopuksi koko manufaktuurijärjestelmän »taitavuuden mukaiseksi työnjakamisjärjestelmäksi», »työnjaoksi taidon eri asteiden mukaan» jne. (Ure, »Philosophy of Manufactures», p.19—23, passim.)

⁴⁹⁾ »Jokaisesta käsityöläisestä... joka saa mahdollisuuden täydentää harjoituksen kautta taitavuuttaan yhdessä erikoistehtävässä, tulee halvempi työmies.» (Ure, »Philosophy of Manufactures», p. 19.)

täviä, joita käsityössä ei ollut tai ei ainakaan samassa määrin. Työvoiman suhteellinen arvon väheneminen, joka johtuu oppikustannusten poisjäämisestä tai vähenemisestä, aiheuttaa välittömästi pääoman arvon suurempaa lisääntymistä, sillä kaikki, mikä lyhentää työvoiman uudistamiseen tarpeellista aikaa, laajentaa lisätyn aluetta.

4. TYÖNJAKO MANUFAKTUURISSA JA TYÖNJAKO YHTEISKUNNASSA

Me käsitelimme ensin manufaktuurin alkuperää, sitten sen yksinkertaisia alkeita, osatyöläistä ja hänen työkaluaan, ja lopuksi sen kokonaiskoneistoa. Koskettelemme nyt lyhyesti manufaktuurityönjaon ja yhteiskunnallisen työnjaon — kaikkinaisen tavarantuotannon yleisen pohjan — välistä suhdetta.

Jos pidetään silmällä ainoastaan itse työtä, voidaan yhteiskunnallisen tuotannon jakamista sen suuriin pääosiin, kuten maanviljelykseen, teollisuuteen jne., sanoa yleiseksi [im Allgemeinen] työnjaksi, näiden tuotannon pääosien erottamista lajeihin ja alalajeihin erikoiseksi [im Besonderen] työnjaksi ja työnjakoa samassa työpajassa yksityiskohtaiseksi [im Einzelnen] työnjaksi.⁵⁰⁾

Yhteiskunnallinen työnjako ja sitä vastaava yksilöiden rajoittuminen erityisiin toimintapiireihin kehittyä, samoin kuin työnjako manufaktuurissa, vastakkaisista lähtökohdista. Perheessä^{50a)} ja kehittyneempänä suvussa työnjako on luontoperäinen ja johtuu sukupuolten ja ikäkausien erilaisuudesta, siis puhtaasti fysiologiselta pohjalta, ja se laajenee aineksiltaan yhteisön laajetessa, väkiluvun lisääntyessä ja etenkin riitaisuuksien syntyessä eri sukujen kesken ja jonkin suvun alistettua toisen valtaansa. Toisaalta, kuten aikaisemmin olen huomauttanut, syntyy tuotteiden vaihtoa siellä, missä eri perheet, suvut,

⁵⁰⁾ »Työnjako jatkuu siitä, missä erilaatuiset ammatit eroavat, aina siihen jakoon saakka, jolloin jakautuvat samaa tuotetta valmistavat työläiset, kuten manufaktuurissa.» (Storch, »Cours d'Economie Politique», Pariisin painos, I, s. 173.) »Me tapaamme kansoilla, jotka ovat päässeet tietyille sivistysasteelle, kolmenlaista työnjakoa: ensimmäinen, jota sanomme yleiseksi, jakaa tuottajat maanviljelijöihin, teollisuudenharjoittajiin ja kauppiaihin, se perustuu kansallisen työn kolmeen päähaaraan; toinen, jota voitaisiin sanoa erikoiseksi, on kunkin teollisuudenhaaran jakoa lajeihin... vihdoin kolmas työnjako, jota on nimitettävä toiminnan eli työn jaoksi varsinaisessa merkityksessä on se, joka esiintyy eri ammateissa ja käsitöissä... joka pannaan toimeen useimmissa manufaktuureissa ja työpajoissa.» (Sharbek, mt., s. 84, 85.)

^{50a)} {Viite 3. painokseen. Myöhemmät perinpohjaiset tutkimukset ihmisten alkutilasta johtivat tekijän siihen tulokseen, että alkuaan perhe ei ole muodostunut suvuksi, vaan että päinvastoin suku oli veriheimolaisuuteen perustuvan ihmisyyhteiskunnan alkuperäinen luonnollinen muoto, niin että perheen monenlaiset eri muodot kehittyivät vasta myöhemmin kun sukusiteet alkoivat höltyä. F.E.}

yhteisöt tulevat toistensa kanssa kosketuksiin, sillä sivistyksen alkuasteilla eivät yksityishenkilöt itsenäisinä kohtaa toisiaan, vaan perheet, suvut jne. Eri yhteisöt tapaavat ympäröivässä luonnossa erilaisia tuotantovälineitä ja erilaisia elinhyödykkeitä. Niiden tuotantotavat, elintavat ja tuotteet ovat siis erilaisia. Juuri tämä luontainen erilaisuus yhteisöjen joutuessa keskenään kosketuksiin aiheuttaa niiden tuotteiden vaihtoa ja siten näiden tuotteiden vähittäistä muuttumista tavaroiksi. Vaihto ei synnytä eroavuuksia tuotantopiireissä, vaan johtaa erilaiset tuotantopiirit keskinäisiin suhteisiin ja muuttaa ne siten yhteiskunnallisen kokonaistuotannon enemmän tai vähemmän toisistaan riippuvaisiksi haaroiksi. Tässä yhteiskunnallinen työnjako syntyy alkuaan erilaisten, mutta toisistaan riippumattomien tuotantopiirien keskinäisestä vaihdosta. Siellä missä lähtökohtana on työn fysiologinen jako, välittömästi yhteenkuuluvan kokonaisuuden elimet eriyvät toisistaan, hajaantuvat — sitä paitsi pääsyyksen tähän hajaantumisprosessiin antaa tavaravaihto vieraiden yhteisöjen kanssa — ja itsenäistyvät siksi kunnes eri töiden yhteyttä välittää tuotteiden vaihto tavaroina. Toisessa tapauksessa on kysymyksessä aikaisemmin itsenäisen epäitsenäistyminen, toisessa aikaisemmin epäitsenäisen itsenäistyminen.

Kaiken kehittyneen ja tavaravaihdon välittämän työnjaon pohjana on kaupungin ja maaseudun välinen eroavuus.⁵¹⁾ Voidaan sanoa, että yhteiskunnan koko taloudellinen historia sisältyy tämän vastakohdan liikkeeseen, johon emme tällä kertaa kuitenkaan enempää puutu.

Samoin kuin manufaktuurin sisäisen työnjaon aineellisenä edellytyksenä on tietty luku yhtaikaa työssä pidettyjä työläisiä, on yhteiskunnassa vallitsevan työnjaon edellytyksenä väestön suuruus ja tiheys, joka tässä vastaa samaan työhuoneeseen kasautumista.⁵²⁾ Mutta tämä tiheys on suhteellista. Suhteellisen niukasti asutussa maassa, jonka liikenneyhteydet ovat kehittyneitä, on tiheämpi väestö kuin enemmän asutussa maassa, jonka liikenneyhteydet ovat vähemmän kehittyneitä, ja täten esim.

⁵¹⁾ Sir James Steuart on parhaiten käsitellyt tätä kohtaa. Kuinka vähän nykyisin tunnetaan hänen teostaan, joka ilmestyi 10 vuotta ennen kuin Adam Smithin »Wealth of Nations», näkyy mm. siitä, etteivät Malthuksen ihailijat edes tiedä, että tämä »Population»-teoksensa ensimmäisessä painoksessa, lukuun ottamatta sen puhtaasti kaunopuheista osaa, jäljentää melkein yksinomaan Steuartia sekä pappeja Wallacea ja Townsendaria.

⁵²⁾ »Tietty väentiheys on tarpeen sekä yhteiskunnallista kanssakäymistä että sitä voimien yhdistämistä varten, jolla työn tuottavuutta lisätään.» (*James Mill*, »Elements of Political Economy». London 1821, p. 50.) »Kun työläisten luku lisääntyy... lisääntyy yhteiskunnan tuottava voima samassa suhteessa, kerrottuna työnjaon vaikutuksilla.» (*Th. Hodgskin*, »Popular Political Economy», p. 120.)

Amerikan liiton pohjoisvaltiot ovat tavallaan tiheämmin asuttuja kuin Intia.⁵³⁾

Koska tavarantuotanto ja tavaran kiertokulku ovat kapitalistisen tuotantotavan yleisenä edellytyksenä, vaatii manufaktuurityönjako jo tietyllä kehitysasteella kypsynttä yhteiskunnallista työnjakoa. Päinvastoin manufaktuurityönjako puolestaan kehittää ja moninaistaa tuota yhteiskunnallista työnjakoa. Työkalujen erilaistuessa erilaistuvat yhä enemmän ne alat, jotka näitä työkaluja tuottavat.⁵⁴⁾ Jos manufaktuurityöntuotanto valtaa tuotannonhaaran, joka tähän saakka on pää- tai sivuhaarana ollut yhteydessä toisten kanssa ja jota sama tuottaja on hoitanut, niin tapahtuu heti eroaminen ja molemminpuolinen itsenäistyminen. Jos manufaktuuri valtaa jonkin tavaran erityisen tuotantoasteen, sen eri tuotantoasteet muuttuvat itsenäisiksi ammateiksi. Viitattiin jo siihen, että kun valmiste on vain osatuotteista mekaanisesti kokoonpantu kokonaisuus, osatyöt puolestaan voivat itsenäistyä erityisiksi käsitöiksi. Jotta työnjako manufaktuurissa tulisi täydellisemmäksi, sama tuotannonhaara jaetaan aina sen raaka-aineiden erilaisuuden ja niiden eri muotojen mukaan, joita sama raaka-aine voi saada, osittain aivan uusiin eri manufaktuureihin. Niinpä jo 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla kudottiin yksinomaan Ranskassa yli 100 erilaista silkkikangaslajia, ja esim. Avignonissa oli laki, että »kukin oppilas sai antautua aina vain yhdenlaiseen valmistukseen saamatta samalla kertaa oppia useiden kangaslajien valmistamista».

Alueellinen työnjako, joka kiinnittää tietyt tuotannonhaarat maan tiettyjen seutujen yksinomaiseksi tehtäväksi, saa uutta yllykettä manufaktuurityöntuotannosta, joka käyttää hyväkseen kaikki erikoisuudet.⁵⁵⁾ Runsasta aineistoa yhteiskunnalliseen työnjakoon manufaktuuriaikana antaa maailmanmarkkinoiden laajentuminen ja siirtomaajärjestelmä, jotka kumpikin ovat manufaktuuriajan olemassaolon yleisiä ehtoja. Tässä ei ole sopiva paikka näyttää, kuinka manufaktuuri valtaa paitsi yhteiskunnan taloudellisia sen kaikki muutkin piirit ja laskee

⁵³⁾ Suuren puuvillakrysynän johdosta vuoden 1861 jälkeen laajennettiin erällä muutoin tiheään asutuilla seuduilla Itä-Intiassa puuvillan tuotantoa riisin tuotannon kustannuksella. Siitä syntyi monin paikoin nälänhätä, kun vaillinaisten kulkuneuvojen aiheuttaman liikenteen puutteen vuoksi yhden seudun riisikatoa ei voitu korvata tuonnilla toisilta seuduilta.

⁵⁴⁾ Niinpä sukkuloiden tuotantoa harjoitettiin erityisenä teollisuudenhaarana Hollannissa jo 1600-luvulla.

⁵⁵⁾ »Eikö Englannin villamanufaktuuri ole jaettu eri osiin eli haaroihin tiettyjen paikkojen mukaan, joissa sitä yksinomaan eli pääasiallisesti harjoitetaan: hienoa verkkaa Somersetshiressa, paksua Yorkshirissa, kaksilevyistä Exterissä, silkkiä Sudburyssa, silkkiharsoa Norwichissa, puolivillaisia kankaita Kendalissa, villapeittoja Whitneysa Inc.» (*Berkeley*, »The Querist», 1750, § 520.)

kaikkialla perustan sille ammatti- ja erikoisalojen muodostumiselle sekä sille ihmisen palstoittamiselle, josta jo A. Ferguson, A. Smithin opettaja, huudahti: »Me olemme heloottien kansakunta eikä meidän joukossamme ole enää vapaita kansalaisia.»⁵⁶⁾

Huolimatta lukuisista vertauskohdista ja yhdyssiteistä yhteiskunnallisen työnjaon ja työpajan sisäisen työnjaon välillä nämä eivät kuitenkaan eroa toisistaan ainoastaan asteensa puolesta, vaan myös olennaisesti. Yhdenmukaisuus esiintyy selvimpänä siellä, missä sisäinen side liittää eri liikkeenhaarat toisiinsa. Karjanhoitaja esim. tuottaa vuotia, nahkuri muuttaa vuodat nahoiksi, suutari nahkan kengiksi. Kukin tuottaa tässä puolituotteen ja viimeinen valmis asu on heidän erillistöidensä yhdistetty tuote. Lisäksi tulevat ne monenlaiset työnhaarat, jotka antavat tuotantovälineet karjanhoitajalle, nahkurille ja suutarille. Voisi kyllä A. Smithin tavoin kuvitella mielessään, että tämä yhteiskunnallinen työnjako eroaa manufaktuurityönjaosta vain subjektiivisesti, vain katsojan mielestä, joka manufaktuurissa näkee yhdellä silmäyksellä moninaiset osatyöt yhdessä paikassa, kun taas yhteiskunnallisessa tuotannossa niiden hajaantuminen laajoille aloille ja kullakin erikoisalalla työskentelevien suuri luku himmentävät yhtenäisyyttä.⁵⁷⁾ Mutta mikä sitten yhdistää karjanhoitajan, nahkurin ja suutarin itsenäiset työt? Heidän tuotteidensa olemassaolo tavaroina. Mikä taas on luonteenomaista manufaktuurimaiselle työnjaolle? Se, ettei osatyöläinen tuota tavaraa.⁵⁸⁾ Vasta osatyöläisten yhteinen tuote muuttuu tavaraksi.^{58a)} Yhteiskunnallista työnjakoa välittää eri

⁵⁶⁾ A. Ferguson, »History of Civil Society». Edinburgh 1767, Part IV, sect. II, p. 285.

⁵⁷⁾ Varsinaisissa manufaktuureissa, hän sanoo, työnjako näyttää suuremmalta, koska »työn eri haaroissa käytetyt työläiset voivat usein olla koossa samassa työpajassa ja yhtäaika katselijan silmien edessä. Sitä vastoin niissä suurissa manufaktuureissa (!)-joiden tarkoituksena on tyydyttää kansan suurten joukkojen laajat tarpeet, jokainen työnhaara käyttää niin suuren joukon työläisiä, että on mahdotonta koota heidät yhteen työpajaan... joko ei ole läheskään niin ilmeinen.» (A. Smith, »Wealth of Nations», b. I, ch. 1.) Samassa luvussa oleva kuuluisa kohta, joka alkaa sanoilla »Luokaa silmäys tavallisen käsityöläisen tai päiväpalkkalaisen mukavuuksiin sivistyneessä ja kukoistavassa maassa...» ja jossa sitten edelleen kuvaillaan, kuinka lukemattoman monenlaiset tuotannonhaarat ovat yhteistoiminnassa tavallisen työmiehen tarpeiden tyydyttämiseksi, tämä kohta on jokseenkin sananmukaisesti jäljennetty huomautuksista B. de Mandevillen teokseen »Fable of the Bees, or Private Vices Public Benefits». (Ensimmäinen painos ilman huomautuksia ilmestyi 1705, huomautuksineen 1714.)

⁵⁸⁾ »Ei siis ole enää mitään, mitä voisimme sanoa yksilöllisen työn luonnolliseksi palkaksi. Kukin työläinen tuottaa vain jonkin osan kokonaisuudesta; ja kun sellaisella osalla ei ole mitään arvoa tai hyötyä yksinään, niin ei ole mitään, mihin työläinen voisi tarttua ja sanoa: tämä on minun työni tuote, tämän minä tahdon pitää itse.» (»Labour Defended against the Claims of Capital». London 1825, p. 25.) Tämän erinomaisen kirjan tekijä on aikaisemmin mainittu Th. Hodgskin.

^{58a)} Viite 2. painokseen. Tämän erotuksen yhteiskunnallisen ja manufaktuurityönjaon välillä jenkit saivat nähdä käytännössä. Eräs sisällissodan aikana Washingtonissa keksitty vero oli 6%:n aksiiisi »kaikille teollisuustuotteille». Kysymys: mitä on teollisuustuote? Lainsäätäjän vastaus: esine on tuote, »kun se on tehty» (when it is made) ja se on tehty, kun se on valmis myytäväksi. Yksi esimerkki monista. Manufaktuurit New

työhaarojen tuotteiden osto ja myynti, osatöiden yhteyttä manufaktuurissa eri työvoimien myynti samalle kapitalistille, joka käyttää niitä yhdistettynä työvoimana. Manufaktuurityönjako edellyttää tuotantovälineiden keskittymistä yhden kapitalistin käsiin, yhteiskunnallinen työnjako tuotantovälineiden hajaantumista useille toisistaan riippumattomille tavarantuottajille. Suhdeluvun ja verrannollisuuden rautainen laki jakaa manufaktuurissa tietyt työläisjoukot tiettyjä tehtäviä suorittamaan, sitä vastoin sattuma ja mielivalta harjoittavat kirjavaa peliään tavarantuottajien ja heidän tuotantovälineidensä jakamisessa eri yhteiskunnallisten työhaarojen kesken. Tosin eri tuotantoalat koettavat alati päästä tasapainoon, kun toisaalta jokaisen tavarantuottajan täytyy tuottaa käyttöarvo, siis tyydyttää tietty yhteiskunnallinen tarve — sitä paitsi näiden tarpeiden laajuus on määrältään erilainen ja sisäinen yhdysside sitoo tarvikemäärät luonnolliseksi järjestelmäksi — ja kun toisaalta tavaroiden arvolaki määrää, kuinka paljon yhteiskunta voi koko käytettävissään olevasta työajasta kuluttaa kunkin tietyn tavaralajin tuottamiseen. Mutta tämä eri tuotantoalojen alituinen tendenssi tasapainoon toteutuu vain reaktiona tämän tasapainotilan alituista järkkymistä vastaan. Se sääntö, jota työpajatyönjako noudattaa apriorisesti ja suunnitelmallisesti, vaikuttaa yhteiskunnallisessa työnjaossa vain a posteriori sisäisenä, mykkänä, markkinahintojen ilmapuntarin vaihteluissa havaittavana, tavarantuottajien säännötöntä mielivaltaa hillitseväenä luonnonvälttämättömyytenä. Manufaktuurityönjako edellyttää kapitalistin ehdotonta arvovaltaa niiden ihmisten keskuudessa, jotka ovat pelkkiä jäseniä hänelle kuuluvassa kokonaiskoneistossa; yhteiskunnallinen työnjako asettaa vastakkain itsenäiset tavarantuottajat, jotka eivät tunnusta mitään muuta arvovaltaa kuin kilpailun arvovallan, pakon, jota heidän keskinäisten etujensa painostus heihin nähden harjoittaa, samoin kuin eläinkunnassa bellum omnium contra omnes¹¹ ylläpitää enemmän tai vähemmän kaikkien lajien olemassaoloehtoja. Sama porvarillinen tietous, joka ylistää manufaktuurityönjakoa, työmiehen elinkautista kiinnittämistä jonkin yksityiskohdan valmistamiseen ja osatyöläisten ehdotonta alistamista pääoman valtaan työn tuotantovoimaa kohottavana työn järjestely-

Yorkissa ja Philadelphiassa olivat aikaisemmin »tehneet» sateenvarjoja kaikkine tarpeineen. Mutta kun sateenvarjo on aivan erilaatuisten osien mixtum compositum [yhdistetty sekoitus], alettiin näitä osia vähitellen valmistaa riippumatta toisistaan eri seutujen liikkeenhaaroissa. Niiden osatuotteet sisältyivät nyt itsenäisinä tuotteina sateenvarjomanufaktuuriin, joka ne vain kokosi yhteen. Jenkit ristivät sellaiset tavarat »assembled articles» (yhdistetyiksi tavaroiksi), jonka nimen ne ansaitsivat etenkin verojen keskityspaikkoina. Niin sateenvarjo »kokosi» ensiksikin 6% aksiiin jokaisen osansa hinnalle ja taas 6% kokonaisu hinnalleen.

nä, tämä sama porvarillinen tietous selittää yhtä äänekkäästi, että kaikinainen yhteiskunnallisen tuotantoprosessin tietoinen valvonta ja sääntely yhteiskunnan taholta on sekaantumista yksityisen kapitalistin loukkaamattomiin omistusoikeuksiin, vapautteen ja itseään määräävään »nerokkuuteen». On hyvin kuvaavaa, että tehdasjärjestelmän innostuneet puoltajat eivät tiedä sanoa mitään pahempaa jokaista yhteiskunnallisen työn yleistä järjestelyä vastaan kuin että se muuttaisi koko yhteiskunnan tehtaaksi.

Jos yhteiskunnallisen työnjaon anarkia ja manufaktuurityönjaon itsevalta ovat kapitalistisen tuotantotavan yhteiskunnassa toistensa edellytyksiä, niin sitä vastoin aikaisemmat yhteiskuntamuodot, joissa ammattien eristyminen on luontoperäisesti kehittynyt, sitten kiteytynyt ja viimein lailla vahvistettu, antavat toisaalta kuvan yhteiskunnallisen työn suunnitelmanmukaisesta ja autoritäärisestä järjestämisestä, samalla kun ne toisaalta sulkevat kokonaan pois työpajatyönjaon tai kehittävät sitä vain kääpiömäisessä mittakaavassa tai vain satunnaisesti ja tilapäisesti.⁵⁹⁾

Esimerkiksi nuo ikivanhat pienet intialaiset yhdyskunnat, joita osaksi vieläkin on olemassa, perustuvat yhteiseen maanomistukseen, maanviljelyksen ja käsityön välittömään yhteyteen ja vakiintuneeseen työnjakoon, joka uusia yhdyskuntia perustettaessa on valmiina suunnitelmana ja perushahmona. Ne muodostavat omavaraisia tuotantokokonaisuuksia, joiden tuotantoalue vaihtelee 100:sta muutamaan tuhanteen acreen. Pääosa tuotteista tuotetaan yhdyskunnan omaa välitöntä tarvetta varten, ei siis tavaranä, ja itse tuotanto on sen tähden riippumaton tavaranvaihdon välittämästä, koko suuren intialaisen yhteiskunnan työnjaosta. Vain tuotteiden ylijäämä muuttuu tavaraksi, sitä paitsi osaksi vasta valtion hallussa, jolle ikivanhoista ajoista saakka suoritetaan tietty osa luontoisverona. Eri osissa Intiaa on erimuotoisia yhdyskuntia. Yksinkertaisimmassa muodossaan yhteisö viljelee yhteisesti maansa ja jakaa sen tuotteet jäsenilleen, samalla kun jokainen perhe harjoittaa kotonaan kehräämistä, kutomista ym. sivutyönä. Tämän samalla lailla työskentelevän joukon ohella tapaamme »pääasukkaan», tuomarin, poliisin ja veronkantajan yhdessä henkilössä; kirjanpitäjän, joka pitää kirjaa maanviljelyksestä ja hoitaa katastrofia, veroluetteloa; kolmannen viranomaisen, joka ahdistelee rikoksenteiki-

⁵⁹⁾ »Voidaan esittää yleisenä sääntönä: mitä vähemmän yhteiskunnassa on työnjaon autoritäärisyyttä, sitä enemmän työnjako kehittyy työpajassa ja sitä enemmän se on yksityisen auktoriteetin armoilla. Autoritäärisuus työpajassa ja autoritäärisuus yhteiskunnassa ovat näin ollen kääntäen verrannollisia toisiinsa.» (*Karl Marx*, »Filosofian kurjuus». Moskova 1971, s. 146.)

jöitä ja suojelee vieraita matkailijoita sekä saattaa heitä kylästä toiseen: rajamiehen, joka vartioi yhteisön rajoja naapuriyhteisöjä vastaan; vedenkaitsijan, joka jakaa veden yhteisistä vesisäiliöistä maanviljelystarkoituksiin; bramiinin, joka suorittaa uskonnolliset menot; koulumestarin, joka opettaa yhteisön lapset kirjoittamaan hiekkiaan ja lukemaan; kalenteribramiinin, joka astrologina ilmoittaa ajat kylvöä ja elonkorjuuta varten sekä hyvät ja pahat hetket kaikkia eri maanviljelystöitä varten; sepän ja kirvesmiehen, jotka valmistavat ja korjaavat kaikki maanviljelystyökalut; savenvalajan, joka tekee kylän kaikki astiat; parturin; pesijän, joka puhdistaa vaatteet; hopeasepän; siellä täällä runoilijan, joka muutamissa yhteisöissä korvaa hopeasepän, toisissa koulumestarin. Näitä kymmenkuntaa henkilöä ylläpidetään koko yhteisön kustannuksella. Jos väkiluku kasvaa, perustetaan uusi yhteisö uutismaalle vanhan mallin mukaan. Yhteisön koneistossa huomataan suunnitelmallinen työnjako, mutta sen manufaktuurijako on mahdoton, koska markkinat sepälle, kirvesmiehelle jne. jäävät muuttumattomiksi, ja kylien suuruuden mukaan yhden sepän, savenvalajan jne. sijasta heitä on korkeintaan kaksi tai kolme.⁶⁰⁾ Laki, joka sääntelee yhteisön työnjaon, vaikuttaa tässä luonnonlain rikkomattomalla arvovallalla: kukin erillinen työläinen, kuten seppä jne., suorittaa kaikki ammattiinsa kuuluvat tehtävät perimätavan mukaisesti, mutta itsenäisesti ja tunnustamatta mitään valtaa työpajansa rajoissa. Näiden omavaraisten yhdyskuntien yksinkertainen tuotantoelimistö, yhdyskuntien, jotka alituisesti uudistuvat samassa muodossa, ja jos ne satunnaisesti hajoavatkin, rakentuvat jälleen samaan paikkaan samannimisinä,⁶¹⁾ antaa avaimen Aasian yhteiskuntien muuttumattomuuden salaisuuteen, joka on niin huomattavan räikeänä vastakohtana Aasian valtioiden alituisille hajoamisille ja uudestaan muodostumisille sekä lakkaamattomille hallitsijasukujen vaihdoksille. Valtiolliset myrskypilvet jättävät yhteiskunnan taloudellisten perusalkaiden rakenteen koskemattomaksi.

Kuten jo aikaisemmin on huomautettu, ammattikuntalait, rajoittamalla tavattomasti niiden kisällien lukua, jotka yksi-

⁶⁰⁾ *Mark Wilks*, Lieutenant Colonel. »Historical Sketches of the South of India». London 1810—1817, v. I, p. 118—120. Hyvän yleisesityksen intialaisen yhteisölaitekseen eri muodoista tapaa *George Campbellin* teoksesta »Modern India». London 1852.

⁶¹⁾ »Tällä yksinkertaisella tavalla... ovat maan asukkaat eläneet ikimuistoisista ajoista. Kylien rajoja on vain harvoin muutettu; ja vaikka itse kyliä ovat kerran toisensa jälkeen vahingoittaneet ja jopa hävittäneetkin sota, nälänhätä ja ruttotaudit, ne on siitä huolimatta rakennettu uudestaan ja niissä ovat polvesta polveen säilyneet sama nimi, samat rajat, samat harrastukset sekä samat perheet. Kylien asukkaat eivät välitä siitä, että valtakunnat sortuvat ja hajoavat; niin kauan kuin kylä jää ehjäksi, heille on yhdentekevää, mille vallalle se luovutetaan tai minkä valtiaan alaiseksi se joutuu; kylän sisäinen talous pysyy muuttumattomana.» (*Th. Stamford Raffles*, late Lieut. Gov. of Java. »The History of Java». London 1817, v. I, p. 285.)

tyinen käsityömestari sai pitää työssään, estivät siten säännöllisesti hänen muuttumistaan kapitalistiksi. Samoin hän sai pitää kisällejä yksinomaan siinä käsityössä, jossa hän itse oli mestari. Ammattikunta suojeli itseään mustasukkaisesti kaikilta hyökkäyksiltä kauppapääoman, ainoan vastassaan olevan vapaan pääomamuodon, taholta. Kauppias saattoi ostaa kaikkia muita tavaroita, mutta ei työtä tavarana. Häntä siedettiin vain käsityötuotteiden kustantajana. Jos ulkonaiset olosuhteet vaativat suurempaa työnjakoa, entiset ammattikunnat jakoutuivat alalajeihin tai uusia ammattikuntia kerrostui vanhojen rinnalle, kuitenkin niin, ettei eri käsitöitä yhdistetty samaan työpajaan. Ammattikuntajärjestelmä, vaikka ammattien erottaminen, eristäminen ja kehittäminen olivatkin manufaktuuriajan aineellisia edellytyksiä, ei siis sallinut manufaktuurityönjakoa. Ylipäänsä työmies ja hänen tuotantovälineensä pysyivät toistensa yhteydessä yhtä kiinteästi kuin simpukka kuorensa, ja niinpä siis puuttui manufaktuurin ensimmäistä perustaa: tuotantovälineiden itsenäistymistä pääomaksi työmiestä vastaan.

Koko yhteiskunnan sisäinen työnjako, olipa se sitten tavaravaihdon välittämä tai ei, esiintyy mitä erilaisimmissa yhteiskuntataloudellisissa muodostumisissa, mutta manufaktuurityönjako on kapitalistisen tuotantotavan aivan erityinen luomus.

5. MANUFAKTUURIN KAPITALISTINEN LUONNE

Suurehkon työläisjoukon keskittyminen saman pääoman käskettäväksi on luontoperäinen lähtökohta manufaktuurille samoin kuin yleensä yhteistoiminnalle. Ja päinvastoin manufaktuurityönjako tekee käytettyjen työläisten lukumäärän kasvamisen tekniseksi välttämättömyydeksi. Oleva työnjako määrää nyt yksityiselle kapitalistille sen työläisminimin, joka hänen on käytettävä. Toisaalta suuremman työnjaon edullisuus perustuu työläisten luvun uuteen lisäämiseen, joka voi tapahtua vain siten, että tietyn työpajan kaikkia tuotantoryhmiä lisätään määrättyssä suhteessa. Mutta vaihtelevan pääomanosan kasvaessa täytyy kasvaa myös pysyvän pääomanosan, ja sitä paitsi rinnan yhteisten tuotantoehtojen, kuten rakennusten, uunien ym., lisääntymisen kanssa täytyy lisääntyä — ja paljoa nopeammin kuin työläisten luvun — myös raaka-ainemäärän. Tietyissä ajassa tietyn työnpaljouden kuluttama raaka-ainemäärä lisääntyy samassa suhteessa kuin kasvaa työnjaosta aiheutuva työn tuotantovoima. Näin ollen yksityiselle kapitalistille välttämättömän vähimmäispääoman kasvu eli yhteiskunnallisten elinhyödykkei-

den ja tuotantovälineiden lisääntyvä muuttuminen pääomaksi on siis manufaktuurin teknisestä luonteesta johtuva laki.⁶²⁾

Samoin kuin yksinkertaisessa yhteistoiminnassa on manufaktuurissakin toimiva työruumis pääoman olomuoto. Useista yksilöllisistä osatyöläisistä kokoonpantu yhteiskunnallinen tuotantokoneisto kuuluu kapitalistille. Töiden yhdistämisestä johtuva tuotantovoima esiintyy siis pääoman tuotantovoimana. Varsinainen manufaktuuri alistaa entisen itsenäisen työmiehen pääoman käskyvallan ja kurin alaiseksi ja synnyttää sitä paitsi itse työläisten keskuuteen hierarkisen jäsentelyn. Kun yksinkertainen yhteistoiminta jättää yksityisten työtavan suurin piirtein muuttumattomaksi, mullistaa manufaktuuri sen perinpohjin ja tarttuu yksilöllisen työvoiman juuriin. Manufaktuuri surkastaa työläisen epänormaalisuuteen saakka kehittämällä hänen erikoistaitoaan ikään kuin kasvihuoneessa ja tukahduttaen kokonaisen maailman tuotantovietejä ja taipumuksia, kuten Argentiinassa tapetaan eläin, jotta voitaisiin saada sen nahka tai tali. Ei ainoastaan erillisiä osatöitä jaeta eri yksilöiden kesken, vaan yksilö itse jaetaan, muutetaan osatyön automaattiseksi käyttökoneistoksi⁶³⁾ ja toteutetaan Menenius Agrippan¹¹² typerä satu, jossa ihminen esitetään vain oman ruumiinsa osana.⁶⁴⁾ Kun työläinen alkuaan myy työvoimansa pääomalle siksi, että häneltä puuttuvat aineelliset välineet tavaran tuotantoa varten, niin nyt häneltä kieltää itse hänen yksilöllinen työvoimansa palveluksen, jollei sitä myydä pääomalle. Se toimii nyt ainoastaan sellaisessa yhteydessä, joka on olemassa vasta sen myynnin jälkeen, kapitalistin työpajassa. Luonnollisilta ominaisuuksiltaan kykenemättömänä tekemään mitään itsenäisesti manufaktuurityöläinen harjoittaa tuottavaa toimintaa enää ainoastaan kapitalistin työpajan tarvekaluna.⁶⁵⁾ Samoin kuin valitun kansan otsaan oli kirjoitettu, että se on Jehovan

⁶²⁾ »Ei riitä, että yhteiskunnassa on käsitöiden alaosastoihin jakamiseen tarvittava pääoma» (pitäisi olla: siihen tarpeelliset elinhyödykkeet ja tuotantovälineet); »sitä paitsi on vielä tarpeen, että tätä pääomaa on kasautunut yrittäjien käsiin siinä määrin, että he kykenevät harjoittamaan tuotantoa suuressa mittakaavassa... Kuta enemmän työnjako lisääntyy, sitä suurempaa pääomaa (työkaluissa, raaka-aineissa jne.) vaatii saman työlämäärän alituinen työssä pitäminen.» (*Storch*, »Cours d'Économie Politique», pariisilainen julkaisu, I, s. 250, 251.) »Tuotantovälineiden keskittyminen ja työnjako ovat yhtä erottamattomia toisistaan kuin julkisen vallan keskittymisen ja yksityisetujen hajaantuminen politiikassa.» (*Karl Marx*, »Filosofian kurjuus», Moskova 1971, s. 149.)

⁶³⁾ Dugald Stewart nimittää manufaktuurityöläisiä »eläviksi automaateiksi... joita käytetään osatöihin.» (*Dugald Stewart*, mt., s. 318.)

⁶⁴⁾ Korallella on jokainen yksilö todellisuudessa koko ryhmän vatsana. Mutta se tuo niille ravintoainetta eikä vie sitä pois niin kuin roomalainen patriisi.

⁶⁵⁾ »Työmies, joka hallitsee kokonaista ammatinhaaraa, voi mennä mihin hyvänsä työhön etsimään toimeentuloaan; toinen» (manufaktuurityöläinen) »ei ole muuta kuin tarvekalu, jolla erotettuna toverelstaan ei ole kelpoisuutta eikä riippumattomuutta ja joka siis on pakotettu alistumaan siihen lakiin, mikä hänelle nähdään hyväksi määrätty.» (*Storch*, »Cours d'Économie Politique», édit. Pétersbourg 1815, t. I, p. 204.)

omaisuutta, aivan samoin työnjako painaa manufaktuurityöläiseen leiman, joka merkkää hänet pääoman omaisuudeksi.

Tietoja, ymmärrystä ja tahtoa, joita itsenäinen talonpoika tai käsityöläinen kehittää, vaikkakin vain pienessä määrässä — samoin kuin villin koko sotataito ilmenee hänen mieskohtaisessa viekkauudessaan — vaaditaan nyt enää vain työpajalta kokonaisuudessaan. Tuotannon henkiset voimat laajenevat yhteen suuntaan, koska ne häviävät moneen suuntaan. Sen mitä osatyöläiset menettävät, keskittyy heitä vastaan pääomaan.⁶⁶⁾ Aineellisen tuotantoprosessin henkisten voimien asettaminen työläisiä vastaan vieraana omaisuutena ja heitä vallitsevana mahtina on tulos manufaktuurityönjaosta. Tämä eroamisprosessi alkaa yksinkertaisessa yhteistoiminnassa, jossa kapitalisti yksityisten työläisten suhteen edustaa yhteiskunnallisen työruumiin ykseyttä ja tahtoa. Se kehittyy manufaktuurissa, joka silpoo työläisen osatyöläiseksi. Se tulee täydelliseksi suurteollisuudessa, joka erottaa tieteen itsenäisenä tuotantovoimana työstä ja pakottaa sen palvelemaan pääomaa.⁶⁷⁾

Manufaktuurissa kokonaistyöläisen ja siis myös pääoman yhteiskunnallisesta työvoimasta rikastumisen ehtona on työläisen yksilöllisen työvoiman köyhtyminen.

»Tietämättömyys on teollisuuden samoin kuin taikauskonkin äiti. Ajattelu ja mielikuviutus voivat erehtyä; mutta tottumus jalan tai käden liikuttamiseen ei riipu näistä kummastakaan. Manufaktuurit menestyvät siis parhaiten siellä, missä eniten laiminlyödään henki pitämällä työpajaa koneena, jonka osia ihmiset ovat.»⁶⁸⁾

Todella eräät manufaktuurit käyttivätkin 1700-luvun puolivälissä mielellään puoleksi tylsämielisiä erinäisiin tehtäviin, jotka olivat yksinkertaisia, mutta kuitenkin tehdassalaisuuksia.⁶⁹⁾

Adam Smith sanoo: »Useimpien ihmisten henki kehittyy välttämättömästi heidän jokapäiväisistä toimistaan ja niiden mukaiseksi. Ihmisellä, joka käyttää koko elämänsä joidenkin yksinkertaisten tehtävien suorittamiseen... ei ole mitään tilaisuutta eikä välttämättömyyttä kehittää henkisiä kykyjään tai harjoittaa ymmärtämystään... Hän tulee yleensä niin tylsäksi ja tietämättömäksi kuin ihmisolennolle on mahdollista.»

Kuvailtuaan osatyöläisen tylsyyttä Smith jatkaa:

⁶⁶⁾ A. Ferguson, mt., s. 281: »Toinen lienee voittanut, minkä toinen on menettänyt.»

⁶⁷⁾ »Tieteen mies ja tuottava työläinen ovat kaukana erillään toisistaan, ja sen sijaan, että tiede työläisen käsissä lisäisi hänen tuotantovoimaansa hänen omaksi edukseen, se on melkein kaikkialla asettanut häntä vastaan... Tietous tulee väliseksi, joka voidaan erottaa työstä ja asettaa vastustamaan sitä.» (W. Thompson, »An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth». London 1824, p. 274.)

⁶⁸⁾ A. Ferguson, mt., s. 280.

⁶⁹⁾ J. D. Tuckett, »A History of the Past and Present State of the Labouring Population». London 1846, v. 1, p. 148.

»Hänen kaikkea vaihtelua vailla olevan elämänsä yksitoikkoisuus turmelee luonnollisesti myös hänen henkensä rohkeuden... Se hävittää yksinpä hänen ruumiinsa tarmonkin ja tekee hänet kykenemättömäksi käyttämään voimaansa reippaasti ja kestävästi muuhun kuin siihen erikoistoimeen, johon hänet on pantu. Hänen taitavuutensa hänen erityiseen työhönsä näyttää siis olevan hankittu hänen älyllisten, yhteiskunnallisten ja sotilaallisten kykyjensä kustannuksella. Mutta kaikissa teollisissa ja sivistyneissä yhteiskunnissa tämä on se tila, johon työtätekevän köyhän (the labouring poor), ts. kansan suuren joukon, täytyy välttämättä vajota.»⁷⁰⁾

Työnjaosta johtuvan kansanjoukkojen täydellisen surkastumisen ehkäisemiseksi Adam Smith suosittelee kansanopetusta valtion puolesta, vaikkakin homeopaattisen varovaisissa annoksissa. Johdonmukaisesti polemisoi sitä vastaan hänen ranskan-tajansa ja selittäjänsä Garnier, josta Ranskan ensimmäisen keisarikunnan aikana tietenkin tuli senaattori. Kansanopetus olisi muka vastoin työnjaon peruslakeja ja sen kautta

»tuomittaisiin kuolemaan koko meidän yhteiskuntajärjestyksemme». »Samoin kuin kaikki muutkin työnjaot», hän sanoo, »tulee myös ruumiillisen ja henkisen työn⁷¹⁾ välinen jako yhä selvemmäksi ja tarkemmin määrättyksi sitä mukaa kuin yhteiskunta» (hän käyttää oikein tätä käsitettä pääomasta, maaomaisuudesta ja niiden valtiosta) »rikastuu. Samoin kuin kaikki muutkin, on tämäkin työnjako aikaisemman edistyksen seuraus ja tulevan edistyksen syy... Saako siis hallitus vaikuttaa tätä työnjakoa vastaan ja ehkäistä sen luonnollista kulkua? Saako se käyttää osan valtion tuloista yritykseen hämmentää ja sekoittaa toisiinsa kaksi työluokkaa, jotka pyrkivät jakautumaan ja eroamaan toisistaan?»⁷²⁾

Jokin määrä henkistä ja ruumiillista surkastumista liittyy erottamattomasti myös yleiseen yhteiskunnalliseen työnjakoon. Mutta kun manufaktuuriaika vie paljon pitemmälle tämän työnhaarojen yhteiskunnallisen silpoutumisen ja kun toisaalta vasta se omituisen työnjakoineen vaikuttaa turmelevasti yksityisen ihmisen elinjuuriin, niin manufaktuuriaika antaa myös ensiksi ainekset ja aiheen teolliselle patologialle.⁷³⁾

⁷⁰⁾ A. Smith, »Wealth of Nations», b. V, ch. 1, art. II. Fergusonin oppilaana, joka oli esittänyt työnjaon epäedulliset seuraukset, Smith oli täysin selvillä tästä kohdasta. Teoksensa alussa, jossa työnjakoa ylistetään ex professo [ammatin vuoksi], hän vain ohimennen viittaa siihen yhteiskunnallisten epätasaisuuksien lähteenä. Vasta viidennessä, valtiantuloille omistetussa kirjassa hän kertoo Fergusonia. Olen teoksessani »Filosofian kurjuus» esittänyt sen, mikä on tarpeellista tietää Fergusonin, Adam Smithin, Lemonteyn ja Sayn historiallisesta yhteydestä työnjaon arvoitelussa; siinä olen myös ensiksi esittänyt manufaktuuri-työnjaon kapitalistisen tuotantotavan erikoisena muotona. (Karl Marx, »Filosofian kurjuus». Moskova 1971, s. 138—149.)

⁷¹⁾ Ferguson sanoo ju teoksessaan »History of Civil Society». Edinburgh 1707, p. 281: »Itse ajattelukin voi tällä työnjaon aikakaudella tulla erikoiseksi ammatiksi.»

⁷²⁾ G. Garnier, V osa käännösteosta [Smithin]. s. 4—5.

⁷³⁾ Ramazzini, käytännöllisen lääketieteen professori Paduasta, julkaisi 1700 teoksensa »De morbis artificum», käännetty ranskaksi 1777, painettu uudestaan 1841 teoksessa »Encyclopédie des sciences Médicales. 7ème Division Auteurs Classiques». Suurteollisuuden aikakausi on tietysti suuresti lisännyt hänen luetteloaan työväen taudeista. Ks. muun muassa »Hygiène physique et morale de l'ouvrier dans les grandes villes en général, et dans la ville de Lyon en particulier». Par le Dr. A. L. Fonieret, Paris 1858, ja R. H. Rohatzen, »Die Krankheiten welche verschiedenen Ständen, Altern und Geschlechtern eigenthümlich sind», 6 Bände. Ulm 1840. Society of Arts¹¹³ asetti 1854

Ihmisen jakaminen alaosastoihin on samaa kuin hänen mestaamisensa, jos hän ansaitsee kuolemantuomion, hänen salamurhansa, jollei hän sitä ansaitse. Työn alaosastoihin jakaminen on kokonaisen kansan salamurha.»⁷⁴⁾

Työnjakoon perustuva yhteistoiminta eli manufaktuuri on alkuaikanaan luonnollinen ilmiö. Niin pian kuin se on jonkin verran vakiintunut ja laajentunut, se tulee kapitalistisen tuotantotavan tietoiseksi, suunnitelmalliseksi ja järjestelmälliseksi muodoksi. Varsinaisen manufaktuurin historia osoittaa, kuinka sille ominainen työnjako saa sopivat muotonsa aluksi kokemuksen perusteella ja ikään kuin toimivien henkilöiden selän takana, mutta sitten, samoin kuin ammattikunnallinen käsityökin, koettaa pysyttää kerran saavutetun muotonsa perinteellisenä, ja yksityisissä tapauksissa pysyttääkin sen vuosisaatoja. Jos tämä muoto muuttuu, niin se tapahtuu — sivuseikkoja lukuun ottamatta — aina vain työvälaineissä tapahtuneen valankumouksen johdosta. Uudenaikainen manufaktuuri — en puhu tässä koneisiin perustuvasta suurteollisuudesta — joko löytää *disjecta membra poetae* [eri jäsenensä] jo valmiina, esim. vaateollisuuden tavoin suurissa kaupungeissa, joissa se syntyy, ja sen on vain koottava ne niiden hajaannustilasta, tai työnjaon periaate on aivan kuin kämmenellä, koska käsityömäisen tuotannon eri suoritukset (esim. kirjansitomisessa) voidaan yksinkertaisesti jakaa vain erikoistyöläisille. Ei tarvita enää viikonkaan kokemusta, jotta sellaisissa tapauksissa saataisiin selville kutakin tehtävää varten tarvittavien käsiin lukumäärä.⁷⁵⁾

Manufaktuurityönjako jäsenteele käsityötoiminnan, erikoistaa työkalut, muodostaa osatyöläiset, ryhmittää sekä yhteenliittää heidät kokonaiskoneistoksi ja tekee siten yhteiskunnalliset työprosessit laadullisesti jäsennellyiksi sekä määrällisesti tasasuhtaisiksi, ts. synnyttää yhteiskunnallisen työn tietyn järjestelyn ja kehittää samalla työn uuden, yhteiskunnallisen tuotantovoiman. Yhteiskunnallisen tuotantoprosessin erityisesti kapitalistisena muotona — ja siltä historialliselta perustalta, jolta se syntyy, se ei voinut kehittyä muutoin kuin kapitalistisessa muodossa — se on vain erityinen menettelytapa suhteellisen

komitean teollisten tautien tutkimista varten. Tämän komitean kokoomien todistus-kappaleiden luettelo on Twickenham Economic Museum'in katalogissa. Tärkeätä aineistoa on myös virallisissa »Reports on public Health». Ks. myös: *Eduard Reich*, M. D. »Ueber die Entartung des Menschen». Erlangen 1868.

⁷⁴⁾ *D. Urquhart*, »Familiar Words». London 1855, p. 119. Hegelillä oli hyvin kerettiläiset mielipiteet työnjaosta. »Sivistyneinä ihmisinä voi lähinnä pitää sellaisia, jotka osaavat tehdä kaiken, minkä muut tekevät», hän sanoo »Oikeusfilosofiassaan».¹¹⁴

⁷⁵⁾ Hyväntahtoista uskoa siihen keksijäneroon, jota muka yksityinen kapitalisti a priori käyttää työnjaossa, tapaa enää ainoastaan saksalaisilla professoreilla, sellaisilla kuin esim. herra Roscher. Hän omistaa kapitalistille, jonka jupiterinpästä työnjako muka valmiina lähtee, kiitokseksi »erinäisiä työpalkkoja». Työnjaon enempi tai vähempi käyttäminen riippuu kukkaron mitasta, ei neron suuruudesta.

lisäarvon tuottamiseksi eli pääomanarvon — jota sanotaan yhteiskunnalliseksi rikkaudeksi, »Wealth of Nations» jne. — itelisääntymiseksi työläisten kustannuksella. Se ei ainoastaan kehittä työn yhteiskunnallista tuotantovoimaa kapitalistin hyväksi työläisen asemesta, vaan tekee sen yksityistä työmiestä surkastuttamalla. Se luo uusia edellytyksiä pääoman herruudelle työn yli. Kun se siis toisaalta esiintyy historiallisena edistyneenä ja välttämättömänä kehityskohtana yhteiskunnan taloudellisessa muodostumisprosessissa, niin toisaalta se esiintyy sivistyneen ja hienostuneen riiston välineenä.

Kansantaloustiede, joka vasta manufaktuurikaudella alkaa esiintyä erityisenä tieteenä, käsittelee yhteiskunnallista työnjakoa yleensä vain manufaktuurityönjaon kannalta⁷⁶⁾ keinona tuottaa samalla työmäärällä enemmän tavaraa ja siten halventaa tavarantoimintoja sekä kiihdyttää pääoman kasautumista. Jyrkkänä vastakohtana tälle määrän ja vaihtoarvon merkityksen korostamiselle klassisen muinaisuuden kirjailijat puhuvat yksinomaan laadusta ja käyttöarvosta.⁷⁷⁾ Yhteiskunnallisten tuotantohaarojen eristymisen johdosta tavarat tulevat paremmin tehdyiksi, ihmiset valitsevat harrastustensa ja lahjojensa mukaisia toimialoja⁷⁸⁾ ja ilman toimialan rajoitusta ei voida missään saada mitään huomattavaa aikaan.⁷⁹⁾ Työnjako siis parantaa tuotteen ja tuottajan. Ja jos klassisen antiikin kirjai-

⁷⁶⁾ Vanhemmat kirjailijat, kuten esim. Petty tai teoksen »Advantages of the East-India Trade» tuntematon tekijä ym., käsittelevät paremmin kuin Adam Smith manufaktuurityönjaon kapitalistisen luonteen.

⁷⁷⁾ Uuden aikaisten joukossa ovat poikkeuksina vain jotkut 1700-luvun kirjailijat, jotka työnjaosta puhuessaan jäljittelivät miltei yksinomaan vanhan ajan kirjailijoita. Sellaisia ovat Beccaria ja James Harris. Niinpä Beccaria sanoo: »Oma kokemus osoittaa jokaiselle, että se, joka kohdistaa taitonsa ja järkensä yhäti samanlaisiin töihin ja tuotteisiin, saavuttaa tällöin kevyemmin runsaamman ja paremman menestyksen... kuin jos jokaisen tulisi tuottaa itselleen kaikki mitä hän tarvitsee... Täten siis sekä yhteisön että yksilön hyödyksi ihmiset jakautuvat eri luokkiin ja säätyihin.» (*Cesare Beccaria*, »Elementi di Economia Publica», julk. Custodi, Parte Moderna, t. XI, p. 28.) James Harris, sittemmin Malmesburyn jaarli, kuuluisa »Diaries»-julkaisuistaan [»Päiväkirjoistaan»] lähettiläsajaltaan Pietarissa, sanoo itse viitteessä teokseensa »Dialogue concerning Happiness». London 1741.¹¹⁶ (myöhemmin painettu uudelleen teoksessa »Three treatises etc.», 3nd ed. London 1772): »Koko» (»ammattien jaosta lähtevä») »todistus siitä, että yhteiskunta on luonnollinen, on otettu Platonin 'Valtion' toisesta kirjasta.»

⁷⁸⁾ Niinpä esim. »Odysseissa», laulu XIV, säkeistö 228, sanotaan: »ἄλλος γὰρ τ' ἄλλοισιν ἀνὴρ ἐπιτέρεται ἔργοις» [»Sillä toista miellyttää tämä toimi, toista toinen»], ja Arkhilokhos sanoo Sextus Empricuksella: »ἄλλος ἄλλῳ ἐν ἔργῳ χαρῆσθαι ταῖσ' αὐτοῦ» [»tämä toimi tuottaa iloa yhden sydämelle, tuo — toisen»].¹¹⁷⁾

⁷⁹⁾ »Πολλ' ἠτίσταντο ἔργα, χαρῶ; δ' ἠτίσταντο πάντα.» [»Hän taisi monia tehtäviä, mutta ne kaikki hän taisi luonosti.»] — Ateenalainen tunsi olevansa tavarantuottajana etevämpi spartalaisista, koska jälkimmäisellä sodassa oli kyllä käytettävään ihmisiä mutta ei rahaa, niin kuin Thukydides antaa Perikleen sanoa puheessa, jolla hän kannustaa ateenalaisia Peloponnesolaissotaan: «σώμασι τε ἐτοιμότεροι οἱ ἀσούρητοι τῶν ἀνθρώπων ἢ χρήμασι πολυμυτι» [»Ne ihmiset, jotka elävät omasta työstään ovat altitimpia taistelemaan ruumiillaan kuin rahoillaan.»] (Thukydides, kirja I, luku 141.) Kuitenkin heidän ihanteenaan ja jopa aineellisesakin tuotannossa pyysi ἀδύραξια [omavaraisuus], joka on työnjaon vastakohta: »πῶς ὂν γὰρ τὸ εὐ παρὰ τοῦτον καὶ τὸ ἀδύραξ;» [»mistä syntyy hyvinvointi, sieltä itsenäisyyskin»]. Samalla on muistettava, että vielä 30 tyrannin kukistamisen aikana¹⁷ ei ollut edes 5000 ateenalaista ilman maanomaisuutta.

lijat mainitsevatkin satunnaisesti myös tuotemäärän lisääntymisestä, niin se tapahtuu vain käyttöarvon suurempaan runsauteen viittaamalla. Ei tavallakaan ajatella vaihtoarvoa eikä tavaroiden halpenemista. Tämä käyttöarvon kanta on vallitsevana sekä Platonilla,⁸⁰⁾ joka käsittelee työnjakoa yhteiskunnan säätyihin jakautumisen perustana, että Ksenofonilla,⁸¹⁾ joka luonteenomaisella porvarillisella vaistollaan lähenee enemmän työpajatyönjakoa. Mikäli Platonin tasavallassa¹¹⁸ työnjako esitetään valtion muodostavana periaatteena, se on vain egyptiläisen kastilaitoksen ateenalaista ihannoimista, samoin kuin hänen muille aikalaisilleenkin, esim. Isokrateelle,⁸²⁾ Egypti kävi teollisuuden mallimaasta ja säilytti tämän merkityksensä vielä Rooman keisariajan kreikkalaisillekin.⁸³⁾

Varsinaisella manufaktuurikaudella, ts. kaudella, jolloin

⁸⁰⁾ Platon johtaa yhteisön sisäisen työnjaon yksilöiden tarpeiden moninaisuudesta ja heidän taipumustensa yksipuolisuudesta. Päänäkökohtana hänellä on se, että työntekijän on mukauduttava työn mukaan eikä työn tekijänsä mukaan, mikä on välttämätöntä, jos työntekijä harjoittaa useita taitoja yhtäaikaa, siis yhtä tai toista sivutyönään. »Työ ei tavallisesti odota työntekijän joutoaikaa, vaan työntekijän tulee tehdä sitä uutterasti eikä ottaa sitä kevyesti. — Tämä on välttämätöntä. — Sillä kaikki tulee tehdyksi runsaammin, kauniimmin ja vaivattomammin kun jokainen tekee vain yhtä työtä, lahjojensa mukaan ja oikeaan aikaan, ilman että muut työt häntä häiritsevät.» (»Respublica», I, II, ed. Baier, Orelli ym.) Samoin sanoo Thukydidēs, kirja I, luku 142: »Merenkulkua on taito samoin kuin mikä muu hyvänsä, eikä sitä voida noin vain sivutyönä harjoittaa, vaan päinvastoin mitään muuta ei voida sen ohessa harjoittaa.» Jos työn, Platon sanoo, täytyy odottaa tekijänsä, menetetään usein tuotannon ratkaiseva kohta, työn oikea aika lyödään laimin ja valmistelu turmeltuu (»εργον χαίρον διαλλυται»). Sama platonilainen aate tavataan uudelleen englantilaisten valkaisuaitosten omistajien vastalauseessa sitä tehdaslain määräystä vastaan, joka säättää kaikille työläisille määrätyn ruoka-ajan. Heidän liikkeensä ei muka voi sopeutua työläisten mukaan, sillä »sukimista, huuhtomista, valkaisuamista, mankeloimista, silittämistä ja värjäämistä ei voida keskeyttää määrättyksi hetkeksi ilman vahingonvaaraa... Saman pakollisen päivällistunnin määrääminen kaikille työmiehille voi mahdollisesti saattaa kallisarvoisia tavaroita vahingonvaaralle alttiiksi loppuun saakka suorittamattoman käsittelyn takia.» Le platonisme ou va-t-il se nicher! [Mihinkä vielä platonilaisuus pesi-tyneekään!]

⁸¹⁾ Ksenofon kertoo, ettei ainoastaan ole kunniakasta saada ruokaa Persian kuninkaan pöydästä, vaan että nämä ruoat ovat paljoa maukkaampia kuin muut. »Ja tämä ei ole ihmeteltävää, sillä samoin kuin muutkin taidot suurissa kaupungeissa ovat erittäin täydellisiä, samoin kuninkaalliset ruokalajitkin valmistetaan aivan erikoisella tavalla. Pienissä kaupungeissa sama mies tekee vuoteita, ovia, auroja ja pöytiä; usein hän sitä paitsi rakentaa taloja ja on tyytyväinen, kun hän edes siten saa toimeentuloaan varten riittävän määrän liiketuttavia. On aivan mahdotonta, että ihminen, joka tekee niin monenlaista, tekisi kaikki hyvin. Mutta suurissa kaupungeissa, missä kukin yksityinen tapaa useita ostajia, riittää yksikin käsityö elättämään miehensä. Usein siihen ei tarvita koko käsityötäkään, vaan yksi tekee miesten, toinen naisten kenkiä. Siellä täällä joku elää vain kenkien ompelemisella, toinen leikkaamisella; joku ainoastaan leikkaa vaatteita, toinen panee vain kokoon kappaleet. Väistämätöntä on, että yksinkertaisimman työn tekijä tekee sen myös ehdottomasti parhaiten. Samoin on laita keittotaidon.» (»Ksenofon», »Cyropaedia», I, VIII, cap. 2.) Tässä pidetään silmällä yksinomaan käyttöarvon toivottua laatua, vaikka jo Ksenofon tietää, että työnjaon asteikko riippuu markkinoiden laajuudesta.

⁸²⁾ »Hän» (Busiris) »jakoi kaikki eri kasteihin... käski, että samojen oli aina tehtävä samanlaista työtä, koska hän tiesi, että ne, jotka vaihtelevat tehtäviään, eivät tule perusteelliseksi missään tehtävässä; mutta ne, jotka pysyvät aina samoissa töissä, tekevät kaiken mitä täydellisimmin. Todella näemmekin, että taidoissaan ja ammateissaan egyptiläiset ovat voittaneet kilpailijansa paremmin kuin mestari hätiköitsijän, ja ne laitokset, joilla he ovat säilyttäneet kuninkuuden ja valtiomuotonsa, ovat niin erinomaiset, että kuuluisat filosofit, jotka ovat ottaneet niistä puhuaakseen, ovat kiittäneet Egyptin valtiomuotoa ennen muita.» (»Isokrates», »Busiris», cap. 8.)

⁸³⁾ Vrt. Diodorus Siculus [»Diodor's v. Sicilien Historische Bibliothek», B. I, 1831].

manufaktuuri on kapitalistisen tuotantotavan vallitseva muoto, sen omien tendenssiensä täydellinen toteuttaminen kohtaa monenlaisia esteitä. Vaikka manufaktuuri synnyttääkin, kuten näimme, työläisten hierarkisen jakautumisen ohella ammattitaitoisten ja ammattitaidottomien työläisten yksinkertaisen jaon, viimeksi mainittujen lukumäärä pysyy edellisten paljoa suuremman vaikutuksen takia hyvin rajoitettuna. Vaikkakin se sovittaa erilliset suoritukset elävien työelimiensä vaihtelevan kypsytyden, voiman ja kehityksen asteen mukaan, ja siis pyrkii naisten ja lasten tuottavaan käyttämiseen, tämä pyrkimys raukeaa yleensä miestyöntekijäin tottumuksiin ja vastarintaan. Vaikka käsityötoiminnan silpoutuminen alentaa työläisten koulutuskustannuksia ja siis arvoa, pysyy pitempi oppiaika kuitenkin välttämättömänä vaikeampaa erikoistyötä varten, ja työläiset pitävät sitä mustasukkaisesti yllä silloinkin kun se on tarpeeton. Me tapaamme esim. Englannissa laws of apprenticeship [loppiopikalait] seitsenvuotisine oppiaikoineen täydessä voimassa manufaktuuriajan loppuun saakka, ja vasta suurteollisuus kumosi ne. Kun käsityötaito pysyy manufaktuuriin perustana, eikä sen toimivalla kokonaiskoneistolla ole mitään itse työläisistä riippumatonta objektiivista luurankoa, niin pääoma joutuu alituisesti taistelemaan työläisten niskoittelua vastaan.

»Ihmislunonteen heikkous», ystävämme Ure huudahtaa, »on niin suuri, että kuta taitavammaksi työmies tulee, sitä itsepäisemmäksi ja vaikeammin käsiteltäväksi hän käy, ja sitä suurempaa vahinkoa hän siis tuottaa kokonaiskoneistolle kummallisilla oikuillaan.»⁸⁴⁾

Kautta koko manufaktuuriajan on läpikäyvänä valitus työläisten kurittomuudesta.⁸⁵⁾ Ja jollei meillä olisi silloisten kirjailijain todistuksia, niin jo yksistään tosiasiat, että 1500-luvulta suurteollisuuden aikaan saakka pääoma ei ole onnistunut anastamaan manufaktuurityöläisten koko aikaa, että manufaktuurit ovat lyhytikäisiä ja siirtyvät työläisten mukana maasta toiseen, jo yksistään nämä tosiasiat puhuisivat yhtä paljon kuin kokonaiset kirjastot. »Järjestys on saatava aikaan tavalla tai toisella», huudahtaa 1770 usein mainitsemamme teoksen »Essay on Trade and Commerce» tekijä. »Järjestystä», kaikuu 66 vuotta myöhemmin tri Andrew Uren suusta, »järjestystä» puuttui »työnjaon skolastiseen dogmiin» perustuvalta manufaktuurilta ja »Arkwright loi järjestyksen».

Manufaktuuri ei voinut myöskään vallata yhteiskunnallista tuotantoa koko sen laajuudessa eikä mullistaa sitä perin pohjin.

⁸⁴⁾ Ure, »Philosophy of Manufactures», p. 20.

⁸⁵⁾ Tekatissä sanottu kohdistuu paljon enemmän Englantiin kuin Ranskaan, ja enemmän Ranskaan kuin Hollantiin.

Se saavutti huippukohtansa taloudellisena taideteoksena kaupunkilaiskäsityön ja maalaisen kotiteollisuuden laajalla pohjalla. Sen oma ahdas tekninen pohja joutui tietyllä kehitystasolla ristiriitaan sen itsensä luomien tuotantotarpeiden kanssa.

Manufaktuurin täydellisimpiä luomuksia oli työpaja itse työvälineiden ja etenkin jo tällöin käytettyjen monimutkaisten mekaanisten laitteiden tuottamista varten.

Ure sanoo: »Sellainen työpaja tarjosi silmälle työnjaon moninaisine asteineen. Poralla, taltalla, sorvilla oli kullakin omat työmiehensä hierarkisesti järjestettyinä taitavuutensa mukaan.»

Tämä manufaktuurityönjaon tuote tuotti puolestaan koneet. Ne tekevät lopun käsityömäisestä toiminnasta yhteiskunnallisen tuotannon johtavana periaatteena. Siten toisaalta poistuu työmiehen elinkautisen osatehtävään kytkemisen tekninen perusta. Toisaalta luhistuvat ne rajat, jotka tämä periaate vielä asetti pääoman herruudelle.

Koneet ja suurteollisuus

1. KONEIDEN KEHITYS

John Stuart Mill sanoo »Kansantaloustieteen periaatteis-
saan»:

»Kyseenalaista on, ovatko kaikki tähän asti tehdyt mekaaniset keksin-
nöt helpottaneet yhdenkään ihmisolennon päivänvaivoja.»⁸⁶⁾

Mutta se ei suinkaan olekaan kapitalistisesti käytettyjen
koneiden tarkoitus. Samoin kuin kaiken muunkin työn tuotan-
toivoiman kehityksen, niiden pitää halventaa tavaroiden hintaa
ja lyhentää sitä osaa työpäivästä, jonka työläinen käyttää itsel-
leen, sekä pidentää siten toista osaa hänen työpäivästään, jonka
hän antaa ilmaiseksi kapitalistille. Koneet ovat lisäarvon
tuottamisen välineitä.

Tuotantotavan kumouksen lähtökohtana manufaktuurissa on
työvoima, suurteollisuudessa työväline. Ensiksikin on siis tut-
kittava, miten työväline muuttuu työkalusta koneeksi, tai missä
kone eroaa käsityökalusta. Tässä tulevat kysymykseen vain
suuret, yleiset luonteenomaiset piirteet, sillä abstraktisen tar-
kat rajaviivat erottavat yhtä vähän yhteiskunnan kuin maan
historian eri aikakausia.

Matemaatikot ja mekaanikot — ja joskus englantilaiset ta-
loustieteilijät heidän mukanaan — selittävät työkalun yksin-
kertaiseksi koneeksi ja koneen yhdistetyksi työkaluksi. Heidän
mielestään tässä ei ole olennaista eroa, ja he nimittävät yksin-
kertaisia mekaanisia välineitäkin, kuten vipua, kaltevaa pintaa,
ruuvia, kiilaa yms., koneiksi.⁸⁷⁾ Todellisuudessa jokainen kone
onkin koottu noista yksinkertaisista välineistä, olkoonpa se

⁸⁶⁾ Millin olisi pitänyt sanoa: »yhdenkään inhimillisen olennon, joka ei vielä elä
toisten työstä», sillä koneet ovat kieltämättä suuresti lisänneet ylhäisten tyhjäntoimit-
tajien lukua.

⁸⁷⁾ Ks. esim. *Hutton*, »Course of Mathematics».

ulkomuodoltaan millainen hyvänsä ja millä tavoin tahansa yhdistetty. Mutta taloudelliselta kannalta katsottuna tämä selitys ei kelpaa mihinkään, sillä siltä puuttuu historiallista ainesta. Toisaalta työkalun ja koneen välistä eroa etsitään siitä, että työkalussa on liikevoimana ihminen, koneessa luonnonvoima, joka on muuta kuin ihmisvoima, esim. eläin, vesi, tuuli jne.⁸⁸⁾ Sen mukaan härkien vetämä aura, jota käytetään mitä erilaisimpina tuotantokausina, olisi kone, mutta Clausenin *circular loom* (kangaspuut), joka yhden ainoan työläisen käden liikkeellepanemana valmistaa 96 000 silmää minuutissa, pelkkä työkalu. Eikä siinä vielä kaikki: samat kangaspuut olisivat työkalu, jos niitä käytettäisiin käsivoimalla, ja kone, jos niitä käytettäisiin höyryllä. Kun eläinvoiman käyttäminen on ihmiskunnan vanhimpia keksintöjä, olisi todellisudessa kone tuotanto käsityötuotantoa aikaisempi. Kun John Wyatt rakensi 1735 kehruukoneensa ja alkoi sillä 1700-luvun teollisen vallankumouksen, hän ei sanallakaan maininnut, että ihmisen asemesta aasi käyttäisi konetta, ja kuitenkin tämä tehtävä joutui aasille. Kone, »jolla kehrättäisiin ilman sormia», oli hänen ohjelmansa.⁸⁹⁾

Kaikissa kehittyneissä koneissa on kolme olennaisesti erilaista osaa, käyttökone, voimansiirtokoneisto ja vihdoin työkalu eli työkone. Käyttökone on koko koneiston käyttövoimana. Se synnyttää joko itse oman liikevoimansa, kuten höyrykone, kalorikone¹¹⁹⁾, sähkökone ym., tai saa liikevoimansa valmiista luonnonvoimasta, joka on sen ulkopuolella, kuten vesiratas vesiputouksesta, tuulimyllynsiivet tuulesta jne. Siirtokoneisto,

⁸⁸⁾ »Tältä kannalta katsoen voidaan vetää tarkka raja työkalun ja koneen välille: lapio, vasara, taitta yms., vipu- ja ruuvilaitteet, joissa ihminen on liikevoimana, oikootpa ne kuinka taitavasti tehtyjä tahansa... nämä kaikki kuuluvat työkalun käsitteeseen; mutta aura, jonka eläinvoima pitää liikkeessä, tuuli- ym. mylyt on laskettava koneisiin kuuluviksi.» (*Wilhelm Schulz*, »Die Bewegung der Produktion», Zürich 1843, S. 38.) Monessa suhteessa ansiokas teos.

⁸⁹⁾ Jo ennen häntä käytettiin kehruukoneita, vaikkakin sangen vaillinaisia, luultavasti ensiksi Italiassa. Teknologian kriittinen historia yleensä todistaisi, kuinka vähässä määrin millainen tahansa 1700-luvun keksintö on yksityisen ihmisen ansiota. Toistaiseksi ei sellaista teosta ole olemassa. Darwin oli kiinnostunut luonnollisen teknologian historiaan, ts. kasvien ja eläinten elimien muodostumiseen kasvien ja eläinten elämän tuotantovälineinä. Eikö yhteiskuntaihmissä, kaiken erityisen yhteiskuntajärjestyksen aineellisen pohjan, tuottavien elinten muodostumishistoria ansaitse samaa huomiota? Ja eikö sen kirjoittaminen olisi helpompaa, koska Vicon sanonnan mukaan ihmiskunnan historia eroaa luonnonhistoriasta siinä, että me olemme itse tehneet edellisen mutta emme jälkimmäistä? Teknologia paljastaa ihmisen aktiivisen suhtautumisen luontoon, hänen elämänsä välittömän tuotantoprosessin ja sen kautta myös hänen yhteiskunnallisten elinehtojensa ja niistä pulppuavien henkisten mielteiden synnyn. Kaikkinainen uskonnonhistoriakin, jossa on jätetty huomioonottamatta tämä aineellinen pohja, on epäkriittistä. Todellisudessa on paljoa helpompaa löytää uskonnollisten sumujen maallinen ydin erittelyn avulla kuin päinvastoin johtaa kunkin ajan todellisista oloista niiden taivaisiin korotetut muodot. Viimeksi mainittu on ainoa materialistinen ja sen tähden tieteellinen menetelytapa. Abstraktisen luonnontieteellisen materialismin, joka jättää huomiotta historiallisen prosessin, sen materiaallamin puutteet huomaa jo sen julistajien abstraktisista ja ideologisista käsityksistä, kun he uskaltavat oman erikoisalansa ulkopuolelle.

joka on kokoonpantu vauhtipyöristä, väliakseleista, hammasrat-
taista, juoksupyöristä, varsista, ketjuista, hihnoista, mitä eri-
laisimmista väli- ja etulaitteista, ohjaa liikettä, muuttaa tar-
vittaessa sen muotoa, esim. heilurimaisesta kiertoliikkeeksi,
jakaa sen ja siirtää sen työkonestoon. Nämä molemmat koneis-
ton osat ovat olemassa vain pannakseen liikkeeseen työkonen,
jonka kautta se tarttuu työn esineeseen ja muuttaa sen tarkoi-
tuksenmukaiseksi. Tämä koneiden osa, työkone, on se, josta
1700-luvun teollinen vallankumous lähtee. Ja vielä nytkin se
on lähtökohtana joka kerta kun käsityö tai manufaktuuri muut-
tuu konetyöksi.

Nyt lähemmin tarkastellessamme työkalukonetta eli varsi-
naista työkonetta, voimme huomata siinä suurin piirtein, jos-
kin usein sangen mukaillussa muodossa, jälleen ne laitteet ja
työkalut, joilla käsityöläinen tai manufaktuurityöläinen työskentelee; mutta nyt ne eivät ole enää ihmisten työkaluja, vaan
koneiston työkaluja eli mekaanisia työkaluja. Joko koko kone
on vain vanhan käsityökalun enemmän tai vähemmän muutettu
koneellinen laitos, kuten konekangaspuut,⁹⁰⁾ tai työkonen run-
koon liitetyt toimitus elimet ovat vanhoja tuttuja, kuten värt-
tinät kehrukoneessa, kudinpuikot sukankutomiskoneessa, sa-
hanterät sahauskoneessa, veitset hienonnuskoneessa jne. Nämä
työkalut eroavat jo syntymästään saakka työkonen varsinais-
esta rungosta. Ne valmistetaan näet yhä edelleenkin suureksi
osaksi käsityömäisesti tai manufaktuureissa ja kiinnitetään
vasta myöhemmin työkonen koneellisesti valmistettuun run-
koon.⁹¹⁾ Työkalukone on siis koneisto, joka käynnistettynä suori-
ttaa työkaluillaan samat tehtävät, mitkä ennen työmies suoritti
samanlaisilla työkaluilla. Se seikka, onko käyttövoima lähtöi-
sin ihmisestä vai koneesta, ei olennaisesti muuta asiaa. Kun
varsinainen työkalu siirretään ihmiseltä koneistoon, saadaan
kone pelkän työkalun sijaan. Ero on heti silmiinpistävä, vaika-
kapa ihminen itse jäisikin vielä ensimmäiseksi liikkeellepani-
jaksi. Niiden työvälineiden lukumäärää, joilla ihminen voi yht-
aikaa työskennellä, rajoittaa hänen luonnollisten tuotantovä-
lineidensä, hänen ruumiinsa elinten luku. Saksassa koetettiin
aikoinaan panna kehrääjä polkemaan kahta rukkia, tekemään
siis työtä samanaikaisesti kahdella kädellä ja kahdella jalalla.

⁹⁰⁾ Etenkin kutomakoneen alkuperäisessä muodossa tuntee jo ensi silmäyksellä
vanhat kangaspuut. Uudemmassa muodossaan se on suuresti muuttunut.

⁹¹⁾ Vasta noin vuodesta 1850 alkaen Englannissa valmistetaan yhä suurempi osa
työkoneiden työkaluista koneellisesti, vaikkakaan sitä eivät tee ne samat tehtailijat,
jotka valmistavat itse koneet. Sellaisten koneellisten työkalujen valmistamista varten
rakennettuja koneita ovat esim. automatic bobbin-making engine (puolakone), card-
setting engine (karstauskone), sukkulakone, mule- ja throstle-värttinän valmistuskone.

Tämä oli liian rasittavaa. Myöhemmin keksittiin poljinrukki, jossa oli kaksi väärttinää, mutta ne kehrutaiturit, jotka voivat kehrätä kahta lankaa samalla kertaa, olivat melkein yhtä harvinaisia kuin kaksipäiset ihmiset. Sitä vastoin Jenny¹²⁰ kehräsi jo alusta alkaen 12—18 väärttinällä, sukankutomiskone kutoi useilla tuhansilla puikoilla yhtäikaa jne. Niiden työkalujen lukumäärä, joita sama työkalukone kerrallaan käyttää, on siis alusta pitäen riippumaton niistä elimellisistä rajoituksista, jotka työmiehen käsityökalua haittaavat.

Monen käsityökalun kohdalta on olemassa olennainen ja silmännähtävä ero, onko ihminen siinä pelkkänä käyttövoimana vai varsinaisena työntekijänä. Esim. rukissa jalka on vain käyttövoimana, kun taas käsi, joka hoitaa väärttinää, vetää ja kiertää, ts. suorittaa varsinaisen kehruutyön. Juuri tämän viimeksi mainitun osan työkalusta teollinen vallankumous saa ensiksi haltuunsa ja jättää alkuaikoina ihmiselle paitsi uutta työtä koneen silmälläpidossa ja sen erehdysten korjaamisessa käsin myös puhtaasti mekaanisen käyttövoiman tehtävän. Sitä vastoin ne työkalut, joiden pelkkänä käyttövoimana ihminen on jo alusta pitäen toiminut, kuten esim. myllynakselin kiertäminen,⁹²⁾ pumppuaminen, palkeella lietsominen, huhmaressa survominen jne., aiheuttavat sen sijaan ennen kaikkea eläinten, veden, tuulen⁹³⁾ käyttämisen liikevoimana. Nämä työkalut kehittyvät osittain manufaktuuriaikana, siellä täällä jo kauan ennen sitä, koneiksi, mutta ne eivät saa aikaan vallankumousta tuotantotavassa. Sen että ne jo käsityömaisessä muodossaan ovat koneita, osoittaa suurteollisuuden aikakausi. Esim. ne pumput, joilla hollantilaiset pumppusivat 1836—1837 tyhjäksi Harlemin järven, olivat tavallisten pumppujen tapaan rakennetut, ainoastaan sillä erotuksella, että ihmiskäsien asemesta niiden mäntiä käyttivät jättiläismäiset höyrykoneet. Karkeisepän tavallinen ja hyvin epätäydellinen palje muutetaan vielä joskus nytkin Englannissa koneelliseksi ilmapumpuksi vain siten, että palkeen lietsomistanko yhdistetään höyrykoneeseen. Itse höyrykone, sellaisena kuin se 1600-luvun lopussa manufaktuuriaikana keksit-

⁹²⁾ Egyptin Mooses sanoo: »Älä sido puivan härän suuta.»⁹³⁾ Mutta kristillis-germaaniset ihmisystävät panivat maaorjiansa kaulaan, joita he käyttivät liikevoimana viljaa jauhattaessaan, suuren puuisen ikeen, etteivät nämä voisi panna kädellään jauhoja suuhunsa.

⁹³⁾ Osaksi vesiputousten puute, osaksi taistelu vedentuivaa vastaan pakotti hollantilaiset käyttämään tuulta liikevoimana. Itse tuulimyllyn he saivat Saksasta, jossa tämä keksintö synnytti hupaisan taistelun aatellen, pappien ja keisarin välillä siitä, kenelle heistä kolmesta »kuului» tuuli. Saksassa sanottiin, että ilma tekee omaksi, kun taas juuri tuuli teki Hollannin vapaaksi. Tällä se ei tehnyt omaksi hollantilaista, vaan maan hollantilaisen omaksi. Vielä 1863 käytettiin Hollannissa 12 000 tuulimyllyä, niillä oli 6000 hevosvoimaa, jotka saivat aikaan sen, ettei kaksi kolmasosaa maasta muutunut jälleen suoksi.

tiin ja 1780-luvun alkupuolelle saakka käytettiin,⁹⁴⁾ ei synnyttänyt mitään teollista vallankumousta. Päinvastoin juuri työkalukoneiden luominen teki välttämättömäksi vallankumouksen itsessään höyrykoneessa. Siitä alkaen kun ihminen, sen sijaan että hän työkalulla vaikuttaisi työn esineeseen, vaikuttaa enää vain käyttövoimana työkalukoneeseen, ihmislihashen pitäminen käyttövoimana tulee satunnaiseksi, ja ihmisen sijaan voivat astua tuuli, vesi, höyry yms. Tällainen vaihdos saattaa tietenkin vaatia usein suuriakin teknisiä muutoksia alkuaan yksinomaan inhimillistä käyttövoimaa varten rakennetussa koneistossa. Nykyisin kaikki koneet, joiden on ensiksi raivattava itselleen tie, kuten esim. ompelukone, leivänvalmistuskoneet ym., rakennetaan samalla sekä inhimillistä että puhtaasti koneellista käyttövoimaa varten, ellei niiden tarkoitus tee jo edeltäkäsinkin mahdottomaksi pientä mittakaavaa.

Kone, joka aiheuttaa teollisen vallankumouksen, korvaa yhtä ainoaa työkalua samanaikaisesti hoitavan työläisen koneistolla, joka samalla kertaa työskentelee hyvin monella samantyyppisellä tai samankaltaisella työkalulla ja jonka pitää liikkeessä yksi ainoa käyttövoima, olkoonpa se muodoltaan millainen hyvänsä.⁹⁵⁾ Tässä meillä on kone, mutta vasta konetuotannon yksinkertaisena alkeena.

Työkoneen laajentaminen ja sen yhtäaikaan toimivien työkalujen lisääminen vaativat suurempaa liikekoneistoa, ja tämä koneisto taas, voittaakseen oman vastustuksensa, voimakkaampaa käyttövoimaa kuin ihmisen voima on, lukuunottamatta sitä, että ihminen on sängen epätäydellinen väline tasaisen ja keskeytymättömän liikkeen synnyttämiseen. Jos ihminen toimii enää vain yksinkertaisena käyttövoimana ja hänen työkalunsa sijaan on siis tullut työkalukone, niin luonnon voimat voivat nyt korvata hänet myös käyttövoimana. Kaikista manufaktuuriajan jälkeensä jättämistä liikevoimista hevosvoima oli huonoin, osaksi sen tähden, että hevosella on oma päänsä, osaksi sen kalteuden takia, osaksi siitä syystä, että sitä voidaan käyttää tehtaissa vain rajoitetusti.⁹⁶⁾ Kuitenkin hevosta käytettiin usein

⁹⁴⁾ Sitä tosin paransi jo suuresti Wattin ensimmäinen ns. yksinkertaisesti toimiva höyrykone, mutta tässä muodossa se pysyi vain veden ja suolaveden (josta suolaa keitettiin) nostokoneena.

⁹⁵⁾ »Kaikkien näiden yksinkertaisten välineiden yhdistelmä, jonka panee liikkeeseen yksi ainoa moottori, on kone.» (*Babbage, mt.*, [s. 136].)

⁹⁶⁾ John C. Morton luki tammikuussa 1859 Society of Arts -seurassa kirjoituksen »Maanviljelyksessä käytetyistä voimista». Siinä sanotaan mm: »Jokainen parannus, joka edistää maapalstan muodon yhdenmukaistamista, tekee höyrykoneen pelkän koneellisen voiman synnyttäjänä yhä käyttökelpoisemmaksi... Hevosvoimaa vaaditaan siellä, missä kiertelevät pensasaidat ja muut esteet ehkäisevät samankaltaista toimintaa. Nämä esteet vähenevät päivä päivältä. Toimissa, jotka vaativat enemmän tahdon käyttämistä ja vähemmän ruumiillista voimaa, on kelpoillinen ihmisvoima kuin voima, jota ihmishenki joka hetki ohjaa.» Herra Morton muuttaa sitten höyryvoiman, hevos-

suurteollisuuden lapsuusvuosina, sitä todistavat paitsi silloisten agronomien valitukset myös tähän saakka säilynyt tapa ilmaista koneellista voimaa hevosvoimissa. Tuuli oli liian epävakaa, tarkkailulle epäotollinen, ja vesivoiman käyttö oli jo manufaktuuriajalla sitä paitsi voitolla Englannissa, suurteollisuuden synnyinmaassa. Jo 1600-luvulla oli koetettu pyörittää kahta päällyskiveä, siis kahta kiviparia, yhdellä vesirattaalla. Mutta voimansiirtomekanismin laajeneminen teki vesivoiman riittämättömäksi, ja tämä oli yhtenä aiheena kitkan lakien tarkempaan tutkimiseen. Samoin liikevoiman epätasainen vaikutus myllyissä, jotka pantiin käyntiin tankoja vetämällä ja työntämällä, johti vauhtipyörän teoriaan ja käyttämiseen,⁹⁷⁾ millä myöhemmin on ollut niin tärkeä tehtävä suurteollisuudessa. Näin ollen manufaktuuriaika kehitti suurteollisuuden ensimmäiset tieteelliset ja tekniset alkeet. Arkwrightin throstlekehruukonetta käytettiin jo alusta alkaen vesivoimalla. Kuitenkin oli vaikeuksia myös veden käyttämisessä yleisenä liikevoimana. Sitä ei voitu mielin määrin lisätä eikä sen puutetta auttaa, se petti joskus ja oli ennen kaikkea luonteeltaan vain paikallinen.⁹⁸⁾ Vasta Wattin toinen, ns. kaksitoiminen höyrykone oli ensimmäinen voimakone, joka itse synnytti liikevoimansa hiiliä ja vettä nielemällä ja jonka voimateho oli kokonaan ihmisten valvonnassa. Koska se oli liikutettava ja liikkeen aiheuttaja, kaupunkilainen eikä vesirattaan tavoin maalainen, se salli tuotannon keskittämisen kaupunkiin pirstomatta sitä vesirattaan tavoin yli koko maan;⁹⁹⁾ se oli universaalinen teknologisessa käytännössään ja sen sijoitus oli verrattain vähän paikallisista olosuhteista riippuvainen. Wattin suuri nerokkuus

voiman ja ihmisvoiman höyrykoneissa tavallisiksi mittayksiköiksi, nimittäin voimaksi, joka nostaa 33 000 naulaa minuutissa yhden jalan korkeuteen, ja laskee höyryhevosvoiman kustannukset: höyrykonetta käytettäessä 3 pennyksi ja hevosta käytettäessä 5 $\frac{1}{2}$ pennyksi tunnissa. Edelleen hevosta voidaan käyttää vain 8 tuntia päivässä, että sen terveys täysin säilyisi. Käyttämällä höyryvoimaa maanmuokkaukseen voidaan poistaa ainakin 3 kustakin 7 hevosesta, ja sitä paitsi höyrykoneen vuotuiset kustannukset eivät ylitä poisantujen hevosten kustannuksia niiden 3 tai 4 kuukauden aikana, jolloin niitä todella vain käytetään. Niissä maanviljelystoimissa, joissa höyryvoimaa voidaan käyttää, se parantaa, verrattuna hevosvoimaan, valmisteen laatua. Jotta höyrykoneen työ tulisi tehdyksi, pitäisi käyttää 66 työntäjästä, joiden tuntipalkka on yhteensä 15 šillingiä, ja taas jotta hevosten työ tulisi tehdyksi, pitäisi käyttää 32 miestä, joiden tuntipalkka on yhteensä 8 šillingiä.

⁹⁷⁾ Faulhaber, 1625, *De Caus* 1688.

⁹⁸⁾ Nykyinen turbiinien keksintö vapauttaa vesivoiman teollisen käyttämisen useista entisistä rajoituksista.

⁹⁹⁾ »Kutomateollisuuden ensi aikoina tehtaan paikka riippui vesiputouksesta, joka oli kyllin korkea pyörittääkseen vesiratasta; ja vaikka vesivoimalla käyvien tehtaiden rakentaminen oli kotiteollisuuden kukistumisen alkuna, ne olivat kuitenkin tehtaita, jotka vesiputousten äärellä välttämättä sijaitsevat ja useinkin huomattavan pitkän matkan päässä toisistaan olevina kuuluivat paremminkin maalais- kuin kaupunkilaisjärjestelmään. Vasta sitten, kun höyryvoima oli otettu käytäntöön vesivoiman asemesta, keskittyivät tehtaat kaupunkiin ja paikkoihin, missä oli riittävässä määrin hiiliä ja vettä, joita tarvittiin höyryn synnyttämiseen. Höyrykone on tehdaskaupunkien äiti.» (A. Redgrave, »Reports of the Insp. of Fact. for 30th April 1860», p. 36.)

ilmenee siinä, että patentissa, jonka hän sai huhtikuussa 1784, hänen höyrykonettaan ei esitetä keksintönä erikoistarkoituksia varten, vaan suurteollisuuden yleisenä vaikuttavana voimana. Hän viittaa tässä käyttötapoihin, joista monet, kuten esim. höyryvasara, otettiin käytäntöön vasta yli puolen vuosisataa myöhemmin. Kuitenkin hän epäili höyrykoneen kelpoisuutta merenkulkuun. Hänen seuraajansa, Boulton ja Watt, asettivat 1851 Lontoon teollisuusnäyttelyyn suunnattoman suuren höyrykoneen, joka oli tehty valtamerilaivoja varten.

Kun työkalut olivat ensin muuttuneet ihmiselimistön työkaluista koneellisen laitteen, työkalukoneen työkaluiksi, myös liikekone sai nyt itsenäisen, ihmisvoiman rajoista kokonaan vapautuneen muodon. Sen kautta yksityinen työkalukone, jota olemme tähän saakka tarkastelleet, vajoaa koneellisen tuotannon pelkäksi alkeeksi. Yksi voimakone saattoi nyt käyttää useita työkoneita yhtäaikaan. Samanaikaisesti liikkeellä pidettyjen työkoneiden lukumäärän kanssa kasvaa voimakone ja voimansiirtokoneisto laajenee monihaaraiseksi laitteeksi.

Kaksi seikkaa on nyt erotettava toisistaan, useiden samantyyppisten koneiden yhteistoiminta ja konejärjestelmä.

Toisessa tapauksessa koko valmisteen tekee sama työkone. Se suorittaa kaikki ne eri tehtävät, mitkä käsityöläinen teki työkaluillaan, esim. kutoja kangaspuillaan, tai mitkä käsityöläiset tekivät eri työkaluilla joko itsenäisesti tai manufaktuurin osina, peräkkäin.¹⁰⁰⁾ Esim. uudenaikaisessa kirjekuorimanufaktuurissa yksi työläinen taittoi paperin taitinluulla, toinen siivelsi siihen liimaa, kolmas käänsi liuskan, johon nimikirjaimet painetaan, neljäs painoi ne jne., ja jokaisessa näistä osasuorituksista kunkin kuoren täytyi siirtyä kädestä käteen. Yksi ainoa kirjekuorikone suorittaa kaikki nämä tehtävät yhdellä kertaa ja tekee 3000 ja enemmänkin kuorta tunnissa. Lontoon teollisuusnäyttelyssä 1862 näytteillä ollut paperipussikone leikkaa paperin, liimaa, taittaa ja tekee 300 pussia minuutissa. Kokonaisprosessin, joka manufaktuurissa on jaettu ja suoritetaan perättäisessä jaksossa, suorittaa tässä yksi työkone, joka on yhdistetty useista työkaluista. Olkoon tällainen työkone vaikkapa vain yhden monimutkaisen käsityökalun konemaista uudestisyntyä tai yhdistelmä erilaatuisia, manufaktuuri-

¹⁰⁰⁾ Manufaktuurityönjaon kannalta katsottuna ei kutominen ollut yksinkertainen, vaan päinvastoin monimutkainen käsityö, ja niinpä konekangaspuut ovatkin kone, joka suorittaa hyvin monipuolisen työn. Se käsitys on yleensä väärä, että uudenaikainen koneisto olisi alkuaan ottanut suorittaakseen sellaiset toimet, jotka manufaktuurityönjako oli tehnyt yksinkertaisiksi. Kehräminen ja kutominen jakautuivat manufaktuuri-alkana uusiin aloihin, ja niissä käytettäviä työkaluja parannettiin ja muutettiin, mutta itse työprosessi, jota ei millään tavoin jaettu, pysyi käsityömäisenä. Kone saa alkunsa työvälineestä eikä työstä.

maisesti, tehtaassa, ts. konevoimaan perustuvassa työpajassa, erikoistuneita yksinkertaisia työkaluja, uusiintuu joka kerta tuo yksinkertainen yhteistoiminta. Ja se tekee sen lähinnä (jätämme tässä työmiehen huomioon ottamatta) siten, että yhdenlaiset ja yhtäaikaa yhdessä toimivat työkoneet kasautuvat samaan paikkaan. Siten syntyy kutomatehdas useiden konekangaspuiden rinnakkain asettamisesta ja ompelutehdas useiden ompelukoneiden rinnakkain asettamisesta samaan työrakennukseen. Mutta tässä on olemassa tekninen ykseys, sillä nuo monet yhtäläiset työkoneet saavat yhtäaikaa ja samalla tavoin virikkeensä yhteisen primääriseen voimakoneen sydämentykinästä. Tämän virikkeen välittää niihin myös osaksi yhteinen siirtokoneisto, koska siitä vain lähtee jokaista työkalukonetta kohden erikoisia johdinlankoja. Aivan samoin kuin useat työkalut ovat yhden työkoneen elimiä, ovat useat työkoneet tässä vain saman liikekoneiston yhtäläisiä elimiä.

Mutta varsinainen konejärjestelmä tulee erillisten itsenäisten koneiden sijaan vasta silloin, kun työn esine läpäisee yhteisen jakson eri asteprosesseja, jotka suorittaa sarja erilaisia, mutta toisiaan täydentäviä työkalukoneita. Tässä esiintyy jälleen manufaktuurille ominainen, työnjakoon perustuva yhteistoiminta, mutta nyt osatyökoneiden yhdistelmänä. Erillisten osatyöläisten erityiset työkalut, esim. villamanufaktuurissa villanpainajan, villankarttaajan, villanleikkaajan, villankehrääjän jne., muuttuvat nyt erilaisten työkoneiden työkaluiksi ja jokainen tällainen työkone on erikoisena elimenä erikoista tehtävää varten yhdistetyn työkalukoneiston järjestelmässä. Niissä teollisuudenhaaroissa, joissa konejärjestelmä otetaan ensiksi käytäntöön, manufaktuuri antaa suurin piirtein luontoperäisen pohjan tuotantoprosessin jaolle ja järjestelylle.¹⁰¹⁾ Kuitenkin heti alusta alkaen tulee esille olennainen ero manufaktuurimaisen ja koneellisen tuotannon välillä. Manufaktuurissa työläisten täytyy yksitellen tai ryhmissä suorittaa jokainen eri

¹⁰¹⁾ Ennen suurteollisuuden aikakautta villamanufaktuuri oli vallitsevana manufaktuurimuotona Englannissa. Sen vuoksi siinä tehtiin 1700-luvun alkupuoliskolla useimmat kokeet. Lampaanvilloja käsiteltäessä tehdyt kokemukset olivat hyödyksi puuvillalle, jonka koneellinen käsittely vaatii vähemmän vaivalloisia valmistuksia; samoin myöhemmin koneellinen villateollisuus päinvastoin kehittyi koneellisen puuvillankehruun ja -kutomisen perustalla. Muutamia töitä, esim. villojen karttaamista, on villamanufaktuurissa ruvettu tehdasmaisesti tekemään vasta viime vuosikymmeninä. »Me-kaanisen voiman käyttämisestä villojen karttaamiseen... mikä on tullut erittäin yleiseksi etenkin 'karttauskoneen', varsinkin Listerin koneen, tultua käytäntöön... on ollut epäilemättä se seuraus, että suuri joukko miehiä on joutunut työttömiksi. Ennen villat kartattiin käsin, enimmäkseen karttaajien kodeissa. Nyt kartataan aivan yleisesti tehtaassa, ja käsityö on tullut tarpeettomaksi, lukuunottamatta muutamia erikoisia tapauksia, joissa käsin kartattua villaa pidetään parempana. Moni käsinkarttaaja sai työtä tehtaissa, mutta käsinkarttaaja tuottaa niin vähän verrattuna koneeseen, että kovin suuri määrä karttaajia on jäänyt ilman työtä.» (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1856», p. 16.)

osaprosessi käsityökalullaan. Joskin työmies mukautetaan prosessiin, niin myös prosessi on jo alusta alkaen sovellettu työläisen mukaan. Tämä jaon subjektiivinen periaate ei tule kysymykseenkään koneellisessa tuotannossa. Kokonaisprosessia käsitellään siinä objektiivisesti, sellaisenaan, se eritellään perusvaiheisiinsa ja kysymyksen kunkin osaprosessin suorittamisesta ja eri osaprosessien yhdistämisestä ratkaisee mekaniikan, kemian yms. tekninen käyttö,¹⁰²⁾ jolloin luonnollisesti teoreettista ajattelua on yhä vielä täydennettävä laajalla käytännöllisellä kokemuksella. Jokainen osakone tuottaa lähinnä seuraavalle sen raaka-aineen, ja kun ne kaikki yhtäaikaa vaikuttavat, on tuote samoin jatkuvasti muodostumisprosessinsa eri asteilla ja siirtymässä tuotantovaiheesta toiseen. Samoin kuin manufaktuurissa osatyöläisten välitön yhteistoiminta luo työläisryhmien välille tietyt suhdeluvut, samoin myös monijäsenisessä konejärjestelmässä se seikka, että osakoneiden on alati pidettävä toisiaan työssä, vaatii tiettyä suhdetta niiden luvun, koon ja nopeuden välille. Yhdistetty työkone, joka nyt on erilaisten yksityisten työkoneiden ja niiden ryhmien monijäseninen järjestelmä, on sitä täydellisempi, jota yhtenäisempi sen kokonaisprosessi on, ts. jota vähemmän keskeytyksin raaka-aine siirtyy ensimmäisestä vaiheestaan viimeiseen, jota enemmän siis ihmiskäden sijasta itse koneisto kuljettaa sen tuotantovaiheesta toiseen. Kun manufaktuurissa prosessien eristäminen on itse työnjaosta johtuva periaate, niin sitä vastoin kehittyneessä tehtaassa on vallalla eri prosessien jatkuva yhtenäisyys.

Konejärjestelmä, perustukoonpa se yhtäläisten työkoneiden pelkkään yhteistoimintaan, kuten kutomossa, tai erilaisten yhdistämiseen, kuten kehräämössä, muodostaa oikeastaan yhden suuren automaatin, mikäli sitä käyttää sama itseliikkuva primäärinen voimakone. Kokonaisjärjestelmää voi kuitenkin käyttää esim. höyrykone, vaikka yksityiset työkalukoneet tarvitsevat tiettyjä liikkeitä varten vielä työläistä, kuten mule-koneen käynnistämistä varten ennen selfacting mulen (automaattisten mule-koneiden) käytäntöönottoa ja yhä vieläkin hienokehruussa, tai sitten työläisten täytyy ohjata tiettyjä koneen osia sen työssä kuten työkalua, niin kuin oli koneenrakennuksessa ennen slide rest'in (vääntölaitteen) muuttumista itsetoimivaksi. Niin pian kuin työkone suorittaa kaikki raaka-aineen jalostamiseen tarvittavat liikkeet ilman ihmisen apua ja tarvitsee enää ainoastaan ihmisen hoitoa, meillä on automaattinen konejär-

¹⁰²⁾ »Tehtasjärjestelmän periaate on siis se, että työn jakamisen sijaan yksityisten käsityöläisten kesken tulee työprosessin jakaminen sen olennaisiin alkutekijöihin.» (Ure, »Philosophy of Manufactures», p. 20.)

jestelmä, jota kuitenkin yksityiskohdissaan voidaan alati parantaa. Niinpä esim. laite, joka itsestään seisahduttaa kehruukoneen heti kun yksikin lanka katkeaa, ja automaattikatkaisin, joka pysähdyttää parannetut höyrykangaspuut heti kun sukulan käämistä on lanka loppunut, ovat aivan nykyaikaisia keksintöjä. Esimerkkinä sekä tuotannon jatkuvasta yhtenäisyydestä että automaattisesta periaatteesta voi olla uudenaikainen paperitehdas. Yleensä paperituotannossa voidaan yksityiskohdittain tutkia sängen edullisesti erilaisiin tuotantovälineisiin perustuvien eri tuotantotapojen välistä eroa samoin kuin myös yhteiskunnallisten tuotantosuhteiden ja eri tuotantotapojen yhteyttä; vanhempi saksalainen paperiteollisuus antaa meille näytteen käsityömaisestä tuotannosta, 1600-luvun Hollanti ja 1700-luvun Ranska varsinaisesta manufaktuurista, ja viime aikojen Englanti automaattisesta valmistuksesta tällä alalla; sitä paitsi Kiinassa ja Intiassa on vielä olemassa saman teollisuuden kaksi eri muinaisaasialaista muotoa.

Koneteollisuudella on kehittynein muotonsa työkonien monijäsenisenä järjestelmänä, jotka panee liikkeeseen keskusautomaatti voimansiirtokoneiston välityksellä. Yksityisen koneen sijaan tulee tässä konehirviö, jonka ruumis täyttää koko tehdasrakennuksen ja jonka demoninen, alussa jättiläisjäsentensä melkeinpä juhlallisesti hillittyihin liikkeisiin kätkeytynyt voima riehahtaa näkyviin sen lukemattomien varsinaisten työelinten kuumeisen hurjassa pyörretanssissa.

Oli olemassa muleja, höyrykoneita yms. ennen kuin oli työläisiä, joiden yksinomaisena tehtävänä oli valmistaa höyrykoneita, muleja yms., samoin kuin ihminen käytti vaatteita ennen kuin oli räätäleitä. Mutta Vaucansonin, Arkwrightin, Wattin ym. keksinnöt olivat mahdollisia ainoastaan siksi, että noilla keksijöillä oli manufaktuurialalta valmiina saatu huomattava joukko taitavia mekaanisen työn tekijöitä. Osa näistä työläisistä oli eri ammatteihin kuuluvia itsenäisiä käsityöläisiä, toinen osa oli yhtynyt manufaktuureihin, joissa, kuten aikaisemmin on mainittu, työnjako oli toimeenpantu erityisen ankarassa muodossa. Keksintöjen lisääntyminen ja vasta keksittyjen koneiden kasvava kysyntä kehittivät yhä enemmän toisaalta koneiteollisuuden hajoamista moninaisiin itsenäisiin haaroihin, toisaalta työnjakoa koneenrakennusmanufaktuureissa. Me näemme tässä siis suurteollisuuden välittömän teknisen perustan manufaktuurissa. Manufaktuuri tuotti koneet, joiden avulla suurteollisuus teki ensin valtaamallaan tuotannon aloilla lopun käsityömaisestä ja manufaktuurimaisesta tuotannosta. Koneiden käyttö syntyi siis luontoperäisesti, sille sopimattomalla aineel-

lisella perustalla. Tietyllä kehitysasteella sen itsensä täytyi kukistaa tämä ensin valmiina saamansa ja sitten vanhassa muodossaan laajemmaksi kehittämänsä perusta ja hankkia itselleen omaa tuotantotapaansa vastaava uusi pohja. Samoin kuin yksityinen kone pysyy kääpiömäisenä niin kauan kuin sitä vain ihmiset käyttävät, samoin kuin konejärjestelmä ei voinut kehittyä vapaasti ennen kuin aikaisempien käyttövoimien — eläinten, tuulen, vieläpä vedenkin — sijaan tuli höyrykone, samoin koko suurteollisuuden kehitys oli vaivalloista niin kauan kuin sen luonteenomaisen tuotantovälineen, itse koneen olemassaolo perustui henkilökohtaiseen voimaan ja henkilökohtaiseen taitavuuteen, siis riippui siitä lihasten kehityksestä, katseen terävyydestä ja käden taituruudesta, jolla osatyöläinen manufaktuurissa ja käsityöläinen sen ulkopuolella hoitivat mitätöntä työkaluaan. Puhumattakaan tällä tavoin valmistettujen koneiden kalleudesta — seikka, joka tietoisena vaikuttimena johtaa pääomaa — konemaisesti harjoitetun teollisuuden laajeneminen ja koneiden tunkeutuminen uusille tuotannon aloille olivat suorastaan riippuvaisia sellaisen työläislajin kasvamisesta, joka toimensa puolitaiteellisen luonteen takia voi lisääntyä vain vähitellen eikä suurin hyppäyksin. Mutta tietyllä kehitysasteella suurteollisuus joutui myös tekniseen ristiriitaan [Widers-treit] käsityö- ja manufaktuurimaisen perustansa kanssa. Liikkekoneiden, voimansiirtomekanismin ja työkalukoneiden koon suurentaminen, niiden osien suuremman mutkikkouden, moninaisuuden ja ankaramman säännöllisyyden aikaansaaminen sitä mukaa kuin työkalukone irtautui käsityössä käytetystä mallistaan, joka alkuaan oli sen rakenteelle määräävä, ja sai vapaan, yksinomaan mekaanisen tehtävänsä määräämän muodon, automaattisen järjestelmän muodostaminen ja yhä välttämättämpi vaikeasti käsiteltävän työaineen käyttäminen, esim. raudan puun asemesta¹⁰³⁾ — kaikkien näiden itsestään johtuvien tehtävien ratkaiseminen kohtasi kaikkialla henkilöllisiä rajoituksia, joita myöskään manufaktuurissa yhteensovitettu työväestö ei voinut murtaa oleellisesti, vaan ainoastaan jossain määrin. Manufaktuuri ei voinut synnyttää sellaisia koneita kuin esim.

¹⁰³⁾ Koneelliset kangaspuut olivat alkumuodossaan etupäässä puusta; parannetut, uudenaikaiset taas raudasta. Sitä kuinka suuresti tuotantovälineen vanha muoto alussa hallitsi sen uutta muotoa, osoittaa mm. uudenaikaisten kangaspuiden pintapuolisinkin vertaaminen vanhoihin, uusien puhalluskoneiden vertaaminen rautavalimoissa tavallisen puhalluspalkeen avuttomaan koneelliseen jäljennökseen, ja ehkäpä selvemmin kuin mikään muu ennen nykyisiä vetureita keksitty ensimmäinen veturi, jolla oli todellakin kaksi jalkaa, joita se nosteli vuorotellen kuin hevonen. Vasta mekaniikan edelleen kehittyessä ja kun on saatu enemmän käytännöllistä kokemusta yksinomaan koneellinen perlaate määrää muodon ja vapauttaa sen niin ollen kokonaan koneeksi kehittyvän työkalun perinnäismuodosta

uudenaikainen painokone, uudenaikaiset höyrykangaspuut ja uudenaikainen konekarsta.

Tuotantotavan kumous jollain teollisuuden alalla aiheuttaa sen kumouksen toisilla. Tämä koskee lähinnä sellaisia teollisuudenhaaroja, jotka yhteiskunnallinen työnjako tosin on eristänyt, niin että kukin niistä tuottaa itsenäisen tavarän, mutta jotka kuitenkin saman kokonaisprosessin asteina ovat toistensa yhteydessä. Siten esim. koneellinen kehruu teki tarpeelliseksi konekudonnan ja kumpikin yhdessä mekaanis-kemiallisen kumouksen valkaisussa, karttuunipainossa ja värjäamisessä. Samoin toisaalta kumous puuvillan kehruussa aiheutti gin'in, puuvillanpuhdistuskoneen keksimisen, minkä kautta puuvillan tuotanto nyt vaaditussa suuressa mittakaavassa tuli vasta mahdolliseksi.¹⁰⁴⁾ Mutta tuotantotavan vallankumous teollisuudessa ja maanviljelyksessä teki välttämättömäksi kumouksen myös yhteiskunnallisen tuotantoprosessin yleisissä edellytyksissä, ts. yhteys- ja kuljetusvälineissä. Samoin kuin tietoliikenne- ja kuljetusvälineet yhteiskunnassa, jonka pivôt [ytimenä] — käytetään Fourier'n sanaa — oli pienviljelys ja siihen liittyvä kotiteollisuus sekä kaupunkien käsityö, eivät enää ensinkään voineet tyydyttää tuotannon tarpeita manufaktuuriaikana, jolloin yhteiskunnallinen työnjako oli laajentunut, työvälineet ja työläiset keskittyneet ja siirtomaamarkkinat muodostuneet, ja sen vuoksi ne kokivatkin todella mullistuksen. Samoin manufaktuuriajan jälkeensä jättämät tietoliikenne- ja kulkuvälineet tulivat pian sietämättömiksi esteiksi suurteollisuudelle ja sen kuumeisen nopealle sekä laajalle tuotannolle, sen alituiselle pääoma- ja työläismassojen heittelehtimiselle tuotantopiiristä toiseen sekä sen vastaluoduille maailmanmarkkinasuhteille. Puhumattakaan täydellisestä mullistuksesta purjelaivojen rakentamisessa, jokihöyrylaivat, rautatiet, valtamerihöyrylaivat ja sähkölennätinlaitos soveltivat tietoliikenne- ja kuljetusvälineet vähitellen suurteollisuuden tuotantotapaa vastaaviksi. Mutta ne pelottavan suuret rautamäärät, jotka nyt oli taottava, hitsattava, leikattava, porattava ja muovattava, vaativat puolestaan jättiläismäisiä koneita, joiden luomiseen manufaktuurimainen koneenrakennus ei kyennyt.

Suurteollisuuden täytyi siis saada täydellisesti valtaansa luonteenaomainen tuotantovälineensä, itse kone, ja tuottaa koneita koneilla. Vasta sitten se loi itselleen oikean teknisen pe-

¹⁰⁴⁾ Amerikkalaisen Eli Whitney keksimä cottongin pysyl viime aikoihin saakka olennaisesti yhtä muuttumattomana kuin kaikki muutkin 1700-luvun koneet. Vasta viime vuosikymmeninä (ennen 1867) on eräs toinen amerikkalainen, herra Emery New Yorkin Albanysta tehnyt yksinkertaisella, mutta tehokkaalla parannuksella Whitney koneen vanhanaikaiseksi.

rustan ja asettui omille jaloilleen. Koneiteollisuuden lisääntyessä 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä koneet saivat todellisuudessa vähitellen valtaansa työkalukoneiden valmistamisen. Kuitenkin vasta viimeksi kuluneina vuosikymmeninä suurenmoinen rautateiden rakentaminen ja valtamerihöyrylaivaliike synnyttivät ensimmäisten voimakoneiden rakentamiseen käytetyt jättiläismäiset koneet.

Koneiden koneilla valmistamisen olennaisin edellytys oli millaiseen tahansa voimanjännitykseen soveltuva ja kuitenkin samalla täysin hallittava voimakone. Sellainen oli jo höyrykone. Mutta samalla oli saatava konemaisesti valmistetuksi yksityisiä koneenosia, joiden muoto oli tarkasti geometrinen, kuten viiva, taso, ympyrä, sylinteri, keila ja pallo. Tämän tehtävän ratkaisi Henry Maudslay 1810-luvulla keksimällä slide-rest'in, jota pian alettiin valmistaa automaattisesti ja joka muutetussa muodossa siirrettiin sorvista, jota varten se alkuaan oli keksitty, muihin työstökoneisiin. Tämä mekaaninen laite ei korvaa mitään erikoista työkalua, vaan itse ihmiskäden, joka luo tietyn muodon pitämällä, sovittamalla ja ohjaamalla käsileikkuria jne. muokattavaa ainetta, esim. rautaa, vastaan. Niin onnistui antaa yksityisille koneenosille geometriset muodot

»niin helposti, tarkasti ja nopeasti, ettei taitavimmankaan työläisen tottunut käsi olisi sitä voinut». ¹⁰⁵⁾

Jos nyt katselemme koneenrakennukseen käytettyjen koneistojen sitä osaa, joka on varsinainen työkalukone, niin näemme jälleen käsityömäisen työkalun, mutta nyt jättiläiskoossa. Esim. porauskoneen leikkain on suunnattoman suuri pora, jota höyrykone käyttää ja jota ilman ei vuorostaan suurten höyrykoneiden ja vesipuristimien sylintereitä voitaisi valmistaa. Konesorvi on tavallisen polkusorvin jättiläismäinen jäljennös, konehöylä on rautainen puuseppä, joka muovaa rautaa samoilla työkaluilla kuin puuseppä puuta; työkalu, joka Lontoon laivatelakoissa leikkaa vaneria, on jättiläismäinen partaveitsi, leikkaukseen työkalu, joka leikkaa rautaa kuin räätilin sakset vaatetta, se on saksihirviö, ja höyryvasara taas lyö tavallisella vasaralla, mutta niin raskaalla, ettei itse Thor voisi sitä heiluttaa. ¹⁰⁶⁾ Niinpä eräs tällainen höyryvasara, joka on Nasmythin keksimä, painaa yli 6 tonnia ja syöksyy pystysuoraan 7 jalan korkeudesta 36 ton-

¹⁰⁵⁾ »The Industry of Nations». London 1855, part. II, p. 239. Siinä sanotaan myös: »Niin yksinkertaiselta ja näköjään vähäpätöiseltä kuin tämä parannus sorveissa voikin näyttää, ei ole luullaksemme liian uskaliasta väittää, että sen vaikutus koneiston käytännön kehittämisessä ja laajentamisessa on ollut yhtä suuri kuin Wattin tekemät parannukset itse höyrykoneessa. Sen käyttöönottoa seurasi heti kaiken koneiston täydellistyminen ja halpeneminen ja se kannusti jatkuviin keksintöihin ja parannuksiin.»

¹⁰⁶⁾ Lontoossa erään tällaisen silpirattaan valssien takomikoneen niminen on »Thor». Se takoo 16½ tonnin painoisen valssin yhtä helposti kuin seppä hevosenkengän.

nin painoista alasinta vastaan. Leikiten se hienontaa tomuksi graniittimöhkäleén, mutta yhtä hyvin se pystyy perättäin seuraavilla hiljaisilla lyönneillä upottamaan naulan pehmeään puuhun.¹⁰⁷⁾

Koneena työkalu saa aineellisen olomuodon, joka edellyttää ihmisvoiman korvaamista luonnonvoimilla ja totutun taidon korvaamista tietoisella luonnontieteen hyväksikäytöllä. Manufaktuurissa on yhteiskunnallisen työprosessin jäsentely puhtaasti subjektiivinen, osatyöläisten yhdistelmä; konejärjestelmässä on suurteollisuudella täysin objektiivinen tuotantoelimitys, jonka työläinen tapaa täysin valmiina aineellisena tuotantoehtona. Yksinkertaisessa yhteistoiminnassa ja jopa työnjaon erikoistuttamassakin yhteistoiminnassa on yksinäisen työläisen syrjäyttäminen yhteiskunnallistetun tieltä vielä enemmän tai vähemmän satunnaista. Koneisto taas toimii, muutamain myöhemmin mainittavin poikkeuksin, vain välittömästi yhteiskunnallistetun eli yhteisen työn alaisena. Työprosessin yhteistoiminnallinen luonne tulee nyt siis itse työvälineen luonteen sanelemaksi tek-niseksi välttämättömyydeksi.

2. KONEIDEN ARVON SIIRTO TUOTTEeseen

Olemme nähneet, että yhteistoiminnasta ja työnjaosta johduvat tuotantovoimat eivät maksa mitään pääomalle. Ne ovat yhteiskunnallisen työn luonnonvoimia. Myöskään luonnonvoimat, höyry, vesi yms., jotka omaksutaan tuottaviin prosesseihin käytettäviksi, eivät maksa mitään. Mutta samoin kuin ihminen tarvitsee keuhkoja hengittääkseen, hän tarvitsee myös »ihmiskäden luomusta» kuluttaakseen tuottavasti luonnonvoimia. Vesiratas on tarpeen veden liikevoiman, höyrykone höyryn kimmoisuuden hyväksikäyttämiseen. Tieteen laita on sama kuin luonnonvoimien. Kerran keksittynä laki magneettineulan poikkeamasta sähkövirran vaikutuspiirissä tai magnetismin syntymisestä rautaan, jonka ympäri sähkövirta kiertää, ei maksa hiventäkään.¹⁰⁸⁾ Mutta näiden lakien käyttämiseksi sähköttämiseen yms. tarvitaan hyvin kallis ja monimutkainen koneisto. Kuten näimme, kone ei syrjäytä työkalua. Ihmiselimityksen kääpiötyö-

¹⁰⁷⁾ Puun jalostamiseen käytetyt koneet, joita voidaan käyttää myös pienessä mitakaavassa, ovat enimmäkseen amerikkalaisia keksintöä.

¹⁰⁸⁾ Tiede ei yleensä maksa kapitalistille »mitään», mikä ei suinkaan estä häntä sitä käyttämästä. »Vieras» tiede liitetään pääomaan samoin kuin vieras työkin. Mutta »kapitalistinen» anastaminen ja henkilökohtainen anastaminen, olkoonpa se sitten tieteen tai aineellisen varallisuuden anastamista, ovat kuitenkin kokonaan eri asioita. Itse tri Ure valitti rakkaiden, koneita käyttävien tehtaillijoidensa suurta tietämättömyyttä mekanikasta, ja Liebig tiesi kertoa Englannin kemiallisen teollisuuden harjoittajien selkäpiitä karmivasta tietämättömyydestä kemian alalla.

kalusta se kehittyy kooltaan ja määrältään ihmisen luoman koneiston työkaluksi. Pääoma antaa työmiehen nyt työskennellä käsityökalun sijasta koneella, joka itse käyttää työkalujaan. Kun siis jo ensi silmäyksellä on selvää, että suurteollisuuden täytyy erittäin suuressa määrin lisätä työn tuotantovoimaa liitettyään tuotantoprosessiin suunnattomat luonnonvoimat ja luonnontieteen, niin ei suinkaan ole yhtä selvää, eikö lisättyä tuotantovoimaa osteta lisääntyneellä työn kulutuksella toisaalta. Minkä hyvänsä muun pysyvän pääoman osan tavoin kone ei luo mitään arvoa, vaan siirtää oman arvonsa siihen tuotteeseen, jonka valmistamista se palvelee. Sikäli kuin sillä on arvoa ja se siis siirtää arvoa tuotteeseen, se muodostaa osan tämän arvosta. Sen sijaan, että se halventaisi tuotetta, se kallistuttaa sitä suhteellisesti oman arvonsa mukaan. Ja on aivan kouraan-tuntuva, että kone ja järjestelmällisesti kehittynyt koneisto, suurteollisuuden tunnusomainen työväline, paisuu suhteettomasti arvoltaan, verrattuna käsityö- ja manufaktuuriteollisuuden työvälineisiin.

Ensiksi on huomattava, että koneisto osallistuu aina kokonaan työprosessiin, mutta vain osittain arvonlisäysprosessiin. Se ei koskaan lisää enempää arvoa kuin se kulumisensa kautta keskimäärin menettää. On siis suuri ero koneen arvon ja siitä tietyn ajanjakson kuluessa tuotteeseen siirtyneen arvonosan välillä. On suuri ero koneella arvoa muodostavana ja koneella tuotteita muodostavana tekijänä. Kuta suurempi on se ajanjakso, jona sama koneisto yhä uudelleen suorittaa saman työprosessin, sitä suurempi on tuo ero. Tosin olemme nähneet, että kukin varsinainen työväline eli tuotantokone menee aina kokonaan työprosessiin ja aina vain osittain, suhteellisesti päivittäisen keskikulumisensa mukaan arvonlisäysprosessiin. Mutta tämä ero käytön ja kulumisen välillä on paljon suurempi koneessa kuin työkalussa, koska kone, kestävämmästä aineesta tehtynä, on pitempi-ikäinen, koska sen käyttäminen tarkkojen tieteellisten lakien mukaan säännöstellynä tekee mahdolliseksi suuremman säästön sen osien ja sen kulutustarvikkeiden käyttämisessä ja koska lopuksi sen tuotantoalue on verrattomasti laajempi kuin työkalun. Jos vähennämme molemmista, koneesta ja työkalusta, niiden päivittävät keskikustannukset eli sen arvonosan, jonka ne joka päivä keskimääräisen kulumisensa ja apuaineiden, kuten öljyn, hiilen yms., kuluttamisen kautta lisäävät tuotteeseen, niin osoittautuu, että ne toimivat ilmaiseksi, aivan kuin ihmis-työn myötävaikutuksetta olemassa olevat luonnonvoimat. Kuta suurempi tuottava vaikutuspiiri koneella on työkaluun verraten, sitä suuremman ilmaisen palveluksen se tekee työkaluun verrat-

tuna. Vasta suurteollisuudessa ihminen oppii keinon antaa aikaisemman, jo esineellistetyn työnsä vaikuttaa laajassa mitassa ilmaiseksi luonnonvoiman tapaan.¹⁰⁹⁾

Käsitellessämme yhteistoimintaa ja manufaktuuria tulimme siihen tulokseen, että tiettyjä yleisiä tuotannon edellytyksiä, kuten rakennuksia yms., voidaan kuluttaa yhteisesti säästävämmin kuin yksinäisten työläisten hajallaan olevia tuotannon edellytyksiä ja tehdä siten tuote vähemmän kalliiksi. Koneellisessa tuotannossa eivät ainoastaan useat työkalut yhteisesti kuluta yhden työkalukoneen runkoa, vaan useat työkonet kuluttavat yhteisesti samaa voimakonetta ja osaa voimansiirtomekanismista.

Kun ero koneiston arvon ja sen päivätuotteeseen siirtyneen arvonosan välillä on tunnettu, niin se määrä, jolla tämä arvonosa kallistuttaa tuotetta, riippuu lähinnä tuotteen laajuudesta, niin sanoaksemme sen pinta-alasta. Herra Baynes Blackburnista ilmoittaa eräässä 1857 julkaistussa luennossaan, että

»jokainen todellinen mekaaninen hevosvoima^{109a)} käyttää 450 itse toimivaa muleväärttinää etulaitteineen tai 200 throstleväärttinää tai 15 kangaspuuta 40 tuuman kangasta varten ja niiden laitteita loimen kiertämistä, tasoittelemista ym. varten».¹²³

Ensimmäisessä tapauksessa päivittäiset höyryhevosvoiman ja sen liikkeellepaneman koneiston kulumiskustannukset jakautuvat 450 muleväärttinän päivätuotteelle, toisessa 200 throstle-

¹⁰⁹⁾ Ricardo pitää tätä koneiden vaikutusta, jota hän muuten on selittänyt yhtä vähän kuin yleistä työprosessin ja arvonlisäysprosessin välistä eroakaan, usein niin yksinomaan silmällä, että unohtaa sen arvonosan, jonka koneet siirtävät tuotteeseen, ja tekee ne kokonaan luonnonvoimien vertaisiksi. Niinpä hän sanoo: »Adam Smith ei missään kohden pidä vähäarvoisina niitä palveluksia, joita luonnonvoimat ja koneet tekevät meille, mutta hän ymmärtää aivan oikein sen arvon luonteen, minkä ne lisäävät tavaroihin... Kun ne tekevät työnsä ilmaiseksi, ei se apu, minkä ne meille tuottavat, lisää ensinnäkään vaihtoarvoa.» (Ricardo, »Principles of Political Economy», 3rd ed. London 1821, p. 336, 337.) Ricardon huomautus on luonnollisesti oikea J. B. Sayta vastaan, joka lörröttelee koneiden tekevän muka sen »palveluksen», että ne luovat arvoa, mikä on osana »voitosta».

^{109a)} {Viite 3. painokseen. »Hevosvoima» on yhtä kuin 33 000 naulajalan voima minuutissa, ts. voima, joka minuutissa nostaa 33 000 naulan painon 1 (Englannin) jalan korkeuteen tai 1 naulan 33 000 jalan korkeuteen. Tällainen on edellä tarkoitettu hevosvoima. Tavallisessa liikekielessä ja myös siellä täällä tämän kirjan sitaateissa tehdään ero saman koneen »nimellisen» ja »kauppa»- eli »indikoidun» hevosvoiman välillä. Vanha eli nimellinen hevosvoima lasketaan yksinomaan männännousun ja sylinterin läpileikkaajan mukaan ja höyrynpaine sekä männännopeus jätetään kokonaan huomiotta. Ts. se ilmaisee todellisuudessa: tämä höyrykone on esim. 50. hevosvoimainen, jos sitä käytetään samalla heikolla höyrynpaineella ja samalla vähäisellä männännopeudella kuin Boultonin ja Wattin aikana. Mutta molempien yllämainittujen selkkojen merkitys on sen jälkeen suunnattomasti kasvanut. Jotta olisi voitu mitata koneen nykyisin todellisuudessa synnyttämä mekaaninen voima, keksittiin indikaattori, joka osoittaa höyrynpaineen. Männännopeus voidaan helposti määrätä. Näin ollen koneen »indikoidun» eli »kauppa»-hevosvoiman mittana on matemaattinen kaava, jossa otetaan huomioon sylinterin läpileikkaus, männännousun korkeus, männännopeus ja höyrynpaine yhtäaikaa ja joka näyttää, kuinka monta kertaa minuutissa kone todella suorittaa 33 000 naulajalkaa. Nimellinen hevosvoima voi siis todella kehittää kolme, neljä, vieläpä viisikin indikoitua eli todellista hevosvoimaa. Tämä eräiden myöhempien sitaattien selitykseksi. F. E.}

värttinän, ja kolmannessa 15 konekangaspuiden tuotteelle, niin että yhteen unssiin lankaa tai kyynärään kudosta siirtyy vain mitättömän pieni arvonosa. Sama koskee yllä olevaa esimerkkiä höyryvasarasta. Kun sen päivittäinen kuluminen, hiilenkulutus ym. jakautuu niille hirveille rautamäärille, joita se päivässä takoo, niin kunkin rautasentnerin osalle tulee vain vähäinen arvonosa, mutta se olisi sangen suuri, jos tämän jättiläiskoneen pitäisi lyödä kiinni pieniä nauloja.

Kun työkoneen vaikutusala, siis sen työkalujen luku, tai, kun on kysymys voimasta, niiden suuruus on tietty, tulee tuotemäärä riippumaan siitä nopeudesta, jolla se toimii, siis esim. siitä nopeudesta, millä värttinä pyörii, tai niiden lyöntien lukumäärästä, jotka vasara minuutissa iskee. Monet noista suunnattomista vasaroista lyövät 70 lyöntiä minuutissa, Ryderin patenttitakomiskone, joka käyttää pienempiä höyryvasaroita värttinöiden takomiseen, 700 lyöntiä minuutissa.

Kun se suhde, missä koneisto siirtää arvoa tuotteeseen, on määrätty, niin tämän arvonosan suuruus riippuu itse koneiston arvonosuudesta.¹¹⁰⁾ Kuta vähemmän työtä se itse sisältää, sitä vähemmän arvoa se lisää tuotteeseen. Kuta vähemmän arvoa se luovuttaa, sitä tuottavampi se on ja sitä enemmän sen vaikutus lähenee luonnonvoimien vaikutusta. Mutta koneiden tuottaminen koneilla vähentää koneiston arvoa niiden kokoon ja tehoon verrattuna.

Käsin tai manufaktuurimaisesti tuotettujen tavaroiden hintojen ja konetuotteina valmistettujen samojen tavaroiden hintojen vertaileva erittely antaa yleensä tulokseksi, että konetuotteessa työvälineistä siirtyvä arvonosa suhteellisesti kasvaa, mutta absoluuttisesti vähenee. Toisin sanoen sen absoluuttinen suuruus vähenee, mutta sen suuruus verrattuna tuotteen kokonaisarvoon, esim. naulaan lankaa, lisääntyy.¹¹¹⁾

¹¹⁰⁾ Kapitalististen käsitysten vallassa oleva lukija kaipaa tässä tietenkin »korkoa», jonka kone pääoma-arvonsa mukaisessa pro rata [suhteessa] lisää tuotteeseen. On kuitenkin helposti käsitettävissä, ettei kone, koska se synnyttää uutta arvoa yhtä vähän kuin mikä muu osa pysyyvää pääomaa tahansa, voi lisätä mitään sellaista »koron» nimellä. Edelleen on selvää, ettei tässä, missä kysymys on lisäarvon tuottamisesta, voida a priori [ennakolta] edellyttää mitään osaa siitä »koron» nimenä. Kapitalistinen laskutapa, joka jo prima facie [ensi näkemältä] vaikuttaa mauttomalta ja ikäänkuin arvonmuodostumislakeja vastaan sotivalta, saa tämän teoksen kolmannessa kirjassa selityksensä.

¹¹¹⁾ Tämä koneen lisäämä arvonosa alenee absoluuttisesti ja suhteellisesti siellä, missä se työntää tieltään hevoset ja yleensä työeläimet, joita käytetään ainoastaan liikevoimana, ei aineenjalostuskoneina. Sivumennen sanoen Descartes, määrittellessään eläimet pelkiksi koneiksi, katsoo manufaktuuriajan silmillä vastoin keskiaikaa, joka piti eläintä ihmisen apulaisena, samoin kuin myöhemmin herra Haller teoksessaan »Restauration der Staatswissenschaften». Sitä että Descartes samoin kuin Bacon piti tuotannon muuttunutta muotoa ja ihmisen valtaa käytännössä luonnon yli muutetun ajattelumetodin tuloksena, osoittaa hänen teoksensa »Discours de la Méthode», jossa mm. sanotaan: »On mahdollista» (käyttämällä hänen filosofiaan tuomaansa metodia) »saada elämälle sangen hyödyllisiä tietoja, ja sen spekulatiivisen filosofian sijasta, jota kouluissa opete-

Selvää on, että jos koneen tuottaminen maksaa yhtä paljon työtä kuin sen käyttäminen säästää, niin tapahtuu pelkkä työnsiirto eikä siis tavaran tuottamiseen vaaditun työn kokonaissumma vähene eli työn tuotantovoima lisäännny. Mutta erotus sen työn välillä, jonka kone maksaa, ja sen, jonka se säästää, eli sen tuottavuuden aste, ei ilmeisesti riipu sen oman arvon ja sen korvaaman työkalun arvon välisestä erotuksesta. Erotus on olemassa niin kauan kuin koneiden työ kustannukset ja siis niiden tuotteeseen lisäämä arvonosa pysyvät pienempinä kuin arvo, jonka työläinen työkalullaan lisäsi työnesineeseen. Koneen tuottavuuden mittaa siis se aste, missä se korvaa ihmistyövoimaa. Herra Baynesin mukaan yhden höyryhevosvoiman käyttä-mää 450 muleväärttinää ja etulaitetta kohti tulee $2\frac{1}{2}$ työläistä,¹¹²⁾ ja nämä $2\frac{1}{2}$ työläistä kehräävät jokaisella itsetoimivalla muleväärttinällä kymmentuntisena työpäivänä 13 unssia lankaa (keskivahvuista), siis $365\frac{5}{8}$ naulaa lankaa viikossa. Noin 366 nau-laa puuvillaa (yksinkertaisuuden vuoksi jätämme jätteet lukuun-ottamatta) imee siis langaksi muuttuessaan 150 työtuntia eli 15 kymmentuntista työpäivää, kun taas rukilla kehrätynä, jos käsinkehrääjä valmistaa 13 unssia lankaa 60 tunnissa, sama puuvillamäärä imisi itseensä 2700 10-tuntista työpäivää eli 27 000 työtuntia.¹¹³⁾ Siellä missä konepainaminen on työntä-nyt tieltään blockprinting-menetelmän eli vanhan karttuunin-painamistavan, yksi ainoa kone yhden miehen tai pojan avulla painaa tunnissa yhtä paljon neliväristä karttuunia kuin ennen 200 miestä.¹¹⁴⁾ Ennen kuin Eli Whitney keksi 1793 cottonginin, puuvillanaulan puhdistaminen siemenistä maksoi keskimääräi-sen työpäivän. Hänen keksintönsä ansiosta yksi neekerinainen voi valmistaa päivässä 100 naulaa puuvillaa, ja sen jälkeen cotton-

taan, luoda käytännön filosofia, jonka avulla opittuamme tuntemaan tulen, veden, il-man, tähtien ja kaikkien muiden meitä ympäröivien kappaleiden voiman ja toiminnan yhtä tarkoin kuin tunneimme käsityöläistemme eri ammatit voisimme käyttää tutkimus-temme tuloksia kaikkiin niihin tarkoituksiin, mihin ne soveltuvat, ja niin tulla luonnon herroiksi ja valtiaiksi» ja siten «edistää ihmiselämän täydelliseksi tulemistä». Esipuhees-sa sir Dudley Northin teokseen »Discourses upon Trade» (1691) sanotaan, että Descartesin metodi sovellettuna kansantaloustieteen on alkanut vapauttaa sitä vanhoista tari-noista ja taikauskoisista käsityksistä, joita rahasta, kaupasta ym. on ollut olemassa. Yleensä aikaisemmat englantilaiset taloustieteilijät liittyivät kuitenkin Baconiin ja Hobbesiin pitäen heitä filosofeina, kun taas myöhemmin Locke tuli Englannin, Rans-kan ja Italian kansantaloustieteen «*αρχήν* [varsinaiseksi] filosofiksi».

¹¹²⁾ Essenin kauppakamarin erään vuosikertomuksen (lokakuu 1863) mukaan Krup-pin teräsvalimo 161 sulatus-, hehku- ja sementtitiuunin, 32 höyrykoneen (vuonna 1800 tämä oli melkein kaikkien Manchesterissa käytettyjen höyrykoneiden summa) ja 14 höyryvasaran, joilla oli yhteensä 1236 hevosvoimaa, 49 ahjon, 203 työkalukoneen ja noin 2400 työläisen voimin tuotti vuonna 1862 13 miljoonaa naulaa valuterästä. Siellä ei siis ollut kahtakaan työläistä hevosvoimaa kohti.

¹¹³⁾ Babbage laskee, että Jaavalla melkein yksistään kehrutyö lisää puuvillan arvoa 117%. Samaa aikaan (1832) Englannissa oli koko arvo, minkä koneet ja työ hienokehräämöissä lisäsivät puuvillaan, noin 33% raaka-aineen arvosta. (»On the Eco-nomy of Machinery». London 1832, p. 165, 166.)

¹¹⁴⁾ Koneilla painettaessa säästyy sitä paitsi väriä.

ginin toimintakykyä on vielä huomattavasti lisätty. Naula puuvillankuituja, jonka tuottaminen maksoi aikaisemmin 50 senttiä, myydään sittemmin 10 sentillä ja sitä paitsi suuremmalla voitolla, ts. siihen sisältyy enemmän maksamatonta työtä. Intiassa käytetään kuitujen puhdistamiseen siemenistä puolittain konemaista välinettä, churka'a, jolla 1 mies ja 1 nainen puhdistavat päivässä 28 naulaa. Tri Forbesin muutamia vuosia sitten keksimällä churkalla 1 mies ja 1 poika tuottavat 250 naulaa päivässä; siellä käytetään härkiä, höyryä tai vettä käyttövoimana tarvitaan vain muutamia poikia ja tyttöjä feeders'einä (syöttäjinä, aineiden koneeseen työntäjinä ja siitä otajina). Kuusitoista tällaista härkien käyttämää konetta tekee päivässä saman työn kuin aikaisemmin keskimäärin 750 henkilöä.¹¹⁵⁾

Niin kuin on jo mainittu, höyrykone höyryauroineen suorittaa tunnissa 3 pennyllä eli $\frac{1}{4}$ šillingillä yhtä paljon työtä kuin 66 ihmistä 15 š:n tuntipalkalla. Palaan tähän esimerkkiin torjuakseni erään väärän käsityksen. Nuo 15 š eivät nimittäin suinkaan ilmaise noiden 66 ihmisen tunnissa lisäksi tuomaa työtä. Jos lisätyön suhde välttämättömään työhön oli 100%, niin nämä 66 työläistä tuottivat tunnissa 30 š:n arvon, vaikkakin vain 33 tuntia esiintyy heidän saamassaan vastikkeessa, ts. 15 š:n työpalkassa. Jos siis kone maksaisi yhtä paljon kuin sen syrjäyttämien 150 työläisen vuosipalkka, sanokaamme 3000 puntaa, niin nuo 3000 eivät suinkaan ilmaise 150 työläisen tekemän ja työn esineeseen lisäämän työn raha-arvoa, vaan ainoastaan heidän vuosityönsä sen osan arvoa, joka heille itselleen esiintyy heidän työpalkassaan. Sitä vastoin koneen raha-arvo, 3000 puntaa, ilmaisee kaiken sen tuottamiseen käytetyn työn, riippumatta siitä, missä suhteessa tämä työ muodostaa työpalkkaa työläiselle ja lisäarvoa kapitalistille. Jos siis kone maksaa yhtä paljon kuin sen korvaama työvoima, niin siihen itseensä esineellistynyt työ on aina paljoo pienempi kuin sen korvaama elävä työ.¹¹⁶⁾

Kun koneet katsotaan yksinomaan tuotteen halventamiskeinoksi, niin niiden käytön rajan määrää se, että niiden tuottaminen maksaa vähemmän työtä kuin niiden käyttäminen korvaa. Pääomalle tämä raja esiintyy kuitenkin ahtaampana. Kun se ei maksa käytettyä työtä, vaan käytetyn työvoiman arvon, on sille koneiden käytön rajana erotus koneen arvon ja sen korvaaman työvoiman arvon välillä. Kun työpäivän jakautuminen

¹¹⁵⁾ Vrt. Paper read by Dr. *Watson*, Reporter on the Products to the Government of India, before the Society of Arts, 17 April 1860.

¹¹⁶⁾ »Nämä mykät työvoimat» (koneet) »ovat aina paljoo pienemmän työomäärän tuote kuin se, minkä ne tunkevat tieltään, vaikka niillä olisikin sama raha-arvo.» (*Ricardo*, »Principles of Political Economy», 3rd ed. London 1821, p. 40.)

välttämättömään työhön ja lisätyöhön on eri maissa erilainen, samoin kuin se on erilainen samassakin maassa eri aikoina tai samaan aikaan eri liikealoilla; kun edelleen työläisen todellinen palkka milloin laskeutuu alle hänen työvoimansa arvon, milloin nousee sen yläpuolelle, niin koneiden hinnan ja niiden korvaaman työvoiman hinnan välinen erotus voi suuresti vaihdella, vaikkapa koneiden tuottamiseen tarvittavan työmäärän ja niiden korvaaman työn kokonaismäärän välinen erotus pysyisikin samana.^{116a)} Mutta ainoastaan edellinen erotus määrää tavaran tuotantokustannukset itse kapitalistille ja vaikuttaa häneen kilpailun pakkolaeilla. Sen tähden Englannissa keksitään nykyisin koneita, joita käytetään vain Pohjois-Amerikassa, samoin kuin Saksa keksi 1500- ja 1600-luvulla koneita, joita käytti ainoastaan Hollanti ja samoin kuin monia 1700-luvun ranskalaisia keksintöjä käytti hyväkseen vain Englanti. Vanhemmissa kehittyneissä maissa koneet muutamilla liikealoilla käytettyinä synnyttävät sellaisen työnrunsauden (redundancy of labour, Ricardo sanoo) toisilla aloilla, että työpalkan vajoaminen työvoiman arvon alle estää niillä aloilla koneiden käyttämisen ja tekee sen tarpeettomaksi, usein mahdottomaksikin pääoman kannalta, jonka voitto muuten ei johdu käytetyn työn, vaan maksetun työn vähenemisestä. Muutamissa englantilaisen villateollisuuden haaroissa on viime vuosina lasten työ suuressa määrin vähentynyt ja siellä täällä melkein kokonaan poistettu. Minkä tähden? Tehdaslaki pakotti käyttämään kahta lapsivuoroa, joista toinen työskenteli aina 6, toinen 4 tuntia, tai kumpikin vain 5 tuntia. Mutta vanhemmat eivät tahtoneet myydä half-times (»puoliaikaisia») halvemmasta kuin ennen full-times (»täysiaikaisia»). Siitä johtui halftimesien korvaaminen koneilla.¹¹⁷⁾ Ennen kuin naisten ja lasten (alle 10-vuotisten) työ kaivoksissa oli kielletty, pääoma oli pitänyt siveyslakikirjansa ja etenkin pääkirjansa mukaan niin sopivana käyttää alastomia naisia ja tyttöjä, usein yhdessä miesten kanssa, hiili- ja muissa kaivoksissa, että se vasta tämän kiellon jälkeen ryhtyi käyttämään koneita. Jenkit ovat keksineet kivenmurskaimia. Englantilaiset eivät käytä

^{116a)} Viite 2. painokseen. Kommunistisessa yhteiskunnassa koneilla olisi siis aivan toiset mahdollisuudet kuin porvarillisessa yhteiskunnassa.

¹¹⁷⁾ »Työnantajat eivät tahtoneet tarpeettomasti käyttää kahta vuoroa alle 13 vuoden ikäisiä lapsia... Todellisuudessa osa tehtailloista — villalangan kehrääjät — käyttää enää hyvin harvoin lapsia alle 13 ikävuoden, ts. 'puoliaikaisia'. He ovat ottaneet käytäntöön useanlaisia parannettuja ja uusia koneita, jotka tekevät kokonaan tarpeettomaksi lasten» (ts. alle 13-vuotisten) »käyttämisen. Niinpä havainnollistaakseni lasten lukumäärän vähenemistä mainitsen esim. erään työprosessin, jossa — kun entiseen koneeseen lisätään eräs laite, ns. solmiamiskone — yksi nuori henkilö (13 vuotta vanhempi) »voi suorittaa kuuden tai neljän 'puoliaikaisen' työn, aina kunkin koneen erikoisen laadun mukaan...» »Puoliaikajärjestelmä» kannusti »keksimään tämän koneen». (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1858».)

niitä, koska »kurja» («wretch») — kurja — on englantilaisen kansantaloustieteen oppisana maanviljelystyöläisestä), joka tämän työn suorittaa, saa korvatuksi niin pienen osan työstään, että koneet kallistuttaisivat tuotantoa kapitalistille.¹¹⁸⁾ Englannissa käytetään paikoittain vieläkin hevosten asemesta naisia kanavaveneitä vetämässä jne.,¹¹⁹⁾ koska hevosten ja koneiden tuottamiseen vaaditaan matemaattisesti määrätty paljous työtä, mutta liikaväestöön kuuluvien naisten ylläpitoon tarvittava työ on sitä vastoin alle kaiken arvioimisen. Sen tähden ei missään näekään tuhlattavan ihmisvoimaa hävyttömämmin jonninjoutavaan kuin juuri Englannissa, koneiden maassa.

3. KONETEOLLISUUDEN LÄHIMMÄT VAIKUTUKSET TYÖLÄISEEN

Niin kuin olemme osoittaneet, suurteollisuuden lähtökohtana on kumous työvälineissä, ja muuttunut työväline saa kehittyneimmän muotonsa tehtaan monijäsenisessä konejärjestelmässä. Ennen kuin käymme tutkimaan, miten tähän objektiiviseen elimistöön on liitetty ihmisaines, tarkastelemme tuon kumouksen eräitä yleisiä vaikutuksia itse työläiseen.

a) PÄÄOMAN KÄYTTÄMÄT LISÄTYÖVOIMAT. NAISTEN JA LASTEN TYÖ

Mikäli koneet tekevät lihasvoiman tarpeettomaksi, niistä tulee keinoja sellaisten työläisten käyttämiseen, joilla ei ole lihasvoimaa tai joiden ruumiinkehitys on keskeneräinen, mutta jäsenten notkeus sitä suurempi. Naisten ja lasten työ oli siis koneiden kapitalistisen käytön ensi sanal Tämä työn ja työläisen mahtava korvaaja muuttui siten keinoksi lisätä palkkatyöläisten lukua kokoamalla työläisperheen kaikki jäsenet sukupuoleen ja ikään katsomatta pääoman välittömän käskyvallan alle. Pakkotyö kapitalistille ei anastanut sijaa ainoastaan lasten leikeiltä, vaan myös vapaalta työltä kodin piirissä, perhettä itseään varten tehdyltä työltä.¹²⁰⁾

¹¹⁸⁾ »Koneistoa... voidaan usein käyttää vasta sen jälkeen kun työn hinta» (hän tarkoittaa: palkka) »nousee.» (Ricardo, »Principles of Political Economy», 3rd ed. London 1821, p. 479.)

¹¹⁹⁾ Ks. »Report of the Social Science Congress at Edinburgh. October 1863.»

¹²⁰⁾ Englannin hallitus lähetti tri Edward Smithin Amerikan sisällissotaa seuranneen puuvillapulan aikana Lancashireen, Cheshireen jne. laatimaan selontekoa puuvillatyöläisten terveydentilasta. Hän kertoo mm., että terveydellisessä suhteessa on pulalla paitsi työmiesten poistumista tehdasilmasta myös useita muitakin etuja. Työläisnaisilla on nyt tarpeeksi aikaa antaakseen lapsilleen rintaa sen sijaan, että he myrkytäisivät niitä Godfrey'n Cordialilla (eräällä nukutusaineella). He ovat saaneet aikaa oppia keittämään. Ikävä kyllä he oppivat tämän keittotaidon aikana, jolloin heillä ei ollut mitään syömistä. Mutta tästä näkyy, kuinka pääoma on vaatinut oman arvonsa

Työvoiman arvoa ei määrännyt ainoastaan yksityisen täysikasvuisen työläisen, vaan myös työläisperheen ylläpitoon tarvittava työaika. Heittäessään työläisperheen kaikki jäsenet työmarkkinoille koneisto jakaa miehen työvoiman arvon hänen koko perheensä kesken. Se alentaa siis hänen työvoimansa arvoa. Esim. 4 työvoimaan jakautuvan perheen ostaminen maksaa ehkä enemmän kuin ennen perheenpään työvoiman ostaminen, mutta sitä vastoin nyt saadaan 4 työpäivää yhden sijaan, ja niiden hinta halpenee samassa suhteessa kuin neljän lisätyö on suurempi yhden lisätyötä. Neljän täytyy nyt tuottaa pääomalle ei ainoastaan työtä, vaan myös lisätyötä, jotta yksi perhe eläisi. Niin koneet enentävät alusta alkaen sekä inhimillistä riistoinesta, joka on pääoman ominaisin riistoalue,¹²¹⁾ että samalla myös sen riistoastetta.

Koneet kumoavat niin ikään perinpohjin kapitalistisen suhteen muodollisen välityksen, sopimuksen työläisen ja kapitalistin välillä. Tavaravaihdon pohjalla oli ensimmäisenä edellytyksenä, että kapitalisti ja työläinen kohtasivat toisensa vapaina ihmisinä, riippumattomina tavaranomistajina, toinen rahan ja tuotantovälineiden omistajana, toinen työvoiman omistajana. Mutta nyt pääoma ostaa alaikäisiä tai puolittain alaikäisiä. Työläinen myi ennen oman työvoimansa, jota hän muodollisesti vapaana ihmisenä hallitsi. Nyt hän myy vaimonsa ja lapsensa. Hänestä tulee orjakauppias.¹²²⁾ Lasten työn kysyntä

lisäystä varten kulutettavaksi välttämättömän perhetyön. Niin ikään pulaa käytettiin ompelutaidon opettamiseksi työläisten tyttärille erityisissä kouluissa. Amerikan vallankumous ja maailmanpula olivat tarpeen, jotta työläistyöt, jotka kehräävät koko maailmalle, oppisivat ompelemaan!

¹²¹⁾ »Työläisten lukumäärä on suuresti lisääntynyt eiksi, että naisia on yhä enemmän ruvettu käyttämään työssä miesten asemesta ja ennen kaikkea lapsia aikuisten asemesta. Kolme 13-vuotista tyttöä, joiden palkka on 6—8 š viikossa, korvaavat täysikäisen miehen, jonka palkka on vaihdellut 18—45 š.» (*Th. de Quincey, »The Logic of Political Economy»*. London 1844, viite s. 147.) Kun muutamia perhetoimia, esim. lasten hoitamista ja imettämistä, ei voida kokonaan lopettaa, täytyy pääoman valtaansa anastamien perheenäitien turvautua useampiin tai harvempiin sijaisiin. Työt, joita perheen kulutus vaatii, kuten ompeleminen, paikkaaminen yms. täytyy korvata ostamalla valmiita tavaroita. Vähentynyttä kotityötä vastaa siis lisääntynyt rahan menekki. Työläisperheen tuotantokustannukset kasvavat siis ja tasaavat tulojen lisäyksen. Lisäksi tulee, että elinhyödykkeiden säästeliäs ja tarkoituksenmukainen käyttö ja valmistus tulee mahdottomaksi. Näistä virallisen kansantaloustieteen salaamista tosiasioista saa runsasta aineistoa ammattientarkastajien sekä »Lastentyökomission» kertomuksista ja erikoisesti myös julkaisuista »Reports on Public Health».

¹²²⁾ Vastakohtana sille tärkeälle tosiseikalle, että täysi-ikäiset miestyöläiset voittivat pääomalta naisten ja lasten työn rajoituksen Englannin tehtaissa, tavataan »lastentyökomission» uusimmassakin kertomuksessa vielä todella kauhistuttavia ja aivan orjakauppaa muistuttavia piirteitä työläisvanhemmista, jotka myyvät lapsiaan. Mutta kapitalistinen fariseus, kuten noista samoista kertomuksista voidaan nähdä, valittaa tätä itse synnyttämänsä, ikuistamaansa ja noudattamaansa elämellisyyttä, jolle hän muuten on itse antanut nimen »työn vapaus». »Lasten työ on otettu avuksi... heidän täytyi nyt itse ansaita jokapäiväinen leipänsä. Voimattomina kestämaan niin suhteetonta raatamista, valmistumattomina ohjaamaan vastaista elämäänsä heidät on heitetty ruumilliseen ja siveelliseen rappiotilaan. Juutalainen historiankirjoittaja on huomautanut Tituksen suorittamasta Jerusalemin valloituksista, ettei ollut mikään ihme, että kaupunki hävitettiin niin perinpohjaisesti, kun kerran julma äiti saattoi uhrata oman lapsensa nälkänään vaatimuksia tyydyttääkseen.» (*»Public Economy Concentrated»*. Carlisle 1833, p. 66.)

muistuttaa usein muodoltaankin neekeriorjien kysyntää sellaisena kuin siitä oli totuttu lukemaan amerikkalaisista sanomalehti-ilmoituksista.

Muuan englantilainen ammattientarkastaja esim. kertoo: »Minun huomioni kiinnittyi ilmoitukseen erään piirini huomattavimman teollisuuskaupungin paikallisessa lehdessä. Ilmoituksessa sanotaan: 'Halutaan 12—20 poikaa, ikä sellainen että he voivat käydä 13-vuotisista. Palkka 4 š viikossa. Kysyttävä jne.'¹²³⁾

Sanonta »että he voivat käydä 13-vuotisista» johtuu siitä, että tehdaslain mukaan 13 vuotta nuoremmat lapset saavat tehdä työtä vain 6 tuntia. Virallisesti määrätyn lääkärin (certifying surgeon) täytyy todistaa ikä. Tehtailija tahtoo siis poikia, jotka näyttävät siltä kuin he olisivat jo 13-vuotisia. Tehtailijoiden käyttämien alle 13-vuotisten lasten lukumäärän hyppäyksittäinen vähentyminen, seikka joka hämmästyttää englantilaisessa tilastossa 20 viime vuodelta, oli ammattientarkastajien lausunnon mukaan suureksi osaksi juuri certifying surgeons'ien työtä, jotka ylensivät lapsen ikää kapitalistien riistämishalun ja vanhempien kaupustelutarpeen mukaan. Bethnal Green -nimisessä huonomaineisessa Lontoon kaupunginosassa pidetään joka maanantai- ja tiistaiamuna julkiset markkinat, joilla poika- ja tyttölapset 9-vuotiaista alkaen ottavat pestin Lontoon silkkitehtaisiin. »Tavalliset palkkaehdot ovat 1 š 8 pennyä viikossa (vanhemmille) ja 2 pennyä minulle itselleni paitsi teetä.» Sopimukset ovat voimassa ainoastaan viikon. Se mitä näiden markkinoiden aikana saa nähdä ja kuulla, on todellakin kauhistuttavaa.¹²⁴⁾ Yhä vieläkin tapahtuu Englannissa, että vaimot »ottavat poikia workhousesta [työtalosta] ja vuokraavat heitä kelle ostajalle tahansa 2 š:stä 6 pennystä viikossa».¹²⁵⁾ Laeista huolimatta vanhemmat myyvät yhä edelleenkin vähintään 2000 poikaa Isossa-Britanniassa eläviksi nuohoomiskoneiksi (vaikka on olemassa koneita heitä korvaamaan).¹²⁶⁾ Koneiden aiheuttama vallankumous työvoiman ostajien ja myyjien välisissä oikeussuhteissa, jonka jälkeen koko toimitus oli menettänyt kaiken varjonkin sopimuksesta kahden vapaan henkilön välillä, antoi myöhemmin Englannin parlamentille laillisesti perustellun oikeutuksen valtion sekaantumiseen tehdasoloihin. Joka kerta, kun tehdaslaki rajoittaa lasten työn tähän asti koskematta jää-

¹²³⁾ A. Redgrave julkaisussa »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1858», p. 41.

¹²⁴⁾ »Children's Employment Commission. 5th Report». London 1866, p. 81, № 31.
 {4. painokseen. Bethnal Green silkkiteollisuudesta on nyt tullut melkein kokonaan loppu.
 F. E. }

¹²⁵⁾ »Children's Employment Commission. 3rd Report». London 1864, p. 53, № 15.

¹²⁶⁾ Mt., »5th Report», p. XXII, № 137.

neissä teollisuudenhaaroissa 6 tunniksi, kuuluu yhä uusia tehtailijoiden valituksia: osa vanhemmista ottaa nyt pois lapsensa lakien noudattamiseen velvoitetusta teollisuudesta myydäkseen heidät sellaiseen, jossa vielä vallitsee »työn vapaus», ts. missä alle 13-vuotiaita lapsia pakotetaan työskentelemään samoin kuin aikuisia ja missä siis heistä voidaan lyödä enemmän rahaa. Mutta kun pääoma on luonnostaan tasoittaja, ts. vaatii kaikilla tuotannon aloilla synnynnäisenä ihmisoikeutenaan yhtäläisiä työnriistämismahdollisuuksia, tulee lasten työn lailla rajoittamisesta yhdessä teollisuudenhaarassa syy sen rajoittamiseen toisessa.

Jo aikaisemmin viittasimme niiden lasten ja nuorten henkilöiden samoin kuin työläisnaistenkin ruumiilliseen rappeutumiseen, jotka kone alistaa pääoman riistettäviksi ensin suorastaan sen perustalla nousseissa tehtaissa ja sitten epäsuorasti kaikissa muissa teollisuudenhaaroissa. Tässä pysähdymme sen tähden tarkastamaan vain yhtä kohtaa, työläislasten suunnattoman suurta kuolevaisuutta ensimmäisinä ikävuosina. Englannissa on 16 tilastopiiriä, joissa vuosittain 100 000 alle yhden vuoden vanhaa lasta kohti tulee keskimäärin vain 9085 kuolemantapausta (eräessä piirissä vain 7047); 24 piirissä yli 10 000, mutta alle 11 000; 39 piirissä yli 11 000, mutta alle 12 000; 48 piirissä yli 12 000, mutta alle 13 000; 22 piirissä yli 20 000; 25 piirissä yli 21 000; 17:ssä yli 22 000; 11:ssä yli 23 000, Hoo'ssa, Wolwerhamptonissa, Ashton-under-Lynessa ja Prestonissa yli 24 000, Nottinghamissa, Stockportissa ja Bradfordissa yli 25 000, Wisbeachissa 26 001 ja Manchesterissa 26 125.¹²⁷⁾ Kuten vuoden 1861 virallinen lääkärintutkimus osoitti, nämä korkeat kuolevaisuusnumerot johtuvat, paikallisia olosuhteita lukuunottamatta, etupäässä äitien työstä kotien ulkopuolella ja siitä johtuvasta lasten laiminlyömisestä ja pahoinpitelystä, mm. sopimattomasta ravinnosta, ravinnon puutteesta, unilääkkeillä ruokkimisesta yms., ja sen lisäksi äitien luonnottomasta vieraantumisen lapsistaan ja siitä johtuvasta tahallisesta nälkään tappamisesta ja myrkyttämisestä.¹²⁸⁾ Sellaisilla maanviljelysalueilla, »missä naiset vain aivan vähän työskentelevät, on sitä vastoin kuolleisuus alhaisin». ¹²⁹⁾ Vuoden 1861 tutkimuskomitea tuli kuitenkin siihen odottamattomaan tulokseen, että eräillä

¹²⁷⁾ »Sixth Report on Public Health». London 1864, p. 34.

¹²⁸⁾ »Se» (vuoden 1861 tutkimus) »...osoitti sitä paitsi, että yllä kuvatuissa olosuhteissa lapset joutuvat perikatoon toisaalta sen laiminlyönnin ja huonon hoidon takia, mikä johtuu heidän äitiensä työllisyydestä, ja toisaalta äidit tulevat pelottavan julkiksi lapsiaan kohtaan. Yleensä he eivät suuria välitä lastensa kuolemasta, jopa joskus... itse suoraan aiheuttavat sen.» (Mt.)

¹²⁹⁾ »Sixth Report on Public Health». London 1864, p. 454.

Pohjanmeren rannikolla olevilla puhtaasti maanviljelysseuduilla vuotta nuorempien lasten kuolevaisuus on melkein yhtä suuri kuin pahamaineisimmilla tehdasalueilla. Tri Julian Hunterin tehtäväksi annettiin silloin tutkia tätä ilmiötä paikanpäällä. Hänen kertomuksensa on liitetty julkaisuun »Sixth Report on Public Health». ¹³⁰⁾ Ennen oli oletettu, että malaria ja muut alaville ja suoperäisille seuduille ominaiset sairaudet tappavat lapsia. Tutkimus osoitti aivan päinvastaista, nimittäin

»että sama syy, joka teki lopun malariasta, nimittäin maan muuttaminen suosta (talvella) ja niukkakasvuudesta niitystä (kesällä) hedelmälliseksi viljamaaksi, oli syynä rintalapsien tavattomaan kuolevaisuuteen». ¹³¹⁾

Ne 70 toimivaa lääkäriä, joita tri Hunter näillä seuduilla kuulusteli, olivat »ihmeteltävän yksimielisiä» tässä kohden. Kumouksen tapahtuessa maanviljelyksessä pantiin näet toimeen teollisuusjärjestelmä.

»Mies, jota sanotaan 'gangmeisteriksi' ['kängin' etumieheksi] ja joka värvää kokonaisia työryhmiä, asettaa tietystä rahasummasta maanviljelijän käytettäväksi naimisissa olevia naisia, jotka työskentelevät yhdessä tyttöjen ja poikien kanssa. Nämä työryhmät kulkevat usein monta peninkulmaa kylistään, niitä nähdään aamuin ja illoin maanteilla, naiset puettuihin lyhyihin hameisiin ja vastaavanlaisiin puseroihin ja saappaisiin sekä toisinaan housuihin, ulkonäöltään sangen voimakkaita ja terveitä, mutta totutun irstaisuuden turmelemia ja välinpitämättömiä niistä tuhoisista seurauksista, jotka heidän mieltymyksensä tähän reippaaseen ja riippumattomaan elämäntapaan aiheuttaa heidän kotona kituville hoidokeilleen.» ¹³²⁾

Kaikki tehdasseutujen ilmiöt uusiintuvat täällä, mutta sailaiset lapsenmurhat ja lasten hoitaminen nukutusaineilla vieläkin suuremmassa määrin. ¹³³⁾

Tri Simon, englantilaisen Privy Councilin ¹²³⁾ lääkärijäsen ja »Public Health» -selostusten päätoimittaja sanoo: »Se tieto, mikä minulla on niiden aikaansaamasta turmiosta, selittääkään sen syvän inhon, jolla minä katselen kaikkea täysi-ikäisten naisten laajempaa teollista toimintaa.» ¹³⁴⁾ »Todelakin, huudahtaa ammattientarkastaja Baker eräässä virallisessa seloituksessa, »on oleva onneksi Englannin teollisuusalueille, kun kaikkia naimisissa olevia perheellisiä naisia kielletään työskentelemästä missään tehtaassa.» ¹³⁵⁾

¹³⁰⁾ Mt., s. 454, 462. »Reports by Dr. Henry Julian Hunter on the excessive mortality of infants in some rural districts of England».

¹³¹⁾ »Sixth Report on Public Health». London 1864, p. 35, 455, 456.

¹³²⁾ Mt., s. 456.

¹³³⁾ Samoin kuin Englannin tehdasalueilla laajenee myös maanviljelysalueilla oopiumin käyttö täysi-ikäisten mies- ja naistyöläisten keskuudessa päivä päivältä. »Oopiumin myynnin edistäminen... on muutamien yritteliäiden tukkukauppiaiden suuri päämäärä. Rohdoskauppiat katsovat sen parhaaksi myyntitavaraksi.» (Mt., s. 459.) Rintalapset, jotka saivat oopiumilääkkeitä, »surkastuivat pikkuvanhoiksi tai käpristyivät pikku apinoiksi». (Mt., s. 460.) Näemme tästä, kuinka Intia ja Kiina kostavat Englannille.

¹³⁴⁾ Mt., s. 37.

¹³⁵⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31 st October 1862», p. 59. Tämä ammattientarkastaja toimi ennen lääkärinä.

Naisten ja lasten työn kapitalistisesta riistämisestä johtuvaa siveellistä näivettymistä ovat F. Engels teoksessa »Lage der arbeitenden Klasse in England» ja muut kirjailijat kuvailleet niin tyhjentävästi, että minä tässä vain viittaan siihen. Mutta se henkinen tuho, jonka keskenkasvuisten ihmisten muuttaminen pelkiksi koneiksi lisäarvon tuottamista varten sai keinotekoisesti aikaan ja joka on tarkoin erotettava siitä luontoperäisestä tietämättömyydestä, mikä panee hengen kesannoksi turmelematta sen kehitysmahdollisuutta, sen luonnollista hedelmällisyyttä, tämä tuho pakotti viimein itse Englannin parlamentin asettamaan kaikissa tehdaslain alaisissa teollisuudenhaaroissa alkeisopetuksen lailliseksi ehdoksi alle 14-vuotisten lasten »tuottavalle» käyttämiselle. Kapitalistisen tuotannon henki kävi selvästi ilmi tehdaslakien ns. kasvatuspykälien huolimattomasta sanamuodosta, hallinnollisen koneiston puutteesta, jonka vuoksi tämä pakkokasvatus oli suurelta osaltaan näennäistä, itse tehtailijoiden vastarinnasta tätä opetuslakia kohtaan ja heidän käytännössä toteuttamistaan metkuista ja vehkeistä sen kiertämiseksi.

»Vain lainsäädäntöä on moitittava, koska se on antanut petoslain (de-lusive law), joka, ollen huolehtivinaan lasten kasvatuksesta, ei sisällä ainoatakaan määräystä, mikä takaisi tämän suojelutarkoituksen saavuttamisen. Se ei määrää mitään muuta kuin että lapset on suljettava määrätyiksi» (3 tunniksi) »päivässä erään kouluksi sanotun paikan neljän seinän sisälle ja että lasten käyttäjän on saatava tästä viikottain todistus henkilöltä, joka sen opettajana tai opettajattarena allekirjoittaa.»¹³⁶⁾

Ennen vuoden 1844 korjattua tehdaslakia eivät olleet harvinaisia sellaiset koulunkäyntitodistukset, jotka opettaja tai opettajatar allekirjoitti puumerkillä, kun hän ei itse osannut kirjoittaa.

»Käydessäni eräässä sellaisessa todistuksia antavassa koulussa minua hämmästytti niin suuresti opettajan tietämättömyys, että kysyin häneltä: 'Anteeksi, hyvä herra, osaatteko lukea?' Hänen vastauksensa oli: 'Kyllä, hiukan (summat).' Puolustuksekseni hän lisäsi: 'Ainakin tiedän enemmän kuin oppilaani.'»

Vuoden 1844 lakia valmisteltaessa ammattientarkastajat ilmoittivat, missä häpeällisessä tilassa ne koulujen nimellä käyvät paikat olivat, joiden todistukset heidän täytyi hyväksyä laillisina. He saivat aikaan ainoastaan sen, että vuoden 1844 jälkeen

»koulutodistuksissa numeroiden piti olla opettajan omakätisesti kirjoittamia, ja samoin opettajan ristikäsi- ja sukunimi hänen itsensä allekirjoittama.»¹³⁷⁾

¹³⁶⁾ Leonard Horner julkaisussa »Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1857», p. 17.

¹³⁷⁾ Leonard Horner julkaisussa »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1855», p. 18, 19.

Skotlantilainen ammattientarkastaja sir John Kincaid kertoo samanlaisista kokemuksista virassaan.

»Ensimmäistä koulua, jossa kävimme, piti eräs rouva Ann Killin. Pyytäessäni häntä tavaamaan nimensä, hän teki heti pukin aloittaen C kirjaimella, mutta sanoi heti oikaisten, että hänen nimensä alkoi K:lla. Nähdessäni hänen allekirjoituksensa koulutodistuskirjoissa huomasin kuitenkin, että hän kirjoitti sen eri lailla; eikä hänen käsialansa jättänyt mitään epäilystä siitä, että hän oli kykenemätön opettamaan. Itsekin hän myönsi, ettei hän osannut laatia luetteloa... Eräässä toisessa koulussa tapasin 15 jalkaa pitkän ja 10 jalkaa leveän kouluhuoneen ja laskin huoneessa olevan 75 lasta, jotka vikisivät joitakin käsittämättömiä sanoja.»¹³⁸⁾ »Mutta on olemassa muitakin kuin pelkästään tällaisia kurjuuden onkaloita, joissa lapset saavat koulutodistuksia, mutta eivät mitään opetusta, sillä useissa kouluissa, joissa opettaja on pätevä, hänen ponnistuksensa raukeavat melkein kokonaan kaikenikäisten lasten — alkaen kolmivuotiaista — ihan ymmälle vievään sekamelskaan. Opettajan toimeentulo, joka on kurja parhaassakin tapauksessa, riippuu kokonaan niiden pennyjen luvusta, jotka hän saa mahdollisimman suurelta lapsijoukolta, mikä voidaan sulloa yhteen huoneeseen. Lisäksi tulee vajanainen koulukalusto, kirjojen ja muiden opetusvälineiden puute sekä ummehtuneen ja iljettävän ilman masentava vaikutus itse lapsiparkoihin. Olen useissa kouluissa nähnyt joukoittain lapsia, jotka eivät tehneet kerrassaan mitään; ja tämä todistetaan koulunkäynniksi, ja sellaiset lapset esiintyvät virallisessa tilastossa kouluakäyneinä (educated).»¹³⁹⁾

Skotlannissa tehtailijat koettavat mikäli mahdollista välttää koulupakon alaisia lapsia.

»Tämä riittää osoittamaan, kuinka vastenmielisiä tehtailijoista ovat kasvatuspöykälät.»¹⁴⁰⁾

Oudon kauheana ilmenee tämä karttuuni- yms. painoissa, joi-
ta varten on olemassa eri laki. Tämän lain määräysten mukaan

»jokaisen lapsen, ennen kuin hänet otetaan työhön sellaiseen painoon, täytyy olla käynyt koulua vähintään 30 päivän ajan ja ainakin 150 tuntia kuutena kuukautena välittömästi ennen hänen ensimmäistä työssäolopäiväänsä. Painossa työskennellessään hänen täytyy samoin käydä koulua 30 päivän ajan ja 150 tuntia aina vuorotellen kunakin 6 kuukautena... Koulunkäynnin pitää tapahtua aikana kello 8:sta aamulla kello 6:een ip. Vähempää kuin 2 $\frac{1}{2}$ ja enempää kuin 5 tuntia pitkää aikaa samana päivänä ei saa laskea noihin 150 tuntiin kuuluvaksi. Tavallisissa oloissa lapset käyvät koulussa aamuin ja illoin 30 päivää, 5 tuntia päivässä, ja näiden 30 päivän kuluttua, kun asetusten määräämä summa 150 tuntia on täynnä ja kun he, puhuaksemme heidän omalla kielellään, ovat kirjansa suorittaneet, he palaavat takaisin painoon, johon he taas jäävät 6 kuukaudeksi, kunnes uusi lukukausi jälleen alkaa, ja sitten he käyvät taas koulua, kunnes kirja on uudelleen suoritettu... Hyvin monet lapset, jotka käyvät koulua asetusten määräämät 150 tuntia, ovat palatessaan kouluun 6-kuukautiselta

¹³⁸⁾ Sir John Kincaid julkaisussa »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1858», p. 31, 32.

¹³⁹⁾ Leonard Horner julkaisussa »Reports etc., for 30th April 1857», p. 17, 18.

¹⁴⁰⁾ Sir John Kincaid julkaisussa »Reports of Insp. etc., for 31st October 1856», p. 66.

oleskelultaan painossa aivan yhtä pitkällä kuin olivat alkaessaan... He ovat tietysti jälleen unohtaneet kaikki, minkä he aikaisemmin olivat koulussa oppineet. Toisissa karttuunipainoissa koulunkäynti tehdään kokonaan riippuvaksi tehtaan liiketarpeista. Vaadittu tuntiluku saadaan täyteen kunakin 6-kuukautisena ajanjaksona lyhentämällä 3—5 tuntia kerrallaan, jotka ehkä on jaettu koko 6 kuukauden ajalle. Esim. käydään jonakin päivänä koulussa 8—11 aamulla, toisena päivänä 1—4 ip., ja kun lapsi on jäänyt pois useiksi päiviksi, hän tulee yhtäkkiä jälleen 3—6 ip.; sitten hän ilmestyy ehkä 3 tai 4 päivänä peräkkäin tai yhdeksi viikoksi, katoa jälleen 3 viikoksi tai kokonaiseksi kuukaudeksi ja palaa takaisin muutamina joutopäivinä joiksikin joutotunneiksi, joina hänen työnantajansa sattumalta eivät häntä tarvitse; ja täten lasta niin sanoaksemme tönitään (buffet) edestakaisin koulusta tehtaaseen ja tehtaasta kouluun, kunnes 150 tuunin summa on saatu.»¹⁴¹⁾

Lisäämällä enimmäkseen lapsia ja naisia yhdistettyyn työväestöön konejärjestelmä murtaa viimeinkin sen vastarinnan, jota miespuolinen työläinen manufaktuurissa on vielä tehnyt pääoman itsevaltiudelle.¹⁴²⁾

b) TYÖPÄIVÄN PIDENTÄMINEN

Kun kone on mahtavin keino työn tuottavuuden kohottamiseksi, ts. tavaran tuottamiseen tarpeellisen työajan lyhentämiseksi, niin pääoman edustajana koneesta tulee lähinnä sen välittömästi valtaamissa teollisuudenhaaroissa mahtava keino työpäivän pidentämiseksi yli kaikkien luonnollisten rajojen. Kone luo toisaalta uusia edellytyksiä, jotka tekevät pääomalle mahdolliseksi päästää tässä alituisessa pyrkimyksessään ohjaketset valloilleen, toisaalta se antaa sille uutta aihetta vieraan työn sudennälän kiihottamiseksi.

Ensiksikin koneessa tulee työvälineen liike ja toiminta työläiseen nähden itsenäiseksi. Työvälineestä tulee oikeastaan perpetuum mobile [teollinen ikiliikkuja], joka tuottaisi keskeytymättä, jolleivät sillä olisi esteenä tietyt luonnolliset rajoitukset

¹⁴¹⁾ A. Redgrave julkaisussa »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1857», p. 41, 42. Niissä Englannin teollisuudenhaaroissa, joissa varsinainen tehdaslaki (ei tekstissä viimeksi mainittu Print Work's Act) on pitemmän aikaa ollut voimassa, on kaatatuspykälillä kohtavat esteet viime vuosina jossain määrin saatu voitetuiksi. Niissä teollisuudenhaaroissa, jotka eivät ole tehdaslain alaisia, ovat vielä laajasti vallalla lastehtailla J. Geddesin mielipiteet, joka neuvoi tutkimuskomissaari Whitea: »Mikäli minä näin asioita käsittän, se suurempi opetusmäärä, jota osa työväenluokasta on viime vuosina saanut, on paha. Se on vaarallista, koska se tekee heidät liian riippumattomiksi.» (»Children's Employment Commission. 4th Report». London 1865, p. 253.)

¹⁴²⁾ »Herra E., tehtailla, ilmoitti minulle, että hän pitää koneellisten kangaspuitensa ääressä ainoastaan naisia; etusijan hän antoi naimisissa oleville naisille, etenkin sellaisille, joilla oli kotona perhe, jonka toimeentulo riippui heistä: he olivat muka paljoo tarkkaavaisempia ja oppivaisempia kuin naimattomat ja pakotetut ponnistamaan voimansa äärimmillään voidakseen hankkia välttämättömät elinhyödykkeet. Siten hyveet, naisluonteelle ominaiset hyveet, kääntyvät hänen vahingokseen, siten kaikki, mikä hänen luonteessaan on siveellistä ja hentoa, tulee hänen orjuuttamisensa ja kärsimystensä välikappaleeksi.» (»Ten Hours' Factory Bill. The Speech of Lord Ashley, 15th March». London 1844, p. 20.)

sen ihmisapulaississa: heidän ruumiinsa heikkous ja heidän oma-päisyytensä. Pääomana — tässä ominaisuudessa automaattilla on kapitalistin persoonassa sekä tietoisuus että tahto — työväline pyrkii sen vuoksi supistamaan vastustelevan, mutta kimmoisen ihmisen luonnollisen rajoittuneisuuden vähimmäismäärään.¹⁴³⁾ Tätä haittaa vähentää sitä paitsi konetyön näennäinen helpous sekä mukautuvampi ja taipuvaisempi nais- ja lapsiaines.¹⁴⁴⁾

Kuten olemme nähneet, koneiden tuottavuus on kääntäen verrannollinen niistä valmistamiseen siirtyvän arvonosan suuruuteen. Kuta pitempi on se aika, jonka koneet toimivat, sitä suurempi on tuotemäärä, jonka osalle niiden lisäämä arvo jakautuu, ja sitä pienempi se arvonosa, jonka ne yksityiseen tavaraan lisäävät. Mutta koneiden aktiivisen elinkauden määrää ilmeisesti työpäivän pituus eli päivittäisen työprosessin kestävyys kerrottuna niiden päivien lukumäärällä, joina se uusiintuu.

Koneen kuluminen ei suinkaan vastaa aivan matemaattisen tarkasti sen käyttöaikaa. Ja jos oletettaisiin vastaavan, niin koneella, joka $7\frac{1}{2}$ vuotta käy 16 tuntia päivässä, on yhtä suuri tuotantokausi kuin olisi samalla koneella jos se 15 vuotena olisi käynnissä vain 8 tuntia päivässä, eikä se lisää kokonaistuotteen sen enempää arvoa. Mutta edellisessä tapauksessa uusinnettaisiin koneen arvo kaksi kertaa niin nopeasti kuin jälkimmäisessä, ja kapitalisti olisi sillä niellyt $7\frac{1}{2}$ vuodessa yhtä paljon lisätyötä kuin muutoin 15:ssä.

Kone kuuluu aineellisesti kahdella tavoin. Toinen tapa johtuu sen käyttämisestä, kuten rahat kuluvat kiertäessään, toinen sen käyttämättä pitämisestä, samoin kuin käyttämätön miekka ruostuu tupeissa. Tämän kulumisen aiheuttavat luonnonvoimat. Edellisenlaatuinen kuluminen on enemmän tai vähemmän suoraan, jälkimmäinen jossakin määrin kääntäen verrannollinen sen käyttämiseen.¹⁴⁵⁾

¹⁴³⁾ »Kalliiden koneiden tultua yleisiksi on ihmisvoimaa rasitettu paljon yli sen keskimääräisen kyvyn.» (*Robert Owen*, »Observations on the effect of the manufacturing system», 2nd ed. London 1817 [p. 16].)

¹⁴⁴⁾ Englantilaiset, jotka mielellään pitävät jonkin asian ensimmäistä kokemusperäistä ilmenemismuotoa sen perustana, selittävät usein, että se suuri Herodeksen lastenryöstö, jota pääoma tehdasjärjestelmän alussa harjoitti kunnallis- ja orpokodeissa ja jonka kautta se liitti itseensä omaa tahtoa vailla olevan ihmisaineen, on syynä tehtaiden pitkään työaikaan. Niin sanoo esim. Fielden, joka itse on englantilainen tehtailija: »Epäilemättä pitkä työaika johtui siitä, että työnantajat saivat käytettäväkseen niin suuren joukon turvattomia lapsia eri osista maata, että he tulivat riippumattomiksi työläisistä. Ja kun he kerran olivat täten hankitun kurjan työväestön avulla tottuneet pitempään työaikaan, he saattoivat helpommin pakottaa naapurinsakin siihen.» (*J. Fielden*, »The Curse of the Factory System». London 1836, p. 11.) Naisten työstä ammatitarkastaja Saunders sanoo vuoden 1844 tehdaskertomuksessa: »Naistyöläisten joukossa on sellaisia, jotka useita viikkoja peräkkäin, muutamia päiviä lukuunottamatta, ovat työssä kello 6:sta aamulla kello 12 yöllä saaden vähemmän kuin 2 tuntia ruokaa, niin että 5 päivänä viikossa helle jää 24 tunnista vain 6 tuntia käytettäväksi matkaan kotoa ja kotiin sekä nukkumiseen.»

¹⁴⁵⁾ »Seisominen aiheuttaa vahinkoa metallikoneiston hienoille liikkuville osille.» (*Ure*, »Philosophy of Manufactures», p. 281.)

Mutta aineellisen kulumisen ohella kone kuluu myös niin sanoaksemme moraalisesti. Se kadottaa vaihtoarvoaan samassa määrin kuin samanrakenteisia koneita valmistetaan halvemmalla tai sen rinnalle ilmestyy parempia koneita kilpailemaan.¹⁴⁶⁾ Kummassakaan tapauksessa koneen arvoa ei enää määrää — niin uusi ja elämänhaluinen kuin se muutoin vielä lieneekin — siinä itsessään todella esineellistetty, vaan sen omaan uusintamiseen tai paremman koneen uusintamiseen välttämätön työaika. Se on siis menettänyt enemmän tai vähemmän arvostaan. Kuta lyhyempi on se aika, jona sen koko arvo uusinnetaan, sitä pienempi on moraalisen kulumisen vaara, ja kuta pitempi on työpäivä, sitä lyhyempi on tuo aika. Kun jossakin tuotannonhaarassa ensiksi otetaan koneet käytäntöön, niin seuraa yhtämittaa niiden halvempaan uusintamiseen tähtääviä uusia menettelytapoja¹⁴⁷⁾ ja parannuksia, jotka eivät koske ainoastaan yksityisiä osia ja laitteita, vaan niiden koko rakennetta. Niiden ensimmäisenä elinkautena tämä erikoinen syy työpäivän pidentämiseksi vaikuttaa siis kaikkein polttavimmin.¹⁴⁸⁾

Kun muut ehdot pysyvät samoina ja työpäivän pituus on määrätty, kaksinkertaiseksi lisätyn työläisjoukon käyttäminen vaatii sekä pysyvän pääoman sen osan kaksinkertaistamista, joka kiinnitetään koneisiin ja rakennuksiin, kuin myös sen osan, joka käytetään raaka-aineeseen, apuaineksiin yms. Työpäivää jatkamalla laajenee tuotantoasteikko, samalla kun koneisiin ja rakennuksiin pantu pääoman osa pysyy muuttumattomana.¹⁴⁹⁾ Tämän ansiosta ei kasva ainoastaan lisäarvo, vaan myös pienevät sen riistämiseen välttämättömät menot. Tosin tämä tapahtuu tietystä määrin aina muulloinkin kun työpäivää pidentetään, mutta sillä on tässä ratkaisevampi merkitys, koska yleensä työvälineiksi muutetulla pääoman osalla on suurempi mer-

¹⁴⁶⁾ Jo ennen mainittu »Manchester Spinner» («Times», 26. marraskuuta 1862) laskee koneiston kustannuksiin »sen» (nimitään »poiston koneen kulumisen takia») mikä on tarkoitettu korvaamaan sitä vahinkoa, joka syntyy alituisesti koneiden syrjäyttämisestä muiden uudempien ja paremmin rakennettujen tieltä ennen kuin ne ovat kulumat loppuun.

¹⁴⁷⁾ »Keskimäärin lasketaan, että vastakeksityn koneen ensimmäisen kappaleen rakentaminen maksaa noin viisi kertaa niin paljon kuin toisen kappaleen.» (Babbage, mt., s. 349.)

¹⁴⁸⁾ »Muutamissa vuosissa on tehty niin huomattavia ja lukuisia parannuksia tyllin valmistuksessa, että eräs hyvin säilynyt kone, joka alkuaan oli tullut maksamaan 1200 puntaa, myytiin muutamia vuosia myöhemmin 60 punnasta... Parannukset seurasivat niin nopeasti toisiaan, että koneet jäivät keskentekoisina rakentajiansa käsiin, koska ne onnellisempien keksintöjen johdosta olivat jo ennättäneet vanhentua.» Tämän »myrsky- ja kiihkokauden» aikana tyllitehtailijat pidensivät alkuperäisen 8 tunnin työpäivän 24-tuntiseksi järjestämällä kaksi työvoroa. (Mt., s. 233.)

¹⁴⁹⁾ »On itsestään selvää, että markkinain nousu- ja laskuajkojen vaihdellessa ja kysynnän suuretessa ja pienetessä tehtailijalle tarjoutuu alati tilaisuuksia, joissa hän voi käyttää lisää liikkuvaa pääomaa lisäämättä kiinteää pääomaa... Jos suuremmat määrät raaka-ainetta voidaan jalostaa ilman lisäkuluja rakennuksiin ja koneisiin.» (R. Torrens, »On Wages and Combination». London 1834, s. 64.)

kitys.¹⁶⁰⁾ Koneiteollisuuden kehitys sitoo näet yhä lisääntyvän osan pääomaa muotoon, jossa sen arvoa toisaalta voidaan edelleenkin lisätä, mutta jossa se toisaalta kadottaa käyttöarvonsa ja vaihtoarvonsa, niin pian kuin sen yhteys elävään työhön katkaistaan. Herra Ashworth, englantilainen puuvillamagnaatti, opetti professori Naussau W. Seniorille:

»Kun peltomies laskee lapion kädestään, hän tekee täksi ajaksi 18 pennyn pääoman hyödyttömäksi. Kun joku meidän väestämme» (ts. tehtaantöyläisistä) »jättää tehtaan, hän tekee hyödyttömäksi pääoman, joka on maksanut 100 000 puntaa.»¹⁶¹⁾

Ajatelkaapa! Tehdä »hyödyttömäksi» pääoma, joka on maksanut 100 000 puntaa, vain yhdeksikin silmänräpäkseksi! On todellakin vallan kauhistuttavaa, että joku meidän väestämme yleensä koskaan poistuu tehtaasta! Koneiden laajeneva käytäntö, kuten Ashworthin opissa ollut Senior olettaa, tekee työpäivän yhä suuremman jatkamisen »toivottavaksi».¹⁶²⁾

Kone tuottaa suhteellista lisäarvoa sekä suoranaisesti vähentämällä työvoiman arvoa ja halventamalla työvoiman hintaa siten, että se välillisesti halventaa sen uusintamiseen käytettäviä tavaroita, että myös muuttamalla — heti kun kone otetaan siellä täällä käytäntöön — koneenomistajan palkkaaman työn korkeampiasteiseksi työksi, korottamalla konetuotteen yhteiskunnallisen arvon sen yksilöarvoa korkeammaksi ja saattamalla siten kapitalistin kykeneväksi korvaamaan työvoiman päiväarvon pienemmällä päiväntuotteen arvon osalla. Tänä murskautena, jona koneiteollisuus pysyy jonkinlaatuisena yksinoikeutena, voitot ovat siis erinomaisen suuria, ja kapitalisti koettaa mitä perinpohjaisimmin käyttää hyväkseen tätä »nuoren lemмен ensi aikaa»¹⁶⁴⁾ pidentämällä työpäivän mahdollisimman pitkäksi. Voiton suuruus kiihottaa enemmän voiton nälkää.

Koneiden käytön tultua yleiseksi samassa tuotannonhaarassa konetuotteen yhteiskunnallinen arvo alenee sen yksilöarvon tasalle ja astuu voimaan laki, jonka mukaan lisäarvo ei johdu niistä työvoimista, jotka kapitalisti on korvannut koneilla, vaan

¹⁶⁰⁾ Tekstissä esitetty seikka on mainittu vain täydellisyysden vuoksi, koska vasta kolmannessa kirjassa käsittelen voiton suhdelukua, ts. lisäarvon suhdetta sijoitettuun kokonaispääomaan.

¹⁶¹⁾ Senior, »Letters on the Factory Act». London 1837, p. 14.

¹⁶²⁾ »Kun kiinteä pääoma on liikkuvaa suurempi... se tekee pitkän työpäivän toivottavaksi.» Kun koneiden käyttö tulee yleisemmäksi jne., »tulee pakottavammaksi myös työajan pidentämisen tarve, sillä tuo pidentäminen on ainoa keino, jonka avulla kiinteän pääoman suhteellinen lisäys voidaan tehdä tuottavaksi». (Mt., s. 11—14.) »Tehtaassa on monia menoja, jotka pysyvät samoina, tehtiinpä siinä työtä enemmän tai vähemmän aikaa, esim. rakennusten vuokra, paikalliset ja yleiset verot, palovakuutus, erinäisten vakinaisten työläisten palkka, koneiston huononeminen ja useat muut rasitukset, joiden suhde voittoon vähenee sitä mukaa kuin tuotanto kasvaa.» (»Reports of the Insp. of Fact. for 31st October 1862», p. 19.)

päinvastoin niistä, joita hän käyttää koneen ääressä. Lisäarvo johtuu ainoastaan pääoman vaihtelevasta osasta, ja me olemme nähneet, että lisäarvon paljouden määrää kaksi tekijää: lisäarvon suhdeluku ja yhtäikaa työssä olevien työläisten lukumäärä. Kun työpäivän pituus on määrätty, lisäarvon suhdeluvun määrää se suhde, missä työpäivä jakautuu välttämättömään työhön ja lisätyöhön. Yhtäikaa työssä olevien työläisten luku puolestaan riippuu vaihtelevan pääomanosan suhteesta pysyvään. Nyt on selvää, että suurentakoon konetyö työn tuotantovoimaa lisäämällä kuinka paljon hyvänsä lisätyötä välttämättömän työn kustannuksella, se tuottaa tämän tuloksen ainoastaan siten, että vähentää tietyn pääoman työssä pitämien työläisten lukua. Konetyö muuttaa osan pääomaa, joka aikaisemmin oli vaihtelevaa, ts. muuttui eläväksi työvoimaksi, koneiksi, siis pysyväksi pääomaksi, joka ei tuota lisäarvoa. On mahdotonta pusertaa esim. kahdesta työläisestä yhtä paljon lisäarvoa kuin 24:stä. Jos jokainen noista 24:stä työläisestä tuottaa 12 tunnissa vain tunnin-kin lisätyötä, ne tuottavat yhteensä 24 tuntia lisätyötä, kun taas 2 työläisen koko työ on vain 24 tuntia. Koneiden käyttämisessä lisäarvon tuottamiseen on siis sisäinen ristiriita, koska koneet suurentavat tietynsuuruisen pääoman tuottaman lisäarvon kahdesta tekijästä toista, lisäarvon suhdelukua, vain pienentämällä toista tekijää, työläisten lukua. Tämä sisäinen ristiriita tulee esiin niin pian kuin jossakin teollisuudenhaarassa koneet tulevat yleisiksi ja siten koneilla tuotettujen tavaroiden arvo tulee kaikkien samanlaatuisten tavaroiden vallitsevaksi yhteiskunnalliseksi arvoksi; ja juuri tämä ristiriita puolestaan vie pääoman, sen itsensä olematta siitä tietoinen,¹⁵³⁾ pitkittämään rajattomasti työpäivää, jotta sekä suhteellisen että absoluuttisen lisätyön eneneminen tasoittaisi riistettyjen työläisten suhteellisessa lukumäärässä tapahtuneen vähentymisen.

Samalla kun siis koneiden kapitalistinen käyttö toisaalta luo uusia valtavia vaikuttimia työpäivän rajattomaan pidentämiseen ja kumooa sekä itse työtavan että yhteiskunnallisen työruumiin luonteen tavalla, joka murtaa tämän työpäivän pidentämistendenssin vastustamisen, niin se toisaalta synnyttää — osaksi tarjoamalla pääoman käytettäväksi työväenluokan kerrok- sia, jotka aikaisemmin olivat saaneet olla siitä syrjässä, osaksi jättämällä työttömiksi koneiden tieltään tunkemat työläiset — liikatyöläisväestön,¹⁵⁴⁾ jonka on pakko alistua pääoman lain-

¹⁵³⁾ Kolmannen kirjan ensimmäisistä osastoista saamme nähdä, minkä tähden tämä sisäinen ristiriitaisuus ei tule yksityisen kapitalistin ja sen tähden myöskään hänen käsitystapojensa luoissa olevan kansantaloustieteen tietoisuuteen.

¹⁵⁴⁾ Yksi Ricardon suurista ansioista on se, ettei hän ole käsittänyt koneita ainoastaan tavaroiden tuotantovälineiksi, vaan myös syyksi »redundant population» [liikaväestön syntymiseen].

säädännön alaiseksi. Siitä johtuu tuo merkillinen ilmiö uuden-aikaisen teollisuuden historiassa, että kone paiskaa menemään kaikki työpäivän siveelliset ja luonnolliset rajoitukset. Siitä johtuu se taloudellinen paradoksi, että mahtavin väline työajan lyhentämiseksi muuttuu pettämättömimmäksi keinoksi muuttaa työläisen ja hänen perheensä koko elämä pääoman käytettävissä olevaksi työajaksi pääoman arvonlisäämistä varten. Aristoteles, muinaisajan suurin ajattelija, unelmoi:

»Jos jokainen työkalu voisi tehdä tehtävänsä käskystä tai itse arva-ten, niin kuin Daidaloksen taideteokset liikkuvat itsestään tai Hefaistoksen kolmijalat menivät omasta aloitteestaan pyhään työhön, jos samalla tavoin sukulat itsestään kutoisivat, niin työnjohtaja ei tarvitsisi apulaisia eikä herra orjia.»¹⁵⁵⁾

Ja Antipatros, kreikkalainen runoilija Ciceron ajoilta, tervehti vesimyllyn keksimistä viljan jauhamista varten, tätä kaikkien tuottavien koneiden alkumuotoa, orjattarien vapauttajana ja kultaisen ajan tuojana!¹⁵⁶⁾ »Pakanat, niin pakanat!» Kuten viisas Bastiat on huomannut ja jo ennen häntä vieläkin viisaampi MacCulloch, he eivät ymmärtäneet mitään kansantaloustieteestä eivätkä kristinuskosta. Mm. he eivät ymmärtäneet, että kone on varmin keino työpäivän pidentämiseen. He tosin puolustelivat toisen orjuutta, mutta vain keinona, että toinen voisi saavuttaa täydellisen inhimillisen kehityksen. Mutta joukkojen orjuuden saarnaamiseen, jotta joistakuista raaoista ja puolisivistyneistä nousukkaista tulisi »eminent spinners» [erinomaisia kehrääjiä], »extensive sausage makers» [suuria makkaratehtailijoita] ja »influential shoe black dealers» [vaikutusvaltaisia kenkämusteen tukkukauppiaita], siihen heiltä puuttui erityistä kristillistä tunnetta.

c) TYÖN VOIMAPERÄISTÄMINEN

Pääoman käsissä olevien koneiden aiheuttama työpäivän määrätön pidentäminen synnyttää, kuten olemme nähneet, vasta-vaikutuksen elinjuuriltaan uhatussa yhteiskunnassa ja sen kaut-

¹⁵⁵⁾ F. Biese, »Die Philosophie des Aristoteles», Zweiter Band, Berlin 1842, S. 408.

¹⁵⁶⁾ Otan tähän Stolbergin käännöksen runosta,¹⁵⁶⁾ koska se samoin kuin aikaisemmatkin sitaatit työnjaosta kuvaa antiikin ja nykyaikaisen katsantokannan eroavuutta:

»Levätä käden, oi mylläritäret, sulosti uinuen suokaa;
Turhaan ennustaa aamua kukko nyt saa!
Käskenyt tyttöjen työn luonnotarten Deeo on tehdä;
Hyrrissä hyppien nää toimessaan touhuua
Kevytheimoina; rattaan akselit, puolat jo kierivät kilvan
Kun kiven painavan nuo pyörimähän pakottaa
Elämää isien eläkäämme, toimetta riemuiten niistä
Lahjoista, suosio mit' jumalattaren meille nyt suo!»
(»Gedichte aus dem Griechischen übersetzt von
Christian Graf zu Stolberg». Hamburg 1782.)

ta lailla rajoitetun normaalityöpäivän. Jälkimmäisen perusteella tulee ratkaisevan tärkeäksi eräs jo aikaisemmin huomaamamme ilmiö, nimittäin työn voimaperäistäminen. Absoluuttisen lisäarvon erittelyssä oli lähinnä kysymys työn ekstensiivisestä suuruudesta (ts. laajuudesta), ja sen intensiteetin (voimaperäisyyden) aste oletettiin määräytyksi. Meidän on nyt käsiteltävä ekstensiivisen suuruuden muuttumista intensiiviseksi eli astesuuruudeksi.

Selvää on, että sikäli kuin konejärjestelmä kehittyi ja varsinainen konetyöläisluokka saa lisäkokemuksia, työn nopeus ja samalla sen voimaperäisyys luonnostaan kasvavat. Niinpä Englannissa työpäivän pidennys käy puolen vuosisataa käsi kädessä tehdastyön voimaperäisyyden lisääntymisen kanssa. Kuitenkin voidaan ymmärtää, että työssä, missä ei ole kysymys ohimenevistä kuumeentapaisista toimintapuuskista, vaan päivä päivältä uudistuvasta, säännöllisestä yksitoikkoisuudesta, täytyy tulla käännekohta, jossa työpäivän jatkaminen ja työn voimaperäisyyden lisääminen joutuvat ristiriitaan toistensa kanssa, niin että työpäivän jatkaminen tulee mahdolliseksi ainoastaan työn voimaperäisyyttä heikentämällä ja päinvastoin suurempi voimaperäisyys vain työpäivää lyhentämällä. Heti kun työväenluokan vähitellen paisuva suuttumus oli pakottanut valtion lyhentämään pakkokeinoin työaika ja määräämään ensiksi varsinaisille tehtaille normaalityöpäivän, ts. sinä hetkenä, jona lisäarvon enemmästä tuottamisesta työpäivää pidentämällä oli kerta kaikkiaan tehty loppu, pääoma syöksyi kaikin voimin ja täysin tietoisena tuottamaan suhteellista lisäarvoa kehittämällä kiireisesti konejärjestelmää. Samaan aikaan tapahtui muutos suhteellisen lisäarvon luonteessa. Suhteellisen lisäarvon tuottamisen menettely on yleensä sellainen, että työn tuotantovoimaa lisäämällä työläinen tehdään kykeneväksi tuottamaan samalla työn käytöllä samassa ajassa enemmän. Sama työaika lisää kokonaistuotteeseen saman arvon kuin ennenkin, joskin tämä muuttumaton vaihtoarvo esiintyy nyt useampina käyttöarvoina ja siten yksityisen tavaran arvo alenee. Toisin kuitenkin käy, jos työpäivän pakollinen lyhentäminen ja siitä johtuva valtava sysäys, jonka se antaa tuotantovoiman kehittämislle ja tuotantoehtojen säästämislle, samalla pakottavat työläisen niin paljon enentämään työtään samassa ajassa, jännittämään työvoimaansa, täyttämään työajan huokokset, ts. tiivistämään työtään, että se käy mahdolliseksi vain lyhyempänä työpäivänä. Tätä suuremman työnpaljouden kokoonpusertamista määrääikaan pidetään nyt suurempana työmääränä, mitä se todellisuudessa onkin. »Ulottuvana suureena» esiintyvän työajan mitän

ohessa tulee nyt sen tiivistysasteen mitta.¹⁶⁷⁾ Kymmentuntisen työpäivän voimaperäisempi tunti sisältää nyt yhtä paljon tai enemmän työtä, ts. käytettyä työvoimaa, kuin 12-tuntisen työpäivän huokoisempi tunti. Sen tuotteella on siis yhtä suuri tai suurempi arvo kuin huokoisemman $1\frac{1}{3}$ tunnin tuotteella. Lukuunottamatta suhteellisen lisäarvon enenemistä, kun työn tuotantovoima kohoaa, esim. $3\frac{1}{3}$ tuntia lisätyötä $6\frac{2}{3}$ tuntia kohti välttämätöntä työtä antaa nyt kapitalistille saman arvomäärän kuin ennen 4 tuntia lisätyötä 8 tuntia kohti välttämätöntä työtä.

Nyt herää kysymys, kuinka työ tehdään voimaperäisemmäksi?

Lyhennetyn työpäivän ensimmäinen seuraus perustuu siihen itsestään selvään lakiin, että työvoiman vaikutuskyky on kääntäen verrannollinen sen vaikutusaikaan. Tiettyjen rajojen sisällä voitetaan sen tähden voimanilmaisun intensiteetillä se, mikä sen kestoajassa menetetään. Mutta että työläinen todella myös panee enemmän työvoimaansa liikkeelle, siitä pitää pääoma huolen maksamismenetelyn avulla.¹⁶⁸⁾ Manufaktuureissa, esim. astiateollisuudessa, jossa koneita voidaan käyttää vain hyvin mitättömässä määrin tai ei ensinkään, on tehdaslain voimaantumisen loistavasti todistanut, että työpäivän pelkkä lyhentäminen kohottaa ihmeteltävästi työn säännöllisyyttä, yhtäläisyyttä, järjestystä, keskeytymättömyyttä ja tarmoa.¹⁶⁹⁾ Tämä seuraus näytti kuitenkin epäiltävältä varsinaisessa tehtaassa, koska työläisen riippuvuus koneen yhtämittäisestä ja samankaltaisesta liikkeestä oli jo aikoja sitten synnyttänyt täällä mitä ankarimman kurin. Kun sitten 1844 keskusteltiin työpäivän lyhentämisestä 12 tuntia lyhemmäksi, tehtailijat selittivät melkein yksimielisesti, että

»heidän työnvalvojansa pitivät työhuoneissa huolen siitä, että 'kädet' eivät hukanneet aikaa», että »työläisten valppautta ja tarkkaavaisuutta ('the extent of vigilance and attention on the part of the workmen') tuskin voitaisiin kohottaa» ja että olettaen kaikkien muiden ehtojen, kuten koneiden käynnin yms., pysyvän entisellään »olisi mieleltöntä odottaa hyvin johdetuissa tehtaissa mitään huomattavaa tulosta työläisten lisääntyneestä tarkkaavaisuudesta yms».¹⁶⁹⁾

Tämä väite kumottiin kokeilla. Herra R. Gardner antoi huhutikuun 20. päivästä 1844 alkaen työskennellä kahdessa suuressa

¹⁶⁷⁾ Luonnollisesti eri tuotantohaaroissa havaitaan yleensä eriävää työn voimaperäisyyttä. Nämä eriävyydet tasautuvat, niin kuin jo A. Smith on osoittanut, osaksi kullekin työlajille ominaisten sivuseikkojen kautta. Mutta työaikaan arvomitana tämä vaikuttaa vain sikäli kuin intensiivinen ja ekstensiivinen suuruus osoittautuvat saman työmäärän vastakkaisiksi ja toisensa poisulkeviksi ilmaisuiksi.

¹⁶⁸⁾ Etenkin kappalepalkalla, jota kuvataan kuudennessa osastossa.

¹⁶⁹⁾ Ks. »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1865».

¹⁶⁹⁾ »Report of Insp. of Fact. for 1844 and the quarter ending 30th April 1845». p. 20, 21.

tehtaassaan Prestonissa 12:n tunnin asemesta vain 11 tuntia päivässä. Noin vuoden kuluttua saatiin tulokseksi, että

»samoilla kustannuksilla oli saatu sama määrä tuotteita, ja kaikki työläiset ansaitsivat 11 tunnissa saman työpalkan kuin ennen 12:ssa.¹⁶¹⁾

Sivuutan tässä kokeet kehruu- ja karttaushuoneissa, koska niissä lisättiin koneiden nopeutta (2%). Sitä vastoin kutomastollalla, jossa sitä paitsi kudottiin hyvin monia lajeja kevyttä, kuviollista fantasiaakangasta, ei tehty mitään muutoksia objektiivisissa tuotantoehdoissa. Tuloksena oli:

»Tammikuun 6:nnesta huhtikuun 20. päivään 1844, työpäivän ollessa kaksitoistatuntinen, kunkin työläisen keskimääräinen viikkopalkka teki 10 š 1¹/₂ p; huhtikuun 20:nnesta kesäkuun 29. päivään 1844, työpäivän ollessa yksitoistatuntinen, keskimääräinen viikkopalkka teki 10 š 3¹/₂ p.¹⁶²⁾

Tässä tuotettiin 11 tunnissa enemmän kuin ennen 12:ssa yksinomaan työläisten suuremman ja tasaisemman kestävyuden ja heidän aikansa säästämisen johdosta. Samalla kun he saivat saman palkan ja yhden tunnin vapaata aikaa, kapitalisti sai saman tuotemäärän ja säästi hiilen, kaasun yms. käyttämistä 1 tunnin aikana. Samanlaisia kokeita tehtiin samoilla tuloksilla herrojen Horrocksin ja Jacsonin tehtaissa.¹⁶³⁾

Niin pian kuin työpäivän lyhentäminen, joka ensiksi synnyttää työn tiivistämisen subjektiivisen ehdon, nimittäin työläisen kyvyn panna tiettyä aikaa enemmän voimaa liikkeelle, tehdään lain kautta pakolliseksi, kone tulee kapitalistin käsissä objektiiviseksi ja järjestelmällisesti käytetyksi keinoksi pusertaa enemmän työtä samassa ajassa. Tämä tapahtuu kahdella tavalla: lisäämällä koneiden nopeutta ja lisäämällä saman työläisen hoitamien koneiden lukua, ts. laajentamalla hänen työaluettaan. Koneiden rakenteen parantaminen on osaksi välttämätön työläisen suurempaa painostamista varten, osaksi se johtuu itsestään työn voimaperäistämisestä, koska työpäivän rajoittaminen pakottaa kapitalistia mitä suurimpaan säästäväisyyteen tuotantokustannuksissa. Höyrykoneen parantaminen kohottaa sen männän lyöntien lukumäärää minuutissa ja sallii samalla suuremman voiman säästön ansiosta käyttää samalla voimakoneella laajempaa koneistoa hiilen kulutuksen pysyessä

¹⁶¹⁾ Mt., s. 19. Kun kappalepalkka pysyi samana, tuli viikkopalkan suuruus riippumaan tuotteen määrästä.

¹⁶²⁾ Mt., s. 20.

¹⁶³⁾ Mt., s. 21. Moraalisilla seikoilla oli suuri merkitys yllä mainituissa kokeissa. »Me», työläiset selittivät ammattientarkastajalle, »teemme työtä halukkaammin, meillä on aina silmiemme edessä se palkinto, että saamme aikaisemmin illalla lähteä pois; ja toimintatarmon sekä työilon yleinen henki puhaltaa kautta koko tehtaan, nuorimmas-ta apulaisesta vanhimpaan työmieheen, ja me nyt enemmän autamme toisiamme.» (Mt.)

entisellään tai vieläpä vähentyessäkin. Voimansiirtokoneiston parantaminen vähentää kitkaa ja — mikä niin silmiinpistävästi erottaa uudenaikaiset koneet vanhemmista — pienentää suurten ja pienten akselien halkaisijan ja painon yhä alenevaan vähimpään määräänsä. Vihdoin parannukset työkoneistossa pienentävät tätä lisäämällä sen nopeutta ja laajentamalla sen vaikutusta, kuten uudenaikaisissa höyrykangaspuissa, tai suurentavat itse runkoa ja siihen liitettyjen työkalujen laajuutta ja lukua, kuten kehruukoneissa, tai lisäävät näiden työkalujen liikkuvuutta huomaamattomilla muutoksilla yksityiskohdissa, kuten itse-toimivassa mule'ssa 1850-luvun keskipaikoilla värttinöiden nopeutta lisättiin sillä tavoin $\frac{1}{5}$:lla.

Työpäivän lyhentäminen 12 tunniksi tapahtui Englannissa 1832. Jo 1836 eräs englantilainen tehtailija selitti:

»Verrattuna entiseen on työ tehtaissa kasvanut suuresti sen suuremman tarkkaavaisuuden ja toimeliaisuuden johdosta, jota koneiden huomattavasti lisääntynyt nopeus vaatii työläiseltä.»¹⁶⁴⁾

Lordi Ashley, nykyisin Shaftesburyn kreivi, teki 1844 seuraavat asiakirjoilla todennetut esitykset alahuoneessa:

»Tehtastyössä toimivien henkilöiden työ on nyt kolme kertaa niin suuri kuin sellaisiin töihin ensi kertaa ryhdyttäessä. Epäilemättä koneet ovat suorittaneet työn, joka korvaa miljoonien ihmisten jätteet ja lihaket, mutta ne ovat myös ihmeteltävästi (prodigiously) lisänneet niiden pelottavan liikkeen alaisten ihmisten työtä... Mule-parin hoito 12 tunnin aikana 40 n:on lankaa kehrättäessä vaatii vuonna 1815 8 mailin matkan juoksemista. Vuonna 1832 oli samaa numeroa kehrättäessä 12 tunnin aikana mule-parin vaatima matka 20 mailia ja usein enemmänkin. Vuonna 1825 oli kehrääjän 12 tunnin aikana tehtävä 820 vetäisyä kummassakin mule'ssa, mikä teki yhteensä 1640 12 tunnissa. Vuonna 1832 oli kehrääjän kaksitoistatuntisena työpäivänään tehtävä kummassakin mule'ssa 2200 vetäisyä, yhteensä 4400, vuonna 1844 kummassakin mule'ssa 2400, yhteensä 4800; ja muutamissa tapauksissa on vaadittu työmäärä (amount of labour) vieläkin suurempi... Minulla on tässä kädessäni toinen asiakirja vuodelta 1842, jossa todistetaan, että työ lisääntyy yhä enemmän paitsi siksi, että on kuljettava pitempi matka, myös siksi, että tuotettujen tavaroiden määrä kasvaa samalla kun käsien luku suhteellisesti vähenee; ja edelleen siksi, että usein kehrätään huonompaa puuvillaa, joka vaatii enemmän työtä... Karttaushuoneessa on myös työ suuresti lisääntynyt. Yksi henkilö tekee nyt sen työn, joka aikaisemmin oli jaettu kahdelle... Kutomossa, jossa on työssä suuri joukko henkilöitä, enimmäkseen naisia, on työ parin viime vuoden kuluessa lisääntynyt täydellä 10%:lla koneiden nopeuden lisääntymisen takia. Vuonna 1838 oli viikossa kehrättyjen vyyhtien lukumäärä 18 000, vuonna 1843 se nousi 21 000:een. Vuonna 1819 oli sukulan lyöntien luku höyrykangaspuissa 60 minuutissa, vuonna 1842 se oli 140, mikä osoittaa suurta työn lisääntymistä.»¹⁶⁵⁾

¹⁶⁴⁾ John Fielden, mt., s. 32.

¹⁶⁵⁾ Lord Ashley, mt., s. 6—9, eri kohtia.

Sen ihmeteltävän voimaperäisyyden takia, joka työssä kaksoistatutintilain vallitessa oli jo 1844 saavutettu, näytti siltä kuin englantilaisilla tehtailijoilla olisi oikeus väittää, että kaikki enempi kehitys tähän suuntaan oli mahdotonta ja että siis kaikki enempi työajan lyhentäminen merkitsi tuotannon vähentämistä. Että heidän järkeilynsä vain näytti oikealta, sitä osoittaa parhaiten seuraava tehtailijoiden väsymättömän sensorin, ammattientarkastaja Leonard Hornerin samanaikainen lausunto:

»Kun tuotetun määrän säännöstelee pääasiallisesti koneiston nopeus, tehtailijan pyrkimyksenä täytyy olla sen käyttäminen mahdollisimman suurella nopeudella, mikä on mahdollista seuraavin ehdoin: että koneisto voidaan suojella liian nopealta häviöltä, että valmistettavan tavaran laatu pysyy ennallaan ja että työläinen kykenee seuraamaan liikettä ilman suurempaa ponnistusta kuin mitä hän jatkuvasti voi kestää. Tapahtuu usein, että tehtailija kiireissään jouduttaa vauhtia liian paljon. Katkeamiset ja huono työ merkitsevät silloin enemmän kuin nopeudella voitetaan, ja hänen on pakko hiljentää koneiston käyntiä. Kun toimelias ja taitava tehtailija löytää nähtävästi saavutettavan maksimin, niin minä oletin, että on mahdotonta tuottaa 11 tunnissa yhtä paljon kuin 12:ssa. Oletin sitä paitsi, että kappalepalkalla työskentelevä työläinen ponnistaa kaikki voimansa, mikäli hän vain voi pysyvästi säilyttää saman voimaperäisyyssasteen.»¹⁶⁶⁾

Gardnerin ym. kokeista huolimatta Horner päätteli siis, että työpäivän enempi lyhentäminen alle 12:n tunnin vähentäisi tuotteen määrää.¹⁶⁷⁾ Hän siteeraa itse 10 vuotta myöhemmin epäilyksiään vuodelta 1845 osoitukseksi siitä, kuinka vähän hän vielä silloin ymmärsi koneiston ja ihmistyövoiman kimmoisuutta, jotka kumpikin työpäivän pakollisen lyhentämisen ansiosta jännitetään äärimmilleen.

Katsokaamme nyt vuoden 1847 jälkeistä aikaa, jolloin oli pantu voimaan kymmentuntilaki Englannin puuvilla-, villa-, silkki- ja pellavatehtaissa.

»Värttinöiden nopeus on kohonnut throstle'issa 500:lla, mule'issa 1000:lla pyörähdyksellä minuutissa, ts. throstle-värttinän nopeus, joka 1839 oli 4500 pyörähdystä minuutissa, on nyt» (1862) »5000, ja mule-värttinän, joka oli 5000, on nyt 6000 minuutissa; edellisessä tapauksessa on tämä nopeuden lisäys $\frac{1}{10}$ ja jälkimmäisessä $\frac{1}{6}$.»¹⁶⁸⁾

James Nasmyth, Manchesterin lähellä olevan Patricroftin kuuluisa siviili-insinööri, esitteli 1852 kirjeessä Leonard Hornerille parannuksia, joita höyrykoneessa on tehty vuodesta 1848 vuoteen 1852. Huomautettuaan, että höyryhevosvoima, joka virallisessa tehdastilastossa yhä edelleenkin lasketaan vuoden

¹⁶⁶⁾ »Reports of Insp. of Fact. [for quarter ending 30th September 1844, and from 1st October 1844] to 30th April 1845», p. 20.

¹⁶⁷⁾ Mt., s. 22.

¹⁶⁸⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1862» p. 62.

1828 vaikutuksen mukaan,¹⁶⁹⁾ on enää vain nimellinen ja voidaan pitää vain todellisen voiman ehdollisena merkinä, hän sanoo mm.:

»Ei ole ensinkään epäilyksenalaista, että painoltaan entisenlaiset höyrykoneet, usein jopa samat koneet, joissa on vain tehty uudenaikaisia parannuksia, suorittavat keskimäärin 50% enemmän työtä kuin ennen, ja että useissa tapauksissa ihan samat höyrykoneet, jotka aikana, jolloin rajuus oli 220 jalkaa minuutissa, antoivat 50 hevosvoimaa, antavat nykyään vähemmällä hiilen kulutuksella yli 100... Uudenaikaista höyrykoneetta, jolla on sama nimellinen hevosvoimaluku, voidaan käyttää tehollisemmin kuin ennen sen rakenteessa tehtyjen parannusten takia, höyrykattilan pienennetyin koon ja rakenteen muutosten takia jne. ... Vaikka työssä siis pidetäänkin sama käsiluku kuin aikaisemmin verrattuna nimelliseen hevosvoimalukuun, on käsien luku verrattuna työkoneistoon nyt vähentynyt.»¹⁷⁰⁾

Vuonna 1850 Yhdistyneen kuningaskunnan tehtaat käyttivät 134 217 nimellistä hevosvoimaa pitämään liikkeessä 25 638 716 väärttinää ja 301 495 kangaspuuta. Vuonna 1856 oli väärttinöiden ja kangaspuiden luku 33 503 580 ja 369 205. Jos vaadittu hevosvoimaluku olisi pysynyt samana kuin 1850, olisi 1856 tarvittu 175 000 hevosvoimaa. Mutta niiden luku oli virallisen ilmoituksen mukaan vain 161 435, siis yli 10 000 hevosvoimaa vähemmän kuin vuoden 1850 perusteella laskettaessa.¹⁷¹⁾

»Viimeisen, vuoden 1856 virallisen tilaston vahvistamat tosiseikat ovat: tehdasjärjestelmä laajenee hurjaa vauhtia, käsien luku koneisiin verrattuna on vähentynyt, höyrykone käyttää voimaa säästäten ja muiden parannusten ansiosta suurempaa konepainoa ja suurempi määrä tuotteita saadaan valmistetuksi parannettujen työkonien, muutettujen valmistustapojen, koneiston nopeuden lisäämisen ja monien muiden syiden vaikutuksesta.»¹⁷²⁾ »Suuret, kaikenlaisissa koneissa tehdyt parannukset ovat suuresti korottaneet niiden tuotantovoimaa. Epäilemättä työpäivän lyhentäminen antoi... sysäyksen näille parannoille. Nämä viimeksi mainitut ja työläisen voimaperäisempi rasittaminen saivat aikaan sen, että lyhennytyssä» (2 tunnilla eli 1/6) »työpäivässä valmistetaan ainakin yhtä paljon tuotteita kuin ennen pitemmässä.»¹⁷³⁾

Sitä kuinka tehtailijain rikkaus kasvoi työvoiman voimaperäisemmän riiston ansiosta, todistaa jo se ainoa seikka, että englantilaisten puuvilla- ym. tehtaiden keskimääräinen vuosit-

¹⁶⁹⁾ Tämä on muuttunut vuoden 1862 »Parliamentary Returnin» aikaan verrattuna. Tässä tulee nimellisen sijaan uudenaikaisten höyrykonien ja vesirattaiden todellinen höyryhevosvoima {ks. viitettä 109a, s. 352. F. E.}. Myöskään kaksiväärttinät eivät ole enää sekaisin varsinaisten kehruväärttinöiden joukossa (niin kuin vuosien 1839, 1850 ja 1856 »Returneissa»); lisäksi villatehtaissa on lisätty »gigs'in» [vanutuspyörien] lukua, tehty ero jute- ja hamputehtaiden välillä toisaalta sekä pellavatehtaiden toisaalta, ja vihdoin kertomukseen on ensi kerran otettu sukankutominen.

¹⁷⁰⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1856», p. 14, 20.

¹⁷¹⁾ Mt., s. 14, 15.

¹⁷²⁾ Mt., s. 20.

¹⁷³⁾ »Reports etc. for 31st October 1858», p. 9, 10. Vrt. »Reports etc. for 30th April 1860», p. 30 sqq.

tainen lisäkasvu oli vuodesta 1838 vuoteen 1850 32, vuodesta 1850 vuoteen 1856 sitä vastoin 86.

Niin suuri kuin Englannin teollisuuden edistys olikin 8 vuonna, 1848—1856, kymmentuntisen työpäivän vallitessa, sen voitti kuitenkin jälleen seuraava kuusivuotiskausi 1856—1862. Esim. silkkitehtaissa oli vuonna 1856 värttinöitä 1 093 799; vuonna 1862 1 388 544; vuonna 1856 oli kangaspuita 9260, ja vuonna 1862 10 709. Sitä vastoin vuonna 1856 oli työläisten lukumäärä 56 137, ja vuonna 1862 52 429. Tämä osoittaa värttinöiden luvun lisääntyneen 26,9% ja kangaspuiden 15,6% samalla kun työläisten luku on vähentynyt 7%. Vuonna 1850 käytettiin villalanka- (Worsted) tehtaissa 875 830 värttinää, vuonna 1856 1 324 549 (lisäys 51,2%) ja vuonna 1862 1 289 172 (vähennys 2,7%). Mutta jos jättää lukuunottamatta kaksoisvärttinät, jotka ovat mukana vuoden 1856 laskussa, mutta eivät 1862, niin värttinöiden lukumäärä pysyi vuoden 1856 jälkeen jotensakin samana. Sitä vastoin vuoden 1850 jälkeen värttinöiden ja kangaspuiden nopeutta lisättiin useissa tapauksissa kaksinkertaiseksi. Höyrykangaspuiden luku villalanka- (Worsted) tehtaissa oli vuonna 1850 32 617, vuonna 1856 38 956 ja vuonna 1862 43 048. Niissä oli työssä vuonna 1850 79 737 henkilöä, vuonna 1856 87 794 ja vuonna 1862 86 063, ja niistä lapsia alle 14 vuoden vuonna 1850 9956, vuonna 1856 11 228 ja vuonna 1862 13 178. Huolimatta siis suuresti lisääntyneestä kangaspuiden luvusta, kun vuotta 1862 verrataan vuoteen 1856, väheni työssä pidettyjen työläisten kokonaisluku, mutta lisääntyi työssä käytettyjen lasten luku.¹⁷⁴⁾

27. huhtikuuta 1863 parlamentin jäsen Ferrand lausui alahuoneessa:

»Työmiesten valtuutetut Lancashiren ja Cheshiren 16 piiristä, joiden puolesta esiinnyin, ovat ilmoittaneet, että työ tehtaissa koneiden parantamisen takia alati kasvaa. Aikaisemmin yksi henkilö apulaisten kanssa hoiti kaksia kangaspuita, nyt hän hoitaa kolmia ilman apulaisia eikä ole ensinkään tavatonta, että yksi henkilö hoitaa neljiäkin kangaspuita jne. Kuten ilmoitetuista tosiasioista käy selville, 12 tunnin työ puserretaan nyt vähempään kuin 10 tuntiin. Tästä näkyy, kuinka suunnattomasti ovat tehtaantöyläisten vaivat sitten viime vuosien lisääntyneet.»¹⁷⁵⁾

Vaikkakin siis ammattientarkastajat väsymättä ja täysin oikeutetusti ylistivät vuosien 1844 ja 1850 tehdaslakien suotui-

¹⁷⁴⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1862», p. 100, 103, 129, 130.

¹⁷⁵⁾ Kaksilla uudenaikaisilla höyrykangaspuilla kutoja valmistaa nyt 60 tunnissa, viikossa, 26 pakkaa tiettyä kangaslajia, jolla on määrätty pituus ja leveys, jota vastoin vanhoilla kangaspuilla hän voi valmistaa sitä vain 4 pakkaa. Sellaisen pakan kutomiskustannukset olivat jo vuoden 1850 alussa alentuneet 2 5:stä 6 pennystä 5 1/2 pennyyhin.

Lisäys 2. painokseen: »30 vuotta sitten» (1841) »puuvillalangan kehääjältä ja hänen 3 apulaiseltaan vaadittiin vain sellaisen mule-parin hoitamista, jossa oli 300—324 värttinää. Nyt» (1871 lopulla) »hänen on 5 apulaisen kanssa hoidettava mule't, joiden värttinäluku on 2200 ja hän tuottaa vähintään seitsemän kertaa enemmän lankaa kuin

sia tuloksia, he myöntävät kuitenkin, että työpäivän lyhentäminen on jo synnyttänyt sellaisen työn voimaperäisyyden, joka uhkaa työläisten terveyttä, siis vaikuttaa tuhoavasti itse työvoimaan.

»Useimmissa puuvilla-, villa- ja silkkitehaissa se väsyttävä levottomuuden tila, joka on välttämätön hoidettaessa viime vuosina niin tavattomasti nopeistettua koneistoa, näyttää olevan yhtenä syynä keuhkotauti-kuolleisuuden lisääntymiseen, jonka tri Greenhow on uusimmassa erinomisessa kertomuksessaan todistanut.»¹⁷⁶⁾

Ei ole ensinkään epäiltävissä, että kun laki on kerta kaikkiaan katkaissut pääomalta mahdollisuuden pidentää työpäivää, sen pyrkimys hyötyä työn voimaperäisyyden järjestelmällisestä lisäämisestä ja käyttää jokaista koneiden parannusta keinona työvoiman enempään riistämiseen on taas piankin vievä käännekohtaan, jossa työtuntien uudistettu vähentäminen käy välttämättömäksi.¹⁷⁷⁾ Toisaalta Englannin teollisuuden rientomarsi vuodesta 1848 nykyaikaan, ts. kymmentuntisen työpäivän aikakaudella, voittaa ajan vuodesta 1833 vuoteen 1847, ts. kaksitoistatuntisen työpäivän aikakauden, paljoa perinpohjaisemmin kuin viimeksi mainittu sen edellä käyvät puoli sataa vuotta tehdasjärjestelmän syntymisen jälkeen, ts. rajoittamattoman työpäivän ajan.¹⁷⁸⁾

1841.» (Alexander Redgrave, ammattientarkastaja, julkaisussa »Journal of the Society of Arts», January 5, 1872.)

¹⁷⁶⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1861», p. 25, 26.

¹⁷⁷⁾ Kahdeksan tunnin agitaatio on nyt (1867) alkanut Lancashiressa tehdastyöläisten keskuudessa.

¹⁷⁸⁾ Seuraavassa taulukossa esitetyt muutamat luvut osoittavat varsinaisten tehtaiden (Factories) kehitystä Yhdistyneessä kuningaskunnassa vuoden 1848 jälkeen:

	Viennin määrä			
	1848	1851	1860	1865
<i>Puuvillatehtaat</i>				
Puuvillalankaa (nauloissa)	135 831 162	143 966 106	197 343 655	103 751 455
Ompelulankaa (nauloissa)	—	4 392 176	6 297 554	4 648 611
Puuvillakangasta (jaardeissa)	1 091 373 930	1 543 161 789	2 776 218 427	2 015 237 851
<i>Pellava- ja hampputehtaat</i>				
Lankaa (nauloissa)	11 722 182	18 841 326	31 210 612	36 777 334
Kangasta (jaardeissa).....	88 901 519	129 106 753	143 996 773	247 012 329

4. TEHDAS

Tämän luvun alussa tarkastelimme tehtaan ruumista, monijäsenistä konejärjestelmää. Näimme silloin, kuinka koneisto lisää pääoman inhimillistä riistoaan omaksumalla naisten ja lasten työtä, samoin kuin se vaatii haltuunsa työläisen koko elinajan pidentämällä määrättömästi työpäivää, ja kuinka sen kehitys, joka sallii tuottaa yhä lyhyemmässä ajassa suunnattomasti kasvavan tuotemäärän, tulee lopulta järjestelmälliseksi keinoksi, että jokaisena ajanhetkenä voitaisiin panna enemmän työtä liikkeelle eli riistää yhä voimaperäisemmin työvoimaa. Nyt tulemme tehtaaseen kokonaisuudessaan sen kehittyneimmässä muodossa.

	Viennin määrä			
	1848	1851	1860	1865
<i>Silkkitehtaat</i>				
Lankaa (nauloissa)	466 825*	462 513	897 402	812 589
Kangasta (jaardeissa) ...	—	1 181 455**	1 307 293**	2 869 837
<i>Villatehtaat</i>				
Villa- ja kampalankaa (nauloissa)	—	14 670 880	27 533 968	31 669 267
Kangasta (jaardeissa) ...	—	151 231 153	190 371 507	278 837 418
Viennin arvo (punnissa)				
<i>Puuvillatehtaat</i>				
Puuvillalankaa	5 927 831	6 634 026	9 870 875	10 351 049
Puuvillakangasta	16 753 369	23 454 810	42 141 505	46 903 796
<i>Pellava- ja hampputehtaat</i>				
Lankaa	493 449	951 426	1 801 272	2 505 497
Kangasta	2 802 789	4 107 396	4 804 803	9 155 358
<i>Silkkitehtaat</i>				
Lankaa	77 780	195 380	826 107	768 064
Kangasta	—	1 130 398	1 587 303	1 409 221
<i>Villatehtaat</i>				
Villa- ja kampalankaa ..	776 975	1 484 544	3 843 450	5 424 047
Kangasta	5 733 828	8 377 183	12 156 998	20 102 259

* vuonna 1846.

** nauloissa.

(Ks. Sinisiä kirjoja »Statistical Abstract for the United Kingdom», № 8 ja № 13. London 1861 ja 1866.)

Lancashiressa tehtaat lisääntyivät vuosina 1839—1850 vain 4%, vuosina 1850—1856 19%, vuosina 1856—1862 33%, samalla kun molempina 11-vuotisia ajanjaksoina työssä pidettyjen henkilöiden luku absoluuttisesti kasvoi, mutta suhteellisesti väheni. Ks. »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1862». Lancashiressa on etupäässä puuvillatehtaita. Se minkä suhteellisen sijan ne yleensä saavat langan ja kankaan valmistuksessa, näkyy siitä, että yksistään niitä on kalkista Englannin, Walesin, Skotlannin ja Irlannin silloisista tehtaista 45,2%, näissä tehtaissa on kalkista värttinöistä 83,3%, kalkista höyrykangaspuista 81,4%, kalkista tehtaita käyttävistä höyrybevosvoimista 72,6% ja koko työntekijäin lukumäärästä 58,2%. (Mt., s. 62, 63.)

Automaattisen tehtaan Pindaros, tri Ure, kuvailee tehdasta toisaalta

»eri työläisluokkien, täysi-ikäisten ja keskenkasvuisten, yhteistoiminnaksi, jotka tottuneesti ja uutterasti valvovat tuottavaa, keskusvoiman (ensimmäisen liikkeellepanijan) keskeytymättömään liikkeeseen panemaa konejärjestelmää»,

toisaalta

»suunnattomaksi, lukemattomista mekaanisista ja tietoisista elimistä kokoonpannuksi automaatiksi; elimet toimivat sopusoinnussa ja keskeytymättä tuottaakseen saman esineen, niin että kaikki nämä elimet ovat alistetut saman itsestään liikkeessä pysyvän liikevoiman alaisiksi».

Nämä molemmat kuvaukset eivät suinkaan merkitse samaa. Toisessa esiintyy yhdistetty kokonaistyöläinen eli yhteiskunnallinen työruumis vallitsevana subjektina ja koneellinen automaatti objektina, toisessa automaatti on itse subjektina ja työläiset ovat vain tietoisina eliminä asetetut sen tiedottomien elimien rinnalle ja niiden kanssa alistetut keskeisen liikevoiman alaisiksi. Edellinen kuvaus tarkoittaa koneiden kaikkea mahdollista käyttöä yleensä, jälkimmäinen kuvailee niiden kapitalistista käyttämistä ja siis uudenaikaista tehdasjärjestelmää. Ure esittääkin sen tähden mielellään keskuskoneen, josta liike lähtee, paitsi automaatiksi myös autokraatiksi.

»Näissä suurissa työpajoissa höyryn hyväatekevä voima kokoaa lukemattomat alamaisensa ympärilleen.»¹⁷⁹⁾

Työkalun mukana siirtyy myös taituruus sen käytössä työläiseltä koneelle. Työkalun suorituskyky on vapautunut ihmistyövoiman henkilöllisistä rajoituksista. Samalla on kukistunut se tekninen perusta, johon työnjako manufaktuurissa nojautuu. Manufaktuurille luonteenomaisen erikoistyöläisten hierarkian sijaan tulee automaattisessa tehtaassa siis pyrkimys niiden töiden yhtäläistämiseen eli tasoittamiseen, jotka koneiston apulaisten on suoritettava,¹⁸⁰⁾ osatyöläisten keinotekoisesti syntyneiden eroavuuksien sijaan tulevat etupäässä iän ja sukupuolen luonnolliset eroavuudet.

Mikäli automaattisessa tehtaassa työnjakoa tavataan, se on lähinnä työläisten jakoa erikoiskoneiden kesken sekä työläisjoukkojen — jotka eivät kuitenkaan muodosta jäsenneltyjä ryhmiä — jakoa tehtaan eri osastoihin, missä he työskentelevät vierekkäin rivitettyjen yhtäläisten työkalukoneiden ääressä, niin että heidän välillään on olemassa vain yksinkertaista yhteistointaa. Manufaktuurin jäsenneltyä ryhmää vastaa päätyöläi-

¹⁷⁹⁾ Ure, »Philosophy of Manufactures», p. 18.

¹⁸⁰⁾ Mt., s. 20. Vrt. Karl Marx, »Filosofian kurjuus». Moskova 1971, s. 153—154.

sen yhteys muutamien apulaisten kanssa. Olennainen ero on työkalukoneissa todella työskentelevien työläisten (lisäksi muutamien käyttökoneetta silmälläpitävien ja syöttävien työläisten) ja näiden konetyöläisten pelkkien apurien (melkein yksinomaan lapsia) välillä. Apureihin kuuluvat enemmän tai vähemmän kaikki »syöttäjät», feeders (jotka ainoastaan panevat koneisiin työaineita). Näiden pääluokkien ohella on lukumäärältään vähäpätöinen henkilökunta, jonka tehtävänä on koko koneiston valvonta ja sen alituiset korjaukset, kuten insinöörit, mekaanikot, puusepät jne. Se on korkeampi, osaksi tieteellisesti sivistynyt, osaksi käsityömäinen työläisluokka tehtaantöyöläisten piiriin ulkopuolella ja vain siihen liitettynä.¹⁸¹⁾ Tämä työnjako on puhtaasti tekninen.

Kaikki työ koneen ääressä vaatii työläiseltä varhaista opiskelua. Lapsena hän oppii parhaiten sopeuttamaan omat liikkeen- sä automaatin aina samankaltaiseen, keskeytymättömään liikkeeseen. Mikäli itse kokonaistuotanto on moninaisista, yhtäkaa toimivista ja yhdistetyistä koneista kokoonpantu järjestelmä, vaatii myös siihen perustuva yhteistoiminta erilaisten työläisryhmien jakamista erilaisten koneiden osalle. Mutta konetyössä ei enää ole välttämätöntä tehdä tätä jakoa vakinaiseksi niin kuin manufaktuureissa, siis pitää samoja työläisiä jatkuvasti samassa toimessa.¹⁸²⁾ Kun tehtaan kokonaisliike ei lähde työläisestä, vaan koneesta, voi henkilöiden vaihtuminen jatkuvasti tapahtua ilman työprosessin keskeytystä. Loistavimman esimerkin tästä tarjoaa englantilaisen tehtaailijakapinan aikana 1848—1850 toimeenpantu relais-järjestelmä.¹⁸⁶⁾ Ja lopuksi se nopeus, millä nuoruuden iässä työ koneen ääressä opitaan, tekee vuorostaan tarpeettomaksi kasvattaa erityistä luokkaa työläisiä yksinomaan konetyöläisiksi.¹⁸³⁾ Pelkkien apurien palvelukset

¹⁸¹⁾ Harkittua tilastollista petosta, jonka voisi yksityiskohtaisestikin todistaa, luonnehtii se, että Englannin tehdaslainsäädäntö nimenomaan sulkee pois vaikutuspiiristään viimeksi mainitut työläiset tehtaantöyöläisiin kuulumattomina, toisaalta kuitenkin parlamentin julkaisemissa »Returneissa» mainitaan tehtaantöyöläisten joukossa nimenomaan sekä insinöörit, mekaanikot ym. että myös tehtaanojohtajat, kirjanpitäjät, juoksupojat, varastonhoitajat, pakkaajat yms., lyhyesti sanoen kaikki henkilöt lukuunottamatta itse tehtaanomistajaa.

¹⁸²⁾ Ure myöntää tämän. Hän sanoo, että työläiset voidaan »hätätilassa» siirtää johtajan mielen mukaan koneesta toiseen, ja huudahtaa riemuissaan: »Sellainen vaihtaminen on ilmeisesti ristiriidassa vanhan tavan kanssa, joka jakaa työn ja antaa toiselle työläiselle tehtävän nuovailla nuppineulan nuppia, toiselle teroittaa sen kärkeä.» Hänen olisi pikemminkin pitänyt itseltään kysyä, miksi tämä »vanha tapa» hyljätään automaattisessa tehtaassa vain »hätätilassa».

¹⁸³⁾ Kun miehistä on puute, kuten esim. Amerikan sisällissodan aikana, porvaristo käyttää poikkeustapauksissa tehtaantöyöläistä kärkeimpiin töihin, esim. katujen rakentamiseen yms. Englantilaiset vuoden 1862 ja sitä seuraavien vuosien »ateliers nationaux» [»kansalliset työhuoneet»] työttömiä puuvillatyöläisiä varten erosivat vuoden 1848 ranskalaisista siinä, että jälkimmäisissä työläisen oli valtion kustannuksella suoritettava tuottamattomia töitä, edellisissä porvariston eduksi tuottavia kaupungin töitä ja vielä halvemmalla kuin tavallisten työmiesten, joiden kanssa kilpailemaan työtön siten pakotettiin. »Puuvillatyöläisten ulkomuoto on kieltämättä tullut paremmaksi. Minä pidän sen synnä... mitä miehiin tulee, ulkoilmatyöskentelyä yleisissä töissä.»

voidaan tehtaassa taas korvata osaksi koneilla,¹⁸⁴⁾ osaksi niiden täydellisen yksinkertaisuuden vuoksi voidaan näin ikävässä työssä käytettyjä henkilöitä nopeasti ja alituisen vaihtaa.

Vaikka koneet siis kumoavat vanhan työnjaon järjestelmän teknisessä mielessä, se jatkuu kuitenkin tavallisesti aluksi tehtaassa manufaktuurista johtuvana perintönä, josta sen sitten pääoma järjestelmällisesti uusintaa ja vakiinnuttaa työvoiman riis-tokeinoksi vielä inhottavammassa muodossa. Elinkautisesta erikoistehtävästä, osatyökalun käyttämisestä tulee elinkautinen erikoistehtävä: palvelulla osakoneita. Konejärjestelmää käytetään väärin muuttamaan työläinen jo lapsesta asti osakoneen osaksi.¹⁸⁵⁾ Siten ei ainoastaan saada huomattavasti pienenemään hänen omaksi uusintamiseksi tarpeellisia kustannuksia, vaan myös tehdään samalla täydelliseksi hänen avuton riippuvuutensa kokonaistehtaasta, siis kapitalistista. Tässä niin kuin kaikkialla muuallakin täytyy tehdä ero yhteiskunnallisen tuotantoprosessin kehityksestä johtuvan suuremman tuottavuuden ja tämän kehityksen kapitalistisesta käytöstä johtuvan suuremman tuottavuuden välillä.

Manufaktuurissa ja käsityössä työläinen käyttää palvelijanaan työkalua, tehtaassa hän palvelee konetta. Edellisissä työvälineen liike lähtee hänestä, jälkimmäisessä hänen on seurattava työvälineen liikettä. Manufaktuurissa työläiset ovat elävän koneiston jäseniä. Tehtaassa on kuollut koneisto, joka on heistä riippumaton, ja heidät liitetään siihen eläviksi lisäkkeiksi.

»Synkkä yksitoikkoisuus loppumattomassa piinallisessa työssä, jossa sama koneellinen prosessi suoritetaan aina uudelleen, on Sisifyksen työn kaltaista: työn paino putoaa kivimöhkälään tavoin aina uudelleen väsyneen työläisen vyörytettäväksi.»¹⁸⁶⁾

(Tässä on kysymys Prestonin tehdastyöläisistä, jotka työskentelivät »Prestonin suolla».)
(»Reports of Insp. of Fact. October 1863», p. 59.)

¹⁸⁴⁾ Tästä ovat esimerkkinä ne erilliset konelaitteet, jotka vuoden 1844:n lain jälkeen on villatehtaissa otettu käytäntöön lasten työtä korvaamaan. Niin pian kuin herrojen tehtailijain omien lasten on käytävä »koulunsa» tehtaassa apulaisina, tämä vielä melkein kokonaan viljelemätön mekanikan ala tulee ponnahtamaan piankin kehityksessään eteenpäin. »Selfacting mule't ovat ehkäpä yhtä vaarallisia koneita kuin mitkä muut hyvänsä. Useimmat tapaturmat sattuvat pienille lapsille heidän työmiessään mule'in alla puhdistamassa permanttoa mule'in ollessa käynnissä. Muutamia »minders'» (mule-työläisiä) »syytettiin» ammattientarkastajain toimesta) »oikeudessa ja tuomittiin rahasakkoihin tällaisten rikkomusten johdosta, mutta ilman laajemmalle ulottuvia yleisiä seurauksia. Jos koneiden rakentajat vain tahtoisivat keksiä puhdistuskoneen, jonka käytäntöön tultua näiden pienten lasten ei enää tarvitsisi ryömiä koneiden alla, se olisi onnellinen lisä suojelussäännöksimmme.» (»Reports of Insp. of Factories for 31st October 1866», p. 63.)

¹⁸⁵⁾ Tämän mukaan voidaan arvostaa Proudhonin merkillistä päänäpistoa, että konetta ei »konstruoida» työvälineiden summana, vaan itse työmiesten osatöiden summana.

¹⁸⁶⁾ F. Engels, »Die Lage der arbeitenden Klasse in England». Leipzig 1845, S. 217. Tavallinen optimistinen vapaakaupan puoltaja herra Molinariakin huomauttaa: »ihminen kuluu pikemminkin pitäessään 15 tuntia päivässä silmällä koneen yksitoikkoista käyntiä kuin käyttäessään saman ajan ruumillista voimaansa. Tämä valvontatyö, joka ehkä olisi hyödyllistä henkistä voimistelua jolle sitä tehtäisi niin pitkälliseksi, tuhoaa liiallisuuksiin vietyä sekä hengen että ruumiin.» (G. de Molinari, »Études Économiques». Paris 1846, [p. 491].)

Samalla kuin konetyö turmelee mitä suurimmassa määrin hermostoa, se tukahduttaa ihmisen lihasten monipuolisen leikin ja ehkäisee kaiken vapaan ruumiillisen ja henkisen toiminnan.¹⁸⁷⁾ Vieläpä työn helpottuminenkin tulee kidutuksen välineeksi, koska kone ei vapauta työläistä työstä, vaan vie hänen työltään kaiken sisällyksen. Kaikelle kapitalistiselle tuotannolle, mikäli se ei ole vain työprosessi, vaan samalla pääoman arvonlisäysprosessi, on yhteistä, ettei työläinen käytä työvälinettä, vaan päinvastoin työväline työläistä; mutta vasta konejärjestelmässä tämä nurinkurisuus tulee teknisesti kouriintuntuvaksi todellisuudeksi. Muuttuessaan automaattiksi työväline joutuu työprosessin aikana työläistä vastaan pääomana, kuolleenä työnä, joka hallitsee ja imee itseensä elävää työvoimaa. Tuotantoprosessin henkisten potenssien eroaminen ruumiillisesta työstä ja niiden muuttuminen pääoman vallaksi työhön tulee täydelliseksi, kuten jo edellä on viitattu, konejärjestelmän pohjalle rakentuneessa suurteollisuudessa. Yksilöllisen, tyhjennetyt konetyöläisen yksityiskohtainen taitavuus häviää mitättömänä sivuasiana tieteen, suunnattomien luonnonvoimien ja yhteiskunnallisen joukkotyön varjoon, jotka ovat ruumiillistuneet konejärjestelmässä ja yhdessä sen kanssa muodostavat »mestarin» (master) vallan. Tämä mestari, jonka aivoissa koneisto ja hänen yksinoikeutensa siihen ovat eroamattomasti yhteenkasvaneet, huutaa sen tähden yhteentörmäysten sattuessa halveksivasti »käsille»:

»Tehdastyöläisten tulisi pitää terveellisessä muistossa, että heidän työnsä on todellisuudessa sangen ala-arvoinen laji ammattitaitoista työtä; ettei mitään muuta työtä ole niin helposti saatavissa eikä mikään laatuunsa katsoen paremmin palkattua, ettei mitään muuta työtä voida vähemmänkin kokeneelle niin lyhyessä ajassa ja niin lyhyellä neuvomisella opettaa. Mestarin koneistolla on todellakin paljon tärkeämpi osa tuotantoliikkeessä kuin työllä ja työläisen taitavuudella, joka voidaan opettaa 6 kuukaudessa ja jonka mikä maalaisrenki tahansa voi oppia.»¹⁸⁸⁾

Työläisen tekninen alistaminen työvälineen tasaiseen käyntiin ja kumpaakin sukupuolta olevien ja eri-ikäisten yksilöiden omituinen yhteenliittäminen työruumiiksi luovat kasarmikurin, joka kehittyy täydelliseksi tehdasjärjestykseksi ja kehittää täydelliseksi jo ennen mainitun ylivalvontatyön, siis samalla myös työsläisten jaon työnsuorittajiin [Handarbeiter] ja työnvalvojiin, tavallisiin teollisuussotilaihin ja teollisuuden aliupseereihin.

¹⁸⁷⁾ F. Engels, mt., s. 216.

¹⁸⁸⁾ »The Master Spinners' and Manufacturers' Defence Fund. Report of the Committee.» Manchester 1854, p. 17. Saamme myöhemmin nähdä, että »mestari» piipittää aivan toisesta reistä heti kun häntä uhkaa hänen »elävän» automaattinsa menettäminen.

»Päävaikutena automaattisessa tehtaassa oli kurin aikaansaaminen, jotta ihmiset saataisiin luopumaan säännöttömistä tottumuksistaan työssä ollessaan ja samaistetuksi suuren automaatin muuttumattomaan säännöllisyyteen. Mutta automaattisen järjestelmän tarpeita ja nopeutta vastaavan kurinpitolakikirjan keksiminen ja sen onnellinen toteuttaminen, joka oli Herkuleen arvoinen yritys, oli Arkwrightin jalo ansio! Vielä tänä päivänäkin, jolloin järjestelmä on kehitetty koko täydellisyyteensä, on melkein mahdollonta löytää miehuusiän saavuttaneiden työläisten keskuudesta automaattisen järjestelmän hyödyllisiä apulaisia.»¹⁸⁹⁾

Tehdaslakikirja, jossa pääoma määrittelee yksityisoikeudellisesti ja omavaltaisesti yksinvaltansa työläisiin ilman porvarien niin rakastamaa vallan jakoa tai vieläkin suuremmassa suosiossa olevaa edustusjärjestelmää, on vain kapitalistinen irvikuva työprosessin yhteiskunnallisesta järjestelystä, jonka tekee tarpeelliseksi yhteistoiminta suuressa mittakaavassa ja yhteisten työvälineiden, etenkin koneiden käyttö. Orjavoudin piiskan sijaan tulee työnvalvojan rikoslaki. Kaikki rangaistukset supistuvat luonnollisesti rahasakkoihin ja palkanvähennyksiin, ja tehdas-Lyurgosten lainsäädännöllinen tarkkanäköisyys tekee heidän lakiansa rikkomisen heille kaiketi vielä tuottavammaksi kuin on niiden noudattaminen.¹⁹⁰⁾

¹⁸⁹⁾ *Ure*, »Philosophy of Manufactures», p. 15. Se joka tuntee Arkwrightin elämäkerran, ei koskaan käyvä tästä nerokkaasta parturista sanaa »jalo». Kaikista 1700-luvun suurista keksijöistä hän oli kieltämättä vieraiden keksintöjen suurin varastaja ja halpamaisin ihminen.

¹⁹⁰⁾ »Orjuus, johon porvaristo on proletariaatin kahehtinut, ei tule missään selvemmin näkyviin kuin tehdasjärjestelmässä. Tässä lakkaa kaikki vapaus sekä oikeudellisesti että todellisuudessa. Työläisten täytyy olla tehtaassa kello puoli kuusi aamulla. Jos hän tulee pari minuuttia liian myöhään, häntä rangaistaan, jos hän tulee 10 minuuttia liian myöhään, häntä ei päästetä sisään ennen kuin aamiais aika on ohi, ja hän menettää neljännespäivän palkan... Hänen täytyy syödä, juoda ja maata komennon mukaan... Itsevalttias kello kutsuu hänet vuoteesta, huutaa hänet aamiaiselta ja päivälliseltä. Ja kuinka käykään itse tehtaassa? Täällä on tehtailija ehdoton lainsäätävä. Hän julkaisee tehdassääntöjä niin kuin tahtoo; hän muuttaa ja tekee täydennyksiä lakikirjaansa niin kuin haluaa; ja vaikka hän panisi siihen mitä mielettömimpiä seikkoja, tuomioistuimet sanovat kuitenkin työläisille: kun te olette vapaaehtoisesti tähän sopimukseen alistuneet, teidän täytyy sitä nyt myös noudattaa... Nämä työläiset ovat tuomitut yhdeksänestä ikävuodestaan kuolemaansa saakka elämään tuon henkisen ja ruumiillisen kidutuksen alaisina.» (*F. Engels*, »Die Lage der arbeitenden Klasse in England», Leipzig 1845, S. 217 ja seur.) Mitä »tuomioistuimet sanovat», sitä tahdon valaista kahdella esimerkillä. Toinen tapaus sattui Sheffieldissä vuoden 1866 lopulla. Siellä oli muuan työmiehen pestautunut 2 vuodeksi erääseen metallitehtaaseen. Tehtailijan kanssa sattuneen riidan johdosta hän läksi pois tehtaasta ja selitti, ettei hän millään ehdolla tahdo enää tehdä tälle tehtailijalle työtä. Häntä syytettiin sopimuksen rikkomisesta ja tuomittiin kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen. (Jos tehtailija rikkoo sopimusta, häntä voidaan syyttää vain siviilioikeudellisesti ja häntä uhkaa vain rahasakko.) Kun työmiehen on istunut kaksi kuukautta, sama tehtailija lähettää hänelle kutsun tulla takaisin tehtaaseen vanhan sopimuksen mukaisesti. Työmies vastaa: ei. Hän on jo sovittanut sopimuksen rikkomisen. Tehtailija haastaa hänet uudelleen edesvastuuseen, tuomioistuin tuomitsee uudelleen, vaikkakin yksi tuomareista, mr. Shee, leimaa julkisesti lainopilliseksi hirtvittävydeksi sen, että miestä voidaan koko hänen kansa tuomita aina jonkin ajan kuluttua yhä uudelleen rangaistukseen samasta rikkomuksesta tai rikoksesta. Tätä tuomiota ei langettanut jokin »Great Unpaid»,¹⁹¹⁾ maakuntalainen Dogberry, vaan eräs Lontoon korkeimmista tuomioistuinmista. {4. painokseen. Tämä on nyt kumottu. Nykyään Englannissa, muutamia harvoja tapauksia lukuunottamatta — esim. julkisissa kaasulaitoksissa — työläinen on työsopimusrikosten suhteen asetettu samaan asemaan kuin työnantaja ja häntä voidaan syyttää vain siviilioikeudellisesti. *F. E.*} Toinen tapaus sattui Wiltshiressä marraskuun lopulla 1863. Noin 30 höyrykangaspuilla kutovaa naista, jotka olivat työssä erään Leower's Mill'in, Westbury Leigh'in kangastehtaili-

Viittaamme vain niihin aineellisiin edellytyksiin, joiden valitessa tehdastyö suoritetaan. Kaikki ihon aistit kärsivät samalla tavalla keinotekoisesti korotetusta lämpö määrästä, raaka-ainejätteiden täyttämästä ilmasta, huumavasta metelistä jne. puhumattakaan tiheään kasattujen koneiden keskellä uhkaavasta hengenvaarasta, joka vuodenaikojen vaihtelujen säännöllisyydellä tuottaa teolliset tappo- ja tapaturmailmoituksensa.^{100a)} Yhteiskunnallisten tuotantovälineiden säästäminen, joka vasta teollisuusjärjestelmässä kehittänyt ikään kuin taimilavassa, muuttuu kapitalistin

Jan Harruppin tehtaassa, tekivät lakon, koska tällä Harruppilla oli miellyttävä tapa pidentää heidän palkastaan jos he aamulla myöhästyivät: 6 pennyä 2 minuutista, 1 § 3 minuutista ja 1 § 6 p 10 minuutista. Tämä tekee 9 § tunnilta, 4 puntaa 10 šillinkiä päivältä, samaan aikaan kun heidän keskimääräinen palkkansa vuoden aikana ei koskaan ylitä 10—12 šillinkiä viikossa. Harrupp oli sitä paitsi asettanut erään pojan puhaltamaan työhön, minkä tämä teki usein ennen kello 6 aamulla, ja jolleivät kädet olleet heti siinä paikalla kun hän lakkasi puhalluksen, ovet suljettiin ja ulos jääneitä sakotettiin; ja kun tehtaassa ei ollut mitään kelloa, onnettomat työläiset olivat Harruppin kannustamien nuorten ajanvartioiden vallassa. »Lakkoon» yhtyneet »kädet», jotka olivat perheenäitejä ja tyttöjä, selittivät tahtovansa ryhtyä jälleen työhön, jos ajanvartija korvattaisiin kelloilla ja otettaisiin käytäntöön järjellisempi rangaistustariffi. Harrupp haastoi 19 vaimoa ja tyttöä oikeuteen sopimuksen rikkomisesta. Heidät tuomittiin kukin 6 pennyn sakkoon ja 3:n kuluihin kuulijoiden osoittaessa äännekkäästi suuttumustaan. Harruppi seurasi hänen poistuessaan oikeudesta viheltävä kansanjoukko. — Tehtailijan mielitehtävänä oli kurittaa työläisiä palkanalennuksilla niiden viikojen vuoksi, joita oli heille annetuissa työaineissa. Tämä tapa synnytti 1866 yleisen lakon Englannin savenvalualueilla. Lastentökömityksen kertomuksissa (1863—1866) esitetään tapauksia, jolloin työläinen, sen sijaan että olisi saanut palkan, on työnsä takia ja rangaistusäännön nojalla jäänyt jopa velkaa ylhäiselle »masterilleen». Mieltä ylentäviä piirteitä tehdasvaltioiden palkanvähennystarkkanäköisyydestä tarjosi myös viimeinen puuvillapula. »Minun itseni», ammattientarkastaja R. Baker sanoo, »oli äskettäin aloitettu oikeudenkäynti erästä puuvillatehtailijaa vastaan, kun hän näin vaikeina ja tuskallisina aikoina vähensi 10 pennyä eräiden hänen työssään olevien »nuorten» (13 vuotaa vanhempien) »työläisen palkasta lääkärin ikätodistusta varten, joka maksaa hänelle vain 6 p ja josta laki sallii vain 3 p:n vähennyksen, mutta tavanomainen käytäntö ei sallii mitään vähennystä... Eräs toinen tehtailija, saavuttaakseen saman tarkoituksen joutumatta lainrikkokjaksi, vaatii jokaiselta lapsiparalta, joka tekee hänelle vuoksi, yhden šillingin maksuksi kehäämisen taidon ja salaisuuden oppettamisesta heti kun lääkärintodistus oli selittänyt heidät kyllin vanhoiksi tähän toimeen. On siis olemassa pohjavirtauksia, jotka täytyy tuntea ymmärtääkseen sellaisia tavattomia ilmiöitä kuin lakkoja tällaisina aikoina» (kysymys on konekutojain lakosta Darvenin tehtaassa kesäkuussa 1863). »Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1863, p. 50, 51. (Tehdaskertomukset ulottuvat aina pitemmälle kuin niiden virallinen päivämäärä.)

^{100a)} Vaarallisia koneistoja koskevat suojelulait ovat vaikuttaneet hyödyllisesti. »Mutta... nyt on uusia tapaturmien aiheita, joita 20 vuotta sitten ei ollut olemassa, etenkin koneiden kiihtynyt nopeus. Rattaita, valsseja, väärtinöitä ja kangaspuita käytetään nyt lisätyllä ja yhä kasvavalla voimalla; sormien täytyy tarttua nopeammin ja varmemmin katkenneeseen lankaan, sillä jos hidastellaan tai toimitaan varomattomasti, niin ne menetetään... Suuren määrän tapaturmia aiheuttaa työläisten into suorittaa nopeasti työnsä. Täytyy muistaa, että tehtailijoille on erittäin tärkeää pitää keskeyttämättä koneistonsa käynnissä, ts. tuottaa jatkuvasti lankaa ja kangasta. Jokaisen minuutin seisominen tietää sekä käyttövoiman että tuotteiden hukkaa. Työnvalvojat, joille valmisteen paljous tuottaa etua, kannustavat niin muodoin työläisiä pitämään koneistoja käynnissä, eikä tämä ole vähemmän tärkeää työläisillekään, joille maksetaan palkka painon tai kappaleluvun mukaan. Vaikka siis useimmissa tehtaissa on muodollisesti kielletty puhdistamasta koneistoja kun se on käynnissä, tämä tapa on kuitenkin yleinen. Yksistään tämä on ollut viimeisten 6 kuukauden aikana syynä 906:een tapaturmaan... Vaikka puhdistaminen tapahtuuukin joka päivä, niin lauantaina kuitenkin suoritetaan useimmissa tapauksissa koneiston perinpohjainen puhdistus ja tämä tapahtuu suureksi osaksi koneiston käynnissä ollessa... Siitä toimesta ei makseta mitään ja siksi työläiset koettavat saada sen valmiiksi niin pian kuin mahdollista. Siitä syystä onnettomuustapausten lukumäärä on perjantaisin ja etenkin lauantaisin paljoo suurempi kuin muina viikonpäivinä. Perjantaisin tapaturmien lukumäärä ylittää ensimmäisen viikonpäivän keskiluvun noin 12 %, lauantaisin viiden edellisen päivän keskiluvun 25 %; mutta jos otetaan huomioon, että tehdaspäivä, lauantaina on vain 7 1/2-tuntinen, muina viikonpäivinä 10 1/2-tuntinen, niin ylitys on enemmän kuin 65 %.» (»Reports of Insp. of Factories for 31st October 1866». London 1867, p. 9, 13, 16, 17.)

käsissä samalla työläisen elinehtojen järjestelmälliseksi ryöstämiseksi työn aikana: tilan, ilman, valon sekä niiden mieskohtaisen laitteiden ryöstämiseksi, jotka suojelevat työläisiä tuotantoprosessin vaaroilta tai epäterveellisyyksiltä, puhumattakaan työläisen työolojen parantamisesta.¹⁹¹⁾ Eikö Fourier ole oikeassa nimittäessään tehtaita »lievennetyiksi pakkotyölaitoksiksi»?¹⁹²⁾ 128

5. TYÖLÄISEN JA KONEEN VÄLINEN TAISTELU

Taistelu kapitalistin ja palkkatyöläisen välillä alkaa itse pääomasuhteen syntymästä. Se riehuu kautta koko manufaktuuriajan.¹⁹³⁾ Mutta vasta koneiden käytäntöön tultua työläinen taistelee itse työvälinettä, pääoman aineellista olomuotoa vastaan. Hän nousee tätä tuotantovälineiden määrättyä muotoa vastaan nähdessä siinä kapitalistisen tuotantotavan aineellisen pohjan.

Melkein koko Eurooppa sai 1600-luvulla kokea työläiskapinoita niin sanottua Bandmühleä (jota sanottiin myös Schnurmühleksi eli Mühlenstuhleksi), ts. nauhojen ja reunusten kutomiskonetta vastaan.¹⁹⁴⁾ 1600-luvun ensimmäisen kolmanneksen

¹⁹¹⁾ Kolmannen kirjan ensimmäisessä osastossa kerron eräästä englantilaisten tehtailijain viime aikana käymästä sodasta niitä tehdaslain määräyksiä vastaan, joiden tarkoituksena on suojella »käsien» jäseniä hengenvaaralliselta koneistolta. Tässä saa riittää ote ammattientarkastaja Leonard Hornerin virallisesta kertomuksesta: »Olen kuullut tehtailijain puhuvan anteeksiantamattomalla julkeudella muutamista tapaturmista; esim. sormen menettäminen on muka pikkuasia. Työläisen elämä ja toiveet riippuvat niin suuresti hänen sormistaan, että sellainen onnettomuus on hänelle sangen vakava tapahtuma. Kuullessani sellaista ajattelenmatonta löpöttelyä minä kysyn: 'Olettakaamme, että te tarvitsisitte lisää yhden työläisen ja ilmoittautuisi kaksi, jotka muuten kaikin puolin olisivat yhtä kehoillisia, mutta toiselta puuttuisi peukalo tai etusormi; kumman te valitsisitte?' Te ette viivyttelisi hetkeäkään, vaan valitsisitte täysisormisen... Näillä herroilla tehtailijoilla on väärä ennakkoluuloja sitä lainsäädäntöä kohtaan, jota he nimittävät pseudofilantrooppiseksi.» (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1855».) Nämä herrat ovat »viisasta väkeä» eivätkä suotta ihaille orjanomistajien kapinaal!

¹⁹²⁾ Tehtaista, jotka ovat pisimmän ajan olleet tehdaslain ja sen säätämän työajan rajoitusten ynnä muiden määräysten alaisina, ovat monet entiset epäkohdat poistuneet. Jo koneiston parantaminenkin vaatii määrättylle asteelle kehityttyään »parempia tehdasrakennuksia», mikä tulee työläisten hyväksi. (Vrt. »Reports etc. for 31st October 1863», p. 109.)

¹⁹³⁾ Ks. mm. *John Houghton*, »Husbandry and Trade improved». London 1727. »The Advantages of the East-India Trade», 1720. *John Bellers*: »Proposals for Raising a College of Industry». London, 1696. »Työnantajat ja työläiset ovat ikävä kyllä alituisessa sodassa keskenään. Edellisten alituisen tarkoitus on saada jälkimmäisten työ niin halvalla kuin mahdollista; eivätkä he jätä käyttämättä mitään keinoa tämän päämäärän saavuttamiseksi, kun taas jälkimmäiset käyttävät yhtä innokkaasti jokaista tilaisuutta pakottaakseen työnantajansa suostumaan heidän suurempiin vaatimuksiinsa.» »An Inquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions», 1767, p. 61, 62. (Tekijä, pastori Nathaniel Forster, on kokonaan työläisten puolella.)

¹⁹⁴⁾ Bandmühle (nauhamylly) keksittiin Saksassa. Italialainen apotti Lancellotti kertoo eräässä 1636 Venetsiassa ilmestyneessä kirjoituksessaan: »Anton Müller Danzigista on noin 50 vuotta sitten» (Lancellotti kirjoitti 1629) »nähty Danzigissa erittäin monimutkaisen koneen, joka valmistii 4—6 kudosta yhtäaikaa; mutta kun kaupungin neuvosto (maistraatti) on pelännyt, että tämä keksintö tekisi suuresta joukosta työläisiä kerjäläisiä, se on antanut hävittää keksinnön ja salaisesti kuristaa tai hukuttaa keksijän.»¹⁹⁵⁾ Leydenissä käytettiin tätä konetta ensi kerran 1629. Nauhustenkutojien

lopulla tuhosi työläiskapina tuulisahamylyn, jonka eräs hollantilainen oli rakentanut lähelle Lontoota. Vielä 1700-luvun alussa vedellä käyvät sahakoneet pystyivät Englannissa vain toin tuskin voittamaan kansan vastustuksen, jota parlamentti tuki. Kun Everet oli 1758 rakentanut ensimmäisen vedellä käyvän villanleikkauskoneen, niin 100 000 työttömäksi joutunutta henkilöä syytti sen palamaan. Arkwrightin scribbling mills'ia [karstauskoneita] ja karttauskoneita vastaan teki 50 000 työläistä, jotka tähän saakka olivat eläneet villan karttaamisella, anomuksen parlamentille. Koneiden joukkotuhoaminen Englannin manufaktuuriireissä 1800-luvun 15 ensimmäisenä vuotena, etenkin höyrykangaspuiden tuhoaminen, joka tunnetaan luddiitien liikkeen nimellä, antoi Sidmouthin, Castlereaghin yms. jakobiinienvastaiselle hallitukselle tekosyyin erittäin taantumuksellisiin väkivaltaisiin taka-askeliin. Tarvitaan aikaa ja kokemusta ennen kuin työläinen oppii erottamaan koneen sen kapitalistisesta käyttämisestä ja siis siirtämään hyökkäyksensä aineellisista tuotantovälineistä niiden yhteiskunnallista käyttömuotoa vastaan.¹⁹⁵⁾

Taistelut työpalkasta manufaktuureissa edellyttävät manufaktuuria eivätkä suinkaan kohdistu itse sen olemassaoloa vastaan. Mikäli manufaktuurien muodostamista vastustetaan, sitä tapahtuu ammattikuntamestarien ja etuoikeutettujen kaupunkien eikä palkkatyöläisten taholta. Manufaktuuriajan kirjailijat pitävät sen tähden enimmäkseen työnjakoa työläisen mahdollisen korvaamisen eikä hänen syrjäyttämisenä välineenä. Tämä ero on itsestään selvä. Jos esim. sanotaan, että Englannissa vaadittaisiin 100 miljoonaa ihmistä kehräämään vanhalla rukilla sitä puuvillaa, jonka nyt 500 000 kehrää koneella, niin tämä ei luonnollisesti merkitse, että kone on anastanut paikan näiltä miljoonilta, joita ei koskaan ole ollut olemassakaan. Se mer-

toimeenpanemat mellakat pakottivat maistraatin ensin kieltämään sen käytön; vuosina 1623, 1639 ym. annettujen monien valtiopäiväsäännösten tarkoituksena oli rajoittaa sen käyttöä; vihdoin sen käyttö sallittiin tietyin ehdoin vuoden 1661 joulukuun 15 päivän asetuksella. »Tässä kaupungissa» — Boxhorn sanoo (»Institutiones Politicae», 1663) nauhamylyn käytäntöön ottamisesta Leydenissä — »keksittiin noin kaksikymmentä vuotta sitten jokin kutomiskoje, jolla yksi ainoa mies voi tehdä enemmän ja helpommin nauhoja kuin muuten monet miehet samassa ajassa. Siitä johtui mellakoita ja valituksia kutojien taholta, kunnes maistraatti vihdoin kielsi tämän koneen käytön.» Sama kone kiellettiin 1676 Kölnissä, samaan aikaan kun sen käytäntöön Englannissa synnytti työläismetelejä. Keisarillisella asetuksella 19. helmikuuta 1685 sen käyttö kiellettiin koko Saksassa. Hampurissa se poltettiin julkisesti maistraatin käskystä. Kaarle VI uudisti 9. helmikuuta 1719 vuoden 1685 asetuksen, ja Saksin vaaliruhtinaskunnassa sen julkinen käyttö sallittiin vasta 1765. Tämä kone, joka sai niin paljon melua aikaan, oli todellisuudessa kehruu- ja kutomakoneiden ja siis 1700-luvun teollisen vallankumouksen edelläkävijä. Sen avulla kutomiseen aivan tottumaton poikanen voi vain vetämällä ja työntämällä tankoa panna liikkeeseen koko kangaspuut kaikkine sukuloineen, ja se valmisti parannetussa muodossaan 40—50 kappaletta kerrallaan.

¹⁹⁵⁾ Vanhanaikaisissa manufaktuureissa vielä tänäkin päivänä uudistuvat joskus työläisten metelit koneita vastaan vanhassa ra'assa muodossaan. Niin tapahtui esim. Sheffieldin villatehtaissa 1865.

kitsee vain, että olisi tarvittu useita miljoonia työläisiä korvaamaan kehuukoneet. Jos sitä vastoin sanotaan, että höyrykangaspuut Englannissa ovat jättäneet 800 000 kutojaa puille paljaille, niin ei puhuta olemassa olevista koneista, joita tietyn työläisluvun täytyisi korvata, vaan todella olemassa olevasta työläismäärästä, jonka koneet tositeossa ovat korvanneet eli työntäneet tieltään. Manufaktuuriaikana pysyi perustana käsityömainen liiketoiminta, joskin erikoistehtäviin hajotettuna. Keskiajalta peritty kaupunkilaistyöläisten suhteellisen vähäinen lukumäärä ei voinut tyydyttää uusia siirtomaamarkkinoita, ja varsinaiset manufaktuurit avasivat silloin feodaalilaitoksen hajaantumisen johdosta maaltaan karkotetulle maalaisväestölle uusia tuotantoalueita. Sen vuoksi työhuoneissa toimeenpannussa työnjaossa ja yhteistoiminnassa pääsi silloin enemmän vallitsevaksi niiden positiivinen puoli, ts. työllistettyjen työläisten tuottavuuden kohoaminen.¹⁹⁶⁾ Yhteistoiminta ja työvälaineiden yhdistäminen harvojen käsiin aiheuttivat tosin maanviljelysalalla — useissa maissa jo kauan ennen suurteollisuuden aikakautta — suuria, äkillisiä ja väkivaltaisia mullistuksia tuotantotavassa ja siten maalaisväestön elinehdoissa ja toimintavälaineissä. Mutta tätä taistelua käydään alkuaan enemmän suurten ja pienten maanomistajien kuin pääoman ja palkkatyön välillä; toisaalta mikäli työvälaineet, lampaat, hevoset yms. tunkevat tieltään työmiehen, muodostavat välittömät väkivaltaisuudet täällä ennen muita edellytykset teolliselle kumoukselle. Ensin työläiset karkotetaan maalta ja sitten tulevat lampaat. Vain suuripiirteinen maanvarkaus, sellainen kuin Englannissa, hankkii suurviljelykselle toiminta-alaa.^{196a)} Tällä maanviljelyksessä tapahtuvalla mullistuksella on alussa siis enemmän poliittisen valankumouksen muoto.

Koneena työväline tulee heti työläisen itsensä kilpailijak-

¹⁹⁶⁾ Sir James Stuart käsittää myös koneiston vaikutuksen vielä aivan samalla tavalla. »Minä käsitän koneet ikään kuin keinoiksi lisätä (mahdollisesti) niiden työtekevien henkilöiden lukumäärää, joita ei tarvitse elättää... Missä suhteessa koneen vaikutus eroaa uusien asukkaiden vaikutuksesta?» (»Recherche des principes de l'économie politique», t. I, l. 1, ch. XIX.) Paljoa naiivimpi on Petty, joka sanoo sen korvaavan »polygamiaa». Tämä näkökohta soveltuu korkeintaan muutamiin Yhdysvaltojen osiin. Sitä vastoin: »Koneita voidaan harvoin käyttää menestyksellisesti vähentämään jonkin yksityisen työtä; niiden rakentamiseen tarvittaisiin enemmän aikaa kuin voidaan säästää niitä käyttämällä. Niistä on todellisuudessa hyötyä vain silloin, kun on kysymys suurista määristä, kun yksi ainoa kone auttaa tuhansien työtä. Siis niitä käytetään eniten väkirikkaimmilla seuduilla, missä on eniten joutilasta väkeä. Niitä ei saata käyttööseen työvoimien puute, vaan juuri se helppous, millä näitä työvoimia voidaan joukottain saada työhön.» (Piercy Ratenstone, »Thoughts on the Funding System and its Effects». London 1824, p. 45.)

^{196a)} {4. painokseen. Tämä koskee myös Saksaa. Siellä missä meillä on suurmaanviljelystä, siis etenkin idässä, sen on tehnyt mahdolliseksi vasta 1560-luvun, mutta etenkin vuoden 1648 jälkeen tapahtunut »Bauernlegen» [»talonpoikien karkottaminen mailtaan»]. F. E.}

si.¹⁹⁷⁾ Koneen aiheuttama pääoman arvonlisäys on suoraan verrannollinen niiden työläisten lukumäärään, joiden elinehdot se tuhoaa. Kapitalistisen tuotannon koko järjestelmä perustuu siihen, että työläinen myy työvoimaansa tavarana. Työnjako tekee tämän työvoiman yksipuoliseksi, muuttaa sen yksilön erikoistaituruudeksi osatyökalun käyttämisessä. Niin pian kuin työkalun käyttäminen joutuu koneen tehtäväksi, katoaa työvoiman käyttöarvon mukana myös sen vaihtoarvo. Työläinen tulee kaupaksi käymättömäksi, niin kuin kurssinsa menettänyt paperiraha. Se osa työväestöstä, jonka koneet siten tekevät tarpeettomaksi, ts. sellaiseksi, ettei se enää ole välittömästi välttämätön pääoman arvon lisäykselle, toisaalta sortuu epätasaisessa taistelussa, jota vanha käsityömainen ja manufaktuurimainen liikemuoto käy konemaista vastaan, ja toisaalta tulvii kaikkiin helpompipääsyisiin teollisuudenhaaroihin, täyttää työmarkkinat ylenmäärin ja painaa siten työvoiman hinnan alle sen arvon. Suurena lohdutuksena kurjistetuille työläisille pitäisi olla se, että heidän kärsimyksensä ovat osaksi vain »ajallisia» («a temporary inconvenience») ja että koneet valtaavat vain vähitellen koko tuotantoalueen, jonka kautta niiden tuhoavan vaikutuksen mittavuus ja voima pienenevät. Toinen lohdutus tekee tyhjäksi toisen. Kun koneet valloittavat vähitellen tuotantoalueen, ne synnyttävät pitkällistä kurjuutta niiden kanssa kilpailevissa työväen kerroksissa. Kun siirtyminen on nopea, se vaikuttaa laajasti ja äkillisesti. Maailmanhistoriassa ei ole kauhistuttavampaa näytelmää kuin vuosikymmeniä kestänyt ja vihdoin 1838 päättynyt englantilaisten puuvillan käsinkutojain vähittäinen sortuminen. Monet heistä kuolivat nälkään, monet taistelivat nälän kourissa perheineen pitkät ajat 2½ pennyllä päivässä.¹⁹⁸⁾ Sitä vastoin englantilaiset puuvillakoneet vaikuttivat äkillisesti Itä-Intiassa, jonka kenraali-

¹⁹⁷⁾ »Koneet ja työ ovat alituisessa kilpailussa.» (Ricardo, »Principles of Political Economy», 3rd ed. London 1821, p. 479.)

¹⁹⁸⁾ Käsikudonnan ja konekudonnan välistä kilpailua pitkitti Englannissa ennen vuoden 1833 köyhäinhuoltolain voimaan astumista se, että seurakuntien antamat avustukset liäsivät niitä palkkoja, jotka olivat laskeutuneet paljon alle vähimmäismäärän. »Pastori Turner oli 1827 kirkkoherrana Wilmslowissa, Cheshiressä, joka on tehdassuuta. Kysymys siirtolaiskomiteasta ja Turnerin vastaus osoittavat, kuinka pidettiin yllä ihmistyön ja koneiston välistä kilpailua. Kysymys: 'Eikö koneella kudotun kankaan käyttö ole poistanut käsin kudotun kankaan käyttöä?' Vastaus: 'Epäilemättä; se olisi poistanut sitä paljoa enemmänkin kuin se on tehnyt, jolleivät käsinkutojat olisi voineet kestää palkkojen vähennyttä.' Kysymys: 'Mutta eikö käsinkutoja ole alistuessaan tyytynyt palkkaan, joka on riittämätön hänen ylläpitoonsa, ja eikö hänen ole pyydetävä seurakunnalta apua elääkseen?' Vastaus: 'Kyllä, ja todellisuudessa kilpailu käsin kudotun ja koneella kudotun kankaan välillä on ollut mahdollinen ainoastaan vaivaisavustuksen kautta.' Siis arvoton köyhyys tai siirtolaisuus — siinä se hyvä, minkä työmiehet saavat koneiston käyttäntöön ottamisesta; kunnioitettuja ja jossakin määrin riippumattomista käsityöläisistä he muuttuvat mataliksi ryysyläisiksi, jotka syövät armeliaisuuden alentavaa leipää. Ja tätä sanotaan 'satunnaiseksi epäkohdaksi.'» («A Prize Essay on the Comparative Merits of Competition and Co-operation», London 1834, p. 29.)

kuvernööri totesi vuosina 1834—1835: »Tällä kurjuudella on tuskin vertaa kaupan historiassa. Puuvillakutojien luut valaisevat Intian tasankoja.» Todellakin, mikäli kutojat siunasivat ajallista elämää, koneet tuottivat heille vain »ajallisia epäkoh-tia». Muuten koneiden »ajallinen» vaikutus on pysyväinen, ne kun valtaavat alati uusia tuotantoalueita. Se itsenäistyminen ja vieraantumisen, minkä kapitalistinen tuotantotapa aiheuttaa yleensä työehdoissa ja työn tuotteissa työläiseen nähden, kehit-tyy siis koneiden kautta täydelliseksi vastakohtaisuudeksi toi-saalta työläisen ja toisaalta työehtojen ja työn tuotteiden välil-lä.¹⁹⁹⁾ Sen vuoksi työläiset vasta koneiden ilmaannuttua nousevat väkivaltaiseen kapinaan työvälineitä vastaan.

Työväline tappaa työläisen. Tämä suoranainen vastakohtaisuus esiintyy tosin kouraantuntuvimpana aina silloin, kun vasta käytäntöön otettu koneisto kilpailee tavanmukaisen kä-sityön tai manufaktuurityön kanssa. Mutta itse suurteollisuus-dessa koneiden jatkuva parantaminen ja automaattisen järjes-telmän kehittäminen vaikuttavat samalla tavoin.

»Parannetun koneiston alituisena tarkoituksena on vähentää käsityötä tai täydentää tehtaan tuotantoprosessia asettamalla rautaiset laitteet ihmislaitteiden sijaan.»²⁰⁰⁾ »Höyry- ja vesivoiman käytäntöön ottaminen koneissa, joita tähän asti on käytetty käsin, on jokapäiväinen tapahtuma... Pienehköt parannukset koneissa, joiden tarkoituksena on liikevoiman sääs-täminen, valmisteyden parantaminen, enentynyt tuotanto samassa ajassa tai jonkun lapsen, naisen tai miehen poistaminen, ovat alituisia ilmiöitä, ja vaikka niiden merkitys ei näennäisesti ole suuri, niiden tulokset ovat kuitenkin tärkeitä.»²⁰¹⁾ »Kaikkiällä, missä jokin tehtävä vaatii paljon taitoa ja varmaa kättä, se otetaan niin pian kuin mahdollista pois liian taita-valta ja kaikenlaisiin epäsaännöllisyyksiin taipuvaiselta työmieheltä ja uskotaan erikoisen koneiston suoritettavaksi, jonka käynti on niin säännöl-listä, että lapsi voi sitä hoitaa.»²⁰²⁾ »Automaattisissa järjestelmissä ammat-

¹⁹⁹⁾ »Sama syy, joka voi lisätä maan puhtaita tuloja» (ts. kuten Ricardo samassa paikassa selittää, suurtilallisten, maalordien ja kapitalistien tuloja, joiden rikkaus ta-loudellisesti katsottuna on sama kuin kansakunnan rikkaus), »voi samaan aikaan aiheut-taa liikaväestöä ja huonontaa työläisen elinehtoja.» (Ricardo, »Principles of Political Economy», 3rd ed. London, p. 469.) »Koneiston jokaisen parantamisen alituisena tar-koituksena ja pyrkimyksenä on todellisuudessa vapautua kokonaan ihmistyöstä tai pienentää sen hintaa korvaamalla täysi-ikäisten miestyöläisten työ naisten ja lasten työl-lä tai ammattitaitoisten työ ammattitaidottomien työllä.» (Ure, »Philosophy of Manu-factures», p. 231.)

²⁰⁰⁾ »Reports of Insp. of Fact. 31st October 1858», p. 43.

²⁰¹⁾ »Reports etc. for 31st October 1856», p. 15.

²⁰²⁾ Ure, »Philosophy of Manufactures», p. 19. »Tiilittehtaissa käytettyjen koneiden suurena etuna on se, että ne tekevät käyttäjänsä kokonaan riippumattomiksi ammatti-taitoisista työläisistä.» (»Children's Employment Commission. 5th Report». London 1866, p. 130, № 46.)

Lisäys 2. painokseen. Great Northern Railway'n koneosaston yli-intendentti, herra A. Sturrock, lausuu koneiden (vetureiden yms.) rakentamisesta: »Kallispalkkaisia (ex-pensive) englantilaisia työläisiä käytetään päivä päivältä yhä vähemmän. Tuotantoa lisätään käyttämällä parannettuja koneita ja näihin koneisiin taas käytetään alempiar-voista työtä (a low class of labour)... Ennen ammattitaitoiset työläiset valmistivat aina höyrykoneen kaikki osat. Nämä samat osat tuotetaan nyt vähemmän taidokkaalla työl-lä, mutta hyvillä kojeilla... Kojella minä tarkoitan koneenrakentamisessa käytettyjä koneita.» (»Royal Commission on Railways. Minutes of Evidence». № 17862 ja 17863. London 1867.)

titaitoinen työ tungetaan yhä enemmän syrjään.»²⁰³⁾ »Koneiden parantaminen ei salli ainoastaan vähennystä tietyn tuloksen saavuttamiseksi työssä pidettyjen täysikasvuisten työläisten lukumäärässä, vaan se tuo uuden henkilöluokan entisen sijalle: vähemmän taitavan taitavamman tilalle, lapsia aikuisten, naisia miesten tilalle. Kaikki nämä vaihtelut synnyttävät alituisia muutoksia työpalkan suuruudessa.»²⁰⁴⁾ »Koneet heittävät lakkaamatta täysi-ikäisiä ulos tehtaasta.»²⁰⁵⁾

Konejärjestelmän rientomarsi lyhennetyin työpäivän painon alla osoitti, kuinka erinomaisen taipuisa konejärjestelmä on kootun käytännöllisen kokemuksen, jo olemassa olevien mekaanisten välineiden laajuuden ja tekniikan alituisen edistymisen johdosta. Mutta kuka olisi 1860, Englannin puuvilla-teollisuuden huippuvuotena, aavistanut, kuinka loistavia parannuksia koneissa ja niistä johtuvaa käsityön syrjäyttämistä sai aikaan kolmena seuraavana vuotena sellainen tekijä kuin Amerikan sisällissota. Englantilaisten ammattientarkastajien tätä seikkaa koskevista virallisista esityksistä riittääköön tässä pari esimerkkiä. Muuan Manchesterin tehtailija selittää:

»75 karttauskoneen asemesta tarvitsemme nyt vain 12, jotka valmistavat saman määrän yhtä hyvää, jollei laadultaan parempaakin... Säästö työpalkoissa on 10 puntaa viikossa, puuvillan jätteissä 10%.» Eräässä Manchesterin hienokehräämössä »pantiin nopeammaksi tehdyn käynnin takia ja itsetoimivien prosessien käytäntöön ottamisen johdosta pois yhdessä osastossa $\frac{1}{4}$, toisessa yli $\frac{1}{2}$ työväestöstä, samalla kun kampauskone, joka otettiin vanhan karttauskoneen sijalle, on vähentänyt suuressa määrin karttaushuoneessa aikaisemmin työskennelleiden 'käsien' lukumäärää».

Eräs toinen kehrutehdas laskee yleisen »käsien» säästön 10%:ksi. Manchesterilaiset kehräämöiden omistajat, herrat Gilmore, sanovat:

»Me arvioimme blowing- (puhdistus-) osastomme uuden koneiston aiheuttaman säästön 'käsissä' ja työpalkoissa runsaaksi kolmannekseksi. Huuhdonta- ja vanutusosastossa (jack frame ja drawing frame room) ovat kulut ja 'käsien' lukumäärät vähentyneet noin $\frac{1}{3}$:lla, kehruhuoneessa ovat kulut vähentyneet noin $\frac{1}{3}$:lla. Mutta ei siinä kaikki: kun meidän langamme nyt lähetetään kutojille, se on uuden koneiston käyttämisen takia niin parantunut, että he voivat kutoa enemmän ja parempaa kangasta kuin vanhasta konelangasta.»²⁰⁶⁾

Ammattientarkastaja A. Redgrave huomauttaa tähän:

»Työläisten lukumäärä vähenee nopeasti tuotannon kasvaessa; villatehtaissa alettiin tuonnoin vähentää uudelleen 'käsien' lukua ja sitä jatketaan edelleenkin; muutamia päiviä sitten eräs Rochdalen lähellä asuva opettaja sanoi minulle, ettei tyttökouluissa tapahtuneeseen oppilaiden suureen vähenemiseen ollut syynä ainoastaan pula, vaan myös villatehtaan

²⁰³⁾ *Ure*, »Philosophy of Manufactures», p. 20.

²⁰⁴⁾ *Mt.*, s. 321.

²⁰⁵⁾ *Mt.*, s. 23.

²⁰⁶⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1863», p. 108 sqq.

koneistossa tehdyt muutokset, joiden takia puoliaikaisten lukua oli vähennetty keskimäärin 70:llä.²⁰⁷⁾

Ne koneiden parannusten kokonaistulokset, jotka Amerikan sisällissota aiheutti Englannin puuvillateollisuudessa, osoittaa seuraava taulukko¹³⁰:

<i>Tehtaiden lukumäärä</i>			
	1857	1861	1868
Englanti ja Wales	2046	2715	2405
Skotlanti	152	163	131
Irlanti	12	9	13
Yhdistynyt kuningaskunta . .	2210	2887	2549
<i>Höyrykangaspuiden lukumäärä</i>			
	1857	1861	1868
Englanti ja Wales	275 590	368 125	344 719
Skotlanti	21 624	30 110	31 864
Irlanti	1 633	1 757	2 746
Yhdistynyt kuningaskunta . .	298 847	399 992	379 329
<i>Värttinöiden lukumäärä</i>			
	1857	1861	1868
Englanti ja Wales	25 818 576	28 352 125	30 478 228
Skotlanti	2 041 129	1 915 398	1 397 546
Irlanti	150 512	119 944	124 240
Yhdistynyt kuningaskunta . .	28 010 217	30 387 467	32 000 014
<i>Työntekijöiden lukumäärä</i>			
	1857	1861	1868
Englanti ja Wales	341 170	407 598	357 052
Skotlanti	34 698	41 237	39 809
Irlanti	3 345	2 734	4 203
Yhdistynyt kuningaskunta . .	379 213	451 569	401 064

Vuosina 1861—1868 hävisi siis 338 puuvillatehdasta; ts. tuottavammat ja suuremmat koneet keskittyivät pienemmän kapitalistijoukon käsiin. Höyrykangaspuiden lukumäärä väheni 20 663:lla, mutta samaan aikaan oli niiden tuotanto lisääntynyt:

²⁰⁷⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1863», p. 109. Koneiden nopea parantuminen puuvillapulan aikana saattoi englantilaiset tehtailijat heti Amerikan sisällissodan päätyttyä yhtäkkiä jälleen täyttämään maailmanmarkkinat. Kudottuja kankaita oli jo vuoden 1866 viimeisenä 6 kuukautena melkein mahdoton myydä. Sitten alkoi tavaroiden lähetys Kiinaan ja Intiaan, mikä tietysti teki »glut'in» (markkinain täyttymisen) vieläkin pahemmaksi. Vuoden 1867 alussa tehtailijat turvautuivat tavalliseen keinoonsa, työpalkan alentamiseen 5%:lla. Työläiset panivat vastaan ja selittivät, teoreettisesti katsoen aivan oikein, että ainoana parannuskeinona oli työskennellä lyhyempi aika, 4 päivää viikossa. Pitkähkön vastustelun jälkeen herrojen, jotka itse olivat nimittäneet itsensä teollisuuskapteeneiksi, täytyi suostua tähän muutamin paikoin alentaen palkat 5%, muutamin paikoin alentamatta.

yhdet parannetut kangaspuut tuottivat nyt enemmän kuin yhdet vanhat. Lopuksi väärtinöiden luku kasvoi 1 612 547:llä, samalla kun työntekijöiden luku aleni 50 505:llä. Sitä »tilapäistä» kurjuutta, johon puuvillapula syöksi työläiset, lisäsi ja vakiinnutti niin muodoin koneiden nopea ja jatkuva kehitys.

Mutta koneet eivät vaikuta ainoastaan ylivoimaisina kilpailijoina, jotka uhkaavat joka hetki tehdä palkkatyöläisen »tarpeettomaksi». Ne ovat hänen vihamiehiään ja sellaisiksi pääoma julistaakin ne äänekkäästi ja puolueellisesti ja sellaisina käsittelee niitä. Ne tulevat voimakkaimmaksi sota-aseeksi aika ajoin tapahtuvien työläiskapinoiden, lakkojen ym. pääoman yksinvaltaa vastaan tähdättyjen toimenpiteiden kukistamisessa.²⁰⁸⁾ Gaskellin mielestä höyrykone oli alusta alkaen »ihmisvoiman» vastustaja ja se teki kapitalistin kykeneväksi tukahduttamaan työläisten kasvavat vaatimukset, jotka uhkasivat johtaa pulaan alkavan tehdasjärjestelmän.²⁰⁹⁾ Voitaisiin kirjoittaa kokonainen historia niistä 1830:n jälkeen tehdyistä keksinnöistä, jotka otettiin käytäntöön yksinomaan pääoman taistelukeinoina työläiskapinoita vastaan. Muistutamme ennen kaikkea itsestään toimivasta mule'sta, koska se aloittaa uuden automaattisen järjestelmän aikakauden.²¹⁰⁾

Lausunnoissaan Trades Unions Commissionille höyryvasaran keksijä Nasmyth kertoo niistä parannuksista koneissa, jotka hän pani toimeen konetyöläisten suuren ja pitkällisen lakon johdosta vuonna 1851:

»Vallitseva piirre uudenaikaisissa koneparannuksissamme on itsetoimivien työkalukoneiden käytäntöön ottaminen. Se mikä nyt on konetyöläisen suoritettavana ja minkä jokainen poikanen osaa tehdä, ei ole hänen oma työnsä, vaan koneen kauniin työn valvominen. Yksinomaan taitavuudestaan riippuvainen työläisten luokka on nyt kokonaan poistettu. Ennen minulla oli työssä neljä poikaa kutakin mekaanikkaa kohden. Näitä uusia koneellisia menetelmiä käyttämällä olen voinut vähentää täysi-ikäisten miesten lukumäärän 1500:sta 750:een. Seurauksena on ollut voittoni huomattava lisääntyminen.»¹³¹⁾

Ure sanoo eräästä väripainokoneesta karttuunipainoissa:

»Vihdoinkin kapitalistit koettivat vapautua tästä sietämättömästä orjuudesta» (nimitäin heille haitallisista työläisten sopimusehdoista) »ve-toamalla tieteen apulähteisiin, ja pian he olivat jälleen päässeet täysiin oikeuksiinsa, pää nimitäin oli päässyt muiden ruumiinosien herraksi.»

²⁰⁸⁾ »Työnantajien ja työläisten suhteena pii- ja pulloasitehtaissa on pelkkä krooninen lakko.» Siitä johtuu puserretun lasin valmistuksen elpyminen siellä, missä päätoimet suorittaa kone. Eräs toiminimi Newcastle'ssa, joka aikaisemmin tuotti 350 000 nauvaa puhallettua piilasia vuodessa, tuottaa nyt sen sijaan 3 000 500 nauvaa puserrettua lasia. (»Children's Employment Commission 4th Report», 1865, p. 262—263.)

²⁰⁹⁾ Gaskell, »The Manufacturing Population of England». London 1833, p. 3—4.

²¹⁰⁾ Herra Fairbairn keksi omassa konehtaassaan puhjenneiden lakkojen johdosta muutamia sangen huomattavia koneiden soveltamistapoja koneiden rakentamiseen.

Hän sanoo eräästä keksinnöstä loimen selvittämistä varten, jonka välittömänä aiheuttajana oli lakko:

»Tyytymättömien lauma, joka työnjaon vanhojen linjojen takana luuli olevansa voittamattoman varustuksen turvissa, huomasi, että uusi konetaktiikka oli iskenyt sen sivustaan ja tuhonnut sen puolustusaseet. Heidän täytyi antautua voittajan armoille.»

Hän sanoo itsetoimivan mule'n keksimisestä:

»Se oli kutsuttu saattamaan teollisuusluokat jälleen järjestykseen... Tämä keksintö vahvistaa meidän jo aikaisemmin esittämämme opin, että pääoma pakotettuaan tieteen palvelukseensa, pakottaa alati myös työn kapinoivan käden kuuliaisuuteen.»²¹¹⁾

Vaikka Uren kirjoitus ilmestyi 1835, siis aikana, jolloin tehdasjärjestelmä oli vielä suhteellisesti vähän kehittynyt, se pysyy tehdashengen klassisena ilmaisuna sekä avomielisen kynnillisyytensä että myös sen naiiviuden takia, millä se toivottaa kapitalistiaivojen ajatuksettomia ristiriitaisuuksia. Sitten kun hän esim. on esittänyt sen »opin», että palkkaamansa tieteen avulla pääoma »pakottaa alati myös työn kapinoivan käden kuuliaisuuteen», hän kiukuttelee,

»että eräällä taholla syytetään mekaanis-fysikaalista tiedettä siitä että se lainaa itsensä rikkaiden kapitalistien sortovallan palvelukseen ja antautuu köyhien kansanluokkien sortamisen välineeksi».

Sitten kun hän on laajasti saarnannut, kuinka edullista koneiden nopea kehitys on työläisille, hän varoittaa heitä, että he vastarinnallaan, lakoillaan ym. jouduttavat koneiden kehitystä.

»Sellaiset väkivaltaiset kapinat», hän sanoo, »ovat osoituksena inhimillisestä lyhytnäköisyydestä sen halveksittavimmassa muodossa, lyhytnäköisyydestä, joka tekee ihmisen omaksi pyövelikseen.»

Muutamia sivuja aikaisemmin sanotaan päinvastoin:

»Ilman niitä kiivaita yhteentörmäyksiä ja keskeytyksiä, joita työläisten väärät käsitykset ovat synnyttäneet, tehdasjärjestelmä olisi kehittynyt vielä paljoa nopeammin ja tuottanut paljoa suuremman hyödyn kaikille asianosaisille.» Sitten hän jälleen huudahtaa: »Onneksi Ison-Britannian tehdasalueiden väestö saa parannukset mekaniikassa vain vähitellen.» »Syyttä», hän sanoo, »koneita moititaan siitä, että ne vähentävät täysikasvuisten työpalkkoja tunkemalla tieltään osan heistä, jonka takia heidän lukumääränsä tulee suuremmaksi kuin työntarve vaatii. Mutta koneet enentävät lastentyön kysyntää ja kohottavat siten heidän palkkaosuuttaan.»

Sama lohduttelija puolustaa toisaalta lasten palkkojen pienoutta sillä, että pienet palkat »estävät vanhempia lähettämästä lapsiaan liian varhain tehtaisiin». Koko hänen kirjansa on ylis-

²¹¹⁾ Ure, »Philosophy of Manufactures», p. 367—370.

tyslaulu rajoittamattomalle työpäivälle, ja jos lainsäädäntö kieltää kiduttamasta 13-vuotiaita lapsia kauempaa kuin 12 tuntia päivässä, niin se muistuttaa hänen vapaamieliselle sielulleen keskiajan pimeimpiä aikoja. Mutta tämä ei estä häntä kehottamasta tehtaan työläisiä kiitosrukoukseen kaitsemukselle, joka koneiden kautta on hankkinut heille »vapaata aikaa ajatella kuolemattomia etujaan». ²¹²⁾

6. KONEIDEN SYRJÄYTTÄMIÄ TYÖLÄISIÄ KOSKEVA TASAUSTEORIA

Kokonainen joukko porvarillisia taloustieteilijöitä, kuten James Mill, MacCulloch, Torrens, Senior, J. St. Mill ym., väittävät, että kaikki koneet, jotka syrjäyttävät työläisiä, aina samalla vapauttavat välttämättömästi vastaavan pääoman aivan samojen työläisten työssä pitämistä varten. ²¹³⁾

Olettakaamme, että kapitalisti käyttää esim. tapettitehtaassa 100 miestä, joista kukin saa 30 puntaa vuodessa. Kapitalistin vuosittain käyttämä vaihteleva pääoma on siis 3000 puntaa. Oletamme edelleen, että hän sanoo irti 50 työmiestä ja antaa jäljellä olevien 50:n työskennellä koneistolla, joka maksaa hänelle 1500 puntaa. Yksinkertaisuuden vuoksi emme ota huomioon rakennuksia, hiiliä yms. Vihdoin oletamme, että vuosittain käytetty raaka-aine maksaa yhä edelleenkin 3000 puntaa. ²¹⁴⁾ Onko tämän muutoksen kautta »vapautunut» mitään pääomaa? Vanhaa liikemenettelyä noudattamalla sijoitettu rahausuma nousi 6000 puntaan, josta puolet oli pysyvää, puolet vaihtelevaa pääomaa. Nyt se on 4500 puntaa (3000 puntaa raaka-aineessa ja 1500 puntaa koneistossa) pysyvää ja 1500 puntaa vaihtelevaa pääomaa. Vaihteleva eli eläväksi työvoimaksi muutettu pääomanosa on nyt puolen asemesta enää vain $\frac{1}{4}$ kokonaispääomasta. Sen sijaan, että pääoma vapautuisi, tässä sitä sidotaan muodossa, jossa se lakkaa vaihtumasta työvoimaan, ts. vaihtelevaa pääomaa muutetaan pysyväksi. 6000 punnan pääoma, olosuhteiden pysyessä muuten entisellään, ei voi nyt koskaan pitää työssä enempää kuin 50 työläistä. Joka kerta kun koneistoa parannetaan, se antaa työtä vielä harvemmille. Jos vasta käytäntöön otettu koneisto maksaa vähemmän kuin sen syrjäyttämän työvoiman ja työkalujen summa, siis esim. 1500:n asemesta vain 1000 puntaa, niin 1000 punnan vaihteleva pääoma

²¹²⁾ Ure, »Philosophy of Manufactures», p. 368, 7, 370, 280, 322, 321, 475.

²¹³⁾ Ricardo oli aluksi samaa mieltä, mutta peräytyi myöhemmin tältä kannalta julkisesti hänelle ominaisella tieteellisellä avoimuudella ja totuudenrakkaudella. Ks. David Ricardo, »Principles of Political Economy», ch. XXXI »On Machinery».

²¹⁴⁾ NB. Esitän tämän esimerkin aivan yllä mainittujen taloustieteilijöiden tavalla.

muuttuisi pysyväksi eli sidotuksi, kun taas 500 punnan pääoma vapautuisi. Jos vuosipalkka oletetaan samaksi, niin tämä pääoma muodostaisi työssäpitorahaston noin 16 työläiselle — kun 50 on erotettu — ja jopa paljoo vähemmälle kuin 16 työläiselle, koska nuo 500 puntaa muuttuakseen pääomaksi on taas osittain muutettava pysyväksi pääomaksi, ja ne siis vain osaksi voidaan muuttaa työvoimaksi.

Mutta jos oletettaisiinkin, että uuden koneiston valmistaminen antaa työtä suuremmalle joukolle mekaanikkoja; pitäisikö sen olla korvauksena noille kadulle heitetuille tapetintekijöille? Parhaassa tapauksessa koneiston valmistaminen antaa työtä pienemmälle määrälle työläisiä kuin mitä sen käyttäminen työntää tieltään. 1500 punnan summa, joka esitti erotettujen tapetintekijäin pelkkää työpalkkaa, esittää nyt, koneiston muodossa: 1. koneiston valmistamiseen vaadittavien tuotantovälineiden arvoa, 2. sitä valmistaneiden mekaanikkojen työpalkkaa, 3. heidän »mestarilleen» koitunutta lisäarvoa. Ja edelleen: kun kone on valmis, ei sitä tarvitse uudistaa ennen sen loppua. Jotta siis voitaisiin antaa lisääntyvälle määrälle mekaanikkoja jatkuvaa työtä, tapettitehtailijan toisensa perästä täytyy koneiden avulla karkottaa työläisiä.

Todellisuudessa nuo pääoman puolustelijat eivät tarkoitaakaan tällaista pääoman vapauttamista. He tarkoittavat vapautettujen työläisten elinhyödykkeitä. Ei voida kieltää, että esim. yllä mainitussa tapauksessa koneisto sekä vapauttaa 50 työläistä ja tekee heidät »käytettävissä oleviksi» että myös samalla tekee lopun siitä yhteydestä, mikä heillä on ollut 1500 punnan arvoiseen elinhyödykemäärään ja siten »vapauttaa» nämä elinhyödykkeet. Se yksinkertainen eikä suinkaan uusi asia, että koneisto vapauttaa työläisen elinhyödykkeistä, merkitsee siis taloustieteilijöiden kielellä sitä, että koneisto vapauttaa elinhyödykkeitä työläisiä varten eli muuttaa niitä pääomaksi hänen käyttämistään varten. Näemme, että kaikki riippuu siitä, miten tahdotaan sanoa. *Nominibus mollire licet mala.*¹³²

Tämän teorian mukaan nuo 1500 punnan arvoiset elinhyödykkeet olivat pääoma, jolle erotettujen 50 tapetintekijän työ oli antanut arvon. Tämä pääoma menettää siis käytettävyytensä, niin pian kuin nuo 50 joutuvat työttömiksi, eikä sillä ole lepoa eikä rauhaa ennen kuin se on löytänyt uuden »sijoituksen», missä mainitut 50 työmiestä voivat jälleen kuluttaa sitä tuottavasti. Ennemmin tai myöhemmin täytyy siis pääoman ja työläisen jälleen joutua yhteen, ja silloin taseus on tapahtunut. Koneiston syrjäyttämien työläisten kärsimykset ovat siis yhtä katoavaisia kuin tämän maailman rikkauudet.

Elinhyödykkeet, joiden arvo oli 1500 puntaa, eivät koskaan olleet erotettuja työläisiä vastassa pääomana. Heitä vastassa pääomana olivat nyt koneistoksi muutetut 1500 puntaa. Tarkemmin katsottuna nämä 1500 puntaa edustavat vain erotettujen 50 työläisen vuosittain tuottamien tapettien sitä osaa, jonka he saivat työnantajaltaan palkkana rahan muodossa eikä luonnossa. Noilla 1500 punnaksi muutetuilla tapeteilla he ostivat saman arvoisen määrän elinhyödykkeitä. Nämä eivät siis olleet heille pääomaa, vaan tavaroita, ja he itse eivät olleet näille tavaroille palkkatyöläisiä, vaan ostajia. Se seikka, että koneisto »on vapauttanut» heidät ostovälineistä, muuttaa heidät ostajista ei-ostajiksi. Siitä johtuu noiden tavaroiden vähentynyt kysyntä. Voi!ä tout [siinä kaikki]. Jollei tätä vähentynyttä kysyntää tasoita enentynyt kysyntä toiselta puolen, niin alenee tavaroiden markkinahinta. Jos tätä kestää kauan ja suuressa mitassa, niin seuraa noiden tavaroiden tuottamiseen käytettyjen työläisten syrjäyttämistä. Osa välttämättömiä elinhyödykkeitä tuottaneesta pääomasta uusinnetaan toisessa muodossa. Markkinahintojen aletessa ja pääoman siirtyessä toisaalle välttämättömien elinhyödykkeiden tuottamiseen käytetyt työläiset »vapautuvat» samoin osasta palkkaansa. Sen sijaan, että herra pääoman puolustaja todistaisi, että koneisto vapauttaessaan työläiset elinhyödykkeistä muuttaa samalla viimeksi mainitut pääomaksi edellisten käyttämistä varten, hän todistaa kysynnän ja tarjonnan koetellun lain avulla päinvastoin, että koneisto heittää työläisiä kadulle sekä siinä teollisuudenhaarassa, missä se otetaan käytäntöön, että myös niissä teollisuudenhaaroissa, missä sitä ei oteta käytäntöön.

Todelliset, taloudellisen optimismin koomisesti vääristelemät tosiasiat ovat seuraavat: koneiden syrjäyttämät työläiset heitetään työpajasta työmarkkinoille ja ne lisäävät siellä jo ennestään kapitalistiseen riistoon kelpaavien työvoimien lukumäärää. Seitsemännessä osastossa saamme nähdä, että tämä koneiden vaikutus, joka meillä tässä esitetään tasauksena työläisluokalle, on todellisuudessa mitä pelottavin vitsaus tälle luokalle. Mainittakoon tässä vain seuraavaa. Yhdestä teollisuudenhaarasta poisspannut työläiset voivat tietenkin etsiä työtä jostakin toisesta. Jos he sitä saavat ja jos yhteys heidän ja heidän kanssaan vapautettujen elinhyödykkeiden välillä jälleen uudistuu, niin tämä tapahtuu uuden lisäpääoman avulla, joka vaatii sijoitusta, mutta ei suinkaan tuon jo ennen toimineen ja nyt koneistoksi muutetun pääoman avulla. Ja kuinka vähäiset ovatkaan silloin heidän toiveensa! Työnjaon runtelemina nämä miespahat ovat vanhan työpiirinsä ulkopuolella niin vähänar-

voiset, että he voivat saada työtä vain muutamilla ala-arvoisilla ja siitä syystä alati täynnä olevilla ja liian vähän maksetuilla työaloilla.²¹⁵⁾ Lisäksi jokainen teollisuudenhaara vetää vuosittain puoleensa uuden ihmisvirran, joka antaa sille tarvittavan määrän väkeä säännöllistä korvaamista ja kasvua varten. Niin pian kuin koneisto vapauttaa osan tähän asti jossakin teollisuudenhaarassa työssä olleista työläisistä, myös varamiehistö suunnataan pois siitä teollisuudenhaarasta, jota varten se oli tarkoitettu ja joutuu vähitellen muihin työnhaaroihin, samalla kun alkuperäiset uhrit suurelta osaltaan hukkuvat ja surkastuvat siirtymisaikana.

On epäilemätön tosiasia, ettei koneisto sellaisenaan ole vastuussa työläisten »vapauttamisesta» elinhyödykkeistä. Se halventaa ja lisää tuotteita siinä teollisuudenhaarassa, jonka se saa haltuunsa, ja jättää muissa teollisuudenhaaroissa tuotetun elinhyödykemäärän aluksi muuttamatta. Sekä ennen että jälkeen koneiden käytäntöönottoa yhteiskunnalla on siis yhtä paljon tai enemmän elinhyödykkeitä pois pantuja työläisiä varten, puhumattakaan siitä suunnattomasta osasta vuotuista tuotantoa, jonka ei-työläiset haaskaavat. Tämän tosiasian esittämisessä taloustieteilijäin ihannoiva henki loistaa kirkkaimmin! Koneiston kapitalistiseen käyttämiseen erottamattomasti liittyviä ristiriitoja ja vastakohtaisuuksia ei ole olemassa, koska ne eivät johdu itse koneistosta, vaan sen kapitalistisesta käyttämisestä! Kun siis koneisto sinänsä lyhentää työaikaa, vaikka se kapitalistisesti käytettynä pidentää työpäivää, sinänsä helpottaa työtä, mutta kapitalistisesti käytettynä lisää sen voimaperäisyyttä, sinänsä on ihmisen voitto luonnonvoimasta, mutta kapitalistisesti käytettynä orjuuttaa ihmisen luonnonvoiman avulla, sinänsä lisää tuottajan rikkautta, mutta kapitalistisesti käytettynä köyhdyttää häntä jne., niin porvarillinen taloustieteilijä selittää yksinkertaisesti, että koneen tarkastelu sinänsä todistaa aivan täsmälleen, että kaikki nuo kouraantuntuvat ristiriitaisuudet ovat vain ilkeän todellisuuden pelkkä varjo, mutta ettei niitä sinänsä, siis myöskään teoriassa, ole ensinkään olemassa. Hän säästää siis itseltään kaiken enemmän päänvaivan ja sitä paitsi syyttää vastustajaansa siitä tyhmyydestä, ettei hän taistele koneiston kapitalistista käyttöä vastaan, vaan itse koneistoa vastaan.

²¹⁵⁾ Eräs ricardolainen huomauttaa tästä vastoin J. B. Sayn typeryyksiä: »Kun työnjako on hyvin kehittynyttä, voidaan työmiehen taitavuutta käyttää hyväksi vain sillä erikoisalalla, jolla se on opittu; itse työmies on eräänlainen kone. Sen tähden ei auta ensinkään jamata papukaijan tavoin, että oliolla on pyrkimys hakea oma tasonsa. Meidän täytyy katsoa ympärillemme ja nähdä, että ne eivät voi pitkiin aikoihin löytää tasoaan; ja jos ne sen löytävät, taso on alempana kuin prosessin alussa.» (»An Inquiry into those Principles respecting the Nature of Demand etc.» London 1821, p. 872.)

Porvarillinen taloustieteilijä ei suinkaan kiellä, että tässä esiintyy silloin tällöin ikävyyksiä; mutta missäpä olisi mitalia ilman nurjaa puolta! Ja hänestä on mahdotonta käyttää koneita muutoin kuin kapitalistisesti. Työmiehen riistäminen koneen avulla on hänestä siis samaa kuin koneen hyväkseen käyttäminen työläisten avulla. Se joka siis paljastaa, kuinka koneiston kapitalistisen käytön laita todellisuudessa on, hän ei ensinkään tahdo sen käyttämistä, hän on yhteiskunnallisen edistyksen vastustaja!²¹⁶⁾ Tämähän on aivan samaa kuin kuuluisan kaulanleikkaajan Bill Sikes'in perustelu: »Hyvät herrat valamiehet, tosin tältä kauppatarkustajalta on kaula katkaistu. Mutta tähän seikkaan en ole minä syyppää, siihen on veitsi syyppää. Pitäisikö meidän tällaisten silloin tällöin sattuvien ikävyyksien takia poistaa veitsi käytännöstä? Ajatelkaahan! Missä olisi maanviljelys ja käsityö ilman veistä? Eikö se tuota hyötyä kirurgiassa ja ole tieteenvälineenä anatomiassa? Eikö se lisäksi ole kuuliasinen apulainen iloisessa pöytäseurassa? Poistakaa veitsi käytännöstä, ja te heitätte meidät takaisin syvimpään raakalaisuuteen.»^{216a)}

Vaikka koneisto tunkee välttämättömästi tieltään työläisiä niissä työnhaaroissa, joissa se otetaan käytäntöön, se voi kuitenkin aiheuttaa työn lisäystä muissa työnhaaroissa. Mutta tällä vaikutuksella ei ole mitään yhteistä ns. tasausteorian kanssa. Kun jokainen konetuote, esim. kyynärä koneella valmistettua kangasta, on halvempaa kuin sen syrjäyttämä samanlainen käsituote, johtuu tästä ehdoton laki: jos konevalmistetun tuotteen kokonaismäärä pysyy samana kuin sen korvaama käsityömäisesti tai manufaktuurimaisesti valmistetun tuotteen kokonaismäärä, niin käytetyn työn yhteissumma vähenee. Itse työvälineen, koneiston, hiilen yms. tuottamiseen vaaditun työn lisäyksen täytyy olla pienempi kuin on koneen käyttämisen aiheuttama työn vähennys. Konetuote olisi muuten yhtä kallis tai kalliimpi kuin käsituote. Mutta sen sijaan, että pysyisi samana, vähennetyt työläisluvun valmistaman konetuotteen kokonaismäärä kasvaa todellisuudessa paljo suuremmaksi kuin syrjäytetyn käsituotteen kokonaismäärä. Olettakaamme, että 400 000

²¹⁶⁾ Taituri tässä ylvästelevässä kretinismissä on mm. MacCulloch. »Jos on edullista», hän sanoo teeskennellyn naiivisti kuin 8-vuotias lapsi, »kehittää työläisen taitavuutta edelleen, niin että hän tulee kykeneväksi tuottamaan yhä suuremman tavaramäärän samalla tai vähenevällä työmäärällä, niin täytyy myös olla edullista, että hän käyttää apunaan sellaista koneistoa, joka auttaa mahdollisimman vaikuttavasti häntä saavuttamaan tämän tuloksen». (MacCulloch, »Principles of Political Economy». Edinburgh 1830, p. 166.)

^{216a)} »Kehruukoneen keksijä on saattanut Intian perikatoon, mikä kuitenkin vähän meitä liikuttaa.» (A. Thiers, »De la Propriété». [Paris 1848, p. 275].) Herra Thiers sekoittaa tässä kehruukoneen ja koneelliset kangaspuut, »mikä kuitenkin vähän meitä liikuttaa».

kyynärää koneella valmistettua kangasta tuottaisi pienempi määrä työläisiä kuin 100 000 kyynärää käsinkudottua. Nelinkertaisessa tuotteessa on neljä kertaa enemmän raaka-ainetta. Raaka-aineen tuotannon täytyy siis tulla nelinkertaiseksi. Mutta mitä tulee kulutettuihin työvälineisiin, kuten rakennuksiin, hiileen, koneisiin yms., niin ne rajat, joiden sisällä niiden tuottamiseen vaadittava lisätyö voi enentyä, muuttuvat sikäli kuin muuttuu erotus konetuotteen määrän ja saman työläisjoukon valmistaman käsituotteen määrän välillä.

Kun koneiden käyttö yhdessä teollisuudenhaarassa laajenee, enenee siis aluksi tuotanto myös niissä teollisuudenhaaroissa, joissa edellisen tuotantovälineet valmistetaan. Kuinka suureksi sen ansiosta työllistettyjen työläisten määrä kasvaa, riippuu — kun työpäivän pituus ja työn voimaperäisyys ovat tietyt — käytetyn pääoman kokoonpanosta, ts. sen pysyvän ja vaihtelevan osan keskinäisestä suhteesta. Tämä suhde puolestaan vaihtelee suuresti sen määrän mukaan, missä koneisto on jo ottanut tai ottaa haltuunsa tietyn teollisuudenhaaran. Hiili- ja metallikaivoksiin tuomittujen ihmisten lukumäärä kasvoi suunnattomasti englantilaisen konejärjestelmän kehittyessä, vaikkakin tätä kasvamista on viime vuosikymmeninä hidastanut uusien koneiden käyttäminen vuorityössä.²¹⁷⁾ Koneen mukana syntyy uusi työläislaji, koneen valmistaja. Tiedämme jo, että koneellinen valmistustapa valtaa yhä suuremmassa määrin haltuunsa tämänkin tuotannonhaaran.²¹⁸⁾ Mitä edelleen tulee raaka-aineeseen²¹⁹⁾, niin ei esim. ole epäiltävissä, että puuvillakehräyksen riento-marssi edisti puuvillan viljelystä Yhdysvalloissa ja sen mukana afrikkalaista orjakauppaa sekä teki samalla neekerinkasvattamisen niin sanottujen raja-orjavaltioiden pääelinkeinoksi. Kun Yhdysvalloissa toimitettiin vuonna 1790 ensimmäinen orjienlaskenta, niiden luku oli 697 000; vuonna 1861 niitä oli sitä vastoin noin 4 miljoonaa. Toisaalta on yhtä varmaa, että koneellisten villatehtaiden yleistyminen ja sen mukana peltomaan jatkuva muuttuminen lammaslaitumiksi saivat aikaan maatyö-

²¹⁷⁾ Vuonna 1861 toimitetun laskennan mukaan (Lontoo 1863, 2. nidos) Englannin ja Walesin hiilikaivoksissa työskentelevien työläisten lukumäärä oli 246 613, joista 73 546 alle ja 173 067 yli 20 vuoden. Edellisissä on 835 5—10-vuotiaista, 30 701 10—15-vuotiaista, 42 010 15—19-vuotiaista. Rauta-, kuparimetallikaivoksissa työskentelevien luku on 319 222.

²¹⁸⁾ Englannissa ja Walesissa työskenteli 1861 koneiden valmistamisessa 60 807 henkilöä, niihin laskettuina tehtailijat ja heidän apulaisensa yms., ditto [samoin] kaikki tämän alan asiamiehet ja kauppahenkilökuntaan kuuluvat. Sitä vastoin niihin ei ollut laskettu pienekköä koneiden, esim. ompelukoneiden yms. valmistajia, eikä työ-koneisiin kuuluvien työkalujen, esim. värttinöiden yms. valmistajia. Kaikkien siviilinsinöörin lukumäärä oli 3329.

²¹⁹⁾ Koska rauta on tärkeimpiä raaka-aineita, niin mainittakoon tässä, että 1861 Englannissa ja Walesissa oli 125 771 raudanvalajaa, joista 123 430 miestä ja 2341 naista. Edellisistä oli 30 810 alle ja 92 620 yli 20 vuoden.

väestön joukkokarkottamisen ja »tarpeettomaksi tulemisen». Ir-
lanti antaa vuodesta 1845 lähtien melkein puolella supistuneen
väestönsä vielä tälläkin hetkellä vähentyä alentaakseen sen
maalordiansa ja englantilaisten herrojen villatehtailijoiden tar-
vetta vastaavaksi.

Jos koneisto saa haltuunsa niitä alku- tai väliasteita, jotka
työn esineen on läpikuljettava ennen kuin se tulee täysin val-
miiksi, niin työaineen mukana lisääntyy työn kysyntä niillä
vielä käsityömäisesti ja manufaktuurimaisesti harjoitettavilla
aloilla, joihin konevalmiste joutuu. Esim. konekehräämö tuotti
niin halvalla ja niin runsaasti lankaa, että käsinkutojat saattoi-
vat aluksi työskennellä täyden ajan ilman lisämenoja. Siten
heidän tulonsa lisääntyivät.²²⁰⁾ Siitä johtui ihmisten virtaami-
nen puuvillakutomoihin, kunnes vihdoinkin höyrykutomo nujersi
ne 800 000 puuvillankutojaa, jotka esim. Englannissa Jenny,
Throstle ja Mule olivat synnyttäneet. Samoin koneellisesti tuo-
tettujen kankaiden lisääntyessä kasvoi myös mies- ja naisrää-
täläisten, ompelijattarien yms. luku siihen saakka kunnes ilmestyi
ompelukone.

Sitä mukaa kuin niiden raaka-aineiden, puolivalmisteiden,
työvälineiden yms. määrä, jotka koneteollisuus valmistaa suh-
teellisesti vähäisemmällä työläismäärällä, kasvaa, näiden raa-
ka-aineiden ja puolivalmisteiden jalostaminen hajautuu luke-
mattomiin alalajeihin ja yhteiskunnalliset tuotannonhaarat tu-
levat siis yhä moninaisemmiksi. Koneteollisuus vie yhteiskun-
nallisen työnjaon paljoka pitemmälle kuin manufaktuuri, koska
se valtaamallaan aloilla lisää tuotantovoimaa paljon suuremmissa
määrin.

Koneiden lähimpänä tuloksena on se, että ne suurentavat
lisäarvoa ja samalla sitä tuotemäärää, missä lisäarvo esiintyy,
siis sekä sitä substanssia, jota kapitalistiluokka seuralaisineen
kuluttaa, että itse näitä yhteiskuntakerroksia. Näiden lisääntyvä
rikkaus ja välttämättömien elinhyödykkeiden tuottamiseen tar-
vittavien työläisten suhteellisesti ja jatkuvasti aleneva luku-
määrä luovat uusien ylellisyystarvikkeiden kanssa myös uudet
keinot niiden tyydyttämiseksi. Yhä suurempi osa yhteiskunnal-
lisesta tuotteesta muuttuu lisätuotteeksi ja yhä suurempi osa
lisätuotteesta uusinnetaan ja kulutetaan hienostetuissa ja moni-
naistetuissa muodoissa. Toisin sanoen ylellisyystavarain tuotanto

²²⁰⁾ »Perhe, jossa oli 4 täysi-ikäistä henkilöä» (puuvillankutojaa) »ja kaksi lasta
kerijöinä, ansaitsi viime vuosisadan lopussa ja tämänjalussa 4 puntaa viikossa työpäivän
ollessa 10-tuntinen; jos työ oli erittäin kiireellistä, he saattoivat ansaita enemmänkin...
Aikaisemmin heillä oli aina ollut langan puute.» (Gaskell, mt., s. 25—27.)

lisääntyy.²²¹⁾ Tuotteiden hienostuminen ja moninaistuminen joutuvat samoin niistä uusista maailmanmarkkinasuhteista, joita suurteollisuus synnyttää. Ei vaihdeta enää ainoastaan ulkomaisia kulutustarvikkeita kotimaan tuotteisiin, vaan kotimaiseen teollisuuteen sisältyy tuotantovälineinä myös yhä suurempi joukko ulkomaisia raaka-aineita, aineksia, puolivalmisteita jne. Näiden maailmanmarkkinasuhteiden mukana lisääntyy työn kysyntä kuljetusteollisuudessa ja viimeksi mainittu jakautuu lukuisiin uusiin alalajeihin.²²²⁾

Tuotantovälineiden ja elinhyödykkeiden lisääntyminen työväestön suhteellisesti vähentyessä kannustaa työn ulottamiseen sellaisiin teollisuudenhaaroihin, joiden tuotteet, kuten esim. kanavat, telakat, tunnelit, sillat yms., kantavat hedelmiä vasta kaukaisessa tulevaisuudessa. Joko suorastaan koneiden tai ainakin niitä vastaavan yleisen teollisen kumouksen perustalle syntyy aivan uusia tuotannonhaaroja ja siis uusia työaloja. Mutta kehittyneimmissäkään maissa ne eivät suinkaan ota mitään huomattavaa tilaa kokonaistuotannosta. Niiden palveluksessa olevien työläisten luku nousee samassa suhteessa kuin karkeimman käsityön kysyntä uudistuu. Tällaisen teollisuuden päähaaroina voidaan nykyisin pitää kaasulaitosta, sähkölennätinlaitosta, valokuvausta, höyrylaivaliikennettä ja rautatielaitosta. Vuonna 1861 toimitettu väenlaskenta (Englannissa ja Walesissa) osoitti, että kaasuteollisuuden palveluksessa (kaasutehtaissa, mekaanisten laitteiden valmistuslaitoksissa, kaasuyhtiöiden asiamiehinä jne.) oli 15 211 henkilöä, sähkölennätinlaitoksessa 2399, valokuvauksessa 2366, höyrylaivojen palveluksessa 3570 ja rauta-teillä 70 599, joista noin 28 000 oli enemmän tai vähemmän pysyväisessä työssä olevia »ammattitaidottomia» maankaivajia sekä hallinto- ja kauppahenkilökuntaa. Näissä viidessä uudessa teollisuudenhaarassa oli työläisten luku siis kaikkiaan 94 145.

Vihdoin tavattomasti kohonnut tuotantovoima suurteollisuuden alalla sekä sitä seurannut työvoiman niin voimaperäisyydeltään kuin laajuudeltaankin lisääntynyt riistäminen kaikilla muilla tuotannon aloilla sallivat käyttää yhä suurempaa osaa työväenluokasta tuottamattomasti ja siten uusintaa yhä suuremmassa määrin vanhat kotiorjat »palvelevan luokan» nimellä: palvelijat, palvelijattaret, lakeijat yms. Vuoden 1861 väenlaskun mukaan oli Englannin ja Walesin väkiluku kaikkiaan

²²¹⁾ F. Engels kuvaa teoksessaan »Die Lage der arbeitenden Klasse in England» juuri näiden ylellisyystavaroita tuottavien työläisten suuren osan surkeaa tilaa. Joukoittain uusia lisiä saa »lastentyökomission» kertomuksista.

²²²⁾ Vuonna 1861 Englannissa ja Walesissa oli 94 665 kauppalaivastossa työskentelevää merimiestä.

20 066 224 henkeä, joista miespuolisia 9 776 259 ja naispuolisia 10 289 965. Jos näistä vähennetään ne, jotka ovat liian vanhoja tai liian nuoria työtä tehdäkseen, kaikki »tuottamattomat» naiset, nuoret henkilöt ja lapset, »ideologiset» säädyt, kuten hallitus, papit, lakimiehet, sotilaat yms., edelleen kaikki, joiden yksinomaisena toimenä on vieraan työn kuluttaminen maankoron, rahakoron yms. muodossa, sekä vihdoin köyhät, maankierittäjät, rikoksenteelijät yms., niin jäljelle jää tasaluvuissa 8 miljoonaa henkeä molempaa sukupuolta ja kaikenikäistä, siihen laskettuna kaikki jollakin tavalla tuotannossa, kaupassa, finanssialalla yms. toimivat kapitalistit. Näistä 8 miljoonasta on:

Maanviljelystyöväkeä (siihen laskettuina paimenet ja maanvuokraajien luona asuvat rengit ja palvelustytöt)	1 098 261 henk.
Puuvilla-, villa-, verka-, pellava-, hamppu-, silkki-, jutetehtaissa, koneellisissa sukankutomoissa ja pitsitehtaissa työskenteleviä kaikkiaan	642 607 ²²³⁾ »
Hiili- ja metallikaivoksissa työskenteleviä kaikkiaan	565 835»
Kaikissa metallitehtaissa (masuuneissa, valssilaitoksissa yms.) ja kaikenlaatuisissa metallimanufaktuureissa työskenteleviä	396 998 ²²⁴⁾ »
Palveleva luokka	1 208 648 ²²⁵⁾ »

Jos laskemme kaikki tekstiilitehtaissa työskentelevät yhteen hiili- ja metallikaivoksien henkilökunnan kanssa, niin saamme 1 208 442; jos laskemme edelliset yhteen kaikkien metallitehtaiden ja metallimanufaktuurien henkilökunnan kanssa, niin saamme yhteensä 1 039 605, kummallakin kertaa pienemmän luvun kuin uusien kotiorjien luku. Kuinka mieltäylentävä tulos kapitalistisesti käytetystä konejärjestelmästä!

²²³⁾ Niistä vain 177 596 miespuolista yli 13 vuoden.

²²⁴⁾ Niistä naispuolisia 30 501.

²²⁵⁾ Niistä miespuolisia 137 447. Mainittuihin 1 208 648 ei ole laskettu niitä, jotka eivät palvele yksityisperheissä.

Lisäys 2. painokseen. Vuodesta 1861 vuoteen 1870 miespalvelijain luku on tullut melkein kaksinkertaiseksi. Se on noussut 267 671:een. Vuonna 1847 oli 2694 metsäriistan vartijaa (ylimysten riista-aitauksissa), v. 1869 sitä vastoin 4921. — Lontoon pikkuporvariperheissä palvelevia nuoria tyttöjä nimitetään kansankielessä »little slaveys», pikku orjiksi.

**7. TYÖLÄISTEN TYÖSTAPOISTAMINEN
JA TYÖHÖNOTTAMINEN KONETEOLLISUUDEN
KEHITTYESSÄ. PULAT PUUVILLA-
TEOLLISUUDESSA**

Kaikki syyntakeiset kansantaloustieteen edustajat myöntävät, että uusien koneiden käytäntöönotto vaikuttaa ruten tavoin työläisiin jäljellä olevissa käsitöissä ja manufaktuureissa, joiden kanssa koneet ensiksi joutuvat kilpailemaan. Melkein kaikki valittavat tehtaantöyläisen orjuutta. Ja minkä päävaltin ne kaikki lyövät pöytään? Että koneisto, sen käytäntöön- otto- ja kehitysajan kauhujen jälkeen, lisää viime kädessä työorjien lukua, sen sijaan että se sitä vähentäisi! Niin, kansantaloustiede julistaa riemuiten sitä inhottavaa väittämää — inhottavaa jokaisen »filantroopin» mielestä, joka uskoo kapitalistisen tuotantotavan ikuiseen luonnonvälttämättömyyteen — että jo konevoimaan perustuva tehdaskin, tietyn kasvamiskauden kuluttua, lyhyemmän tai pitemmän »siirtymisajan» kuluttua, rääkkää enemmän työläisiä kuin se alkuaan heitti kadulle!²²⁶⁾

Tosin muutamat esimerkit, esim. Englannin villa- ja silkkitehastaista, osoittivat, että tietyllä kehitysasteella voidaan tehtaanharoja laajentaa erittäin suurella määrällä huolimatta siitä, että käytettyjen työläisten lukumäärä ei vähene vain suhteellisesti, vaan absoluuttisesti. Kun vuonna 1860 parlamentin määräyksestä toimitettiin kaikkien tehtaiden laskeminen Yhdistyneessä kuningaskunnassa, oli ammattientarkastaja R. Bakerille uskotuilla Lancashiren, Chesiren ja Yorkshiren tehdasalueilla 652 tehdasta; näistä 570:ssä oli höyrykangaspuita 85 622, värttinöitä (kaksoisvärttinöitä lukuunottamatta) 6 819 146, höyrykoneiden hevosvoimia 27 439, vesirattaiden 1390, työntekijöitä 94 119. Sitä vastoin vuonna 1865 oli samoissa tehtaissa:

²²⁶⁾ Ganilh taas pitää koneteollisuuden lopputuloksena työorjien luvun absoluuttista vähenemistä, näiden työorjien kustannuksella sitten suurempi joukko »gens honnête» [»kunniallista väkeä»] elää ja kehittää kuulua »perfectibilité perfectible» [»täydellistymiskelpoista kykyään täydellistystä»]. Niin vähän kuin Ganilh ymmärtääkin tuotannon liikettä, hän tuntee ainakin, että kone on hyvin kohtalokas laitos, koska sen käytäntöön ottaminen muuttaa toimivia työntekijöitä köyhiksi, samalla kun sen kehitys synnyttää enemmän työorjia kuin se on iskenyt kuoliaaksi. Hänen oman kantansa kretinismi voidaan ilmaista vain hänen omilla sanoillaan: »Ne luokat, jotka ovat tuomitut tuottamaan ja kuluttamaan, vähenevät määrällisesti, ja ne luokat, jotka johtavat työtä, jotka auttavat, lohduttavat ja valistavat koko väestöä, lisääntyvät... ja ottavat omikseen kaikki ne edut, mitkä johtuvat vähentyneistä työkustannuksista, tavaravarastojen runsaudesta ja kulutusaineiden halpuudesta. Tähän suuntaan kulkien ihmisuku nousee neron korkeimpiin luomuksiin, tunkeutuu uskonnon salaperäisiin syvyyksiin, vakaannuttaa siveyden hyödylliset periaatteet» (»ottamalla omakseen kaikki edut» jne.), »lait, jotka suojelevat vapautta» (»ilidenkö luokkien vapautta, jotka ovat tuomitut tuottamaan?») ja valtaa, alamaisuutta ja oikeamielisyyttä, velvollisuutta ja ihmisrakkautta.» Tämä siansaksa on *Ch. Ganilhin* teoksesta: »Des Systèmes d'Economie Politique etc.», 2e éme éd. Paris 1821, t. I, p. 224. Vrt. mt., s. 212.

kangaspuita 95 163, väärttinöitä 7 025 031, höyrykoneiden hevosvoimia 28 925, vesirattaiden 1445, työntekijöitä 88 913. Vuodesta 1860 vuoteen 1865 näissä tehtaissa oli siis lisäystä: höyrykangaspuita 11 %, väärttinöitä 3 %, höyryhevosvoimia 5 %, kun taas samalla aikaa työntekijöiden lukumäärä aleni 5,5 %:lla.²²⁷⁾ Vuosina 1852—1862 Englannin villateollisuus lisääntyi huomattavasti, vaikka käytettyjen työläisten lukumäärä pysyi melkein muuttumattomana. »Tämä osoittaa, kuinka suuressä määrin vasta käytäntöön otetut koneet olivat tunkeneet tieltään entisten aikakausien työn.»²²⁸⁾ Monissa tapauksissa on työssä pidettyjen tehtaan työläisten lisääntyminen usein vain näennäistä, ts. se ei johdu jo ennestään konevoimalla käytettävän tehtaan laajentamisesta, vaan siitä, että tehtaaseen vähitellen liitetään sivuhaaroja. Esim. koneellisten kangaspuiden ja niissä työskentelevien tehdastyöläisten lisääntyminen vuosina 1838—1856 johtui (brittiläisessä) puuvillateollisuudessa yksinkertaisesti tämän liikkeenhaaran laajentamisesta; muissa tehtaissa sitä vastoin se johtui höyryvoiman käytäntöön ottamisesta matto-, nauha- ja liinakangaspuita ym., joita aikaisemmin oli pidetty liikkeessä ihmisvoimalla.²²⁹⁾ Näiden tehtaantyöläisten lisääntyminen oli siis vain ilmaus vähennyksestä työntekijäin kokonaislukumäärässä. Tästä on lopuksi jätetty kokonaan huomioonottamatta, että kaikkialla, paitsi metallitehtaissa, nuoret työntekijät (alle 18 vuoden) sekä naiset ja lapset ovat tehtaiden henkilökunnassa ehdottomasti vallitsevana aineksena.

Voidaan kuitenkin ymmärtää, huolimatta koneiden todella syrjäyttämästä ja vaikutuksellaan korvaamasta työläismäärästä, että itse koneellisuuden kehittyessä, jota osoittaa samanlaisten tehtaiden lukumäärän lisääntyminen tai olemassa olevien tehtaiden laajeneminen, tehtaantyöläisten luku voi lopulta olla suurempi kuin tehtaiden syrjäyttämien manufaktuuri- tai käsi-työläisten. Olettakaamme, että viikossa käytettävä pääoma, esim. 500 puntaa, on vanhassa liikemuodossa $\frac{2}{5}$ pysyvää ja $\frac{3}{5}$ vaihtelevaa pääomaa, ts. 200 puntaa on pantu tuotantovälinei-

²²⁷⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1865», p. 58 sq. Mutta samaan aikaan oli jo olemassa aineellinen pohja suuremman työläisjoukon käyttämiselle 110:ssä uudessa tehtaassa, joissa oli 11 625 höyrykangaspuita, 628 576 väärttinää, 2695 höyry- ja vesihevosvoimaa. (Mt.)

²²⁸⁾ »Reports etc. for 31st October 1862», p. 79.

²²⁹⁾ *Lisäys 2. painokseen.* Joulukuun lopussa 1871 ammattientarkastaja A. Redgrave sanoi eräässä esitelmässä, jonka hän piti Bradfordissa »New Mechanics' Institution:issa»: »Jonkin aikaa on minua jo ihmetyttänyt villatehtaissa tapahtunut muutos. Ennen ne olivat täynnä naisia ja lapsia, nyt koneet näyttävät tekevän kaiken työn. Eräs tehtailija antoi kysymykseeni seuraavan selityksen: entisen järjestelmän aikana minulla oli työssä 63 henkilöä; otettuani käytäntöön paremman koneiston vähensin työväkeni lukumäärän 33» een, ja äskettäin saatoin uusien suurten muutosten johdosta vähentää sen 33:sta 13:seen.»

²³⁰⁾ »Reports etc. dor 31st October 1856». p. 16.

hin, 300 puntaa työvoimaan, sanokaamme 1 punta kutakin työläistä kohti. Konetyö muuttaa kokonaispääoman kokoonpanon. Se jakautuu nyt esim. $\frac{4}{5}$:aan pysyvää ja $\frac{1}{5}$:aan vaihtelevaa pääomaa, ts. nyt käytetään enää vain 100 puntaa työvoimaan. Kaksi kolmasosaa entisistä työläisistä siis erotetaan. Jos tämä tehdasliike laajenee ja jos tuotantoehtojuen muuten pysyessä entisellään käytetty kokonaispääoma nousee 500:sta 1500:aan puntaan, niin nyt pidetään työssä 300 työläistä, yhtä paljon kuin ennen teollista kumousta. Jos käytetty pääoma kasvaa edelleen 2000:ksi punnaksi, niin työssä pidetään 400 työläistä, siis $\frac{1}{3}$ enemmän kuin vanhasa liikemuodossa. Työllistettyjen työläisten luku on absoluuttisesti kasvanut 100:lla, suhteellisesti, ts. verrattuna sijoitettuun kokonaispääomaan, on se alentunut 800:lla, sillä 2000 punnan pääoma olisi vanhaa liikemuotoa käytettäessä antanut työtä 1200:lle 400:n asemesta. Työssä pidettävien henkilöiden suhteellinen vähentyminen soveltuu siis kyllä yhteen heidän absoluuttisen lisääntymisensä kanssa. Yllä oletettiin, että kokonaispääoman lisääntyessä sen kokoonpano pysyy entisellään, koska tuotantoehdot eivät muutu. Mutta tiedämme jo, että konejärjestelmän jokaisen edistysaskeleen mukana pysyvä, koneissa, raaka-aineissa yms. oleva, pääomanosa kasvaa, kun taas vaihteleva, työvoimaan pantu, vähenee, ja tiedämme samalla, etteivät missään muussa liikemuodossa parannukset ole niin säännöllisesti jatkuvia ja siis kokonaispääoman kokoonpano niin vaihtelevaista kuin koneiteollisuudessa. Lepokohdat ja tietyllä teknisellä perustalla tapahtuva vain määrällinen laajeneminen keskeyttävät kuitenkin yhtä alituisesti tätä alinomaista vaihtelua. Sen vuoksi kasvaa työssä olevien henkilöiden lukumäärä. Niinpä kaikkien työläisten luku Yhdistyneen kuningaskunnan puuvilla-, villa-, verka-, pellava- ja silkkitehtaissa oli 1835 ainoastaan 354 684, kun taas 1861 yksistään höyrykutojien lukumäärä oli 230 654 (molempaa sukupuolta ja kaikenikäisiä 8-vuotiaasta alkaen). Tosin tämä lisäys näyttää vähemmän suurelta, kun ajattelee, että brittiläisiä puuvillan käsinkutojia, heidän kanssaan työskentelevät perheen jäsenet mukaan laskettuina, oli vielä vuonna 1838 800 000²³⁰⁾ puhumattakaan Aasiassa ja Euroopan mantereella syrjäytetyistä.

²³⁰⁾ »Käsinkutojien» (puuvillakankaiden sekä muista raaka-aineista ja puuvillasta valmistettavien kankaiden kutojien) »kärsimykset olivat erään kuninkaallisen komission tutkimuksen alaisina, mutta vaikka heidän asemansa tunnustettiin kurjaksi ja sitä valitettiin, sen parantaminen (!) jätettiin sattuman ja ajan muuttumisen varaan, ja voidaan toivoa, että nyt (20 vuotta myöhemmin!) he ovat melkein kokonaan (nearly) päässeet näistä kärsimyksistään, johon kaikesta päättäen on myötävaikuttanut höyrykangaspuiden nykyisin suuresti laajentunut käyttäminen.» (»Reports on Insp. of Fact. for 31st October 1856», p. 15.)

Niissä muutamissa huomautuksissa, jotka meidän on vielä tehtävä, koskettelemme osaksi puhtaasti tosiasiallisia seikkoja, joihin teoreettinen esityksemme ei ole vielä meitä vienyt.

Niin kauan kuin koneteollisuus laajenee jollakin teollisuuden alalla perinnäisen käsityön tai manufaktuurin kustannuksella, sen menestykset ovat yhtä varmoja kuin takaaladattavilla kivääreillä aseistetun sotajoukon voitto kaaripyssyillä varustetusta sotajoukosta. Tämä ensimmäinen aikakausi, jolloin kone vasta anastaa haltuunsa vaikutusala, on ratkaisevan tärkeä niiden erinomaisen suurten voittojen takia, joita koneen avulla tuotetaan. Nämä voitot eivät ainoastaan sellaisenaan muodosta alati nopeammaksi tulevan pääoman kasautumisen lähdeettä, vaan vetävät myös suuren osan alati syntyvää ja uusiin sijoituksiin pyrkivää yhteiskunnallista lisäpääomaa edulliseen tuotantopiiriin. Ensimmäisen myrsky- ja kiihkokauden edut uusiintuvat alati tuotantohaaroissa, joissa koneet vasta otetaan käyttöön. Mutta niin pian kuin tehdasjärjestelmä on laajentunut ja kypsytty tiettyyn asteeseen saakka, nimenomaan niin pian kuin sen oma tekninen perusta, koneisto, itsekin tuotetaan koneilla, niin pian kuin hiilen ja raudan saannissa samoin kuin metallienjalostuksessa ja liikeneuvoissa on tapahtunut kumous, ja yleensä ovat olemassa suurteollisuutta vastaavat yleiset tuotantoedellytykset, tämä teollisuudenmuoto saa sellaisen kimmoisuden, äkillisen hyppäyksellisen laajenemiskyvyn, jota rajoittavat ainoastaan raaka-aine ja menekkimarkkinat. Koneet aiheuttavat toisaalta suoranaisen raaka-aineen lisäyksen, niin kuin esim. puuvillanpuhdistuskone lisäsi puuvillan tuotantoa.²³¹⁾ Toisaalta konetuotteiden halpahintaisuus ja muutokset kuljetus- ja liikennelaitoksissa ovat oivallisia aseita vieraiden markkinoiden valloittamisessa. Tekemällä lopun niiden käsityömäisestä tuotannosta koneteollisuus muuttaa ne pakosta raaka-aineensa tuotantoalueeksi. Niinpä esim. Itä-Intia pakotettiin tuottamaan puuvillaa, villaa, hamppua, jutea, indigoa yms. Isolle-Britannialle.²³²⁾ Työläisten alituinen »tarpeettomaksi tekeminen» suurteollisuusmaissa edistää nopeasti kasvavaa siirtolaisuutta vieraihin maihin ja niiden asuttamista; ne muuttuvat emämaan raaka-aineen viljelyskentiksi, kuten esim. Australia villanviljelys-

²³¹⁾ Muita tapoja, joilla koneisto vaikuttaa raaka-aineen tuotantoon, mainitaan kolmannessa kirjassa.

²³²⁾ Puuvillan vienti Itä-Intiasta Isoon-Britanniaan oli 1846 34 540 143 naulaa, 1860 204 141 168 naulaa, 1865 445 947 600 naulaa. Villan vienti Itä-Intiasta Isoon-Britanniaan oli 1846 4 570 581 naulaa, 1869 20 214 173 naulaa, 1865 20 679 111 naulaa.

kentäksi.²³³⁾ Syntyy uusi, koneteollisuuden pääpaikkojen tarpeita vastaava kansainvälinen työnjako, joka muuttaa osan maapallosta pääasiallisesti maataloudelliseksi tuotantoalueeksi, toisen etupäässä teolliseksi tuotantoalueeksi. Tämä kumous on yhteydessä maanviljelyksessä tapahtuvien muutosten kanssa, joita ei vielä tässä laajemmin esitetä.²³⁴⁾

Herra Gladstonen esityksestä alahuone määräsi 18. helmikuuta 1867 laadittavaksi tilaston kaikesta vuosina 1831—1866 Yhdistyneeseen kuningaskuntaan tuodusta ja sieltä viedystä viljasta, jyvistä ja kaikenlaisista jauhoista. Esitän seuraavassa tämän tutkimuksen yleistulokset. Jauhot on muutettu jyväquartereiksi.¹³³ (Katso taulukkoa sivulla 408.)

Tehdasjärjestelmän suunnaton kyky laajeta sysäyksittäin ja sen riippuvaisuus maailmanmarkkinoista synnyttävät valttämättömästi kuumeentapaista tuotantoa ja sitä seuraavaa täytymistä markkinoilla, joiden supistuminen taas aiheuttaa lamaanunusta. Teollisuuselämä muuttuu sarjaksi keskimääräisen vilkkauuden, menestyksen, liikatuotannon, pulan ja seisauksen kausia. Se epävarmuus ja epävakaisuus, jonka alaiseksi koneteollisuus alistaa työllisyyden ja siten myös työmiehen elämän, tulee normaaliksi tilaksi näissä teollisuus-kierrosjakson muutteluissa. Lu-

²³³⁾ Villan vienti Hyväntoivonniemeltä Isoon-Britanniaan oli 1846 2 958 457 naulaa, 1860 16 574 345 naulaa, 1860 29 920 623 naulaa.

Villan vienti Australiasta Isoon-Britanniaan oli 1846 21 789 346 naulaa, 1860 59 166 616 naulaa, 1865 109 734 261 naulaa.

²³⁴⁾ Yhdysvaltojen taloudellinen kehitys puolestaan on eurooppalaisen, lähinnä Englannin suurteollisuuden tulos. Nykyisessä muodossaan (1866) Yhdysvaltoja on yhä vielä pidettävä Euroopan siirtomaana. {4. painokseen. »Sittemmin Yhdysvallat on kehittynyt maailman toiseksi teollisuusmaaksi menettämättä silti kokonaan siirtomaaluonnettaan.» F. E.}

Puuvillan vienti Yhdysvalloista Isoon-Britanniaan (nauloissa):

1846	401 949 393	1852	765 630 544
1859	961 707 264	1860	1 115 890 608

Viljan ym. vienti Yhdysvalloista Isoon-Britanniaan (Englannin sentnereissä):

	1850	1862
Velinä.	16 202 312	41 033 503
Ohraa	3 669 653	6 624 800
Kauraa	3 174 801	4 426 994
Ruista	388 749	7 108
Vehnäjauhoja	3 819 440	7 207 113
Tattaria	1 054	19 571
Maissia	5 473 161	11 694 818
Bere eli bigg (ohralaji)	2 039	7 675
Herneitä	811 620	1 024 722
Papuja	1 822 972	2 037 137
Kaikkiaan	34 365 801	74 083 441

Viisivuotiskaudet ja vuosi 1866

	1831—1835	1836—1840	1841—1845	1846—1850	1851—1855	1856—1860	1861—1865	1866
<i>Vuotuinen keskimäärä</i>								
Tuonti (quartereissa)....	1 096 373	2 389 729	2 843 865	8 776 552	8 345 237	10 913 612	15 009 871	16 457 340
Vienti »	225 263	251 770	139 056	155 461	307 491	341 150	302 754	216 218
Tuonti suurempi kuin vienti (quartereissa)...	871 110	2 137 959	2 704 809	8 621 091	8 037 746	10 572 462	14 707 117	16 241 122
<i>Väkiluku</i>								
Vuotuinen keskimäärä kunakin aikakautena..	24 621 107	25 929 507	27 262 559	27 797 598	27 572 923	28 391 544	29 381 760	29 935 404
Sen viljan ym. keskimää- rä (quartereissa), min- kä kukin yksityinen on vuosittain kulutta- nut yli kotimaisen tuo- tannon	0,036	0,082	0,099	0,310	0,291	0,372	0,501	0,543

kuunottamatta menestyksen aikoja kapitalistien kesken raivoaa mitä kiihkein taistelu itsekunkin osuudesta markkinoilla. Tämä osuus on suoraan verrannollinen tuotteiden halpuuteen. Paitsi tästä johtunutta kilpailua parannettujen, työvoimaa korvaavien koneiden ja uusien tuotantomenetelmien käytössä, tulee joka kerta eteen ajankohta, jolloin kootetaan saada aikaan tavaran hinnan alenemista painamalla väkivaltaisesti työpalkkaa työvoiman arvon alapuolelle.²³⁵⁾

Tehtaantyöläisen lukumäärän kasvamisen ehtona on siis tehtaisiin kiinnitetyn kokonaispääoman suhteellisesti paljoa nopeampi kasvaminen. Mutta tämä prosessi tapahtuu vain teollisen kierrosjakson luode- ja vuoksi aikoina. Sitä keskeyttää sitä paitsi alati tekninen edistys, joka milloin korvaa vaikutuksellaan työläisiä, milloin tosiasiallisesti karkottaa heitä. Tämä laadullinen vaihtelu koneteollisuudessa poistaa jatkuvasti työläisiä tehtaasta tai sulkee niiden ovet uudelta tulokasvirrallalta, kun taas pelkästään määrällisesti laajenneet tehtaot nielevät poisheitettyjen ohella uusia tuoreita joukkoja. Siten työläisiä alati poistetaan ja otetaan, nakellaan sinne tänne työhön otettujen sukupuolen, iän ja taitavuuden yhäti vaihdellussa.

Tedhastyöläisen kohtaloa kuvaa parhaiten pikainen silmäys Englannin puuvillateollisuuden vaiheisiin.

Vuosina 1770—1815 puuvillateollisuus oli lamassa eli seisahduksissa 5 vuotta. Tämä ensimmäisenä 45-vuotiskautena Englannin tehtailijoilla oli monopoli koneisiin ja maailmanmarkkinoihin. Vuosina 1815—1821 oli lamakausi. 1822—1823 kukoistus. Vuonna 1824 lain yhteenliittymistä vastaan¹³⁴ kumoaminen

***) Leicesterin kenkätehtailijain työnsulun maantielle heittämiä työläisten veotomuksessa »Trade Societies of England»-yhdistykselle, heinäkuu 1866, sanotaan mm.: »Noin 20 vuotta sitten tapahtui muutos Leicesterin kenkäteollisuudessa, kun otettiin käyttöön kotkaaminen ompelemisen asemesta. Silloin voitiin ansaita hyviä palkkoja. Pian tämä uusi liikkeenhaara laajeni suuresti. Eri toiminimet kilpaillivat ankarasti siitä, kuka voisi valmistaa aistikkaimpia tuotteita. Mutta pian sen jälkeen syntyi huonompi laji kilpailua, nimittäin kilpailu siitä, kuka voisi markkinoilla myydä halvemmalla kuin toiset (undersell). Vahingolliset seuraukset näkyivät pian palkkojen alentamisessa, ja työn hinnan lasku oli niin tavattoman nopea, että useat toiminimet makasivat nyt enää vain puolet alkuperäisestä palkasta. Ja huolimatta siitä, että palkat alenemistaan alenevat, voitot näyttävät kasvavan joka kerran työtariffin muuttuessa.» — Tehtailijät käyttävät teollisuustuotannon epäsuotuisiakin aikoja saadakseen suuria voittoja pitkälle menevillä palkanalennuksilla, ts. suorastaan varastamalla työläisten välttämättömyksiä elinhyödykkeitä. Esimerkki tästä. Kysymys on pulasta Coventryn silkkikutomiossa: »Podistuksista, joita sain sekä tehtailijoilta että työläisiltä, näkyy epämättömästi, että palkkoja alennettiin enemmän kuin mitä ulkomaisten tuottajien kilpailu tai muut seikat olisivat vaatineet. Suurin osa kutojista tekee työtä 30—40% pienemmillä palkkoilla. Palanen nauhaa, josta kutoja viisi vuotta sitten sai 6 tai 7 š, tuottaa hänelle nyt vain 3 š 3 pennyä tai 3 š 6 pennyä; muusta työstä, josta ennen maksettiin 4 š ja 4 š 3 pennyä, saadaan nyt vain 2 š tai 2 š 3 pennyä. Palkkojen alennus on suurempi kuin kysynnän kannustamiseksi vaadittaisiin. Totta puhuen ei useiden nauhalajien suhteen tapahtunutta palkan alennusta seurannut edes tavaran hinnan alentaminen.» (Komission jäsenen F. D. Longen selostus, »Children's Employment Commission. 5th Report», 1866, p. 114, № 1.)

ja tehtaiden yleinen suuri laajentaminen. 1825 pula. 1826 suuri kurjuus ja mellakoita puuvillatyöläisten keskuudessa. 1827 vähäistä parannusta. 1828 höyrykangaspuiden ja viennin suurta lisääntymistä. 1829 vienti, etenkin Intiaan, voittaa kaikki edelliset vuodet. 1830 markkinat aivan täynnä ja suuri hätä. 1831—1833 jatkuvaa lamaanusta; Itä-Intian komppanialta otetaan pois yksinoikeus Itä-Aasian (Intian ja Kiinan) kauppaan. 1834 suuri tehtaiden ja koneiden lisääntyminen ja puute työväestä. Uusi köyhäinhoitolaki edistää maatyöläisten siirtymistä tehdasalueille; maalaiskreivikunnista kuljetetaan joukoittain lapsia teollisuusalueille; valkoinen orjakauppa. 1835 suuri kukoistus samaan aikaan puuvillakankaiden käsinkutojat kuolevat nälkään. 1836 suurta kukoistusta. 1837 ja 1838 lamaanustila ja pula. 1839 elpymistä. 1840 suurta lamaanusta, mellakoita, ja sotaväki puuttuu asiaan. 1841 ja 1842 tehtaantyöläiset kokevat pelottavia kärsimyksiä. 1842 tehtailijat erottavat työläisiä tehtaista pakottaakseen kumoamaan viljalait. Työläiset virtailevat tuhatlukuisina Yorkshireen, ja sotaväki ajaa heidät takaisin; heidän johtajansa asetetaan Lancasterin tuomioistuimen tuomittaviksi. 1843 suuri kurjuus. 1844 elpymistä. 1845 suurta kukoistusta. 1846 ensin jatkuvaa nousua, sitten taantumuksen merkkejä; viljalait kumotaan. 1847 pula; yleinen palkkojen alennus 10 ja useammalla prosentilla »big loaf'in» (»suuren leivän») kunniaksi. 1848 jatkuvaa lamaanusta; Manchesteria suojelee sotaväki. 1849 elpymistä. 1850 kukoistusta. 1851 alenevia tavaroiden hintoja, alhaisia palkkoja, usein lakkoja. 1852 alkavaa paranemista, lakot jatkuvat, tehtailijat uhkaavat tuoda muualta työläisiä. 1853 lisääntyy vienti; kahdeksan kuukautta kestävä lakko ja suuri kurjuus Prestonissa. 1854 kukoistusta, markkinat täyttyvät. 1855 Yhdysvalloista, Kanadasta ja Itä-Aasian markkinoilta tulee joukoittain tietoja vararikoista. 1856 suurta kukoistusta. 1857 pula. 1858 paranemista. 1859 suurta kukoistusta, tehtaas lisääntyvät. 1860 Englannin puuvillateollisuuden huippuvuosi; Intian, Australian ja muut markkinat ovat niin täynnä, että ne vielä 1863 ovat tuskin saaneet kaiken rojun kulutetuksi; kauppasopimus Ranskan kanssa; tehtaiden ja koneiden suunnatonta lisääntymistä. 1861 nousua jatkuu jonkun aikaa, sitten taantumus, Amerikan sisällissota, puuvillanpuute. 1862—1863 täydellinen luhistuminen.

Puuvillanpuutteen historia on siinä määrin kuvaava, että viivähdämme siinä hetkisen. Viitauksista maailmanmarkkinoiden tilaan 1860—1861 näkyy, että puuvillanpuute tuli tehtailijoille sopivaan aikaan ja oli osaksi heille edullinen: seikka, joka tunnustetaan Manchesterin kauppakamarin kertomuksissa,

jonka Palmerston ja Derby ilmoittivat parlamentissa ja jonka tapahtumat vahvistivat.²³⁶⁾ Tosin vuonna 1861 oli Yhdistyneen kuningaskunnan 2887 puuvillatehtaan joukossa useita pieniäkin. Ammattientarkastaja A. Redgraven kertomuksen mukaan — hänen piirissään oli 2109 noista 2887:stä tehtaasta — edellisistä käytti vain 392 eli 19% vähemmän kuin 10 höyryhevosvoimaa, 345 eli 16% 10—20, 1372 sitä vastoin 20 ja enemmän hevosvoimia.²³⁷⁾ Suurin osa pienistä tehtaista oli kutomoja, jotka oli perustettu kukoistusaikana vuoden 1858 jälkeen, ne olivat enim-mäkseen keinottelijain perustamia ja yksi niistä valmisti langan, toinen koneet, kolmas rakennukset: näitä tehtaista johtivat entiset overlookers [työnjohtajat] ja muut varattomat henkilöt. Enemmistö näistä pikkutehtailijoista joutui taloudelliseen häviöön. Saman kohtalon olisi heille tuottanut myös puuvillanpuutteen ehkäisemä kauppapula. Vaikka heitä olikin $\frac{1}{3}$ tehtailijain lukumäärästä, heidän tehtaissaan oli kiinni paljoa vähäisempi osa puuvillateollisuuteen sijoitetusta pääomasta. Mitä lamaanuksen laajuuteen tulee, niin pätevien arvioiden mukaan lokakuussa 1862 seisoi 60,3% väärtinöistä ja 58% kangaspuista. Nämä luvut koskevat koko teollisuudenhaaraa ja ne olivat luonnollisesti hyvin erilaisia eri seuduilla. Vain hyvin harvat tehtaast kävivät täyden ajan (60 tuntia viikossa), muut keskeytyksin. Niidenkin vähälukuisten työläisten, jotka pidettiin koko ajan ja tavallisella kappalepalkalla työssä, viikkopalkka pieneni pakostakin sen kautta, että paremman puuvillan asemesta käytettiin huonompaa. Sea Islandin asemesta egyptiläistä (hienokehräämöissä), amerikkalaisen ja egyptiläisen sijasta suratia (itäintialaista) ja puhtaan puuvillan asemesta puuvillan jätteidensä ja suratin sekoitusta. Surat-puuvillan lyhyemmät kuidut, sen likaisuus, syiden suurempi hauraus, jauhun korvaaminen kaikenlaisilla raskailla aineilla loimilangan liimaamisessa yms. hidastivat koneiden nopeutta tai vähensivät niiden kangaspuiden lukumäärää, joita yksi kutoja voi hoitaa, lisäsivät työtä koneiden tekemien erehdysten korjaamisessa ja pienensivät tuotemäärän mukana kappalepalkkaa. Suratia käytettäessä työläisen tappio, kun hänellä oli täysi määrä työtä, nousi 20:een, 30:een ja useampaankin prosenttiin. Useimmat tehtailijat alensivat kuitenkin myös kappalepalkkaa 5, $7\frac{1}{2}$ ja 10%. Sen tähden voidaan ymmärtää niiden tila, jotka saivat työtä vain 3, $3\frac{1}{2}$ tai 4 päiväksi viikossa tai vain 6 tunniksi päivässä. Vuonna 1863, kun ajat jo olivat suhteellisesti parantuneet, kutojien, kehrääjien ym. viikk-

²³⁶⁾ Vrt. Reports of Insp. of Fact for 31 st October, 1862, p. 30.

²³⁷⁾ Mt., s. 19.

kopalkat olivat vielä 3 š 4 pennyä, 3 š 10 pennyä, 4 š 6 pennyä, 5 š 1 penny jne.²³⁸⁾ Näinäkään tuskallisina aikoina ei tehtailijoiden kekseliäisyys palkkojen vähentämisessä loppunut. Palkanvähennykseen tuomittiin osittain rangaistukseksi valmisteissa olevista virheistä, jotka johtuivat huonosta puuvillasta, sopimattomasta koneistosta yms. Kun tehtailija omisti työväenasunnot, hän hyvitti itseään pidättämällä vuokran nimellisestä palhasta. Ammattientarkastaja Redgrave kertoo selfacting minder'eistä (heidän tehtävänään oli hoitaa itsetoimivaa mule-paria), jotka.

»neljäntoista täyden työpäivän kuluttua olivat ansainneet 8 š 11 pennyä, ja tästä summasta vähennettiin huoneenvuokra, josta tehtailija kuitenkin antoi takaisin lahjaksi puolet, niin että minder'it saivat kokonaista 6 š 11 pennyä kotiinsa vietäväksi. Kutojien viikkopalkka oli vuoden 1862 viimeisinä kuukausina 2 š:stä 6 pennystä ylöspäin.»²³⁹⁾

Vuokra vähennettiin plkasta usein silloinkin, kun työläiset tekivät vain vähän aikaa työtä.²⁴⁰⁾ Ei ole ihme, että eräissä osissa Lancashirea pääsi valloilleen jonkinlainen nälkärutto! Kuvaavampaa kuin kaikki tämä oli kuitenkin se, miten tuotantoprosessin kumous tapahtui työläisten kustannuksella. Tehtiin todellisia experimenta in corpore vili [kokeita! arvottomilla ruumiilla] samoin kuin anatomit tekevät sammakoilla.

Ammattientarkastaja Redgrave sanoo: »Vaikka olenkin antanut tiedot työläisten todellisista tuloista useissa tehtaissa, ei siitä ole tehtävä johtopäätöstä, että he saavat saman määrän joka viikko. Työläisten asema on hyvin vaihtelevaa tehtailijoiden alituisen kokeilun ('experimentalizing') takia... Heidän ansionsa nousevat ja laskevat puuvillasekoituksen laadun mukaan; milloin ne ovat 15 prosenttia pienempiä kuin heidän aikaisemmat tulonsa, milloin taas seuraavana tai sitä lähimpänä viikkona laskeutuvat 50—60%.»²⁴¹⁾

Näitä kokeita ei tehty yksinomaan työläisten elinhyödykkeiden kustannuksella. Heidän oli korvattava ne kaikilla viidellä aistillaan.

»Puuvillapaalujen avauksessa työskentelevät ilmoittivat, että niistä leviää sietämätön katku, joka panee heidät voimaan pahoin. Sekoitus-, ensikarttaus- ja karttaushuoneissa vapaana leijaileva tomu ja lika ärsyttää niissä työskentelevien henkitorvet, täyttää silmät ja korvat, panee rykimään ja vaikeuttan hengitystä... Kuitujen lyhyiden takia lankaan pannaan sitä silitettäessä suuri joukko liisteriä, ja nimenomaan kaikenlaisia korvikkeita aikaisemmin käytetyn jauhon asemesta. Siitä johtuvat kutojien pahoinvointi ja huono ruuansulatus. Tomun takia on vallalla henkitorventulehdus, samoin kurkkutulehdus ja edelleen eräs ihotauti seurauksena siitä, että suratin sisältämä lika ärsyttää ihoa.»

²³⁸⁾ »Reports etc. for 31st October 1863». p. 41—45, 51.

²³⁹⁾ Mt., p. 41, 42.

²⁴⁰⁾ Mt., s. 57.

²⁴¹⁾ Mt., s. 50, 51.

Toisaalta jauhon korvikkeet olivat herroille tehtailijoille Fortunatuksen kukkaro, koska ne lisäsivät langan painoa. Ne saivat »15 naulan raaka-aineen kudottuna painamaan 20 naulaa». ²⁴²⁾ Ammattientarkastajien kertomuksessa huhtikuun 30. päiväältä 1864 sanotaan:

»Teollisuus käyttää nyt tätä apulähdettä hyväkseen aivan säädyttömässä määrässä. Olen saanut tietää pätevältä taholta, että kahdeksan naulaa painava kangas tehdään $5\frac{1}{4}$ naulasta puuvillaa ja $2\frac{3}{4}$ naulasta liisteriä. Toisessa $5\frac{1}{4}$ naulaa painavassa kankaassa oli kaksi naulaa liisteriä. Nämä olivat tavallista vientiä varten valmistettua paitakangasta. Muihin lajeihin lisättiin toisinaan 50% liisteriä, niin että tehtailijat saattoivat kehua ja todella kehuivat, että he rikastuvat myymällä kankaita halvemmasta kuin niihin nimellisesti sisältyvä lanka maksaa.» ²⁴³⁾

Mutta työläiset joutuivat kärsimään muustakin kuin tehtailijain tehtaissa ja kunnallisviranomaisten niiden ulkopuolella tekemistä kokeista, muustakin kuin palkanalennuksesta ja työtömyydestä, puutteesta ja almuista, lordien ja alahuoneen jäsenten ylistyspuheista.

»Onnettomat naiset, jotka puuvillan puutteen takia olivat jääneet työttömiksi, joutuivat yhteiskunnan hylkiöiksi ja niiksi jäivät... Nuoria prostituoituja onkin nyt kaupungissa enemmän kuin 25 vuoteen.» ²⁴⁴⁾

Brittiläisen puuvillateollisuuden 45 ensimmäisenä vuotena, 1770—1815, oli siis vain viisi vuotta pulia ja seisausta, mutta tämä kausi olikin sen maailmanmonopolin aikakautta. Toinen 48-vuotinen aikakausi 1815—1863 käsitti vain 20 elpymisen ja kukoistuksen vuotta 28 lomaannuksen ja seisauksen vuoden rinnalla. Vuosina 1815—1830 alkoi kilpailu Euroopan mantereen ja Yhdysvaltojen kanssa. Vuodesta 1833 laajennetaan väkivaltaisesti Aasian markkinoita »tuhoamalla ihmisrotu». ¹⁵⁵ Viljalakien kumoamisesta saakka, 1846—1863, oli kahdeksan vuotta keskinkertaista elpymistä ja kukoistusta yhdeksän lomaannuksen ja pysähdyksen vuoden rinnalla. Täysi-ikäisten miespuolisten puuvillatyöläisten asemaa, myös kukoistusaikana, voidaan arvostella tähän liitetyn viitteen nojalla. ²⁴⁵⁾

²⁴²⁾ Mt., s. 62, 63.

²⁴³⁾ »Reports etc. for 30th April 1864», p. 27.

²⁴⁴⁾ Chief Constable [poliisipäällikkö] Harris'in (Boltonista) kirjeestä, jota on siteerattu julkaisussa »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1865», p. 61, 62.

²⁴⁵⁾ Eräässä vuoden 1863 keväällä ilmestyneessä puuvillatyöläisten vetoomuksessa, jossa kehoitetaan muodostamaan siirtolaisuusseura, sanotaan mm.: »Vain harvat kieltänevät, että tehtaantyöläisten runeas maastamuutto on nyt aivan välttämätön. Ja sitä että alituinen siirtolaistulva on kaikkina aikoina välttämätön ja että ilman tätä tulvaa meidän on mahdotonta puolustaa asemaamme tavallisissa oloissa, osoittavat seuraavat seikat: vuonna 1814 oli maasta vietyjen puuvillahyödykkeiden virallinen arvo (joka vain ilmaisee määrän) 17 665 378 puntaa ja niiden todellinen markkina-arvo 20 070 824 puntaa. Vuonna 1858 oli maasta vietyjen puuvillahyödykkeiden virallinen arvo 182 221 681 puntaa, mutta niiden todellinen markkina-arvo vain 43 001 312 puntaa, joten määrän kymmenkertaisuus aiheutti vain vähän suuremman kuin kaksinkertaisen hinnannousun. Tämä maalle yleensä ja tehtaantyöläisille erikoisesti niin vahingollisen

8. SUURTEOLLISUUDEN AIHEUTTAMA MANUFAKTUURIN, KÄSITYÖN JA KOTITYÖN MULLISTUS

a) KÄSITYÖHÖN JA TYÖNJAKOON PERUSTUVAN YHTEISTOIMINNAN LOPPU

Olemme nähneet, miten koneet tekevät lopun käsityöhön perustuvasta yhteistoiminnasta ja käsityömäiseen työnjakoon perustuvasta manufaktuurista. Esimerkkinä edellisestä on niittokone, joka tulee niittomiesten yhteistoiminnan sijaan. Sattuva esimerkki jälkimmäisestä on silmänäulojen valmistuskone. Adam Smithin mukaan 10 miestä valmisti hänen aikanaan työnjaon ansiosta päivässä yli 48 000 silmänäulaa. Yksi ainoa kone sitä vastoin valmistaa 11 tunnin työpäivässä 145 200. Yksi nainen tai tyttö hoitaa keskimäärin 4 sellaista konetta ja tuottaa siis koneistolla päivässä lähes 600 000 eli viikossa yli 3 000 000 silmänäulaa.²⁴⁶⁾ Mikäli yksi työkone tulee yhteistoiminnan tai manufaktuurin sijaan, se voi itse puolestaan taas tulla käsityömäisen toiminnan pohjaksi. Tämä koneista riippuva käsityötuotannon uusiutuminen on kuitenkin vain siirtymistä tehdasliikemuotoon, joka syntyy säännöllisesti aina, kun koneellinen käyttövoima, höyry tai vesi tulee ihmisen lihasten sijaan konetta käyttämään. Siellä täällä ja joka tapauksessa vain väliaikaisesti voidaan koneellinen käyttövoima sovittaa pikkuliikkeeseen siten, että höyryvoimaa vuokrataan, kuten muutamissa Birminghamin manufaktureissa, käyttämällä pieniä kalorikoneita niin kuin niitä käytetään muutamissa kutomislajeissa yms.²⁴⁷⁾ Coventryn silkkikutomoissa syntyi luonnollista tietä ajatus kokeilla »cottage-tehtailla». Cottage-rivien muodostaman neliön keskelle laitettiin ns. engine house (konehuone) höyrykonetta varten ja tämä yhdistettiin akseleilla cottageissa oleviin kangaspuihin. Kaikissa tapauksissa höyryvoimaa vuokrattiin esim. 2¹/₂ š:stä

tuloksen aiheena oli joukko yhdessä vaikuttavia syitä. Huomattavimpia niistä oli alituinen liikatyö, joka oli välttämätön tällä liikealalla, koska se, estyäkseen tuhoutumasta, vaatii markkinoiden alituista laajentamista. Meidän puuvillatehtaamme panee toisinaan seisomaan myös kaupan ajoittainen seisahdus, joka nykyisen järjestelmän valitessa on yhtä kiertämätön kuin itse kuolema. Mutta silti ihmisten kekseliäisyys ei pysähdy. Vaikka alhaisimman arvon mukaan 6 miljoonaa henkeä on lähtenyt tästä maasta 25 viime vuoden aikana, on kuitenkin suuri prosenttimäärä täysi-ikäisiä miehiä, jotka tuotteen halventamiseen tähtäävän alituisen työn syrjäyttämisen takia eivät suurimman kukoistuksen aikoina voi saada minkäänlaista työtä tehtaissa millään ehdoilla.» (»Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1863», p. 51, 52.) Myöhemmässä luvussa saamme nähdä, kuinka herrat tehtaillijat koettivat puuvillapulan aikana estää tehtaantöyläisen maastamuuttoa kaikin tavoin, yksinpä valtiovalan avulla.

²⁴⁶⁾ »Children's Employment Commission. 3rd Report», 1864, p. 108. № 447.

²⁴⁷⁾ Yhdysvalloissa on sellainen käsityön uusiutuminen konejärjestelmän pohjalla tavallista. Sen vuoksi keskittyminen, siirryttäessä välttämättömään tehdasteollisuuteen, kulkeekin siellä Eurooppaan ja itse Englantiinkin verrattuna seitsemän peninkulman saappaila.

kangaspuita kohden. Tämä höyryvuokra oli maksettava joka viikko, työskenneltiin kangaspuilla tai ei. Jokainen cottage sai 2—6 kangaspuut, jotka olivat työläisten omat tai velaksi ostetut tai vuokratut. Cottage-tehtaan ja varsinaisen tehtaan välinen taistelu kesti yli 12 vuotta. Se päättyi 300 cottage-tehtaan täydelliseen häviöön.²⁴⁸⁾ Siellä missä prosessin luonne ei alun pitäenkään edellyttänyt suurtuotantoa, viime vuosikymmeninä syntyneet teollisuudenhaarat, kuten esim. kirjekuorien ja teräskynien valmistus yms. läpäisivät säännöllisesti ensin käsityöasteen ja sitten manufaktuuriasteen lyhytikäisinä tehdasmaiseen valmistukseen siirtymisen vaiheina. Tämä muutos tulee vaikeimmaksi siellä, missä laitteen manufaktuurimaiseen tuotantoon ei sisälly kehitysprosessin asteittainen jako, vaan joukko erillisiä prosesseja. Tämä oli suurena esteenä esim. teräskynätehtaiden syntyemiselle. Kuitenkin jo noin puolitoista vuosikymmentä sitten keksittiin automaatti, joka suorittaa 6 erillistä prosessia yhdellä lyönnillä. Käsityö valmisti ensimmäiset 12 tusinaa teräskyniä vuonna 1820 7 punnasta 4 š:stä, manufaktuuri valmisti ne 1830 8 š:stä, ja tehdas toimittaa ne nyt tukku-kappaan 2—6 pennystä.²⁴⁹⁾

b) TEHDASJÄRJESTELMÄN VAIKUTUS MANUFAKTUURIIN JA KOTITYÖHÖN

Tehdasjärjestelmän kehittyessä ja maanviljelyksen vastavasti mullistuessa tuotanto laajenee kaikilla muilla teollisuudenaloilla ja samalla niiden luonne muuttuu. Kaikkialla tulee määrääväksi koneteollisuuden periaate, jonka mukaan tuotantoprosessin perustavat asteet erotellaan ja näin syntyneet tehtävät ratkaistaan käyttämällä mekaniikkaa, kemiaa yms., lyhyesti sanoen luonnontieteitä. Sen tähden konejärjestelmä tunkeutuu milloin yhteen, milloin toiseen osaprosessiin manufaktuureissa. Niiden jäsenten kiinteä kidemuodostuma, joka johtuu vanhasta työnjaosta, lakkaa silloin ja antaa sijaa alati jatkuvalle vaihtelulle. Tätä paitsi kokonaistyöläisen eli yhdistetyn työhenkilökunnan kokoonpano tulee aivan toiseksi. Päinvastoin kuin manufaktuuriajalla työnjaon suunnitelma perustuu nyt naisten työhön, kaikenikäisten lasten työhön, ammattitaidot-

²⁴⁸⁾ Vrt. »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1865», p. 64.

²⁴⁹⁾ Herra Gillott perusti Birminghamin ensimmäisen laajan teräskynämanufaktuuriin. Siinä valmistettiin jo 1851 yli 180 miljoonaa kynää ja se kulutti vuosittain 120 tonnia teräspeltiä. Birmingham, jonka monopolina tämä teollisuus on Yhdistyneessä kuningaskunnassa, tuottaa nyt vuosittain miljardeja teräskyniä. Työssä olleiden lukumäärä oli vuoden 1861 laskun mukaan 1428, niistä 1268 naistyöläistä alkaen 5-vuotiaista.

tomien työläisten käyttöön, missä se vain on mahdollista, lyhyesti sanoen »cheap labour'iin», halpahintaiseen työhön, niin kuin englantilainen sitä sattuvasti nimittää. Tämä ei koske ainoastaan kaikkea yhdistettyä tuotantoa suuressa mitassa, käytettiinpä siinä koneita tai ei, vaan myös ns. kotiteollisuutta, harjoitettiinpa sitä työläisen yksityisasunnossa tai pienissä työpajoissa. Tällä ns. uudenaikaisella kotiteollisuudella ei ole muuta yhteistä kuin nimi vanhamallisen kotiteollisuuden kanssa, joka edellyttää riippumatonta kaupunkilaiskäsitä, itsenäistä talonpoikaistaloutta ja ennen kaikkea työläisperheen kotia. Se on nyt muuttunut tehtaan, manufaktuurin tai kauppaliikkeen ulkosastoksi. Tehdastyöläisten, manufaktuurityöläisten ja käsityöläisten ohella, jotka pääoma keskittää yksiin paikkoihin ja joita se välittömästi komentaa, se pitää näkymättömin langoin liikkeessä myös toista suurissa kaupungeissa ja yli maaseudun hajallaan olevaa kotityöläisten armeijaa. Esimerkki: herrojen Tillien paitatehdas Londonderryssä, Irlannissa, antaa työtä 1000 tehdastyöläiselle ja maaseudulle hajaantuneille 9000 kotityöläiselle.²⁵⁰⁾

Halpahintaisten ja kehittymättömien työvoimien riisto tulee uudenaikaisessa manufaktuurissa vielä häpeämättömämmäksi kuin varsinaisessa tehtaassa, koska jälkimmäisen tekninen perusta, lihasvoiman korvaaminen koneella ja työn helppous, jää edellisessä suureksi osaksi pois, ja samalla naisen elimistö tai vielä kehittymätön elimistö pannaan mitä häikäilemättömimmin alttiiksi myrkyllisten aineiden yms. vaikutuksille. Se tulee ns. kotityössä häpeämättömämmäksi kuin manufaktuurissa siksi, että siinä työläisten vastustuskyky heidän hajallaan olonsa vuoksi vähenee, että siinä varsinaisten työnantajien ja työläisten väliin tunkeutuu kokonainen joukko ahnaita loisia, että kotityö taistelee kaikkialla koneellisten tai ainakin manufaktuuriliikkeiden kanssa samalla tuotannonalalla, että köyhyys riistää työläisiltä välttämättömimmätkin työn edellytykset — tilan, valon, tuuletuslaitteet jne. — että työ tulee yhä epäterveellisemmäksi ja vihdoin että näissä suurteollisuuden ja suurviljelyksen »tarpeettomiksi» tekemien viimeisissä pakopaikoissa kilpailu työstä kohoaa pakostakin huippuunsa. Vasta konejärjestelmässä systemaattisesti kehittynyt tuotantovälineiden säättäminen, joka alusta alkaen on samalla työvoiman häikäilemättömintä tuhlausta ja työtoiminnan normaalien edellytysten ryöstämistä, kääntää nyt tämän ristiriitaisen ja murhaavan

²⁵⁰⁾ »Children's Employment Commission. 2nd Report», 1864, p. LXVIII, № 415.

puolensa esiin sitä enemmän, kuta vähemmän ovat jollakin teollisuuden alalla kehittyneet työn yhteiskunnallinen tuotantovoima ja yhdistettyjen työprosessien tekninen pohja.

c) UUDENAIKAINEN MANUFAKTUURI

Tahdon nyt muutamain esimerkein valaista yllä esitettyjä ajatuksia. Lukija tuntee itse asiassa jo työpäivää koskevasta osastosta joukoittain todistuksia niistä. Birminghamin ja sen ympäristön metallimanufaktuurit käyttävät suureksi osaksi hyvin raskaaseen työhön 30 000 lasta ja nuorta henkilöä sekä 10 000 naista. Heitä tapaa täällä epäterveellisissä vaskivalimoissa, nappitehtaissa, lasitus-, galvanointi- ja kiillotustöissä.²⁵¹⁾ Aikuisten ja alaikäisten liikatyö on hankkinut muutamille Lontoon sanomalehti- ja kirjapainoille pysyväisen ylistysnimen »teuras-tuslaitos».^{251a)} Samanlaista liikatyötä, jonka uhreina tällöin ovat etenkin naiset, tytöt ja lapset, tavataan kirjansitomoissa. Raskaita töitä teetetään alaikäisillä köydenpunomoissa, yötoita suolatehtaissa, kynttilä- ja muissa kemiallisissa manufaktuureissa; murhaavasti käytetään nuorukaisten työtä kangaspuiden kiertämiseen silkkikutomoissa, joita ei käytetä mekaanisesti.²⁵²⁾ Inhottavimpia, likaisimpia ja huonoimmin maksettuja töitä, johon mielellään käytetään nuoria tyttöjä ja naisia, on lumppujen lajittelu. Tiedämme, että Iso-Britannia, sen omista lukemattomista lumppuvarastoista puhumattakaan, on koko maailman lumppukaupan emporium (keskus). Sinne virtaa lumppuja Japanista, Etelä-Amerikan kaukaisimmista valtioista ja Kanarian saarilta. Päätuontipaikat ovat kuitenkin Saksa, Ranska, Venäjä, Italia, Egypti, Turkki, Belgia ja Hollanti. Lumppuja käytetään lannoitukseen, nukan valmistamiseen (vuodetarpeisiin), shoddyn (keinotekoisien villan) valmistamiseen ja paperin raaka-aineksi. Lumppujen naislajittelijoista tulee isonrokon ja muiden tarttuvien tautien levittäjiä, joiden ensimmäisiä uhreja he itse ovat.²⁵³⁾ Klassisena esimerkkinä liiallisesta, raskaasta ja sopimattomasta työstä ja lapsesta saakka kulutetun työläisen siitä johtuvasta raaistumisesta voidaan kaivos- ja hiilentuotannon ohella pitää katto- ja muuritiilen valmistusta, jota varten keksittyä konetta Englannissa vielä (1866) vain siellä täällä

²⁵¹⁾ Sheffieldissä lapsia käytetään jopa villan teroitukseen!

^{251a)} »Children's Employment Commission. 5th Report», 1866, p. 3, № 24; p. 6. № 55, 56; p. 7, № 59, 60.

²⁵²⁾ Mt., s. 114, 115, n:o 6—7. Komission jäsen huomauttaa aivan oikein, että jos tavallisesti kone korvaa ihmisen, niin tässä poika kirjaimellisesti korvaa koneen.

²⁵³⁾ Ks. kertomusta lumppukaupasta ja lukuisia todisteita julkaisusta: »Public Health, 8th Report». London 1866, Appendix, p. 196—208.

käytetään. Touko- ja syyskuun välillä työ kestää kello 5:stä aamulla kello 8:aan illalla, ja siellä missä kuivaus tapahtuu ulkoilmassa, usein kello 4:stä aamulla kello 9:ään illalla. Työpäivää kello 5:stä aamulla kello 7:ään illalla pidetään »lyhennettynä», »kohtuullisena». Lapsia — kumpaakin sukupuolta — käytetään 6- ja jopa 4-vuotiaista alkaen. He tekevät työtä saman tuntimäärän, usein enemmänkin kuin täysi-ikäiset. Työ on kovaa ja kesän kuumuus vielä lisää uupumusta. Esim. Mosleyn tiilitehtaassa eräs 24-vuotias tyttö teki 2000 tiiltä päivässä kahden alaikäisen tytön ollessa hänen apunaan vetämässä savea ja latomassa tiilikivet kasoihin. Nämä tytöt laahasivat päivässä 10 tonnia savea ylös tiilihaudasta liukkaista sivuja myöten 30 jalan syvyydestä ja 210 jalan etäisyydestä.

»Lapsen on mahdotonta käydä tiiliruukin kiirastulen läpi saamatta siitä suurta siiveellistä vahinkoa... Ne ruokottomat puheet, joita he saavat kuulla hennoimmasta lapsuudestaan alkaen, ne sopimattomat, siivottomat ja häpeälliset tavat, joissa he tietämättöminä ja villiintyneinä kasvavat, tekevät heidät myöhemmässä iässään hillittömiksi, turmeltuneiksi, siveettömiksi... Pelottavana rappeutumisen lähteenä on asumistapa. Jokainen mouler (valaja)» (varsinainen ammattitaitoinen työmies ja työläisryhmän esimies) »antaa 7-henkiselle joukolleen asunnon ja ruoan majassaan eli cotagessaan. Majassa makaavat miehet, pojat ja tytöt, kuuluivatpa nämä valajan perheeseen tai eivät. Tässä majassa on tavallisesti 2 ja vain poikkeustapauksissa 3 huonetta, kaikki maakerroksessa, jossa ilmanvaihto on huonoa. Ihmiset ovat niin uupuneet raskaasta hikoilusta päivän aikana, etteivät he millään tavoin välitä terveyssäännöistä, puhtaudesta eivätkä sopivaisuudesta. Monet näistä majoista ovat epäjärjestyksen, likaisuuden ja pölyisyyden todellisia esikuvia... Pahin epäkohta tässä järjestelmässä, joka käyttää nuoria tyttöjä tämänlaatuiseen työhön, on se, että se liittyy tavallisesti heidät lapsesta alkaen koko heidän myöhemmäksi elämäkseen mitä turmeltuneimpaan roskaväkeen. Heistä tulee raakoja, pahasuisia poikia ('rough, foul-mouthed boys'), ennen kuin luonto opettaa heille, että he ovat naisia. Pukeutuneina joihinkin likaisiin repaleisiin, jalat paljaina paljon yläpuolelle polvien, tukka ja kasvot likaisina he oppivat halveksien kohtelemaan kaikkia siveyden ja häveliäisyyden tunteita. Ruoka-aikana he lojuvat kentällä pitkällään tai tirkistelevät poikia, jotka uivat lähellä olevassa kanavassa. Kun heidän raskas päivätyönsä viimeinkin päättyy, he pukevat ylleen paremmat vaatteet ja seuraavat miehiä olutkapakoille.»

On aivan luonnollista, että koko tämä ihmisluokka on lapsuudestaan pitäen mitä suurimman juoppouden turmelema.

»Pahinta on, että tiilentekijät itse ovat toivottomia. Te, hyvä herra, sanoi yksi paremmista heidän joukossaan Southhallfieldin kappalaiselle, voisitte yhtä hyvin koettaa parantaa paholaista kuin tiilentekijää!» (»You might as well try to raise and improve the devil as a brickie, Sirls!»²⁵⁴)

Työehtojen kapitalistisesta säästämisestä uudenaikaisessa manufaktuurissa (jolla tässä tarkoitetaan kaikkia työpajoja suuressa

²⁵⁴) »Children's Employment Commission. 5th Report», 1866, p. XVI—XVIII, № 86—97; p. 130—133, № 39—71. Vrt. myös »3rd Report», 1864, p. 48, 56.

mitassa, varsinaisia tehtaita lukuunottamatta) tapaa virallista ja erittäin runsasta aineistoa IV (1863) ja VI (1864) »Public Health Reportissa». Kuvaukset workshopseista (työpajoista), etenkin Lontoon kirjaltajien ja räätälien, voittaa romaanikirjoittajiemme inhottavimmatkin mielikuvat. Vaikutus työläisten terveydentilaan on itsestään selvä. Tri Simon, Salaisen neuvoston ylin lääkintäviranomaisen ja »Public Health Reports'ien» virallinen julkaisija, sanoo mm.:

»Neljännessä kertomuksessani» (1861) »osoitin, kuinka työläisten on käytännössä mahdotonta pitää kiinni siitä, mikä on heidän ensimmäinen oikeutensa, oikeudesta olla terve ja vaatia, että mihin työhön työnantaja heitä käyttäneekin, pitää työn, mikäli se hänestä riippuu, olla vapaa kaikista vältettävissä olevista terveydelle vahingollisista seikoista. Minä osoitin, että koska työmiehet ovat käytännössä kykenemättömiä hankkimaan itselleen terveydellistä oikeutta, he eivät voi saada mitään tuntuvaa avustusta terveyspoliisin asettamilta viranomaisilta... Lukemattomien työläisten, miesten ja naisten, elämää lyhennetään nyt hyödyttömästi niillä loppumattomilla ruumiillisilla kärsimyksillä, joita heidän pelkkä toimensa synnyttää.»²⁵⁵⁾

Valaistakseen työhuoneistojen vaikutusta terveydentilaan tri Simon esittää kuolleisuusluettelon:²⁵⁶⁾

Eri teollisuudenhaaroissa käytettyjen kaikenikäisten henkilöiden lukumäärä	Teollisuudenhaarat verrattuina terveydellisessä suhteessa	Kuolleisuus 100 000 miestä kohti eri teollisuudenhaaroissa alla mainittuina ikäkausina		
		25—35 v.	35—45 v.	45—55 v.
958 265	Maanviljelys Englannissa ja Walesissa	743	805	1145
22 301 miestä	} Lontoon räätälejä	958	1262	2093
12 377 naista				
13 803				

d) UUDENAIKAINEN KOTITYÖ

Siirryn nyt ns. kotityöhön. Saadaksemme käsityksen tästä suurteollisuuden taustalle rakennetusta pääoman riistopiiristä ja sen kauhuista meidän tarvitsee vain tarkastella esim. näkö-

²⁵⁵⁾ »Public Health. 6th Report». London 1864, p. 29, 31.

²⁵⁶⁾ »Public Health. 6th Report». London 1864, p. 30. Tri Simon huomauttaa, että kuolevaisuus 25—35-vuotiaiden Lontoon räätälien ja kirjaltajien keskuudessa on todellisuudessa paljon suurempi, koska heidän lontoolaiset työnantajansa saavat suuren joukon nuoria henkilöitä aina 30 ikävuoteen saakka maalta »oppilaina» ja »improvers» (jotka haluavat kehittyä ammatissaan). Nämä esitetään laskennassa lontoolaisina ja se paisuttaa henkilölukua, jonka mukaan Lontoon kuolleisuussuhde lasketaan, vaikuttamatta samassa suhteessa Lontoon kuolemantapausten lukumäärään. Suuri osa heistä palaa nimittäin — ja etenkin vaikean sairauden sattuessa — takaisin maalle. (Mt.)

jään varsin idyllistä, eräissä Englannin syrjäkylissä harjoitettua naulantekoa.²⁵⁷⁾ Tässä riittävät muutamat esimerkit niistä pitsiteollisuuden ja olkien palmikoimisen haaroista, joita ei vielä ensinkään harjoiteta koneellisesti tai jotka kilpailevat kone- ja manufaktuuriliikkeiden kanssa.

Niistä 150 000 henkilöstä, jotka ovat työssä pitsien tuotannossa Englannissa, on noin 10 000 vuoden 1861 tehdaslain alaista. Valtaenemmistö jäljellä olevista 140 000:sta on naisia, nuoria henkilöitä ja lapsia kumpaakin sukupuolta, vaikka miespuoliset ovatkin vain heikosti edustettuina. Tämän »halpahintaisen» riistoaineksen terveydentila käy selville seuraavasta Nottinghamin General Dispensaryn (yleisen poliklinikan) lääkärin tri Truemanin selonteosta. Kustakin 686 sairaasta pitsientekijättärestä, joista useimmat olivat 17—24 vuoden ikäisiä, oli keuhkotautisia.²⁵⁸⁾

1852 joka	45:s	1857 joka	13:s
1853 »	28:s	1858 »	15:s
1854 »	17:s	1859 »	9:s
1855 »	18:s	1860 »	8:s
1856 »	15:s	1861 »	8:s

Tämän edistyksen keuhkotaudin suhdeluvussa täytyy riittää optimistisimmallekin edistyksen miehelle ja valheellisimmallekin vapaakaupan puolesta toittavalle saksalaiselle nukalle.

Vuoden 1861 tehdaslaki säännöstelee varsinaisen pitsien valmistuksen, sikäli kuin se tapahtuu koneilla, mikä on sääntönä Englannissa. Ne työnhaarat, joita tässä lyhyesti koskettelemme, — sitä paitsi otamme vain ns. kotityöläiset emmekä niitä, jotka ovat keskitetyt manufaktuureihin, tavarataloihin yms. — jakautuvat ensiksi lace finishing työhön (koneella valmistettujen pitsien viimeistelyyn, työnlajiin, jossa on vuorostaan lukuisia alaosastoja) ja toiseksi pitsien nypläykseen.

Lace finishing'ia harjoitetaan kotityönä joko ns. »mistresses houses'issa» [rouvien taloissa] tai sitä tekevät naiset, yksin tai lastensa kanssa, yksityisasunnoissaan. Naiset, jotka pitävät »mistresses houses», ovat itse köyhiä. Työhuoneisto on osa heidän yksityisasunnostaan. He saavat tilauksia tehtailijoilta, kauppaliikkeiden omistajilta jne. ja käyttävät naisia, tyttöjä

²⁵⁷⁾ Tässä on kysymys taotuista nauloista erotukseksi koneella valmistetuista leikatuista nauloista. Ks. »Children's Employment Commission. 3rd Report», p. XI, XIX, № 125—130; p. 52, № 11; p. 113—114, № 487; p. 137, № 674.

²⁵⁸⁾ »Children's Employment Commission. 2nd Report», p. XXII, № 166.

ja pieniä lapsia aina huoneittensa koon ja liikkeen vaihtelevan kysynnän mukaan. Työssä olevien naisten lukumäärä vaihtelee 20—40 toisissa ja 10—20 toisissa näistä huoneistoista. Keskimääräinen alin ikä, missä lapset aloittavat, on 6 vuotta, monet kuitenkin alle 5-vuotuisina. Tavallinen työaika kestää kello 8:sta aamulla kello 8:aan illalla; siitä 1½ tuntia ruokailuun, joka tapahtuu epäsäännöllisesti ja usein haisevissa työkomeroissa. Liikkeen käydessä hyvin kestää työ usein kello 8:sta (toisinaan kello 6:sta) aamulla kello 10:een, 11:een tai 12:een yöllä. Englantilaisissa kasarmeissa on asetusten mukainen tilavuus jokaista sotamiestä kohden 500—600 kuutiojalkaa, sotilassairaaloissa 1200. Noissa työkomeroissa tulee 67—100 kuutiojalkaa jokaista henkilöä kohti. Samalla kaasuväli kuluttaa ilmasta hapen. Jotta pitsit pysyisivät puhtaina, täytyy lasten usein ottaa kengät jalastaan myös talvella, vaikka permanto on tehty kivistä tai tiilestä.

»Nottinghamissa ei ole ensinkään harvinaista tavata 15—20 lasta ahdettuina pieneen huoneeseen, jonka neliösiivu ei ole enempää kuin ehkä 12 jalkaa, tekemässä työtä 15 tuntia 24:stä, työtä, joka jo itsessään on vastenmielisyytensä ja yksitoikkoisuutensa takia uuvuttavaa, mutta jota sitä paitsi tehdään sellaisissa terveyttä tuhoavissa olosuhteissa, joita on mahdollon kuvitella... Nuorimmatkin lapset työskentelevät jännitetyn tarkkaavaisesti ja ihmeteltävän nopeasti suomatta tuskin koskaan sormilleen lepoa tai hidastamatta niiden liikettä. Jos heille tekee kysymyksiä, he eivät nosta silmiään työstä, etteivät hukkaisi hetkeäkään.»

»Mistresses» käyttävät »pitkää keppiä» kannustimena silloin, kun työaikaa pidennetään.

»Lapset väsyvät vähitellen ja tulevat levottomiksi kuin linnut pitkän työskentelynsä loppupuolella, sillä heidän työnsä on yksitoikkoista, silmiä rasittavaa ja uuvuttavaa, ruumiin ollessa aina samassa asemassa. Se on todellista orjantyytä.» (»Their work is like slavery.»²⁵⁹⁾

Milloin naiset työskentelevät lapsineen kotonaan, ts. kodissaan sanan uudenaikaisessa merkityksessä, vuokrahuoneessa, useinkin ullakkokamarissa, olot ovat vieläkin huonommat, jos ne yleensä voivat olla huonompia. Tällaista työtä annetaan Nottinghamin ympäristöön 80 mailin päähän. Kun tavarataloissa työskentelevä lapsi lähtee niistä kello 9 tai kello 10 illalla, hänelle annetaan usein vielä nippu mukaan, jotta hän tekisi sen kotona valmiiksi. Kapitalistinen fariseus, jota joku hänen palkkarekinsä edustaa, tekee sen tietysti hurskaasti lausuen: »se on äidille», vaikka tietää varsin hyvin, että lapsiraukan täytyy istua valveilla ja auttaa.²⁶⁰⁾

²⁵⁹⁾ »Children's Employment Commission. 2nd Report», 1864, p. XIX, XX, XXI.
²⁶⁰⁾ Mt., s. XXI, XXII.

Pitsiteollisuutta harjoitetaan pääasiassa kahdessa Englannin maanviljelyspiirissä, Honitonin pitsipiirissä, 20—30 mailia pitkän Devonshiren etelärannikkoa, siihen laskettuina muutamat paikat pohjois-Devonissa, ja toisessa piirissä, johon kuuluu huomattava osa Buckinghamin, Bedfordin ja Northamptonin kreivikunnista ja läheiset osat Oxfordshiresta ja Huntingdonshiresta. Maapäivätyöläisten majat ovat yleensä työhuoneistoina. Monet manufaktuuriherrat käyttävät yli 3000 tällaista kotityöläistä, pääasiassa lapsia ja nuoria henkilöitä, yksinomaan naispuolisia. Samat olosuhteet kuin lace finishing'issä uudistuvat tässäkin. »Mistresses houses'in» sijaan tulevat vain ns. »lace schools» (pitsikoulut), joita pitävät köyhät naiset hökkeleissään. Viisivuotiaasta ja usein nuoremastakin asti, 12:een tai 15:een ikävuoteen saakka lapset työskentelevät näissä kouluissa, ensimmäisenä vuonna nuorimmat 4—8 tuntia, myöhemmin kello 6:sta aamulla 8:aan ja 10:een illalla.

»Huoneet ovat yleensä pienten cottage'in tavallisia asuinhuoneita, joissa uuni on tukittu vedon välttämiseksi ja joissa toisinaan talvellaan asukkailla ei ole muuta lämpöä kuin heidän oman ruumiinsa lämpö. Toisissa tapauksissa nämä ns. kouluhuoneet ovat pienten varastohuoneiden tapaisia, ilman tulisijaa... Tungos ja siitä johtuva ilman pilaantuminen nousee näissä onkaloissa usein äärimmilleen. Lisäksi jouksevan veden, käymälöiden, mätänevien aineiden ja muun saastan vahingollinen vaikutus on pienten cottage'in sisäänkäytävissä tavallista.» Huoneiden tilavuudesta mainittakoon: »Eräässä pitsikoulussa 18 tyttöä ja naismestari, 33 kuutiojalkaa kutakin henkilöä kohti; toisessa, missä vallitsi sietämätön katku, 18 henkilöä ja 24½ kuutiojalkaa päätä kohti. Tässä teollisuudenhaarassa tapaa käytettävän lapsia 2- ja 2½-vuotiaasta saakka.»²⁶¹⁾

Siellä missä pitsinnypläys Buckinghamin ja Bedfordin maaseutukreivikunnissa päättyy, alkaa olkien palmikoiminen. Se ulottuu suureen osaan Hertfordshirea ja Essexin länsi- ja pohjoisosaan. Vuonna 1861 oli olkien palmikoimisessa ja olkihatujen teossa 48 043 henkilöä, niistä 3815 miespuolista, kaikenikäisiä, muut naispuolisia ja niistä 14 913 alle 20 vuoden, joista 7000 lasta. Pitsikoulujen sijaan täällä tulevat »straw plait schools» (oljenpunomiskoulut). Lapset aloittavat opinkäynnin oljenpalmikoimisessa tavallisesti 4-, joskus 3-vuotiaina. Mitään kasvattusta he eivät tietysti saa. Lapset itse nimittävät alkeiskouluja »natural schools» (luonnollisiksi kouluiksi) erotukseksi näistä verenimemislaitoksista, joissa heitä pidetään työssä ainoastaan sen tähden, että he saisivat valmiiksi puolinälkäisten äitiensä määräämän valmisteen, enimmäkseen 30 jardia päivässä. Nämä äidit antavat usein heidän sitten vielä tehdä työtä kotona kello

²⁶¹⁾ Mt., s. XXIX, XXX.

10:een, 11:een ja 12:een yöllä. Olki viiltää heidän sormiaan ja suutaan, jolla he sitä alituisesti kostuttavat. Tri Ballardin esittämän Lontoon lääkäriviranomaisten yleisen mielipiteen mukaan 300 kuutiojalkaa on vähin tilavuus kutakin ihmistä kohti makuu- ja työhuoneessa. Mutta oljenpunomiskouluissa on tilaa vieläkin niukemmin kuin pitsikouluissa: $12\frac{2}{3}$, 17, $18\frac{1}{2}$ ja alle 22 kuutiojalkaa henkeä kohti.

»Alimmat näistä numeroista», komission jäsen White sanoo, »edustavat vähempää tilavuutta kuin puolet siitä, minkä lapsi ottaisi, jos hänet pakattaisiin laatikkoon, jonka kaikki sivut ovat 3 jalkaa.»

Tällaista elämäniloa nauttivat lapset 12—14-vuotiaiksi saakka! Kurjat, turmeltuneet vanhemmat katsovat vain sitä, että voisivat lyödä rahaa lapsistaan niin paljon kuin suinkin mahdollista. Vartuttuaan lapset tietysti eivät välitä hiventäkään vanhemmistaan ja jättävät heidät.

»Eipä ihme, että siten kasvatettu väestö on tulvillaan tietämättömyyttä ja rikoksia... Heidän siveellisyytensä on alimmalla asteella... Suurella osalla naisista on aviottomia lapsia, monilla niin nuorena, että rikostilastoon perehtyneetkin sitä kauhistelevat.»²⁶²⁾

Ja näiden malliperheiden kotimaa on Euroopan kristillinen mallimaa, sanoo kristillisyydessä varmaankin pätevä kreivi Montalembert!

Työpalkan, joka näissä puheena olleissa teollisuudenhaaroissa on yleensä kurja (lasten satunnainen ylin palkka oljenpunomiskouluissa on 3 š), painaa sen nimellistäkin määrää alemmaksi etenkin pitsialueilla yleisesti vallalla oleva truck-järjestelmä.²⁶³⁾

e) UUDENAIKAISEN MANUFAKTUURIN
JA KOTITYÖN MUUTTUMINEN
SUURTEOLLISUUDEKSI.
TÄMÄN KUMOUKSEN JOUDUTTAMINEN
SOVELTAMALLA TEHDASLAKIA
NÄIHIN LIKEMUOTOIHIN

Kun työvoiman hintaa halvennetaan yksinkertaisesti väärinkäyttämällä naisten ja alaikäisten työvoimaa, ryöstämällä työltä kaikki ne edellytykset, joita ilman työ ja elämä eivät voi edistyä normaalisti, ja teettämällä häikäilemättömästi yli- ja yötyötä, niin tullaan lopulta luonnollisille rajoille, joiden ylittäminen ei enää ole mahdollista, ja näihin rajoihin törmäävät myös samoin tapahtuva tavaroiden hinnan halventaminen ja kapita-

²⁶²⁾ »Children's Employment Commission. 2nd Report», 1864, p. XL, XLI.

²⁶³⁾ »Children's Employment Commission. 1st Report», 1863, p. 185.

listinen riisto yleensä. Kun on vihdoin päästy tähän saakka, ja se kestää kauan, niin lyö koneiden käytäntönoton hetki, ja pirstottu kotityö (ja myös manufaktuuri) muuttuu nyt nopeasti tehdastuotannoksi.

Suurenmoisimman esimerkin tästä muutoksesta antaa »wearing apparel» (pukutarpeiden) tuotanto. »Lastentyökomission» luokittelun mukaan tähän teollisuusalaan kuuluivat olkihattujen, naisten hattujen ja päähineiden tekijät, räätälit, milliners ja dressmakers,²⁶⁴⁾ paidantekijät ja ompelijattaret, kureliivien, hansikkaiden ja kenkien tekijät sekä useita pienehköjä työhaaroja, kuten kaulahuivien, kauluksien ym. valmistus. Näillä teollisuudenaloilla työskentelevien naisten luku oli Englannissa ja Walesissa 1861 586 298, joista vähintään 115 242 alle 20- ja 16 560 alle 15-vuotista. Näiden työntekijättärien lukumäärä koko Yhdistyneessä kuningaskunnassa oli (1861) 750 334. Hattujen, jalkineiden ja hansikkaiden tekijäin sekä räätälin toimissa olevien miestyöläisten lukumäärä oli Englannissa ja Walesissa 437 969, joista 14 964 alle 15-, 89 285 15—20-vuotisia, 333 117 yli 20-vuotisia. Näistä ilmoituksista puuttuu useita tähän kuuluvia pieniä työhaaroja. Mutta jos otamme luvut sellaisinaankin, niin yksistään Englannista ja Walesista saamme 1861 toimitetun laskennan perusteella 1 024 267 henkilöä, siis suunnilleen yhtä paljon kuin maanviljelyksessä ja karjanhoidossa. Alamme ymmärtää, mitä varten koneet loihtivat esiin niin suunnattomia tavaramääriä ja »vapauttavat» siten niin suunnattoman suuria työläisjoukkoja.

»Wearing apparel» tuotantoa harjoittavat manufaktuurit, jotka ovat uusintaneet liikkeissään vain sen työnjaon, jonka membra disjecta [eri jäsenet] ne ovat jo valmiina saaneet; samoin pienet käsityöläismestarit, jotka eivät kuitenkaan tee entiseen tapaan työtä yksityisille kuluttajille, vaan manufaktuureille ja tavarataloille, niin että usein kokonaiset kaupungit ja maaseudut harjoittavat sellaisia teollisuudenhaaroja kuin jalkineiden valmistus jne. erikoisalanaan; ja vihdoin laajemmassa määrin ns. kotityöläiset, jotka muodostavat manufaktuurien, tavaratalojen, jopa pikku mestarienkin liikkeen ulko-osastoja.²⁶⁵⁾ Työaineet, raaka-aineet, puolivalmisteet yms. antaa suurteollisuus, halpahintaisena ihmisaineksena (taillable à merci et miséricorde [voittajan armoille annetut]) taas ovat suurteollisuuden ja maanviljelyksen »vapauttamatt» henkilöt. Tämänlaa-

²⁶⁴⁾ Millinery käsittää oikeastaan vain päähineet, mutta myös naisten viittoja ja mantiljoita, kun taas dressmakers vastaavat meidän muotiompelijoitamme.

²⁶⁵⁾ Englannissa: millinery ja dressmaking tapahtuvat enimmäkseen työnantajain huoneistoissa osaksi niissä asuvien palkattujen työntekijättärien, osaksi muualla asuvien päiväpalkkalaisten voimin.

tuiset manufaktuurit saivat alkunsa pääasiallisesti siitä, että kapitalistit tarvitsivat aina käsillä olevan ja jokaista kysynnän muutosta vastaavan taisteluvälmiin armeijan.²⁶⁶⁾ Nämä manufaktuurit sietivät kuitenkin edelleenkin rinnallaan ja laajana perustanaan hajaantunutta käsityö- ja kotiteollisuutta. Näissä työhaaroissa tapahtuvan suuren lisäarvon tuotannon ja samalla niiden tuotteiden yhä etenevän halpenemisen pääasiallisena edellytyksenä olivat ja ovat vähin mahdollinen työpalkka, joka riittää viheliäiseen toimeentuloon, ja mahdollisimman pitkä työaika. Tavaroiksi muuttuneen ihmishien ja ihmisveren halpahintaisuus, se juuri laajensi ja joka päivä edelleenkin laajentaa myyntimarkkinoita, ja mitä tulee Englantiin niin myös sen siirtomaakauppaa, jossa sitä paitsi englantilaiset tavat ja maku ovat määräävinä. Vihdoinkin tuli käännekohta. Vanhan meneteltävän perusteet, pelkkä työaineksen häikäilemätön riistäminen, johon enemmässä tai vähemmässä määrin liittyy järjestelmällinen työnjako, eivät enää tyydyttäneet kasvavia markkinoita ja yhä lisääntyvää kapitalistien välistä kilpailua. Koneiden hetki oli tullut. Ratkaisevan kumouksellisen kone, joka valtasi samalla kertaa näiden tuotantoalojen kaikki lukemattomat haarat — muotiliikkeet, räätälinliikkeet, jalkine-, ompelu- ja hattuliikkeet ym. — oli ompelukone.

Sen välitön vaikutus työläisiin on suunnilleen sama kuin yleensä kaikkien koneiden, jotka valloittavat suurteollisuuden aikakaudella uusia liikealoja. Nuorimmat lapset poistetaan. Konetyöläisten palkka nousee verrattuna kotityöläisten palkkaan, joista useat ovat »köyhistä köyhimpiä» (»the poorest of the poor»). Paremmassa asemassa olevien käsityöläisten, joiden kanssa kone alkaa kilpailla, palkka pienenee. Uudet konetyöläiset ovat yksistään tyttöjä ja nuoria naisia. Konevoiman avulla he tekevät lopun miesten yksinoikeudesta vaikeimpaan työhön ja karkottavat helpommasta joukoittain vanhoja naisia ja keskenkasvuisia lapsia. Ylivoimainen kilpailu kukistaa heikoimmat käsityöläiset. Nälkäkuolemien (death from starvation) kauhistava lisääntyminen Lontoossa viime vuosikymmeninä käy käsi kädessä koneompelun laajenemisen kanssa.²⁶⁷⁾ Uudet koneompelijattaret, jotka käyttävät konetta käsillään ja jaloillaan tai yksinomaan käsillään, istuen tai seisten aina koneen

²⁶⁶⁾ Komission jäsen White kävi eräässä sotilasvaatemanufaktuurissa, jossa oli työssä 1000—1200 henkilöä, (melkein kaikki naisia, jalkinemanufaktuurissa, jossa oli 1300 henkilöä, lähes puolet lapsia ja nuoria henkilöitä jne. (»Children's Employment Commission. 2nd Report», p. XLVII, № 319.)

²⁶⁷⁾ Esimerkki: 26. helmikuuta 1864 oli Registrar General'in¹⁸⁶ viikoittaisessa kuolleisuus kertomuksessa 5 nälkäkuoleman tapausta. Samana päivänä »Times» kertoi uudesta nälkäkuoleman tapauksesta. Kuusi nälkäkuoleman uhria yhdessä ainoassa viikossa!

painon, koon ja laadun mukaan, panevat työhönsä paljon voimaa. Työn pitkäaikaisuus tekee toimen epäterveelliseksi, vaikka se useimmissa tapauksissa onkin lyhempi kuin vanhan järjestelmän aikana. Kaikkialla, missä ompelukone tunkeutuu jo muutenkin ahtaisiin ja ylen täysiin työpajoihin, kuten jalkine-, kureliivi-, hattu- ym. tehtaisiin, se enentää epäterveellisiä vaikutuksia. Komission jäsen Lord sanoo:

»Kun astuu mataliin työhuoneisiin, joissa 30—40 konetyöläistä on samanaikaisesti työssä, on vaikutus sietämätön... Kuumuus, joka osittain johtuu silyysrautojen kuumentamiseen käytetyistä kaasu-uuneista, on hirveä... Vaikka sellaisissa huoneistoissa onkin enimmäkseen käytännössä ns. kohtuullinen työpäivä, ts. kello 8:sta aamulla 6:een illalla, menee kuitenkin joka päivä säännöllisesti 3 tai 4 henkilöä tainnoksiin.»²⁶⁸⁾

Yhteiskunnallisen tuotantotavan mullistus, tämä välttämätön tulos tuotantovälineen muuttumisesta, esiintyy eri siirtymismuotojen kirjavana sekamelskana. Nämä muodot vaihtelevat aina sen mukaan, kuinka suurella määrällä ja kuinka kauan ompelukone oli jo ollut käytännössä jollain teollisuuden alalla; millainen työläisten entinen tila oli, oliko vallitsevana työmuotona manufaktuuri, käsityö vai kotityö, millainen oli työhuoneiston vuokra jne.²⁶⁹⁾ Esim. muotiliikkeissä, missä työ enimmäkseen oli jo järjestettyä pääasiassa yksinkertaisen yhteistoiminnan muodossa, ompelukone oli aluksi vain uutena tekijänä manufaktuuriliikkeessä. Puku-, paita-, jalkine- ym. teollisuudessa tavataan kaikkia muotoja sekaisin. Muutamat ovat todellisia tehtaita. Toisissa taas välikuluttajat saavat raaka-aineen johtavalta kapitalistilta ja kasaavat »komeroihin» tai »ullakkohuoneisiin» 10—50 ja enemmänkin palkkatyöläisiä ompelukoneiden ääreen. Ja vihdoin, samoin kuin kaikkia koneita, jotka eivät ole kovin laajoja ja monijäsenisiä ja joita voidaan käyttää pienoismuodossa, käsityöläiset ja kotityöläiset omine perheineen tai ottamalla joitakin vieraita työläisiä käyttävät myös omia ompelukoneitaan.²⁷⁰⁾ Englannissa on todellisuudessa nykyisin suurimmaksi osaksi vallalla järjestelmä, jonka mukaan kapitalisti kokoaa suurehkon joukon ompelukoneita rakennuksiinsa ja jakaa sitten konetuotteet kotityöläisten armeijan edel-

²⁶⁸⁾ »Children's Employment Commission. 2nd Report», 1864, p. LXVII, № 406—409; p. 84, № 124; p. LXXIII, № 441; p. 68, № 6; p. 84, № 126; p. 78, № 85; p. 76, № 69; p. LXXII, № 438.

²⁶⁹⁾ »Työhuoneista maksettava vuokra näyttää olevan se, joka asian — etenkin pääkaupungeissa — viime kädessä ratkaisee. Vanha tapa antaa työtä pienille työntekijöille ja perheille on siis juuri pääkaupungeissa säilynyt kauimmin ja siellä se on taas ensinnä otettu käyttöön.» (Mt., s. 83, n:o 123.) Viimeinen lause tarkoittaa yksinomaan jalkineiteollisuutta.

²⁷⁰⁾ Hansikasteollisuudessa ym., joissa työläisten asemaa voi tuskin erottaa pauperin asemasta, ei tätä tavata.

leen jalostettaviksi.²⁷¹⁾ Siirtymismuotojen kirjavuus ei kuitenkaan voi peittää pyrkimystä varsinaiseen tehdasteollisuuteen. Tätä pyrkimystä edistää itse ompelukoneen luonne, sen monipuolinen käyttökelpoisuus, se kun sysää yhdistämään aikaisemmin erillään olleet liikkeenhaarat samaan rakennukseen ja saman pääoman käskyvällä alaisiksi; lisäksi se seikka, että edelläkäypä neulatyö ja muutamat muut toimet voidaan sopivimmin suorittaa siinä paikassa, missä kone on; ja lopuksi niiden käsityöläisten ja kotityöläisten välttämätön pakkoluovutus, jotka tekevät työtä omilla koneillaan. Tämän kohtalon alaisiksi he ovat jo osaksi joutuneetkin. Ompelukoneisiin sijoitetun pääoman yhä kasvava määrä²⁷²⁾ kiihottaa tuotantoa ja synnyttää markkinoilla seisahduksia, jotka antavat kotityöläisille kehottavan merkin koneiden myymiseen. Itse sellaisien koneiden liikatuotanto pakottaa niiden myyntihaluisia tuottajia lainaamaan niitä viikkovuokraa vastaan ja synnyttää siten pienille koneenomistajille tuhoisan kilpailun.²⁷³⁾ Koneiden rakenteen yhäti jatkuva muuttelu ja hinnan halventaminen vähentävät nekin alituisesti vanhojen koneiden arvoa, ja niitä voivat voittoa tuottavasti käyttää vain suurkapitalistit ostettuaan niitä pilahinnoilla suurin määrin. Viimein ihmisen korvaaminen höyrykoneella synnyttää tässä niin kuin kaikissa muissakin sellaisissa kumousprosesseissa loppuratkaisun. Aluksi höyryvoiman käyttämisessä on puhtaasti teknisiä vaikeuksia, kuten koneiden tärinä, vaikeus hallita niiden nopeutta, keveiden koneiden nopea turmeltuminen yms., kaikki esteitä, joita voittamaan kokemus pianikin opettaa.²⁷⁴⁾ Kun toisaalta useiden työ-koneiden keskittäminen suuriksi manufaktuureiksi johtaa höyryvoiman käyttämiseen, niin toisaalta höyryn ja ihmislihasten kilpailu jouduttaa työläisten ja työkoneiden keskittämistä suuriin tehtaisiin. Niinpä esim. Englannissa »wearing apparel'ien» suurella tuotantoalalla, samoin kuin useimmissa muissakin työhaaroissa, manufaktuuri, käsityö ja kotityö ovat nykyisin muuttumaisillaan tehdastyöksi, sitten kun kaikki nuo muodot, jotka suurteollisuuden vaikutuksesta olivat kokonaan muuttuneet, hajaantuneet ja vääristyneet, olivat jo aikoja sitten jälleen herättäneet eloon kaikki tehdasjärjestelmän suuret epäkohdat,

²⁷¹⁾ »Children's Employment Commission. 2nd Report», 1864, p. 83, № 122.

²⁷²⁾ Yksistään tukkukauppaa varten harjoitetussa Leicesterin saapas- ja kenkäteollisuudessa oli jo vuonna 1864 käytännössä 800 ompelukonetta.

²⁷³⁾ »Children's Employment Commission. 2nd Report», 1864, p. 84, № 124.

²⁷⁴⁾ Niin oli laita sotilaspukuvarastossa Lontoon Pimlicoossa, Tillien ja Hendersonin paitatehtaassa Londonderryssä, toiminimi Taitin vaatetehtaassa Limerickissa, jossa käytetään 1200 »kättä».

vieläpä kehittäneet ne äärimmäisyyksiin saakka ilman myönteisiä kehittymomenteja.²⁷⁵⁾

Tätä luontoperäisesti tapahtuvaa teollista kumousta joudut-
taa keinotekoisesti tehdaslakien ulottaminen kaikkiin teolli-
suudenhaaroihin, joissa käytetään naisia, nuoria henkilöitä ja
lapsia. Kun työpäivän pituus, lepoajat, työn alkamis- ja päät-
tämishetket määrätään pakkolailla, kun pannaan toimeen las-
ten vuorottelujärjestelmä ja suljetaan kokonaan pois työstä
määrättyä ikää nuoremmat lapset jne., niin se vaatii toisaalta
enemmän koneita²⁷⁶⁾ ja liikevoimaksi höyryn lihasvoiman si-
jaan.²⁷⁷⁾ Jotta toisaalta voitettaisiin tilavuudessa se, mikä
menetetään ajassa, laajennetaan yhteisesti käytettyjen tuotanto-
välineiden kokoa, uuneja, rakennuksia ym., sanalla sanoen
keskitetään yhä enemmän tuotantovälineitä ja vastaavassa mää-
rässä kootaan yhteen paikkaan enemmän työläisiä. Joka kerta
kun manufaktuuria uhkaa tehdaslain käyttö, toistuu kiihkeästi
ja yhä uudestaan itse asiassa sama vastaväite: on sijoitettava
enemmän pääomaa, jotta voitaisiin tehdaslain alaisenakin pitää
liike entisessä koossaan. Mitä taas tulee manufaktuuriin ja koti-
työn välimuotoihin ja itse kotityöhön, niin niiltä katoaa pohja
samalla kun pannaan rajat työpäivälle ja lastentyölle. Halpa-
hintaisten työvoimien rajaton riistäminen on niiden kilpailu-
kykyisyyden ainoa perusta.

Tehdasliikkeen olennaisena ehtona, etenkin silloin kun sen
työpäivä on lailla säännöstelty, on normaali vakuus tuloksesta,
ts. siitä, että tietynä ajanosana voidaan tuottaa tietty määrä
tavaraa tai saada aikaan tietty tulos. Säännöstellyn työpäivän
lailliset lepoajat edellyttävät sitä paitsi, että työ voidaan äkil-
lisesti ja aika ajoin keskeyttää tuotantoprosessissa olevan tava-
ran vahingoittumatta. Tämä vakuus tuloksista ja työn keskeyt-
tämismahdollisuus voidaan luonnollisesti helpommin saavuttaa

²⁷⁵⁾ »Tendensi tehdasjärjestelmään.» (»Children's Employment Commission. 2nd Report», 1864, p. LXVII.) »Koko liike on tätä nykyä muuttumistilassa ja siinä tapah-
tuu samanlainen muutos kuin pitsiteollisuudessa, kutomisessa ym.» (Mt., n:o 405.)
»Täydellinen kumous.» (Mt., s. XLVI, n:o 318.) Lastentyökomitean aikana 1840 oli
sukankudonta vielä käsityötä. Vuoden 1846 jälkeen on otettu käyttöön useita koneita,
joita nyt käytetään höyryllä. Englannin sukankutomaisissa työskentelevien henkilöi-
den koko lukumäärä oli 1862 noin 120 000 henkilöä molempaa sukupuolta ja kaiken-
ikäisiä 3-vuotiaasta alkaen. Niistä oli kuitenkin parlamentin helmikuun 11 päivän »re-
turn'in»¹³⁷ mukaan vuonna 1862 vain 4063 tehdaslain alaisia.

²⁷⁶⁾ Niinpä esim. savenvalusta toiminimi Cochran »Britannia Pottery, Glasgow
kertoo seuraavaa: »Pitäksemme yllä tuotantotasoaamme olemme menneet hyvin pit-
källe sellaisten koneiden käyttöön ottamisessa, joita hoidetaan ammattitaidotto-
malla työllä, ja joka päivä tulemme yhä enemmän vakuuttuneiksi siitä, että siten voim-
e tuottaa suuremmat määrät kuin vanhan menettelytavan vallitessa.» (»Reports of
Insp. of Fact. for 31st October 1865», p. 13.) »Tehdaslain seurauksena on, että koneita
otetaan yhä enemmän käyttöön.» (Mt., s. 13, 14.)

²⁷⁷⁾ Niinpä tehdaslain voimaan astumisen jälkeen savenvalussa lisääntyivät suu-
resti power jiggers [höyrymuovauspyörät] handmoved jiggers'ien [käsimuovauspyö-
rien] asemesta.

puhtaasti koneellisissa töissä kuin niissä, missä kemiallisilla ja fyysikaalisilla prosesseilla on merkitystä, niin kuin esim. savenvalussa, valkaisuaitoksissa, värjäämöissä, leipomoissa ja useimmissa metallitehtaissa. Kun rajoittamaton työaika, yötyö ja vapaa valta tuhota ihmisiä saavat jatkaa vanhaan tapaan, pidetään jokaista luontoperäistä estettä piankin tuotannon ikuisena »luonnonrajana». Mikään myrky ei hävitä syöpäläisiä varmemmin kuin tehdaslaki hävittää sellaiset »luonnonrajat». Kukaan ei huutanut saviteollisuusherroja äänekkäämmin »mahdottomuuksista». Vuonna 1864 heidät määrättiin tehdaslain alaisiksi, ja 16 kuukautta myöhemmin kaikki mahdottomuudet olivat jo kadonneet.

Tehdaslain aiheuttamat »parannetut taikinan (slip) valmistusmenetelmät, ts. sen valmistaminen painamalla haihduttamisen asemesta, uusirakenteiset kuivausuunit polttamatonta tavaraa varten ym. ovat hyvin tärkeitä tapahtumia savenvalutaidossa ja ovat niin suuri edistysaskel, ettei edellinen vuosisata voi sellaista osoittaa. Uunien lämpö määrää on huomattavasti vähennetty samalla kun hiilen käyttö on vähentynyt mutta vaikutus tavaraan tullut nopeammaksi.»²⁷⁸⁾

Kaikista ennustuksista huolimatta eivät savitavaroiden kustannukset nousseet, mutta kylläkin tuotteiden määrä, niin että 12 kuukautena — joulukuusta 1864 joulukuuhun 1865 — niitä vietiin maasta 138 628 punnan arvosta enemmän kuin kolmena edellisenä vuotena keskimäärin. Tulitikkujen valmistuksessa pidettiin luonnonlakina, että poikien oli jopa päivällistä nieleskellessäänkin kastettava tikkuja lämpimään fosforiseokseen, jonka myrkyllinen höyry nousi heidän kasvoihinsa. Tehdessään välttämättömäksi ajan säästämisen tehdaslaki (1864) pakotti keksimään »dipping machine'n» (kastamiskoneen), jonka höyryt eivät päässeet työmieheen.²⁷⁹⁾ Samoin nytkin väitetään, että niissä pitsimanufaktuureissa, jotka eivät vielä ole tehdaslain alaisia, ruoka-ajat eivät muka voi olla säännöllisiä, koska eri pitsiaineet tarvitsevat kuivuakseen eripituiset ajat vaihdellen 3 minuutista 1 tuntiin ja enemmänkin. Tähän »lastentyökomisios» jäsenet vastaavat:

»Olosuhteet ovat samat kuin tapettitehtaissa. Muutamat tämän alan päätehtailijat vakuuttivat innokkaasti, että käytettävät aineet olivat luonteeltaan sellaisia ja niiden läpäisemät prosessit niin erilaisia, etteivät ne ilman suurta vahinkoa sallineet työn äkillistä seisahduttamista ruoka-ajoiksi... Tehdaslakien vaikutusalueen laajentamista koskevan lain» (1864) »kuudennen osaston kuudes artikla myönsi heille aikaa kahdeksantoista

²⁷⁸⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1865», p. 96, 127.

²⁷⁹⁾ Tämän ja muiden koneiden käytäntöön otto tulitikkuteollisuudessa on yhdessä ainoassa piirissä poistanut 230 nuorta henkilöä, joiden sijaan on otettu 32 14—17-vuotista poikaa ja tyttöä. Tätä työläisten säästämistä edisti vielä enemmän vuonna 1865 höyryvoiman käytäntöön ottaminen.

kuukautta lain julkaisemispäivästä, jonka kuluttua heidän täytyi mukautua tehdaslain määräämiin lepoaikoihin.»²⁸⁰⁾

Tuskin laki oli saanut parlamentin vahvistuksen, kun herrat tehtailijat keksivät, että

»niitä epäkohtia, joita me tehdaslain toimeenpanosta odotimme, ei ole tapahtunutkaan. Meistä tuotanto ei tunnu millään tavoin lamaan tunteen. Todella me tuotamme enemmän samassa ajassa.»²⁸¹⁾

Näemme siis, että Englannin parlamentti, jota varmaan-kaan ei kukaan voi syyttää nerokkuudesta, on kokemuksesta tullut siihen vakaumukseen, että pakkolaki voi yksinkertaisesti määrätä olemattomiksi kaikki ns. luonnonrajat, jotka muka kohtavat tuotantoa, kun työpäivää rajoitetaan ja säännöstellään. Kun tehdaslaki pannaan voimaan jollakin teollisuudenalalla, niin määrätään 6—18 kuukauden aika, jonka kuluessa tehtailijain asia on poistaa tekniset esteet. Mirabeau sanoo: »Impossible? Ne me dites jamais ce bête de mot!» [»Mahdotonta? Älkää minulle koskaan lausuko tuota typerää sanaa!»] pitävät paikkansa etenkin uudenaikaiseen teknologiaan nähden. Mutta kun tehdaslaki kypsyttää ikään kuin taimilavassa niitä aineellisia edellytyksiä, jotka ovat tarpeellisia manufaktuuriliikkeen muuttumiselle tehdasliikkeeksi, se jouduttaa samalla pikkumestarien häviötä ja pääoman keskittymistä tekemällä välttämättömäksi kiinnitettyjen pääomien suurentamisen.»²⁸²⁾

Paitsi puhtaasti teknisiä ja teknisesti poistettavissa olevia esteitä, työpäivän säännöstelyllä on voitettavana vaikeuksia itse työläisten säännöttömissä tavoissakin, etenkin siellä, missä kappalepalkka on käytännössä ja missä jonkin päivän- tai viikonosan joutilaisuus voidaan korvata tekemällä jalestäpäin ylityötä tai yötyötä, mikä tavallisesti raaistaa täysi-ikäisen työläisen ja suorastaan tuhoaa hänen alaikäiset ja naispuoliset toverinsa.»²⁸³⁾ Joskin tämä säännöttömyys työvoiman käyttämisessä on ikävyyttävänä, yksitoikkoisen ja kiduttavan työn luontoperäistä, raakaa vastustamista, se johtuu kuitenkin verratto-

²⁸⁰⁾ »Children's Employment Commission. 2nd Report», 1864, p. IX, № 50.

²⁸¹⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1865», p. 22.

²⁸²⁾ »Noita parannuksia... ei voida toimeenpanna useissa vanhoissa liikkeissä sijoittamatta niin suuria pääomia, että ne menevät yli nykyisten omistajien varojen... Ohimenevä hajaannustila seuraa välttämättömästi tehdaslakien toimeenpanemista. Tämän hajaannuksen laajuus on suoraan verrannollinen tehdaslaille korjattavien epäkohtien suuruuteen.» (Mt., s. 96, 97.)

²⁸³⁾ Esm. masuuneissa »pidennetään yleensä viikon lopulla suuresti työaikaa sen takia, että työläisillä on tapana pitää vapaamaanantaita ja osittain tai kokonaan vielä tiistaitakin». (»Children's Employment Commission. 3rd Report», p. VI.) (»Pienillä työnantajilla on yleensä hyvin epäsäännöllinen työaika. He hukkaavat 2 tai 3 päivää ja sitten tekevät työtä yöt läpeensä saadakseen hukatun ajan takaisin... He käyttävät aina omia lapsiaan, jos heillä niitä on.» (Mt., s. VII.) »Säännöttömyyttä työhön tullessa edistää mahdollisuus ja tapa korvata tämä tekemällä ylityötä.» (Mt., s. XVIII.) »Suunnaton ajan hukka Birminghamissa... käydä osa aikaa joutilaana, raataa loput.» (Mt., s. XI.)

masti suuremmassa määrin itse tuotannon anarkiasta, joka taas puolestaan edellyttää työvoiman hillitöntä riistoa pääoman taholta. Teollisuuden kierrosjakson yleisten ajoittaisten muutosten ja jokaisella tuotannonalalla tapahtuvien erikoisten markkinaheilahtelujen ohella on otettava huomioon etenkin ns. sesongit ja suurten, nopeasti suoritettavien tilausten äkillisyys, eikä sitä paitsi ole väliä, riippuvatko nämä sesonkityöt suotuisien vuodenaikojen mukaisesta jaksoittaisuudesta laivaliikenteessä vai muodista. Äkilliset tilaukset tulevat rautateiden ja sähkösanomalaitoksen mukana yhä yleisimmiksi.

»Rautatieverkon laajeneminen kautta maan», esim. eräs Lontoon tehtailija sanoo, »on edistänyt suuresti tapaa käyttää lyhytaikaisia tilauksia. Ostajat tulevat nyt Glasgowista, Manchesterista ja Edinburghista kerran kahdessa viikossa tukkuostoksille Cityn suurliikkeisiin, joille me valmistamme tavaraa. He tekevät tilauksia, jotka on heti suoritettava, sen sijaan että ostaisivat varastosta, niin kuin aikaisemmin oli tapana. Ennen saatoimme aina hiljaisina aikoina tehdä jo etukäteen työtä tulevan sesongin kysyntää varten, mutta nyt ei kukaan voi sanoa edeltäpäin, mitä silloin kysytään.»²⁶⁴)

Tehtaissa ja manufaktuureissa, jotka eivät vielä ole tehdaslain alaisia, tehdään aika ajoin ns. sesongin aikana pelottavassa määrin ylityötä, joka äkillisten tilausten takia tapahtuu sysäyksittäin. Tehtaiden, manufaktuurien ja tavaratalojen ulko-osastoissa, kotityössä, joka muutoin on ihan epäsäännöllistä ja raaka-aineen ja tilausten suhteen kokonaan riippuu kapitalistin mielihoiteista, koska häntä ei tässä hillitse mikään rakennusten, koneiden yms. tuottavassa käytössä pitämisen tarve ja koska hän ei tässä pane alttiiksi muuta kuin itse työläisen nahkan, tuossa kotityössä kasvatetaan siten järjestelmällisesti alati käytettävissä olevaa teollisuuden vara-armeijaa, jota toisena vuodenosana harventaa epäinhimillinen työpakko, toisena köyhentää työnpuute.

»Työnantajat», lastentyökomitea sanoo, »käyttävät hyväkseen kotityön tavallista epäsäännöllisyyttä teettäen sitä, milloin lisätyö on tarpeellista, kello 11:een, 12:een ja 2:een yöllä, tai niin kuin yleinen lauseparsi kuuluu vuorokauden kaikkina tunteina, ja kaikki tämä huoneistossa, jossa haju on niin voimakas, että se voisi paiskata teidät maahan' (the stench is enough to knock you down). Te ehkä menette ovelle saakka ja avaatte sen, mutta vetäydytte kauhistuen takaisin menemättä pitemmälle.»²⁶⁵) »Ne ovat hupaisia veikkoja, nuo meidän työnantajamme, sanoi eräs kuulusteltu todistaja, muuan suutari, »he luulevat, ettei pojalle ole mitään haittaa siitä, jos häntä puoli vuotta rääkätään, niin että henki on mennä, ja toinen puoli vuotta pakotetaan melkein lorvailemaan.»²⁶⁶)

²⁶⁴) »Children's Employment Commission. 4th Report», p. XXXII. »Rautatieverkon laajenemisen sanotaan olevan suurena syynä nopeasti täytettävien tilausten tekemiseen ja sitä seuraavaan hutiloimiseen, ruoka-aikojen laiminlyömiseen ja ylityöhön.» (Mt., s. XXXI.)

²⁶⁵) »Children's Employment Commission. 4th Report», p. XXXV, № 235, № 237.

²⁶⁶) Mt., s. 127, n:o 56.

Samoin kuin teknisiä esteitä, samoin näitäkin ns. »liiketotumuksia» (»usages which have grown with the growth of trades») ovat asianosaiset kapitalistit sanoneet ja sanovat tuotannon »luonnonrajoituksiksi»: tämä sanonta oli puuvillalordien mielihuuto silloin, kun heitä alettiin uhata tehdaslailla. Vaikka heidän teollisuutensa on enemmän kuin mikään muu riippuvainen maailmanmarkkinoista ja siis laivaliikenteestä, kokemus osoitti kuitenkin heidän valehtelevan. Sen jälkeen englantilaiset ammattientarkastajat pitävät kaikkia »liike-esteitä» tyhjänpäiväisinä tekosyinä.²⁸⁷⁾ Lastentyökomitean tunnontarkat tutkimukset osoittavat, että muutamissa teollisuudenhaaroissa työpäivän säännöstely jakaisi vain tasaisemmin jo siihen saakka käytetyn työn pitkin koko vuotta,²⁸⁸⁾ että se olisi ensimmäinen järjellinen toimenpide, jolla murhaavia, sisällyksettömiä ja sellaisinaan suurteollisuusjärjestelmään soveltumattomia muodin perhosoikkuja voitaisiin hillitä,²⁸⁹⁾ että valtameriliikenteen ja yleensä kulkuneuvojen kehitys on vienyt sesonkityöltä sen varsinaisen teknisen pohjan²⁹⁰⁾ ja että lisärakennukset, lisäkoneet, työntekijöiden lukumäärän lisääminen²⁹¹⁾ ja itsestään syntyvä kaikkien näiden muutosten vastavaikutus suurkaupan järjestelmässä tulevat poistamaan muut epäkohdat, joiden valvonta muka ei ole mahdollista.²⁹²⁾ Mutta niin kuin pääomanedustajat

²⁸⁷⁾ »Muistan, että tehtaanherrojen mielitodisteita 1832 ja 1833 oli muka siitä johtunut liiketappio, ettei voitu ajoissa suorittaa laivaustillauksia. Mitään yhtä vaikeuttavaa ei nyt enää voida esittää samasta asiasta, kun höyry on tehnyt kaikki matkat puolta lyhemmiksi ja liikenne on sen mukaan aivan uudestaan järjestetty. Sillä kiertää kun tätä todistelua käytännössä koeteltiin, se ei onnistunut, ja nyt kävisi varmasti samoin, jos sitä taas koetettaisiin.» (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1862», p. 54, 55.)

²⁸⁸⁾ »Children's Employment Commission. 3rd Report», p. XVIII, № 118.

²⁸⁹⁾ John Bellers huomautti jo 1699: »Muotien epävakaisuus lisää välttämättömästi köyhien lukumäärää. Se tuo muuassaan kaksi suurta epäkohtaa: 1. kisällit ovat surkuteltavassa asemassa talvella työnpuutteen takia, kun sikkikauppiat ja kutojamestarit eivät uskalla käyttää pääomaansa antaakseen kisälleille työtä ennen kuin tulee kevät ja he tietävät, mikä tulee muotiin; 2. keväällä ei ole kisällejä riittämiin saakka, vaan tehtailijan täytyy ottaa paljon oppipoikia, jotta he voisivat neljännes- tai puolessa vuodessa tyydyttää kuningaskunnan tarpeet. Se vie työväen aurankurjesta, riistää maanviljelykseltä työvoiman ja täyttää kaupungit kerjäläisillä sekä tapaa talvella nälkään ne, jotka häpeävät kerjätä.» (»Essays about the Poor, Manufactures etc.», p. 9.)

²⁹⁰⁾ »Children's Employment Commission. 5th Report», p. 171, № 34.

²⁹¹⁾ Niinpä esim. Bradfordin vientikauppiat sanovat todistuksessaan: »Näissä oloissa on selvää, ettei poikia tarvitse pitää tavarataloissa työssä kauempaa kuin kello 8:sta aamulla kello 7:ään tai 7½:een illalla. Kysymys on vain lisäkustannuksista ja lisätyöläisistä. (Poikien ei tarvitsisi työskennellä niin myöhään yöhön, jolleivät muuttamat työnantajat olisi niin voitonhimoisia; lisäkone maksaa vain 16 tai 18 punttaa)... Kaikkiin vaikeuksiin ovat suureksi osaksi syynä epätydyttävät laitteet ja tilanpuute.» (Mt., s. 171, n:o 35, 36 ja 38.)

²⁹²⁾ Mt. Eräs lontoolainen tehtailija, joka muuten pitää työpäivän pakollista säännöstelyä suojelukeinona työläisille tehtailijoita vastaan ja tehtailijoille taas tukukauppiaita vastaan, lausuu: »Meidän liikettämme painostavat laivaajat, jotka esim. tahtovat lähettää tavaran purjelaivalla; he tahtovat olla määrättyllä hetkellä asianomaisessa paikassa ja samalla pistävät taskuunsa erotuksen purje- ja höyrylaivaramaksun välillä tai valitsevat kahdesta höyrylaivasta aikaisemmin lähtevän säiläksien ulkomaan markkinoille ennen kilpailijaansa.»

ovat useat kerrat vakuuttaneet, pääoma mukautuu sellaiseen kumoukseen »ainoastaan parlamentin säätämän yleisen lain pakotuksesta»,²⁹³⁾ jonka kautta työpäivä säännöstellään.

**9. TEHDASLAINSÄÄDÄNTÖ. (TERVEYTTÄ
JA KASVATUSTA KOSKEVAT MÄÄRÄYKSET.)
SEN YLEISTÄMINEN ENGLANNISSA**

Tehdaslainsäädäntö, tämä yhteiskunnan ensimmäinen tietoinen ja suunnitelmanmukainen puuttuminen tuotantoprosessinsa luontoperäiseen muotoon, on, kuten olemme nähneet, yhtä hyvin suurteollisuuden välttämätön tuote kuin puuvillalanka, selfaktorit ja sähkölennätin. Ennen kuin siirrymme esittämään sen yleistämistä Englannissa, on vielä lyhyesti mainittava muutamista Englannin tehdaslain säännöksistä, jotka eivät koske työpäivän tuntimäärää.

Puhumattakaan sanamuodosta, joka tekee kapitalisteille helpommaksi kiertää tehdaslakeja, terveysoloja koskevat säännökset ovat ylen laihat ja rajoittuvat oikeastaan määräyksiin seinien valkaisemisesta ja muutamiin muihin puhtaussääntöihin, tuulettamiseen ja vaarallisilta koneilta suojelemiseen. Palaamme kolmannessa kirjassa tehtailijoiden kiihkomieliseen taisteluun sitä säännöstä vastaan, jossa heille määrätään hiukan kuluja työläisten käsien ja jalkojen suojelemiseksi. Tässä pitää taas loistavasti paikkansa vapaakaupan uskonkappale, että yhteiskunnassa, jossa edut ovat vastakkaiset, jokainen edistää yhteistä hyvää omaa etuaan tavoittelemalla. Yksi esimerkki riittää. Tunnettua on, että kahdenkymmenen viime vuoden kuluessa pellavateollisuus ja sen mukana scutching mills (tehtaat, joissa pellava nuijitaan ja murretaan) ovat Irlannissa suuresti lisääntyneet. Siellä oli 1864 lähes 1800 tällaista mills. Syksyllä ja talvella irrotetaan säännöllisesti peltotöistä syöttämään scutching mills'ien valssilaitoksia pellavalla pääasiassa koneisiin tottumatonta väkeä, nuoria henkilöitä ja naisia, läheisten pienvuokraajien poikia, tyttäriä ja vaimoja. Tapaturmat ovat sekä lukumäärältään että vakavuudeltaan vertaansa vailla koneiden koko historiassa. Yhdessä ainoassa scutching mill'issa Kildinanissa (Corkin lähellä) laskettiin 1852—1856 olleen kuusi kuolemantapausta ja 60 pahaa jäsenen silpoutumista, jotka kaikki olisi voitu välttää mitä yksinkertaisimmilla muutaman šillingin hintaisilla laitteilla. Tri W. White, Downpatrickin tehtai-

²⁹³⁾ »Tämä voitaisiin estää», sanoo eräs tehtailija, »laajentamalla tuotantoa parlamentin yleisen lain painostuksen alla.» (Mt., s. X, n:o 38.)

den certifying surgeon [tarkastuslääkäri] ilmoitti virallisessa tiedonannossaan 16. joulukuuta 1865:

»Tapaturmat scutching mills'eissa ovat kauhistuttavia. Useissa tapauksissa repeytyy irti neljäs osa ruumiista. Tavallinen seuraus tapaturmista: kuolema tai työkyvytön ja tuskallinen tulevaisuus. Tehtaiden lisääntyminen tässä maassa tulee tietysti lisäämään näitä kauhistuttavia tuloksia. Olen vakuuttunut siitä, että scutching mills'ien saattaminen soveliaaseen valtion valvontaan voi ehkäistä suuria ruumiin ja hengen uhreja.»²⁹⁴⁾

Mikä olisikaan kapitalistiselle tuotantotavalle kuvaavampaa kuin se, että tämä tuotantotapa on pakotettava valtion lain voimin pitämään huolta yksinkertaisimmistakin puhtautta ja terveyttä koskevista laitteista?

»Vuoden 1864 tehdaslaki valkaisi ja puhdisti yli 200 työpajaa savenvallussa, sitten kun sellainen toimitus oli ollut tekemättä 20 vuotta tai kokonaan (tämä on pääoman 'pidättyväisyyttä') paikoissa, missä 27 878 työläistä on työssä ja on tähän saakka saanut hengittää liian pitkän päivä- ja yötyönsä aikana myrkyllistä ilmaa, jonka takia tämä muuten verraten siedettävä työ aiheutti jatkuvasti sairautta ja kuolemaa. Laki on pakottanut lisäämään suuresti tuulettamisvälineitä.»²⁹⁵⁾

Samalla tämä osa tehdaslakia osoittaa selvästi, kuinka kapitalistinen tuotantotapa on olemukseltaan sellaista, että se tekee mahdottomiksi kaikki järkipäiset parannukset, jotka vain tähtäävät määrättyä kohtaa pitämälle. Moneen kertaan on jo mainittu, että englantilaiset lääkärit selittävät yksimielisesti, että 500 kuutiojalkaa ilmaa henkeä kohti on tuskin riittävä vähin määrä jatkuvassa työssä. No niin! Kun tehdaslaki jouduttaa epäsuorasti kaikilla pakkomääräyksillään pienten työpajojen muuttumista tehtaiksi ja siten puuttuu epäsuorasti pikkukapitalistien omistusoikeuteen ja takaa suurille yksinoikeuden, niin laissa kutakin työläistä kohden määrätyn ilmatilavuuden turvaaminen pakkoluovuttaisi tuhansittain pieniä pääoman omistajia yhdellä iskulla! Se koskettaisi kapitalistisen tuotantotavan juuriin, ts. pääoman itselisyäkseen työvoimaa »vapaaasti» ostamalla ja kuluttamalla, olipa tämä pääoma suuri tai pieni. Nämä 500 kuutiojalkaa ilmaa vievät siis tehdaslainsäädännöltä kaiken merkityksen. Terveysviranomaiset, teolliset tutkimuskomissiot ja ammattientarkastajat muistuttavat yhä uudestaan noiden 500 kuutiojalan välttämättömyydestä ja siitä, että on mahdotonta saada pääoma suostumaan niihin. He selittävät täten todellisuudessa keuhkotaudin ja muut työstä johtuvat keuhkosairaudet pääoman elinehdoksi.²⁹⁶⁾

²⁹⁴⁾ »Children's Employment Commission. 5th Report», p. XV, № 72 sqq.

²⁹⁵⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1865», p. 127.

²⁹⁶⁾ Kokemuksesta on voitu huomata, että tavallinen terve ihminen kuluttaa jokaisella keskivahvalla henkäyksellä noin 25 kuutiotaunmaa ilmaa ja että hän hengittää minuutissa noin 20 kertaa. Ihmisen ilmankulutus 24 tunnissa olisi siis noin 720 000

Niin viheliäisiltä kuin tehdaslain kasvatuspykälät kokonaisuudessaan katsottuina näyttävätkin, niissä julistettiin kuitenkin alkeisopetus työn pakolliseksi ehdoksi.²⁹⁷⁾ Niiden menestys todisti ensiksikin mahdolliseksi opetuksen ja voimistelun yhdistämisen²⁹⁸⁾ ruumiilliseen työhön, ja siis myös ruumiillisen työn yhdistämisen opetukseen ja voimisteluun. Ammattientarkastajat havaitsivat pian opettajia kuulustellessaan, että tehdaslapsot oppivat aivan yhtä paljon ja usein enemmänkin kuin säännöllisesti koko päivän koulua käyvät lapset, vaikka he saavatkin vain puolet koululaisten opetuksesta.

»Asia on yksinkertainen. Ne jotka ovat vain puoli päivää koulussa, ovat aina reippaita ja melkein aina kykeneviä ja halukkaita saamaan oppia. Puoleksi työtä ja puoleksi koulua -järjestelmä tekee kummankin näistä toimista levoksi ja virkistykseksi toisen jälkeen ja siis lapselle paljoa miellyttävämmäksi kuin jommankumman keskeytymätön jatkuminen. Poika joka aamuvarhaisesta istuu koulussa ja vielä kuumalla ilmalla, ei voi mitenkään kilpailla toisen kanssa, joka tulee työstään reippaana ja vilkkaana.»²⁹⁹⁾

Lisää todistuksia voi tavata Seniorin puheesta Edinburghin sosiologisessa kongressissa 1863. Hän todistaa siinä mm., että yksipuolinen, tuottamaton ja pidennetty korkeampien ja keskiluokkien lasten koulupäivä lisää opettajien työtä aivan hyödyttömästi, »hän kun ei ainoastaan tuhlaa lasten aikaa, terveyttä ja tarmoa aivan tuloksettomasti, vaan myös varmaksi vahingoksi heille».³⁰⁰⁾ Tehdasjärjestelmä synnytti, niin kuin Robert Owenin

kuutiotuunaa eli 416 kuutiojalkaa. Mutta me tiedämme, että kerran keuhkoihin vedetty ilma ei voi enää tehdä samaa tehtävää, ennen kuin se tulee puhdistetuksi luonnon suuressa tehtaassa. Valentinin ja Brunnerin kokeiden mukaan terve mies näyttää hengittävän keuhkoistaan noin 1300 kuutiotuunaa hiilihappoa tunnissa; tästä tulisi noin 8 unssia kiinteää hiiltä, minkä keuhkot 24 tunnissa erittävät. »Jokaista miestä kohti pitäisi olla vähintään 800 kuutiojalkaa.» (*Huxley* [*Lessons in Elementary Physiology*]. London 1866, p. 105.)

²⁹⁷⁾ Englannin tehdaslain mukaan vanhemmat eivät voi lähettää 14 vuotta nuorempia lapsiaan »tarkastuksenalaisiin» tehtaisiin hankkimatta heille samalla alkeisopetusta. Tehtailija on vastuussa lain noudattamisesta. »Tehdasopetus on pakollista ja se on työn ehtona.» (*Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1865*, p. 111.)

²⁹⁸⁾ Niistä edullisista seurauksista, mitä on ollut voimistelun (pojilla myös sotilasharjoitusten) yhdistämisestä tehtaaneläinten ja köyhäinkoululaisten pakolliseen opetukseen, ks. N. W. Seniorin puhetta National Association for the Promotion of Social Science -nimisen liiton 7. vuosikongressissa (*Report of Proceedings etc.*). London 1863, p. 63, 64) sekä ammattientarkastajien kertomusta 31. lokakuuta 1865, s. 118, 119, 120, 126 ja seur.

²⁹⁹⁾ »Report of Insp. of Fact. for 31st October 1865», p. 118. Eräs naiivi silkki-tehtailija lausuu »lastentyökomitean» jäsenille: »Olen aivan vakuuttunut siitä, että kunnollisten työläisten tuottamisen todellinen salaisuus on työn yhdistämisessä opetukseen varhaisesta lapsuudesta saakka. Luonnollisesti ei työ saa olla liian rasittavaa, ei vastenmielistä eikä epäterveellistä. Toivoisin, että omilla lapsillani olisi työtä ja leikkejä koulutyön vaihteluksi.» (*Children's Employment Commission. 5th Report*, p. 82, № 36.)

³⁰⁰⁾ Senior, National Association for the Promotion of Social Science -liiton 7. vuosikongressin julkaisussa »Report of Proceedings», s. 66. Kuinka suurteollisuus kumotessaan tiettyllä kehitystasellaan aineellisen tuotantotavan ja yhteiskunnalliset tuotantosuhteet tekee kumouksen myös päissä, sitä osoittaa vertaus N. W. Seniorin vuonna 1863 pitämän puheen ja hänen vuoden 1833 tehdaslakia vastaan pitämänsä filippiikin välillä tai mainitun kongressin mielipiteiden vertaaminen siihen seikkaan, että maaseudulla muutamissa osissa Englantia on vieläkin näkkäruokeman uhalla kielletty köyhiä vanhempia opettamasta lapsiaan. Niinpä esim. herra Snell kertoo olevan

teoksista voidaan yksityiskohdittain nähdä, siemenen tulevaisuuden kasvatukselle, joka kaikille määrättyä ikärajaa vanhemmille lapsille liittyy tuottavan työn opetukseen ja voimisteluun, ei ainoastaan keinona yhteiskunnallisen tuotannon lisäämiseksi, vaan myös ainoana keinona valmistaa kaikin puolin kehittyneitä ihmisiä.

Olemme nähneet, että suurteollisuus lakkauttaa teknisesti manufaktuurityönjaon ja siihen liittyvän tavan kiinnittää koko ihminen elinkaudekseen johonkin osasuoritukseen, samalla kun suurteollisuuden kapitalistisessa muodossa tuo työnjako uusiintuu vielä valtavampana: varsinaisissa tehtaissa sen kautta, että työläinen muuttuu osakoneen itsetietoiseksi lisäkkeeksi, kaikkialla muualla osaksi sen kautta, että silloin tällöin käytetään koneita ja konetyötä,³⁰¹⁾ osaksi siten, että otetaan käyttöön naisten, lasten ja ammattitaidottomien työ uutena työnjaon perusteena. Ristiriita manufaktuurityönjaon ja suurteollisuuden olemuksen välillä tunkeutuu väkivaltaisesti esille. Se ilmenee mm. siinä pelottavassa tosiasiaassa, että suurta osaa niistä lapsista, jotka uudenaikaisissa tehtaissa ja manufaktuureissa sidotaan varhaisimmasta iästään saakka yksinkertaisimpia tehtäviä suorittamaan, riistetään kautta vuosien heidän oppimattaan mitään sellaista työtä, joka tekisi heidät myöhemminkin käyttökelpoiksi vaikkapa vain tässä samassa manufaktuurissa tai tehtaassa. Esim. Englannin kirjapainoissa oppilaat siirtyivät ennen helpommista sisällyserikkompiin töihin, niin kuin vanhan manufaktuuri- tai käsityöjärjestelmän aikana. He kävivät opin ennen kuin heistä tuli valmiita painajia. Luku- ja kirjoitustaito oli kaikille käsityöläisille asetettu vaatimus. Kaiken tämän muutti painokone. Siinä tarvitaan kahta lajia työläisiä: täysi-ikäinen työmies, koneenhoitaja ja konepoikia, tavallisesti 11—17-vuotisia, joiden yksinomaisena toimenä on panna paperiarkki koneeseen ja ottaa siitä painettu arkki. He tekevät, etenkin Lontoossa, tätä kiduttavaa työtä 14, 15, 16 tuntia yhtämittaa muutamina viikonpäivinä ja usein 36 tuntia peräkkäin saaden vain

tavallista Somersetsshiressa, että kun köyhä pyytää seurakunnalta apua, hänet pakotetaan ottamaan lapsensa pois koulusta. Samoin Felthamin kirkkoherra Wollaston mainitsee tapauksia, jolloin eriltä perheitä kiellettiin kaikki avustus, »koska ne olivat panneet lapsensa kouluun».

³⁰¹⁾ Siellä missä ihmisvoimalla käytetyt käsityökoneet joutuvat kilpailemaan suoranaisesti tai välillisesti kehittyneempien ja siis koneellista käyttövoimaa vaativien koneiden kanssa, tapahtuu suuri muutos työläisessä, joka käyttää konetta. Alkuaan höyrykone korvasi tämän työläisen, nyt pitää korvata höyrykone. Jännitys ja voiman menetys tulevat siten tavattoman suureksi, etenkin alaikäisille, jotka on tuomittu tähän kidutukseen. Niinpä komission jäsen Longe havaitsi Coventryssa ja sen ympäristössä käytettävän 10—15-vuotisia poikia nauhakangaspuita kiertämään, puhumattaakaan nuoremmissa lapsista, joiden oli kierrettävä pienempikokoisia kangaspuita. »Se on erittäin vaivalloista työtä. Poika on vain höyryn korvaaja.» (»Children's Employment Commission. 5th Report», 1866, p. 114, № 6.) »Tämän orjuusjärjestelmän», joksi sitä virallisessa kertomuksessa sanotaan, tuhoisista seurauksista ks. mainittua lähettä.

2 tunnin ajan ruokailemiseen ja nukkumiseen!³⁰²⁾ Suurin osa heistä ei osaa lukea, ja he ovat yleensä aivan villiintyneitä, epänormaaleja olentoja.

»Heidän työhön totuttamiseksi ei tarvita minkäänlaista henkistä kasvatusta; heillä ei ole paljoakaan tilaisuutta taidon hankkimiseen ja vielä vähemmän henkiseen kehitykseen; heidän palkkansa, joka poikien palkaksi on tosin jokseenkin korkea, ei kasva samassa suhteessa kuin he itse varttuvat, ja suurimmalla osalla ei ole minkäänlaisia toiveita päästä koneenhoitajan parempituloiseen ja vastuunalaisempaan toimeen, sillä jokaisessa koneessa on vain yksi hoitaja, mutta 4 poikaa.»³⁰³⁾

Niin pian kuin he ovat tulleet liian vanhoiksi lapselliseen työhönsä, siis ainakin 17 ikävuodellaan, heidät erotetaan painoista. Heistä tulee rikollisuuden rekryyttejä. Muutamat yritykset hankkia heille työtä muualta raukenivat heidän tietämättömyytensä, raakuutensa ja ruumiillisen sekä henkisen rapiotilansa takia.

Se mitä on sanottu manufaktuurityönjaosta työpajassa, pitää paikkansa myös työnjaosta yhteiskunnassa. Niin kauan kuin käsityö ja manufaktuuri ovat yhteiskunnallisen tuotannon yleisenä perustana, on tuottajan alistaminen yhden yksinomaisen tuotannonhaaran palvelukseen, hänen alkuperäisen moninaisen toimintansa silpominen³⁰⁴⁾ kehitysaskel, jota ei voida välttää. Sillä pohjalla kukin erillinen tuotannonhaara saavuttaa kokemuksen tietä vastaavan teknisen rakenteensa, täydentää sitä vähitellen ja kiteyttää sen nopeasti niin pian kuin on saavuttanut määrätyn kypsyyssasteen. Siellä täällä synnyttää vaihtelua paitsi uusi, kaupan avulla saatu työaine myös työkalun vähittäinen muuttuminen. Kun kerran on päästy kokemuksta vastaavaan työkalun muotoon, luutuu sekin, kuten sen usein vuosituhansia kestänyt siirtyminen sukupolvesta toiseen osoittaa. Kuvaavaa on, että aina 1700-luvulle saakka eri ammatteja nimitettiin »mysterioiksi» (mystères, salaisuudet), joiden syvyyksiin saattoi tunkeutua vain se, joka kokemuksen kautta ja ammattinsa takia oli päässyt perehtymään niihin.³⁰⁵⁾ Suurteollisuus repi rikki sen

³⁰²⁾ »Children's Employment Commission. 5th Report», 1866, p. 3, № 24.

³⁰³⁾ Mt., s. 7, n:o 60.

³⁰⁴⁾ »Tilastollisen kertomuksen mukaan muutamain paikoin Ylä-Scotlannissa... monet lammaspaimenet ja cottiers (torpparit) kävivät vaimoineen ja lapsineen kengissä, jotka he olivat itse tehneet parkitsemastaan nahkasta, vaatteissa, joihin ei ollut koskenut kenenkään muun käsi kuin heidän omansa, joiden aineet he itse olivat lampaista kerinneet tai joita varten he itse olivat peltavaa kasvattaneet. Vaatteiden valmistamiseen käytettiin tuskin mitään ostettuja tavaroita lukuun ottamatta naskalia, neulaa, sormustinta ja muutamia harvoja kutomiseen käytettyjä rautavälineitä. Naiset hankkivat itse värit puista, pensaista, yrteistä jne.» (*Dugald Stewart*, »Works», ed. Hamilton, vol. VIII, p. 327—328.)

³⁰⁵⁾ Étienne Boileau'n kuuluisassa »Livre des métiers» määrätään mm., että kisälän on mestariksi siirtyessään vannottava »rakastavansa veljellisesti ammattiveljiään, auttavansa heitä, olevansa vapaaehtoisesti ilmaisematta ammattisalaisuuksia. Koko ammattikuntansa etujen nimessä hänen täytyi vannoa myös olevansa omaa tavaransa suositellessaankin huomauttamatta toisten tuotteissa olevista vioista.»

hunnun, joka peitti ihmisiltä heidän oman yhteiskunnallisen tuotantoprosessinsa tehden luontoperäisesti erillään olevat tuotantohaarat arvoitukseksi toisilleen ja jopa kuhunkin haaraan perehtyneellekin. Suurteollisuuden periaate — hajottaa kukin tuotantoprosessi sellaisenaan ja ihmiskädestä ensinkään välittämättä perustaviin alkeisiinsa — loi aivan uudenaikaisen tieteen, teknologian. Yhteiskunnallisen tuotantoprosessin kirjavat, näköjään yhteenkuulumattomat ja luutuneet muodot hajaantuivat tietoisien suunnitelmalliseen ja aina tarkoitetun tuloksen mukaan järjestelmällisesti erikoistettuihin luonnontieteen käyttämisaloihin. Teknologia keksi niin ikään ne liikkeen harvat suuret perusmuodot, joissa ihmisruumiin kaikki tuottava toiminta käytettyjen työkalujen kaikesta moninaisuudesta huolimatta välttämättä tapahtuu, aivan samoin kuin mekaniikka ei anna koneiston suurimmankaan monimutkaisuuden pettää itseään, mitä tulee yksinkertaisten mekaanisten potenssien alituisen uudistumiseen. Uudenaikainen teollisuus ei pidä eikä käsittele mitään tuotantoprosessin muotoa lopullisena. Sen tekninen perusta on siis kumouksellinen, kun taas kaikkien aikaisempien tuotantotapojen perusta oli oleellisesti vanhoillinen.³⁰⁶⁾ Koneiden, kemiallisten prosessien ja muiden keinojen avulla se muuttaa alituisesti tuotannon teknistä perustaa ja sen mukana työläisten tehtäviä ja työprosessin yhteiskunnallisia yhdistelmiä. Sen kautta se yhtä alituisesti kumouksellistaa työnjaon yhteiskunnassa ja heittelee lakkaamatta pääomia ja työläisjoukkoja tuotannon alalta toiselle. Suurteollisuus edellyttää siis luonteensa mukaisesti työn vaihtelua, toiminnon virtaamista, työläisten kaikinpuolista liikkuvuutta. Toiselta puolen se uudistaa kapitalistisessa muodossaan vanhan työnjaon ja sen luutuneet omituisuudet. Olemme nähneet, kuinka tämä absoluuttinen ristiriitaisuus lopettaa kaiken levon, vakiintuneisuuden, varmuuden työläisen elämässä ja uhkaa alituisesti riistää häneltä työvälineiden mukana elinhyödykkeet³⁰⁷⁾ ja tehdä sekä hänen osatehtävänsä että hänet itsensä tarpeettomiksi; kuinka tämä

³⁰⁶⁾ »Porvaristo ei voi tulla toimeen aiheuttamatta jatkuvasti mullistuksia tuotantovälineissä, vallankumouksellistamatta tuotantosuhteita, siis yhteiskunnallisia suhteita kokonaisuudessaan. Sitä vastoin kaikkien aikaisempien teollisuutta harjoittaneiden luokkien olemassaolon ensimmäinen edellytys oli vanhan tuotantotavan säilyminen muuttumattomana. Jatkuvat mullistukset tuotannossa, kaikkien yhteiskunnallisten suhteiden alituinen järkkyminen, ainainen epävarmuus ja liikunta erottavat porvariston aikakauden kaikista muista. Kaikki piintyneet, ruostuneet suhteet ja niihin liittyvät vanhastaan arvossa pidetyt käsitykset ja katsantokannat lieistyvät, kaikki vasta muodostuneet vanhenevat ennen kuin ehtivät luotua, kaikki säätyperäinen ja pysyväinen katoaa, kaikkea pyhää häväistään, ja ihmisten on lopulta pakko tarkastella asemaansa elämässä ja keskinäisiä suhteitaan avoimin silmin.» (*Karl Marx ja Friedrich Engels*, Valitut teokset, 1. osa, kustannusliike Edistys, Moskova, s. 97—98.)

³⁰⁷⁾

»Sa henken' viet,
Kun keinot, millä elän, multa riistät.»
(Shakespeare)¹²⁶

ristiriitaisuus ilmenee raa'asti työväenluokan alituisina uhri-teurastuksina, työvoimien määrättömänä tuhlaamisena ja yhteiskunnallisen anarkian hävitystyönä. Tämä on kysymyksen nurja puoli. Mutta kun työnvaihtelu nyt voi päästä voimaan vain voitavana luonnonlakina ja kaikkialla tiellään esteitä tapaavan luonnonlain sokeasti hävittävin seurauksin,³⁰⁸⁾ niin suurteollisuus tekee juuri katastrofeillaan elämän ja kuoleman kysymykseksi töiden vaihtelun ja siis myös työläisten mahdollisimman suuren monipuolisuuden yhteiskunnallisen tuotannon yleiseksi laiksi; ja suhteet on tällöin sovellettava tuotannon normaalin toteuttamisen vaatimuksia vastaaviksi. Se tekee kysymykseksi elämästä ja kuolemasta sen, että hirvittävä, kurja, pääoman vaihtelevia riistämistarpeita varten varalla pidetty, käytettävissä oleva työläisväestö korvataan tekemällä ihminen ehdottoman kelpaavaksi vaihteleviin työnvaatimuksiin: osayksilö, pelkkä yhteiskunnallisen osatehtävän suorittaja, korvataan kaikinpuolisesti kehittyneellä yksilöllä, jolle eri yhteiskunnalliset tehtävät ovat vain vuorottelevia toimintatapoja. Tämän suurteollisuuden pohjalla luontoperäisesti kehittyneen kumousprosessin yhtenä momenttina ovat polytekniset ja maanviljelyskoulut, toisena »écoles d'enseignement professionnel» [ammattikoulut], joissa työläisten lapset saavat jonkun verran opetusta teknologiassa ja eri tuotantovälineiden käytännöllisessä käsittelyssä. Kun kerran tehdaslainsäädäntö liittää ensimmäisenä pääomalta töin tuskin saatuna myönnytyksenä alkeisopetuksen tehdastyöhön, niin ei ole ensinkään epäilyksenalaista, että työväenluokka, kun se kiertämättä valtaa itselleen valtiiovallan, hankkii samalla myös teknologiselle opetukselle, sekä teoreettiselle että käytännölliselle, sijan työläiskouluissa. Yhtä vähän epäiltävää on, että tuotannon kapitalistinen muoto ja sitä vastaavat taloudelliset työsuhteet ovat mitä jyrkimmässä ristiriidassa noiden kumouksellisten käymisaineiden ja niiden tarkoituksen — vanhan työnjaon lakkauttamisen — kanssa. Mutta ainoa historiallinen keino historiallisen tuotantomuodon lopettamiseksi ja uudistamiseksi on sen ristiriitaisuuksien kehittäminen. »Ne sutor ultra crepidam!»¹³⁹ Tämä käsityöläisviisauden nec plus ultra (korkein saavutus) tuli suunnattomaksi narrimaisuuu-

³⁰⁸⁾ Palattuaan San Franciscosta eräs ranskalainen työmies kirjoittaa: »En olisi koskaan uskonut, että kykenisin harjoittamaan kaikkia niitä ammatteja, joita Kaliforniassa tein. Olin varmasti vakuuttunut siitä, etten kelpaisi kunnolla mihinkään muuhun kuin kirjapainotyöhön... Jouduttuani kerran tähän seikkailijain maailmaan, jotka vaihtavat ammattiaan helpommin kuin paitaansa, tein kautta kunniani niin kuin muutkin. Kun kaivosmiehen ammatti ei osoittautunut kyllin tuottavaksi, jätin sen ja muutin kaupunkiin, missä olin vuoroin kirjaltajana, katontekijänä, lyijynvalajana jne. Saatuani täten kokea kelpaavani kaikkeen työhön tunnen vähemmän olevani nilviäinen ja enemmän ihminen.» (A. Corbon, »De l'enseignement professionnel», 2ème ed., p. 50.)

deksi siitä hetkestä saakka, kun kelloseppä Watt keksi höyrykoneen, parturi Arkwright loimikangaspuut, jalokivityöntekijä Fulton höyrylaivan.³⁰⁹⁾

Mikäli tehdaslainsäädäntö säännöstelee työn tehtaissa, manufaktuureissa yms., tämä näyttää lähinnä vain pääoman riistämisoikeuksiin sekaantumiselta. Sitä vastoin kaikki ns. koti-työn³¹⁰⁾ säännöstely tuntuu heti suoranaiselta sekaantumiselta patria potestas'iin, ts., uudenaikaisesti tulkittuna, vanhempain arvovaltaan, se tuntuu askeleelta, jonka ottamista hienotunteinen Englannin parlamentti oli kauan pelkäävänsä. Tosiasiain pakko saattoi kuitenkin lopulta tunnustamaan, että samalla kun suurteollisuus oli tuhonnut vanhan perheen taloudelliset perusteet ja tehnyt lopun niitä vastaavasta perhetyöstä, oli se tehnyt lopun myös itse vanhoista perhesuhteista. Lastenoikeus täytyi julistaa.

»Onnetonta kyllä», sanotaan lastentyökomitean loppukertomuksessa vuodelta 1866, »kaikkien todistajien lausunnoista näkyy, etteivät kumpakaan sukupuolta olevat lapset tarvitse ketään vastaan suojaa niin kipeästi kuin omia vanhempiaan vastaan». Lastentyön rajaton riistäminen yleensä ja varsinkin kotityössä pysyy tapana sen tähden, »että vanhemmilla on nuorten ja hentojen lastensa suhteen täydellinen ja ehdoton valta, jota he saavat käyttää hillittömästi ja ilman valvontaa... Vanhemmilla ei saisi olla ehdotonta valtaa tehdä lapsistaan pelkkiä koneita saadakseen niiden avulla niin ja niin paljon palkkaa viikossa... Lapsilla ja nuorilla henkilöillä on oikeus saada lainsäädännöltä turvaa vanhempien vallan väärinkäyttöä vastaan, joka ennen aikojaan murtaa heidän ruumiillisen voimansa ja alentaa heitä siveellisinä ja järjellisinä olentoina.»³¹¹⁾

Mutta vanhempien vallan väärinkäyttö ei kuitenkaan pakotanut pääomaa kypsymättömien työvoimien suoranaiseen tai epäsuoraan riistämiseen, vaan päinvastoin kapitalistinen riistotapa teki vanhempien vallan väärinkäytöksi kumoamalla sitä vastaavan taloudellisen perustan. Niin kauhistavalta ja vastenmieliseltä kuin vanhojen perhesuhteiden hajoaminen kapitalis-

³⁰⁹⁾ John Bellers, todellinen ilmiö kansantaloustieteen historiassa, ymmärsi jo 1600-luvun lopussa täysin selvästi, kuinka välttämätöntä oli tehdä loppu nykyisestä kasvatuksesta ja työnjaosta, jotka synnyttävät hypertrofiaa ja atrofiaa yhteiskunnan molemmissa kohtioissa, vaikkakin vastakkaisin suuntiin. Hän sanoo mm. kauniilla tavalla: »Laiska oppiminen on vähän parempaa kuin laiskuuden oppiminen... Ruumiillinen työ on jumalan alkuperäinen säännös... Työ on yhtä hyödyllinen ruumiin terveydelle kuin syöminen sen hengissä pysymiselle; ne tuskat, joista ihminen laiskuudella pelastuu, hän kärsii taudissa... Työ lisää öljyä elämän lamppuun, ajatteleminen sytyttää sen... Typerä lasten työssäpito» (tässä hän aavistaen puhuu Basedoweja ja heidän uudenaikaisia jäljittelijöitään vastaan) »jättää lasten mielet typeriksi». (»Proposals for raising a College of Industry of all useful Trades and Husbandry». London 1696, p. 12, 14, 16, 18.)

³¹⁰⁾ Tätä tapahtuu muuten suureksi osaksi myös pienemmissä työhuoneissa, kuten olemme nähneet pitsimanufaktuureista ja oljenpunomisesta, ja sitä voitaisiin seikkaperäisemmin valaista etenkin Sheffieldin, Birminghamin ym. metallimanufaktuuri-erämerkkillä.

³¹¹⁾ »Children's Employment Commission. 5th Report», p. XXV, № 162 ja »2nd Report», p. XXXVIII, № 285, 289; p. XXV, XXVII, № 191.

tisessa järjestelmässä näyttääkin, suurteollisuus synnyttää kuitenkin uudet taloudelliset perusteet korkeammalle perhemuodolle ja molempien sukupuolien välisille suhteille antamalla yhteiskunnallisesti järjestetyissä tuotantoprosesseissa kodin piirin ulkopuolella naisille, nuorille henkilöille ja lapsille ratkaisevan merkityksen. Yhtä typerää on tietenkin pitää ehdottomana perheen kristillisgermaanista muotoa samoin kuin muinaisroomalaista muotoa tai muinaiskreikkalaista tai itämaalaista, jotka muuten yhdessä muodostavat yhtenäisen historiallisen kehitysjakson. Samoin on ilmeistä, että yhdistetyn työhenkilökunnan kokoon panemisen molempaan sukupuoleen ja kaikkiin ikäluokkiin kuuluvista henkilöistä täytyy sitä vastaavissa oloissa muuttua inhimillisen kehityksen lähteeksi, vaikka se luontoperäisen raa'assa kapitalistisessa muodossa, jolloin työläinen on olemassa tuotantoprosessia varten eikä tuotantoprosessi työläistä varten, on turmion ja orjuuden ruttopesä.³¹²⁾

Alkuaan vain poikkeuslakina kehräämöjä ja kutomoja, noita koneeteollisuuden ensimmäisiä muodostumia varten säädetyn tehdaslain ulottaminen kaikkea yhteiskunnallista tuotantoa koskevaksi kävi välttämättömäksi, kuten olemme nähneet, suurteollisuuden historiallisen kehityskulun vuoksi, kun sen taustalla manufaktuurin, käsityön ja kotityön perinnäinen muoto kokonaan muuttui, manufaktuuri muuttui jatkuvasti tehtaaksi, käsityö manufaktuuriksi, ja lopuksi käsityön ja kotityön vaikutuspiirit muodostuivat suhteellisesti ihmeen lyhyessä ajassa kurjuuden pesiksi, joissa kapitalistinen riisto mielettömän hurjana vapaasti temmeltää. Kaksi seikkaa tässä lopulta ratkaisee asian, ensiksikin se aina uudistuva kokemus, että kun pääoma joutuu valtion valvonnan alaiseksi vain muutamissa kohdissa yhteiskuntaa, se ottaa sitä hillittömämmin vahingon takaisin muissa kohdissa,³¹³⁾ toiseksi itse kapitalistinen vaatimus kilpailuehtojen yhtäläisyydestä, ts. yhtäläisistä riistämisen rajoista.³¹⁴⁾ Kuulkaamme paria tällaista sydämenpurkausta. Herrat W. Cooksley (naula-, ketju- ym. tehtailijoita Bristolissa) järjestivät vapaaehtoisesti liikkeensä tehdaslain säädösten mukaiseksi.

»Kun naapuritehtaissa jatkuu vanha, säännötön järjestelmä, niin herrat Cooksley joutuvat kärsimään sen vääryyden, että saavat nähdä työpoikansa muualle houkuteltuina (enticed) jatkavan työtä kello 6 jälkeen illalla. Tämä, he tietysti sanovat, on vääryys meitä kohtaan ja myös vahingoksi, kun se vie osan poikien voimista, jotka kokonaisuudessaan kuuluvat meille.»³¹⁵⁾

³¹²⁾ »Tehtastyö voisi olla yhtä puhdasta ja miellyttävää kuin kotityökin ja ehkäpä enemmänkin kuin se.» (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1865», p. 129.)

³¹³⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1865», p. 27, 32.

³¹⁴⁾ Joukoittain osoituksia siitä sisältävät ammattientarkastajien kertomukset.

³¹⁵⁾ »Children's Employment Commission. 5th Report», p. X, № 35.

Herra J. Simpson (kartonkipahvi-, paperipussi- ja rasiatehtailija Lontoosta) ilmoitti lastentyökomitean jäsenille:

»Hän oli halukas allekirjoittamaan kaikki anomukset, jotka tarkoittavat tehdaslain käytäntöönpanoa. Asiain ollessa nykyisellä kannallaan, hän tunsi aina suljettuaan tehtaansa itsensä yöllä levottomaksi ('he always felt restless at night') ajatellessaan, että muut teettävät työtä kauemmin ja sieppaavat tilauksia hänen nenänsä edestä.»³¹⁶⁾ Yhteenvedossaan lastentyökomitea sanoo: »Olisi vääryys suurempia työnantajia kohtaan asettaa heidän tehtaansa säännöstelyn alaisiksi samalla kun heidän omalla liikealallaan pikkuliikkeet ovat vapaat kaikista lain määräämistä työajan rajoituksista. Jos pikkuliikkeet asetettaisiin poikkeusasemaan, tulisi työpäivän erilaisuudesta johtuvien epätasaisten kilpailuehtojen lisäksi suurtehtailijoille vielä se haitta, että ne nuoret ja naispuoliset työläiset, jotka tähän asti ovat tulleet heidän työhönsä, siirtyisivät nyt työpajoihin, jotka eivät ole tehdaslain alaisia. Lopuksi tämä lisäisi pikkuliikkeiden lukua, jotka melkein poikkeuksetta ovat vähemmän suotuisia terveydelle, mukavuudelle, kasvatukselle ja kansan tilan yleiselle parantamiselle.»³¹⁷⁾

Loppukertomuksessaan lastentyökomitea ehdottaa, että yli 1 400 000 lasta, nuorta henkilöä ja naista, joista noin puolta osaa riistetään pikkuliikkeissä ja kotityössä, alistettaisiin tehdaslain alaisiksi.³¹⁸⁾

Komitea sanoo: »Jos parlamentti hyväksyisi meidän ehdotuksemme kaikessa laajuudessaan, niin on epäilemätöntä, että sellaisella lainsäädännöllä olisi mitä terveellisintä vaikutus sekä nuoriin että heikkoihin, joihin se lähinnä kohdistuu, että vieläkin suurempaan määrään täysi-ikäisiä työläisiä, jotka suoranaisesti» (naiset) »tai välillisesti» (miehet) »joutuisivat sen vaikutuksen alaisiksi. Se pakottaisi heidät säännöllisiin ja kohtuullisiin työaikoihin; se säästäisi ja lisäisi sitä ruumiillisen voiman varastoa, josta heidän ja koko maan menestys niin suuresti riippuu; se suojelisi kasvavaa polvea varhaisessa iässä tapahtuvalta liikeyritykseltä, joka vahingoittaa heidän ruumiinrakennettaan ja tuhoaa heidät ennenaikaisesti; ja lopuksi se antaisi tilaisuuden alkeisopetuksen antamiseen ainakin 13 ikävuoteen saakka ja tekisi siten lopun siitä uskomattomasta tietämättömyydestä, josta komitean kertomuksissa on annettu niin tarkka kuvaus ja josta voi lukea vain tuskallisin mielin ja syvän kansallisen alennuksen tuntein.»³¹⁹⁾

Toryministeristö julisti valtaistuinpuheessa 5. helmikuuta 1867, että se on muovannut teollisen tutkimuskomission ehdo-

³¹⁶⁾ »Children's Employment Commission. 5th Report», p. IX, № 28.

³¹⁷⁾ »Children's Employment Commission. 5th Report», p. XXV, № 165—167. Suurliikkeen eduista verrattuna pikkuliikkeeseen vrt. »Children's Employment Commission. 3rd Report», p. 13, № 144; p. 25, № 121; p. 26, № 125; p. 27, № 140 jne.

³¹⁸⁾ Lain määrääysten alaisiksi joutuvat teollisuudenhaarat ovat: pitsiteollisuus, sukankutominen, olkien palmikoiminen, wearing apparelien (pukutarpeiden) valmistaminen lukuisine eri lajeineen, keinotekoisien kukkien valmistus, jalkineiden, hattujen ja käsineiden tekeminen, pukuteollisuus, kaikki metallitehtaat masuuneista neula-tehtaisiin yms. saakka, paperitehtaat, lasitehtaat, tupakkatehtaat, kautsutehtaat; nahkojen valmistaminen (kutomoja varten), mattojen käsinkutominen, sateen- ja päivänvarjoteollisuus, väärtinöiden ja sukkuloiden tekeminen, kirjapainoteollisuus, kirjansitominen, kirjoitustarpeiden kauppa (stationery, siihen kuuluvat paperirasioiden, korttien, paperivärien ym. valmistaminen), köydenpunominen, piikkivikorisoiden valmistaminen, tilitehtaat, käsisilkkimanufaktuurit, coventrykutominen, suola-, talikyntilä- ja sementtitehtaat, sokeritehtaat, korpputehtaat, useat puu- ym. sekatyöt.

³¹⁹⁾ »Children's Employment Commission. 5th Report», p. XXV, № 169.

tukset billiksi.^{319a)} Tähän saakka pääseminen oli vaatinut uutta kaksikymmenvuotista *experimentum in corpore vili* [kokeilua mitään maksamattomalla ruumiilla]. Jo vuonna 1840 oli asetettu parlamentin komitea lastentyön tutkimista varten. Sen mietintö vuodelta 1842 paljasti N. W. Seniorin sanojen mukaan

»kauheimman kuvan kapitalistien ja vanhempien ahneudesta, itsekkyydestä ja julmuudesta, lasten ja nuorten henkilöiden kurjuudesta, rappeutumisesta ja tuhoutumisesta, mikä milloinkaan on maailman silmiin sattunut... Sanotaan ehkä, että mietinnössä kuvataan menneen ajan kauhuja. Valitettavasti siinä on kuitenkin tietoja myös siitä, että nämä kauhut jatkuvat yhtä julmina kuin koskaan ennen. Eräässä Hardwicken kaksi vuotta sitten julkaisemassa lentokirjasessa sanotaan, että vuonna 1842 paheksutut epäkohdat rehottavat vielä nykyisin» (1863) »täydessä räikeudessaan... Tämä mietintö» (vuodelta 1842) »sai olla kaksikymmentä vuotta huomioonottamatta, ja sinä aikana annettiin noiden lasten, jotka olivat kasvaneet vailla kaikkea aavistustakin siitä, mitä me sanomme moraaliksi, sekä koulusivistyksestä, uskonnosta ja luonnollisesta perherakkaudesta — näiden lasten annettiin tulla nykyisen sukupolven isiksi ja äideiksi.»³²⁰⁾

Sillä välin oli yhteiskunnallinen tilanne muuttunut. Parlamentti ei uskaltanut samalla tavalla hylätä vuoden 1863 komitean vaatimuksia kuin aikoinaan vuoden 1842. Niinpä jo 1864, jolloin komitea oli julkaissut vasta osan mietinnöistään, savi-tavarateollisuus (ja sen mukana saviastiateollisuus), tapettiin, tulitikkujen, patruunien ja nallien valmistaminen sekä same-tinleikkaus alistettiin kutomateollisuutta koskevien lakien alaisiksi. Valtaistuinpuheessa 5. helmikuuta 1867 silloinen toryministeriö ilmoitti esittävänsä parlamentille uusia lakiehdotuksia, jotka perustuivat komitean loppuehdotuksiin, se kun sillä välin oli päättänyt 1866 työnsä.

Elokuun 15 päivänä 1867 *Factory Acts Extension Act* (laki tehdaslakien vaikutuspiirin laajentamisesta) ja elokuun 21 päivänä *Workshops' Regulation Act* (laki työtapojen säännöstelystä eli laki lasten, alaikäisten ja naisten työstä työpajoissa) saivat kuninkaan vahvistuksen; edellinen laki säännöstelee suuret, jälkimmäinen pienet liikkeet.

Factory Acts Extension Act säännöstelee masuunit, rauta- ja kuparitehtaat, valimot, koneenrakennustehtaat, metalliteh-

^{319a)} *Factory Acts Extension Act* (laki tehdaslakien vaikutuspiirin laajentamisesta) julkaistiin 12. elokuuta 1867. Se säännöstelee kaikki metallivalimot, metallipajat ja -manufaktuurit, niihin luettuina koneenrakennustehtaat, edelleen lasi-, paperi-, guttaperkka-, kautsu- ja tupakkatehtaat, kirjapainot, kirjansitomot ja lopuksi sellaiset työhuoneet, joissa pidetään työssä enemmän kuin 50 henkilöä. — *Hours of Labour Regulation Act* (laki työajan säännöstelystä), joka julkaistiin 17. elokuuta 1867, säännöstelee pienet työhuoneet ja ns. kotityön.

Palaan II kirjassa näihin lakeihin, uuteen vuoden 1872 *Mining Act*:iin (kaivoslakiin) yms.

³²⁰⁾ Senior, »*Social Science Congress*», p. 55—58.

taat, guttaperkka-, paperi-, lasi- ja tupakkatehtaat, niin ikään kirjapainot ja kirjansitomot sekä yleensä kaikki sen laatuiset teollisuuslaitokset, joissa pidetään työssä 50 tai enemmän työläisiä yhtäaikaa vähintään 100 päivää vuodessa.

Antaaksemme käsityksen lasten, alaikäisten ja naisten työtä työpajoissa sääntelevän lain vaikutuspiirin laajuudesta, esitämme tässä muutamia siinä olevia määritelmiä:

»Käsityöllä tarkoitetaan» (tässä laissa) »kaikkea käsityötä, jota ammattimaisesti elinkeinona tai tilapäisesti harjoitetaan jonkin tavaran tai sen osan valmistamiseksi, muuttamiseksi, koristamiseksi, korjaamiseksi tai viimeistelemiseksi myymistä varten.»

»Työpajalla tarkoitetaan jokaista huonetta tai paikkaa, joko katettua tai taivasalla olevaa, jossa jotain 'käsityötä' tekee lapsi, alaikäinen tai nainen ja johon sillä, joka sellaista lasta, alaikäistä tai naista työssä pitää, on pääsy- ja tarkastusoikeus.»

»Työssä pidetyllä henkilöllä tarkoitetaan 'käsityön'-tekijää, joka tekee sitä palkkaa vastaan tai ei, työnantajan tai jommankumman vanhemman johdolla, niin kuin niistä alempana lähemmin määrätään.»

»Vanhemmilla tarkoitetaan isää, äitiä, holhoojaa tai muuta henkilöä, jolla on holhous- tai valvontavalta johonkin... lapseen tai alaikäiseen.»

Seitsemännessä kohdassa, joka koskee rangaistuksia lasten, alaikäisten ja naisten työssä pitämisestä vastoin tämän lain määräyksiä, säädetään rahasakkoja sekä työpajan omistajalle, olkoonpa hän jompikumpi vanhemmista tai ei, että

»vanhemmille tai muille henkilöille, joiden suojeluksessa lapsi, alaikäinen tai nainen on tai joille hänen työstään on suoranaista etua.»

Factory Acts Extension Act, joka koskee suuria tehtaita, jää jälkeen tehdaslaista siinä suhteessa, että se sisältää joukon kurjia poikkeusmääräyksiä ja raukkamaisia kapitalistien kanssa tehtyjä sovittelukohtia.

Workshops' Regulation Act, joka kaikissa yksityiskohdissaan on sangen viheliäinen, jäi kuolleeksi kirjaimiksi niiden kaupunki- ja paikallisviranomaisten käsissä, joiden haltuun sen toimeenpano uskottiin. Kun parlamentti otti 1871 heiltä pois tämän valtuuden ja siirsi sen ammattientarkastajille, joiden tarkastuspiiriä se sitten yhdellä iskulla lisäsi enemmän kuin 100 000 työpajalla ja yksistään 300 tiilitehtaalla, tarkastajien lukumäärää ei kuitenkaan lisätty enempää kuin kahdeksalla apulaisella, vaikka se jo tähänkin saakka oli ollut aivan liian vähäinen.³²¹⁾

Tässä Englannin vuoden 1867 lainsäädännössä herättää siis

³²¹⁾ Ammattientarkastajien henkilökunnassa oli 2 tarkastajaa, 2 aputarkastajaa ja 41 alatarkastajaa. Vuonna 1871 nimettiin lisäksi kahdeksan alatarkastajaa. Tehdaslakien toimeenpanemisesta johtuneet kustannukset Englannissa, Skotlannissa ja Irlannissa olivat 1871—1872 kalkkiaian vain 25 347 puntaa, siihen luettuina kulut lainrikkomusten johdosta nostetuista oikeusjutuista.

huomiota toisaalta se, että hallitsevien luokkien parlamentille oli nyt käynyt välttämättömäksi ryhtyä periaatteessa niin erikoisiin ja laajaperäisiin säännöstelyihin kapitalistisen riiston liiallisuuksia vastaan; toisaalta se puolinaisuus, vastenmielisyys ja mala fides [epärehellisyys], jolla parlamentti nämä säännöstelyt sitten todellisuudessa pani täytäntöön.

Vuoden 1862 tutkimuskomitea ehdotti myös vuoriteollisuuden uutta säännöstelyä, teollisuuden, joka eroaa kaikista muista siinä suhteessa, että siinä maanomistajien ja kapitalistien edut soveltuvat yhteen. Näiden molempien etujen ristiriitaisuus oli edistänyt tehdaslainsäädäntöä; kun tätä ristiriitaisuutta ei ollut, niin se oli kylliksi selittämään vuoriteollisuuslainsäädännön hitaan kehittymisen ja rettelöt siinä.

Vuoden 1840 tutkimuskomitea oli tehnyt niin kauhistuttavia ja mieltäkuohuttavia paljastuksia ja aiheuttanut niin suuren skandaalin koko Euroopassa, että parlamentin oli pelastettava omatuntonsa vuoden 1842 Mining Act'illa (kaivoslailla), jossa se tyytyi kieltämään naisten ja alle 10-vuotisten lasten työn maan alla.

Sitten tuli vuoden 1860 Mines' Inspection Act (kaivostentarkastuslaki), jonka mukaan kaivoksia tarkastavat sitä varten erikoisesti määrätyt viralliset tarkastajat ja 10—12-vuotiaita poikia on lupa pitää työssä vain siinä tapauksessa, että heillä on koulutodistus tai että he käyvät määrätunnit koulua. Tämä laki jäi kerrassaan kuolleeksi kirjaimiksi nimitettyjen tarkastajien naurettavan pienen lukumäärän takia, heidän valtuuksiensa pienuuden ja muiden syiden tähden, jotka edempänä selviävät.

Uusimpia »Sinisiä kirjoja» vuoriteollisuudesta on »Report from the Select Committee on Mines, together with... Evidence, 23 July 1866». Sen on laatinut alahuoneen jäsenistä koostunut valiokunta, joka oli valtuutettu kutsumaan ja kuulustelemaan todistajia; paksu foliokokoa oleva nidos, jonka varsinaisessa »Report'issa» on vain viisi seuraavan sisältöistä riviä: valiokunta ei voi sanoa mitään, on kuulusteltava vieläkin enemmän todistajia!

Todistajien kuulustelutapa muistuttaa ristikuulusteluja (cross examinations) Englannin tuomioistuimissa, joissa asianajaja koettaa häpeämättömillä, sekaannuttavilla ristiin rastiin käyville kysymyksillä saattaa todistajan sekaannuksiin ja väärentää sanat hänen suussaan. Asianajajina tässä ovat itse parlamentin kuulustelijat, niiden joukossa kaivostenomistajia ja -käyttäjiä; todistajina kaivostyöläisiä, enimmäkseen hiilikaivokista. Koko ilveily on niin kuvaava pääoman hengelle, ettemme

voi tässä olla sittämittä siitä muutamia otteita. Yleiskatsauksen saamiseksi esitän tutkimuksen tulokset ym. rubriikeittain. Huomautan vielä, että englantilaisissa Sinisissä kirjoissa kysymykset ja pakolliset vastaukset niihin ovat numeroituja ja että todistajat, joiden lausunnoista tässä esitetään otteita, ovat hiilikaivostyöläisiä.

1. 10 vuotta vanhempien poikien työ kaivoksissa. Työ sekä vuorikaivoksiin meno ja sieltä tulo kestää tavallisesti 14—15 tuntia, poikkeustapauksissa kauemminkin, kello 3, 4, 5:stä aamulla kello 4:ään ja 5:een illalla. (N:ot 6, 452, 83.) Täysikäiset työläiset tekevät työtä kahdessa vuorossa eli 8 tuntia kumpikin, mutta pojilla kustannusten säästämiseksi ei ole mitään sellaista vaihtelua. (N:ot 80, 203, 204.) Nuorimpia lapsia käytetään pääasiallisesti avaamaan ja sulkemaan vetoaukkoja kaivoksen eri osastoissa, vanhempia vaikeampaan työhön, hiilten kuljettamiseen yms. (N:ot 122, 739, 740.) Pitkät työpäivät maan alla kestävät 18—22 ikävuoteen saakka, jolloin siirtyminen varsinaiseen kaivostyöhön tapahtuu. (N:o 161.) Lapsia ja alikäisiä kiusataan nykyisin kovemmin kuin milloinkaan ennen. (N:ot 1663—1667.) Kaivostyöläiset vaativat melkein yksimielisesti parlamentilta lakia, joka kieltäisi kaivostyön 14 vuotta nuoremmilta. Ja nyt Hissey Vivian (joka itse on kaivostehtailija) kysyy:

»Eikö tämä vaatimus ole vanhempien enemmästä tai vähemmästä köyhyydestä riippuvainen?» — Ja mr Bruce: »Eikö olisi kovaa ottaa perheeltä pois tätä tulolähdetä silloin kun perheenisä on kuollut tai silpoutunut jne.? Ja täytyyhän olla olemassa yleinen sääntö... Tahdotteko te kaikissa tapauksissa kiellettäväksi lasten työn 14 ikävuoteen saakka maan alla?» Vastaus: »Kaikissa tapauksissa.» (N:ot 107—110.) Vivian: »Jos työ 14 vuotta nuoremmilta kielletäisiin kaivoksissa, niin eivätkö vanhemmat lähettäisi lapsiaan tehtäisiin ym.? — Tavallisesti: ei.» (N:o 174.) Työläinen: »Ovien avaaminen ja sulkeminen näyttää helpolta. Mutta se on hyvin tuskallinen tehtävä. Lukuunottamatta alituista vetoa, poika on ikään kuin vankina pimeässä vankikopissa.» Porvari Vivian: »Eikö poika voi ovenvartijana ollessaan lukea, jos hänellä on valo? — Ensiksikin hänen täytyisi ostaa itselleen kynttilät. Sitä paitsi sitä ei sallittaisi. Hän on siinä hoitamassa tehtävänsä, hänellä on velvollisuus täytettävänä. En ole koskaan nähnyt kenenkään pojan lukevan kaivoksessa.» (N:ot 139, 141, 143, 158, 160.)

2. Kasvatus. Kaivostyöläiset vaativat oppipakkoa lapsille niin kuin on tehtaissakin. He selittävät, että vuoden 1860 lain määräys, jonka mukaan vaaditaan opetustodiste 10—12-vuotisten lasten työssä käyttämiseen, on täysin näennäinen. Kapitalististen tutkintatuomarien »kiusallinen» kuulustelutapa on tässä todellakin hullunkurinen.

»Tarvitaanko lakia paremmin työnantajia vai vanhempia vastaan? — Molempia vastaan.» (N:o 115.) »Enemmän toista kuin toista vastaan? —

Mitä minun on siihen vastattava?» (N:o 116.) »Koettavatko työnantajat ensinkään soveltaa työtunteja kouluopetuksen mukaan? — Eivät milloinkaan.» (N:o 137.) »Tekevätkö kaivostyöläiset myöhemmin mitään kasvatuksaan parantaakseen? — Yleensä he vain sitä huonontavat; he omaksuvat pahoja tapoja; he antautuvat juoppouteen, peliin ja muuhun sellaiseen sekä joutuvat kokonaan haaksirikkoon.» (N:o 211.) »Miksi lapsia ei lähetetä iltakouluihin? — Useimmilla hiilialueilla ei niitä ensinkään ole. Mutta pääasia on, että pitkistä ylityöistä he ovat niin uuvuksissa, että heidän silmänsä painuvat kiinni väsymyksestä.» (N:o 454.) »Siis, porvari päättele, »te vastustatte kasvatuksia? — Emme missään nimessä, mutta jne.» »Eikö vuoden 1860 laki pakota kaivosten omistajia ym. vaatimaan koulutodistuksia, kun he pitävät työssään 10—12-vuotisia lapsia? — Laki kyllä, mutta työnantajat eivät sitä tee.» »Teidän mielestänne ei tätä lainmääräystä siis yleensä ole noudatettu? — Sitä ei ensinkään noudateta.» (N:ot 443, 444.) »Pitävätkö kaivostyöläiset opetuskysymystä hyvin tärkeänä? Kyllä suurin osa.» (N:o 717.) »Tahtovatko he mielellään lain noudattamista? — Suurin osa sitä tahtoo.» (N:o 718.) »Miksi he eivät sitten pakota sitä noudattamaan? — Monikin työläinen tahtoo, ettei poikia ilman koulutodistusta otettaisi työhön, mutta hänestä tulee kohta merkattu mies (a marked man).» (N:o 720.) »Kenen taholta? — Työnantajansa.» (N:o 721.) »Ette kai te luule, että työnantajat vainoaisivat jotakin kuuliaisuudesta lain määräyksille? — Minä luulen, että he sen tekisivät.» (N:o 722.) »Miksi työläiset eivät kieltäydy käyttämästä noiden poikien työtä? — Se ei ole heidän valintansa varassa.» (N:o 123.) »Tahtotteko, että parlamentti sekaantuu asiaan? — Jos tahdotaan tehdä joitakin tuntuvia parannuksia kaivostyöläisten lasten kasvatuksessa, niin sen täytyy tapahtua parlamentin säätämän lain pakotuksesta.» (N:o 1634.) »Pitäisikö sen koskea Ison-Britannian kaikkien työläisten lapsia, vai ainoastaan kaivostyöläisten lapsia? — Minä olen täällä puhumassa kaivostyöläisten nimessä.» (N:o 1636.) »Miksi kaivosten lapset olisi erotettava muista? — Koska he ovat poikkeusasemassa.» (N:o 1638.) »Missä suhteessa? — Ruumiillisessa.» (N:o 1639.) »Miksi opetus olisi heille tärkeämpää kuin muiden luokkien pojille? — Minä en sano, että se on tärkeämpää heille, mutta ylityön takia kaivoksissa heillä on vähemmän mahdollisuuksia saada opetusta päivä- ja pyhäkouluissa.» (N:o 1640.) »Eikö todellakin ole mahdotonta käsitellä tämänlaatuisia kysymyksiä absoluutisesti?» (N:o 1644.) »Onko kaivosalueilla kylliksi kouluja? — Ei ole.» (N:o 1646.) »Jos valtio vaatisi, että jokainen lapsi lähetettäisiin kouluun, niin mistä kaikille lapsille kouluja saataisiin? — Minä luulen, että niin pian kuin olosuhteet sitä vaativat, kouluja kyllä perustetaan.» (N:o 1647.) »Suurin osa sekä lapsista että täysi-ikäisistä kaivostyöläisistä on kirjoitus- ja lukutaidottomia.» (N:ot 705, 726.)

3. Naisten työ. Työläisnaisia ei tosin enää vuoden 1842 jälkeen käytetä maan alla, mutta kylläkin maan päällä hiilien ym. lastaamiseen, rullavaunujen kuljettamiseen kanaviin ja rautatievaunuihin, hiilien lajittelemiseen yms. Heidän käyttämisensä on suuresti lisääntynyt 3—4 viime vuoden aikana. (N:o 1727.) He ovat enimmäkseen kaivostyöläisten vaimoja, tyttäriä ja leskiä, iältään 12:sta 50:een ja 60:een vuoteen saakka. (N:ot 647, 1779, 1781.)

»Mitä kaivostyöläiset ajattelevat naisten käyttämisestä kaivoksissa? — He tuomitsevat sen aivan yleisesti.» (N:o 648.) »Minkä tähden? — He

pitävät sitä naissukupuolta alentavana.» (N:o 649.) »Naisilla on jonkinlaiset miehenvaatteet. Useissa tapauksissa siten tukahdutetaan kaikki häpeätunne. Monet naiset tupakoivat. Työ on yhtä likaista kuin itse kaivoksissa. Heidän joukossaan on useita naimisissa olevia naisia, jotka eivät voi täyttää kotivelvollisuuksiaan.» (N:ot 650—654, 701.) »Voisivatko lesket saada muualta jotain yhtä tuottavaa työtä (8—10 š viikossa)? — Siitä en voi sanoa mitään.» (N:ot 709, 708.) »Ja kuitenkin te (sydän kivistäl) olette päättäneet lopettaa heiltä tämän heidän elinkeinonsa? — Aivan empimättä.» (N:o 710.) »Mistä tämä mieliala johtuu? — Meillä kaivostyömiehillä on niin paljon kunnioituksen tunnetta kauniimpaa sukupuolta kohtaan, että emme voi nähdä sitä hiilikaivoksiin tuomittuna... Tämä työ on suureksi osaksi hyvin raskasta. Monet näistä tytöistä nostavat 10 tonnia päivässä.» (N:ot 1715, 1717.) »Luuletteko, että kaivostöissä olevat naiset ovat epäsiiveellisempiä kuin tehtaissa työskentelevät? — Huonojen prosenttimäärä on suurempi kuin tehtaantyttyöjen joukossa.» (N:o 1732.) »Ettekö siis ole tyytyväisiä tehtaidenkaan siveellisyysoloihin? — Emme.» (N:o 1733.) »Tahdotteko siis kiellettäväksi naisten työn myöskin tehtaissa? — En tahdo.» (N:o 1734.) »Miksi ette? — Se on naissukupuolelle kunniallisempaa ja sopivampaa.» (N:o 1735.) »Kuitenkin se on vahingollista heidän siveellisyydelleen, niinkö arvelette? — Ei läheskään niin suuresti kuin kaivostyö. Muuten en puhu yksistään siveellisistä, vaan myös ruumiillisista ja yhteiskunnallisista syistä. Tyttöjen yhteiskunnallinen rappautuminen on erittäin surkeata. Kun näistä tytöistä tulee kaivostyöläisten vaimoja, miehet kärsivät syvästi tästä rappautumisesta ja se ajaa heidät pois kotoa ja juomaan.» (N:o 1736.) »Mutta eikö voida sanoa samaa myös rautatehtaissa työskentelevistä naisista? — En voi puhua muiden teollisuushaarojen puolesta.» (N:o 1737.) »Mutta mikä ero on sitten rautatehtaissa ja vuorikaivoksissa työskentelevien naisten välillä? — En ole harkinnut tätä kysymystä.» (N:o 1740.) »Voitteko löytää mitään eroa näiden kahden luokan välillä? — Minulla ei ole mitään varmuutta siitä, mutta käyntini useissa taloissa tutustuttivat minut asiain häpeälliseen tilaan omassa piirissämme.» (N:o 1741.) »Te haluatte nähtävästi kovin poistaa naisten työn kaikkialta, missä se on alentavaa? — Kyllä... parhaat tunteensa lapsi saa äidin kasvatuksesta.» (N:o 1750.) »Mutta samaahan voi sanoa myös naisten käyttämisestä maanviljelystöihin? — Sitä tehdään vain kahtena vuodenaikana, meidän töissämme he kaikki ovat neljä vuodenaikaa läpeensä ja usein yötä päivää, märkinä ihoa myöten; heidän ruumiinsa rakenne on heikontunut ja terveytensä murtunut.» (N:o 1753.) »Ettekö ole tutkinut kysymystä» (naisten työstä) »yleensä? — Olen katsellut ympärilleni ja voin sanoa niin paljon, etten ole missään tavannut mitään, mitä voisi verrata naisten työhön hiilikaivoksissa. Se on miesten ja vahvojen miesten työtä.» »Parhaat kaivostyöläiset, jotka koettavat kohota ja sivistyä, eivät saa tukea vaimoiltaan, vaan päinvastoin, nämä vetävät heitä alaspäin.»

Kun sitten porvari on vielä kysellyt ristiin rastiin, hänen leskiä, köyhiä perheitä ym. kohtaan tuntemansa »myötätunnon» salaisuus pääsee vihdoin esille:

»Hiilikaivoksen omistaja nimittää muutamia herrasmiehiä ylivalvojiksi; päästäkseen suosioon nämä asettavat kaikki mahdollisimman kannattavalle pohjalle, ja työssä pidetyt tytöt saavat 1 š:stä 1 š:iin 6 pennynnä päivässä siitä, mistä miehelle pitäisi maksaa 2 š 6 p.» (N:o 1816.)

4. Kuoleman tarkastusmiehet.

»Mitä tulee coroner's inquests'eihin [kuolemantapausten tarkastajiin] teidän seuduillanne, niin ovatko työläiset tyytyväisiä niiden tutkimusmenettelyyn tapaturmien sattuessa? — Eivät ole.» (N:o 360.) »Miksi eivät? — Etenkin sen tähden, että valamiehiksi pannaan henkilöitä, jotka eivät tiedä yhtään mitään kaivoksista. Työläisiä ei koskaan panna muuksi kuin todistajiksi. Yleensä otetaan lähiseudun kauppiaita, jotka ovat kaivosten omistajien, ts. ostajiensa, vaikutuksen alaisia, eivätkä edes ymmärrä todistajien käyttämiä teknisiä sanoja. Me vaadimme, että kaivostyöläiset saavat muodostaa osan valamiehistöstä. Ylipäänsä tuomio on ristiriidassa todistajien lausuntojen kanssa.» (N:ot 361, 364, 366, 368, 374, 375.) »Eikö valamiehistöjen pitää olla puolueettomia? — Pitää.» »Olisivatko työläiset sitä? — Minusta ei näytä olevan mitään syytä epäillä, etteivät olisi. Heillä on asiantuntemusta.» »Mutta eivätkö he olisi taipuvaisia työläisten eduksi langettamaan liian ankaria tuomioita? — Eivät, en sitä usko.»

5. Väärä mitta, paino yms. Työläiset tahtovat viikoittaista palkanmaksua nelitoistapäiväisen asemesta, mittaamista painon mukaan astiain tilavuusmitan sijasta, suojaa väärrien painomittojen käyttämistä vastaan jne. (N:o 1071.)

»Jos astioita suurennetaan petollisesti, niin voihan työmies lähteä pois kaivoksesta 14 päivän irtisanomisajan kuluttua. — Mutta jos hän menee toiseen paikkaan, hän joutuu samanlaisiin oloihin.» (N:o 1071.) »Mutta voihan hän toki jättää sellaisen paikan, missä vääryyttä harjoitetaan? — Sitä harjoitetaan kaikkialla.» (N:o 1072.) »Mutta eikö työmies voi jättää kutakin paikkaansa 14 päivän irtisanomisajan kuluttua? — Voi.» Sillä hyvä!

6. Kaivosten tarkastus. Työläiset eivät kärsi ainoastaan räjähtävän kaasun aiheuttamista tapaturmista.

»Meillä on syytä valittaa yhtä suuresti hiilikaiivosten huonoa ilmanvaihtoa, jonka vuoksi työläiset niissä tuskin kykenevät hengittämään; he tulevat sen takia kaikkeen työhön pystymättömiksi. Niinpä esim. juuri tällä haavaa siinä kaivoksen osassa, missä minä työskentelen, on turmeltunut ilma pakottanut useita henkilöitä viikkokausiksi sairastuoteelle. Pääkävätävät ovat enimmäkseen kylläkin ilmavia, mutta juuri ne paikat, joissa me teemme työtä, eivät ole. Jos mies valittaa ilmanvaihdosta tarkastajalle, niin hänet erotetaan ja hän on 'merkattu' mies, joka ei saa työtä muualta. Mining inspecting Act (laki kaivosten tarkastuksesta) vuodelta 1860 on pelkkä paperipala. Tarkastaja — ja heitä on liian vähän — tekee noin keran 7 vuodessa muodollisen tarkastuskäynnin. Meidän tarkastajamme on aivan kykenemätön seitsenkymmenvuotias mies, jonka valvottavana on enemmän kuin 130 hiilikaiivosta. Tarvitsemme enemmän sekä tarkastajia että alatarkastajia.» (N:o 234 ja seur.) »Pitäisikö sitten hallituksen pitää sellainen joukko tarkastajia, että he voisivat tehdä kaikki, mitä te vaaditte, työläisten antamatta heille tietoja? — Se on mahdotonta, mutta heidän pitäisi tulla useammin ja itse noutaa tiedot kaivoksista.» (N:ot 280, 277.) »Ettekö luule, että tämän seurauksena vastuunalaisuus (!) tuulettamisesta ym. siirtyisi kaivosten omistajalta hallituksen asettamille virkamiehille? — Ei suinkaan; heidän tehtävänsä täytyy olla voimassa olevien lakien noudattamisen valvonta.» (N:o 285.) »Kun te puhutte alatarkastajista, tarkoitatte henkilöitä, joilla on pienempi palkka ja alempi arvo kuin nykyisillä tarkastajilla? — Minä en suinkaan tahdo, että he olisivat alempia, jos te annatte parempia» (N:o 294.) »Tahdotteko enemmän tarkastajia vai heitä alempaan luokkaan kuuluvia henkilöitä tarkastajiksi? — Me tarvitsem-

me henkilöitä, jotka itse kiertelivät kaivoksissa, miehiä, jotka eivät pelkää nahkaansa.» (N:o 295.) »Jos teidän toivomukseenne saada alemman ryhmän tarkastajia täytettäisiin, niin eikö heidän puutteellinen taitonsa synnyttäisi vaaroja jne.? — Ei, hallituksen asiana on ottaa sopivia henkilöitä.»

Tällainen kuulustelu alkaa lopulta tuntua itse tutkimuskomitean puheenjohtajastakin liian mielettömältä.

»Te tahdotte», hän keskeyttää, »käytännönmiehiä, jotka itse kulkevat kaivoksissa niitä katsomassa ja kertovat tarkastajalle, joka sitten voi käyttää laajempia tietojaan.» (N:ot 298, 229.) »Eikö kaikkien näiden vanhojen laitosten tuulettaminen tuottaisi suuria kustannuksia? — Kyllä kai kustannukset kohoaisivat, mutta ihmishenkiä säästyisi.» (N:o 531.)

Eräs kaivosmies panee vastalauseensa vuoden 1860 lain 17. artiklaa vastaan:

»Kun nykyisin kaivosten tarkastaja huomaa jonkin osan kaivoksesta olevan käyttökelvottomassa kunnossa, hänen täytyy antaa tästä tieto kaivoksen omistajalle ja sisäasiainministerille. Sitten kaivoksen omistajalla on 20 päivää miettimisaikaa: noiden 20 päivän kuluttua hän voi kieltäytyä kaikista muutoksista. Mutta jos hän sen tekee, hänen on kirjoitettava sisäasiainministerille ja ehdotettava hänelle 5 vuori-insinööriä, joiden joukosta ministerin on valittava sovintotuomarit. Me väitämme, että tässä tapauksessa kaivoksen omistaja oikeastaan itse nimittää omat tuomarinsa.» (N:o 581.)

Porvarillinen kuulustelija, itse kaivoksen omistaja:

»Tämä on vain puhtaasti spekulatiivinen vastaväite.» (N:o 586.) »Teillä on siis hyvin huono käsitys vuori-insinöörien rehellisyydestä? — Minä sanon, että se on hyvin kohtuutonta ja väärin.» (N:o 588.) »Eikö vuori-insinöörien asema ole luonteeltaan tavallaan virallinen, mikä korottaa heidän ratkaisunsa teidän pelkäämämme puolueellisuuden yläpuolelle? — Kieltäydyn vastaamasta kysymyksiin näiden henkilöiden persoonallisesta luonteesta. Olen varma, että he menettelevät useissa tapauksissa hyvin puolueellisesti ja että heiltä pitäisi ottaa tämä valta pois, silloin kun ihmishenki on kysymyksessä.»

Sama porvari on kyllin häpeämätön kysyäkseen:

»Ettekö luule, että myös kaivostenomistajille räjähdysketjut tuottavat tappiota?»

Lopuksi:

»Ettekö te työläiset itse voi valvoa etujanne pyytämättä apua hallitukselta? — Emme.» (N:o 1042.)

Vuonna 1865 oli Isossa-Britanniassa 3217 hiilikaivosta ja 12 tarkastajaa. Eräs yorkshirelainen kaivoksenomistaja laskee itse (»Times», 26. tammikuuta 1867), että tarkastajat, lukuunottamatta heidän puhtaasti byrokraattisia toimiaan, jotka vievät heidän koko aikansa, voivat tarkastaa kutakin kaivosta vain kerran 10 vuodessa. Ei ihme, että tapaturmat ovat lisääntyneet viime vuosina (varsinkin vuosina 1866 ja 1867) etenevästi sekä lukumäärältään että laajuudeltaan (vaatien toisinaan uhrikseen

200—300 työläistä). Nämä ovat »vapaan» kapitalistisen tuotannon ihanouksia!

Joka tapauksessa vuoden 1872 laki, niin puutteellinen kuin se onkin, on ensimmäinen, joka säännöstelee vuorikaivoksissa työssä olevien lasten työajan ja tekee työnantajat ja kaivosten omistajat jossakin määrin vastuunalaisiksi niin sanotuista tapaturmista.

Vuoden 1867 kuninkaallinen komitea lasten, alaikäisten ja naisten maanviljelystyön tutkimista varten on julkaissut muutamia hyvin tärkeitä kertomuksia. On tehty useita yrityksiä soveltaa tehdaslainsäädännön periaatteita edes lievennetyssä muodossa maanviljelykseen, mutta kaikki ne ovat tähän saakka täysin epäonnistuneet. Minun on tässä kuitenkin huomautettava: on olemassa vastustamaton tendenssi näiden periaatteiden yleiseen käytäntöön ottamiseen.

Jos tehdaslainsäädännön yleiseksi tuleminen on yhtäältä työväenluokan ruumiillisena ja henkisenä suojeluskeinona käynyt välttämättömäksi, se jouduttaa toisaalta, kuten jo on viitattu, hajallaan olevien pienten työprosessien muuttumista yhdistetyiksi työprosesseiksi suuressa, yhteiskunnallisessa mittakaavassa, ts. pääoman keskittymistä ja tehdasjärjestelmän yksinvaltiutta, ja tekee ne yleisiksi. Se hävittää kaikki vanhan aikaiset siirtymismuodot, joiden takana pääoma on osaksi vielä herruuttaan piilotellut, ja asettaa niiden sijaan suoranaisen alastoman valtiutensa. Siten se saattaa yleiseksi myös suoranaisen taistelun tätä herruutta vastaan. Samalla kun tehdaslainsäädäntö pakottaa yksityisissä työhuoneissa yhdenkaltaisuuteen, säännöllisyyteen, järjestykseen ja säästämiseen, se lisää sen tavattoman kannustimen ansiosta, mitä työpäivän rajoittaminen ja säännösteleminen tekniikalle tietävät, kapitalistisen tuotannon anarkiaa ja romahduksia ylipäänsä, työn voimaperäisyyttä sekä koneiden ja työläisten kilpailua. Hävittäessään pikkuliikkeet ja kotityön se hävittää »liikaa olevien» työläisten viimeiset pakopaikat ja sen kautta koko yhteiskuntakoneiston tähänastisen varaventiilin. Kehittäessään tuotantoprosessin aineellisia edellytyksiä ja yhteiskunnallista yhdistelmää se kehittää sen kapitalistisen muodon ristiriitoja ja vastakohtia, sekä samalla vanhaa yhteiskuntaa kumoavia ja uutta muodostavia aineksia.³²²⁾

³²²⁾ Robert Owen, osuustehtaiden ja -kauppojen isä, joka, kuten olemme jo huomauttaneet, ei kuitenkaan kannattanut seuraajiensa kuvitelmia näiden erillisten muutosten merkityksestä, lähti yrityksissään todellisuudessa tehdasjärjestelmästä sekä selitti sen myös teoreettisesti yhteiskunnallisen kumouksen lähtökohdaksi. Leydenin yliopiston kansantaloustieteen professori herra Vissering näyttää aavistaneen jotakin sellaista, kun hän teoksessaan »Handboek van Praktische Staatshuishoudkunde» 1860—1862, jossa vulgaarin kansantaloustieteen latteudet tulevat mitä sopivimmissa muodossaan esille, intoilee käsityön puolesta suurteollisuutta vastaan.

10. SUURTEOLLISUUS JA MAANVILJELYS

Sitä kumousta, minkä suurteollisuus synnyttää maanviljelyksessä ja maanviljelystuotannon palveluksessa toimivien henkilöiden yhteiskuntasuhteissa, voimme kuvailla vasta myöhemmin. Tässä tyydymme lyhyesti viittaamaan eräisiin ennakkotuloksiin. Kun koneiden käyttöä maanviljelyksessä eivät ehkäise ne fyysiset haitat, jotka se tehtaantyömiehelle tuottaa,³²³ vaikuttavat ne tässä vielä voimakkaammin ja törmäämättä yhteen työläisten »tarpeettomiksi tekemisen» kanssa, niin kuin myöhemmin yksityiskohdittain saamme nähdä. Esim. Cambridgen ja Suffolkin kreivikunnissa on viljellyn maan ala viimeisten 20 vuoden aikana suuresti laajentunut, kun maalaisväestö on sen sijaan samana aikana sekä suhteellisesti että absoluuttisesti vähentynyt. Pohjois-Amerikan Yhdysvalloissa maanviljelyskoneet ovat tähän saakka korvanneet työläisiä vain virtuaalisesti, ts. ne ovat tehneet tuottajalle mahdolliseksi suuremman maanalan viljelemisen, mutta eivät ole karkottaneet todella työssä olevia työläisiä. Vuonna 1861 oli Englannissa ja Walesissa maanviljelyskoneita valmistavien työläisten lukumäärä 1034, kun

{4. painokseen. »Uusi lainopillinen rottakuningas» (s. 264) [tämän kirjan s. 274], jonka Englannin lainsäädäntö oli keskenään ristiriitaisilla laeilla Factory Acts, Factory Acts Extension Act ja Workshops' Act henkiin herättänyt, tuli lopulta sietämättömäksi, ja sen vuoksi vuoden 1878 laissa Factory and Workshop Act (laki työstä tehtaissa ja työpajoissa) on suoritettu koko puheenaolevan lainsäädännön yhteyttäminen. Tämän Englannissa nykyisin voimassa olevan teollisuuslakikirjan seikkaperäiseen arvosteluun ei tässä tietenkään voida ryhtyä. Rajoitumme seuraaviin selityksiin. Laki käsittää: 1. Kutomatehtaat. Näissä kaikki jää jokseenkin ennalleen: 10 vuotta vanhempien lasten sallittu työaika on 5½ tuntia tai 6 tuntia, mutta silloin lauantai on vapaa; nuorten henkilöiden ja naisten 10 tuntia 5 päivänä, lauantaina korkeintaan 6½. — 2. Ei-kutomatehtaat. Näissä määräykset ovat nyt lähempänä n:o 1:n määräyksiä kuin aikaisemmin, mutta yhä vieläkin on olemassa monia kapitalisteille edullisia poikkeuksia, joita useissa tapauksissa voidaan sisäasiainministerin luvalla vieläkin laajentaa. — 3. Workshops [työpajat]. Määräykset niin kuin edellisessä laissa. Mikäli niissä on työssä lapsia, alaikäisiä tai naisia, ne ovat melkein samassa asemassa kuin ei-kutomatehtaat, mutta kuitenkin siten, että yksityiskohdissa voidaan myöntää lievennyksiä. — 4. Workshops, joissa ei pidetä työssä lapsia eikä alaikäisiä, vaan ainoastaan yli 18-vuotisia henkilöitä kumpaakin sukupuolta. Näissä voidaan myöntää vielä enemmän lievennyksiä. — 5. Domestic Workshops [kotityöpajat], joissa työskentelevät vain perheenjäsenet perheen asunnossa. Vieläkin venyvämmät määräykset ja samalla rajoitus, että tarkastaja saa käydä ilman erikoista ministerin tai oikeuden antamaa lupaa vain sellaisissa huoneissa, joita ei samalla käytetä asuinhuoneina, ja lopuksi olkien palmikoiden, pitsinnypläyksen ja hansikkaanvalmistuksen ehdoton vapaaksi julistaminen perheen piirissä. Kaikkine puutteineen laki on vieläkin Sveitsin valtioliiton vuoden 1877 maaliskuun 23. päivän tehdaslain ohella verrattomasti parhain näitä asioita koskeva laki. Sen vertaaminen mainittuun Sveitsin lakiin on erittäin mieltäkiinnittävä, koska se valaisee havainnollisesti molempien lainsäädäntötapojen — englantilaisen »historiallisen» tapauksesta toiseen vaikuttavan ja mannermaisena, Ranskan vallankumouksen pohjalle perustuvan, enemmän yleistävän menettelytavan — hyvät ja huonot puolet. Valitettavasti kuitenkin Englannin laki, mitä tulee sen soveltamiseen workshop'eihin, on vieläkin suurelta osaltaan kuollut kirjain tarkastushenkilökunnan riittämättömyyden takia. F. E.}

³²³) Seikkaperäisen esityksen Englannin maanviljelyksessä käytetyistä koneista tapaa teoksessa Dr. W. Hamm, »Die landwirtschaftlichen Geräte und Maschinen Englands», 2. Aufl., 1856. Luonnehtiessaan Englannin maanviljelyksen kehitystä herra Hamm seuraa liian kriittikittävästi herra Leonce de Lavergne'a. {4. painokseen. Nyt tämä teos on tietenkin vanhentunut. F. E.}

höyry- ja työkoneilla työskentelevien maanviljelystyöläisten lukumäärä oli vain 1205.

Maanviljelysalalla suurteollisuus vaikuttaa sikäli mullistavimmin, että se tuhoaa vanhan yhteiskunnan tuen ja turvan, »talonpojan», ja panee hänen sijaansa palkkatyöläisen. Maaseudun yhteiskunnalliset kumouspyrkimykset ja vastakohtaisuudet tulevat siten samankaltaisiksi kuin kaupunkienkin. Rutiinin ja vähimmin järkipärisen liikemuodon sijaan tulee tieteen tietoinen, teknologinen hyväksi käyttäminen. Kapitalistinen tuotantotapa vie loppuun niiden maanviljelyksen ja teollisuuden alkuperäisten perhesiteiden murtumisen, jotka liittivät ne toisiinsa lapsellisen kehittymättömässä muodossa. Mutta samalla se luo aineelliset edellytykset uudelle, korkeammalle synteessille, maanviljelyksen ja teollisuuden yhdistymiselle niiden toistensa vastakohtina kehittyneiden muotojen pohjalla. Samalla kun kapitalistinen tuotanto antaa kaupunkilaisväestölle, jonka se kokoaa suuriin keskuksiin, yhäti enenevän ylivallan, se toisaalta lisää yhteiskunnan historiallista liikuntavoimaa ja toisaalta häiritsee aineiden vaihtoa ihmisen ja maan välillä, ts. niiden maan ainesosien palaamista takaisin maahan, joita ihmisen ravinnossaan ja vaatetuksessaan on kuluttanut, siis rikkoo maan pysyvän hedelmällisyyden ikuista ja luonnollista edellytystä. Se tarvitsee samalla kaupunkilaistyöläisen ruumiillista terveyttä ja maatyöläisen henkistä elämää.³²⁴⁾ Mutta hävittämällä tuon aineiden vaihdon vain luontoperäisesti kehittyneet muodot kapitalistinen tuotanto samalla pakottaa sen esiintymään yhteiskunnallisen tuotannon säännöstelevänä lakina ja täyttä inhimillistä kehitystä vastaavassa muodossa. Maanviljelyksessä samoin kuin teollisuudessaakin tuotantoprosessin kapitalistinen muuttuminen esiintyy samalla tuottajien kärsimyslähteenä, työväline työläisen sortamis-, riistämisen- ja köyhdyttämisen välineenä, työprosessien yhteiskunnallinen yhdistelmä hänen yksilöllisen vireytensä, vapautensa ja itsenäisyytensä järjestelmällisenä tukahduttamisena. Maatyöläisten hajaantuminen laajoille alueille murtaa samalla heidän vastustuskykynsä, jota vastoin keskittyminen lisää kaupunkilaistyöläisten vastustuskykyä. Uudenaikaisessa maanviljelyksessä samoin kuin kaupunkiteollisuudessa lisätään työn tuotantovoimaa ja sen liikuntakykyä tuhoamalla ja kuih-

³²⁴⁾ »Te jaatte kansan kahteen viholliseleiriin: kömpelöihin talonpoikiin ja vellostuneisiin kääpiöihin. Jumala paratkoon kansaa, joka jaettuna maanviljelys- ja kauppaetujen mukaan sanoo itseään terveeksi, vieläpä valistuneeksi ja sivistyneeksi, eikä ainoastaan huolimatta tästä hirvittävästä ja luonnottomasta jaosta, vaan juuri sen takia.» (David Urquhart, mt., s. 119.) Tämä paikka osoittaa samalla vahvat ja heikot puolet sellaisessa arvostelussa, joka osaa arvostella ja tuomita olevia oloja, mutta ei osaa niitä ymmärtää.

duttamalla itse työvoimaa. Sitä paitsi jokainen edistysaskel kapitalistisessa maanviljelyksessä on sekä edistysaskel taidossa riistää työmiestä että taidossa riistää maata, jokainen edistysaskel sen hedelmällisyyden lisäämisessä tiettyinä aikana on samalla edistysaskel tämän hedelmällisyyden vakainaisten lähteiden hävittämisessä. Kuta enemmän jokin maa, kuten esim. Pohjois-Amerikan Yhdysvallat, kehittyi suurteollisuuden pohjalla, sitä nopeampi on tämä hävitysprosessi.³²⁵⁾ Kapitalistinen tuotanto kehittää siis yhteiskunnallisen tuotantoprosessin tekniikkaa ja yhdistelmää vain siten, että se samalla vaurioittaa kaiken rikkaiden alkulähteet: maan ja työläisen.

³²⁵⁾ Vrt. *Liebig*, »Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agrikultur und Physiologie». 7. Aufl., 1862, etenkin ensimmäisessä nidoksessa olevaa »Einleitung in die Naturgesetze des Feldbaus». Uudenaikaisen maanviljelyksen varjopuolien esittäminen luonnontieteelliseltä kannalta on yksi Liebigin kuolemattomia ansioita. Hänen historiallisissa katsauksissaan maanviljelyksen historiaan, vaikka niissä onkin pahoja virheitä, on myös valokohotia. Valitettavaa vain on, että hän päästää onnenkaupalla kynästään tällaisia sanoja: »Möyhennys ja useasti toistuva kyntö edistävät ilmanvaihtoa huokaisen maan sisässä, ne lisäävät ja uudistavat maan pintakerrosta, johon ilman pitää vaikuttaa; mutta on helposti ymmärrettävissä, ettei maan lisätuotto voi olla suhteellinen maahan käytettyyn työhön, vaan että se nousee paljon pienemmässä määrässä.» »Tämän lain», Liebig lisää, »on esittänyt ensiksi J. St. Mill teoksessaan 'Principles of Political Economy', v. I, p. 17 seuraavassa muodossa: 'Että maan tuotto, caeteris paribus [muiden olosuhteiden pysyessä entisellään], kasvaa pienemmässä suhteessa kuin käytettyjen työläisten luvun lisääntyminen' (herra Mill esittää väärin jopa Ricardon koulukunnan tunnetun lain, sillä kun 'the decrease of the labourers employed' ['käytettyjen työläisten vähentyminen'] oli Englannissa samassa määrin huomattavissa kuin maanviljelys edistyi, ei tuolla Englantia varten ja Englannissa keksityillä lailla ainakaan Englantiin nähden olisi mitään merkitystä), 'se on maanviljelyksen yleinen laki', ja merkittistä on, ettei Mill tuntenut tämän lain perusteita'. (*Liebig*, mt., I. osa, s. 143 ja selitys.) Puhumattakaan »työ»-sanan väärästä tulkinnasta, Liebig kun tarkoittaa sillä jotakin muuta kuin kansantaloustiede, joka tapauksessa »on merkittistä», että hän tekee herra J. St. Millin tuon teorian ensimmäiseksi esittäjäksi, teorian, jonka James Anderson julkaisi A. Smith'in kaudella ensiksi ja uudisti useissa kirjoituksissaan aina 1800-luvun alkupuolel saakka, jonka Malthus, yleensä kirjallisen varkauden mestari (koko hänen väestöoppinsa on häpeämätöntä jäljitelyä), anasti 1815 omakseen sekä West esitti samaan aikaan ja Andersonista riippumatta, jonka Ricardo saattoi 1817 yleisen arvorteorian yhteyteen ja joka siitä lähtien on kiertänyt maailmaa Ricardon teorian nimisenä, jonka 1820 James Mill (J. St. Millin isä) vulgarisoi ja jonka lopulta mm. myös herra J. St. Mill toisti jo yleiseksi puheparreksi tulleen kouludogmin. Kieltämätöntä on, että J. St. Mill saa joka tapauksessa kiittää »merkittistä» vaikutusvaltaansa melkein yksinomaan tällaisista qui pro quo [kommelluksista].

Absoluuttisen ja suhteellisen lisäarvon tuotanto

NELJÄSTOISTA LUKU

Absoluuttinen ja suhteellinen lisäarvo

Alussa käsitelimme työprosessia abstraktisesti (ks. viidettä lukua) riippumatta sen historiallisista muodoista, ihmisen ja luonnon välisenä prosessina. Sanoimme silloin: »Jos koko työprosessia tarkastellaan sen tuloksen, tuotteen, kannalta, niin molemmat, työväline ja työn esine, esiintyvät tuotantovälineinä ja työ itse tuottavana työnä.» Ja 7. viitteessä lisäsimme tähän: »Tämä tuottavan työn määrittely yksinkertaisen työprosessin kannalta katsottuna ei suinkaan ole riittävä kapitalistiselle tuotantoprosessille.» Tässä on lähemmin selitettävä tätä.

Mikäli työprosessi on puhtaasti yksilöllistä laatua, yhtyvät samassa työmiehessä kaikki ne tehtävät, jotka myöhemmin eroavat toisistaan. Omaksuessaan yksilöllisesti luonnonesineitä elämäntarkoituksiinsa työmies itse on oma valvojansa. Myöhemmin häntä valvovat muut. Yksityinen ihminen ei voi vaihtaa luontoon panematta lihaksiaan toimintaan omien aivojensa valvonnan alla. Samoin kuin luonnonjärjestelmässä pää ja käsi kuuluvat yhteen, samoin työprosessi yhdistää henkisen ja ruumiillisen työn. Myöhemmin ne eroavat ja jopa keskenään vihamielisiksi vastakohdiksi. Tuote muuttuu yleensä yksityisen tuottajan välittömästä tuotteesta kokonaistyöläisen yhteiskunnalliseksi tuotteeksi, yhteiseksi, ts. yhdistetyn työkunnan tuotteeksi; työkunnan jäsenet ovat lähempänä tai kauempana työn esineen käsittelemistä. Luonteeltaan yhteistoiminnallinen työprosessi laajentaa siis välttämättömästi tuottavan työn ja sen edustajan, tuottavan työläisen käsitettä. Tehdäkseen tuottavaa työtä yksilön ei ole enää tarpeellista tarttua siihen omin käsin; riittää, että on kokonaistyöläisen elimenä, tekee jonkin sen alatehtävistä. Yllä mainittu tuottavan työn alkuperäinen määritelmä, joka on johdettu itse aineellisen tuotannon luonteesta, pitää aina paikkansa kokonaistyöläisestä kokonaisuutena

katsottuna. Mutta se ei enää pidä paikkaansa jokaisesta sen jäsenestä erikseen otettuna.

Mutta toisaalta tuottavan työn käsite tulee suppeammaksi. Kapitalistinen tuotanto ei ole yksinomaan tavaran tuotantoa, vaan se on olennaisesti lisäarvon tuotantoa. Työläinen ei tuota itseään, vaan pääomaa varten. Sen tähden ei enää riitä se, että hän ylipäättään tuottaa. Hänen täytyy tuottaa lisäarvoa. Ainoastaan se työläinen on tuottava, joka tuottaa lisäarvoa kapitalistille eli palvelee pääoman arvonlisäystä. Jos on lupa valita esimerkki aineellisen tuotannon alan ulkopuolelta, niin opettaja on tuottava työläinen, koska hän ei ainoastaan muokkaa lasten päitä, vaan myös kuluttaa itseään rikastuttaakseen työnantajaa. Suhdetta ei yhtään muuta se, että viimeksi mainittu on pannut pääomansa oppitehtaaseen makkaratehtaan asemesta. Tuottavan työläisen käsite ei siis suinkaan sisällä ainoastaan toiminnan ja hyödyllisen seurauksen keskinäistä suhdetta, suhdetta työläisen ja hänen työnsä tuotteen välillä, vaan myös erityisesti yhteiskunnallisen, historiallisesti syntyneen tuotantosuhteen, joka tekee työläisestä suorastaan pääoman arvonlisäyksen välineen. Tuottavana työläisenä oleminen ei siis ole mikään onni, vaan onnettomuus. Tämän teoksen neljännessä kirjassa, jossa käsitellään teorian historiaa, saamme lähemmin nähdä, että klassinen kansantaloustiede teki jo ajat sitten lisäarvon tuottamisesta tuottavan työläisen päätunnusmerkin. Sikäli kuin sen käsitys lisäarvon luonteesta muuttuu, muuttuu siis myös sen määritelmä tuottavasta työläisestä. Niinpä fysiokraatit selittävät, että ainoastaan maanviljelystyö on tuottavaa, koska ainoastaan se tuottaa lisäarvoa. Mutta fysiokraatit pitävät lisäarvona yksinomaan maankorkoa.

Kun työpäivää pidennetään yli sen ajankohdan, jolloin työläinen on tuottanut vain työvoimansa arvon vastikkeen, ja kun pääoma anastaa tämän lisätyön, niin silloin tuotetaan absoluuttista lisäarvoa. Absoluuttisen lisäarvon tuotanto on kapitalistisen järjestelmän yleisenä perustana ja suhteellisen lisäarvon tuotannon lähtökohtana. Suhteellista lisäarvoa tuotettaessa työpäivä on jo alusta alkaen jaettu kahteen osaan: välttämättömään työhön ja lisätyöhön. Lisätyön pidentämiseksi lyhennetään välttämätöntä työtä keinoin, jotka mahdollistavat työpalkan vastikkeen tuottamisen lyhyemmässä ajassa. Absoluuttisen lisäarvon tuotanto riippuu vain työpäivän pituudesta; suhteellisen lisäarvon tuotanto mullistaa kauttaaltaan työn tekniset prosessit ja yhteiskunnalliset ryhmitykset.

Suhteellisen lisäarvon tuotanto edellyttää siis erityisesti kapitalistista tuotantotapaa, joka itse puolestaan menettelyta-

poineen, keinoineen ja edellytyksineen syntyy ja kehittyy luontoperäisesti vasta sillä perustalla, minkä työn muodollinen alistaminen pääoman alaiseksi luo. Työn muodollisen alistamisen sijaan tulee sen todellinen alistaminen pääoman alaiseksi.

Tarvitsee vain viitata niihin välimuotoihin [Zwitterformen], joissa lisätyötä ei enää puserreta suoranaisella pakolla tuottajasta eikä tätä myöskään ole vielä alistettu muodollisesti pääoman alaiseksi. Pääoma ei tällöin vielä ole saanut työprosessia välittömästi valtaansa. Niiden itsenäisten tuottajien rinnalle, jotka perityissä ikivanhoissa muodoissa harjoittavat käsityötä tai maanviljelystä, astuu koronkiskoja tai kauppias, koronkiskojan pääoma tai kauppapääoma, joka loiseläimen tavoin imee näistä tuottajista elinvoimaa. Tämän riistomuodon vallallaolo jossakin yhteiskunnassa sulkee pois kapitalistisen tuotantotavan, vaikka se toisaalta voikin olla siirtymismuotona siihen, kuten myöhemmällä keskiajalla. Lopuksi, kuten esim. uudenaikainen kotityö osoittaa, uudistuvat tietyt välimuodot paikoittain suurteollisuuden taustalla, joskin ulkonaisesti kokonaan muuttuneina.

Kun toisaalta työn pelkkä muodollinen alistaminen pääoman valtaan on riittävää absoluuttisen lisäarvon tuottamiseksi, kun esim. on riittävää, että käsityöläiset, jotka ennen tekivät työtä itselleen tai sitten ammattikuntamestarin kisälleinä, joutuvat nyt palkkatyöläisinä kapitalistin välittömän valvonnan alaisiksi, niin toisaalta olemme nähneet, miten suhteellisen lisäarvon tuottamistavat samalla ovat keinoja absoluuttisen lisäarvon tuottamiseksi. Työpäivän rajaton pidentäminenkin osoittautui suurteollisuuden luonteenomaiseksi tulokseksi. Yleensä erityisesti kapitalistinen tuotantotapa lakkaa olemasta pelkkä suhteellisen lisäarvon tuottamisen keino niin pian kuin se on saanut haltuunsa kokonaisen tuotannonhaaran, ja vieläkin enemmän, kun se on saanut haltuunsa kaikki ratkaisevat tuotannonhaarat. Siitä tulee nyt tuotantoprosessin yleinen, yhteiskunnallisesti vallitseva muoto. Erikoisena suhteellisen lisäarvon tuottamisen keinona se vaikuttaa enää ainoastaan, mikäli se valtaa tähän saakka vain muodollisesti pääoman valtaan alistetut teollisuudenhaarat, siis levenemisensä kautta. Ja toiseksi, mikäli vaihdokset tuotantotavoissa aiheuttavat yhä jatkuvaa kumousta sen valtaan jo alistetuissa teollisuudenhaaroissa.

Tietyltä näkökannalta katsottuna absoluuttisen ja suhteellisen lisäarvon välinen ero tuntuu yleensä vain näennäiseltä. Suhteellinen lisäarvo on absoluuttista, sillä se edellyttää työpäivän absoluuttista pidentämistä yli sen työajan, mikä on välttämätön työläisen itsensä olemassaololle. Absoluuttinen li-

säarvo on suhteellista, sillä se edellyttää sellaista kehitystä työn tuottavuudessa, joka sallii välttämättömän työajan rajoittamisen yhteen osaan työpäivästä. Mutta jos pidetään silmällä lisäarvon liikettä, niin tämä näennäinen yhtäläisyys häviää. Niin pian kuin kapitalistinen tuotantotapa kerran on syntynyt ja tullut yleiseksi tuotantotavaksi, absoluuttisen ja suhteellisen lisäarvon välinen ero tulee huomattavaksi heti, kun on kysymyksessä yleensä lisäarvon suhdeluvun korottaminen. Jos edellyttämme, että työvoimasta maksetaan sen täysi arvo, niin meillä on silloin valittavanamme vaihtoehto: kun työn tuotantovoima ja sen voimaperäisyyden normaaliaste ovat tietyt, lisäarvon suhdelukua voidaan korottaa vain työpäivää absoluuttisesti pidentämällä; jos taas toisaalta työpäivän pituus on tietty, lisäarvon suhdelukua voidaan korottaa vain sen osien, välttämättömän työn ja lisätyön, suhteellista suuruutta muuttamalla, mikä taas puolestaan edellyttää muutosta työn tuottavuudessa tai voimaperäisyydessä, jottei palkka alenisi työvoiman arvon alapuolelle.

Jos työläinen tarvitsee kaiken aikansa tuottaakseen omaan ja perheensä ylläpitoon välttämättömät elinhyödykkeet, niin hänelle ei jää aikaa tehdäkseen ilmaista työtä muille ihmisille. Ilman tiettyä työn tuottavuusastetta työläinen ei voi siis saada käytettäväkseen sellaista aikaa, ilman sellaista liika-aikaa ei voi olla lisätyötä eikä siis kapitalisteja, mutta ei myöskään orjanomistajia eikä läänitysparoneja, sanalla sanoen ei mitään suuromistajaluokkaa.¹⁾

Voidaan siis puhua lisäarvon luonnollisesta perustasta, mutta ainoastaan siinä aivan yleisessä merkityksessä, ettei ole olemassa mitään ehdotonta luonnonestettä, joka estäisi toista lykkäämästä ylläpidokseen välttämätöntä työtä omilta niskoiltaan toisen niskoille, yhtä vähän kuin esim. ehdottomat luonnonesteet ehkäisevät toista käyttämästä toisen lihaa ravintonaan.^{1a)} Ei ole mitään syytä liittää, niin kuin joskus on tapahtunut, salaperäisiä käsityksiä tähän työn luontoperäiseen tuottavuuteen. Vasta sitten, kun ihmiset pääsivät työnsä avulla kehittymään ensimmäisiltä eläimellisiltä kehitysasteiltaan korkeammalle ja heidän työnsä siis tuli jo jossakin määrin yhteiskunnalliseksi, syntyivät suhteet, joiden vallitessa toisen lisätyö tulee toisen olemassaolon ehdoksi. Sivistyksen alkuaasteilla työn saa-

¹⁾»Jo kapitalistien pelkkä olemassaolokin erityisenä luokkana on riippuvainen työn tuottavuudesta.» (*Ramsay, mt.*, s. 206.) »Jos itsekunkin työ riittäisi tuottamaan ainoastaan hänen oman ylläpitonsa, ei voisi olla mitään omaisuutta.» (*Ravenstone, mt.*, s. 14.)

^{1a)} Äskettäin tehdyn laskelman mukaan yksistään jo nyt tutkituissa osissa maapalloa elää vielä vähintään neljä miljoonaa ihmisyöjää.

vuttama tuotantovoima on vähäistä, mutta samoin ovat ne tarpeetkin, jotka kehittyvät niiden tyydyttämiskeinojen mukana ja kautta. Lisäksi noilla alkuasteilla ne yhteiskunnan osat, jotka elivät toisten työstä, olivat mitättömän pienet välittömien tuottajien rinnalla. Työn yhteiskunnallisen tuotantovoiman kehityksessä nämä osat lisääntyvät sekä absoluuttisesti että suhteellisesti.²⁾ Pääomasuhde syntyy muuten taloudellisella perustalla, joka on pitkän kehitysprosessin tulos. Työn jo olemassaoleva tuottavuus, joka on pääoman pohjana, ei ole mikään luonnon anti, vaan historiallisen kehityksen luomus, joka on vaatinut tuhansia vuosisatoja.

Jos ei oteta huomioon yhteiskunnallisen tuotannon enempiä tai vähempää kehittymistä, jää työn tuottavuus riippuvaiseksi luonnonsuhteista. Ne voidaan kaikki pelkistää ihmisen omaan luontoon, kuten rotuun yms. ja häntä ympäröivään luontoon. Ulkonaiset luonnonedellytykset jakautuvat taloudellisesti kahteen suureen luokkaan: elinhyödykkeiden luonnolliseen runsauteen, siis maan hedelmällisyyteen, kalarikkaisiin vesiin yms., ja työvälaineiden luonnolliseen runsauteen, kuten voimakkaisiin vesiputouksiin, laivaliikenteelle soveliaisiin jokiin, puuhun, metalliin, hiileen yms. Sivistyksen alkuasteilla on ratkaiseva merkitys edellisillä ja sen korkeammilla kehitysasteilla taas jälkimmäisillä luonnollisen rikkauden muodoilla. Verrattakoon vain esim. Englantia Intiaan tai vanhassa maailmassa Ateenaa ja Korinttia Mustanmeren rannikkomaihin.

Kuta pienempi on ehdottomasti tyydytettävien luonnollisten tarpeiden lukumäärä, kuta suurempi maan luonnollinen hedelmällisyys ja kuta suotuisampi ilmasto, sitä pienempi on se välttämätön työaika, joka tarvitaan tuottajan ylläpitoon ja uudistamiseen. Sitä suurempi voi siis olla hänen työssään se ylijäämä, joka jää muita varten sen lisäksi, mitä hän tekee itseään varten. Niinpä jo Diodoros huomauttaa muinaisista egyptiläisistä:

»On ihan uskomatonta, kuinka vähän vaivaa ja kustannuksia heidän lastensa kasvattaminen heille tuottaa. He keittävät lapsille jotakin yksinkertaista ruokaa, aivan mitä sattuu; he antavat heille syötäväksi myös paperipensaan tyvipuolta, mikäli sitä voi tulla paahattaa, sekä suolakasvien juuria ja varsia, osaksi raakana, osaksi keitetynä ja paistettuna. Useimmat lapset käyvät kengittä ja vaatteita, kun ilma on niin leuto. Sen vuoksi lapsen kasvattaminen täysi-ikäiseksi saakka tulee maksamaan vanhemmil-

²⁾ »Amerikan villien intiaanien keskuudessa on melkein kaikki työläisen omaa, 99 sadasosaa tuotteesta lasketaan kuuluvan työlle. Englannissa työläisten osalle lankeaa ehkä alle $\frac{2}{3}$.» (»The Advantages of the East-India Trade etc.», p. 72, 73.)

le enintään 20 drakmaa. Tällä on pääasiassa selitettävissä se, että Egyptin väkiluku on niin suuri ja että on voitu saada aikaan niin paljon suuria töitä.»³⁾

Kuitenkaan muinaisen Egyptin suuriin rakennustöihin ei ole vaikuttanut niinkään paljon sen väkiluvun suuruus kuin se, että tätä väestöä voitiin niin suurella määrällä käyttää. Yksityinen työmies voi tehdä lisätöitä sitä enemmän, mitä pienempi on hänen välttämätön työaikansa. Samoin on työläisväestön laita: mitä pienempi on se osa työläisväestöstä, joka tarvitaan välttämättömien elinhyödykkeiden tuottamiseen, sitä suurempi on muita toimia varten käytettävissä oleva osa.

Kun kapitalistinen tuotantotapa kerran on edellytetty ja olosuhteet pysyvät muutoin samoina sekä työpäivän pituus on tietty, vaihtelee lisätöiden määrä työn luonnollisten edellytysten, nimenomaan myös maan hedelmällisyyden mukaan. Mutta siitä ei suinkaan päinvastoin seuraa, että hedelmällisin maa olisi soveliaimpi kapitalistisen tuotantotavan kehitykselle. Tämä edellyttää näet ihmisen valtaa luonnon yli. Liian tuhlavaan luonto »kuljettaa häntä kädestä kuin lasta talutusnuorassa».¹⁴⁰ Silloin sen oma kehittyminen ei ole mikään luonnon välttämättömyys.⁴⁾ Pääoman synnyinmaana ei ole troopillinen ilmanala rehevine kasvullisuuksineen, vaan lauhkea vyöhyke. Ei maan ehdoton hedelmällisyys, vaan sen erilaisuus, sen luonnollisten tuotteiden moninaisuus muodostavat yhteiskunnallisen työnjaon luonnollisen pohjan; ja ne luonnonolojen muutokset, joiden keskellä ihminen elää, kannustavat häntä moninaistamaan tarpeitaan, kykyjään, työvälineitään ja työtapojaan. Teollisuuden historiassa esittää ratkaisevaa osaa välttämättömyys asettaa tietty luonnonvoima yhteiskunnallisen valvonnan alaiseksi, käyttää sitä ja omaksua sekä kesyyttää se ihmiskäsin rakennettujen suurten laitteiden avulla. Niin on esim. veden säännöstelyn laita Egyptissä,⁵⁾ Lombardiassa, Hollannissa ym.

³⁾ *Diodoros Siculus*, mt., 1. kirja, 80. luku [s. 126].

⁴⁾ »Niin hyvää ja edullista kuin ensiksi mainittu» (rikas luonto) »onkin, se tekee kuitenkin väestön huolettomaksi, ylpeäksi ja kaikenlaiseen huikenteluun taipuvaiseksi, jota vastoin viimeksi mainittu (karu luonto) kehittää valppautta, tiedettä, taidetta ja valtiotviiisautta.» (*England's Treasure by Foreign Trade. Or the Balance of our Foreign Trade is the Rule of our Treasure*. Written by *Thomas Mun*, of London, Merchant, and now published for the common good by his son *John Mun*. London 1669, p. 181, 182.) »En voi ajatella suurempaa kirousta millekään kansalle kuin joutua elämään maassa, jossa luonto itse tuottaa yltä kyllin ylläpito- ja ravintovälineitä ja ilmasto vaatii vain vähän huolenpitoa vaatteista ja ruumiinverhosta... Tosin voi esiintyä päinvastainenkin äärimmäisyys. Maa, joka ei kykene tuottamaan mitään työn avulla, on aivan yhtä huono kuin maa, joka tuottaa runsaita hedelmiä ilman työtä.» ([*N. Forster*,] »An Enquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions. London 1767, p. 10.)

⁵⁾ Pakko laskea ennakolta Niilin tulvan ajat synnytti egyptiläisen tähtitieteen ja sen mukana pappiskastin vallan maanviljelyksen johtajana. »Päiväntaus on se vuodenhetki, jolloin Niili alkaa paisua ja joka siis egyptiläisten on täytynyt ottaa mitä tarkimmin huomioon... Heidän oli tärkeätä todeta tämän vuoden käännekohta järjestääk-

tai Intiassa, Persiassa ym., missä kastelu keinotekoisien kanavien avulla tuo paitsi välttämätöntä vettä maalle myös samalla sen liejussa kivennäislannoitteita vuorilta. Espanjan ja Sisilian taloudellisen kukoistuksen salaisuus arabialaisten hallitessa perustui kanavien rakentamiseen.⁶⁾

Suotuisa luonto antaa aina vain mahdollisuuden lisätyöhön, mutta se ei luo itsestään todellista lisätyötä enempää kuin lisäarvoa tai lisätuotettakaan. Työn erilaiset luonnolliset edellytykset ovat syynä siihen, että sama määrä työtä tyydyttää eri maissa erilaiset määrät tarpeita,⁷⁾ että siis muissa samalaisissa oloissa välttämätön työaika on erilainen. Lisätyöhön ne vaikuttavat vain luonnonrajana, ts. määräävät sen kohdan, missä työ muita varten voi alkaa. Sitä mukaa kuin teollisuus edistyy, tämä luonnonraja väistyy syrjään. Länsieurooppalaisessa yhteiskunnassa, jossa työläinen vain lisätyöllä voi ostaa luvan työskennellä oman olemassaolonsa ylläpitämiseksi, kuvittelee helposti mielessään, että lisätuotteen tuottaminen on ihmistyön synnynnäisiä olennaisia ominaisuuksia.⁸⁾ Mutta ottaakamme esim. Aasian saaristomeren itäisten saarien asukkaat, joille sago kasvaa villinä metsässä.

»Kun asukkaat kaivettuaan reiän puuhun vakuuttuvat siitä, että ydin on kypsä, he kaatavat puun ja katkovat useihin osiin, kaivavat ytimen pois, sekoittavat veteen ja siivilöivät, ja niin on saatu täysin käyttökelpoista sagojauhoa. Yhdestä puusta saadaan tavallisesti 300 naulaa, mutta siitä voidaan saada myös 500—600 naulaa. Siellä mennään siis metsään ja leikataan leipää samoin kuin meillä hakataan polttopuuta.»⁹⁾

Olettaakamme, että sellainen itäaasialainen leivänleikkaaja tarvitsee 12 työtuntia viikossa kaikkien tarpeittensa tyydyttä-

seen maanviljelystyönä. Heidän oli sen tähden etsittävä talvaalta selvää merkkiä, joka osoittaisi sen palaamista.» (Cuvier, »Discours sur les révolutions du globe», éd. Hoefer, Paris 1863, p. 141.)

⁶⁾ Yksi niistä aineellisista perusteista, jonka avulla valtiovalta sai haltuunsa Intian hajallaan olevat tuotantoelimistöt, oli vedensaannin järjestäminen. Intian muhamettilaiset hallitsijat ymmärsivät tämän paremmin kuin heidän englantilaiset seuraajansa. Muistutamme vain näkävuodesta 1866, joka maksoi hengen enemmän kuin miljoonalle hindulle Orissan piirissä, Bengal'n presidenttikunnassa.

⁷⁾ »Ei ole kahta maata, jotka tuottaisivat yhtä paljon välttämättömyystarvikkeita samalla työllä. Ihmisten tarpeet lisääntyvät tai vähenevät sen ilmaston karuuden tai lauhkeuden mukaan, missä he elävät. Se työn suhteellinen paljous, joka eri maiden asukkaiden on pakko käyttää teolliseen toimintaansa, ei voi siis olla sama, eikä myöskään ole mahdollista ilmaista tämän työn vaihtelun määrää muuten kuin lämpimän ja kylmän asteiden mukaan; ja tästä voi tehdä sen johtopäätöksen, että tietynsuuruisen väestön elämän ylläpitoon tarvittava työn paljous on suurin kylmässä ilmalanassa ja pienin kuumassa. Sillä edellisessä ihmiset tarvitsevat enemmän vaatteita ja maakin vaatii enemmän muokkaamista kuin jälkimmäisessä.» (»An Essay on the Governing Causes of the Natural Rate of Interest». London 1750, p. 59.) Tämän käänteentekevän nimettömän teoksen kirjoittaja on J. Massie. Hume otti siitä korkoteoriansa.

⁸⁾ »Kaiken työn täytyy» (mikä myös näyttää kuuluvan kansalaisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin) »antaa ylijäämää.» (Proudhon.)¹⁴¹

⁹⁾ F. Schouw, »Die Erde, die Pflanzen und der Mensch», 2. Aufl. Leipzig 1854, S. 148.

miseen. Suotuisa luonto antaa välittömästi hänelle runsaasti joutoaikaa. Jotta hän käyttäisi tätä tuottavasti itseään varten, vaaditaan joukko historiallisia olosuhteita; jotta hän käyttäisi sitä lisätyöhön vieraita henkilöitä varten, vaaditaan ulkonaista pakkoa. Jos kapitalistinen tuotantotapa pantaisiin toimeen, tuon kunnan miehen täytyisi ehkä työskennellä 6 päivää viikossa voidakseen saada omakseen yhden työpäivän tuotteen. Luonnon suotuisuus ei selitä, minkä tähden hän nyt työskentelee 6 päivää eli miksi hän tekee 5 päivää lisätyötä. Se selittää vain, minkä tähden hänen välttämätön työaikansa supistuu yhdeksi päiväksi viikossa. Mutta missään tapauksessa hänen lisätuotteensa ei johtuisi ihmistyön omasta synnynnäisestä salaisesta ominaisuudesta.

Luonnonsuhteista riippuvat työn tuotantovoimat samoin kuin historiallisesti kehittyneet, yhteiskunnalliset tuotantovoimatkin esiintyvät pääoman tuotantovoimina, pääoman, johon työ sulautuu.

Ricardo ei koskaan välittänyt lisäarvon alkuperästä. Hän käsitteli sitä ikään kuin se kuuluisi elimellisesti kapitalistiseen tuotantotapaan, jota hän piti yhteiskunnallisen tuotannon luonnollisena muotona. Siellä missä hän puhuu työn tuottavuudesta, hän ei etsi siitä syytä lisäarvon olemassaoloon, vaan ainoastaan sitä syytä, joka määrää sen suuruuden. Sitä vastoin hänen koulukuntansa on äänekkäästi julistanut työn tuotantovoiman voiton (lue: lisäarvon) syntymisen syyksi. Joka tapauksessa tämä tietää edistystä merkantilisteihin verraten, jotka puolestaan johtavat tuotteiden hinnan nousun niiden tuotantokustannusten yläpuolelle vaihdosta, niiden myynnistä arvoaan kalliimmasta. Kuitenkin Ricardon koulukuntakin oli vain kiertänyt tehtävän, mutta ei ratkaissut sitä. Todellisuudessa näillä porvarillisilla taloustieteilijöillä oli se oikea vaisto, että oli hyvin vaarallista liian syvästi aprikoida polttavaa kysymystä lisäarvon alkuperästä. Mutta mitä on sanottava siitä, että puoli vuosisataa Ricardon jälkeen herra John Stuart Mill toteaa mahtavasti ylemyytensä merkantilisteihin nähden kertaamalla kömpelösti Ricardon ensimmäisten mataloittajien kelvottomia verukkeita?

Mill sanoo:

»Voiton synnä on se, että työ tuottaa enemmän kuin sen ylläpitoon vaaditaan.»

Näin pitkältä tämä on vain vanhaa virttä; mutta Mill tahtoo lisätä myös omiaan:

»Tai muuttaaksemme lauseen muotoa: synnä siihen, miksi pääoma tuottaa voittoa, on se, että ravintoaineet, vaatteet, raaka-aineet ja työvälineet kestävät kauemman aikaa kuin mitä tarvitaan niiden tuottamiseen.»

Mill sekoittaa tässä työajan keston sen tuotteiden keston. Tämän mukaan leipuri, jonka tuotteet kestävät vain yhden päivän, ei voisi koskaan saada palkkatyöläisistään samaa voittoa minkä saa koneenrakentaja, jonka tuotteet kestävät 20 vuotta ja kauemmin. Jos todellakaan linnunpesät eivät kestäisi kauempaa kuin vaaditaan niiden rakentamiseen, niin lintujen täytyisi tulla toimeen ilman pesiä.

Esitettyään ensiksi tämän perustotuuden Mill vahvistaa etevämmyytensä merkantilistien rinnalla seuraavasti:

»Me näemme siis, ettei voitto synny vaihtojen välikohtauksesta, vaan työn tuotantovoimasta; kunkin maan kokonaisvoiton määrää aina työn tuotantovoima, tapahtukoona vaihtoa tai ei. Jollei olisi mitään toimien jakoa, niin ei olisi ostoa eikä myyntiä, mutta kuitenkin aina voittoa.»

Tässä vaihto, osto ja myynti ovat siis kapitalistisen tuotannon yleisiä edellytyksiä, pelkkä välikohtaus; ja kuitenkin on voittoa ilman työvoiman ostoa ja myyntiä!

Edelleen:

»Jos maan kaikki työläiset tuottavat 20% yli palkkasummansa, niin voitot ovat 20%, olkoipa tavarain hinnat millaiset tahansa.»

Tämä on toisaalta erittäin onnistunutta tautologiaa, sillä jos työläiset tuottavat kapitalisteilleen 20% lisäarvoa, niin voitot suhtautuvat työläisten kokonaispalkkaan samoin kuin 20:100. Toisaalta on ehdottomasti väärin sanoa, että voitot »ovat 20%». Niiden täytyy aina olla pienempiä, koska voitot lasketaan liikkeeseen sijoitetun pääoman kokonaissummasta. Olettakaamme, että kapitalisti on sijoittanut pääomaa esim. 500 puntaa ja siitä 400 puntaa tuotantovälineisiin sekä 100 puntaa työpalkkaan. Jos lisäarvon suhdeluku on, kuten on oletettu, 20%, niin voiton suhdeluvuksi tulee 20:500, ts. 4% eikä 20%.

Sitten seuraa loistava näyte siitä, miten Mill käsittelee yhteiskunnallisen tuotannon erilaisia historiallisia muotoja: »Minä oletan kaikkialla asioiden nykyistä tilaa, joka muutamien poikkeuksin on vallalla kaikkialla, ts. että kapitalisti tekee kaikki ennakkosijoitukset, niihin laskettuna myös työläisen maksamisen.» Outo näköhäiriö: nähdä kaikkialla asiointila, joka näihin saakka on vallinnut maapallolla vain poikkeuksellisesti! Mutta eteenpäin. Mill on kyllin hyvä myöntääkseen, että »tämä ei ole ehdottomasti välttämätöntä».* Päinvastoin

* Kirjeessään Danielsonille (N.—onille) 28. marraskuuta 1878 Marx ehdotti, että tämä kappale kuuluisi seuraavasti: »Sitten seuraa loistava näyte siitä, miten Mill käsittelee yhteiskunnallisen tuotannon erilaisia historiallisia muotoja: 'Minä oletan kaikkialla,' hän sanoo, 'asioiden nykyistä tilaa, joka muutamien poikkeuksin on val-

»Työläinen voisi odottaa koko palkkaansa siihen saakka, kunnes työ on täysin valmis, jos hänellä olisi tänä väliaikana ylläpitoonsa tarpeelliset varat. Mutta tässä tapauksessa hän olisi jossain määrin kapitalisti, joka sijoittaisi pääomaa liikkeeseen ja antaisi osan sen harjoittamiseen tarpeellisista varoista.»

Yhtä hyvin Mill voisi sanoa, että työläinen, joka ei anna itselleen ainoastaan elintarpeita, vaan myös työvälineet, on todellisuudessa oma palkkatyöläisensä. Tai että amerikkalainen talonpoika on oma orjansa, joka raataa vain itselleen vieraan herran asemesta.

Sitten kun Mill on täten selvästi todistanut, että kapitalistinen tuotanto, vaikkapa sitä ei olisikaan, sittenkin olisi aina olemassa, hän on kyllin johdonmukainen todistaakseen, ettei sitä silloinkaan ole olemassa, kun se on olemassa.

»Ja edellisessä tapauksessakin» (kun kapitalisti antaa ennakolta palkkatyöläiselle hänen kaikki elintarvikkeensa) »työläistä voidaan katsoa samalta näkökannalta» (ts. kapitalistina). »Sillä kun hän luovuttaa työnsä alle sen markkinahinnan (!), voidaan asiaa katsoa ikään kuin hän antaisi ennakolta erotuksen (?) työnantajalleen jne.»^{a)}

Todellisuudessa työläinen antaa kapitalistille koko viikon jne. työnsä ennakolta ilmaiseksi saadakseen viikon jne. lopussa sen markkinahinnan; se tekee hänet Millin mukaan kapitalistiksi! Tasaisella kentällä näyttävät multakasatkin kukkuloilta; mitattakoon nykyisen porvaristomme latteutta sen »suurten ajattelijoiden» kaliiperin mukaan.

lalla kaikkialla, missä työläiset ja kapitalistit ovat eri luokkia, ts. minä oletan, että kapitalisti tekee kaikki ennakkosijoitukset, niihin laskettuna myös työläisen maksamisen. Mill tahtoo uskoa, että tämä ei ole ehdottomasti välttämätöntä edes sellaisessa talousjärjestelmässä, jossa työläiset ja kapitalistit ovat eri luokkia.» *Toim.*

^{a)} J. St. Mill, »Principles of Political Economy». London 1868, p. 252—253, passim. {Yllä esitettyt kohdat on otettu »Pääoman» ranskankielisestä painoksesta. F. E.}

Työvoiman hinnan ja lisäarvon suuruuden vaihtelu

Keskimääräiselle työläiselle totunnaisesti välttämättömien elinhyödykkeiden arvo määrää työvoiman arvon. Näiden elinhyödykkeiden määrä, vaikka se muodoltaan voikin vaihdella, on tietynä aikana tiettyssä yhteiskunnassa tietty ja sitä on käsiteltävä siis pysyväisenä suureena. Tämän määrän arvo vain muuttuu. Kaksi muutakin tekijää on otettava huomioon työvoiman arvon määrittämisessä. Ensiksikin työvoiman kehityskustannukset, jotka muuttuvat tuotantotavan muuttuessa, toiseksi sen luonnolliset eroavuudet riippuen siitä, onko se miespuolista vai naispuolista, täysikasvuista vai alaikäisten työvoimaa. Näiden erilaisten työvoimien käyttämisestä, joka taas riippuu tuotantotavasta, johtuu suuria eroavuuksia työläisperheen uusintamiskustannuksissa ja täysi-ikäisen miespuolisen työntekijän arvossa. Nämä molemmat tekijät jätetään kuitenkin seuraavassa tutkimuksessa huomioon ottamatta.^{9b)}

Me edellytämme: 1. että tavarat myydään niiden arvosta ja 2. että työvoiman hinta tosin voi tilapäisesti kohota sen arvoa korkeammaksi, mutta ei koskaan laskeudu sitä alemmaksi.

Näin edellyttäen havaitsimme, että työvoiman hinnan ja lisäarvon suhteelliset määrät riippuvat kolmesta seikasta: 1. työpäivän pituudesta eli työn ekstensiivisistä suuruudesta; 2. työn normaalista voimaperäisyydestä eli sen intensiivisistä suuruudesta, ts. siitä, että tietty määrä työtä käytetään määräajassa; 3. lopuksi työn tuotantovoimasta, ts. siitä, että tuotantoehtojen kehitysasteen mukaan aina sama työmäärä antaa samassa ajassa suuremman tai pienemmän määrän tuotteita. Tässä ovat ilmeisesti mahdollisia hyvin erilaiset yhdistelmät aina sen mukaan, onko yksi näistä kolmesta tekijästä pysyväinen ja kaksi vaih-

^{9b)} Sivulla 281 [tämän kirjan s. 290—291] käsitelty tapaus jätetään tässä luonnollisesti samaten huomioon ottamatta. {Viite 3. painokseen. F. E.}

televaa, vai kaksi tekijää pysyväistä ja yksi vaihteleva, vai ovatko kaikki kolme samalla kertaa vaihtelevia. Nämä yhdistelmät tulevat vielä moninaisemmiksi sen kautta, että kun eri tekijät vaihtelevat samalla kertaa, vaihtelun suuruus ja suunta voivat olla erilaiset. Seuraavassa esitetään vain pääyhdistelmät.

I. TYÖPÄIVÄN PITUUS JA TYÖN VOIMAPERÄISYYS PYSYVÄT (MÄÄRÄTYT), TYÖN TUOTANTOVOIMA VAIHTELEVA

Tässä tapauksessa työvoiman arvon ja lisäarvon määrää kolme lakia.

Ensiksi: Tietynpituinen työpäivä antaa aina saman arvotuloksen, vaihdelkoonpa työn tuottavuus ja sen ohessa tuotteiden määrä ja siis yksityisten tavaroiden hinta kuinka hyvänsä.

Esim. 12-tuntisen työpäivän arvotuote on 6 šillingiä, vaikka tuotetun käyttöarvon paljous muuttuu työn tuotantovoiman muuttuessa, joten siis 6 šillingin arvo jakautuu useampien tai harvempien tavaroiden osalle.

Toiseksi: Työvoiman arvo ja lisäarvo muuttuvat käännetyssä suhteessa toisiinsa. Muutokset työn tuotantovoimassa, sen lisääntyminen tai väheneminen, vaikuttavat päinvastaiseen suuntaan työvoiman arvoon ja samaan suuntaan lisäarvoon.

Kaksitoistatuntisen työpäivän arvotuote on pysyvä suure, esim. 6 š. Tämä pysyvä suure on yhtä kuin lisäarvo plus työvoiman arvo, jonka työläinen korvaa vastikkeella. On itsestään selvää, että pysyvän suureen kahdesta osasta kumpikaan ei voi lisääntyä toisen vähenemättä. Työvoiman arvo ei voi kohota 3 š:stä 4:ään lisäarvon alenematta 3 š:stä 2:een, eikä lisäarvo voi nousta 3:sta 4 š:iin työvoiman arvon alenematta 3 š:stä 2:een. Näiden edellytysten vallitessa mitkään muutokset työvoiman arvon tai lisäarvon absoluuttisessa suuruudessa eivät siis ole mahdollisia muutoin kuin että niiden relatiiviset eli suhteelliset suuruudet samalla muuttuvat. Niiden on mahdotonta yhtäkaa vähentyä tai lisääntyä.

Edelleen työvoiman arvo ei voi alentua eikä siis lisäarvo kohota työn tuotantovoiman kohoamatta; esim. yllä mainitussa tapauksessa työvoiman arvo ei voi alentua 3:sta 2 š:iin muutoin kuin että työn tuotantovoiman lisääntymisen kautta on käynyt mahdolliseksi tuottaa 4 tunnissa sama määrä elinhyödykkeitä kuin aikaisemmin 6 tunnissa. Päinvastoin työvoiman arvo ei voi nousta 3:sta 4 š:iin muutoin kuin että työn tuotantovoima alenee, että siis vaaditaan 8 tuntia sen saman elinhyödykemäärän tuottamiseen, johon ennen riitti 6 tuntia. Tästä seuraa,

että työn tuottavuuden lisääntyminen alentaa työvoiman arvoa ja siten korottaa lisäarvoa, kun taas työn tuottavuuden väheneminen korottaa työvoiman arvoa ja alentaa lisäarvoa.

Tätä lakia esittäessään Ricardo jätti huomioonottamatta erään seikan: vaikka lisäarvon eli lisätyön suuruuden muuttuminen edellyttää päinvastaista muuttumista työvoiman arvossa eli välttämättömässä työssä, ei siitä suinkaan seuraa, että ne muuttuvat samassa suhteessa. Ne lisääntyvät tai vähenevät yhtä paljon. Mutta se suhde, missä arvotuotteen tai työpäivän kukin osa lisääntyy tai vähenee, riippuu siitä alkuperäisestä jaosta, mikä oli olemassa ennen työn tuotantovoiman muuttumista. Jos työvoiman arvo oli 4 š eli välttämätön työaika 8 tuntia, lisäarvo 2 š eli lisätyö 4 tuntia, ja jos työn tuotantovoiman kohoamisen takia työvoiman arvo alenee 3 š:iin eli välttämätön työ 6 tuntiin, niin lisäarvo nousee 3 š:iin eli lisätyö 6 tuntiin. Sama 2 tunnin tai 1 š:in suure on yhdessä tapauksessa lisätty, toisessa vähennetty. Mutta suhteellisen suuruuden muutos on molemmin puolin erilainen. Kun työvoiman arvo laskee 4 š:stä 3:een, siis $\frac{1}{4}$ eli 25%, nousee lisäarvo 2 š:stä 3:een, siis $\frac{1}{2}$ eli 50%. Siitä seuraa, että lisäarvon suhteellinen enentyminen tai vähentyminen työn tuotantovoimassa tapahtuvan tietyn muutoksen takia on sitä suurempi, kuin pienempi on alkuaan se osa työpäivää, joka esittää lisäarvoa, ja sitä pienempi, kuin suurempi se on.

Kolmanneksi: Lisäarvon lisääntyminen tai väheneminen ovat aina seurauksena vastaavasta työvoiman arvon lisääntymisestä tai vähenemisestä eivätkä koskaan syynä siihen.¹⁰⁾

Kun työpäivä on pysyvä suure, ts. sitä esittää pysyvä arvo suure, ja kun edelleen jokaista lisäarvon suuruuden muutosta vastaa päinvastainen muutos työvoiman arvossa ja työvoiman arvo voi muuttua vain työn tuotantovoiman muuttuessa, niin tästä kaikesta ilmeisesti seuraa, että jokaiseen lisäarvon suuruuden muutokseen on syynä päinvastainen muutos työvoiman arvossa. Kun edellä näimme, ettei mikään absoluuttinen suuruuden muutos työvoiman arvossa ja lisäarvossa ole mahdollinen, ellei niiden suhteellinen suuruus muutu, niin nyt huomaam-

¹⁰⁾ Tähän kolmanteen lakiin MacCulloch on tehnyt mm. sen mielettömän lisäyksen, että lisäarvo voi nousta työvoiman arvon alenematta, jos poistetaan verot, jotka kapitalistin on ennen maksettava. Näiden verojen poistaminen ei vähimmäskään määrässä muuta sitä lisäarvon määrää, jonka teollisuuskapitalisti ensi kädessä työläisestä pusertaa. Se muuttaa vain sitä suhdetta, missä kapitalisti on pakotettu jakamaan lisäarvon oman taskunsa ja muiden kanssa. Se ei siis ensinkään muuta työvoiman arvon ja lisäarvon suhdetta. MacCullochin poikkeus osoittaa vain, ettei hän ymmärrä yleistä sääntöä; tämä vahinko sattuu hänelle hänen koettaessaan vulgarisoida Ricardoa yhtä usein kuin J. B. Saylle samassa toimessa A. Smithin suhteen.

me, ettei mikään muutos niiden suhteellisissa suuruuksissa ole mahdollinen, ellei työvoiman absoluuttinen arvosuuruus muutu.

Kolmannen lain mukaan muutos lisäarvon suuruudessa edellyttää työn tuotantovoimassa tapahtuneen muutoksen aiheuttamaa muutosta työvoiman arvossa. Tuon muutoksen rajan määrää työvoiman uusi arvonraja. Mutta vaikka olosuhteet sallisivatkin lain vaikuttaa, voi tapahtua väliliikkeitä. Jos esim. työn tuotantovoiman kohoamisen takia työvoiman arvo alenee 4 š:stä 3:een tai välttämätön työaika 8 tunnista 6:een, niin työvoiman hinta voi kuitenkin aleta vain 3 š 8 pennyä, 3 š 6 pennyä, 3 š 2 pennyä jne., siis lisäarvo nousta vain 3 š 4 pennyä, 3 š 6 pennyä, 3 š 10 pennyä jne. Alenemisen aste, jonka alirajana on 3 š, riippuu siitä suhteellisesta painosta, minkä pääoman painostus toisaalta ja työläisten vastarinta toisaalta panevat vaakalaudalle.

Työvoiman arvon määrää tietyn elinhyödykepaljouden arvo. Työn tuotantovoiman muutos saa aikaan muutoksen näiden elinhyödykkeiden arvossa, mutta ei niiden määrässä. Itse määrä voi työn tuotantovoiman noustessa kasvaa sekä työläiselle että kapitalistille yhtäaikaan ja samassa suhteessa ilman mitään suurusmuutosta työvoiman hinnan ja lisäarvon välillä. Jos työvoiman alkuperäinen arvo on 3 š ja välttämätön työaika on 6 tuntia, jos lisäarvo samoin on 3 š eli lisätyö myös 6 tuntia, niin työn tuotantovoiman kaksinkertaistuminen työpäivän jaon pysyessä entisellään jättää työvoiman hinnan ja lisäarvon muuttumatta. Kumpikin niistä ilmaistaan nyt vain kaksi kertaa niin monella, mutta suhteellisesti halventuneella käyttöarvolla. Vaikka työvoiman hinta on jäänyt muuttumatta, se on kuitenkin kohonnut sen arvoa korkeammaksi. Jos työvoiman hinta alenisi, mutta ei sen uuden arvon määräämään alirajaan $1\frac{1}{2}$ š:iin saakka, vaan 2 š:iin 10 pennyn, 2 š:iin 6 pennyn jne., niin tämä aleneva hinta edustaisi yhä edelleenkin lisääntyvää elinhyödykkeiden määrää. Työvoiman hinta voisi siten työn tuotantovoiman kohotessa alati alentua työläisen elinhyödykemäärän yhtäaikaan ja jatkuvasti lisääntyessä. Mutta suhteellisesti, ts. lisäarvoon verrattuna, työvoiman arvo alati alenisi ja siis kuilu työläisen ja kapitalistin elinehtojen välillä syvenisi.¹¹⁾

Ricardo on ensimmäisenä antanut tarkan sanamuodon kolkelle yllä mainitulle laille. Hänen esityksensä heikkoutena on:

¹¹⁾ »Jos tapahtuu muutos teollisuuden tuottavuudessa ja tietty paljous työtä ja pääomaa tuottaa nyt enemmän tai vähemmän kuin ennen, työpalkan suhteellinen osuus voi muuttua tuntuvasti, samalla kun tätä osuutta ilmaiseva tuotemäärä pysyy entisellään; tai voi muuttua myös tuotemäärä työpalkan suhteellisen osuuden pysyessä entisellään.» (*J. Cazenove*,] »Outlines of Political Economy etc.», p. 67.)

1. että hän pitää niitä erikoisia edellytyksiä, joiden vallitessa nuo lait vaikuttavat, kapitalistisen tuotannon itsestään ymmärrettävinä, yleisinä ja välttämättöminä ehtoina. Hän ei tiedä mistään muutoksista työpäivän pituudessa eikä työn voimaperäisyydessä, niin että hänen esityksessään työn tuottavuus tulee itsestään ainoaksi vaihtelevaksi tekijäksi. 2. Samoin kuin muutkin taloustieteilijät Ricardo ei ole koskaan tutkinut lisäarvoa sellaisenaan, ts. riippumatta sen erikoismuodoista, kuten voitosta, maankorosta jne. Tämä toinen heikkous aiheutti hänen erittelyssään paljon pahemman virheen kuin oli ensimmäinen. Hän sekoittaa lait lisäarvon suhdelvusta ilman muuta voiton suhdelvun lakeihin. Kuten on jo sanottu, voiton suhdeluku on lisäarvon suhde liikkeeseen sijoitettuun kokonaispääomaan, kun taas lisäarvon suhdeluku on lisäarvon suhde vain tämän pääoman vaihtelevaan osaan. Olettakaamme, että 500 punnan pääoma (C) jakautuu raaka-aineeseen, työvälineisiin jne., jotka tekevät yhteensä 400 punttaa (c), ja 100 punttaa työpalkkoihin (v), ja että edelleen lisäarvo on 100 punttaa (m). Silloin lisäarvon suhdeluku on $\frac{m}{v} = \frac{100 \text{ punttaa}}{100 \text{ punttaa}} = 100\%$. Mutta voiton suhdeluku $\frac{m}{C} = \frac{100 \text{ punttaa}}{500 \text{ punttaa}} = 20\%$. Sitä paitsi on ilmeistä, että voiton suhdeluku voi olla riippuvainen olosuhteista, jotka eivät suinkaan vaikuta lisäarvon suhdeluun. Tämän teoksen kolmannessa kirjassa todistan myöhemmin, että tietyissä oloissa sama lisäarvon suhdeluku voi esiintyä mitä erilaisimpina voiton suhdelukuina ja erilaiset lisäarvon suhdeluvut samana voiton suhdelukuna.

II. TYÖPÄIVÄ JA TYÖN TUOTANTOVOIMA PYSYVÄT, TYÖN VOIMAPERÄISYYS VAIHTELEVA

Työn voimaperäisyyden lisääntyminen edellyttää enentynyttä työn käyttöä samassa ajassa. Voimaperäisempi työpäivä esiinellistyy siis useammiksi tuotteiksi kuin vähemmän voimaperäinen yhtä monituntinen työpäivä. Tosin tuotantovoiman noustessakin sama työpäivä antaa enemmän tuotteita. Mutta jälkimmäisessä tapauksessa alenee yksityisen tuotteen arvo, koska se maksaa vähemmän työtä kuin ennen; edellisessä tapauksessa se pysyy muuttumattomana, koska tuote maksaa nyt yhtä paljon työtä kuin ennenkin. Tuotteiden lukumäärä kasvaa tällöin aiheuttamatta niiden hinnan alenemista. Niiden lukumäärän mukana kasvaa myös niiden hintasumma, kun tuotantovoiman noustessa vain sama arvosumma esiintyy suuremmassa tuotteiden määrässä. Kun siis työtuntien lukumäärä pysyy samana,

voimaperäisempi työpäivä ruumiillistuu korkeammaksi arvo-
tuotteeksi ja siis rahanarvon pysyessä samana suuremmaksi
määräksi rahaa. Työpäivän aikana muodostettu arvotuote vaihtelee sitä mukaa kuin työpäivän voimaperäisyys poikkeaa yhteiskunnallisesta normaaliasteesta. Sama työpäivä ei siis esiinny niin kuin ennen pysyvänä, vaan vaihtelevana arvotuotteena, voimaperäisempi, kaksitoistatuntinen työpäivä esim. 7 š:ssä, 8 š:ssä jne. 6 š:n asemesta, kuten voimaperäisyydeltään tavallinen kaksitoistatuntinen työpäivä. Selvää on, että jos työpäivän arvotuote vaihtelee esim. 6:sta 8 š:iin, niin tämän arvotuotteen molemmat osat, työvoiman hinta ja lisäarvo, voivat kohota yhtäaikaa joko samassa tai eri määrässä. Työvoiman hinta ja lisäarvo voivat kumpikin samaan aikaan kohota 3 š:stä 4:ään, kun arvotuote kohoaa 6š:stä 8:aan. Työvoiman hinnan korotus ei tässä välttämättä sisällä sen hinnan nousemista yli sen arvon. Päinvastoin sitä voi seurata sen aleneminen alle* arvon. Tämä tapahtuu aina, jollei työvoiman hinnankorotus riitä korvaamaan sen nopeammaksi tullutta kulumista.

Tiedämme, että lukuunottamatta tilapäisiä poikkeuksia muutos työn tuottavuudessa aiheuttaa ainoastaan silloin muutoksen työvoiman arvon suuruudessa ja siksi lisäarvonkin suuruudessa, kun kysymyksessä olevien teollisuudenhaarojen tuotteet sisältyvät työläisen tavalliseen kulutukseen. Tämä rajoitus jää tässä kohden pois. Muuttukoonpa työn suuruus ekstensiivisesti tai intensiivisesti, sen suuruuden muutosta vastaa muutos sen arvotuotteen suuruudessa, sen tarvikkeen luonteesta riippumatta, jossa tämä arvo esiintyy.

Jos työn voimaperäisyys kohoaisi kaikissa teollisuudenhaaroissa yhtäaikaa ja samassa määrin, niin uudesta korkeammasta intensiteetin (voimaperäisyyden) asteesta tulisi tavallinen yhteiskunnallinen normaaliaste ja sitä lakattaisiin samalla pitämästä ekstensiivisenä (ulottuvaisuus-) suureena. Mutta silloinkin työn keskimääräiset voimaperäisyyden asteet jäisivät eri kansakunnilla erilaisiksi ja ne rajoittaisivat siis arvolain soveltamista erilaisiin kansallisiin työpäiviin. Toisen kansakunnan voimaperäisemmän työpäivän ilmaisu rahassa olisi suurempi kuin toisen vähemmän voimaperäisen työn ilmaisu.¹²⁾

* Sana »alle» on jäänyt pois käsikirjoituksesta nähtävästi kirjoitusvirheen johdosta. *Toim.*

¹²⁾ »Kaikkien muiden ehtojen ollessa yhtäläisiä englantilainen tehtailija voi tietyssä ajassa teettää melkoisesti suuremman määrän työtä kuin ulkomainen tehtailija, joten 60-tuntisen englantilaisen ja 72- tai 80-tuntisen ulkomaisen työviikon ero tasoituu.» (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1855», p. 65.) Enempi lainsäädännöllinen työpäivän rajoittaminen mannermaan tehtaissa olisi pettämätön keino tämän mannermaan ja englantilaisen työtunnin välisen eron vähentämiseksi.

III. TYÖN TUOTANTOVOIMA JA VOIMAPERÄISYYS PYSYVÄT, TYÖPÄIVÄ VAIHTELEVA

Työpäivä voi muuttua kahteen suuntaan. Sitä voidaan lyhentää tai pidentää.

1. Tiettyjen edellytysten vallitessa, ts. työn tuotantovoiman ja voimaperäisyyden pysyessä entisellään, tapahtuva työpäivän lyhentäminen jättää työvoiman arvon ja siis myös välttämättömän työajan muuttamatta. Se lyhentää lisätyötä ja pienentää lisäarvoa. Kun viimeksi mainitun absoluuttinen suuruus pienenee, pienenee myös sen suhteellinen suuruus, ts. sen suuruus suhteessa työvoiman samana pysyvän arvon suuruuteen. Ainoastaan painamalla työvoiman hinnan sen arvoa alemmaksi kapitalisti voisi tällöin pelastua tappiolta.

Kaikissa työpäivän lyhentämisistä vastaan esitetyissä lausunnoissa edellytetään, että tämä ilmiö tapahtuu tässä oletettujen edellytysten vallitessa, kun todellisuudessa asia on päinvastoin: muutokset työn tuottavuudessa ja voimaperäisyydessä tapahtuvat joko ennen työpäivän lyhentämistä tai välittömästi sen jälkeen.¹³⁾

2. Työpäivän pidentäminen. Olkoon välttämätön työaika 6 tuntia eli työvoiman arvo 3 š, samoin lisätyö 6 tuntia ja lisäarvo 3 š. Tällöin kokonaistyöpäivä on 12 tuntia ja se esiintyy 6 š:n arvotuotteessa. Jos työpäivää pidennetään 2 tunnilla ja työvoiman hinta jää muuttumatta, niin lisäarvon absoluuttisen suuruuden ohella kasvaa myös sen suhteellinen suuruus. Vaikka työvoiman arvosuuruus jääkin absoluuttisesti muuttumatta, se laskee suhteellisesti. I kohdassa mainittujen edellytysten vallitessa työvoiman arvon suhteellinen suuruus ei olisi voinut muuttua, ellei sen absoluuttinen suuruus olisi muuttunut. Tässä sitä vastoin työvoiman arvon suhteellisen suuruuden muutos on seuras lisäarvon absoluuttisen suuruuden muutoksesta.

Kun arvotuote, joka työpäivää edustaa, kasvaa työpäivän pidentyessä, niin työvoiman hinta ja lisäarvo voivat nousta yhtäaikaan joko yhtä tai eri suuressa määrin. Tämä samanaikainen kasvaminen on siis mahdollinen kahdessa tapauksessa, kun työpäivää absoluuttisesti jatketaan ja kun työn voimaperäisyys kasvaa ilman sellaista jatkamista.

Kun työpäivää jatketaan, työvoiman hinta voi laskeutua alle arvonsa, vaikka se nimellisesti jääkin muuttumattomaksi, vieläpä voi noustakin. Työvoiman päivääro, kuten muiste-

¹³⁾ »On olemassa tasoittavia seikkoja... jotka kymmentuntilain vaikutus on tuonut päivänvaloon.» (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1848», p. 7.)

taan, on näet laskettu työläisen normaalin elinajan keskimääräisen keston ja sitä vastaavan normaalin ihmisluonnon mukaisen elinaineen vaihtumisen mukaan.¹⁴⁾ Tiettyyn kohtaan saakka työpäivän pidentämiseen erottamattomasti liittyvä työvoiman suurempi kuluminen voidaan tasata suuremmalla korvauksella. Mutta tämän jälkeen kuluminen suurenee geometrisessa sarjassa ja samalla tuhoutuvat kaikki työvoiman normaalit uusintamisen ja toiminnassa pitämisen edellytykset. Työvoiman hinta ja sen riistoaste lakkaavat olemasta keskenään yhteismitallisia suureita.

IV. YHDENAIKAISET VAIHTELUT TYÖN AJASSA, TUOTANTOVOIMASSA JA VOIMAPERÄISYYDESSÄ

Tässä ovat ilmeisesti hyvin monet yhdistelmät mahdollisia. Kumpikin kahdesta tekijästä voi vaihdella ja yksi jäädä pysyväksi tai kaikki kolme voivat yhtaikaa vaihdella. Ne voivat vaihdella yhtä suuressa tai eri suurissa määrin, samaan tai eri suuntaan, ja siis niiden muutokset joko osittain tai kokonaan tasoittavat toisensa. Mutta kaikkien mahdollisten tapausten erittely on kuitenkin helppoa kohdissa I, II ja III esitettyjen selitysten mukaan. Kaikista mahdollisista yhdistelmistä saa tuloksen, kun käsittelee aluksi vuorotellen yhtä tekijää muuttavana ja toisia aluksi pysyvinä. Panemme sen tähden merkille tässä vielä lyhyesti kaksi tärkeätä tapausta.

1. Työn tuotantovoima vähenee työpäivää samanaikaisesti pidennettäessä:

Kun puhumme tässä työn vähenevästä tuotantovoimasta, niin tarkoitamme niitä työnhaaroja, joiden tuotteet määräävät työvoiman arvon, siis esim. työn tuotantovoiman vähenemistä maan lisääntyvän hedelmättömyyden ja sitä vastaavan maantuotteiden kallistumisen takia. Olettakaamme, että työpäivä on kaksitoistatuntinen, sen arvotuote on 6 š, josta toinen puoli korvaa työvoiman arvoa ja toinen muodostaa lisäarvon. Työpäivä jakautuu siis 6 tuntiin välttämätöntä työtä ja 6 tuntiin lisätyötä. Olettakaamme edelleen, että maantuotteiden kallistumisen takia työvoiman arvo kohoaa 3:sta 4 š:iin, siis välttämätön työaika 6:sta 8 tuntiin. Jos työpäivä pysyy muuttumattomana, vähenee lisätyö 6:sta 4 tuntiin, lisäarvo 3:sta 2 š:iin. Jos työpäivää pidennetään 2 tunnilla, siis 12:sta 14 tuntiin, pysyy lisätyö 6 tuntina, lisäarvo 3 š:nä, mutta sen suuruus vähenee

¹⁴⁾ »Sen työn määrä, jonka henkilö on suorittanut 24 tunnin aikana, voidaan osapuolleen saada selville tutkimalla niitä kemiallisia muutoksia, jotka ovat tapahtuneet hänen ruumiissaan. Aineen muodonmuutokset ovat näet liikkettä aiheuttavien voimien edelläkäyneen vaikutuksen osoitin.» (Groze, »On the Correlation of Physical Forces».)

verrattuna välttämättömällä työllä mitattuun työvoiman arvoon. Jos työpäivää pidennetään 4 tunnilla, 12:sta 16 tuntiin, pysyvät lisäarvon ja työvoiman arvon, lisätyön ja välttämättömän työn suhteelliset suuruudet muuttumattomina, mutta lisäarvon absoluuttinen suuruus kasvaa 3:sta 4 š:iin, lisätyön 6:sta 8 tuntiin, siis $\frac{1}{3}$ eli $33\frac{1}{3}\%$. Kun siis työn tuotantovoima vähenee työpäivää samanaikaisesti pidennettäessä, niin lisäarvon absoluuttinen suuruus voi pysyä muuttumattomana, vaikka sen suhteellinen suuruus pienenee; sen suhteellinen suuruus voi pysyä muuttumattomana, vaikka sen absoluuttinen suuruus lisääntyy, ja aina työpäivän pidentämisen mukaan voivat molemmat kasvaa.

Elinhyödykkeiden hintojen kohoaminen vuosina 1799—1815 aiheutti Englannissa nimellisen palkkojen korotuksen, vaikka todelliset, elinhyödykkeissä ilmaistut työpalkat alenivat. Tämän johdosta West ja Ricardo päättivät, että maanviljelystyön tuottavuuden vähentyminen oli aiheuttanut lisäarvon suhdeluvun pienenemisen, ja he tekivät tämän ainoastaan heidän omassa mielikuvituksessaan olevan oletuksen lähtökohdaksi tärkeän erittelyn suorittamiseen työpalkan, voiton ja maankorron relatiivisista suuruusuhdeista. Mutta työn lisääntyneen voimaperäisyyden ja työajan pakollisen pidentämisen johdosta lisäarvo oli silloin todellisuudessa sekä absoluuttisesti että suhteellisesti kasvanut. Tämä oli sitä kautta, jolloin työpäivän rajaton pidentäminen hankki itselleen kansalaisyhteisyyden,¹⁵⁾ kautta, jota erityisesti luonnehtii pääoman yhä nopeampi lisääntyminen toisessa kohtiossa ja kurjuuden lisääntyminen toisessa.¹⁶⁾

¹⁵⁾ »Vilja ja työ kulkevat harvoin rinnakkain. Mutta on olemassa raja, jota kauemaksi niitä ei voida toisistaan erottaa. Kalliina aikoina työväenluokka teki tavattomia ponnistuksia, jotka aiheuttivat» (parlamentin tutkimuskomiteoiden vuosina 1814—1815 toteaman) »palkkojen alenemisen ja olivat sangen suureksi kunniaksi muutamille yksityisille sekä edistivät pääoman kasvamista. Mutta kukaan inhimillisiä tunteita omaava henkilö ei voi toivoa näkevänsä niitä aina pysyväisesti. Ne ovat hyvin ihailtavia tilapäisenä apuna; mutta jos ne tulisivat pysyväisiksi, niistä tulisi olemaan samanlaiset seuraukset kuin siitä, että jonkin maan väestö kasvaisi ravitsemismahdollisuksien äärimmäisiin rajoihin.» (Malthus, »Inquiry into the Nature and Progress of Rent». London 1815, p. 48, viite.) Malthukselle on kunniaksi se, että hän panee painoa teoksensa eräässä toisessakin kohdassa suorastaan koskettelemaansa työpäivän pidentämiseen, kun sen sijaan Ricardo ja muut, huolimatta mitä räikeimmistä tosiasioista, panivat kaikkien tutkimustensa pohjaksi suuruudeltaan pysyvän työpäivän. Mutta ne vanhoilliset intressit, joiden palveluksessa Malthus oli, estivät häntä näkemästä, että työpäivän määrätön pidentäminen ja samanaikainen koneiden erinomainen kehitys sekä naisten ja lasten työn riisto tulevat tekemään suuren osan työväenluokasta »tarpeettomaksi», etenkin sitten, kun sotakärsyntä ja Englannin yksinoikeus maailmanmarkkinoilla lakkaavat. Oli luonnollisesti paljon mukavampaa ja paljon enemmän Malthuksen aito pappismaisesti jumaloimien vallitsevien luokkien etujen mukaista selittää tämä »liikaväestö» johtuneeksi luonnon ikuisista laeista kuin yksinomaan kapitalistisen tuotannon historiallisista luonnonlaeista.

¹⁶⁾ »Pääasiallisena syyinä pääoman kasvamiseen sodan aikana olivat työväenluokkien — jokaisen yhteiskunnan lukuisimpien kansanluokkien — suuret ponnistukset ja ehkäpä myös suuret kieltäytykset. Useampien vaimojen ja lasten oli pakko olosuhteiden ahdistatessa mennä teolliseen työhön; ja entisten työmiesten täytyi samasta syytä panna suurempi osa aikaansa tuotannon lisäämiseen.» (»Essays on Political Economy in which are illustrated the Principal Causes of the Present National Distress». London 1830, p. 248.)

2. Työn voimaperäisyyden ja tuotantovoiman lisääntyminen työpäivää samanaikaisesti lyhennettäessä:

Työn tuotantovoiman kohoaminen ja sen voimaperäisyyden lisääntyminen vaikuttavat samalla lailla yhteen suuntaan. Kumpikin lisää tiettyä ajankohtana valmistettujen tuotteiden määrää. Kumpikin siis lyhentää sitä työpäivän osaa, jonka työläinen käyttää elinhyödykkeidensä tai niiden vastikkeiden tuottamiseen. Työpäivän absoluuttisen alirajan muodostaa yleensä tämä sen välttämätön, mutta kokoonpuserrettava osa. Jos koko työpäivä kutistuisi siihen saakka, niin katoaisi lisätyö, mikä kapitalistisen järjestelmän vallitessa on mahdotonta. Kapitalistisen tuotantomuodon poistaminen mahdollistaa työpäivän rajoittamisen välttämättömään työhön. Kuitenkin viimeksi mainittu, olosuhteiden pysyessä muuten samoina, laajenisi alaltaan. Ensinnäkin siksi, että työläisen elinehdot tulisivat runsaammiksi ja hänen elämänvaatimuksensa suuremmiksi. Toiseksi osaa nykyisestä lisätyöstä pidettäisiin välttämättömänä työnä, nimittäin sitä työtä, joka on tarpeen yhteiskunnallisen varaja kasautumisvarannon aikaansaamiseen.

Kuta suuremmaksi työn tuotantovoima tulee, sitä enemmän voidaan työpäivää lyhentää, ja kuta enemmän työpäivää lyhennetään, sitä enemmän voi lisääntyä työn voimaperäisyys. Yhteiskunnallisesti katsottuna työn tuottavuus lisääntyy myös sen säästämisen ohessa. Tämä ei sisällä ainoastaan tuotantovälineiden säästämistä, vaan myös kaiken hyödyttömän työn välttämisen. Samalla kun kapitalistinen tuotantotapa pakottaa jokaisessa yksityisessä liikkeessä säästäväisyyteen, sen anarkinen kilpailujärjestelmä synnyttää yhteiskunnallisten tuotantovälineiden ja työvoimien rajatonta tuhlaamista sekä lukemattomia nyt välttämättömiä, mutta itsessään tarpeettomia toimia.

Kun työn voimaperäisyys ja tuotantovoima ovat tietyt, niin aineelliseen tuotantoon välttämätön yhteiskunnallisen työpäivän osa on sitä lyhempi ja siis yksilöiden vapaaseen, henkiseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan jäävä ajanosa sitä pitempi, kuta yhdenmukaisemmin työ on jaettu kaikkien työhön pystyvien yhteiskunnan jäsenten kesken, kuta vähemmän toinen yhteiskuntakerros voi lykätä luonnostaan välttämättömän työn omilta harteiltaan toisen kerroksen kannettavaksi. Työpäivän lyhentämisen absoluuttisena rajana tähän suuntaan on työn yleisyys. Kapitalistisessa yhteiskunnassa saadaan vapautta aikaa yhdelle yhteiskuntaluokalle muuttamalla syvien riven koko elinaika työajaksi.

KUDESTOISTA LUKU

Lisäarvon suhdeluvun kaavoja

Olemme nähneet, että lisäarvon suhdelukua esittävät seuraavat kaavat:

$$\text{I. } \frac{\text{lisäarvo}}{\text{vaihteleva pääoma}} \left(\frac{m}{v} \right) = \frac{\text{lisäarvo}}{\text{työvoiman arvo}} = \frac{\text{lisätyö}}{\text{välttämätön työ}}$$

Molemmat ensimmäiset kaavat esittävät arvojen suhteena sen, minkä kolmas esittää niiden aikojen suhteena, joissa nämä arvot tuotetaan. Nämä kaavat, joita voi käyttää toistensa sijasta, ovat tarkoin käsitteen mukaisia. Jo klassisessa kansantaloustieteessä niitä on kyllä käsitelty asiallisesti, mutta ei tietoisesti. Sen sijaan tapamme siinä seuraavat johdetut kaavat:

$$\text{II. } \frac{\text{lisätyö}}{\text{työpäivä}} = \frac{\text{lisäarvo}}{\text{tuotearvo}} = \frac{\text{lisätuote}}{\text{kokonaistuote}}$$

Sama suhde ilmaistaan tässä vuorotellen joko työajan muodossa tai niiden arvojen muodossa, joissa tämä työaika esineellistyy tai niiden tuotteiden muodossa, joissa nämä arvot ovat olemassa. Tietysti tällöin edellytetään, että tuotteen arvolla tarkoitetaan ainoastaan työpäivän arvuotetta, kun sitä vastoin tuotearvon pysyvä osa on poissuljettu.

Kaikissa näissä kaavoissa on työn todellinen riistoaste eli lisäarvon suhdeluku esitetty väärin. Olettakaamme työpäivä 12 tunniksi. Samoin edellytyksin kuin edellisissä esimerkeissä esitämme tässä tapauksessa työn todellisen riistoasteen seuraavissa verrannoissa:

$$\frac{6 \text{ tuntia lisätyötä}}{6 \text{ tuntia välttämätöntä työtä}} = \frac{3 \text{ š lisäarvo}}{3 \text{ š vaihteleva pääoma}} = 100\%.$$

Kaavojen II mukaan saamme sitä vastoin:

$$\frac{6 \text{ tuntia lisätyötä}}{12 \text{ tunnin työpäivä}} = \frac{3 \text{ š lisäarvo}}{6 \text{ š arvotuote}} = 50\%.$$

Nämä johdetut kaavat ilmaisevat todellisuudessa sitä suhdetta, missä työpäivä tai sen arvotuote jakautuu kapitalistin ja työläisen kesken. Jos ne siis käyvät pääoman arvon lisäyksen asteen välittömistä ilmaisuista, niin pitää paikkansa väärä laki: lisätyö eli lisäarvo ei voi koskaan nousta 100%:iin.¹⁷⁾ Kun lisätyö voi aina muodostaa vain osan työpäivästä tai lisäarvo aina vain osan arvotuotteesta, on lisätyö aina välttämättömästi pienempi kuin työpäivä, tai lisäarvo aina pienempi kuin arvotuote. Mutta ollakseen suhteessa $\frac{100}{100}$, niiden täytyisi olla yhtä suuret. Jotta lisätyö käsittäisi koko työpäivän (tässä on kysymys työviikon, työvuoden jne. keskimääräisestä työpäivästä), välttämättömän työn täytyisi vähetä nollaan. Mutta jos välttämätön työ katoaa, niin häviää myös lisätyö, koska jälkimmäinen riippuu edellisestä. Verranto $\frac{\text{lisätyö}}{\text{työpäivä}} = \frac{\text{lisäarvo}}{\text{arvotuote}}$ ei siis voi koskaan päästä rajaan $\frac{100}{100}$ saakka ja vielä vähemmän nousta suhteeksi $\frac{100+x}{100}$. Mutta sen kyllä voi tehdä lisäarvon suhdeluksi eli työn todellinen riistoaste. Ottakaamme esim. herra L. de Lavergnen arvio, jonka mukaan englantilainen maanviljelystyöläinen saa vain $\frac{1}{4}$, kapitalisti (vuokraaja) sitä vastoin $\frac{3}{4}$ tuotteesta¹⁸⁾ tai sen arvosta miten saalis sitten jakautuneekaan edelleen kapitalistin ja maanomistajan ym. kesken. Englantilaisen maatyömiehen lisätyö suhtautuu sen mukaan hänen välttämättömään työhönsä = 3 : 1, joten siis riistämisen prosenttimäärä on 300%.

Klassiselle kansantaloustieteelle ominaisen metodin, jonka mukaan työpäivää on käsiteltävä pysyvänä suurena, vahvasti

¹⁷⁾ Ks. esim., »Dritter Brief an v. Kirchmann von Rodbertus. Widerlegung der Ricardo'schen Lehre von der Grundrente und Begründung einer neuen Rentetheorie«. Berlin 1851. Palaan myöhemmin tähän kirjoitukseen, joka huolimatta väärästä maankoron teoriasta paljastaa oikein kapitalistisen tuotannon olemuksen. {Lisäys 3. painokseen. Luki ja näkee, kuinka hyväntahtoisesti Marx arvosteli edeltäjiään, kun hän huomasi heissä todellista edistystä, uuden oikean ajatuksen. Mutta Rodbertuksen Rud. Meyerille kirjoittaman kirjeen julkaiseminen on kuitenkin jossakin määrin vähentänyt edellä olevaa tunnustusta. Siinä sanotaan: »Pääoma on pelastettava paitsi työlle myös siltä itseltään, ja se tapahtuu todellisuudessa parhaiten, jos yrittäjäkapitalistin toiminnan käsittää kansan- ja valtiotaloudelliseksi toiminnaksi, jonka pääomaomaisuus on uskonut hänen suoritettavakseen, ja hänen voittonsa palkan muodoksi, koska me emme vielä tunne mitään muuta yhteiskunnallista elimistöä. Mutta palkkoja saa järjestellä ja vähentää, jos ne vievät liian paljon työpalkasta. Siten on torjuttavissa myös Marxin hyökkäys yhteiskuntaa vastaan, niin tahtoisin hänen kirjaansa nimittää... Ylipäänsä Marxin kirja ei ole niin paljon tutkimus pääomasta kuin polemiikkia nykyistä pääomamuotoa vastaan, jonka hän sekoittaa itse pääoman käsitteen kanssa, mistä juuri hänen erehdyksensä johtuvatkin.« (»Briefe etc. von Dr. Rodbertus-Jagetzow, herausgegeben von Dr. Rud. Meyer«. Berlin 1881, Bd. I, S. 111, Rodbertuksen 48. kirje.) Selaisiksi ideologisiksi jokapäiväisyyksiksi kutlituvat todellakin rohkeat hyökkäykset Rodbertuksen »yhteiskunnallisissa kirjeissä.« F. E.}

¹⁸⁾ Se osa tuotteesta, joka vain korvaa käytettyä pysyvää pääomaa, on tässä laskelmassa tietysti vähennetty. — Herra L. de Lavergne, joka ihaillee sokeasti Englantia, esittää pikemminkin liian alhaisia kuin korkeita numeroita.

kaavojen II käyttäminen, koska siinä aina verrataan lisätyötä määrätyn pituiseen työpäivään. Samoin on asianlaista, jos pidetään silmällä yksinomaan arvotuotteen jakoa. Työpäivä, joka jo on esineellistynyt arvotuotteessa, on aina määrätyn pituinen työpäivä.

Lisäarvon ja työvoiman arvon esittäminen arvotuotteen murto-osina — tämä esittämistapa muuten johtuu itse kapitalistisesta tuotantotavasta ja sen merkitys selvenee myöhemmin — peittää pääomasuhteen erityisen luonteen, nimittäin vaihtelevan pääoman vaihtamisen elävään työvoimaan ja sen mukaisesti työläisen jättämisen tuotteesta osattomaksi. Sijaan tulee sellaisen osuussuhteen näennäisyys, jossa työläinen ja kapitalisti jakavat tuotteen sen osan mukaan, mikä heillä kummallakin on sen muodostamisessa.¹⁹⁾

Muuten kaavat II voidaan aina muuttaa kaavoiksi I. Jos meillä on esim.

$$\frac{6 \text{ tunnin lisätyö}}{12 \text{ tunnin työpäivä}}$$

niin välttämätön työaika = kahdentoista tunnin työpäivä vähennettynä kuuden tunnin lisätyö, ja niin saadaan:

$$\frac{6 \text{ tunnin lisätyö}}{6 \text{ tunnin välttämätön työ}} = \frac{100}{100}$$

Kolmas kaava, jonka jo ennakoita olen tullut esittäneeksi, on:

$$\text{III. } \frac{\text{lisäarvo}}{\text{työvoiman arvo}} = \frac{\text{lisätyö}}{\text{välttämätön työ}} = \frac{\text{maksamaton työ}}{\text{maksettu työ}}$$

Se väärinkäsitys, johon kaava $\frac{\text{maksamaton työ}}{\text{maksettu työ}}$ voisi johdattaa, että muka kapitalisti maksaisi työn eikä työvoimaa, ei edellä esitetyn jälkeen ole mahdollinen. $\frac{\text{Maksamaton työ}}{\text{maksettu työ}}$ on vain kansantajuisempi sanontatapa kaavalle $\frac{\text{lisätyö}}{\text{välttämätön työ}}$.

Kapitalisti maksaa työvoiman arvon tai siitä poikkeavan hinnan ja saa vaihdossa käyttöoikeuden itse elävään työvoimaan. Tämän työvoiman käyttäminen jakautuu kahteen jaksoon. Toisen ajanjakson kuluessa työläinen tuottaa vain arvon, joka =

¹⁹⁾ Koska kaikki kapitalistisen tuotantoprosessin kehittyneet muodot ovat yhteistoiminnan muotoja, ei tietystikään mikään ole helpompaa kuin jättää sen omittaisen ristiriitainen luonne huomioon ottamatta ja runoilla se siten vapaiksi yhtymämuodoiksi, kuten on tapahtunut kreivi A. de Laborden teoksessa: »De l'Esprit d'Association dans tous les Intérêts de la Communauté». Paris 1818. Amerikkalainen H. Carey käyttää tätä tempua samoin seurauksin yksinpä orjajärjestelmän oloistakin.

hänen työvoimansa arvo, siis vain vastikkeen. Työvoiman enakkohinnan sijaan kapitalisti saa siis samanhintaisen tuotteen. On kuin hän olisi ostanut tämän tuotteen valmiina markkinoilta. Sitä vastoin lisätyön aikana työvoiman käyttäminen muodostaa kapitalistille arvoa, josta hänen ei tarvitse maksaa arvokorvausta.²⁰⁾ Hän saa tämän työvoiman käytön ilmaiseksi. Tässä mielessä lisätyötä voidaan sanoa maksamattomaksi työksi.

Pääoma ei siis ole vain työn komentaja, kuten A. Smith sanoo. Se on oleellisesti maksamattoman työn komentaja. Kaikki lisäarvo, mihin voiton, koron, vuokran yms. erikoismuotoon se myöhemmin kiteytyneekin, on substanssiltaan maksamattoman työajan aineellistumaa. Pääoman arvonlisäyksen salaisuus muuttuu sen oikeudeksi määrättyyn paljouteen maksamatonta vierasta työtä.

²⁰⁾ Vaikka fysiokraatit eivät huomanneetkaan lisäarvon salaisuutta, he ymmärsivät kuitenkin niin paljon, että se on »riippumaton ja käytettävissä oleva hyödyke, jota hän» (sen omistaja) »ei ole ostanut, mutta jonka hän myy.» (*Turgot*, »Réflexions sur la Formation et la Distribution des Richesses, p. 11.)

Työpalkka

SEITSEMÄSTOISTA LUKU

Työvoiman arvon ja vastaavasti myös hinnan muuttuminen työpalkaksi

Porvarillisen yhteiskunnan pinnalla työläisen palkka esiintyy työn hintana, tietynä määränä rahaa, joka tietystä työn määrästä maksetaan. Tällöin puhutaan työn arvosta ja sanotaan sen ilmaisu rahassa sen välttämättömäksi eli luonnolliseksi hinnaksi. Toisaalta puhutaan työn markkinahinnoista, ts. hinnoista, jotka poikkeavat sen välttämättömän hinnan joko ylä- tai alapuolelle.

Mutta mitä on tavaran arvo? Sen tuottamiseen käytetyn yhteiskunnallisen työn esineellinen muoto. Ja millä me sen arvon suuruutta mittaamme? Siihen sisältyvän työn määrällä. Kuinka siis määrättäisiin esim. kaksitoistatuntisen työpäivän arvo? Kaksitoistatuntisen työpäivän sisältämällä 12 työtunnilla, mikä on mautonta tautologiaa.²¹⁾

Tullakseen markkinoilla myydyksi tavarana työn täytyisi joka tapauksessa olla olemassa, ennen kuin sitä voitaisiin myydä. Mutta jos työläinen voisi antaa työlleen itsenäisen olomuodon, niin hän myisi tavaraa eikä työtä.²²⁾

Lukuunottamatta näitä ristiriitaisuuksia, rahan, ts. esineel-

²¹⁾ »Herra Ricardo välttää, sukkelasti kylläkin, vaikeuden, joka ensi näkemällä uhkaa tuottaa häntä hänen opilleen siitä, että arvo riippuu tuotantoon käytetyn työn määrästä. Jos tästä periaatteesta pidetään ankarasti kiinni, niin siitä seuraa, että työn arvo riippuu sen työn määrästä, joka on käytetty sen tuottamiseen, mikä on ilmeisesti mieletöntä. Taitavasti manöveroiden Ricardo tekee työn arvon riippuvaksi työpalkan tuottamiseen vaaditun työn määrästä; eli antaaksemme hänen käyttää omia sanojaan, hän väittää, että työn arvo on mitattava sen työn määrällä, joka vaaditaan työpalkan tuottamiseksi; tällä hän tarkoittaa sen työn määrää, mikä tarvitaan työläiselle annetun rahan tai hänen saamiensa tavaroiden tuottamiseen. Tämä on sama kuin jos sanottaisiin, että kankaan arvoa ei määrätä sen tuottamiseen käytetyn työn paljoudella, vaan sen hopean tuottamiseen vaaditun työn paljoudella, johon kangas on vaihdettu.» (S. Bailey,] »A Critical Dissertation on the Nature etc. of Value», p. 50, 51.)

²²⁾ »Jos sanotte työtä tavaraksi, se ei kuitenkaan ole samanlaista kuin se tavara, joka ensin tuotetaan vaihdettavaksi ja sitten viedään markkinoille, missä se on vaihdettava tietyissä määrin muihin tavaroihin, joita on samaan aikaan markkinoilla. Työ luodaan samalla hetkellä kuin se viedään markkinoille, eli pikemminkin se viedään markkinoille jo ennen kuin se on olemassa.» (»Observations on certain Verbal Disputes etc.», p. 75, 76.)

listetyn työn, välitön vaihtaminen elävään työhön hävittäisi joko arvolain, joka kehittyy vapaasti juuri kapitalistisen tuotannon pohjalla, tai itse kapitalistisen tuotannon, joka perustuu juuri palkkatyöhön. Esim. kaksitoistatuntista työpäivää esittää 6 š:n raha-arvo. Jos vaihdettaisiin vastikkeita, niin työläinen saisi kaksitoistatuntisesta työstä 6 š. Hänen työnsä hinta olisi siis yhtä kuin hänen tuotteensa hinta. Tässä tapauksessa hän ei tuottaisi mitään lisäarvoa työnsä ostajalle, nuo 6 š eivät muuttuisi pääomaksi, kapitalistisen tuotannon perusta katoaisi; mutta juuri tällä perustalla työläinen myy työnsä ja juuri tällä perustalla hänen työnsä on palkkatyötä. Tai työläinen saa 12 työtunnista vähemmän kuin 6 š, ts. vähemmän kuin 12 tuntia työtä. Kaksitoista työtuntia vaihdetaan 10, 6 jne. tuntiin työtä. Tämä erilaisten suureiden yhtäläistäminen tekee mahdottomaksi arvon määrittämisen. Sellaista itsensä lakkauttavaa riskiriitaisuutta ei yleensä voi edes esittää lakina.²³⁾

Ei hyödytä ensinkään johtaa suuremman työmäärän vaihtamista pienempään siitä muodollisesta erotuksesta, että työ on toisella kertaa esineellisessä, toisella kertaa elävässä muodossa.²⁴⁾ Tämä on sitä järjettömämpää, kun tavarankorvauksia ei määrää siinä todella esineellistyneen työn määrä, vaan sen tuottamiseen välttämättömän elävän työn määrä. Olettakaamme tavarankorvauksen 6 työtuntia. Jos tehdään keksintöjä, joiden avulla se voidaan tuottaa 3 tunnissa, niin jo tuotetun tavarankorvauksen arvo alenee puolella. Se edustaa nyt kolmea yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtuntia kuuden sijasta. Tavarankorvauksen arvon suuruus määrätään siis sen tuottamiseen tarvittavan työn määrällä eikä sen esineellisellä muodolla.

Rahanomistajaa vastaan astuu tavaramarkkinoilla todellisuudessa työläinen eikä työ. Työläinen myy työvoimansa. Niin pian kuin hänen työnsä todella alkaa, se on jo lakannut olemasta hänen omaansa, eikä hän voi siis sitä enää myydä. Työ on arvojen substanssi ja sisäinen mitta, mutta sillä itsellään ei ole mitään arvoa.²⁵⁾

Sanoissa »työn arvo» ei arvokäsitys ole ainoastaan täydellisesti kadonnut, vaan se on myös muuttunut vastakohdaksi.

²³⁾ »Jos työtä pidetään tavarana ja pääomaa, työn tuotetta, samoin, jos siis näiden kahden tavarankorvauksen arvot määrätään yhtä suurilla työmäärillä, niin tietty paljous työtä... tulee vaihdetuksi sellaiseen määrään pääomaa, joka on tuotettu samalla työmäärällä; entinen työ tulee vaihdetuksi samaan määrään nykyistä työtä. Mutta työn arvoa... ei määrää sama työn paljous, mikä määrää muiden tavarankorvauksen arvon.» (E. G. Wakefield julkaisussa: A. Smith, »Wealth of Nations». London 1836, v. I, p. 231, viite.)

²⁴⁾ »Pitäisi sopia» (vielä yksi [»yhteiskunnallisen sopimuksen»] »contrat social» muoto), että joka tapauksessa, kun mennyt työtä vaihdetaan tulevaan työhön, jälkimmäinen (kapitalisti) saa suuremman arvon kuin edellinen (työläinen). (Simonde de Sismondi, »De la Richesse Commerciale». Genève 1803, t. I, p. 37.)

²⁵⁾ »Työ, ainoa arvonmitta... kaiken rikkauten luoja, ei ole tavara.» (Th. Hodgskin, »Popular Political Economy», p. 186.)

Se on kuvaannollinen sanonta samoin kuin esim. maapallon arvo. Nämä kuvaannolliset sanonnat johtuvat kuitenkin itse tuotantosuhteista. Ne ovat olennaisten suhteiden ilmenemismuotojen kategorioita. Se että oliot ulkonaisesti esiintyvät usein nurinkurissa muodossa, on jokseenkin kaikissa tieteissä tunnettua, kansantaloustietettä lukuunottamatta.²⁶⁾

Klassinen kansantaloustiede lainasi jokapäiväisestä elämästä ilman sen enempää arvostelua »työn hinnan» käsitteen, kyseelläkseen sitten jälkeensä: kuinka tämä hinta määrätään? Se huomasi pianikin, että muutos kysynnän ja tarjonnan suhteessa ei selitä työn enemmän kuin muunkaan tavaran hinnasta muuta kuin sen muutoksen, ts. markkinahintojen vaihtelun tietyn rajan ylä- ja alapuolella. Jos kysyntä ja tarjonta vastaavat toisiaan, niin lakkaavat, olosuhteiden muuten pysyessä entisellään, hintojen heilahtelut. Mutta silloin eivät myöskään kysyntä ja tarjonta enää selitä mitään. Kun kysyntä ja tarjonta vastaavat toisiaan, on työn hinta kysynnästä ja tarjonnasta riippumatta määrätty, luonnollinen hinta; näin sitten päädyttiinkin työn »luonnolliseen» hintaan kohteena, mikä oikeastaan onkin eriteltävä. Tai otettiin markkinahinnan vaihtelut pitkähkön ajanjakson, esim. yhden vuoden ajalta, ja huomattiin, että sen nousu ja lasku tasaavat toisensa keskimääräiseksi, pysyväksi suureeksi. Tämä keskimääräinen suure oli tietysti määrättävä toisin kuin toisensa tasaavat poikkeamat siitä itsestään. Tänä työn tilapäisiä markkinahintoja hallitsevana ja niitä sääntelevänä hintana, työn »välttämättömänä hintana» (fysiokraatit) eli »luonnollisena hintana» (Adam Smith) voi, samoin kuin muillakin tavaroilla, olla vain sen rahassa ilmaistu arvo. Tällä tavoin kansantaloustiede uskoi voivansa työn tilapäisten hintojen kautta tunkeutua sen arvoon saakka. Samoin kuin muidenkin tavaroiden arvo, tämä arvo määrättiin sitten edelleenkin tuotantokustannusten kautta. Mutta mitä ovat työläisen tuotantokustan-

²⁶⁾ Tuollaisten sanojen selittäminen vain *licentia poetica* [runoilijan vapaudeksi] osoittaa sen sijaan vain erittelyn voimattomuutta. Vastoin Proudhonin sanoja: »Työlä on sanottu olevan arvo, ei niinkään paljon sen takia, että se itse on tavara, kuin niiden arvojen takia, joiden oletetaan pillevinä siihen sisältyvän. Työn arvo on kuvallinen ilmaus [ne.], minä huomautan: »Hän näkee tavara-työssä, joka on kammottavaa todellisuutta, vain kielipölyisen lyhennyksen. Sen mukaisesti perustuu koko nykyinen työn tavaraluonteelle rakentuva yhteiskunta tästä lähtien runoiliseen vapauteen, kuvalliseen ilmaukseen. Mikäli yhteiskunta aikoo 'poistaa kaikki ne vahingolliset seikat', joista se kärsii, se poistakoon ikävältä kuulostavat ilmaukset ja muuttakoon kieltensä. Yhteiskunnan tarvitsee tässä tarkoituksessa vain kääntyä akatemian puoleen ja pyytää siltä sanakirjan uutta painosta.» (K. Marx, »Filosofian kurjuus». Moskova 1971, s. 61.) Vielä mukavampaa on tietysti, kun ei tarkoita arvolla yhtään mitään. Silloin voi arvelematta alistaa kaikki tämän käsitteen alaiseksi. Niin tekee esim. J. B. Say. Mitä on valeur [arvo]? Vastaus: »Se, minkä arvoinen olo on.» Ja mitä on prix [hintaa]? Vastaus: »Jonkun olion arvo rahassa ilmaistuna.» Ja miksi maaan työllä... on arvo? Siksi, että siitä otetaan tietty hinta.» Siis arvo on se, minkä arvoinen joku olo on, ja maalla on »arvo», koska sen arvo ilmaistaan rahassa». Tämä on joka tapauksessa hyvin yksinkertainen tapa ottaa selvä oloiden syistä ja suhteista.

nukset, ts. kustannukset, joilla tuotetaan tai uusinnetaan itse työläinen? Tämä kysymys tunkeutui tiedottomasti kansantaloustieteen vastattavaksi alkuperäisen kysymyksen sijasta, kun se tutkiskeli työn tuotantokustannuksia sellaisenaan tehden sen kehässä ja pääsemättä paikaltaan liikautamaan. Se mitä se siis sanoo työn arvoksi (value of labour), on todellisuudessa sen työvoiman arvo, joka on olemassa työläisen persoonassa ja eroaa yhtä paljon hänen toiminnastaan, työstä, kuin kone omista suorituksistaan. Kun taloustieteilijät tutkivat erotusta työn markkinahintojen ja työn ns. arvon välillä, tämän arvon suhdetta voiton suhdeluukuun, työllä tuotettuihin tavaran arvoihin jne., he eivät koskaan huomanneet, ettei erittely ollut ainoastaan vienyt työn markkinahinnoista sen oletettuun arvoon, vaan myös siihen, että itse tämä työn arvo taas muutettiin työvoiman arvoksi. Kun klassinen kansantaloustiede ei ollut tietoinen tästä oman erittelensä tuloksesta, vaan otaksui arvostelutta »työn arvon», »työn luonnollisen hinnan» yms. käsitteet kyseessäolevan arvosuhteen tarkoiksi ja täysin oikeiksi ilmaisuiksi, se sotkeutui, kuten myöhemmin saamme nähdä, selvittämättömiin sekaannuksiin ja ristiriitoihin, samalla kun se tarjosi varman toimintapohjan vulgaarin taloustieteen periaatteellisesti vain ulkopintaa suosiville latteuksille.

Katsokaamme aluksi, kuinka työvoiman arvo ja hinta esiinnyvät muuttuneessa muodossaan työpalkkana.

Tiedämme, että työvoiman päiväarvo on laskettu työläisen tietynpituaisen eliniän mukaan, mitä vastaa tietty työpäivän pituus. Olettakaamme, että tavanmukaisessa työpäivässä olisi 12 tuntia ja työvoiman päiväarvo olisi 3 š, sellaisen arvon ilmaisu rahassa, mikä esittää 6 työtuntia. Jos työläinen saa 3 š, niin hän saa 12 tuntia toimivan työvoimansa arvon. Jos nyt tämä työvoiman päiväarvo ilmaistaan päivätyön arvona, niin saadaan kaava: kaksitoistatuntisen työpäivän arvo on 3 š. Työvoiman arvo määrää siten työn arvon eli rahassa ilmaistuna sen välttämättömän hinnan. Jos sitä vastoin työvoiman hinta poikkeaa sen arvosta, niin myös työn hinta poikkeaa sen ns. arvosta.

Kun työn arvo on vain työvoiman arvon irrationaalinen ilmaisu, niin siitä johtuu ilman muuta, että työn arvon täytyy aina olla pienempi kuin sen arvotuotteen, sillä kapitalisti antaa työvoiman toimia aina kauemmin kuin mitä on tarpeen sen oman arvon uusintamiseen. Yllä mainitussa esimerkissä on 12 tuntia toimivan työvoiman arvo 3 š, arvo, jonka uusintamiseen se tarvitsee 6 tuntia. Työvoiman arvotuote on kuitenkin 6 š, koska se todellisuudessa toimii 12 tuntia, ja sen arvotuote ei

ole riippuvainen sen omasta arvosta, vaan sen toiminnan kestoajasta. Saamme siis sen ensi katsaukselta luonnottoman tuloksen, että työllä, joka luo 6 š:n arvon, on 3 š:n arvo.²⁷⁾

Huomaamme edelleen, että 3 š:n arvo, joka esittää työpäivän maksettua osaa, ts. kuusituntista työtä, esiintyy 12-tuntisen, 6 maksamatonta tuntia sisältävän kokonaistyöpäivän arvona eli hintana. Työpalkan muoto hävittää siis kaikki jäljetkin työpäivän jakautumisesta välttämättömään työhön ja lisätyöhön, maksettuun ja maksamattomaan työhön. Kaikki työ näyttää maksetulta työltä. Veropäivätyössä verotyöntekijäin työ itseään varten ja hänen pakkotyönsä maanomistajaa varten eroavat kourantuntuvasti paikallisesti ja ajallisesti. Orjien työssä yksinpä sekin osa työpäivästä, jonka aikana orja vain korvaa omien elinhyödykkeidensä arvon ja jonka hän todellisuudessa siis työskentelee itseään varten, näyttää työltä hänen herransa hyväksi. Kaikki hänen työnsä näyttää maksamattomalta työltä.²⁸⁾ Palkkатыössä päinvastoin lisätyökin eli maksamaton työ näyttää maksetulta. Edellisessä omaisuussuhde peittää orjan itselleen työskentelyn, jälkimmäisessä rahasuhte palkkатыöläisen ilmaiseksi työskentelyn.

Voimme sen vuoksi ymmärtää, kuinka ratkaisevan tärkeää on työvoiman arvon ja hinnan muuttuminen työpalkan muotoon eli itse työn arvoksi ja hinnaksi. Tähän ilmenemismuotoon, joka peittää todellisen suhteen näkymättömiin ja tuo päinvastoin ilmi sen vastakohdan, perustuvat kaikki sekä työläisen että kapitalistin oikeuskäsitykset, koko kapitalistisen tuotantotavan mystifiointi, kaikki sen vapaudenkuvittelut, kaikki vulgaarin taloustieteen apologeettiset, puolustavat kieräilyt.

Kun maailmanhistoria tarvitsi paljon aikaa päästäkseen työpalkan salaisuuden perille, niin sitä vastoin ei ole mikään helpompaa ymmärtää kuin tämän ilmenemismuodon *raisons d'être* [olemassaolon perusta].

Pääoman ja työn välinen vaihto esiintyy aluksi aivan samantapaisena kuin kaikkien muidenkin tavaroiden osto ja myynti. Ostaja antaa tietyn rahasumman, myyjä tavarana, joka ei ole rahaa. Oikeustajunta huomaa tässä korkeintaan aineellisen eron, joka ilmaistaan oikeudellisesti samanarvoisilla kaavoilla: do ut

²⁷⁾ Vrt. »Zur Kritik der politischen Oekonomie«, p. 40, jossa sellän, että pääomaa tarkastelemalla on ratkaistava tehtävä: »Kuinka tuotanto pelkän työajan määräämän vaihtoarvon pohjalla vie siihen tulokseen, että työn vaihtoarvo on pienempi kuin sen tuotteen vaihtoarvo?»

²⁸⁾ »Morning Star«, eräs typeryyteen saakka naiivi Lontoon vapaakaupan kannattajien äänenkannattaja, vakuutti Amerikan sisällissodan aikana vakuuttamasta päästyäänkin siveellisesti syvästi suuttuneena, että neekerit »Confederate States'eissa»¹⁴² tekivät työtä aivan ilmaiseksi. Sen olisi pitänyt hyväntahtoisesti verrata sellaisen neekerin päiväkustannuksia vapaan työläisen kustannuksiin esim. Lontoon East End'issa.

des, do ut facias, facio ut des ja facio ut facias [minä annan, jotta sinä antaisit, minä annan, jotta sinä tekisit, minä teen, jotta sinä antaisit ja minä teen, jotta sinä tekisit].

Kun edelleen vaihtoarvo ja käyttöarvo ovat itsessään yhteismitattomia suureita, niin sanonnat »työn arvo» ja »työn hinta» eivät tunnu vähemmän järkeviltä kuin sanonnat »puuvillan arvo», »puuvillan hinta». Lisäksi tulee, että työmiehelle maksetaan sitten kun hän on luovuttanut työnsä. Maksuvälineenä toimiessaan raha näet realisoi jälkeinpäin luovutetun tavaran arvon eli hinnan, siis tässä tapauksessa luovutetun työn arvon eli hinnan. Vihdoin sinä »käyttöarvona», jonka työläinen luovuttaa kapitalistille, ei todellisuudessa ole hänen työvoimansa, vaan sen toiminta, tietty hyödyllinen työ, räätälin-, suutarin-, kehääjäntyö jne. Se että sama työ on toiselta puolen yleinen arvoa muodostava tekijä — ominaisuus, joka erottaa sen kaikista muista tavaroista — ei ole yleisessä tietoisuudessa.

Jos asetumme työläisen kannalle, joka kaksitoistatuntisesta työstään saa esim. kuusituntisen työn arvotuotteen, sanokaamme 3 š, niin hänelle hänen kaksitoistatuntinen työnsä on todellisuudessa vain 3 š:n ostoväline. Hänen työvoimansa arvo voi vaihdella yhdessä hänen tavallisten elinhyödykkeidensä arvon kanssa 3 š:stä 4 š:iin tai 3:sta 2 š:iin tai kun hänen työvoimansa arvo pysyy entisellään, sen hinta voi kysynnän ja tarjonnan muuttuvien suhteiden mukaan nousta 4 š:iin tai alentua 2 š:iin — näissä kaikissa tapauksissa työläinen antaa aina 12 työtuntia. Jokainen muutos sen vastikkeen suuruudessa, jonka hän saa, näyttää hänestä siis muutokselta hänen 12 työtuntinsa arvossa eli hinnassa. Tämä seikka johti Adam Smithin, joka käsitteli työpäivää pysyvänä suureena,²⁰⁾ päinvastaiseen virheeseen, väittämään, että työn arvo on pysyvä, vaikka elinhyödykkeiden arvo muuttuu ja sama työpäivä siis esiintyy työläiselle enemmän tai vähemmän rahamäärässä.

Jos toisaalta tarkastelemme kapitalistia, niin hän tahtoo saada mahdollisimman paljon työtä mahdollisimman vähällä rahalla. Käytännössä häntä kiinnostaa sen tähden vain erotus työvoiman hinnan ja sen arvon välillä, minkä työvoiman toiminta synnyttää. Mutta hän koettaa ostaa kaikki tavarat mahdollisimman halvalla ja selittää itselleen kaiken voiton johtuvan siitä yksinkertaisesta petoksesta, että hän ostaa alle arvon ja myy yli arvon. Hänen mieleensä ei siis johdu, että jos todella olisi olemassa sellainen olio kuin työn arvo ja hän todella maksaisi

²⁰⁾ Adam Smith koskettaa vain satunnaisesti työpäivän vaihtelua kappalepalkasta puhuessaan.

tämän arvon, niin ei tulisi olemaan mitään pääomaa eikä hänen rahansa voisi muuttua pääomaksi.

Sitä paitsi työpalkan todellisissa liikkeissä esiintyy ilmiötä, jotka näyttävät todistavan, ettei makseta työvoiman arvoa, vaan sen toiminnan, itse työn arvo. Nämä ilmiöt voimme jakaa kahteen suureen ryhmään. Ensiksi: työpalkan muuttuminen työpäivän pituuden muuttuessa. Yhtä hyvin voisi päätellä, ettei makseta koneen arvoa, vaan sen suoritusten arvo, koska koneen vuokraus maksaa viikolta enemmän kuin päivältä. Toiseksi: yksilöllinen eroavuus samaa työtä tekevien työläisten palkoissa. Tämän yksilöllisen eroavuuden tapaa, vaikkakin aiheetta kaikenlaisiin kuvitelmiin, myös orjuusjärjestelmässä, jossa itse työvoimaa myydään vapaasti ja avoimesti ilman kieroiluja. Ero on vain siinä, että orjuusjärjestelmässä etu työvoimasta, joka on keskimääräistä parempaa, ja vahinko siitä, joka on sitä huonompaa, koituu orjien omistajalle, palkkatyöjärjestelmässä taas työläiselle itselleen, kun työläisen työvoiman myy jälkimmäisessä tapauksessa hän itse, edellisessä taas vieras henkilö.

Muuten sellaisista ilmenemismuodoista kuin »työn arvosta ja hinnasta» eli »työpalkasta», vastoin oleellista suhdetta, työvoiman arvoa ja hintaa, pitää paikkansa sama kuin kaikista muistakin ilmenemismuodoista ja niiden salatusta taustasta. Edelliset uudistuvat välittömästi ja itsestään, tavanomaisina ajatusmuotoina, jälkimmäinen on ensin löydettävä tieteen avulla. Klassinen kansantaloustiede pääsee sangen lähelle todellista asia-tilaa voimatta kuitenkaan määritellä sitä tietoisesti. Se ei voikaan sitä tehdä niin kauan kuin se pysyy porvarillisessa nahassaan.

Aikapalkka

Itse työpalkalla puolestaan on hyvin moninaisia muotoja, mitä seikkaa ei voida saada selville taloustieteellisistä oppikirjoista, koska ne kiinnittäessään karkeasti huomiota yksinomaan kysymyksen aineeseen jättävät huomioon ottamatta kaikki muodolliset erotukset. Kaikkien näiden muotojen esittäminen kuuluu kuitenkin palkkatyötä koskevaan erikoisoppiin, eikä siis tähän teokseen. Sitä vastoin tässä on lyhyesti esitettävä työpalkan kaksi vallitsevaa perusmuotoa.

Kuten muistamme, työvoima myydään aina tietyiksi ajanjaksoiksi. Se muuttunut muoto, missä työvoiman päivärvo, viikkoarvo jne. välittömästi esiintyy, on niin muodoin »aikapalkan» muoto, siis päiväpalkka jne.

Nyt on ensiksikin huomattava, että viidennessätoista luvussa esitetyt lait työvoiman hinnan ja lisäarvon suuruuden muutoksista muuttuvat yksinkertaisin muodonmuutoksinkin työpalkan laeiksi. Samoin ero työvoiman vaihtoarvon ja niiden elinhyödykkeiden, joiksi tämä arvo muuttuu, määrän välillä esiintyy nyt erona nimellisen ja todellisen työpalkan välillä. Olisi hyödyttöntä toistaa ilmenemismuodon suhteen sitä, minkä olemme jo esittäneet itse olennaisesta muodosta. Rajoitumme siis muutamisiin aikapalkkaa luonnehtiviin seikkoihin.

Rahasumma,³⁰⁾ jonka työläinen saa päivätyöstään, viikkotyöstään jne., on hänen nimellisen eli arvon mukaan lasketun työpalkkansa määrä. Selvää kuitenkin on, että aina työpäivän pituuden mukaan, ts. aina työläisen päivittäin luovuttaman työmäärän mukaan, sama päiväpalkka, viikkopalkka jne. voi edustaa hyvin erilaista työn hintaa, ts. hyvin erilaisia rahasummia samasta työmäärästä.³¹⁾ Aikapalkassa on siis jälleen erotettava

³⁰⁾ Itse rahan arvo oletetaan tässä aina pysyväksi.

³¹⁾ »Työn hinta on summa, joka maksetaan tietystä paljoudesta työtä.» (Sir Edward West, »Price of Corn and Wages of Labour». London 1826, p. 67.) West on kansan-

työpalkan, päiväpalkan, viikkopalkan jne. kokonaismäärä ja työn hinta. Mutta kuinka voidaan löytää tämä hinta, ts. tietyn työpaljouden raha-arvo? Työn keskihinta saadaan, kun työvoiman keskimääräinen päiväarvo jaetaan keskimääräisen työpäivän tuntiluvulla. Jos esim. työvoiman päiväarvo on 3 š, 6 työtunnin arvotuote, ja jos työpäivä on kaksitoistatuntinen, niin yhden työtunnin hinta $\frac{3 \text{ š}}{12} = 3$ pennyä. Saatu työtunnin hinta on työn hinnan mittayksikkö.

Tästä seuraa, että päiväpalkka, viikkopalkka jne. voi pysyä samana, vaikka työn hinta jatkuvasti alenee. Jos esim. tavanmukaisen työpäivän pituus on 10 tuntia ja työvoiman päiväarvo 3 š, niin työtunnin hintana on $3\frac{3}{5}$ pennyä; se alenee 3 pennyyhin niin pian kuin työpäivä kasvaa 12-tuntiseksi, ja $2\frac{2}{5}$ pennyyhin niin pian kuin se kasvaa 15-tuntiseksi. Päivä- ja viikkopalkat jäävät kuitenkin muuttumattomiksi. Päinvastoin päiväpalkka tai viikkopalkka voi nousta, vaikka työn hinta pysyy entisellään tai vaikkapa aleneekin. Jos esim. työpäivä on kymmentuntinen ja työvoiman päiväarvo 3 š, niin työtunnin hinta on $3\frac{3}{5}$ pennyä. Jos työläinen tekee työtä lisääntyvän työnsaannin takia ja työn hinnan pysyessä ennallaan 12 tuntia, niin hänen päiväpalkkansa nousee nyt 3 š $7\frac{1}{5}$ pennyyhin työn hinnan jäädessä muuttumattomaksi. Samaan tulokseen tultaisiin, jos työn ekstensiivisyyden sijasta lisääntyisi sen intensiivisyys.³²⁾ Nimellisen päivä- tai viikkopalkan nousua voi siis seurata työn hinnan entisellään pysyminen tai aleneminen. Sama pitää paikkansa työläisperheen tuloista, kun perheenpään tuottamaa työn määrää lisää perhejäsenten työ. On siis olemassa nimellisen päivä- tai viikkopalkan pienentämisestä riippumattomia työn hinnan alentamistapoja.³³⁾

taloustieteen historiassa käänteentekevän nimettömän kirjan: »Essay on the Application of Capital to Land». By a Fellow of the University College of Oxford. London 1815, tekijä.

³²⁾ »Työpalkat riippuvat työn hinnasta ja tehdyn työn paljoudesta... Palkkojen nousemisen ei aina välttämättä tarvitse tietää työn hinnan lisäystä. Pitemmän työajan ja suurempien ponnistusten johdosta työpalkat voivat nousta huomattavasti, vaikka työn hinta pysyy entisellään.» (West, »Price of Corn and Wages of Labour». London 1826, p. 67, 68 ja 112.) Pääkysymyksen, kuinka »työn hinta» määrätään, West sivuuttaa muuten muutamilla kuuneilla lauseparsilla.

³³⁾ Tämän tuntee alvan oikein teollisuusporvariston kiihkoisin edustaja 1700-luvulla, usein mainitsemamme »Essay on Trade and Commerce'en» kirjoittaja, vaikka hän esittääkin asian kovin sekavasti: »Ruoka- ja muiden välttämättömystarvikkeiden hinta määrää työn paljouden eikä sen hintaa» (hän tarkoittaa tällä nimellistä päivä- tai viikkopalkkaa). »Jos välttämättömystarvikkeiden hinta laskee hyvin alhaiseksi, vähenee tietysti työn määrä samassa suhteessa... Tehtailijat tietävät, että on olemassa useita keinoja työn hinnan korottamiseksi ja alentamiseksi, paitsi sen nimellisen määrän muuttamista» (mt., s. 48 ja 61). N. W. Senior sanoo teoksessaan »Three Lectures on the Rate of Wages». London 1830, jossa hän käyttää West'in kirjaa mainitsematta kuitenkaan sitä, mm. seuraavaa: »Työläistä kiinnostaa eniten palkkojen suuruus» (s. 15). Siis työläistä kiinnostaa pääasiallisesti se, mitä hän saa, palkan nimellinen määrä, eikä se, mitä hän antaa, työn määrä.

Yleinen laki on tämä: jos päivä- ja viikkotyön jne. määrä on tietty, niin päivä- tai viikkopalkka riippuu työn hinnasta, joka sekin itse muuttuu joko työvoiman arvon mukaan tai sen mukaan kuinka sen hinta poikkeaa sen arvosta. Jos sitä vastoin työn hinta on tietty, niin päivä- tai viikkopalkka riippuu päivä- tai viikkotyön määrästä.

Aikapalkan mittayksikkö, työtunnin hinta, on osamäärä, joka saadaan, kun työvoiman päiväarvo jaetaan tavanmukaisen työpäivän tuntimäärällä. Olettakaamme, että työpäivässä on 12 tuntia ja työvoiman päiväarvo on 3 š eli 6 työtunnin arvotuote. Työtunnin hinta on näiden edellytysten vallitessa 3 pennyä, sen arvotuote 6 pennyä. Jos nyt työläinen on työssä vähemmän kuin 12 tuntia päivässä (tai vähemmän kuin 6 päivää viikossa), esim. 6 tai 8 tuntia, niin hän saa, kun työn hinta on sama, vain 2:n tai $1\frac{1}{2}$ š:n päiväpalkan.³⁴⁾ Kun hänen on olettamuksemme mukaan työskenneltävä keskimäärin 6 tuntia päivässä tuottaakseen vain työvoimansa arvoa vastaavan päiväpalkan, kun hän saman olettamuksen mukaan työskentelee kustakin tunnista vain puolet itseään varten, puolet taas kapitalistia varten, niin on selvää, ettei hän voi tuottaa 6 tunnin arvotuotetta, jos hän on työssä vähemmän kuin 12 tuntia. Kun edellä tutustuimme liikatyön tuhoisiin seurauksiin, niin tässä näemme työläisen kärsimysten lähteet, jotka johtuvat liian vähästä työstä.

Jos tuntipalkka määrätään sillä tavoin, ettei kapitalisti sitoudu maksamaan tiettyä päivä- tai viikkopalkkaa, vaan hän maksaa ainoastaan niistä työtunneista, jotka hän suvaitsee pitää työläistä työssä, niin hän voi teettää työtä alle sen ajan, joka alkuaan oli perusteena työpalkan arvioimiselle tai työn hinnan mittayksikön määräämiselle. Kun tämän mittayksikön määrää suhde $\frac{\text{työvoiman päiväarvo}}{\text{määrätuntinen työpäivä}}$, se menettää tietysti kaiken merkityksensä niin pian kuin työpäivässä ei enää ole määrättyä tunti-lukua. Yhteys maksetun ja maksamattoman työn välillä lakkaa. Kapitalisti voi nyt puristaa työläisestä tietyn paljouden lisätyötä myöntämättä hänelle hänen ylläpidokseen välttämätöntä työaikaa. Hän voi tehdä tyhjäksi kaiken säännöllisyyden työssä ja antaa pelkän mukavuutensa, mielivaltansa ja hetkellisten

³⁴⁾ Sellaisen epänormaalin alityön vaikutus on kokonaan erilainen kuin lailta toimeenpannun työpäivän yleisen lyhentämisen vaikutus. Edellisellä ei ole mitään tekemistä työpäivän absoluuttisen pituuden kanssa ja sitä voi sattua yhtähyvin työpäivän ollessa 15-tuntinen kuin 6-tuntinenkin. Työn normaalihinta on edellisessä tapauksessa laskettu sen mukaan, että työläinen tekee työtä keskimäärin 15 tuntia, jälkimmäisessä sen mukaan, että hän tekee työtä keskimäärin 6 tuntia päivässä. Vaikutus on sama kuin hän toisessa tapauksessa tekisi työtä $7\frac{1}{2}$, toisessa vain 3 tuntia.

etujensa mukaan suunnattoman liikatyön vaihdella suhteellisen tai täydellisen työttömyyden kanssa. Hän voi sillä tekosyyllä, että maksaa »normaalin hinnan työstä», pidentää tavattomasti työpäivää antamatta mitään vastaavaa korvausta työläiselle. Siitä johtui se täysin perusteltu kapina (1860), jonka Lontoon rakennustyöläiset nostivat kapitalistien yritystä vastaan ottaa tämä tuntipalkka yleiseen käytäntöön. Työpäivän lainsäädännöllinen rajoittaminen teki lopun sellaisesta epäkohdasta, josta ei luonnollisesti siitä työn supistamisesta, joka johtuu koneiden kilpailusta, muutoksista käytettyjen työläisten ammattitaidossa tai osittaisista ja yleisistä pulista.

Kun päivä- tai viikkopalkka kasvaa, työn hinta voi nimellisesti jäädä pysyväksi ja kuitenkin alentua normaalitasoaan alemmaksi. Tämä tapahtuu aina kun työpäivää jatketaan tavallista pituuttaan pitemmäksi työn eli työtunnin hinnan pysyessä samana. Kun murtoluvussa $\frac{\text{työvoiman päiväarvo}}{\text{työpäivä}}$ nimittäjä kasvaa, niin osoittaja kasvaa vielä nopeammin. Työvoiman arvo kasvaa, koska sen kuluminen lisääntyy sen toiminta-ajan mukaan ja nopeammin kuin lisäys sen kestoajassa. Useissa teollisuudenhaaroissa, joissa on käytännössä aikapalkka eikä työajan rajoja ole laissa määrätty, on sen tähden kehittynyt luontoperäisesti tapa, että työpäivää pidetään vain määrättyyn kohtaan saakka, esim. kymmenennen tunnin loppuun asti, normaalina (»normal working day», »the day's work», »the regular hours of work» [»normaalityöpäivä», »päivätyö», »säännöllinen työaika»]). Tämän rajan toisella puolen työaika on yliaikaa (overtime) ja siitä maksetaan, tunti mittayksikkönä, enemmän (extra pay), vaikkakin usein naurettavassa määrin.³⁵⁾ Normaalityöpäivä on tällöin todellisen työpäivän murto-osa, ja viimeksi mainittu on usein kautta vuoden pitempi kuin edellinen.³⁶⁾ Työn hinnan kohoaminen, kun työpäivää pidennetään yli määrätyn normaalirajan, muodostuu useissa brittiläisen teollisuuden haaroissa sellaiseksi, että työn alhainen hinta pakottaa ns. normaaliaikana työläisen tekemään paremmin maksettua ylityötä, jos hän ensinkään tah-

³⁵⁾ »Lisämaksu yliajasta» (pitsiteollisuudessa) »on niin pieni, $\frac{1}{2}$ pennä jne. tunnilta, että se on tuskastuttavana vastakohtana sille suurelle vahingolle, mitä ylityö tuottaa työläisen terveydelle ja elinvoimalle... Siten saatu pieni ylijäämä on sitä paitsi usein jälleen kulutettava ylimääräisiin virkistysaineisiin.» (»Children's Employment Commission. 2nd Report», p. XVI, № 117.)

³⁶⁾ Esim. tapettipainoissa ennen äskettäin voimaan astunutta tehdaslakia. »Me teimme työtä ilman ruoka-aikoja, niin että $10\frac{1}{2}$ tunnin työpäivä päättyi kello puoli 5 iltapäivällä ja kaikki myöhempi aika oli yliaikaa, joka harvoin loppui ennen 6:ta illalla, joten me todellisuudessa teimme ylityötä vuoden läpeensä.» (Mr. Smithin todistus, »Children's Employment Commission. 1st Report», p. 125.)

too saada riittävän työpalkan.³⁷⁾ Työpäivän lainsäädännöllinen rajoittaminen tekee lopun tästä huvituksesta.³⁸⁾

Yleisesti tunnettu tosiasia on, että kuta pitempi on työpäivä jossakin teollisuudenhaarassa, sitä pienempi on työpalkka.³⁹⁾ Ammattientarkastaja A. Redgrave kuvaa tätä vertailevassa katsauksessaan kaksikymmenvuotiseen ajanjaksoon 1839—1859, jolloin työpalkka kohosi kymmentuntilain alaisissa tehtaissa, kun se taas aleni tehtaissa, joissa tehtiin työtä 14—15 tuntia päivässä.⁴⁰⁾

Laista: »työn hinnan ollessa tietyn päivä- tai viikkopalkka riippuu tehdyn työn määrästä» johtuu ensiksikin, että kuta alhaisempi on työn hinta, sitä suurempi on työn määrä tai sitä pitempi työpäivä, jotta työläinen saisi edes niukan keskipalkan. Alhainen työn hinta on tässä kannustimena työajan pidentämiseen.⁴¹⁾

Päinvastoin työajan pidentäminen aiheuttaa puolestaan työn hinnan ja samalla myös päivä- tai viikkopalkan alenemista.

Työn hinnan määräämisestä murtoluvulla työvoiman päiväarvo johtuu, että pelkkä työpäivän pidentämismäärätyntuntinen työpäivä alentaa työn hintaa, jollei mitään tasoitusta tapahdu. Mutta

³⁷⁾ Esim. skotlantilaisissa valkaisuaitoksissa: »Eräissä osissa Skotlantia harjoitettiin tätä teollisuutta» (ennen vuoden 1862 tehdaslain voimaantulusta) »ylityöjärjestelmän mukaan, ts. kymmenen tuntia oli normaalityöpäivä. Siitä mies sai 1 š 2 pennyä. Mutta tämän lisäksi tuli joka päivä 3 tai 4 tuntia yliaikaa, josta maksettiin 3 pennyä tunnilta. Tämän järjestelmän seurauksena oli, että mies, joka teki työtä vain normaaliajan, voi ansaita ainoastaan 8 š viikkopalkan. Ilman yliaikaa ei palkka riittänyt.» (»Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1863», p. 10.) »Ylimääräinen maksu yliajasta on kiusaus, jota työläiset eivät voi vastustaa.» (»Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1848», p. 5.) Lontoon Cityn kirjansitomoiissa käytetään työssä hyvin paljon nuoria tyttöjä 14—15-vuotiaista alkaen oppilassopimuksen nojalla, jossa säädetään määrätty työaika. Siitä huolimatta he tekevät jokaisen kuukauden viimeisellä viikolla työtä kello 10:een, 11:een, 12:een ja 1:een yöllä yhdessä vanhempien työläisten kanssa hyvin sekalaisessa seurassa. »Työnantajat houkuttelevat (tempt) heitä ylimääräisellä palkalla ja hyvällä yöterialalla», minkä he saavat läheisistä kapakoista. Sen suuren siivettömyyden vastapainona, jonka valtaan nämä »young immortals» [»nuoret kuolematomat»] siten joutuvat (»Children's Employment Commission. 5th Report», p. 44, № 191), on se selkeä, että he sitovat mm. useita raamattuja ja hartauskirjoja.

³⁸⁾ Ks. »Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1863», mt. Arvostaan aivan oikein asiointilan Lontoon rakennustyöläiset ilmoittivat vuoden 1860 suurlakon ja työsulun aikana suostuvansa tuntipalkkaan vain kahdella ehdolla: 1. samalla kun määrätään työtunnin hinta on määrättävä myös 9 tai 10 tunnin normaalityöpäivä, ja kymmentuntisen työpäivän tuntipalkan on oltava suuremman kuin 9-tuntisen; 2. Jokaisesta tunnista yli normaaliajan on maksettava samoin kuin yliajasta suhteellisesti korkeampi palkka.

³⁹⁾ »Tunnettua on, että siellä missä työpäivä on yleensä pitkä, ovat myös palkat tavallisesti pienet.» (»Reports of Insp. of Fact. 31st October 1863», p. 9.) »Työ, joka tuskin tuottaa nälkäannokset, on enimmäkseen liian pitkäaikaista.» (»Public Health. 6th Report», 1864, p. 15.)

⁴⁰⁾ »Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1860», p. 31, 32.

⁴¹⁾ Esim. naulojen käsintekijäin on alhaisen työn hinnan takia työskenneltävä Englannissa 15 tuntia päivässä saadakseen hyvin niukan viikkopalkan. »Päivässä on monta, monta tuntia, ja koko aika hänen täytyy ankarasti raataa saadakseen 11 pennyä tai 1 š, ja siitä menee 2½—3 pennyä työkalujen kulumiseen, kuumentamiseen ja raudan kuonaan.» (»Children's Employment Commission. 3rd Report», p. 136, № 671.) Naiset ansaitsevat samana työaikana vain 5 š:n viikkopalkan. (Mt., s. 137, n:o 674.)

amat seikat, jotka tekevät kapitalistille mahdolliseksi pidentää pitkäksi aikaa työpäivää, antavat hänen aluksi alentaa ja sitten pakottavatkin hänet alentamaan nimellisesti työn hintaa, kunnes lisätyn tuntimäärän kokonaishinta, siis päivä- tai viikkopalkka, alenee. Tässä riittää viittaus kahteen seikkaan. Jos yksi mies suorittaa $1\frac{1}{2}$ tai 2 miehen työn, niin työn tarjonta kasvaa, vaikka markkinoilla olevien työvoimien tarjonta jäisikin pysyväiseksi. Tällä tavoin työläisten kesken syntynyt kilpailu antaa kapitalistille mahdollisuuden alentaa työn hintaa, samalla kun työn hinnan aleneminen puolestaan antaa hänen venyttää työaika vielä pidemmäksi.⁴²⁾ Mutta pian tämä epänormaali, ts. yli yhteiskunnallisen tason kohonneiden, maksamattomien työn määrien omistaminen tulee kilpailun välineeksi itse kapitalistien kesken. Työn hinta on osa tavaran hinnasta. Työn hinnan maksamatonta osaa ei tarvitse laskea tavaran hintaan. Se voidaan lahjoittaa ostajalle. Tämä on ensimmäinen askel, mihin kilpailu vie. Toinen toimenpide, mihin se pakottaa, on se, että tavaran myyntihinnasta vähennetään ainakin osa siitä epänormaalista lisäarvosta, mikä on saatu työpäivää pidentämällä. Tällä tavoin syntyy ensin siellä täällä ja sitten vähitellen vakiuntuu tavaroiden tavattoman alhainen myyntihinta, joka tästä lähtien on alituise-
na perustana surkean vähäisille työpalkoille ja liian pitkälle työajalle, vaikkakin se alkuaan oli niiden tulos. Me vain viittaamme tähän ilmiöön, koska kilpailun erittely ei kuulu tehtäviimme. Antakaamme kuitenkin kapitalistille itselleenkin hetkiseksi sananvuoro.

»Birminghamissa on työnantajien välinen kilpailu niin kiihkeää, että moni meistä on pakotettu työnantajana tekemään sitä, mitä me muissa oloissa häpeäisimme tehdä; emmekä sittenkään onnistu tekemään enemmän rahaa (and yet no more money is made), ja tästä on etua ainoastaan yleisölle.»⁴³⁾

Muistamme nuo kaksi lajia Lontoon leipureita, joista toinen myy leipää täydestä hinnasta (the »fullpriced» bakers), toinen alle sen normaalihinnan (»the underpriced», »the undersellers»). »Fullpriced» antavat ilmi kilpailijansa parlamentin tutkimuskomitealle:

»He elävät vain sillä, että ensiksikin pettävät yleisöä» (tavaraa väärentämällä) »ja toiseksi nylkevät työläisistään 18 työtuntia kaksitoistatuntisen

⁴²⁾ Jos joku tehtaantöyläinen esim. kieltäytyisi tekemästä työtä tavanomaisen pitkän ajan, »niin hänen sijaansa pantaisiin hyvin pian toinen, joka suostuisi tekemään työtä minkä ajan hyvänsä, ja näin ollen edellinen tulisi heitetyksi kadulle». (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1848». Evidence, p. 39, № 58.) »Jos yksi mies tekee kahden työn... niin tavallisesti voiton suhdeluku nousee... lisääntyneen työn tarjonnan johdosta, mikä on vähentänyt sen hintaa.» (Senior, »Three Lectures on the Rate of Wages». London 1830, p. 15.)

⁴³⁾ »Children's Employment Commission. 3rd Report». Evidence, p.66, № 22.

työn palkalla... Työläisen maksamaton työ (the unpaid labour) on se keino, jolla he kilpataistelua käyvät... Kilpailu leipurimestarien kesken on syynä siihen, että on niin vaikeaa poistaa yötyö. Underseller, joka myy leipänsä jauhun hintojen mukaan vaihtelevia kustannuksia huokeammasta, ottaa vahinkonsa takaisin puristamalla enemmän työtä työväestään. Jos teetän väelläni työtä vain 12 tuntia, mutta naapurini sitä vastoin 18 tai 20, niin hän voi tietenkin myydä huokeammasta kuin minä. Jos työläiset saisivat aikaan sen, että yliajasta maksettaisiin, niin tämä manööveri olisi piankin lopussa... Suuri joukko undersellersien työläisistä on muualta tulleita, poikia yms., joiden on pakko tyytyä melkein mihin työpalkkaan hyvänsä, minkä he vain voivat saada.⁴⁴⁾

Tämä Jeremiaan valitusvirsi on senkin vuoksi mielenkiintoinen, että se näyttää, kuinka kapitalistin aivoissa kuvastuu vain tuotantosuhteen näennäinen puoli. Kapitalisti ei tiedä, että työn normaalihintakin sisältää tietyn määrän maksamatonta työtä ja että juuri tämä maksamaton työ on hänen voittonsa normaalina lähteenä. Hänelle lisätyöajan käsitettä ei ylipäänsä ole olemassakaan, sillä se sisältyy normaaliin työpäivään, jonka hän luulee päiväpalkassaan maksavansa. Mutta hänellä on kyllä olemassa yliaika, työpäivän pidentäminen yli työn tavallista hintaa vastaavan rajan. Vastoin alle arvon myyviä kilpailijoitaan hän maksaa vielä ylimääräisestikin (extra pay) tästä yliajasta. Hän ei taaskaan tiedä, että tämä ylimääräinen maksu sisältää maksamatonta työtä yhtä hyvin kuin tavallisten työtuntien hinta. Esim. kaksitoistatuntisen työpäivän tunnin hinta on 3 pennyä, ts. $\frac{1}{2}$ työtunnin arvotuote, kun taas yliaikaisen työtunnin hinta on 4 pennyä, ts. $\frac{2}{3}$ työtunnin arvotuote. Edellisessä tapauksessa kapitalisti anastaa maksutta työtunnista puolet, jälkimmäisessä $\frac{1}{3}$.

⁴⁴⁾ »Report etc. relative to the grievances complained of by the Journeymen Bakers». London 1862, p. LII ja mt. n:ot 479, 359, 27. Kuitenkin myös fullpriced panevat, kuten olemme maininneet ja niin kuin heidän puolestapuhujansa Bennet itse tunnustaa, väkensä »alkamaan työn kello 11 illalla tai aikaisemmin ja jatkavat sitä usein aina kello 7:ään saakka seuraavana iltana». (Mt., s. 22.)

Kappalepalkka

Kappalepalkka ei ole muuta kuin aikapalkan muutettu muoto, samoin kuin aikapalkka on työvoiman arvon eli hinnan muutettu muoto.

Kappalepalkkaa tarkasteltaessa näyttää aluksi siltä kuin työläisen myymä käyttöarvo ei olisikaan hänen työvoimansa toimintaa, elävää työtä, vaan jo tuotteessa esineellistynyttä työtä, ja kuin tämän työn hintaa ei määrättäisikään aikapalkan tavoin murtoluvulla $\frac{\text{työvoiman päivääarvo}}{\text{määrätyntuntinen työpäivä}}$, vaan tuottajien tuotantokyvyltä.⁴⁵⁾

Ensiksikin niiden luottamusta, jotka uskovat tähän näennäisyyteen, pitäisi pahasti järkyttää jo sen seikan, että molemmat työpalkan muodot ovat samaan aikaan rinnakkain käytännössä samoissa liikehaaroissa. Esim.

»Lontoossa latojat työskentelevät tavallisesti kappalepalkalla, kun taas aikapalkkaa käytetään vain poikkeustapauksissa. Päinvastoin maaseudun latojilla on aikapalkka sääntönä ja kappalepalkka poikkeuksena. Laiivanrakennuksessa työskenteleville puutyömiehille maksetaan Lontoon satamassa kappalepalkka, mutta kaikissa muissa Englannin satamissa aikapalkka.»⁴⁶⁾

Samoissa satulasepän työpajoissa Lontoossa maksetaan usein samasta työstä ranskalaisille kappalepalkka ja englantilaisille aikapalkka. Varsinaisissa tehtaissa, joissa kappalepalkka on

⁴⁵⁾ »Kappaletyön järjestelmä muodostaa tietyn aikakauden työläisen historiasa; se on siirtymäaste kapitalistien tahdosta riippuvan pelkän päiväpalkkalaisen ja yhteistoiminnallisen työläisen väliillä, joka jo lähitulevaisuudessa lupaa yhdistää työläisen ja kapitalistin omaan persoonaansa. Kappaletyöntekijät ovat todellisuudessa omat työnantajansa, vaikka he työskentelevätkin työnantajansa pääomalla.» (*John Watts*, »Trade Societies and Strikes, Machinery and Co-operative Societies». Manchester 1865, p. 52, 53.) Siteeraan tätä tutkielmaa, koska se on kaikkien jo aikojen sitten mädänneiden apologettisten kulunnaisuuksien todellinen lokaviemäri. Sama herra Watts oli aikaisemmin owenilainen ja julkaisi 1842 toisen kirjaan: »Facts and Fictions of Political Economists», jossa hän mm. selitti omaisuuden (Property) ryöstöksi (Robbery). Mutta siitä on jo pitkä aika.

⁴⁶⁾ *T. J. Dunning*, »Trade's Unions and Strikes». London 1860, p. 22.

yleisesti vallalla, tätä työnmittaustapaa ei teknisistä syistä voida käyttää muutamista tehtävistä ja siksi niistä maksetaan aikapalkka.⁴⁷⁾ Itsestään on kuitenkin selvää, että työpalkan maksussa tavattavien muotojen eroavuus ei ensinkään muuta sen olemusta, vaikka toinen muoto voikin olla kapitalistisen tuotannon kehitykselle suotuisampi kuin toinen.

Olettakaamme, että tavallisessa työpäivässä on 12 tuntia, joista 6 maksettua ja 6 maksamatonta. Olkoon tuon työpäivän arvo tuote 6 š, siis yhden työtunnin 6 pennyä. Olettakaamme edelleen kokemuksesta käyvän selvälle, että työläinen, joka tekee työtä keskinkertaisen voimaperäisesti ja taidokkaasti sekä niin muodoin käyttää todellisuudessa vain yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan tavaran tuottamiseen, tuottaa 12 tunnissa 24 kappaletta joko erilaisia valmisteita tai yhtenäisen valmisteen mitattavia osia. Näiden 24 kappaleen arvo, kun vähennetään niihin sisältyvä pysyvä pääomanosa, on silloin 6 š, ja kunkin yksityisen kappaleen arvo 3 pennyä. Työläinen saa 1½ pennyä kappaleelta ja ansaitsee siten 12 tunnissa 3 š. Samoin kuin aikapalkan suhteen on yhdentekevää oletammeko me, että työläinen tekee 6 tuntia työtä itseään ja 6 kapitalistia varten tai että hän kustakin tunnista tekee puolet itseään varten ja toiset puolet kapitalistia varten, samoin on tässäkin yhdentekevää sanommeko me, että yksityinen kappale on puoleksi maksettu ja puoleksi maksamatta tai että vain 12 kappaleen hinta korvaa työvoiman arvon, kun taas jäljellä oleviin 12 esineellistyy lisäarvoa.

Kappalepalkan muoto on yhtä irrationaalinen kuin aikapalkan. Vaikka esim. kaksi kappaletta tavaraa, sitten kun niistä on vähennetty niihin kulutettujen tuotantovälineiden arvo, on yhden työtunnin tuotteena arvoltaan 6 pennyä, saa työläinen niistä 3 pennyä. Kappalepalkka ei todellisuudessa välittömästi ilmaise mitään arvosuhdetta. Ei ole kysymyksessä kappaleen arvon mittaaminen siinä esineellistyneellä työllä, vaan päinvastoin työläisen käyttämän työn mittaaminen hänen tuottamiensa kappaleiden lukumäärällä. Aikapalkkaa käytettäessä työ mitataan sen välittömällä pituudella, kappalepalkkaa käytettäessä

⁴⁷⁾ Siitä kuinka edullinen näiden kahden työpalkanmuodon rinnakkaisuus on tehtaillijan petoksille, esitämme seuraavan esimerkin: »Tehtaassa on 400 henkilöä, joista puolet on kappalepalkalla ja joille on suoranaista etua ylityöstä. Toiset 200 ovat päiväpalkalla työssä, joka on yhtä pitkä kuin toistenkin, eivätkä he saa lisämaksua ylläajasta... Näiden 200 miehen työ puolesta tunnissa on yhtä kuin yhden henkilön työ 50 tunnissa, eli ½ yhden miehen työstä viikossa, ja merkitsee melkoista voittoa työnantajille.» (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1860», p. 9.) »Ylityötä teetetään yhä vieläkin huomattavassa määrin ja useimmissa tapauksissa itse laki suoja sen ilmi-joutumiselta ja rangaistukselta. Olen jo useissa aikaisemmissa selonteoissani osoittanut... sen vääryyden, mikä kohtaa niitä työläisiä, jotka eivät tee työtä kappalepalkalla, vaan saavat viikkopalkkaa.» (Leonard Horner julkaisussa »Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1859», p. 8, 9.)

sillä tuotemäärällä, joksi työ määrättyä ajanjaksona kiteytyy.⁴⁸⁾ Työajan hinnan määrää vihdoin yhtälö: päivätyön arvo = työvoiman päiväarvo. Kappalepalkka on siis vain aikapalkan muutettu muoto.

Tarkastelkaamme nyt lähemmin kappalepalkkaa luonnehtivia erikoisuuksia.

Työn laadun tarkistaa tässä itse valmiste, jonka täytyy olla keskihyvää, jotta kappalepalkka täydellisenä suoritettaisiin. Tältä kannalta katsoen kappalepalkasta tulee pelottava palkanalennusten ja kapitalistisen pettämisen lähde.

Se tarjoaa kapitalistille tarkalleen määrätyn mitan työn voimaperäisyyden laskemista varten. Ainoastaan se työaika, joka aineellistuu edeltäpäin määrättyssä ja kokemuksen vahvistamassa tavaran paljoudessa, käy yhteiskunnallisesti välttämättömästä työajasta ja sellaisena se maksetaan. Lontoon suurimmissa räätälinliikkeissä sanotaankin tiettyä kappaletyötä, esim. liivejä yms. tunniksi, puoleksi tunniksi jne., lukien 6 pennyä tunnilta. Kokemuksesta tiedetään, miten suuri tunnin tuote keskimäärin on. Uusien muotien, korjausten ym. suhteen syntyy työntantajan ja työläisen välillä riitaa siitä, vastaako kappale työtuntia jne., kunnes tässäkin kokemus ratkaisee. Samoin on asianlaita Lontoon huonekalutehtaissa ym. Jollei työläisellä ole keskimääräistä suorituskykyä, jollei hän siis voi päivässä tehdä määrättyä vähimmäismäärää työtä, hänet erotetaan.⁴⁹⁾

Kun työn laadun ja voimaperäisyyden tarkistaa tässä itse työpalkan muoto, niin työn valvominen käy huomattavassa määrin tarpeettomaksi. Sen vuoksi kappalepalkka luo pohjan ennen kuvailemалlemme uudenaikaiselle kotityölle sekä hierarkisesti jäsenmällylle riisto- ja sortojärjestelmälle. Tällä järjestelmällä on kaksi perusmuotoa. Toisaalta kappalepalkka helpottaa loisien tunkeutumista kapitalistin ja työläisen väliin, työn väliurakalle antoa (subletting of labour). Välikäsien voitto johtuu yksinomaan erotuksesta kapitalistin maksaman työn hinnan ja tämän hinnan sen osan välillä, jonka välihenkilöt todella suorittavat työmiehille.⁵⁰⁾ Tällä järjestelmällä on Englannissa ku-

⁴⁸⁾ »Työpalkka voidaan mitata kahdella tavalla: joko työn pituudella tai sen tuoteella.» («A brévé élémentaire des principes de l'Economie Politique». Paris 1796, p. 32.) Tämän nimettömän kirjan tekijä on G. Garnier.

⁴⁹⁾ »Hänelle» (kehrääjälle) »annetaan tietty painomäärä puuvillaa ja hänen on siitä tuotava määräraajan kuluttua määräpalkjous rihmaa tai lankaa, jolla on määrätty hienous, ja hänelle maksetaan tietty maksu jokaisesta palauttamastaan tuotenuulasta. Jos hänen työnsä on laadultaan puutteellista, häntä sakotetaan; jos hän tuo määrältään vähemmän kuin hänen oli tiettyä aikana tuotettava hänet erotetaan ja hänen sijaansa otetaan taitavampi työläinen.» (Ure, »Philosophy of Manufactures», p. 316, 317.)

⁵⁰⁾ »Kun työ kulkee useiden käsien kautta, joista jokainen tahtoo saada osansa voitosta, vaikka vain viimeinen todella tekee työn, niin maksu, jonka työläisnainen todella saa, on tavattomasti vähentynyt.» («Children's Employment Commission. 2nd Report», p. LXX. № 424.)

vaava nimitys »sweating system» (hiotusjärjestelmä). Toisaalta kappalepalkka antaa kapitalistille mahdollisuuden tehdä sopimuksen päätyöläisen — manufaktuurissa ryhmän johtajan, kaivoksissa kaivosmiehen yms., tehtaissa varsinaisen konetyöläisen — kanssa niin ja niin paljosta kappaletta kohden, ts. hinnasta, josta päätyöläinen ottaa itse hankkiakseen ja maksaakseen apulaisensa. Tässä pääoma riistää työläisiä siten, että työläinen riistää työläistä.⁵¹⁾

Kun kappalepalkka on tietty, työläisen mieskohtainen etu panee luonnollisesti hänet jännittämään työvoimansa mahdollisimman kireälle, mikä vuorostaan helpottaa kapitalistia työn voimaperäisyyden normaaliasteen korottamisessa.^{51a)} Työläisten mieskohtainen etu vaatii niin ikään pidentämään työpäivää, koska sen kautta hänen päivä- tai viikkopalkkansa kohoa.⁵²⁾ Siten syntyy jo aikapalkkaa tarkasteltaessa esitetty vastavaikutus puhumattakaan siitä, että työpäivän pidentäminen, jopa kappalepalkan pysyessä samana, sisältää jo itsessään alennuksen työn hinnassa.

Aikapalkkaa maksettaessa suoritetaan yleensä, muutamia poikkeuksia lukuunottamatta, sama työpalkka samoista tehtävistä, kun taas kappalepalkkaa käytettäessä työajan hinta kyllä mitataan samalla tietyllä tuotemäärällä, mutta päivä- tai viikkopalkka vaihtelee työläisten yksilöllisen erilaisuuden mukaan, heistä kun joku tuottaa määräajassa vain vähimmäismäärän tuotteita, toinen keskimäärän, kolmas keskimäärää enemmän. Todellisiin tuloihin nähden tässä on siis olemassa suuria eroa-

⁵¹⁾ Yksinpä apologeettinen Watts'kin huomauttaa: »Kappaletyön järjestelmässä saataisiin aikaan suuri parannus, jos kaikki henkilöt, jotka ovat samassa urakassa työssä, olisivat myös suoranaisia osakkaita sopimuksessa kukin kykynsä ja voimiansa mukaan, sen sijaan, että yhdelle on etua toveriensa liikarasituksesta.» (*John Watts, »Trade Societies and Strikes, Machinery and Co-operative Societies»*. Manchester 1865, p. 53.) Tämän järjestelmän kataluoksia vrt. »Children's Employment Commission, 3rd Report», p. 66, № 22; p. 11, № 124; p. XI, № № 13, 53, 59 jne.

^{51a)} Tätä luontoperäistä tulosta tuetaan usein keinotekoisesti. Esim. Lontoon konetehtaissa on tavanomaista se, »että kapitalisti valitsee työläisryhmän päälliköksi miehen, jolla on muita suuremmat ruumiinvoimat ja taito. Kapitalisti maksaa hänelle neljännesvuosittain tai muuten sovittuina aikoina lisäpalkan ehdolla, että hän panee parhaansa kannustaakseen työtovereitaan, jotka saavat vain tavallisen palkan, äärimmäiseen kilpailuun kanssaan... Enemmittä selityksittä tämä osoittaa, mitä laatua on se kapitalistien valitus, että muka trade unionit (ammattiyhdistykset) 'lamauttavat toimeliaisuutta, taitavuutta ja työvoimaa' ('stinting the action, superior skill and working power').» (*Dunning, mt.*, s. 22, 23.) Kun tekijä itse on työläinen ja erään trade unionin sihteeri, niin tätä voitaisiin pitää lioitteluna. Mutta katseltakoon esim. J. Ch. Mortonin julkaisemaa »erittäin ansiokasta» maataidollista tietosanakirjaa, kirjoitusta »Labourers», jossa tätä menettelytapaa suositellaan maanvuokraajille koeteltuna keinona.

⁵²⁾ »Kaikki ne, joille maksetaan kappalepalkka... hyötyvät laillisen työn rajojen rikkomisesta. Tämä halu tehdä ylityötä on havaittavissa erittäinkin naisten keskuudessa, joita käytetään kutojina ja viipsijöinä.» (*»Reports of Insp. of Fact. for 30th April 1858»*, p. 9.) »Tämä kappalepalkkajärjestelmä, joka on niin edullinen kapitalistille... pyrkii suorastaan kannustamaan nuorta savenvalajaa suureen ylityöhön niinä 4 tai 5 vuonna, jona hänelle maksetaan pleni kappalepalkka. Tämä on yksi niistä painavista syistä, joiden seurauksena on pidettävä savenvalajien fyysistä rappeutumista.» (*»Children's Employment Commission. 1st Report»*, p. XIII.)

vuuksia aina yksityisten työläisten eri suuren taitavuuden, voiman, tarmon, kestävyuden yms. mukaan.⁵³⁾ Tämä ei tietenkään muuta ensinkään yleistä pääoman ja palkkatyön välistä suhdetta. Ensiksikin yksilölliset eroavuudet tasaavat toisensa tehtaassa kokonaisuudessaan, niin että siinä tietyn työajan kuluessa tuotetaan tietty keskituote ja maksettu palkka on samalla liikealalla käytännössä oleva keskipalkka. Toiseksi työpalkan ja lisäarvon välinen suhde jää muuttumatta, kun yksityisen työläisen yksilöllistä palkkaa vastaa hänen mieskohtaisesti tuottamansa lisäarvon määrä. Mutta se laajempi liikunta-ala, minkä kappalepalkka yksilölliselle toiminnalle suo, kehittää toisaalta työläisen yksilöllisyyttä, vapauden henkeä, itsenäisyyttä ja itsevalvontaa sekä synnyttää toisaalta heidän keskeistä kilpailua. Sen vuoksi kohottaessaan yksityisten työpalkkoja yli keskitason se pyrkii samanaikaisesti alentamaan itse tätä tasoa. Mutta siellä missä määrätty kappalepalkka oli jo perinnäisesti vakiintunut yleiseksi ja sen alentaminen synnytti sen tähden erityisiä vaikeuksia, työnantajat turvautuivat poikkeustapauksissa myös sen väkivaltaiseen muuttamiseen aikapalkaksi. Tätä vastaan puhkesi esim. 1860 Coventryn nauhankutojien suuri lakko.⁵⁴⁾ Kappalepalkka on vihdoin edellä esittämämme tuntijärjestelmän pää-tuki.⁵⁵⁾

Tähänastisesta esityksestä käy selville, että kappalepalkka on kapitalistista tuotantotapaa parhaiten vastaava työpalkan

⁵³⁾ »Kun jossakin liikkeessä työstä maksetaan kappalepalkka... voi palkkojen määrä suuresti vaihdella... Mutta päivätyössä on yleensä yhtäläinen taksa... jonka sekä työnantaja että työläinen tunnustavat samassa ammatissa olevien keskihyvien työläisten palkanmaksussa noudatettavaksi perusteeksi.» (*Dunning, mt., s. 17.*)

⁵⁴⁾ »Käsityöläiskisällit tekevät työnsä joko päivä- tai kappalepalkalla (à la journée ou à la pièce) ... Mestarit tietävät suunnilleen, kuinka paljon työtä työläiset voivat kussakin ammatissa päivittäin tehdä, ja maksavat heille sen tähden usein sen työn mukaan, jonka he suorittavat; nämä kisällit tekevät työtä niin paljon kuin voivat oman etunsa takia, enemmän johdotta.» (*Cantillon, »Essai sur la Nature du Commerce en général», ed. Amsterdam 1756, p. 185, 202.* Ensimmäinen painos ilmestyi 1755.) *Cantillon*, jonka teosta *Quesnay, Sir James Steuart* ja *A. Smith* ovat runsaasti lainailleet, esittää siis jo tässä kappalepalkan vain aikapalkan muutettuna muotona. *Cantillonin* ranskalaisen laitoksen nimilehdellä ilmoitetaan, että se on käännetty englantilaisesta painoksesta, mutta englantilainen painos »*The Analysis of Trade, Commerce etc.*» by *Philip Cantillon, late of the City of London, Merchant, on myöhemmältä ajalta (1759)* ja sitä paitsi sisällykseltäänkin näyttää myöhemmältä mukailulta. Niinpä esim. *Humea* ei vielä mainita ranskalaisessa painoksessa, jota vastoin englantilaisessa enää tuskin tavataan *Pettyä*. Englantilainen painos on teoreettisesti vähemmän merkittävä, mutta siinä on kalkenlaista erityisesti Englannin kauppaa, jalojen metallien kauppaa yms. koskevaa, mikä ranskalaisesta puuttuu. Englantilaisen laitoksen nimilehdellä olevat sanat, joiden mukaan teos on »taken chiefly from the Manuscript of a very ingenious Gentleman deceased, and adapted etc.» [»otettu etupäässä erään hyvin älykkään nyt jo kuolleen gentlemannin käsikirjoituksesta ja sovellettu jne.], merkitsevät sen vuoksi enemmän kuin siihen aikaan sangan tavallinen sepittäily.¹⁴³

⁵⁵⁾ »Miten usein olemmekaan nähneet, että useissa työpajoissa on otettu työhön paljon enemmän työmiehiä kuin työ todella olisi vaatinut? Usein, kun odotetaan tilausta, joka vielä on aivan epävarma ja joskus vain kuviteltu, otetaan työmiehiä; kun heille maksetaan kappalepalkka, niin ei katsota olevan mitään vaaraa, koska kaikki ajanhukka joutuu työttä jäävien tappioksi.» (*H. Grégoir, »Les Typographes devant le Tribunal Correctionnel de Bruxelles». Bruxelles 1865, p. 9.*)

muoto. Olematta suinkaan uusi — se tavataan aikapalkan ohella virallisesti mm. 1300-luvun Ranskan ja Englannin työläislaeissa — se pääsee kuitenkin yleisempään käytäntöön vasta varsinaisella manufaktuuriajalla. Suurteollisuuden myrsky- ja kiihko-kaudella, nimenomaan 1797—1815, kappalepalkka on vipusimena työajan pidentämisessä ja työpalkkojen alentamisessa. Hyvin tärkeitä tietoja työpalkan liikkeistä tuona aikana löydämme Sini- ja Keltaisista kirjoista: »Report and Evidence from the Select Committee on Petitions respecting the Corn Laws» (parlamentin istuntokausi 1813—1814) ja »Reports from the Lords' Committee, on the state of the Growth, Commerce, and Consumption of Grain, and all Laws relating thereto» (istuntokausi 1814—1815). Näistä löydämme asiakirjoihin nojautuvan todistuksen työn hinnan jatkuvasta alenemisesta jakobiinienvastaisen sodan alkamisesta lähtien. Esim. kutomateollisuudessa kappalepalkka oli alentunut niin paljon, että suuresti pidennetystä työpäivästä huolimatta päiväpalkka oli pienempi kuin ennen.

»Kutojan todellinen tulo on nyt paljon pienempi kuin aikaisemmin; hänen etevämyytensä, joka ensin oli sängen huomattava tavalliseen työmieheen verrattuna, on melkein kokonaan kadonnut. Todellisuudessa ero ammattitaitoisen ja ammattitaidottoman työläisen palkkojen välillä on nyt paljoo mitättömämpi kuin koskaan aikaisemmin.»⁵⁶⁾

Kuinka vähän kappalepalkan lisäämä työn voimaperäisyys ja pituus hyödyttivät maalaisköyhälistöä, sitä osoittaa seuraava, maalordien ja vuokraajien etuja puolustavasta kirjasesta otettu kohta:

»Suurimman osan maanviljelystöistä suorittavat henkilöt, jotka on otettu työhön päivä- tai kappalepalkalla. Heidän viikkopalkkansa on noin 12 š; ja vaikka voidaankin edellyttää, että kappalepalkalla, joka kannustaa työntekoon, mies ansaitsee 1 š tai ehkä 2 š enemmän kuin viikkopalkalla, niin huomataan kuitenkin, kun lasketaan hänen kokonaistulonsa, että hänen menetyksensä työn puutteen takia tiettyinä vuodenaikoina tekevät tyhjäksi tämän lisäyksen... Muuten voidaan yleensä huomata, että näiden miesten palkat ovat aina tietyssä suhteessa välttämättömien elinhyödykkeiden hintaan, niin että mies, jolla on kaksi lasta, kykenee toin tuskin elättämään perheensä turvautumatta seurakunnan apuun.»⁵⁷⁾

Malthus huomautti parlamentin julkaisemien seikkojen johdosta:

»Minä tunnustan katselevani mielipahoin kappalepalkan laajaa käytäntönottoa. 12 tai 14 tuntia raskasta työtä päivässä pitemmän ajan kuluessa, se on todella liian paljon ihmisolennolle.»⁵⁸⁾

⁵⁶⁾ »Remarks on the Commercial Policy of Great Britain». London 1815, p. 48.

⁵⁷⁾ »A Defence of the Landowners and of Farmers of Great Britain». London 1814, p. 4, 5.

⁵⁸⁾ Malthus, »Inquiry Into the Nature etc. of Rent». London 1815.

Tehdaslain alaisissa työpajoissa kappalepalkka tulee yleiseksi säännöksi, koska pääoma voi lisätä niissä työpäivää vain sen voimaperäisyyttä lisäämällä.⁵⁹⁾

Työn tuottavuuden vaihdellessa muuttuu myös työaika, jota edustaa sama tuotemäärä. Siis vaihtelee myös kappalepalkka, koska se on tietyn työajan hintailmaisu. Yllä olevassa esimerkissämme 12 tunnissa tuotettiin 24 kappaletta, samalla kun niiden 12 tunnin arvotuote oli 6 š, työvoiman päiväarvo 3 š, työtunnin hinta 3 pennyä ja palkka kappaleelta $1\frac{1}{2}$ pennyä. Kappaleeseen sisältyi $\frac{1}{2}$ työtuntia. Jos nyt sama työpäivä tuottaa esim. 48 kappaletta 24:n asemesta työn kaksinkertaisen tuottavuuden johdosta ja jos kaikki muut olot pysyvät entisellään, niin kappalepalkka alenee $1\frac{1}{2}$ pennystä $\frac{3}{4}$ pennyyksi, koska kukin kappale edustaa nyt vain $\frac{1}{4}$ tuntia $\frac{1}{2}$ asemesta. $24 \times 1\frac{1}{2} p = 3 \text{ š}$ ja samoin $48 \times \frac{3}{4} p = 3 \text{ š}$. Toisin sanoen: kappalepalkkaa alennetaan samassa suhteessa kuin samassa ajassa tuotettujen kappaleiden lukumäärä kasvaa,⁶⁰⁾ siis samassa suhteessa kuin samaan kappaleeseen käytetty työaika vähenee. Tämä kappalepalkan muuttuminen, mikäli se on puhtaasti nimellinen, synnyttää alituisesti taisteluja kapitalistin ja työläisen välillä. Joko siksi, että kapitalisti käyttää sitä tekosyynä alentaakseen todella työn hintaa, tai siksi, että työn lisääntyneitä tuotantovoimia seuraa sen voimaperäisyyden lisääntyminen, tai siksi, että työläinen ottaa kappalepalkan näennäisen muodon vakavalta kannalta, ikään kuin hänelle maksettaisiin hänen työnsä tuotteista eikä työvoimasta, ja sen vuoksi hän ponnistelee kaikkea palkan alenusta vastaan, jota ei seuraa vastaava tavaran myyntihinnan alentaminen.

»Työläiset pitävät huolellisesti silmällä raaka-aineen hintaa ja valmistettujen hyödykkeiden hintaa sekä kykenevät tarkoin laskemaan työnantajensa voiton.»⁶¹⁾

⁵⁹⁾ »Kappalepalkkaa nauttivat työläiset ovat todennäköisesti $\frac{1}{3}$ kaikista tehdastyöläisistä.» (»Rep. of Insp. of Fact. for 30th April 1858», p. 9.)

⁶⁰⁾ »Hänen kehruukoneensa tuotantovoima on tarkoin mitattu, ja palkka sillä tehdystä työstä alenee sen tuotantovoiman lisääntyessä, vaikkakaan ei samassa suhteessa.» (»Ure, »Philosophy of Manufactures», p. 317.) Viimeksi mainitun kaunistelevan käänteen Ure itse kumoaa myöhemmässä esityksessään. Hän myöntää, että esim. mulea laajennettaessa tämä laajentaminen aiheuttaa lisätyötä. Työ ei siis vähene samassa määrässä kuin sen tuottavuus lisääntyy. Hän jatkaa: »Näin konetta laajennettaessa sen tuotantovoima lisääntyy $\frac{1}{4}$:lla. Jos se todella tapahtuu, ei kehrääjälle makseta suoritamastaan työstä samassa suhteessa kuin ennen. Mutta koska hänen palkkansa ei laske täsmällisesti $\frac{1}{4}$, niin koneen parannus lisää hänen raha-ansiotaan tiettyltä tuntimäärältä» — mutta... mutta — »edellä oleva väite vaatii hiukan tarkistusta... Kehrääjän on nyt maksettava lisää saamastaan puolesta šillingistä hiukan enemmän alaikäisille apulaisilleen, samalla kun joukko aikuisia jää työttömäksi» (mt., s. 320, 321), mikä ei suinkaan osolta työpalkan kohoamista.

⁶¹⁾ H. Fawcett, »The Economic Position of the British Labourer». Cambridge and London 1865, p. 178.

Sellaisen lausunnon pääoma vääjää täydellä syyllä, koska se pohjautuu siihen, ettei lainkaan ymmärretä palkkatyön luonnetta.⁶²⁾ Se nostaa melun tästä työläisten julkeasta vaatimuksesta verottaa hyödykseen teollisuuden edistymistä ja selittää karskisti, että työläisen työn tuottavuus ei ensinkään koske työläistä.⁶³⁾

⁶²⁾ Lontoolaisessa »Standard» lehdessä 26. lokakuuta 1861 oli selonteko toiminnimi John Bright & Co:n nostamasta oikeusjutusta »Rochdalen maistraatin matonkutojien ammattiyhdistyksen edustajia vastaan yllytyksestä. Brightin liike oli ottanut käyttöönsä uudet koneet, jotka valmisivat 200 jaardia mattoa samassa ajassa ja samalla työllä (!) kuin ennen oli tarvittu 160 jaardin valmistukseen. Työmiehillä ei ollut oikeutta vaatia mitään osaa voitosta, jonka oli tuottanut heidän työnantajansa pääoman kiinnittäminen koneparannuksiin. Sen vuoksi herrat Brightit aikoivat alentaa palkan 1¹/₂ pennystä jaardilta 1 pennyn pysyttäen siis työläisten ansiot aivan samoina kuin ennen samasta työstä. Mutta tämä oli nimellinen palkanalennus, josta työläisille, kuten väitetään, ei ollut annettu rehellistä tietoa edeltäkään.»

⁶³⁾ »Koettaessaan pitää työpalkkaa ylhäällä trade unionit pyrkivät pääsemään osallisiksi parannettujen koneiden tuottamasta voitosta!» Quelle horreur! (Mikä kauhistus!) »He tahtovat korkeampaa palkkaa sillä perusteella, että työ vähenee... toisin sanoen: he pyrkivät verottamaan teollisia parannuksia.» (»On Combination of Trades», New Edit. London 1834, p. 42.)

Työpalkkojen kansallinen erilaisuus

Viidennessätoista luvussa käsitelimme niitä yhdistelmiä, joita muutos työvoiman arvon absoluuttisessa tai suhteellisessa (ts. lisäarvoon verrattuna) suuruudessa voi synnyttää, kun taas toisaalta siinä elinhyödykemäärässä, jossa työvoiman hinta realisoituu, voi tapahtua tämän hinnan muutoksista riippumattomia⁶⁴⁾ tai eriäviä liikkeitä. Kuten jo huomautin, kaikki nuo lait muuttuvat työpalkan liikkeen laeiksi yksinkertaisesti sen vuoksi, että työvoiman arvo eli hinta muutetaan muodoltaan eksoteeriseksi työpalkaksi. Se mikä tässä liikkeessä näyttää vaihtelevalta yhdistelmältä, voi eri maissa näyttää kansallisten työpalkkojen samanaikaiselta eriävyydeltä. Kansallisia työpalkkoja verrattaessa on siis punnittava kaikki työvoiman arvon suuruuden muutokseen vaikuttavat seikat: luonnollisesti ja historiallisesti kehittyneiden tärkeimpien välttämättömyystarvikkeiden hinta ja palkkaus, työläisen kasvatuskustannukset, naisten ja lasten työn osuus, työn tuottavuus, sen ekstensiivinen ja intensiivinen suuruus. Pintapuolisinkin vertaaminen vaatii saattamaan ensiksikin keskinkertaisen päiväpalkan samoissa ammateissa eri maissa yhtä pitkän työpäivän mukaiseksi. Kun päiväpalkat sitten on tasoitettu, on taas aikapalkka muutettava kappalepalkaksi, koska vain jälkimmäinen on sekä työn tuottavuuden että voimaperäisyyden asteen mittaaaja.

Jokaisessa maassa vallitsee määrätty keskinkertainen työn voimaperäisyys; työ, joka ei saavuta tätä keskinkertaista työn voimaperäisyyttä kuluttaa kysymyksessä olevan tavaran tuottamiseen enemmän aikaa kuin on yhteiskunnallisesti välttämätöntä tässä maassa, ja sen vuoksi se ei ole normaliteettiä. Ainoastaan yli kansallisen keskimäärän kohoava voimaperäisyyden aste

⁶⁴⁾ »Ollisi epätasomallista sanoa, että palkat» (tässä on kysymys niiden rahallisesta ilmaisusta) »ovat kohonneet, koska he ostavat niillä enemmän halvempaa tavaraa.» (David Buchanan julkaisemassaan A. Smith'in teoksessa »Wealth of Nations», 1814, I. nidos, s. 417, viite.)

muuttaa maassa arvon mittaa pelkällä työajan pituudella. Toisin on maailmanmarkkinoilla, joiden osia yksityiset maat ovat. Työn keskivoimakkuus vaihtelee eri maissa; toisaalla on se suurempi, toisaalla pienempi. Nämä kansalliset keskimäärät muodostavat siis asteikon, jonka mittayksikkönä on universaalisen työn keskimääräinen yksikkö. Verrattuna vähemmän voimaperäiseen voimaperäisempi kansallinen työ tuottaa siis samassa ajassa enemmän arvoa, joka ilmenee enemmän rahassa.

Mutta arvolakia muovaa kansainvälisessä liikkeessä vielä enemmän se seikka, että maailmanmarkkinoilla pidetään tuottavampaa kansallista työtä myös voimaperäisempänä, ellei vain kilpailu pakota tuottavampaa kansaa alentamaan tavaransa myyntihintaa sen arvon tasalle.

Samassa määrin kuin jossakin maassa kehittyy kapitalistinen tuotanto, myös työn kansallinen voimaperäisyys ja tuottavuus kohoavat kansainvälisen tason yläpuolelle.^{64a)} Eri määrillä samaa tavaraa, jotka tuotetaan eri maissa samassa työajassa, on siis erilaiset kansainväliset arvot, jotka ilmenevät erilaisissa hinnoissa, ts. aina kansainvälisten arvojen mukaan erilaisissa rahasummissa. Rahan suhteellinen arvo on siis pienempi kansakunnalla, jolla kapitalistinen tuotantotapa on enemmän kehittynyt kuin toisella, jolla se on vähemmän kehittynyt. Siitä siis seuraa, että myös nimellinen työpalkka, työvoiman vastike rahassa ilmaistuna, on suurempi edellisellä kansakunnalla kuin jälkimmäisellä; sillä ei suinkaan ole sanottu, että tämä käy myös todellisesta työpalkasta, ts. työläisen käytettäviksi asetetuista elinhyödykkeistä.

Mutta vaikka emme ottaisikaan huomioon tätä rahan arvon suhteellista erilaisuutta eri maissa, niin usein nähdään, että päivä-, viikko- ym. palkka on edellisellä kansakunnalla suurempi kuin jälkimmäisellä, kun taas suhteellinen työn hinta, ts. työn hinta verrattuna tuotteen lisäarvoon sekä arvoon, on jälkimmäisellä kansakunnalla korkeampi kuin edellisellä.⁶⁵⁾

^{64a)} Toisessa paikassa tulemme tutkimaan, mitkä seikat voivat tuottavuuteen nähden muuttaa tämän lain vaikutusta yksityisillä tuotannon aloilla.

⁶⁵⁾ James Anderson huomauttaa kiistakirjoituksessaan A. Smithiä vastaan: »On niin ikään huomattava, että vaikka työn hinta näennäisesti on yleensä alhaisempi köyhissä maissa, missä maantuotteet ja etenkin vilja ovat halvempia, se kuitenkin todellisuudessa on enimmäkseen korkeampi kuin muissa maissa. Sillä eiväthän ne työpalkat, jotka työläisille päivässä annetaan, muodosta työn todellista hintaa, vaikka ne ovat sen näennäinen hinta. Todellinen hinta on se, mitä tietty työnsuoritus todella maksaa työntajalle ja tässä valossa katsottuna työ on melkein kaikissa tapauksissa halvempaa rikkaissa maissa kuin köyhemmissä, vaikkakin viljan ja muiden elinhyödykkeiden hinta on viimeksi mainituissa tavallisesti paljoa alempi kuin edellisissä... Työ, joka maksetaan päivittäin, on paljon halvempaa Skotlannissa kuin Englannissa... Kappaletyö on yleensä halvempaa Englannissa.» (*James Anderson, »Observations on the means of exciting a spirit of National Industry etc.»* Edinburgh 1777, p. 350, 351.) — Päinvastoin työpalkan alaisuus aiheuttaa puolestaan työn kallistumista. »Työ on kallimpaa Irlannissa kuin Englannissa... koska palkat ovat niin paljoa pienemmät.» (№ 2047, »Royal Commission on Railways, Minutes», 1867.)

J. W. Cowell, vuoden 1833 tehdaskomission jäsen, tuli kutoimien huolellisen tutkimuksen kautta siihen tulokseen, että

»Englannissa palkat todellisuudessa ovat tehtailijalle alemmat kuin mannermaalla, vaikka ne työläiselle lienevätkin korkeammat» (*Ure*, »*Philosophy of Manufactures*», p. 314).

Englantilainen ammattientarkastaja Alexander Redgrave todistaa tehdaskertomuksessaan 31. lokakuuta 1866 Englannin ja mannermaavaltioiden oloista tekemänsä vertailuvan tilaston avulla, että mannermaan työ, huolimatta alemmista palkoista ja paljon pitemmästä työajasta, on tuotteeltaan kalliimpaa kuin Englannin. Erään Oldenburgin puuvillatehtaan englantilainen johtaja (manager) sanoo, että tässä tehtaassa työ kestää kello 5.30:sta aamulla kello 8:aan illalla, lauantait mukaan laskettuna, ja että sikäläiset työläiset eivät englantilaisten työnvalvojien johdollaakaan tuota tänä aikana aivan yhtä paljon tuotteita kuin englantilaiset 10 tunnissa, ja saksalaisten työnvalvojien johdolla vielä paljoa vähemmän. Palkka kuuluu olevan paljoa pienempi kuin Englannissa, useissa tapauksissa 50%, mutta »käsien» lukumäärä verrattuna koneisiin paljon suurempi, useilla osastoilla suhteessa 5 : 3. Herra Redgrave esittää hyvin tarkkoja tietoja venäläisistä puuvillatehtaista. Ne on hänelle ilmoittanut siellä vielä äskettäin työskennellyt englantilainen johtaja. Venäläisellä maaperällä, jossa tapahtuu niin runsaasti kaikenlaisia häpeämättömyyksiä, ovat vanhat Englannin tehtaiden lapsuusvuosien julmuudet vielä täydessä kukoistuksessaan. Johtajat ovat tietysti englantilaisia, koska syntyperäinen venäläinen kapitalisti ei tehdasliikkeeseen kelpaa. Huolimatta kaikesta ylityöstä, jatkuvasta päivä- ja yötyöstä ja mitä häpeällisimmästä työläisten alipalkkauksesta venäläinen tehdastuote menestyy vain siten, että sitä suojellaan ulkomaiden kilpailulta. — Esitän vielä lopuksi herra Redgraven yleiskatsauksen keskinkertaisesta värttinöiden lukumäärästä tehdasta jakehräjäjä kohden Euroopan maissa. Herra Redgrave huomauttaa itse, että hän on koonnut nämä numerot muutamia vuosia aikaisemmin ja että sen jälkeen sekä tehtaast että värttinöiden lukumäärä työläistä kohden ovat Englannissa kasvaneet. Mutta hän edellyttää suhteellisesti yhtä suurta edistystä mainituissa mannermaavaltioissa, niin että hänen mielestään numerotiedoilla on edelleenkin suhteellinen arvonsa.

Värttinöitä keskimäärin tehdasta kohden

Englannissa	12 600
Sveitsissä	8 000
Itävallassa	7 000

Saksissa	4 500
Belgiassa	4 000
Ranskassa	1 500
Preussissa	1 500

Värttiniötä keskimäärin työläistä kohden

Ranskassa	14
Venäjällä	28
Preussissa	37
Baijerissa	46
Itävallassa	49
Belgiassa	50
Saksissa	50
Pienemmissä Saksan valtioissa . . .	55
Sveitsissä	55
Isossa-Britanniassa	74

»Tämä vertailu», herra Redgrave sanoo, »lukuunottamatta muita syitä, on epäedullinen Isolle-Britannialle varsinkin siksi, että siellä on hyvin suuri joukko tehtaita, joissa konekutominen on yhdistetty kehräämiseen, vaikka tilastossa ei ole vähennetty kutojia. Ulkomaiset tehtaat ovat sitä vastoin enimmäkseen pelkkiä kehrutehtaita. Jos voisimme verrata tarkasti yhtäläisiä yhtäläisiin, niin voisin luetella tarkastuspiiristäni useita sellaisia puuvillakehräämöjä, joissa yksi ainoa mies (minder) kahden nais-apulaisen kanssa hoitaa mulea, jossa on 2200 värttinää ja joka tuottaa päivässä 220 naulaa lankaa pituudeltaan 400 Englannin mailia.» (»Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1866», p. 31—37 passim.)

Tiedetään, että englantilaiset yhtiöt ovat ottaneet rakentaakseen rautateitä Itä-Eurooppaan ja Aasiaan ja käyttävät näissä töissä maan asukasten ohella myös jonkin määrän englantilaisista työväkeä. Kun käytäntö on siten pakottanut heidät ottamaan huomioon kansalliset eroavuudet työn voimaperäisyydessä, he eivät siitäkään ole kärsineet mitään vahinkoa. Heidän kokemuksensa opettaa, että joskin palkan suuruus vastaa enemmän tai vähemmän keskinkertaista työn voimaperäisyyttä, niin suhteellinen työn hinta (verrattuna tuotteeseen) kulkee yleensä päinvastaiseen suuntaan.

»Tutkimuksessaan työpalkkatasosta»⁶⁶⁾, joka on eräs H. Careyn aikaisemmista taloudellisista teoksista, hän koettaa todistaa, että kansalliset työpalkat ovat suoraan verrannollisia kansallisten työpäivien tuottavuuden asteeseen tehdäkseen tästä kansainvälisestä suhteesta sen johtopäätöksen, että työpalkka yleensä kohoaa ja alenee samassa suhteessa kuin työn tuottavuus. Meidän koko erittelymme lisäarvon tuotannosta todistaa tämän johtopäätöksen mielettömyyden, vaikkapa Carey olisi todistanutkin johtopäätöksensä perusolettamukset sen sijaan, että hän

⁶⁶⁾ »Essay on the Rate of Wages: with an Examination of the Causes of the Differences in the Conditions of the Labouring Population throughout the World». Philadelphia 1835.

tapansa mukaan huitoo ympärilleen epäkriittisesti ja pintapuolisesti kokoonhaalimallaan tilastoaineistolla. Parasta kuitenkin on, ettei hän väitä asian olevan todella niin kuin sen teorian mukaan pitäisi olla. Valtion sekaantuminen on nimittäin väärentänyt luonnonmukaiset taloudelliset suhteet. Sen tähden kansalliset työpalkat on laskettava, ikään kuin se osa niistä, jonka valtio saa verojen muodossa, joutuisi työläiselle itselleen. Eikö herra Careyn pitäisi lisäksi ajatella, olisivatko ehkä nämä »valtion kulut» myös kapitalistisen kehityksen »luonnollisia hedelmiä»? Tämä ajatuksenjuoksu on täydellisesti sen miehen arvoinen, joka ensin selitti kapitalistiset tuotantosuhteet ikuisiksi luonnon ja järjen laeiksi, joiden vapaata sopusointuista toimintaa valtion sekaantuminen vain häiritsee, keksiäkseen myöhemmin, että Englannin perkeleellinen vaikutus maailmanmarkkinoihin — vaikutus, joka nähtävästi ei johdu kapitalistisen tuotannon luonnonlaeista — tekee tarpeelliseksi valtion sekaantumisen, nimittäin noiden »luonnon ja järjen lakien» valtiosuojelun, alias [toisin sanoen] suojelutullijärjestelmän. Hän keksi edelleen, että Ricardon ym. väittämät, joiden muotoon olemassaolevat yhteiskunnalliset vastakohdat ja ristiriidat on puettu, eivät ole mikään ihanteellinen tulos todellisesta taloudellisesta kehityksestä, vaan että päinvastoin kapitalistisen tuotannon todelliset vastakohdat Englannissa ja muualla ovat Ricardon ym. teorian tulos! Hän keksi lopuksi, että kauppa viime kädessä tuhoaa kapitalistisen tuotantotavan synnynäiset ihanuudet ja sopusoinnut. Vielä askel eteenpäin, ja hän keksii ehkä, että ainoa epäkohta koko kapitalistisessa tuotannossa on itse kapitaali, pääoma. Ainoastaan mies, joka oli niin kauhean arvostelukyvytön ja jonka oppi oli niin väärä [de faux aloi], ansaitsi suojelutulleja puoltavasta kerettillisyydestään huolimatta tulla siksi salaiseksi lähteeksi, josta Bastiat'n tapainen mies ja kaikki muut vapaata kauppaa saarnaavat optimistit ovat ammentaneet sopusointuista viisauttaan.

Pääoman kasautumisprosessi

Rahasumman muuttuminen tuotantovälineiksi ja työvoimaksi on ensimmäinen liike, minkä tekee se arvomäärä, jonka pitää toimia pääomana. Se tapahtuu markkinoilla, kiertokulun piirissä. Liikkeen toinen vaihe, tuotantoprosessi, päättyy niin pian kuin tuotantovälineet ovat muuttuneet tavaroiksi, joiden arvo on niiden tekijäin arvoa suurempi, siis sisältää alkujaan sijoitettun pääoman ynnä lisäarvon. Nämä tavarat on sitten jälleen heitettävä kiertokulun piiriin. Ne on myytävä, niiden arvo realisoitava rahassa, tämä raha muutettava uudelleen pääomaksi ja niin yhä uudestaan. Tämä aina samat peräkkäiset vaiheet läpäisevä kehäliike on pääoman kiertokulku.

Pääoman kasautumisen ensimmäinen ehto on se, että kapitalisti on saanut myydyksi tavaransa ja muutetuksi suurimman osan siten saamaansa rahaa takaisin pääomaksi. Seuraavassa edellytetään, että pääoma läpäisee kiertokulkuprosessinsa normaalisti. Tämän prosessin lähempi erittely kuuluu toiseen kirjaan.

Kapitalisti, joka tuottaa lisäarvon, ts. pumppuaa välittömästi työmiehistä maksamatonta työtä ja kiteyttää sen tavaroiksi, on tämän lisäarvon ensimmäinen anastaja, mutta ei suinkaan viimeinen omistaja. Hänen on myöhemmin jaettava se toisten kapitalistien kanssa, jotka suorittavat muita tehtäviä yhteiskunnallisessa tuotannossa yleensä, maanomistajien yms. kanssa. Lisäarvo jakautuu siis useihin osiin. Sen murto-osat joutuvat eri henkilöluokille ja saavat erilaisia, toistensa suhteen itsenäisiä muotoja, kuten voitto, korko, kauppavoitto, maankorko yms. Näitä lisäarvon muuttuneita muotoja voidaan käsitellä vasta kolmannessa kirjassa.

Me siis toisaalta edellytämme tässä, että kapitalisti, joka tuottaa tavarana, myy sen sen arvosta, emmekä viivy hänen pa-

laamisessaan tavaramarkkinoille, emme niissä uusissa muodoissa, jotka pääoma kiertokulussa saa, enempää kuin niissä konkreettisissa uusiintumisedellytyksissäkään, jotka siinä piilevät. Toisaalta pidämme kapitalistista tuottajaa koko lisäarvon omistajana tai, jos niin tahdotaan, kaikkien niiden edustajana, jotka hänen kanssaan ovat saaliinjaossa osallisina. Me käsittelemme siis aluksi kasautumista abstraktisesti, ts. ainoastaan yhtenä kohtana välittömässä tuotantoprosessissa.

Muuten sikäli kuin kasautumista tapahtuu, kapitalistin onnistuu myydä tuottamansa tavara ja muuttaa siitä irtautunut raha jälleen pääomaksi. Sitä paitsi lisäarvon pirstoutuminen eri osiin ei ensinkään muuta sen luonnetta eikä niitä välttämättömiä edellytyksiä, jotka vaaditaan, jotta se tulisi kasautumisen alkeeksi. Kapitalistinen tuottaja saa pitää itsellään tai luovuttaa toisille lisäarvoa kuinka paljon hyvänsä, hän itse sen kuitenkin ensi kädessä omakseen ottaa. Se mitä me siis edellytämme esityksissämme kasautumisprosessista, se tapahtuu myös todellisuudessa. Toisaalta lisäarvon pirstoutuminen ja kiertokulun välittävä liike sekoittavat kasautumisprosessin yksinkertaista perusmuotoa. Siitä syystä kasautumisprosessin puhdas erittely vaatii, että toistaiseksi jätetään huomioon ottamatta kaikki ne ilmiöt, jotka peittävät sen koneiston sisäisiä liikkeitä.

Yksinkertainen uusintaminen

Olkoonpa tuotantoprosessin yhteiskunnallinen muoto mikä hyvänsä, sen täytyy olla jatkuva, ts. sen täytyy käydä määrääjien kuluttua läpi aina uudestaan samat asteet. Yhtä vähän kuin yhteiskunta voi lakata kuluttamasta, yhtä vähän se voi lakata tuottamasta. Jokainen yhteiskunnallinen tuotantoprosessi, jota tarkastellaan yhtenä kokonaisuutena ja alituisen uusiintuvana, on siis samalla uusintamisprosessi.

Tuotannon edellytykset ovat samalla uusintamisen edellytyksiä. Mikään yhteiskunta ei voi jatkuvasti tuottaa, ts. uusintaa, muuttamatta jatkuvasti osaa tuotteistaan tuotantovälineiksi eli uuden tuotannon alkeiksi. Jos olosuhteet muutoin pysyvät entisellään, se voi uusintaa eli säilyttää rikkautensa samassa mittakaavassa vain sillä ehdolla, että esim. vuoden aikana kulutetut tuotantovälineet, ts. työvälineet, luonnolliset raaka-aineet ja apuaineet, korvataan samalla määrällä uusia samaa lajia olevia kappaleita kuin vuotuisesta tuotemäärästä irrotetaan ja liitetään uudestaan tuotantoprosessiin. Tietty määrä vuoden tulosta kuuluu siis tuotantoon. Kun se jo alusta pitäen on määrätty tuottavaa kulutusta varten, on se suureksi osaksi luontaismuodossa, joka jo itsestään sulkee pois yksityisen kulutuksen mahdollisuuden.

Jos tuotannolla on kapitalistinen muoto, niin se on myös uusintamisella. Samoin kuin kapitalistisessa tuotantotavassa työprosessi näyttää vain arvonlisäysprosessin välineeltä, niin uusintaminenkin näyttää vain välineeltä, jonka avulla sijoitettu arvo uusinnetaan pääomana, ts. omaa arvoaan lisäävänä arvona. Kapitalistin taloudellinen luonnenaamio riippuu ainoastaan sen kautta kiinni ihmisessä, että hänen rahansa toimii jatkuvasti pääomana. Jos esim. 100 punnan suuruinen sijoitettu rahasumma on tänä vuonna muuttunut pääomaksi ja tuottanut 20 punnan lisäarvon, niin sen täytyy ensi ja seuraavina vuosina toistaa sama

tehtävä. Pääoman arvon ajoittaisena lisäyksenä eli prosessoituvan pääoman ajoittaisena hedelmänä lisäarvo saa pääomasta johtuvan tulon muodon.¹⁾

Jos tämä tulo on kapitalistilla vain kulutusrahastona eli jos se ajoittain kulutetaan samoin kuin se on saatukin, niin edellytysten pysyessä muuten samanlaisina tapahtuu yksinkertainen uusintaminen. Vaikka viimeksi mainittu on nyt pelkkää tuotantoprosessin kertaamista samassa mittakaavassa, tämä pelkkä kertaaminen eli jatkuvuus antaa prosessille tiettyjä uusia luonteenpiirteitä tai paremminkin hävittää ne näennäiset luonteenpiirteet, mitkä sillä on silloin, kun se on vain erillinen taптuma.

Tuotantoprosessi alkaa työvoiman ostamisesta määräajaksi, ja tämä alku uudistuu aina kun työn myyntiaika on päättynyt, ja siten jokin tuotantokausi, viikko, kuukausi jne. on kulunut. Mutta työläiselle maksetaan vasta sitten kun hänen työvoimansa on jo vaikuttanut ja realisoitunut tavaroissa sekä oman arvonsa että lisäarvon. Työläinen on siis tuottanut paitsi lisäarvoa, jota me toistaiseksi pidämme vain kapitalistin kulutusrahastona, myös sen rahaston, mistä työläiselle itselleen maksetaan, ts. vaihtelevan pääoman, ennen kuin hän saa sen takaisin työpalkkansa muodossa, ja häntä pidetään työssä vain niin kauan kuin hän sitä alituisesti uusintaa. Siitä johtuu kuudennentoista luvun II kohdassa mainittu taloustieteilijöiden kaava, jossa työpalkka esitetään osana itse tuotteesta.²⁾ Se on tuotteen se osa, jonka työläinen itse alituisesti uusintaa ja joka vuotaa hänelle takaisin työpalkan muodossa. Kapitalisti tosin maksaa hänelle tavaran arvon rahassa. Mutta tämä raha on vain työn tuotteen eli pikemminkin työn tuotteen osan muutettu muoto. Työläisen muuttaessa osan tuotantovälinettä tuotteeksi, osa hänen aikaisemmasta tuotteestaan muuttuu jälleen rahaksi. Hänen tämänpäiväinen tai tulevan puolen vuoden työnsä maksetaan sillä työllä, jonka hän on suorittanut edellisellä viikolla tai viimeksi kuluneena puolena vuotena. Rahamuodon synnyttämä harhakuva hälvenee heti, kun yksityisen kapitalistin ja yksityisen työläisen sijasta tarkastellaan kapitalistiluokkaa ja työväenluokkaa. Kapitalistiluokka antaa työväenluokalle alituisesti rahan muodossa

¹⁾ »Rikkaat, jotka kuluttavat toisten työn tuotteita, saavat niitä vain vaihtotoimitusten» (tavaranoitojen) »kautta. Tuntuu siltä kuin heidän vararahastojensa pitäisi piankin huveta tyhjiin... Mutta nykyisen yhteiskunnallisen järjestelmän vallitessa rikkaus on saanut kyvyn uusiintua vieraan työn kautta... Samoin kuin työ, tuottaa rikkauskin, ja juuri työn kautta, vuotuisen hedelmän, joka voidaan vuoden aikana hävittää ilman että rikkaus tulee köyhemmäksi. Tämä hedelmä on pääoman tuottama tulo [revenue].» (Siamondi, »Nouveaux Principes d'Économie Politique», t. 1, p. 81, 82.)

²⁾ »Sekä työpalkkaa että liikevoittoa on todella pidettävä valmiin tuotteen osana.» (Ramsay, mt., s. 142.) »Se tuotteen osa, jonka työläinen saa palkan muodossa.» (James Mill, »Éléments d'Économie Politique», traduits de l'anglais par Parisot. Paris 1823, p. 34.)

osoituksia osaan työläisen tuottamasta ja kapitalistin anastamasta tuotteesta. Nämä osoitukset työläinen antaa kapitalistiluokalle yhtä säännöllisesti takaisin ja ottaa siltä siten pois hänelle itselleen kuuluvan osan omaa tuotettaan. Tuotteen tavaramuoto ja tavaran rahamuoto peittävät tämän liiketoimen todellisen luonteen.

Vaihteleva pääoma on siis vain elinhyödykerahaston eli työrahaston erikoinen historiallinen ilmenemismuoto; se on rahasto, jonka työläinen tarvitsee ylläpidokseen ja itsensä uusintamiseksi ja jonka hänen itsensä täytyy tuottaa ja uusintaa kaikissa yhteiskunnallisen tuotannon järjestelmissä. Työrahasto virtaa työläiselle aina vain hänen työnsä maksuvälineiden muodossa, koska hänen oma tuotteensa loittonee alituisesti hänestä pääoman muodossa. Mutta tämä työrahaston ilmenemismuoto ei muuta ensinkään sitä seikkaa, että kapitalisti suorittaa työläiselle ennakolta työläisen oman esineellistyneen työn.³⁾ Ottakaamme esimerkiksi verotyöalonpoika. Hän työskentelee omilla tuotantovälineillään omalla pellollaan esim. 3 päivää viikossa. Kolme muuta viikonpäivää hän tekee päivätöitä herrastilalla. Hän uusintaa alituisesti työrahastoaan, mutta tämä ei saa koskaan sellaisen maksuvälineiden muotoa, jotka vieras maksaisi ennakolta hänelle hänen työstään. Sen sijaan hänen maksamaton pakkotyönsäkään ei koskaan saa vapaaehtoisen ja maksetun työn muotoa. Kun jonakin aamuna tilanherra anastaa itselleen verotyöalonpojan pellon, vetojuhdat, siemenet, lyhyesti sanoen tuotantovälineet, niin tämän on siitä lähtien myytävä työvoimansa herralleen. Edellytysten muuten pysyessä samanlaisina hän tekee yhä edelleenkin työtä 6 päivää viikossa, 3 päivää itselleen, 3 entiselle isännälleen, joka on nyt muuttunut palkkatyön teettäjäksi. Yhä edelleen hän kuluttaa tuotantovälineitä tuotantovälineinä ja siirtää niiden arvon tuotteeseen. Yhä edelleenkin menee määrätty osa tuotteesta uusintamiseen. Mutta samoin kuin päivätyö saa palkkatyön muodon, saa verotyöalonpojan yhä edelleen tuottama ja uusintama työrahasto isännän hänelle suorittaman ennakkopääoman muodon. Porvarillinen taloustieteilijä, jonka rajoitetut aivot eivät voi erottaa ilmenemismuotoa siitä, mikä ilmenee, sulkee silmänsä siltä tosiasialta, että vielä nytkin työrahasto esiintyy vain poikkeustapauksissa maapallolla pääoman muodossa.⁴⁾

³⁾ »Jos pääoma käytetään etukäteen maksettavaan työläisen palkkaan, se ei lisää mitään työnsäilytysrahastoon.» (Cazenove viitteessä julkaisemaansa Malthus'in teokseen »Definitions in Political Economy». London 1853, p. 22.)

⁴⁾ »Kapitalistit eivät anna vielä ennakolta toimeentulovälineitä työläisille edes neljännellä osalla maapalloa.» (Richard Jones, »Text-book of Lectures on the Political Economy of Nations». Hertford 1852, p. 36.)

Vaihteleva pääoma menettää kuitenkin merkityksensä kapitalistin omasta rahastosta ennakoita suoritetuna arvona^{4a)} vain siinä tapauksessa, jos tarkastelemme kapitalistista tuotantoprosessia alati uudistuvana virtana. Mutta jossakin ja jolloinkinhan tämän prosessin täytyy kuitenkin alkaa. Tähänastiselta kannaltamme katsoen on siis todennäköistä, että kapitalisti on päässyt joskus rahanomistajaksi jonkin maksamatta jätetystä vieraasta työstä riippumattoman alkuperäisen kasautumisen avulla, ja hän on siten voinut astua työvoiman ostajana markkinoille. Mutta kapitalistisen tuotantoprosessin pelkkä jatkuvuus eli yksinkertainen uusintaminen saa aikaan myös muita omituisia muutoksia, jotka eivät tapahdu ainoastaan vaihtelevassa pääoman osassa, vaan kokonaispääomassakin.

Jos 1000 punnan pääomalla ajoittain, esim. vuosittain, tuotettu lisäarvo on 200 punttaa ja jos tämä lisäarvo kulutetaan täydellisesti vuoden aikana, niin on selvää, että kun sama prosessi on viitenä vuotena uudistunut, on kulutetun lisäarvon summa 5×200 eli yhtä kuin alkuperäinen sijoitettu pääoma-arvo 1000 punttaa. Jos vuosittainen lisäarvo kulutettaisiin vain osittain, esim. vain puoleksi, niin sama tulos saataisiin vasta sitten, kun tuotantoprosessia on toistettu 10 vuotta, sillä $10 \times 100 = 1000$. Yleisesti sanottuna: sijoitettu pääoma-arvo jaettuna vuosittain kulutetulla lisäarvolla antaa (osamääräksi) uusintamiskausien vuosi- eli lukumäärän, minkä kuluttua kapitalisti on kuluttanut alkuperäisen sijoitetun pääoman ja se siis on kadonnut. Kapitalistin käsitys, että hän kuluttaa vain vieraan, maksamattoman työn tuotetta, lisäarvoa, ja säilyttää alkuperäisen pääoma-arvon, ei voi ensinkään muuttaa itse asiaa. Tiettyjen vuosien kuluttua hänen omistamansa pääoma-arvo on yhtä kuin samoina vuosina ilman vastiketta anastetun lisäarvon määrä, ja hänen kuluttamansa arvosumma yhtä kuin alkuperäinen pääoma-arvo. Tosin hänen käytettävissään on pääoma, jonka suuruus ei ole muuttunut, ja josta osa — rakennukset, koneet yms. — oli jo olemassa, kun hän pani liikkeensä käyntiin. Mutta tässä on kysymys pääoman arvosta eikä sen aineellisista alkutekijöistä. Jos joku kuluttaa koko omaisuutensa tekemällä velkoja, jotka vastaavat tämän omaisuuden arvoa, niin koko omaisuus edustaa vain hänen velkojensa kokonaissummaa. Ja samoin, jos kapitalisti on kuluttanut sijoitetun pääomansa vastikkeen, niin tämän pääoman arvo edustaa enää vain hänen ilmaiseksi anastamansa lisäarvon

4a) »Vaikka manufaktuurityöläinen saakin palkkansa työnantajaltaan etukäteen, tämä ei maksa todellisuudessa hänelle mitään, koska palkan arvo yleensä palautetaan, vieläpä voiton kanssa, sen esineen jalostetussa arvossa, mihin työläisen työtä käytetään.» (A. Smith, mt., 2. kirja, 3. luku, s. 355.)

kokonaisuutena. Hänen vanhan pääomansa arvosta ei ole hiukastakaan jäljellä.

Lainkaan huolimatta kaikesta kasautumisesta jo pelkkä tuotantoprosessin jatkuvuus eli yksinkertainen uusintaminen muuttaa siis pitemmän tai lyhemmän ajanjakson kuluttua kaiken pääoman välttämättä kasautuneeksi pääomaksi eli kapitalisoiduksi lisäarvoksi. Vaikka pääoma olisi tuotantoprosessiin joutuessaan ollut käyttäjänsä mieskohtaisesti ansaitsemaa omaisuutta, niin ennemmin tai myöhemmin siitä tulee ilman vastiketta anastettu arvo eli maksamatta jätetyn vieraan työn aineellistuma, joko rahan muotoinen tai muunlainen.

Neljännessä luvussa huomasimme, ettei rahan pääomaksi muuttamista varten riittänyt tavarantuotanto ja tavaran kierto- kulku. Ensin täytyi ostajana esiintyvän arvonsäilyttäjän eli rahanomistajan, tuotantovälineiden ja elinhyödykkeiden omistajan kohdata myyjinä henkilöitä, jotka ovat arvoaluovan substanssin omistajia, ainoastaan työvoimansa omistajia. Työn tuotteen erottaminen itsestään työn välineestä, työn objektiivisten edellytysten erottaminen subjektiivisesta tekijästä — työvoimasta — oli siis kapitalistisen tuotantoprosessin todellinen perusta ja lähtökohta.

Mutta siitä, mikä alussa oli vain lähtökohta, tulee myöhemmin pelkästään prosessin jatkuvuuden, yksinkertaisen uusintamisen takia alati uudistuva ja ikuistuva kapitalistisen tuotannon oma tulos. Toisaalta tuotantoprosessi muuttaa jatkuvasti aineellista varallisuutta pääomaksi, arvonsäilyttäjän- ja nautintovälineeksi kapitalistille. Toisaalta työläinen lähtee aina prosessista samanlaisena kuin hän siihen joutuikin — rikkauden henkilöllisenä lähteenä, mutta vailla kaikkia keinoja saada tätä rikkautta itselleen. Kun hänen oma työnsä on jo ennen hänen prosessiin joutumistaan vieraantunut hänestä, kun kapitalisti on sen anastanut ja se on liitetty pääomaan, niin prosessin aikana tämä työ esineellistää itseään alituisesti vieraassa tuotteessa. Kun tuotantoprosessi on samalla kulutusprosessi, jossa kapitalisti kuluttaa työvoimaa, niin työläisen tuote muuttuu alati paitsi tavaraksi myös pääomaksi, arvoksi, joka imee itseensä arvoaluovan voiman, elinhyödykkeiksi, joilla ostetaan ihmisiä, tuotantovälineiksi, joiden avulla tuottajaa käytetään.⁵⁾ Työläinen itse tuottaa siis alituisesti objektiivista rikkautta pääoman muodossa, vieraana voimana, joka hallitsee ja riistää häntä, ja kapitalisti tuottaa yhtä alituisesti työvoimaa rikkauden

⁵⁾ »Se on tuottavan kulutuksen erittäin merkittävä ominaisuus. Se mikä tuottavasti kulutetaan, on pääomaa, ja se tulee pääomaksi kulutuksen kautta.» (*James Mill, »Éléments d'Économie Politique», p. 242.*) Mill ei ole kuitenkaan päässyt tämän »erittäin merkittävän ominaisuuden» jäljille.

subjektiivisena lähteenä, joka on erotettu sen omista esineellistymisen ja todellistumisen välineistä, abstraktisena, vain työläisen elimistössä asuvana, lyhyesti sanoen työläisenä palkkatyöläisen muodossa.⁶⁾ Tämä työläisen alituinen uusintaminen eli ikuistaminen on kapitalistisen tuotannon *conditio sine qua non* [elinehto].

Työläisen kulutus on kahdenlaista. Tuottaessaan hän kuluttaa työllään tuotantovälineitä ja muuttaa ne tuotteiksi, joilla on suurempi arvo kuin sijoitetulla pääomalla. Tämä on hänen tuotava kulutuksensa. Se on samalla hänen työvoimansa kulutusta, jonka suorittaa tämän työvoiman ostanut kapitalisti. Toisaalta työläinen käyttää työvoiman ostossa maksetun rahan elinhyödykkeisiin. Tämä on hänen henkilökohtainen kulutuksensa. Työläisen tuotava ja henkilökohtainen kulutus ovat siis kokonaan eri asioita. Tuottavassa kulutuksessa työläinen toimii pääoman liikkeelle panevana voimana ja on kapitalistin vallassa; henkilökohtaisessa kulutuksessa hän on oma herransa ja suorittaa elämän toimia tuotantoprosessin ulkopuolella. Edellisen kulutustilajin lopputuloksena on kapitalistin elämä, jälkimmäisen tuloksena työläisen oma elämä.

Käsitellessämme työpäivää ym. kävi mm. selville, että työläisen on usein pakko tehdä henkilökohtainen kulutuksensa pelkäksi sivutapahtumaksi tuotantoprosessissa. Tällöin hän panee itseensä elinhyödykkeitä pitääkseen työvoimansa käyttökunnossa, samoin kuin höyrykoneeseen pannaan hiiliä ja vettä, rattaaseen öljyä. Hänen kulutustarvikkeensa ovat silloin jonkin tuotantovälineen kulutustarvikkeita, hänen henkilökohtainen kulutuksensa suorastaan tuottavaa kulutusta. Tämä esiintyy kuitenkin kapitalistiselle tuotantoprosessille epäoleellisena vääriinkäytöksenä.⁷⁾

Toiselta näyttää asia, kun emme pidä silmällä yksityistä kapitalistia ja yksityistä työläistä, vaan kapitalistiluokkaa ja työväenluokkaa, emme yksityistä tavarantuotantoprosessia, vaan koko kapitalistista tuotantoprosessia ja sen yhteiskunnallista laajuutta. — Muuttaessaan osan pääomastaan työvoimaksi kapitalisti lisää sillä kokonaispääomansa arvoa. Hän lyö kaksi kärkeä yhdellä läimäyksellä. Hän ei voita ainoastaan siitä, minkä hän saa työläiseltä, vaan myös siitä, minkä hän hänelle antaa.

⁶⁾ »On totta, että se, joka ensin aloittaa manufaktuuriliikkeen, antaa työtä monelle köyhälle; mutta ne pysyvät köyhinä ja manufaktuurin jatkuminen tekee monet uudetkin köyhiksi.» (»Reasons for a limited Exportation of Wool». London 1677, p. 19.) »Maanvuokraaja vakuuttaa nyt mielettömästi, että hän pitää yllä köyhät. Tosiaankin ne ylläpidetään kurjuudessa.» (»Reasons for the late Increase of the Poor-Rates: or a comparative View of the Prices of Labour and Provisions». London 1777, p. 31.)

⁷⁾ Rossi ei panisi niin suurta painoa tähän kohtaan, jos hän todella olisi syventynyt »tuottavan kulutuksen» salaisuuteen.

Työvoimaan vaihdettu pääoma muutetaan elinhyödykkeiksi, joiden kulutuksen tehtävänä on uusintaa työläisten lihaksia, hermoja, luita ja aivoja sekä tuottaa uusia työläisiä. Työväenluokan henkilökohtainen kulutus on siis ehdottoman välttämättömyyden rajojen sisälläkin pääoman työvoimaan vaihtamien elinhyödykkeiden muuttamista takaisin työvoimaksi, jota pääoma taas voi riistää. Se on kapitalistille kaikkein välttämättömmän tuotantovälineen, työläisen itsensä tuottamista ja uusintamista. Työläisen henkilökohtainen kulutus on siis momenttina pääoman tuottamisessa ja uusintamisessa, tapahtuonpa tämä kulutus työpajan, tehtaan jne. sisä- tai ulkopuolella, työprosessin sisä- tai ulkopuolella, aivan samoin kuin koneen puhdistus, tehtiinpä se työn aikana tai sen väliaikoina. Asiaan ei ensinkään vaikuta se, että työläinen suorittaa henkilökohtaisen kulutuksensa omaksi eikä kapitalistin mieliksi. Eihän kuormajuhkien kulutukseen ole silti vähemmän välttämätön kohta tuotantoprosessissa, vaikka eläin itse nauttiikin siitä mitä syö. Työväenluokan säännöllinen ylläpitäminen ja uusintaminen pysyvät pääoman uusintamisen alituisena ehtona. Kapitalisti voi huoleti jättää sen täyttämisen työläisten itsensä säilyttämisen ja suvunjakamisvietin varaan. Hän pitää vain huolen heidän henkilökohtaisen kulutuksensa rajoittamisesta vähimmäismäärään ja on yhtä kaukana kuin tavas maasta siitä etelä-amerikkalaisten raakuudesta, jolla työläiset pakotetaan nauttimaan ravitsevampia ravintoaineita vähemmän ravitsevien asemesta.⁹⁾

Sen vuoksi kapitalisti ja hänen ideologinsa, taloustieteilijä, pitävätkin vain sitä osaa työläisen henkilökohtaisesta kulutuksesta tuottavana, mikä vaaditaan työväenluokan ikuistamiseksi, mikä siis todella on kulutettava, jotta pääoma voisi kuluttaa työvoimaa; kaikki se mitä työläinen tämän lisäksi huvikseen kuluttaa, on tuottamatonta kulutusta.⁹⁾ Jos pääoman kasautuminen johtaisi työpalkan kohoamiseen ja siis työläisen kulustarvikkeiden lisääntymiseen ilman että pääoma kuluttaisi enemmän työvoimaa, niin lisäpääomaa kulutettaisiin tuottamattomasti.¹⁰⁾ Todellisuudessa työläisen henkilökohtainen kulutus on

⁹⁾ »Etelä-Amerikan vuorikaivoksien työläiset, joiden jokapäiväisenä tehtävänä (se on ehkä maailman vaikeimpia tehtäviä) on kuljettaa 450 jalan syvyydestä hartiollaan 180—200 naulan painoinen malmikuorma, elävät pelkäänsä leivästä ja pavuista; he söisivät mieluummin pelkkää leipää, mutta heidän isäntänsä, jotka ovat huomanneet, etteivät he vain leipää syöden voi tehdä työtä yhtä vahvasti, kohtelevat heitä kuin hevosiä: pakottavat heidät syömään papuja; pavuissa on suhteellisesti enemmän fosforia kuin leivässä.» (Liebig, »Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agrikultur und Physiologie«, 7. Aufl., 1862, 1. Theil, S. 194, vilte.)

⁹⁾ James Mill, »Éléments d'Economie Politique«, p. 238 sqq.

¹⁰⁾ »Jos työn hinta nousisi niin korkeaksi, ettei pääoman lisääntymisestä huolimatta voitaisi käyttää enemmän työtä, niin sanoisin, että sellainen pääoman lisäys kulutetaan tuottamattomasti.» (Ricardo, »Principles of Political Economy«, 3rd ed. London 1821, p. 163.)

hänelle itselleen tuottamatonta, sillä se vain uusintaa yksilön ja hänen tarpeensa; se on tuottavaa kapitalistille ja valtiolle, sillä se on vierasta rikkautta tuottavan voiman synnyttämistä.¹¹⁾

Yhteiskunnalliselta kannalta katsoen työväenluokka on siis välittömän työprosessin ulkopuolellakin pääomaan kuuluvaa, samoin kuin kuollut työkalukin kuuluu siihen. Hänen henkilökohtainen kulutuksensakin on tietyissä rajoissa vain momentti pääoman uusintamisprosessissa. Mutta prosessi itse pitää huolen siitä, etteivät nämä itsetietoiset työkalut juokse tiehensä loitontamalla alati työläisten työn tuotetta työläisten kohtiosta päinvastaiseen, pääoman kohtioon. Henkilökohtainen kulutus pitää toisaalta huolen noiden työkalujen omasta ylläpidosta ja uusintamisesta ja toisaalta elinhyödykkeitä hävittämällä niiden keskeytymättömästä palaamisesta työmarkkinoille. Roomalaisen orjan sitoivat kahleet, palkkatyöläisen sitovat näkymättömät langat hänen omistajaansa. Yksilöllisten palkkaherrojen alinomainen vaihtuminen ja sopimuksen fictio juris [oikeusharha] saavat aikaan palkkatyöläisen näennäisen riippumattomuuden.

Aikaisemmin, missä oli tarpeellista, pääoma toteutti omistusoikeuttaan vapaaseen työläiseen pakkolailla. Niinpä esim. Englannissa oli konetyöläisen maastamuutto vuoteen 1815 saakka ankarana rangaistuksen uhalla kielletty.

Työväenluokan uusintamiseen sisältyy vihdoinkin myös työtaidon periytyminen ja kasautuminen sukupolvelta toiselle.¹²⁾ Sen kuinka suurella määrällä kapitalisti laskee sellaisen taitavan työväenluokan tuotantoehtoihinsa kuuluvaksi ja pitää sitä jopa vaihtelevan pääomansa todellisenä olemisena, voi huomata silloin, kun häntä uhkaa tämän ehdon menettäminen pulan johdosta. Kuten tunnettua, Amerikan sisällissodan ja siihen liittyvän puuvillapulan johdosta suurin osa Lancashiren ym. paikkakuntien puuvillatyöläisistä joutui maantielle. Sekä työväen että muiden yhteiskuntaluokkien taholta esitettiin vaatimus saada valtion-apua tai lupa toimeenpanna vapaaehtoisia kansalliseräyksiä, jotta »liikaväki» voitaisiin lähettää maasta Englannin siirtomaihin tai Yhdysvaltoihin. »Times» julkaisi silloin (24. maaliskuuta 1863) Manchesterin kauppakamarin entisen puheenjohtajan Ed-

¹¹⁾ »Tuottavaa kulutusta on oikeastaan vain se, että kapitalistit kuluttavat tai hävittävät rikkautta» (Malthus tarkoittaa tuotantovälineiden käyttämistä) »uusintamistarkoitukseen... Työläinen... on tuottava kuluttaja suhteessaan siihen henkilöön, joka häntä käyttää, ja suhteessaan valtioon, mutta ei — tarkasti sanoen — suhteessaan itseensä.» (Malthus, »Definitions in Political Economy». London 1853, p. 30.)

¹²⁾ »Ainoa, mistä voi sanoa, että se on kasattu ja ennakolta valmistettu, on työläisen taitavuus... Työtaidon kasaaminen ja varastointi, tämä tärkein toimitus, tapahtuu työläisten suuren joukon kohdalla ilman mitään pääomaa.» (Hodgskin »Labour Defended etc.», p. 12, 13.)

mund Potterin kirjeen. Tätä kirjettä sanottiin alahuoneessa täysin oikeutetusti »tehtailijain manifestiksi». ¹³⁾ Julkaisemme siitä tässä muutamia kuvaavia kohtia, joissa julkilausutaan koristelemattomasti, että pääomalla on omistusoikeus työvoimaan.

»Sanottakoon puuvillatyöläisille, että heidän tarjontansa on liian suuri... sitä olisi ehkä kolmannella osalla vähennettävä, ja silloin saataisiin aikaan terveellinen kysyntä jäljelle jääviä kahta kolmasosaa varten... Yleinen mielipide vaatii maastamuuttoa... Mestari» (ts. puuvillatehtailija) »ei voi kernaasti nähdä työn tarjontaa vähennettävän, hän voi ajatella, että se on yhtä epäoikeutettua kuin väärinkin... Jos maastamuuttoa avustetaan yleisistä varoista, hänellä on oikeus vaatia asialleen huomiota ja ehkäpä panna vastalausekin.»

Samainen Potter selvittelee edelleen, kuinka hyödyllinen puuvillateollisuus on, kuinka »se on epäilemättä kiinnittänyt itseensä liikaväestöä Irlannista ja Englannin maanviljelysalueilta», kuinka suunnattoman laaja se on, kuinka se vuonna 1860 tuotti $\frac{5}{13}$ Englannin koko vientikaupasta, kuinka se parin vuoden kuluttua taas laajenee markkinoiden laajentuessa, etenkin Intiassa, ja jos tehdään riittäväksi »puuvillan tuonti 6 pencestä naulalta». Hän jatkaa sitten:

»Aika — yksi, kaksi, ehkä kolme vuotta — on tuottava tarvittavan määrän... Haluaisin sitten asettaa vastattavaksi kysymyksen, onko tämä teollisuus sen arvoinen, että se olisi säilytettävä, maksaako vaivan pitää koneisto» (nimitäin elävät työkoneet) »järjestyksessä, ja eikö ole suurinta hulluutta ajatella siitä luopumista! Niin uskon. Tahdon myöntää, etteivät työläiset ole omaisuutta (I allow that the workers are not a property), he eivät ole Lancashiren eivätkä mestarien omaisuutta, mutta heissä on molempien voima, he ovat sellainen henkinen ja koulutettu voima, jota yhden sukupolven aikana ei voida korvata, mutta se muu koneisto, jolla he työskentelevät (the mere machinery which they work), voitaisiin suureksi osaksi korvata edullisesti ja jopa parantaa kahdessatoista kuukaudessa. ¹⁴⁾ Edistääkö työvoiman maastamuuttoa tai sallikaa sen tapahtua (!), mitä silloin tulee kapitalistista? (Encourage or allow the working power to emigrate, and what of the capitalist?) Tämä sydämenpurkaus muistuttaa hovimarsalkka Kalbia. ¹⁴⁴ »...Poistakaa työläisparhaimmisto, ja kiinteän pääoman arvo alenee suurella määrällä ja liikkuva pääoma ei kestä taiste-

¹³⁾ »Tätä kirjettä voidaan pitää tehtailijain manifestina.» (Ferrand, esitys pumpulipulan johdosta, alahuoneen istunto 27. huhtikuuta 1863.)

¹⁴⁾ Kuten muistetaan, pääomalla on toinen ääni kellossa tavallisissa oloissa, kun työpalkan alentamisesta on kysymys. Silloin »mestari» selittävät yhdestä suusta (ks. neljännen osaston viitettä 188, s. 389 [ks. tämän osan s. 382]): »Tehdastyöläisten tulisi pitää terveellisessä muistossa, että heidän työnsä on todellisuudessa sangen aliarvoinen laji ammattitaitoista työtä; ettei mitään muuta työtä ole niin helposti saatavissa eikä mikään laatuunsa katsoen paremmin palkattua, ettei mitään muuta työtä voida vähemmänkin kokeneelle niin lyhyessä ajassa ja niin lyhyellä neuvomisella opettaa. Mestarin koneistolla» (joka, kuten nyt kuulemme, voidaan kahdessatoista kuukaudessa edullisesti korvata ja parantaa) »on todellakin paljon tärkeempi osa tuotantoliikkeessä kuin työllä ja työläisen taitavuudella» (jota nyt, kuten meille sanotaan, ei voida 30 vuodessaakaan korvata), »joka voidaan opettaa 6 kuukaudessa ja jonka mikä talonpoikaisrenki tahansa voi oppia.»

lua, jossa huonompaa työläisläjia ja sitäkin on entistä vähemmän tarjolla... Meille sanotaan, että työläiset itse haluavat muuttaa maasta. On hyvin luonnollista, että he niin tekevät... Pienentäkää, puristakaa kokoon puuvillaliikettä ottamalla siltä pois sen työvoimat (by taking away its working power), vähentäkää työvälle maksettavia palkkasummia esim. $\frac{1}{3}$ eli 5 miljoonalla, ja mitä silloin tulee heitä lähinnä ylempänä olevasta luokasta, pikkukauppiaista? Mitä maankorosta, asuntovuokrasta?.. Mitä pikkumaanvuokraajasta, parhaimmasta talonomistajasta, maanomistajasta? Sanokaapa siis, voiko mikään suunnitelma olla kaikille luokille koko maassa murhaavampi kuin tämä kansakunnan heikentäminen viemällä maasta sen parhaat tehdastyöläiset ja tekemällä arvottomaksi osan sen eniten tuottavasta pääomasta ja rikkaudesta?» »Minä neuvon lainaamaan 5—6 miljoonaa, jakamaan sen 2 tai 3 vuoden osalle, asettamaan sen valvojiksi erikoiset komissaarit, jotka määrätään jäseniksi vaivashoitohallituksiin puuvilla-alueilla, ja antamaan erikoiset lakimääräykset, joilla säädetään tietty pakkotyö avunsaajien siveellisen ryhdin ylläpitämiseksi... Voiko maanomistajille tai mestareille tapahtua mitään pahempaa (can anything be worse for landowners or masters) kuin parhaiden työläistensä menettäminen, jäljelle jäävien siveellisen kunnan häviäminen ja heidän mielensä masentuminen sen kautta, että maastamuutto autioittaa kokonaisen maakunnan sekä tyhjentää sen arvosta ja pääomasta?»

Potter, puuvillatehtailijoiden valittu edustaja, puhuu kahdenlaatuisesta »koneistosta», jotka molemmat kapitalisti omistaa ja joista toinen on jatkuvasti hänen tehtaassaan, toinen öisin ja sunnuntaisin oleskelee sen ulkopuolella cottageissa. Toinen on kuollut, toinen elävä. Kuollut koneisto ei ainoastaan huonone ja menetä arvoaan joka päivä, vaan myös tekniikan alituisen edistymisen takia siitä vanhentuu alati huomattavia osia siinä määrin, että se voidaan edullisesti ja muutamissa kuukausissa korvata uudemmalla koneistolla. Sitä vastoin elävä koneisto paranee sitä mukaa, kuta kauemmin sitä käytetään, kuta enemmän se kasaa itseensä sukupolvien taitoa. Vastauksessaan tehdasruhtinaalle »Times» kirjoitti mm. seuraavaa:

»Puuvillamestarien erinomaisen suuri ja ehdoton tärkeys on tehnyt herra E. Potteriin niin syvän vaikutuksen, että pysyttäkseen tämän luokan ja ikuistaakseen sen ammatin hän tahtoo sulkea puoli miljoonaa työväenluokan jäsentä vastoin heidän tahtoaan suureen siveelliseen Workhouse'en [työlaitokseen]. Onko tämä teollisuus niin suuriarvoinen, että siitä pitäisi pitää kiinni? kysyy herra Potter. Epäilemättä, kaikin kunniallisin keinoin, vastaamme me. Maksaako koneiston kunnossapitäminen vaivan? kysyy edelleen herra Potter. Tämä saattaa meidät ymmälle. Koneistona herra Potter pitää ihmiskoneistoa; hän vakuuttaa, ettei hän aio käsitellä sitä ehdottomana mestarin omaisuutena. Meidän täytyy myöntää, ettemme katso 'maksavan vaivaa', emme katso edes mahdolliseksi pitää ihmiskoneistoa kunnossa, ts. sulkea sitä lukon taakse ja pitää sitä voiteessa siksi, kunnes sitä tarvitaan. Ihmiskoneistolla on se ominaisuus, että se jouten ollessaan ruostuu, voiteli ja hankasi sitä kuinka paljon hyvänsä. Sitä paitsi ihmiskoneisto, kuten kokemuksesta tiedämme, voi itsestään päästää ulos höyryä ja räjähtää tai riehahtaa hurjaan hyörintään suurkaupungeissamme. Herra Potter on ehkä oikeassa väittäessään, että työläisten uusintamiseen tarvitaan pitkäkö aika, mutta kun meillä on käytettävänäme tottuneita ko-

neenkäyttäjiä ja rahaa, löydämme aina toimellisia, vankkoja teollisuusmiehiä tehdäksemme niistä enemmän tehtailijoita kuin koskaan voimme tarvita... Herra Potter pakinoi teollisuuden elvyttämisestä 1, 2, 3 vuodessa ja vaatii meiltä, ettemme edistäisi emmekä sallisi työvoiman maasta siirtymistä! Hän sanoo olevan luonnollista, että työläiset tahtovat muuttaa maasta, mutta hän arvelee, että kansakuntamme täytyy sulkea nämä puoli miljoonaa työläistä ja heidän 700 000 omaistaan, heidän omasta tahdostaan huolimatta, puuvilla-alueille ja kukistaa heidän siitä välttämättömästi johtuva tyytymättömyytensä väkivalloin sekä elättää heidät almuilla, tehdä kaikki tämä sen mahdollisuuden varalta, että puuvillatehtailijat jälleen jonakin kauniina päivänä heitä ehkä tarvitsevat... On tullut aika, jolloin näiden saarien suuren yleisen mielipiteen täytyy tehdä jotakin tämän 'työvoiman' pelastamiseksi niiden vallasta, jotka tahtovat käytellä sitä samoin kuin hiiltä, rautaa ja puuvillaa» (to save this 'working power' from those who would deal with it as they deal with iron, coal and cotton).¹⁵⁾

»Timesin» kirjoitus oli vain jeu d'esprit [älän leikkiä]. »Suuri yleinen mielipide» oli todellisuudessa herra Potterin kannalla siinä, että työläiset olivat vain tehtaisiin kuuluvaa irtaimistoa. Heidän maastamuuttonsa estettiin.¹⁶⁾ Heidät suljettiin puuvilla-alueiden »siveelliseen työlaitokseen» ja he ovat edelleenkin »Lancashiren puuvillatehtailijoiden voima (the strength)».

Kapitalistinen tuotantoprosessi sellaisenaan uusintaa siis työvoiman ja työehtojen eroamisen toisistaan. Siten se uusintaa ja ikuistaa työläisen riistämisehdot. Se pakottaa työläisen myymään alati työvoimaansa eläkkeeseen ja tekee kapitalistille alati mahdolliseksi sen ostamisen rikastuakseen.¹⁷⁾ Nyt ei enää satuma aseta kapitalistia ja työläistä markkinoilla vastatusten ostajana ja myyjänä. Itse prosessin vääjäämätön kulku on se, joka heittää aina toisen takaisin markkinoille työvoimansa myyjänä ja muuttaa aina hänen oman tuotteen toisen ostovälineeksi. Todellisuudessa työläinen kuuluu pääomalle jo ennen kuin hän myy itsensä kapitalistille. Hänen taloudellista orjanasemaansa¹⁸⁾ välittää sekä peittää samanaikaisesti hänen itsemyyntinsä

¹⁵⁾ »Times» 24. maaliskuuta 1863

¹⁶⁾ Parlamentti ei myöntänyt penniläkään maastamuuton edistämiseen, se sääti sen sijaan vain lakeja, jotka tekivät kunnille mahdolliseksi pitää työläiset elämän ja kuoleman vaiheilla tal riistää heiltä maksamatta heille normaalipalkkaa. Mutta kun kolme vuotta myöhemmin puhkesi nautarutto, parlamentti rikkoi päättöpakkaa parlamenttietiketistä vastaan ja myönsi yhdessä pyöräyksessä miljoonia pelastaakseen vähintään kolme miljoonaa miljonäärimaalordit, joiden vuokramiehet kyllä muutenkin liian hintoja kohottamalla varjelivat itsensä tappioilta. Maanomistajien elämellinen mylvintä vuoden 1866 parlamentin avajaisissa osoitti, ettei tarvitt se ollu hindu palveillaakseen Sabala-lehmää eikä Jupiter muuttuakseen häräksi.

¹⁷⁾ »Työläinen tarvitsi elintarvikkeita eläkkeeseen, yrittäjä tarvitsi työtä hyödykkeeseen.» (Simondi, »Nouveaux Principes d'Economie Politique». Paris, t. I, p. 91.)

¹⁸⁾ Tämän riippuvaisuuden talonpoikaisen kömpelöä muotoa on vielä jäljellä Durhamin kreivikunnassa. Se on niitä harvoja kreivikuntia, joissa maanvuokraajat eivät ole voineet saada eittämätöntä omistusoikeutta maanviljelyspäivätyöläisiin. Näille suo näet vuoroiteollisuus vallinnan varaa. Vastoin tavallisuutta maanvuokraaja ottaa täällä vuokralle vain sellaisia maita, joilla on työväenasuntoja. Asunnonvuokra on osana työpalkasta. Näitä työläisten majoja sanotaan »hind's houses» [renkitaloiksi]. Ne vuokrataan työläisille määrättyjä läänitysvelvollisuuksia vastaan, sopimuksella, jota sanotaan »bondageksi» [alustalaisuudeksi] ja joka esim. velvoittaa työläiset aset-

ajoittainen uudistuminen, hänen yksilöllisen palkkaherransa vaihtuminen ja työn markkinahinnan heilahtelut.¹⁹⁾

Yhtenäisenä kokonaisprosessina eli uusintamisprosessina katsottuna kapitalistinen tuotanto ei siis tuota vain tavaraa, ei vain lisäarvoa, vaan se tuottaa ja uusintaa itse pääomasuhteen, toisaalta kapitalistin, toisaalta palkkatyöläisen.²⁰⁾

tamaan sijaisekseen, siksi aikaa kun hän on muualla toimessa, tyttärensä yms. Työläistä itseään sanotaan bondaman'iksi, alustalaiseksi. Tämä suhde osoittaa kokonaan uudelta puolen myös työläisen henkilökohtaisen kulutuksen kulutukseksi pääomaa varten eli tuottavaksi kulutukseksi. »Merkillistä on havaita, että yksinpä tämän bondaman'in lantakin katsotaan hänen laskelmoivan käskijänsä saataviin kuuluvaksi... Vuokraaja ei suvaitse koko lähiseudulla muuta käymälää kuin omansa eikä tässä suhteessa siedä riistettävän vähääkään herrusoikeuksistaan.» (»Public Health, 7th Report 1864», p. 188.)

¹⁹⁾ Kuten lukija muistaa, häviää lasten yms. itsensä myymisen muodollisuuskin.

²⁰⁾ »Pääoma edellyttää... palkkatyötä ja palkkatyö edellyttää pääomaa. Ne edellyttävät toinen toistaan; ne tuottavat molemminpuolisesti toisiaan. Tuottaako puuvillatehtaan työläinen vain puuvillakankaita? Ei, hän tuottaa pääomaa. Hän tuottaa arvoja, joita käytetään jälleen hänen työstään määräämiseen ja sen kautta uusien arvojen luomiseen.» (Karl Marx, »Lohnarbeit und Kapital» in »Neue Rheinische Zeitung» Nr. 286, 7. April 1849 [ks. Karl Marx ja Friedrich Engels, Valitut teokset, 1. osa. Kustannusliike Edistys, Moskova, s. 143].) Tällä otsakkeella »Neue Rheinische Zeitungissa» julkaistut kirjoitukset ovat katkelmia esitelmistä, joita tästä aiheesta pidin 1847 Brysselin saksalaisessa työväenyhdistyksessä¹⁴⁸ ja joiden painattamisen helmikuun valankumous keskeytti.

Lisäarvon muuttuminen pääomaksi

1. KAPITALISTINEN TUOTANTOPROSESSI LAAJENTUNEESTA MITTAKAASSA. TAVARANTUOTANNON OMAISUUSLAKIEN MUUT- TUMINEN KAPITALISTISEN ANASTUKSEN LAEIKSI

Aikaisemmin olen tarkastellut, miten lisäarvo syntyy pääomasta, nyt on tutkittava, miten pääoma syntyy lisäarvosta. Lisäarvon käyttämistä pääomana eli lisäarvon muuttumista takaisin pääomaksi sanotaan pääoman kasautumiseksi.²¹⁾

Tarkastelkaamme tätä ilmiötä ensiksikin yksityisen kapitalistin kannalta. Oletamme esim., että kehrutehtailija on sijoittanut 10 000 punnan pääoman, josta $\frac{4}{5}$ on puuvillaa, koneita ym., $\frac{1}{5}$ työpalkkaa. Olettakaamme edelleen hänen tuottavan vuodessa 240 000 naulaa lankaa, jonka arvo on 12 000 puntaa. Jos lisäarvon suhdeluku on 100 %, lisäarvo sisältyy 40 000 lankanaulan lisätuotteeseen eli nettotuotteeseen, bruttotuotteen kuudenteen osaan. Tämän lisätuotteen arvo on 2000 puntaa, mikä siitä myytäessä saadaan. 2000 punnan arvo on 2000 punnan arvo. Tätä rahaa ei haistamalla eikä katsomalla voi tuntea lisäarvoksi. Se että tietty arvo on lisäarvo, osoittaa vain sen, kuinka tämä arvo on joutunut omistajalleen, mutta se ei ensinkään muuta arvon tai rahan luonnetta.

Saadakseen uuden 2000 punnan summan muuttumaan pääomaksi kehrutehtailijan on siis kaikkien muiden ehtojen pysyessä entisellään sijoitettava siitä $\frac{4}{5}$ puuvillan ym. ostoon ja $\frac{1}{5}$ uusien kehrutyöläisten ostoon; sitä paitsi viimeksi mainitut löytävät markkinoilta ne elinhyödykkeet, joiden arvon tehtailija on heille ennakolta suorittanut. Silloin tämä uusi 2000 punnan pääoma toimii kehruuliikkeessä ja tuottaa puolestaan 400 punnan lisäarvon.

Alkuaan pääoma-arvo oli sijoitettu rahan muodossa; sitä vastoin lisäarvo on lähinnä bruttotuotteen tietyn osan arvo. Jos tämä bruttotuote myydään, muutetaan rahaksi, niin pääoma-arvo saa jälleen alkuperäisen muotonsa, mutta lisäarvo muuttaa alkuperäistä olomuotoaan. Kuitenkin sekä pääoma-arvo että

²¹⁾ »Pääoman kasautuminen on tulon tietyn osan käyttämistä pääomana.» (*Malthus*, »Definitions etc.», ed. Cazenove, p. 11.) »Tulon muuttuminen pääomaksi.» (*Malthus*, »Principles of Political Economy», 2nd ed. London 1836, p. 320.)

lisäarvo ovat tästä hetkestä saakka rahasummia, ja niiden takaisin pääomaksi muuttuminen tapahtuu aivan samalla tavoin. Kummankin kapitalisti käyttää tavaroiden ostoon, jotka tekevät hänelle mahdolliseksi aloittaa uudestaan tuotteidensa valmistamisen ja tällä kertaa laajennetussa mittakaavassa. Mutta jotta hän voisi ostaa nämä tavarat, niitä täytyy olla markkinoilla hänen saatavanaan.

Hänen omat lankansa kiertävät ainoastaan siksi, että hän vie vuosituotteensa markkinoille samoin kuin kaikki muut kapitalistit vievät omat tavaransa. Mutta ennen kuin ne joutuvat markkinoille, niiden on jo täytynyt olla vuosituotantovarannossa, ts. siinä kaikenlaatuisten esineiden kokonaissummassa, joksi yksityispääomien yhteissumma eli yhteiskunnallinen kokonaispääoma vuoden aikana muuttuu ja josta kullakin yksityiskapitalistilla on vain jokin osa hallussaan. Markkinoilla tapahtuu vain vuosituotannon yksityisten osien siirtymistä mieheltä miehelle, kädestä toiseen, mutta markkinat eivät voi suurentaa vuoden kokonaistuotantoa eivätkä muuttaa tuotettujen tavaroiden luonnetta. Se mihin tuota kokonaistuotantoa voidaan käyttää, riippuu siis vuoden kokonaistuotannon kokoonpanosta eikä suinkaan sen kiertokulusta.

Ensiksikin vuosituotannon tulee antaa kaikkia niitä esineitä (käyttöarvoja), joilla pääoman aineelliset, vuoden aikana kulutetut osat voidaan korvata. Kun nämä on vähennetty, jää jäljelle netto- eli lisätuote, johon lisäarvo sisältyy. Ja mitä on tämä lisätuote? Ehkäpä siinä on esineitä, jotka on tarkoitettu tyydyttämään kapitalistiluokan tarpeita ja haluja ja jotka siis sisältyvät sen kulutusvarantoon. Jos asia olisi siten, niin lisäarvo tulisi kyllä humussa ja mässäyksessä kokonaan hävitetyksi ja tapahtuisi ainoastaan yksinkertainen uusintaminen.

Jotta voitaisiin kasata, on osa lisätuotteesta muutettava pääomaksi. Mutta ellei tehdä ihmeitä, pääomaksi voidaan muuttaa vain sellaisia olioita, joita voidaan käyttää työprosessissa, ts. tuotantovälineitä, ja edelleen olioita, joista työläinen voi elää, siis elinhyödykkeitä. Osa kunkin vuoden lisätyöstä on siis käytettävä tuotantovälineiden ja elinhyödykkeiden lisäämiseen yli sen määrän, joka oli tarpeen sijoitetun pääoman korvaamiseen. Sanalla sanoen, lisäarvo voidaan muuttaa pääomaksi ainoastaan siksi, että lisätuote, jonka arvo se on, sisältää jo uuden pääoman aineosat.^{21a)}

^{21a)} Tässä jätetään huomioon ottamatta vientikauppa, jonka avulla kansa voi muuttaa ylellisyystuotteet tuotantovälineiksi tai elinhyödykkeiksi ja päinvastoin. Ymmärtääksemme tutkimusesineen täydellisesti, sivuseikkojen sitä häiritsemättä, meidän täytyy tässä pitää koko kauppamaailmaa yhtenä kansakuntana ja edellyttää, että kapitalistinen tuotanto on juurtunut kaikkialle ja vallannut kaikki tuotannonhaarat.

Saadakseen nämä aineosat todellakin toimimaan pääomana kapitalistiluokka tarvitsee lisää työtä. Jollei entisistä työläisistä voida puristaa enempää työtä tekemällä tuotanto laajaperäisemmäksi tai työ voimaperäisemmäksi, niin täytyy hankkia lisää työvoimia. Kapitalistisen tuotannon koneisto on jo pitänyt siitäkin huolen: se uusintaa työväenluokkaa luokkana, joka on riippuvainen työpalkasta, jonka tavallinen taso riittää sekä sen hengissä pitämiseen että myös sen lisäämiseen. Pääoman on vain liitettävä ne lisätyövoimat, joita työväenluokka sille joka vuosi antaa kaikenikäisinä, vuosituotantoon jo ennestään sisältyviin lisättyihin tuotantovälineisiin, ja lisäarvon muuttuminen pääomaksi on valmis. Konkreettisesti katsoen pääoman kasautuminen on sen uusiutumista etenevästi kasvavassa mittakaavassa. Yksinkertaisen uusintamisen piiri muuttuu ja vaihtuu Sismondin¹⁴⁶ sanoja käyttäksemme spiraaliksi.^{21b)}

Palatkaamme nyt esimerkkiimme. Kysymyksessä on vanha juttu: Abraham siitti Iisakin, Iisak siitti Jaakobin jne. Alkuperäinen 10 000 punnan pääoma tuottaa 2000 punnan lisäarvon, joka kapitalisoidaan. Uusi 2000 punnan pääoma tuottaa 400 punnan lisäarvon; tämä lisäarvo jälleen kapitalisoidaan, siis muutetaan toiseksi lisäpääomaksi, joka tuottaa uuden 80 punnan lisäarvon jne.

Jätämme tässä huomioon ottamatta kapitalistin kuluttaman lisäarvon osan. Yhtä vähän meitä kiinnostaa tällä kertaa myös se, onko lisäpääoma liitetty alkuperäiseen pääomaan, vai onko se erotettu siitä itsenäisesti arvoaan lisäämään; samoin kuin se, käyttäkö niitä sama kapitalisti, joka on ne kasannut, vai siirtääkö hän ne toisille. Emme saa vain unohtaa, että uusien pääomien ohessa alkuperäinen pääoma uusiintuu yhä edelleen jatkuvasti sekä tuottaa lisäarvoa ja että samoin on laita jokaisen kasautuneen pääoman suhteessaan synnyttämäänsä lisäpääomaan.

Alkuperäinen pääoma syntyi sijoittamalla 10 000 puntaa. Kuinka sen omistaja on saanut sen? Omalla ja esi-isiensä työllä, vastaavat meille yhdestä suusta kansantaloustieteen edustajat,^{21c)} ja heidän olettamuksensa näyttää todellakin olevan ainoa, mikä on sopusoinnussa tavarantuotannon lakien kanssa.

Aivan toisin on 2000 punnan lisäpääoman laita. Sen synnyn me tarkoin tunnemme. Se on kapitalisoitua lisäarvoa. Alusta alkaen ei siinä ole ainoatakaan arvohiukkasta, joka ei johtuisi

^{21b)} Sismondin suorittamassa kasautumisen erittelyssä on se suuri virhe, että hän tyytyy liian kiireellisesti lauseeseen: »tulon muuttuminen pääomaksi» pohtimatta tämän tapahtuman aineellisia edellytyksiä.

^{21c)} »Alkuperäinen työ, josta hänen pääomansa on saanut alkunsa.» (Sismondi, »Nouveaux Principes d'Économie Politique», éd. Paris, t. I, p. 109.)

vieraasta, maksamatta jätetystä työstä. Tuotantovälineet, joihin lisätyövoima liitetään, samoin kuin elinhyödykkeetkin, joiden avulla se pidetään hengissä, ovat vain osia lisätuotteesta, kapitalistiluokan työväenluokalta kiskomasta vuotuisesta verosta. Kun edellinen ostaa osalla tätä veroa jälkimmäiseltä lisätyövoimaa, vaikkapa täydestä hinnastakin, siten että vastike vaihdetaan vastikkeeseen, niin tämä on joka tapauksessa vanhaa valloittajan menettelyä ostaa voitettulta tavaroita voitettun omalla, häneltä ryöstetyllä rahalla.

Vaikka lisäpääoma antaa työtä tuottajalleen, niin tämän täytyy ensiksikin jatkaa alkuperäisen pääoman arvon lisäystä ja sen lisäksi ostaa takaisin aikaisemman maksamattoman työnsä tuotto enemmän työllä kuin mitä se on maksanut. Jos asiaa katsotaan vain koko kapitalistiluokan ja koko työväenluokan välisenä toimituksena, ei siihen vaikuta yhtään se, että lisätyöläisille annetaan työtä entisten työläisten maksamatta jätetyn työn avulla. Ehkäpä kapitalisti muuttaa lisäpääoman koneeksi, joka ajaa lisäpääoman tuottajan maantielle ja asettaa hänen sijaansa pari lasta. Joka tapauksessa työväenluokka on tämänvuotisella lisätyöllään luonut pääoman, joka ensi vuonna pitää toimessa lisää työtä.²³⁾ Juuri tätä sanotaankin »pääoman synnyttämäksi pääomaksi».

Ensimmäisen lisäpääoman, 2000 punnan kasautumisen edellytyksenä oli kapitalistin sijoittama, hänen »alkuperäisen työnsä» nojalla hänelle kuuluva 10 000 punnan summa. Mutta sitä vastoin toisen lisäpääoman, 400 punnan edellytyksenä ei ole mitään muuta kuin ennen sitä tapahtunut ensimmäisen, 2000 punnan, lisäpääoman kasautuminen, jonka kapitalisoitu lisäarvo se on. Aikaisemman, maksamattoman työn omistaminen esiintyy nyt ainoana edellytyksenä, jonka nojalla elävän maksamattoman työn omaksuminen nyt tapahtuu yhä kasvavassa määrässä. Kuta enemmän kapitalisti on nyt kasannut, sitä enemmän hän voi kasata.

Mikäli se lisäarvo, joka muodostaa lisäpääoman I, on ollut tulos siitä, että osalla alkuperäistä pääomaa on ostettu työvoimaa, siis tehty kauppa, joka on ollut tavaravaihdon lakien mukainen eikä lain kannalta katsottuna ole edellyttänyt muuta kuin sen, että työläinen puolestaan on vapaasti hallinnut omia kykyjään ja rahan- tai tavaranomistaja puolestaan omistamiaan arvoja; mikäli lisäpääoma II jne. on ollut vain lisäpääoman I tulos eli siis seuraus tuosta ensimmäisestä suhteesta; mikäli

²³⁾ »Työ luo pääoman, ennen kuin pääoma käyttää työtä.» (E. G. Wakefield, »England and America». London 1833, v. II, p. 110.)

edelleen kukin yksityinen toimitus on tavaravaihdon lain mukainen, siis kapitalisti alati ostaa työvoimaa, työläinen sitä alati myy — ja, olettaamme, jopa sen todellisesta arvosta — on ilmeistä, että tavarantuotannosta ja tavarankiertokulusta riippuva anastamisen laki eli yksityisomaisuuden laki muuttuu oman, sisäisen, välttämättömän dialektiikkansa nojalla suoraksi vastakohtakseen. Vastikkeiden vaihto, joka näytti olevan alkuperäinen toimitus, on muuttunut niin, että vaihto tapahtuu vain näennäisesti, kun näet ensiksikin itse työvoimaan vaihdettu pääoman osa on vain osa ilman vastiketta omaksi otetusta vieraan työn tuotteesta ja kun toiseksi sen tuottaja, työläinen, on pakotettu paitsi korvaamaan sen myös antamaan siihen uuden lisätuotteen. Kapitalistin ja työläisen välisestä vaihtosuhteesta tulee siis pelkkä kiertokulkuprosessiin kuuluva näennäisyys, vain muoto, joka on vieras itse sisällölle ja tekee sen salaperäiseksi. Työvoiman alituinen ostos ja myynti on muoto. Sisältö on se, että kapitalisti osan jo ennen esineellistettyä vierasta työtä, jota hän ottaa lakkaamatta omakseen ilman vastiketta, muuttaa yhä uudelleen suuremmaksi määräksi elävää vierasta työtä. Alkuun omistusoikeus näytti perustuvan omaan työhön. Tämän käsityksen piti ainakin pitää paikkansa, koska vastatusten on vain yhtä oikeutettuja tavaranomistajia ja vieras tavara voidaan ottaa omaksi vain niin, että oma tavara luovutetaan ja viimeksi mainittu voidaan tuottaa vain työllä. Omistus esiintyy nyt kapitalistin puolella oikeutena omistaa vierasta, maksamatonta työtä tai sen tuote, työläisten puolella mahdottomuutena omistaa oman työnsä tuote. Omistuksen ja työn ero tulee välttämättömäksi johtopäätökseksi laista, joka näyttää johtuvan niiden samaisuudesta.²³⁾

Näin ollen niin vasten kasvoja kuin kapitalistinen anastamistapa näyttääkin lyövän alkuperäisiä tavarantuotannon lakeja, se ei kuitenkaan saa alkuansa näiden lakien rikkomisesta, vaan päinvastoin niiden käyttämisestä. Valaisemme vieläkin kerran asiaa luomalla lyhyen silmäyksen niiden peräkkäisten liikkeiden sarjaan, joiden päätekohtana on kapitalistinen kasautuminen.

Näimme ensiksikin, että arvon alkuperäinen pääomaksi muuttuminen tapahtuu kauttaaltaan vaihdon lakien mukaisesti. Toinen asianomainen myy työvoimansa, toinen ostaa sen. Edellinen saa tavaransa arvon ja luovuttaa samalla sen käyttöarvon —

²³⁾ Kapitalistin omistusoikeus vieraan työn tuotteeseen »on suoranaisten johtopäätös anastamisen laista, jonka perustavana ajatuksena päinvastoin oli jokaisen työläisen yksinomainen oikeus oman työnsä tuotteeseen». (*Cherbuliez*, »Richesse ou Pauvreté». Paris 1841, p. 58, jossa tätä dialektista muutosta ei kuitenkaan oikein kehitetä.)

työn — jälkimmäiselle. Nyt tämä muuttaa jo aikaisemmin omistamansa tuotantovälineet niin ikään omistamansa työn avulla uudeksi tuotteeksi, joka samoin kuuluu hänelle laillisesti.

Tämän tuotteen arvoon sisältyy ensiksikin käytettyjen tuotantovälineiden arvo. Hyödyllinen työ ei voi käyttää noita tuotantovälineitä siirtämättä niiden arvoa uuteen tuotteeseen, mutta kelvatakseen myytäväksi työvoiman täytyy kyetä tuottamaan hyödyllistä työtä siinä teollisuuden haarassa, jossa sitä on käytettävä.

Uuden tuotteen arvoon sisältyy edelleen työvoiman arvon vastike ja lisäarvo. Tämä on välttämätöntä siksi, että määrättyksi ajaksi, päiväksi, viikoksi jne. myydyllä työvoimalla on vähemmän arvoa kuin mitä sen käyttö tänä aikana tuo. Mutta työläinen on saanut työvoimansa vaihtoarvoa vastaavan maksun ja hän on samalla luovuttanut sen käyttöarvon, niin kuin jokaisessa ostossa ja myynnissä tapahtuu.

Se seikka, että tällä erikoistavaralla, työvoimalla, on se erikoinen käyttöarvo, että se tuottaa työtä, ja niin muodoin luo arvoa, ei voi yhtään vaikuttaa tavarantuotannon yleiseen lakiin. Kun siis työpalkkana sijoitettu arvosumma ei ainoastaan jälleen esiinny tuotteessa, vaan myös enentyy lisäarvolla, niin tämä ei johdu siitä, että myyjälle olisi tehty vääryyttä, sillä hänhän on saanut tavaransa arvon, vaan ainoastaan siitä, että ostaja on käyttänyt tätä tavaraa.

Vaihdon laki edellyttää yhtäläisyyttä vain toisiinsa vaihdettujen tavaroiden vaihtoarvojen välillä. Vieläpä se jo alun pitäen edellyttää, että niiden käyttöarvot ovat erilaiset eikä sillä ole vähäisintäkään tekemistä niiden käyttämisen kanssa, joka alkaa vasta kun kauppa on päätetty ja tapahtunut.

Rahan alkuperäinen muuttuminen pääomaksi tapahtuu siis täydellisesti tavarantuotannon taloudellisten lakien ja niistä johtuvan omistusoikeuden mukaisesti. Mutta siitä huolimatta tästä seuraa:

1. että tuotteen omistaa kapitalisti eikä työläinen;
2. että tämän tuotteen arvo sisältää paitsi sijoitetun pääoman arvon myös lisäarvon, joka on maksanut työläiselle työtä, mutta kapitalistille ei mitään, ja joka kuitenkin tulee kapitalistin lailliseksi omaisuudeksi;
3. että työläisen työkyky on säilynyt ja hän voi myydä sen uudestaan, jos hän tapaa ostajan.

Yksinkertainen uusintaminen on vain tämän ensimmäisen toimen ajoittaista kertaamista; joka kerta raha muutetaan aina uudestaan pääomaksi. Lakia ei siis rikota, päinvastoin se saa vain tilaisuuden päästä jatkuvasti voimaan.

»Useat peräkkäiset vaihdot ovat vain tehneet viimeisestä ensimmäisen edustajan.» (*Sismondin*, »Nouveaux Principes d'Économie Politique», t. I, p. 70.)

Ja kuitenkin olemme nähneet, että pelkkä uusintaminen on riittävä antamaan tälle ensimmäiselle toimitukselle — sikäli kuin se käsitetään itsenäiseksi tapahtumaksi — kokonaan toisen luonteen.

»Niistä, jotka keskenään jakavat kansallistulon, toiset» (työläiset) »saavat joka vuosi uuden oikeuden siihen uudella työllä; toiset» (kapitalistit) »ovat jo ennen saaneet alkuperäisellä työllä siihen pysyvän oikeuden.» (Mt., s. 111.)

Kuten tiedetään, työn ala ei ole ainoa, missä esikoisuus aiheuttaa ihmeitä.

Asiaan ei vaikuta myöskään yhtään se, että yksinkertaisen uusintamisen sijaan tulee uusintaminen laajennetussa mittakaavassa, kasautuminen. Edellisessä kapitalisti tuhlaa koko lisäarvon, jälkimmäisessä hän osoittaa kansalaishyvettään sillä, että kuluttaa vain osan ja muuttaa lopun rahaksi.

Lisäarvo on hänen omaisuuttaan, se ei ole koskaan ollut muiden. Jos hän sijoittaa sen tuotantoon, niin hän tekee samoin kuin hän teki sinä päivänä, jolloin hän ensi kerran astui markkinoille, ts. panee liikkeeseen rahoja omista varoistaan. Asiaan ei vaikuta vähääkään se, että tämä omaisuus on tällä kertaa peräisin hänen työläistensä maksamatta jätetystä työstä. Jos työmies *B:lle* annetaan työtä sen lisäarvon avulla, minkä työmies *A* on tuottanut, niin *A* on ensiksikin tuottanut tämän lisäarvon ilman että hänen tavaransa laillista hintaa on penniäkään vähennetty, ja toiseksi tämä liiketapahtuma ei yleensä koske ensinkään *B:tä*. *B* vain vaatii ja on oikeutettu vaatimaan, että kapitalisti maksaa hänelle hänen työvoimansa arvon.

»Kumpikin vieläpä voitti: työläinen, koska hänelle etukäteen annettiin hänen työnsä» (pitäisi olla: toisten työläisten maksamattoman työn) »hedelmät, ennen kuin hän teki työn» (pitäisi olla: ennen kuin hänen työnsä tuotti hedelmiä); »työnantaja, koska tuon työläisen työllä oli suurempi arvo kuin hänen työpalkallaan» (pitäisi olla: tuotti enemmän kuin sen arvon, mikä hänen työpalkallaan oli). (*Sismondin*, »Nouveaux Principes d'Économie Politique», t. I, p. 135.)

Tosin asia näyttää aivan toiselta, jos tarkastelemme kapitalistista tuotantoa sen jatkuvasti uudistuessa ja yksityisen kapitalistin sekä yksityisen työläisen sijaan pidämme silmällä kokonaisuutta, kapitalistiluokkaa ja sen vastakohtana työväenluokkaa. Mutta silloin otamme asian mittakaavassa, joka on aivan vieras tavarantuotannolle.

Tavarantuotannossa ovat vastatusten vain toisistaan riippu-

mattomat myyjä ja ostaja. Heidän keskinäissuhteensa loppuvat, kun heidän solmimansa sopimus päättyy. Jos liiketoimi heidän välillään uudistuu, niin se tapahtuu uuden sopimuksen perusteella, joka ei ole missään yhteydessä edelliseen, ja jossa vain sattumalta sama ostaja ja sama myyjä tapaavat uudestaan toisensa.

Jos siis tavarantuotantoa tai jotain siihen liittyvää tapahtumaa on arvosteltava sen omien taloudellisten lakiansa mukaan, niin meidän on käsiteltävä kutakin vaihtotoimitusta erikseen, yhdistämättä sitä millään tavoin sen edellä käyvään tai sitä seuraavaan vaihtotoimitukseen. Ja kun ostot ja myynnit tapahtuvat ainoastaan erillisten yksilöiden kesken, niin siitä ei ole lupa etsiä kokonaisten yhteiskuntaluokkien välisiä suhteita.

Kuinka pitkän sarjan perättäisiä uusiintumisia ja ennen niitä tapahtuneita kasautumisia nykyhetkellä toimiva pääoma lieneekin läpäissyt, se säilyttää kuitenkin alkuperäisen neitseellisyytensä. Niin kauan kuin kussakin vaihtotoimituksessa — yksitellen otettuna — noudatetaan vaihdon lakeja, anastamistavassa voi tapahtua täydellinen kumous ilman että se mitenkään koskee tavarantuotannon mukaista omistusoikeutta. Tämä oikeus pysyy voimassa niin alussa, jolloin tuote on tuottajan oma ja jolloin tämä voi rikastua vain oman työnsä avulla vaihtaen vastikkeita toisiin, kuin kapitalismin aikakaudellakin, jolloin yhteiskunnallinen rikkaus tulee yhä enenevässä määrin niiden omaksi, joilla on tilaisuus anastaa jatkuvasti itselleen toisten maksamatta jätetty työ.

Tätä tulosta ei voida välttää, sikäli kuin työläinen myy itse vapaasti työvoimaansa tavarana. Mutta vasta siitä saakka tavarantuotanto tulee yleiseksi ja tyyppilliseksi tuotannon muodoksi; vasta siitä saakka kukin tuote tuotetaan heti alun pitäen myytäväksi ja kaikki tuotettu rikkaus kulkee kiertokulun kautta. Vasta siitä hetkestä, jolloin tavarantuotannon pohjaksi tulee palkkatyö, tavarantuotanto pakottaa koko yhteiskunnan valtansa alaiseksi; mutta myös siitä hetkestä saakka se vasta kehittää kaikki piilevät kykynsä. Jos sanotaan, että palkkatyön väliintulo väärentää tavarantuotannon todellisen luonteen, niin se on samaa kuin sanottaisiin, ettei tavarantuotanto saa kehittyä, jos sen todellisen luonteen tulee jäädä väärentymättömäksi. Samassa määrin kuin tavarantuotanto kehittyi omien sisäisten lakiansa mukaisesti kapitalistiseksi tuotannoksi, samassa määrin tavarantuotannon omaisuuslait muuttuvat kapitalistisen anastamisen laeiksi.²⁴⁾

²⁴⁾ Ihailtakoon siis Proudhonin kekseliäisyyttä, kun hän tahtoo hävittää kapitalistisen omaisuuden asettamalla sitä vastaan... tavarantuotannon ikuiset omaisuuslait!

Näimme, että yksinkertaisessa uusintamisessakin kaikki sijoitettu pääoma, olipa se alkuaan hankittu millä tavoin hyvänsä, muuttuu kasautuneeksi pääomaksi eli kapitalisoiduksi lisäarvoksi. Mutta tuotannon virrassa yleensä kaikki alkuaan sijoitettu pääoma tulee häviävän pieneksi (magnitudo evanescens matemaattisessa mielessä) verrattuna suoranaisesti kasautuneeseen pääomaan, ts. uudelleen pääomaksi muuttuneeseen lisäarvoon eli lisätuotteeseen, olipa se sitten sillä omistajalla, joka on sen kasannut, tai vieraalla. Kansantaloustiede määrittelee sen vuoksi pääoman yleensä »kasautuneeksi rikkaudeksi» (muuttuneeksi lisäarvoksi tai tuloksi), »jota käytetään uudestaan lisäarvon tuottamiseen»,²⁵⁾ ja kapitalistin »lisätuotteen omistajaksi».²⁶⁾ Tämä sama katsantotapa esiintyy vain toisessa muodossa, kun sanotaan, että kaikki olemassa oleva pääoma on kasautunutta tai kapitalisoitua korkoa, sillä korko on vain lisäarvon osa.²⁷⁾

2. KANSANTALOUSTIETEEN HARHAKÄSITYS UUSINTAMISESTA LAAJENNETUSSA MITTAKAAVASSA

Ennen kuin ryhdymme tarkemmin määrittelemään kasautumista eli lisäarvon muuttumista takaisin pääomaksi, on poistettava eräs klassisen taloustieteen luoma kaksimieliisyys.

Yhtä vähän kuin ne tavarat, jotka kapitalisti ostaa osalla lisäarvoa omaa kulutustaan varten, ovat hänelle tuotantovälineitä ja arvonlisäämisen keinoja, yhtä vähän myös se työ, minkä hän ostaa tyydyttääkseen luonnolliset ja yhteiskunnalliset tarpeensa, on tuottavaa työtä. Ostessaan nuo tavarat ja tuon työn kapitalisti ei muuta niihin käytettyä lisäarvoa pääomaksi, vaan päinvastoin kuluttaa sen tai panee sen menemään tulona. Vastoin vanhaa aatelista ajatustapaa, jonka mukaan, kuten Hegel huomauttaa, »on kulutettava se mikä on olemassa»¹⁴⁷ ja joka ilmenee erittäin selvästi henkilökohtaisten palvelusten ylellisyydessä, porvarillinen taloustiede piti ehdottoman tärkeänä julistaa pääoman kasaaminen ensimmäiseksi kansalaisvelvollisuudeksi ja saarnata väsymättä: ei voi kasata se, joka syö kaiken tulonsa

²⁵⁾ »Pääoma on kasattua rikkautta, jota käytetään voiton saamiseen.» (*Malthus, »Principles of Political Economy»* [p. 262].) »Pääoma on rikkautta, joka on säästetty tulosta [Revenue] ja jota käytetään voiton saamiseksi.» (*R. Jones, »Text-book of Lectures on the Political Economy of Nations»*. Hertford 1852, p. 16.)

²⁶⁾ »Lisätuotteen eli pääoman omistajat.» (*»The Source and Remedy of the National Difficulties. A Letter to Lord John Russell»*. London 1821.)

²⁷⁾ »Pääoma ja siihen yhtynyt jokaisesta säästetyn pääoman osasta juokseva korko korolle kasvaa niin suunnattomasti, että maailman kaikki rikkaus, mistä tulos saadaan, on jo kauan ollut entistä pääomakorkoa.» (Lontoon »*Economist»*, 19. heinäkuuta 1851.)

sen sijaan, että luovuttaisi siitä melkoisen osan tuottavien lisätyöläisten pestaamiseen, jotka tuottavat enemmän kuin maksavat. Toisaalta kansantaloustieteen oli polemisoitava sitä kansan ennakkoluuloa vastaan, joka sekoittaa kapitalistisen tuotannon aarteenkasaamiseen²⁸⁾ ja sen vuoksi väittää, että kasattu rikkaus on muka rikkautta, joka on pelastettu häviöltä sen luontoismuodossa, eli siis kulutukselta tai jopa kiertokululta. Rahan sulkeminen erilleen kiertokulusta olisi todellisuudessa suora vastakohta sen käyttämiselle pääomana ja tavaroiden kasaaminen aarteenkasaamisen mielessä olisi sulaa hulluutta.^{28a)} Suurten tavaramäärien kasautuminen johtuu kiertokulun pysähtymisestä tai liikatuotannosta.²⁹⁾ Kansan käsityksessä esiintyy kylläkin toisaalta kuva rikkaiden kulutusvarantoon kasatuista, hitaasti hupenevista hyödykkeistä, toisaalta varantojen muodostamisesta, ilmiöstä, joka on ominainen kaikille tuotantotavoille ja jota kiertokuluprosessia käsitellessämme pysähdymme hetkeksi tarkastelemaan.

Klassinen kansantaloustiede on siis oikeassa sikäli kuin se panee painoa kasautumisprosessin luonteenomaisena piirteenä siihen, että lisätuotteen kuluttaa tuottava eikä tuottamaton työlläinen. Mutta tästä alkaa myös sen erehdys. A. Smith on saatanut muotiin kasautumisen esittämisen vain tuottavan työlläisen lisäarvon kulutuksena, ts. lisäarvon kapitalisoimisen sen pelkkänä muuttumisena työvoimaksi. Kuulkaamme esim. Ricardoa:

»Täytyy ymmärtää, että maan kaikki tuotteet kulutetaan; mutta suurin ajateltavissa oleva ero on siinä, kuluttavatko niitä ne, jotka tuottavat jälleen toisen arvon, vai ne, jotka eivät sitä tuota. Jos sanomme, että tulo säästetään ja liitetään pääomaan, niin tarkoitamme, että sen osan tulosta, josta sanotaan, että se on yhtynyt pääomaan, kuluttavat tuottavat eivätkä tuottamattomat työlläiset. Ei ole suurempaa erehdyttä kuin oletus, että pääoma lisääntyy ei-kulutuksella.»³⁰⁾

Ei ole suurempaa erehdyttä kuin Ricardon ja kaikkien muiden Adam Smithin jäljittelijäin uudistama väitös, että »sen osan tulosta, josta sanotaan, että se on yhtynyt pääomaan, kuluttavat tuottavat työlläiset». Tämän käsityksen mukaan koko lisäarvo, joka muutetaan pääomaksi, tulisi vaihtelevaksi pääomaksi. Mut-

²⁸⁾ »Yksikään nykyaikainen kansantaloustieteilijä ei voi tarkoittaa säästämällä pelkkää aarteemuodostamista. Paitsi tätä rajoitettua ja riittämätöntä merkitystä tätä sanaa ei voi ajatella käytettävän kansallisrikkaudesta kysymyksen ollen muusta kuin säästetyn tavaran käyttämisen erikoisesta muodosta, kun erotetaan sen kautta ylläpidetyt työn eri lajit.» (*Malthus*, »Principles of Political Economy», p. 38, 39.)

^{28a)} Niinpä esim. Balzac, joka oli niin perusteellisesti tutkinut ahneuden kaikki vivahtukset, kuvasi vanhan koronkiskurin Gobseckin vajonneeksi lapsuuteen, kun tämä alkoi kasata kootuista tavaroista aarretta.

²⁹⁾ »Pääomien kasautuminen... vaihdon keskeytyminen... liikatuotanto.» (*Th. Corbet*, mt., s. 104.)

³⁰⁾ *Ricardo*, »Principles of Political Economy», 3rd ed. London 1821, p. 163, viite.

ta samoin kuin alkuaan sijoitettu arvokin, se jakautuu pysyväksi pääomaksi ja vaihtelevaksi pääomaksi, tuotantovälineiksi ja työvoimaksi. Työvoima on se muoto, jossa vaihteleva pääoma on tuotantoprosessissa. Tässä prosessissa sen kuluttaa kapitalisti. Toiminnallaan — työllä — työvoima kuluttaa tuotantovälineitä. Samalla työvoimaa ostettaessa maksettu raha muuttuu elinhyödykkeiksi, joita ei kuluta »tuottava työ», vaan »tuottava työläinen». Aivan väärän erittelyn kautta Smith tulee siihen mielettömään tulokseen, että vaikkakin jokainen yksityispääoma jakautuu pysyväksi ja vaihtelevaksi pääomaksi, yhteiskunnallinen pääoma on ainoastaan vaihtelevaa pääomaa, ts. se käytetään vain työpalkan maksuun. Ajatelkaamme esim., että kangastehtailija muuttaa 2000 puntaa pääomaksi. Hän panee osan rahasta konkurien ostamiseen, toisen osan villalankaan, koneisiin ym. Mutta ne henkilöt, joilta hän ostaa langan ja koneet, käyttävät jälleen osan saamistaan rahoista työn jne. maksuun, kunnes kaikki 2000 puntaa on pantu työpalkkojen maksamiseen, eli kunnes tuottavat työläiset ovat kuluttaneet koko 2000 punnan edustaman tuotteen. Niin kuin näemme, tämän todistelun koko voima on sanoissa: »ja niin edespäin», jotka lähettävät meidät Pontiuksen luota Pilatuksen luo. Todellisuudessa Adam Smith päättää tutkimuksensa siihen kohtaan, missä sen vaikeudet alkavat.³¹⁾

Niin kauan kuin pidetään silmällä vain vuosituotannon kononaisvarantoa, vuosittain tapahtuva uusintamisprosessi on helposti ymmärrettävissä. Mutta vuosituotannon kaikki osat on saatettava tavaramarkkinoille, ja silloin alkavat vaikeudet. Yksityispääomien ja henkilökohtaisten tulojen liikkeet risteilevät, sekaantuvat, häviävät yleiseen paikkojen vaihteluun — yhteiskunnallisen varallisuuden kiertokulkuun — joka vie katseen harhaan ja antaa tutkimuksen ratkaistavaksi hyvin monimutkaisia tehtäviä. Toisen kirjan kolmannessa osastossa esitän erittelyn tämän ilmiön todellisesta kokoonpanosta. — Fysiokraattien ansio on siinä, että he »Tableau économique'ssaan»¹⁴⁹ ovat tehneet ensimmäisen yrityksen antaa kuvan vuosituotannosta siinä muodossa, jossa se tulee esille kiertokulusta.³²⁾

³¹⁾ »Logiikastaan»¹⁴⁸ huolimatta herra J. St. Mill ei missään kohdin pääse sellaisen virheiden jäljille edeltäjiensä erittelyssä, jotka porvarillisenkin näköpiirin mukaan puhtaasti ammattimiehen katsantokannalta lähtien vaatimalla vaativat oikaisu. Kaikkiällä hän panee koulupoikamaisen dogmaattisesti kirjaan mestariensa ajatushäiriöt. Esim. tässäkin: »Ajanpitkään itse pääoma lopulta hajoo kokonaan työpalkoiksi, ja kun se korvataan myymällä tuotteet, se muuttuu jälleen palkoiksi.»

³²⁾ Adam Smith ei ole pääoman uusintamisprosessissa ja siis kasautumista esittäessään päässyt monessakaan suhteessa ensinkään eteenpäin, vaan päinvastoin on jäänyt jäljellekin edeltäjistään, etenkin fysiokraateista. Tekstissä mainitusta hänen erehdyksestään johtuu kansantaloustieteen niin ikään häneltä perimä, todellakin kummallinen opinkappale, että tavaroiden hinta on kokoonpantu työpalkasta, liikevoitosta (korosta)

Muuten on itsestään selvää, ettei kansantaloustiede ole jätännyt käyttämättä kapitalistiluokan hyväksi sitä Adam Smithin väitettä, että työväenluokka kuluttaa nettotuotteen koko pääomaksi muutetun osan.

3. LISÄARVON JAKAUTUMINEN PÄÄOMAKSI JA TULOKSI. PIDÄTTYMISTEORIA

Edellisessä luvussa käsitelimme lisäarvoja vastaavasti lisätuotetta vain kapitalistin yksityisenä kulutusvarantona, tässä luvussa olemme sitä käsitelleet tähän asti vain kasautumisvarantona. Mutta lisäarvo ei ole yksinomaan toinen eikä toinen varanto, vaan kumpikin yhtäkaa. Toisen osan lisäarvosta kapitalisti kuluttaa tulona,³⁸⁾ toisen osan käyttää pääomana eli kasaa.

Kun lisäarvon määrä on tietty, on toinen näistä osista sitä suurempi, mitä pienempi on toinen. Jos kaikki muut edellytykset oletetaan muuttumattomiksi, niin tämä jakosuhte määrää kasaamisen suuruuden. Mutta se, joka tämän jaon suorittaa, on lisäarvon omistaja, kapitalisti. Se on siis hänen tahtonsa toimintaa. Siitä hänen kantamansa veron osasta, jonka hän kasaa, sanotaan, että hän sen säästää, koska hän ei syö sitä suuhunsa, ts. koska hän harjoittaa toimintaansa kapitalistina, nimittäin itsensä rikastuttamisen toimintaa.

Ainoastaan sikäli kuin kapitalisti on henkilöitynyttä pääomaa, hänellä on historiallista arvoa ja se historiallinen olemassaolon oikeus, josta henkevä Lichnowsky sanoo, että »sillä ei ole mitään päivämäärää».¹⁵⁰ Ainoastaan niin pitkälle ulottuu hänen oma ohimenevä välttämättömyytensä kapitalistisen tuotantotavan ohimenevässä välttämättömyydessä. Mutta sikäli myös hänen toimintansa kannustajia eivät ole käyttöarvo ja nautinto, vaan vaihtoarvo ja sen lisääminen. Arvon lisäämisen intohimoisena tavoittelijana hän pakottaa häikäilemättömästi ihmiskunnan tuottamaan tuotannon takia, ja siis kehittämään yhteiskunnallisia tuotantovoimia ja luomaan aineellisia tuotannon edellytyksiä, jotka yksin voivat olla sen korkeamman yhteis-

ja maankorosta, siis vain työpalkasta ja lisäarvosta. Tältä pohjalta lähtien Storch väittää naiivisti: »On mahdotonta jakaa välttämätön hinta yksinkertaisimpiin alkeisiin.» (Storch, »Cours d'Économie Politique», édit. Pétersbourg 1815, t. II, p. 141, viite.) Todellakin kaunis taloustiede, joka selittää mahdottomaksi tavaroiden hinnan jakamisen sen yksinkertaisimpiin alkeisiin! Lähempi esitys tästä tulee toisen kirjan 3:nteen ja kolmannen kirjan 7:nteen osastoon.

³⁸⁾ Lukija huomaa tulo [Revenue] -sanaa käytettävän kahdessa merkityksessä: toisaalta se tarkoittaa lisäarvoa pääoman määräajoin synnyttämänä tuotteena, toisaalta se tarkoittaa tämän tuotteen sitä osaa, jonka kapitalisti kuluttaa määräajoin eli liittää kulutusvarantoonsa. Minä pysytän tämän sen kaksinkertaisen merkityksen, koska se vastaa englantilaisten ja ranskalaisten taloustieteilijain kielenkäyttöä.

kuntamuodon realisena pohjana, jonka perusaatteena on jokaisen yksilön täydellinen ja vapaa kehitys. Ainoastaan pääoman henkilöitymisenä kapitalisti ansaitsee kunnioitusta. Sellaisena hänelle on ehdottoman rikastumisen vietti yhteistä aarteensaajan kanssa. Mutta se, mikä aarteensaajassa ilmenee yksilöllisenä kiihkona, on kapitalistissa yhteiskunnallisen koneiston vaikutusta, jossa koneistossa hän on vain yhtenä käyttörattana. Sitä paitsi kapitalistisen tuotannon kehitys tekee teollisuusyrittäjyys sijoitetun pääoman jatkuvan lisääntymisen välttämättömäksi, ja kilpailu asettaa kapitalistisen tuotantotavan sisäiset lait jokaisen yksityisen kapitalistin noudatettaviksi ulkonaisiksi pakkolaeiksi. Se pakottaa hänet suurentamaan jatkuvasti pääomaansa, jotta hän voisi sen säilyttää, ja hän voi sitä suurentaa ainoastaan kasaamalla etenevästi pääomaa.

Mikäli siis kapitalistin toiminta kokonaisuudessaan on vain hänessä asuvan tahdolla ja tietoisuudella varustetun pääoman toimintaa, on hänen kannaltaan hänen oma mieskohtainen kuluksensa hänen pääomansa kasautumisen vahingoittamista, samoin kuin italialaisessa kirjanpidossa yksityismenot ovat kapitalistin debetpuolella pääomaa vastassa. Kasautuminen on yhteiskunnallisen rikkauten maailmanvalloitusta. Samassa määrin kuin sen riistämä ihmisaineisto suurenee, laajenee myös kapitalistin välitön ja välillinen valta.³⁴⁾

³⁴⁾ Luther kuvaa sangen hyvin, kuinka vanhanaikaisessa, joskin aina uudistuvassa, kapitalistin muodossa, koronkiskurissa, vallanhimo on rikkauden halun syynä. »Pakanat ovat voineet järjellään laskea, että koronkiskuri on nelinkertainen varas ja murhaaja. Mutta me kristityt pidämme heitä niin suuressa kunniaassa, että melkein pärukoilemme heitä heidän rahansa tähden... Joka toiselta imee itselleen, ryöstää ja varastaa hänen ravintonsa, se tekee yhtä suuren murhan (mikäli se hänestä riippuu) kuin se, joka tappaa toisen nälkään ja saattaa hänet perikatoon. Niin tekee koronkiskuri ja istuu siitä huolimatta rauhassa tuolillaan, vaikka hänen ennemminkin pitäisi roikkoa hirressä yhtä monen korpin raatelemana kuin hän on kultarahoja varastanut, jos hänessä niin paljon lihaa olisi, että niin monta korppia voisi hänen nokkansa iskeä ja osansa saada. Mutta pienet varkaat hirtetään... Pienet varkaat pannaan jalkapuuhun, suuret varkaat kullassa käyvät ja silkiissä sihajavat... Eipä siis ole suurempaa ihmisvihollista maan päällä (perkeleen jälkeen) kuin saitori ja koronkiskuri, sillä hän tahtoo olla kaikkien ihmisten ylijumala. Turkkilaiset sotilaat ja hirmuvaltiat ovat myös pahoja ihmisiä, kuitenkin heidän on annettava ihmisten elää ja tunnustettava, että he ovat pahoja ja vihollisia, ja voidaan, kaipa pitääkin joskus joitakin heistä armahtaakin. Mutta koronkiskuri ja saitori tahtoo, että koko maailma tuhoutuisi nälkään ja janoon, suruun ja hätään, että hänellä yksin olisi kaikkea ja jokainen saisi häneltä niin kuin jumalalta ja olisi ikuisesti hänen orjansa. Hän kantaa levättejä, kultaista ketjuja ja sormuksia, pyyhkii suutaan, antaa pitää itseään arvokkaana, hurskaana miehenä ja antaa ylistää itseään... Koronkiskuri on suuri ja tavaton hirviö, ihmisusi, joka kaikki hävittää, pahemmin kuin mikään Cacus, Geron tai Antus. Ja hän kuitenkin koristelee itseään ja tahtoo näyttää hurskaalta, jottei nähtäisi, mihin joutuvat härät, jotka hän takaperin luolaansa vetää. Mutta Herakleen pitää kuuleman härkien ja vangittujen huudot ja etsimän Cacus kallioiden ja kivien välistäkin sekä härät jälleen siitä ilkiöstä vapauttaman. Sillä Cacuskeksi kutsutaan ilkiötä, hurskaasta koronkiskuria, joka varastaa, ryöstää ja ahmii kaikki. Ja kuitenkin hän tahtoo näyttää kuin ei olisi tehnyt mitään pahaa ja uskoo, ettei siitä voi kukaan häntä syyttääkään, koska hän on härät takaperin luolaansa vetänyt ja jäljet viittaavat siihen, että hän on ne pois päästänyt. Samoin koronkiskurikin tahtoo pettää maailman, ikään kuin hän olisi hyödyksi ja antaisi maailmalle härkiä, vaikka hän kuitenkin vain niitä itselleen riuhottaa ja ahmii... Ja kun maantierosvoja, murhamiehiä ja murtovarkaita teillataan ja mestataan, niin koronkiskureita pitäisi teillata ja tuhota... karkottaa, kirotta ja mestata paljon enemmän.» (Martin Luther, mt.)

Mutta perisynti on kaikkialla vaikuttamassa. Sikäli kuin kapitalistinen tuotantotapa, kasautuminen ja rikkaus kehittyvät, kapitalisti lakkaa olemasta vain pelkkä pääoman lihaksitulo. Hän tuntee »inhimillistä myötätuntoa»¹⁵¹ omaa Aatamiaan kohtaan ja tulee niin sivistyneeksi, että voi hymyillä askeesihaaveelle pitäen sitä vanhanaikaisen aarteenkasaajan ennakkoluulona. Kun klassinen kapitalisti leimaa yksityiskulutuksen synniksi hänen omaa tehtävänsä kohtaan ja pääoman kasaamisesta »pidättymiseksi», niin uudenaikainen kapitalisti kykenee jo käsittämään pääoman kasaamisen nautinnonhalusta »kieltäytymiseksi». »Kaks' sielua on hänen rinnassaan ja toinen toistaan paeta ne tahtoo!»¹⁵²

Kapitalistisen tuotantotavan historian alkaessa — ja jokainen kapitalistinousukas [parvenue] käy yksilöllisesti läpi tämän historiallisen asteen — rikastumisvietti ja ahneus ovat täysin vallitsevia intohimoja. Mutta kapitalistisen tuotannon edistyminen luo muutakin kuin nautintojen maailman. Se avaa tuhansia äkillisen rikastumisen lähteitä keinottelussa ja luottotaloudessa. Eräänlainen sovinainen tuhlaminen, joka on samalla rikkauten näytteilleasettamista ja siis luoton väline, käy tietyllä kehitysasteella jopa välttämättömäksi »onnettoman» kapitalistin liikkeelle. Ylellisyys sisältyy pääoman edustuskustannuksiin. Sitä paitsi kapitalisti ei rikastu, niin kuin aarteenkasaaja, henkilökohtaisen työnsä ja henkilökohtaisen kuluttamattomuutensa mukaisesti, vaan samassa määrin kuin hän imee vierasta työvoimaa ja pakottaa työläisen luopumaan kaikista elämännautinnoista. Vaikkei kapitalistin tuhlaamisella olekaan koskaan sitä bona fide [vilpitöntä] luonnetta, mikä iloisen lääninherran tuhlauksella on, vaan päinvastoin sen takana väijyy aina likainen ahneus ja tuskallinen harkinta, hänen tuhlaamisensa kasvaa kuitenkin sitä mukaa kuin pääoma kasautuu, ilman että toisen tarvitsee estää toista. Siten yksityisen kapitalistin rinnassa syntyy pääoman kasaamiskiihkon ja nautinnonhalun välinen faustilainen ristiriita.

»Manchesterin teollisuus voidaan jakaa neljään kauteen», sanotaan eräässä teoksessa, jonka tri Aikin julkaisi 1795. »Ensimmäisen kauden aikana tehtailijat olivat pakotetut tekemään kovaa työtä elääkseen.»

He rikastuivat etenkin varastelemalla niiltä vanhemmilta, jotka antoivat heille lapsiaan oppilaisiksi [apprentices] ja saivat maksaa kalliin oppilasmaksun, vaikka nämä oppilaat näkivät nälkää. Toiselta puolen keskimääräiset liikevoitot olivat pieniä ja pääoman kasaaminen vaati suurta säästäväisyyttä. Kapitalistit elivät aarteenkasaajan tavoin eivätkä kuluttaneet edes pääomansa korkoja.

»Toisella kaudella he alkoivat kasata pieniä omaisuuksia, mutta tekivät työtä yhtä kovasti kuin ennenkin», sillä työn välitön riistäminen kysyy työtä, kuten jokainen orjanpitäjä tietää, »ja elivät yhtä yksinkertaisesti kuin aikaisemminkin... Kolmannella kaudella alkoi ylellisyys ja liikettä laajennettiin lähettämällä ratsastajia» (kauppamatkustajia ratsain) »valtakunnan kaikkiin kauppakaupunkeihin tilauksia hankkimaan. Todennäköistä on, ettei ennen 1690 ollut yhtään tai jos oli niin vain muutamia teollisuudenharjoittamisella ansaittuja 3000—4000 punnan pääomia. Tähän aikaan tai vähän myöhemmin teollisuudenharjoittajat olivat kuitenkin jo kasanneet rahaa ja alkoivat rakentaa kivitaloja puu- ja savitalojen sijaan... Eräs Manchesterin tehtailija, joka tarjosi vierailleen tuopin ulkomaalaista viiniä, joutui vielä 1700-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kaikkien naapuriansa huomautusten ja päänpudistusten kohteeksi.»

Ennen koneeteollisuutta teollisuudenharjoittajien iltakulut ravintoloissa, joissa he kokoontuivat, eivät koskaan ylittäneet kuutta pennyä (lasillinen punssia) ja 1 pennyä (rulla tupakkaa). Vasta 1758 nähtiin ensi kerran — ja se oli käännteentekevä tapahtuma — »teollisuudenharjoittaja ajamassa omissa vaunuissaan!» »Neljäs kausi», 1700-luvun viimeinen kolmannes, »on suuren ylellisyyden ja tuhlauksen aikaa, ja tätä ylellisyyttä ja tuhlausta pitää yllä liike-elämän laajeneminen.»³⁶⁾ Mitähän kunnan tri Aikin sanoisi, jos hän nousisi haudastaan nykypäivien Manchesterissa!

Kasatkaa, kasatkaa! Siinä Mooses ja profeetat! »Ahkeruus antaa aineet, joita säästäväisyys kasaa.»³⁷⁾ Siis säästää, säästää, ts. muuttakaa mahdollisimman suuri osa lisäarvosta tai lisätuotteesta jälleen pääomaksi! Kasaaminen kasaamisen vuoksi, tuotanto tuotannon vuoksi, tällä asetelmalla klassinen taloustiede ilmaisi porvariajan historiallisen tehtävän. Se ei hetkeksikään erehtynyt rikkauden synnytystuskien suhteen,³⁷⁾ mutta mitä hyötyä on valittaa historiallista välttämättömyyttä? Kun proletaari on klassisen taloustieteen mukaan vain lisäarvon tuottamiskone, on sen mukaan kapitalistikin vain kone, jolla tämä lisäarvo muutetaan lisäpääomaksi. Se ottaa hänen historiallisen tehtävänsä synkän vakavalta kannalta. Poistaakseen kapitalistin rinnasta nautinnonhalun ja rikastumishalun välisen kohtalokkaan ristiriidan Malthus puolusti kuluvan vuosisadan kaksikymmenluvun alussa sellaista työnjakoa, jonka mukaan pääoman kasaaminen kuuluisi kapitalistille, joka todella harjoittaa tuotannollista toimintaa, ja tuhlaaminen muille lisäarvoon osallisille: maaylimystölle, valtion- ja kirkonvirkojen haltijoil-

³⁶⁾ Dr. Aikin, »Description of the Country from 30 to 40 miles round Manchester». London 1795, p. 182 sqq.

³⁷⁾ A. Smith, »Wealth of Nations», b. II, ch. III.

³⁷⁾ J. B. Say'kin sanoo: »Rikkaiden säästöt syntyvät köyhien kustannuksella.»³⁸⁾ »Roomalainen proletaari eli melkein kokonaan yhteiskunnan kustannuksella... Voisipa melkein sanoa, että nykyaikainen yhteiskunta elää proletaarien kustannuksella, siitä osasta, minkä se heiltä anastaa työpalkasta.» (Sismondin »Études etc.», t. I, p. 24.)

le yms. On hyvin tärkeää, hän sanoo, »että menettämisen ja kasaamisen intohimo (the passion for expenditure and the passion for accumulation) pidetään erillään toisistaan».³⁹⁾ Herroilta kapitalisteilta, jotka jo kauan ennen olivat muuttuneet elostelijoiksi ja maailmanmiehiksi, pääsi älähdys. Kuinka niin, huusi eräs heidän puolustajanaan esiintynyt ricardolainen, herra Malthus saarnaa suurien maankorkojen, korkeiden verojen yms. puolesta, jotta tuottamattomat kuluttajat voisivat pysyväisesti rasittaa teollisuudenharjoittajia! Tietysti tuotanto, tuotanto jatkuvasti laajenevassa mittakaavassa, sehän on tunnussana, mutta

»sellainen prosessi ehkäisee paljon enemmän tuotantoa kuin edistää sitä. Ei myöskään ole aivan kohtuullista (nor is it quite fair) elättää siten joutilaina suurta joukkoa ihmisiä ainoastaan sitä varten, että voitaisiin ahdistaa toisia, joiden luonteesta voi päätellä (who are likely, from their characters), että jos heidät voidaan pakottaa toimintaan, niin heidän työtään on hyvät tulokset.»³⁹⁾

Yhtä kohtuuttomalta kuin hänestä tuntuu se, että teollisuuskapitalistia häyrytetään kasaamaan pääomaa samalla kun hänen liemestään kuoritaan rasva pois, yhtä välttämättömältä hänestä näyttää se, että työläisen palkka pidetään mahdollisimman alhaisena, »jotta tämä pysyisi ahkerana». Hän ei vähääkään salaa myöskään sitä, että voitonteon salaisuus on maksamatta jätetyn työn anastamisessa.

»Lisääntynyt kysyntä työläisten taholta ei tarkoita muuta kuin että he taipuvat ottamaan omasta tuotteestaan vähemmän itselleen ja jättämään siitä suuremman osan työnantajilleen; ja kun sanotaan, että tämä aiheuttaa kulutuksen» (työläisten kulutuksen) »vähetessä glutin» (glut = markkinain täyttymys, liikatuoanto), »niin voin vain vastata, että glut on samaa kuin korkea liikevoitto.»⁴⁰⁾

Heinäkuun vallankumous teki lopun siitä oppineesta kiistelystä, kuinka työläiseltä riistetty saalis olisi kasaamisen kannalta jaettava edullisemmin teollisuuskapitalistin, joutilaan maanomistajan ym. kesken. Vähän sen jälkeen kaupunkiproletariaatti soitti hätäkelloa Lyonissa ja maalaisköyhälistö päästi Englannissa punaisen kukon lentämään. Kanaalin tällä puolen levisi owenilaisuus, sen takana saint-simonilaisuus ja fourierilaisuus. Vulgaarin taloustieteen hetki oli lyönyt. Juuri vuotta ennen sitä, kun Nassau W. Senior Manchesterissa keksi, että pääoman liikevoitto (ja sen mukana korko) on tulos maksamatta jätetystä »viimeisestä kahdennestatoista työtunnista», hän julisti maailmalle erästä toista keksintöä. »Minä», hän sanoi juhllallisesti,

³⁹⁾ *Malthus*, »Principles of Political Economy», p. 319, 320.

³⁹⁾ »An Inquiry into those Principles respecting the Nature of Demand etc.», p. 67.

⁴⁰⁾ *Mt.*, s. 59.

»minä panin pääoma-sanana sijaan, sikäli kuin siitä puhutaan tuotantovälineenä, sanan pidättyväisyys.»⁴¹⁾ Tämä on todellakin voittamaton näyttekappale poroporvarillisen taloustieteen »keksinnöistä!» Se asettaa taloudellisen kategorian sijaan sykofanttisen lauseparren. Voilá tout [siinä kaikki]. »Kun villi», Senior selittää, »tekee jousen, niin hän harjoittaa teollisuutta, mutta hän ei harjoita pidättymistä.» Tämä selittää meille, kuinka ja miksi aikaisemmissa yhteiskuntamuodostumissa työvälineitä valmistettiin »ilman kapitalistin pidättymistä». »Kuta enemmän yhteiskunta edistyy, sitä enemmän se vaatii pidättymistä»,⁴²⁾ nimittäin niiltä, jotka harjoittavat teollisuutta, anastavat itselleen vieraan työn ja sen tuotteen. Työprosessin kaikki edellytykset muuttuvat tästä alkaen yhtä moneksi kapitalistin pidättyväisyystoimeksi. Se että viljaa ei ainoastaan syödä, vaan myös kylvetään, on kapitalistin pidättyväisyyttä! Että viini saa aikaa käydäkseen, sekin on kapitalistin pidättyväisyyttä!⁴³⁾ Kapitalisti kiusaa omaa Aatamiaan, kun hän »lainaa tuotantovälineet työläiselle» (I), toisin sanoen lisää niiden arvoa pääomana liittämällä niihin työvoimaa sen sijaan, että söisi suuhunsa höyrykoneet, puuvillan, rautatiet, lannoitusaineet, kuormajuhdat ym. tai, niin kuin vulgaari taloustieteilijä lapsellisesti ajattelee, tuhlaisi »niiden arvon» muuttamalla ne ylellisyyesineiksi ja muiksi kulutusvälineiksi.⁴⁴⁾ Kuinka kapitalistiluokka voisi sen tehdä, se on seikka, jonka vulgaari taloustiede on aina tähän saakka itsepäisesti säilyttänyt omana salaisuutenaan. Riittää, että maailma elää vieläkin vain tämän uudenaikaisen Višnu-

⁴¹⁾ Senior, »Principes fondamentaux de l'Économie Politique», trad. Arrivabene. Paris 1836, p. 309. Tämä on vanhan klassisen koulun kannattajista kuitenkin liian hullua. »Herra Senior asettaa työn ja pääoman sijaan työn ja pidättyväisyyden käsitteen... Pidättyväisyys on pelkkää kieltämistä. Liikevoiton lähteenä ei ole pidättyväisyys, vaan tuottavaksi muutetun pääoman käyttäminen.» (John Cazenove julkaisemassaan Malthusin teoksessa: »Definitions in Political Economy». London 1853, p. 130, viite.) Sitä vastoin herra John St. Mill toisaalta hyväksyy otteita Ricardon voittoteoriasta ja toisaalta omaksuu Seniorin »pidättyväisyyden palkitsemisen». Yhtä vieras kuin hänelle on Hegelin »ristiriita», kaiken dialektiikan lähtökohta, yhtä paljon kotoaan hän on typerissä ristiriidoissa.

Lisäys 2. painokseen. Vulgaari taloustieteilijä ei ole koskaan tullut ajatelleeksi sitä yksinkertaista asiaa, että jokainen ihmisteko voidaan käsittää »pidättymiseksi» vastakohdastaan. Syöminen on paastoamisesta pidättymistä, käveleminen seisomasta pidättymistä, työnteke laiskottelemisesta pidättymistä, laiskotteleminen työnteosta pidättymistä jne. Herrat tekisivät oikein jos ajattelisivat joskus Spinozan lausetta: »Determinatio est negatio».¹⁴⁴

⁴²⁾ Senior, mt., s. 342.

⁴³⁾ »Ei kukaan... kylväisi esim. vehnäänsä eikä jättäisi sitä maahan kahdeksitoista kuukaudeksi tai viiniään kellariin vuosikausiksi, sen sijaan, että kuluttaisi heti nämä tavarat tai niiden vastikkeet, ellei hän odottaisi saavansa siten lisäarvoa jne.» (Scrope, »Political Economy», edit. A. Potter. New York 1841, p. 133, 134.)¹⁴³

⁴⁴⁾ »Kieltämys, johon kapitalisti alistuu lainatessaan (käyttääksemme tätä kaudenleevää sanaa, joka asettaa vulgaarien taloustieteilijöiden totutun tavan mukaisesti teollisuuskapitalistin riistämän palkkatyöläisen samaan asemaan kuin itse teollisuuskapitalistin, joka käyttää toisen kapitalistin lainaamia rahoja!) tuotantovälineensä työläiselle sen sijaan, että pidättäisi niiden arvon omaa käyttöönsä varten muuttamalla ne käyttö- tai ylellisyyesineiksi.» (G. de Motinari, »Études Économiques», Paris 1846, p. 36.)

jumalan palvelijan, kapitalistin itsekidutuksen varassa. Ei ainoastaan pääoman kasaaminen, vaan myös pelkkä »pääoman säilyttäminen vaatii alinomaista voimanponnistusta, jotta voitaisiin vastustaa kiusausta syödä se suuhunsa». ⁴⁵⁾ Jo pelkkä ihmisyys vaatii siis ilmeisesti vapauttamaan kapitalistin marttyyriudesta ja kiusauksesta samoin kuin orjuuden poistaminen vapautti äskettäin georgilaisen orjanomistajan tuskallisesta vaihtoehdosta: olisiko hänen nieltävä samppanjasaneekeriorjista piiskattu lisätuote kokonaan vai muutettava osia siitä lisäneekereiksi ja lisämaaksi.

Mitä erilaisimmissa yhteiskuntamuodostumissa esiintyy sekä yksinkertaista uusintamista että uusintamista laajennetussa mitakaavassa, vaikkakin viimeksi mainittu tapahtuu eri mittasuhteissa. Ajan oloon tuotetaan yhä enemmän ja kulutetaan enemmän, siis myös enemmän tuotteita muutetaan tuotantovälineiksi. Mutta tämä prosessi ei esiinny pääoman kasautumisena eikä siis myöskään kapitalistin toimintona siihen saakka, kunnes työläistä vastassa eivät ole hänen tuotantovälineensä, siis myös hänen tuotteensa ja elinhyödykkeensä, pääoman muodossa. ⁴⁶⁾ Muutamia vuosia sitten kuollut Richard Jones, joka oli Malthuksen jälkeen kansantaloustieteen professorina Haileyburyn itäintialaisessa korkeakoulussa, esittää tämän onnistuneesti parin tärkeän tosiseikan perusteella. Kun suurin osa Intian kansasta on omaa talouttaan hoitavia talonpoikia, eivät heidän tuotteensa, heidän työvälineensä ja elinhyödykkeensä esiinny koskaan sellaisen »varannon muodossa (the shape), joka säästetään vieraasta tulosta (saved from revenue), eivätkä siis läpäise ennakolta kasautumisprosessia» (a previous process of accumulation). ⁴⁷⁾ Toisaalta niissä maakunnissa, joissa Englannin valta on vähimminkin hajottanut vanhaa järjestelmää, maatyöstä irtautuneet työläiset ovat mahtimiesten suoranaudessa palveluksessa, joiden haltuun osa maatalouden lisätuotosta joutuu verona eli maankorkona. Osan tästä lisätuotteesta nuo mahtimiehet kuluttavat luonnossa, toisen osan työläiset muuttavat ylellisyys- tai muiksi kulutusvälineiksi heitä varten, kun taas loput ovat niiden työläisten palkkana, jotka itse omistavat työkalunsa. Tuotanto ja

⁴⁵⁾ Courcelle-Seneuil, mt., s. 20.

⁴⁶⁾ »Ne eri tuloluokat, jotka auttavat runsaimmin kansallisen pääoman lisääntymistä, vaihtelevat eri kehitysvaiheissa, ja ovat sen vuoksi aivan erilaiset eri kehitysstadiilla olevilla kansakunnilla... Liikevoitot... ne ovat vähän merkitsevä pääoman kasautumisen lähde verrattuina työpalkkoihin ja korkoihin aikaisemmillä yhteiskunta-asteilla... Kun kansallisen työn voimat ovat jossain määrin kasvaneet, lisääntyy myös liikevoiton suhteellinen tärkeys kasautumisen lähteenä.» (Richard Jones, »Text-book etc.», p. 16, 21.)

⁴⁷⁾ Mt., s. 36 ja seur.

uusintaminen laajennetussa mittakaavassa käyvät täällä kukaan ilman että niihin sekaantuu tuo ihmeellinen pyhimys, tuo surullisen hahmon ritari: »pidättyvä» kapitalisti.

4. SEIKAT, JOTKA RIIPPUMATTA LISÄARVON SUHTEELLISESTA JAKAUTUMISESTA PÄÄOMAKSI JA TULOIKSI MÄÄRÄÄVÄT PÄÄOMAN KASAUTUMISEN LAAJUUDEN: TYÖVOIMAN RIISTOASTE. TYÖN TUOTANTOVOIMA. LISÄÄNTYVÄ EROAVUUS KÄYTETYN JA KULUTETUN PÄÄOMAN VÄLILLÄ. SIJOITETUN PÄÄOMAN SUURUUS

Jos suhde, missä lisäarvo jakautuu pääomaksi ja tuloksi, edellytetään tietyksi, niin kasatun pääoman suuruus muuttuu ilmeisesti lisäarvon absoluuttisen suuruuden mukaan. Jos oletamme, että 80% kapitalisoidaan ja 20% syödään, niin kasattu pääoma nousee 2400 tai 1200 puntaan aina sen mukaan, onko lisäarvo ollut 3000 vai 1500 puntaa. Siis kasautumisen suuruuden määräämiseen vaikuttavat kaikki ne seikat, jotka määräävät lisäarvon suuruuden. Luomme tässä niihin jälleen silmäyksen ainoastaan sikäli kuin ne tarjoavat uusia näkökohtia pääoman kasautumisen suhteen.

Muistamme, että lisäarvon suhdeluku riippuu ensi kädessä työvoiman riistoasteesta. Kansantaloustiede antaa tälle riistoasteelle niin suuren merkityksen, että se pitää usein pääoman kasautumisen jouduttamista työn tuotantovoiman kohoamisen kautta samana kuin sen jouduttamista työläisen suuremman riistämisen kautta.⁴⁹⁾ Niissä osastoissa, joissa oli puhe lisäarvon tuottamisesta, edellytettiin aina, että työpalkka on ainakin yhtä suuri kuin työvoiman arvo. Mutta työpalkan väkivaltaisella alentamisella tätä arvoa pienemmäksi on kuitenkin käytännöllisessä elämässä niin suuri merkitys, että emme voi olla viivähtämättä siinä hetkisen. Todellisuudessa se muuttaa — tietyissä rajoissa — työläisen välttämättömän kulutusvarannon pääoman kasautumisvarannoksi.

⁴⁹⁾ »Ricardo sanoo: 'Yhteiskunnan eri asteilla pääoman eli työn käyttämisen' (siis riistämisen) 'välineiden kasautuminen on enemmän tai vähemmän nopea ja sen täytyy joka tapauksessa olla työn tuotantovoimasta riippuvainen. Työn tuotantovoimat ovat yleensä suurimmat siellä, missä hedelmällistä maata on yllin kyllin.' Jos tässä lauseessa työn tuotantovoimilla tarkoitetaan jokaisen tuotteen sen osan pienuutta, joka joutuu niille, joiden käsien työ tuotteen valmistaa, niin lause on tautologinen, koska jäljellä oleva osa muodostaa varaston, josta voidaan kasata pääomaa, jos sen omistaja niin haluaa (if the owner pleases). Mutta näin ei ole useinkaan asianlaista siellä, missä maa on hedelmällisin.» («Observations on certain Verbal Disputes etc.», p. 74.)

»Työpalkoilla ei ole mitään tuotantovoimaa», sanoo J. St. Mill, »ne ovat tietyn tuotantovoiman hinta; työpalkat samoin kuin koneiston hintakaan eivät itse työn ohella edistä tavarantoimantoa. Jos työtä saataisiin ostamatta, niin työpalkat olisivat tarpeettomat.»⁴⁹⁾

Mutta jos työläiset voisivat elää ilmasta, niin heitä ei millään hinnalla voitaisi ostaa. Heidän ilmaiseksi saamisensa on siis matemaattisena rajana, aina saavuttamattomana, mutta kuitenkin sellaisena, jonka lähelle alati tullaan. Pääoman ainaisena pyrkimyksenä on painaa heidät tälle nihilistiselle tasolle. Eräs usein mainitsemani 1700-luvun kirjailija, »Essay on Trade and Commerce» -teoksen kirjoittaja, ilmaisee vain englantilaisen pääoman sisimmän sielun salaisuuden selittäessään Englannin historialliseksi elämäntehtäväksi työpalkkojen painamisen Englannissa samalle tasolle kuin ne ovat Ranskassa ja Hollannissa.⁵⁰⁾ Hän sanoo mm. naiivisti:

»Mutta jos meidän köyhämme» (työläisten erikoinen nimitys) »tahtovat elää ylellisesti... heidän työnsä täytyy luonnollisesti olla kalliimpaa... Katsokaamme vain, kuinka pöyristyttävän paljon ylellisyystavaroita (heap of superfluities) teollisuustyöläisemme kuluttavat; niihin kuuluvat paloviina, gin, tee, sokeri, ulkomaan hedelmät, väkevät oluet, painetut liinakankaat, nuuska ja polttotupakka yms.»⁵¹⁾

Tekijä siteeraa erään Northamptonshiren tehtailijan kirjoitusta, joka silmät kierossa taivasta kohti valittaa:

»Työ on kolmattaosaa huokeampi Ranskassa kuin Englannissa, sillä Ranskan köyhät tekevät työtä ja tulevat toimeen kaikkein välttämättömmimmällä ravinnolla ja vaatetuksella, he syövät pääasiallisesti leipää, hedelmiä, kasviksia, juurikkaita ja kuivattua kalaa; he syövät hyvin harvoista lihasta, ja kun vehnä on kallista, hyvin vähän leipää.»⁵²⁾ »Sitä paitsi», kirjoittaja jatkaa puolestaan, »he juovat vain vettä ja vain mietoja juomia, niin että he kuluttavat todellakin ihmeteltävän vähän rahaa... Sellaiseen asiantilaan pääseminen tuottaa varmasti vaikeuksia, mutta se ei ole saavuttamaton, kuten sen olemassaolo Ranskassa sekä Hollannissa todistaa selvästi.»⁵³⁾

⁴⁹⁾ J. St. Mill, »Essays on some unsettled Questions of Political Economy». London 1844, p. 90.

⁵⁰⁾ »An Essay on Trade and Commerce». London 1770, p. 44. Samoin »Times» julkaisi joulukuussa 1866 ja tammikuussa 1867 englantilaisten kaivostenomistajien vuodatuksia, joissa kuvailtiin belgialaisten kaivostyöläisten onnellista tilaa, kun he eivät vaatineet eivätkä saaneet muuta kuin mikä oli alvan välttämätöntä, jotta he voisivat elää »mestarejaan» varten. Belgian työläiset sietävät paljon, mutta mallityöläisinä esiintyminen »Times'in» palstolla oli toki liikaa! Helmikuun alussa 1867 Belgian kaivostyöläiset (Marchien lähistöllä) vastasivat lakolla, joka tukahdutettiin ruudilla ja lyijyllä.

⁵¹⁾ Mt., s. 44, 46.

⁵²⁾ Northamptonshiren tehtailijalle sattuu tässä pia fraus [hurskas petos], jonka hänen sydämentuskansa vuoksi voi antaa anteeksi. Hän ilmoittaa vertailunsa koskevan englantilaisten ja ranskalaisten manufaktuuriyöläisten elämää, mutta kuvaileekin, niin kuin hän lollotuksessaan myöhemmin itse myöntää, asken mainituin sanoin ranskalaisia maanviljelystyöläisiä!

⁵³⁾ »An Essay on Trade and Commerce». London 1770, p. 70, 71.

Viite 3. painokseen. Sen jälkeen maailmanmarkkinoilla syntyneen kilpailun vai-
kutuksesta olemme tänään hyvän matkaa kauempana. »Kun Kiina», parlamentin jäsen Stapleton selittää valitijoilleen, »kun Kiina tulee suureksi teollisuusmaaksi, niin en ymmärrä, miten Euroopan työväestö voisi kestää kilpailun laskeutumatta kilpailijoidensa tasolle.» (»Times», 3. syyskuuta 1873.) — Ei enää mannermaan, ei, vaan Kiinan työpalkat ovat nyt Englannin pääoman ikävöimänä tavoitteena.

Kaksi vuosikymmentä myöhemmin eräs amerikkalainen humpuukimestari, paroniksi tehty jenkki Benjamin Thompson (alias kreivi Rumford), jatkoi samaa ihmisystävällistä suuntaa saavuttaen suurta suosiota sekä jumalan että ihmisten edessä. Hänen »Essays» ovat kuin keittokirja, jossa on kaikenlaisia reseptejä korvikkeiden käyttämisestä työläisten tavallisten kalliiden ruokien sijasta. Tämän ihmeellisen »filosofin» resepteistä on onnistunut varsinkin seuraava:

»5 naulaa ohraa, 5 naulaa maissia, 3 pennyllä silliä, 1 pennyllä suolaa, 1 pennyllä etikkaa, 2 pennyllä pippuria ja mausteita, yhteensä $20\frac{3}{4}$ pennyllä saadaan liemi 64 henkilölle, vieläpä, kun viljat ovat keskihintoissa, voidaan ruoan hinta alentaa $\frac{1}{4}$ pennyn henkeä kohti.»⁵⁴⁾

Kapitalistisen tuotannon edistyessä on tavarain väärentäminen tehnyt Thompsonin ihanteet tarpeettomiksi.⁵⁵⁾

1700-luvun lopussa ja 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä englantilaiset maanvuokraajat ja maalordit saivat ajetuksi läpi ehdottoman minimipalkan ja maksoivat maapäivätyöläisille vähemmän kuin minimipalkan työpalkkana ja loput seurakunnan vaivaisapuna. Mainitsemme esimerkin siitä ilveilystä, jolla englantilaiset Dogberryt määräsivät »lailiset» palkkatariffit maatyöläisiä varten:

»Kun tilanomistajat olivat 1795 vahvistamassa työpalkkoja Speenhamlandissa, he söivät juuri päivällistä, mutta ajattelivat ilmeisesti, ettei se ollut tarpeen työläisille... He määräsivät miehen viikkopalkan 3 š:ksi, jos 8 naulaa 11 unssia painava leipä maksaa 1 š, ja palkan piti säännöllisesti kasvaa, kunnes leivän hinta nousee 1 š 5 pennynn. Mutta heti kun sen hinta nousee tätä suuremmaksi, palkan piti suhteellisesti pienetä, kunnes leivän hinta nousee 2 š:iin, ja silloin miehen ravinnon tulee olla $\frac{1}{5}$ vähemmän kuin ennen.»⁵⁶⁾

⁵⁴⁾ Benjamin Thompson, »Essays, political, economical and philosophical etc.», 3 vol. London 1769—1802, v. 1., p. 294. Teoksessaan »The State of the Poor, or an History of the Labouring Classes in England etc.» sir F. M. Eden suosittelee mitä lämpimmin Rumfordin kerjäläislientä työhuoneen johtajille ja varoittaa englantilaisia työläisiä nuhtelevasti, että »Skotlannissa on paljon perheitä, jotka sen sijaan että käyttäisivät vehnää, ruista ja lihaa elävät kuukausimäärin kaurapuurolla ja ohrajauhoilla, joihin ne sekoittavat vain suolaa ja vettä, ja vieläpä elävät sangen mukavastikin» (»and that very comfortably too»). (Mt., I osa, II kirja, II luku, s. 503.) Samanlaisia »opastuksia» on olemassa myös 1800-luvulta. Niinpä saamme esim. lukea: »Englantilaiset maanviljelystyöläiset eivät tahdo syödä mitään alempiarvoisten viljalajien sekoituksia. Skotlannissa, jossa kasvatuu on paremmalla kannalla, tämä ennakkoluulo on todennäköisesti tuntematon.» (Charles H. Parry, M. D. »The Question of the Necessity of the existing Cornlaws considered». London 1816, p. 69.) Sama Parry valittaa kuitenkin, että englantilainen työläinen elää nyt (1815) paljon huonommissa oloissa kuin Edenin aikaan (1797).

⁵⁵⁾ Viimeisen, elinhyödykkeiden väärentämistä tutkimaan asetetun parlamenttikomission selostuksista näkyy, ettei lääkeaineidenkaan väärentäminen ole Englannissa poikkeustapaus, vaan sääntö. Esim. kun tutkittiin 34 oopiuminäytettä, jotka oli ostettu yhtä monesta Lontoon apteekista, niin kävi selville, että 31 niistä oli väärennety unikonkodilla, vehnäjauhoilla, kumiilimalla, savella, hiekalla ym. Useissa ei ollut hiukkastakaan morfiinia.

⁵⁶⁾ G. L. Newnham (barrister at law), »A Review of the Evidence before the Committees of the two Houses of Parliament on the Cornlaws». London 1815, p. 28, viite.

Ylähuoneen tutkimuskomitea kysyi 1814 eräältä A. Bennettiltä, joka oli suuri maanvuokraaja, rauhantuomari, vaivaistalon johtaja ja palkanjärjestäjä: »Noudatetaanko minkäänlaista suhteellisuutta työläisten päivätyön arvon ja seurakunnan avustuksen välillä?» Vastaus:

»Kyllä. Jokaisen perheen viikkotuloa täydennetään antamalla nimelispalkan lisäksi niin paljon, että kutakin henkilöä kohden tulee 1 gallon leipää (8 naulaa 11 unssia) ja 3 pennyä... Mielestämme riittää gallon leipää yhden henkilön elatukseksi yhdeksi viikoksi; 3 pennyä annetaan vaatteisiin; jos seurakunta mieluummin itse hankkii vaatteet, nuo 3 pennyä vähennetään. Tämä tapa ei ole käytännössä vain Wiltshiren länsiosassa, vaan luullakseni koko maassa.»⁶⁷⁾ »Näin ollen», eräs sen ajan porvarillinen kirjailija huudahtaa, »vuokraajat ovat vuodesta vuoteen alentaneet yhden kunniallisen maanmiestensä luokan arvoa pakottamalla sen hakemaan turvaa työhuoneesta... Maanvuokraaja on lisännyt voittojaan estämällä työläisensä kokoamasta välttämättömintäkään kulutusvarantoa.»⁶⁸⁾

Esim. ns. kotityö (ks. 13. luku, 8, d.) on osoittanut, mikä merkitys nykyaikana on sillä, että lisäarvon ja siis myös pääoman kasautumisvarannon muodostamista varten suorastaan ryöstetään työläisten välttämättömästä kulutusvarannosta. Enemmät tosiasiat esitän myöhemmin tässä osastossa.

Vaikkakin kaikissa teollisuudenhaaroissa sen osan pysyvää pääomaa, jonka työvälineet muodostavat, pitää riittää teollisuusyrityksen suuruudesta riippuvalla lukumäärällä työläisiä, ei kuitenkaan ole välttämätöntä, että se aine lisääntyy samassa suhteessa kuin käytetyn työn määrä. Olettakaamme, että 100 työläistä tekee 800 työtuntia, kun työpäivä on kahdeksantuntinen. Jos kapitalisti tahtoo lisätä tätä määrää puolella, hän voi ottaa työhön 50 uutta työläistä, mutta silloin hänen täytyy myös sijoittaa uutta pääomaa sekä palkkoihin että työvälineisiin. Mutta hän voi antaa myös sadan entisen työläisen tehdä 12 tuntia 8 asemesta, ja silloin riittävät entiset työvälineet, jotka nyt vain nopeammin kuluvat. Näin ollen työvoimaa enemmän jännittämällä synnytetty lisätyö voi suurentaa pääoman kasautumisen substanssia, ts. lisätuotetta ja lisäarvoa, ilman vastaavaa pysyvän pääoman osan suurenemista.

Raaka-aineteollisuudessa, kuten esim. vuorikaivoksissa, raaka-aineet eivät muodosta osaa sijoitetusta pääomasta. Työn

⁶⁷⁾ Mt., s. 19, 20.

⁶⁸⁾ Ch. H. Parry, »The Question of the Necessity of the existing Cornlaws considered». London 1816, p. 77, 69. Herrat maalordit puolestaan paitsi pitivät huolen siitä, etteivät joutuneet kärsimään jakobiinivastaisesta sodasta, jota he Englannin nimeä kävivät, myös hankkivat lisäksi suunnattoman suuret rikkautet. »Heidän korkonsa tulivat kaksin-, kolmin-, nelinkertaisiksi, ja poikkeustapauksessa jopa kuu-sinkertaisiksi 18 vuodessa.» (Mt., s. 100, 101.)

esine ei tällöin ole aikaisemman työn tuote, vaan luonnon ilmaiseksi lahjoittama. Niin on laita metallimalmin, kivennäisten, kivihiilen, kiven yms. Näissä tapauksissa pysyvänä pääomana ovat melkein yksinomaan ne työvälineet, jotka mainiosti kestävät suuremmankin työmäärän (esim. työläisten päivä- ja yövuorot). Mutta kaikkien muiden ehtojen pysyessä samoina tuotteen määrä ja arvo kasvaa suorassa suhteessa käytettyyn työhön. Samoin kuin tuotannon ensimmäisenä päivänä, tässä yhtyvät tuotteen alkuperäiset muodostajat, jotka siis ovat myös pääoman aineellisten alkeiden muodostajia: ihminen ja luonto. Työvoiman kimmoisuuden takia pääoman kasautumisen ala on laajentunut ilman pysyvän pääoman edelläkäypää suurenemista.

Maanviljelyksessä ei voida laajentaa kylvöalaa ilman lisä-sijoitusta siemeniin ja lannoitteihin. Mutta kun tämä sijoitus kerran on tehty, vaikuttaa maan pelkkä koneellinen muokkaaminenkin tavattomasti tuotteiden enenemiseen. Suurempi työmäärä, jonka entiset työläiset tekevät, lisää maan hedelmällisyyttä vaatimatta työvälineiden enentämistä. Tässä näkyy jälleen ihmisen suoranaisten vaikutus luontoon, mikä ilman uuden pääoman väliintuloakin on pääoman lisääntyneen kasautumisen suoranaista lähteenä.

Mitä vihdoin tulee varsinaiseen teollisuuteen, niin jokainen lisätyömäärä vaatii vastaavan lisämäärän raaka-aineita, mutta ei välttämättömästi enempää työvälineitä. Ja kun raaka-aineteollisuus sekä maanviljelys antavat jalostusteollisuudelle ja sen työvälineille raaka-aineet, saa jalostusteollisuus lukea hyväkseen myös sen tuotteiden lisämäärän, jonka nuo tuotannonhaarat ovat ilman pääoman lisäystä synnyttäneet.

Yleisenä tuloksena on se, että kun pääoma liittää itseensä rikkauten molemmat alkuperäiset muodostajat, työvoiman ja maan, niin se saa laajenemiskyvyn, jonka avulla se voi ulottaa kasautumisensa alkeet niiden rajojen yli, jotka sille näyttää asettaneen sen oma suuruus, ts. niiden jo tuotettujen tuotantovälineiden arvo ja määrä, jotka muodostavat pääoman.

Toinen tärkeä tekijä pääoman kasautumisessa on yhteiskunnallisen työn tuottavuusaste.

Työn tuotantovoiman kasvaessa lisääntyy myös tuotemäärä, jossa tietty arvo ja siis tietynsuuruinen lisäarvokin esiintyvät. Kun lisäarvon suhdeluku pysyy samana ja vieläpä sen aletessakin, jos aleneminen tapahtuu hitaammin kuin työn tuotantovoima kasvaa, lisätuotteen määrä lisääntyy. Kun lisätuotteen jakautuminen tuloksi ja lisäpääomaksi pysyy samana, kapitalistin kulutus voi siis lisääntyä kasautumisvarannon vähentymättä.

Kasautumisvarannon suhteellinen suuruus voi kasvaa jopa kulutusvarannon kustannuksellakin samalla kun kapitalisti kuitenkin voi tavaroiden hinnan halpenemisen johdosta hankkia käytettäväkseen yhtä paljon tai enemmänkin nautintovälineitä kuin ennen. Mutta niin kuin olemme nähneet, työn lisääntyvän tuotavuuden kanssa käsi kädessä käy työläisen hinnan halpeneminen, siis lisäarvon suhdeluvun suureneminen, vaikkapa todellinen työpalkka nousisikin. Se ei koskaan nouse samassa suhteessa kuin työn tuottavuus. Sama vaihtelevan pääoman arvo panee liikkeelle niin muodoin enemmän työvoimaa ja siis enemmän työtä. Sama pysyvän pääoman arvo esiintyy suuremmassa määrässä tuotantovälineitä, ts. työvälineitä, työaineita ja apuaineita, valmistaa siis enemmän sekä tuotteenmuodostajia että arvonmuodostajia eli työnimijöitä. Lisäpääoman arvon pysyessä samana, vieläpä vähentyessäkin, kiihtyy siis pääoman kasautuminen. Sekä se mittakaava, jossa pääoma uusiintuu, laajenee aineellisesti että lisäarvon tuotanto kasvaa nopeammin kuin lisäpääoman arvo.

Työn tuotantovoiman kehitys vaikuttaa myös alkuperäiseen pääomaan eli tuotantoprosessissa jo olevaan pääomaan. Osa toiminnassa olevasta pysyvästä pääomasta on kiinnitetty työvälineisiin, kuten koneisiin yms., jotka vasta pitkien aikojen kuluessa tulevat loppuun käytetyiksi ja siis uusintetuiksi eli uusilla samanlaisilla koneilla korvatuiksi. Mutta joka vuosi osa näistä työvälineistä kuolee pois, ts. saavuttaa tuottavan toimintansa lopullisen päämäärän. Tämä pääoman osa on siis joka vuosi ajoittaisen uudistamisensa vaiheessa eli sitä korvataan uusilla samanlaatuisilla esineillä. Jos työn tuotantovoima on näiden työvälineiden syntymäpaikassa lisääntynyt — tämä voima kehittyä lakkaamatta sitä mukaa kuin tiede ja tekniikka edistyvät — niin vanhojen sijaan tulee paremmin toimivia ja tuotannon määrään katsoen halvempihintaisia koneita, työkaluja, laitteita yms. Vanhan pääoman uusintaminen tapahtuu tuotavammassa muodossa riippumatta yhtämittaisista yksityiskohdista muutoksista jo käytännössä olevissa työvälineissä. Toinen osa pysyvää pääomaa, raaka-aineet ja apuaineet, uusitaan useamman kerran vuodessa, maanviljelyksen tuotteet enimmäkseen vuosittain. Jokainen parempien menettelytapojen käyttöönotto yms. vaikuttaa tässä siis melkein yhtäaikaa lisäpääomaan ja entiseen jo toiminnassa olevaan pääomaan. Jokainen edistysaskel kemiassa lisää moninkertaisesti hyödyllisten aineiden lukua sekä jo ennestään tunnettuja aineiden käyttötapoja laajentaen siten pääoman lisääntyessä sen sijoituspiiriä. Kemian edistys opettaa samalla heittämään tuotanto- ja kulutusprosessin

jätteet takaisin uusintamisprosessin piiriin ja tuottaa siis ilman mitään erikoista pääoman sijoitusta uutta pääoma-ainesta. Samoin kuin luonnonrikkauksia voidaan hyödyntää entistä suuremmassa määrin vain työvoimaa enemmän jännittämällä, samoin tiede ja tekniikka antavat toimivalle pääomalle laajeneiskyvyn, joka ei ole riippuvainen sen annetusta suuruudesta. Ne vaikuttavat samalla myös alkuperäisen pääoman uudistumisasteessa olevaan osaan. Uudessa muodossaan pääoma liittää ilmaiseksi itseensä vanhan olomuotonsa selän takana tapahtuneen yhteiskunnallisen edistyksen. Tosin tätä tuotantovoiman kehitystä seuraa samalla toimivien pääomien arvon osittainen halpeneminen. Mikäli kilpailu tekee tämän halpenemisen äkilliseksi ja tuntuvaaksi, sen seuraukset joutuvat pääasiallisesti työläisen kannettaviksi, jolta kapitalisti hakee vahingonkorvausta riistämällä häntä entistä kovemmin.

Työ siirtää tuotteeseen kuluttamiensa tuotantovälineiden arvon. Toisaalta taas tietyn työmäärän liikuttamien tuotantovälineiden arvo ja paljous kasvavat samassa suhteessa kuin työ tulee tuottavammaksi. Jos siis tietty työmäärä lisääkin tuotteisiinsa aina vain saman määrän uutta arvoa, niin työn tuottavuuden lisääntyessä kasvaa se vanha pääoma-arvo, joka tällöin siirtyy tuotteeseen.

Jos esim. englantilainen ja kiinalainen kehrääjä tekevät yhtä yhtä voimakkaasti samat tuntimäärät, niin he molemmat tuottavat viikossa yhtä suuret arvot. Huolimatta tästä yhtäläisyydestä on olemassa suunnaton ero mahtavalla automaatilla työskentelevän englantilaisen ja ainoastaan rukilla kehräävän kiinalaisen viikkotuotteen arvossa. Ajassa, jossa kiinalainen kehrää yhden naulan puuvillaa, englantilainen kehrää useampia satoja nauvoja. Satoja kertoja suurempi summa vanhaa arvoa paisuttaa englantilaisen tuotteen arvoa, tuotteen, jonka uudessa hyödyllisessä muodossa vanha arvo säilyy, joten se voi uudestaan toimia pääomana. »Vuonna 1782», kertoo meille Engels, »oli kolmen edellisen vuoden villasato (Englannissa) työläisten puutteessa jalostamatta ja se olisi edelleenkin jäänyt jalostamatta, ellei äsken keksittyjä koneita olisi saatu avuksi ja kehrätty sitä niillä.»⁵⁹⁾ Koneiden muotoon esineellistetty työ ei tietysti ole välittömästi aikaansaanut yhtään työläistä, mutta sen avulla pienempi määrä työläisiä saattoi suhteellisesti vähemmällä elävällä työllä kuluttaa tuottavasti villan ja panna siihen uutta arvoa sekä myös säilyttää langan ym. muodossa sen vanhan arvon. Se siis samalla kertaa antoi sekä keinot että kiihokkeen villan

⁵⁹⁾ F. Engels, »Lage der arbeitenden Klasse in England», p. 20.

laajentuvaan uusintamiseen. Elävän työn luontaisena ominaisuutena on säilyttää vanha arvo uutta luodessaan. Tuotantovälineiden tehokkuuden, laajuuden ja arvon kasvaessa, ts. työn tuotantovoiman kehitystä seuraavan kasautumisen edistyessä, työ säilyttää ja ikuistaa siis alati uudessa muodossa aina paisuvan pääoma-arvon.⁶⁰⁾ Tämä työn luonnonvoima ilmenee sen pääoman itsensäilytyskykyinä, johon työ on liitetty, aivan samoin kuin työn yhteiskunnalliset tuotantovoimat esiintyvät pääoman ominaisuuksina ja kapitalistin alituisesti harjoittama lisätyön anastaminen pääoman alati tapahtuvana arvonlisäntymisenä. Kaikki työn voimat esiintyvät pääoman voimina, samoin kuin tavaran kaikki arvonmuodot rahan muotoina.

⁶⁰⁾ Sen vaillinaisuuden takia, mikä klassisen koulukunnan toimittamassa työ- ja arvonlisäysprosessin erittelyssä oli, tämä koulukunta ei koskaan täysin ymmärtänyt mainittua tärkeää kohtaa pääoman uusintamisessa, kuten voi huomata esim. Ricardon teoksista. Niinpä hän sanoo mm.: Vaihdelkoon tuotantovoima miten hyvänsä, »miljoona ihmistä tuottaa tehtaissa aina saman arvon». Tämä on oikein, jos heidän työnsä laajentumispiiri ja voimaperäisyysaste ovat tietyt. Mutta siitä huolimatta Ricardo jättää eräissä johtopäätöksissään huomioonottamatta sen, että miljoona ihmistä — heidän työnsä tuotantovoiman ollessa erilainen — muuttaa tuotteiksi hyvin erilaiset määrät tuotantovälineitä, säilyttää tuotteessaan hyvin erilaisia vanhoja arvomääriä ja heidän valmistamansa tuotearvot ovat siis hyvin erilaiset. Sivumennen sanoen, Ricardo on tuossa esimerkissään turhaan yrittänyt selvittää J. B. Say'lle käyttöarvon (josta hän käyttää nimitystä wealth, aineellinen rikkaus) ja vaihtoarvon välistä eroa. Say vastaa: »Mitä tulee siihen vaikeuteen, josta Ricardo huomauttaa sanoessaan, että täydellisempiä menettelytapoja käyttäen miljoona henkilöä voi tuottaa kaksin-, kolmin- kertaisesti hyödykkeitä tuottamatta enemmän arvoa, niin tätä vaikeutta ei enää ole, jos käsitämme, niin kuin onkin tehtävä, tuotannon vaihdoksi, jossa annetaan työn, maan ja pääomien tuottavat palvelukset tuotteita vastaan. Näiden tuottavien palvelusten avulla me saamme kaikki tuotteet, mitä maailmassa on. Toisin sanoen: me olemme sitä rikkaampia, meidän tuottavilla palveluksillamme on sitä enemmän arvoa, mitä enemmän hyödyllisiä tavaroita saamme niillä vaihdossa, jota sanotaan tuotannoksi.» (J. B. Say, »Lettres à M. Malthus». Paris 1820, p. 168, 169.) »Vaikeus — se on olemassa hänelle, ei Ricardolle — joka Say'n olisi selvitettävä, on seuraava. Miksi käyttöarvojen arvo ei kasva, kun niiden määrä työn tuotantovoiman lisääntyessä kasvaa? Vastaus: vaikeus voitetaan, kun käyttöarvoa suvaitaan kutsua vaihtoarvoksi. Vaihto- arvo on olio, joka tavalla tai toisella on yhteydessä vaihtoon. Kun siis tuotantoa sanotaan työn ja tuotantovälineiden »vaihdamiseksi» tuotteeseen, niin onhan päivän selvää, että vaihtoarvoa saadaan sitä enemmän, kuin käyttöarvoa tuotanto valmistaa. Toisin sanoen: kuin enemmän käyttöarvoja, esim. sukkaa, työpäiviä sukkatehtailijalle tuottaa, sitä rikkaampi hän on sukista. Yhtäkkiä Say hoksaa kuitenkin että sukien »määrän lisääntyessä» niiden »hintaa» (jolla tietysti ei ole mitään tekemistä vaihtoarvon kanssa) alenee, »koska kilpailu pakottaa heidät (tuottajat) antamaan tuotteet siitä, minkä ne heille maksavat». Entä mistä sitten tulee liikevoitto, jos kapitalisti myy tavarat siitä hinnasta, minkä ne ovat hänelle maksaneet? Mutta vähät siitä. Say selittää, että tuottavuuden lisääntymisen johdosta jokainen nyt saa samalla vastikkeella kaksi sukkaparia entisen yhden sijaan jne. Tulos, johon hän tulee, on juuri se Ricardon väite, minkä hän aikoi kumota. Tämän valtavan päänvaivan nähtyään hän kääntyy riemuitten Malthusta vastaan sanoen: »Sellainen on, hyvä herra, tämä hyvin perusteltu teoria, jota ilman on mahdoton, sanon minä, ratkaista kansantaloustieteen suurimpia vaikeuksia ja etenkin sitä, kuinka kansakunta voi olla rikkaampi sitten kun sen tuotteiden arvo on vähentynyt, vaikka rikkaus onkin arvoa.» (Mt., s. 170.) Eräs englantilainen taloustieteilijä huomauttaa moisista mestarillisista kohdista Say'n »Kirjeissä» [»Lettres»]: »Nämä teeskennellyn mahtipontiset lörrötykset (those affected ways of talking) muodostavat sen kokonaisuuden, jota herra Say haluaa nimittää teoriakseen (doctrine) ja jonka opettamisen Hertfordissa hän laskee Malthus'in sydämelle niin kuin jo useammissa paikoin Eurooppaa tehdään.» Say sanoo: »Jos jokin näissä väitteissä näyttää teistä ristiriitaiselta, niin katsokaa niitä asioita, joiden ilmaisuna ne ovat, ja rohkenepä uskoa, että ne tulevat näyttämään teistä hyvin yksinkertaisilta ja järkevil- tä. Epäilemättä se, mikä juontuu tuosta prosessista, näyttää meistä kaikelta muulta, mutta ei aidolta eikä tärkeältä.» (»An Inquiry into those Principles respecting the Nature of Demand etc.», p. 110.)

Pääoman kasvaessa kasvaa ero käytetyn ja kulutetun pääoman välillä. Toisin sanoen lisääntyvät arvo- ja ainemäärältään ne työvälaineet — rakennukset, koneet, lokaviemärit, työjuhdat ja kaikenlaatuiset laitteet — jotka lyhempien tai pitempien kausien kestäessä, yhäti uudistetuissa tuotantoprosesseissa toimivat koko laajuudessaan tai myötävaikuttavat tiettyjen tarkoituserien saavuttamiseen kuluun vain verkalleen, joten ne menettävät arvonsa vain murto-osina, ja siis vain murto-osina siirtävät sen tuotteeseen. Sikäli kuin nämä työvälaineet toimivat arvonmuodostajina lisäämättä tuotteeseen arvoa, ts. sikäli kuin ne käytetään kokonaisuudessaan, mutta kulutetaan vain osittain, ne tuottavat, kuten aikaisemmin on mainittu, samanlaisia ilmaisia palveluksia kuin luonnonvoimat: vesi, höyry, sähkö jne. Kun elävä työ tarttuu tähän entisen työn ilmaiseen palvelukseen ja elävöittää sen, se kasautuu kasautumisen laajenevassa mittakaavassa.

Koska entinen työ pukeutuu aina pääoman muotoon, ts. *A:n*, *B:n*, *C:n* jne. työn passiivat työtätekemättömän *X:n* aktiivaksi, niin porvarit ja taloustieteilijät julistavat täysin äänin entisen työn ansioita, joista skotlantilaisen neron MacCullochin mielestä on maksettava erikoinen palkkakin (korke, liikevoitto jne.)⁶¹) Näin ollen tuotantovälineiden muodossa elävään työprosessiin osallistuvan entisen työn merkityksen jatkuvaa kasvua ei katsota itse työläisen ansioksi, jonka entistä ja maksamatta jätettyä työtä tuotantovälaineet ovat, vaan se katsotaan tämän työn työläisestä vierautuneen olennoituman, työn pääomaolennoituman ansioksi. Kapitalistisen tuotannon käytännölliset asiamiehet sekä heidän aatteelliset suunsoittajansa eivät kykene ajattelemaan tuotantovälineitä erillään siitä vastakohtaisesta yhteiskunnallisesta luonnenaamiosta, joka niillä nykyaikana on, aivan samoin kuin orjanomistaja ei kykene kuvittelemaan työläistä sellaisenaan erillään orjan tehtävästä.

Kun työvoiman riistoaste on tietty, lisäarvon suuruuden määrää yhtäaikaan riistettyjen työläisten paljous, joka taas on, joskin vaihtelevissa suhteissa, riippuvainen pääoman suuruudesta. Kuten enemmän siis jatkuva kasautuminen suurentaa pääomaa, sitä enemmän kasvaa myös se arvosumma, joka jakautuu kulutus- ja kasautumisvarannoksi. Kapitalisti voi siis elää ylellisesti ja samalla enemmän »kieltäytyä». Ja lopuksi kaikki tuotannon pontimet toimivat sitä tarmokkaammin, mitä enemmän laajenee tuotannon asteikko rinnan sijoitetun pääoman suuruuden kanssa.

⁶¹) MacCulloch otti patentin »wages of past labour» [»entisen työn palkalle»] kauan ennen kuin Senior otti sen »wages of abstinence» [»pidättymisen palkalle»].

5. NIIN SANOTTU TYÖVARANTO

Tutkimuksestamme on käynyt ilmi, ettei pääoma ole mikään kiinteä suure, vaan yhteiskunnallisen rikkauden joustava osa, joka vaihtelee alituisesti ja muuttuu sen mukaan kuin lisäarvo jakautuu tuloksi ja lisäpääomaksi. Näimme edelleen, että jopa silloinkin, kun toimivan pääoman suuruus on tietty, siihen liitetty työvoima, tiede ja maa (jolla taloudellisessa mielessä tarkoitetaan kaikkia luonnossa välittömästi ilman ihmisen vaikutusta olevia työn esineitä) ovat sen kimmoisia voimia, jotka määrättyjen rajojen sisällä suovat sille sen omasta suuruudesta riippumattoman toimintamahdollisuuden. Tällöin olemme jättäneet huomioon ottamatta kaikki ne kiertokulkuprosessin edellytykset, jotka aiheuttavat hyvin erilaisia vaikutusasteita samassa pääomassa. Käsiteltävänämme on siis ollut, kun olemme edellyttäneet rajat kapitalistiselle tuotannolle, yhteiskunnallisen tuotantoprosessin puhtaasti luontoperäinen muoto, kokonaan riippumatta kaikesta järkipäisemmästä yhdistelystä, joka voidaan välittömästi ja suunnitelmanmukaisesti saada aikaan olemassaolevilla tuotantovälineillä ja työvoimilla. Klassinen kansantaloustiede on jo ikivanhoista ajoista alkaen käsittänyt mielellään yhteiskunnallisen pääoman kiinteäksi suureeksi, jonka vaikutusaste on kiinteä. Mutta tämän ennakkoluulon juurrutti opinkappaleeksi vasta poroporvarien kantaisä Jeremias Bentham, tuo 1800-luvun tavallisen porvarijärjen typerän pikkumainen, löyhäsuinen oraakkeli.⁶²⁾ Bentham on filosofien joukossa sama kuin Martin Tupper runoilijain. Kummankin valmistaminen oli mahdollista vain Englannissa.⁶³⁾ Hänen opinkappaleensa kannalta tulevat aivan käsittämättömiksi tuotantoproses-

⁶²⁾ Vrt. mm. *J. Bentham*, »Théorie des Peines et des Récompenses», trad. Et. Dumont 3ème éd. Paris 1826, t. II, 1. IV, ch. 2.

⁶³⁾ Jeremias Bentham on puhtaasti englantilainen ilmiö. Vaikkapa ottaisi lukuun meikäläisen filosofin Christian Wolfinkin, niin kotitekoisen tyhjänpiekseminen ei ole milloinkaan eikä missään maassa rehennellyt yhtä itsetyytyväisenä. Hyödyn periaate ei ollut Benthamin keksimä. Hän vain toisteli hengettömästi sitä, mitä Helvetius ja muut 1700-luvun ranskalaiset olivat henkevästi esittäneet. Jos tahdomme tietää, mikä on esim. koiralle hyödyllistä, niin meidän täytyy tutkia koiran luontoa. Itse tätä luontoa ei voida johtaa »hyödyllisyyden periaatteesta». Jos tahdomme sovittaa saman ihmisiin, jos tahdomme arvostella hyödyn periaatteen nojalla kaikkia ihmisen tekoja, liikkeitä, suhteita yms., niin meidän on ensiksi tiedettävä, minkälainen on ihmisluonto yleensä ja miten se modifioituu kullakin historiallisella ajakaudella. Bentham ei siekaile joutavia. Mitä naiivimman kuivasti hän edellyttää, että uudenaikainen poroporvari, etenkin englantilainen poroporvari, on normaali-ihminen. Kaikki se mikä tälle normaali-ukkelille ja hänen maailmalleen on hyödyksi, on itsessään hyödyllistä. Tämän mitan mukaan hän arvostelee sitten menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Esim. kristinusko on »hyödyllinen», koska se uskonnollisesti kieltää ne pahat työt, joista rikoslaki juridisesti rankaisee. Taidearvostelu on »vahingollinen», koska se häiritsee kunniallisia ihmisiä nauttimasta Martin Tupperin teoksista jne. Tuo oiva mies, jonka tunnuslauseena oli »nulla dies sine linea»,¹⁶⁶ on täyttänyt mokomalla roskalla kokonaiset vuoret kirjoja. Jos minulla olisi ystäväni H. Heinen rohkeus, sanoisin herra Jeremiasta porvarillisen tyhmyyden neroksi.

sin tavallisimmatkin ilmiöt, kuten esim. sen äkilliset laajenemiset ja supistumiset ja vieläpä pääoman kasautuminenkin.⁶⁴⁾ Tuota opinkappaletta käyttivät sekä Bentham itse että Malthus, James Mill, MacCulloch ym. apologeettisiin tarkoituksiin, etenkin esittääkseen osan pääomasta, nimittäin vaihtelevan eli työvoimaksi muutettavan pääoman kiinteäksi suureeksi. Siitä, mikä vaihtelevassa pääomassa on aineellista, ts. siitä elinhyödykkeiden määrästä, jona vaihteleva pääoma työläisille on, eli ns. työvarannosta, päätettiin liikkeelle juttu, että se muka on luonnon siteitten kietoma, sivuuttumaton erikoisosa yhteiskunnallisesta varallisuudesta. Tarvitaan tietty määrä elävää työtä saamaan liikkeeseen se yhteiskunnallisen varallisuuden osa, jonka on toimittava pysyvänä pääomana eli aineellisesti ilmaistuna tuotantovälineenä. Tämä elävä työ on teknologisesti määrätty. Mutta ei ole määrätty sitä työläisten lukua, mikä tarvitaan tämän työmäärän liikkeelle panemiseen, sillä se vaihtelee yksilöllisen työvoiman riistoasteen mukaan, eikä myöskään tämän työvoiman hintaa, vaan on määrätty ainoastaan tuon hinnan aliraja, joka kaiken lisäksi on vielä hyvin vaihteleva. Mainittu opinkappale perustuu seuraaviin seikkoihin. Toisaalta työläisellä ei ole sananvaltaa yhteiskunnallista varallisuutta jaettaessa työtätekemättömän henkilön nautintoaineisiin ja tuotantovälineisiin. Toisaalta työläinen voi vain suotuisissa poikkeustapauksissa suurentaa ns. »työvarantoa» pohatan »tulon» kustannuksella.⁶⁵⁾

Sen mihin mauttomaan tautologiaan joudutaan, kun työvarannon kapitalistiset rajat koetetaan esittää sen luonnollisina yhteiskunnallisina rajoina, osoittaa mm. professori Fawcettin kirjoitus.

»Maan liikkuva pääoma»,⁶⁶⁾ hän sanoo, »on maan työvaranto. Laskeak-

⁶⁴⁾ »Kansantaloustieteilijät ovat liian taipuiset käsittelemään tiettyä pääomaa ja tiettyä työläisjoukkoa samanvoimaisina ja yhtä voimakkaasti vaikuttavina tuotantovälineinä... Ne jotka väittävät, että tavarat ovat tuotannon ainoita toimivia tekijöitä, todistavat, ettei tuotantoa yleensä voida laajentaa, sillä sellaista laajentamista varten olisi jo enemmän pitänyt lisätä elinhyödykkeitä, raaka-aineita ja työkaluja, mikä todellisuudessa merkitsee sitä, ettei tuotannon lisääntyminen voi tapahtua ilman sen edelläkäynnystä lisääntymistä tai toisin sanoen, että kaikki lisääntyminen on mahdoton.» (S. Bailey, »Money and its Vicissitudes», p. 58 ja 70.) Bailey arvostelee dogmia pääasiassa kiertokulkuprosessin kannalta.

⁶⁵⁾ J. St. Mill sanoo teoksessaan »Principles of Political Economy» [b. II, ch. 1, § 3]: »Työn tuote jaetaan nykyisin miltei käännetyssä suhteessa työhön: suurin osa niille, jotka eivät tee koskaan työtä, lähinnä suurin niille, joiden työ on melkein vain nimellinen; ja niin palkka käpristyy yhä aleten kokoon sikäli kuin työ tulee kovemmaksi ja epämiellyttävämmäksi, kunnes väsyttävien ja uuvuttavien ruumillinen työ ei takaa varmasti tekijälleen edes välttämättömiä elinhyödykkeitä.» Väärinkäsitysten välttämiseksi huomautan, että joskin J. St. Millin ym. kaltaisia miehiä on moitittava heidän vanhojen taloudellisten opinkappaleidensa ja uudenaikaisten pyrkimystensä ristiriitaisuudesta, olisi kokonaan väärin heittää heidät samaan läjään vulgaarin taloustieteen puolustelijain kanssa.

⁶⁶⁾ Huomautan tässä lukijalle, että olen itse ensimmäisenä käyttänyt käsitteitä vaihteleva ja pysyvä pääoma. Adam Smithin jälkeinen kansantaloustiede sekoittaa niiden sisältämät asiat kiertokulkuprosessista johtuviin kiinteän ja liikkuvan pääoman muodoneroavuuksiin. Tästä lähemmin toisen kirjan toisessa osastossa.

semme siis sen keskimääräisen rahapalkan, minkä itsekukin työläinen saa, meidän on vain jaettava tämä pääoma työväestön lukumäärällä.»⁶⁷⁾

Me siis ensin laskeimme todella maksetut yksilölliset työpalkat yhteen, sitten väitämme, että tämä arvosumma on jumalan ja luonnon säätämä »työvaranto». Lopuksi me jaamme niin saadun summan työläisten pääluvulla saadaksemme jälleen selville, kuinka paljon kutakin yksityistä työläistä kohden siitä voi tulla. Todellakin tavattoman nerokas menetelmä. Se ei estä herra Fawcettia julistamasta samassa hengenvedossa:

»Englannissa joka vuosi kasattu kokonaispääoma jaetaan kahteen osaan. Toinen käytetään Englannissa oman teollisuutemme ylläpitämiseen. Toinen viedään muihin maihin... Omassa teollisuudessamme käytetty pääoma ei ole suurikaan osa vuosittain tässä maassa kasatusta rikkaudesta.»⁶⁸⁾

Suuri osa vuosittain kasvavasta lisätuotteesta, joka englantilaiselta työläiseltä ryöstetään ilman korvausta, kapitalisoidaan siis vieraisiin maihin, ei Englantiin. Mutta maasta viedyn lisäpääoman mukanaan viedään maasta myös osa jumalan ja Benthamin keksimää »työvarantoa».⁶⁹⁾

⁶⁷⁾ H. Fawcett, Prof. of Polit. Econ. at Cambridge. »The Economic Position of the British Labourer». London 1865, p. 120.

⁶⁸⁾ Mt., s. 122, 123.

⁶⁹⁾ Voisi sanoa, että Englannista viedään joka vuosi muuanne paitsi pääomaa myös työläisiä siirtolaisuuden muodossa. Tekstissä ei kuitenkaan ole mitään puhetta näiden siirtolaisten omaisuudesta, jotka suureksi osaksi eivät ole työläisiä. Suuri määrä niistä on maanvuokraajien poikia. Englannin lisäpääoma, joka viedään vuosittain ulkomaille korkoa kasvamaan, on verrattomasti suurempi osa vuotuisesta pääoman kasautumisesta kuin vuosittain maastamuuttaneiden määrä vuotuisesta väestönlisäyksestä.

Kapitalistisen kasautumisen yleinen laki

1. KASAUTUMISEN MUKANA LISÄÄNTYVÄ TYÖVOIMAN KYSYNTÄ PÄÄOMAN KOKOONPANON PYSYESSÄ ENTISELLÄÄN

Tässä luvussa käsittelemme sitä vaikutusta, mikä pääoman lisääntymisellä on työväenluokan kohtaloon. Tärkein tekijä tässä tutkimuksessa on pääoman kokoonpano ja ne muutokset, mitkä siinä tapahtuvat kasautumisprosessin aikana.

Pääoman kokoonpanosta voidaan puhua kahdessa merkityksessä. Arvon kannalta katsoen sen määrää se suhde, missä se jakautuu pysyvään pääomaan eli tuotantovälineiden arvoon ja vaihtelevaan pääomaan eli työvoiman arvoon, ts. työpalkkojen yhteissummaan. Tuotantoprosessissa esiintyvän aineen kannalta jokainen pääoma jakautuu tuotantovälineisiin ja elävään työvoimaan; tässä mielessä pääoman kokoonpanon määrää käytettyjen tuotantovälineiden paljouden ja niiden käyttämiseen vaadittavan työn paljouden suhde. Edellistä sanon pääoman arvokokoonpanoksi, jälkimmäistä sen tekniseksi kokoonpanoksi. Kummatkin ovat läheisessä vuorovaikutuksessa keskenään. Ilmaistakseni tätä vuorovaikutusta nimitän pääoman arvokokoonpanoa — sikäli kuin sen määrää sen tekninen kokoonpano ja sikäli kuin se kuvastaa teknisen kokoonpanon muutoksia — pääoman elimelliseksi kokoonpanoksi. Niissä tapauksissa, kun puhutaan yksinkertaisesti vain pääoman kokoonpanosta, tarkoitetaan aina sen elimellistä kokoonpanoa.

Johonkin tiettyyn tuotannonhaaraan sijoitettujen lukuisien yksityispääomien kokoonpano on enemmän tai vähemmän erilainen. Niiden erikoiskokoonpanojen keskimäärä on tämän tuotannonhaaran kokonaispääoman kokoonpano. Kaikkien tuotannonhaarojen keskikokoonpanojen yhteiskeskimäärä on vihdoin maan yhteiskunnallisen pääoman kokoonpano, ja viime kädessä vain siitä on seuraavassa kysymys.

Pääoman lisääntyminen sisältää sen vaihtelevan eli työvoimaksi muutetun osan lisääntymisen. Lisäpääomaksi muutetun

lisäarvon osan täytyy aina muuttua takaisin vaihtelevaksi pääomaksi eli lisä-työvarannoksi. Jos oletamme, että muiden muuttumattomien edellytysten mukana myös pääoman kokoonpano pysyy muuttumattomana, ts. että tietty tuotantovälineiden määrä eli pysyvä pääoma vaatii edelleenkin saman määrän työvoimaa joutuakseen liikkeelle, niin työn kysyntä ja työläisten ylläpitörahoisto lisääntyvät ilmeisesti samassa suhteessa kuin pääoma, ja sitä nopeammin, kuin nopeammin pääoma lisääntyy. Kun pääoma tuottaa joka vuosi lisäarvon, josta osa liitetään vuosittain alkuperäiseen pääomaan, kun itse tämä lisä kasvaa vuosittain samassa määrin kuin jo toimiva pääoma laajenee ja kun vihdoin rikastumishimon erityisen yltyminen takia — esim. uusien markkinoiden ja uusien yhteiskunnallisten tarpeiden aiheuttamien uusien pääomasijoitusmahdollisuuksien ym. avautuessa — pääoman kasautumisen mittakaavaa voidaan yhtäkkiä laajentaa siten, että vain lisäarvon eli lisätuotteen jakautuminen pääomaksi ja tuloksi muuttuu, niin pääoman kasautumistarpeet voivat lisääntyä enemmän kuin työvoima eli työläisten lukumäärä, työläisten kysyntä voi voittaa niiden tarjonnan ja sen johdosta työpalkat voivat kohota. Näin täytyykin lopulta käydä edellä mainittujen edellytysten pysyessä muuttumattomina. Kun joka vuosi pidetään työssä enemmän työläisiä kuin edellisenä vuotena, niin ennemmin tai myöhemmin joudutaan kohtaan, jossa kasautumisen tarpeet alkavat kasvaa työn tavallista tarjontaa suuremmiksi ja jolloin siis tapahtuu palkkojen lisääntyminen. Englannissa kuului tästä valituksia kautta koko 1400-luvun ja 1700-luvun alkupuoliskon. Ne enemmän tai vähemmän suotuisat olot, joissa palkkatyöläiset elävät ja lisääntyvät, eivät kuitenkaan millään tavoin muuta kapitalistisen tuotannon perusluonnetta. Samoin kuin yksinkertainen uusintaminen uusintaa jatkuvasti pääomasuhteen — kapitalisteja toiselta puolen, palkkatyöläisiä toiselta — samoin myös uusintaminen laajennetussa mittakaavassa eli kasautuminen uusintaa pääomasuhteen laajennetussa mittakaavassa; enemmän kapitalisteja tai suurempia kapitalisteja toiseen kohtioon, enemmän palkkatyöläisiä toiseen. Työvoiman uusintaminen on todellisuudessa vain momentti itse pääoman uusintamisessa, sillä työvoiman täytyy alati liittyä pääomaan sen arvon lisäämisvälineenä, joka ei voi siitä irtaantua ja jonka kuuluvaisuuden pääomaan peittää vain niiden yksityisten kapitalistien vaihtuminen, joille työvoima myydään. Pääoman kasautuminen on siis proletariaatin lisääntymistä.⁷⁰⁾

⁷⁰⁾ *Karl Marx*. »Palkkatyö ja pääoma». »Kun joukkojen riistotaso on sama, niin maa on sitä rikkaampi, kuin enemmän sillä on proletaareja.» (*Colins*, »L'Économie Politique, Source des Révolutions et des Utopies prétendues Socialistes». Paris 1857, t. III, p. 331.) »Proletaarilla» taloudellisessa merkityksessä on käsitettävä vain palk-

Klassinen kansantaloustiede käsitti tämän lauseen niin hyvin, että Adam Smith, Ricardo ym. olivat, kuten on jo mainittu, väärin kylläkin sitä mieltä, että kasautuminen merkitsee sitä, että tuottavat työläiset kuluttavat lisätuotteen koko kapitalisoidun osan tai että se muuttuu lisäpalkkatyöläisiksi. Jo 1696 John Bellers sanoi:

»Jos jollakin olisi 100 000 acraa ja yhtä monta punttaa rahaa sekä yhtä paljon karjaa eikä yhtään työläistä, niin mikä muu olisi tämä rikas mies ellei työläinen? Koska työläiset rikastuttavat ihmisiä, niin kuta enemmän on työläisiä, sitä enemmän on rikkaita... Köyhän työ on rikkaan kultakaivos.»⁷¹⁾

Aivan samoin kuin Bernard de Mandeville sanoi 1700-luvun alussa:

»Siellä, missä omaisuus on riittävästi turvattu, olisi helpompi elää rahatta kuin köyhittä, sillä kuka sitten tekisi työn? ... Työläiset on suojeltava nälkään näntymästä, mutta on tehtävä niin, että he eivät saa mitään, mikä on säästämisen arvoista. Jos joku alimmasta kansanluokasta kohoaa jolloinkin tavattoman ahkeruutensa ja nälkävyönsä kiristämisen ansiosta korkeampaan asemaan kuin missä hän on kasvanut, niin kenenkään ei pidä häntä siitä estää: onhan kieltämätöntä, että kukin yhteiskunnan yksityinen jäsen, jokainen yksityisperhe menettelee viisaimmin jos elää säästäväisesti, mutta kaikkien rikkaiden kansakuntien etujen mukaista on, ettei suurin osa köyhistä olisi koskaan toimeettomana ja että he siitä huolimatta kuluttaisivat aina kaiken sen, minkä saavat... Niillä, jotka saavat elatuksensa jokapäiväisestä työstään, ei ole mitään mikä kannustaisi heitä palvelemaan, paitsi tarpeensa, joiden lieventäminen on viisasta, mutta joiden parantaminen olisi hullutusta. Ainoa mikä voi saada työtätekevän miehen ahkeraksi, on kohtuullinen työpalkka. Josse on liian pieni, niin se tekee työläisestä aina hänen luonteensa laadun mukaan joko arkamaisen tai epätoivoisen, jos se on liian suuri, julkean ja laiskan... Edellä sanotusta johtuu, että vapaalla kansakunnalla, missä orjuutta ei sallita, varmimpana rikkautena on suuri joukko työteliäitä köyhiä. Paitsi sitä, että he muodostavat tyhjentyttömän lähteen laivastoa ja armeijaa varten tarvittavaa väkeä, ilman heitä ei olisi mitään nautintoa eikä minkään maan tuotteiden arvoa voitaisi lisätä. Jotta yhteiskunta (jonka tietysti muodostavat ei-työläiset) olisi onnellinen ja kansa tukalissakin olosuhteissa tyytyväinen, on tarpeen, että kansan suuri enemmistö pysyy sekä tietämättömänä että köyhänä. Tieto laajentaa ja moninkertaistaa meidän toivomuksemme, ja mitä vähemmän ihminen toivoo, sitä helpompi on tyydyttää hänen tarpeensa.»⁷²⁾

kätyöläistä, joka tuottaa »pääomaa» ja lisää sen arvoa ja joka heitetään maantielle, niin pian kuin »herra pääoma», joksi Pecqueur tätä persoona nimittää, ei enää tarvitse sitä arvonsa lisäämiseen. »Aarniometsän sairaaloinen proletaari» on Roscherin herttainen kuvitelma. Aarniometsäiläinen on aarniometsän omistaja ja käsittelee aarniometsää aivan yhtä siekailemattomasti kuin orangutang, omiana omaisuutenaan. Hän ei siis ole proletaari. Hän olisi sitä vain siinä tapauksessa, että aarniometsä riistäisi häntä, eikä hän aarniometsää. Mitä hänen terveydentilaansa tulee, niin se kai kestää vertailun uudenaikaisen proletaarin terveyden kanssa, vieläpä kuppa- ja risautuksen »kunnianarvoisuudenkin» kanssa. Mutta herra Wilhelm Roscher kai tarkoitaneekin aarniometsällä synnyinseutuansa, Lüneburgin nummea.

⁷¹⁾ John Bellers, »Proposals for raising a College of Industry». London 1696, p. 2.
⁷²⁾ B. de Mandeville. (»The Fable of the Bees», 5th ed. London 1728, viitteet, s. 212, 213, 328.) »Kohtuullinen elämä ja alituinen työ osoittavat köyhille tien aineelliseen onneen» (jolla hän tarkoittaa mahdollisimman pitkää työpäivää ja mahdollisimman vähän elinhyödykeitä) »ja valtiolle» (ts. maanomistajille, kapitalisteille ja heidän valtiollisille arvohenkilöilleen ja asiamiehilleen) »rikkauteen.» (»An Essay on Trade and Commerce». London 1770, p. 54.)

Mandeville, tuo rehellinen ja selväjärkinen mies, ei vielä käsitä, että itse kasautumisprosessin koneisto yhdessä pääoman lisäämisen kanssa enentää »työteliäiden köyhien» lukumäärää, ts. palkkatyöläisiä, jotka muuttavat työvoimansa lisääntyvän pääoman kasvavaksi arvonlisäysvoimaksi ja joiden täytyy juuri sen kautta ikuistaa riippuvaisuutensa omasta, kapitalistissa henkilöityneestä tuotteestaan. Tästä riippuvaisuussuhteesta huomauttaa sir F. M. Eden teoksessaan »Köyhien tila eli Englannin työväenluokan historia»:

»Meidän maaperämme vaatii työtä tarpeiden tyydyttämiseksi. Ja sen tähden ainakin osan yhteiskunnasta täytyy tehdä väsymättä työtä... Muutamilla, jotka eivät tee työtä, on kuitenkin käytettävänään ahkeruuden tuotteet. Mutta tästä nuo omistajat saavat kiittää vain sivistystä ja järjestystä; he ovat ainoastaan porvarillisten laitosten luomuksia.⁷³⁾ Sillä he ovat myöntäneet, että työn hedelmiä voi ottaa omakseen muutenkin kuin työn kautta. Henkilöt, joilla on riippumatonta omaisuutta, saavat kiittää siitä melkein yksistään muiden työtä, eikä omaa kykyään, joka ei ole ensinkään suurempi kuin muiden; ei maan ja rahan omistaminen, vaan käskyvalta työhön (the command of labour) erottaa rikkaat köyhistä... Köyhille myönnettävään, ei kurjaa tai orjuutettua asemaa, vaan mukava ja vapaamielinen riippuvaisuussuhde (a state of easy and liberal dependence), ja taas omistaville riittävä vaikutus ja arvovalta niihin, jotka tekevät heidän hyväkseen työtä... Sellainen riippuvaisuussuhde, kuten jokainen ihmisluonteen tuntija tietää, on välttämätön työläisten oman mukavuuden takia.»⁷⁴⁾

Sivumennen sanoen sir F. M. Eden on ainoa Adam Smithin oppilas, joka 1700-luvulla on saanut aikaan jotain huomattavaa.⁷⁵⁾

⁷³⁾ Edenin olisi pitänyt kysyä, kenen luomuksia sitten ovat »porvarilliset laitokset». Lainopillisen harhakäsityksen mukaisesti hän ei pidä lakia aineellisten tuotantosuhteiden tuotteena, vaan päinvastoin tuotantosuhteita lain tuotteina. Linguet pani Montesquieun hairahduttavan »Esprit des loix» (»Lakien henki») -teoksen pataluhaksi yhdellä ainoalla lauseella: »L'esprit des loix, c'est la propriété.» (»Lakien henki on yksityisomistus».)¹¹⁷

⁷⁴⁾ Eden, mt., 1. nidos, 1. kirja, 1. luku, s. 1, 2 ja alkulause, s. XX.
⁷⁵⁾ Siltä varalta, että lukija sattuisi muistamaan Malthus'ta, jonka »Essay of Population» julkaistiin 1798, huomautan, ettei tuo teos ensimmäisessä muodossaan ole muuta kuin koulupoikamaisen pintapuolinen ja pappismaisen suurisanainen jäljittely Defoe'n, sir James Steuartin, Townsandin, Franklinin, Wallacen ym. teoksista eikä sisällä yhtään ainoata tekijän itsensä ajattelemaa lausetta. Kirjaseen herättämä suuri huomio johtui yksistään puoluesyistä. Brittiläisessä kuningaskunnassa oli intohimoisia Ranskan vallankumouksen puoltajia; »väestö-periaatetta», joka 1700-luvulla oli hitaasti kehittynyt ja jota sitten suuressa yhteiskunnallisessa käännekehässä julistettiin rummuin ja torvin pettämättömänä vastamyökkynä Condorcet'n ym. opelle, Englannin harvoinvalta tervehti riemuiten kaikkien inhimilliseen kehitykseen tähtäävien halujen suurena tukahduttajana. Hämmästyneenä menestyksestään Malthus ryhtyi silloin pakkaamaan vanhaan kaavaan pintapuolisesti kokoonhaalimaansa aineistoa ja liittämään siihen uutta, jota hän kuitenkin ei ollut itse keksinyt, vaan oli yksinkertaisesti ottanut muilta. Ohimennen, eräs huomautus. Vaikka Malthus oli Englannin korkean kirkon pappi, hän oli tehnyt naimattomuuslupauksen munkkien tapaan. Se on nimittäin yhtenä fellowship'in [jäsenyyden] ehtona Cambridgen protestanttisessa yliopistossa. »Emme salli, että kollegion jäsenet ovat naimisissa, ja jos joku myöhemmin menee naimisiin, lakatkoon olemasta kollegion jäsen.» (»Reports of Cambridge University Commission», p. 172.) Tässä subteessa Malthus eroaa edukeen muista protestanttisista papeista, jotka ovat puhdistaneet päältään katolisen kirkon määräyksen pappien naimattomuudesta ja omaksuneet sanat: »olkaat hedelmälliset ja lisääntykää!» siinä määrin erikoiseksi raamatulliseksi tehtäväkseen, että he lisäävät kaikkialla ihan säädetytön paljon väestöä, samalla kun he saarnaavat työläisille »väestöperiaatetta». Ku-

Tähän saakka edellyttämienne työläisille otollisten kasautumisen ehtojen vallitessa työläisten riippuvaisuus pääomasta saa siedettävät eli niin kuin Eden sanoo, »mukavat ja vapaamieliset» muodot. Sen sijaan, että tämä suhde tulisi kiinteämmäksi sitä mukaa kuin pääoma lisääntyy, se tulee vain laajemmaksi, ts. pääoman riistämisen- ja valtiuspäämiiri laajenee vain alansa ja

vaavaa on, että protestanttien jumaluusopin tai paremminkin kirkon herrat ovat tehneet ja edelleenkin tekevät yksinoikeudekseen tämän kutkuttavan kohdan, tämän taloudellisen valeverhoon puetun syntyinlankeemuksen, Aatamin omanan, »urgent appetite» [»pakottavan halun»], »the checks which tend to blunt the shafts of Cupid» [»vesteet, jotka pyrkivät tylsyttämään Cupidon nuolet»], niin kuin pappi Townsend leikkisästi sanoo. Lukuunottamatta venetsialaista Ortes-nimistä munkkia, joka oli omaperäinen ja henkevä kirjailija, ovat useimmat »väestöperiaatteen» opettajat protestanttisia pappeja. Sellainen on Bruckner, »Théorie du Système animal». Leyden 1767, jossa koko uudenaikainen väestöteoria on tyhjentävästi esitetty ja johon antoi ideat Quesnay'n ja hänen oppilaansa Mirabeau vanhemman kiistä samasta asiasta; sitten pappi Wallace, pappi Townsend, pappi Malthus ja hänen oppilaansa, ylipappi Th. Chalmers puhumattakaan pienemmistä in this line [saman suunnan] papillisista kirjoittelijoista. Alkuun kansantaloustiedettä harrastivat filosofit, kuten Hobbes, Locke, Hume, liike- ja valtiomiehet, kuten Thomas More, Temple, Sully, de Witt, North, Law, Vanderlint, Cantillon, Franklin ja nimenomaan teoreettisesti sekä mitä suurimmalla menestyksellä lääkärit, kuten Petty, Barbon, Mandeville, Quesnay. Vielä 1700-luvun puolivälissä pastori Tucker, aikanaan huomattava taloustieteilijä, pyytää anteeksi, että hän käsittelee mammonaa. Myöhemmin ja varsinkin »väestöperiaatteen» ilmaannuttua oli protestanttisten pappien hetki lyönyt. Ikään kuin aavistaen näiden puoskarien tulon Petty, joka pitää väestöä rikkauten perustana ja on — samoin kuin Adam Smith — pappien jyrkkä vastustaja, sanoo: »Uskonto kukoistaa parhaiten siellä, missä papit kuolettavat lihaansa eniten, samoin kuin oikeus siellä, missä asianajat kuolevat nälkään.» Sen vuoksi protestanttisia pappeja, kun kerran nämä eivät tahtoneet seurata apostoli Paavalin esimerkkiä eivätkä »kuolettaa lihaansa» naimattomuudella, hän neuvoi »olemaan siittämättä enempää pappeja (not to breed more Churchmen) kuin olemassa olevat papinpaikat (benefices) voivat ylläpitää: ts. kun Englannissa ja Walesissa on vain 12 000 papinpaikkaa, on epäviisasta siittää 24 000 pappia (it will not be safe to breed 24 000 ministers), sillä nuo 12 000 huollotta jäänyttä koettavat aina saada toimeentulonsa, ja kuinka he voisivat tehdä sen helpommin kuin menemällä kansan keskuuteen ja uskottelemalla sille, että nuo 12 000 papinpaikanhaltijaa myrkyttävät sielut ja tappavat ne nälkään ja osoittavat heille hakotien taivaaseen?» (Petty, »A Treatise on Taxes and Contributions». London 1667, p. 57.) Adam Smithin suhdetta hänen aikansa protestanttiseen papistoon kuvaa seuraava. Kirjoituksessa »A Letter to A. Smith, LL. D. On the Life, Death and Philosophy of his Friend David Hume». By One of the People called Christians, 4th ed. Oxford 1784, Norwichin korkeakirkollinen piispa, tri Horne nuhtelee A. Smithiä sen tähden, että tämä herra Strahanille osoittamassaan lähetykskirjeessä »palsamoi ystäväänsä Davidia» (ts. Humea) kertomalla yleisölle, kuinka »Hume kuolinvuoteellaan huvitti itseään Lukianoksella ja vistipeillä», ja vieläpä julkesi kirjoittaa: »Olen pitänyt Humea aina, sekä hänen eläessään että kuoltuaan, erittäin viisaan ja hyveellisen miehen ihannetta niin lähellä olevana kuin heikko ihmisluonto suinkin sallii.» Piispa huudahtaa närkästyneenä: »Teettekö oikein, hyvä herra, esittäessänne meille erittäin viisaana ja hyveellisenä sellaisen miehen luonteen ja elämän, jota vaivasi parantamaton vastenmielisyyys kaikkea uskontoa kohtaan ja joka jännitti jokaisen hermonsa, jotta — mikäli se hänestä riippii — itse uskonnon nimikin häipyisi muistosta?» (Mt., s. 8.) »Mutta älkää antako masentaa itseänne, te totuuden harrastajat, ateismi on lyhytaikaista.» (Mt., s. 17.) Adam Smith on niin »kauhean hävytön (the atrocious wickedness), että hän saarnaa kautta maan ateismias» (nimittäin teoksessaan »Theory of moral sentiments»). »...Me tunnemme Teidän temppunne, herra tohtori! Te tarkoitate hyvää, mutta teette tällä kertaa tiin isännän mieltä kuulematta... Te tahdotte opettaa meille herra David Humen esimerkillä, että ateismi on ainoa vahvistusryppy (cordial) alakuloiselle miehelle ja ainoa kuolemanpelon vastamyrkky... Naurakaa vain Babylonin raunioille ja onnitelkaa paatunutta faaraolikiötä!» (Mt., s. 21, 22.) Eräs oikeuskokoinen Smithin oppilas kirjoittaa hänen kuolemansa jälkeen: »Smithin ja Humen ystävyys... esti Smithiä olemasta kristitty... Hän uskoi kaiken, mitä Hume sanoi. Vaikka Hume olisi sanonut hänelle, että kuu on vihreä juusto, hän olisi sen uskonut. Siksi hän uskoi Humea myös siinä, ettei ole jumalaa eikä ihmeitä... Valtiollisilta mielipiteiltään hän oli tapuvaivainen tasavaltalaisuuteen.» (»The Bee». By James Anderson, 18 vols. Edinburgh 1791—1793, vol. III, p. 166, 165.) Pappi Th. Chalmers epäilee Smithiä siitä, että tämä oli pelkäästä ilkeistä keksinyt »uottamattomien työläisten» käsitteen tarkoittaen sillä varta vasten protestanttisia pappeja huolimatta heidän sinutusta työstään Herran viinamässä.

alamaistensa lukumäärän lisääntyessä. Näiden lisääntyvästä ja paisuen lisäpääomaksi muuttuvasta lisätuotteesta virtaa entistä suurempi osa maksuvälineinä heille takaisin, niin että he voivat tehdä nautintonsa moninaisemmiksi, varustaa kulutusvarantonsa, ts. vaatteensa, huonekalunsa yms., paremmin ja säästää rahaa pieniksi vararahastoiksi. Mutta yhtä vähän kuin parempi vaatetus, ravinto, kohtelu ja suurempi peculium¹⁶⁸ tekevät lopun orjan riippuvaisuussuhteesta ja riistämisestä, yhtä vähän ne tekevät sen, kun on kysymys palkkatyöläisestä. Pääoman kasautumisesta johtuva työn hinnan nousu osoittaa vain, että palkkatyöläisen jo itselleen takoman kultaisen kahleen koko ja paino mahdollistavat sitä vähemmän jännitettävän. Tämän seikan aiheuttamissa riidoissa on enimmäkseen unohdettu pääasia, kapitalistisen tuotannon differentia specifica [erikoisominaisuus]. Työvoimaa ei siinä osteta sitä varten, että sen palveluksella tai sen tuotteella tyydytettäisiin ostajan henkilökohtaisia tarpeita. Tarkoituksena on ostajan pääoman arvonlisäys, sellaisten tavaroiden tuottaminen, jotka sisältävät enemmän työtä kuin mistä hän maksaa, joissa siis on arvonosa, joka työvoiman ostajalle ei maksa mitään ja kuitenkin voidaan realisoida myymällä tavaraa. Tämän tuotantotavan ehdoton laki on lisäarvon tuottaminen eli voitonteko. Työvoima voidaan myydä ainoastaan sikäli kuin siihen liitetään tuotantovälineitä pääomana, sikäli kuin se pääomana uusintaa oman arvonsa ja luo maksamatta jäävästä työstä lisäpääoman lähteen.⁷⁰⁾ Työvoiman myymisen edellytykset, olkootpa ne edulliset tai vähemmän edulliset työläiselle, sisältävät siis kieltämättä sen, että työvoima jälleenmyydään alati uudestaan ja että rikkaus pääomana uusinnetaan yhä laajemmassa mittakaavassa. Kuten olemme nähneet, työpalkka edellyttää luonteensa mukaisesti, että työläinen luovuttaa alati jonkun määrän maksamatta jäävää työtä. Puhumattakaan työpalkan noususta työn hinnan aletessa jne., sen lisääntyminen tietää parhaassa tapauksessa vain työläisen suoritettavana olevan maksamattoman työn määrällistä vähentymistä. Tämä vähentyminen ei koskaan voi mennä niin pitkälle, että se uhkaisi itse järjestelmää. Lukuunottamatta kiihkeitä yhteenottoja työpalkkatasosta — jo Adam Smith osoitti, että sellaisissa yhteenotoissa työnantaja aina pysyy työnantajana — pääoman kasautumisesta johtuva työnhinnan lisääntyminen edellyttää seuraavaa vaihtoehtoa.

⁷⁰⁾ Viite 2. painokseen. »Sekä teollisuus- että maatyöläisen käyttämisellä on sama raja, nimittäin yrittäjän mahdollisuus saada liikevoittoa heidän työnsä tuotteesta... Jos työpalkkataso kasvaa niin korkeaksi, että työnantajan voitto alenee keskimääräistä voittoa pienemmäksi, niin hän lakkaa pitämästä työläisiä työssä tai antaa heille työtä vain sillä ehdolla, että he suostuvat työpalkan alentamiseen.» (John Wade, mt., s. 240.)

Joko työn hinta kohoaa edelleen, koska sen kohoaminen ei häiritse kasautumisen jatkumista; siinä ei ole mitään ihmeellistä, siliä, kuten A. Smith sanoo,

»vaikka voitto vähenisikin, pääomat lisääntyvät sittenkin vieläpä entistä nopeammin... Suuri pääoma lisääntyy pienempääkin voittoa saataessa yleensä nopeammin kuin pieni pääoma suurta liikevoittoa saataessa (»Wealth of Nations», I [ranskan kielelle kääntänyt Garnier] s. 189).

Tässä tapauksessa on ilmeistä, että maksamattoman työn väheneminen ei suinkaan ehkäise pääoman vallan laajenemista. Tai — ja tämä on toinen vaihtoehto — pääoman kasautuminen laimenee työn hinnan kohoamisen takia, koska voiton kannustin tylsistyy. Kasautuminen vähenee. Mutta sen vähetessä häviää sen vähenemisen syy, nimittäin pääoman ja riistettävän työvoiman epäsuhde. Kapitalistisen tuotantoprosessin koneisto poistaa siis itse ne esteet, jotka se tilapäisesti synnyttää. Työn hinta alenee jälleen pääoman arvonnalisäystarpeita vastaavalle tasolle, olipa tämä taso ennen palkanlisäystä normaalista käyneen tason ala- tai yläpuolella tai sen korkuinen. Kuten näemme, edellisessä tapauksessa pääomaa ei tee liialliseksi työvoiman eli työväen absoluuttisessa tai suhteellisessa lisääntymisessä tapahtuva väheneminen, vaan päinvastoin pääoman lisääntyminen tekee riistettävissä olevan työvoiman riittämättömäksi. Jälkimmäisessä tapauksessa pääomaa ei tee riittämättömäksi työvoiman eli työväen absoluuttisessa tai suhteellisessa lisääntymisessä tapahtuva suureneminen, vaan päinvastoin pääoman väheneminen tekee riistettävissä olevan työvoiman liian suureksi ja sen hinnan liian korkeaksi. Nämä absoluuttiset liikkeet pääoman kasautumisessa heijastuvat suhteellisina liikkeinä riistettävän työvoiman määrässä ja siksi näyttävät johtuvan viimeksi mainitun omasta liikkeestä. Käyttäkäämme matemaattista sanontatapaa: kasautumisen suuruus on riippumaton muuttuja, palkan suuruus riippuvainen, eikä päinvastoin. Teollisen kiertojakson pulakautena tavarain hintojen yleinen aleneminen esiintyy siis suhteellisen rahanarvon nousuna ja kukoistuskautena tavarain hintojen yleinen nousu esiintyy suhteellisen rahanarvon alenemisena. Niin sanottu currency school [rahakoulukunta] tekee siitä sen johtopäätöksen, että hintojen ollessa korkeina on rahaa liikkeessä liian paljon, niiden ollessa alhaisina liian vähän*. Tähän koulukuntaan ovat täysin rinnastettavissa tietämättömyydessä ja tosiasiaain täydellisessä väärinymmärtämisessä⁷⁷⁾ ne taloustie-

* Käskirjoituksessa on edellisessä tapauksessa »vähän» ja jälkimmäisessä »paljon». Totm.

⁷⁷⁾ Vrt. *Karl Marx*, »Zur Kritik der Politischen Oekonomie», p. 165 sqq.

teilijät, jotka tulkitsevat nuo kasautumisilmiöt niin, että toisella kertaa palkkatyöläisiä on liian vähän, toisella liian paljon.

Kapitalistisen tuotannon laki, johon tuo luuloteltu »luonnollinen väestölaki» perustuu, on yksinkertaisesti seuraava: pääoman, kasautumisen ja palkkatason suhde ei ole muuta kuin maksamattoman, pääomaksi muutetun työn suhde lisäpääoman käyttämiseen vaadittavaan lisätyöhön. Se ei ole siis suinkaan kahden toisistaan riippumattoman suureen, pääoman määrän ja työväestön lukumäärän suhde; päinvastoin on se vain saman työväestön maksamatta jätetyn ja maksetun työn välinen suhde. Jos työväenluokan tekemän ja kapitalistiluokan kasaaman, maksamatta jätetyn työn määrä lisääntyy kyllin nopeasti, niin että se voi muuttua pääomaksi ainoastaan käyttämällä tavallista enemmän maksettua työtä, niin palkka kohoaa, ja edellytysten muuten pysyessä samoina vähenee suhteellisesti maksamattoman työn määrä. Mutta niin pian kuin tämä väheneminen ennättää kohtaan, missä pääomaa ylläpitävän lisätyön tarjonta ei enää ole niin runsas kuin normaalioloissa, tapahtuu reaktio: kapitalisoidaan pienempi osa tuloista, kasautuminen laimenee ja nousuva palkanliikunta muuttuu päinvastaiseksi. Työn hinnan kohoaminen on siis sidottu rajoihin, jotka eivät ainoastaan jätä koskemattomiksi kapitalistisen järjestelmän perusteita, vaan myös takaavat pääoman uusintamisen laajemmassa mittakaavassa. Luonnonlaiksi salaperäistetty kapitalistisen kasautumisen laki ilmaisee siis todellisuudessa ainoastaan sen, että kasautuminen sulkee luonnostaan pois jokaisen sellaisen alenemisen työn riistoasteessa ja jokaisen sellaisen työn hinnan nousun, mikä voi vaarantaa vakavasti pääomasuhteen alituista uusintamista ja alati laajemmassa mittakaavassa. Toisin ei voi ollaakaan sellaisen tuotantotavan vallitessa, jolloin työläinen elää olemassa olevien arvojen lisäämistarpeita varten, sen sijaan, että aineellinen rikkaus päinvastoin olisi olemassa työläisen kehitystarpeita varten. Samoin kuin ihmistä uskonnossa hallitsee hänen oman päänsä tuote, samoin myös kapitalistisessa tuotannossa häntä hallitsee hänen oman kätensä tuote.^{77a)}

^{77a)} »Mutta jos nyt palaamme ensimmäiseen tutkimukseemme, jossa on todistettu... että itse pääoma on vain ihmistyön luomus... niin näyttää vallan käsittämättömältä, että ihminen voisi joutua oman tuotteensa — pääoman — valtaan ja sen alaiseksi; ja kun todellisuudessa kuitenkin asia on kieltämättä näin, niin tunkeutuu ehdottomasti esille kysymys: kuinka työläinen on pääoman valtiaasta — hän on sen luoja — voinut tulla pääoman orjaksi?» (Thünen, »Der isolierte Staat». Theil II. Abtheilung II. Rostock 1863, S. 5, 6.) Thünenin ansioksi on luettava vain se, että hän on esittänyt tämän kysymyksen. Hänen vastauksensa on suorastaan lapsellinen.

2. VAIHTELEVAN PÄÄOMANOSAN SUHTEELLINEN VÄHENEMINEN KASAUTUMISEN JATKUESSA JA SEN MUKANA TAPAHTUVA KESKITTYMINEN

Palkkojen nousua ei taloustieteilijöidenkään mukaan aiheuta olemassaolevan yhteiskunnallisen rikkauden paljous eikä ennestään tuotetun pääoman suuruus, vaan yksistään yhä yltyvä pääoman kasautuminen ja tämän yltyminen nopeusaste (A. Smith [»Wealth of Nations«], 1. kirja, 8. luku). Tähän saakka olemme käsitelleet vain tämän prosessin erästä erikoisvaihetta, sitä, missä tapahtuu pääoman lisääntyminen sen teknisen kokoonpanon pysyessä entisellään. Mutta prosessi kehittyi tämän vaiheen tuolle puolen.

Kun kerran kapitalistisen järjestelmän yleiset perusteet ovat olemassa, kasautumisen kehityksessä tulee aina kohta, jossa yhteiskunnallisen työn tuottavuuden kehitys tulee kasautumisen voimakkaimmaksi vivuksi.

»Sama syy», sanoo A. Smith, »joka aiheuttaa palkkojen kohoamisen, nimittäin pääoman lisääntyminen, vie työn tuottamiskyvyn lisääntymiseen ja tekee mahdolliseksi saada pienemmällä työmäärällä aikaan suurempi tuotemäärä»¹⁵⁹.

Jos jättää huomioon ottamatta luonnonedellytykset, kuten maan hedelmällisyyden yms., sekä riippumattomien ja erikseen työskentelevien tuottajien taitavuuden, joka kuitenkin vaikuttaa paremminkin laadullisesti valmisteen hyvyyteen kuin määrällisesti sen paljouteen, työn yhteiskunnallinen tuottoaste ilmenee niiden tuotantovälineiden suhteellisessa laajuudessa, jotka työläinen muuttaa tuotteeksi määräaikana, tasaisesti jännittämällä työvoimaansa. Hänen käyttämiensä tuotantovälineiden määrä lisääntyy hänen työnsä tuottavuuden lisääntyessä. Näillä tuotantovälineillä on tällöin kahdenlainen merkitys. Toisten lisääntyminen on työn tuottavuuden lisääntymisen seuraus, toisten sen ehto. Esim. kun työnjako on järjestetty manufaktuurityön tapaan ja käytetään koneistoa, valmistetaan samassa ajassa enemmän raaka-ainetta ja sisällytetään siis työprosessiin suurempi määrä raaka- ja apuaineita. Se on seuraus työn tuottavuuden lisääntymisestä. Toisaalta taas käytettyjen koneiden, työjuhtien, keinokekoisten lannoitteiden, salaojien yms. paljous on työn tuottavuuden lisääntymisen edellytys. Samoin on rakennuksiin, jättiläisuuneihin, kuljetusvälineihin ym. keskitettyjen tuotantovälineiden laita. Mutta olipa tuotantovälineiden määrän lisääntyminen niihin yhdistettävään työvoimaan verraten ehto tai seuraus, se ilmaisee kummassakin tapauksessa työn

tuottavuuden lisääntymistä. Viimeksi mainitun lisääntyminen ilmenee siis työn paljouden vähenemisessä verrattuna sen liikkeellepanemien tuotantovälineiden paljouteen eli työprosessin subjektiivisen tekijän pienenemisessä sen objektiivisiin tekijöihin verraten.

Tämä muutos pääoman teknisessä kokoonpanossa, tuotantovälineiden määrän lisääntyminen verrattuna niitä elävöittävän työvoiman määrään, heijastuu myös pääoman arvokokoonpanossa, niin että pääoma-arvon pysyvä osa lisääntyy sen vaihtelevan osan kustannuksella. Pantakoon alkuaan — prosenteissa laskettuna — esim. 50% pääomasta tuotantovälineisiin ja toiset 50% työvoimaan; myöhemmin, kun työn tuottavuus on kehittynyt, 80% tuotantovälineisiin ja 20% työvoimaan jne. Tämän lain, jonka mukaan pysyvä pääomanosa lisääntyy nopeammin kuin vaihteleva, osoittaa joka hetki todeksi (niin kuin edellä on jo esitetty) tavaranhintojen vertaileva erittely verrattiinpa sitten erilaisia taloudellisia kausia saman kansakunnan elämässä tai eri kansakuntia samalla kaudella. Sen hinnanosan suhteellinen suuruus, joka edustaa vain kulutettujen tuotantovälineiden arvoa eli pysyvää pääomanosaa, on suoraan verrannollinen kasautumisen jatkumiseen; toisen, työpalkkana maksettavan vaihtelevaa pääomanosaa edustavan hinnanosan suhteellinen suuruus on yleensä kääntäen verrannollinen siihen.

Vaihtelevan pääomanosan väheneminen verrattuna pysyvään, eli pääoma-arvon muuttunut kokoonpano osoittaa kuitenkin vain likipitäen pääoman aineellisessa kokoonpanossa tapahtuvan vaihtelun. Jos esim. nykyhetkellä kehruteollisuuteen sijoitetusta pääoma-arvosta $\frac{7}{8}$ on pysyvää ja $\frac{1}{8}$ vaihtelevaa, kun siitä 1700-luvun alussa oli $\frac{1}{2}$ pysyvää ja $\frac{1}{2}$ vaihtelevaa, niin sitä vastoin se raaka-aineen, työvälineiden ym. määrä, minkä tietty paljous kehrutyötä nykyään kuluttaa tuottavasti, on monta sataa kertaa suurempi kuin 1700-luvun alussa. Syynä siihen on yksinkertaisesti se, ettei työn tuottavuuden kohotessa lisääntynyt vain työssä käytettävien tuotantovälineiden määrä, vaan myös alenee niiden arvo niiden määrään verrattuna. Niiden arvo siis lisääntyy absoluuttisesti, mutta ei samassa suhteessa kuin niiden määrä. Pysyvän ja vaihtelevan pääoman välinen eroavuus lisääntyy siis paljon hitaammin kuin eroavuus niiden tuotantovälineiden määrän välillä, joiksi pysyvä pääoma muutetaan, ja sen työvoiman määrän välillä, joksi vaihteleva pääoma muutetaan. Edellinen eroavuus lisääntyy samalla kuin jälkimmäinenkin, mutta vähemmässä määrin.

Muuten kasautumisen edistyminen ei suinkaan tee mahdottomaksi vaihtelevan pääomanosan absoluuttista lisääntymistä,

vaikka se vähentää sen suhteellista suuruutta. Olettakaamme, että pääoma-arvo jakautuu ensin niin, että 50% siitä on pysyvää ja 50% vaihtelevaa pääomaa, myöhemmin 80% pysyvää ja 20% vaihtelevaa. Jos alkuperäinen pääoma, sanokaamme 6000 puntaa, on sillä välin kasvanut 18 000 punnaksi, niin myös sen vaihteleva osa on lisääntynyt $\frac{1}{5}$:lla. Se on 3000 puntaa, nyt se on 3600 puntaa. Mutta kun aikaisemmin olisi riittänyt 20% suuruinen pääoman kasvu lisäämään työn kysyntää 20%, niin nyt vaaditaan 3 kertaa niin suuri pääoma kuin alkuaan oli.

Neljännessä osastossa on osoitettu, kuinka työn yhteiskunnallisen tuotantovoiman kehittäminen edellyttää yhteistoimintaa laajassa mittakaavassa, kuinka vain tällä edellytyksellä voidaan toteuttaa työnjako ja -yhdistäminen, säästää tuotantovälineitä keskittämällä niitä suurin joukoin, synnyttää työvälineitä, joita voidaan käyttää vain yhteisesti, kuten koneistojärjestelmä yms., pakottaa suunnattomat luonnonvoimat tuotannon palvelukseen ja saada aikaan tuotantoprosessin muuttuminen tieteen teknologiseksi käyttämiseksi. Tavarantuotannon vallitessa, jolloin tuotantovälineet ovat yksityishenkilöiden omaisuutta, jolloin työntekijä tuottaa niin muodoin tavaroita joko muista eristettynä ja itsenäisenä tai myy työvoimaansa tavarana, koska häneltä puuttuu välineet oman liikkeen harjoittamiseen, mainittu edellytys toteutuu vain siten, että yksityispääomat kasvavat, tai samassa määrin kuin yhteiskunnalliset tuotantovälineet ja elinhyödykkeet muuttuvat kapitalistien yksityisomaisuudeksi. Tavarantuotannon maaperä voi kannattaa laajassa mittakaavassa tapahtuvaa tuotantoa ainoastaan kapitalistisessa muodossa. Tietty pääoman kasautuminen yksityisten tavarantuottajien käsiin on siis erityisesti kapitalistisen tuotantotavan edellytys. Meidän täytyy siis edellyttää sitä käsityöstä kapitalistiseen tuotantoon siirryttäessä. Sitä voidaan sanoa alkuperäiseksi kasautumiseksi siksi, että se on erityisen kapitalistisen tuotannon historiallinen perusta eikä sen historiallinen tulos. Meidän ei vielä tässä tarvitse tutkia, kuinka se syntyy. Meille riittää, että se on lähtökohtana. Mutta kaikki tällä pohjalla kehitetyt keinot työn yhteiskunnallisen tuotantovoiman lisäämiseksi ovat samalla keinoja lisäarvon eli lisätuotteen tuottamisen lisäämiseksi; tämä lisäarvo eli lisätuote on puolestaan kasautumisen muodostumisaine. Ne ovat siis samalla keinoja, joilla pääoma tuottaa pääomaa, eli kasautumisen jouduttamiskeinoja. Lisäarvon yhtämittäinen muuttuminen jälleen pääomaksi ilmenee tuotantoprosessiin sisältyvän pääoman kasvavana suuruutena. Tämä puolestaan tulee perustaksi tuotannon mittakaavan laajenemiselle, siihen liittyville keinoille

lisätä työn tuotantovoimaa ja jouduttaa lisäarvon tuotantoa. Jos siis pääoman tietty kasautumisaste osoittautuu erityisen kapitalistisen tuotantotavan ehdoksi, niin viimeksi mainittu aiheuttaa vuorostaan kiihtymisen pääoman kasautumisessa. Pääoman kasautuminen kehittää siis erikoisen kapitalistisen tuotantotavan ja erikoinen kapitalistinen tuotantotapa pääoman kasautumisen. Nämä kaksi taloudellista tekijää, toisilleen antamiensa sysäysten yhdistetyn suhteen mukaisesti, synnyttävät pääoman teknisessä kokoonpanossa vaihtelun, jonka kautta vaihteleva osa tulee yhä pienemmäksi pysyvään verrattuna.

Jokainen yksityispääoma on suurempi tai pienempi tuotantovälineiden keskittymä, jolla on vastaava käskyvalta suuremman tai pienemmän työläisarmeijan suhteen. Jokainen kasautuminen tulee uuden kasautumisen välineeksi. Se edistää pääoman keskittymistä yksityiskapitalistien käsiin, samalla kun se lisää pääomana toimivan rikkauden määrää, ja näin ollen laajentaa suuressa mittakaavassa tapahtuvan tuotannon ja erityisten kapitalististen tuotantomenetelmien perustaa. Yhteiskunnallisen pääoman lisääntyminen tapahtuu siten, että useat yksityispääomat lisääntyvät. Jos oletetaan kaikkien muiden edellytysten pysyvän samoina, yksityispääomat ja niiden ohessa tuotantovälineiden keskittymät lisääntyvät samassa suhteessa kuin ne ovat osia yhteiskunnallisesta kokonaispääomasta. Samalla alkuperäisistä pääomista irtaantuu istukkaita, jotka toimivat uusina itsenäisinä pääomina. Tässä on suuri merkitys mm. omaisuuden jakautumisella kapitalistiperheissä. Pääoman kasautuessa lisääntyy siis myös kapitalistien lukumäärä enemmän tai vähemmän. Tällaista keskittymistä, joka johtuu välittömästi kasautumisesta tai paremmin sanottuna on yhtä kuin se, kuvaa kaksi seikkaa. Ensiksikin, jos edellytykset pysyvät samoina, yhteiskunnallisen rikkauden kasvamisaste rajoittaa yhteiskunnallisten tuotantovälineiden keskittymistä yksityiskapitalistien käsiin. Toiseksi jokaisessa erillisessä tuotantopiirissä sijaitseva yhteiskunnallisen pääoman osa jakautuu useiden kapitalistien kesken, jotka ovat toisistaan riippumattomia ja keskenään kilpailevia tavarantuottajia. Pääoman kasautuminen ja siihen liittyvä keskittyminen eivät siis ole ainoastaan hajaantuneet moniin eri kohtiin, vaan myös uusien pääomien muodostuminen ja vanhojen jakautuminen kulkee ristiin toimivien pääomien lisääntymisen kanssa. Jos siis kasautuminen esiintyy toiselta puolen tuotantovälineiden lisääntyvänä keskittymisenä ja käskyvaltana työhön, niin toiselta puolen se esiintyy useiden yksityispääomien hajotajana.

Tämä yhteiskunnallisen kokonaispääoman silpoutuminen

useiksi yksityispääomiksi eli sen murto-osien hajottaminen vaikuttaa pääoman vetovoimaa vastaan. Tässä ei enää ole kysymys yksinkertaisesta tuotantovälineiden ja työhön kohdistuvan käskyvällän keskittymisestä, joka on samaa kuin kasautuminen. Tämä on valmiiden pääomien keskittymistä, niiden yksilöllisen itsenäisyyden lakkauttamista, kapitalistin toimeenpanemaa kapitalistin pakkoluovutusta, useiden pienien pääomien muuttamista muutamiksi suuriksi pääomiksi. Tämä prosessi eroaa ensimmäisestä siinä, että se edellyttää vain muutosta jo olemassa olevien ja toimivien pääomien jakautumisessa, että sen alaa ei siis rajoita yhteiskunnallisen rikkauden absoluuttinen lisääntyminen eikä kasautumisen absoluuttiset rajat. Pääoma paisuu tällöin toisaalla yhden hallussa oleviksi suuriksi kasoiksi, sen kautta että toisaalla monet sen menettävät. Se on varsinaista yhteenkokoutumista [sentralisaatiota], erotukseksi kasautumisesta [akkumulaatiosta] ja keskittymisestä [konsentraatiosta].

Tässä ei ole tilaisuutta tehdä selkoa tätä pääomien yhteenkokoutumista ohjaavista laeista eli siitä, kuinka pääoma vetää pääoman puoleensa. Viittaamme ainoastaan muutamaiin seikkoihin lyhyesti. Kilpailussa käytetään taisteluaseena tavaroiden hinnan halventamista. Tavaroiden hinnan halpeneminen riippuu caeteris paribus [kun muut edellytykset pysyvät ennallaan] työn tuottavuudesta, ja tämä taas tuotannon mitta-asteikoista. Suuremmat pääomat tuhoavat siis pienemmät. Muistamme edelleen, että kapitalistisen tuotantotavan kehittyessä lisääntyy se yksityispääomien minimimäärä, mikä vaaditaan liikkeenharjoittamiseen normaalioloissa. Verrattain pienet pääomat tunkeutuvat siis niille tuotantoaloille, jotka suurteollisuus on vasta paikoitellen tai epätäydellisesti vallannut. Kilpailu riehuu näillä aloilla suorassa suhteessa kilpailevien pääomien lukumäärään ja käännettyssä suhteessa niiden suuruuteen. Se päättyy aina useiden pikkukapitalistien häviöön, joiden pääomat siirtyvät osaksi voittajan käsiin, osaksi tuhoutuvat. Sitä paitsi kapitalistisen tuotannon kehittyessä syntyy aivan uusi mahti, luottotoimi, joka alussa hiipii mukaan salaisena, kasautumisen vaatimattomana apulaisena, vetää näkymättömin langoin suurempiin tai pienempiin kasoihin kautta koko yhteiskunnan silpoutuneet rahavarat yksityisten tai liittoutuneiden kapitalistien käsiin; mutta se kehittyy pian uudeksi ja pelottavaksi aseeksi kilpailussa ja tulee lopulta suunnattomaksi yhteiskunnalliseksi koneistoksi pääomien yhteenkokoamista varten.

Kilpailu ja luotto, nämä molemmat yhteenkokoutumisen mahdavammat vivut, kehittyvät samassa määrin kuin kapitalistinen tuotanto ja kasautuminen. Tämän ohessa kasautumisen edistymi-

nen lisää yhteenkoottavaa ainesta, ts. yksityispääomia, samalla kun kapitalistisen tuotannon laajeneminen synnyttää toisaalta niiden valtaviin teollisuuslaitosten yhteiskunnallisen tarpeen, joiden aikaansaaminen on sidottu sitä ennen tapahtuvaan pääoman yhteenkokoutumiseen, ja toisaalta niitä varten välttämättömät tekniset välineet. Sen vuoksi yksityispääomien keskeinen vetovoima ja yhteenkokoutumispyrkimys ovat nykyään voimakkaampia kuin koskaan ennen. Mutta vaikka yhteenkokoavan liikkeen suhteellisen laajuuden ja voiman määrääkin tietyssä suhteessa jo saavutettu kapitalistisen rikkouden suuruus ja taloudellisen koneiston ylivoimaisuus, ei yhteenkokoutumisen edistyminen suinkaan riipu yhteiskunnallisen pääoman positiivisesta lisääntymisestä. Ja etenkin tämä erottaa yhteenkokoutumisen eli sentralisaation keskittymisestä eli konsentraatiosta, joka on vain toinen nimitys laajemmassa mittakaavassa tapahtuvalle pääoman uusintamiselle. Yhteenkokoutuminen voi johtua pelkästään olemassa olevien pääomien jakautumisen muuttumisesta, yksistään yhteiskunnallisen pääoman osien määrällisen ryhmittymisen muuttumisesta. Valtavat määrät pääomaa voi toisaalla kasautua yksiin käsiin sen kautta, että se toisaalla otetaan pois useilta yksityisiltä. Jollakin liike-elämän alalla yhteenkokoutuminen saavuttaisi äärimmäisen rajansa, jos kaikki siihen sijoitetut pääomat sulautuisivat yhdeksi yksityispääomaksi.^{77b)} Tietyssä yhteiskunnassa tämä raja saavutettaisiin vasta silloin, kun kaikki yhteiskunnallinen pääoma joutuisi yksiin käsiin, joko jonkun yksityisen kapitalistin tai jonkun kapitalistiyhtiön haltuun.

Yhteenkokoutuminen täydentää kasautumisen työtä antamalla teollisuuskapitalisteille tilaisuuden laajentaa toimintansa mittakaavaa. Johtukoonpa tämä viimeksi mainittu tulos kasautumisesta tai yhteenkokoutumisesta; tapahtukoon yhteenkokoutuminen väkivaltaisen anastamisen kautta — jolloin tietyt pääomat tulevat toisiin verraten niin voimakkaiksi vetovoimakeskuksiksi, että ne murtavat niiden yksityisen kiinnevoiman ja vetävät sitten puoleensa niiden yksityiset murto-osat — tai tapahtukoon se niin, että joukko jo muodostuneita tai syntymässä olevia pääomia sulaa vähemmän rajusti yhteen osakeyhtiöiksi, taloudelliset seuraukset tulevat kummassakin tapauksessa olemaan samat. Teollisuuslaitosten kasvanut laajuus tulee kaikkialla lähtökohdaksi useiden yhteistyön laajaperäisemmälle jär-

^{77b)} {4. painokseen. Uusimmat englantilaiset ja amerikkalaiset »trustit» tavoittelevat jo tätä päämäärää koettaen yhdistää ainakin kaikki suurliikkeet samassa liikkeenhaarassa suureksi, käytännöllisellä monopolilla varustetuksi osakeyhtiöksi. F. E.}

jestämislle, heidän aineellisten käyttövoimiensa laajemmalle kehitykselle, ts. yksityisten ja totutun tavan mukaan johdettujen tuotantoprosessien etenevälle muuttumiselle yhteiskunnallisesti yhdistetyiksi ja tieteellisesti johdetuiksi tuotantoprosesseiksi.

Selvää kuitenkin on, että kasautuminen, pääoman vähittäinen lisääntyminen, ympyrän muodosta spiraalin muotoon muuttuva pääoman uusintaminen on sängen hidas menetelmä verrattuna yhteenkokoutumiseen, jonka tarvitsee vain muuttaa yhteiskunnallisen pääoman osien määrällistä ryhmitystä. Maailma olisi vielä ilman rautateitä, jos sen olisi täytynyt odottaa siksi kunnes kasautumisen kautta olisi syntynyt muutamia yksityispääomia, jotka olisivat riittäneet rautatien rakentamiseen. Mutta yhteenkokoutuminen on kädenkäänteessä saanut tämän aikaan osakeyhtiöiden kautta. Kun yhteenkokoutuminen täten lisää ja jouduttaa kasautumisen vaikutuksia, se laajentaa ja jouduttaa samalla pääoman teknisessä kokoonpanossa kumouksia, jotka lisäävät pääoman pysyvää osaa sen vaihtelevan osan kustannuksella ja siten vähentävät suhteellista työn kysyntää.

Yhteenkokoutumisen avulla hyvin lyhyessä ajassa kokoonhittatut pääomakasat uusiintuvat ja lisääntyvät niin kuin muutkin pääomat, mutta vain nopeammin, ja tulevat siten uusiksi mahtaviksi yhteiskunnallisen kasautumisen vipusimiksi. Jos siis puhutaan yhteiskunnallisen kasautumisen edistymisestä, sillä tarkoitetaan nykyään myös yhteenkokoutumisen vaikutuksia.

Normaalin kasautumisen kulussa muodostuneet lisäpääomat (ks. 22. luku, 1) ovat enimmäkseen apukeinoja uusien keksintöjen ja ylipäänsä teollisten parannusten käytäntöönnotossa. Mutta vanhakin pääoma pääsee ajan oloon täydellisen uusimisensa kohtaan, jossa se luo nahkansa ja samalla uudestisyntyy täydellisemmässä teknisessä asussa, missä pienempi määrä työtä riittää panemaan liikkeelle suuremman määrän koneistoa ja raaka-aineita. Tästä välttämättömästi johtuva työn kysynnän absoluuttinen aleneminen on luonnollisesti sitä suurempi, mitä enemmän nämä uusimisprosessissa olevat pääomat ovat jo kasautuneet massoiksi yhteenkokoutumisliikkeen vaikutuksesta.

Toisaalta siis kasautumisen kestäessä syntynyt lisäpääoma vetää puoleensa kokoonsa nähden yhä vähemmän työläisiä. Toisaalta aina määräaikaisesti uudessa kokoonpanossa uusiintuva vanha pääoma karkottaa yhä enemmän sen palveluksessa aikaisemmin olleita työläisiä.

3. SUHTEELLISEN LIIKAVÄESTÖN ELI TEOLLISUUDEN VARA-ARMEIJAN ETENEVÄ TUOTANTO

Pääoman kasautuminen, joka alkuaan näytti vain pääoman määrälliseltä laajenemiselta, tapahtuu, kuten olemme nähneet, siten, että sen kokoonpano alati laadullisesti muuttuu, että sen pysyvä osa lisääntyy jatkuvasti vaihtelevan osan kustannuksella.^{77c)}

Erityisesti kapitalistinen tuotantotapa, sitä vastaava työn tuotantovoiman kehitys ja siitä aiheutuva pääoman elimellisen kokoonpanon muuttuminen eivät ainoastaan käy rinnan pääoman kasautumisen eli yhteiskunnallisen rikkauten lisääntymisen kanssa. Ne edistyvät verrattomasti nopeammin, koska yksinkertaista kasautumista eli kokonaispääoman absoluuttista lisääntymistä seuraa sen yksityisten tekijäin yhteenkokoutuminen, ja lisäpääoman teknistä kumousta seuraa alkuperäisen pääoman tekninen kumous. Kasautumisen jatkuessa muuttuu siis pysyvän ja vaihtelevan pääoman osan suhde niin, että alkuperäinen suhde 1 : 1 muuttuu suhteiksi 2 : 1, 3 : 1, 4 : 1, 5 : 1, 7 : 1 jne., joten sikäli kuin pääoma kasvaa, sen koko arvosta muuttuu $\frac{1}{2}$:n sijasta progressiivisesti $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{8}$ jne. työvoimaksi, ja $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{5}$, $\frac{5}{6}$, $\frac{7}{8}$ jne. tuotantovälineiksi. Kun työn kysyntää ei määrää kokonaispääoman suuruus, vaan sen vaihtelevan osan suuruus, niin se vähenee siis progressiivisesti kokonaispääoman lisääntyessä, sen sijaan että se, kuten edellä on oletettu, kasvaisi samassa suhteessa kuin kokonaispääoma. Se vähenee samassa suhteessa kuin kokonaispääoman määrä ja yhä kiihtyvästi väheten tämän määrän kasvaessa. Tosin kokonaispääoman lisääntyessä sen vaihteleva osakin eli siihen liittyvä työvoima kasvaa, mutta alati vähenevässä suhteessa. Väliajat, joiden aikana kasautuminen esiintyy vain tietyllä teknisellä pohjalla tapahtuvana tuotannon laajenemisena, yhä lyhenevät. Tietynsuuruuden lisätyövoiman käyttämiseksi tai — vanhan pääoman alitusten muodonvaihdosten vuoksi — jopa vanhojenkin työssä pitämiseksi vaaditaan, että kokonaispääoman kasautuminen tapahtuu yhä nopeammin. Tämä kasvava kasautuminen ja yhteenkokoutuminen puolestaan taas aiheuttavat uusia muutoksia pääoman kokoonpanossa eli taas puolestaan jouduttavat sen vaihtelevan osan vähenemistä pysyvään verrattuna. Tämä kokonais-

^{77c)} {Viite 3. painokseen. Marxin käsikirjoituskappaleessa on tässä kohden reuna-
muistutus: »Myöhemmin tässä huomautettava: jos laajentuminen on vain määrällistä,
niin samassa liikehaarassa suuremman ja pienemmän pääoman tuottamat voitot suhtau-
tavat toisiinsa samoin kuin liikkeeseen sijoitettujen pääomien määrät. Jos määrällinen
laajentuminen vaikuttaa myös laatuun, niin suuremman pääoman tuottaman voiton
suhdeluku samalla lisääntyy.» F. E.}

pääoman vaihtelevan osan suhteellinen väheneminen, joka käy sitä nopeammaksi, kuta enemmän kokonaispääoma lisääntyy ja nopeammaksi kuin sen oma lisääntyminen, näyttää toisaalta päinvastoin siltä kuin työväestö lisääntyisi absoluuttisesti nopeammin kuin vaihteleva pääoma tai työväestön työllistämisen välineet. Mutta kapitalistinen kasautuminen tuottaa alati voimaansa ja laajuuteensa nähden suhteellisen, ts. pääoman keskimääräisiin arvonlisäystarpeisiin verraten liian suuren ja siis tarpeettoman eli liikatyöväestön.

Tarkastellessamme yhteiskunnallista kokonaispääomaa me huomamme, että sen kasautumisliike synnyttää milloin ajoittaisia muutoksia, milloin tämän liikkeen eri kohdat jakautuvat yhtäikaa eri tuotantoaloille. Toisilla tuotantoaloilla tapahtuu muutoksia pääoman kokoonpanossa pelkän yhteenkokoutumisen* johdosta ilman että pääoma lisääntyy absoluuttisesti, toisilla pääoman absoluuttinen lisääntyminen ja sen vaihtelevan osan eli sen vaatiman työvoiman absoluuttinen väheneminen ovat toisistaan riippuvaisia; muutamilla aloilla taas pääoma milloin lisääntyy vanhalla teknisellä perustallaan ja vetää puoleensa sen kasvua vastaavia lisätyövoimia, milloin siinä tapahtuu elimellisiä muutoksia ja sen vaihteleva osa supistuu, kaikilla tuotannon aloilla vaihtelevan pääomanosan ja siis tarvittavan työläismäärän lisääntymiseen liittyy alati äkillisiä heilahduksia ja syntyy tilapäistä liikaväestöä, joko tämä sitten tapahtuu enemmän huomiota herättävässä muodossa niin että ennestään työssä olevia työläisiä erotetaan tai siinä vähemmän huomiota herättävässä muodossa, joka ei kuitenkaan ole vähemmän tehokas, että lisätyöväestön kulkeutuminen sen tavallisiin uomiin vaikeutuu.⁷⁸⁾ Jo toimivan yhteiskuntapääoman suuruuden ja sen kasvun asteen mukana, tuotannon mittakaavan laajetessa ja työhön käytettyjen työläisten lukumäärän lisääntyessä sekä heidän työn-

* Käsikirjoituksessa on »keskittyminen»; korjaus on tehty F. Engelsin toimittaman englantilaisen painoksen tekstin mukaisesti. *Toim.*

⁷⁸⁾ Englannin ja Walesin väenlasku osoittaa mm. seuraavaa:

Kaikkiaan maanviljelyksessä työskenteleviä henkilöitä (maanomistajat, maanvuokraajat, puutarhurit, paimenet ym. mukaan laskettuina) oli 1851 2 011 447, 1861 1 924 110, vähennys 87 337. Villateollisuuden palveluksessa: 1851 102 714 henkilöä, 1861 79 242; silkkitehtaat: 1851 111 940, 1861 101 678; karttuunitehtaat: 1851 12 098, 1861 12 556, tämä vähäinen lisäys huolimatta liikkeiden suunnattomasta laajenemisesta edellyttää suurta vähennystä työssäolevien työläisten suhteellisessa määrässä; hatuntekijöitä: 1851 15 957, 1861 13 814; olkihattujen ja naisten hattujen tekijöitä: 1851 20 393, 1861 18 176; maltaitten tekijöitä: 1851 10 566, 1861 10 677; kynttilänvalajia; 1851 4949, 1861 4686 (tämä vähennys johtuu mm. kaasuväläistuksen käyttämisen lisääntymisestä); kammantekijöitä: 1851 2038, 1861 1478; puunsahaajia: 1851 30 552, 1861 31 647 (vähäinen lisäys sahauskoneiden käytännön yleistymisen johdosta); nautlantekijöitä: 1851 26 940, 1861 26 130 (vähennys konekilpailun johdosta); työläisiä sinkki- ja kuparikaivoksissa: 1851 31 360, 1861 32 041. Sitä vastoin puuvillankehramöissä ja -kutomissa: 1851 371 777, 1861 456 646; hiilikaiivoksissa: 1851 183 389, 1861 246 613. »Työläisten lisääntyminen vuoden 1851 jälkeen on yleensä suurin sellaisissa teollisuushaaroissa, joissa ei tähän saakka ollut menestyksellä käytetty koneita.» (»Census of England and Wales for 1861», vol. III. London 1863 p. 35—39.)

sä tuotantovoiman kehittyessä, rikkauden kaikkien lähteiden laajetessa ja täytyessä laajenee myös se mittakaava, jossa pääoman aiheuttamaan suurempaan työläisten luoksevetämiseen liittyy heidän suurempi pois karkottaminen, lisääntyy pääoman elimellisen kokoonpanon ja sen teknisen muodon muuttumisnopeus ja avartuu niiden tuotantoalojen piiri, jotka tämä muuttuminen milloin yhtäikaa, milloin vuorotellen valtaa. Synnyttämällä pääoman kasautumista työväestö tuottaa siis yhä lisääntyvässä määrin niitä välineitä, jotka tekevät suhteellisesti yhä suuremman osan siitä liikaväestöksi.⁷⁹⁾ Tämä on kapitalistiselle tuotantotavalle ominainen väestölaki, sillä jokaisella historiallisesti erityisellä tuotantotavalla on todellisuudessa oma erikoinen, historiallisesti pätevä väestölakinsa. Abstraktinen väestölaki on olemassa ainoastaan kasveilla ja eläimillä, sikäli kuin ihminen ei historiallisesti puutu asiain kulkuun.

Mutta kun liikatyöväestö on kasautumisen tai kapitalistisella pohjalla tapahtuvan rikkauden kehityksen välttämätön seuraus, tämä liikaväestö tulee vuorostaan kapitalistisen kasautumisen vipusimeksi, vieläpä kapitalistisen tuotantotavan elin ehdoksi. Siitä syntyy käytettävissä oleva teollisuuden vararmeija, joka on yhtä ehdottomasti pääomalle kuuluva kuin jos se olisi sen kasvattanut omalla kustannuksellaan. Tästä vararmeijasta pääoma saa vaihtelevia arvonlisäystarpeitaan varten alati valmista ihmisaineistoa riistettäväkseen riippumatta

⁷⁹⁾ Muutamilla etevillä klassisen koulukunnan taloustieteilijöillä on enemmänkin ollut aavistus kuin selvä käsitys vaihtelevan pääoman suhteellisen suuruuden jatkuvan vähenemisen laista ja sen vaikutuksista palkkatyöläisten luokan asemaan. Suurin ansio tässä suhteessa on John Bartonilla, vaikka hän samoin kuin kaikki muutkin sekoittaa pysyvän pääoman kiinteään, vaihtelevan liikkuvaan. Hän sanoo: »Työn kysyntä on riippuvainen liikkuvan eikä kiinteän pääoman lisääntymisestä. Jos olisi totta, että näiden kahden pääomanlajin suhde on sama aina ja kaikissa oloissa, silloin siitä johtuisi todellisuudessa myös se, että työssä olevien työläisten luku olisi suhteellinen valtion rikkauteen. Mutta sellainen olettaus ei näytä erikoisen uskottavalta. Sikäli kuin tuotanto kehittyy ja sivistys laajenee, kiinteä pääoma tulee yhä suuremmaksi liikkuvaan pääomaan verrattuna. Se kiinteän pääoman määrä, mikä on käytetty brittiläisen musliinikappaleen tuottamiseen, on vähintäänkin sata, luultavasti tuhatkin kertaa suurempi kuin se, mikä on käytetty samanlaisen musliinikappaleen tuottamiseen. Liikkuvan pääoman osuus on sen sijaan sata tai tuhat kertaa pienempi... Koko vuotuisten säästöjen summa, lisätyn kiinteän pääomaan, ei vaikuttaisi lainkaan työn kysynnän lisääntymiseen.» (*John Barton*, »Observations on the Circumstances which Influence the Condition of the Labouring Classes of Society». London 1817, p. 16, 17.) »Sama syy, joka lisää maan puhdasta tuloa, saattaa samaan aikaan tuottaa liikaväestöä ja huonontaa työläisen asemaa.» (*Ricardo*, »Principles of Political Economy», 3 rd ed. London 1821, p. 469.) Pääoman lisääntyessä (työn) »kysyntä suhteellisesti pienenee». (Mt., s. 480, viite.) »Työn ylläpitämiseen määrätyn pääoman paljous voi vaihdella riippumatta muutoksista pääoman kokonaisuudessa... Suuria vaihteluita työn määrässä ja suuria kärsimyksiä voi sattua paljoo useammin, vaikka pääoma itse tulee runsaammaksi.» (*Richard Jones*, »An Introductory Lecture on Political Economy. [To which is added a Syllabus of a Course of Lectures on the Wages of Labor].» London 1833, p.12.) (Työn) »kysyntä ei lisääny... samassa suhteessa kuin koko pääoma kasautuu... Jokainen lisäys uusintamiseen määrättyyn kansallispääomaan tulee sen tähden yhteiskunnan kehittyessä vaikuttamaan yhä vähemmän työläisen elinehtoihin.» (*Ramsay*, mt., s. 90, 91.)

todellisen väestönlisäyksen rajoista. Kasautumisen ja siihen liittyvän työn tuotantovoiman kehityksen mukaan lisääntyy pääoman äkillinen paisumisvoima, ei ainoastaan siksi, että lisääntyvät toimivan pääoman kimmoisuus sekä absoluuttinen rikkaus, josta pääoma on vain yksi kimmainen osa, ei ainoastaan siksi, että luotto jokaisen erikoisen kiihottimen esiintyessä asettaa käden käänteessä tavattoman osan tästä rikkaudesta lisäpääomana tuotannossa käytettäväksi. Itse tuotantoprosessin tekniset edellytykset, koneisto, kulkuneuvot yms. tekevät sitä paitsi lisätuotteiden erittäin nopean muuttumisen tuotannon lisävälineiksi mitä suurimmassa mittakaavassa mahdolliseksi. Se kasautumisen edetessä ylitsepaisuva yhteiskunnallisen rikkauden määrä, joka voidaan muuttaa lisäpääomaksi, tunkeutuu rai-vokkaasti vanhoille tuotantoaloille, joiden markkinat äkkiä laajenevat, tai uusille vasta-avautuville, kuten rautateille ym., joiden tarve johtuu vanhojen tuotantoalojen kehityksestä. Kaikissa sellaisissa tapauksissa täytyy voida heittää yhtäkkiä suuria ihmisjoukkoja määrähetkellä ja tuotannon mittakaavaa muuttamatta toisille aloille ratkaiseviin kohtiin. Liikaväestö tuottaa ne. Uudenaikaiselle teollisuudelle luonteenomainen kehitys, jossa keskinkertaisen vilkkauden, korkeapaineisen tuotannon, pulan ja lamaanuksen kymmenvuotista kierrosjaksoa keskeyttävät pienemmät vaihtelut, riippuu teollisuuden vara-armeijan eli liikaväestön alituisesta muodostumisesta, enemmästä tai vähemmästä käyttämisestä ja jälleenmuodostumisesta. Omasta puolestaan teollisessa kierrosjaksossa tapahtuvat vaihtelut tuottavat lisäväestöä ja ovat voimakkaimpia tekijöitä sen uusintamisessa.

Tämä uudenaikaiselle teollisuudelle ominainen kehityskulku, jota emme tapaa minään aikaisempaan kautena ihmiskunnan historiassa, olikin kapitalistisen tuotannon lapsuudenaikana mahdoton. Pääoman kokoonpano muuttui vain hyvin vähitellen. Sen kasautumista vastasi siis yleensä työn kysynnän suhteellinen kasvaminen. Niin hidasta kuin lieneekin ollut pääoman kasautumisen edistyminen verrattuna uuteen aikaan, sitäkin kohtasi luonnollinen este, riistettävissä olevan työväestön lukumäärälliset rajat; nämä rajat voitiin poistaa vain voimakeinoin, joista mainitsemme myöhemmin. Tuotannon mittakaavan äkillinen ja harppauksittain tapahtuva paisuminen on sen äkillisen supistamisen ehto; jälkimmäinen synnyttää uudelleen edellisen, mutta edellinen on mahdoton ilman käytettävissä olevaa ihmisaineistoa, ilman väestön absoluuttisesta lisääntymisestä riippumatonta työläisten lisääntymistä. Sen synnyttää se yksinkertainen prosessi, joka alati »vapauttaa» osan työläisistä,

sekä menettelytavat, jotka vähentävät työssäolevien työläisten lukumäärää verrattuna tuotannon lisääntymiseen. Uudenaikaisen teollisuuden koko liikuntamuoto johtuu siis siitä, että osa työväestöstä muuttuu alati työttömäksi tai vain puoleksi työllistetyksi voimaksi. Kansantaloustieteen pintapuolisuus näkyy mm. siitä, että se sanoo tämän ilmiön syyksi luoton lisääntymistä ja supistumista, joka on vain teollisen kierrosjakson vaihtelukausten oire. Aivan samoin kuin taivaankappaleet kerran määrättyyn liikkeeseen sinkautettuina alati kertaavat saman liikkeen, niin tekee myös yhteiskunnallinen tuotanto, kun se kerran on joutunut tuohon vuorotellen paisuvaan ja supistuvaan liikkeeseen. Seuraukset tulevat taas syiksi, ja vaihtelut koko prosessissa, joka alati luo uudestaan omat edellytyksensä, muodostuvat jaksoittaisiksi. Kun tämä jaksoittaisuus kerran on vakautunut, niin kansantaloustiedekin käsittää suhteellisen liikkaväestön, ts. pääoman keskinkertaisen arvonlisäystarpeen yli menevän väestön, syntyminen uudenaikaisen teollisuuden elinhdoksi.

»Jos edellyttäisimme», sanoo Oxfordin entinen kansantaloustieteen professori H. Merivale, joka sittemmin oli virkamiehenä Englannin siirtomaaministeriössä, »jos edellyttäisimme, että koko kansakunta kohoaisi pulan sattuessa suureen voimainponnistukseen päästäkseen siirtolaisuuden avulla eroon muutamista sadoista tuhansista liikatyöläisistä, niin mikä olisi seuraus? Se että heti työnkysynnän entiselleen palautuessa olisi puute työläisistä. Niin nopeasti kuin ihmisten uudestaantuottaminen tapahtuukin, tarvitaan kuitenkin yhden sukupolven aika ennen kuin täysi-ikäiset työläiset saadaan korvatuiksi toisilla. Meidän tehtailijoidemme liikevoitot riipuvat nyt pääasiallisesti mahdollisuudesta käyttää hyväksi vilkkaan kysynnän suotuisaa hetkeä ja päästä siten vahingoitta lama-ajoista. Tämän mahdollisuuden takaa heille ainoastaan käskyvalta koneiston ja työn yli. Heillä täytyy olla käytettävänä vapaita käsiä: heidän täytyy kyetä tarpeen tullen jännittämään tai laimentamaan toimiensa tehoa aina markkinatilanteen mukaan, muussa tapauksessa he eivät yksinkertaisesti kykene pitämään sitä ylivaltaa kilpailun ajohajdissa, johon tämän maan rikkaus perustuu.»⁹⁰⁾

Yksinpä Malthuskin pitää välttämättömänä nykyaikaiselle teollisuudelle liikkaväestöä, jonka hän tavanomaisen ahdaskatseisesti katsoo johtuvan työväestön absoluuttisesta liikakasvamisesta eikä sen suhteellisesta liikanaiseksi tekemisestä. Hän sanoo:

»Viisaat tottumukset avioliiton suhteen kehittyneinä määrättyyn asteeseen sellaisen maan työväenluokan keskuudessa, joka elää pääasiassa teollisuudesta ja kaupasta, vahingoittaisivat tätä maata... Väestön luonnon mukaisesti erikoiskysynnän vaatimaa lisätyöväkeä ei voi esiintyä markkinoilla ennen kuin 16—18 vuoden kuluttua, ja tulon muuttuminen pääomak-

⁹⁰⁾ H. Merivale, »Lectures on Colonization and Colonies». London 1841 and 1842, v. I, p. 146.

si säästämisen kautta voi tapahtua paljoka nopeammin; maa on aina siinä asemassa, että sen työvaranto voi lisääntyä nopeammin kuin väestö.»⁸¹⁾

Selitettyään täten suhteellisen liikatyöväestön alituisen tuotannon kapitalistisen kasautumisen välttämättömäksi ehdoksi, kansantaloustiede — ikäneidon hahmossa esiintyen — panee »beau idéal» [»kauniin ihanteen»] — kapitalistin — suuhun seuraavat sanat, joilla tämä kääntyy itsensä luoman lisäpääoman kadulle heittämien »liikatyöläisten» puoleen:

»Me tehtailijat teemme teidän hyväksenne kaiken sen minkä voimme lisäämällä pääomaa, josta te elätte; ja teidän täytyy tehdä loput sopeuttamalla lukumääränne välttämättömyystarvikkeidenne mukaisiksi.»⁸²⁾

Kapitalistista tuotantoa ei suinkaan tyydytä se määrä käytettäväksi tarjoutuvaa työvoimaa, minkä väestön luonnollinen lisääntyminen tuottaa. Se tarvitsee vapaasti kehittyäkseen teollisuuden vara-armeijan, joka on näistä luonnollisista rajoituksista riippumaton.

Tähän saakka oletettiin, että vaihtelevan pääoman lisääntyminen tai vähentyminen vastaa tarkoin työllistettyjen työläisten lukumäärän lisääntymistä tai vähentymistä.

Kuitenkin vaihteleva pääoma lisääntyy, vaikka sen käskyvällän alaisten työläisten lukumäärä pysyy samana tai väheneekin, jos yksityinen työläinen tuottaa enemmän työtä ja hänen työpalkkansa siten lisääntyy, vaikka työn hinta pysyy entisenä taikkapa aleneekin, kunhan tämä aleneminen on vain hitaampaa kuin työmäärän lisääntyminen. Vaihtelevan pääoman lisäyksestä tulee silloin suuremman työmäärän eikä työllistettyjen työläisten suuremman määrän osoitin. Jokaisen kapitalistin etu vaatii ehdottomasti sitä, että hän puristaisi tietyn työnpaljouden pienemmästä työläisjoukosta, vaikka hän saisi sen yhtä halvalla tai halvemmalla hinnalla suuremmasta työläisjoukosta. Jälkimmäisessä tapauksessa pysyvän pääoman käyttäminen lisääntyy samassa suhteessa kuin hyväksi käytetyn työn määrä, edellisessä tapauksessa se tapahtuu paljoka hitaammin. Kuta suuremmassa mittakaavassa tuotanto tapahtuu, sitä ratkaisevampi merkitys tällä vaikuttimella on. Sen painavuus lisääntyy rinnan pääoman kasautumisen kera.

Olemme nähneet, että kapitalistisen tuotantotavan ja työn tuotantovoiman kehittyminen — joka on samalla kertaa kasautumisen syy sekä seuraus — antaa kapitalistille mahdollisuuden

⁸¹⁾ *Malthus*, »Principles of Political Economy», p. 215, 319, 320. Tässä teoksessa Malthus keksii vihdoin Sismondin teoksen avulla kapitalistisen tuotannon kauniin kolmiyhteyden: liikatuotanto, liikaväestö, liikakulutus, nämä three very delicate monsters indeed! [kolme todella erittäin rakastettavaa hirviötä!] Vrt. *F. Engels*, »Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie» aikakauslehdessä »Deutsch-Französische Jahrbücher», Paris 1844, p. 107 sqq.

⁸²⁾ *Harriet Martineau*, »A Manchester Strike». London 1832, p. 101.

samoilla vaihtelevan pääoman menoilla panna liikkeelle enemmän työtä lisäämällä laaja- tai voimaperäisesti yksityisten työvoimien riistoa. Olemme edelleen nähneet, että samalla pääomavaroilla hän ostaa enemmän työvoimia tunkemalla yhä suuremmassa määrin taitavia työläisiä pois taitamattomien, kypsiä epäkypsiä, miestyöläisiä naisten, täysi-ikäisiä nuorten tai lasten tieltä.

Pääoman kasautumisen jatkuessa suurempi vaihteleva pääoma käyttää siis hyväkseen enemmän työtä pestäamatta lisää työläisiä, toisaalta samansuuruinen vaihteleva pääoma käyttää hyväkseen enemmän työtä samasta työvoimasta ja lopuksi enemmän alempiarvoista työvoimaa tunkien tieltään arvokkaampaa.

Suhteellisen liikaväestön tuotanto eli työläisten vapauttaminen edistyy siis vieläkin nopeammin kuin pääoman kasautumisen ohessa jo muutenkin kiihtynyt tuotantoprosessin tekninen kumous ja sitä vastaava vaihtelevan pääoman osan suhteellinen väheneminen pysyvään verraten. Kun tuotantovälineet, sikäli kuin niiden koko ja vaikutusvoima lisääntyvät, tulevat yhä vähenevässä määrin työläisen työllistämistävälineiksi, niin tätä suhdetta muovailee edelleen se, että samassa määrin kuin työn tuotantovoima lisääntyy, pääoma enentää työn tarjontaa nopeammin kuin työläisten kysyntää. Työväenluokan työllistetyin osan ylityö paisuttaa sen varajoukon rivejä, kun taas päinvastoin se lisääntynyt painostus, mitä viimeksi mainittu kilpailullaan harjoittaa edelliseen, pakottaa sen ylityöhön ja alistumaan pääoman käskyihin. Se että työväenluokan toinen osa tuomitsee ylityönsä kautta toisen osan pakotettuun joutilaisuuteen ja päinvastoin, tulee rikastumisen välineeksi yksityiselle kapitalistille⁶³⁾ ja jouduttaa samalla teollisuuden vara-armeijan tuotan-

⁶³⁾ Eräässä Blackburnin puuvillankehääjien lentokirjassa tapaamme vuoden 1863 puuvillapulan aikaanakin kiihkeitä mielenilmauksia ylityötä vastaan, joka tehdaslain mukaisesti tietysti koski vain täysi-ikäisiä miestyöläisiä. »Tämän tehtaassa täysi-ikäisiltä työläisiltä vaaditaan, että he tekisivät työtä 12-13 tuntia päivässä, samalla kun sadat, jotka ovat tuomitut joutilaisuuteen, haluaisivat tehdä työtä osan ajasta vain elättääkseen perheensä ja pelastaakseen toverinsa joutumasta liikarasiituksen takia enen aikaiseen hautaan.» »Me tahtoisimme kysyä», sanotaan siinä edelleen, »antaako tämä tapa teettää ylityötä mahdollisuuden säilyttää siedettävät suhteet työnantajien ja 'palvelijoiden' välillä? Ylityön uhrit kärsivät tästä kohtuuttomuudesta yhtä paljon kuin sen kautta pakotettuun joutilaisuuteen tuomitut (contemned to forced idleness). Jos työ jaettaisiin oikeudenmukaisesti, niin tällä seudulla tehtävä työ riittäisi antamaan osittaista tointa kaikille. Me pyydämme vain omaa oikeuttamme kun ehdotamme työnantajille otettavaksi yleisesti käytäntöön lyhennetyin työajan ainakin niin kauan kuin nykyinen asiantila jatkuu, sen sijaan että nykyään osa tekee ylityötä ja työnpuute pakottaa toisen osan hankkimaan ylläpitonsa hyväntekeväisyydeltä.» («Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1863», p. 8.) Kirjan »Essay on Trade and Commerce» tekijä tavallisella erehtymättömällä porvarivaistollaan ymmärtää suhteellisen liikaväestön vaikutuksen työssäoleviin työläisiin. »Toisena syynä joutilaisuuteen (idleness) tässä kuningaskunnassa on työtätekevien käsien riittämättömyys. Joka kerta, kun tehdastuotteiden tavallista suuremman kysynnän takia työmäärä tulee riittämättömäksi, työläiset tuntevat tärkeytensä ja tahtovat tehdä sen tunnetuksi työnantajilleenkin; se on hämmästyttävää; mutta niin turmelunut on näiden miesten situ, että työläisryhmät ovat näissä tapauksissa yhtyneet saattaakseen pulaan työnantajansa laiskottelemalla koko päivän.» («An Essay on Trade and Commerce». London 1770, p. 27, 28.) Nämä miehet vaativat nimenomaan palkankorotusta.

toa yhteiskunnallisen kasautumisen edistymistä vastaavasti. Sitä kuinka tärkeä tämä seikka on suhteellisen liikaväestön muodostumiselle, osoittaa esim. Englanti. Siellä ovat työn »säätämisen» tekniset välineet suunnattomat. Ja kuitenkin, jos huomispäivänä työ rajoitettaisiin yleisesti järjelliseen määräänsä ja jaettaisiin jälleen ikäkausien ja sukupuolien mukaisesti työväenluokan eri kerroksia kohti, niin nykyinen työväestö olisi ehdottomasti riittämätön kansallisen tuotannon jatkamiseen sen nykyisessä mittakaavassa. Nyt »tuottamattomien» työläisten enemmistön pitäisi muuttua »tuottaviksi».

Yleensä työpalkan yleisiä liikkeitä säännöstelee yksinomaan se teollisuuden vara-armeiijan laajeneminen ja supistuminen, joka vastaa teollisen kiertojakson eri kausien vaihteluja. Näitä liikkeitä eivät siis määrää työväestön absoluuttisessa lukumäärässä tapahtuvat liikkeet, vaan se vaihteleva suhde, missä työväenluokka jakautuu toimivaan armeijaan ja vara-armeijaan, liikaväestön suhteellisen luvun eneneminen ja väheneminen, se määrä, jossa sitä joko käytetään tai jälleen vapautetaan. Uuden aikaiselle teollisuudelle kymmenvuotisine kiertojaksoineen ja ajoittaisine vaiheineen, joissa kasautumisen edistyessä risteilee lisäksi yhä nopeammin toisiaan seuraavia säännöttömiä poikkeamia, olisi todellakin ihana sellainen laki, joka ei säännöstellisi työn kysyntää ja tarjontaa pääoman paisunnan ja supistumisen, siis sen kulloistenkin arvonlisäystarpeiden mukaan — niin että työmarkkinat näyttäisivät milloin suhteellisesti liian vähän täysiltä, kun pääoma paisuttaa itseään, milloin taas liian täysiltä, kun se supistuu kokoon — vaan päinvastoin tekisi pääoman liikkeen riippuvaiseksi väestöluvun absoluuttisesta liikkeestä. Tämä laki on kuitenkin taloustieteellinen opinkappale. Sen mukaan työpalkka lisääntyy pääoman kasautumisen johdosta. Korkeampi työpalkka kannustaa työläisväestöä lisääntymään nopeammin ja tätä jatkuu, kunnes työmarkkinat ovat tulleet aivan täyteen, siis kunnes pääoma on käynyt työväen tarjontaan verraten suhteellisen riittämättömäksi. Työpalkka alenee, ja nyt tulee näkyviin mitalin nurja puoli. Työpalkan aleneminen vähentää vähentämistään työläisväestön lukua, niin että työläisväestöön verraten pääomaa on taas liikaa, tai niin kuin toiset selittävät, työpalkan aleneminen ja sitä vastaava entistä suurempi työläisten riistäminen jouduttavat taas kasautumista, samaan aikaan kun alhainen palkka pitäisi aisoissa työväenluokan kasvamista. Niin joudutaan taas oloihin, joissa työntarjonta on vähäisempi kuin työn kysyntä, palkka kohoaa jne. Todellakin ihana liikkumistapa kehittyneelle kapitalistiselle tuotannolle! Ennen kuin palkkojen kohoamisen seurauksena

voisi tapahtua todella työkykyisen väestön positiivista lisääntymistä, näissä oloissa ehtisi moneen kertaan päättyä se aika, jona teollisen sotaretken täytyy tapahtua, taistelu taistella ja päättyä voittoon.

Vuosina 1849 — 1859, viljanhintojen samanaikaisesti alentuessa, tapahtui käytännöllisesti katsoen vain nimellinen palkkojen kohoaminen Englannin maanviljelysalueilla; esim. Wiltshiressä viikkopalkka kohosi 7:stä 8 š:iin, Dorsetshiressä 7:stä tai 8:sta 9 š:iin jne. Tämä oli seuraus maanviljelysseutujen liikkaväestön tavattomasta vähentymisestä sodan¹⁶⁰ aiheuttaman kysynnän sekä rautateiden rakentamisen, tehtaiden ja vuorikaivosten laajentamisen johdosta. Kuta alempi työpalkka on, sitä suurempa esiintyy prosenttiluvuissa sen mitättöminkin kohoaminen. Jos viikkopalkka on esim. 20 š ja kohoaa 22 š:iin, niin nousu on 10%; jos se sitä vastoin on vain 7 š ja kohoaa 9:ään, niin se tekee $28\frac{1}{7}\%$, mikä kuulostaa sangen tuntuvalta. Joka tapauksessa maanvuokraajat ulvoivat, ja jopa lontoolainen »Economist» jaaritteli aivan vakavissaan »yleisestä ja melkoisesta edistyksestä näissä nälkäpalkoissa».⁸⁴⁾ Mitä tekivät nyt maanvuokraajat? Odottivatko he, kunnes maatyöläiset tämän loistavan palkanmaksun johdosta lisääntyvät niin paljon, että heidän palkkansa taas alenee, niin kuin dogmaattisen taloustieteilijän aivoissa asia tapahtuu. He ottivat käytäntöön enemmän koneita, ja käden käänteessä työläiset olivat jälleen »liikalaisia» yksinpä maanvuokraajikin tyydyttävässä määrin. Nyt oli maanviljelykseen sijoitettu »enemmän pääomaa» kuin ennen ja tuottavammassa muodossa. Sen kautta työn kysyntä aleni, eikä ainoastaan suhteellisesti, vaan myös absoluuttisesti.

Mainittu taloustieteilijäin kuvitelma sekoittaa ne lait, jotka ohjaavat työpalkan yleistä liikuntaa eli työväenluokan, ts. kokonaistyövoiman, ja yhteiskunnallisen kokonaispääoman välistä suhdetta, niihin lakeihin, joiden mukaan työväestö jakautuu eri tuotantopiirejä kohden. Jos esim. suotuisten konjunktuurien johdosta kasautuminen on jossakin tuotantopiirissä erikoisen vilkasta ja liikevoitot keskimääräisiä suuremmat ja siihen työntyy lisäpääomaa, niin kohoavat tietysti työn kysyntä ja työpalkka. Korkeampi työpalkka vetää suuremman määrän työväestöä suotuisaan piiriin, kunnes siinä on työvoimaa kylliksi, ja palkka ajanmittaan jälleen alenee aikaisemman keskimääränsä tai sen allekin, jos työvoiman virtaus on liian runsas. Silloin ei ainoastaan lakkaa työläisten virtaus kyseessä olevalle liikealalle, vaan vieläpä alkaa poisvirtaus. Tässä kansantaloustie-

⁸⁴⁾ »Economist», 21. tammikuuta 1860.

teilijä luulee näkevänsä, »missä ja miten» palkan lisääntyessä tapahtuu työläisten luvun absoluuttista lisääntymistä ja työläisten absoluuttisesti lisääntyessä palkan alenemista; mutta todellisuudessa hän näkee vain yhden erillisen tuotantopiirin työmarkkinoilla tapahtuvaa paikallista heilahtelua, hän näkee vain työväestön jakautumista pääoman eri sijoituspiireihin aina pääoman vaihtelevien tarpeiden mukaan.

Teollisuuden vara-armeija eli suhteellinen liikaväestö harjoittaa seisausten ja keskinkertaisten elpymisten aikana painostusta toimivaan työläisarmeijaan ja hillitsee sen vaatimuksia liikatuotannon ja kuumeisen kiirekauden aikana. Suhteellinen liikaväestö on siis se tausta, jolla työn kysynnän ja tarjonnan laki liikkuu. Se pusertaa tämän lain toimialan rajoihin, jotka vastaavat ehdottomasti pääoman riistämishalua ja vallanhimoa. Tässä on sopiva kohta palata taloustieteellisen apologetiikan erääseen suurtyöhön. Palautamme mieleen, että kun uutta koneistoa käytäntöön ottamalla tai vanhaa laajentamalla osa vaihtelevasta pääomasta muutetaan pysyväksi, niin apologeetti-taloustieteilijä selittää tämän toimen, joka »sitoo» pääomaa ja juuri sillä »vapauttaa» työläisiä, siten, että se muka päinvastoin vapauttaa pääoman työläistä varten. Vasta nyt voimme antaa oikean arvion apologeettien häpeämättömyyksille. Ne jotka vapautuvat, eivät ole vain koneen välittömästi poistunkemia työläisiä, vaan myös heidän korvausmiehistöään sekä sitä lisäväkeä, joka säännöllisesti tarvittaisiin liikettä totutusti vanhalla pohjalla laajennettaessa. Kaikki he ovat nyt »vapautetut» ja ovat jokaisen uuden toimintahaluisen pääoman käytettävissä. Vetiä se puoleensa heidät tai muita, vaikutus yleiseen työn kysyntään on nollan arvoinen niin kauan kuin tämä pääoma on riittävä vapauttamaan markkinat juuri yhtä monesta työläisestä kuin koneet ovat niille heittäneet. Jos se antaa työtä pienemmälle joukolla, niin liikalasta luku kasvaa; jos suuremmalle, niin yleinen työn kysyntä lisääntyy vain niin paljon kuin työllistettyjen määrä nousee »vapautettujen» määrää suuremmaksi. Se kiihtyminen, minkä sijoitusta hakevat lisäpääomat yleensä olisivat aiheuttaneet työn kysynnässä, tulee siis joka tapauksessa tehottomaksi sikäli kuin koneiden maantielle heittämiä työläisiä riittää. Kapitalistisen tuotannon mekanismi pitää siis huolen siitä, ettei pääoman absoluuttista lisääntymistä seuraa vastaava yleisen työnkysynnän lisääntyminen. Ja apologeetti sanoo tämän korvaavan työttömiksi jääneiden työläisten kurjuutta, kärsimyksiä ja mahdollista perikatoa sinä siirtymiskautena, joka tuomitsee heidät teollisuuden vara-armeijan riveihin! Työn kysyntä ei ole samaa kuin pääoman lisääntyminen, työn tarjonta

ei samaa kuin työväenluokan lisääntyminen, niin että tästä puuttuu kahden toisistaan riippumattoman voiman keskinäisvaikutus. Les dés sont pipés [pelinopat ovat väärennettyjä]. Pää-oma toimii samalla kertaa kummallakin puolen. Kun sen kasautuminen toisaalta lisää työn kysyntää, niin toisaalta se lisää työläisten tarjontaa »vapauttamalla» heitä, samalla kun työttömien painostus pakottaa työssäolevia tekemään enemmän työtä, siis tekee tietyssä määrin työn tarjonnan riippumattomaksi työläisten tarjonnasta. Työn kysynnän ja tarjonnan lain liike tällä pohjalla tekee pääoman itsevallan täydelliseksi. Sen vuoksi heti kun työläiset pääsevät sen salaisuuden perille, miten on mahdollista, että mitä enemmän he tekevät työtä, tuottavat rikkautta vieraiden hyväksi ja mitä enemmän heidän työnsä tuotantovoima lisääntyy, sitä epävarmemmaksi heidän tehtävänsä pääoman arvonn lisäämisvälineenä kuitenkin tulee; heti kun he huomaavat, että heidän oman keskinäisen kilpailunsa voimakkuus riippuu kokonaan suhteellisen liikaväestön painostuksesta; heti kun he sen takia koettavat trade unionien yms. kautta järjestää suunnitelmallista yhteistoimintaa työssä olevien ja työttömien kesken murtaakseen tai heikontaakseen tuon kapitalistisen tuotannon luonnonlain heidän luokalleen tuhoisia seurauksia, pääoma ja sen asianajaja, kansantaloustieteilijä, alkavat kiljua kysynnän ja tarjonnan »ikuisen» ja niin sanoaksemme »pyhän» lain rikkomisesta. Kaikkinainen työssä olevien ja työttömien välinen yhteistoiminta häiritsee nimittäin tuon lain »puhdasta» vaikutusta. Niin pian kuin toiselta puolen, esim siirtomaissa epäsuotuisat olosuhteet ehkäisevät teollisuuden vара-armeijan syntymisen ja sen ohessa työväenluokan ehdottoman riippuvaisuuden kapitalistiluokasta, pääoma ja sen kuluneita puheenparsia lateleva Sancho Panza yhdessä nousevat kapinaan kysynnän ja tarjonnan »pyhää» lakia vastaan ja koettavat pakkokeinoin estää sen vaikutusta.

4. SUHTEELLISEN LIIKAVÄESTÖN ERI OLOMUOTOJA. KAPITALISTISEN KASAUTUMISEN YLEINEN LAKI

Suhteellista liikaväestöä on olemassa kaikissa mahdollisissa vivahteissa. Jokainen työläinen kuuluu siihen sinä aikana, jolloin hän on vain puolittain työssä tai kokonaan työttömänä. Lukuunottamatta niitä suuria, aika ajoittain palaavia muotoja, jotka teollisen kiertojakson eri kausien vaihtelu sille antaa, niin että se esiintyy milloin äkillisenä — pulien aikana — milloin pitkäaikaisena — huonoina liikeaikoina —, se esiintyy pysyväisesti kolmessa muodossa: jouksevana, piilevänä ja patoutuvana.

Uudenaikaisen teollisuuden keskuksissa — tehtaissa, manufaktuureissa, rautasulattamoissa, vuorikaivoksissa ym. — työläisiä milloin karkoketaan, milloin jälleen vedetään suuremmissa määrin mukaan, niin että työllistettyjen lukumäärä suurin piirtein lisääntyy, joskin alati vähenevässä suhteessa tuotannon mittakaavaan verraten. Liikaväestö on niissä juoksevassa muodossa.

Sekä varsinaisissa tehtaissa että kaikissa suurissa työpajoissa, joissa koneet ovat tekijänä tai joissa on ainakin pantu toimeen uudenaikainen työnjako, tarvitaan joukoittain miespuolisia työläisiä, iältään nuoruusvuosien ylärajaan saakka. Niistä, jotka ovat saavuttaneet täysi-ikäisyyden, jää vain hyvin pieni määrä käytettäväksi samoilla työaloilla, kun sen sijaan suurin osa säännöllisesti pannaan pois. Se muodostaa jouksevassa liikaväestössä yhden osan, joka teollisuuden kehittyessä lisääntyy. Osa siitä muuttaa maasta, ts. matkustaa todellisuudessa vain maasta siirtyvän pääoman perässä. Yhtenä seurauksena siitä on, että naispuolinen väestö lisääntyy nopeammin kuin miespuolinen, kuten Englanti osoittaa. Se ettei työläisväestön luonnollinen lisääntyminen kykene tyydyttämään pääoman kasautumistarpeita ja samalla kuitenkin ylittää ne, on itse pääoman liikunnan ristiriitaisuus. Pääoma tarvitsee suurempia määriä nuoremmassa iässä olevia työläisiä, vähemmän aikuisia miehiä. Tämä ristiriita ei ole sen huutavampi kuin sekään, että työläisten puutetta valitetaan samaan aikaan kun tuhansia työläisiä on työttömänä maantiellä sen vuoksi, että työnjako kahlehtii heidät määrättyyn liikealaan.⁸⁶⁾ Sitä paitsi pääoma kuluttaa niin nopeasti työvoimaa, että keski-ikäinen työläinen on jo useimmiten enemmän tai vähemmän aikansa elänyt. Hän vajaa liikalaisten joukkoon tai hänet tungetaan ylemmältä portaalta alemmalle. Juuri suurteollisuustyöläisten keskuudessa tapaamme lyhimmän eliniän.

»Tri Lee, Manchesterin terveydenhoitoviranomainen, on todennut, että mainitussa kaupungissa varakkaiden luokkaan kuuluvien elämän keskipituus on 38, työväenluokkaan kuuluvien vain 17 vuotta. Liverpoolissa se on edellisillä 35 vuotta, jälkimmäisillä 15 vuotta. Siitä on siis seurauksena, että etuoikeutetulla luokalla on oikeus elää (had a lease of life) enemmän kuin kaksi kertaa niin kauan kuin vähemmän suotuisissa oloissa elävillä kansalaisilla.»^{85a)}

⁸⁵⁾ Samaa aikaan kun vuoden 1866 jälkipuoliskolla Lontoossa oli 80 000—90 000 työtöntä, samaa vuosipuoliskoa koskevassa tehdaskertomuksessa sanotaan: »Ei näytä olevan ehdottomasti oikein sanoa, että kysyntä aina synnyttää tarjontaa juuri sinä hetkenä, jolloin sitä tarvitaan. Niin ei ole ollut työn laita, sillä paljon koneita on seisunut viime vuonna käsien puutteessa.» (»Report of Insp. of Fact. for 31st October 1866», p. 81.)

^{86a)} Terveidenhoitokongressin avauspuhe, pitänyt Birminghamissa 15. tammi-kuuta 1875 J. Chamberlain kaupungin pormestari. {Nykyään (1883) kauppaministeri. F. E.}

Näissä oloissa proletariaatin tämän ryhmän absoluuttisen lisääntymisen täytyy tapahtua sellaisessa muodossa, joka paisuttaa sen lukua, vaikka sen ainekset kuluvat nopeasti loppuun. Näin ollen tarvitaan työläispolvien nopeaa vuorottelua. (Tämä laki ei ulotu muihin väestöluokkiin.) Tämä yhteiskunnallinen tarve tulee tyydytetyksi aikaisten avioliittojen kautta, jotka ovat välttämättömänä seurauksena niistä olosuhteista, missä suurteollisuustyöläiset elävät, ja sen palkkion kautta, minkä työläisten lasten riistäminen tuottaa vanhemmille lasten tuottamisesta.

Niin pian kuin kapitalistinen tuotanto on vallannut haltuunsa maanviljelyksen, eli samassa määrässä kuin se on tehnyt sen, alenee absoluuttisesti maatyöväen kysyntä maanviljelyksessä toimivan pääoman kasautuessa, ilman että sen karkotusta täydentäisi, niin kuin ei-maanviljelystuotannossa, työväen suurempi työhönvetäminen. Osa maalaisväestöstä pyrkii sen tähden jatkuvasti siirtymään kaupunkilais- tai manufaktuuriproletariaatin riveihin ja vaanii tähän muuttamiseen sopivia oloja. (Manufaktuuria käytetään tässä tarkoittamaan kaikkea ei-maanviljelystuotantoa.)⁸⁰⁾ Tämä suhteellisen liikaväestön lähde pulppuaa siis alituisesti. Mutta sen alituinen suuntautuminen kaupunkeihin edellyttää itse maaseudulla jatkuvasti piilevää liikaväestöä, jonka laajuus tulee näkyviin ainoastaan silloin, kun viemärikanavat poikkeustapauksissa avautuvat laajoiksi. Maatyöläisen palkka painuu sen tähden minimiin, ja hän seisoo aina toinen jalka pauperismin suossa.

Kolmas suhteellisen liikaväestön laji, patoutuva liikaväestö, muodostaa sen osan toimivasta työarmeijasta, jonka työssäolo on kuitenkin kauttaaltaan epäsäännöllistä. Se tarjoaa siten pääomalle tyhjentyttömän säiliön käytettävissä olevaa työvoimaa. Patoutuvan liikaväestön elintaso on työväenluokan keskinkertaisista normaalitasoa alhaisempi, ja juuri se seikka tekee sen pääomalle ominaisten riistämistapojen otolliseksi perustaksi. Sille ovat luonteenomaisia mahdollisimman pitkä työaika ja mahdollisimman pieni työpalkka. Olemme jo kotityötä koskevassa luvussa oppineet tuntemaan patoutuvan liikaväestön päähahmon. Se saa jatkuvasti uusia jäseniä suurteollisuuden ja maanviljelyksen liikalaisista, ja varsinkin häviölle joutuvista teolli-

⁸⁰⁾ Vuoden 1861 väenlaskussa Englannissa ja Walesissa »luetellaan 781 kaupunkia, joissa oli 10 960 998 asukasta, kun kylissä ja maalaisseurakunnissa oli vain 9 105 226. Vuoden 1851 väenlaskutilastossa oli 580 kaupunkia, joiden väkiluku oli suunnilleen yhtä suuri kuin niitä ympäröivien maaseutualueiden. Mutta kun viimeksi mainittujen väestö seuraavina 10 vuotena lisääntyi vain puoli miljoonaa, niin noissa 580 kaupungissa se lisääntyi 1 554 067. Väestönlisäys maalaisseurakunnissa on 6,5 %, kaupungeissa 17,3 %. Ero lisääntymissuhteessa johtuu muutosta maalta kaupunkeihin. Väestön koko lisääksestä lankeaa kolme neljäsosaa kaupunkien osalle.» (»Census etc.», v. III, p. 11, 12.)

suudenhaaroista, joissa käsityö sortuu manufaktuurityön edessä ja viimeksi mainittu koneteollisuuden edessä. Patoutuva liikaväestö laajenee sikäli kuin kasautumisen laajuuden ja voimaperäisyyden ohella edistyy »liikalaiseksi tekeminen». Mutta se muodostaa samalla työväenluokassa itse itsensä uusivan ja ikuistavan aineksen, joka on suhteellisesti suurempana osana työväenluokan kokonaiskasvussa kuin muut ainekset. Todellisuudessa on sekä syntymisten ja kuolemantapausten lukumäärä että perheiden absoluuttinen suuruus kääntäen verrannollinen työpalkan korkeuteen, ts. niiden elinhyödykkeiden määrään, jotka ovat eri työläiskategorioiden käytettävissä. Tämä kapitalistisen yhteiskunnan laki kuulostaisi mielettömältä villien parissa, vieläpä sivistyneiden siirtolaistenkin keskuudessa. Se muistuttaa yksilöllisesti heikkojen ja pahoin vainottujen eläinlajien joukkoita lisääntymistä.⁸⁷⁾

Suhteellisen liikaväestön syvin pohjamuta oleskelee vihdoin pauperismin piirissä. Lukuunottamatta irtolaisia, rikoksellisia, prostituoituja, lyhyesti sanoen varsinaista ryysyköyhälistöä, tässä yhteiskuntakerroksessa on kolme ryhmää. Ensiksi: työkykyiset. Tarvitsee vain pintapuolisesti silmällä Englannin köyhäin tilastoa huomataksaan, että niiden lukumäärä kasvaa kaikkina pula-aikoina ja vähenee liike-elämän jälleen elpyessä. Toiseksi: orvot ja köyhäinhuoltolaisten lapset. Ne ovat teollisuuden vara-armeijan kokelaita ja joutuvat liike-elämän suurina nousuaikoina, kuten esim. 1860, nopeasti ja suurin joukoin toimivan työläisarmeijan kirjoihin. Kolmanneksi: rappiolle joutuneet, ryysyläiset, työkyvyttömät. Ne ovat varsinkin niitä, jotka sortuvat työnjaon aiheuttaman liikuntakyvyttömyytensä takia, niitä, jotka elävät yli työväen normaali-ian, ja vihdoin teollisuuden uhreja, joiden lukua vaaralliset koneet, kaivostyö, kemialliset tehtaat yms. enentävät, raajarikkoja, sairaita, leskiä jne. Pauperismi muodostaa toimivan työläisarmeijan invalidikodin ja teollisuuden vara-armeijan kuolleen painon. Pauperismin tuottaminen sisältyy suhteellisen liikaväestön tuottamiseen, sen välttämättömyys johtuu liikaväestön välttämättömyydestä; ne yhdessä muodostavat kapitalistisen tuotannon ja rikkauten kehityksen elinehdon. Pauperismi kuuluu kapitalistisen tuotannon faux frais [tuottamattomiin kuluihin], jotka kuitenkin pääoma

⁸⁷⁾ »Köyhyys näyttää olevan suotuisaa suvun jatkamiselle.» (A. Smith) Sulavan ja henkevän apotti Gallianin mielestä tämä on alvan erikoisen viisas jumalallinen järjestyks. »Jumala on järjestänyt niin, että syntyy runsaasti niitä ihmisiä, jotka harjoittavat tärkeimpiä ammatteja.» (Galliani, mt., s. 78.) »Kurjuus aina nälän ja sairauden äärimmäiseen rajaan saakka pyrkii edistämään väestön lisääntymistä, sen sijaan, että se sitä ehkäisisi.» (S. Laing. »National Distress», 1844, p. 69.) Valaistuaan tätä tilastollisesti Laing jatkaa: »Jos kaikki ihmiset eläisivät hyvissä oloissa, niin maailma tyhjenisi piankin ihmisistä.»

osaa suurimmaksi osaksi vierittää omilta hartioiltaan työväenluokan ja pikkuporvariston niskoille.

Kuta suurempi on yhteiskunnallinen rikkaus, toimiva pääoma, sen lisääntymisen laajuus ja voima ja siis myös proletariaatin absoluuttinen määrä ja sen työn tuotantovoima, sitä suurempi on teollisuuden vara-armeija. Käytettäväksi tarjoutuvaa työvoimaa synnyttävät samat syyt kuin pääoman paisuntavoimakin. Teollisuuden vara-armeijan suhteellinen suuruus lisääntyy siis rinnan rikkauten tekijöiden kanssa. Mutta kuta suurempi tämä vara-armeija on toimivaan työläisarmeijaan verraten, sitä suurempi on se pysyvä liikaväestö, jonka kurjuus on suoraan verrannollinen toimivan työarmeijan työrasitukseen.* Kuta suurempi vihdoin on työväenluokan Latsarus-kerros ja teollisuuden vara-armeija, sitä suurempi on virallisesti tunnustettu pauperismi. *Tämä on kapitalistisen kasautumisen ehdoton, yleinen laki.* Toteutuessaan [in seiner Verwirklichung] sitä samoin kuin kaikkia muitakin lakeja muuntelevat monenlaiset seikat, joiden eritteleminen ei kuulu tähän.

Käsitettävissä on sen taloudellisen viisauden narrimaisuus, kun työläisille saarnataan, että heidän olisi sopeutettava lukumääränsä pääoman arvonlisäystarpeiden mukaiseksi. Kapitalistisen tuotannon ja kasautumisen koneisto sopeuttaa aina työläisten lukumäärää näiden pääoman arvonlisäystarpeiden mukaiseksi! Tämän sopeuttamisen ensimmäinen sana on suhteellisen liikaväestön eli teollisuuden vara-armeijan luominen, sen viimeinen sana — alati lisääntyvien, toimivaan työläisarmeijaan kuuluvien kerrosten kurjuus ja pauperismin kuollut paino.

Laki, jonka mukaan alati lisääntyvä määrä tuotantovälineitä voidaan yhteiskunnallisen työn tuottavuudessa tapahtuvan edistyksen vuoksi ottaa tuotannon palvelukseen käyttämällä ihmisvoimaa asteittain vähenevässä määrässä, tämä laki ilmenee kapitalistisissa oloissa, joissa työläinen ei käytä työvälinettä, vaan työväline työläistä, siten, että kuta suurempi on työn tuotantovoima, sitä suurempi on myös työläisten harjoittama painostus työllisyytensä välineisiin ja sitä epävarmempi on siis heidän olemassaolonsa ehto: oman voiman myyminen toisen rikkauten lisäämiseksi eli pääoman arv on itselisiäntymiseksi. Tuotantovälineiden ja työn tuottavuuden lisääntyminen, joka on nopeampaa kuin tuottavan väestön lisääntyminen, saa siis kapitalistisen ilmauksensa päinvastoin siinä, että työväestö lisääntyy aina nopeammin kuin pääoman arvonlisäystarve.

* Käsi kirjoituksessa on: «kääntäen verrannollinen sen työrasitukseen»; korjaus on tehty tekijän hyväksymän ranskankielisen laitoksen tekstin mukaisesti. *Toim.*

Neljännessä osastossa, eritellessämme suhteellisen lisäarvon tuotantoa näimme, että kapitalistisen järjestelmän vallitessa kaikki menetelmät työn yhteiskunnallisen tuotantovoiman kohottamiseksi tapahtuvat yksityisen työläisen kustannuksella; kaikki tuotannon kehittämisen välineet muuttuvat tuottajan valta- ja riistämiskeinoiksi, tyypistävät työläisen osaihmiseksi [einen Teilmenschen], alentavat hänet koneen lisäkkeeksi muuttaen hänen työnsä kärsimykseksi, tuhoavat tämän työn sisällön, vieroittavat työläisestä työprosessin henkiset tekijät samassa määrin kuin tiede liittyy työprosessiin itsenäisenä tekijänä; ne runtelevat olosuhteet, joissa työläinen työskentelee, alistavat hänet työprosessin ajaksi mitä pikkumaisimman, vihattavan pakkovallan alaiseksi, muuttavat hänen elinaikansa työajaksi, heittävät hänen vaimonsa ja lapsensa pääoman Juggernautpyörän alle.⁹⁰ Mutta kaikki lisäarvon tuottamismenetelmät ovat samalla kasautumismenetelmiä ja kaikki laajeneminen kasautumisessa tulee toiselta puolen noiden menetelmien kehittämistävälineeksi. Siitä seuraa niin muodoin, että samassa määrin kuin pääoma kasautuu, täytyy työläisen aseman, olipa hänen palkkansa millainen hyvänsä, korkea tai alhainen, huonontua. Vihdoin laki, joka pitää alati suhteellisen liikaväestön eli teollisuuden vara-armeijan kasautumisen laajuutta ja voimaa vastaavana, kahlehtii työläisen lujemmin pääomaan kuin Hefaioksen kiilat kahlehtivat Prometheuksen kallioon. Se edellyttää pääoman kasautumista vastaavaa kurjuuden kasautumista. Rikkauden kasautuminen toiseen kohtioon on siis samalla kurjuuden, työrasituksen, orjuuden, tietämättömyyden, raaistumisen ja siveellisen alentumisen kasautumista päinvastaiseen kohtioon, ts. siihen luokkaan, joka tuottaa omia tuotteitaan pääomana.

Tämän kapitalistisen kasautumisen vastakohtaisen luonteen⁸⁹⁾ kansantaloustieteilijät ovat eri muodoissa hyväksyneet, vaikkakin he sekoittavat siihen esikapitalististen tuotantotapojen osittain tosin verrannollisia, mutta kuitenkin siitä olennaisesti eroavia ilmiöitä.

Venetsialainen munkki Ortes, eräs 1700-luvun suurimpia talouskirjailijoita, pitää kapitalistisen tuotannon vastakohtaista luonnetta yhteiskunnallisen varallisuuden yleisenä luonnonlakina.

⁸⁹⁾ »Päivä päivältä käy ilmeisemmäksi, että niiden tuotantosuhteiden luonteelle, joiden puitteissa porvariston liike tapahtuu, on erikoista kaksinaisuus eikä suinkaan ykseys ja yksinkertaisuus; että samojen suhteiden puitteissa, joissa rikkautta tuotetaan, tuotetaan myös kurjuutta; että samojen suhteiden puitteissa, joissa tuotantovoimien kehitys tapahtuu, kehittyy myös sortoa aiheuttava voima; että nämä suhteet tuottavat porvarillista rikkautta, ts. porvariluokan rikkautta, vain ehdolla, että tämän luokan yksityisten jäsenten rikkautta hävitetään jatkuvasti ja muodostuu alituisesti kasvava proletariaatti.» (Karl Marx, »Filosofian kurjuus». Moskova 1971, s. 132—133.)

»Taloudellinen hyvä ja taloudellinen paha jollain kansakunnalla ovat aina tasapainossa (il bene ed il male economico in una nazione sempre all'istessa misura), hyödykkeiden ylenmääräisyys, toisilla on aina niin suuri kuin niiden puute toisilla (la copia de beni in alcuni sempre eguale alla mancanza di essi in altri). Muutamien suurta rikkautta seuraa aina välttämättömmänkin riistämisen paljoa useammilta. Kansakunnan varallisuus vastaa sen väestöä, ja sen kurjuus vastaa sen varallisuutta. Toisten työteliäisyys pakottaa toiset joutilaisuuteen. Köyhät ja laiskat ovat välttämätön tulos rikkaista ja ahkerista» jne.⁸⁹⁾

Noin 10 vuotta Ortesin jälkeen korkeakirkollinen protestantinen pappi Townsend ylisti sangen karkeasti köyhyyttä rikkauden välttämättömänä ehtona.

»Laissa säädettyyn työn pakkoon liittyy liian paljon vaivaa, väkivaltaa ja melua, sen sijaan kun nälkä on sekä rauhallinen, vaateliias, lakkaamaton painostaja että myös — teollisuuden ja työn luonnollisimpana aiheuttajana — synnyttää mitä suurinta voimainponnistusta.»

Kaikki perustuu siis siihen, että nälkä tehdään työväenluokalle pysyväiseksi, ja siitä pitää Townsandin mukaan huolen väestöperiaate, joka on erittäin vaikuttava köyhien keskuudessa.

»Näyttää olevan luonnonlaki, että köyhät ovat tiettyyn määrään saakka kevytmielisiä (improvident)» (nimitään niin kevytmielisiä, että tulevat maailmaan ilman kultaista lusikkaa suussa), »niin että aina on tarjolla joitakuita (that there always may be some) tekemään yhteiskunnan alhaisimpia, likaisimpia ja iljettävimpiä tehtäviä. Siten lisääntyy suuresti ihmisen varasto (the stock of human happiness), hienommat (the more delicate) säästyvät raadannalta ja voivat häiritsemättä hoitaa korkeampia toimia jne. Köyhäinholitolaki pyrkii hävittämään sen sopusoinnun ja kauneuden, tasaustaisuuden ja järjestyksen tässä järjestelmässä, jonka jumala ja luonto ovat maailmaan laittaneet.»⁹⁰⁾

Kun venetsialainen munkki näki kohtalonpääöksessä, joka tekee kurjuuden ikuiseksi, kristillisen hyväntekeväisyyden, naimattomuuden, papiston, luostarin ja hurskaiden säädösten oikeutuksen, niin protestanttinen kirkkoherra näkee siinä päinvastoin tekosyyntä kirotta Englannin lait, joiden mukaan köyhällä oli oikeus niukkaan julkiseen avustukseen.

⁸⁹⁾ G. Ortes, »Della Economia Nazionale libri sei 1774», Custodi, Parte Moderna, t. XXI, p. 6—9, 22, 25 etc. Ortes sanoo samassa kohdassa, s. 32: »Sen sijaan että suunnitellisiin hyödyttömiä järjestelmiä kansojen onneksi, rajoitun tutkimaan sen onnettomuuden syytä.»

⁹⁰⁾ »A Dissertation on the Poor Laws». By a Well-wisher to Mankind (the Rev. Mr. Townsend), 1786, painettu uudestaan Lontoossa 1817, s. 15, 39, 41. Tämä »hieno» pappi, jonka äskennäimittua kirjoitusta, sekä kertomusta Espanjan matkasta Malthus jäljentää usein sivumäärin, lainasi suurimman osan opistaan sir J. Steuartilta, jonka oppia hän kuitenkin vääristelee. Kun Steuart esim. sanoo: »Tässä, orjuudessa, väkivalta oli keinona tehdä ihmiskunta ahkeraksi» (työtätekemättömien hyväksi)... Ihmiset pakotettiin silloin työhön» (ts. ilmaiseen työhön muita varten), »koska he olivat toisten orjia; nyt ihmiset pakotetaan työhön» (ts. ilmaiseen työhön työtätekemättömien hyväksi), »koska he ovat omien tarpeittensa orjia»,¹⁶¹ kun hän sanoo näin, hän ei tee siitä niin kuin tuo lihava kirkkoherra johtopäätöstä, että palkkatyöläisten pitää alati nähdä nälkää. Hän päinvastoin tahtoo lisätä heidän tarpeitaan ja saattaa heidän tarpeidensa kasvavan lukumäärän kannustamaan heitä työhön »hienoimpia» varten.

»Yhteiskunnallisen rikkauden edistyminen», Storch sanoo, »synnyttää tuon hyödyllisen yhteiskuntaluokan... joka suorittaa ikävyyttävimmät, alhaisimmat ja inhottavimmat tehtävät, sanalla sanoen ottaa kantaakseen kaiken, mikä elämässä on epämiellyttävää ja orjuuttavaa, ja juuri sen kautta hankkii toisille luokille joutoaikaa, mielen iloa ja sovinnasta» (hyvä!) »luonteenarvokkuutta jne.»⁹¹⁾

Storch kysyy itseltään, mitä etuja sitten oikeastaan on raa-kalaisuuteen verraten tällä kapitalistisella sivistyksellä, joka tuottaa kurjuutta ja painaa joukot alas? Hän löytää vain yhden vastauksen: varmuus!

»Teollisuuden ja tieteen kehityksen avulla», Sismondi sanoo, »kukin työläinen voi tuottaa joka päivä paljoo enemmän kuin hän tarvitsee kulu-tustaan varten. Mutta samaan aikaan kun hänen työnsä tuottaa rikkautta, rikkaus tekisi hänet vähemmän soveliaaksi työhön, jos hän olisi kutsuttu itse tuota rikkautta kuluttamaan.» Hänen käsityksensä mukaan »ihmiset» (ts. ei-työläiset) »todennäköisesti luopuisivat kaikesta taitojensa täydentä-misestä samoin kuin kaikista niistä nautinnoista, joita he teollisuuden avul-la saavat, jos heidän täytyisi ostaa ne jatkuvalla työllä, sellaisella kuin on työläisen työ... Ponnistukset ja niiden palkka ovat nykyään kaksi eri asiaa; ei sama ihminen tee ensin työtä ja sitten lepää; päinvastoin juuri sen tähden, että toinen tekee työtä, täytyy toisen levätä... Työn tuotantovoimien lop-pumattomasta monistamisesta ei siis voi olla muuta tulosta kuin ylellisyy-den ja joutilasten pohattojen nautintojen lisääntyminen.»⁹²⁾

Vihdoin Destutt de Tracy, tuo kylmäverinen porvarioppinut, julistaa karkeasti:

»Köyhiä kansakuntia ovat ne, joissa kansa on hyvinvoipaa, ja rikkaita kansakuntia ne, joissa se on tavallisesti köyhää.»⁹³⁾

5. KAPITALISTISEN KASAUTUMISEN YLEISEN LAIN VALAISUA

a) ENGLANTI VUOSINA 1846—1866

Ei mikään uudenaikaisen yhteiskunnan ajanjakso ole kapitalistisen kasautumisen tutkimista varten niin sopiva kuin 20 viimeksi kuluneen vuoden aika. On ikään kuin se olisi löytänyt Fortunatuksen kukkaron. Ennen muita maita Englanti tarjoaa taas klassisen esimerkin, koska sillä on edelleen ensi sija maailmanmarkkinoilla, koska kapitalistinen tuotantotapa ainoastaan siellä on täydelleen kehittynyt ja koska vihdoin vapaakaupan tuhatvuotisen valtakunnan alkaminen sitten vuoden 1846 on sulkenut viimeisenkin turvapaikan vulgaarilta taloustieteeltä. Tuotannon jättiläismäistä edistystä, jossa kaksikymmenvuotis-

⁹¹⁾ Storch, »Cours d'Économie Politique», éd. Petersbourg 1815, t. III, p. 223.

⁹²⁾ Sismondi, »Nouveaux Principes d'Économie Politique», t. I, p. 79, 80, 85.

⁹³⁾ Destutt de Tracy, mt., s. 231.

kauden jälkipuolisko sivuuttaa jälleen kauaksi alkupuoliskon, kosketeltiin riittävästi jo neljännessä osastossa.

Vaikka absoluuttinen väestönlisäys oli Englannissa viimeksi kuluneen puolen vuosisadan aikana sangen suuri, suhteellinen lisääntyminen eli lisääntymisen suhdeluku alentui yhtämittä, kuten seuraava viralliseen väestönlaskuun perustuva taulukko osoittaa.

Vuotuinen, prosenteissa laskettu väestönlisäys Englannissa ja Walesissa vuosikymmenittäin:

1811—18211,533 %
1821—18311,446 %
1831—18411,326 %
1841—18511,216 %
1851—18611,141 %

Tarkastelkaamme nyt toiselta puolen varallisuuden kasvua. Varmimman kiinnekohdan tässä suhteessa tarjoavat vaihtelut tuloveron alaisissa liikevoitoissa, maankoroissa jne. Verotettavien liikevoittojen (lukuunottamatta maanvuokraajia sekä muutamia muita ryhmiä) lisäys oli Isossa-Britanniassa vuosina 1853—1864 50,47%, (eli keskimäärin vuosittain 4,58%),⁸⁴⁾ väestönlisäys samana aikana noin 12%. Verotettavan maankoron (rakennusten, rautateiden, kaivosten, kalastuspaikkojen yms. siihen luettuina) antaman koron lisäys oli vuosina 1853—1864 38% eli $3\frac{5}{11}$ % vuodessa, sitä paitsi suurin osa lisäyksestä jakautui seuraavia ryhmiä kohti:⁸⁵⁾

	Tulon lisäys vuosina 1853—1864	Vuotuinen lisäys
Rakennuksista	38,60 %	3,50 %
Kivilouhimoista	84,76 %	7,70 %
Kaivoksista	68,85 %	6,26 %
Rautasulatoista	39,92 %	3,63 %
Kalastuspaikoista	57,37 %	5,21 %
Kaasulaitoksista	126,02 %	11,45 %
Rautateistä	83,29 %	7,57 %

Jos vertaamme keskenään nelivuotiskausia vuosina 1853—1864, niin huomaamme, että tulojen lisääntymisaste kasvaa yhtämittä. Esim. liikevoitoista johtuva tulojen vuotuinen lisäys oli 1853—1857 1,73%, 1857—1861 2,74%, 1861—1864 9,30%. Tuloveron alaisten tulojen yhteissumma oli Yhdistyneessä kuningaskunnassa 1856 307 068 898 puntaa, 1859 328 127 416 pun-

⁸⁴⁾ »Tenth Report of the Commissioners of H. M.'s Inland Revenue». London 1866, p. 38.

⁸⁵⁾ Mt.

taa, 1862 351 745 241 punttaa, 1863 359 142 897 punttaa, 1864 362 462 279 punttaa, 1865 385 530 020 punttaa.⁹⁶⁾

Pääoman kasautumista seurasi samalla sen keskittyminen ja yhteenkokoutuminen. Vaikka Englannissa ei ollutkaan mitään virallista maanviljelystilastoa (Irlannissa kyllä oli), toimitti 10 kreivikuntaa sellaisen omasta aloitteestaan. Siitä kävi selville, että vuosina 1851—1861 alle 100 acren vuokramaat olivat vähentyneet 31 583:sta 26 567:ään, siis 5016 niistä oli liitetty suurempiin vuokramaihin.⁹⁷⁾ Vuosina 1815—1825 ei perintöveroa kannettu yhdestäkään irtaimesta omaisuudesta, jonka arvo olisi noussut yli miljoonan punnan; vuosina 1825—1855 sitä kannettiin sensijaan 8:sta, v:sta 1855 kesäkuuhun 1859, ts. $4\frac{1}{2}$ vuodessa, 4:stä.⁹⁸⁾ Yhteenkokoontumisen huomaa kuitenkin parhaiten erittelemällä lyhyesti tuloverot ryhmässä D (liikevoitot, lukuunottamatta vuokraajia ym.) vuosilta 1864—1865. Huomautan edeltä käsin, että tällaisista tuloista maksetaan veroa vasta alkaen 60 punnasta. Nämä veronalaiset tulot olivat Englannissa, Walesissa ja Skotlannissa vuonna 1864 95 844 222 punttaa, ja 1865 105 435 787 punttaa.⁹⁹⁾ Verotettujen luku oli vuonna 1864 308 416 henkilöä, koko väestön ollessa 23 891 009; vuonna 1865 332 431 henkilöä, koko väestön ollessa 24 127 003. Näiden tulojen jakautumista kumpanakin vuonna osoittaa seuraava taulukko:

	Vuosi, joka päättyi 5. huhtikuuta 1864		Vuosi, joka päättyi 5. huhtikuuta 1865	
	Tuloja liike- voitoina Punttaa	Henkilöä	Tuloja liike- voitoina Punttaa	Henkilöä
Tulot				
yhteensä	95 844 222	308 416	105 435 787	332 431
siitä	57 028 290	23 334	64 554 297	24 075
siitä	36 415 225	3 619	42 535 576	4 021
siitä	22 809 781	822	27 555 313	973
siitä	8 744 762	91	11 077 238	107

⁹⁶⁾ Nämä luvut ovat riittäviä vertaamiseen, mutta absoluuttisesti katsoen väärä, koska kenties noin 100 miljoonaa punttaa tuloista vuosittain salataan. Verotusviranomaisten valitukset järjestelmällisistä petoksista varsinkin kaupan- ja teollisuudenharjoittajien taholta uudistuvat jokaisessa heidän selostuksessaan. Esimerkiksi: »Osakeyhtiö ilmoitti veronalaisen liikevoittonsa 6000 punnaksi, taksoittaja arvioi sen 88 000 punnaksi, ja tästä summasta vero lopulta maksettiin. Toinen yhtiö ilmoitti 190 000 punttaa, se pakotettiin myöntämään, että todellinen määrä oli 250 000 punttaa.» (Mt., s. 42.)

⁹⁷⁾ »Census etc.», v. III, p. 29. John Brightin väitettä, että 150 maanomistajaa omistaa puolet Englannin, ja 12 maanomistajaa puolet Skotlannin maasta, ei ole kumottu.

⁹⁸⁾ »Fourth Report etc. of Inland Revenue». London 1860, p. 17.

⁹⁹⁾ Nämä ovat puhdasta tuloa, siis jäännös, kun eräät lainsallimat erät on poistettu.

Yhdistyneessä kuningaskunnassa tuotettiin vuonna 1855 61 453 079 tonnia kivihiiltä arvoltaan 16 113 267 puntaa, vuonna 1864 92 787 873 tonnia arvoltaan 23 197 968 puntaa, vuonna 1855 3 218 154 tonnia raakarautaa arvoltaan 8 045 385 puntaa, vuonna 1864 4 767 951 tonnia arvoltaan 11 919 877 puntaa. Vuonna 1854 oli Yhdistyneen kuningaskunnan liikennettä välittävien rautateiden pituus 8054 mailia ja niihin sijoitettu pääoma 286 068 794 puntaa, vuonna 1864 12 789 mailia, sijoitettu pääoma 425 719 613 puntaa. Vuonna 1854 oli Yhdistetyn kuningaskunnan koko vienti ja tuonti 268 210 145 puntaa, vuonna 1865 489 923 285 puntaa. Seuraava taulukko osoittaa viennin kehityksen:¹⁰⁰⁾

1847 . . .	58 842 377	puntaa
1849 . . .	63 596 052	»
1856 . . .	115 826 948	»
1860 . . .	135 842 817	»
1865 . . .	165 862 402	»
1866 . . .	188 917 563	»

Näiden muutamien tietojen jälkeen käsitämme Britannian kansan yleisen kirjaajan¹³⁶ voitonhuudon:

»Vaikka väestö onkin nopeasti kasvanut, sen lisääntyminen ei ole voinut pysyä teollisuuden ja varallisuuden edistyksen tasolla.»¹⁰¹⁾

Kääntykäämme nyt tämän teollisuuden välittömien tekijöiden eli tämän rikkauten tuottajien, työväenluokan puoleen.

»Maan yhteiskunnallisen tilan surullisimpia piirteitä on se», Gladstone sanoo, »että kansan kulutusvoiman vähetessä sekä työtätekevän luokan kärsimysten ja kurjuuden lisääntyessä tapahtuu rikkauten alituista kasautumista ylempien luokkien käsiin ja pääoman alituista lisääntymistä.»¹⁰²⁾

Näin puhui tämä tekopyhä ministeri alahuoneessa 13. helmikuuta 1843. Huhtikuun 16. 1863, kaksikymmentä vuotta myöhemmin, hän sanoi tulo- ja menoarviota esitellessään:

»Vuosina 1842—1852 tämän maan verotettava omaisuus kasvoi 6%... Kahdeksassa vuodessa, 1853—1861, se kasvoi, jos pidämme vuotta 1853 lähtökohtana, 20%. Tämä tosiasia on niin hämmästyttävä, että se on melkein uskomaton... Tämä huimaava rikkauten ja vallan eneneminen... rajoittuu yksinomaan omistaviin luokkiin, mutta... mutta sen täytyy välillisesti olla eduksi työväestölle, koska se halventaa yleisen kulutuksen esineitä;

¹⁰⁰⁾ Tällä hetkellä, maaliskuussa 1867, ovat intialais-kiinalaiset markkinat jälleen ihan täydet Britannian puuvillatehtailijoiden konsignaatiotavaroita. Vuonna 1866 alkoi puuvillatyöväen palkkojen 5% alennus ja 67 samanlaisen toimenpiteen takia 20 000 miehen lakko Prestonissa. {Tämä oli sen pulan esinäytös, joka kohtaa sen jälkeen puhkesi. F. E.}

¹⁰¹⁾ »Census etc.», v. III, p. 11.

¹⁰²⁾ Gladstone alahuoneessa 13. helmikuuta 1843. (»Times», 14. helmikuuta 1843; »Hansard», 13. helmikuuta 1843.)

kun rikkaat ovat tulleet rikkaammiksi, ovat köyhät joka tapauksessa tulleet vähemmän köyhiksi. Olisivatko köyhyyden äärirajat supistuneet, sitä en kuitenkaan uskalla sanoa.»¹⁰³⁾

Sepä ovelaa tempuilua! Jos työväenluokka on pysynyt »köyhänä», mutta ainoastaan »vähemmän köyhänä» siihen määrään verraten, missä se on tuottanut »huimaavan rikkauden ja vallan enenemisen» omistavalle luokalle, niin se on jäänyt suhteellisesti yhtä köyhäksi. Jos köyhyyden äärirajat eivät ole supistuneet, niin ne ovat laajenneet, koska rikkauden äärirajat ovat niin tehneet. Mitä elinhyödykkeiden hintojen alenemiseen tulee, niin virallinen tilasto — esim. Lontoon orpokodin tiedonannot — osoittaa, että kolmivuotiskauden 1860—1862 keskihinnat, verrattuna vuosien 1851—1853 keskihintoihin, olivat kohonneet 20%. Seuraavina 3 vuotena 1863—1865 olivat liha, voi, maito, sokeri, suola, kivihiili ja useat muut välttämättömät elinhyödykkeet kohonneet edelleen hinnassa.¹⁰⁴⁾ Gladstonen seuraava tulo- ja menoarviopuhe 7. huhtikuuta 1864 oli pindarolainen ylistyslaulu voitonteon edistymiselle ja »köyhyyden» lieventämälle kansan onnelle. Hän puhuu joukoista, jotka ovat »pauperismin partaalla», liikkeenhaaroista, »joissa palkka ei ole kohonnut», ja pukee vihdoin yhteenvetonsa työväenluokan onnesta sanoihin: »Ihmisen elämä on yhdeksässä tapauksessa kymmenestä ainoastaan olemassaolotaistelua.»¹⁰⁵⁾ Professori Fawcett, jota ei sido virallinen varovaisuus kuten Gladstonea, sanoo suoraan:

»En tietenkään kiellä, että rahapalkka pääoman lisääntyessä» (viimeisinä vuosikymmeninä) »on kohonnut, mutta tämä näennäinen etu tulee suureksi osaksi jälleen mitättömäksi, kun useat elinhyödykkeet kallistuvat yhtämittaa» (hän uskoo sen tapahtuvan jalometallien arvon vähenemisen takia). »...Rikkaat tulevat nopeasti rikkaammiksi (the rich grow rapidly richer), samalla kun työtätekevien luokkien hyvinvoinnissa ei ole mitään parannusta huomattavissa... Työmiehet tulevat melkein niiden kauppiaiden orjiksi, joille he ovat velkaa.»¹⁰⁶⁾

¹⁰³⁾ Gladstone alahuoneessa 16. huhtikuuta 1863. («Morning Star», 7. huhtikuuta.)
¹⁰⁴⁾ Katso virallisia tietoja Sinisestä kirjasta: »Miscellaneous Statistics of the United Kingdom». Part VI. London 1866, p. 260—273 passim. Todistuksena orpokotien yms. tilastojen sijaan voitaisiin käyttää myös ministerien lehtien kaunopuheisia lausuntoja, joissa puolletaan kuninkaallisen huoneen lasten myöntäjäisiä. Niissä ei koskaan unohdeta elinhyödykkeiden hinnan kohoamista.

¹⁰⁵⁾ Gladstone alahuoneessa, 7. huhtikuuta 1864. »Hansard'in» variantissa sanotaan: »Ja sitäkin enemmän, sillä mitä muuta on useimmissa tapauksissa ihmisen elämä kuin olemassaolotaistelua?» — Alituisia, huutavia ristiriitaisuuksia vuosien 1863 ja 1864 Gladstonen tulo- ja menoarviopuheissa kuvaa eräs englantilainen kirjailija seuraavalla Boileaulta ottamallaan sitaatilla:

«Voilà l'homme en effet. Il va du blanc au noir.
 Il condamne au matin ses sentiments du soir.
 Importun à tout autre, à soi même incommode,
 Il change à tous moments d'esprit comme de mode.»

[«Siinäpä mulla on mies. Mustahan valkeesta käy. Tunteista illan ei aamulla jääkeä näy. Muille vastusna ain', itseään rasittain. Muuttaa mieltänsä hän myötänsä kuin muotia vain.»]¹⁰²⁾ ([H. Roy.] »The Theory of the Exchanges etc.». London 1864, p. 135.)

¹⁰⁶⁾ H. Fawcett, »The Economic Position of the British Labourer». London 1865, p. 67, 82. Mitä tulee työläisten lisääntyvään riippuvaisuuteen kauppiasta, niin se on seuraus työläisten työllisyyden lisääntyvästä epävakaisuudesta ja sen keskeytyksistä.

Työpäivää ja koneistoa käsittelevissä osastoissa kävivät ilmi ne olot, joissa Britannian työväenluokka on luonut omistavien luokkien »huimaavan rikkauten ja vallan enenemisen». Kuitenkin silloin kiinnitti huomiotamme etupäässä työläinen yhteiskunnallisessa tehtävässään. Valaistaksemme täydellisesti kapitalistisen kasautumisen lakia, meidän täytyy tarkata työmiehen tilaa myös työajan ulkopuolella, hänen elatus- ja asunto-olojaan. Tämän kirjan rajoitettu ala pakottaa meidät ottamaan tässä etupäässä huomioon teollisuusproletariaatin ja maanviljelystyöväen huonoimmin palkatun osan, ts. työväenluokan enemmistön.

Ennen sitä vielä sananen virallisesta pauperismista eli siitä työväenluokan osasta, joka on menettänyt elinehtonsa, mahdollisuuden myydä työvoimaansa ja joka elää yleisillä almuilla. Englannin virallinen vaivaisluettelo¹⁰⁷⁾ sisälsi vuonna 1855 851 369 henkeä, vuonna 1856 877 767, ja vuonna 1865 971 433. Puuvillapulan johdosta lukumäärät paisuivat vuosina 1863 ja 1864 1 079 382:een ja 1 014 978:aan. Vuoden 1866 pula, josta kärsi eniten Lontoo, aiheutti tässä maailmankaupan keskuksessa, jonka asukasluvu on suurempi kuin Skotlannin kuningaskunnan, vuonna 1866 19,5%:n lisäyksen vaivaisten lukumäärässä vuoteen 1865 verraten ja 24,4%:n vuoteen 1864 verraten sekä vielä suuremman, jos vertaa 1867 ensimmäisten kuukausien lisäystä vuoteen 1866. Köyhäinhoitotilastoa eritellessä on otettava huomioon etupäässä kaksi seikkaa. Toisaalta vaivaisten lukumäärän lisääntyminen ja väheneminen kuvastaa teollisen kierrosjakson ajoittaisia vaihteluja. Toisaalta virallinen tilasto antaa sitä harhaanjohtavamman kuvan pauperismin todellisesta laajuudesta, kuta enemmän pääoman kasautuessa luokkataistelu ja sen kautta työläisten itsetunto kehittyvät. Esim. se raakuus vaivaisia kohdellaessa, josta Englannin sanomalehdistö («Times», «Pall Mall Gazette» ym.) on niin äänekkäästi kahtena viime vuotena huutanut, on jo vanhaa juurta. Friedrich Engels toteaa 1844 aivan saman kauhistuksen ja aivan saman ohimenevän, tekopyhän »sensaatiokirjallisuuteen» kuuluvan kiljunnan. Mutta nälkäkuoleman (deaths by starvation) pelottava lisääntyminen Lontoossa viimeisen vuosikymmenen kuluessa todistaa vastaansanomattomasti, että työväki alkaa yhä enemmän kauhistua työhuoneen,¹⁰⁸⁾ tämän kurjuuden rangaistuslaitoksen orjuutta.

¹⁰⁷⁾ Englantiin kuuluvaksi lasketaan aina myös Wales, Isoon-Britanniaan Englanti, Wales ja Skotlanti. Yhdistyneeseen kuningaskuntaan mainitut kolme maata ja Irlanti.

¹⁰⁸⁾ Se seikka, että Adam Smith joskus vielä antaa saman merkityksen sanalle workhouse [työhuone] kuin manufactory [manufaktuuri], asettaa hänen aikansa jälkeisen tapahtuneen kehityksen erikoiseen valoon. Esim. työnjakoa koskevan luvun johdannossa hän sanoo: »Eri työnhaaroissa työskentelevät voidaan usein koota samaan työhuoneeseen.»¹⁰⁹⁾

b) BRITANNIAN TEOLLISUUSTYÖVÄENLUOKAN HUONOSTI PALKATUT KERROKSET

Kääntykäämme nyt tarkkailemaan huonosti palkattuja teollisuustyöväen kerroksia. Puuvillapulan aikana, 1862, Privy Council¹⁰⁴ antoi tri Smithin tehtäväksi tutkia Lancashiren ja Cheshiren puutteenalaisten puuvillatyöntekijöiden ravintotilaa. Monivuotisten aikaisempien havaintojen kautta hän oli tullut siihen kokemukseen, että »nälkätautien (starvation diseases) välttämiseksi» normaalinaisen tulee saada jokapäiväisessä ravinnossaan vähintään 3900 graania hiilihydraatteja ynnä 180 graania tyyppiä ja normaalimiehen vähintään 4300 graania hiilihydraatteja ja 200 graania tyyppiä, ts. naisten suunnilleen niin paljon ravintoa kuin on kahdessa naulassa hyvää vehnäleipää, miesten $\frac{1}{8}$ enemmän; viikossa keskimäärin täysikasvuisten naisten ja miesten vähintään 28 600 graania hiilihydraatteja ja 1330 graania tyyppiä. Hänen laskelmansa vahvasti käytännössä niiden hämmästyttävä yhtäpitäväisyys niiden niukkain ravintomäärien kanssa, joihin hätä oli pakottanut puuvillatyöntekijät supistamaan kulutuksensa. He saivat keskimäärin viikossa joulukuun aikana 1862 29 211 graania hiilihydraatteja ja 1295 graania tyyppiä.

Vuonna 1863 Privy Council määräsi toimitettavaksi tutkimuksen englantilaisen työväenluokan huonoimmin ravitun osan hädänalaisesta tilasta. Tri Simon, Privy Council'in lääkiriviranomainen, valitsi tähän työhön yllämainitun tri Smithin. Hänen tutkimuksensa kohdistui toisaalta maanviljelystyöväkeen, toisaalta silkinkutojiin, ompelijattariin, nahkahansikkaiden tekijöihin, sukankutojiin, käsineiden kutojiin ja suutareihin. Viimeksi mainitut ryhmät, sukankutojia lukuunottamatta, ovat yksinomaan kaupunkilaisia. Tutkimusta varten valittiin säännöllisesti kustakin ryhmästä terveimmät ja suhteellisesti parhaimmissa oloissa elävät perheet.

Yleiseksi tulokseksi saatiin, että

»ainoastaan yhdessä tutkituista kaupunkilaistyöväenryhmistä typenkulutus ravinnossa nousi hieman yli sen absoluuttisen minimäärän, jonka alle jääminen synnyttää nälkätauteja, että kahdessa ryhmässä oli puute — toisessa niistä sängen tuntuvakin — sekä typpipitoisesta että hiilihappoisesta ravinnosta, että tutkituista maanviljelystyötä tekevästä perheistä enemmän kuin viides osa sai vähemmän hiilipitoista ravintoa kuin mikä olisi ollut välttämätöntä, enemmän kuin $\frac{1}{3}$ välttämätöntä pienemmän määrän typpipitoista ravintoa, ja kolmessa kreivikunnassa (Berkshiresissä, Oxfordshiresissä ja Somerssetshiresissä) keskimäärin ei päästy typpipitoisen ravinnon vähimpään määrään.»¹⁰⁵)

¹⁰⁵) »Public Health. 6th Report etc. for 1863». London 1864, p. 13.

Maanviljelystyömiehistä olivat huonoimmin ravitut Englannin, Yhdistyneen kuningaskunnan rikkaimman osan, maatyöläiset.¹¹⁰⁾ Ravinnon puute kohtasi maalaistyöväestön keskuudessa etupäässä naisia ja lapsia, sillä »miehen täytyy syödä voidakseen suorittaa työnsä». Vielä suurempana puute raivosi tutkittujen kaupunkilaistyöväenryhmien keskuudessa. »He olivat niin huonosti ravitut, että useissa tapauksissa julmat ja terveydelle tuhoisat puutteen tapaukset ovat välttämättömiä.»¹¹¹⁾ (Kaikki tämä on kapitalistin »kieltäytymistä!» nimittäin »kieltäytymistä» maksamasta edes työläistensä hengen pitimiksi välttämättömistä elinhyödykkeistä.)

Seuraava taulukko osoittaa yllä mainittujen puhtaasti kaupunkilaisten työväestöryhmien ravintomäärien ja tri Smithin laskeman vähimmäismäärän sekä puuvillatyöväen ravintomäärän välistä suhdetta suurimman hädän aikana.¹¹²⁾

	Hiiliaineen keskimäärä viikossa Graania	Typen keskimäärä viikossa Graania
Viisi kaupunkilaisammattia	28 876	1 192
Työttömiä Lancashiren tehdastyöläisiä (miehiä ja naisia).....	29 241	1 295
Vähin määrä, mikä on ehdotettu Lancashiren työväkeä (puoleksi naisia ja miehiä).....	28 600	1 330

Puolet, $\frac{60}{125}$, tutkituista teollisuustyöväenryhmistä ei saanut ollenkaan olutta, 28% ei ollenkaan maitoa. Nestemäisten ravintoaineiden keskimäärä perhettä kohti vaihteli viikossa 7 unssista ompelijattarien keskuudessa $24\frac{3}{4}$ unssiin sukankutojien keskuudessa. Niitä, jotka eivät saaneet ensinkään maitoa, oli lukuisimmin Lontoon ompelijatarten joukossa. Viikossa kulutetun leivän määrä vaihteli $7\frac{3}{4}$ naulasta ompelijattarien keskuudessa $11\frac{1}{4}$ naulaan suutarien keskuudessa ja oli viikoittain keskimäärin 9,9 naulaa täysikasvuista henkilöä kohti. Sokeri (siirappi jne.) vaihteli 4 unssista viikossa nahkakäsineiden tekijäin keskuudessa 11 unssiin sukankutojain keskuudessa; viikoittainen kokonaiskeskimäärä oli kaikissa ryhmissä yhteensä täysikasvuista henkilöä kohti 8 unssia. Voin (rasvan yms.) viikkokulutus oli keskimäärin 5 unssia täysikasvuista henkilöä kohti. Lihan (sila-

¹¹⁰⁾ Mt., s. 17.

¹¹¹⁾ Mt., s. 13.

¹¹²⁾ Mt., liite, s. 232.

van jne.) viikkokulutus vaihteli keskimäärin $7\frac{1}{4}$ unssista silkin-
kutojien keskuudessa $18\frac{1}{4}$ unssiin nahkahansikkaantekijöiden
keskuudessa täysikasvuista henkilöä kohti; keskimäärin eri ryh-
mien keskuudessa 13,6 unssia. Keskimääräiset ravintokustannuk-
set viikossa olivat täysikasvuista henkilöä kohti seuraavat:
silkin-kutojat 2 š $2\frac{1}{2}$ pennyä, ompelijattaret 2 š 7 pennyä, nah-
kakäsineiden tekijät 2 š $9\frac{1}{2}$ pennyä, suutarit 2 š $7\frac{3}{4}$ pennyä ja
sukankutojat 2 š $6\frac{1}{4}$ pennyä. Macclesfieldin silkin-kutojat kulut-
tivat keskimäärin ainoastaan 1 š $8\frac{1}{2}$ pennyä viikossa. Huonoim-
min ravittuja ryhmiä olivat ompelijattaret, silkin-kutojat ja nah-
kakäsineiden tekijät.¹¹³⁾

Tri Simon sanoo yleisessä terveystietomuksessaan näistä ra-
vinto-oloista:

»Jokaisen, joka on perehtynyt lääkarintointiaan köyhien keskuudes-
sa tai tuntee sairashuoneiden potilaat, olivatpa ne sitten hoidokkeja tai ul-
kopuolella asuvia, täytyy myöntää, että ne tapaukset, joissa ravinnon puu-
te aiheuttaa taudin tai edistää sitä, ovat lukemattomat... Terveyshoidolli-
selta kannalta tähän liittyy toinen sangen ratkaiseva seikka... Täytyy muis-
taa, että ravinto huononee huomattavasti vasta sitkeän vastavaikutuksen
jälkeen ja että säännöllisesti ravinnon suuri niukkuus seuraa vasta muiden
edelläkäyneiden kieltäymysten jälkeen. Jo kauan ennen kuin ravinnon puu-
te tulee terveydelliseksi huomattavaksi, kauan ennen kuin fysiologi ajatte-
lee niiden tyyppi- ja hiiligraanien laskemista, jotka ovat elämän tai nälkään-
kuolemisen rajoina, taloudesta puuttuvat kokonaan kaikki aineelliset
mukavuudet. Vaatetus ja lämmitys tulevat vielä puutteellisemmiksi kuin
ravinto. Ei ole mitään riittävää suojaa kylmää ilmaa vastaan; asunto su-
pistetaan siinä määrin, että se synnyttää tauteja tai pahentaa niitä; tuskin
on nimeksikään talousesineitä tai huonekaluja; puhtauskin tulee kalliik-
si tai vaikeaksi. Jos sitä kunnioituksesta itseään kohtaan yritettäisiinkin
ylläpitää, niin jokainen sellainen yritys tuottaa lisää näläntunnetta. Asunto
otetaan sieltä, mistä halvimalla saa suojaa; kortteleista, joissa terveys-
poliisi voi vähimmin vaikuttaa, missä ovat kurjimmat likajohdot, huonoim-
mat liikeneuvot, eniten julkista lokaa, vähin tai huonoin veden saanti, ja
kaupungeissa, suurin valon ja ilman puute. Nämä ovat terveysvaaroja, jot-
ka uhkaavat ehdottomasti köyhälistöä, jos siihen sisältyy ravinnonpuute.
Jos näiden epäkohtien summa on pelottavan tuhoisa elämälle, niin pelkkä
ravinnonpuutekin on sinänsä kauhea... Nämä ovat tuskaisia ajatuksia, var-
sinkin kun muistaa, että puheena oleva köyhyys ei ole laiskuuden aiheut-
tamaa omasyistä köyhyyttä. Se on työläisten köyhyyttä. Niin, mitä kaupun-
kilaistyöläisiin tulee, niin työ, jonka avulla niukka ruoanpala saadaan os-
tetuksi, on enimmäkseen yli kaikkien rajojen pidennettyä. Ja kuitenkin
voin vain hyvin rajoitetussa merkityksessä sanoa, että tämä työ elättää...
Sangen useissa tapauksissa se, mitä sanotaan itsensä elättämiseksi, on ai-
noastaan lyhempi tai pitempi kiertotie pauperismiin.»¹¹⁴⁾

Se sisäinen yhteenkuuluvuus, mikä on olemassa ahkerimpien
työläiskerrostien nälänhädän ja rikkaiden kapitalistiseen kasau-
tumiseen perustuvan raa'an tai hienostuneen tuhlauskulutuksen

¹¹³⁾ »Public Health. 6th Report etc. for 1863». London 1864, p. 232. 233.

¹¹⁴⁾ Mt., s. 14, 15.

välillä, paljastuu ainoastaan taloudellisiin lakeihin tutustumisen kautta. Toisin on asunto-olojen laita. Jokainen ennakkoluulon tarkkailija näkee, että työväen kokoutuminen samaan paikkaan on sitä suurempi, mitä laajemmalle ulottuu tuotantovälineiden yhteenkokoutuminen, ja että työväestön asunto-olot ovat siis sitä kurjemmat, mitä nopeampi on kapitalistinen kasautuminen. Varallisuuden kasvamisen mukanaan tuoma kaupunkien »kunnostaminen» (improvements) repimällä huonosti rakennettuja kortteleita, rakentamalla palatseja pankeille, tavara-taloille ym., leventämällä katuja kauppaliikennettä ja loistovaunuja varten, perustamalla raitioteitä jne. karkottaa pian köyhät huonoimpiin ja yhä ahtaammin asuttuihin slummikortteleihin. Toisaalta jokainen tietää, että asuntojen vuokran korkeus on kääntäen verrannollinen niiden laatuun ja että kurjuuden kaivoksista talokeinottelijat saavat enemmän voittoa vähemmällä kustannuksilla kuin koskaan Potosin hopeakaivoksista. Kapitalistisen kasautumisen ja siis yleensä kapitalististen omistussuhteiden¹¹⁶⁾ vastakohtainen luonne tulee tässä niin kouraantuntuvaksi, että vieläpä viralliset englantilaiset tätä asiaa koskevat selostuksetkin ovat täynnä väärooppisia hyökkäyksiä »omaisuutta ja sen oikeuksia» vastaan. Epäkohta paheni siinä määrin rinnan teollisuuden kehityksen, pääoman kasautumisen, kaupunkien kasvamisen ja »kaunistamisen» kanssa, että pelkästään tarttuvien tautien pelko, jotka eivät säästä »kunnian-arvoisiakaan», aiheutti vuosina 1847—1864 kokonaista 10 terveystoimien alaan kuuluvaa parlamenttilakia, ja eräiden kaupunkien, kuten Liverpoolin, Glasgowin ym., säikähtynyt porvaristo tarttui asiaan kunnallisneuvostojen kautta. Tri Simon huu-dahtaa kuitenkin selostuksessaan vuodelta 1865: »Yleisesti puhuen ei epäkohtia Englannissa tarkasteta». Privy Council'in käskystä tutkittiin 1864 maalaistyöväestön asunto-oloja, 1865 kaupunkien köyhempien luokkien oloja. Tri Julian Hunterin mestarilliset tutkimukset on julkaistu yleistä terveydentilaa koskevassa seitsemännessä ja kahdeksannessa selostuksessa (1865). Maalaistyöväestön oloihin palaan myöhemmin. Mitä kaupunkien asunto-oloihin tulee, mainitsen aluksi erään tri Simonin yleisen huomautuksen:

»Vaikka virallinen näkökantani», hän sanoo, »onkin yksinomaan lääketieteellinen, vaatii jo tavallisin ihmisyyys, ettei tämän pahan toistakaan puolta sivuuteta. Pahimmassa muodossa tähän ahtauteen liittyy melkein välttämättä sellainen kaiken hienotuntoisuuden puute, niin likainen ruu-

¹¹⁶⁾ »Missään ei ole niin avoimesti ja niin häpeämättömästi uhrattu henkilön oikeuksia omistusoikeuksien takia kuin työtätekevän luokan asunto-oloissa. Jokainen suuri kaupunki on ihmisuhrien sija, alttari, jolla uhraataan vuosittain tuhansia voitonpyynnin Moolokille.» (S. Laing, National Distress, s. 150.)

miin ja ruumiin toiminnon sekaannus, sellainen sukupuolialastomuus, että se on eläimellistä eikä inhimillistä. Tällaisten vaikutteiden alaisena oleminen on sitä alentavampaa kuta kauemmin se jatkuu. Lapsille, joita tämä kirous on jo heidän syntyessään painanut, se on usein kasteena häpeämättömyyteen (baptism into infamy). Ja tuiki turha on toivomus, että tällaisissa oloissa elävät henkilöt pyrkisivät muissa suhteissa kohoamaan siihen siivestyksen ilmapiiriin, jolle on olennaista ruumiillinen ja siveellinen puhkaus.»¹¹⁶⁾

Mitä tulee täyteen ahdettuihin ja ihmisasunnoiksi aivan mahdollomiin suojiin, niin Lontoo on ensi sijalla.

»Kaksi asiaa on varmaa», tri Hunter sanoo, »ensiksikin Lontoossa on noin 20 suurta asutusta, joista kukin käsittää noin 10 000 henkeä ja joiden kurjuus voittaa kaiken, mitä koskaan on missään muualla Englannissa nähty; se on melkein kokonaan heidän huonojen asunto-oljojensa tulos; toiseksi näiden asutusten talojen ahtaus ja rappiotila on nykyään paljoa pahempi kuin 20 vuotta aikaisemmin.»¹¹⁷⁾ »Ei ole liioiteltua sanoa, että elämä monissa Lontoon ja Newcastlen osissa on helvetillistä.»¹¹⁸⁾

Myös paremmissa oloissa elävä työväenluokan osa sekä pikku-kauppiaat ja muut pikkuporvariston ainekset joutuvat Lontoossa yhä enemmän näiden arvottomien asunto-olojen kirouksen alaiseksi sitä myöten kuin »parannukset» ja niiden mukana vanhojen katujen ja talojen hävittäminen edistyvät, kuin tehtaat ja ihmisten tulviminen pääkaupunkiin lisääntyvät, ja vihdoin sitä mukaa kuin asunnonvuokrat kasvavat yhdessä kaupungin maankoron kanssa.

»Asuntovuokrat ovat tulleet niin kohtuuttomiksi, että harvat työläiset voivat maksaa enemmästä kuin yhdestä huoneesta.»¹¹⁹⁾

Lontoossa on tuskin ainoatakaan taloa, jota ei lukematon joukko »middlemen» [välikäsiä] rasittaisi. Maan hinta Lontoossa on aina hyvin korkea verrattuna siitä saataviin vuotuisiin tuloihin, koska jokainen ostaja toivoo voivansa myydä sen jälleen »jury price'stä» (valamiesten määräämä hinta pakkoluovutuksessa) tai keinotella jonkin suuren liikeyrityksen läheisyyden kautta sen arvon erikoisen korkeaksi. Siitä on säännöllisesti seurauksena päättymistään lähellä olevien vuokrasopimusten ostaminen.

»Gentlemanneilta tässä liikkeenhaarassa voi odottaa, että he toimivat niin kuin toimivat, kiskovat niin paljon kuin mahdollista talon asukkailta

¹¹⁶⁾ »Public Health. 8th Report». London 1866, p. 14, viite.

¹¹⁷⁾ »Public Health. 8th Report». London 1866, p. 89. Näiden asutusten lapsista tri Hunter sanoo: »Emme tiedä, miten lapsia ennen tätä tiheää köyhien yhteenahdamista kasvatettiin, ja se olisi rohkea profeetta, joka uskaltaisi ennustaa, minkälaista käytöstä on odotettava lapsilta, jotka ennenkuulumattomissa oloissa saavat tässä maassa kasvatuksensa toimintaa varten vaarallisten luokkien jäseninä, valvoen puoleen yöhön kaikkiin ikäluokkiin kuuluvien, juopuneiden, siveettömien ja riitaisten henkilöiden kansa.» (Mt., s. 56.)

¹¹⁸⁾ Mt., s. 62.

¹¹⁹⁾ »Report of the Officer of Health of St. Martin's-in-the-Fields», 1865.

ja jättävät itse talon seuraaville omistajille niin kurjassa tilassa kuin mahdollista.»¹²⁰⁾

Vuokrat maksetaan viikoittain, eikä herroilla ole mitään vaaraa. Erään rautatien rakentamisen johdosta kaupungissa

»nähtiin äskettäin Lontoon itäosassa joukko vanhoista asunnoistaan karkotettuja perheitä vaeltavan eräänä lauantai-iltana kantaen selässään vähii maallisia tavaroitaan, löytämättä muuta lepopaikkaa kuin työhuoneen.»¹²¹⁾

Työhuoneet ovat jo täpötäydet, ja parlamentin jo myöntämien »parannusten» toimeenpano on vasta alussa. Kun työmiehet karkotetaan heidän vanhojen talojensa hävittämisen johdosta, niin he eivät jätä seurakuntaansa tai korkeintaan muuttavat sen rajalle naapuriseurakuntaan.

»He koettavat luonnollisesti asettua asumaan niin lähelle työpaikkaansa kuin mahdollista. Seurauksena on, että perheen, joka ennen on asunut kahdessa huoneessa, täytyy mahtua yhteen huoneeseen. Vaikka he maksavatkin korkeamman vuokran, tulee huoneisto olemaan sitäkin huonoa huonompi, josta heidät häädettiin. Puolet Strandissa asuvista työmiehistä ovat jo pakotettuja kulkemaan kaksi mailia päästäkseen työpaikalle.»

Tämä Strand, jonka pääkatu tekee muukalaisen valtavan vaikutuksen Lontoon rikkaudesta, kelpaa esimerkiksi ihmisten kokoonantamisesta Lontoossa. Eräässä Strandin seurakunnassa terveysviranomaiset laskivat asuvan 581 henkeä acren alalla, sitä paitsi tähän acreen kuuluvaksi oli laskettu Themsen jokiuoman puoliväliin ulottuva vesialue. On itsestään selvää, että jokaisella terveyspoliisin määräyksellä, jolla, kuten tähän asti on Lontoossa ollut laita, kelvottomat talot säädetään revittäviksi ja työväki häädetään pois jostain korttelista, on vain se seuraus, että se pakottaa työväen asettumaan toiseen kortteliin vielä ahtaammalle alalle.

»Joko kaikki nämä toimenpiteet on luonnottomina välttämättä lopetettava», tri Hunter sanoo, »tai julkisen myötätunnon (!) on esiinnyttävä sen puolesta, mitä nykyään voidaan liioittelematta nimittää kansalliseksi velvollisuudeksi, nimittäin huolehdittava asuntojen hankkimisesta ihmisille, jotka pääoman puuttuessa eivät voi hankkia suojaa päänsä päälle, mutta vähittäismaksulla voivat suorittaa korvauksen vuokraajalle.»¹²²⁾

Täytyy ihaila kapitalistista oikeutta! Maanomistaja, talonomistaja tai liikemies saa täyden vahingonkorvauksen kaikista pakkoluovutuksista, jotka johtuvat »parannuksista» (»improvements»), kuten rautateiden, uusien katujen ym. rakentamisesta. Sitä paitsi häntä täytyy hänen pakollisen »kieltämyksensä» takia jumalan ja oikeuden puolesta vielä lohduttaa riittävällä

¹²⁰⁾ »Public Health. 8th Report». London 1866, p. 91.

¹²¹⁾ Mt., s. 88.

¹²²⁾ Mt., s. 89.

liikevoitolla. Työmiehet sen sijaan heitetään vaimoineen, lapsineen ja tavaroineen kadulle, ja jos he liian suurin joukoin tunkeutuvat niihin kaupunginkortteleihin, missä kunnallisviranomaiset huolehtivat säädyllisyydestä, he joutuvat jopa terveystoimintaan vainon alaiseksi.

Paitsi Lontoota 1800-luvun alussa ei Englannissa ollut ainoatakaan kaupunkia, jossa olisi ollut 100 000 asukasta. Ainoastaan viidessä oli enemmän kuin 50 000. Nykyään 28 kaupungissa on enemmän kuin 50 000 asukasta.

»Tämän muutoksen seurauksena ei ole ollut ainoastaan kaupunkilaisväestön suunnaton lisääntyminen, vaan vanhat, tiheään asutut pienet kaupungit ovat nyt keskuksia, jotka ovat joka taholta asutusten ympäröimiä, niin että ilma ei pääse niihin mistään vapaasti. Kun ne eivät enää miellytä rikkaita, nämä jättävät ne muuttaakseen hauskempiin esikaupunkeihin. Näiden rikkaiden seuraajat asettuvat suuriin rakennuksiin, perhe, usein vielä alivuokralaiseen, jokaiseen huoneeseen. Niin asukkaita tungettiin taloihin, jotka eivät olleet heitä varten aiotut ja olivat heille tuiki sopimattomat, sekä ympäristöön, joka on todella alentava täyskasvuille ja lapsille tuhoisa.»¹²³⁾

Kuta nopeammin pääoma kasautuu teollisuus- tai kauppa-kaupungissa, sitä nopeammin sinne tulvaa riistettävää ihmisainesta ja sitä kurjemmat ovat tilapäiset työläisten asunnot. Newcastle-upon-Tyne, yhä tuottavammaksi kehittyvän hiili- ja vuorityöalueen keskus, on sen tähden Lontoon jälkeen toisella sijalla asuntohelvettinä. Kokonaista 34 000 henkeä asuu siellä yksihuoneisissa asunnoissa. Poliisin toimesta on Newcastlessa ja Gatesheadissa äskettäin hävitetty huomattava joukko taloja ehdottomasti vahingollisina. Uusien talojen rakentaminen edistyy hyvin hitaasti, liike-elämä taas kehittyy hyvin nopeasti. Kaupunki oli sen tähden 1865 ahtaammin asuttu kuin koskaan ennen. Tuskin yhtäkään komeroa oli vuokrattavana. Newcastlen sairaalan lääkäri tri Embleton sanoo:

»Aivan epäilemättä syynä lavantaudin jatkumiseen ja leviämiseen on ahtaus, jossa ihmiset asuvat, sekä heidän huoneistojensa likaisuus. Talot, joissa työläiset tavallisesti asuvat, sijaitsevat suljetuilla poikkikaduilla ja piholla. Ne ovat valon, ilman ja puhtauden suhteen todellisia puutteen ja epäterveellisyyden malliesimerkkejä, häpeäksi jokaiselle sivistyneelle maalle. Niissä miehet, naiset ja lapset makaavat yönsä yhteensullottuina. Mitä miehiin tulee, niin yövuoroa seuraa päivävuoero loppumattomana virtana, joten vuoteet tuskin ehtivät jäähtyä. Talot ovat huonosti varustetut vedellä, vielä huonommin käymälöillä, ne ovat likaisia tuulettamattomia, taudinpesäkkeitä.»¹²⁴⁾

Tällaisten loukkojen viikoittainen vuokramaksu vaihtelee 8 pennystä 3 šillinkiin.

¹²³⁾ »Public Health. 8th Report». London 1866, p. 56.

¹²⁴⁾ Mt., s. 149.

»Newcastle-upon-Tyne», tri Hunter sanoo, »osoittaa, miten eräs maanmiestemme kauneimmista heimoista on asunnon ja kadun ulkonaisen vaihtuksen takia usein vajonnut melkein raakalaismaiseen rappiotilaan.»¹²⁵⁾

Pääoman ja työn aaltoilla edestakaisin, saattavat jonkin teollisuuskaupungin asunto-olot olla tänään siedettävät, huomenna jo kauhistuttavat. Tai kaupungin viranomaiset ovat vihdoinkin ponnistautuneet poistamaan pahimpia epäkohtia. Huomenna vaeltaa heinäsirkkaparvi ryysyisiä irlantilaisia tai hunningolle joutuneita englantilaisia maanviljelystyöläisiä kaupunkiin. Heidät majoitetaan kellareihin ja makasiineihin tai säädyllinen työväenasuntotalo muutetaan majataloksi, jossa asukkaat vaihtuvat yhtä nopeasti kuin majoitetut sotilaat kolmikymmenvuotisen sodan aikana. Esimerkiksi Bradford. Siellä kaupunginvaltuuston poroporvarit olivat juuri panemassa toimeen uudistuksia kaupungin oloissa. Sitä paitsi vuonna 1861 siellä oli vielä 1751 asumatonta taloa. Mutta nyt siellä kukoistaa hyvä liike-elämä, josta hempeän vapaamielinen herra Forster, neekerien ystävä, on äsken niin sievästi rääkynyt. Hyvän liike-elämän luonnollisena seurauksena on ollut alati lainehtivan »vara-armeijan» eli »suhteellisen liikaväestön» ylitsevuotava tulva. Niissä inhottavissa kellariasunnoissa ja komeroissa, joista tri Hunter sai luetelon¹²⁶⁾ erään vakuutusyhtiön asiamieheltä, asui enimmäkseen hyvinpalkattuja työmiehiä. He selittivät, että he mielellään vuokraisivat paremmat asunnot, jos vain sellaisia olisi saatavissa. He rappeutuvat ja sairastuvat suurimmasta pienimpään,

¹²⁵⁾ Mt., s. 50.

¹²⁶⁾ Mt., s. 111. Luettelo, laatinut bradfordilaisen työläisvakuutusyhtiön asiamies:

Vulcan Street, n:o 122	1 huone	16 henkeä.
Lumley Street, n:o 13	1 »	11 »
Bower Street, n:o 41	1 »	11 »
Portland Street, n:o 112	1 »	10 »
Hardy Street, n:o 17	1 »	10 »
North Street, n:o 18	1 »	16 »
North Street, n:o 17	1 »	13 »
Wymer Street, n:o 19	1 »	8 täysikasv.
Jowett Street, n:o 56	1 »	12 henkeä
George Street, n:o 150	1 »	3 perhettä
Rifle Court, Marygate, n:o 11	1 »	11 henkeä
Marshall Street, n:o 28	1 »	10 »
Marshall Street, n:o 49	3 huonetta	3 perhettä
George Street, n:o 128	1 huone	18 henkeä
George Street, n:o 130	1 »	16 »
Edward Street, n:o 4	1 »	17 »
George Street, n:o 49	1 »	2 perhettä
York Street, n:o 34	1 »	2 »
Salt Pie Street	2 huonetta	26 henkeä
	Kellarit	
Regent Square	1 kellari	8 henkeä
Acre Street	1 »	7 »
Robert's Court, n:o 33	1 »	7 »
Back Pratt Street, käytetään kuparisepän verstaana	1 »	7 »
Ebenezer Street, n:o 27	1 »	6 »

(ei yhtään 18 vuotta vanhempaa miestä)

sillä aikaa kun hempeän vapaamielisen parlamentin jäsen Forster itkee ilon kyyneleitä vapaakaupan siunauksen ja villalankateollisuutta harjoittavien bradfordilaisten silmäntekevien liikevoittojen johdosta. Selostuksessa syyskuun 5. päivältä 1865 tri Bell, Bradfordin köyhäinlääkäri, selittää piirissään vallitsevan pelettävän kuumetautikuolleisuuden johtuvan asunto-oloista:

»Kellarissa, jonka tilavuus on 1500 kuutiojalkaa, asuu 10 henkeä... Vincentkadun, Green Air Place'n ja Leys'in varrella on 223 taloa, joissa on 1450 asukasta, 435 vuodetta ja 36 käymälää... Vuoteet, ja niihin luen jokaisen likaisen ryysykasan tai sylyksen höylänlastuja, ovat keskimäärin 3,3 henkilön, useat 5 tai 6 hengen käytettävänä. Monet nukkuvat pukeissaan ilman vuodetta paljaalla permannolla, nuoret miehet ja naiset, naineet ja naimattomat mullin mallin kaikki sekaisin. Liekö tarpeen lisätä, että nämä asunnot ovat enimmäkseen pimeitä, kosteita, likaisia, haisevia loukkoja, aivan sopimattomia ihmisten asuttaviksi? Ne ovat keskuksia, joista sairaus ja kuolema leviävät ja vievät uhrinsa myös hyvissä oloissa elävien (of good circumstances) joukosta, jotka ovat sallineet tämän ruttopaiseen märkiä keskuudessamme.»¹²⁷⁾

Bristol on Lontoon jälkeen kolmannella sijalla asuntokurjuuteen nähden:

»Tässä Euroopan rikkaimpiin kuuluvassa kaupungissa tapaa suurimman määrän alastonta kurjuutta (»blankest poverty») ja asunnonpuutetta.»¹²⁸⁾

c) KULKURIVÄESTÖ

Käymme nyt tarkastelemaan kansankerrosta, joka on peräisin maaseudulta, mutta joka työskentelee etupäässä tehdastöissä. Se muodostaa pääoman keveän jalkaväen, joka pääoman tarpeiden mukaan heittäytyy milloin sinne milloin tänne. Kun se ei ole marssilla, se on »leirissä». Näitä kulkureita käytetään erilaisissa rakennus- ja ojitustöissä, tiilitehtaissa, kalkinpoltossa, rautatierakennustöissä yms. Kulkutautien vaeltavana lähteenä se tuo mukanaan paikkakunnille, joiden läheisyyteen se leiriyytyy, isonrokon, lavantaudin, koleran, tulirokon yms.¹²⁹⁾ Suuriin pääomasijoituksiin perustuvissa liikeyrityksissä, kuten rautateiden rakentamisessa yms., useimmiten itse yrittäjä toimittaa armeijalleen puumajaja tai muuta sellaista asunnoksi, rakentaa tilapäisiä kyliä, joissa ei ole mitään terveydellisiä laitteita. Nämä kylät eivät kuulu paikallisviranomaisten tarkastuspiiriin ja tuottavat sangen hyvää voittoa herra yrittäjälle, joka riistää työmiehiään kaksin kerroin sekä teollisuusotilainaan että vuokralaisina. Sen mukaan, onko puumajassa 1, 2 tai 3 komeroa, sen

¹²⁷⁾ »Public Health. 8th Report». London 1866, p. 114.

¹²⁸⁾ Mt., s. 50.

¹²⁹⁾ »Public Health. 7th Report». London 1865, p. 18.

asukkaan, maatyömiehen ym., on maksettava 2, 3 tai 4 š viikossa.¹³⁰⁾ Yksi esimerkki riittääköön. Tri Simon kertoo, että syyskuussa 1864 Sevenoaksin seurakunnan Nuisance Removal -komitean (terveyslautakunnan) esimies teki sisäasiainministeri sir George Greylle seuraavan ilmoituksen:

»Isorokko oli tässä seurakunnassa aivan tuntematon vielä 12 kuukautta sitten. Vähän ennen tätä ajankohtaa alettiin työt Lewishamista Tunbridgeen rakennettavalla rautatiellä. Paitsi sitä, että pääasiallinen työ suoritettiin välittömästi viimeksi mainitun kaupungin lähetyksillä, se oli myös koko yrityksen päävarastopaikkana. Sen tähden siellä oli suuri määrä työväkeä. Kun oli mahdotonta sijoittaa heidät kaikki työväenasuntoihin, työnantaja, herra Jay, antoi rakentaa työväelle asunnoksi majoja eri paikkoihin pitkin rautatielinjaa. Näissä majoissa ei ollut tuuletuslaitteita eikä lokavesiviemäreitä ja ne olivat sitä paitsi tietenkin täyteensulloitetut, koska jokaisen vuokralaisen täytyi ottaa muita asukkaita luokseen, olipa hänen oma perheensä kuinka suuri hyvänsä, ja vaikka kussakin majassa oli vain kaksi huonetta. Saamamme lääkärikertomuksen mukaan siitä oli seurauksena, että ihmisparat saivat öisin kärsiä kaikki tukehtumisen tuskat välttääkseen tauteja synnyttäviä löyhykiä aivan akkunoiden alla olevista seisovista likalätäköistä ja käymälöistä. Vihdoin eräs lääkäri, jolla oli tilaisuus käydä näissä majoissa, jätti valituksen komiteallemme. Hän puhui näiden ns. asuntojen tilasta mitä katkerimmin sanoin ja varoitti siitä olevan kovin vakavia seurauksia, jollei ryhdyttäisi erinäisiin terveyshoidollisiin toimenpiteisiin. Noin vuosi sitten herra Jay sitoutui rakentamaan talon, johon hänen palveluksessaan olevat tarttuvaan tautiin sairastuneet henkilöt heti eristettäisiin. Hän uudisti tämän lupauksensa viime heinäkuun lopulla, mutta ei tehnyt kerrassaan mitään sen toteuttamiseksi, vaikka sen jälkeen sattui useita isorokkotapauksia ja niiden johdosta kaksi kuolemantapausta. Syyskuun 9. päivänä lääkäri Kelson ilmoitti minulle uusista isorokkotapauksista samoissa majoissa ja kuvasi tilanteen niissä kauhistuttavaksi. Teidän (ministerin) tiedoksenne minun on lisättävä, että seurakunnassamme on eristetty rakennus, ns. ruttotalo, jossa tarttuvia tauteja sairastavat seurakuntalaiset saavat hoitoa. Tämä rakennus on nyt kuukausimääriä ollut yhtämittaa aivan täynnä potilaita. Eräässä perheessä kuoli viisi lasta isoonrokkoon ja kuumeeseen. Tämän vuoden huhtikuun 1. päivästä syyskuun 1. päivään sattui kokonaista 10 isonrokon aiheuttamaa kuolemantapausta, 4 mainituissa majoissa, ruttopesissä. On mahdotonta ilmoittaa sairaustapausten lukua, koska perheet, joissa niitä on sattunut, salaavat niitä niin paljon kuin on mahdollista.»¹³¹⁾

Hiili- ja muissa kaivoksissa toimivat työläiset kuuluvat Britannian proletariaatin parhaiten palkattuihin ryhmiin. Millä hinnalla he ostavat palkkansa, osoitettiin jo aikaisemmin.¹³²⁾

¹³⁰⁾ Mt., s. 165.

¹³¹⁾ »Public Health. 7th Report». London 1865, p. 18, viite. Chapel-en-le-Frith-Union'in köyhäinhoitaja ilmoittaa yleiselle kirjaajalle (Registrar General): »Doveholes'issa on kaivettu pieniä luolia suureen kalkkituikkumpuun. Nämä luolat ovat rautatierakennuksella työskentelevien maa- ym. työmiesten asuntoina. Luolat ovat ahtaat, kosteat, ilman liikaviemäreitä ja käymälöitä. Niissä ei ole mitään tuuletuslaitteita, lukuunottamatta katossa olevaa aukkoa, joka on samalla savutorvena. Isorokko raivoaa ja on jo aiheuttanut useita kuolemantapauksia» (luolissa asuvien keskuudessa). (Mt., viite 2.)

¹³²⁾ Sivulla 445 ja seur. mainitut yksityiskohdat koskevat etenkin hiili-kaivosten työläisiä. Vielä huonommasta tilasta metallikaivoksissa ks. Kuninkaallisen komission tunnollista selostusta vuodelta 1864.

Luon tässä pikaisen katsauksen heidän asunto-oloihinsa. Kaivoksen käyttäjä, olkoon hän sitten sen omistaja tai vuokraaja, rakentaa tavallisesti joukon mökkejä työläisilleen. Työläiset saavat asunnon ja polttohiilet »ilmaiseksi», ts. ne muodostavat luonnossa maksetun osan heidän palkastaan. Ne joita ei voida näin sijoittaa, saavat korvaukseksi 4 puntaa vuodessa. Kaivosalueet vetävät nopeasti puoleensa suuren määrän väestöä, joka paitsi kaivostyöläisiä käsittää heidän ympärilleen ryhmittäviä käsityöläisiä, pikkukauppiaita ym. Samoin kuin kaikkialla missä asutus on tiheä, on täälläkin maankorko suuri. Vuoriteollisuudenharjoittaja koettaa sen vuoksi rakentaa mahdollisimman pienelle alalle kaivosaukkojen ympärille juuri niin paljon asuntoja kuin on välttämätöntä, jotta hänen työmiehensä ja heidän perheensä voitaisiin niihin sulloa. Jos lähistössä avataan uusia kaivoksia tai vanhoja otetaan jälleen käyntäntöön, ahtaus käy yhä suuremmaksi. Työväenasuntojen rakentamisessa on vallitsevana vain yksi näkökohta, kapitalistin »pidättyminen» kaikista rahamenoista, jotka eivät ole aivan välttämättömiä.

»Northumberlandin ja Durhamin kaivosten yhteyteen rakennetut kaivos- ym. työmiesten asunnot», tri Julian Hunter sanoo, »lienevät yleensä laadultaan huonointa ja kalleinta, mitä Englannissa laajemmassa mittakaavassa tavataan, jollei oteta lukuun samanlaisia kaivosalueita Monmouthshiressä. Tähän äärimmäiseen surkeuteen ovat syynä sen ihmisjoukon suuruus, joka kunkin huoneen täyttää, sen rakennusalan ahtaus, jolle suuri joukko rakennuksia on ahdettu, veden ja käymäläin puute sekä usein käytetty tapa rakentaa toinen talo toisen yläpuolelle tai sijoittaa flats'ittain (niin että eri cottaget muodostavat kohtisuoraan toistensa yläpuolella olevia kerroksia)... Yrittäjä kohtelee koko siirtokuntaa ikään kuin se olisi vain leirissä eikä pysyväisissä asunnoissa.»¹³³⁾ »Suorittaessani minulle määrättyjä tehtäviä», tri Stevens sanoo, »olen käynyt useimmissa Durham Unionin suurissa kaivoskylissä... Hyvin harvoin poikkeuksin voin kaikista sanoa, ettei käytetä mitään keinoja asukkaiden terveyden suojelemiseksi... Kaikki kaivostyöläiset ovat sidotut» (bound, sana, joka samoin kuin bondage on syntynyt maorjuuden aikana) »kaivoksen vuokraajan ('lessee') tai omistajan palvelukseen 12 kuukaudeksi. Jos he ilmaisevat tyytymättömyytensä tai jollain tavoin tuottavat työnjohtajalle ('viewer') hankaluuksia, niin tämä panee merkin tai muistutuksen heidän nimensä kohdalle tarkastuskirjaan ja erottaa heidät uutta vuosisopimusta tehtäessä... Minusta tuntuu, ettei mikään truckjärjestelmän muoto voi olla tätä näillä tiheään asutuilla seuduilla vallitsevaa turmiollisempi. Työmiehen on pakko ottaa vastaan osana palkastaan myrkyllisen saastan ympäröimä talo. Hän ei voi itse auttaa itseään. Hän on joka suhteessa orja (he is to all intents and purposes a serf). Näyttää kyseenalaiselta, voiko kukaan muu häntä auttaa kuin hänen omistajansa, ja tämä omistaja kysyy neuvoa ennen kaikkea tasaustililtään, ja tulos on jokseenkin varma. Työläinen saa omistajaltaan myös tarvitsemansa veden. Olipa se hyvää tai huonoa, annettiinpa sitä tai ei, hänen täytyy siitä maksaa eli paremmin sanoen tyytyä siitä johtuvaan palkanvähenykseen.»¹³⁴⁾

¹³³⁾ »Public Health. 7th Report». London 1865, p. 180, 182.

¹³⁴⁾ Mt., s. 515, 517.

Joutuessaan ristiriitaan »yleisen mielipiteen» tai terveystoiminnan kanssa pääoma ei lainkaan häikäile »puolustaessaan» niitä osittain vaarallisia, osittain alentavia oloja, joihin se pakottaa työmiehen työssään ja kotiololoissaan, sillä tämä on tarpeen jotta työläisestä voitaisiin pusertaa suurempi voitto. Pääoma menettelee näin kieltäytyessään ottamasta tehtaissa käytäntöön suoja-keinoja vaarallisia koneistoja vastaan, tuuletus- ja suojelulaitteita kaivoksissa jne. Samoin se menettelee myös silloin, kun on kysymys kaivostyömiesten asunnoista.

Tri Simon, Privy Councilin lääkäri, sanoo virallisessa selostuksessaan: »Kelvottomien asunto-olojen puolustukseksi esitetään, että kaivokset ovat yleensä vuokralla, että vuokrasopimukset ovat liian lyhytaikaisia (hiilikaiivoksissa enimmäkseen 21 vuotta), jotta kaivoksen vuokraaja katsoisi maksavan vaivaa hankkia hyväkuntoisia asuntoja yrityksen työhön ottamille työväelle, ammattilaisille ym. Vaikka hän itse tahtoisikin olla aulis tässä suhteessa, niin maanomistaja tekisi sen tyhjäksi. Tämä olisi muka kohta valmis vaatimaan suunnattoman lisävuokran oikeudesta rakentaa maallensa siisti ja mukava kylä hänen maanalaista omaisuuttaan louhivien asuttavaksi. Tämä ehkäisyhinta tosin ei ole samaa kuin suoranainen kieltö, mutta se ehkäisee parannukset ja pelottaa myös muita, jotka muuten kyllä haluaisivat rakentaa kunnollisia asuntoja... En tahdo enempää tutkia tämän puolustelun arvoa, enkä myöskään sitä, kenen osalle sitten viime kädessä kunnollisten asuntojen hankkimisesta johtuva lisämeno lankeaisi: maanomistajan, kaivoksenvuokraajan, työmiesten vaiko yhteisön... Mutta koska sellaisia häpeällisiä seikkoja, joita myötäliitetyt selostukset» (tri Hunterin, Stevensin ym.) »paljastavat, on todella olemassa, on parannuskeinoiniin ryhdyttävä... Maanomistajan oikeuksia käytetään tässä siis suuren julkisen vääryyden tekemiseen. Maan uumenissa olevien rikkauksien omistajana maanomistaja kutsuu teollisuussiirtolan tiluksilleen työhön ja sitten maan pintakerroksen omistajana tekee kokoomilleen työmiehille mahdottomaksi saada sopivan asunnon. Kaivoksenvuokraajalla» (kapitalistisella riistäjäällä) »ei ole mitään rahallista etua tämän kaupanjaon vastustamisesta, koska hän hyvin tietää, että jos kohta viimeksi mainitut vaatimukset ovat kohtuuttomia, niin seuraukset eivät lankea hänen kestettäväkseen, että työmiehet, joiden kannettavaksi ne tulevat, ovat liian sivistymättömiä tunteakseen oikeutensa terveyteen ja ettei häpeällisinkään asunto eikä saastaisinkaan juomavesi koskaan ole ollut syytä työlakkoon.»¹³⁵⁾

d) PULIEN VAIKUTUS TYÖVÄENLUOKAN PARHAITEN PALKATTUUN OSAAN

Ennen kuin siirryn varsinaisiin maanviljelystyöläisiin, osoitan vielä esimerkillä, kuinka pulat vaikuttavat työväenluokan parhaitenkin palkattuun osaan, sen ylimystöön. Muistetaan, että vuosi 1857 toi mukanaan yhden niitä suuria liikepulia, joihin teollinen kierrosjakso aina päättyy. Seuraava pulakausi alkoi 1866. Sen pani alulle varsinaisilla tehdasalueilla jo puuvil-

¹³⁵⁾ »Public Health. 7th Report». London 1865, p. 16.

lannälkä, joka ajoi paljon pääomaa tavallisista sijoituspaikoista rahamarkkinoiden suuriin keskuksiin, ja pula sai tällä kertaa etupäässä rahapulan luonteen. Sen puhkeamisesta toukokuussa 1866 antoi merkin erään lontoolaisen jättiläispankin vararikko, jota seurasi lukemattomien rahakeinottelua varten perustettujen yhtiöiden luhistuminen. Eräs niistä Lontoon suurista liikkeenhaaroista, jotka joutuivat tuhon omaksi, oli rautalaivojen rakennusteollisuus. Tämän liikkeenhaaran mahtimiehet olivat keinottelujan kestäessä harjoittaneet määrätöntä liikatuotantoa sekä lisäksi tehneet suunnattomia hankintasuorituksia luottaen siihen, että luoton lähteet pulppuavat edelleenkin yhtä runsaina. Nyt alkoi pelottava reaktio, joka niin tässä kuin muissakin Lontoon teollisuushaaroissa jatkui¹³⁶⁾ edelleenkin, maaliskuun lopussa 1867. Työmiesten tilan kuvaamiseksi esitän seuraavan otteen erään vuoden 1867 alussa hädän pääpaikoilla käyneen »Morning Star» lehden kirjeenvaihtajan seikkaperäisestä selostuksesta:

»Itäisessä Lontoossa, Poplarin, Millwallin, Greenwichin, Deptfordin, Limehousen ja Canning Townin alueilla on ainakin 15 000 työmiestä perheineen, mm. yli 3000 ammattitaitoista mekaanikkoja, mitä suurimmassa hädässä. Heidän säästövaransa ovat kuusi- tai kahdeksankuukautisen työttömyyden aikana kuluneet loppuun... Minun oli vaikea tunkeutua (Poplarin) työhuoneen portille, sillä sitä piiritti nälkiintynyt joukko. Se odotti leipälappuja, mutta jakamisaika ei ollut vielä tullut. Pihan muodostaa suuri neliö, jonka ympäri, muuria pitkin kulkee katos. Paksut lumikinokset peittivät keskipihan kivityksen. Siellä oli pajukudoksella ympäröityjä pieniä lammaskarsinoiden tapaisia aitauksia, joissa miehet hyvän sään aikana työskentelivät. Sinä päivänä, jolloin siellä kävin, karsinat olivat niin umpeen kinostuneet, ettei kukaan voinut niissä istua. Miehet olivat kuitenkin räystäiden suojassa sepelikiviä hakkaamassa. Jokaisella oli suuri kivi istuimena ja kukin hakkasi raskaalla vasaralla jäistä graniittia, kunnes oli saanut murskatuksi 5 bushelia sepeliä. Silloin hänen päivätyönsä oli suoritettu ja hän sai 3 pennyä sekä leipälapun. Pihan toisessa osassa seisoi rappeutunut pieni puurakennus. Avatessamme oven näimme huoneen olevan täynnä miehiä, jotka istuivat vieri vieressä pysyäkseen lämpiminä. He purkivat laivaköyttä ja kiistelivät keskenään siitä, kuka kykenisi mahdollisimman vähällä ravinnolla tekemään pisimmän aikaa työtä, sillä kestävyys oli kunnianasia. Yksistään tästä työhuoneesta sai avustusta 7000 henkilöä, niiden joukossa monta sataa, jotka 6 tai 8 kuukautta aikaisemmin olivat ansainneet suurimpia palkkoja, joita tässä maassa ammattitaitoisesta työstä maksetaan. Heidän lukumääränsä olisi ollut kaksinkertainen, jollei

¹³⁶⁾ »Lontoon köyhät näkevät joukoittain nälkää! (Wholesale starvation of the London Poor!)... Viime päivinä ovat Lontoon muurit olleet täynnä suuria julisteita, joissa on seuraava merkittävä tiedonanto: 'Lihavia härkiä, nälkään kuolevia ihmisiä! Lihavat härät ovat jättäneet kristallipalatsinsa lihottaakseen rikkaita näiden ylellisissä saleissa, sillä aikaa kun nälkiintyneet ihmiset kärsivät ja kuolevat kurjissa loukoissaan.' Julisteet, joissa on tämä paha ennustava kirjoitus, uudistuvat yhä. Tuskin osa niistä on saatu poistetuksi ja peitettyksi kun jo ilmestyy uusia samaan tai toiseen yhtä julkiseen paikkaan... Se muistuttaa niitä pahoja enteitä, jotka valmistivat Ranskan kansaa ottamaan vastaan 1789 tapahtumia... Tällä hetkellä, jolloin englantilaisia työmiehiä vaimoineen ja lapsineen kuolee kylmään ja nälkään, englantilaisten työllä tuotettua englantilaista kultaa sijoitetaan miljoonittain venäläisiin, espanjalaisiin, italialaisiin ja muihin vieraisiin yrityksiin.» (»Reynolds' Newspaper», 20. tammikuuta 1867.)

olisi niitä, jotka käytettyään loppuun kaikki rahavaransa eivät sittenkään tahdo turvautua seurakunnan apuun, kunnes voivat vielä jotain pantata... Lähdettyäni työhuoneesta tein kierroksen pitkin Poplarissa niin yleisten yksikerroksisten talojen reunastamia katuja. Oppaani oli työttömien komitean jäsen. Ensimmäinen rakennus, jossa kävimme, oli erään 27 viikkoa työttömänä olleen metallityömiehen koti. Tapasin miehen koko perheineen istumassa perähuoneessa. Huone ei vielä ollut aivan vailla huonekaluja ja siinä paloi valkea. Se oli välttämätöntä pienten lasten paljaiden jalkojen suojelemiseksi pakkaselta, sillä päivä oli hirvittävän kylmä. Vadissa valkean edessä oli rohtimia, joita vaimo ja lapset selvittivät maksaakseen siten leivän, jota saivat työhuoneesta. Mies teki työtä eräässä yllä kuvatuista karsinoista leipälappuja ja 3 pennyn päiväpalkkaa vastaan. Hän tuli nyt kotiin päivälliselle hyvin nälkäisenä, niin kuin hän katkerasti hymähtäen meille sanoi, ja hänen päivällisruokanaan oli muutama laardilla voideltu leivänpala ja kuppi teetä ilman maitoa... Seuraavan oven, jolle kolkutimme, avasi keski-ikäinen nainen, joka sanaakaan puhumatta vei meidät pienen peräkamariin, missä koko hänen perheensä istui vaieten, katseet suunnattuina nopeasti hiipuvaan valkeaan. Sellainen kolkkaus, sellainen toivottomuus oli painanut leimansa näihin ihmisiin ja heidän pieneen huoneeseensa, etten toivoisi sellaista kuvaa enää koskaan näkeväni. 'Eivät ole ansainneet mitään, herra', sanoi vaimo poikiaan osoittaen, 'eivät mitään 26 viime viikon aikana ja kaikki rahamme ovat nyt menneet, kaikki 20 puntaa, minkä minä ja isä säästimme parempina aikoina siinä luulossa, että se auttaisi meidät huonon ajan läpi. Katsokaa tätä', huusi hän miltei hurjana ottaen esille pankkikirjan säännöllisine merkintöineen talletuksista ja ostoista; siitä saimme nähdä, miten tuon pienen omaisuuden kokoaminen oli alkanut ensimmäisellä 5 š:n talletuksella, kuinka se vähitellen kasvoi 20 punnaksi ja sitten jälleen hupeni punnista šillingeiksi, kunnes viimeinen merkintä teki kirjan yhtä arvottomaksi kuin tyhjä paperipala. Tämä perhe sai joka päivä yhden niukan aterian työhuoneesta. Seuraavan käynnin teimme erään laivaveistämöllä työskennelleen irlantilaisen vaimon luo. Tapasimme hänet sairaana ruoanpuutteesta, hän makasi patjalla lukimissaan ja matonkappaleella huonosti peitettynä, sillä kaikki vuodevaatteet oli viety panttilaitokseen. Kurjat lapset vaalivat häntä, vaikka he puolestaan näyttivät tarvitsevan äidillistä hoitoa. Yhdeksäntoista viikon pakollinen toimettomuus oli vienyt hänet näin pitkälle alaspäin, ja kertoessaan kuluksen ajan katkeraa historiaa hän huokaili kuin olisi kadottanut kaiken toivon valoisammasta tulevaisuudesta... Lähtiessämme talosta eräs nuori mies riensi luoksemme ja pyysi meitä tulemaan hänen kotiinsa katsomaan, voitaisiinko hänen puolestaan mitään tehdä. Nuori vaimo, kaksi kaunista lasta, kimppu panttiseteleitä ja aivan tyhjä huone oli kaikki, mitä hänellä oli näytettäväänään.»

Vuoden 1866 pulan jälkikaikujen kuvaamiseksi tässä seuraa ote eräästä tory-lehdestä. Ei pidä unohtaa, että Lontoon itäosa, josta tässä on puhe, on tässä luvussa mainittujen rautalaivanrakentajien sekä ns. »kotityön» tyyssija, josta maksetaan aina alle vähimmäismäärän.

»Kauhistuttava näytelmä saatiin eilen nähdä eräässä pääkaupungin osassa. Vaikka East Endin tuhannet työttömät eivät olleetkaan järjestäneet joukkomielenosoitusta mustine surulippuineen, oli ihmisvirta kyllin vaikuttava. Muistakaamme, kuinka tämä väestö kärsii. Se kuolee nälkään. Tämä on yksinkertainen ja kauhea totuus. Heitä on 40 000... Meidän nähtemme, tämän ihmeellisen pääkaupungin eräässä korttelissa, aivan maailman suu-

rimpien kasautuneiden rikkauksien vieressä, aivan niiden läheisyydessä 40 000 ihmistä kuolee avuttomasti nälkään! Nämä tuhannet murtautuvat nyt toisiin kortteleihin; nämä kaikkina aikoina puolittain nälkiintyneet huutavat nyt tuskansa korviimme, he huutavat sen taivaalle, he kertovat meille kurjistuneista kodeistaan ja siitä, että heidän on mahdoton saada työtä sekä turha kerjätä. Paikalliset köyhäinhuoltovero maksavat kaupunkilaiset ovat itse seurakuntien vaatimusten takia joutuneet pauperismin partaalle.» (»Standard», 5. huhtikuuta 1867.)

Koska englantilaisten kapitalistien keskuudessa on tullut muotiin kuvata Belgiaa työmiehen paratiisiksi, siellä kun »työn vapautta» eli, mikä merkitsee samaa, »pääoman vapautta» ei rajoita ammattiyhdistysten eikä tehdaslakien hirmuvaltias, mainitsen tässä pari sanaa belgialaisen työmiehen »onnesta». Varmaankaan kukaan ei tuntenut tämän onnen salaisuuksia paremmin kuin herra Ducpétiaux-vainaja, Belgian vankiloiden ja hyväntekeväisyyslaitosten päätarkastaja sekä Belgian tilastollisen keskustoimikunnan jäsen. Katsokaamme hänen teostaan: »Budgets économiques des classes ouvrières en Belgique». Bruxelles 1855. Siinä kerrotaan mm. belgialaisesta normaalityöläisperheestä, jonka vuositulot ja -menot on laskettu hyvin tarkkojen tietojen perusteella ja jonka ravinto-oloja sitten verrataan sotilaiden, merimiesten ja vankien oloihin. Perheeseen »kuuluu isä, äiti ja neljä lasta». Näistä kuudesta hengestä »neljä voi koko vuoden tehdä hyödyllistä työtä»; oletetaan, »ettei heidän joukossaan ole sairaita eikä työhön kykenemättömiä» ja ettei ole »menoja uskonnollisiin, siveellisiin ja henkisiin tarpeisiin, lukuunottamatta hyvin pientä maksua tuoleista kirkossa», ei »maksuja säästö- tai vanhuudeneläkekassoihin» eikä »yllellisyys- tai muita tarpeettomia menoja». Kuitenkin isän ja vanhimman pojan tulee saada polttaa tupakkaa ja sunnuntaisin käydä ravintolassa, josta menee kokonaista 86 centimeä viikossa.

»Työmiehien eri työaloilla saamien palkkojen yhteenvedosta näkyy... että korkein keskinkertainen päiväpalkka on 1 frangi 56 centimeä miehille, 89 centimeä naisille, 56 centimeä pojille ja 55 tytöille. Tämän mukaan perheen tulot tulisivat olemaan korkeintaan 1068 fr vuodessa... Olemme laskeneet yhteen tämän tyypillisenä pidettävän talouden kaikki mahdolliset tulot. Mutta jos oletamme äidin olevan ansiotyössä, riistämme silloin taloudelta hänen johtonsa; kuka hoitaa kotia, kuka pieniä lapsia? Kuka keittää, pesee, paikkaa? Tämä pula on jokapäiväinen työmiehen elämässä.»

Perheen tulot ovat niin muodoin:

Isä	300	työpäivää à	1,56 fr	— 468 fr
Äiti	300	»	0,89 »	— 267 »
Poika	300	»	0,56 »	— 168 »
Tytär	300	»	0,55 »	— 165 »

Yhteensä1068 fr

Perheen vuotuiset menot sekä tulojen pienemyys menoihin verrattuina olisivat, jos työmies söisi samaa ruokaa kuin

merisotilas	1828 fr	vajaus 760 fr
sotamies	1473	» » 405 »
vanki	1112	» » 44 »

»Tästä huomaa, että harvat työläisperheet voivat hankkia itselleen edes saman ravinnon kuin vangit, puhumattakaan merimiehistä tai sotilaista. Jokainen vanki Belgiassa tuli vuosina 1847—1849 maksamaan keskimäärin 63 centimeä päivässä, joka on 13 centimeä suurempi kuin työmiehen jokapäiväiset elatuskustannukset. Hallinto- ja vartioimiskustannukset tulevat tasatuiksi sillä, että vanki ei maksa mitään vuokraa... Mutta miten on mahdollista, että suuri joukko, voisimme sanoa työmiesten suuri enemmistö, elää vielä niukemmissa oloissa? Ainoastaan siten, että se turvautuu hätäkeinoihin, joiden salaisuuden ainoastaan työmies tuntee; sillä tavoin, että se vähentää päivittäisiä ruoka-annoksiaan, syö ruisleipää vehnäleivän sijaan, syö vähemmän tai ei ollenkaan lihaa, samoin voita ja vihanneksia; siten, että se sulloo perheensä yhteen tai kahteen komeroon, missä tytöt ja pojat nukkuvat yhdessä, usein samalla olkisäkillä; siten, että se säästää vaatetuksessa, pesussa, puhdistusaineissa; siten, että se luopuu sunnuntaihuvituksista, lyhyesti sanoen siten, että se antautuu mitä tuskallisimpiin kieltäymyksiin. Kun työläinen kerran on päässyt tälle äärimmäiselle rajalle, lisää pieninkin elinhyödykkeiden hinnan kohoaminen, työnteisuus tai sairaus työmiehen kurjuutta ja tuhoaa hänet kokonaan. Velkoja kasaantuu, luotto loppuu, vaatteet, välttämättömimmät huonekalut vaeltavat panttilaitokseen ja vihdoin perhe anoo kirjoittamista vaivaisluetteloon.»¹³⁷⁾

Niinpä seuraakin tässä »kapitalistien paratiisissa» pienintäkin välttämättömien elinhyödykkeiden hinnanmuutosta muutos kuolemantapausten ja rikosten lukumäärässä! (Ks. »Manifest der Maatschappij De Vlamingen Vooruit! Brussel 1860», p. 12.) Koko Belgiassa on 930 000 perhettä, niistä virallisen tilaston mukaan 90 000 rikasta (valitsijoita) = 450 000 henkeä; 390 000 pikkuporvaristoon kuuluvaa perhettä kaupungeissa ja maalla, suuri osa heistä aina proletariaattiin vajoavia = 1 950 000 henkeä; vihdoin 450 000 työläisperhettä = 2 250 000 henkeä, joista malliperheet nauttivat Ducpétiaux'n kuvailemaa onnea. Näistä 450 000 työläisperheestä on yli 200 000 vaivaisluettelossa!

e) BRITANNIAN MAANVILJELYSPROLETARIAATTI

Kapitalistisen tuotannon ja kasautumisen vastakohtainen luonne ei missään osoittaudu raakamaisempana kuin Englannin maanviljelyksen (karjanhoito mukaan luettuna) edistyksessä ja Englannin maatyömiehen taantumisessa. Ennen kuin siirryn kä-

¹³⁷⁾ Ducpétiaux mt., s. 151, 154, 155.

sittelemään sen nykyistä tilaa, luon lyhyen katsauksen taaksepäin. Uudenaikainen maanviljelys Englannissa on peräisin 1700-luvun keskivaiheilta, vaikkakin maanomistussuhteiden kumous, josta seurauksena oli muuttunut tuotantotapa, on paljon aikaisemmalta ajalta.

Jos tarkastelemme Arthur Youngin, terävän huomioitsijan, vaikkakin pintapuolisen ajattelijan, tiedonantoja maatyöläisestä vuonna 1771, niin viimeksi mainittu esittää hyvin kurjaa osaa, verrattuna edeltäjäänsä 1300-luvun lopussa, »jolloin hän saattoi elää yltäkylläisesti ja kasata varallisuutta»,¹³⁸⁾ puhumattakaan 1400-luvusta, »englantilaisen kaupunki- ja maatyömiehen kultaista ajasta». Mutta ei sentään tarvitse mennä niin pitkälle taaksepäin. Eräässä hyvin sisältörikkaassa teoksessa vuodelta 1777 saamme lukea:

»Suuri maanvuokraaja on kohonnut melkein gentlemannin tasolle, jota vastoin köyhä maatyömies on melkein maahan painettu... Hänen onneton asemansa ilmenee selvästi, jos vertaamme hänen nykyistä tilaansa 40 vuotta sitten vallinneeseen. Maanomistaja ja vuokraaja toimivat käsi kädessä työmiehen sortamiseksi.»¹³⁹⁾

Sen jälkeen tekijä osoittaa yksityiskohtaisesti, että todellisen työpalkka maalla on vuodesta 1737 vuoteen 1777 laskenut melkein $\frac{1}{4}$ eli 25 %.

»Uudenaikainen politiikka», tri Richard Price sanoo samaan aikaan, »suosii korkeampia kansanluokkia; siitä on seurauksena, että ennen pitkää koko kuningaskunnassa on oleva vain herroja ja kerjäläisiä, ylimyksiä ja orjia.»¹⁴⁰⁾

Englantilaisen maatyömiehen asema vuosina 1770—1780 on kuitenkin niin hyvin hänen ravinto- ja asunto-oloihinsa kuin hänen itsetuntoonsa, huvituksiinsa ym. nähden ihanne, jota ei koskaan myöhemmin ole saavutettu. Vehnä-pinteissä laskettuna oli hänen keskimääräinen palkkansa vuosina 1770—1771 90 pintiä, Edenin aikaan (1797) ainoastaan 65, mutta vuonna 1808 60.¹⁴¹⁾

¹³⁸⁾ James E. Th. Rogers (Prof. of Polit. Econ. in the University of Oxford). »A History of Agriculture and Prices in England». Oxford 1866, v. I, p. 690. Tämä huolellisesti laadittu teos käsittelee tähän asti ilmestyneessä kahdessa ensimmäisessä nidoksessa vielä ainoastaan ajanjaksoa 1259—1400. Toinen nidos sisältää vain tilastollista aineistoa. Se on ensimmäinen alkulähteisiin pohjautuva hintojen historia, mitä meillä on siltä ajalta.

¹³⁹⁾ »Reasons for the late Increase of the Poor-Rates; or, a comparative view of the price of labour and provisions». London 1777, p. 5, 11.

¹⁴⁰⁾ Tri Richard Price, »Observations on Reversionary Payments», 6 ed. By W. Morgan, London 1803, v. II, p. 158. Sivulla 159 Price huomauttaa: »Päivätyön nimellishinta ei nykyään ole enempää kuin neljä tai enintään viisi kertaa korkeampi kuin vuonna 1514. Mutta viljan hinta on nyt seitsemän kertaa ja lihan sekä vaatetustavaroiden hinta viisitoista kertaa korkeampi. Työn hinnan kohoaminen on siis jäänyt siinä määrin jälkeen elämän vaatimien menojen kohoamisesta, ettei se nyt näytä riittävän puoliinakaan niistä menoista, mihin se silloin riitti.»

¹⁴¹⁾ Barton, mt., s. 26. 1700-luvun lopun suhteen vrt. Eden, »The State of the Poor».

Olen jo aikaisemmin viitannut maatyömiesten tilaan jakobiineja vastaan käydyn sodan lopussa, jonka aikana maanomistajaylimykset, vuokraajat, tehtailijat, kauppiaat, pankkiirit, pörsimiehet, armeijanhankkijat jne. olivat niin erinomaisesti rikkastuneet. Nimellispalkka nousi osittain setelien arvonalennuksen, osittain tästä riippumattoman tärkeimpien välttämättömyystarvikkeiden hinnan kohoamisen vaikutuksesta. Todellisen muutoksen palkoissa voi kuitenkin aivan yksinkertaisesti todeta, tarvitsematta turvautua tässä tarpeettomiin yksityiskohtiin. Vaivahoitolaki ja sen käyttö oli sama 1795 ja 1814. Muistamme, miten tätä lakia sovellettiin maalla: almujen muodossa seurakunta täydensi nimellispalkan työmiehen hengissä pitämistä varten tarpeelliseen nimellissummaan asti. Maanvuokraajan maksaman palkan ja seurakunnan hyvittämän palkanvajakuksen suhde selittää meille kaksi asiaa, ensiksikin työpalkan alenemisen alle minimin ja toiseksi sen, missä määrin maatyömies oli kokoonpantu palkkatyöläisestä ja pauperista eli missä määrin hänestä oli tehty seurakuntansa maaorja. Valitsen kreivikunnan, jonka olot ovat sellaiset kuin kaikissa kreivikunnissa yleensä. Vuonna 1795 keskinkertainen viikkopalkka Northamptonshiressä oli 7 š 6 pennyä, 6-henkisen perheen kaikki vuotuiset menot 36 puntaa 12 š 5 pennyä, sen tulot kaikkiaan 29 puntaa 18 š, seurakunnan korvaama vajoaus 6 puntaa 14 š 5 pennyä. Samassa kreivikunnassa oli 1814 viikkopalkka 12 š 2 pennyä, 5-henkisen perheen vuotuiset menot kaikkiaan 54 puntaa 18 š 4 pennyä, sen tulot yhteensä 36 puntaa 2 š, seurakunnan korvaama vajoaus 18 puntaa 16 š 4 pennyä.¹⁴²⁾ Vuonna 1795 oli vajoaus pienempi kuin neljäsosa työpalkasta, vuonna 1814 enemmän kuin puolet. On itsestään selvää, että näissä oloissa se vähä mukavuus, minkä Eden vielä tapasi maatyömiesten asunnoissa, oli 1814 hävinnyt.¹⁴³⁾ Kaikista eläimistä, joita maanvuokraaja piti, työmies, tuo instrumentum vocale [puhuva työkalu], oli tästä lähtien eniten kiusattu, huonimmin ruokittu ja raaimmin kohdeltu.

Tämä asiointila jatkui rauhassa, kunnes

»vuoden 1830 swing-kapinat palavien kuhilaiden liekkien valossa paljastivat meille» (ts. hallitseville luokille), »että kurjuus ja synkkä kapinallinen tyytymättömyys kyti yhtä hehkuvana sekä maanviljelijästä että teollisuutta harjoittavan Englannin jalkojen alla.»¹⁴⁴⁾

Sadler antoi silloin alahuoneessa maatyömiehille nimen »valkoiset orjat» (»white slaves»), ja eräs piispa toisti nimityksen

¹⁴²⁾ Parry, »The Question of the Necessity of the Existing Corn Laws». London 1816, p. 80.

¹⁴³⁾ Mt., s. 213.

¹⁴⁴⁾ S. Laing, mt., s. 62.

ylähuoneessa. Sen ajan merkittävin kansantaloustieteilijä E. G. Wakefield sanoo:

»Etelä-Englannin maatyömies ei ole orja eikä vapaa, hän on köyhmys, pauper.»¹⁴⁵⁾

Viljalakien lakkauttamista edeltänyt aika loi uutta valoa maatyömiesten oloihin. Toiselta puolen porvarillisten agitaattorien etu vaati heitä osoittamaan, kuinka vähän nuo suojelulait suojelivat todellista viljantuottajaa. Toiselta puolen teollisuusporvaristossa kuohui viha sen johdosta, että maanomistajaylimystö oli paljastanut olot tehdasteollisuudessa ja että nuo pohjiaan myöten turmeltuneet, sydämettömät ja ylhäiset laiskurit olivat teeskennelleet myötätuntoa tehdastyöläisen kärsimyksiä kohtaan sekä osoittaneet »diplomaattista intoaan» tehdaslainsäädännön alalla. Vanha englantilainen sananlasku sanoo, että kun kaksi varasta käy toistensa tukkaan, koituu siitä aina jotain hyvää. Ja todellakin hallitsevan luokan kahden ryhmäkunnan välinen meluisa ja intohimoinen riita siitä, mikä niistä hävyttömimmin riisti työläistä, edisti totuuden ilmituomista niin oikealla kuin vasemmallakin. Shaftesburyn kreivi, toisella nimellä lordi Ashley, oli ylimystön tehtaita vastaan käymän filantrooppisen sotaretken johtava mies. Hänestä tuli sen tähden vuosina 1844 ja 1845 »Morning Chronicle» lehden mielialihe sen paljastaessa maanviljelystyöläisten oloja. Tämä lehti, joka silloin oli vapaamielisten huomattavin äänenkannattaja, lähetti maaseudulle omia tutkijoitaan, jotka eivät suinkaan tyytyneet yleisiin kuvauksiin ja tilastoon, vaan julkaisivat sekä tutkittujen työmiesterheiden että heidän isäntiensä nimet. Seuraava taulukko¹⁴⁶⁾ (ks. s. 607) osoittaa palkat, joita saivat kolmen kylän asukkaat Blanfordin, Wimbournen ja Poolen lähistöllä.

Kyliä omistajat ovat herra G. Bankes ja Shaftesburyn kreivi. Siitä huomaa, kuinka tämä »Low Church'in» paavi,¹⁴⁵⁾ tämä englantilaisten pietistien pää, samoin kuin hänen ystävänsä, herra Bankes pidättävät itselleen huomattavan osan työmiestensä koiranpalkoista muka asuntovuokran nimellä.

Viljalakien lakkauttaminen antoi Englannin maanviljelykselle tavattoman sysäyksen. Erittäin laajaperäinen salaojitus,¹⁴⁷⁾ uusi järjestelmä eläinten sisäruokinnassa ja rehuksien viljelyksessä, mekaanisten lannoituskoneiden käytäntöönotto, uusi savikkojen muokkaustapa, kivennäispitoisten apulantojen ene-

¹⁴⁵⁾ »England and America». London 1833, v. I, p. 47.

¹⁴⁶⁾ Lontoon »Economist», 29. maaliskuuta 1845, s. 290.

¹⁴⁷⁾ Maanomistajaylimystö lainasi, tietysti parlamentin myötävaikutuksella, itselleen valtion rahastosta tähän tarkoitukseen varoja hyvin alhaista korkoa vastaan, joka maanvuokraajien tuli korvata sille kaksinkertaisesti.

Lapsia	Perheen jäsen- ten lukumäärä	Miesten viikkopalkka		Lasten viikkopalkka		Koko perheen viikkotulot		Asuntovuokra viikossa		Yhteinen viikkotulo lukuunottamatta vuokramaksua		Viikkopalkka henkeä kohti	
		š	p	š	p	š	p	š	p	š	p	š	p
<i>Ensimmäinen kylä</i>													
2	4	8	0	—	—	8	0	2	0	6	0	1	6
3	5	8	0	—	—	8	0	1	6	6	6	1	3 ¹ / ₂
2	4	8	0	—	—	8	0	1	0	7	0	1	9
2	4	8	0	—	—	8	0	1	0	7	0	1	9
6	8	7	0	1) 1	6	10	6	2	0	8	6	1	3 ¹ / ₄
				2) 2									
3	5	7	0	—	—	7	0	1	4	5	8	1	1 ¹ / ₂
<i>Toinen kylä</i>													
6	8	7	0	1) 1	6	10	0	1	6	8	6	1	3 ¹ / ₄
				2) 1	6								
6	8	7	0	—	—	7	0	1	3 ¹ / ₂	5	8 ¹ / ₂	0	8 ¹ / ₂
8	10	7	0	—	—	7	0	1	3 ¹ / ₂	5	8 ¹ / ₂	0	7
4	6	7	0	—	—	7	0	1	6 ¹ / ₂	5	5 ¹ / ₂	0	11
3	5	7	0	—	—	7	0	1	6 ¹ / ₂	5	5 ¹ / ₂	1	1
<i>Kolmas kylä</i>													
4	6	7	0	—	—	7	0	1	0	6	0	1	0
3	5	7	0	1) 2		11	6	0	10	10	8	2	13 ¹ / ₅
				2) 2	6								
0	2	5	0	—	—	5	0	1	0	4	0	2	0

nevä käyttö, höyrykoneen ynnä kaikenlaisten uusien työkonoiden käyttöönotto jne., siis yleensä voimaperäisempi viljelystapa antaa leimansa tälle ajanjaksolle. Kuninkaallisen maanviljelys-seuran puheenjohtaja, herra Pusey, väittää, että (suhteelliset) talousmenot ovat uusien koneiden käyttöönoton kautta vähentyneet lähes puolella. Toisaalta viljellyn maan kokonaistuotanto lisääntyi nopeasti. Suurempi määrä pääomaa acraa kohti, siis myös vuokramaiden nopeampi keskittyminen, oli uuden menetelmän perusedellytys.¹⁴⁸⁾ Samanaikaisesti viljellyn maan ala laa-

¹⁴⁸⁾ Keski suurien maatilojen vuokraajien vähentyminen käy ilmi varsinkin väenlaskentatilaston otsakkeista: »Vuokraajan poika, pojanpoika, velli, veljen- tai sisarenpoika, tytär, tyttärentytär, sisar, veljen- tai sisarentytär», lyhyesti sanoen vuokraajan työssä olevista oman perheen jäsenistä. Näiden otsakkeiden alla oli 1851 216 851 henkeä, 1861 ainoastaan 176 451. Englannin vuokratilat, joiden ala on alle 20 acra, ovat vuosina 1851—1871 vähentyneet enemmän kuin 900:lla; 50—75 acraa tilat ovat vähentyneet 8253:sta 6370:een; samoin on kaikkien muiden 100 acraa pienempien vuokratilojen laita. Sitä vastoin samojen 20 vuoden aikana on suurten vuokratilojen luku lisääntynyt, 300—500 acraa tilat ovat lisääntyneet 7771:stä 8410:een, 500 acraa suuremmat 2755:stä 3914:ään, 1000 acraa suuremmat 492:sta 582:een.

jeni vuosina 1846—1856 464 119 acra, puhumattakaan itäisten kreivikuntien laajoista alueista, jotka kaniinihaitauksista ja laihosta karjanlaitumista muuttuivat kuin taikavoimalla reheviksi viljavainioiksi. Tiedetään jo, että samalla väheni maanviljelyksessä työskentelevien henkilöiden kokonaismäärä. Mitä varsinaisiin kumpaakin sukupuolta oleviin ja kaikenikäisiin talonpoikiin tulee, niin heidän lukumääränsä aleni 1 241 269:stä vuonna 1851 1 163 227:ään vuonna 1861.¹⁴⁹⁾ Kun siis Englannin yleinen kirjaaja täydellä syyllä huomauttaa:

»Maanvuokraajien ja maatyömiesten lisääntyminen vuodesta 1801 alkaen ei ensinkään vastaa maanviljelystuotannon lisääntymistä»,¹⁵⁰⁾

niin tämä epäsuhte on vielä paljoa suuremmassa määrin havaittavissa viime aikoina, jolloin maatyöväestön absoluuttiseen vähentymiseen liittyi viljellyn maa-alan laajeneminen, voimaperäisempi viljelystapa, maahan kiinnitetyn ja sen viljelykseen käytetyn pääoman ennen kuulumaton kasautuminen, maan tuotannon lisääntyminen siinä määrin, ettei sillä ole vertaa Englannin maanviljelyksen historiassa, maanomistajien maankoron tavattoman nopea kasvu ja kapitalististen maanvuokraajien paisuva varallisuus. Jos vielä ottaa huomioon menekin lisääntymisen kaupungeissa ja vapaakaupan vallassaolon, niin saattaa tuntua, että maatyömies oli vihdoinkin post tot discrimina rerum [niin monen mutkan jälkeen] joutunut oloihin, joiden olisi secundum artem [taiteen sääntöjen mukaan] pitänyt tehdä hänet onnesta hulluksi.

Professori Rogers tulee kuitenkin siihen johtopäätökseen, että nykyisen englantilaisen maatyömiehen olot ovat tavattomasti huonontuneet jopa verrattuina hänen edeltäjänsä oloihin vuosina 1770—1780, puhumattakaan työmiehestä 1300-luvun jälkipuoliskolla ja 1400-luvulla, että »hän on taas tullut maaorjaksi, vieläpä huonosti ruokituksi ja huonosti asuvaksi maaorjaksi». ¹⁵¹⁾ Tri Julian Hunter sanoo käänteentekevässä selostuksessaan maatyömisten asunto-oloista:

»Hindin» (maarjuuden aikainen maatyömiehen nimitys) »elatuskustannukset on painettu siihen alhaisimpaan määrään, millä hän voi elää... Hänen palkkansa ja asuntonsa eivät ole mitään siihen voittoon verrattuna, joka on hänestä saatava. Maanvuokraajan laskelmissa hän on vain nolla¹⁵²⁾...

¹⁴⁹⁾ Lammaspaimenten luku kohosi 12 517:sta 25 559:ään.

¹⁵⁰⁾ »Census etc.», v. III, p. 36.

¹⁵¹⁾ Rogers, mt., s. 693. Rogers on vapaamielisen koulun miehiä, Cobdenin ja Brightin mieskohtainen ystävä, eikä siis mikään laudator temporis acti [vanhan hyvän ajan ylistäjä].¹⁵²⁾

¹⁵²⁾ »Public Health. 7th Report». London 1865, p. 242. »Ei ole siis mitään tavatonta, että joko talonisäntä heti korottaa työläisen vuokraa kuultuaan, että tämä ansaitsee vähän enemmän, tai että maanvuokraaja alentaa työläisen palkkaa, koska työläisen vaimo on saanut työtä.» (Mt.)

Hänen kulutustarvikkeitaan käsitellään aina määrättynä suureena.»¹⁵³⁾ »Mitä hänen tulojensa vähentämiseen entisestään tulee, niin hän voi sanoa: nihil habeo, nihil curo [minulla ei ole mitään, enkä minä mistään huolehdi]. Hänellä ei ole pelkoa tulevaisuudesta, koska hänellä ei ole mitään muuta omaa, kuin mikä on aivan välttämätöntä hänen ylläpidokseen. Hän on saavuttanut jäätympisteeseen, jolle maanvuokraaja perustaa laskelmansa. Tuli mitä tuli, hän ei pääse osalliseksi onnesta eikä onnettomuudesta.»¹⁵⁴⁾

Vuonna 1863 toimeenpantiin virallinen tutkimus karkotettavaksi tai pakkotyöhön tuomittujen rikollisten ruokinnasta ja työssä käytöstä. Tulokset on esitetty kahdessa paksussa Sinisessä kirjassa.

»Englannin vankiloissa elävien rikollisten ja työhuoneissa oleskelevien köyhien sekä vapaiden maatyömiesten ruokajärjestyksen huolellinen vertaaminen», sanotaan niissä mm., »osoittaa kiistattomasti, että ensin mainitut saavat paljota paremman ravinnon kuin kumpikaan jälkimmäisistä ryhmistä»,¹⁵⁵⁾ samalla kun »se työmäärä, joka vaaditaan julkiseen pakkotyöhön tuomitulta, on noin puolet tavallisen maatyömiehen työstä.»¹⁵⁶⁾

Mainittakoon muutamia kuvaavia todistajien lausuntoja. John Smithin, Edinburgin vankilan johtajan kuulustelu.

N:o 5056: »Ruokajärjestys englantilaisissa vankiloissa on paljota parempi kuin tavallisilla maatyömiehillä.» N:o 5075: »Tosiasia on, että Skotlannin tavalliset maanviljelystyöläiset saavat hyvin harvoin jotain lihaa.» N:o 3047: »Tiedättekö, minkä takia on välttämätöntä ruokkia rikollisia paljon paremmin (much better) kuin tavallisia maatyömiehiä? — En tiedä.» N:o 3048: »Onko mielestänne sopivaa tehdä kokeita julkiseen pakkotyöhön tuomittujen vankien ruokajärjestyksen lähentämiseksi vapaiden maatyömiesten ruokajärjestykseen?»¹⁵⁷⁾ »Maatyö mies», siellä sanotaan, »voisi väittää: teen kovasti työtä, enkä saa kylliksi syödä. Kun olin vankilassa, en tehnyt niin raskasta työtä ja sain ruokaa yllin kyllin, siksi minulle on edullisempaa olla vankilassa kuin vapaana.»¹⁵⁸⁾

Kertomuksen ensimmäiseen nidokseen liittyivistä taulukoista on tehty seuraava vertaileva yhteenvedo. (Ks. taulukkoa s. 610.)

Vuoden 1863 lääketieteellisen tutkimuskomission yleisen tuloksen huonoimmin ravittujen kansanluokkien ravinto-oloista lukija jo tuntee. Hän muistaa, että lukuisien maatyöläisperheiden ruokajärjestys on alapuolella sen vähimmäismäärän, mikä on tarpeen »nälkätautien torjumiseksi». Näin on asianlaita varsinkin kaikilla varsinaisilla maanviljelysseuduilla: Cornwallissa, Devonissa, Somersetissä, Wiltsissä, Staffordissa, Oxfordissa, Berkissä ja Hertissä.

¹⁵³⁾ Mt. s. 135.

¹⁵⁴⁾ Mt., s. 134.

¹⁵⁵⁾ »Report of the Commissioners... relating to Transportation and Penal Servitude». London 1863, p. 42, 50.

¹⁵⁶⁾ Mt., s. 77. Memorandum by the Lord Chief Justice.

¹⁵⁷⁾ Mt., v. II, Evidence [p. 418, 239].

¹⁵⁸⁾ Mt., nid. I, liite, s. 280.

Viikottainen ravintomäärä^{158a)}
(unseissa)

	Tyypipitoisia aineita	Typettömiä aineita	Kivennäis- aineita	Yhteensä
Rikollinen Portlandin vankilassa	28,95	150,06	4,68	183,69
Merimies kunink. laivas- tossa	29,63	152,91	4,52	187,06
Sotamies.....	25,55	114,49	3,94	143,98
Vaununtekijä (työmies)..	24,53	162,06	4,23	190,82
Latoja.....	21,24	100,83	3,12	125,19
Maatyömies	17,73	118,06	3,29	139,08

»Ravinto, jonka maatyömies saa», tri Simon sanoo, »on runsaampi kuin mitä keskimäärä osoittaa, koska hän itse saa paljoo suuremman, työtään varten välttämättömän osan elintarpeista kuin muut perheenjäsenet, köyhemmillä seuduilla melkein kaiken lihan ja silavan. Se ravintomäärä, joka tulee vaimon osalle sekä lasten osalle heidän nopeimman kasvunsa aikana, on useimmissa tapauksissa ja melkein joka kreivikunnassa puutteellinen, varsinkin mitä tyypeen tulee.»¹⁵⁹⁾

Maanvuokraajien itsensä luona asuvat rengit ja palvelijattaret saavat runsaan ravinnon. Heidän lukumääränsä väheni 288 277:stä vuonna 1851 204 962:een vuonna 1861.

»Naisten työ ulkona», tri Smith sanoo, »mitä haitallisia seurauksia siitä muuten lieneekään, on nykyisten olojen vallitessa suureksi eduksi perheelle, koska se tuottaa sille varoja kenkiin, vaatteisiin sekä asunnonvuokran suorittamiseen ja antaa siten tilaisuuden syödä parempaa ruokaa.»¹⁶⁰⁾

Eräs tämän tutkimuksen merkellisimpiä tuloksia oli se, että maatyömies on paljoo huonommin ravittu Englannissa kuin muissa Yhdistyneen kuningaskunnan osissa (»is considerably the worst fed»); sitä osoittaa seuraava taulukko:

*Hilliaineiden ja typen keskinkertainen
kulutus viikossa maatyöläistä kohti¹⁶¹⁾*
(graaneissa)

	Hiiliainetta	Typpeä
Englanti	40 673	1594
Wales	48 354	2031
Skotlanti	48 980	2348
Irlanti	43 366	2434

^{158a)} Mt., s. 274, 275.

¹⁵⁹⁾ »Public Health. 6th Report 1863», p. 238, 249, 261, 262.

¹⁶⁰⁾ Mt., s. 262.

¹⁶¹⁾ Mt., s. 17. Englantilainen maatyöläinen saa vain 1/4 siitä maidosta ja 1/6 siitä leivästä, minkä irlantilainen maatyömies käyttää. Viimeksi mainitun paremmasta ra-

»Jokainen sivu tohtori Hunterin selostuksessa», tri Simon sanoo virallisessa väestön terveydentilaa käsittelevässä selostuksessaan, »todistaa maatyömiehemme asunon riittämätöntä kokoa ja kurjaa laatua. Ja jo monta vuotta hänen tilansa on tässä suhteessa jatkuvasti huonontunut. Nykyään maatyömiehen on paljon vaikeampi saada asuntoa, ja jos hän on sen saanut, se vastaa paljon vähemmän hänen tarpeitaan kuin aikaisemmin vieläpä useankin vuosisadan aikana. Varsinkin 20 tai 30 viime vuoden aikana on epäkohta suurentunut nopeasti ja maamiehen asunto-olot ovat nykyään mitä valitettavimmat. Sikäli kuin ne, joita hänen työnsä rikastuttaa, eivät katso maksavan vaivaa kohdella häntä jonkinlaisella säälivällä huolenpidolla, hän on aivan avuton tässä suhteessa. Saako maatyömies asunon siltä maalta, jota hän viljelee, onko se ihmisasunnoksi kelpaava vai sikalan kaltainen, onko siinä pieni puutarha, joka niin paljon huojentaa köyhyyden taakkaa — kaikki tämä ei riipu siitä, onko hän valmis tai kykenevä maksamaan kohtuullisen vuokran, vaan siitä tavasta, jolla muut suvaitsevat käyttää 'oikeutta menetellä mielensä mukaan omaisuutensa kanssa'. Olkoon vuokratila kuinka suuri tahansa, ei ole mitään lakia, joka säätäisi, että sen alueella pitäisi olla tietty määrä työväenasuntoja, kunnollisista asunnoista puhumattakaan; laki ei suo työmiehelle myöskään pienintäkään oikeutta siihen maahan, jolle hänen työnsä on yhtä välttämätöntä kuin

vintotilasta huomauttaa jo 1800-luvun alussa A. Young kirjassaan »Tour in Ireland». Siihen on yksinkertaisesti syynä se, että köyhä irlantilainen maanvuokraaja on verrattomasti paljoo inhimillisempi kuin rikas englantilainen vuokraaja. Mitä Walesiin tulee, niin tekstissä mainitut tiedot eivät pidä paikkaansa sen lounaisosan nähdessä. »Kaikki sikäläiset lääkärit ovat yksimielisiä siitä, että tuberkuloosiin, risatautiin yms. kuoleminen lisääntymistä osoittava suhdeluksu kasvaa samassa määrin kuin väestö heikentyi ruumiillisesti, ja kaikki mainitsevat tämän huonontumisen syyksi köyhyyden. Maatyöläisen jokapäiväisen ylläpidon lasketaan siellä maksavan 5 pennyyä, monissa piirikunnissa maanvuokraaja» (joka itse on köyhä) »maksaa vähemmänkin. Murunen suolalihaa, joka on kuivattu kovaksi kuin mahonkipuu ja tuskin on vaikean sulamisensa arvoinen, tai murunen silvavaa ovat särpimenä suurelle määrälle jauho- ja sipulikasitetta tai kaurapuroa, ja tämä on jatkuvasti päivä päivältä maatyöläisen päivällisateriana. Teollisuuden edistymisestä on hänelle ollut se seuraus, että halpa puuvillakangas on karussa ja kosteassa ilmanalassa tunkenut tieltään vahvan kotikutoisen veran ja 'nominaalinen' tee voimakkaammat juomat... Monituntisen oleskelun jälkeen tuulessa ja sateessa talonpoika palaa majaan istuutuakseen valkean ääreen, jossa palaa turvetta tai hiili- ja rikkihappoisia höyrypilviä levittäviä, savesta ja kivihillen tähteistä muodostettuja kökkareita. Majan seinät ovat savesta ja kivistä, lattiana on paljas maa selaisena kuin se oli ennen majan rakentamista, katonna on irtonaisia, turvonneita olkia. Jokainen rako on tilkitty lämmön säilyttämiseksi, ja helvetillisessä löyhkässä, liejuinen maa allaan, usein ainoita vaatteitaan yllään kuivaten hän syö illallista vaimoineen ja lapsineen. Kätilöt, jotka ovat olleet pakotettuja viettämään osan yöstä näissä majoissa, ovat kuvailleet, miten heidän jalkansa olivat uponneet lattian liejuun ja kuinka heidän oli pakko puhkaista — se ei ole vaikeaa — reikä seinään hankkiakseen itselleen pienen yksityisen hengitysaukon. Lukuisat erisäätiset todistajat kertovat, että aliravittu (underfed) talonpoika on joka yö tällaisten ja muiden terveydelle vaarallisten vaikutusten alaisena ja että tuloksena on heikentyneet ja risatautinen kansa, siihen ei tosiaankaan tarvitse todistuksia kaukaa hakea... Caermarthenshiren ja Cardiganshiren seurakuntien viranomaisten tiedonannot osoittavat selvästi samanlaisen asiantilan vallitsevan niissäkin. Lisäksi tulee vielä pahempi turmio, lisääntyvä tylsämielisyyt. Sitten vielä ilmastosuhteet. Ankarat lounaistuulet puhaltavat 8—9 kuukautta vuodessa tuoden mukanaan rannkasateita, jotka purkautuvat etupäässä kukkuloiden länsirinteille. Puut ovat harvinaisia, paitsi suojaisissa paikoissa; niiden kasvaessa suojattomina tuulet pieksevät ne muodottomiksi. Majat pilleskelevät jonkun vuoripenkereen suojassa, usein myös jossakin solassa tai kivilouhoksessa. Ainoastaan hyvin pienet lampaat ja kotimainen sarkivaarja voivat elää laiturilla... Nuori väki vaeltaa itäisille Glamorganin ja Monmouthin kaivosalueille... Caermarthenshire on kaivosväestön taimitarha ja invalidikoti... Väestön lukumäärä pysyy vaivoin entisellä tasolla. Niinpä Cardiganshiresissä oli:

	1851	1861
Miehiä	45 155	44 446
Naisia	52 459	52 955
	96 614	97 401

(Tri Hunterin selostus julkaisussa »Public Health. 7th Report 1864». London 1865, p. 498—502, passim)

sade ja päivänpaiste... Eräs yleisesti tunnettu tosiseikka painaa vielä raskaasti vaa'assa häntä vastaan... vaivashoitolain vaikutus ja sen määräykset kotipaikkaoikeudesta sekä vaivaisverorasituksesta.¹⁶²⁾ Tämän lain voimassa ollessa jokaisen seurakunnan rahallinen etu vaatii rajoittamaan seurakunnassa asuvien maatyöläisten lukumäärän mahdollisimman pieneksi, sillä maatyö, sen sijaan että se tuottaisi ankarasti raatavalle työmiehelle ja hänen perheelleen pysyväisesti riippumattoman aseman, vie onnetonta kyllä enimmäkseen pitempää tai lyhyempää kiertotietä pauperisiin, joka on koko ajan niin lähellä työmiestä, että jokainen sairaus tai jokin ohimenevä työnpuute pakottavat kohta turvautumaan seurakunnan apuun; ja siksi on ilmeistä, että maanviljelystyöväestön asettuminen seurakuntaan merkitsee sen vaivashoitoveron lisääntymistä... Suurmaanomistajien¹⁶³⁾ tarvitsee vain päättää, ettei heidän tiloillaan saa olla mitään työläisasuntoja, ja he ovat heti puolittain vapaita köyhäinhuolto-asetuksista. Kuinka laajalle Englannin perustuslaki ja muut lait ovat tarkoittaneet tällaisen rajoittamattoman maanomistusoikeuden ulottuvan, tämä oikeus kun antaa tilanomistajan, joka 'tekee omallaan mitä tahtoo', kohdella maanviljelijöitä ikään kuin muukalaisia ja karkottaa heidät alueeltaan, se on kysymys, jonka pohtiminen ei kuulu alaani... Tämä häätämisoikeus ei ole vain pelkkä teoria. Sitä toteutetaan käytännössä hyvin suuressa määrin. Se on yksi niistä seikkoja, joista maatyömiehen asunto-olot riippuvat... Epäkohdan laajuuden voi arvioida uusimman väenlaskennan nojalla, jonka mukaan 10 viime vuoden aikana 821:ssä Englannin piirikunnassa hävitettiin rakennuksia enenevästä paikallisesta kysynnästä huolimatta, niin että lukuunottamatta henkilöitä, joiden oli pakko jäädä asunnotta (nimitettiin siinä pitäjässä, missä tekivät työtä), vuonna 1861 asui $5\frac{1}{3}\%$ suurempi henkilömäärä $4\frac{1}{2}\%$ pienempään asuntotilaan ahdetuna kuin vuonna 1851... Niin pian kuin väestön vähentämisellä on saavutettu tarkoitettu päämäärä, tuloksena on», sanoo tri Hunter, »valhekylä (show-village), jossa on vain muutamia majoja ja jossa ei saa asua ketään muita kuin lammaspaimenia, puutarhureita ja riistanvartijoita, vakinaisia palvelijoita, joita armollinen herrasväki kohtelee tavanmukaisesti hyvin.¹⁶⁴⁾ Mutta maata on viljeltävä ja me näemme, että siihen käytetyt työmiehet eivät kuulu maanomistajan talonväkeen, vaan tulevat avoimesta kylästä, joka on ehkä 3 mailin päässä ja jossa lukuisat pienten talojen omistajat ovat antaneet heille työssijän sen jälkeen kun heidän asuntonsa suljetussa kylässä oli hävitetty. Siellä missä asiat ovat kääntymässä tähän suuntaan, työväenasuntojen kurja ulkonäkö osoittaa, mikä kohtalo niitä odottaa. Ne ovat luonnollisen rappeutumisen eri asteilla. Niin kauan kuin katos pysyy koossa, työmiehen annetaan maksaa majasta vuokraa, ja hän on usein sangen iloinen siitä, vaikka hänen olisikin maksettava hyvän asunnon hinta. Mutta mitään korjauksia, mitään parannuksia ei tehdä, paitsi mitä pennitön haltija itse voi toimittaa. Kun maja

¹⁶²⁾ Vuonna 1865 on tätä lakia hieman paranneltu. Kokemus on pian opettava, ettei sen kaltainen paikkaustyö mitään auta.

¹⁶³⁾ Seuraavan esityksen ymmärtämiseksi mainittakoon: close villages (suljetuiksi kyliksi) sanotaan kylillä, joissa maan omistaa yksi tai pari suurtilanomistajaa; open villages (avoimiksi kyliksi) niitä, joissa maa on useamman pienemmän maanomistajan hallussa. Viimeksi mainittuihin paikkoihin rakennuskeinottelijat voivat rakentaa työväenasuntoja ja majataloja.

¹⁶⁴⁾ Sellainen valhekylä näyttää sangen hauskalta, mutta se on yhtä epätodellinen kuin ne kylät, joita Katarina II näki matkallaan Krimille. Viime aikoina lammaspaimenkin on usein karkotettu näistä show-village'ista. Esimerkiksi Market Harboroughin luona on noin 500 acren laajuinen lammaskartano, joka vaatii vain yhden miehen työn. Välttääkseen pitkiä matkoja laajojen alueiden, Leicesterin ja Northamptonin kauluiden laitumien yli, paimen sai tavallisesti asunnon karjatalosta. Nyt hänelle annetaan kahdentoista sillinin lisäksi kolmastoista vuokratrahaksi, ja hänen on etsittävä itselleen asunto kaukaa avoimesta kylästä.

tulee lopulta aivan asunnoksi kelpaamattomaksi, se merkitsee vain hävitettyjen työväenasuntojen lisäämistä yhdellä ja vastaavasti vähempiä köyhäinhoitovaroja tulevaisuudessa. Samaan aikaan kun suuromistajat vierittävät siten niskoiltaan köyhäinhoitoveron tyhjentämällä asukkaista hallitsemansa maan, lähin maaseutukaupunki tai avoin kylä ottaa hädätty työmiehet vastaan; sanon lähin, mutta tämä 'lähin' voi olla 3 tai 4 mailin päässä siitä vuokratilasta, jossa työmiehen on joka päivä itseään työllä rasitettava. Näin hänen päivätyöhönsä, ikään kuin se ei merkitsisi mitään, lisätään 6 tai 8 peninkulman pakollinen marssi, jotta hän saisi jokapäiväisen leipänsä. Kaikki hänen vaimonsa ja lastensa suorittama maatyö tapahtuu nyt yhtä vaikeissa olosuhteissa. Eikä tämä ole ainoa hankaluus, minkä pitkä matka hänelle tuottaa. Avoimessa kylässä rakennuskeinottelijat ostavat maapalstoja, jotka he täyttävät kaikkein halvimmilla talonrötelöillä niin tiheään kuin mahdollista. Ja Englannin maanviljelystyöväki asuu näissä kurjissa asunnoissa, joille huolimatta siitä, että ne ovat maaseudulla, ovat luonteeltaan huonoimpien kaupunkiasuntojen kauheimmat piirteet...¹⁶⁵⁾ Toisaalta ei sinukaan pidä kuvitella, että sekään työmies, joka asuu viljelemällään maalla, saisi sellaisen asunnon, jollaisen hän tuottavan työn täyttämällä elämällään ansaitsisi. Ruhtinaallisimmillakin tiloilla hänen asuntonsa on usein mitä kurjin. On maalordeja, jotka luulevat talin olevan tarpeeksi hyvän työmiehelle ja näiden perheille ja jotka kuitenkin koettavat ansaita heidän vuokrastaan niin paljon rahaa kuin mahdollista.¹⁶⁶⁾ Olkoon kysymyksessä vaikka vain yhdellä makuusuojalla varustettu rappeutuva hökkelin ilman tulisijaa, ilman käymälää, ilman avattavaa akkunaa, ilman muuta vedenottoa paikkaa kuin oja, ilman puutarhaa — työmies on voimaton vääryyttä vastaan. Ja meidän terveydenhoitoa säännöstelevät lakimme (The Nuisances Removal Acts) ovat kuollut kirjain.

¹⁶⁵⁾ »Työmiesten asunnot» (avoimilla paikkakunnilla, jotka tietysti ovat aina täpötäydet) »on tavallisesti rakennettu riveihin, joiden takaosa on rakennuskeinottelijain omistaman maapalstan uloimmalla reunalla. Niihin ei sen tähden pääse valoa eikä ilmaa muualta kuin julkipuolelta.» (Tri Hunter'in selostus julkaisussa »Public Health. 7th Report 1864». London 1865, p. 135.) Hyvin usein kylän olutravintolan isäntä tai kauppias on samalla talon vuokraaja. Siinä tapauksessa maatyömies saa hänestä toisen herän maanvuokraajan ohella. Työmiehen täytyy samalla olla hänen ostajansa. »Saaden 10 šillingiä viikossa miinus 4 puntaa vuokramaksua vuodessa hänen on pakko ostaa kauppiaan mielivaltaisesti määräämistä hinnoista tarvitsemansa tee, sokeri, jauhot, saippua, kynttilät ja olut.» (Mt., s. 132.) Nämä avoimet kylät ovat todellisuudessa Englannin maanviljelysproletariaatin »rangaistussirtoloita». Useat työväenasunnot ovat todellisia majataloja, joiden kautta koko seudun vaeltava roskaväki kulkee. Maatyömies ja hänen perheensä, jotka usein ovat aivan ihmeellisesti säilyneet mitä likaisimmassa oloissa puhtasuhteisina kunnan ihmisinä, joutuvat täällä auttamattomasti hunninolle. Ylhäisten Shylockien keskuudessa on tullut muotiin kohauttaa farisealaisesti olkapäitä rakennuskeinottelijoille, pienille talonomistajille ja avoimille kylille. He tietävät varsin hyvin, että heidän »suljetut kylänsä ja valhekylänsä» ovat »avoimien kylien» syynä ja syntyä ja ettei näitä voisi ilman ensiksi mainittuja olla olemassakaan. »Jollei olisi avoimien kylien pieniä talonomistajia, niin suurimman osan maatyömiehistä pitäisi nukkua niiden maatielöiden puiden alla, joilla he ovat työssä.» (Mt., s. 135.) »Avoimien» ja »suljetujen» kylien järjestelmä on vallalla kaikissa Englannin sisämaan kreivikunnissa ja koko Itä-Englannissa.

¹⁶⁶⁾ »Vuokra-isäntä» (maanvuokraaja tai maalordi) »rikastuu välittömästi tai välillisesti sellaisen miehen työllä, jolle hän maksaa 10 š viikossa ja nykkee sitten jälleen miesparalta 4 tai 5 puntaa vuotuista vuokraa huoneista, jotka myydessä eivät olisi 20 punnan arvoisia, mutta jotka pidetään luonnottomassa hinnassa sen kautta, että tilanomistajalla on valta sanoa: »Ota huoneeni tai laputa tiehesi ja hae muualta elatukseksi ilman minun työtodistusta...» Jos joku mies tahtoo parantaa asemaansa ja mennä rautatielle kiskojen panijaksi tai kivilouhokseen, niin sama mahtimies on jälleen sanomassa: »Tee tästä alhaisesta palkasta työtä minun hyväkseni tai mene tiehesi viikon irtisanomisajalla; ota sikasi mukaasi, jos sinulla sellainen on, ja katsotaan sitten, mitä saat perunoistasi, jota kasvavat puutarhassasi.» Jos kuitenkin tilanomistajan tai maanvuokraajan etu vaatii toisenlaista menettelyä, niin hän pitää sellaisessa tapauksessa usein parempana korottaa asunnonvuokraa rangaistukseksi hänen palveluksestaan poistumisesta.» (Tri Hunter, mt., s. 132.)

Näiden lakien toimeenpaneminenhan on jätetty juuri niiden tilanomistajien tehtäväksi, jotka antavat vuokralle tällaisia loukkoja... Valoisampien poikkeustapausten ei pidä antaa sokaista itseään, niin ettei huomaa niiden tosiasia in valtavaa ylivoimaisuutta, jotka ovat Englannin sivistyksen häpeäpilkkuna. Asiantilan täytyy todellakin olla hirvittävän, kun nykyisten asuntojen silmännähtävästä kurjuudesta huolimatta asiantuntevat tarkkailijat tulevat yksimielisesti siihen johtopäätökseen, että asuntojen yleinen arvottomuuskin on kuitenkin vielä äärettömän paljon vähemmän painava paha kuin niiden lukumäärän puute. Jo vuosia sitten on maatyömiesten asuntojen liian täyteen ahtaminen huolestuttanut syvästi sekä niitä, jotka panevat arvoa terveydelle, kuin myös niitä, jotka panevat arvoa säädyllykselle ja siveelliselle elämälle. Sillä terveystarkastuselostusten tekijät osoittavat yhä uudestaan ja niin yhtäpitävin sanonnoin, että niitä voisi melkein pitää stereotyyppisinä, että asuntojen täyteen ahtaminen on suurena syyntä tarttuvien tautien leviämiseen maaseudulla ja että se tekee kokonaan tyhjiksi kaikki yritykset rajoittaa kerran alkuunpäässyttä kulkutautia. Ja on tähdenntetty yhä uudelleen, että maalaiselämän monista terveellisistä vaikutuksista huolimatta asukkaiden liiallinen ahtaus, joka kiihdyttää niin tuntuvasti tarttuvien tautien leviämistä, edistää myös sairastumista muihin tauteihin. Ne henkilöt, jotka ovat paljastaneet tilanteen, eivät vaikene myöskään muusta pahasta. Silloinkin kun heidän varsinainen kohteensa on käsittänyt ainoastaan terveydenhoidon, heidän on ollut miltei pakko puhua myös asian toisesta puolesta. Heidän selostuksensa, joissa he osoittavat kuinka usein kumppaakin sukupuolta olevia täysikasvaneita henkilöitä, naineita ja naimattomia, sullotaan (huddled) ahtaisiin makuusuijiin, on täytynyt synnyttää se vakaumus, että kuvatuissa oloissa hävyn- ja säädyllyssyydentunne tulee törkeästi loukatuksi ja kaikki siveellisyys melkein välttämättömästi tuhotuksi.¹⁶⁷⁾ Esim. viime selostukseeni liitetystä ilmoituksessaan tri Ord mainitsee lavantaudin esiintymisestä Buckinghamshiren Wingissä, siitä miten eräs nuori mies Wingravesta tuli sinne kuumesairaana. Sairautensa ensi päivinä hän nukkui yhdeksän muun henkilön kanssa samassa huoneessa. Kahdessa viikossa moni heistä sai tartunnan. Muutaman viikon aikana 5 mainituista 9 henkilöstä sairasti lavantautia ja yksi kuoli! Samaan aikaan St. George'n sairaalan lääkäri tri Harvey, joka kulkutaudin aikana kävi yksityispraktisoivana Wingissä, kertoi minulle samaan tapaan: 'Nuori lavantautinen nainen nukkui öisin samassa huoneessa isänsä, äitinsä, aviottoman lapsensa, kahden täysi-ikäisen veljensä ja kahden sisarensa kanssa, joilla kummallakin oli avioton lapsi, yhteensä 10 henkeä. Muutamia viikkoja sitä ennen oli samassa huoneessa nukkunut 13 henkeä.'¹⁶⁸⁾

Tri Hunter tutki 5375 maatyöväenasuntoa, ei ainoastaan puhtailla maanviljelysalueilla, vaan myös kaikissa Englannin kreivikunnissa. Näistä 5375 asunnosta 2195:ssä oli ainoastaan yksi

¹⁶⁷⁾ »Nuori aviopari ei ole mikään rakentava tutkiskelun aihe täysikasvuille veljille ja sisarille samassa makuuhuoneessa; ja vaikei voidakaan luetella esimerkkejä, tunnetaan riittävästi tapauksia, jotka todistavat oikeaksi väitteen, että suuret kärsimykset ja usein kuolema ovat niiden naisten kohtalona, jotka syyllistyvät sukuruusausrikokseen.» (Tri Hunter, mt., s. 137.) Eräs maalaispoliisi, joka olli monena vuotena toiminut Lontoon huonoimmissa kortteleissa salapoliisina, sanoo kotikylänsä tytöistä: »Niin törkeää siveettömyyttä jo varhaisnuoruudesta asti, niin kauheaa julkeutta ja häpeämättömyyttä en tavannut koskaan ollessani poliisina Lontoon huonoimmissa osissa... He elävät kuin siat, aikuiset pojat ja tytöt, äidit ja isät, kaikki makaavat samassa huoneessa yhdessä.» (»Children's Employment Commission. 6th Report». London 1867, Appendix, p. 77, N:o 155.)

¹⁶⁸⁾ »Public Health. 7th Report 1864», p. 9—14, passim.

makuusuoja (joka usein oli samalla asuinhuone), 2930:ssä vain 2 ja 250:ssä enemmän kuin 2. Esitän kimpun esimerkkejä kahdestatoista kreivikunnasta.

1. *Bedfordshire*

Wrestlingworth: Makuuhuone, noin 12 jalkaa pitkä ja 10 leveä, vaikka on monta pienempääkin. Pieni yksikerroksinen maja jaetaan usein laudoilla kahdeksi makuusuojuksi, usein vuode sijoitetaan keittiöön, joka on 5 jalkaa ja 6 tuumaa korkea. Vuokra 3 puntaa. Vuokralaisten itsensä on rakennettava käymälä, talonmistaja antaa vain kuopan. Niin pian kuin joku rakentaa käymälän, kaikki naapurit alkavat käyttää sitä. Richardsonin perheen asuma talo tarjosi verrattoman näyn. Sen rapatut seinät pullistuivat ulospäin kuin naisen hame niitattaessa. Toinen katonosa oli kupera, toinen kuvero ja jälkimmäisen yläpuolella oli onnettomuudeksi savupiippu, norsun kärsää muistuttava käyrä, savesta ja puusta tehty torvi. Pitkä keppi oli pantu tueksi estämään savupiipun kaatumista; ovi ja ikkuna olivat vinoneliön muotoisia. Seitsemästätoista käydystä talosta vain neljässä oli enemmän kuin 1 makuusuoja, ja nämä 4 taloa olivat täyteen ahdetut. Eräässä niistä majoista, joissa oli vain yksi makuuhuone, asui 3 täysikasvuista ja 3 lasta, eräässä toisessa asui pariskunta, jolla oli 6 lasta jne.

Dunton: Korkeat vuokrat, 4:stä 5:teen puntaan, miesten viikopalkka 10 šillinkiä. He toivoivat voivansa perheen oljenpunoimistyöllä ansaita vuokrarahat. Kuta korkeampi on vuokra, sitä suurempi on niiden lukumäärä, joiden täytyy asua yhdessä huoneessa kyetäkseen maksamaan sen. Kuusi täysikasvuista, joilla on 4 lapsensa kanssa yhteinen makuusuoja, maksaa siitä 3 puntaa 10 šillinkiä. Halvin talo Duntonissa, ulkopuolelta 15 jalkaa pitkä ja 10 leveä, on vuokrattu 3 punnasta. Ainoastaan yhdessä 14:stä tarkastetusta talosta oli kaksi makuusuojuja. Kylän ulkopuolella on rakennus, jonka ulkoseinät ovat asukkaiden likaamia, oven alaosa on 9 tuuman korkeudelta mädännyt; aukkoon työnnetään iltaisin kekseliäästi muutamia tiilikiviä ovea suljettaessa ja se peitetään matonpätkällä. Puoli akkunaa on laseineen ja kehyksineen mennyt kaiken katoavaisen tietä. Täällä eli kituutti ilman huonekaluja 3 täysikasvuista ja 5 lasta. Dunton ei ole pahempi kuin Biggleswade Unionin muutkaan osat.

2. *Berkshire*

Beenham: Kesäkuussa 1864 samassa yksikerroksisessa cotta-gessa asui mies, vaimo ja 4 lasta. Eräs tyttäristä tuli kotiin palveluspaikastaan tulirokkosairaana. Hän kuoli. Toinen lapsi sai-

rastui ja kuoli. Äidillä ja toisella lapsella oli lavantauti, kun tri Hunter kutsuttiin paikalle. Isä ja yksi lapsista nukkuivat ulkona, mutta eristäminen osoittautui vaikeaksi, sillä kurjan kylän täyteen ahdetulla toriaukeamalla olivat taudin saastuttaman talon liinavaatteet pesua odottamassa. H:n talon vuokra viikossa 1 š; yksi makuusuoja avioparia ja 6 lasta varten. Eräs talo, josta maksettiin vuokraa 8 pennyä (viikossa), oli 14 jalkaa 6 tuumaa pitkä ja 7 jalkaa leveä, keittiö 6 jalkaa korkea; makuusuoja ilman akkunaa, ilman tulisijaa, ilman ovea ja muuta aukkoa paitsi eteiseen vievää, ilman puutarhaa. Eräs mies asui tässä hiljattain kahden täysikasvuisen tyttärensä ja alaikäisen poikansa kanssa; isä ja poika nukkuivat vuoteessa, tytöt eteisessä. Kumpainenkin sai lapsen sinä aikana, jona perhe asui täällä, mutta toinen meni työhuoneeseen synnyttämään ja palasi sitten kotiin.

3. Buckinghamshire

Kolmessakymmenessä majassa — 1000 acren alalla — asuu noin 130—140 henkeä. Bradenhamin seurakunta on 1000 acren laajuinen; vuonna 1851 siinä oli 36 taloa asukkainaan 84 miestä ja 54 naista. Tämä ero sukupuolten lukumäärässä tasoittui 1861, jolloin siellä asui 98 miestä ja 87 naista, lisäys 10 vuodessa 14 miestä ja 33 naista. Sillä aikaa talojen lukumäärä vähentyi yhdellä.

Winslow: Suurin osa siitä on rakennettu uudelleen hyvään tyyliin; talojen kysyntä tuntuu suurelta, koska hyvin kurjia taloja vuokrataan 1 š:llä ja 1 š:llä 3 pennyllä viikossa.

Water Eaton: Täällä ovat omistajat huolimatta väestön kasvamisesta hävittäneet noin 20% taloista. Eräs köyhä työmies, jonka täytyi kulkea noin 4 mailia työpaikkaansa, kysymykseen, eikö hän voi saada asuntoa lähempää vastasi: »Ei, he varovat hiton tarkkaan ottamasta vastaan miestä, jolla on niin suuri perhe kuin minulla.»

Tinker's End, Winslowin lähellä: Makuusuoja, jossa nukkuu 4 täysikasvuista ja 4 lasta, on 11 jalkaa pitkä, 9 jalkaa leveä, 6 jalkaa 5 tuumaa korkea korkeimmasta kohdastaan; toinen 11 jalkaa 3 tuumaa pitkä, 9 jalkaa leveä, 5 jalkaa 10 tuumaa korkea, oli asuntona 6 hengelle. Kummallakin näistä perheistä oli vähemmän tilaa kuin minkä kaaleriorja tarvitsee. Missään talossa ei ollut enempää kuin yksi makuusuoja, ei missään takaovea, vettä hyvin harvoissa. Viikkovuokra vaihteli 1 š:stä 4 pennystä 2 š:iin. 16 tarkastetussa talossa oli ainoastaan yksi mies, joka ansaitsi 10 šillinkiä viikossa. Ilmamäärä, joka mainitussa tapauk-

sessä tuli kunkin henkilön osaksi, vastasi sitä, mikä olisi tullut heidän osakseen, jos heidät olisi suljettu yöksi kukin 4 kuutiojalan suuruiseen laatikkoon. Tosin vanhat majat tarjoavat paljon luontoperäisiä tuuletusneuvoja.

4. *Cambridgeshire*

Gamblingay kuuluu usealle omistajalle. Siinä on kurjimmat työväenasunnot, mitä mistään voi tavata. Paljon harjoitetaan oljenpunomista. Gamblingayssa vallitsee kuolettava väsymys, toivoton alistuminen likaisuuden valtaan. Keskusosan huomattava rappeutuneisuus muuttuu suorastaan kidutukseksi pohjoisissa ja eteläisissä laitaosissa, joissa talot hajoavat vähitellen. Muualla asuvat maalordit nylkevät siekailematta tuota kurjaa pesää. Vuokrat ovat hyvin korkeat; 8—9 henkeä asuu yhden hengen huoneessa; kahdessa tapauksessa pienessä makuusuojojassa asuu 6 täysikasvuista, joilla kullakin on 1 tai 2 lasta.

5. *Essex*

Tämän kreivikunnan useissa seurakunnissa väestön ja asuntojen väheneminen käy rinta rinnan. Talojen hävittäminen ei ole kuitenkaan voinut estää väestön lisääntymistä ainakaan 22 seurakunnassa tai ei ole aiheuttanut sitä paikkakunnalta siirtymistä, joka kaikkialla tapahtuu »kaupunkeihin vaelluksen» nimellä. Fingringhoessa, eräässä 3443 acren seurakunnassa, oli vuonna 1851 145 taloa, 1861 ainoastaan 110, mutta väestö ei tahtonut muuttaa pois, vaan lisääntyi siitä huolimatta. Ramsden Craysissa asui vuonna 1851 252 henkeä 61 talossa, mutta 1861 oli jo 262 henkeä ahdettu 49 taloon. Basildonissa eli vuonna 1851 1827 acren alalla 157 henkeä 35 talossa, vuosikymmenen lopulla 180 henkeä 27 talossa. Fingringhoen, South Farnbridgen, Widfordin, Basildonin ja Ramsden Craysin seurakunnissa eli vuonna 1851 8449 acren alalla 1392 henkeä 316 talossa, 1861 eli samalla alalla 1473 henkeä 249 talossa.

6. *Herefordshire*

Tämä pieni kreivikunta on kärsinyt enemmän »häättämisen hengestä» kuin mikään muu kreivikunta Englannissa. Madleyssa ovat täyteenahdetut, enimmäkseen 2 makuusuojoilla varustetut työväenasunnot suurimmaksi osaksi maanvuokraajien omaisuut-

ta. He saavat niistä helposti 3 tai 4 puntaa vuodessa ja maksavat 9 š:n viikkopalkkoja!

7. *Huntingdonshire*

Hartfordissa oli vuonna 1851 87 taloa, kohta sen jälkeen tässä pienessä 1720 acren seurakunnassa hävitettiin 19 työväenasuntoa; väkiluku oli 1831 452 henkeä, 1851 382 ja 1861 341. Tarkastettu neljätoista yhden huoneen asuntoa. Eräässä niistä asui aviopari, 3 täysikasvuista poikaa, 1 täyskasvuinen tyttö ja 4 lasta, yhteensä 10; eräässä toisessa 3 täysikasvuista ja 6 lasta. Eräs näistä huoneista, jossa nukkui 8 henkeä, oli 12 jalkaa 10 tuumaa pitkä, 12 jalkaa 2 tuumaa leveä, 6 jalkaa 9 tuumaa korkea, keskimäärin henkeä kohti tuli kun lasketaan mukaan ulkonematkin noin 130 kuutiojalkaa. Neljässätoista makuusuojoissa asui 34 täysikasvuista ja 33 lasta. Näihin työväenasuntoihin kuului harvoin puutarha, mutta useat asukkaat saivat vuokrata pieniä maatilkkuja 10:stä tai 12 š:stä rood'ilta ($\frac{1}{4}$ acra). Nämä maatilkut olivat pitkän matkan päässä taloista, ja taloissa taas ei ollut käymälöitä. Perheen oli joko mentävä maapalstalleen tarpeitaan toimittamaan tai niin kuin luvallanne sanoen täällä tapahtuu, täytettävä kaappinsa laatikko ulostuksillaan. Niin pian kuin se on täysi, se vedetään ulos ja tyhjenetään sinne, missä sen sisältö on tarpeen. Japanissa tapahtuu elintoimintojen kiertokulku siistimässä muodossa.

8. *Lincolnshire*

Langtoft: Eräs mies asuu täällä Wrightin talossa vaimonsa, vaimonsa äidin ja 5 lapsensa kanssa; eteiskeittiö, pesukomero, makuusuoja eteiskeittiön päällä, eteiskeittiö ja makuusuoja 12 jalkaa 2 tuumaa pitkät, 9 jalkaa 5 tuumaa leveät, koko rakennuksen pohja 21 jalkaa 2 tuumaa pitkä, 9 jalkaa 5 tuumaa leveä. Makuusuojana on ullakkokamari, seinät yhtyvät sokeritopan muotoisesti kattoon ja yksiruutuinen tuuletusikkuna avautuu päädyssä. Miksi hän asuu täällä? Puutarhan vuoksi? Ei, se on vallan mitätön. Vuokran tähden? Ei senkään. Se on korkea, 1 š 3 pennyä viikossa. Työpaikan läheisyyden vuoksi? Ei, se on 6 mailin päässä, niin että hän kulkee päivittäin edestakaisin 12 mailia. Hän asuu siellä, koska talo oli vuokrattavana ja koska hän tahtoi pitää yksin asuntonsa, missä tahansa, mistä hinnasta tahansa, missä kunnossa tahansa. Esitän nyt tilaston 12:sta Langtoftin talosta, joissa on 12 makuusuojoja ja asuu 38 täysikasvuista sekä 36 lasta:

Langtoftin 12 taloa

Taloja	Ma- kuu- suo- jia	Täysi- kasvui- sia	Lapsia	Yhteensä asuk- kaita	Taloja	Ma- kuu- suo- jia	Täysi- kasvui- sia	Lapsia	Yhteensä asuk- kaita
1	1	3	5	8	1	1	3	3	6
1	1	4	3	7	1	1	3	2	5
1	1	4	4	8	1	1	2	0	2
1	1	5	4	9	1	1	2	3	5
1	1	2	2	4	1	1	3	3	6
1	1	5	3	8	1	1	2	4	6

9. Kent

Kennington oli liian täyteen ahdettu 1859, kun kurkkumätä ilmaantui ja kunnanlääkäri toimitti virallisen tutkimuksen köyhemmän kansanluokan tilasta. Hän huomasi, että tällä paikkakunnalla, missä tarvitaan paljon työtä, oli hävitetty useita työväenasuntoja eikä yhtään uutta rakennettu. Eräessä paikassa oli 4 taloa, joita sanottiin birdcages (linnunhäikeiksi), kussakin niistä oli 4 huonetta, joiden mitat jaloissa ja tuumissa olivat:

Keittiö	9,5 × 8,11 × 6,6
Pesuhuone	8,6 × 4,6 × 6,6
Makuuhuone	8,5 × 5,10 × 6,3
Makuuhuone	8,3 × 8,4 × 6,3

10. Northamptonshire

Brixworth, Pitsford ja Floore: Näissä kylissä maleksii työnpuutteessa talvisin 20—30 miestä kaduilla. Maanvuokraajat eivät aina riittävästi hoida vilja- ja juurikasvimaitaan, ja maalordi on katsonut sopivaksi yhdistää kaikki maansa 2:ksi tai 3:ksi vuokratilaksi. Siitä johtuu työn puute. Samaan aikaan kun pelto ojan toiselta puolen huutaa työtä, heittävät petetyt työmiehet siihen ojan toiselta puolen kaihoisia katseita. Ei ole ihme, jos työmiehet, jotka ovat kesällä kuumeisen liikatyön rasittamia ja talvella puoleksi nälkiintyneitä, sanovat omalla murteellaan, että »the parson and gentlefolks seem frit to death at them».^{168a)}

Flooressa asuu esimerkiksi pariskuntia, joilla on 4,5 tai 6 lasta, yhdessä mahdollisimman pienessä makuuhuoneessa, niin ikään 3 täysikasvuista ja 5 lasta, tai pariskunta, isoisä ja 6 tuli-

^{168a)} »Pappi ja aatelismies näkyvät liittoutuneen näännyttääkseen meidät kuo-
liaiksi».

rokkoa potevaa lasta jne.; kahdessa talossa, joissa on 2 makuusuoja, asuu 2 perhettä, joista toisessa on 8, toisessa 9 täysikasvuista henkilöä.

11. *Wiltshire*

Stratton: Käyty 31 talossa: 8:ssa niistä on vain yksi makuusuoja. Penhill samassa pitäjässä: Siellä asui eräässä majassa, joka oli vuokrattu 1 š:stä 3 pennystä viikossa, 4 täysikasvuista ja 4 lasta; talossa ei ollut paitsi hyviä seiniä mitään hyvää alkaen karkeiksi hakatuista kivistä tehdystä lattiasta mädäntyneeseen olkikattoon saakka.

12. *Worcestershire*

Rakennusten hävittäminen ei täällä ollut niin pitkälle mennyt; vuosina 1851—1861 asukasluku lisääntyi kutakin taloa kohti 4,2:sta 4,6:een henkeen.

Badsey: Siellä on paljon majoja ja puutarhoja. Muutamat maanvuokraajat selittävät, että työväenasunnot ovat »a great nuisance here, because they bring the poor» (suuri epäkohta, koska ne houkuttelevat tänne köyhiä). Eräs gentlemanni on sanonut:

»Köyhät eivät siitä yhtään hyödy; jos rakennetaan 500 majaa, niin ne käyvät kaupaksi kuin vehnäleivät, kuta enemmän niitä rakennetaan, sitä enemmän niitä todellisuudessa tarvitaan.»

Majat tuottavat siis hänen käsityksensä mukaan asukkaita, jotka luonnonlain pakosta »vaativat asumismahdollisuuksia». Mainitun lausunnon johdosta tri Hunter huomauttaa:

»Täytyyhän näiden köyhien jostain tulla, ja kun Badseyssa ei ole mitään erityisesti puoleensa vetävää, esim. hyväntekeväisyysalmuja, täytyy olla joku vieläkin epämukavampi paikka, josta he työntyvät tänne. Jos kukin voisi saada asunnon ja kappaleen maata työpaikkansa läheltä, niin hän varmaankin pitäisi niitä Badseyta parempana, jossa hän kourallisesta maata maksaa kaksi kertaa niin paljon kuin maanvuokraaja.»

Alituinen kaupunkeihin muutto, »liikaväestön» jatkuva muodostuminen maaseudulla, koska siellä keskitetään vuokramaita, peltoja muutetaan laitumiksi, otetaan käytäntöön koneita jne. — kaikki tämä käy käsi kädessä asuintalojen hävittämisestä johtuvan maalaisväestön häätämisen kanssa. Kuta harvemmin asuttu jokin piirikunta on, sitä suurempi on sen »suhteellinen liikaväestö», sitä kovempi tämän liikaväestön painostus ansio-työnsaantiin, sitä suurempi sen maalaisväestön luku, jolle ei riitä asuinpaikkoja, ja sitä suurempi on siis kylissä paikallinen

liikaväestö ja tautien lähteenä oleva ahtausta. Ihmisjoukkojen tiivistyminen hajallaan oleviin pieniin kyliin ja kauppaloihin vastaa pakollista maanviljelysalueilta karkottamista. Maatyömiesten alituinen »liikalaiseksi joutuminen» huolimatta heidän vähenevästä lukumäärästään ja heidän tuotteidensa määrän lisääntymisestä, on syynä heidän joutumiseensa köyhäinhoidon varaan. Heitä uhkaava pauperismi on yhtenä syynä heidän häättöönsä ja pääsyynä heidän asunto-olojensa surkeuteen, joka murtaa loputkin heidän vastustuskyvystään ja tekee heidät tilanomistajien¹⁶⁹⁾ ja maanvuokraajien suoranaisiksi orjiksi, niin että minimipalkka vakiintuu heille aivan luonnonlaisiksi. Toiselta puolen maaseudulla sen alituisesta »suhteellisesta liika-asutuksesta huolimatta» vallitsee samalla väenpuute. Se ei esiinny ainoastaan paikallisena ilmiönä siellä, mistä ihmiset virtaavat liian nopeasti kaupunkiin, kaivoksiin, rautatierakennustoihin jne., se esiintyy kaikkialla sekä sadonkorjuuajana että kevällä ja kesällä niinä lukuisina ajankohtina, jolloin Englannin hyvin huolellisesti hoidettu ja voimaperäinen maanviljelys tarvitsee ylimääräistä työväkeä. Maatyöväkeä on aina liiaksi maanviljelyksen tavallisia ja aina liian vähän sen poikkeuksellisia eli tilapäisiä tarpeita varten.¹⁷⁰⁾ Sen vuoksi virallisissa asiakirjoissa tapaa saman paikkakunnan ristiinkäyviä valituksia samanlaisesta työn puutteesta ja liiasta työstä. Tilapäinen tai paikallinen työvoiman puute ei aiheuta työpalkan kohoamista, vaan se vie siihen, että naiset ja lapset pannaan maanviljelytyöhön ja yhä nuorempia ikäluokkia otetaan työhön. Niin pian kuin naisten ja lasten riistäminen tulee yleisemmäksi, siitä tulee puo-

¹⁶⁹⁾ »Hindin [ks. tätä osaa, s. 608] vanhastaan arvossapidetty työ tuottaa arvoa jopa hänen asemalleen. Hän ei ole orja, vaan rauhan soturi, ja ansaitsee paikan perheasunnossa, joka maalordin tulisi hänelle hankkia, koska maalordi vaatii häneltä pakotyötä aivan kuin maa sotamieheltä. Hän ei saa työstään markkinahintaa paremmin kuin sotilaskaan. Samoin kuin sotilas, hänetkin värvätään nuorella iällä, jolloin hän tietämättömyydessään tuntee vain oman ammattinsa ja kotiseutunsa. Varhainen avioliitto ja eri asutuslait merkitsevät päivätyöläiselle samaa kuin värväys ja sotailait sotilaille.» (Tri Hunter, »Public Health. 7th Report 1864». London 1865, p. 132.) Toisinaan joku poikkeuksellisen helläsydäminen maalordi heitty nähtyään luomansa erämaat. »On surunvoittoista olla yksin maallaan», sanoi Leicesterin kreivi, kun häntä onniteltiin Holkhamin valmistumisen johdosta. »Katselen ympärilläni, enkä näe muita taloja kuin omani. Olen jättiläinen jättiläistornissa ja olen syönyt suuhuni kaikki naapurini.»

¹⁷⁰⁾ Samanlainen ilmiö on viimeisten vuosikymmenien aikana ollut huomattavissa Ranskassa sitä myöten kuin kapitalistinen tuotantotapa on anastanut siellä valtaansa maanviljelyksen ja ajanut »liian» maalaisväestön kaupunkiin. Siellä ovat myös asunto- ja muut olosuhteet kehottaneet siinä paikoissa, missä »liikalaisia» syntyy. Omituisesta »prolétariat foncier» [»maalaisproletaarista»], jonka palstajärjestelmä on synnyttänyt, katso mm. aikaisemmin mainittua *Colins'in* teosta: »L'Économie Politique», sekä Karl Marxin teosta: »Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte». Vuonna 1846 oli kaupunkilaisväestöä Ranskassa 24,42% ja maalaisväestöä 75,58%; vuonna 1861 oli kaupunkilaisväestöä 28,86%, maalaisväestöä 71,14%. Viiden viime vuoden aikana on maalaisväestön prosenttiluvun aleneminen vielä suurempi. Jo 1846 kirjoitti Pierre Dupont »Ouvriers»-runossaan:

»Rääsyjä yllä, kalliio vain
Luolaansa suojaten sulkee,
Veljinä yön, kera huuhkajain
Ja rosvojen elomme kulkee.»

lestaan uusi keino saattaa miehinen maanviljelystyöläinen liikalaiseksi ja pitää hänen palkkansa alhaisena. Englannin itäosassa tavataan tämän cercle vicieux [noidankehän] kaunis hedelmä, ns. gangsystem [työkuntajärjestelmä], johon tässä lyhyesti palaan.¹⁷¹⁾

Työkuntajärjestelmä on melkein yksinomaan vallalla Lincolnshiressä, Huntingdonshiressä, Cambridgeshiressä, Norfolkissa, Suffolkissa ja Nottinghamshiressä, sekä osittain lähellä olevissa Northamptonin, Bedfordin ja Rutlandin kreivikunnissa. Otamme tässä esimerkiksi Lincolnshiren. Suuri osa tästä kreivikunnasta on uutta maata, entistä suota tai, kuten muissakin mainituissa itäisissä kreivikunnissa, vasta mereltä valloitettua maata. Höyrykoneella on maan kuivattamisessa saatu ihmeitä aikaan. Entisellä suo- ja hiekkamaalla lainehtii nyt rehevä viljameri ja se tuottaa parhaimpia maankorkoja. Samaa on sanottava myös keinotekoisesti kuivatusta merenpohjamaasta esimerkiksi Axholmen saarella ja muissa Trentin rannikkoseurakunnissa. Samalla kun syntyi uusia vuokramaita, ei kuitenkaan rakennettu uusia työväenasuntoja, vaan päinvastoin hävitettiin vanhoja, ja työvoima hankittiin avoimista kylistä, jotka sijaittivat peninkulmien päässä harjuja pitkin kiemurtelevien maanteiden varsilla. Ainoastaan sellaisista paikoista väestö oli aikaisemmin saanut turvaa pitkälisten talvitulvien aikana. 400—1000 acren laajuisilla vuokramailta vakinaisesti asuvia työmiehiä (heitä kutsutaan nimellä »confined labourers» [»kiinnitetyt työmiehet»]) käytetään ainoastaan pysyväiseen raskaaseen ja hevosella tehtävään maatyöhön. Kutakin 100 acra kohti on tuskin yksi työväenasunto. Esim. eräs suomaan [fenland] vuokraaja sanoi tarkastuskomitealle:

»Vuokramaani on 320 acren laajuinen, kaikki viljavainiota. Työväenasuntoja ei ole. Yksi työmies asuu nyt tilallani. Minulla on neljä hevosiä, jotka asuvat lähistöllä. Paljon käsiä vaativan kevyen työn suorittavat työkunnat.»¹⁷²⁾

Maa vaatii paljon kevyttä peltotyötä, kuten rikkaruohojen kitkemistä, kuokkimista, eräitä lannoitustöitä, kivien poistamista jne. Sen suorittavat työkunnat eli järjestyneet joukot, jotka asuvat avonaisissa kylissä.

Työkuntaan kuuluu 10—40 eli 50 henkeä, naisia, kumpaankin sukupuoleen kuuluvia nuoria henkilöitä (13—18-vuotiaita), vaikka pojat useimmiten eroavat tultuaan 13 vuoden ikään, ja vih-

¹⁷¹⁾ »Children's Employment Commission'in» kuudes ja viimeinen selostus, julkaistu maaliskuun lopulla 1867, käsittelee ainoastaan manviljelyksessä käytettyä työkuntajärjestelmää.

¹⁷²⁾ »Children's Employment Commission. 6th Report.» Evidence, p. 37, № 173.

doin kumpaankin sukupuoleen kuuluvia lapsia (6—13-vuotiaita). Johdossa on työkontamestari (gangmaster). Hän on tavallinen maatyömies, useimmiten ns. huono ihminen, kevytmielinen, epäluotettava, juoppo, mutta jonkun verran yritteliäs ja kätevä liikeasioissa. Hän värvää työkuunnan, joka työskentelee hänen itsensä eikä maanvuokraajan johdolla. Työkontamestari sopii maanvuokraajan kanssa enimmäkseen kappaletyöstä, ja hänen tulonsa, jotka eivät yleensä juuri kohoa paljon yli tavallisen työmiehen palkasta,¹⁷³⁾ riippuvat melkein kokonaan siitä taidosta, jolla hän voi lyhyimmässä ajassa pusertaa mahdollisimman paljon työtä joukostaan. Maanvuokraajat ovat huomanneet, että ainoastaan miehen rajattoman käskyvallan alaisina naiset tekevät kunnollisesti työtä ja että toisaalta naiset ja lapset, päästyään alkuun, uhraavat ihan raivokkaasti elinvoimaansa — sen tiesi jo Fourier — kun sitä vastoin täysikasvuinen miestyöläinen on niin salakavala, että säästää voimiaan niin paljon kuin suinkin. Työkontamestari vaeltaa tilalta toiselle ja pitää siten joukkonsa työssä 6—8 kuukautta vuodesta. Hänen työssään oleminen on sen tähden työläisperheelle paljon tuottavampaa ja varmempaa kuin yksityisen maanvuokraajan varassa oleminen, joka vain satunnaisesti pitää lapsia työssä. Tämä seikka vahvistaa hänen vaikutusvaltaansa avoimissa kylissä niin suuresti, että lapsia voidaan saada työhön enimmäkseen vain hänen välityksellään. Yksityisten lasten »lainaileminen» erillään työkuunnista on hänellä sivuammattina.

Järjestelmän »varjopuolia» ovat lasten ja alaikäisten liikatyö, äärettömän pitkät matkat, joita he joutuvat joka päivä tekemään jalkaisin useinkin 5, 6, jopa 7 mailin päässä oleville tiloille, ja niiltä takaisin, sekä vihdoin työkuunnan siveellisesti rappeuttava vaikutus. Vaikka työkontamestarilla, jota muutamain paikoin kutsutaan nimellä »the driver» (ajaja, hoputtaja), on aseena pitkä sauva, käyttää hän sitä kuitenkin vain harvoin, ja valitukset kovasta kohtelusta ovat poikkeuksia. Hän on kansanvaltainen keisari tai jonkinlainen Hamelnin rotanpyydystäjä. Siksi hän tarvitsee alamaistensa suosiota ja kiinnittää heidät itseensä suojeluksessaan kukoistavan mustalaiselämän kautta. Raaka hiltttömyys, iloinen kevytmielisyys ja törkeä siveettömyys ovat vallalla työkuunnassa. Työkontamestari maksaa yleensä palkat kapakassa ja palaa sitten horjuen ja kummaltakin puolen vahvan naishenkilön tukemana kulkueen etunenässä kotiin; lapset ja alaikäiset jäljessä telmien ja rivoja pilkkalauluja laulaen. Paluumatkalla on päiväjärjestyksessä se, mitä Fourier sanoo julkiseksi

¹⁷³⁾ Jotkut työkontamestarit ovat kuitenkin työllään kohottaneet itsensä aina 500 acren vuokraajiksi tai useiden talojen omistajiksi.

hauredeksi [»phanerogamie»].¹⁶⁷ Usein kolmi- ja nelitoistavuotiaat poikaset saattavat samanikäisiä tyttövereitaan raskaudentilaan. Avoimet kylät, joista työkunnat saavat jäsenensä, muodostuvat Sodomaksi ja Gomorraksi,¹⁷⁴ ja niissä syntyy kaksi kertaa niin paljon aviottomia lapsia kuin kuningaskunnan muissa osissa. Aikaisemmin viitattiin jo siihen, minkälainen tässä koulussa kasvatettujen tyttöjen siveellisyys on heidän mentyään naimisiin. Heidän lapsensa ovat jo syntymästään määrätty tarjokkaiksi työkuntiin, jollei oopiumi tee heistä kokonaan loppua.

Työkunta tässä kuvatussa klassisessa muodossaan on nimeltään julkinen, yleinen eli vaeltava työkunta (public, common or tramping gang). On nimittäin olemassa myös yksityisiä työkuntia (private gangs). Niiden kokoonpano on samanlainen kuin yleisten työkuntien, mutta ne ovat pienempiä ja työskentelevät jonkun vanhan talonpoikaisrengin johdolla, jota maanvuokraaja ei voi käyttää muuhun. Niissä ei ole mustalaisiloa, mutta kaikkien todistusten mukaan palkka ja lasten kohtelu ovat niissä huonompia.

Työkuntajärjestelmä, joka viime vuosina on yhä laajenemassa,¹⁷⁵ ei tietenkään ole olemassa työkuntamestarin takia. Se on olemassa suurten maanvuokraajien¹⁷⁶ ja tilanomistajien¹⁷⁷ rikastuttamiseksi. Maanvuokraajalla ei ole parempaa keinoa supistaakseen työväkensä lukumäärän normaalia alemmaksi samalla kun hänellä kuitenkin on kaikkea ylityötä varten aina tarjolla ylimääräisiä työläisiä, saadakseen mahdollisimman vähällä rahalla mahdollisimman paljon työtä¹⁷⁸ ja tehdäkseen miehisen työläisen liikalaiseksi. Edellä olevasta esityksestä käy ymmärrettäväksi, miksi toisaalta väitetään maatyöläisen kärsivän pienemmässä tai suuremmissa määrin työttömyydestä ja toisaalta selitetään työkuntajärjestelmän olevan »välttämätön» miehisen työvoiman puutteen ja sen kaupunkeihin siirtymisen takia.¹⁷⁹

¹⁷⁴) »Puolet Ludfordin tytöistä on joutunut perikatoon työkuntien takia.» (Mt., liite, s. 6, n:o 32.)

¹⁷⁵) »Tämä järjestelmä on viime vuosina suuresti levinnyt. Muutamin paikoin se on vasta äsken otettu käytäntöön, toisin paikoin, missä se on vanhempi, työkunnassa aletaan käyttää yhä enemmän ja yhä nuorempia lapsia.» (Mt., s. 79, n:o 174.)

¹⁷⁶) »Pienet maanvuokraajat eivät käytä työkuntatyötä.» »Sitä ei käytetä vähätuotoisella maalla, vaan sellaisella, joka tuottaa vuokraa 2 punnasta 2 puntaan 10 š:iin acraa kohti.» (Mt., s. 17 ja 14.)

¹⁷⁷) Eräälle näistä herroista hänen vuokransa maistuiivat niin hyvältä, että hän selitti harmistuneena tutkimuskomissiolle koko rähäkän syyksi vain järjestelmän nimen. Jos sille gang'in [työkunnan] sijaan annettaisiin nimeksi »nuorison teollisuus-maanviljelys-osuustoiminnallinen-itsensä-elättämissyhditys», niin kaikki oli all right.

¹⁷⁸) »Työkuntatyö on halvempaa kuin muu työ, siinä syy miksi sitä käytetään», sanoo eräs entinen työkuntamestari. (Mt., s. 17, n:o 14.) »Työkuntajärjestelmä on ehdottomasti halvin maanvuokraajalle ja ehdottomasti turmiollisin lapsille», sanoo eräs maanvuokraaja (Mt., s. 16, n:o 3.)

¹⁷⁹) »Epäilemättä miehet ja naiset tekivät aikaisemmin paljon siitä työstä, minkä nyt lapset tekevät työkunnissa. Siellä missä käytetään naisia ja lapsia, on nyt miehiä työttöminä enemmän kuin ennen (more men are out of work).» (Mt., s. 43, n:o 202.) Sitä vastoin mm. »työkysymys (labour question) tulee niin vakavaksi kysymykseksi monessa, varsinkin viljaa tuottavassa maanviljelyspiirikunnassa siirtolaisuuden ja sen helppou-

Lincolnshiren ym. rikkaruohoista vapaa peltomaa ja ihmisrikkaaruoho ovat kapitalistisen tuotannon kohtioita.¹⁸⁰⁾

f) IRLANTI

Ennen kuin lopetan tämän osaston, luon silmäyksen vielä Irlantiin. Ensin mainitsen ne tosiasiat, joista tässä on kysymys.

Irlannin väkiluku oli 1841 kasvanut 8 222 664 henkeen, 1851 vähentynyt 6 623 985 henkeen, 1861 5 850 309 henkeen, 1866 5 $\frac{1}{2}$ miljoonaan, suunnilleen vuoden 1801 määrään. Vähentäminen alkoi nälkävuonna 1846, niin että Irlanti vähemmässä kuin 20 vuodessa menetti enemmän kuin $\frac{5}{16}$ väkiluvustaan.¹⁸¹⁾ Maasta muuttaneiden kokonaismäärä toukokuusta 1851 heinäkuuhun 1865 oli 1 591 487 henkeä, 5 viime vuotena 1861—1865 enemmän kuin $\frac{1}{2}$ miljoonaa. Asuttujen rakennusten lukumäärä väheni 1851—1861 52 990:llä. Vuosina 1851—1861 kasvoi 15—30 acren suuruisten vuokratilojen lukumäärä 61 000:lla, yli 30 acren tilojen 109 000:lla, kun taas kaikkien vuokratilojen summa samalla väheni 120 000:lla, vähennys johtui siis kokonaan 15 acrea pienempien vuokratilojen tuhoutumisesta, toisin sanoen tilojen keskityksestä.

den takia, jolla rautateitse päästään suuriin kaupunkeihin, että minä» («minä» on erään suuren maalordin maalaisiamies) »pidän lasten työtä aivan välttämättömänä.» (Mt., s. 80, n:o 180.) The labour question (kysymys työläisistä) merkitsee nimittäin Englannin maanviljelyspiirikunnissa, päinvastoin kuin muualla sivistyneessä maailmassa, the landlords' and farmers' question (maanomistajien ja maanvuokraajien kysymystä): kuinka maalaisten yhä enenevästään kaupunkeihin siirtymisestä huolimatta voitaisiin saada tyydyttävän runsas «suhteellinen liikäväestö» maalle ja sen kautta maatyömiehen «minimipalkka» lkuisesti pysyväksi?

¹⁸⁰⁾ Jo aikaisemmin siteeraamani »Public Health Report», jossa lasten kuolevaisuudesta puhuttaessa kosketellaan ohimennen työ kuntajärjestelmää, jäi tuntemattomaksi sanomalehdistölle ja siis myös Englannin yleisölle. Sitä vastoin »Children's Employment Commission'in» viimeinen selostus tarjosi tervetullutta sensaatiomaista ravintoa sanomalehdille. Samalla kun vapaamielinen sanomalehdistö kysyi, kuinka jalosukuiset gentlemannit ja ladyt sekä valtionkirkon papit, joita aivan vilisee Lincolnshiresissä, kuinka kaikki nämä henkilöt, jotka järjestävät maapallon toiselle puolen omia »lähetystöjään» Etelämeren saarien villien siveellisen tilan parantamiseksi», ovat antaneet sellaisen järjestelmän kehittyä tiloiltaan, omien silmiensä edessä, samaan aikaan hienompi sanomalehdistö julkaisi ainoastaan kirjoituksia maalaisväestön raa'asta turmeluksesta, se kun on muka valmis myymään lapsiaan sellaiseen orjuuteen! Nilissä kirotuissa oloissa, joihin »jalosukuiset» ovat maalaisen tuominneet, voisi käsittää senkin, että maalainen söisi omat lapsensa. Todella ihmetystä herättävää on se luonteenjalous, jonka hän on suurimmaksi osaksi säilyttänyt. Virallisten selostusten tekijät todistavat, että työ kunta-alueella vanhemmat itse inhoavat työ kuntajärjestelmää. »Meidän kokoamissamme lausunnoissa tapaa runsaasti todistuksia siitä, että vanhemmat olisivat monessa tapauksessa kiitollisia pakkolaista, joka tekisi heille mahdolliseksi vastustaa sitä kiusausta ja painostusta, jonka alaisina he usein ovat. Milloin seurakunnan viranomainen, milloin työvoiman käyttäjä pakottaa heidät työstä irtisanomisen uhalla lähettämään lapset ansiotyöhön sen sijaan, että lähettäisivät heidät kouluun. Kaikki hukkaan mennyt aika ja voima, kaikki kärsimys, minkä yleensä määräinen ja hyödytön uuvuttaminen tuottaa maamiehelle ja hänen perheelleen, jokainen tapaus, jolloin vanhemmat huomaavat lapsensa siveellisen rappaantumisen johtuvan asunnon ahtaudesta tai työ kuntajärjestelmän tahraavista vaikutuksista, synnyttävät työläisparan sydämessä tunteita, jotka voi kyläkin ymmärtää ja joita on turhaa yksityiskohtaisesti kuvata. He ovat tietoisia siitä, että heille tuottavat paljon ruumiillisia ja henkisiä kärsimyksiä olot, joista he eivät mitenkään ole vastuunalaisia, joihin he, jos se olisi ollut heidän vallassaan, eivät olisi koskaan suostuneet ja joita vastaan taistelemaan he ovat voimattomat.» (Mt., s. XX, n:o 82, s. XXIII, n:o 96.)

¹⁸¹⁾ Irlannin väkiluku oli 1801 5 319 867 henkeä, 1811 6 084 996, 1821 6 869 544, 1831 7 828 347 ja 1841 8 222 664.

Väestön vähennystä seurasi luonnollisesti suurin piirtein vähennys tuotteiden kokonaismäärässä. Meidän tarvitsee vain tarkastella viisivuotiskautta 1861—1865, jonka aikana yli $\frac{1}{2}$ miljoonaa henkeä siirtyi maasta ja absoluuttinen asukasluku väheni enemmän kuin $\frac{1}{3}$ miljoonaa. (Ks. taulukkoa A.)

TAULUKKO A
Karjamäärä ¹⁸²⁾

Vuosi	Hevosia		Nautoja		
	Kokonaismäärä	Vähennys	Kokonaismäärä	Vähennys	Lisäys
1860	619 811	—	3 606 374	—	—
1861	614 232	5 579	3 471 688	134 686	—
1862	602 894	11 338	3 254 890	216 798	—
1863	579 978	22 916	3 144 231	110 659	—
1864	562 158	17 820	3 262 294	—	118 063
1865	547 867	14 291	3 493 414	—	231 120

Vuosi	Lampaita			Sikoja		
	Kokonaismäärä	Vähennys	Lisäys	Kokonaismäärä	Vähennys	Lisäys
1860	3 542 080	—	—	1 271 072	—	—
1861	3 556 050	—	13 970	1 102 042	169 030	—
1862	3 456 132	99 918	—	1 154 324	—	52 282
1863	3 308 204	147 928	—	1 067 458	86 866	—
1864	3 366 941	—	58 737	1 058 480	8 978	—
1865	3 688 742	—	321 801	1 299 893	—	241 413

Edellisestä taulukosta käy selville seuraavaa:

Hevosia	Nautoja	Lampaita	Sikoja
Absoluuttinen vähennys	Absoluuttinen vähennys	Absoluuttinen lisäys	Absoluuttinen lisäys
72 944	112 960	146 662	28 821

¹⁸²⁾ Tulos olisi epäedullisempi, jos menisimme ajassa kauemmaksi taaksepäin. Niinpä lampaita 1865 oli 3 688 742, mutta 1856 3 694 294; sikoja 1865 oli 1 299 893, mutta 1858 1 409 883.

Kääntykäämme nyt tarkastelemaan maanviljelystä, joka tuottaa elinhyödykkeet karjalle ja ihmisille. Seuraavaan taulukkoon B on otettu viljellyn ja niittymaan (tai laidunmaan) alan vähennys tai lisäys kultakin vuodelta edellisen vuoden määrään verrattuna. Vilja on vehnää, kauraa, ohraa, ruista, papuja ja herneitä; vihantarehu on perunoita, turnipsia, lehti- ja punajuurikkaita, kaalia, porkkanaa, palsternakkaa, vikkeriä jne.

TAULUKKO B

Vuosi	Vilja	Vihantarehu		Heinä ja apilas		Pellava		Kaikki maanviljelykseen ja karjanhoitoon käyt. maa	
	Vähennys	Vähennys	Lisäys	Vähennys	Lisäys	Vähennys	Lisäys	Vähennys	Lisäys
1861	15 701	36 974	—	47 969	—	—	19 271	81 373	—
1862	72 734	74 785	—	—	6 623	—	2 055	138 841	—
1863	144 719	19 358	—	—	7 724	—	63 922	93 431	—
1864	122 437	2 317	—	—	47 486	—	87 761	—	10 493
1865	72 450	—	25 241	—	68 970	50 159	—	28 398	—
1861—1865	428 041	108 193	—	—	82 834	—	122 850	330 550	—

Vuonna 1865 niittymaa lisääntyi 127 470 acrella pääasiallisesti siitä, että käyttämättömän autiomaan ja turvesuon ala väheni 101 543 acrella. Kun vertaamme vuotta 1865 vuoteen 1864, niin vähennys on viljassa 246 667 quarteria, josta 48 999 vehnää, 166 605 kauraa, 29 892 ohraa jne.; vähennys perunoissa, vaikka perunanviljelyksessä olevan maan ala 1865 lisääntyi, oli 446 398 tonnia jne. (Ks. taulukko C, s. 628.)

Irlannin väestön ja maantuotannon kehityksestä siirrymme kehitykseen sen maalordien, suurten maanvuokraajien ja teollisuuskapitalistien kukkaroissa. Tätä kehitystä kuvastaa tuloverojen väheneminen ja lisääntyminen. Alempana olevan taulukon D selittämiseksi huomautettakoon, että ryhmä D (liikevoitto, lukuunottamatta maanvuokraajien voittoja) sisältää myös ns. »ammatilliset» voitot, ts. asianajajien, lääkärien yms. tulot, mutta mainitsematta jätetyt otsakkeet C ja E sisältävät virkamiesten, upseerien, suuripalkkaisten valtion virkamiesten, valtion saamamiesten yms. tulot.

D-ryhmässä oli tulojen lisäyksen vuotuinen keskimäärä vuosina 1853—1864 ainoastaan 0,93%, kun se samaan aikaan oli Isossa-Britanniassa 4,58%. Seuraava taulukko (E) osoittaa

TAULUKKO C

Lisäys tai vähennys viljellyn maan alassa, tuotteiden määrässä kutakin acraa kohti sekä tuotannon kokonaismäärässä vuonna 1865 verrattuna vuoteen 1864¹⁸³⁾

Tuotteet	Viljellyn maan ala acra		Lisäys tai vähennys 1865		Tuotteita acra kohti		Lisäys tai vähennys 1865		Tuotannon kokonaismäärä		Lisäys tai vähennys 1865	
	1864	1865	+	-	1864	1865	+	-	1864	1865	+	-
Vehnää.....	276 483	266 989	—	9 494	Sentn.	Sentn.	—	0,3	875 782	826 783	—	48 999
Kauraa.....	1 814 886	1 745 228	—	69 658	12,1	12,3	0,2	—	7 826 332	7 659 727	—	166 605
Ohraa.....	172 700	177 102	4 402	—	15,9	14,9	—	1,0	761 909	732 017	—	29 892
Bere'ttä } ...	8 894	10 091	1 197	—	16,4	14,8	—	1,6	15 160	13 989	—	1 171
Rulista }					8,5	10,4	1,9	—	12 680	18 384	5 684	—
					Tonnia	Tonnia	Tonnia	Tonnia	Tonnia	Tonnia	Tonnia	Tonnia
Perunoita....	1 039 724	1 066 260	26 536	—	4,1	3,6	—	0,5	4 312 388	3 865 990	—	446 398
Turnipsia....	337 355	334 212	—	3 143	10,3	9,9	—	0,4	3 467 659	3 301 683	—	165 976
Punajuurik- kaalta.....	14 073	14 389	316	—	10,5	13,3	2,8	—	147 284	191 937	44 633	—
Kaalla.....	31 821	33 622	1 801	—	9,3	10,4	1,1	—	297 375	350 252	52 877	—
Pellavaa.....	301 693	251 433	—	50 260	34,2	25,2	—	9,0	64 506	39 561	—	24 945
Heinää... ..	1 609 569	1 678 493	68 924	—	1,6	1,8	0,2	—	2 607 153	3 068 707	461 554	—

¹⁸³⁾ Tekstissä olevien tietojen lähteenä on käytetty »Agricultural Statistics, Ireland. General Abstracts». Dublin 1860 ja seur. sekä »Agricultural Statistics. Ireland. Tables showing the Estimated Average Produce etc.». Dublin 1866. Niin kuin tiedetään, tämä tilasto on virallinen ja se esitetään joka vuosi parlamentille.

Lisäys 2. painokseen. Virallinen tilasto osoittaa 134 915 acraa vähennyksen viljellyn maan alassa vuonna 1872 verrattuna vuoteen 1871. Vihantarehun (turnipsin, punajuuren yms.) viljelys lisääntyi. Viljellyn maan ala väheni seuraavien kasvien osalta: vehnän 16 000 acraa, kauran 14 000 acraa, ohran ja rukiin 4000 acraa, perunan 66 632 acraa, pellavan 34 667 acraa, sekä niitty-, apilas-, vikkeri- ja naurismaan ala väheni 30 000 acraa. Vehnänviljelyksessä oleva maa-ala väheni jatkuvasti 5 viime vuoden aikana, se oli vuonna 1868 285 000 acraa, 1869 280 000 acraa, 1870 259 000 acraa, 1871 244 000 acraa, 1872 228 000 acraa. V. 1872 lisääntyi (tasaluvuissa) hevosten lukumäärä 2600:lla, nautaeläinten 80 000:lla, lampaiden 68 600:lla. Siat vähentyivät 236 000:lla.

TAULUKKO D
Tuloveron alaiset tulot ¹⁸⁴⁾
(punnissa)

	1860	1861	1862	1863	1864	1865
Ryhmä A Maankorkoa.	12 893 829	13 003 554	13 398 938	13 494 091	13 470 700	13 801 616
Ryhmä B Maanvuokraajien liikevoittoa.	2 765 387	2 773 644	2 937 899	2 938 923	2 930 874	2 946 072
Ryhmä D Teollisuusvoittoa yms.	4 891 652	4 836 203	4 858 800	4 846 497	4 546 147	4 830 199
Kaikki ryhmät yhteensä.	22 962 885	22 998 394	23 597 574	23 658 631	23 236 298	23 930 340

TAULUKKO E
Ryhmä D. Tulot teollisuuden liikevoitosta (yli 60 punnan
suuriset) Irlannissa ¹⁸⁵⁾

	1864		1865	
	Puntaa	Jakautuen allamainittua henkilömäärää kohti	Puntaa	Jakautuen allamainittua henkilömäärää kohti
Vuotuinen kokonais- tulo	4 368 610	17 467	4 669 979	18 081
Vuotuisia tuloja yli 60 ja alle 100 pun- nan	238 726	5 015	222 575	4 703
Vuotuisesta kokonais- tulosta	1 979 066	11 321	2 028 571	12 184
Vuotuisen kokonais- tulon jäännös.....	2 150 818	1 131	2 418 833	1 194
Siitä	1 073 906	1 010	1 097 927	1 044
	1 076 912	121	1 320 906	150
	430 535	95	584 458	122
	646 377	26	736 448	28
	262 819	3	274 528	3

¹⁸⁴⁾ »Tenth Report of the Commissioners of Inland Revenue». London 1866.

¹⁸⁵⁾ D-ryhmän vuotuinen kokonaistulo eroaa tässä edellisessä taulukossa olleesta eräiden laissa sallittujen poistojen takia.

liikevoittojen (lukuunottamatta maanvuokraajien voittoa) jakautumisen vuosina 1864 ja 1865. (Ks. taulukkoa E s. 629.)

Englanti, jonka tuotanto on kehittynyttä kapitalistista tuotantoa ja etupäässä teollisuustuotantoa, menehtyisi verenvuotoon sellaisesta suoneniskusta, mikä on kohdannut Irlannin kansaa. Mutta Irlanti on nykyään vain leveän salmen erottama Englannin maanviljelysalue, josta Englanti saa viljaa, villaa, karjaa, teollisuus- ja sotilasalokkaita.

Väestön vähennys on saattanut paljon maata viljelemättömäksi, vähentänyt suuresti maantuotteiden määrää,¹⁸⁶⁾ ja huolimatta siitä, että karjanhoidon alue on laajentunut, se on aiheuttanut muutamilla karjanhoidon aloilla ehdotonta vähennystä, toisilla tuskin mainitsemisen arvoista alituista taka-askelten keskeyttämää edistystä. Siitä huolimatta samanaikaisesti väestön lukumäärän alenemisen kanssa ovat kohonneet lakkaamatta maankorke ja maanvuokravoitot, vaikkakaan jälkimmäiset eivät niin säännöllisesti kuin edellinen. Syy on helposti käsitettävissä. Toisaalta yhä suurempi osa kokonaistuotteesta on muuttunut lisätuotteeksi sen vuoksi, että vuokramaita on yhdistetty ja peltomaita muutettu karjanlaitumeksi. Lisätuote on enennyt huolimatta siitä, että kokonaistuote, jonka murto-osa se on, on vähentynyt. Toiselta puolen tämän lisätuotteen raha-arvo on kohonnut vielä pikemmin kuin sen määrä, mikä on seuraus 20:n viime vuoden ja varsinkin 10:n viime vuoden aikana tapahtuneesta lihan, villan ym. hinnan kohoamisesta Englannin markkinoilla.

Hajallaan olevat tuotantovälineet, jotka ovat tuottajan itsensä työ- ja toimeentulovälineitä ja joita käytetään liittämättä niihin vierasta työtä, ovat yhtä vähän pääomaa kuin tuottajan sa nauttima tuote on tavaraa. Vaikka väkiluvun ohella vähentyikin maanviljelyksessä käytettyjen tuotantovälineiden määrä, niin siitä huolimatta lisääntyi siinä käytetyn pääoman määrä, koska osa ennen hajallaan olleista tuotantovälineistä muuttui pääomaksi.

Maanviljelyksen ulkopuolelle, teollisuuteen ja kauppaan kiinnitetty kokonaispääoma kasautui Irlannissa kahden viimeisen vuosikymmenen aikana hitaasti ja alati suuresti vaihdellen. Sitä nopeammin kehittyi sen yksityisten osien keskittyminen. Niin pieni kuin vihdoin olikin kokonaispääoman absoluuttinen lisäys, suhteellisesti se kuitenkin lisääntyi verrattuna vähentyneeseen väkilukuun.

¹⁸⁶⁾ Jos tuotanto acraa kohti suhteellisesti väheneekin, ei sovi unohtaa, että Englanti on — vuosisadan aikana vienyt välillisesti maata Irlannista suomatta sen viljelijöille varoja edes maan aineosien korvaamiseen.

Tässä paljastuu siis silmämme eteen suuressa mittakaavassa prosessi, jota kauniimpaa oikeaoppinen taloustiede ei voi toivoa tueksi uskonkappaleelleen, jonka mukaan köyhyyden syynä on absoluuttinen liikaväestö ja tasapaino saavutetaan jälleen väestönvähennyksen kautta. Tämä on paljoa painokkaampi koe kuin malthuslaisten niin kovin ylistämä rutto 1300-luvun puolivälissä. Sivumennen sanoen, oli jo sinänsä koulumestari-*maisen* naiivia soveltaa 1800-luvun tuotantosuhteisiin ja niitä vastaaviin väestösuhteisiin 1300-luvun mittakaavaa, mutta tässä naiiviuudessa jäi sitä paitsi vielä huomaamatta, että joskin tuota ruttoa ja sen aiheuttamaa väestön vähenemistä kanaalin tällä puolen, Englannissa, seurasi maalaisväestön vapautuminen ja rikastuminen, niin kanaalin toisella puolen, Ranskassa, sitä seurasi entistä suurempi orjuus ja lisääntynyt kurjuus.^{186a)}

Nälänhätä tappoi 1846 Irlannissa enemmän kuin miljoonan ihmistä, mutta vain köyhää kansaa. Se ei vähimmässäkään määrin vähentänyt maan rikkautta. Seuraava kaksikymmenvuotinen ja yhä lisääntynyt siirtolaisuus ei vähentänyt, niin kuin kolmikymmenvuotinen sota, yhdessä väkiluvun kanssa tuotantovälineitä. Irlantilainen nero keksi aivan uuden keinoon manata pois köyhä kansa tuhansien peninkulmien päähän sen kurjuuden näyttämöltä. Yhdysvaltoihin muuttaneet siirtolaiset lähettivät joka vuosi rahasummia kotiin matkarahoiksi maahan jääneille. Jokainen ryhmä, joka tänä vuonna siirtyi maasta, veti seuraavana vuonna toisen ryhmän mukaansa. Maksamatta mitään Irlannille siirtolaisuus muodosti siis yhden sen vientiliikkeen tuottavimmista haaroista. Se oli vihdoin järjestelmällinen prosessi, joka ei kaivanut vain jotakin ohimenevää aukkoa väestöön, vaan siirsi siitä joka vuosi enemmän ihmisiä kuin minkä väestön lisäys korvasi, niin että absoluuttinen väkiluku väheni vuosi vuodelta.^{186b)}

Mitkä olivat seuraukset Irlannin jäljellejääneille, liikaväestöstä vapautuneille työmiehille? Suhteellinen liikaväestö on nyt yhtä suuri kuin ennen vuotta 1846, työpalkka on yhtä alhainen ja työrasitus lisääntynyt, köyhyys maaseudulla vie jälleen uutta pulaa kohti. Syyt ovat selvät. Kumous maanviljelyksessä edistyi tasan siirtolaisuuden kanssa. Suhteellisen liikaväestön tuotanto kehittyi nopeammin kuin absoluuttinen väestön vähennys. Silmäys taulukkoon C osoittaa, kuinka viljelysmaiden muuttu-

^{186a)} Kun Irlantia pidetään »väestöperiaatteen» luvattuna maana, niin Th. Sadler julkaisi ennen väestöä koskevan teoksensa ilmestymistä kuuluisan kirjansa »Ireland, its Evils and their Remedies», 2nd ed. London 1829, jossa hän vertaamalla eri maakuntien ja kussakin maakunnassa eri kreivikuntien tilastoa osoittaa, että kurjuus Irlannissa ei ole, niin kuin Malthus tahtoi, suoraan verrannollinen väkilukuun, vaan kääntäen verrannollinen siihen.

^{186b)} Vuosina 1851—1874 oli siirtolaisten kokonaismäärä 2 325 922.

misen karjanlaitumeksi täytyy Irlannissa vaikuttaa vielä nopeammin kuin Englannissa. Jälkimmäisessä lisääntyy vihantarehun viljely karjanhoidon ohella, Irlannissa se vähenee. Samalla kun suuret alat viljeltyä peltoa pannaan kesannoksi tai muutetaan pysyväisesti heinämaaksi, käytetään suuria osia entisestä käyttämättömästä, autiosta maasta ja turvesuosta karjanhoidon laajentamiseen. Pienemmät ja keskisuuret maanvuokraajat — laskeen niihin kaikki, joiden viljelysala ei ylitä 100 acra — muodostavat yhä vielä noin $\frac{8}{10}$ maanvuokraajien kokonaismäärästä.^{186c)} Niitä rasittaa jatkuvasti ja enemmän kuin ennen kapitalistisen maanviljelyksen kilpailu, ja siksi ne tuottavat palkkatyöväen luokkaan yhä uusia alokkaita. Irlannin ainoa suurteollisuus, pellavateollisuus, tarvitsee suhteellisesti vähän täysikasvuisia miehiä, ja huolimatta laajenemisestaan sen jälkeen kun puuvillan hinta vuosina 1861—1866 kohosi, se antaa työtä vain verraten pienelle väestön osalle. Niin kuin jokainen muukin suurteollisuuden haara, se synnyttää alituisten vaihtelujen kautta omassa piirissään aina suhteellisen liikaväestön silloinkin kun sen vaatima ihmismäärä absoluuttisesti kasvaa. Maalaisväestön kurjuuteen perustuvat jättiläismäiset paitatehtaat ym., joiden työläisarmeija on suurimmaksi osaksi hajallaan maaseudulla. Tapaamme täällä jälleen ennen kuvatun kotityöjärjestelmän, jonka liian alhaiset palkat ja liikatyö tuottavat järjestelmällisesti »liikalaisia». Ja lopuksi, vaikka väestön vähentyminen ei ole vaikutukseltaan niin tuhoisaa kuin maassa, jossa on vallalla kehittynyt kapitalistinen tuotanto, se ei kuitenkaan tapahdu tuottamatta alituisia takaiskuja omille markkinoille. Aukko, minkä siirtolaisuus aiheuttaa, ei rajoita ainoastaan paikallista työnkysyntää, vaan myös pikkukauppiaiden, käsityöläisten ja yleensä pienten ammattilaisten tuloja. Siitä johtuu 60—100 punnan tulojen vähennys taulukossa E.

Selvä kuvaus Irlannin maaseudun palkkalaisten tilasta löytyy Irlannin köyhäinhoidon tarkastajien selostuksista (1870).^{186d)} Sellaisen hallituksen virkamiesten, joka pysyy pystyssä vain pistinten sekä väliin julkisen, väliin piilevän piiritystilän avulla, täytyy noudattaa puheissaan kaikkea sitä varovaisuutta, jota heidän virkatoverinsa Englannissa halveksivat; mutta siitä huolimatta he eivät salli hallituksensa viihdyttää itseään harhaluuloilla. Heidän tutkimustensa mukaan maaseudulla yhä vielä

^{186c)} Viite 2. *patnokseen. Murphy*n teoksen: »Ireland, Industrial, Political and Social», 1870, erään taulukon mukaan on vuokratiloista 94,6% alle ja 5,4% yli 100 acra.

^{186d)} »Reports from Poor Law Inspectors on the Wages of Agricultural Labourers in Ireland». Dublin 1870. Vrt. myös »Agricultural Labourers (Ireland) Return etc.», 8th March 1861.

vallitsevat hyvin alhaiset palkat ovat 20:n viime vuoden aikana kohonneet 50—60% ja ovat nyt keskimäärin 6—9 š viikossa. Tähän näennäiseen kohoamiseen kätkeytyy kuitenkin todellisuudessa palkan aleneminen, sillä tämä kohoaminen ei vastaa edes samaan aikaan tapahtunutta välttämättömien elinhyödykkeiden hinnan kohoamista; todistukseksi esitettäköön seuraava ote erään irlantilaisen työhuoneen virallisista selostuksista.

Elinkustannukset keskimäärin viikossa henkilöä kohti

	Ruoka		Vaatteet		Yhteensä	
	š	p	š	p	š	p
29. syysk. 1848 — 29. syysk. 1849	1	3 ¹ / ₄	0	3	1	6 ¹ / ₄
29. syysk. 1868 — 29. syysk. 1869	2	7 ¹ / ₄	0	6	3	1 ¹ / ₄

Välttämättömien elinhyödykkeiden hinta on siis melkein kaksi kertaa ja vaatteiden hinta tasan kaksi kertaa niin korkea kuin 20 vuotta aikaisemmin.

Mutta vaikkei otettaisikaan lukuun tätä epäsuhdetta, ei rahassa ilmaistujen palkkamäärien vertaaminen veisi läheskään oikeaan tulokseen. Ennen nälänhätää suurin osa palkoista maksettiin maalla luonnossa, rahassa vain hyvin pieni osa; nyt on rahassa maksaminen sääntönä. Siitä jo seuraa, että vaihdelkoonpa todellinen palkka miten hyvänsä, täytyy palkan rahamäärän kohota.

»Ennen nälänhätää maanviljelyspäiväpalkkalaisella oli palanen maata, jolla hän viljeli perunoita ja kasvatti sikoja ja siipikarjaa. Nykyään hänen täytyy ostaa kaikki elinhyödykkeensä, ja häneltä on lisäksi riistetty sekin tulo, minkä hän sai sikojen, siipikarjan ja munien myynnistä.»¹⁸⁷⁾

Todellisuudessa maatyömiehet sulautuivat ennen yhteen pienten maanvuokraajien kanssa ja olivat jälkijoukkona keskiuurilla ja suurilla vuokratiloilla, joilla saivat työtä. Vasta vuoden 1846 katastrofin jälkeen he alkoivat olla osa pelkkien palkkatyöläisten luokasta, erityinen sääty, joka on yhteydessä työnantajensa kanssa ainoastaan rahasuhteiden kautta.

Tiedämme, millaiset olivat maatyömiesten asunto-olot vuonna 1846. Sen jälkeen ne ovat vain huonontuneet. Osa maatyöläisistä, joka kuitenkin päivä päivältä vähenee, asuu vielä maanvuokraajien alueilla täyteen ahdetuissa majoissa, joiden kurjuus voittaa huomattavasti pahimmankin, minkä Englannin maaseu-

¹⁸⁷⁾ Mt., s. 29, 1.

tupiirit tässä suhteessa tarjoavat. Ja tämä pitää paikkansa yleisesti lukuunottamatta muutamia seutuja Ulsterissa; se pitää paikkansa etelässä Corkin, Limerickin, Kilkennyn ym. kreivikunnissa; idässä Wicklowissa, Wexfordissa ym.; keskustassa King's Countyssa ja Queen's Countyssa, Dublinissa ym.; pohjoisessa Downissa, Antrimissa, Tyronessa ym.; lännessä Sligossa, Roscommonissa, Mayossa, Galwayssa ym. Eräs tarkastaja huudahti: »Se on häpeäksi tämän maan uskonnolle ja sivistykselle.» Jotta luolat tulisivat päiväpalkkalaisille siedettävämmiksi, heiltä otetaan säännöllisesti pois maakappaleet, jotka ovat aina vanhimmista ajoista saakka kuuluneet näihin asuntoihin.

»Se tieto, että maanomistajat ja heidän tilanhoitajansa ovat saattaneet maalaispäivätyöläiset tällaiseen asemaan, on herättänyt maalaispäivätyöläisissä vastaavia vastenmielisyyden ja vihan tunteita niitä kohtaan, jotka kohtelevat heitä oikeudettomana rotuna.»^{187a)}

Maanviljelysvallankumouksen ensimmäisenä toimenpiteenä oli, että se lakaisi pois mitä laajimmalta alalta ja ikään kuin ylhäältä annetun käskyn mukaan työmaalla olevat asuinmajat. Useiden työmiesten täytyi sen vuoksi etsiä asuntoa kylistä ja kaupungeista. Niissä heidät heitettiin kuin mikäkin romu ullahokkamareihin, komeroihin, kellareihin ja huonoimpien korttelien sokkeloihin. Tuhannet irlantilaiset perheet, jotka kansallisten ennakkoluulojen vallassa olevien englantilaistenkin todistusten mukaan olivat harvinaisen kiintyneitä kotilieteensä, ilomieliisiä ja siveitä kotoisessa elämässään, huomasivat siten yhtäkkiä joutuneensa keskelle paheiden pesiä. Miesten piti nyt etsiä työtä läheisiltä maanvuokraajilta, ja heidät otettiin vain päiväksi työhön, siis kaikkein epävarmimmassa palkkausmuodossa; sen lisäksi

»meidän piti nyt kulkea pitkiä matkoja vuokratilalle ja takaisin, usein likomärkinä kuin rotat ja taistellen muita vaikeuksia vastaan, jotka usein aiheuttivat heikontumista, sairautta ja sen kautta kurjuutta.»^{187b)}

»Kaupunkien täytyi vuodelta ottaa vastaan ne työläiset, jotka maaseudulla osoittautuivat olevan liikaa»,^{187c)} ja sitten ihmetellään vielä, »että kaupungeissa ja kauppaloissa on liian paljon työmiehiä ja maaseudulla vallitsee niiden puute!»^{187d)} Totuus on se, että tämä puute tuli tuntuvaksi ainoastaan »kii-reellisten peltotöiden aikana, keväällä ja syksyllä, sitä vastoin vuoden muuna aikana jäi paljon työläisiä joutilaiksi»,^{187e)} »että

^{187a)} Mt., s. 12.

^{187b)} Mt., s. 25.

^{187c)} Mt., s. 27.

^{187d)} Mt., s. 26.

^{187e)} Mt., s. 1.

sadonkorjuun jälkeen, lokakuusta kevääseen., heillä tuskin on työtä»^{187f)} ja että he työaikanaan »usein menettävät hukkaan kokonaisia päiviä ja ovat alttiina kaikenlaisille työnkeskeytyksille».^{187g)}

Näitä maanviljelyksessä tapahtuneen kumouksen seurauksia, ts. peltomaan muuttamista karjanlaitumeksi, koneiden käyttämistä, ankarinta työnsäästämistä ym., koventavat vielä sellaiset mallitilanomistajat, jotka sen sijaan että kuluttaisivat korkonsa ulkomailla, ovat niin armolliset, että asuvat tiloillaan Irlannissa. Jotta kysynnän ja tarjonnan lakia ei millään tavoin rikottaisi, nämä herrat teettävät

»nyt melkein kaiken tarvitsemansa työn pienillä maanvuokraajillaan, jotka siten ovat pakotetut heiltä sitä vaadittaessa raatamaan maanomistajien hyväksi palkasta, mikä yleensä on monin verroin pienempi kuin tavallisen päivätyöläisen palkka, ja täysin riippumatta niistä haitoista ja vahingoista, joita vuokraajalle koituu siitä, että touonteon tai sadonkorjuun tärkeänä aikana hänen on lyötävä laimin työt omilla vainioillaan.»^{187h)}

Työn epävarmuus ja säännöttömyys, työttömyyskauden tiheä uudistuminen ja pitkällisyys, kaikki nämä suhteellisen liikaväestön oireet esiintyvät siis köyhäinhoidon tarkastajien kertomuksissa Irlannin maanviljelysproletariaatin vitsauksena. Kuten muistamme, olemme tavanneet samanlaisia ilmiöitä Englannin maaproletariaatin keskuudessa. Mutta ero on siinä, että Englannissa, teollisuusmaassa, teollisuuden vara-armeija ottaa uudet tulokkaansa maaseudulta, jota vastoin Irlannissa, maatalousmaassa, maanviljelyksen vara-armeija ottaa uudet tulokkaansa kaupungeista, jotka ovat turvapaikkoina karkotetuille maatyömiehille. Englannissa maanviljelyksen liikalaiset tulevat tehdastyömieheksi; Irlannissa kaupunkiin ajatut pysyvät maatyömiehinä ja lähtevät alati takaisin maalle työnhakuun samalla kun he painavat työpalkkoja kaupungeissa yhä pienemmiksi.

Viralliset selostajat tekevät maanviljelyspäivätyöläisten aineellisesta asemasta seuraavan yhteenvedon:

»Huolimatta siitä, että he elävät erittäin säästäväisesti, heidän palkkansa riittää tuskin ruuan ja asunnon hankkimiseen heille itselleen ja heidän perheelleen. Hankkiakseen vaatteita he tarvitsevat muita tulolähteitä... Olot heidän asunnoissaan, yhdessä muiden kieltäymysten kanssa, saattavat tämän luokan aivan erikoisesti alttiiksi lavantaudille ja keuhkotaudille.»¹⁸⁷ⁱ⁾

Ei ole siis mikään ihme, että selostajien yksimielisen todistuksen mukaan, synkkä tyytymättömyys vallitsee kauttaaltaan

^{187f)} Mt., s. 32.

^{187g)} Mt., s. 25.

^{187h)} Mt., s. 30.

¹⁸⁷ⁱ⁾ Mt., s. 21, 13.

tämän luokan keskuudessa, että se toivoo takaisin menneisyyttä, inhoaa nykyisyyttä, on epätoivoissaan tulevaisuudestaan, »antautuu kiihottajien turmiollisten vaikutusten valtaan» ja että sillä on yksi ainoa pinttynyt ajatus, nimittäin Amerikkaan muutto. Sellainen on se luvattu maa, joksi suuri malthuslainen yleislääke, väestön vähennys, on muuttanut vihreän Erinin¹⁶⁸.

Yksi esimerkki riittää osoittamaan, miten yltäkylläistä on irlantilaisien manufaktuurityöläisten elämä:

»Äskettäin tarkastaessani Irlannin pohjoisosaa», englantilainen ammattientarkastaja Robert Baker sanoo, »minua hämmästyttivät taitavan irlantilaisen työmiehen ponnistukset hankkia lapsilleen kasvatusta vähäisistä varoistaan. Esitän hänen lausuntonsa sanasta sanaan sellaisena kuin sen hänen suustaan kuulin. Se että hän on taitava tehtaantyyöläinen, näkyy siitä, että häntä käytetään valmistamaan tavaroita Manchesterin markkinoita varten. Johnson sanoi: Olen beetler (lihtaaaja) ja teen työtä klo 6:sta aamulla 11:teen yöllä maanantaista perjantaihin; lauantaina lopetamme työn klo 6 illalla ja meillä on 3 tuntia ruoka- ja lepoaikaa. Minulla on 5 lasta. Tästä työstä saan 10 šillinkiä 6 pennyä viikossa; vaimoni tekee myös työtä ja ansaitsee 5 š viikossa. Vanhin tytär, 12-vuotias, hoitaa taloutta. Hän on keittäjättärempä ja ainoa apulaisemme. Hän varustaa nuoremmat kouluun. Vaimoni nousee samaan aikaan kuin minä ja menee kanssani pois kotoa. Eräs tyttö, joka kulkee talomme ohi, herättää minut klo puoli 6 aamulla. Emme syö mitään ennen työhön menoa. Kaksitoistavuotias lapsi hoitaa pienemmät lapset koko päivän. Syömme aamiaista klo 8 ja tulemme sitä varten kotiin. Meillä on teetä kerran viikossa; muulloin on velliä (stirabout), toisinaan kaura-, toisinaan maissijauhoista, aina sen mukaan, kumpaa voimme hankkia. Talvella meillä on vähän sokeria ja vettä maissijauhojemme lisäksi. Kesällä saamme hiukan perunoita, joita itse viljelemme maatilukulla, ja kun ne ovat loppuneet, palaamme velliin. Niin elämme päivästä päivään, pyhät ja arjet, kautta koko vuoden. Olen aina iltaisin päivätyön päätyttyä hyvin väsynyt. Palasen lihaa näemme poikkeustapauksissa, mutta hyvin harvoin. Kolme lastamme käy koulua, siitä maksamme jokaisesta 1 pennyn viikossa. Asuntovuokramme on 9 pennyä viikossa, turve ja sytykkeet kutakin neljätoista päivää varten maksavat vähintään 1 š 6 pennyä.»¹⁶⁹

Tällaiset ovat irlantilaiset palkat, tällaista on irlantilainen elämä!

Irlannin kurjuus onkin jälleen päivän puheenaiheena Englannissa. Vuoden 1866 lopussa ja vuoden 1867 alussa eräs irlantilainen maapohatta, lordi Dufferin, koetti »Times'in» palstoilla ratkaista asian. »Miten ihmisrakkaasti onkaan menetellyt niin suuri herra!»¹⁶⁹

Taulukosta E nähtiin, että vuonna 1864 kolme kapitalistia pisti taskuunsa 4 368 610 punnan kokonaisliikevoitosta 262 819 puntaa, mutta vuonna 1865 samat kolme »itsensäkieltämisen»

¹⁶⁹) »Reports of Insp. of Fact. for 31st October 1866», p. 96.

taitureja saivat 4 669 979 punnan kokonaisliikevoitosta 274 528 puntaa, vuonna 1864 26 kapitalistia 646 377 puntaa, 1865 28 kapitalistia 736 448 puntaa, 1864 121 kapitalistia 1 076 912 puntaa, 1865 150 kapitalistia 1 320 906 puntaa, 1864 1131 kapitalistia 2 150 818 puntaa, melkein puolet vuotuisesta kokonaisliikevoitosta, vuonna 1865 1194 kapitalistia 2 418 833 puntaa, enemmän kuin puolet vuotuisesta kokonaisliikevoitosta. Mutta se valtaosa, minkä häviävän pieni määrä Englannin, Skotlannin ja Irlannin maapohattoja pistää taskuunsa vuotuisesta kansallistulosta, on niin hirvittävän suuri, että englantilainen valtiiovii-saus pitää sopivana olla antamatta maankoron jakautumisesta yleisön käytettäväksi samanlaisia tilastollisia tietoja, jollaisia se antaa liikevoiton jakautumisesta. Lordi Dufferin on yksi näistä maapohatoista. Että maankorko ja liikevoitot voivat jolloinkin olla »ylimääräisiä» tai että niiden runsaus on millään tavalla yhteydessä kansan kurjuuden runsauteen, se on tietysti yhtä »irrespectable» [»sopimaton»] kuin »epäterveellinenkin» (unsound) mielipide. Hän pysyy tosiasioissa. Tosiasia on se, että Irlannin väkiluvun vähetessä paisuvat irlantilaiset maankorot, että väestön väheneminen on »hyvätyö» maanomistajille, siis myös maalle ja samoin kansalle, joka on vain maan lisäke. Lordi selittää siis, että Irlannissa on yhä vieläkin liikaa väkeä ja että siirtolaistulva on siis vieläkin liian laimea. Ollakseen täysin onnellinen Irlannin pitäisi päästää pois vielä vähintään $\frac{1}{3}$ miljoonaa työihmistä. Älkää nyt sentään luulko, että tämä päälle päätteeksi vielä runollinenkin lordi on lääkäri Sangradon oppilaita, joka huomattessaan, ettei hänen potilaansa ollut parantunut, määräsi aina suoneniskentää ja taas suoneniskentää, kunnes potilas pääsi kaikista verestään ja samalla myös taudistaan. Lordi Dufferin vaatii vain $\frac{1}{3}$ miljoonan uutta suoneniskua, sen sijaan että hän vaatisi noin 2 miljoonan suoneniskua, jota ilman Irlannissa ei tosiaankaan voida saada aikaan tuhatvuotista valtakuntaa. Todistus on helposti esitetty.

Irlannin vuokratilojen lukumäärä ja ala 1864

1 1 acraa pienempiä vuokratiloja	2 1—5 acraa vuokratiloja	3 6—15 acraa vuokratiloja	4 16—30 acraa vuokratiloja
Lukum. acra 48 653 25 394	Lukum. acra 82 037 288 916	Lukum. acra 176 368 1 836 340	Lukum. acra 136 578 3 051 343

5 31—50 acren vuokratiloja	6 51—100 acren vuokratiloja	7 Yli 100 acren vuokratiloja	8 Kokonaispinta- ala
Lukum. acrea 71 961 2 906 274	Lukum. acrea 54 247 3 983 880	Lukum. acrea 31 927 8 227 807	acrea 20 319 924 ^{188a)}

Tilojen keskittyminen vuosina 1851—1861 on hävittänyt pääasiallisesti kolmeen ensimmäiseen ryhmään kuuluvat vuokratilat, 1 acrea pienemmistä 15 acren kokoiisiin. Niiden täytyy hävitä ennen muita. Tämä tekee 307 058 »liikaa» maanvuokraajaa, ja laskien kuhunkin perheeseen kuuluvaksi keskimäärin 4 henkeä se tekee kaikkiaan 1 228 232 henkeä. Jos oletetaan niin mielikuvituksellisesti, että $\frac{1}{4}$ heistä saisi maanviljelysvallankumouksen jälkeen taas työtä, niin siirtolaisiksi jäisi kuitenkin 921 174 henkeä. Ryhmät 4, 5 ja 6, 16—100 acrea, ovat, kuten Englannissa on jo kauan tiedetty, liian pieniä kapitalistista viljan tuotantoa varten, ja lampaanhoitoa varten melkein häviävän pieniä. Olettamalla samoin kuin edelläkin on siis vielä 788 761 hengen muutettava maasta, eli yhteensä 1 709 532. Ja koska l'appétit vient en mangeant [ruokahalu kasvaa syödessä], tulevat maanomistajien silmät pian näkemään, että Irlanti $3\frac{1}{2}$ miljoonineen on yhä vieläkin köyhä, ja köyhä sen tähden, että siinä on liian paljon väkeä, että siis väestön vähenemisen täytyy menä paljon pitemmälle, jotta maa voisi täyttää todellisen kutsuksensa englantilaisena lammis- ja karjanlaitumena.^{188b)}

^{188a)} Kokonaispinta-alaan sisältyy myös »turvesuo ja autiomaa».

^{188b)} Sen miten sekä yksityiset maanomistajat että Englannin lainsäädäntö käyttivät järjestelmällisesti hyväkseen nälänhätää ja siitä johtuvia seikkoja saadakseen maanviljelysvallankumouksen toteutetuksi väkivaltaisesti ja Irlannin väestön harvennetuksi maaloideja tyydyttävään määrään, tulen yksityiskohtaisemmin osoittamaan tämän teoksen kolmannessa kirjassa, maanomistusta koskevassa osastossa. Palaan siinä myös pienten maanvuokraajien ja maatyömiesten oloihin. Tässä vain eräs lainaus. Nassau W. Senior sanoo jälkeenjättämässään teoksessa »Journals, Conversations and Essays relating to Ireland», 2 vols., London 1868, v. II, p. 282, mm. seuraavaa: »Tri G. huomautti sattuvasti, että meillä on köyhäinhuoltolakimme, ja se on tehokas ase voiton hankkimiseksi maaloideille; toinen ase on siirtolaisuus. Kukaan Irlannin ystävä ei voi toivoa, että sota» (maalordien ja pienten kelttiläisten maanvuokraajien välillä) »jatkuisi, ja vielä vähemmän, että se päättyisi maanvuokraajien voittoon... Kuta pikemmin Irlanti muuttuu laidunmaaksi (grazing country) verrattain vähäisine asukkaineen, jotka laidunmaa vaatii, sitä parempi kaikille luokille.» Englannin viljalait vuodelta 1815 takasivat Irlannille yksinoikeuden vapaaseen viljantuontiin Isoon-Britanniaan. Ne edistivät siis keinotekoisesti viljan viljelystä. Tämä yksinoikeus poistettiin yhtäkkiä 1846 lakkauttamalla viljalait. Riippumatta kaikista muista seikoista tämä tapaus yksin riitti antamaan voimakkaan sysäyksen Irlannin maan hedelmällisyyttä ja äänekäästi selitetty, että vuokratilojen keskittymiselle ja pientalonpoikien häätämiselle. Sen jälkeen kun vuosina 1815—1846 oli keuhuttu Irlannin maan hedelmällisyyttä ja äänekäästi selitetty, että itse luonto oli määrännyt sen vehnänviljelykseen, englantilaiset agronomit, taloustieteilijät ja poliitikot keksivät yhtäkkiä, ettei se kelpaakaan mihinkään muuhun kuin vihantarehun kasvattamiseen! Herra Léonce de Lavergne on kiirubtanut toistamaan tämän kanaalin toisella puolen. Täytyy olla Lavergnen kaltainen »vakava» mies uskoakseen sellaisia lapsellisuuksia.

Tällä tuottavalla järjestelmällä, kuten kaikella hyvällä tässä maailmassa, on varjopuolensa. Samalla kun maankorko kasautuu Irlannissa, kasautuvat vastaavassa määrin myös irlantilaiset Amerikassa. Lampaan ja härän syrjäyttämä irlantilainen nousee valtameren toisella puolen kuolleista kapinallisena feniläisenä.¹⁷⁰ Ja vanhan merten valtiattaren vastapäätä kohoaa yhä uhkaavampana nuori jättiläisvalta.

Acerba fata Romanos agunt
Scelusque fraternae necis.¹⁷¹

Niin sanottu alkuperäinen kasautuminen

1. ALKUPERÄISEN KASAUTUMISEN SALAISUUS

On nähty, miten raha muuttuu pääomaksi, miten pääoman avulla tehdään lisäarvoa ja lisäarvosta enemmän pääomaa. Kuitenkin pääoman kasautuminen edellyttää lisäarvoa, lisäarvo kapitalistista tuotantoa, ja tämä suurempia pääoma- ja työvoimamääriä tavarantuottajien käsissä. Koko tämä liike näyttää siis tapahtuvan noidankehässä, josta pääsemme pois ainoastaan olettamalla, että ennen kapitalistista kasautumista on ollut »alkuperäinen» kasautuminen (Adam Smithin »previous accumulation»), joka ei ole kapitalistisen tuotantotavan tulos, vaan sen lähtökohta.

Tällä alkuperäisellä kasautumisella on kansantaloustieteessä sama osa kuin syntiinlankeemuksella jumaluusopissa. Aatami puraisi omenaa, ja siitä lankesi ihmiskunta syntiin. Sen alkuperää selitetään kertomalla se menneen ajan taruna. Kaukaisessa muinaisuudessa oli toisaalta ahkera, lahjakas ja ennen kaikkea säästäväinen valiojoukko ja toisaalta laiskottelevia, kaikkensa ja vielä enemmän tuhlaavia heittiöitä. Jumaluusopin syntiinlankeemuksen legenda kertoo meille tosin, miten ihminen kirottiin syömään leipänsä otsansa hiessä; mutta taloudellisen syntiinlankeemuksen historia paljastaa meille, kuinka löytyy ihmisiä, joille se ei suinkaan ole tarpeellista. Yhdentekevää. Niin tapahtui, että edelliset kasasivat rikkautta ja jälkimmäisillä ei lopulta ollut muuta myytävää kuin oma nahkansa. Ja tästä syntiinlankeemuksesta alkaen on olemassa köyhyys suurissa kansanjoukoissa, joilla yhä edelleen kaikesta työstään huolimatta ei ole muuta myytävää kuin itsensä, sekä harvojen rikkaus, joka jatkuvasti kasvaa, vaikka he jo aikoja sitten ovat lakanneet työtä tekemästä. Omaisuuden [propriété] puolustamiseksi tyrkyttää esimerkiksi herra Thiers valtiomiehen vakavuudella tuollaisia äiteliä lapsellisuuksia ennen niin henkeville rans-

kalaisille. Mutta niin pian kuin omaisuuskyseminen on esillä, tulee samalla pyhäksi velvollisuudeksi pitää kiinni aapiskirjan kannasta ainoana kaikille ikäluokille ja kehityksasteille oikeana kantana. Todellisuudessa historiassa, kuten tunnettua, valloitus, sorto, ryöstömurha — lyhyesti sanoen väkivalta — esittävät suurta osaa. Lempeässä kansantaloustieteessä on aina ollut vallalla idylli. Oikeus ja »työ» ovat aina, tietysti joka kerta »tämä vuosi» poisluettuna, olleet ainoat rikastumisen välineet. Todellisuudessa alkuperäisen kasautumisen keinot ovat kaikkea muuta kuin idyllejä.

Raha ja tavara eivät alun pitäen ole pääomaa, yhtä vähän kuin tuotantovälineet tai elinhyödykkeet. Niiden täytyy muuttua pääomaksi. Mutta itse tämä muutos voi tapahtua vain määrättyissä oloissa, jotka ovat seuraavat: kahden hyvin erilaisen tavaranomistajan tulee joutua toistensa kanssa tekemisiin, toisaalta rahan, tuotantovälineiden ja elinhyödykkeiden omistajien, joiden tarkoituksena on lisätä omistamaansa arvosummaa ostamalla vierasta työvoimaa; toisaalta vapaiden työmiesten, oman työvoimansa ja sen kautta työn myyjien. Vapaiden työmiesten siinä kaksinaisessa merkityksessä, etteivät he itse välittömästi kuulu tuotantovälineisiin, kuten orjat, maaorjat jne., eivätkä myöskään tuotantovälineet kuulu heille, kuten omaa taloutta pitävillä talonpojilla ym., vaan että he päinvastoin ovat niistä täydellisesti irti ja vapaat. Tämä tavaramarkkinain polarisointuminen muodostaa kapitalistisen tuotannon perusedellytykset. Pääomasuhde edellyttää eroa työmiesten ja työn todellistuttamisedellytysten omistamisen välillä. Niin pian kuin kapitalistinen tuotanto kerran seisoo omilla jaloillaan, se ei ainoastaan säilytä tuota eroa, vaan uusintaa sen yhä kasvavassa mitassa. Prosessi, joka luo pääomasuhteen, ei siis voi olla muuta kuin työmiehen erottamisprosessia työnsä edellytysten omistamisesta, prosessia, joka toisaalta muuttaa yhteiskunnalliset elinhyödykkeet ja tuotantovälineet pääomaksi, toisaalta välittömät tuottajat palkkatyöläisiksi. Niin sanottu alkuperäinen kasautuminen ei siis ole muuta kuin tuottajan ja tuotantovälineiden historiallista eroamisprosessia. Se näyttää »alkuperäiseltä», koska se muodostaa pääoman ja sitä vastaavan tuotantotavan esihistorian.

Kapitalistisen yhteiskunnan taloudellinen rakenne on kehittynyt feodaalisen yhteiskunnan taloudellisesta rakenteesta. Jälkimmäisen hajoaminen on vapauttanut edellisen alkeet.

Välitön tuottaja, työmies, saattoi vasta silloin hallita itseään, kun hän oli lakannut olemasta turpeeseen sidottu ja toisen orja tai oma. Tullakseen vapaaksi työvoiman myyjäksi, joka vie varansa kaikkialle, missä sitä ostetaan, hänen täytyi vielä va-

pautua ammattikuntien vallasta, niiden oppipoika- ja kisällisäännöistä ja häiritsevästä työmääräyksistä. Näin ollen se historiallinen liike, joka muuttaa tuottajat palkkatyöläisiksi, näyttää toiselta puolen vapauttavan heidät palvelijan asemasta ja ammattipakosta; ja ainoastaan tämän puolen ottavat porvarilliset historiankirjoittajat huomioon. Mutta toiselta puolen nämä äsken vapautetut tulevat vasta sitten oman itsensä myyjiksi, kun heiltä on riistetty kaikki heidän tuotantovälineensä ja se tuki ja turva, minkä vanhat feodaaliset laitokset heille tarjosivat. Ja tämän pakkoluovutuksen historia on kirjoitettu ihmiskunnan aikakirjoihin veri- ja tulikirjaimin.

Teollisuuskapitalistien, näiden uusien vallanpitäjien, täytyi puolestaan syrjäyttää sekä ammattikuntiin kuuluvat käsityöläismestarit että läänitysherrat, joiden hallussa rikkauden lähteet olivat. Tältä kannalta katsoen heidän menestyksensä on tulos voitokkaasta taistelusta feodaalivaltaa ja sen sietämättömiä etuoikeuksia vastaan sekä ammattikuntia ja niitä kahleita vastaan, joilla nämä ehkäisivät tuotannon vapaata kehitystä ja toisen ihmisen oikeutta riistää toista. Teollisuusritarit saivat kuitenkin tungetuksi tieltään miekan ritarit ainoastaan käyttämällä hyväkseen tapahtumia, jotka eivät millään tavoin olleet heidän ansiotaan. He ovat päässeet valtaan yhtä alhaisilla keinoilla kuin olivat ne keinot, joilla roomalainen vapautettu orja kerran teki itsensä suojelijansa herraksi.

Lähtökohtana kehitykselle, joka on tuottanut sekä palkkatyöläisen, että kapitalistin, oli työmiehen orjuus. Jatko oli tämän orjuuden muotojen muuttumista, feodaalisen riiston muuttumista kapitalistiseksi. Ymmärtääksemme tätä kehitystä meidän ei tarvitse siirtyä ajassa kovin kauas taaksepäin. Vaikka tapamme kapitalistisen tuotantotavan ensimmäisiä merkkejä jo 1300- ja 1400-luvulla muutamissa Välimeren rannikkokaupungeissa, kapitalistinen ajanjakso alkaa vasta 1500-luvulla. Siellä, missä se alkoi, oli maaorjuus jo aikoja ennen lakkautettu lopullisesti ja keskiajan loistokohta, kaupunkien itsenäisyys, jo kauan ollut himmenemässä.

Alkuperäisen kasautumisen kehityksessä ovat historiallisesti käänteentekeviä kaikki ne mullistukset, joita syntymässä olevat kapitalistiluokat käyttävät vipusimenaan, ja ennen kaikkea ne ajankohdat, jolloin suuret ihmisjoukot äkkiä ja väkivaltaisesti kiskaistaan irti elinkeinoistaan ja proletaareina, vapaina ja lainsuojattomina heitetään työmarkkinoille. Maalaistuottajan, talonpojan maaomaisuuden pakkoluovutus on koko prosessin perustuksena. Sen historia näyttää eri maissa erilaiselta ja sen kehityskaudet ovat eri järjestyksessä sekä sattuvat yhteen eri

historiankausien kanssa. Ainoastaan Englannissa, jonka sen tähden otammekin esimerkiksi, sillä on klassinen muoto.¹⁸⁹⁾

2. MAALAISVÄESTÖN MAAN PAKKOLUOVUTUS

Englannista oli maaorjuus 1300-luvun loppupuolella todellisuudessa hävinnyt. Väestö¹⁹⁰⁾ muodostui silloin ja vielä enemmän 1400-luvulla suurimmaksi osaksi vapaista, omaa taloutta pitävistä talonpojista niin feodaalisen nimikilven taakse kuin heidän omaisuutensa olikin kätkeyty. Vapaa vuokraaja oli suu-remmilla herrastiloilla tunkenut tieltään aikaisemmin itsekin maaorjana olleen bailiff'n (voudin). Maanviljelyksen palkkatyöläiset olivat osittain talonpoikia, jotka käyttivät vapaan aikansa ansiotöihin suurtilanomistajien kartanoissa, osittain kuuluivat itsenäiseen, suhteellisesti sekä absoluuttisesti pieneen varsinaisten palkkatyöläisten luokkaan. Viimeksi mainitutkin olivat todellisuudessa omaa talouttaan pitäviä talonpoikia, koska he paitsi palkkaansa saivat käytettäväkseen 4 acra ja enemmänkin peltomaata ynnä asunnon. Heillä oli sitä paitsi yhdessä varsinaisten talonpoikien kanssa käyttöoikeus yhteismaahan, jolla heidän karjansa kävi laitumella ja josta he samalla saivat polttoaineensa, puut, turpeen ym.¹⁹¹⁾ Kaikissa Euroopan maissa on feodaaliselle tuotannolle ominaista, että maa on jaettu mahdollisimman monelle alustalaiselle. Lääniherran niin kuin jokaisen muunkin hallitsijan valta ei riippunut hänen saamiensa maanvuokrien määrästä, vaan hänen alamaistensa luvusta, ja jälkim-

¹⁸⁹⁾ Italiassa, jossa kapitalistinen tuotanto aikaisemmin kehittyi, maaorjuus myös hävisi aikaisemmin. Maaorja vapautetaan täällä ennen kuin hän on hankkinut itselleen nautintaoikeuden maahan. Hänen vapauttamisensa tekee hänestä siis kohta täysin vapaan proletariaatin, joka sitä paitsi enimmäkseen jo roomalaisten aikana perustetuissa kaupungeissa tapaa valmiina uudet herransa. Kun maailmanmarkkinoilla tapahtunut valankumous 1400-luvun lopulla¹⁷²⁾ teki lopun Pohjois-Italian yliherruudesta kaupan alalla, muodostui päinvastaiseen suuntaan kulkeva liike. Kaupunkien työväkeä ajettiin joukoittain maaseudulle, ja se aiheutti siellä puutarhamaisesti hoidetun pienviljelyksen ennen kuulumattoman kukoistuksen.

¹⁹⁰⁾ »Pienet maanomistajat, jotka omin käsin viljelivät omia vainoitaan ja saivat tyytyä vaatimattomaan hyvinvointiinsa... olivat silloin paljon tärkeämpi osa kansasta kuin nyt... Kokonaista 160 000 maanomistajaa, jotka perheineen lienevät olleet enemmän kuin 1/3 koko väestöstä, eli viljelemällä pieniä freehold-tilojansa» (täydellisesti vapaista tilojansa). »Näiden pienten maanomistajain keskimääräiset tulot arvioidaan 60—70 punnaksi. On laskettu, että omaa maata viljelevien lukumäärä oli suurempi kuin vierasta maata viljelevien vuokraajien.» (Macaulay, »History of England», 10th ed. London 1854, v. I, p. 333—334.) — Vielä 1600-luvun viimeisellä kolmanneksella 1/6 Englannin väestöstä sai elatuksensa maanviljelyksestä. (Mt., s. 413.) — Käytän Macaulayta lähteenä, koska hän järjestelmällisenä historianväärentäjänä »tyypistää» mahdollisuuden mukaan sen kaltaisia asioita.

¹⁹¹⁾ Ei saa koskaan unohtaa, ettei maaorjakaan ollut ainoastaan rakennukseensa kuuluvan maapalstan omistaja, joskin verovelvollinen omistaja, vaan että hänellä oli myös omistusoikeus yhteismaahan. »Talonpoika siellä (Sleesiassa) on maaorja.» Kuitenkin nämä orjat omistavat yhteistiloja. »Sleesialaisia ei ole vielä saatu jakamaan yhteismaitaan, kun sitä vastoin Neumarkissa tuskin on ainoatakaan kylää, missä ei tätä jakoa olisi toimitettu mitä parhaimmalla menestyksellä.» (Mirabeau, »De la Monarchie Prussienne». Londres 1788, t. II, p. 125, 126.)

mäinen riippui omaa taloutta pitävien talonpoikien lukumäärästä.¹⁹²⁾ Vaikka siis Englannin maa normannien valloituksen jälkeen tulikin jaetuksi suunnattoman suuriin vapaaherrakuntiin, joista yhteen ainoaan usein sisältyi 900 vanhaa anglosaksilaista lordikuntaa, oli siinä sentään tiheässä pieniä talonpoikaistaloja, joiden välissä ainoastaan siellä täällä oli suurempia herrastiloja. Tällaiset olot, yhtyneinä 1400-lukua luonnehtineeseen kaupunkien kukoistukseen, tekivät mahdolliseksi kansanrikkautta, jota kansleri Fortescue niin kaunopuheisesti kuvaa teoksessaan »Laudibus Legum Angliae», mutta ne tekivät pääomarikkautta mahdottomaksi.

Sen kumouksen alkunäytös, joka loi pohjan kapitalistiselle tuotantotavalle, tapahtui 1400-luvun viimeisellä kolmanneksella ja 1500-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Joukko turvattomia proletaareja viskattiin työmarkkinoille lääniherröiden henkivartiostojen hajottamisen tuloksena. Nämä henkivartijat, kuten sir James Steuart oikein huomauttaa, »täyttivät kaikkialla hyödyttöminä talot ja kartanot».¹⁷³ Vaikka kuningasvalta, joka itse oli porvarillisen kehityksen tuote, ponnistellessaan ehdottoman vallan saavuttamiseksi edisti väkivaltaisesti näiden henkivartiostojen hajaantumista, se ei missään tapauksessa ollut sen ainoana syynä. Päinvastoin mahtava lääniherra, uhmaten kuninkuutta ja parlamenttia, loi verrattomasti lukuisamman proletariaatin ajamalla talonpojat väkisin maalta, johon heillä oli sama feodaalinen omistusoikeus kuin lääniherralla itsellään, ja anastamalla heidän yhteismaansa. Välittömän aiheen siihen antoi Englannissa varsinkin flanderilaisen villateollisuuden kukoistus ja sitä vastaava villan hintojen kohoaminen. Suuret feodaalisodat olivat nielleet vanhan feodaaliaatelin, uusi aateli oli aikansa lapsi, jolle raha oli mahtien mahti. Peltomaiden muuttuminen lammaslaitumiksi oli sen vuoksi sen tunnussana. Harrison kuvaa teoksessaan »Description of England. Prefixed to Holinshed's Chronicles», miten pienten talonpoikien pakkoluovutus köyhdyttää maan. »What care our great incroachers!» (»Mitäpä meidän suurhäätäjämme siitä välittävät!») Talonpoikien ja työväen asunot hajotettiin väkivalloin maan tasalle tai jätettiin rappeutumaan.

»Jos tahtoo tutkia minkä hyvänsä ritaritilan vanhempia asiakirjoja», Harrison sanoo, »niin huomaa että lukemattomat talot ja pienet talonpoikaistaloudet ovat hävinneet, että maa elättää nyt paljon vähemmän ihmisiä, että useat kaupungit ovat rappeutuneet, vaikka uusiakin syntyy... Voisin kertoa yhtä ja toista kaupungeista ja kylistä, jotka on hävitetty lam-

¹⁹²⁾ Japani puhtaasti feodaaliseen maanomistusoletukseen ja kehittyneine pienviljelyksineen antaa paljoa selvemmän käsityksen Euroopan keskiajasta kuin kaikki meidän enimmäkseen porvarillisten ennakkoluulojen värjäämät historiakirjamme. On aivan liian mukavaa olla »vapaamielinen» keskiajan kustannuksella.

maslaitumien takia ja joissa ainoastaan säätyläisrakennukset vielä ovat pystyssä.»

Noiden vanhojen aikakirjojen valitukset ovat aina liioiteltuja, mutta ne osoittavat tarkasti, millaisen vaikutuksen tuotantosuhteiden kumous teki aikalaisiin. Kansleri Fortescue'n ja Thomas Moren teoksien vertaaminen selvittää, mikä juopa on olemassa 1400- ja 1500-luvun välillä. Kulta-ajastaan, niin kuin Thornton oikein sanoo, Englannin työväenluokka syökyi ilman mitään välitiloja rauta-aikaan.

Tämä mullistus säikähdytti lainsäädäntöä. Se ei ollut vielä sillä sivistysasteella, jossa »Wealth of the Nation» [»kansallirikkaus»], ts. pääoman muodostaminen ja rahvaan häikäilemätön riistäminen ja köyhdyttäminen, käy kaiken valtioviisauden hui-pusta. Henrik VII:n historiassaan Bacon sanoo:

»Tähän aikaan» (1489) »lisääntyivät valitukset peltomaan muuttamisesta laitumiksi» (lampaille ym.), »joita muutamien paimenten oli helppo hoitaa; ja vuokramaat, elinajaksi tai vuodeksi vuokratut maat» (joilla suurin osa vapaita pikkutilallisia asui) »muutettiin herrastiloiksi. Tämä vei kansan rappiotilaan ja samalla kaupungit, kirkot ja kymmenykset hunnin-golle... Kuningas ja parlamentti ryhtyivät tähän aikaan ihailtavalla vii-saudella parantamaan tätä epäkohtaa... He ryhtyivät toimenpiteisiin väes-töä vähentävää yhteismaiden valtaamista (depopulating inclosures) ja sen jäljessä seuraavaa niin ikään väestöä vähentävää laiduntaloutta (depopu-lating pasture) vastaan.»

Eräs Henrik VII:n antama laki, 1489, c. 19, kieltää kaikkien niiden talonpoikaistalojen hävittämisen, joihin kuului vähintään 20 acraa maata. Henrik VIII:n laissa 25 uudistetaan sama määräys. Siinä sanotaan mm., että

»useat vuokramaat ja suuret karjalaumat, varsinkin lammaslauamat, kasautuvat muuttamiin käsiin, minkä johdosta maanvuokrat ovat paljon kasvaneet ja peltoviljelys (tillage) suuresti rappeutunut, kirkkoja ja taloja on revitty, hämmästyttävän suuret ihmisjoukot ovat käyneet kykenemät-tömiksi elättämään itseään ja perhettään.»

Sen vuoksi laissa säädetään rappeutuneet talot uudestaan rakennettaviksi, määrätään pellon ja laidunmaan määräsuhteet jne. Eräessä laissa vuodelta 1533 valitetaan, että monella tilalla on 24 000 lammasta, ja rajoitetaan niiden lukumäärä 2000:ksi.¹⁹³⁾ Kansan valitukset ja Henrik VII:n ajasta 150 vuotta eteenpäin jatkunut lainsäädäntö pienten vuokraajien ja talonpoikien häätämistä vastaan olivat yhtä tuloksettomat. Niiden tuloksetto-muuden salaisuuden paljasti Bacon meille tietämättään.

»Henrik VII:n laki», sanoo hän teoksessaan »Essays, civil and moral», luku 29, »oli syvälleikäpää ja ihailtava, se kun loi määrätyn normaalimitan

¹⁹³⁾ »Utopiassaan» Thomas More puhuu ihmemaasta, jossa »lampaat syövät ihmisiä». (»Utopia», transl. Robinson, ed. Arber. London 1869, p. 41.)

kokoisia maatiloja ja taloja, ts. säilytti niille maata sellaisen määrän, mikä teki niille mahdolliseksi saattaa maailmaan alamaisia, joilla oli riittävästi varoja ja jotka eivät olleet orjan asemassa sekä kävivät auran kurkeen maanomistajina eivätkä palkkalaisina» (to keep the plough in the hand of the owners and not hirelings).^{193a)}

Mutta kapitalistinen järjestelmä vaati päinvastoin, että kansanjoukot olisivat orjan asemassa, että ne muuttuisivat palkkalaisiksi ja että niiden työvälineet muuttuisivat pääomaksi. Tämän murroskauden aikana lainsäädäntö koetti myös säilyttää maaseudun palkkatyöläisen torppaan kuuluvat 4 acraa maata ja kielsi tätä ottamasta vuokralaisia torppaansa. Vuonna 1627, Kaarle I aikana, tuomittiin Roger Crocker Fontmillista siitä, että hän oli rakennuttanut torpan Fontmillin herraskartanoonsa liittämättä siihen pysyväisesti kuuluvaksi 4 acraa maata; vuonna 1638, Kaarle I aikana, asetettiin kuninkaallinen komissio toimimaan vanhojen lakien voimaan saattamiseksi, varsinkin sen lain, joka koski 4 acraa maapalstaa: jo Cromwell kielsi rakentamasta taloa 4 mailin päähän Lontoosta, ellei sitä varustettu 4 acraa maapalstalla. 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla maatyöläinen jo vetosi oikeuteen, ellei hänen asumukseensa liitetty 1—2 acraa. Nykyään maatyöläinen on onnellinen, jos hänen torppansa yhteydessä on kasvitarha tai jos hän edes voi vuokrata pari kapaalaa maata kauempana siitä.

»Maanomistajat ja vuokraajat», tri Hunter sanoo, »toimivat tässä yhdessä. Jokunen acre torppaa kohti tekisi työläisen liian riippumattomaksi.»¹⁹⁴⁾

Uuden pelottavan sysäyksen kansanjoukkojen väkivaltaiselle pakkoluovutusprosessille antoi 1500-luvulla uskonpuhdistus ja sitä seurannut kirkon omaisuuden suunnaton varastaminen.

^{193a)} Bacon selittää mitä yhteistä oli vapaalla hyvinvoivalla talonpoikaissäädyltä ja hyvällä jalkaväellä: »Kuningaskunnan vallalle ja asemalle oli erittäin tärkeää, että oli olemassa tarpeeksi suuria vuokramaita, jotta kelpo miehet saisivat kunnollisen toimeentulon ja että suuri osa kuningaskunnan maasta pysyisi yeomanry'n käsissä, ts. niiden käsissä, jotka asemansa puolesta olivat aatelismiesten ja torpparien (cottagers) sekä talonpoikaisten välillä... Sillä etevimpien sotilasiantuntijain yleinen mielipide on... että jalkaväki on armeijan päävoima. Mutta hyvään jalkaväkeen tarvitaan miehiä, jotka eivät ole kasvaneet orjina eivätkä puutteessa, vaan vapaina ja kutakuinkin hyvinvoivina. Jos siis joku valtio antaa liian suuren merkityksen aatelismiehille ja hienoilta herroille, maamiesten ja kyntäjien ollessa vain heidän työväkenään tai renkeinään tai myös torppareina, ts. asunnon omaavina kerjäläisinä, sillä voi olla hyvä ratsuväki, mutta ei koskaan hyvää, kestävä jalkaväkeä... Tämän näkee Ranskassa ja Italiassa ja muutamissa muissa vieraisissa maissa, joissa koko väestö todellisuudessa koostuu joko aatelista tai köyhistä talonpojista... niin suuressa määrin, että ne ovat pakotetut käyttämään jalkaväkipataljoonissaan sveitsiläisiä palkkajoukkoja ym., mistä myös seuraa, että näissä maissa on paljon väkeä ja vähän sotilaita.» (The Reign of Henry VII etc. Verbatim Reprint from Kennet's England, ed. 1719». London 1870, p. 308.)

¹⁹⁴⁾ Tri Hunter, »Public Health. 7th Report 1864». London 1865, p. 134. — Sitä alaa maata, mikä» (vanhoissa laeissa) »määrättiin, pidetään nyt työläisille liian suurena ja kykenevänä muuttamaan ne pieniksi vuokratiloiksi.» (George Roberts, »The Social History of the People of the Southern Counties of England in Past Centuries». London 1856, p. 184, 185.)

Uskonpuhdistuksen aikana katolisella kirkolla oli suuri osa Englannin maista läänityksinä. Luostarien hävittäminen yms. saattoi niiden asukkaat proletariaatin asemaan. Kirkon tilat lahjoitettiin suurimmalta osaltaan saaliinhimoisille kuninkaan suosikeille tai myytiin polkuhinnasta keinottelijoille, maanvuokraajille ja kaupunginporvareille, jotka karkottivat joukoittain entisiä perinnöllisiä alustalaisia ja yhdistivät heidän taloutensa. Köyhälle maalaisväestölle laissa taattu osa kirkonkymmenyksistä otettiin kaikessa hiljaisuudessa takavarikkoon.¹⁹⁵⁾ »Pauper ubique jacet»,¹⁷⁴ huudahti kuningatar Elisabet tehtyään kiertomatkan Englannissa. Hänen 43. hallitusvuoteen oli vihdoin pakko virallisesti myöntää pauperismin olemassaolo vaivaisveroa kantamalla.

»Tämän lain alkuunpanijat häpesivät ilmaista syytä menettelyynsä ja sen tähden julkaisivat sen vastoin perinteellistä tapaa ilman mitään johdantoperustelua.»¹⁹⁶⁾

Kaarle I:n lailla (16, 4) säädettiin vaivaisvero pysyväiseksi, mutta vasta 1834 se todellisuudessa julkaistiin uudessa, ankarammassa muodossa.¹⁹⁷⁾ Nämä uskonpuhdistuksen välittömät

¹⁹⁵⁾ »Vanhojen asetusten mukaan oli köyhille annettu oikeus saada osa kirkonkymmenyksistä.» (J. D. Tuckett, »A History of the Past and Present State of the Labouring Population», v. II, p. 804, 805.)

¹⁹⁶⁾ William Cobbett, »A History of the Protestant Reformation», § 471.

¹⁹⁷⁾ Protestanttisen »hengen» huomaa mm. seuraavasta. Muutamat Etelä-Englannin maanomistajat ja varakkaat vuokraajat laativat yksissä tuumin Elisabetin vaivaislain oikeintulkiteemisesta 10 kysymystä, joista he pyysivät lausuntoa aikansa kuuluisalta lainoppineelta, lakitieteen tohtori Sniggeltä (myöhemmin Jaakko I aikana tuomari). »Yhdessä kysymys: Eräät seurakunnan rikkaat maanvuokraajat ovat keksineet viisaan suunnitelman, jonka avulla kaikki epäselvyys lain noudattamisessa voidaan välttää. He ehdottavat, että seurakuntaan rakennetaan vankila. Jokaiselta köyhältä, joka ei tahdo tulla suljetuksi mainittuun vankilaan, on avustus kiellettävä. Sitten on lähiseudulla ilmoitettava, että jos joku on halukas pestaamaan tämän seurakunnan vaivaisia, hänen on määräpäivänä jätettävä sinetöidyt tarjoukset ja ilmoitukset alimmasta hinnasta, josta hän tahtoo ne meiltä ottaa. Tämän suunnitelman laatijat olettavat, että naapurikreivikunnissa on henkilöitä, jotka ovat haluttomia työhön ja vailla omaisuutta ja luottoa vuokratukseen maata tai laivan ja eläkkeen ilman työtä (»so as to live without labour»). Sellaisten pitäisi olla taipuvaisia tekemään seurakunnalle hyvin edullisia tarjouksia. Jos silloin tällöin köyhiä kuolisi elätteelle ottajien huostassa ollessaan, niin se synti jäisi painamaan viimeksi mainittuja, koska seurakunta on tehnyt velvollisuutensa noita vaivaisia kohtaan. Pelkäämme kuitenkin, että nykyinen laki ei salli tämänkaltaisten viisaisten keinojen (prudential measure) käyttämistä; mutta Teidän on tiedettävä, että muutkin tämän ja naapurikreivikuntien riippumattomat maanomistajat yhtyvät meihin saadakseen edustajansa alahuoneessa tekemään esityksen laiksi, joka sallii köyhien vangitsemisen ja pakkotyön, niin ettei kukaan vankilaan sulkeamistaan vastustava voisi saada apuhäinapua. Tämä toivoaksemme tulee pidättämään kurjuudessa eläviä henkilöitä apua vaatimasta» (»will prevent persons in distress from wanting relief»). (R. Blakey, »The History of Political Literature from the Earliest Times. London 1855», v. II, p. 84, 85.) — Skotlannissa poistettiin maaorjuus vuosisatoja myöhemmin kuin Englannissa. Vielä 1698 saltounilainen Fletcher selitti Skotlannin parlamentissa: »Kerjäläisten luku Skotlannissa on arvioitu 200 000:ksi. Ainoa keino, minkä minä periaatteellisenä tasavaltalaisena voin ehdottaa, on vanhan maaorjuustilan palauttaminen ja kaikkien niiden tekeminen orjiksi, jotka eivät kykene pitämään huolta elatuksestaan.» Eden kirjassaan »The State of the Poor», v. I, ch. I, 60, 61 sanoi: »Pauperismi on peräisin maanviljelijän vapauttamisen ajoilta. Teollisuuslaitokset ja kauppa ovat kansamme köyhien todelliset vanhemmat.» Eden ja tuo periaatteiltaan tasavaltalainen skotlantilainen erehtyvät vain siinä, että pitävät maaorjuuden lakkauttamista maanviljelijöiden proletaareiksi, ts. paupereiksi, muuttumisen syynä, vaikka syy oli siinä, että heiltä riis-

seuraukset eivät olleet sen pysyväisiä seurauksia. Kirkon omaisuus muodosti vanhojen maanomistajien uskonnollisen vallituksen. Sen kaaduttua ne eivät enää kestäneet.¹⁹⁸⁾

Vielä 1600-luvun viimeisinä vuosikymmeninä oli yeomanry, riippumaton talonpoikaissäätö, lukuisampi kuin maanvuokraajaluokka. Siinä oli ollut Cromwellin päävoima ja se oli Maacaulaykin tunnustuksen mukaan edullisena vastakohtana juopolle lanta-aatelille ja sen palvelijoille, maalaispapeille, joiden velvollisuuksiin kuului naittaa herrojen »suosikkityöt». Maalaispalkkatyöläisilläänkin oli osansa yhteisomaisuudesta. Vuoden 1750 vaiheilla oli yeomanry hävinnyt¹⁹⁹⁾ ja 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä häviää maanviljelijäin yhteisomaisuuden viimeinenkin jälki. Emme ota tässä huomioon agrarivallankumouksen puhtaasti taloudellisia kannustimia. Kysymme vain, mitkä olivat sen väkivaltaiset voimavivut.

Stuartien restauraation aikana maanomistajat panivat lain avulla toimeen saman anastuksen, mikä kaikkialla mannermaalla tapahtui ilman laillisia mutkia. He lakkauttivat maan läänitysjärjestyksen, ts. he karistivat hartioiltaan kaikki velvollisuudet valtiota kohtaan, »korvasivat» ne valtiolle talonpoikien ja muun kansan maksettaviksi asetetuilla veroilla, vaativat uudenaikaisen omistusoikeuden tiloihin, jotka heillä olivat vain läänityksinä, ja säätivät vihdoinkin Englannin maatyöväkeä varten kotipaikka-oikeuslait (laws of settlement), jotka mutatis mutandis [vastaavine muutoksineen] vaikuttivat Englannin maatyöväkeen samalla tavalla kuin tataari Boris Godunovin asetet venäläisiin talonpoikiin.¹⁷⁵

»Clorious Revolution» (mainio vallankumous)¹⁷⁶ saattoi Vilhelm III Oranialaisen²⁰⁰⁾ mukana valtaan maanomistaja- ja

tettiin omistusoikeus maahan. — Ranskassa, missä pakkoluovutus tapahtui toisella tavalla, vastaa Englannin vaivaislakeja Moulinsin ordonanssi vuodelta 1566 ja edikti vuodelta 1656.

¹⁹⁸⁾ Herra Rogers, vaikka hän olikin silloin kansantaloustieteen professorina Oxfordin yliopistossa, protestanttisen oikeaoppisuuden päämajassa, panee teoksensa »History of Agriculture» esipuheessa painoa siihen, kuinka uskonpuhdistus köyhdyttää kansaa.

¹⁹⁹⁾ »A Letter to Sir T. Bunbury, Bt.: On the High Price of Provisions.» By a Suffolk Gentleman, Ipswich 1795, p. 4. Suuren maanvuokraajajärjestelmän intohimoinen puolustajakin, teoksen »Inquiry into the Connection between the Present Price of Provisions and the Size of Farms etc.» London 1773, p. 139, tekijä sanoo: »Valitan erittäin syvästi yeomanryme häviötä, tuon miesjoukon, joka todellisuudessa ylläpiti kansamme riippumattomuutta, ja mieltäni pahoittaa nähdä heidän maansa nyt yksinoikeuteen pyrkivien lordien käsissä, vuokrattuina pienviljelijöille, joiden vuokraoikeus perustuu sellaisiin ehtoihin, että he ovat tuskin paremmassa asemassa kuin vasallit, jotka voidaan potkia pois jokaisessa epäsuotuisassa tilanteessa.»

²⁰⁰⁾ Tämän porvarillisen sankarin yksityismoraalista mainittakoon mm. seuraavaa: »Huomattavat maatilalahjoitukset lady Orkneyle Irlannissa 1695 ovat selvänä todistuksena kuninkaan mieltymyksestä ja sanotun naisen vaikutusvallasta... Lady Orkneyn ansioikkaat palvelukset kuuluvat olleen foeda laborum ministeria [likaisia rakkautenpalveluksia]. (Sloanen käsikirjoituskokoelma British Museumissa n:o 4224. Käsikirjoituksen otsakkeena on: »The Character and Behaviour of King William, Sunderland etc. as represented in Original Letters to the Duke of Shrewsbury from Somers, Halifax, Oxford, Secretary Vernon etc.» Se on täynnä merkittäviä asioita.)

kapitalistiset voitontavoittelijat. He alkoivat uuden ajanjakson siten, että ryhtyivät harjoittamaan suunnattoman suuressa mitassa valtion omaisuuksien varkautta, jota tähän asti oli sattunut vain vaatimattomassa muodossa. Valtion tiloja lahjoitettiin, myytiin polkuhintoihin tai suorastaan anastamalla liitettiin yksityistiloihin.²⁰¹⁾ Kaikki tämä tapahtui ottamatta vähimmässäkään määrässä huomioon laillisia muotoja. Näin petollisesti anastettuun valtion omaisuuteen ja kirkonmaan ryöstöön mikäli niitä ei menetetty tasavaltalaisen vallankumouksen aikana, perustuvat Englannin nykyisen harvavallan ruhtinaalliset maatilat.²⁰²⁾ Porvarilliset kapitalistit suosivat näitä toimenpiteitä mm. muuttaakseen maan pelkäksi kauppatavaraksi, laajentaakseen suurviljelyksessä olevaa aluetta, lisätäkseen maa-seudulta tulevien lainsuojattomien proletaarien tarjontaa jne. Sitä paitsi uusi maaylimystö oli uuden pankkiylimystön, äsken siinneen rahaylimystön ja siihen aikaan suojelutullien varassa eläneiden suurten teollisuusmiesten luonnollinen liittolainen. Englannin porvaristo toimi omaksi hyödykseen aivan yhtä oikein kuin ruotsalaiset kaupunginporvarit, jotka päinvastoin käsi kädessä taloudellisen turvansa, talonpojiston, kanssa tukivat kuninkaita väkivaltaisessa valtionmaiden takaisinottamisessa ylimystöltä (alkaen vuodesta 1604, sitten Kaarle X:n ja Kaarle XI:n aikana).

Kunnan omaisuus — se oli aivan toista kuin äsken mainittu valtion omaisuus — oli muinaisgermaanista alkuperää ja säilyi läänityslaitoksen turvin. Olemme nähneet, että sen väkivaltaisen anastaminen, johon enimmäkseen liittyy peltomaan muuttaminen laitumeksi, alkoi 1400-luvun lopussa ja jatkui 1500-luvulle. Mutta silloin tuo prosessi oli yksityisen harjoittamaa väkivaltaa, jota vastaan lainsäädäntö oli 150 vuotta turhaan taistellut. 1700-luvulla kehitys ilmenee siinä, että itse laki tulee nyt aseeksi kansalle kuuluvaa maata ryöstettäessä, vaikkakin suuret maanvuokraajat käyttävät sen ohessa omia pieniä yksityiskeinojaankin.²⁰³⁾ Ryöväyksen parlamentaarisena muotona

²⁰¹⁾ »Valtion tilojen laiton luovuttaminen, osittain myymällä, osittain lahjoittamalla, muodostaa häpeällisen luvun Englannin historiassa... kansan suunnatonta pettämistä (gigantic fraud of the nation)» (F. W. Newman, »Lectures on Political Economy». London 1851, p. 129, 130). — {Se kuinka nykyiset englantilaiset suurtilojen omistajat ovat saaneet ne omikseen, nähdään yksityiskohdittain teoksesta [Evans, N. H.] »Our old Nobility.» By Noblesse Oblige. London 1879. — F. E.}

²⁰²⁾ Ks. esimerkiksi E. Burken pamflettia¹⁷⁷ Bedfordin herttuallisesta svusta, jonka jälkeläinen on lordi John Russell, »the tomtit of liberalism» [»vapaamielisyysden talitiainen»].

²⁰³⁾ »Maanvuokraajat kieltävät torppareita pitämästä muita eläviä olentoja kuin itsensä sillä tekosyyllä, että jos heillä olisi karjaa tai siipikarjaa, he varastaisivat rehu-ladoista niille ruokaa. He sanovat myös, että pitääkää torpparit köyhinä, niin he pysyvät ahkerina. Todellisuena syynä kuitenkin on se, että maanvuokraajat täten anastavat koko oikeuden yhteismaan käyttämiseen.» (»A Political Inquiry into the Consequences of Enclosing Waste Lands». London 1785, p. 75.)

olivat »Bills for Inclosures of Commons» (lait yhteismaan aitaamisesta), toisin sanoen asetukset, joiden avulla maanomistajat lahjoittivat kansalle kuuluvaa maata itselleen yksityisomaisuudeksi — kansan pakkoluovutusta koskevat asetukset. Sir F. M. Eden kumooa itse oman sukkelan asianajotempunsa, jolla hän koettaa selittää, että yhteismaat ovat lääniherrojen sijaan tulneiden suurten tilanomistajien yksityisomaisuutta, vaatimalla »yleistä parlamenttisäädöstä yhteismaiden aitaamisesta», siis myöntämällä, että tarvitaan parlamentin toimeenpanemaa valtiokaappausta, jotta ne muuttuisivat yksityisomaisuudeksi, ja vaatimalla toisaalta lainsäädäntötietä »vahingonkorvausta» pakkoluovutetuille köyhille.²⁰⁴⁾

Kun riippumattomien tilallisten (yeomenien) sijaan tuli tenants-at-will, pieniä maanvuokraajia yhden vuoden irtisanomisajalla, alistuvainen ja maanomistajien mielivallasta riippuvainen joukkio, niin järjestelmällisesti suoritettu yhteismaiden varkaus valtion tilusten ryöväyksen ohella edisti erityisesti niiden suurten vuokratilojen paisumista, joita 1700-luvulla nimettiin capital farmeiksi²⁰⁵⁾ eli kauppiaan farmeiksi,²⁰⁶⁾ nämä samat syyt edistivät maalaisväestön »vapauttamista» proletariaatiksi teollisuutta varten.

1700-luku ei kuitenkaan samassa määrin kuin 1800-luku käsittänyt, että kansallisriikkaus ja kansan köyhyys ovat sama asia. Siitä johtui, että sen ajan taloustieteellisessä kirjallisuudessa käytiin mitä kiihkeintä väittelyä yhteismaan aitaamisesta. Mainitsen käytettävänäni olevasta laajasta aineistosta muutamia kohtia, koska ne valaisevat selvästi olosuhteita.

»Useissa Hertfordshiren seurakunnissa», muuan harmistunut kynäkäyttäjä kirjoittaa, »on 24 keskimäärin 50—150 acren laajuista vuokratilaa sulautunut kolmeksi tilaksi.»²⁰⁷⁾ »Northamptonshiressä ja Lincolnshiressä on yhteismaiden aitaaminen ollut hyvin yleistä ja useimmat aitaamisen kautta syntyneet uudet lordikunnat ovat muuttuneet laidunmaiksi; tästä on ollut seurauksena, että useissa lordikunnissa, missä ennen viljeltiin 1500 acra, nyt on tuskin 50 acra auran alla... Entisten asuinrakennusten, latojen, tallien ym. rauniot» ovat ainoat entisten asukkaiden jättämät jäljet. »Sata taloa ja perhettä on monessa paikassa supistunut... kahdeksaksi tai kymmeneksi... Useimmissa seurakunnissa, joissa aitaaminen tapahtui vasta 15 tai 20 vuotta sitten, on sangen vähän maanomistajia verrattuna niiden lukumäärään, jotka viljelivät maata sen ollessa vapaassa tilassa. Ei ole mitään tavatonta nähdä neljän tai viiden rikkaan karjanomistajan

²⁰⁴⁾ Eden, mt., esipuhe.

²⁰⁵⁾ »Capital farms.» (»Two Letters on the Flour Trade and the Dearness of Corn.» By a Person in Business. London 1767, p. 19, 20.)

²⁰⁶⁾ »Merchant-farms.» (»An Inquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions.» London 1767, p. 111, Note.) Tämän hyvän anonyymin teoksen kirjoittaja oli pastori Nathaniel Forster.

²⁰⁷⁾ Thomas Wright, »A short address to the Public on the Monopoly of large farms», 1779, p. 2, 3.

anastavan suuria, äsken aidattuja lordikuntia, jotka aikaisemmin olivat olleet 20—30 maanvuokraajan ja yhtä monen pientilallisen, alustalaisen käsissä. Kaikki nämä perheineen on karkotettu tiluksiltaan ja samalla monet muut perheet, jotka saivat heiltä työnsä ja toimeentulonsa.»²⁰⁸⁾

Lähellä asuva maalordi ei aitaamisen tekosyyllä anastanut ainoastaan kesantona olevaa maata, vaan usein sellaisenkin maan, jota viljeltiin yhteisesti tai seurakunnalle suoritettavaa määrättyä maksua vastaan.

»Puhuin tässä jo viljeltyjen vapaiden peltöjen ja tilusten aitaamisesta. Nekin kirjoittajat, jotka puolustavat aitaamista, myöntävät, että aitaaminen edistää suurten vuokratilojen monopoli-asemaa, kohottaa elinhyödykkeiden hintoja ja aiheuttaa väestön vähenemistä... Vieläpä autioiden alueidenkin aitaaminen, sellaisena kuin se nyt tapahtuu, riistää köyhiltä osan heidän elinhyödykkeistään ja paisuttaa vuokratiloja, jotka jo ennestään ovat liian suuria.»²⁰⁹⁾ »Jos maa», tri Price sanoo, »joutuu muutamien harvojen suurien vuokraajien käsiin, niin pienet vuokraajat» (aikaisemmin hän on nimittänyt heitä »joukoksi pientilallisia ja vuokraajia, jotka elättävät itseään ja perhettään viljelemänsä maan tuotteilla, lampailla, jotka he lähettävät laiturille yhteismaalle, siipikarjalla, sioilla ym., niin että heidän harvoin tarvitsee ostaa elintarvikkeita») »muuttuvat henkilöiksi, joiden täytyy ansaita elatuksensa tekemällä työtä muille ja joiden täytyy hakea torilta kaikki, mitä he tarvitsevat... Ehkäpä tehdään enemmän työtä, kun siihen on suurempi pakko... Kaupungit ja manufaktuurit kasvavat, kun niihin ajetaan enemmän väkeä työtä etsimään. Tähän suuntaan vaikuttaa luonnostaan vuokramaiden keskitys ja siihen suuntaan se todellisuudessa on jo useita vuosia tässä kuningaskunnassa vaikuttanut.»²¹⁰⁾

Hän tekee seuraavan yhteenvedon aitaamisen yleisistä vaikutuksista:

»Alempien kansankerrosten tila on yleensä ottaen melkein joka suhteessa huonontunut, pienet maanomistajat ja vuokraajat ovat alentuneet päiväläisten ja renkien säätyyn; ja samalla on elinhyödykkeiden hankkiminen tässä tilanteessa tullut vaikeammaksi.»²¹¹⁾

²⁰⁸⁾ Pastori *Addington*, »Inquiry into the Reasons for and against Inclosing open fields». London 1772, p. 37—43, passim.

²⁰⁹⁾ Tri *R. Price*, »Observations on Reversionary Payments», 6 ed. By *W. Morgan*. London 1803, v. II, p. 155, 156. Lukekaa *Forsteria*, *Addingtonia*, *Kentia*, *Pricea* ja *James Andersonia* ja verrattakaa heihin *MacCullochin* kurjaa sykofanttista jaarittelua hänen luettelossaan: »The Literature of Political Economy». London 1845.

²¹⁰⁾ Tri *R. Price*, *mt.*, s. 147.

²¹¹⁾ Tri *R. Price*, *mt.*, s. 159. Tämä muistuttaa vanhaa Roomaa. »Rikkaat olivat anastaneet itselleen suurimman osan jakamattomista tiluksista. He luottivat silloisen asiantilan nojalla siihen, ettei niitä heiltä enää pois otettaisi ja ostivat sen tähden lähellä olevia köyhien maapaloja, osittain omistajien suostumuksesta, osittain väkivallalla, niin että he viljelijät jo hyvin laajoja aloja yksityisten peltöjen asemesta. He käyttivät tällöin orjia maanviljelykseen ja karjanhoitoon, koska vapaat miehet olisi heiltä otettu työstä sotapalvelukseen. Orjien omistaminen tuotti heille myös sikäli suurta voittoa, että niiden lukua, sotapalveluksesta vapautettuja kun olivat, voitiin esteettä lisätä ja he saivat paljon lapsia. Niin mahtimiehet kokosivat itselleen kaiken rikkauden ja koko seutu viljisi orjista. Italialaiset sitä vastoin vähenivät vähenemistään, sillä heitä rasitti köyhyys, verot ja sotapalvelus. Ja vaikkapa sattui rauhan aikojakin, he olivat kuitenkin tuomitut täydelliseen toimeettomuuteen, koska rikkaat omistivat maan ja käyttivät vapaiden miesten sijasta orjia peltotyössä.» (*Appianus*, »Römische Bürgerkriege» I, 7.) Tämä kohta kuvaa aikaa ennen *Liciniuksen* lakia.^{17*} Sotapalvelus, joka niin suurena määränä joudutti roomalaisten plebeijien köyhtymistä, oli myös *Kaarle Suurella* pääkeinona vapaiden saksalaisten talonpoikien muuttumisessa alustalaisiksi ja maaorjiksi.

Todellisuudessa yhteismaan anastus ja sitä seurannut maanviljelyksen kumous vaikuttivat niin nopeasti maatyöläisiin, että Edeninkin käsityksen mukaan heidän palkkansa alkoi vuosina 1765—1780 vähentyä minimiä pienemmäksi ja sitä alettiin lisätä julkisella vaivaisavulla. Heidän työpalkkansa, Eden sanoo, »riitti vain töin tuskin välttämättömimpien elämäntarvikkeiden tyydyttämiseen».

Kuulkaamme vielä hetkinen erästä aitaamisen puolustajaa ja tri Pricen vastustajaa.

»Ei ole oikein päätellä väkiluvun vähenevän siksi, ettei enää nähdä ihmisten tuhlaavan työtään avonaisilla vainioilla... Kun pienten talonpoikien muututtua ihmisiksi, joiden täytyy tehdä työtä muiden hyväksi, saadaan aikaan enemmän työtä, niin se on vain edullista ja toivottavaa kansakunnalle» (johon nuo muuttuneet eivät tietysti kuulu). »...Tuotteiden määrä enenee, jos heidän työnsä käytetään yhdistettynä maatilalla; niin syntyy lisätuotteita manufaktuureja varten ja sen kautta lisääntyvät tuotetun viljan määrään verrattuna manufaktuurit, jotka ovat tämän kansakunnan kultakäivoksia.»²¹²⁾

Se stoalainen sielunrauha, jolla kansantaloustieteilijä katselee »pyhän omistusoikeuden» röyhkeintäkin polkemista ja karkeintakin väkivaltaa ihmistä kohtaan, niin pian kuin tarkoituksena on perustuksen luominen kapitalistiselle tuotantotalle, ilmenee mm. sir F. M. Edenissä, joka lisäksi vielä on torymielinen ja »ihmisystävä». Koko se rosvousten, hirmutekujen ja kansan kärsimysten sarja, joka oli seurauksena laajalle ulottuneesta väestön pakkoluovutuksesta 1400-luvun viimeiseltä kolmannekselta alkaen 1700-luvun loppuun, johdattaa hänet vain seuraavaan »mukavaan» loppuajatelmaan:

»Olisi palautettava oikea (due) suhde pelto- ja laidunmaan välille. Vielä 1300-luvulla ja suurin piirtein myös 1400-luvulla oli 1 acre karjanlaidunta 2:ta, 3:a, jopa 4:ää peltoacrea kohti. 1500-luvun keskivaiheilla muuttui suhde siten, että 2 acrea karjanlaidunta oli 2 peltoacrea, myöhemmin 2 acrea karjanlaidunta 1 peltoacrea kohti, kunnes lopuksi oikea suhde — 3 acrea karjamaata 1 peltomaa-acrea kohti — saavutettiin.»

1800-luvulla katosi luonnollisesti muistokin maanviljelijän ja kunnanomaisuuden välisestä yhteydestä. Puhumattakaan myöhemmästä ajasta, maalaisväestö ei saanut penniäkään korvausta niistä 3 511 770 acresta yhteismaata, jotka siltä ryöstettiin vuosina 1801—1831 ja jotka maalordien parlamentin päätöksellä lahjoitettiin maalordeille.

Viimeinen suuri maanviljelijäin pakkoluovutus oli ns. »Clearing of Estates» (»tilojen harventaminen», todellisuudessa ih-

²¹²⁾ [J. Arbuthnot,] »An Inquiry into the Connection between the Present Price of Provisions etc.», p. 124, 129. Samoin, vaikka päinvastaiseen suuntaan, on toisella kirjoittajalla: »Työläiset karkotetaan asunnoistaan ja ajetaan kaupunkien työnhakuun; — mutta sitä suurempi ylijäämä saadaan ja niin pääoma lisääntyy.» ([R. B. Seeley,] »The Perils of the Nation», 2nd ed. London 1843, p. XIV.)

misten karkottaminen niiltä). Kaikkien tähän asti käsiteltujen englantilaisten pakkoluovutusmenetelmien huippukohtana oli »harventaminen». Niin kuin edellisessä osastossa esitetystä nykyaikaisten olojen kuvauksesta näimme, joudutaan nyt, kun ei enää ole vapaita talonpoikia hädettävänä, torpparien asuntojen »harventamiseen», niin ettei maanviljelystyöväki löydä enää viljelemältään maalta tilaa edes omaa asuntoa varten. Mutta mitä »Clearing of Estates» oikeastaan merkitsee, sen opimme tuntemaan ainoastaan uudenaikaisen romaanikirjallisuuden luvatussa maassa, Skotlannin ylämaassa. Siellä on tälle menettelylle ominaista sen järjestelmällisyys, se suuruusuntaisuus, millä se yhdellä iskulla pannaan toimeen (Irlannissa ovat tilanherrat saaneet aikaan usean kylän hävittämisen samalla kertaa. Skotlannin ylämaassa on kysymys saksalaisten herttuakuntien suuruisista alueista), ja lopuksi sille on ominaista vääryydellä hankitun maaomaisuuden erikoinen luonne.

Ylä-Skotlannin keltit muodostivat klaaneja, joista kukin omisti viljelemänsä maan. Klaanin edustaja, sen päällikkö eli »suuri mies» oli vain nimellisesti klaanille kuuluvan maan omistaja aivan samoin kuin Englannin kuningatar omistaa nimellisesti koko valtakunnan maan. Vaikka Englannin hallituksen oli onnistunut tukahduttaa näiden »suurten miesten» keskinäiset taistelut ja estää heidän yhtämittaiset hyökkäyksensä Skotlannin alamaalle, klaanipäälliköt eivät sittenkään luopuneet vanhasta rosvoammatistaan; he vain muuttivat sen muotoa. He muuttivat omaan valtaansa nojautuen nimellisen omistusoikeutensa yksityisomistusoikeudeksi, ja kun klaanin väestö teki vastarintaa, he päättivät karkottaa tämän väestön väkivalloin. »Englannin kuningas olisi voinut samoin perustein vaatia oikeutta ajaa alamaaisensa mereen», sanoo professori Newman.²¹³⁾ Tästä vallankumouksesta, joka alkoi vallantavoittelijan¹⁷⁹⁾ tartuttua aseisiin viimeisen kerran, sen alkuvaiheista kertovat sir James Steuart²¹⁴⁾ ja James Anderson.²¹⁵⁾ 1700-luvulla mailtaan karkotettuja gaeliläisiä¹⁸¹⁾ kiellettiin samalla muuttamasta maasta, jotta heidät saataisiin väkivalloin ajetuksi Glasgowiin ym. tehdaskaupunkeihin.²¹⁶⁾ Esimerkiksi 1800-luvulla käytetys-

²¹³⁾ F. W. Neuman, »Lectures on Political Economy». London 1851, p. 132.

²¹⁴⁾ Steuart sanoo: »Korko näistä maista» (hän sekoittaa erehdyttävästi taloustieteellisen maankorkokäsitteen veroon, joka taksmienien¹⁸⁰⁾ oli maksettava klaanin päälliköille) »on aivan mitätön verrattuna niiden laajuuteen, mutta mitä siihen henkilöluukuun tulee, joka asuu vuokramaalla, huomataan ehkä, että kappale maata Skotlannin ylämaassa elättää kymmenen kertaa enemmän väkeä kuin samanarvoinen maa rikkaimmissa maakunnissa.» (James Steuart, »An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy». London 1767, v. I, ch. XVI, p. 104.)

²¹⁵⁾ James Anderson, »Observations on the means of exciting a spirit of National Industry etc.». Edinburgh 1777.

²¹⁶⁾ Vuonna 1860 vietiin väkivaltaisesti hädettyjä Kanadaan valheellisten lupauksen houkuttelemina. Muutamat pakenivat vuoristoon ja läheisiin saariin. Poliisi ajoi heitä takaa, joutui kanakkaan heidän kanssaan, mutta he pääsivät pakoon.

tä menettelytavasta²¹⁷⁾ riittävät tässä Sutherlandin herttuattaren »harvennukset». Tämä taloudellisen sivistyksen saanut nainen päätti heti hallitusohjiin tartuttuaan käyttää taloudellista voimakeinoa ja muuttaa lammaslaitumeksi koko kreivikunnan, jonka asukasluku aikaisempien samanlaisten menettelyjen ansiosta oli huvennut jo 15 000:ksi. Vuosina 1814—1820 karkotettiin ja hävitettiin järjestelmällisesti sukupuuttoon nämä 15 000 asukasta, noin 3000 perhettä. Kaikki heidän kylänsä tuhottiin ja poltettiin, kaikki heidän peltonsa muutettiin laitumiksi. Brittiläisiä sotilaita komennettiin tuomiota toimeenpanemaan ja niinpä nämä joutuivat jopa taistelemaan kantasukkaita vastaan. Eräs vanha vaimo joutui liekkien uhriksi kodissaan, koska hän kieltäytyi lähtemästä sieltä. Näin mainittu rouva anasti 794 000 acraa maata, joka ammoisista ajoista oli kuulunut klaanille. Karkotetuille asukkaille hän antoi merenrannalta 6000 acraa maata, 2 acraa perhettä kohti. Nämä 6000 acraa olivat sitä ennen olleet autioina eivätkä olleet tuottaneet mitään tuloa omistajilleen. Herttuatar meni jalomielisyydessään niin pitkälle, että vuokrasi acren keskimäärin 2 šillingistä 6 pennystä klaaniväelle, joka vuosisatoja oli vuodattanut vertaan hänen sukunsa puolesta. Koko riistämänsä klaanimaan hän jakoi 29 suureksi lammassarfiksi, joista jokaisessa asui vain yksi perhe, enimmäkseen englantilaisten maanvuokraajien renkejä. Vuonna 1825 oli 15 000 gaeliläisen sijaan jo tullut 131 000 lammasta. Merenrannalle heitetty osa alkuasukkaista koetti elättää itseään kalastuksella. Heistä tuli sammakkoeläimiä ja he elivät, kuten eräs englantilainen kirjailija sanoo, puoleksi maalla ja puoleksi vedessä, mutta maa ja vesi vain puolittain turvasivat heidän toimeentulonsa.²¹⁸⁾

²¹⁷⁾ Buchanan, A. Smithin teosten selittäjä, kirjoittaa 1814: »Ylämaassa kumotaan joka päivä voimakkein vanhoja omistussuhteita... Välittämättä ollenkaan perinnöllisistä vuokralaisista» (myös tämä on erähdyttävästi käytetty käsite) »maalordi antaa maan enimmän tarjoavalle, ja jos tämä on parantaja (improver), niin hän kohta alkaa käyttää uutta viljelystapaa. Maassa, jossa ennen asui taajaan pienviljelijöitä, väkiluku vastasi maasta saatuja tuotteita; uuden järjestelmän vallitessa, josta seurauksena on parannettu viljelys ja suuremmat maankorot, pyritään saamaan mahdollisimman vähillä kustannuksilla mahdollisimman paljon tuotteita, ja tässä tarkoituksessa karkotetaan tarpeettomiksi tulleet kädet... Kotiseudultaan ajatut hakevat toimeentulonsa tehdaskaupungeista jne.» (*David Buchanan, »Observations on etc. A. Smith's Wealth of Nations»*. Edinburgh 1814, v. IV, p. 144.) »Skotlantilaiset mahtimiehet ovat pakkoluovuttaneet perheitä kitkien niitä kuin rikkaruohoa; he ovat kohdelleet kyliä ja niiden asukkaita niin kuin koston janoavat intialaiset villieläinten luolia... Ihminen myydään lampaannahasta tai lampaanreidestä, vieläpä vähemmästäkin... Kun Kiinan pohjoismaakuntiin oli hyökätty, mongolien neuvoskunnassa ehdotettiin, että väestö hävitettäisiin ja maa muutettaisiin laitumeksi. Monet Skotlannin ylämaan maalordit ovat panneet tämän ehdotuksen täytäntöön omassa maassaan omia kansalaisiaan kohtaan.» (*George Ensor, »An Inquiry concerning the Population of Nations»*. London 1818, p. 215, 216.)

²¹⁸⁾ Kun nykyinen Sutherlandin herttuatar otti Lontoossa suurella loistolla vastaan »Setä Tuomon tuvan» kirjoittajan Mrs. Beecher-Stowen osoittaakseen suosiotaan amerikkalaisen tasavallan neekeriorjille — minkä hän muitten ylimysnaisten kanssa viisaasti kyllä jätti tekemättä sisällissodan aikana, jolloin jokainen »ylevä» englantilai-

Mutta nuo kunnan gaeliläiset saivat vielä raskaammin sovitaa vuoristolaisromanttisen jumaloimisensa klaanin »suuria miehiä» kohtaan. Kalanhaju nousi suurten miesten nenään. He vainusivat siinä jotain ansiotilaisuutta ja antoivat merenrannan vuokralle Lontoon suurille kalakauppiaille. Gaeliläiset karkotettiin toistamiseen.²¹⁹⁾

Mutta lopulta muutetaan osa lammaslaitumia vuorostaan metsästysmaiksi. Kuten tiedetään, Englannissa ei ole mitään varsinaisia metsiä. Mahtimiesten puistoissa elävät villieläimet ovat jo syntyjään kotieläimiä ja lihavia kuin Lontoon aldermenit. Skotlanti on sen tähden tämän »jalon intohimon» viimeinen turvapaikka.

»Ylämaassa», Somers sanoo 1848, »metsiköt ovat sangen laajoja.^{219a)} Täällä toisella puolen Gaick'ia on Glenfeshien uusi metsä, tuolla toisella puolen Ardverikien uusi metsä. Samassa linjassa on siellä edessämme Bleak-Mount, hiljattain tehty ääretön autioma. Idästä länteen, Aberdeenin lähistöltä Obanin kalliolle, jatkuu nyt keskeytymätön metsävyö, samalla kun ylämaan muissa osissa ovat Loch Archaigin, Glengarryn, Glenmoristonin ym. uudet metsät... Maan muuttaminen lammaslaitumeksi ajoi gaeliläiset vähemmän hedelmälliselle maalle. Nyt jaloriista alkaa tulla lampaiden sijaan ja ajaa väestön vielä tuhoavampaan kurjuuteen... Metsästysmaat ja kansa eivät voi tulla toimeen rinnakkain. Toisen tai toisen täytyy joka tapauksessa väistyä. Jos metsästysmaat saavat tulevan neljännesvuosisadan aikana kasvaa lukumäärällisesti ja alueellisesti yhtä paljon kuin edellisen neljännesvuosisadan aikana, niin ette tapaa enää yhtään gaeliläistä kotoisella maallaan. Tämä ylämaan maanomistajien menettely johtuu osittain muodista, ylimysmielisestä turhamaisuudesta, metsästysinnosta yms., osittain he käyvät riistalla kauppaa voitto ainoana silmämääränään. Sillä tosiaan on, että lohko vuorimaata on metsästysmaana usein paljon tuottavampi kuin lammaslaitumena... Huvimetsästäjä, joka hakee itselleen metsästysaluetta, on valmis tarjoamaan siitä kukkaronsa paksuutta vastaavan hinnan... Ylämaan osaksi on tullut kärsimyksiä, jotka ovat yhtä julmia kuin normannilaisten kuninkaiden politiikan Englannille tuottamat kärsimykset. Villit eläimet ovat saaneet yhä enemmän tilaa, samalla kun ihmisistä on ajettu yhä ahtaammalle. Vapaus toisensa jälkeen on riistetty heiltä... Ja sorto kasvaa vieläkin päivä päivältä. Tilanomistajat panevat toimeen harventamista ja väestön karkottamista järkkymättömän periaatteen mukaan, maanviljelyksen vaatimana välttämättömyytenä, aivan niin

nen sydän sykki orjienomistajien puolesta — minä selostin »New York Tribunes» Sutherlandin orjien oloja.¹⁸² (Kirjoitustani on osittain lainattu *Careyn* teoksessa »The Slave Trade». Philadelphia 1853, p. 202, 203.) Kirjoitukseni julkaistiin eräässä skotlantilaisessa lehdessä ja se herätti vilkkaan väittelyn lehden ja Sutherlandin mielistelijän väliin.

²¹⁹⁾ Mielenkiintoisia tietoja tästä kalakaupasta löydämme herra David Urquhartin teoksesta »Portfolio, New Series». — Nassau W. Senior edellä mainitussa jälkeenjättämässään teoksessa »Journals, Conversations and Essay relating to Ireland». London 1868 sanoo »Sutherlandshiren tapausta erääksi hyödyllisimmistä 'harvennuksista' (clearings) mitä miesnuistiin on tapahtunut».

^{219a)} Skotlannin »deer forestsissa» (riistametsissä) ei ole ainuttakaan puuta. Lampaat ajetaan pois ja saksanhirviä sijaan paljaille vuorille, ja tällaista nimitetään »deer forest». Siis ei edes metsäviljelystä.

kuin Amerikan ja Australian aarniometsissä hävitetään puita ja pensaita; ja toimitus sujuu rauhallisesti, kuten liike-elämä ainakin.»²²⁰)

***) Robert Somers, »Letters from the Highlands; or, the Famine of 1847». London 1848, p. 12—28 passim. Nämä kirjeet ilmestyivät alkuaan »Times'ssa». Englannin taloustieteilijät selittivät tietysti 1847 nälänhädän johtuvan gaeliläisten keskuudessa liika-asutuksesta. Joka tapauksessa he harjoittivat »painostusta» elintarpeisiin nähden. — Saksassa »Clearing of Estates» [tilojen harvennaminen] eli kuten sitä siellä sanottiin »Bauernlegen» oli vauhdikasta varsinkin kolmikymmenvuotisen sodan jälkeen ja aiheutti vielä 1790 Saksin vaaliruhtinaskunnassa talonpoikaiskapinoita. Se levisi Itä-Saksaan. Useimmissa Preussin maakunnissa vasta Fredrik II turvasi talonpojille omistusoikeuden. Sleesian valloituksen jälkeen hän pakotti maanomistajat rakennuttamaan uudestaan torpat, talot ym. sekä varustamaan talonpoikaistalot karjalla ja kalustolla. Hän tarvitsi sotilaita armeijaansa ja verotettavia valtionrahastoaan varten. Sen kuinka miellyttävää oli talonpojan elämä Fredrik II aikana hänen nurinkurisine finanssijärjestelmineen ja hallituksineen, jossa oli sekaisin despotismia, virkavaltaisuutta ja feodalismia, huomaa hänen ihailijansa Mirabeau'n seuraavista sanoista: »Pellava on yksi Pohjois-Saksan talonpoikien suurimmista rikkauksista. Mutta ihmiskunnan onnettomuudeksi se on ainoastaan apukeino äärimmäistä köyhyyttä vastaan eikä mikään hyvinvoinnin välikappale. Väliittömät verot, päivätyöt, kaikenlaiset rasitukset köyhdyttävät saksalaista maanviljelijää, joka vielä lisäksi maksaa välillisiä veroja kaikesta, mitä ostaa... ja vielä muiden onnettomuuksiensa lisäksi hän ei saa myydä tuotteitaan minne ja miten tahtoo. Hän ei myöskään uskalla ostaa tarvitsemiaan tuotteita kauppiailta, joka voisi tarjota ne hänelle mahdollisesta hinnasta. Kaikki nämä seikat köyhdyttävät hänet vähitellen, ja hänen olisi mahdollista maksaa väliittömät veronsa määrääpäivänä, jollei hänellä olisi kehruutyötä; se tuottaa hänelle sivutulon, koska sitä voivat tehdä hänen valmonsaa, lapsensa, palvelustyttönsä, renkinsä ja hän itse. Mutta kuinka valvallaista hänen elämänsä jopa näine apukeinoineen onkaan! Kesällä hän raataa kuin pakkotyöläinen kynnessä ja elonkorjuussa. Hän menee levolle kello 9 ja nousee kello 2 ehtiäkseen tehdä työnsä. Talvella hänen tulisi koota voimia lepäämällä enemmän, mutta silloin hänelle ei riittäisi viljaa leipään ja siemeneksi, koska hänen täytyisi myydä osa sadostaan saadakseen varoja kokoon veroihin. Täytyy siis kehrätä aukon täytteeksi... ja siinä täytyy olla hyvin ahkera. Siksi talonpoika paneekin talvella maata puolen yön aikaan tai kello yhdeältä ja nousee viideltä tai kuudelta; tai hän panee maata yhdeksältä ja nousee kahdelta ja tätä jatkuu joka päivä kautta elämän, paitsi sunnuntaipäivinä... Tämä ylenmääräinen valvominen ja työ kuluttaa ihmistä, ja siitä johtuu, että miehet ja naiset vanhenevat maaseudulla paljon pikemmin kuin kaupungeissa.» (Mirabeau, mt., III nidos, s. 212 ja seur.)

Lisäys 2. painokseen. Huhtikuussa 1866, 18 vuoden kuluttua Robert Somersin yllä mainitun teoksen ilmestymisestä, professori Leone Levi piti Society of Arts'ssa esitelmän lammaslaitumien muuttamisesta metsästyksimaiksi, jossa hän kuvasi skotlantilaiseen ylämaan yhä enenevää autioitumista. Hän sanoi mm.: »Väestön karkottaminen ja maan muuttaminen lammaslaitumeksi tarjosi mukavimman keinon hankkia tuloja ilman menoja... Lammaslaitumien muuttaminen deer forest'iksi [metsästyksimaaksi] on tullut tavalliseksi ilmiöksi ylämaassa. Villit eläimet ovat karkottaneet lampaat, niin kuin ennen karkotettiin ihmiset, jotta olisi saatu tilaa lampaalle... Voitte kulkea Dalhousien kreivin tilalta Fortarshiresssä John o'Groats'ille saakka poistumatta metsämaalta. — Useihin (näistä metsiköistä) ovat kotiutuneet kettu, villikissa, näätä, hilleri, kärppä ja alppijänis; kaniini, orava ja rotta ovat hiljattain myös löytäneet niihin tiensä. Suunnattomat alueet, jotka Skotlannin tilastojen mukaan ovat erittäin hedelmällisiä ja laajoja laitumia, ovat nyt kaikkea viljelystä ja hoitoa vaille ja käytetään yksinomaan vain muuttamien henkilöiden huvimetsästyksalueina, vaikka tämä metsästyksitys kestää vain muutamien päivien vuodessa.»

Lontoon »Economist» kirjoittaa 2. kesäkuuta 1866: »Muuan skotlantilainen lehti kertoo viime viikolla muiden uutisten joukossa: 'Eräs parhaista Sutherlandshiren lammastarjajista, josta äsken vuokra-ajan loputtua tarjottiin 1200 punnan vuosivuokraa, muutetaan deer forest'iksi'. Läänitysajan valstot pääsevät vallalle... aivan samoin kuin normannilaiset valloittajat... hävittivät 36 kyläkuntaa luodakseen New Forest'in... Kaksi miljoonaa acrea, josta osa oli Skotlannin viljavinta maata, on autioitettu, Glen Tiltin luonnonniitty oli Perthin kreivikunnan rehevimpää. Ben Alderlin metsästyksialueen parasta heinämaata Badenochin laajassa piirikunnassa; osa Black Mount metsää oli Skotlannin parasta laidunta mustapäisille lampaalle. Huvimetsästyksiä varten autioitetun maan laajuudesta voi saada käsityksen kun tietää, että tämä ala on paljon laajempi kuin koko Perthin kreivikunta. Sen mitä tuotantolähteltä tämä suunnaton hävitys riistää valtiolta, voi nähdä siitä, että Ben Alderlin metsäalue voi elättää 15 000 lammasta ja että se on vain 1/3 Skotlannin koko metsästyksimaasta... Kaikki tämä metsästyksitysmaa on aivan tuottamatonta... Se olisi yhtä hyvin voitu upottaa Pohjanmeren aaltoihin. Lainsäädännön voimakkaan käden tulisi estää tällaisten keinotekoisien autioseutujen eli erämaiden luomista.»

Kirkon omaisuuden ryöstö, valtion tilojen petollinen luovutus, kunnan omaisuuden varastaminen, feodaali- ja klaani-omaisuuden väkivaltainen ja häikäilemättömin terrorikeinoin toimeenpantu muuttaminen uudenaikaiseksi yksityisomaisuudeksi — sellaisia olivat alkuperäisen kasautumisen moninaiset idylliset menetelmät. Ne valtasivat maan kapitalistiselle viljelykselle, liittivät maan pääomaan ja loivat kaupunkilaisteollisuutta varten välttämättömän henkipaton proletariaatin tarjonnan.

3. PAKKOLUOVUTETTUJA KOSKEVA VERINEN LAINSÄÄDÄNTÖ ALKAEN 1400-LUVUN LOPUSTA. TYÖPALKAN ALENTAMISLAIT

Nouseva manufaktuuri-omaisuus ei mitenkään voinut niellä feodaaliherrojen henkivartiostojen hajottamisen ja puuskittaitten väkivaltaisten pakkoluovutusten johdosta kotikonnultaan karkotettua henkipattoa proletariaattia yhtä nopeasti kuin sitä syntyi. Toisaalta totutulta elämänuraltaan yhtäkkiä poistyneet ihmiset eivät voineet yhtä nopeasti tottua uuden asemansa vaatimaan kuriin. He muuttuivat joukoittain kerjäläisiksi, rosvoiksi, maankiertäjiksi — osittain taipumuksesta, mutta useimmissa tapauksissa olojen pakosta. Sen seurauksena 1400-luvun lopulla ja 1500-luvulla julkaistiin koko Länsi-Euroopassa verisen julmia lakeja irtolaisuutta vastaan. Nykyisen työväenluokan esi-isiä rangaistiin ensin siitä, että heidät muutettiin väkipakolla irtolaisiksi ja paupereiksi. Lainsäädäntö kohteli heitä »vapaaehtoisina» rikoksentehtäjinä pitäen lähtökohtanaan sitä, että he olisivat voineet jos olisivat halunneet työskennellä edelleenkin entisissä olosuhteissa, joita ei enää ollut olemassakaan.

Englannissa tämä lainsäädäntö alkoi Henrik VII:n aikana.

Henrik VIII, 1530: Vanhat ja työhön kykenemättömät kerjäläiset saavat kerjäämisluvan. Sitä vastoin ruoskaa ja vankeutta työkykyisille irtolaisille. Heidät on sidottava kärryihin ja ruoskittava, kunnes veri virtaa heidän ruumiistaan, sitten heidän on vannottava vala, että palaavat synnyinseuduilleen tai sinne, missä olivat asuneet viimeisten kolmen vuoden aikana, ja että »ryhtyvät työhön» (to put himself to labour). Kuinka julmaa ivaa! Henrik VIII:n 27:ntenä hallitusvuotena annetussa laissa toistetaan edellä mainittu laki, mutta vielä uusilla lisäyksillä kovennettuna. Sitä, joka toisen kerran tavataan irtolaisuudesta, ruoskitaan uudelleen ja leikataan puolet korvasta, ja kolmannella kerralla hänet mestataan suurena rikoksentehtäjänä ja yhteiskunnan vihollisena.

Edvard VI: Ensimmäisenä hallitusvuotenaan 1547 hän julkaisee lain, jossa sanotaan, että jos joku kieltäytyy tekemästä työtä, hänet tuomitaan sen henkilön orjaksi, joka on hänet joutilaisuudesta ilmiantanut. Isännän on elätettävä orjaansa vedellä ja leivällä, heikolla juomalla ja sellaisilla lihanjätteillä, jotka hän hyväksi näkee. Hänellä on oikeus ruoskaa ja kahleita käyttäen pakottaa orja kuinka inhottavaan työhön hyvänsä. Jos orja poistuu luvatta 14 päiväksi, hänet tuomitaan orjaksi koko elinkaudekseen ja hänet on merkittävä otsaan tai poskeen poltetulla S kirjaimella; jos hän pakenee kolmannen kerran, hänet on mestattava valtiopetokseen syylistyneenä. Isäntä voi myydä tai testamentata hänet, tahi orjana vuokrata aivan samoin kuin vuokrataan muuta irtainta omaisuutta ja karjaa. Jos orjat ryhtyvät vastustamaan jollakin tavoin herrasväkeään, heidät on niin ikään mestattava. Rauhantuomarien on ilmoituksen saatuaan etsiskeltävä miehiä. Jos huomataan, että maankiertäjä on kolme päivää vetelehtinyt työttä, hänet on kuljetettava synnyinseudulleen, hänen rintaansa on poltettava hehkuvalla raudalla merkki V ja häntä on siellä käytettävä kahleihin kytkettynä katu- tai muihin töihin. Jos irtolainen ilmoittaa väärän kotipaikan, hänet on rangaistukseksi annettava elinkautiseksi orjaksi vastaavaan asutukseen, asukkaille tai yhdyskunnalle ja merkittävä poltinmerkillä S. Kaikilla ihmisillä on oikeus ottaa irtolaiselta hänen lapsensa ja pitää heitä opissa, poikia 24:ään ja tyttöjä 20 ikävuoteen saakka. Jos he karkaavat, niin heistä tulee isäntiensä orjia mainittuun ikärajaan asti ja isännät voivat kahlita heidät, ruoskia heitä jne. Jokainen isäntä voi panna rautaisen renkaan orjansa kaulaan, käsivarteen tai sääreeseen tunteakseen hänet paremmin ja ollakseen varmempi hänestä.²²¹⁾ Tämän lain loppuosassa määritellään tapaukset, jolloin köyhien on työskenneltävä sen paikkakunnan tai niiden henkilöiden hyväksi, jotka antavat heille ruokaa ja juomaa ja turvaavat työllä. Tämänkaltaisia seurakunnan orjia on Englannissa ollut aina 1800-luvulle saakka nimellä roundsmen (ruotilaiset).

Elisabet, 1572: 14 vuotta vanhempia kerjäläisiä, joilla ei ole kerjuuoikeutta, on ankarasti ruoskittava ja heidän vasempaan korvanlehteensä on poltettava merkki, jollei joku tahdo ottaa heitä kahdeksi vuodeksi palvelukseensa; rikoksen uudistuessa on 18 vuotta vanhemmat mestattava, jollei kukaan tahdo

²²¹⁾ Teoksen »Essay on Trade etc.» kirjoittaja huomauttaa: »Edvard VI:n hallituksen aikana englantilaiset näyttävät todenteolla työskennelleen manufaktuurin edistämiseksi ja köyhien työllistämiseksi. Tämän huomaamme eräästä merkillisestä laista, jossa sanotaan, että kaikki irtolaiset on merkittävä polttoraudalla» jne. (»An Essay on Trade and Commerce». London 1770, p. 5.)

ottaa heitä kahdeksi vuodeksi palvelukseensa, mutta kolmannella kerralla heidät on armotta mestattava valtiopetokseen syyllistyneinä. Samanlaisia säännöksiä sisältävät: Elisabetin 18:ntena hallitusvuotena annettu laki, luku 13, ja vuoden 1597 laki.^{221a)}

Jaakko I: Kuljeksiva ja kerjäävä henkilö julistetaan maankiertäjäksi ja irtolaiseksi. Rauhantuomarit Petty Sessions'eissa¹⁸³ valtuutetaan ruoskituttamaan häntä julkisesti ja sulkemaan hänet ensi kerralla 6 kuukaudeksi, toisella 2 vuodeksi vankeuteen. Vankeusaikana häntä on ruoskittava niin usein ja niin paljon kuin rauhantuomarit hyväksi näkevät... Parantumattomien ja vaarallisten maankiertäjien vasempaan olkapäähän on poltettava R-kirjain ja heidät on pantava pakkotyöhön, ja jos heidät vielä tavataan kerjäämästä, on heidät sääliittä mestattava. Nämä lakipykälät olivat voimassa 1700-luvun alkuun saakka, ja ne kumosi vasta Anna 12:ntena hallitusvuotenaan, luku 23.

Samanlaisia olivat lait Ranskassa, mihin 1600-luvun keskivaiheilla oli muodostunut Pariisin irtolaisten kuningaskunta (royaume des truands). Vielä Ludvig XVI hallituksen alussa (ordonanssi 13. heinäkuuta 1777) jokainen terve 16—60 vuoden ikäinen henkilö, joka oli ilman toimeentuloa eikä harjoittanut mitään ammattia, oli määrättävä kaleeriorjaksi. Samanlainen oli Kaarle V (lokakuu 1537) antama asetus Alankomaissa, Hollannin valtioiden ja kaupunkien ensimmäinen edikti 19. maaliskuuta 1614, Yhdistyneiden maakuntien »plakaatti» 25. kesäkuuta 1649 ym.

^{221a)} Thomas More sanoo »Utopiassaan»: »Niin juuri tapahtuikin, että ahne ja täyttymätön ahmatti, oikea isänmaansa ruttotauti, kahmii tuhansia acreja maata ja aittaa sen, tai voima- ja vainokeinoin saattaa omistajat siihen pisteeseen, että he ovat pakotetut myymään kaikki. Keinolla millä hyvänsä, tavalla tai toisella heidät pakotetaan lähtemään — nuo köyhät, yksinkertaiset, kurjat sielut. Miehiä ja naisia, puoli-soita, orpolapsia, leskiä, vallittavia äitejä syllilapsineen, ja koko kotiväki, köyhä tavaraista, mutta rikkaa perheenjäsenistä, koska maanviljelyksessä tarvittiin paljon työköisiä. He laahustavat pois tutulta ja totutulta kotipaikaltaan lepopaikkaa löytämättä; talouskaluston myynti, vaikka sen arvo ei olekaan suuri, olisi toisissa olosuhteissa voinut antaa heille jonkin summan; mutta äkkiä kadulle heitettyinä heidän täytyy myydä se polkuhintaan. Ja kun he ovat maata kiertäen kuluttaneet viimeisen penninsä, niin mitä muuta, sanokaa herran tähden, he voisivat tehdä kuin varastaa, ja sitten kalkkien oikeuden sääntöjen mukaan tulla hirtetyiksi, tai lähteä kerjuulle? Mutta silloin heidät heitetään irtolaisina vankilaan, koska he kuljeksivat eivätkä tee työtä; he, joille ei kukaan ihminen tahdo antaa työtä, vaikka he kuinka hartaasti siihen tarjoutuisivat.» Niistä köyhistä pakolaisista, joista Thomas More sanoo, että heidät pakotettiin varkauteen, »mestattiin Henrik VIII hallituskautena 72 000 pienempää ja suurempaa varasta». (*Holinshead*, »Description of England», v. I, p. 186.) Elisabetin aikoina »hirtettiin kulkureita joukoittain; tavallisesti ei kulunut vuottakaan, ettei 300 tai 400 heistä olisi paikassa tai toisessa joutunut hirteen.» (*Strype*, »Annals of the Reformation and Establishment of Religion, and other Various Occurrences in the Church of England during Queen Elisabeth's Happy Reign», 2nd ed., 1725, v. II.) Saman Strypen mukaan mestattiin Somersetshiressä yhtenä ainoana vuonna 40 henkeä, 35 merkittiin polttoraudalla, 37 ruoskittiin ja 183 »täydellistä lurjusta» laskettiin vapaaksi. Kuitenkin, hän sanoo, »tämä suuri määrä syytettyjä ei ole kuin 1/3, todellisista rikollisista; se johtui rauhantuomarien huolimattomuudesta ja kansan typerästä sääliväisyydestä». Hän lisää: »Muissa Englannin kreivikunnissa eivät olot suinkaan ole paremmat kuin Somersetshiressä, ja useissa ne ovat vielä huonommat.»

Niin maaltaan ja mannultaan väkivaltaisesti häädettyä, vainottua ja irtolaisiksi tehtyä maalaisväestöä piiskattiin, merkittiin polttoraudalla ja kidutettiin törkeihin ja hirmuisiin lakeihin nojautuen palkkatyöjärjestelmälle välttämättömän kurin alaiseksi.

Eikä siinä kaikki, että toisessa kohtiossa ovat työn edellytykset pääoman muodossa ja toisessa kohtiossa ihmiset, joilla ei ole mitään muuta myytävää kuin työvoimansa. Ei myöskään riitä, että heidät pakotetaan vapaaehtoisesti myymään itsensä. Kapitalistisen tuotannon jatkuessa kehittyy työväenluokka, joka kasvatuksen, perintätavan ja tottumuksen vaikutuksesta pitää tämän tuotantotavan vaatimuksia itsestään selvinä luonnonlakeina. Kehittyneen kapitalistisen tuotannon järjestelmä murtaa kaiken vastuksen, alati muodostuva suhteellinen liikaväestö pitää työn tarjonnan ja kysynnän lain ja siis myös työpalkan pääoman lisäystarpeita vastaavilla raiteilla, taloudellisten suhteiden äänetön pakko saattaa lopullisesti työmiehen kapitalistin valtaan. Muutakin väkivaltaa kuin taloudellista, välitöntä väkivaltaa käytetään tosin yhä vielä, mutta vain poikkeustapauksissa. Tavallisissa tapauksissa riittää, että työmies jätetään »tuotannon luonnonlakien» varaan, ts. itse tuotantosuhteista johtuvaan, niiden takaamaan ja ikuistamaan riippuvaisuuteen pääomasta. Toisin oli kapitalistisen tuotannon historiallisen syntymisen aikana. Syntyvä porvaristo tarvitsee ja käyttää valtiomahtia »säännöstelläkseen» työpalkkaa, ts. pakottaakseen sen voitontekoon soveltuvien rajojen sisälle, pidentääkseen työpäivää ja pitääkseen työmiehen itsensä normaalissa riippuvaisuuden tilassa. Tämä on ns. alkuperäisen kasautumisen oleellinen seikka.

Se palkkatyöläisten luokka, joka syntyi 1300-luvun toisella puoliskolla, oli silloin ja seuraavalla vuosisadalla ainoastaan sängen pieni osa kansasta; sen asemaa tuki voimakkaasti itsenäinen talonpoikaistalous maalla ja kaupunkien ammattikuntajärjestelmä. Maalla ja kaupungissa mestari ja työläinen olivat yhteiskunnallisessa suhteessa lähellä toisiaan. Työn alistaminen pääoman valtaan oli vain muodollista, ts. itse tuotantotavalla ei silloin vielä ollut mitään kapitalistista erikoisluonnetta. Pääoman vaihteleva osa oli paljon tärkeämpi kuin sen pysyvä osa. Palkkatyön kysyntä kasvoi sen tähden nopeasti pääoman kasautuessa, kun taas palkkatyön tarjonta seurasi sitä vain hitaasti. Suuri osa kansallistuotteesta, joka myöhemmin muuttui pääoman kasautumisvarannoksi, sisältyi silloin vielä työmiehen kulutusvarantoon.

Palkkatyötä koskeva lainsäädäntö, jonka tarkoituksena on

alusta alkaen ollut työmiehen riistäminen ja joka aina on ollut hänelle vihamielinen,²²²⁾ sai Englannissa alkunsa Edvard III 1349 työläislaista (Statute of Labourers). Sitä vastaa Ranskassa vuoden 1350 ordonanssi, joka annettiin kuningas Juhannan nimissä. Englantilainen ja ranskalainen lainsäädäntö kehittyvät rinnakkain ja ovat samansisältöisiä. En kajoa tässä työväkeä koskeviin lainsäännöksiin, mikäli ne koettavat pakkokeinoin edistää työpäivän pidentämistä, koska tätä kohtaa on aikaisemmin (8. luku, 5) selvitelty.

Statute of Labourers säädettiin alahuoneen pakottavien valitusten johdosta.

»Aikaisemmin», eräs tory sanoo naiivisti, »köyhät vaativat niin korkeata työpalkkaa, että se uhkasi teollisuutta ja varallisuutta. Nyt heidän palkkansa on niin alhainen, että se taas uhkaa teollisuutta ja varallisuutta, mutta toisella ja ehkä paljoo vaarallisemmalla tavalla kuin ennen.»²²³⁾

Laillinen palkkatariffi vahvistettiin kaupunkeja ja maaseutua, kappaletyötä ja päivätyötä varten. Maatyöläisten on pestauduttava vuodeksi, kaupunkilaisten »avoimilla markkinoilla». Vankeusrangaistuksen uhalla kielletään maksamasta korkeampaa palkkaa kuin asetuksessa on säädetty, ja korkeamman palkan ottamisesta rangaistaan ankarammin kuin sen maksamisesta. Niinpä vielä Elisabetin oppipoikasääntöjen pykälissä 18 ja 19 määrätään kymmenen päivän vankeusrangaistus sille, joka maksaa tariffia korkeampaa palkkaa, ja kahdenkymmenen yhden päivän vankeusrangaistus sille, joka sen vastaanottaa. Vuoden 1360 säännös kovensi rangaistuksia ja oikeutti työnantajan ruumiillisia pakotuskeinoja käyttäen puristamaan työtä lain säättämän palkkatariffin ehdoin. Kaikki välipuheet, sopimukset ja valat ym., joita muurarit ja kirvesmiehet olivat keskenään tehneet, selitettiin mitättömiksi. Työläisten yhteenliittymistä pidettiin raskaana rikoksena alkaen 1300-luvulta aina vuoteen 1825, jolloin lait yhteenliittymistä vastaan kumottiin. Vuoden 1349 työläislain ja sitä seuraavien lakien henki näkyy selvästi siitä, että valtio määrää vain työpalkan ylijarjan, mutta ei millään muotoa sen alirajaa.

Kuten tiedetään, 1500-luvulla huononi suuresti työläisten asema. Rahapalkka kohosi, mutta ei suhteessa rahanarvon alenemiseen ja sitä vastaavaan tavarain hintojen kohoamiseen. Todellisuudessa palkka siis aleni. Siitä huolimatta palkan alenta-

²²²⁾ »Joka kerta kun lainsäädäntö pyrki sääntelemään työnantajien ja heidän työläistensä välisiä riitoja, neuvonantajina olivat työnantajat», A. Smith sanoo.¹⁸⁴

¹⁸⁴⁾ »Lain henkenä on omaisuus», Linguet sanoo.

²²³⁾ [J. B. Byles,] »Sophisms of Free Trade.» By a Barrister. London 1850, p. 206. Hän lisää ilkeästi: »Me olimme aina saapuvilla, esiintymässä työnantajien puolesta. Eikö työläisten puolesta voida mitään tehdä?»

miseen tähdätyt lait olivat yhä voimassa, samalla kun niiltä, »joita ei kukaan tahtonut ottaa palvelukseensa», silvottiin korvia ja heitä merkittiin polttoraudalla. Elisabetin 5:ntenä hallitusvuotena annettulla oppipoikasäännöksellä (luku 3) rauhantuomarit oikeutettiin määräämään tietty palkkataso sekä muuttamaan sitä vuodenaikojen ja tavaran hintojen mukaan. Jaakko I ulotutti tämän työjärjestelyn myös kutojiin,kehrääjiin ja kaikkiin mahdollisiin työläiskategorioihin,²²⁴⁾ Yrjö II — lain työläisten yhteenliittymistä vastaan kaikkiin teollisuuden haaroihin.

Varsinaisena manufaktuurikautena kapitalistinen tuotantotapa oli tullut kyllin voimakkaaksi tehdäkseen työpalkan sääntelyn lain avulla yhtä mahdottomaksi kuin tarpeettomaksikin, mutta hätätilaa silmälläpitäen tahdottiin säilyttää vanhan arsenaalin aseet. Yrjö II 8:ntena hallitusvuotena annettu laki kielsi Lontoon ja sen ympäristön räätälinkisilleiltä 2 šillinkiä 7¹/₂ pennyä korkeamman päiväpalkan paitsi yleisen surun satuessa; Yrjö III 13:ntena hallitusvuotena annetun lain 68. luku jätti vielä silinkutojain palkan sääntelyn rauhantuomarien tehtäväksi; 1796 tarvittiin vielä kaksi korkeampien tuomioistuinten päätöstä sen ratkaisemiseksi, koskiko rauhantuomarien työpalkkapäätös myös muuta kuin maanviljelystyöväkeä; 1799 vahvistettiin parlamentin päätöksellä, että Skotlannin kaivos-työmiesten palkat oli säänneltävä Elisabetin antaman lain ja kahden skotlantilaisen — vuosien 1661 ja 1671 — lain mukaan. Sitä miten paljon olot olivat sillä välin muuttuneet, osoittaa eräs ennen kuulumaton tapaus Englannin alahuoneessa. Siellä, missä enemmän kuin 400 vuotta oli valmisteltu lakeja yksinomaan ylijarjasta, jonka yläpuolelle työpalkka ei missään tapauksessa saanut nousta, Whitbread ehdotti 1796, että lailla määrätäisiin maanviljelyspäiväläisten palkan aliraja. Pitt vastusti

²²⁴⁾ Jaakko I:n toisena hallitusvuotena annetun lain 6. luvusta näkee että muutamit verankutojat ottivat virallisesti rauhantuomareina oikeudekseen määrätä omissa verstaissaan oman palkkatariffinsa. Saksassa julkaistiin usein säännöksiä, joiden tarkoituksena oli pitää työpalkka alhaisena, varsinkin kolmikymmenvuotisen sodan jälkeen. »Tilanomistajia vaikutti palvelijoiden ja työmiesten puute autioituneilla seu-duilla. Kaikkia maaseudun asukkaita kiellettiin vuokraamasta huoneita naimattomille miehille ja naisille; kaikki tällaiset loiset oli ilmiannettava viranomaisille ja suljettava vankilaan, jolleivät he tahtoneet ruveta palvelijoiksi, huolimatta siitä, elättivätkö he itsensä muulla työllä, olivatko päiväläisinä talonpoikien kylvötöissä tai kävivät kaup-paa rahalla ja viljalla.» (»Kaiserliche Privilegien und Sanctionen für Schlesien», I, 125.) »Kautta vuosisadan hallitsijain säädöksissä valitetaan katkerasti, että pahantapainen ja ilkeä palvelusväki ei tahdo alistua koviin ehtoihin eikä tyytyä lailliseen palkkaan; yk-sityistä tilanomistajaa kielletään maksamasta enemmän kuin mitä maakunta on tak-sassa määrännyt. Ja kuitenkin palvelusehdot olivat sodan jälkeen toisinaan paremmat-kin, kuin mitä ne olivat 100 vuotta myöhemmin; vielä 1652 palvelusväki sai Sleesiassa kaksi kertaa viikossa lihaa, kun meidän vuosisadallamme Sleesiassa on seutuja, joissa palvelijat saavat lihaa vain kolmasti vuodessa. Myös päiväpalkka oli sodan jälkeen suu-rempi kuin seuraavina vuosisatoina.» (G. Freytag, [»Neue Bilder aus dem Leben des deutschen Volkes». Leipzig 1862, S. 35, 36.]

sitä, mutta myönsi, että »köyhien tila oli kauhea (cruel)». Vihdoin 1813 kumottiin palkan sääntelyä koskevat lait. Niistä tuli naurettava luonnottomuus oloissa, jolloin kapitalisti säänteli työn tehtaassaan omalla yksityislainsäädännöllään ja lisäsi vaivaisverolla maatyömiehen palkkaa sen välttämättömään minimirajaan saakka. Sen sijaan vielä nykyäänkin ovat voimassa ne työlakien määräykset, jotka koskevat sopimuksia työnantajan ja palkkatyöläisen välillä, irtisanomisaikoja yms. ja jotka sallivat ainoastaan siviilioikeudellisen kanteen sopimuksen rikkonutta työnantajaa vastaan, mutta rikosoikeudellisen syytteen sopimuksen rikkonutta työläistä vastaan.

Julmat lait yhteenliittymistä vastaan kumoutuivat 1825 proletariaatin uhkaavan käytöksen johdosta. Mutta ne kumottiin ainoastaan osaksi. Muutamat vanhojen säännösten somat jäännökset hävisivät vasta 1859. Vihdoin 29. kesäkuuta 1871 julkaistiin parlamentin päätös, jolla aiottiin poistaa tämän luokkalainsäädännön viimeisetkin jäänteet tunnustamalla trade unionit laillisiksi. Mutta toinen samana päivänä julkaistu parlamentin päätös (An act to amend the criminal law relating to violence, threats and molestation. — Täydennysasetus rikoslainsäädäntöön väkivallasta, uhkauksista ja rasituksista) palautti todellisuudessa uudessa muodossa entisen asiointilan. Tällä parlamentaarisella silmäkääntötempulla kaikki ne keinot, joita työläiset saattoivat käyttää lakon tai työnsulun (liittoutuneiden tehtailijain lakko, kun he sulkevat tehtaansa samanaikaisesti) sattuessa, siirrettiin yleisen oikeuden piiristä ja alistettiin poikkeus-rikoslainsäädännön alaisiksi, jonka tulkinta tuli rauhantuomareiden, ts. tehtailijain itsensä tehtäväksi. Kaksi vuotta aikaisemmin sama herra Gladstone oli samassa alahuoneessa esittänyt tunnetun jalomielisen lakiehdotuksen kaikkien työväenluokkaa vastaan kohdistettujen poikkeuslakien kumoamisesta. Mutta toista lukemista pitemmälle ei asian annettu mennä, ja siten sen käsittelyä vitkuteltiin, kunnes lopuksi »suuri vapaamielinen puolue» liittoutuen tory-puolueen kanssa sai rohkeutta asettua ratkaisevasti samaa proletariaattia vastaan, joka oli sen valtaan kohottanut. Tyytymättä tähänkään petokseen »suuri vapaamielinen puolue» oikeutti aina hallitsevien luokkien edessä matelevat englantilaiset tuomarit kaivamaan jälleen esille vanhentuneen lain »salaliitoista»¹⁸⁵ ja käyttämään sitä työläisten liittoja vastaan. Tästä huomataan, että Englannin parlamentti luopui vastenmielisesti ja vain joukkojen painostuksesta säätämästä lakkojen ja ammattiyhdistysten vastaisia lakeja toimittuaan itse viisi vuosisataa häpeämättömän itsekkäästi kapitalistien pysyvänä ammattiyhdistyksenä työläisiä vastaan.

Samoin Ranskan porvaristo uskalsi aivan vallankumousmyrskyn alussa riistää työläisiltä heidän vasta äsken hankkimansa yhdistymisoikeuden. 14. kesäkuuta 1791 annetussa asetuksessa se julisti kaiken työläisten yhteenliittymisen »hyökkäykseksi vapautta ja ihmisoikeuksien julistusta vastaan», josta rangaittiin 500 livren sakolla ja kansalaisoikeuksien menettämisellä yhdeksi vuodeksi.²²⁵⁾ Tästä laista, joka valtiomahdin ja poliisin avulla sulloo pääoman ja työn välisen kilpailun pääomalle otollisiin puitteisiin, tuli pitkäikäisempi kuin vallankumoukset ja hallitsijasukujen vaihdokset. Hirmuhallituskin¹⁹⁶⁾ jätti sen koskemattomaksi. Vasta äskettäin se pyyhittiin pois Code pénal'ista [rikoslaista]. Ei mikään ole kuvaavampaa kuin tämän porvarillisen valtiokaappauksen tekosyy. Le Chapelier, esittelijä, sanoi: »Vaikka onkin toivottavaa, että työpalkka kohoaisi nykyisestä tasostaan, jotta sen saaja pääsisi välttämättömien elinhyödykkeiden puutteesta johtuvasta ehdottomasta riippuvaisuudestaan, joka on melkein orjan riippuvaisuutta», työläiset eivät kuitenkaan saa keskustella eduistaan, toimia yhdessä ja sen kautta lieventää »ehdotonta, melkein orjan riippuvaisuutta», koska he juuri sen kautta »loukkaavat entisten mestariensa, nykyisten yrittäjien vapautta» (vapautta pitää työmiehiä orjuudessa!) ja koska yhteenliittyminen entisten ammattikuntamestarien itsevaltiutta vastaan olisi — voitteko arvata! — Ranskan perustuslain lakkauttaman ammattikuntalaitoksen henkiinherättämistä!²²⁶⁾

4. KAPITALISTISTEN MAANVUOKRAAJIEN SYNTY

Käsiteltyämme henkipattoisten proletaarien väkivaltaista syntyä, sitä veristä komentoa, joka teki heistä palkkatyöläisiä, saastaista valtiotekoa, joka poliisivoiman avulla edisti samalla kertaa pääoman kasautumista ja työläisen riistämistä yhä enemmän määrin, kysymme nyt, mistä kapitalistit ovat peräisin? Sillä maalaisväestön pakkoluovutus synnyttää välittömästi vain suurtilanomistajia. Mitä maanvuokraajien (farmarien) syntyyn

²²⁵⁾ Tämän lain I artikla kuuluu näin: »Koska kaikenlaisten samaa säätyä ja samassa toimessa olevien kansalaisten muodostamien yhdistysten lakkauttaminen on yksi Ranskan valtiosäännön kulmakiviä, niin niitä ei saa missään muodossa eikä minkään syyen nojalla uudelleen perustaa.» IV artikla selittää, että »jos samalla alalla, samassa käsityössä tai ammatissa toimivat kansalaiset pitävät keskenään neuvotteluja tai tekevät sopimuksia tarkoituksenaan kieltäytyä yhteisin neuvoin harjoittamasta ammatiaan tai tekemästä sitä muutoin kuin määrätystä hinnasta, mainitut neuvottelut ja sopimukset julistetaan... laittomiksi hyökkäyksiksi vapautta ja ihmisoikeuksien julistusta vastaan jne.», siis valtiorikokseksi, aivan niin kuin vanhoissa työläislaeissa. (»Révolutions de Paris». Paris 1791, II, p. 523.)

²²⁶⁾ *Buche et Roux*, »Histoire Parlementaire», t. X, p. 193—195 passim.

tulee, niin voimme niin sanoaksemme käsin sen tuntea, koska se on hitaasti tapahtuva, monta vuosisataa kestävä prosessi. Maorjatkain ja heidän rinnallaan myös pienet maanomistajat elivät hyvin erilaisissa omistussuhteissa ja vapautettiin sen tähden hyvin erilaisilla taloudellisilla edellytyksillä.

Englannissa maanvuokraajien ensimmäisenä muotona on itse maaorjana oleva bailiff [herraskartanon pehtori]. Hänen asemansa on sama kuin muinaisroomalaisen villicus'en, mutta hänen toiminta-alansa on ahtaampi. 1300-luvun toisella puoliskolla hänen sijaansa asetetaan maanvuokraaja, jonka maanomistaja varustaa siemenillä, karjalla ja työaseilla. Hänen asemansa ei eroa paljoakaan talonpojan asemasta. Hän riistää vain enemmän palkkatyötä. Hänestä tulee pian métayer, puolivuokraaja. Hän panee liikkeeseen toisen puolen maanviljelyspääomasta, maalordi toisen. He jakavat kokonaistuotteen keskenään sopimuksen mukaisesti. Tämä muoto häviää Englannissa nopeasti antaakseen tilaa varsinaiselle maanvuokraajalle, joka sijoittaa liikkeeseen oman pääomansa, pitää palkkatyöläisiä ja maksaa maanomistajalle maankorkona osan lisätuotteesta rahassa tai luonnossa.

Niin kauan kuin riippumaton talonpoika ja palkkatyön ohella omaa talouttaan pitävä renki vaurastuvat 1400-luvulla omasta työstään, maanvuokraajan olot ja hänen tuotantoalansa pysyvät keskinkertaisina. 1400-luvun viimeisellä kolmanneksella alkanut ja miltei koko 1500-luvun jatkunut (lukuunottamatta sen viimeisiä vuosikymmeniä) maanviljelyksen kumous rikastutti maanvuokraajan yhtä nopeasti kuin köyhdytti maalaisväestön.²²⁷⁾ Kunnan laitumien anastaminen yms. sallii hänen lisätä suuresti karjaansa melkein ilman kustannuksia, samalla kun lisääntynyt karja tuottaa hänelle runsaammin lantaa maan parantamiseksi.

1500-luvulla tulee edellä sanotun lisäksi ratkaisevan tärkeä seikka. Silloin vuokrasopimukset olivat pitkäaikaiset, usein 99 vuotta. Jalojen metallien arvon ja siis myös rahanarvon jatkuva aleneminen tuotti maanvuokraajille kultaisia hedelmiä. Se alensi työpalkkaa muista aikaisemmin mainituista seikoista puhumattakaan. Osa työpalkasta muuttui vuokravoitoksi. Viljan, villan, lihan, lyhyesti kaikkien maanviljelystuotteiden hintojen jatkuva kohoaminen paisutti maanvuokraajan rahanpääomaa ilman että hän itse teki mitään sen hyväksi, samalla kun hänen maksettavanaan oleva maanvuokra oli sovittu van-

²²⁷⁾ »Maanvuokraajat», Harrison sanoo »Description of England» -teoksessaan, »joiden oli ennen vaikea maksaa 4 punnan korkoa, maksavat nyt 40, 50, 100 puntaa ja luulevat silttenkin tehneensä huonot kaupat, jollei heillä vuokrasopimuksensa päätyttyä ole 6—7 vuoden vuokra tallessa».

hentuneen raha-arvon perusteella.²²⁸⁾ Näin ollen hän rikastui samalla kertaa sekä palkkatyöläistensä että maalordinsa kustannuksella. Ei siis ollut mikään ihme, jos Englannissa 1500-luvun loppuun mennessä oli silloisiin oloihin katsoen rikas »kapitalististen maanvuokraajien luokka».²²⁹⁾

5. MAANVILJELYSKUMOUKSEN VAIKUTUS TEOLLISUUTEEN. KOTIMAISTEN MARKKINOIDEN LUOMINEN TEOLLISUUSPÄÄOMALLE

Puuskittainen ja yhä uudistuva maalaisväestön pakkoluovutus ja karkotus tuottivat, kuten nähtiin, kaupunkien teollisuudelle yhä uusia kokonaan ammattikuntien ulkopuolella ole-

²²⁸⁾ Rahan arvon alenemisen vaikutusta yhteiskunnan eri luokkiin 1500-luvulla ks. »A Compendious of Briefe Examination of Certayne Ordinary Complaints of Diverse of our Countrymen in these our Days». By W. S. Gentleman (London 1581). Tässä kirjoituksessa käytetyn vuoropuhelun muodon tähden pidettiin Shakespearea kauan kirjoituksen tekijänä ja vielä 1751 se julkaistiin hänen nimessään uudesta. Sen tekijä on William Stafford. Eräässä kohden ritari (knight) tuumii seuraavaa:

Ritari: »Te, naapuri, maanviljelijä, te, herra kauppias, ja te, kunnon kupariseppä ja muut käsityöläiset, te voitte pitää hyvää huolta edustanne. Sillä yhtä paljon kalliimpia kuin tavarat nyt ovat entisaikaan verraten, yhtä paljon te nostatte tavaroitte ja työnne hintaa, joita te myytte. Mutta meillä ei ole mitään sellaista, minkä myyntihintaa me voisimme korottaa korvataksemme tappion, jonka me kärsimme ostaessamme elintarvikkeita.» Toisessa paikassa ritari kysyy tohtorilta: »Anteeksi, ketä te tarkoitatte? Ja ensiksikin, ketkä eivät mielestänne kärsisi siinä mitään tappiota?» — *Tohtori:* »Tarkoitin kaikkia niitä, jotka elävät ostolla ja myynnillä; sillä sikäli kuin he kalliimmasta ostavat, sikäli he myös kalliimmasta myyvät.» — *Ritari:* »Keitä ne sitten ovat, jotka sanojenne mukaan siitä voittavat?» — *Tohtori:* »Tietenkin kaikki ne maanvuokraajat eli farmarit, jotka pitävät tiluksia tai vuokramaita vanhalla vuokrala; sillä maksaessaan vanhan hinnan mukaan he myyvät uuden hinnan mukaan; ts. he maksavat maastaan vähän ja myyvät kaiken, mitä siinä kasvaa, kallista hinnasta...» — *Ritari:* »Keitä ne sitten ovat, jotka sanotanne mukaan siinä menettävät enemmän kuin nuo toiset voittavat?» — *Tohtori:* »Niitä ovat kaikki aatelismiehet, herrat ja kaikki muut, jotka elävät kerta kaikkiaan määrätystä vuokrasta tai palkasta tai eivät itse viljele maataan tai eivät harjoita ostoa ja myyntiä.»

²²⁹⁾ Ranskassa tulee varhaiskeskiajan régisseurista, ts. tilanhoitajasta ja feodaaliherran saatavien perijästä, pian homme d'affaires (liikemies), joka kiristyksellä, petoksella ym. kohooa kapitalistiksi. Nämä régisseursit olivat toisinaan itsekkin ylhäisiä herroja. Esimerkiksi: »Tässä on laskelma, jonka herra Jacques de Thoraisse, Besançonin aatelinen linnanhoitaja, esittää herralle, joka Dijonissa pitää tilejä Burgundin herra herttualle ja kreiville, koroista, jotka mainitulta linnanhoitajalta ovat tulevat joulukuun 25. p:stä 1359 joulukuun 28. p:ään 1360.» (*Alexis Monteil*, »Traité de Matériaux Manuscrits etc.», p. 234, 235.) Tästä jo huomataan, miten kaikilla yhteiskuntaelämän aloilla valtaosa saalista joutuu välittäjälle. Niinpä esimerkiksi taloudellisella alalla rahamiehet, pörssimiehet, kauppiaat ja pikkukauppiaat kuorivat kerman ansioista; porvarillisessa oikeudessa asianajaja kynii riitapuolia; poliitikassa edustaja merkitsee enemmän kuin valitsijat, ministeri enemmän kuin hallitsija; uskonossa jumalan syrjäyttää pyhä »välimies» ja tämän taas työntävät syrjään papit, jotka vuorostaan ovat välttämättömiä välittäjiä hyvän paimenen ja hänen lampaidensa välillä. — Kuten Englannissa niin myös Ranskassakin suuret läänitysalueet oli jaettu äärettömän moneen pieneen viljelystilaan, mutta maalaisväestön ehdot olivat täällä verrattomasti epäedullisemmat. 1300-luvulla syntyivät vuokratilat — farmit eli terriers. Niiden luku kasvoi jatkuvasti ja ylitti 100 000. Ne maksoivat maanvuokrana rahassa tai luonnossa 1/3—1/5 tuoteista. Vuokratilat olivat läänejä, allilänejä (fiefs, arrière-fiefs) jne. tilusten arvon ja alan mukaan; monet niistä käsittivät ainoastaan muutamia suranaloja maata. Kaikkien näiden vuokratilojen alustalaiset olivat tiettyyn määrään saakka tilan tuomiovallan alaisina; oli olemassa neljä eri astetta. Voidaan ymmärtää, kuinka kaikki nämä pienet hirmuvalliat rasittivat maalaisväestöä. Monteil sanoo, että siihen aikaan Ranskassa oli 160 000 tuomioistuinta siellä, missä nykyään on vain 4000 (rauhantuomarit mukaan luettuina).

via proletaarijoukkoja. Tässä ilmeni niin suurta viisautta, että se sai vanhan A. Andersonin (ei ole sekoitettava James Andersoniin) kaupan historiassaan¹⁸⁷ uskomaan kaitselmuksen välittömään vaikutukseen. Meidän täytyy viipyä vielä hetkinen tässä alkuperäisen kasautumisen puolessa. Riippumattoman, omaa taloutta pitävän maalaisväestön harvenemista ei vastannut ainoastaan teollisuusproletariaatin tiheneminen, samoin kuin maailman aineen tiivistymisen toisessa paikassa Geoffroy Saint-Hilaire selittää johtuvan sen ohenemisesta toisessa.²³⁰⁾ Huolimatta viljelijöidensä luvun vähentymisestä maa tuotti nyt yhtä paljon kuin ennenkin tai enemmänkin, koska kumousta maanomistusoloissa seurasivat parannetut viljelystavat, laajempi yhteistyö, tuotantovälineiden keskitys jne. ja koska toisaalta maaseudun palkkatyöläiset pakotettiin tekemään voimaperäisemmin työtä²³¹⁾ ja toisaalta tuotantoalue, jolla he tekivät työtä omaksi hyödykseen, yhä supistui. Kun siis osa maalaisväestöstä vapautui, vapautuivat myös sen aikaisemmat elämäntarvikkeet. Ne muuttuivat nyt vaihtelevan pääoman aineellisiksi osiksi. Maattomaksi jääneen talonpojan täytyi ostaa niiden arvo uudelta herraltaan, teollisuuskapitalistilta, työpalkan muodossa. Kotimaisesta maanviljelyksestä saatavan teollisuuden raaka-aineen suhteen kävi samoin kuin elinhyödykkeidenkin. Se muuttui pysyvän pääoman ainesosaksi.

Kuviteltakoon esimerkiksi niiden Westfalenin talonpoikien kohtaloa, jotka Fredrik II:n aikana kehräsivät kaiken pellavan, mutta eivät silkkiä. Heidät pakkoluovutettiin väkivaltaisesti ja osa ajettiin maaltaan ja mannultaan ja jäljelle jäänyt osa muutettiin suurten maanvuokraajien päiväläisiksi. Samalla rakennettiin suuria pellavakehruutehtaita ja kutomoita, joihin maasta »vapautetut» pestautuivat palkkatöihin. Pellava oli aivan samannäköistä kuin ennenkin. Yksikään säije ei siinä ole muuttunut, mutta uusi yhteiskunnallinen sielu on mennyt sen ruumiiseen. Se muodostaa nyt osan manufaktuuriherrojen pysyvästä pääomasta. Ennen se oli jaettu pientuottajien suuren joukon kesken, jotka itse perheineen viljelivät ja kehräsivät sen pieninä annoksina; nyt se on keskitetty kapitalistin käsiin, joka antaa toisten kehrätä ja kutoa sen hänelle. Pellavan kehruuseen käytetty lisätyö tuotti aikaisemmin lukemattomille talonpoikaisperheille lisäansiota, ja myös, Fredrik II:n aikaan, veroja pour le roi de Prusse*. Nykyään se tuottaa liikevoittoa muutamille kapitalisteille. Kehräimet ja kangaspuut, jotka ennen olivat

²³⁰⁾ Ks. hänen teostaan »Notions de Philosophie Naturelle». Paris 1838.

²³¹⁾ Seikka, jota sir James Steuart tähdentää.¹⁸⁸

* — kirjaimellisesti: Preussin kuninkaalle, kuvaannollisesti: tuuleen. *Toim.*

hajallaan ympäri maata, on nyt koottu harvoin suuriin työkasarmeihin samoin kuin työmiehet ja raaka-aine. Niin kehräimet, kangaspuut kuin raaka-ainekin ovat muuttuneet kehräjien ja kutojien riippumattoman ylläpidon välineistä välineiksi, joilla heitä komennetaan²³²⁾ ja joilla heistä puristetaan maksamatonta työtä. Suurista manufaktuureista enempää kuin suurista vuokrafarmeistakaan ei näy, että ne ovat muodostuneet monesta pienestä tuotantoyksiköstä useiden pienten itsenäisten tuottajien pakkoluovuttamisen kautta. Ennakkoluuloton tutkija ei kuitenkaan joudu harhaan. Mirabeau, vallankumousleijonan, aikana suuria manufaktuureja nimitettiin vielä manufactures réunies, yhdistetyiksi manufaktuureiksi, niin kuin me nyt puhumme yhteenliitetystä pelloista.

»Nähdään vain», Mirabeau sanoo, »suuria manufaktuureja, joissa sadat ihmiset työskentelevät yhden johtajan johdolla ja joita tavallisesti sanotaan yhdistetyiksi manufaktuureiksi (manufactures réunies). Niitä verstaaita taas, joissa hyvin suuri joukko työläisiä työskentelee hajallaan ja kukin omaan laskuunsa, pidetään tuskin silmäyksenkään arvoisina. Ne asetetaan aivan varjoon. Se on hyvin suuri erehdys, sillä ne yksin muodostavat todella tärkeän osan kansan rikkaudesta... Yhdistetty tehdas (fabrique réunie) rikastuttaa suunnattomasti yhtä tai kahta yrittäjää, mutta työmiehet ovat vain paremmin tai huonommin palkattuja päiväläisiä eivätkä missään suhteessa tule osallisiksi yrittäjän hyvinvoinnista. Erillään olevassa tehtaassa (fabrique séparée) sitä vastoin kukaan ei tule rikkaaksi, mutta joukko työmiehiä elää hyvin... Ahkerien ja taloudellisten työläisten lukumäärä lisääntyy, koska järkevässä elintavassa ja toimeliaisuudessa he näkevät asemansa parantamiskeinon sen sijaan, että vaatisivat pientä palkankorotusta, joka ei koskaan voi merkitä paljoa tulevaisuudelle, vaan enintään tekee mahdolliseksi elää tietyllä hetkellä vähän paremmin. Erillään olevat yksityismanufaktuurit, jotka useimmiten harjoittavat rinnan pientä maanviljelystä, ovat vapaita.»²³³⁾

Maalaisväestön erään osan pakkoluovuttaminen ja häätäminen vapauttaa työläisten ohella heidän elinhyödykkeensä ja työaineksensa teollisuuspääomaa varten ja samalla luo kotimaiset markkinat.

Ja todellakin, ne tapahtumat, jotka muuttavat pientilalliset palkkatyöläisiksi ja heidän elinhyödykkeensä ja työvälineensä pääoman aineelliseksi tekijöiksi, synnyttävät samalla pääomalle sen kotimaiset markkinat. Aikaisemmin talonpoikaisperhe kasvatti ja valmisti elinhyödykkeet ja raaka-aineet, jotka se sitten suurimmaksi osaksi itse käytti. Näistä raaka-

²³²⁾ »Suon teille», kapitalisti sanoo, »kunnian palvelu minua ehdolla, että annatte minulle sen vähän, mikä teille jää, siitä vaivannäöstä, mikä minulla on teitä komentaessani.» (J. J. Rousseau. »Discours sur l'Économie Politique».)

²³³⁾ Mirabeau, mt., III osa, s. 20—109 eri paik. — Se Mirabeau'n käsitys, että hajallaan olevat verstaat ovat taloudellisempia ja tuottavampia kuin »yhdistetyt» ja että viimeksi mainitut ovat pelkkiä hallitusten hoidossa versovia keinotekoisia ansarikasveja, saa selityksensä siitä tilasta, missä suuri osa Euroopan mantereen manufaktuureista silloin oli.

aineista ja elinhyödykkeistä on nyt tullut tavaraa; suurfarmari myy ne, manufaktuurit ovat niiden menekkimarkkinoita. Lanka, liinakangas, karkeat villakankaat — esineet, joihin tarvittavia raaka-aineita oli joka talonpoikaiskodissa ja jotka talonpoikaisperheet kehräsivät ja kutoivat omiksi tarpeikseen — ovat nyt muuttuneet manufaktuurituotteiksi, joiden myyntipaikkana on juuri maaseutu. Lukuista hajallaan oleva ostajajoukko, jonka tarpeet oli tähän asti tyydyttänyt joukko pieniä, omaan laskuunsa työskenteleviä tuottajia, keskittyy nyt suuriksi teollisuuspääoman tyydyttämiksi markkinoiksi.²³⁴⁾ Niin käyvät käsi kädessä aikaisemmin itsenäisten talonpoikien pakkoluovutus ja erottaminen tuotantovälineistä sekä maaseudun sivuelinkeinoalojen tuhoaminen, manufaktuurin ja maanviljelyksen eroaminen toisistaan. Ja ainoastaan maaseudun kotiteollisuuden hävittäminen voi laajentaa ja lujittaa tietyn maan kotimaisia markkinoita niissä mittasuhteissa, mitkä kapitalistinen tuotantotapa tarvitsee.

Varsinainen manufaktuurikausi ei kuitenkaan aiheuta mitään jyrkkää muutosta. Muistamme, että se anastaa haltuunsa kansallisen tuotannon ainoastaan osittain ja että sen laajana taustana [Hintergrund] on aina kaupunkien käsiteollisuus ja maaseudun sivuelinkeinolat. Joskin se tuhoaa nuo sivuelinkeinot ja kaupungin käsiteollisuuden yhdessä muodossa, tietyillä teollisuuden aloilla, tietyissä kohdissa, se herättää ne jälleen eloon toisissa, koska se tiettyyn vaiheeseen asti tarvitsee niitä raaka-aineen valmistamisessa. Se synnyttää sen tähden pienten maalaiseläjien uuden luokan. Nämä harjoittavat maanviljelystä sivuelinkeinonaan ja pääelinkeinonaan teollisuustyötä, valmistavat tuotteita, jotka he myyvät manufaktuureihin joko välittömästi tai jonkun kauppiaan välityksellä. Tämä on yhtenä syynä, vaikkakaan ei pääsyynä, siihen ilmiöön, joka aluksi hämmentää Englannin historian tutkijaa. 1400-luvun viimeiseltä kolmannekselta alkaen hän tapaa alituista, vain aika-ajoin keskeytyvää valitusta, että pääoma-talous lisääntyy maaseudulla ja talonpoikaissääty vähenee yhä nopeammin. Toisaalta hän tapaa yhä uudelleen tämän talonpoikaissäädyn, joskin vähempilukuisena ja yhä huonontuneissa oloissa.²³⁵⁾ Pääsyynä tähän on se, että

²³⁴⁾ »Kaksikymmentä naujaa villoja, jotka ahkera työläisperhe vuoden aikana muuttaa huomaamatta muiden töiden lomassa tarvitsemikseen vaatteiksi — sehän ei herätä mitään huomiota. Mutta tuokaapa villat markkinoille, lähettäkää ne tehtaaseen ja sitten tehdastuotevälittäjälle ja kauppiaille, niin olette panneet liikkeelle suuret kauppatoimet ja nimellisen pääoman, joka vastaa kaksikymmenkertaisesti noiden villojen arvoa... Työväenluokkaa riistetään tällä tavoin onnettoman tehdastyöväen, loisen kauppiasluokan ja tekaistun kauppa-, raha- ja finanssijärjestelmän ylläpitämiseksi.» (David Urehart, mt., s. 120.)

²³⁵⁾ Poikkeuksena tästä on Cromwellin aika. Niin kauan kuin tasavalta säilyi, Englannin kansan kaikki kerrokset kohosivat siitä alennustilasta, mihin ne olivat Tudorien aikana vajonneet.

Englannissa on vuoronperään vallitsevana milloin viljatalous, milloin karjanhoito, ja siitä riippuen vaihtelee talonpoikien työalan laajuus. Vasta suurteollisuus koneineen synnyttää pyryvän perustan kapitalistiselle maanviljelykselle, pakkoluovuttaa perinpohjaisesti maalaisväestön enemmistön ja tekee maanviljelyksen eroamisen maaseudun kotiteollisuudesta lopulliseksi nyhtämällä irti sen juuret: kehruun ja kudonnan.²³⁶⁾ Vasta se siis valloittaa teollisuuspääomalle koko kotimaiset markkinat.²³⁷⁾

6. TEOLLISUUSKAPITALISTIN SYNTY

Teollisuuskapitalistin²³⁸⁾ synty ei tapahtunut yhtä vähitellen kuin maanvuokraajan. Epäilemättä monet pienet ammattikuntamestarit ja vielä useammat itsenäiset pienet käsityöläiset ja jopa palkkatyöläisetkin muuttuivat pikkukapitalisteiksi ja sitten vähitellen laajenevan palkkatyön riistämisen ja vastaavan kasautumisen kautta kapitalisteiksi sans phrase [varauksettomasti]. Kapitalistisen tuotannon lapsuusvuosina kävi usein niin kuin keskiaikaisen kaupunkilaitoksen lapsuusaikana, jolloin kysymys siitä, kuka karanneista maaorjista oli oleva herra ja kuka palvelija, ratkaistiin usein sen perustalla, oliko pakeneminen tapahtunut aikaisemmin tai myöhemmin. Tämän menettelyn etanankulku ei kuitenkaan millään tavoin vastannut kaupan tarpeita uusilla maailmanmarkkinoilla, jotka 1400-luvun lopun suuret löydöt olivat luoneet. Mutta keskiaika jätti jälkeensä kaksi erilaista pääoman muotoa, jotka kypsyvät mitä erilaisimmissa yhteiskuntataloudellisissa muodostumissa ja ennen kapi-

²³⁶⁾ Tuckett tietää, että suuri villateollisuus sai koneiden käytäntöönottamisen kautta alkunsa varsinaisista manufaktuureista ja maalais- eli kotimanufaktuurin hävittämisestä. (Tuckett, mt., I osa, s. 139—144.) »Aura ja ies olivat jumalien keksimiä ja sankarien työkaluja: ovatko kangaspuut, värttinä ja rukki vähemmän jaloa alkuperää? Te erotatte rukin ja auran, värttinän ja ikeen ja saatte tehtaita ja vaivaistaloja, luottoa ja pulakausia, kaksi vihamielistä kansanosaa, maanviljelysväestön ja kauppaväestön.» (David Urquhart, mt., s. 122.) Sitten tulee Carey ja syyttää, eikä varmaankaan aiheetta, Englantia siitä, että se tahtoo muuttaa kaikkien muiden maiden väestön pelkäksi maanviljelysväestöksi, jonka tehtailijana Englanti olisi. Hän väittää, että tällä tavoin on joutunut rappiolle Turkki, koska »maanomistajat ja -viljelijät eivät koskaan saaneet» (Englannin takia) »lujittaa itseään auran ja kangaspuiden, vasaran ja äkeen luonnollisella liitolla». (»The Slave Trade», p. 125.) Hänen mielestään Urquhart itse on yksi Turkin rappiotilan pääaiheuttajia, hän kun on siellä Englannin etuja silmälläpitäen toiminut vapaakaupan edistämiseksi. Parasta kuitenkin on se, että Carey, sivumennen sanoen suuri Venäjän lihakoitsija, tahtoo suojelutullijärjestelmällä estää tuota eroamista, jota se vain jouduttaa.

²³⁷⁾ Ihmisystävälliset englantilaiset taloustieteilijät, kuten Mill, Rogers, Goldwin, Smith, Fawcett ym., ja vapaamieliset tehtailijat, kuten John Bright ja hänen kaltaisensa, kysyvät englantilaiselta maaylimystöltä — niin kuin jumala tiedusteli Kainilta hänen veljensä Aabelia — minne tuhannet vapaat talonpoikamme ovat joutuneet? Entä mistä te sitten olette tulleet? Noiden vapaiden talonpoikien hävittämisestä. Minkä tähden ette kysy edelleen, mihin vapaat kankurit, kehrääjät ja käsityöläiset ovat joutuneet?

²³⁸⁾ Teollisuus — tässä vastakohtana maanviljelykselle. Käsitteellisesti maanvuokraaja on samanlainen teollisuuskapitalisti kuin tehtailija.

talistisen tuotantotavan aikaa käyvät pääomasta quand même [ylipäänsä] — koronkiskurin pääoman ja kauppiaan pääoman.

»Nykyään yhteiskunnan kaikki rikkaus menee ensin kapitalistin käsiin... hän maksaa maanomistajalle vuokran, työmiehelle palkan, veron ja kymmenystenkantajalle heidän saatavansa, ja pitää itse huomattavan, jopa suurimman ja päivä päivältä yhä kasvavan osan vuotuisen työn tuotteista. Kapitalistia voidaan nykyään pitää koko yhteiskunnan varallisuuden ensisijaisena omistajana, vaikkei mikään laki olekaan antanut hänelle oikeutta tähän omistukseen... Tämän omistuksen siirron aiheutti koron ottaminen pääomasta... eikä ole vähemmän merkillistä, että koko Euroopan lainsäätäjät tahtoivat estää sen laeilla koronkiskomista vastaan... Kapitalistin valta maan kaiken rikkauden yli tietää täydellistä kumousta omistusoikeudessa; minkä lain tai lakien sarjan nojalla se on tapahtunut?»²³⁹⁾

Kirjoittajan olisi tullut muistaa, ettei kumouksia toimeenpanna lakien nojalla.

Koronkiskomisen ja kaupan muodostaman rahapääoman muuttamista teollisuuspääomaksi ehkäisi läänityslaitos maalla ja ammattikuntalaitos kaupungeissa.²⁴⁰⁾ Nämä esteet poistettiin silloin, kun feodaaliherrojen henkivartiostot laskettiin hajalle ja maalaisväestön omaisuus pakkoluovutettiin ja väestö osittain karkotettiin. Uusi manufaktuuri syntyi merisatamissa tai sisämaan sellaisilla paikkakunnilla, jotka olivat vanhan kaupunkijärjestyksen ja sen ammattikuntalaitoksen ulkopuolella. Englannin corporate towns [ammattikuntakaupungit] alkoivat sen tähden ankaran taistelun näitä uusia teollisuustaimitarhoja vastaan.

Amerikan kulta- ja hopeakenttien löytö, alkuasukkaiden sukupuuttoon hävittäminen, orjuuttaminen ja kaivoksiin hauraaminen, alkanut Itä-Intian valloittaminen ja ryöstäminen, Afrikan muuttaminen mustaihoisten metsästysalueeksi — sellainen oli kapitalistisen tuotantokauden aamunkoitto. Nämä idylliset prosessit olivat alkuperäisen kasautumisen pääkohtia. Niiden jäljessä seurasi Euroopan kansojen kauppasota, jonka taistelutantereena oli koko maapallo. Se alkoi Alankomaiden erotautumisella Espanjasta, sai jättiläismitasuhteet Englannin jakobiinienvastaisessa sodassa ja jatkuu nyt vielä »oopiumisotina» Kiinaa vastaan jne.

Alkuperäisen kasautumisen eri momentit jakautuvat enemmän tai vähemmän oikeassa aikajärjestyksessä Espanjan, Portugalin, Hollannin, Ranskan ja Englannin osalle. Englannissa ne yhdistetään 1600-luvun loppupuolella systemaattisesti siirtomaajärjestelmäksi, valtionlainajärjestelmäksi, uudenaikaiseksi verojär-

²³⁹⁾ »The Natural and Artificial Right of Property Contrasted». London 1832, p. 98, 99. Nimettömän kirjoituksen tekijä on Th. Hodgskin.

²⁴⁰⁾ Vielä 1794 pienet verankutojat lähettivät Leeds'istä edustuston anomaa parlamentilta lakia, joka kieltäisi kauppiaita rupeamasta tehtailloiksi. (Tri Aikin, mt.)

jestelmäksi ja suojelutullijärjestelmäksi. Nämä menetelmät perustuvat osaksi mitä häikäilemättömimpään väkivaltaan, kuten esimerkiksi siirtomaajärjestelmä. Mutta kaikki ne käyttävät valtiomahtia, ts. yhteiskunnan keskitettyä ja järjestynyttä valtaa, edistääkseen feodaalisen tuotantotavan ansarimaista muuttamista kapitalistiseksi ja lyhentääkseen siihen johtavia siirtymiskausia. Väkivalta on jokaisen uutta kohdussaan kantavan vanhan yhteiskunnan kättilö. Väkivalta itse on taloudellinen voimatekijä.

Mies, jonka erikoisalana on kristillisuus, nimittäin W. Howitt, sanoo kristillisestä siirtomaajärjestelmästä:

»Ne raakamaisuudet ja inhottavat ilkityöt, joita ns. kristityt rodut ovat suorittaneet kaikissa maailman kolkissa ja kaikkia kansoja kohtaan, jotka niiden on onnistunut orjuuttaa, ylittävät ne kauhuteot, joita mikä tahansa rotu, olkoonpa se miten villi ja sivistymätön, säälimätön ja häpeämätön tahansa, on suorittanut millä hyvänsä historian kaudella.»²⁴¹⁾

Hollannin siirtomaatalouden historia — ja Hollanti oli 1600-luvun kapitalistinen mallivaltio — antaa voittamattoman kuvan petoksista, lahjomisista, salamurhista ja kataluudesta.²⁴²⁾ Mikään ei ole kuvaavampaa kuin heidän ihmisvarkausjärjestelmänsä Celebes-saarella orjain hankkimiseksi Jaavalle. Ihmisvarkaita opetettiin tätä tarkoitusta varten. Varas, tulkki ja myyjä olivat päähenkilöinä tässä kaupassa, alkuasukasprinssit päämyyjinä. Varastetut nuoret kätettiin Celebes-saaren salaisiin vankiloihin, kunnes he olivat valmiita ikänsä puolesta orjalaivoille lähetettäväksi. Eräässä virallisessa kertomuksessa sanotaan:

»Tämäkin Makassarin kaupunki on täynnä toinen toistaan kauheampia salavankiloita, joihin on sullottu onnettomia, saaliinhimon ja tyranniuden uhreja, kahlehdittuja ja väkivaltaisesti perheistään erotettuja.»

Saadakseen haltuunsa Malakan hollantilaiset lahjoivat sen portugalilaisen kuvernöörin. Tämä päästi heidät 1641 kaupunkiin. He riensivät kohta kuvernöörin taloon ja murhasivat hänet »pidättyäkseen» maksamasta 21 875 punnan lahjuksia. Mihin he vain jalallaan astuivat, seurasi hävitys ja väestön tuhoutuminen. Banjuwangissa, Jaavan maakunnassa, oli 1750 yli 80 000 asukasta, 1811 oli enää ainoastaan 8000. Sellaista on doux commerce [lempeä kauppa]!

Kuten tiedetään, Englannin Itä-Intian komppania sai paitsi

²⁴¹⁾ *William Howitt*, »Colonization and Christianity. A Popular History of the Treatment of the Natives by the Europeans in all their Colonies». London 1838, p. 9. Orjien kohtelusta on hyvää aineistoa *Charles Comte*'n kirjassa: »Traité de la Législation», 3ème éd. Bruxelles 1837. Täytyy tutkia yksityiskohdissaan tätä teosta nähdäkseen, millaiseksi porvaristo tekee itsensä ja työmiehensä siellä, missä se voi häikäilemättömästi muodostella maailmaa oman kuvansa mukaan.

²⁴²⁾ *Thomas Stamford Raffles*, late Lieut. Gov. of that island. »The History of Java». London 1817 [v. II, p. CXC—CXCI, liite].

poliittista valtaa Itä-Intiassa myös yksinoikeuden teekauppaan samoin kuin yleensä Kiinan kauppaan sekä tavarankuljetukseen Euroopasta ja Eurooppaan. Mutta Intian rannikkoliikenne ja saarien välinen liikenne sekä kauppa Intian sisäosissa tuli kompanian korkeiden virkamiesten monopoliksi. Suola-, oopiumi- ja betelmonopoli ynnä muiden tavaroiden myyntimonopoli oli ehtymätön rikkaudenlähde. Virkamiehet itse määräsivät hinnat ja nylkivät onnetonta hindua mielensä mukaan. Kenraalikuvernööri oli osallisena tässä yksityiskaupassa. Hänen suosikkinsa saivat sopimuksia ehdoilla, joiden avulla he tekivät tyhjästä kultaa menestyksellisemmin kuin alkemistit. Suuria rikkauksia syntyi kuin sieniä sateella, alkuperäinen kasautuminen tapahtui ilman šillinginkään ennakkosijoitusta. Oikeudenkäynti Warren Hastingsia vastaan aivan vilisee sellaisia esimerkkejä. Tässä eräs tapaus. Muuan oopiumin hankintaa koskeva sopimus annettiin erälle Sullivanille juuri ennen hänen lähtöään virkatmatkalle sangen kaukana oopiumialueista olevaan Intian osaan. Sullivan myi sopimuksensa 40 000 punnasta erälle Binnille, Binn myi sen samana päivänä 60 000 punnasta ja viimeinen ostaja ja sopimuksen täyttäjä selitti, että hän vielä sen jälkeen sai suunnattoman suuren voiton. Yhden parlamentille esitetyn asiakirjan mukaan yhtiö ja sen virkamiehet ottivat intialaisilta vuosina 1757—1766 lahjana 6 miljoonaa puntaa! Vuosina 1769—1770 englantilaiset panivat keinotekoisesti toimeen nälänhädän ostamalla kaiken riisin ja kieltäytymällä jälleenmyymästä sitä muuten kuin satumaisiin hintoihin.²⁴³⁾

Alkuasukkaiden kohtelu oli tietysti kauheinta yksinomaan vientikauppaa palvelevilla plantaaseilla, kuten esimerkiksi Länsi-Intiassa, sekä ryöstettäväksi tuomituissa rikkaissa ja taajaan-asutuissa maissa, kuten Meksikossa ja Itä-Intiassa. Mutta myös varsinaisissa siirtomaissa alkuperäisen kasautumisen kristillinen luonne esiintyi oikeassa valossaan. Uuden-Englannin puritaanit — nuo protestanttisuuden järkevät taiturit — määräsivät 1703 Assembly'nsä [lakiasäätävän kokouksensa] päätöksellä 40 punnan palkinnon jokaisesta intiaanin päänahasta ja jokaisesta vangitusta punanahasta; 1720 — 100 punnan palkinnon kustakin päänahasta; 1744, kun Massachusetts-Bayassa oli yksi heimo julistettu kapinalliseksi, määrättiin seuraavat palkinnot: 12-vuotiaan tai vanhemman miehen päänahasta 100 puntaa uudessa valuutassa, miespuolisesta vangista 105 puntaa, nais-

²⁴³⁾ Vuonna 1866 kuoli yhdessä ainoassa maakunnassa, Orissassa, nälkään enemmän kuin miljoona hindua. Siitä huolimatta Intian valtionrahastoa koetettiin rikastuttaa myymällä nälkäänäkeville elinhyödykkeitä korotettuihin hintoihin.

vangeista ja vangituista lapsista 55 puntaa, naisten ja lasten päänahoista 50 puntaa. Muutamia vuosikymmeniä myöhemmin siirtomaajärjestelmä kosti sillä välin kapinallisiksi tulleille hurskaiden pilgrim fathers'ien (pyhiinvaeltaja-isien) jälkeläisille. Englantilaisten aloitteesta ja kustannuksella heidät lyötiin kuoliaiksi tomahawkeilla. Britannian parlamentti selitti verikoirat ja päänahan riistämisen »keinoiksi, jotka jumala ja luonto ovat antaneet sen käsiin».

Siirtomaajärjestelmä myötävaikutti kaupan ja laivaliikenteen nopeaan kehitykseen. »Gesellschaften Monopolia» (Luther) olivat voimakkaita vipuja pääoman keskityksessä. Siirtomaat olivat varmoja menekkimarkkinoita syntyville manufaktuureille ja myynnin yksinoikeus kiihdytti kasautumista. Euroopan ulkopuolelta ryöstäen, orjuuttaen ja murhaten hankitut aarteet virtasivat emämaahan ja muuttuivat siellä pääomaksi. Hollanti, joka ensimmäisenä kehitti siirtomaajärjestelmän täydelliseksi, oli jo 1648 kauppavahvuutensa huipulla.

»Sen hallussa oli jakamattomasti melkein koko Itä-Intian kauppa sekä Lounais- ja Koillis-Euroopan välinen kauppaliikenne. Sen kalastusalueiden, merenkulkuvälineiden ja manufaktuurien veroisia ei ollut missään maassa. Tasavallan pääomat olivat ehkä suuremmat kuin koko muun Euroopan yhteensä.»¹⁸⁹

Gulich unohtaa lisätä: Hollannin kansa oli jo 1648 rasittuneempi, köyhtyneempi ja raaemmin sorrettu kuin koko muun Euroopan kansat yhteensä.

Nykyään seuraa teollisuuden yliherruuden mukana kaupan yliherruus. Varsinaisena manufaktuuriaikana sitä vastoin kaupan yliherruus synnytti teollisuuden yliherruuden. Siitä johtui, että siirtomaajärjestelmällä oli siihen aikaan vallitseva asema. Siirtomaajärjestelmä oli se »vieras jumala» joka asettui alttarille Euroopan vanhojen epäjumalien rinnalle ja eräänä kauniina päivänä työnsi ne kaikki yhdessä rytäkässä alas. Se julisti voitonteon ihmiskunnan perimmäiseksi ja ainoaksi päämääräksi.

Julkinen luotto, ts. valtionvelkajärjestelmä, jonka ituja huomaamme Genovassa ja Venetsiassa jo keskiajalla, valtasi manufaktuuri-aikana koko Euroopan. Siirtomaajärjestelmä merikauppoineen ja kauppasotineen oli sen taimitarha. Niin se ensin juurtui Hollantiin. Valtionvelka, ts. valtion luovutus — olipa valtiomuoto yksinvaltainen, perustuslaillinen tai tasavaltainen — painaa leimansa kapitalistiseen aikakauteen. Ainoana osana niin sanotusta kansallisomaisuudesta, joka on todella nykyaikaisen kansojen yhteisomaisuutta, on niiden valtionvelka.^{243a)}

^{243a)} William Cobbett huomauttaa, että Englannissa kaikkia julkisia laitoksia nimitetään »kuninkaallisiksi», mutta velka siellä on sentään »kansallinen» (national debt).

Siitä oli johdonmukaisena seurauksena nykyaikainen oppilausalma, että kansa tulee sitä rikkaammaksi, mitä pahemmin se velkaantuu. Julkinen luotto tulee pääoman credoksi. Ja valtionvelan ilmaannuttua anteeksiantamattomana kuolemansyntyinä ei ole enää pyhän hengen pilkkaaminen, vaan uskollisuudenrikos valtionvelkaa vastaan.

Valtionvelka tulee yhdeksi alkuperäisen kasautumisen vaikuttavimmista vivuista. Ikään kuin taikasauvan kosketuksesta se antaa tuottamattomalle rahalle lisääntymiskyvyn ja muuttaa sen siten pääomaksi ilman että sen tarvitsee alistua teollisuus- ja jopa koronkiskomislaitoksiinkin erottamattomasti kuuluvan vaivannäön ja vaaran alaiseksi. Valtionvelkojat eivät todellisuudessa anna mitään, sillä lainattu summa muutetaan julkisiksi, helposti siirrettäviksi velkakirjoiksi, jotka edelleen liikkuvat heidän käsissään niin kuin ne olisivat puhdasta rahaa. Mutta paitsi näin muodostettua toimetonta koroillaaneläjien luokkaa ja hallituksen ja kansan välillä esiintyvien rahamiesten improvisoitua rikkautta, paitsi veronkannon vuokraajia, kauppiaita ja yksityistehtailijoita, joiden käsiin joutuu huomattava osa jokaisesta valtionlainasta aivan kuin taivaasta pudonneena pääomana, valtionvelka on synnyttänyt myös osakeyhtiöt, kaikenlaisten arvopaperien kaupan, hinta- ja kurssikeinottelun, sanalla sanoen pörssikeinottelun ja uudenaikaisen pankkienvallan.

Kansallisilla nimillä koristetut suuret pankit olivat alun pitäen vain yksityisten keinottelijoiden yhtiöitä, jotka asettuivat hallitusten rinnalle ja joilla saamiensa etuoikeuksien avulla oli tilaisuus lainata niille rahaa. Sen tähden ei ole varmempaa valtionvelan kasvamisen mittaria kuin näiden pankkien osakkeiden arvon jatkuva kohoaminen. Pankkien kukoistuskauti alkaa Englannin pankin perustamisesta (1694). Englannin pankki alkoi toimintansa lainaamalla hallitukselle rahaa 8%:n korolla; samalla parlamentti oikeutti sen tekemään rahaa samasta pääomasta, jonka se lainasi vielä kerran yleisölle pankkiseteläinä. Se sai näillä seteleillä diskontata vekseleitä, antaa tavara-lainoja ja ostaa jalometalleja. Ei kestänyt kauan ennen kuin tästä omatekoisesta luottorahastosta tuli kovaa rahaa, jossa Englannin pankki antoi lainat valtiolle ja jossa se valtion tiliin maksoi valtionvelan korot. Eikä siinä vielä kaikki, että se toisella kädellä antoi ottaakseen toisella enemmän takaisin; jopa ottaessaankin se jäi kansakunnan ikuisiksi velkojaksi viimeiseen annettuun penniin saakka. Vähitellen siitä tuli maan metalliarteiden välttämätön säilytyspaikka ja koko kauppa-luoton painopiste. Samaan aikaan kun Englannissa lakattiin

polttamasta noita-akkoja, siellä alettiin hirttää setelinvärentäjiä. Minkä vaikutuksen tämän pankkiylimysten, rahamiesten, koroillaaneläjien, välittäjien, keinottelijoiden ja pörssisusien lauman äkillinen ilmestyminen teki aikalaisiin, sen todistavat senaikuiset teokset, esim. Bolingbroken.^{243b)}

Valtionvelan mukana syntyi kansainvälinen luottojärjestelmä, joka on usein alkuperäisen kasautumisen yhtenä salalähteenä yhden tai toisen kansan keskuudessa. Niinpä esimerkiksi venetsialaisten rosvojärjestelmän rikokset muodostivat sellaisen salatun perustuksen pääomarikkaukselle Hollannissa, jolle rappeutuva Venetsia lainasi suuria rahasummia. Niin on myös Hollannin ja Englannin suhteiden laita. Jo 1700-luvun alussa hollantilaiset manufaktuurit jäivät kauas jälkeen englantilaisista, ja Hollanti lakkasi olemasta vallitseva kauppa- ja teollisuuskansakunta. Siksi sen yhdeksi päätoimeksi tuli 1701—1776 suunnattoman suurten pääomien lainaaminen etenkin mahtavalle kilpailijalleen Englannille. Nykyään on Englannin ja Yhdysvaltojen suhde sama. Moni pääoma, joka tänään esiintyy Yhdysvalloissa ilman syntymätodistusta, on vasta eilen Englannissa pääomaksi muuttanutta lapsenverta.

Kun valtionvelalla on tukensa valtiontuloissa, joiden täytyy peittää vuotuiset korko- ym. menot, niin uudenaikaisesta verojärjestelmästä tuli valtionlainajärjestelmän välttämätön täydennys. Lainat antavat hallitukselle mahdollisuuden kattaa ylimääräiset menot ilman että veronmaksaja sen heti tuntee, mutta tulevaisuudessa ne vaativat korkeampia veroja. Toiselta puolen jatkuvasti kasautuvista veloista johtuva verojen korotus pakottaa hallitusta uusien ylimääräisten menojen sattuessa ottamaan yhä uusia lainoja. Uudenaikainen valtion raha-asiain hoito, jonka akselina on välttämättömien elinhyödykkeiden verottaminen (siis niiden kallistaminen), sisältää siis itsestään tapahtuvan verojenkasvun idun. Liikaverotus ei ole väliaikainen tapaus, vaan päinvastoin pysyväinen periaate. Hollannissa, jonne tämä järjestelmä ensiksi kotiutui, suuri isänmaanystävä de Witt on ylistänyt sitä Maximenissaan¹⁹⁰ parhaimmaksi järjestelmäksi, millä palkkatyöläinen saatetaan alistuvaksi, kohtuulliseksi, ahkeraksi ja... ylenmäärin työtä tekeväksi. Sen tuhoisa vaikutus palkkatyöläisten asemaan ei kuitenkaan vaadi tässä huomiotamme siinä määrin kuin sen aiheuttama talonpojan, käsityöläisen, lyhyesti sanoen pikkuporvariston kaikkien kerrosten väkivaltainen pakkoluovutus. Siitä eivät ole eri mieltä

¹⁹⁰b) »Jos tataarit tulvisivat meidän päivinämme Eurooppaan, olisi melko vaikeata saada heidät ymmärtämään, mitä rahamies meillä on.» (*Montesquieu*, »*Esprit des lois*», ed. Londres 1769, t. IV, p. 33.)

edes porvarilliset taloustieteilijätkään. Sen pakkoluovuttavaa tehoa lisää vielä suojelutullijärjestelmä, joka on yksi sen olennaisia osia.

Valtionvelan ja sitä vastaavan verotusjärjestelmän suuri osuus yhteiskunnallisen varallisuuden muuttamisessa pääomaksi ja kansanjoukkojen pakkoluovutuksessa on saattanut useita kirjailijoita, kuten Cobbettin, Doubledayn ym. etsimään siitä nykyaikaisen kurjuuden pääsyytä.

Suojelutullijärjestelmä oli keksitty keino, jota käyttäen valmistettiin tehtailijoita, pakkoluovutettiin vapaita työläisiä, kapitalisoitiin kansan tuotantovälineitä ja elinhyödykkeitä, lyhennettiin väkivaltaisesti siirtymistä vanhasta tuotantotavasta uudenaikaiseen. Euroopan valtiot taistelivat patentista tähän keksintöön, ja kun se kerran oli tullut voitontekijäin palvelukseen, ne verottivat siinä tarkoituksessa muitakin kuin omia kansojaan välillisesti suojelutulleilla, välittömästi vientipalkkioilla ym. Ne tuhosivat väkivaltaisesti riippuvassa asemassa olevien naapurimaiden koko teollisuuden, kuten esimerkiksi Englanti teki lopun Irlannin villamanufaktuurista. Euroopan mannermaalla meneteltiin Colbertin antaman esimerkin mukaan vielä yksinkertaisemmin. Tehtailijoiden alkuperäinen pääoma otettiin siellä osittain ilman muuta valtionrahastosta.

»Minkä tähden», Mirabeau huudahtaa, »etsitään syytä Saksin manufaktuurien kukoistukseen niin kaukaa kuin seitsenvuotista sotaa edeltäneeltä ajalta? Entä 180 miljoonan valtionvelka!»²⁴⁴⁾

Siirtomaajärjestelmä, valtionvelat, verotaakka, suojelutullijärjestelmä, kauppasodat ym. — kaikki nämä varsinaisen manufaktuuriajan taimet kasvavat jättiläiskokoisiksi suurteollisuuden lapsuusvuosina. Viimeksi mainitun syntymää vietetään suurella herodesmaisella lastenryöstöllä. Samoin kuin kuninkaallinen laivasto ottavat tehtaakin miehistönsä pakkovärväyksellä. Niin välinpitämättömästi kuin sir F. M. Eden suhtautuikin niihin julmuuksiin, jotka liittyvät 1400-luvun viimeisellä kolmanneksella alkaneeeseen ja hänen omaan aikaansa, 1700-luvun loppuun saakka kestäneeseen maalaisväestön maan pakkoluovutukseen; niin omahyväisesti kuin hän lausuukin onnitelunsa tämän prosessin johdosta, koska se oli niin »välttämätön» kapitalistiselle maanviljelykselle ja »oikean suhteen luomiselle maanviljelysmaan ja karjalaitumen välillä», hän ei sentään osoita samaa taloudellista ymmärtämystä kun on kysymys lastenryöstöistä ja orjuutuksesta sitä tarkoitusta varten, että manufaktuurituo-

²⁴⁴⁾ *Mirabeau, mt.*, VI osa, s. 101.

tanto voitaisiin muuttaa tehdastuotannoksi ja luoda oikea suhde pääoman ja työvoiman välille. Hän sanoo:

»Yleisön olisi ehkä syytä harkita, voiko manufaktuuri, jonka menestyäkseen täytyy tyhjentää työväenasunnnot ja köyhäinkodit lapsista, joiden on vuoroittain, ryhminä tehtävä työtä miltei yöt läpeensä; manufaktuuri, joka sitä paitsi sulloo yhteen eri sukupuolta olevat, eri ikäiset ja kaikenlaiset yksilöt, niin että tarttuvan esimerkin täytyy saattaa heidät pahuuteen ja siveettömyyteen — voiko sellainen manufaktuuri lisätä kansallisen ja yksilöllisen onnen yhteismäärää?»²⁴⁵⁾ »Derbyshiressä, Nottinghamshiressä ja varsinkin Lancashiressä», Fielden kirjoittaa, »käytettiin äskettäin keksittyjä koneita suurissa tehtaissa, aivan virtojen varrella, jotka voivat pyörittää vesiratasta. Näihin kaukana kaupungeista sijaitseviin paikkoihin tarvittiin äkkiä tuhansia työkäsiä; ja mm. Lancashireen, joka siihen asti oli ollut verraten harvaan asuttu ja hedelmätön, tarvittiin nyt ennen kaikkea ihmisiä. Varsinkin pienet ja nopsat sormet olivat haluttuja. Kohta tuli tavaksi ottaa tehtaisiin oppipoikia (!) Lontoon, Birminghamin ym. seurakuntien köyhäinkodeista. Monia, monia tuhansia näitä pieniä, avuttomia olentoja, joiden ikä vaihteli 7:stä 13:een tai 14:ään vuoteen, kuljetettiin siten pohjoiseen. Tapana oli, että työnantaja» (ts. lastenvaras) »puki, ruokki ja antoi asunon oppipojilleen oppipoikatalossa tehtaan lähellä. Työnjohtaja asetettiin valvomaan heidän työtään. Näiden orjanpitäjien etujen mukaista oli rasittaa lapsia ylenmäärin työllä, sillä heidän palkkionsa oli suhteellinen sen tuotannon määrään, mikä lapsesta voitiin pusertaa. Sen luonnollisena seurauksena oli julma kohtelu. Monilla tehdassuodilla, varsinkin Lancashiressä, näitä viattomia ja suojattomia olentoja, jotka oli luovutettu tehtaan isännän käytettäväksi, sydäntävihlovalta tavalla piinattiin. Heidät rasitettiin kuoliaaksi ylenmääräisellä työllä... piiskattiin, kahlehdittiin ja kidutettiin erittäin julmasti; heitä, nälän heikentämiä, luurangoiksi laihtuneita, pakotettiin työhön useinkin ruoskan avulla... Muutamissa tapauksissa heidät saatettiin jopa tekemään itsemurha! Derbyshiren, Nottinghamshiren ja Lancashiren ihanat, romanttiset laaksot, joihin yhteiskunnallinen valvonta ei ulottunut, olivat muuttuneet synkiksi kidutus- ja murhapaikoiksi! Tehtailijoiden voitot olivat suunnattomat. Se vain yllytti heidän sudennälkänsä. He alkoivat käyttää yötyötä, ts. kun he olivat yhden ryhmän työläisiä väsyttäneet päivällä loppuun saakka, heillä oli toinen ryhmä valmiina yötyöhön; päiväryhmä meni vuoteisiin, jotka yöryhmä oli juuri jättänyt ja päinvastoin. Lancashirelainen sananparsa kertoo, että vuoteet eivät koskaan jäähtyneet».²⁴⁶⁾

²⁴⁵⁾ *Eden, mt., II kirja, I luku, s. 421.*

²⁴⁶⁾ *John Fielden, mt., s. 5, 6. Tehdasjärjestelmän alkuaikojen häpeämättömyyksistä ks. trl Aikin, mt., s. 219, ja Gisborne, »Enquiry into the duties of men», 1795, v. II. — Kun höyrykone muutti tehtaat vesiputousten luota maaseudulta kaupunkien keskuksiin, lapsia oli tarjolla »kieltäytymishaluiselle» voivontekijälle tarvitsematta väkivaltaisesti tuottaa orjia köyhäinkodeista. — Kun sir R. Peel (suoitteettoman ulkomuodon ministerin) isä esitti 1815 lakiehdotuksensa lastensuojeluksesta, F. Horner (harkorahakomitean neropatti ja Ricardon hyvä ystävä) selitti alahuoneessa: »On tunnettua, että yhden vararikon tehneen henkilön joukossa ilmoitettiin julkisella huutokaupalla myytäväksi ja myytiinkin erä, jos sellaista sanaa saa käyttää, tehdaslapsia omaisuuden osana. Kaksi vuotta sitten (1813) käsiteltiin 'King's Bench'issa (ylihoviolikeudessa) inhottava tapaus. Juttu koski jokuista poikaa. Eräs Lontoon seurakunta oli luovuttanut heidät tehtailijalle, joka vuorostaan oli antanut heidät toiselle. Lopuksi jokunen ihmisystävä löysi heidät täysin nälkiintyneinä (absolute famine). Toiseen vielä kauhistuttavampaan tapaukseen hän tutustui toimiessaan parlamentin tutkimuskomitean jäsenenä. Muutamia vuosia sitten eräs Lontoon seurakunta ja muuan Lancashiren tehtailija sopivat keskenään, että jokaista 20 tervettä lasta kohti tehtailijan oli otettava vastaan myös yksi idiotti.»*

Kapitalistisen tuotannon kehittyessä manufaktuuriaikana Euroopan yleinen mielipide oli kadottanut hävyn- ja omantunnon viimeisetkin rippeet. Kansakunnat ylpeilivät kyynisesti jokaisesta hävyttömyydestä, joka edisti pääoman kasautumista. Luetakoon esimerkiksi kunnan A. Andersonin naiiveja kauppaasiakirjoja. Näissä toimitetaan maailmalle englantilaisen valtioviisauden voittona sitä, että Englanti Utrechтин rauhassa pakotti espanjalaiset Asientosopimusten¹⁹⁴ nojalla luovuttamaan Englannille oikeuden käydä neekerikauppaa Afrikan ja Espanjan Amerikan välillä, kun se tähän saakka oli harjoittanut sitä ainoastaan Afrikan ja Englannin Länsi-Intian välillä. Englanti sai oikeuden viedä vuoteen 1743 saakka Espanjan Amerikkaan vuosittain 4800 nekeriä. Tämä antoi virallisen suojan myös brittiläiselle salakuljetukselle. Liverpool kasvoi suureksi orjakauppansa ansiosta. Orjakauppa oli tässä kaupungissa noudatettu alkuperäisen kasautumisen menetelmä. Ja tähän päivään saakka on liverpoolilainen »rehellisyys» orjakaupan Pindaros, joka — ks. mainittua tri Aikinin teosta vuodelta 1795 — »innohimoisuuteen saakka edistää yritteliäisyyttä kaupassa, kasvatataa erinomaisia merimiehiä ja tuottaa äärettömästi raha». Liverpool käytti 1730 orjakaupassaan 15 laivaa, 1751 — 53, 1760 — 74, 1770 — 96 ja 1792 — 132.

Samalla kun puuvillateollisuus aiheutti lastenorjuutta Englannissa, se antoi sysäyksen Yhdysvaltojen enemmän tai vähemmän patriarkaalisen orjatalouden muuttamiseen kaupalliseksi riistojärjestelmäksi. Tarvitsihan palkkatyöläisten verhottu orjuus Euroopassa jalustakseen orjuuden sans phrase [koristelemtoman orjuuden] Uudessa maailmassa.²⁴⁷⁾

Tantaa molis erat¹⁹² luoda edellytykset kapitalistisen tuotantotavan »ikuisten luonnonlakien» vapaalle vaikutukselle, viedä loppuun työmiesten ja työehtojen erotusprosessi, muuttaa toisessa kohtiossa yhteiskunnan tuotantovälineet ja elinhyödykkeet pääomaksi ja toisessa väestö palkkatyöläisiksi, vapaiksi »työtätekeviksi köyhiksi», tuoksi uudenaikaisen historian taideluomukseksi.²⁴⁸⁾ Jos raha Augier'in sanojen mukaan »tulee maailmaan

¹⁹⁴⁾ Vuonna 1790 oli Englannin Länsi-Intiassa 10 orjaa yhtä vapaata kohti, Ranskan — 14 yhtä kohti, Hollannin — 23 yhtä kohti (*Henry Brougham, »An Inquiry into the Colonial Policy of the European Powers»*. Edinburgh 1803, v. II, p. 74).

²⁴⁷⁾ Sanontaa »labouring poor» asetetaan vastakohtaksi toisaalta »idle poor'eille» [»laiskoille köyhille»], kerjäläisille ym., toisaalta niille työläisille, jotka eivät ole vielä kynnittyjä kanoja, vaan työvälineidensä omistajia. Sanonta »labouring poor» siirtyi lakikielestä kansantaloustieteeseen, jossa sitä on käytetty alkaen Culpereperista, J. Childistä ym. aina A. Smithiin ja Edeniin saakka. Sen mukaan voidaan arvioida Edmund Burken, tuon »execrable political cantmonger'in» [»inhottavan valtiollisen löppötelijän»] *bonne foi'ta* [rehellisyyttä], kun hän väittää sanonnan »labouring poor» olevan »execrable political cant» [inhottavaa valtiollista ulkokultaisuutta]. Tämä liehakoitsija,

oikea veritahra toisella poskellaan»,²⁴⁹⁾ niin pääoma tulee maailmaan tihkuen verta ja likaa kaikista huokosistaan, kiireestä kantapäähän.²⁵⁰⁾

7. KAPITALISTISEN KASAUTUMISEN HISTORIALLINEN TENDENSSI

Mihin pääoman alkuperäinen kasautuminen, ts. sen historiallinen syntymisprosessi, suuntautuu? Mikäli se ei ole orjien ja maaorjien välitöntä muuttumista palkkatyöläisiksi, siis pelkkää muodonvaihdoista, on se vain välittömän tuottajan pakkoluovutusta, ts. omaan työhön perustuvan yksityisomistuksen lakkauttamista.

Yksityisomistusta, vastakohtana yhteiskunnalliselle, kollektiiviselle omistukselle, on vain siellä, missä työvälaineet ja työn ulkonaiset edellytykset ovat yksityisten henkilöiden hallussa. Mutta sen mukaan, ovatko nämä yksityiset henkilöt työmiehiä vai työtä tekemättömiä, muuttuu itse yksityisomistuksen luonne. Ne äärettömän monet vivahdukset, mitä yksityisomistuksella ensi silmäyksellä on, heijastavat vain eri asteita näiden molempien äärimmäisyyksien välillä.

Työläisten yksityinen omistusoikeus tuotantovälineisiinsä on pienliikkeen perustana, ja pienliike puolestaan välttämättömänä edellytyksenä yhteiskunnallisen tuotannon ja työläisen vapaan yksilöllisyyden kehitykselle. Tosin tämä tuotantotapa esiintyy myös orjuuden, maaorjuuden ja muiden riippuvaisuus-

Joka englantilaisen oligarkian palkkaamana näytteli romantikkoo Ranskan vallankumouksen suhteen, ja Amerikan selkkausten alkuvaiheessa Pohjois-Amerikan siirtomaiden palkkaamana näytteli yhtä menestyksellisesti vapaamielistä englantilaisen oligarkian suhteen, oli kauttaaltaan tavallinen porvari: »Kaupan lait ovat luonnon lakeja ja siis myös jumalan lakeja» (*E. Burke*, »Thoughts and Details on Scarcity», ed. London 1800, p. 31, 32). Eipä ihme, että hän uskollisena jumalan ja luonnon laeille myi aina itsensä enimmän tarjoavalle! Pastori Tuckerin kirjoituksista — Tucker oli pappi ja tory, mutta muutoin kunnan mies ja kyvykäs kansantaloustieteilijä — saa hyvän kuvan tästä Edmund Burke'sta hänen vapaamielisyytensä ajoilta. Ottaen huomioon sen kurjan periaatteettomuuden, joka nykyään vallitsee ja uskoo nöyryimmästi »kaupan lakeihin», on yhä uudelleen paljastettava Burke't, jotka eroavat seuraajistaan vain yhdessä suhteessa — lahjakkuudessaan!

***) *Marie Augier*, »Du Crédit Public.»

****) »Pääoma», »Quarterly Reviewer» sanoo, »pakenee melua ja taistelua ja on luonostaan pelokas. Tämä on kyllä totta, mutta ei vielä sisällä koko totuutta. Pääoma pelkää liikevoiton puuttumista tai pientä voittoa niin kuin luonto pelkää tyhjyyttä. Tuotuksessaan tyydyttävän voiton pääoma tulee rohkeaksi. Varmat 10 prosenttia, ja pääomaa voi käyttää kaikkialla; 20 prosenttia, ja se tulee vilkkaaksi; 50 prosenttia, suoraan uhkarohkeaksi; 100 prosenttia, ja se tallaa kaikki inhimilliset lait jalkoihinsa; 300 prosenttia, ja ei löydy mitään rikosta, jota se ei uskaltaisi tehdä vaikkapa hirsipuun uhalla. Jos melu ja taistelu tuottaa voittoa, se edistää kumpaakin. Todistuksina ovat salakuljetus ja orjakauppa.» (*T. J. Dunning*, mt., s. 35, 36.)

suhteiden vallitessa. Mutta se kukoistaa, vaikuttaa koko voimallaan, saavuttaa oikean klassisen muotonsa vain siellä, missä työläinen on käyttämiensä työehtojen vapaa omistaja, talonpoika pellon, jota viljelee, käsityöläinen työkalun, jota hän osaa taidolla käyttää.

Tämä tuotantotapa edellyttää maan lohkomista ja muiden tuotantovälineiden jakautumista. Samoin kuin se tekee mahdottomaksi viimeksi mainittujen keskittämisen, se tekee mahdottomaksi myös yhteistoiminnan, työnjaon saman tuotantoprosessin sisällä, luonnon yhteiskunnallisen vallitsemisen ja sääntelyn sekä yhteiskunnallisten tuotantovoimien vapaan kehityksen. Sitä voidaan sietää vain ahtaissa luontoperäisissä yhteiskunnan ja tuotannon rajoissa. Sen ikuistamispyrkimys olisi, kuten Pecqueur oikein sanoo, »yleisen keskinkertaisuuden pysyväksi julistamista».¹⁹³ Määrätylle asteelle päästyään se tuottaa oman häviönsä aineelliset edellytykset. Siitä hetkestä asti yhteiskunnan helmassa liikkuu voimia ja intohimoja, jotka tuntevat olevansa tämän tuotantotavan kahlehtimia. Sen täytyy hävitä ja se hävitetään. Sen hävittäminen, yksityisten ja hajallaan olevien tuotantovälineiden muuttaminen yhteiskunnallisesti keskitetyiksi, siis useiden kääpiömäisten omaisuuksien muuttaminen harvojen suureksi omaisuudeksi, siis kansan syvien rivien maan, elinhyödykkeiden ja työkalujen pakkoluovutus, tämä pelottava ja vaikea kansanjoukkojen pakkoluovutus muodostaa pääoman esihistorian. Siihen sisältyy sarja väkivaltaisia menetelmiä, joista me selostimme alkuperäisen kasautumisen keinoina vain käänteentekevät. Välittömät tuottajat pakkoluovutetaan mitä säälimättömimmän vandaalisesti ja siinä päästetään alhaisimmat, likaisimmat, pikkumaisimmat ja rumimmat intohimot valloilleen. Työllä hankitun, niin sanoaksemme yksityisen, riippumattoman työläisyksilön ja hänen työehtojensa yhteenkasvamiseen perustuvan yksityisomaisuuden työntää tieltään kapitalistinen yksityisomaisuus, joka perustuu vieraan, mutta muodollisesti vapaan työn riistämiseen.²⁵¹⁾

Niin pian kuin tämä muuttumisprosessi on hajottanut tarpeeksi syvälti ja laajalti vanhan yhteiskunnan, niin pian kuin työläiset ovat muuttuneet proletaareiksi ja heidän työehtonsa pääomaksi, niin pian kuin kapitalistinen tuotantotapa pysyy omilla jaloillaan, sai työn jatkuva yhteiskunnallistaminen sekä

²⁵¹⁾ »Olemme aivan uudessa yhteiskuntatilassa... pyrimme erottamaan kaikenlaatuisten omaisuuden kaikenlaatuisesta työstä.» (*Sismondin*, »Nouveaux Principes de l'Économie Politique», t. II, [Paris 1827], p. 434.)

maan ja muiden tuotantovälineiden muuttaminen yhteiskunnallisesti käytetyiksi, siis yhteisiksi tuotantovälineiksi, ja siis myös yksityisomaisuuksien laajempi pakkoluovuttaminen uuden muodon. Nyt ei enää ole pakkoluovutettavana omaa talouttaan hoitava työläinen, vaan monia työläisiä riistävä kapitalisti.

Tämä pakkoluovutus tapahtuu itse kapitalistisen tuotantotavan sisäisten lakien vaikutuksesta, pääomien yhteenkokoutumisen kautta. Yksi kapitalisti lyö monta muuta kuoliaaksi. Käsi kädessä tämän yhteenkokoutumisen kanssa eli sen kanssa, että muutamat kapitalistit pakkoluovuttavat monien omaisuudet, työprosessin yhteistoiminnallinen muoto kehittyy yhä laajempialaiseksi, kehittyvät tieteen tarkoituksenmukainen tekninen käyttäminen, maan suunnitelmallinen käyttäminen, työvälineiden muuttaminen ainoastaan yhteisesti käytettäväksi, kaikkien tuotantovälineiden säästö käyttämällä niitä yhdistetyssä, yhteiskunnallisessa työssä, kaikkien kansojen takertuminen maailmanmarkkinain verkkoon ja sen kautta kapitalistisen järjestelmän kansainvälinen luonne. Samalla kun pienenee niiden pääomaylimysten luku, jotka anastavat ja tekevät yksinoikeudekseen tämän muuttumisprosessin kaikki edut, kasvaa kurjuuden, sorrn, orjuuden, rappeutumisen ja riiston määrä, ja samalla kasvaa myös yhä paisuvan ja kapitalistisen tuotantoprosessin mekanismin itsensä kouluttaman, yhdistyneen ja järjestyneen työläisluokan suuttumus. Pääomamonopoli tulee sen tuotantotavan kahleeksi, joka on sen kanssa ja sen suojassa kehittynyt. Tuotantovälineiden yhteenkokoutuminen ja työn yhteiskunnallistuminen pääsevät kohtaan, missä ne käyvät kapitalistisen vaippansa kanssa yhteensopimattomiksi. Se räjäyttää rikki. Kapitalistisen yksityisomaisuuden kuolinhetki lyö. Pakkoluovuttajat pakkoluovutetaan.

Kapitalistisesta tuotantotavasta johtuva kapitalistinen anastustapa, siis myös kapitalistinen yksityisomaisuus, on ensimmäinen yksilöllisen, omaan työhön perustuvan yksityisomaisuuden kieltäminen. Mutta kapitalistinen tuotanto tuottaa luonnollisen prosessin välttämättömyydellä oman kieltämisensä. Se on kieltämisen kieltämistä. Se ei palauta yksityisomaisuutta, mutta kylläkin yksilöllisen omaisuuden kapitalistisen ajan saavutusten perusteella: yhteistoiminnan ja maan sekä itse työn tuottamien tuotantovälineiden yhteisomistuksen perusteella.

Yksilöiden oman työn tuottaman, hajallaan olevan yksityisomaisuuden muuttaminen kapitalistiseksi on tietysti verrattomasti pitkäaikaisempi, ankarampi ja vaikeampi prosessi kuin todellisuudessa jo yhteiskunnalliseen tuotantotoimeen perustu-

van kapitalistisen yksityisomaisuuden muuttaminen yhteiskunnan omaisuudeksi. Edellisessä tapauksessa oli kysymys siitä, että muutamat anastajat pakkoluovuttavat kansanjoukot, jälkimmäisessä tapauksessa on kysymys siitä, että kansanjoukot pakkoluovuttavat muutamat anastajat.²⁵²⁾

***) »Teollisuuden edistys, jonka tahdoton ja vastustuskyvytön toimeenpanija porvaristo on, asettaa kilpailusta johtuvan työläisten eristäytymisen tilalle heidän vallankumouksellisen yhteenliittymisensä yhdistysten kautta. Suurteollisuuden kehittyessä porvariston jakojen alta riistetään siis itse se perusta, jolla se tuottaa ja omistaa tuotteet. Se tuottaa ennen kaikkea omat haudankaivajansa. Porvariston häviö ja proletariaatin voitto ovat yhtä väistämättömiä... Kaikista nykyään porvaristoa vastaan esiintyvistä luokista vain proletariaatti on todella vallankumouksellinen luokka. Muut luokat rappeutuvat ja häviävät suurteollisuuden kehittyessä, proletariaatti on sen oma tuote... Keskisäädyt, kuten plenteollisuudenharjoittaja, pikkukauppias, käsityöläinen, talonpoika, kaikki ne taistelevat porvaristoa vastaan pelastaakseen perikadolta olemassaolonsa keskisäätynä. Ne eivät siis ole vallankumouksellisia, vaan vanhoillisia. Enemmänkin, ne ovat taantumuksellisia, sillä ne yrittävät kääntää historian pyörää taaksepäin.» (K. Marx ja F. Engels, »Manifest der Kommunistischen Partei». London 1848, p. 11, 9 [ks. Valitut teokset, 1. osa, s. 104, 103].)

KAHDESKYMMENESVIIDES LUKU

Uudenaikainen siirtomaateoria²⁵³⁾

Kansantaloustiede sekoittaa periaatteellisesti kaksi hyvin erilaista yksityisomistuksen muotoa, joista toinen perustuu tuottajan omaan työhön, toinen muiden työn riistämiseen. Se unohtaa, että jälkimmäinen ei ainoastaan ole edellisen suoranaisten vastakohta, vaan se myös kasvaa vain edellisen haudalla.

Länsi-Euroopassa, kansantaloustieteen kotimaassa, on alkuperäisen kasautumisen prosessi enemmän tai vähemmän loppuun saatettu. Kapitalistinen komento on täällä joko välittömästi alistanut valtaansa kaiken kansallisen tuotannon tai, missä suhteet ovat vielä vähemmän kehittyneet, se pitää ainakin välillisesti valvonnassaan sen rinnalla säilyneet, häviävät, vanhaan tuotantotapaan kuuluvat yhteiskuntakerrokset. Tähän valmiiseen pääoman maailmaan kansantaloustieteilijä soveltaa esikapitalistisen maailman oikeus- ja omistuskäsityksiä sitä tuskallisemmalla innolla ja sitä suuremmalla kaunopuheisuudella, jota räikeämmin tosiasiat puhuvat hänen ideologiaansa vastaan.

Toisin on siirtomaiden laita. Kapitalistinen komento kohtaa siellä kaikkialla vastustusta tuottajan taholta, joka omien työehtojensa omistajana rikastuttaa työllään itseään eikä kapitalistia. Näiden kahden täydellisesti vastakkaisen taloudellisen järjestelmän ristiriita puhkeaa käytännössä niiden väliseksi taisteluksi. Siellä missä kapitalistilla on emämaan mahti turvanaan, hän koettaa väkivaltaisesti työntää tieltään tuottajan omaan työhön perustuvan tuotanto- ja omistustavan. Sama pyrkimys, joka saa pääoman liehittelijän, emämaan taloustieteilijän, selittämään teoreettisesti, että kapitalistinen tuotantotapa on emämaassa jotakin aivan päinvastaista kuin mitä se on,

²⁵³⁾ Tässä on kysymys todellisista siirtomaista, neitseellisestä maasta, johon vaapaat siirtolaiset asettuvat asumaan. Taloudellisessa suhteessa Yhdysvallat ovat yhä vielä Euroopan siirtomaat. Muuten tähän kuuluvat myös sellaiset vanhat asutusalueet, joissa orjuuden poistaminen on kokonaan muuttanut entiset olot.

sama pyrkimys pakottaa hänet täällä »to make a clean breast of it» [»tekemään täyden tunnustuksen»] ja julistamaan äänekäästi molempien tuotantotapojen vastakkaisuutta. Tätä tarkoitusta varten hän osoittaa, kuinka työn yhteiskunnallisen tuotantovoiman kehitys, yhteistoiminta, työnjako, koneiden laajaperäinen käyttäminen yms. ovat mahdollittomat ilman työmiesten pakkoluovuttamista ja heidän tuotantovälineidensä vastaavaa muuttamista pääomaksi. Niin sanotun kansallisrikkauden nimessä hän hakee keinoja kansanköyhyyden aikaansaamiseksi. Hänen apologettinen panssarinsa särkyi tässä kappale kappaleelta kuin pehmeä taula.

E. G. Wakefieldin suuri ansio ei ole siinä, että hän on keksinyt jotakin uutta siirtomaista,²⁵⁴⁾ vaan siinä, että hän on siirtomaista löytänyt emämaan kapitalistisia suhteita koskevan totuuden. Niin kuin suojelutullijärjestelmä²⁵⁵⁾ koettaa alussa luoda kapitalisteja emämaahan, samoin Wakefieldin siirtomaateoria, jota Englanti koetti jonkin aikaa noudattaa lain avulla, koettaa luoda palkkatyöläisiä siirtomaihin. Sitä hän nimittää »systematic colonization» (järjestelmälliseksi siirtomaa-asutukseksi).

Ensiksi Wakefield keksi siirtomaissa, että rahan, elinhyödykkeiden, koneiden ja muiden tuotantovälineiden omistaminen ei vielä tee ihmisestä kapitalistia, jos puuttuu sellainen täydennys kuin palkkatyöläinen, jos puuttuu toinen ihminen, jonka on pakko vapaaehtoisesti myydä itse itsensä. Hän keksi, että pääoma ei ole mikään esine, vaan esineiden välittämä ihmisten yhteiskunnallinen suhde.²⁵⁶⁾ Herra Peel, hän valittaa, otti Englannista mukaansa Uuden Hollannin Swan Riveriin elinhyödykkeitä ja tuotantovälineitä 50 000 punnan arvosta. Herra Peel oli niin varovainen, että hän vei sitä paitsi mukanaan 3000 työläishenkilöä: miehiä, naisia ja lapsia. Saavuttuaan vihdoin määräpaikkaansa, »herra Peel jäi palvelijatta, joka olisi valmistanut hänen vuoteensa ja ammentanut vettä joesta».²⁵⁷⁾ Poloinen herra Peel! Hän piti huolta kaikesta paitsi englantilaisten tuotantosuhdeiden kuljettamisesta Swan Riveriin!

²⁵⁴⁾ Ne muutamat valonvälähdykset, jotka Wakefield loi siirtomaiden luonteeseen, ovat jo ennen häntä tulleet täydellisesti esitetyiksi Mirabeau vanhemman, fysiokraatin, ja vielä aikaisemmin englantilaisten taloustieteilijöiden teoksissa.

²⁵⁵⁾ Se tulee myöhemmin ajoittaisesti välttämättömäksi kansainvälisessä kilpailustelussa. Olipa sen vaikutin mikä tahansa, seuraukset pysyvät samoina.

²⁵⁶⁾ »Neekeri on neekeri. Vasta tiettyjen suhteiden vallitessa hänestä tulee orja. Puuvillankehruukone on kone, jolla kehrätään puuvillaa. Vain tiettyjen suhteiden vallitessa siitä tulee pääomaa. Noista suhteista irrallisena se on yhtä vähän pääomaa kuin kulta sinänsä on rahaa tai sokeri sokerin hinta... Pääoma on yhteiskunnallinen tuotantosuhde. Se on historiallinen tuotantosuhde.» (Karl Marx, Friedrich Engels, Valitut teokset kolmessa osassa, 1. osa. Kustannusliike Edistys, Moskova, s. 140, 141.)

²⁵⁷⁾ E. G. Wakefield, »England and America». London 1833, v. II, p. 33.

Pari huomautusta Wakefieldin seuraavien keksintöjen selitykseksi. Tiedetään, että tuotantovälineet ja elinhyödykkeet eivät välittömän tuottajan omaisuutena ole pääomaa. Niistä tulee pääomaa ainoastaan ehdolla, että ne samalla ovat työläisen riistämisen ja hallitsemisen välineitä. Mutta tämä niiden kapitalistinen sielu on taloustieteilijän päässä liittynyt niin lujasti niiden aineelliseen substanssiin, että hän kaikissa tapauksissa ristii ne pääomaksi, jopa silloinkin, kun ne ovat sen selvä vastakohta. Niin tekee myös Wakefield. Tuotantovälineiden jakautumista useiden, toisistaan riippumattomien omaa taloutta pitävien työntekijöiden yksityisomaisuudeksi, hän nimittää edelleen pääoman tasajaoksi. Kansantaloustieteilijän käy niin kuin feodaalisen lakimiehen. Jälkimmäinenkin liimasi jopa pelkkiin rahasuhteisiin feodaalisen oikeusnimilippunsa. Wakefield sanoo:

»Jos pääoma olisi jaettu niin, että kaikilla yhteiskunnan jäsenillä olisi yhtä suuri osa, niin kenelläkään ihmisellä ei olisi halua kasata enemmän pääomaa kuin mitä hän käsin voi käyttää. Näin on jossain määrin asian laita Amerikan uusissa siirtomaissa, joissa halu omistaa maata estää palkkatyöläisluokan olemassaolon.»²⁵⁸⁾

Niin kauan kuin työmies voi kasata itselleen, ja sitä hän voi tehdä niin kauan kuin pysyy tuotantovälineidensä omistajana, kapitalistinen kasautuminen ja kapitalistinen tuotantotapa ovat siis mahdottomia. Ei näet ole olemassa sitä varten välttämätöntä palkkatyöläisten luokkaa. Miten sitten vanhassa Euroopassa työmieheltä pakkoluovutettiin hänen työehtonsa ja siis luotiin pääoma ja palkkatyö? Sangen omituisen *contrat social*'in [yhteiskunnallisen sopimuksen] avulla. »Ihmiskunta... otti käytäntöön yksinkertaisen tavan pääoman kasautumisen edistämiseksi», mikä sille tietysti Aatamin ajoilta asti häämötti sen elämän perimmäisenä ja ainoana tarkoituksena; »ihmiskunta jakautui pääoman omistajiin ja työn omistajiin... tämä jako oli tulos vapaaehtoisesta molemminpuolisesta sopimuksesta ja suostumuksesta.»²⁵⁹⁾ Sanalla sanoen: suurin osa ihmiskuntaa pakkoluovutti oman itsensä »pääoman kasautumisen» hyväksi. Nyt voisi luulla, että tämän itsensä kieltävän kiihkomielisyyden vaiston täytyisi esiintyä täysin vapaana varsinkin siirtomaissa, koska vain niissä on sellaisia ihmisiä ja sellaiset olot, että *contrat social* voi tulla unten maailmasta todellisuudeksi. Mutta mitä hyödyttää sitten yleensä »järjestelmällinen siirtomaa-asutus» luontoperäisen siirtomaa-asutuksen vastakohtana. Mutta kuitenkin:

²⁵⁸⁾ Mt., 1. nidos, s. 17.

²⁵⁹⁾ Mt., 2. nidos, s. 18.

»epäiltävää on, kuuluuko Amerikan Yhdysvaltojen pohjoisvaltioissa edes kymmenes osa väestöstä palkkatyöläisten ryhmään... Englannissa... suurin osa kansasta on palkkatyöläisiä.»²⁶⁰⁾

Niin, työtätekevien ihmisten itsensä pakkoluovuttamisen halu pääoman hyväksi on niin harvinaista, että orjuus Wakefieldinkin mukaan on ainoa luontoperäinen pohja siirtomaavaruudelle. Hänen järjestelmällinen siirtomaa-asutuksensa on pelkkä pis aller [hätäkeino], koska hän on nyt tekemisissä vapaiden eikä orjien kanssa.

»Ensimmäiset espanjalaiset siirtolaiset Santo Domingossa eivät saaneet mitään työväkeä Espanjasta. Mutta ilman työmiehiä» (ts. ilman orjuutta) »pääoma olisi huvennut tyhjiin tai ainakin kutistunut pieniksi määriksi, joita jokainen yksilö olisi voinut omin käsin käyttää. Näin todella tapahtuikin viimeisessä englantilaisten perustamassa siirtokunnassa, jossa sienten, karjan ja koneiden muodossa esiintynyt suuri pääoma tuhoutui palkkatyöläisten puutteessa ja jossa kenelläkään siirtolaisella ei ole sen enempää pääomaa kuin mitä hän voi omin käsin käyttää.»²⁶¹⁾

Näimme, että kapitalistinen tuotantotapa perustuu kansanjoukkojen maan ja mannan pakkoluovuttamiseen. Sitä vastoin vapaalle siirtomaalle on olennaista se, että suurin osa maasta on vielä kansan omaisuutta, ja jokainen siirtolainen voi siis muuttaa osan siitä yksityisomaisuudekseen ja yksilölliseksi tuotantovälineekseen estämättä myöhemmin tullutta siirtolaista tekemästä samoin.²⁶²⁾ Tämä on se salaisuus, josta riippuu sekä siirtomaiden kukoistus että niitä kalvava syöpätauti, pääoman maahantulon vastustamiskyky.

»Siellä missä maa on hyvin halpaa ja kaikki ihmiset vapaita, missä kukin voi mielensä mukaan saada kappaleen maata, työ on hyvin kallista, kun otamme huomioon sen osan, jonka työmies saa tuotteestaan, ja lisäksi siellä on vaikea saada yhdistettyä työtä mistään hinnasta.»²⁶³⁾

Kun siirtomaissa työläinen ei ole vielä joutunut erilleen työehdoistaan ja niiden juuresta, maasta, tai hänen on käynyt niin vain silloin tällöin tai vain rajoitetulla alueella, ei maanviljelyskään ole siellä vielä eronnut teollisuudesta eikä maa-seudun kotiteollisuus ole hävinnyt. Mistä silloin voivat syntyä kotimaiset markkinat pääomalle?

»Mikään osa Amerikan väestöstä ei ole yksinomaan maanviljelysväestöä lukuunottamatta orjia ja niiden käyttäjiä, jotka yhdistävät pääoman ja työn suuria tuotantolaitoksia varten. Vapaat amerikkalaiset, jotka itse viljelevät maata, harjoittavat samalla monta muuta tointa. Osan käyttä-

²⁶⁰⁾ Mt., s. 42, 43, 44.

²⁶¹⁾ Mt., 2. nidos, s. 5.

²⁶²⁾ »Tullakseen siirtolaisasutuksen ainesosaksi maan täytyy olla sekä viljelemätöntä että yleistä omaisuutta, joka voidaan muuttaa yksityisomaisuudeksi.» (Mt., 2. nidos, s. 125.)

²⁶³⁾ Mt., 1. nidos, s. 247.

mistään huonekaluista ja työaseista he valmistavat tavallisesti itse. He rakentavat usein itse talonsa ja vievät oman teollisuutensa tuotteet hyvinkin etäisille markkinoille. He ovat kehrääjiä ja kutojia, he valmistavat saippuaa ja kynttilöitä, kenkiä ja vaatteita omiksi tarpeikseen. Amerikassa on maanviljelys usein sepän, myllärin tai pikkukauppiaan sivuelinkeinona.»²⁶⁴)

Mistä kapitalisti sitten löytää sellaisten kummallisten ihmisten keskuudessa tilaa »kieltäytykselleen»?

Kapitalistisen tuotannon ihanuus on siinä, että se ei ainoastaan alati tuota uudestaan palkkatyöläistä palkkatyöläisenä, vaan myös tuottaa aina pääoman kasautumista vastaavan suhteellisen liikamäärän palkkatyöläisiä. Laki työn kysynnästä ja tarjonnasta pysyy siten oikealla raiteella ja palkan vaihtelu pidetään kapitalistiselle riistämislle sopivien rajojen puitteissa sekä vihdoin siten tulee taatuksi niin välttämätön työmiehen yhteiskunnallinen riippuvaisuus kapitalistista, ehdoton riippuvaisuussuhde, jota taloustieteilijä kotonaan, emämaassa, voi suurusisesti nimittää myyjän ja ostajan, kahden yhtä riippumattoman tavaranomistajan — pääoma-tavarana ja työ-tavarana omistajan — vapaaksi sopimussuhteeksi. Mutta siirtomaissa tämä kaunis harhakuva särkyy. Väestön lukumäärä kasvaa täällä paljoa nopeammin kuin emämaassa, koska useat työläiset tulevat maailmaan täysikasvuina, ja siitä huolimatta työmarkkinoilla vallitsee alituinen väenpuute. Laki työn kysynnästä ja tarjonnasta rakoilee. Toiselta puolen vanha maailma työntää jatkuvasti siirtomaihin riistonhaluista ja kieltäytymisintoista pääomaa; toiselta puolen säännöllinen palkkatyöläisten uusintaminen palkkatyöläisinä kohtaa mitä kiusallisimpia ja osittain voittamattomia esteitä. Kuinka nyt siis voitaisiin puhua liikatyöläisten tuottamisesta pääoman kasautumista vastaavasti! Se joka on tänään palkkatyöläinen, tulee huomenna riippumattomaksi, omaa taloutta pitäväksi talonpojaksi tai käsityöläiseksi. Hän katoaa työmarkkinoilta, mutta ei työhuoneeseen. Tämä palkkatyöläisten alituinen muuttuminen itsenäisiksi tuottajiksi, jotka eivät tee työtä pääoman hyväksi, vaan omaksi hyödykseen, ja rikastuttavat itseään herra kapitalistin asemesta, vaikuttaa puolestaan hyvin vahingollisesti työmarkkinoiden tilaan. Kysymys ei ole ainoastaan siitä, että palkkatyöläisen riistoaste jää säädyttömän alhaiseksi. Työläinen kadottaa sitä paitsi riippuvaisuussuhteensa mukana myös sen tunteen, että hän on kieltäytyvästä kapitalistista riippuvainen. Siitä johtuvat kaikki epäkohdat, joita E. G. Wakefieldimme kuvaa niin uljaasti, niin kaunopuheisesti ja liikuttavasti.

²⁶⁴) Mt., s. 21, 22.

Palkkatyön tarjonta, hän valittaa, ei ole pysyväinen eikä säännöllinen enempää kuin riittäväkään. Se on »aina sekä liian pieni että epävarma».²⁶⁵⁾

»Vaikka työläisen ja kapitalistin kesken jaettavana oleva tuote olisi suurikin, työläinen ottaa itselleen niin suuren osan, että hänestä tulee pian kapitalisti... Sitä vastoin vain harvat voivat kasata suuria rikkauksia, vaikka eläisivätkin harvinaisen kauan.»²⁶⁶⁾

Työläiset eivät yksinkertaisesti salli kapitalistin kieltäytyä maksamasta suurinta osaa heidän työstään. Ei auta, että hän on kyllin viisas tuodakseen oman pääomansa ohella Euroopasta myös omat palkkatyöläisensä.

»He lakkaavat pian olemasta palkkatyöläisiä, he muuttuvat pian riippumattomiksi talonpojiksi tai suorastaan entisen työnantajansa kilpailijoiksi itse palkkatyömarkkinoilla.»²⁶⁷⁾

Mikä kauhistus! Kunnan kapitalisti on omalla kalliilla rahallaan itse tuonut Euroopasta maahan oman ilmielävän kilpailijansa! Silloinhan on kaikki hukassa! Ei ole ihme, että Wakefield valittaa palkkatyöläisten riippuvaisuussuhteen ja riippuvaisuustunteen puutetta siirtomaissa.

»Korkeiden palkkojen takia», hänen oppilaansa Merivale sanoo, »siirtomaissa halutaan kiihkeästi halvempaa ja alistuvampaa työtä, luokkaa, jolle kapitalisti voisi määrätä ehdot, sen sijaan, että se nyt määrää hänelle ehdot... Vaikka vanhoissa sivistysmaissa työmies onkin vapaa, niin luonnonlain mukaisesti hän on riippuvainen kapitalistista; siirtomaissa tämä riippuvaisuus täytyy synnyttää keinotekoisesti.»²⁶⁸⁾

Mikä on nyt Wakefieldin mukaan seuraus tästä siirtomaissa vallitsevasta epäkohdasta? »Raakalaismainen järjestelmä tuotta-

²⁶⁵⁾ Mt., 2. nidos, s. 116.

²⁶⁶⁾ Mt., 1. nidos, s. 131.

²⁶⁷⁾ Mt., 2. nidos, s. 5.

²⁶⁸⁾ Merivale, »Lectures on Colonization and Colonies». London 1841—1842, v. II, p. 235—314 passim. Lempeä, vapaakauppaa puolustava vulgaari taloustieteilijä Molinarin sanoo: »Siirtomaissa, joissa orjuus on lakkautettu ilman, että pakkotyö korvattiin vastaavalla määrällä vapaata työtä, olemme nähneet jotain vastakkaista sille asiain-tilalle, minkä me joka päivä näemme silmäimme edessä. Olemme nähneet, kuinka tavalliset työläiset puolestaan riistävät teollisuusmiehiä, kuinka he vaativat heiltä palkkoja, jotka eivät ole missään suhteessa siihen lailliseen osaan, mikä heille on tuotteesta tuleva. Kun plantaasinomistajat eivät voineet saada sokeristaan riittävää hintaa korvatakseen palkkojen kohoamisen, oli heidän pakko maksaa ero ensin liikevoitostaan ja lopuksi itse pääomistaan. Useat plantaasinomistajat joutuivat täten vararikkoon, toiset lakkauttivat liikkeensä uhkaavaa perikatsoa välttääkseen... Epäilemättä on parempi nähdä pääomamäärien kuin kokonaisten ihmiskupolvien tuhoutuvan» (miten jalomiehistä, herra Molinari); »mutta eikö olisi parempi, etteivät kumpaisetkaan joutuisi perikatoon?» (Molinari, mt., s. 51, 52.) Herra Molinari, herra Molinari! Minne sitten joutuvat kymmenen käskyä, Mooses ja profeetat, kysynnän ja tarjonnan laki, kun Euroopassa yrittäjä ja Länsi-Intiassa työläinen voivat vähentää toinen toisensa »laillista osuutta». Ja sanokaa, olkaa hyvä, mikä on tämä »laillinen osuus», jota tunnustuksenne mukaan eurooppalainen kapitalisti ei maksa joka päivä? Herra Molinarin tekisi kovin mieli panna muuten automaattisesti vaikuttava kysynnän ja tarjonnan laki täytännöön poliisivoiman avulla tuolla toisella puolen, siirtomaissa, missä työläiset ovat niin »yksinkertaisia», että »riistävät» kapitalistia.

jien ja kansallisomaisuuden pirstomiseksi.»²⁶⁹⁾ Tuotantovälineiden pirstoutuminen lukemattomille omaa taloutta pitävillä omistajille hävittää pääoman yhteenkokoontumisen ohella kaikki yhdistetyn työn mahdollisuudet. Jokainen pitkä-ikäinen yritys, joka kestää useita vuosia ja vaatii kiinteää pääomaa, kohtaa esteitä, kun sitä käydään toteuttamaan. Euroopassa pääoma ei vitkastele hetkeäkään, sillä työväenluokka muodostaa sen elävän lisän ollen aina ylenmäärin lukuisana, aina valmiina. Mutta siirtomaissa! Wakefield kertoo erään erittäin kiusallisen tarinan. Hän keskusteli muutamien kapitalistien kanssa, jotka asuivat Kanadassa ja New Yorkin valtiossa, jonne sitä paitsi seisautuvat usein siirtolaislaineet ja jättävät pohjamutana »lii-koja» työläisiä.

»Meillä oli», yksi melodraaman henkilöistä huokasi, »meillä oli pääomaa valmiina useita yrityksiä varten, joiden toteuttaminen vaatii pitkän ajan; mutta saatoimmeko ryhtyä sellaisiin yrityksiin työmiesten kanssa, jotka kääntäisivät pian, sen tiesimme, meille selkensä. Jos olisimme olleet varmoja siitä, että voimme pidättää työssä nämä siirtolaiset, niin olisimme ilolla ottaneet heidät palvelukseemme ja maksaneet heille hyvän palkan. Ja vaikkapa olisimmekin olleet varmoja siitä, että menettäisimme heidät, olisimme sittenkin ottaneet heidät työhön, jos olisimme olleet vakuuttuneita, että saamme uusia voimia aina tarpeidemme mukaan.»²⁷⁰⁾

Sen jälkeen kun Wakefield on komeasti asettanut Englannin kapitalistisen maanviljelyksen »yhdistettyine» töineen vastakohdaksi Amerikan hajanaiselle talonpoikaistaloudelle, häneltä pääsee näkyviin myös mitalin nurja puoli. Hän kuvaa Amerikan kansaa hyvinvoivaksi, riippumattomaksi, yritteliääksi ja verrattain sivistyneeksi, samalla kun

»englantilainen maatyömies on kurja raukka (a miserable wretch), pauper... Missä muussa maassa paitsi Pohjois-Amerikassa ja muutamissa uusissa siirtomaissa palkat maanviljelykseen käytetystä vapaasta työstä ovat mainittavasti korkeammat kuin mitä työmiesten välttämättömpien elintarpeiden tyydyttämiseksi tarvitaan?... Epäilemättä Englannissa ruokitaan työhevosia paljon paremmin kuin englantilaista maanviljelijää, koska työhevoset ovat arvokasta tavaraa.»²⁷¹⁾

Mutta mitäpä siitä? Kansallisriikkaus on nyt kerta kaikkiaan luonnostaan samaa kuin kansankurjuus.

Kuinka on nyt parannettavissa siirtomaiden pääomanvastainen syöpätauti? Jos kaikki maa muutettaisiin yhdellä iskulla kansanomaisuudesta yksityisomaisuudeksi, niin hävitettäisiin tosin pahan juuret, mutta samalla myös siirtomaat. Taito on siinä, että osataan tappaa kaksi karpästä yhdellä iskulla. Mää-

²⁶⁹⁾ Wakefield, »England and America». London 1833, v. II, p. 52.

²⁷⁰⁾ Mt., s. 191, 192.

²⁷¹⁾ Mt., 1. nidos, s. 47, 246.

rätköön hallitus vielä käyttämättömälle maalle kysynnän ja tarjonnan laista riippumattoman, keinotekoisien hinnan, joka pakottaa siirtolaisen tekemään pitemmän aikaa palkkatyötä, kunnes hän on ansainnut tarpeeksi rahaa ostaakseen maata²⁷²⁾ ja muuttuakseen riippumattomaksi talonpojaksi. Sen rahaston, joka saadaan näiden maiden myymisestä hintaan, jota palkkatyöläisen on ylen vaikea maksaa, ts. rahaston, joka puristetaan työpalkasta kysynnän ja tarjonnan pyhää lakia rikkomalla, hallitus käyttääköön vuorostaan sitä mukaa kuin se kasvaa köyhien tuomiseen Euroopasta siirtomaihin pitääkseen siten työn tarjonnan herrojen kapitalistien työmarkkinoilla riittävänä. Näin ollen »tout sera pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles» [»kaikki parhaiten mahdollisimman parhaassa maailmassa»]. Tämä on »järjestelmällisen siirtomaa-asutuksen» suuri salaisuus.

»Tämän suunnitelman mukaan», Wakefield huudahtaa riemuissaan, »työn tarjonta on oleva pysyvä ja säännöllinen, sillä ensiksi kaikki maahan siirtyneet työläiset, koska yksikään heistä ei voi hankkia itselleen maata ennen kuin on tehnyt työtä rahasta, tekisivät yhdistettyä työtä palkkaa vastaan ja tuottaisivat siten käyttäjälleen enemmän pääomaa työn käyttämistä varten; toiseksi jokainen, joka luopuisi palkkatyöstä ja rupeaisi maanomistajaksi, varaisi juuri maata ostamalla rahaston vereksen työn tuottamiseksi siirtomaihin.»²⁷³⁾

Valtion määräämän maanhinnan täytyy tietysti olla »riittävä» (sufficient price), ts. niin korkea, »että se estää työmiehiä muuttumasta riippumattomiksi talonpojiksi, kunnes toisia on saapunut täyttämään heidän paikkansa palkkatyömarkkinoilla.»²⁷⁴⁾ Tämä »riittävä maanhinta» ei ole mitään muuta kuin kaunisteltu nimitys lunnaille, jotka työmies maksaa kapitalistille luvasta saada vetäytyä palkkatyöstä maalle. Ensin hänen täytyy luoda herra kapitalistille »pääoma», jotta tämä voisi sen avulla riistää useampia työmiehiä, ja sitten hänen täytyy asettaa työmarkkinoille »sijainen», jonka hallitus toimittaa hänen kustannuksellaan yli meren hänen entiselle kapitalisti-isännälleen.

On sängen kuvaavaa, että Englannin hallitus on vuosikautia toteuttanut tätä herra Wakefieldin nimenomaan siirtomaissa käytettäväksi suosittelemaa »alkuperäisen kasautumisen» mene-

²⁷²⁾ »Te väitätte, että mies, jolla ei ole muuta kuin käsivartensa, löytää työtä ja saa tuloja maan ja pääomien anastamisen ansiosta... Pääinvastoin maan anastaminen yksityisten haltuun on syynä sellaisten ihmisten olemassaoloon, joilla ei ole muuta kuin kaksi kättä. Jos panette ihmisen ilmattomaan paikkaan, niin riistätte häneltä ilman mitä hän hengittää. Samoin teette, kun anastatte maan... Silloin panette hänet rikkautta puuttuvaan tyhjyyteen, missä hän voi elää vain teidän mielivallastanne riippuvana.» (Colins, mt., 3. nidos, s. 267—271, eri paik.)

²⁷³⁾ Wakefield, »England and America». London 1833, v. II, p. 192.

²⁷⁴⁾ Mt., s. 45.

telmää. Sen epäonnistuminen oli tietysti yhtä häpeällinen kuin Peelin pankkilain epäonnistuminen.¹⁹⁴ Siirtolaistulva on vain suuntautunut Englannin siirtomaiden asemesta Yhdysvaltoihin. Sillä aikaa Euroopan kapitalistisen tuotannon kehitys, jota on seurannut yhä lisääntyvä painostus hallitusten taholta, on tehnyt Wakefieldin reseptin tarpeettomaksi. Toisaalta se suunnaton, keskeytymätön ihmisvirta, joka vuosi vuodelta työntyy Amerikkaan, jättää salpautuvia ihmistulvia Yhdysvaltojen itäosiin, koska siirtolaisaalto heittää sinne Euroopasta enemmän ihmisiä, kuin mitä länteen vyöryvä toinen siirtolaisaalto voi kuljettaa mukanaan. Toisaalta on Amerikan sisällissodan seurauksena ollut tavattoman suuri valtionvelka ja sen ohella verorasitus, mitä halpamaisimman rahaylimyksen syntyminen ynnä se, että suunnaton osa valtion maista on lahjoitettu rautateiden, vuori-kaivosten ym. hyväksikäyttöä varten perustetuille keinotteluyhtiöille, lyhyesti sanoen erittäin nopea pääoman kehitys. Suuri tasavalta on siis lakannut olemasta maasta siirtyvien työmiesten luvattu maa. Kapitalistinen tuotanto edistyy siellä jättiläisaskelin, vaikkakaan palkkojen alentaminen ja palkkatyöläisten riippuvaisuus eivät siellä ole vielä läheskään ennättäneet eurooppalaiselle tasolle. Siirtomaiden viljelemättömien alueiden häpeällinen tuhlaus, joita Englannin hallitus jakoi ylimyksille ja kapitalisteille — Wakefieldkin tuomitsi äänekkäästi sen — ja kultakaivosten houkutteleva ihmisvirta sekä kilpailu, jonka englantilaisten tavaroiden tuonti aiheutti pienemmällekin käsitöläiselle — kaikki se synnytti, varsinkin Australiassa,²⁷⁵ riittävän »suhteellisen työläisliikaväestön», niin että miltei jokainen postilaiva toi jobinsanomien Australian työmarkkinain liiasta täyttymisestä — »glut of the Australian labour-market» — ja prostituutio rehotti siellä paikoittain yhtä yleisenä kuin Lontoon Haymarketilla.

Siirtomaiden tila ei kuitenkaan kiinnitä tässä kohden mieltämme. Meitä kiinnostaa vain Vanhan maailman kansantaloustieteen Uudessa maailmassa keksimä ja äänekkäästi julistama salaisuus: kapitalistinen tuotanto- ja kasautumistapa sekä siis myös kapitalistinen yksityisomistus edellyttävät omaan työhön perustuvan yksityisomistuksen tuhoutumista, ts. työläisen pakoluovuttamista.

²⁷⁵) Niin pian kuin Australia sai itse säätää lakinsa, se julkaisi tietysti siirtolaisille suosioilisia lakeja, mutta Englannin hallituksen kerran suorittama maan tuhlaus oli tässä esteenä. »Ensimmäisenä ja pääasiallisena päämääränä, mihin uusi vuoden 1862 maalaki pyrki, oli parempien asutusmahdollisuuksien tarjoaminen kansalle.» (»The Land Law of Victoria» by the Hon. G. Duffy, Minister of Public Lands. London 1862.)

Selityksiä
Hakemistoja

SELITYKSIÄ

- ¹ »Pääoma» on marxilaisuuden nerokas teos. Tämän perusteoksensa parissa Marx työskenteli neljän vuosikymmenen ajan, 1840-luvulta elämänsä loppuun saakka. »Todettuaan, että taloudellinen järjestelmä on perusta, jolta poliittinen päällysrakenne kohoaa, Marx kiinnitti eniten huomiota tämän taloudellisen järjestelmän tutkimiseen.» (V. I. Lenin, »Marxilaisuuden kolme lähdettä ja kolme perusosaa».)

Marx alkoi tutkia järjestelmällisesti kansantaloustiedettä vuoden 1843 lopulla Pariisissa. Taloustieteellistä kirjallisuutta tutkiessaan hän asetti päämääräkseen sellaisen suurteoksen kirjoittamisen, jossa hän arvostelisi olemassaolevaa järjestelmää ja porvarillista kansantaloustiedettä. Hänen ensimmäiset tätä alaa koskevat tutkielmansa löysivät heijastuksensa seuraavissa teoksissa: »Taloudellis-filosofiset käsikirjoitukset 1844», »Saksalainen ideologia», »Filosofian kurjuus», »Palkkatyö ja pääoma», »Kommunistisen puolueen manifesti» yms. Jo nämä teokset paljastavat kapitalistisen riiston perusteet, kapitalistien ja palkkatyöläisten etujen leppymättömän vastakkaisuuden sekä kaikkien kapitalististen taloussuhteiden antagonistisen, sovittamattoman ja ohimevän luonteen.

Vuosien 1848—1849 vallankumouksen myrskyisten tapahtumien aiheuttaman tietyn väliajan jälkeen Marx saattoi jatkaa taloustieteellisiä tutkimuksiaan vasta Lontoossa, jonne hänen oli pakko muuttaa elokuussa 1849. Siellä hän tutki syvällisesti ja kaikinpuolisesti kansantalouden historiaa ja eri maiden — etenkin Englannin, joka oli siihen aikaan kapitalismin klassinen maa — silloista taloutta. Tänä aikana Marxia kiinnostivat maanomistuksen historia ja maankorkoteoria, rahan kiertokulun ja hintojen historia ja teoria, talouspulat, konetekniikan ja teknologian historia, maanviljelystieteen ja maanviljelyskemian kysymykset.

Marx työskenteli erittäin vaikeissa oloissa. Hänen oli alituisesti kamppailtava puutetta vastaan ja keskeytettävä usein tutkimustyönsä ansaitakseen leipänsä. Liiallinen jatkuva voimainponnistus puutteellisissa aineellisissa oloissa jätti jälkensä: Marx sairastui vakavasti. Siitä huolimatta hänen onnistui vuoteen 1857 mennessä suorittaa suunnaton valmisteleva työ, joka mahdollisti siirtymisen tutkimustyön päätevaiheeseen: kerätyn aineiston systematisointiin ja yleistämiseen.

Elokuusta 1857 kesäkuuhun 1858 Marx laati noin 50 painoarkkia käsittävän käsikirjoituksen, joka oli ikään kuin tulevan »Pääoman» hahmotelma. Sen julkaisi ensimmäisen kerran alkukielellä NKP:n KK:n

marxismi-leninismiin instituutti vasta 1939—1941, ja sen otsikkona oli »Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie» (»Kansantaloustieteen arvostelun peruspiirteet»). Marraskuussa 1857 Marx laati sitä paitsi teoksensa jäsenyyksen, jota hän myöhemmin täydensi ja oleellisesti täsmensi. Tämä hänen tutkielmansa, joka on omistettu taloudellisten kategorioiden arvostelulle, jakautuu kuuteen kirjaan.

1. Pääomasta (muutamane johdatuslukuineen); 2. Maaomaisuudesta; 3. Palkkатыöstä; 4. Valtiosta; 5. Ulkomaankaupasta; 6. Maailmanmarkkinoista. Ensimmäinen kirja (»Pääomasta») oli suunniteltu koostuvaksi neljästä osastosta: a) Pääoma yleensä, b) Pääomien kilpailu, c) Luotto, d) Osakepääoma; sitä paitsi osasto »Pääoma yleensä» jakautui vielä kolmeen jaksoon: 1. Pääoman tuotantoprosessi; 2. Pääoman kiertokulkuprosessi ja 3. Niiden yhtenäisyys eli pääoma ja voitto, korko. Merkillepantavaa on, että tämä viimeksi mainittu jakso oli myöhemmin perustana koko teoksen jakamiselle »Pääoman» kolmeen vastaavaan osaan. Oli aikomus kirjoittaa erityinen teos aiheesta: kansantaloustieteen ja sosialismin historia.

Marx teki samanaikaisesti päätöksen, että valmisteilla olevan teoksen hän julkaisee eri vihkoina ja että ensimmäisen vihkon »on oltava välttämättä tietyssä määrin eheä teos», joka sisältäisi vain ensimmäisen kirjan ensimmäisen osaston; tämä osasto koostuisi kolmesta luvusta: 1. Tavara; 2. Raha eli yksinkertainen kiertokulku ja 3. Pääoma. Mutta poliittisista syistä ensimmäisen vihkon — kirjan »Kansantaloustieteen arvostelua» — lopulliseen kokoomukseen ei tullut kolmatta lukua. Marx osoitti, että nimenomaan siitä luvusta »alkaa tosi taistelu» ja että hänen mielestään olisi ajattelematonta virallisen sensuurin ja hallitsemille luokille epämieluisiin tekijöihin kohdistuvan poliisivainon ja kaikkinaisen panettelun oloissa julkaista mainittu luku aivan alussa, ts. ennen kuin laaja yleisö saa tietää uudesta teoksesta. »Ensimmäistä vihkoa» varten Marx kirjoitti varta vasten tavaraa käsittelevän luvun ja muokkasi perusteellisesti vuosien 1857—1858 käsikirjoituksen rahaa koskevan luvun.

Kirja »Zur Kritik der politischen Oekonomie» (»Kansantaloustieteen arvostelua») ilmestyi vuonna 1859. Heti sen jälkeen oli aikomus julkaista myös »toinen vihko», ts. painattaa mainittu pääomaa käsittelevä luku, joka muodosti vuosien 1857—1858 käsikirjoituksen perusisällön. Marx alkoi taas tutkia järjestelmällisesti kansantaloustiedettä Brittiläisessä museossa. Verrattain pian hän joutui kuitenkin keskeyttämään tutkimustyönsä puoleksitoista vuodeksi: hänen oli paljastettava lehdistössä bonapartelaisen asiamiehen Karl Vogtin parhaavat hyökkäilyt ja tehtävä muita kiireellisiä töitä. Vasta elokuussa 1861 Marx alkoi kirjoittaa laajaa käsikirjoitusta ja lopetti sen vuoden 1863 puoliväliin mennessä. Noin 200 painoarkkia — 23 vihkoa — käsittävän käsikirjoituksen otsikoksi tuli 1859 julkaistun kirjan otsikko: »Kansantaloustieteen arvostelua». Suurimmassa osassa tätä käsikirjoitusta (vihkot VI—XV ja XVIII) käsitellään talousoppien historiaa. Sen on valmistanut painokuntoon ja julkaissut venäjän kielellä NKP:n KK:n marxismi-leninismiin instituutti otsikolla »Lisäarvoteoria» (»Pääoman» IV osa). Viidessä ensimmäisessä vihkossa ja osittain vihkoissa XIX—XXIII on esitetty »Pääoman» ensimmäisen osan teemat. Niissä Marx erittelee rahan muuttumista pääomaksi, kehittää oppia lisäarvosta — absoluuttisesta ja suhteellisesta — ja koskettelee monia muita kysymyksiä. Muun muassa vihkot XIX ja XX sisältävät ensimmäisen osan kolmannentoista luvun »Koneet ja suurteollisuus» perusaineiston; niissä on runsaasti aineistoa koneiden historiasta ja tehdään seikkape-

räinen taloudellinen analyysi koneiden käytöstä kapitalistisessa teollisuudessa. Vihkoissa XXI—XXIII valaistaan erinäisiä kysymyksiä, jotka kuuluvat »Pääoman» eri osiin, mm. toiseen osaan. Vihkot XVI—XVII on omistettu kokonaan kolmannen osan ongelmiille. Näin ollen vuosien 1861—1863 käsikirjoitus koskettelee suuremmissa tai pienemmissä määrin »Pääoman» kaikkien neljän osan ongelmia.

Työskennellessään edelleen Marx päätti rakentaa teoksensa sen jäsenyyksen mukaisesti, jonka hän oli laatinut aikaisemmin »Pääoma yleensä» -osastoa varten kolmine jaksoineen. Käsikirjoituksen historiallisen ja arvosteleavan osan piti muodostaa neljäs, loppurengas. Kirjeessään Kugelmannelle 13. lokakuuta 1866 Marx kirjoitti: »Koko teos jakautuu seuraaviin osiin: Ensimmäinen kirja) Pääoman tuotantoprosessi. Toinen kirja) Pääoman kiertokuluprosessi. Kolmas kirja) Prosessin muodot yleensä. Neljäs kirja) Teorian historiasta.» Marx kieltäytyi myös entisestä suunnitelmastaan julkaista teos erillisinä vihkoina ja asetti tehtäväkseen valmistaa ensiksi edes pääpiirteissään koko teos ja vasta sitten julkaista se.

Tämän yhteydessä Marx jatkoi voimaperäisesti työtään teoksensa parissa ja etenkin niiden osien parissa, joita hän ei ollut vuosien 1861—1863 käsikirjoituksessa vielä riittävästi kehitellyt. Marx luki suuren määrän taloudellista ja teknistä lisäkirjallisuutta, mm. maatalouden, luoton ja rahan kiertokulun alalta, tutki tilastollista aineistoa, erilaisia parlamenttiasiakirjoja ja virallisia selosteita lasten työstä teollisuudessa, Englannin proletariaatin asunto-oloista jne. Sen jälkeen Marx laati kahdessa ja puolessa vuodessa (elokuusta 1863 vuoden 1865 loppuun mennessä) uuden laajan käsikirjoituksen, joka olikin »Pääoman» kolmen teoreettisen osan ensimmäinen seikkaperäisesti kehitelty variantti. Ja vasta sitten kun Marx oli kirjoittanut koko teoksen loppuun saakka (tammikuu 1866), hän ryhtyi valmistamaan sitä lopullisesti painokuntoon, ja sitä paitsi Engelsin neuvoa seuraten hän päätti valmistaa painoon ensi vuorossa vain »Pääoman» ensimmäisen osan eikä kerralla koko teosta. Marx suoritti tämän lopullisen viimeistelytyön erittäin huolellisesti ja siksi sitä voidaan itse asiassa pitää »Pääoman» koko ensimmäisen osan vielä yhtenä uutena muokkauksena. Marx piti välttämättömänä esityksen eheyttä, täydellisyyttä ja selvyyttä silmälläpitäen valaista verrattain lyhyessä muodossa vuonna 1859 ilmestyneen kirjan »Kansantaloustieteen arvostelua» sisällön peruskysymykset »Pääoman» ensimmäisen osan alussa. Nämä kysymykset muodostavat nyt koko ensimmäisen osaston (»Tavara ja raha»), kun ensimmäisessä painoksessa niitä valaistiin ensimmäisessä luvussa (»Tavara ja raha»).

»Pääoman» ensimmäisen osan ilmestyttyä (syyskuu 1867) Marx jatkoi työskentelyään sen parissa, koska valmisteltiin uusintapainosta saksan kielellä ja käännöksiä ulkomaan kielillä. Hän teki useita korjauksia toiseen painokseen (1872), antoi oleellisia ohjeita venäjänkielistä laitosta valmisteltaessa — se ilmestyi Pietarissa 1872 ja oli »Pääoman» ensimmäinen vieraskielinen käännös — sekä muokkasi ja toimitti huomattavasti ranskankielistä käännöstä, joka julkaistiin erillisinä vihkoina vuosina 1872—1875.

Toisaalta »Pääoman» ensimmäisen osan ilmestymisen jälkeen Marx jatkoi työtään seuraavien osien parissa aikoen pian viedä päätökseen koko teoksen. Se ei kuitenkaan onnistunut häneltä. Hän kulutti paljon aikaansa monipuoliseen toimintaan I Internationaalien pääneuvostossa. Yhä useammin hän joutui keskeyttämään työnsä huonon terveydentilansa vuoksi. Sitä paitsi Marxin tavaton tieteellinen tunnolli-

suus ja tarkkuus, se ankara itsearvostelu, joka Engelsin sanojen mukaan oli ominaista Marxille hänen »pyrkiessään muokkaamaan täydellisyysteen saakka suuret taloudelliset löytönsä ennen niiden julkaisemista», panivat hänet tiettyä ongelmaa tarkastellessaan tekemään yhä uusia lisätutkimuksia. Tämän luovan työn aikana heräsi myös monia uusia kysymyksiä.

»Pääoman» seuraavat kaksi osaa valmisti painokuntoon ja julkaisi Engelsin vasta Marxin kuoleman jälkeen: toisen 1885 ja kolmannen 1894. Täten Engels antoi arvaamattoman panoksen tieteellisen kommunismin aarteistoon.

Marxin kuoleman jälkeen Engels toimitti »Pääoman» ensimmäisen osan englanninkielisen käännöksen (ilmestyi 1887) valmisti painoon »Pääoman» ensimmäisen osan kolmannen (1883) ja neljännen (1890) saksankielisen laitoksen. Sitä paitsi Marxin kuoleman jälkeen, mutta vielä Engelsin eläessä »Pääoman» ensimmäisestä osasta otettiin seuraavat painokset: kolme englanninkielistä painosta Lontoossa (1888, 1889 ja 1891), kolme englanninkielistä painosta New Yorkissa (1887, 1889 ja 1890); ranskankielinen painos Pariisissa (1885), tanskankielinen Kööpenhaminassa (1885), espanjankielinen Madridissa (1886), italiankielinen Torinossa (1886), puolankielinen Leipzigissa (1884—1889), hollanninkielinen Amsterdamissa (1894) ja monia muita epätäydellisiä painoksia.

»Pääoman» neljättä saksankielistä painosta valmistellessaan (ilmestyi 1890) Engels muotoili lopullisesti Marxin henkilökohtaisten ohjeiden mukaisesti »Pääoman» ensimmäisen osan tekstin ja selitykset. Nykyään kaikkialla maailmassa tätä teosta julkaistaan ja käännetään neljännessä saksankielisestä painoksesta. Sen mukaan on valmistettu myös tämä »Pääoman» ensimmäisen osan painos. — 15.

- 2 Tarkoitetaan »Pääoman» ensimmäisen, vuoden 1867 saksankielisen painoksen ensimmäisen osan ensimmäistä lukua »Tavara ja raha». Toista painosta valmistellessaan Marx muokkasi uudelleen kirjansa ja muutti mm. suuresti sen rakennetta. Aikaisemman ensimmäisen luvun jaksoista ja liitteestä hän laati kolme vastaavaa itsenäistä lukua, jotka yhdessä muodostavat kirjan ensimmäisen osaston. — 15.
- 3 Tarkoitetaan Lassallen kirjan »Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder: Capital und Arbeit», Berlin 1864 (»Herra Bastiat Schulze-Delitzsch, taloustieteen Julianus, eli pääoma ja työ») kolmatta lukua. — 15.
- 4 *Mutato nomine de te fabula narratur* (Vain nimesi kun muutat, niin sinustapa sadussa kerrotaankin) — sanat otettu Horatiuksen satiirista, ensimmäinen kirja, 1. satiiri. — 16.
- 5 *Siniset kirjat* (Blue Books) — Englannin parlamentin julkaisuaineistojen ja ulkoministeriön diplomaattisten asiakirjojen yleinen nimi. Sinisiä kirjoja, jotka ovat saaneet nimensä sinisten kansien mukaan, on julkaistu Englannissa 1600-luvulta alkaen, ja ne ovat virallisena peruslähteenä tämän maan talouden ja diplomatian historiaa tutkittaessa. — 18.
- 6 *Segui il tuo corso, e lascia dir le genti!* (Kulje omaa tietäsi ja anna ihmisten puhua!) — muunnetut sanat Danten teoksesta »Jumalainen näytelmä», »Kiirastuli», 5. laulu. — 18.
- 7 S. Mayer, »Die sociale Frage in Wien. Studie eines 'Arbeitgebers'».

Wien 1871 (»Yhteiskunnallisista suhteista Wienissä. 'Työnantajan' tutkielma»). — 20.

- ⁸ »Pääoman» ensimmäisen osan neljännessä saksankielisessä painoksessa 1890 on jätetty pois näiden loppusanojen neljä ensimmäistä kappaletta. Tässä painoksessa ne julkaistaan täydellisesti. — 20.
- ⁹ *Anti-Corn-Law-League* (Liitto viljalakeja vastaan) perustettiin 1838 teollisuusharjoittajien Cobdenin ja Brightin aloitteesta. Liitto puolusti teollisuusporvariston etuja ja vaati kumoamaan niin sanotut viljalait, joilla maaylimystön etuja noudattaen rajoitettiin ja kiellettiin viljan tuonti ulkomailta. Vuonna 1815 hyväksytty viljalaki kielsi viljan tuonin niin kauan kuin viljan hinta on itse Englannissa alle 80 šillingin nelikolta. Vuonna 1822 tätä lakia hieman muutettiin ja 1828 otettiin käyttöön liukuasteikko, jonka mukaan viljan tuontimaksut kohosivat sitä mukaa kuin sen hinta aleni sisämarkkinoilla ja päinvastoin alenivat sisämarkkinahinnan kohotessa. Vaatiessaan viljalakien kumoamista ja kauppavapauden voimaan saattamista Liitto asetti tavoitteekseen viljan sisämarkkinahintojen alentamisen ja samalla siis myös työläisten palkan pienentämisen. Liitto käytti laajasti kauppavapautunnusta saarnatessaan demagogisesti työläisten ja teollisuudenharjoittajien etujen yhtenäisyyttä. Viljalait kumottiin 1846. — 22.
- ¹⁰ Tarkoitetaan Joseph Dietzgenin artikkelia »Karl Marx. 'Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua'. Hampuri 1867», joka oli julkaistu sanomalehdessä »Demokratisches Wochenblatt» (»Demokraattinen viikkolehti»), 1868, n:ot 31, 34, 35 ja 36. Vuosina 1869—1876 tämä lehti ilmestyi uudella nimellä »Der Volksstaat» (»Kansanvaltio»). — 23.
- ¹¹ Tässä on kysymys aikakauslehdestä »La philosophie positive. Revue» (»Positivistinen filosofia. Katsaus»). Se ilmestyi Pariisissa vuosina 1867—1883. Lehden kolmannessa, vuoden 1868 marras—joulukuun numerossa oli lyhyt resensio »Pääoman» ensimmäisestä osasta. Resension oli kirjoittanut De Roberty, A. Comten positivistisen filosofian kannattaja. — 23.
- ¹² Tämän artikkelin (»Karl Marxin Kansantaloustieteen arvostelumene- telmä») kirjoittaja on I. I. Kaufman. — 24.
- ¹³ Tarkoitetaan saksalaisia porvarillisia filosofeja Büchneriä, Langea, Dühringiä, Fechneriä ja muita. — 26.
- ¹⁴ »*Uusi kaksikolmannes*» (»neue Zweidrittel») — näin nimitettiin $\frac{2}{3}$ taalerin arvoista hopeakolikkoa, joka oli käynnissä useissa saksalaisissa valtioissa. — 30.
- ¹⁵ »Pääoman» ensimmäisen osan englanninkielisen julkaisun lukujen numerot eivät käy yhteen tämän osan saksankielisen julkaisun lukujen numeroiden kanssa. — 33.
- ¹⁶ »Kapina orjuuden puolesta» oli USA:n eteläosan orjanomistajien kapina, joka johti vuosien 1861—1865 sisällissotaan. — 36.
- ¹⁷ Todellisuudessa Marxilla ei siinä ole mitään epätarkkuutta. — 38.
- ¹⁸ Porvariston edustajat hyökkäilivät jatkuvasti Marxin kimppuun panetellen ja syyttäen häntä Gladstonen 16. huhtikuuta 1863 pitämästä puheesta otetun sitaatin tahallisuudesta vääristelystä. Näiden hyökkäilyjen paljastamiselle Engels omisti erikoisen kirjoituksensa »Brentano

- contra Marx, sitaatin luulotellun vääristelyn johdosta. Kysymyksen historia ja asiakirjat», joka julkaistiin Hampurissa 1891. — 38.
- ¹⁹ Puhuessaan »pikku Laskerin keksinnöstä» Marx tarkoittaa seuraavaa tapausta. Liittopäivien istunnossa 8. marraskuuta 1871 porvariston edustaja kansallisliberaali Lasker väitellessään Bebeliä vastaan sanoi, että jos saksalaiset sosiaalidemokraattiset työläiset aikovat seurata Pariisin kommunaarien esimerkkiä, niin »säädyllyiset ja omaisuutta omistavat porvarit päättävät heidän päivänsä patukoilla». Puhuja ei kuitenkaan uskaltanut julkaista sanomaansa tässä muodossa, ja niinpä jo pikakirjoitteessa oli sanojen »päättävät heidän päivänsä patukoilla» asemesta kirjoitettu »pitävät heidät kuuliaisuudessa». Tämän väärennyksen paljasti Bebel. Laskerista tuli pilkankohde työläispiireissä. Pienen koonsa takia hän sai ironisen korkonimen »pikku Lasker». — 39.
- ²⁰ Goethe, »Faust», 1. osa, kolmas kohtaus (»Lukukammio»). — 41.
- ²¹ Engels käyttää tässä muunnellen kerskailija ja pelkuri Falstaffin sanoja, joka kertoi miekkailleensa yksin muka viittäkymmentä miestä vastaan (Shakespeare, »Kuningas Henrik IV», I osa, II näytös, neljäs kohtaus). — 41.
- ²² Muunneltu sanonta Samuel Butlerin runoelmasta »Hudibras», II osa, I. laulu. — 46.
- ²³ Ks. kirjaa: W. Jacob, »An Historial Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals». In two volumes. London 1831 (»Historiallinen tutkielma jalometallien tuotannosta ja käytöstä». Kaksi nidosta. Lontoo 1831). — 49.
- 24 [W. Petty] »A Treatise of Taxes and Contributions». London 1667, p. 47 (»Tutkielma veroista ja maksuista». Lontoo 1667, s. 47). — 52.
- ²⁵ Marx käyttää tässä Shakespearen historiallisesta kroniikasta (»Kuningas Henrik IV», I osa) ottamaansa dialogia. Kolmannen näytöksen 3. kohtauksessa Falstaff sanoo rouva Vilkkaille, »eihän sitä oikein tiedä, mistä hän käy». Tämä vastaa siihen: »Sinä ja joka mies sen tietää, mistä minä käyn». — 56.
- ²⁶ »*Paris vaut bien une messe*» (»Pariisi on kyllä yhden messun arvoinen») — Henrik IV sanat, jotka hän lausui 1593 sen yhteydessä, että parii-silaiset lupasivat tunnustaa hänet kuninkaaksi, jos hän siirtyy protes-tanttisesta uskosta katolilaisuuteen. — 60.
- ²⁷ Marx siteeraa tässä Aristoteleen teosta »Ethica Nicomachea» kirjasta: »Aristotelis opera ex recensione Immanuelis Bekkeri», Tomus IX, Oxonii 1837, p. 99, 100 (Aristoteles. Teokset. Immanuel Bekkerin julkaisu. IX osa, Oxford 1837, s. 99, 100). — 67.
- ²⁸ *Lombard Street* — katu Lontoon Cityssa (finanssikeskuksessa). Tällä kadulla on useita suurpankkeja; se on synonyymi Lontoon rahamarkki-noille. — 68.
- ²⁹ Marx »Filosofian kurjuus. Vastaus herra Proudhonin 'Kurjuuden filo-sofiaan'», 1. luku. — 75.
- ³⁰ Goethe, »Faust», 1. osa, neljäs kohtaus (»Lukukammio»). — 75.
- ³¹ Vuosien 1848—1849 vallankumouksen kärsittyä tappion Euroopassa alkoi mustan poliittisen taantumuksen kausi. Tähän aikaan Euroo-pan maiden ylhäisöpiireissä alettiin harrastaa spiritismii ja etenkin pöydänpyöritystä. Kiinassa alkoi samaan aikaan feodalisminvastainen

- vapautusliike, joka kehittyi valtavaksi talonpoikaissodaksi (Taipingin vallankumous). — 77.
- 32 Owenin suunnikkaista Ricardo mainitsee teoksessaan »On Protection to Agriculture». Fourth edition. London 1822, p. 21 (»Maatalouden suojelemisesta». Neljäs painos. Lontoo 1822, s. 21). Kehitellessään yhteiskunnallisten muutosten utooppista suunnitelmaansa Owen todisteli, että suunnikkaan- tai neljönmuotoisten asutusten rakentaminen on taloudellisesti sekä kotielämän järjestelyn kannalta tarkoituksenmukaisinta. — 82.
- 33 Muinaiskreikkalaisen filosofin Epikuroksen — yleensä materialistin ja ateistin — mielipiteen mukaan on olemassa lukematon määrä maailmoja. Nämä maailmat syntyvät ja ovat olemassa omien luonnollisten lakiensa mukaisesti. Vaikka jumalia olisikin olemassa, ovat ne maailmojen ulkopuolella, intermundioissa, eikä niillä ole mitään vaikutusvaltaa maailmankaikkeuden kehitykseen enempää kuin ihmisen elämäänkään. — 85.
- 34 Shakespeare, »Paljon melua tyhjistä», III näytös, kolmas kohtaus. — 88.
- 35 *Landit* — suuri markkina-alue Pariisiin lähetytyillä. 1100—1800-luvulla nämä markkinat olivat jokavuotisia. — 89.
- 36 Goethe, »Faust», 1. osa, kolmas kohtaus (»Lukukammio»). — 91.
- 37 *Ilmestyskirja* — varhaiskristillisen kirjallisuuden teoksia, kuuluu Uuteen testamenttiin (Raamattu, Johanneksen ilmestys). Kirjoitettu 1000-luvulla. Se sisältää mystisiä ennustuksia maailmanlopusta ja Kristuksen uudesta ilmestymisestä. Ilmestyskirjan tekijä tuo ilmi yleisen viiantunteen Rooman keisarikuntaa kohtaan, jonka hän leimaa »pedoksi» ja pitää sitä paholaisen ruumiillistumana. Lainaukset on otettu luvuista 17 ja 13. — 91.
- 38 *Inka-valtio* oli orjavaltio. Se oli olemassa 1400-luvun alusta 1500-luvun puoliväliin saakka nykyisen Perun alueella ja siellä oli säilynyt huomattavia alkukantaisen yhteiskuntajärjestelmän jäänteitä. Valtiossa hallinnut inkahaimo jakautui 100 sukuyhteisöön (aylla), jotka muuttivat vähitellen kylä- (naapuri-) yhteisöiksi. — 92.
- 39 *Pandektit* — kreikkalaisittain digestit (lat. Digesta — kootut) olivat Rooman siviililakikokoelman tärkeimpiä osia. Digestit olivat Rooman lakimiesten kirjoitusten otekokoelmia ja ilmensivät orjanomistajien etuja. Ne julkaistiin vuonna 533 Bysantin keisarin Justinianuksen aikana. — 95.
- 40 [W. E. Parry.] »Journal of a Voyage for the Discovery of a North-West Passage from the Atlantic to the Pacific; performed in the Years 1819—20, in His Majesty's Ships Hecla and Griper, under the Orders of William Edward Parry». London 1821 (»Päiväkirja matkasta, joka tehtiin vuosina 1819—20 hänen majesteettinsa laivoilla 'Hecla' ja 'Griper' William Edward Parryn johdolla luoteisen kulkureitin löytämiseksi Atlantin valtamereltä Tyynelle valtamerelle». Lontoo 1821). Kirjan toisessa painoksessa, joka ilmestyi Lontoossa samana 1821 vuonna, lainattu kohta on s. 277—278. — 98.
- 41 Antiikin mytologiassa ihmiskunnan historia jakautui viiteen aikakauteen. Kulta- ja hopeakausi olivat kaksi ensimmäistä kautta noista viidestä. Onnellisimmalla kultakaudella ihmiset elivät muka ilman mi-

- tään vastoinkäymisiä ja vasta seuraavilla kausilla heidän elämänsä muuttui toisenlaiseksi. Viides ja kausista viimeinen — rautakausi — oli täynnä epäoikeudenmukaisuutta, väkivaltaa ja murhia. Taru viidestä aikakaudesta on kerrottu kreikkalaisen runoilijan Hesiodoksen ja roomalaisen lyyriikon Ovidiuksen teoksissa. — 101.
- ⁴² Tarkoitetaan vuoden 1707 Englannin ja Skotlannin unionia, jonka mukaan Skotlanti liitettiin lopullisesti Englantiin. Tämän asiakirjan perusteella laskettiin hajalle Skotlannin parlamentti ja hävitettiin myös kaikki kahden maan väliset taloudelliset raja-aidat. — 101.
- ⁴³ Marx siteeraa Pyhää Hieronymusta: »Kirje Eustochiumille neitsyyden säilyttämisestä.» — 104.
- ⁴⁴ Dante, »Jumalainen näytelmä», »Paratiisi», 24. laulu. — 105.
- ⁴⁵ K. Marx, »Kansantaloustieteen arvostelua». — 107.
- ⁴⁶ »*The course of true love never does run smooth*» (»Uskollisen rakkauden tie ei ole koskaan tasainen») — W. Shakespeare, »Kesäyön unelma», 1. näytös, ensimmäinen kohtaus. — 108.
- ⁴⁷ »*Disjecta membra poetae*» (»runoilijan eri jäsenet») — sanonta Horatiuksen satiireista, ensimmäinen kirja, 4. satiiri. — 109.
- ⁴⁸ Marx siteeraa tässä Dupont de Nemours'in teosta »Maximes du docteur Quesnay, ou Résumé de ses principes d'économie sociale» (»Tohtori Quesnayn väittämät eli tiivistelmä hänen yhteiskuntataloudellisista peruseräkkeistään»), joka oli julkaistu kirjassa: »Physiocrates». *Aves une introduction et des commentaires par E. Daire. Partie I. Paris 1846, p. 392* (»Fysiokraatit». Alkusanat ja selitykset E. Dairen. 1. osa. Pariisi 1846, s. 392). — 109.
- ⁴⁹ Raha *non olet* (ei haise) — nämä sanat sanoi Rooman keisari Vespasianus (67—79) pojalleen, joka moitti häntä erikoisen käymäläveron voimaan saattamisesta. — 111.
- ⁵⁰ A. H. Müller, »Die Elemente der Staatskunst», Theil II. Berlin 1809, S. 280 (»Valtiotaidon alkeet», 2. osa. Berliini 1809, s. 280). — 123.
- ⁵¹ Sanaleikki: englantilainen sana »sovereign» merkitsee »suvereeni», »monarkki»; sitä paitsi »sovereign» on myös kultapunnan nimitys. — 125.
- ⁵² P. Boisguillebert, »Le détail de la France». In: »*Économistes financiers du XVIII-e siècle*». Paris 1843, p. 213 (»Vähittäismyynti Ranskassa». Kirjassa: »1700-luvun taloustieteilijät ja finanssistit». Pariisi 1843, s. 213). — 128.
- ⁵³ D. Diderot, »Vuoden 1767 salonki». — 131.
- ⁵⁴ *Itä-Intian komppania* — englantilainen kauppayhtiö, joka toimi vuosina 1600—1858. Se oli välikappale, jonka avulla Englanti harjoitti ryövärinäistä siirtomaapolitiikkaansa Intiassa, Kiinassa ja muissa Aasian maissa. 1700-luvun keskivaiheilla komppaniasta, jolla oli armeija ja laivasto, tuli mahtava sotilaallinen voima. Komppanian lipun alla englantilaiset siirtomaatorjuuttajat valloittivat Intian. Intiankauppa oli pitkän aikaa komppanian monopolina ja se suoritti tärkeimmät hallinnolliset tehtävät Intiassa. Intian kansallinen vapautuskapina vuosina 1857—1859 pakotti englantilaiset muuttamaan

- siirtomaaherruuden muotoja: komppania laskettiin hajalle ja Intia julistettiin Britannian kruunun alusmaaksi. — 131.
- ⁵⁵ »East India (Bullion). Return to an Address of the Honourable the House of Commons, dated 8 February 1864» (»Itä-Intia (Harkot). Selostus, tehty 8. helmikuuta 1864 kunnianarvoisen alahuoneen pyynnöstä»). — 131.
- ⁵⁶ Marx siteeraa W. Pettyn teosta: »Verbum Sapienti» (»Puheenvuoro viisaille»), joka oli julkaistu Marxin tässä mainitseman toisen kirjan »The Political Anatomy of Ireland. 1672». London 1691 (»Irlannin poliittinen anatomia. 1672». Lontoo 1691) liitteenä. — 137.
- ⁵⁷ Marx siteeraa tässä D. Ricardon kirjaa: »The High Price of Bullion a Proof of the Depreciation of Bank Notes». The Fourth Edition, Corrected. London 1811 (»Harkkojen korkea hinta pankkisetelien arvonnemetyksen todistena». Neljäs korjattu painos. Lontoo 1811). — 138—139.
- ⁵⁸ »Currency principle» (»rahan kiertokulun periaate») eli »rahakoulukunta» — yksi kvantiteettiteoriaa kannattavan koulukunnan muunnoksista. Sen edustajat väittivät, että tavaroiden arvon ja hinnan määrää kiertokulun piirissä olevan rahan paljous. He asettivat päämääräkseen pysyvän rahankiertokulun tukemisen ja pitivät sen ainoana keinona pankkisetelien ehdottoman kultakatteen turvaamista sekä niiden liikkeeseenlaskun sääntelyä jalometallien viennillä ja tuonnilla. Näitä virheellisiä teoreettisia premisseja ohjeenaan pitäen »rahakoulukunta» katsoi taloudellisten liikatuotantopulien perussyyksi julistamiensa rahan kiertokulun lakien rikkomisen. »Rahakoulukunnan» teoria oli yleisesti tunnettu Englannissa 1800-luvun alkupuoliskolla. Tähän teoriaan perustuneet Englannin hallituksen yritykset (vuoden 1844 pankkilaki) eivät johtaneet mihinkään tulokseen ja vain todistivat sen tieteellisesti kestävämmäksi ja täysin kelvottomaksi käytännöllisiin tarkoituksiin. — 139.
- ⁵⁹ Tarkoitetaan Ranskan instituuttia, korkeinta tieteellistä tutkimuslaitosta, joka koostuu useista osastoista eli akatemoista; toimii vuodesta 1795. Destutt de Tracy oli Siveys- ja poliittisten tieteiden akatemian jäsen. — 155.
- ⁶⁰ *Hic Rhodus, hic salta!* (Tässä on Rhodos, hyppää tässä! Kuvaannollisesti: Tässä näytäkin, mihin kykenet!) — vastaus kerskurille (Aisopoksen faabelista »Kerskuri»), joka väitti, että hän teki Rhodossaarella valtavia hyppyjä. — 158.
- ⁶¹ Marxin mainitsema »Cuzan kumous» oli tärkeä tapahtuma Romanian historiassa. Huomattava yhteiskunnallinen ja poliittinen toimihenkilö Alexandru Cuza valittiin ensin tammikuussa 1859 Moldavian ja sitten myös Valakian hallitsijaksi (hospodar). Näiden kahden Tonavan ruhtinaskunnan — ne olivat olleet pitkän aikaa Ottomaanisen sulttaanikunnan vassaalialueita — yhdistyminen laski perustan yhteiselle Romanian valtiolle. Tultuaan valtaan Cuza aikoi suorittaa useita porvarillis-demokraattisia uudistuksia. Hänen politiikkansa kohtasi kuitenkin vakavaa vastustusta tilanherrojen ja porvariston tietyn osan taholta. Sen jälkeen kun Kansalliskokous, jossa enemmistönä olivat maanomistajien (pajarien) edustajat, hylkäsi hallituksen agrariuudistuksen, Cuza suoritti 1864 valtiokaappauksen, joka johti taantumuksellisen Kansalliskokouksen hajalle laskemiseen, uuden perustuslain julkistamiseen, valitsijoiden piirin laajenemiseen ja hal-

- lituksen osuuden suurenemiseen. Tässä uudessa poliittisessa tilanteessa hyväksytty argaariuudistus edellytti maorjuuden poistamista ja talonpoikien turvaamista maalla lunastusmaksujen perusteella. — 159.
- ⁶² H. Storch, »Cours d'économie politique, ou Exposition des principes, qui déterminent la prospérité des nations», Tome I. St.-Petersbourg 1815, p. 288 (»Kansantaloustieteen oppikurssi eli esitys periaatteista, jotka määräävät kansakuntien hyvinvoinnin», 1. nidos. Pietari 1815, s. 288). — 172.
- ⁶³ A. Cherbuliez, »Richesse ou pauvreté. Exposition des causes et des effets de la distribution actuelle des richesses sociales». Paris 1841, p. 14 (»Rikkaus tai köyhyys. Esitys nykyisen yhteiskunnallisen varallisuuden jakautumisen syistä ja seurauksista». Pariisi 1841, s. 14). — 172.
- ⁶⁴ »*Asiatntila, joka juuri panikin hänet nauramaan*» — Faustin muunnetut sanat Goethen samannimisestä tragediasta, 1. osa, kolmas kohta (»Lukukammio»). — 183.
- ⁶⁵ »*Tout pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles*» (»Kaikki parhaiten mahdollisimman parhaassa maailmassa») — aforismi Voltairen romaanista »Candide, ou l'optimisme». — 183.
- ⁶⁶ Goethe, »Faust», 1. osa, viides kohta (»Auerbachin viinikellari Leipzigssä»). — 184.
- ⁶⁷ Lucretius, »Maailmankaikkeudesta», ensimmäinen kirja, runot 155—156. — 201.
- ⁶⁸ Tarkoitetaan saksalaista kirjailijaa ja kirjallisuusarvostelijaa Gottschedia, jolla oli tietty myönteinen merkitys kirjallisuudessa, mutta joka samaan aikaan suhtautui poikkeuksellisen sietämättömästi kaikkiin vähänkin uusiin kirjallisuustuulahduksiin. Hänen nimestään tuli sen vuoksi kirjallisen pöyhkeilyn ja tylsäjärkisyyden synonyymi. — 203.
- ⁶⁹ Marx nimittää Wilhelm Roscheria ironisesti tunnetun muinaiskreikkalaisen historioitsijan Thukydideksen mukaan Wilhelm Thukydides Roscheriksi sen yhteydessä, että tämä vulgaaritaloustieteilijä kirjansa »Die Grundlagen der Nationalökonomie» (»Kansantaloustieteen perusteet») ensimmäisen laitoksen alkulauseessa »julisti» Marxin sanojen mukaan »vaatimattomasti itsensä kansantaloustieteen Thukydideksi». Siteeratessaan Thukydidestä Roscher käytti sanontaa: »muinaisajan historioitsijan tavoin minäkin tahtoisin, että teokseni olisi hyödyksi niille, jotka...» jne. — 203.
- ⁷⁰ W. Jacob, »A Letter to S. Whitbread, being a Sequel to Considerations on the Protection Required by British Agriculture». London 1815, p. 33 (»Kirje S. Whitbreadille Britannian maatalouden etujen sanelemien suojelutoimenpiteiden käsittelyn yhteydessä». Lontoo 1815, s. 33). — 205.
- ⁷¹ Tarkoitetaan vuoden 1833 tehdaslakia. Siitä ks. tämän osan s. 255—256. — 208.
- ⁷² *Kiliastit* (kreikkalaisesta sanasta »Kilias» — tuhat) — julistivat uskonnollis-mystistä oppia Kristuksen toisesta ilmestyksestä ja »tuhattuotuisen valtakunnan», yleisen tasa-arvoisuuden ja yltäkylläisyyden vakiintumisesta maan päällä. Kiliastien uskomukset syntyivät orjuus-

- järjestelmän rappeutumisen kaudella työtätekevien joukkojen sietämättömästä sorrosta ja kärsimyksistä: nämä kärsimykset pakottivat työväkeä etsimään ulospääsyä mielikuvituksellisista pelastushaaveista. Nuo uskomukset levisivät laajalle ja myöhäisempinä aikoina ilmaantuivat yhä uudelleen erilaisten keskiajan lahkokuntien opeissa. — 211.
- ⁷³ A. Ure, »The Philosophy of Manufactures: or, An Exposition of the Scientific, Moral, and Commercial Economy of the Factory System of Great Britain». London 1835, p. 406 (»Tehdasfilosofia eli esitys Ison-Britannian tehdasjärjestelmän talouden tieteellisestä, moraalista ja kaupallisesta puolesta». Lontoo 1835, s. 406). — 212.
- ⁷⁴ *Little shilling men* (pienet šillinkimiehet) eli Birminghamin koulukunta — 1800-luvun alkupuoliskolla muodostunut erikoinen taloustieteellinen koulukunta. Sen kannattajat propagoivat ihanteellisen rahayksikön teoriaa ja sen mukaisesti pitivät rahaa vain »laskunimityksenä». Birminghamin koulukunnan edustajat veljekset Thomas ja Matthias Attwood, Spooner ja muut esittivät luonnoksen Englannin rahayksikön kultakannan alentamisesta. Tätä luonnosta alettiin nimittää »pienen šillingin luonnokseksi». Tästä johtuu myös itse koulukunnan nimi. »Pienet šillinkimiehet» vastustivat samanaikaisesti niitä hallituksen toimenpiteitä, joiden tarkoituksena oli supistaa kiertokulussa olevaa rahamäärää. Heidän mielestään koulukunnan säädösten toteuttaminen käytännössä teki mahdolliseksi, aiheuttamalla hintojen keinotekoisen nousun, elävöittää teollisuuden ja turvata maan yleisen kukoistuksen. Todellisuudessa ehdotettu valuutan devalvointi saattoi kuitenkin vain luoda edellytykset valtion ja yksityisten velkojen kuolettamiselle arvonsa menettäneessä rahassa, ts. lupaili tiettyjä etuja valtiolle ja suuryrittäjille, jotka olivat kaikenlaisten luottojen tärkeimpiä saajia. Marx kirjoittaa tästä koulukunnasta teoksessaan »Poliittisen taloustieteen arvostelua». — 215.
- ⁷⁵ »*Règlement organique*» — Tonavan ruhtinaskuntien (Moldavian ja Valakian) ensimmäinen perustuslaki, jonka saattoi voimaan 1831 P. D. Kiseljov, näiden ruhtinaskuntien venäläisen hallinnon päämies. Venäläiset joukot miehittivät ne vuosien 1828—1829 Venäjän ja Turkin sodan päätyttyä. Reglementin mukaisesti lainsäädäntövalta annettiin kussakin ruhtinaskunnassa suurtilallisten valitsemalle koukselle ja toimeenpanovalta suurtilallisten, papiston ja kaupunkien edustajien koko eliniäksi valitsemille hospodareille. Reglementti vahvisti suurpajarien ja ylipapiston herruusaseman sekä säilytti aikaisemman feodaalisen järjestyksen, siinä luvussa myös veropäivityön. Talonpojat vastasivat tähän »perustuslakiin» useilla kapinoilla. Samalla Reglementti edellytti joukon porvarillisia uudistuksia: sisäisten tullirajoitusten poistamista, kauppavapautta, tuomiovallan erottamista hallinnosta yms. — 220.
- ⁷⁶ Dryden, »Kukko ja kettu» (»The Cock and the Fox»). — 224.
- ⁷⁷ *Ecce iterum Crispinus* (taasen Crispinus) — näin alkaa Juvenalixen IV satiiri, jossa ruoskitaan (sen ensimmäisessä osassa) Crispinusta, Rooman keisarin Domitianuksen hovimiestä. Kuvaannollisesti nämä sanat merkitsevät: »taas sama henkilö» tai »taas samaa». — 229.
- ⁷⁸ *Elealaiset* — muinaiskreikkalaisen filosofian idealistinen suuntaus VI vuosisadan lopulla — V vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua. Sen huomattavimpia edustajia olivat Ksenofanes, Parmenides ja Zenon. Elealaiset todistelivat muun muassa, että liikkeellä ja moninaisilla

ilmiöillä ei ole todellista olemassaoloa ja ne ovat olemassa vain mieliteissä. — 230.

- ⁷⁹ *Suuri valaoikeus* — Englannissa vuoteen 1933 saakka toiminut valamieskollegio, johon kuului 12—23 henkilöä. Seriffi valitsi heidät kreivikunnan »hyvien ja uskollisten miesten» joukosta ja heidän tehtävänään oli käsitellä ennakoita oikeusjuttuja sekä päättää syytettyjen haastamisesta rikosoikeuteen. — 233.
- ⁸⁰ Marx tarkoittaa resensiotaan Th. Carlylen kirjasta »Latter-Day Pamphlets» (»Tämänpäiväiset häväistyskirjoitukset»). — 236.
- ⁸¹ W. Strange, »The Seven Sources of Health». London 1864, p. 84 (»Seitsemän terveyden lähde»). Lontoo 1864, s. 84). — 237.
- ⁸² »Britons never, never shall be slaves!» (»Britit eivät koskaan tule orjiksi!») — sanat Englannin kansallishymnistä »Hallitse, Britannia, meriä»). — 242.
- ⁸³ *Exeter Hall* — rakennus Lontoossa, erilaisten uskonnollisten ja filantrooppisten yhdistysten kokouspaikka. — 243.
- ⁸⁴ *Après moi le déluge!* (Minun jälkeeni vedenpaisumus!) — näin oli kertoman mukaan vastannut Ranskan kuningas Ludvig XV lähimmäistensä huomautuksiin, että hänen pitämänsä ja hyväksymänsä loisteliaat hovit ja juhlat voivat lisätä huomattavasti maan valtionvelkaa. — 247.
- ⁸⁵ »*Myydä esikisoikeutensa hernerokasta*» — tämä levinnyt kuvaannollinen sanonta on saanut alkunsa raamatun tarusta. Sen mukaan nimenomaan tästä hinnasta nälkäinen lisäksi möi esikisoikeutensa veljelleen Jaakobille. — 248.
- ⁸⁶ *Suuri rutto* — hirveä ruttoepidemia, joka raivosi Länsi-Euroopassa 1347—1350. Olemassaolevien tietojen mukaan ruttoon kuoli silloin noin 25 miljoonaa henkeä, lähes 1/4 koko länsieurooppalaisesta väestöstä. — 249.
- ⁸⁷ »Factories Inquiry Commission. First Report of the Central Board of His Majesty's Commissioners. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 28 June 1833», p. 53 (»Tehdaskomissio. Hänen majesteettinsa komission keskusneuvoston ensimmäinen kertomus. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 28. kesäkuuta 1833», s. 53). — 255.
- ⁸⁸ »*Periculum in mora*» (»viivyttely on vaarallista») — sanat otettu roomalaisen historioitsijan Titus Liviuksen teoksesta »Ab urbe condita» (»Rooman historia sen perustamisesta alkaen»), 38. kirja, 25. luku. — 256.
- ⁸⁹ »Report from the Committee on the 'Bill to regulate the Labour of Children in the Mills and Factories of the United Kingdom': with the Minutes of Evidence». Ordered, by the House of Commons, to be printed, 8 August 1832 (»Lain lasten työn sääntelystä Yhdistyneen kuningaskunnan tehtaissa' toimeenpanokomitean selostus». Todistusaineistoinen. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 8. elokuuta 1832). — 256.
- ⁹⁰ *Juggernautin (Jagannathin)* — hindulaisen Visnu-jumalan olennoituman — kunniaaksi järjestettyjen perinteellisten juhlamenojen aikana äärimmäisen uskonnollisen kiihkon vallassa olleet uskovaiset heittäy-

- tyivät usein Visnu-jumalan kuvaa kuljettaneiden vaunujen pyörien alle. — 256.
- ⁹¹ Tarkoitetaan Kansan karttaa, joka sisälsi chartistien vaatimukset ja julkaistiin 8. toukokuuta 1838 parlamentille esitettävän lakiehdotuksen muodossa. Kartta koostui kuudesta kohdasta: yleinen äänioikeus (21 vuotta täyttäneille miehille), vuosittaiset parlamenttivaalit, salainen äänestys, vaalipiirien tasoittaminen, parlamenttiedustajaehdokkaiden omaisuussensuksen kumoaminen, edustajien hyvityspalkkiot. — 257.
- ⁹² Anti-Corn-Law-League (ks. selitystä 9) kannattajat julistivat demagogisesti työläisille, että kauppavapauden voimaan tultua kohoaa työläisten reaalipalkka ja he saavat kaksinkertaisen leivän (»big loaf»). Havainnollistaakseen agitaatiotaan League kannattajat kantoivat katuja pitkin kahta leipää — suurta ja pientä — ja asianmukaisia ponsilauseita. Todellisuus osoitti näiden lupauksen ja tempujen valheellisuuden. Viljalakien kumoamisen ansiosta lujittunut Englannin teollisuuspääoma voimisti hyökkäystään työväenluokan elineltuun vastaan. — 257.
- ⁹³ *Konventin komissaareiksi* nimitettiin 1700-luvun lopun Ranskan porvarillisen vallankumouksen aikana Konventin (vuosien 1792—1795 Ranskan tasavallan kansalliskokouksen) departementti- ja sotilasedustajia, joilla oli erikoisvaltuudet. — 260.
- ⁹⁴ *Loi des suspects* (Laki epäilyttävistä) — laki, jonka Ranskan Corps législatif julkaisi 19. helmikuuta 1858 ja joka antoi keisarille ja hänen hallitukselleen rajoittamattoman oikeuden karkottaa toiseen keisarikuntaan vihamielisestä suhtautumisesta epäiltyjä henkilöitä Ranskan ja Algerian eri paikkakunnille tai häätää yleensä Ranskan alueelta. — 261.
- ⁹⁵ W. Shakespeare, »Venetsian kauppias», IV näytös, ensimmäinen kohtaus. — 263.
- ⁹⁶ W. Shakespeare, »Venetsian kauppias», IV näytös, ensimmäinen kohtaus. — 263.
- ⁹⁷ *10 taulun laki* — »12 taulun lain» alkuperäinen variantti. »12 taulun laki» oli Rooman orjavaltion vanhimpia lainsäädännöllisiä muistomerkkejä. Lain tehtävänä oli suojella yksityisomaisuutta, se edellytti maksukyvyttömän velallisen vangitsemista, hänen myymistään orjuuteen tai hänen ruumiinsa paloittelemista. — 263.
- ⁹⁸ Ranskalainen historioitsija Linguet esittää tämän oletuksen teoksessaan »Théorie des loix civiles, ou principes fondamentaux de la société», Tome II, Londres 1767, livre V, chapitre XX (»Siviililakiteoria, eli yhteiskunnan tärkeimmät perusteet», II osa. Lontoo 1767, V kirja, XX luku). — 263.
- ⁹⁹ Saksalainen filosofi Daumer todisteli teoksessaan »Die Geheimnisse des christlichen Alterthums» (»Muinaiskristittyjen sakramentit»), että ensimmäiset kristityt nauttivat ehtoollisella ihmisen lihaa. — 263.
- ¹⁰⁰ Suuri ranskalainen utopistisocialisti Fourier kuvasi tulevaa yhteiskuntaa, jossa ihmiset tekevät yhden työpäivän aikana erilaisia töitä, ts. työpäivä koostuu muutamista lyhyistä työstunnoista (»courtes séances»), joiden pituus on korkeintaan puolitoista — kaksi tuntia. Fourier'n mielestä tämä johtaa työn tuottavuuden kohoamiseen siinä

- määrin, että köyhinkin työmies kykenee tyydyttämään kaikki tarpeensa täydellisemmin kuin yksikään kapitalisti entiseen aikaan. — 266.
- ¹⁰¹ Kysymyksessä on Amerikan työläisten edustajakokous, joka pidettiin Baltimoressa 20.—25. elokuuta 1866. Edustajakokouksessa oli läsnä 60 edustajaa, jotka edustivat yli 60 tuhatta trade unioneihin yhdistynyttä työläistä. Kokous käsitteli kysymykset 8-tuntisen työpäivän lainsäädännöllisestä voimaan saattamisesta, työläisten poliittisesta toiminnasta, osuuskunnista, kaikkien työläisten yhdistämisestä trade unioneihin jne. Edustajakokous teki myös päätöksen työväenluokan poliittisen järjestön — Työväen kansallisliiton — perustamisesta. — 275.
- ¹⁰² Tässä siteerattu Kansainvälisen työväenliiton Genèven kongressin päätöslauselma laadittiin Marxin kirjoittaman »Ohje väliaikaisen keskusneuvoston edustajille eri kysymyksiin» perusteella. Mainittuun päätöslauselman kohtaan on sananmukaisesti otettu »Ohjeen» teksti. — 275.
- ¹⁰³ »*Tuskiensa käärme*» — sanat otettu muunneltuna Heinrich Heinen runosta »Heinrich» (runosarja »Nykyaikaisia runoja»). — 275.
- ¹⁰⁴ *Magna Charta* — Magna Charta Libertatum — tällä nimellä tunnetaan historiassa peruskirja, jonka Englannin kuningas Juhana Maaton allekirjoitti 1215. Magna Chartan esittivät kuninkaalle kapinaan nousseet feodaaliylimykset ritariston ja kaupunkien tukemina. Charta rajoitti tiettyssä määrin kuninkaan valtaa, säilytti useita feodaaliterrojen oikeuksia ja sisälsi muutamia myönnetyksiä ritaristolle ja kaupungeille. Tässä Marx tarkoittaa työpäivää rajoittavia lakeja, jotka Englannin työväenluokka sai aikaan käymällä pitkälti ja hellitämättä taistelua pääomaa vastaan. — 276.
- ¹⁰⁵ *Quantum mutatus ab illo!* (Kuinka suuri muutos!) — sanonta Vergiliuksen runoelmasta »Aeneis», toinen kirja, 274 säe. — 276.
- ¹⁰⁶ Laajalle levinnyt sanonta »todella ei ole mitään oppinut» on lähtöisin ranskalaisen amiraalin erästä kirjeestä. Joskus sitä pidetään Talleyrandin sanontana. Se koski rojalisteja, jotka eivät kyenneet mitään oppimaan 1700-luvun Ranskan porvarillisesta vallankumouksesta. — 281.
- ¹⁰⁷ Siitä että tietämättömyys ei ole riittävä syy, Spinoza puhuu teoksessaan »Ethica» (ensimmäinen osa, lisäys) arvostellessaan pappisteologisen luonnonkäsityksen edustajia, jotka pitivät »jumalan tahtoa» kaikkien ilmiöiden syiden syynä ja joiden ainoana todistuskeinona oli vetoaminen muiden syiden tietämättömyyteen. — 281.
- ¹⁰⁸ Ks. A. Quételet, »Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou Essai de physique sociale», Tomes I—II, Paris 1835 (»Ihmisestä ja hänen kykyjensä kehityksestä eli tutkielma sosiaalfysiikasta», I—II osa, Pariisi 1835). — 296.
- ¹⁰⁹ W. Roscher, »System der Volkswirtschaft», Band I: »Die Grundlagen der Nationalökonomie». Dritte, vermehrte und verbesserte Auflage. Stuttgart und Augsburg 1858, S. 88—89 (»Kansantalouden järjestelmä», 1. osa: »Kansantalouden perusta», Kolmas täydennetty ja korjattu painos. Stuttgart ja Augsburg 1858, s. 88—89). — 297.
- ¹¹⁰ Tarkoitetaan utopistisocialistien aatteiden herättämää Rochdalen kau-

- pungin (Manchesterin teollisuuspiiri) työläisten aloitetta, kun he 1844 järjestivät kulutusosuuskunnan Society of Equitable Pioneers (Oikeudenmukaisten pioneerien yhdistys), joka oli Englannin ja muiden maiden työväen osuustoimintaliikkeen alkuna. — 303.
- ¹¹¹ *Bellum omnium contra omnes* (kaikkien sota kaikkia vastaan) — sanonta englantilaisen filosofin Thomas Hobbesin teoksesta »Leviathan». — 325.
- ¹¹² Perimätiedon mukaan roomalainen patriisi Menenius Agrippa rauhoitti vuonna 494 ennen ajanlaskumme alkua kapinaan nousseet plebeijit kertomalla heille tarinan ihmisruumiin osista, jotka alkoivat kapinoida vatsaa vastaan. Silloista yhteiskuntaa Menenius Agrippa vertasi elävään organismiin. Sen käsinä olivat plebeijit, jotka ruokkivat tämän organismin vatsaa — patriiseja. Kun käsien erottaminen vatsasta johtaa ehdottomasti elävän organismin tuhoutumiseen, niin analogian mukaan myös plebeijien kieltäytyminen täyttämästä velvollisuuksiaan merkitsisi Muinais-Rooman valtakunnan häviötä. — 329.
- ¹¹³ *Society of Arts and Trades* (Taide- ja ammattiseura) — porvarillinen valistus- ja hyväntekeväisyysseura, perustettu Lontoossa 1754. Seura julisti laajakantoisesti päämääräkseen »taiteiden, ammattien ja kaupan kannustamisen» sekä kaikkien niiden tukemisen, jotka myötävaikuttavat »köyhiin työllistämiseen, kaupan laajentamiseen ja maan rikastuttamiseen» jne. Se yritti toimia välittäjänä työläisten ja työnantajien kesken. Marx nimitti tätä seuraa »taide- ja petkutusseuraksi». — 331.
- ¹¹⁴ Hegel, »Grundlinien der Philosophie des Rechts». Werke. Zweite Auflage, Bd. VIII. Berlin 1840, S. 247. (»Oikeusfilosofian pääpiirteet». Teokset. Toinen painos, 8. osa, Berliini 1840, s. 247). — 332.
- ¹¹⁵ Marx on tässä erehtynyt. Todellisuudessa teoksen »Concerning Happiness, A Dialogue» (»Dialogi onnesta») tekijä ei ole diplomaatti James Harris, joka julkaisi kirjan »Diaries and Correspondence» (»Päiväkirjat ja kirjeenvaihto»), vaan hänen isänsä James Harris. — 333.
- ¹¹⁶ Marx on ottanut tämän Arkhilokhoksen sanonnan Sextus Empiricuksen teoksesta »Adversus mathematicos», liber XI, 44 (»Matematiikkoja vastaan», 11. kirja, 44). — 333.
- ¹¹⁷ *30 tyrannin kukistamisen aika* — V vuosisadan loppu eaa., jolloin muinaisessa Ateenassa pystytettiin jälleen orjanomistajien demokratia kolmenkymmenen oligarkin terroristisen komennon sijalle. Se oli aikaa, jolloin Ateenassa kehittyivät kauppa- ja koronkiskuripääoma. — 333.
- ¹¹⁸ *Platonin tasavalta* — muinaiskreikkalaisen filosofin Platonin teoksissa kuvattu orjavaltion ihannetyyppi. Tämän valtion tärkeimpänä periaatteena piti olla jyrkkä työnjako vapaiden kansalaisryhmien kesken. Niinpä filosofien tehtävänä piti olla johtotoiminta, sotilaiden tuli osallistua sotiin, suojella kansalaisten elämää ja omaisuutta, maanviljelijöiden, käsityöläisten ja kauppiaiden piti tuottaa ja hankkia kansalle elinhyödykkeitä. — 334.
- ¹¹⁹ *Kalorikone* (lämmينilmakone) — kone, jonka toimintaperustana oli tavallisen ilman lämmittämiseen ja jäädyttämiseen perustuva tilavuuden laajentumis- ja supistumisperiaate. Höyrykoneeseen verrattuna oli tilaa ottava ja sen hyötysuhde oli kovin alhainen. Kalori-

- kone keksittiin 1800-luvun alussa, mutta jo tämän luvun loppuun mennessä se menetti kaiken käytännöllisen merkityksensä. — 338.
- ¹²⁰ *Jenny* — kehruukone, jonka keksi vuosina 1764—1767 James Hargreaves ja antoi sille tyttärensä nimen. — 340.
- ¹²¹ Raamattu, viides Mooseksen kirja, 25. luku. — 340.
- ¹²² Baynes, »The Cotton Trade. Two Lectures on the above Subject, Delivered before the Members of the Blackburn Literary, Scientific and Mechanics' Institution». Blackburn—London 1857, p. 48 (»Puuvillakauppa. Kaksi esitelmää tästä kysymyksestä Blackburnin kirjallisuuden, tieteen ja mekaniikan seuran jäsenille». Blackburn—Lontoo 1857, s. 48). — 352.
- ¹²³ *Privy Council* (Salainen neuvosto) — Englannin kuninkaan yhteydessä toiminut erikoinen elin, johon kuului ministerejä ja muita toimenhaltijoita sekä papiston korkea-arvoisia edustajia. Ensi kerran muodostettiin 1200-luvulla. Sillä oli pitkän aikaa oikeus säätää lakeja kuninkaan nimissä parlamentista riippumatta. 1700- ja 1800-luvulla Salaisen neuvoston osuus pienenee huomattavasti. Salainen neuvosto ei käytännöllisesti katsoen osallistu nykyisen Englannin hallintaan. — 361.
- ¹²⁴ Schiller, »Das Lied von der Glocke». — 367.
- ¹²⁵ Tässä julkaisussa nämä säkeet on käännetty kreikan kielestä kirjan »Греческие эпиграммы» М.—Л., 1935 mukaan. — 369.
- ¹²⁶ Ks. tätä osaa, s. 255 ja seur. — 380.
- ¹²⁷ Ks. tätä osaa, s. 264, viite 157). — 383.
- ¹²⁸ Fourier nimittää tehtaita »lievennetyiksi pakkotyölaitoksiksi» (»les bagnes mitigés») kirjassa: »La fausse industrie morcelée, répugnante, mensongère, et l'antidote, l'industrie naturelle, combinée, attrayante, veridique, donnant quadruple produit». Paris 1835, p. 59 (»Teennäinen taloudellinen toiminta, hajanainen, vastenmielinen, vilpillinen, ja vastamyrkky sitä vastaan: luonnollinen taloudellinen toiminta, yhdistetty, puolelensavetävä, todellinen, nelinkertaisen tuotteen antava». Pariisi 1835, s. 59). — 385.
- ¹²⁹ Marx siteeraa S. Lancellottin teosta: »L'Hoggidi ovvero gl'ingegni non inferiori a'passati» (»Nyky aika eli älyt, jotka eivät anna perää menneiden aikojen älyille») kirjasta: J. Beckmann. »Beyträge zur Geschichte der Erfindungen», Band I. Leipzig 1786, S. 125—126 (»Keksintöjen historiasta», 1. osa. Leipzig 1786, s. 125—126). Tiedot Lancellottin teoksesta Marx on samoin ottanut tästä Beckmannin kirjasta. — 385.
- ¹³⁰ Taulukko on laadittu kolmen parlamenttiasiakirjan tietojen perusteella. Asiakirjojen yhteisenä otsikkona on »Factories» (»Tehtaat»): »Return to an Address of the Honourable the House of Commons, dated 15 April 1856» (»Selostus, annettu vastaukseksi korkeasti kunnioitetun alahuoneen kyselyyn 15. päivältä huhtikuuta 1856»); »Return to an Address of the Honourable the House of Commons, dated 24 April 1861» (»Selostus, annettu vastaukseksi korkeasti kunnioitetun alahuoneen kyselyyn 24. päivältä huhtikuuta 1861»); »Return to an Address of the Honourable the House of Commons, dated 5 December 1867» (»Selostus, annettu vastaukseksi korkeasti kunnioitetun alahuoneen kyselyyn 5. päivältä joulukuuta 1867»). — 391.

- ¹³¹ »Tenth Report of the Commissioners appointed to inquire into the Organization and Rules of Trades Unions and other Associations: together with Minutes of Evidence». London 1868, p. 63, 64 (»Trade unionien ja muiden liittojen järjestöjä ja sääntöjä tutkivan komission kymmenes selostus, johon on liitetty todistajien lausunnot». Lontoo 1868, s. 63, 64). — 392.
- ¹³² »*Nominibus mollire licet mala*» (»Nimillä saa huonojakin asioita kaudistaa») — sanat Ovidiuksen teoksesta »*Artis Amatoriae*», toinen kirja, 657. säe. — 395.
- ¹³³ Marx on ottanut tiedot parlamentin asiakirjasta: »Corn, Grain and Meal. Return to an Order of the Honourable the House of Commons, dated 18 February 1867» (»Vilja, jyvät ja jauhot. Selostus laadittu korkeasti kunnioitetun alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 18. helmikuuta 1867»). — 407.
- ¹³⁴ *Lait yhteenliittymistä vastaan* — Englannin parlamentin vuosina 1799 ja 1800 hyväksymät lait, joilla kiellettiin kaikenlaisten työläisjärjestöjen perustaminen ja toiminta. Parlamentti kumosi nämä lait 1824 ja seuraavana vuonna se varmensi vielä kerran niiden kumoamisen. Mutta tämänkin jälkeen vallanpitäjät rajoittivat jyrkästi työläisten liittojen toimintaa. Jopa tavallinen agitaatiokin työläisten yhdistyksen liittymisen ja lakkoihin osallistumisen puolesta katsottiin »pakotukseksi» ja »väkivallaksi» ja rangaistiin kuin kriminaalirikoksesta. — 409.
- ¹³⁵ Marx tarkoittaa englantilaisten yksityiskauppioiden voimaperäistä tunkeutumista Kiinan markkinoille sen jälkeen kun oli kumottu Itä-Intian komppanian kiinankauppanomonopoli (1833). Erittäin laajalle levisi oopiumin salakauppa, jota Englannin hallitus kaikin keinoin tuki. Englannin hallitus rikkoi tällöin tietoisesti Kiinan lakeja ja valtiollisia etuja sekä myötävaikutti kiinalaisten joukoittaiseen mykkyttämiseen ja terveyden heikkenemiseen. Vastaukseksi kiinalaisten viranomaisten päättäviin toimenpiteisiin mainitun huumausaineen Kiinaan salakuljettamista vastaan englantilaiset aloittivat ensimmäisen »oopiumi-» sodan (1839—1842), joka päättyi Kiinan kohdalta epä-tasa-arvoiseen ryöstösopimukseen. — 413.
- ¹³⁶ *Regstrar General* (Yleinen kirjaaja) — näin nimitettiin Englannissa virkailijaa, joka johti keskussiviliirekisteritoimistoa. Paitsi tavanomaisia tehtäviään toimisto suoritti kerran 10 vuodessa väenlaskennan. — 425.
- ¹³⁷ Tarkoitetaan parlamentin asiakirjaa: »Factories. Return to an Address of the Honourable the House of Commons, dated 24 April 1861», p. 9 (»Tehtaat. Selostus, annettu vastaukseksi korkeasti kunnioitetun alahuoneen kyselyyn 24. päivältä huhtikuuta 1861», s. 9). — 428.
- ¹³⁸ Shakespeare, »Venetsian kauppias», 4. näytös, ensimmäinen kohtaus. — 438.
- ¹³⁹ »*Ne sutor ultra crepidam!*» (»Suutari pysyköön lestissään!») — nämä sanat lausui kuuluisa muinaiskreikkalainen maalari Apelles vastaukseksi suutarille, joka oli arvostellut hänen maalaamaansa taulua, vaikei ymmärtänytkään mitään maalaustaiteesta eikä kyennyt huomaamaan muuta kuin erinäisiä puutteita kengän kuvaamisessa. — 439.

- ¹⁴⁰ Muunnetut sanat 1700-luvun lopun saksalaisen runoilijan Friedrich Leopold Stolbergin runosta »Luontoon» (»An die Natur»). — 460.
- ¹⁴¹ P. J. Proudhon, »Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère», T. I. Paris 1846, p. 73 (»Taloudellisten vastakoh- tien järjestelmä eli kurjuuden filosofia», 1. osa. Pariisi 1846, s. 73). — 461.
- ¹⁴² Kysymyksessä on USA:n 11 orjanomistuksellisen etelävaltion liitto vuosina 1861—1865, se perustettiin orjanomistajien kapinan tulok- sena. Julistaessaan erillisvaltiota kapinalliset asettivat päämääräk- seen orjuuden säilyttämisen ja sen levittämisen koko USA:n alueelle. Tämä liitto hajotettiin 1865 orjanomistajien kärsittyä tappion sisäl- lissodassa. — 483.
- ¹⁴³ Kirjan »Essai sur la nature du commerce en général» (»Essee kaupan luonteesta yleensä») tekijä on Richard Cantillon. Englanninkielistä laitosta varten kirjaa muokkasi Richard Cantillonin sukulainen Phi- lip Cantillon. — 497.
- ¹⁴⁴ Marx viittaa tässä Schillerin tragedian »Kabale und Liebe» henkilön, hovimarsalkka Kalbin käytökseen. Kolmannessa näytöksessä (toinen kohtaus) Kalb kieltäytyy ensin osallistumasta juoniin, joita presi- dentti punoo saksalaisen herttuan hovissa. Silloin presidentti uhkaa ottaa virkaeron, joka johtaa myös Kalbin eroon. Tästä kovasti säikäh- tänyt Kalb huudahtaa: »Entä minä? Mitäs te! Te olette sivistynyt! Mutta minä... mon Dieu! Jos hänen korkeutensa erottaa minut, niin mikä minä sitten olen?». — 516.
- ¹⁴⁵ Kysymyksessä on saksalainen työväenyhdistys, jonka Marx ja Engels perustivat Brysseliin elokuun lopulla 1847. Yhdistyksen tarkoituk- sena oli tehdä poliittista valistustyötä Belgiassa asuvien saksalaisten työläisten keskuudessa ja selittää heille tieteellisen kommunismin aatteita. Marxin ja Engelsin sekä heidän työtoveriensa johdolla yhdis- tyksestä tuli Belgian proletaaristen vallankumousvoimien yhdistymis- en legaalinen keskus. Yhdistyksen parhaat ainekset kuuluivat Kom- munistien liiton Brysselin yhteisöön. Brysselin saksalainen työväenyh- distys lakkasi toimimasta kohta Ranskan vuoden 1848 porvarillisen helmikuun vallankumouksen jälkeen, sillä Belgian poliisi oli vangin- nut ja karkottanut sen jäseniä. — 519.
- ¹⁴⁶ Simonde de Sismondi, »Nouveaux principes d'économie politique, ou De la richesse dans ses rapports avec la population», Tome I. Paris 1819, p. 119 (»Kansantaloustieteen uudet periaatteet eli rikkaudesta ja sen suhteesta väestöön», 1. osa. Pariisi 1819, s. 119). — 522.
- ¹⁴⁷ Hegel, »Grundlinien der Philosophie des Rechts», Werke. Zweite Auf- lage, Bd. VIII, Berlin 1840, S. 259. — 528.
- ¹⁴⁸ Tarkoitetaan teosta: J. St. Mill, »System of logic, ratiocinative and inductive, being a connected View of the Principles of Evidence, and the Methods of Scientific Investigation». In two volumes (»Syllogisti- sen ja induktiivisen logiikan järjestelmä, todistusperiaatteiden esitys tieteellisten tutkimusmenetelmien yhteydessä. Kaksi nidosta). En- simmäinen laitos ilmestyi Lontoossa 1843. Marx tähdentää, että J. St. Mill, joka pyrki esittämään »logiikan järjestelmän», oli taloustietei- lijänä pintapuolinen eikä noudattanut loogisen erittelyn alkeellisia vaatimuksia. — 530.

- ¹⁴⁹ »*Tableau économique*» (»Taloustaulukko») — yhteiskunnallisen kokonaispääoman uusintamisen ja kiertokulun asetelma, jonka kehittäi ensi kerran taloustieteessä fysiokraatti Quesnay. Siitä puhutaan seikkaperäisemmin Marxin »lisäarvoteorioissa» (1. osa, 6. luku), Engelsin kirjan »Anti-Dühring» toisen osaston kymmenennessä luvussa, jonka on kirjoittanut Marx, sekä »Pääoman», toisessa osassa (yhdeksästoista luku). — 530.
- ¹⁵⁰ Tässä mainittuja sanoja »ei ole mitään päivämäärää» Lichnowski toisti moneen kertaan puhuessaan 25. heinäkuuta 1848 Frankfurtin kansalliskokouksessa Puolan historiallista itsenäistymisoikeutta vastaan. Sanojen »keinen Datum hat» asemesta Lichnowski sanoi »keinen Datum nicht hat», ts. vastoin saksan kieliopin sääntöjä käytti rinnakkain kahta kieltomuotoa. Sen vuoksi hänen puhettaan säästi läsnäolijoiden nauru. — 531.
- ¹⁵¹ Schiller, »Der Bürgschaft». — 533.
- ¹⁵² Faustin muunnetut sanat Goethen samannimisestä tragediasta, 1. osa, toinen kohta (»Ulkopuolella kaupunginporttia»). — 533.
- ¹⁵³ J. B. Say, »*Traité d'économie politique*», Cinquième édition, Tome premier. Paris 1826, p. 130—131 (»Tutkielma kansantaloustieteestä», Viides painos, Ensimmäinen osa. Pariisi 1826, s. 130—131). — 534.
- ¹⁵⁴ Sanonta »*determinatio est negatio*» (»Määritteleminen on kieltämistä») esiintyy 2. kesäkuuta 1674 päivätyssä Spinozan kirjeessä tuntemattomalle (ks. Baruch de Spinozan kirjeenvaihtoa, kirjettä 50). Spinoza käyttää sitä merkityksessä: rajoittaminen eli määritteleminen on kieltämistä. Sanonta »omnis determinatio est negatio» ja Hegelin teoksissaan sille antama tulkinta »kaikki määrittynisyys on kieltämistä» ovat laajasti tunnettuja. (Ks. »*Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften*», Erster Teil, § 91, liite; »*Die Wissenschaft der Logik*», Erstes Buch, Erster Abschnitt, Zweites Kapitel: »b. Qualität; »*Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*», Erster Teil, Erster Abschnitt, Erstes Kapitel, Paragraph über Parmenides). — 536.
- ¹⁵⁵ Tässä siteerataan A. Potterin kirjaa »*Political Economy: its Objects, Uses, and Principles: considered with Reference to the Condition of the American People*». New York 1841 (»Kansantaloustiede: sen tutkimuskohde, tarkoitus ja perusteet Amerikan kansan elinolojen kannalta katsottuna». New York 1841). Kuten johdannosta näkyy, suurimman osan kirjasta muodostavat uudelleen julkaistut (A. Potterin tekemine muutoksineen) J. Scropen Englannissa 1833 julkaistun kirjan »*The Principles of Political Economy*» (»Kansantaloustieteen periaatteet») ensimmäiset kymmenen lukua. — 536.
- ¹⁵⁶ Sanoja »*nulla dies sine linea*» (»ei yhtään päivää ilman piirtoa») pidetään huomattavalle muinaiskreikkalaiselle taidemaalari Apellesille kuuluvina. Apellesin sääntönä oli työskennellä joka päivä jonkin maalustaidelumuksensa parissa. — 547.
- ¹⁵⁷ Linguet, »*Théorie des loix civiles, ou Principes fondamentaux de la société*», Tome I. Londres 1767, p. 236. — 553.
- ¹⁵⁸ *Peculium* — muinaisessa Roomassa osa omaisuutta, jonka perheen pää oli oikeutettu antamaan vapaalle tai orjalle taloudenpitoa tai -hoitoa varten. Peculiumin voimaan saattaminen ei poistanut orjan todellista riippuvuutta herrastaan, ja peculiumin juridisena omistajana oli edel-

- leenkin herra. Niinpä orja, jolla oli peculium, sai tehdä kauppoja sivullisten kanssa, mutta vain sellaisia kauppoja, jotka tekivät mahdolltomaksi ansaita niin paljon rahaa, että hän olisi voinut lunastaa itsensä täysin vapaaksi. Edulliset kauppatoimet sekä muut asiat, jotka saattoivat lisätä huomattavasti peculiumia, hoiti tavallisesti itse perheen pää. — 555.
- ¹⁶⁹ A. Smith, »An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations», Vol. I. Edinburgh 1814, p. 142 (»Tutkielma kansakuntien varallisuuden luonnosta ja syistä, 1. osa. Edinburgh 1814, s. 142). — 558.
- ¹⁶⁰ Vuosina 1849—1859 Englanti osallistui useihin sotiin: Krimin sotaan (1853—1856), sotaan Kiinaa vastaan (1856—1858 ja 1859—1860) ja sotaan Persiaa vastaan (1856—1857). Sitä paitsi vuonna 1849 Englanti valloitti lopullisesti Intian ja vuosina 1857—1859 sen joukko-osastot lähetettiin kukistamaan Intian kansallista vapautuskapinaa. — 573.
- ¹⁶¹ J. Stuart, »An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy», Vol. I. Dublin 1770, p. 39, 40 (»Tutkielma kansantaloustieteen periaatteista», 1. osa. Dublin 1770, s. 39, 40). — 581.
- ¹⁶² N. Boileau, 8. satiiri. — 586.
- ¹⁶³ A. Smith, »An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations», Vol. I. Edinburgh 1814, p. 6. — 587.
- ¹⁶⁴ Ks. selitystä 123. — 588.
- ¹⁶⁵ »Low Church» (»alhainen kirkko») — anglikaanisen kirkon suuntaus, joka oli levinnyt pääasiassa porvariston ja alimman papiston keskuuteen. Sen kannattajat saarnasivat poroporvarillista moraalialia ja harjoittivat filantrooppista toimintaa, joka oli aina luonteeltaan teko-hurskasta ja ulkokultaista. Tällaisen toiminnan ansiosta kreivi Shaftesburylla (lordi Ashleylla) oli huomattava vaikutusvalta »alhaisen kirkon» piireissä. Marx nimitti häntä sen vuoksi ironisesti tämän kirkon »paaviksi». — 606.
- ¹⁶⁶ Horatius, »Ars poetica» (»Runoustiede»), 173. säkeistö. — 608.
- ¹⁶⁷ Tätä sanontaa käyttää Fourier teoksessaan »Le nouveau monde industriel et sociétaire» (»Uusi teollinen ja sosietaarinen maailma»), viides jakso, lisäys lukuun 36; kuudes jakso, yleistävät yhteenvedot. — 624.
- ¹⁶⁸ Erin — Irlannin vanha nimi. — 636.
- ¹⁶⁹ Mefistofeleen muunnetut sanat Goethen tragediasta »Faust» (»Alkuna näytös taivaassa»). — 636.
- ¹⁷⁰ Feniläiset — Irlannin pikkuporvarillisia vallankumouksellisia. Feniläisten ensimmäisiä järjestöjä syntyi 1857 Irlannissa ja USA:ssa, jossa niihin kuului syntyperältään irlantilaisia emigrantteja. Feniläisten ohjelma ja toiminta heijastivat Irlannin kansanjoukkojen protestia englantilaista siirtomaasortoa vastaan. Feniläiset vaativat maansa kansallista itsenäisyyttä, demokraattisen tasavallan pystyttämistä, vuokraaja-talonpoikien muuttamista muokkaamansa maan omistajiksi yms. He aikoivat toteuttaa poliittisen ohjelmansa aseellisen kapinan avulla. Heidän salaliittolaistoimintansa ei kuitenkaan ollut menestyksellistä. 1860-luvulla feniläiset joutuivat laajamittaisten rannkaisuimenpiteiden kohteeksi. 1870-luvulla liike rappautui. — 639.

- ¹⁷¹ »*Acerba fata Romanos agunt scelusque fraternae necis*» (»Roomalaisia ahdistivat kovat kohtalot ja veljesmurhan rikos») — Horatius, Epode 7. — 639.
- ¹⁷² Maailmanmarkkinoilla tapahtuneella vallankumouksella tässä tarkoitetaan Genovan, Venetsian ja muiden Pohjois-Italian kaupunkien osuuden jyrkkää laskemista kauttakulkukaupassa 1400-luvun lopulla, mikä johtui silloisista suurista maantieteellisistä löydöistä: Kuuban, Haitin ja Bahama-saarien sekä Pohjois-Amerikan mantereeseen löydöstä, meritiien löydöstä Intiaan Afrikan eteläisen kärjen kautta ja vihdoin Etelä-Amerikan mantereeseen löydöstä. — 643.
- ¹⁷³ J. Stuart, »An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy». Vol. I. Dublin 1770, p. 52. — 644.
- ¹⁷⁴ »*Pauper ubique jacet*» (»Köyhiä on kaikkialla») — sanat Ovidiuksen teoksesta »*Fasti*», ensimmäinen kirja, 218. säkeistö. — 647.
- ¹⁷⁵ Tarkoitetaan nähtävästi karanneiden talonpoikien etsintää koskevaa asetusta, joka annettiin 1597 Fjodor Ivanovitšin hallituskaudella, jolloin Venäjää hallitsi tosiasiaassa Boris Godunov. Tämän asetuksen mukaisesti tilanherrojen sietämätöntä sortoa ja orjuutta paenneita talonpoikia etsittiin viisi vuotta ja palautettiin väkivaltaisesti entisille isännilleen. — 648.
- ¹⁷⁶ Nimityksen »glorious revolution» (»mainio vallankumous») sai Englannin porvarillisessa historiankirjoituksessa vuoden 1688 valtiokaappaus, jonka seurauksena Englannissa pystytettiin perustuslaillinen monarkia. Se pohjautui maa-aateliston ja suurporvariston väliseen kompromissiin. — 648.
- ¹⁷⁷ Tarkoitetaan 1796 Lontoossa ilmestynyttä pamflettia: »A Letter from the Right Honourable Edmund Burke to a Noble Lord, on the Attacks made upon him and his Pension, in the House of Lords, by the Duke of Bedford, and the Earl of Lauderdale, Early in the present Sessions of Parliament» (»Kunnianarvoisen Edmund Burken kirje jalosukuiselle lordille niiden moitteiden johdosta, joita hänelle ja hänen eläkkeestään tekivät herttua Bedford ja jaarli Lauderdale ylähuoneessa parlamentin nykyisen istuntokauden alussa»). — 649.
- ¹⁷⁸ *Liciniuksen laki* — muinaisessa Roomassa v. 367 eaa. annettu laki. Se edellytti tiettyä rajoitusta yhteiskunnallisten maiden luovuttamisessa henkilökohtaiseen käyttöön ja osittaista velkojen kassaatiota. Laki suuntautui suurmaanomistusta ja patriisiylimystön etuoikeuksia vastaan ja osoitti, että plebeijien taloudelliset ja poliittiset asenteet olivat jonkin verran lujittuneet. Roomalaisen perinnäistävän mukaan lain laatijoina pidetään kansantribuuneja Liciniusta ja Sextiusta. — 651.
- ¹⁷⁹ Tarkoitetaan Stuartien kuningassuvun kannattajien kapinaa vuosina 1745—1746. He vaativat niin sanotun »nuoren vallantavoittelijan», Charles Edwardin nostamista Englannin valtaistuimelle. Kapina oli siihen aikaan Skotlannin ja Englannin kansanjoukkojen vastalause maalordien harjoittamaa riistoa ja joukoittaista maattomuutta vastaan. Sen jälkeen kun Englannin vakinaiset joukot tukahduttivat kapinan, Ylä-Skotlannin klaanijärjestelmä alkoi nopeasti rappeutua, ja talonpoikien karkottaminen mailtaan kävi yhä voimaperäisemmäksi. — 653.

- ¹⁸⁰ *Taksmeneiksi*, kuten Marx itse selittää kirjoituksessa »Wahlen — Trübe Finanzlage — Die Herzogin von Sutherland und die Sklaverei», nimettiin Skotlannissa klaanijärjestelmän vallitessa suvunvanhimpia, jotka olivat välittömästi klaanipäällikön, lairdin (»suuren miehen») alaisia. Laird jakoi vanhimpien haltuun maan (»tak»), joka oli koko klaanin omaisuutta, ja lairdin vallan tunnustukseksi hänelle maksettiin pientä veroa. Taksmenit vuorostaan jakoivat maapalstat vasalleilleen. Klaanijärjestelmän hajottua laird muuttui maalordiksi ja taksmeneista tuli itse asiassa kapitalistisia farmareita. Samanaikaisesti myös entinen vero vaihtui maankorkoon. — 653.
- ¹⁸¹ *Gaeliläiset* — Pohjois- ja Länsi-Skotlannin ylämaan kantaväestöä, muinaisten kelttiläisten jälkeläisiä. — 653.
- ¹⁸² Marx tarkoittaa kirjoitustaan »Elections — Financial clouds — The Duchess of Sutherland and Slavery», joka julkaistiin sanomalehdessä »New York Daily Tribune» 9. helmikuuta 1853. — 655.
- ¹⁸³ *Petty Sessions* (alioikeudet) — Englannissa rauhantuomarien istunnot, joissa käsiteltiin pieniä juttuja yksinkertaistetun oikeudenkäynn timerettelyn mukaisesti. — 659.
- ¹⁸⁴ A. Smith, »An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations», Vol. I. Edinburgh 1814, p. 237. — 661.
- ¹⁸⁵ *Laki »salalittoista»* oli voimassa Englannissa jo keskiajalla. Laki kielsi »kaikkinaisen salaisen toiminnan, vaikka se olisi ollut oikeutettuaakin». Tämän lain perusteella hajotettiin työläisten järjestöt ja tukahduttettiin luokkataistelu niin ennen yhdistymisvastaisten lakien säätämistä (ks. selitystä 134) kuin niiden kumoamisen jälkeenkin. — 663.
- ¹⁸⁶ Kysymyksessä on Ranskan jakobiinidiktatuurin hallitus vuoden 1793 kesäkuusta vuoden 1794 kesäkuuhun. — 664.
- ¹⁸⁷ A. Anderson, »An Historical and Chronological Deduction of the Origin of Commerce, from the Earliest Accounts to the present Time» (»Historiallinen ja kronologinen katsaus kaupankäyntiin sen varhaisvaiheista nykypäiviin»). Ensimmäinen painos ilmestyi Lontoossa 1764. — 667.
- ¹⁸⁸ J. Steuart, »An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy», Vol. I. Dublin 1770, First book, Ch. XVI. — 667.
- ¹⁸⁹ G. Gülich, »Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unserer Zeit», Bd. I. Jena 1830, S. 371 (»Historiallinen kuvaus aikamme merkittävimpien kauppavaltioiden kaupankäynnistä, teollisuudesta ja maanviljelyksestä», 1. osa, Jena 1830, s. 371). — 674.
- ¹⁹⁰ Marx vetoaa tässä nähtävästi Johan de Wittin kirjoittamaksi oletetun kirjan »Aanwysing der heilsame politike Gronden en Maximen van de Republike van Holland en West-Friesland» (»Hollannin ja Länsi-Frieslandin tasavallan tärkeimmät poliittiset periaatteet ja maksiimit») englanninkieliseen laitokseen. Kirja julkaistiin ensi kerran Leydenissä 1662. On todettu, että paitsi J. de Wittin kirjoittamaa kahta lukua, teoksen on kirjoittanut alankomaalainen taloustieteilijä ja teollisuudenharjoittaja Piter van der Hore (Piter de la Court). — 676.
- ¹⁹¹ *Asiento* — sopimukset, joiden nojalla Espanja myönsi 1500—1700-lu-

- vulla ulkovalloille ja yksityisille henkilöille erikoisoikeuden neekerien myyntiin Espanjan amerikkalaisiin siirtomaihin. — 679.
- ¹⁹² *Tantae molis erat* (niin suunnaton vaiva oli) — sanonta Vergiliuksen runoelmasta »Aeneis», ensimmäinen kirja, 33. säkeistö. — 679.
- ¹⁹³ C. Pecqueur, »Théorie nouvelle d'économie sociale et politique, ou Études sur l'organisation des sociétés». Paris 1842, p. 435 (»Uusi sosiaalisen ja kansantaloustieteen teoria eli tutkielma yhteiskuntien organisaatiosta». Pariisi 1842, s. 435). — 681.
- ¹⁹⁴ Tarkoitetaan vuoden 1844 pankkilakia. Ehkäistäkseen vaikeudet pankkisetelien vaihdossa kultaan Englannin hallitus hyväksyi R. Peelin aloitteesta lain Englannin pankin uudistamisesta, jonka mukaan se jaettiin kahteen itsenäiseen osastoon, pankki- ja emissiosastoon, ja säädettiin kiinteä setelien kultakatenormi. Kultakatteettomien setelien liikkeeseenlasku rajoitettiin 14 miljoonaan puntaan. Mutta huolimatta vuoden 1844 pankkilain voimassaolosta kiertokulussa olevien setelien määrä riippui tosiasiasa niiden kysynnästä kiertokulun piirissä eikä katevarannosta. Talouspulien aikana, jolloin rahantarve oli erittäin kärkevä, Englannin hallitus keskeytti väliaikaisesti vuoden 1844 lain voimassaolon ja lisäsi kultakatteettomien pankkisetelien summaa. — 692.

NIMIHAKEMISTO

A

- Addington*, Stephen (1729—1796), englantilainen pappi, kirjoittanut useita oppikirjoja. — 651.
- Aikin*, John (1747—1822), englantilainen lääkäri, historioitsija ja radikaalinen sanomalehtimies. — 533, 534, 671, 678, 679.
- Alexandra* (1844—1925), Tanskan kuninkaan Christian IX tytär, meni 1863 naimisiin Walesin prinssin kanssa, josta tuli myöhemmin Englannin kuningas Edward VII. — 234.
- Anderson*, Adam (n. 1692—1765), skotlantilainen porvarillinen taloustieteilijä, kirjoittanut teoksen kaupan historiasta. — 667, 679.
- Anderson*, James (1739—1808), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, kehittänyt peruspiirteisään differentiaalisen maankoron teorian. — 454, 502, 554, 651, 653, 667.
- Anna* (1665—1714), Englannin kuningatar (1702—1714). — 155, 659.
- Antipatros* Thessalonikesta (1. vuosisata eaa.), muinaiskreikkalainen runoilija. — 369.
- Appianus* (1. vuosisadan loppu — 170-luku), huomattava muinaisroomalainen historioitsija. — 651.
- Arbuthnot*, John, englantilainen farmari, vuonna 1773 Lontoossa ilmestyneen nimettömän teoksen »Tutkielma nykyisten ruokatarvikkeiden hintojen ja farmien koon välisestä riippuvuudesta» tekijä. — 282, 299—300, 648, 652.
- Ariosto*, Lodovico (1474—1533), huomattava italialainen renessanssikauden runoilija, kirjoittanut runoelman »L'Orlando furioso». — 41.
- Aristoteles* (384—322 eaa.), suuri muinaisajan ajattelija, filosofiasa horjui materialismin ja idealismin välillä, orjanomistajien luokan ideologi; taloudellisilta katsomuksiltaan orjanomistuksellisen luontoistalouden puolustaja, eritteli ensimmäisenä arvomuodon. — 66—67, 87, 90, 146, 157, 299, 369.
- Arkhilokhos* (7. vuosisata eaa.), muinaiskreikkalainen lyyrikko. — 333.
- Arkhimedes* (n. 287—212 eaa.), suuri muinaiskreikkalainen matemaatikko ja mekaanikko. — 279.
- Arkwright*, Richard (1732—1792), englantilainen teollisuudenharjoittaja, anasti nimiinsä useita Englannissa tehtyjä vieraita keksintöjä. — 342, 346, 383, 386, 440.
- Ashley*, Anthony Cooper, *Shaftesburyn* kreivi (1801—1885), englantilainen poliitikko, 1840-luvulla johti toryjen filantrooppiryhmää parlamentissa, vuodesta 1847 whig. — 364, 365, 373, 606.

- Athenaeus* (2. vuosisadan loppu — 3. vuosisadan alku), muinaiskreikkalainen kaunopuhuja ja kieliopin tuntija. — 102, 130.
- Augier, Marie*, ranskalainen sanomalehtimies, kirjoittanut artikkeleja taloustieteellisistä kysymyksistä. — 680.
- Aveling, Edward* (1851—1898), englantilainen kirjailija, »Pääoman» ensimmäisen osan kääntäjä, Social Democratic Federationin, sittemmin Socialist Leaguen jäsen, Eleanor Marxin puoliso. — 32.

B

- Babbage, Charles* (1792—1871), englantilainen matemaatikko ja mekaanikko, porvarillinen taloustieteilijä. — 317, 319—320, 341, 354, 366.
- Bacon, Francis*, Verulamin paroni (1561—1626), huomattava englantilainen filosofi, englantilaisen materialismin kantaisä; luonnontutkija ja historioitsija. — 353, 354, 645, 646.
- Bailey, Samuel* (1791—1870), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä ja filosofi; väitteli vulgaarin kansantaloustieteen asenteista Ricardon työhön perustuvaa arvoteoriaa vastaan; samalla kuitenkin pani aivan oikein merkille eräitä ristiriitaisuuksia Ricardon taloustieteellisissä katsoimuksissa. — 58, 64, 70, 88, 479, 548.
- Baker, Robert*, 1850- ja 1860-luvulla englantilainen ammattientarkastaja. — 274, 361, 384, 403, 636.
- Ballard, Edward* (1820—1897), englantilainen lääkäri, Lontoon lääketieteellinen tarkastaja. — 423.
- Balzac, Honoré de* (1799—1850), suuri ranskalainen realistikirjailija. — 529.
- Banks, George* (1788—1856), englantilainen juristi ja poliitikko, tory, parlamentin jäsen. — 606.
- Barbon, Nicholas* (1640—1698), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, oli sitä mieltä, että esineen arvo määräytyy sen hyödyllisyydestä; niin sanotun nominalistisen rahateorian edeltäjä. — 45—47, 122, 127, 139—140, 554.
- Barton, John* (1700-luvun loppu — 1800-luvun alku), englantilainen taloustieteilijä, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen edustaja. — 567, 604.
- Basedow, Johann Bernhard* (1723—1790), saksalainen pedagogi. — 440.
- Bastiat, Frédéric* (1801—1850), ranskalainen vulgaari taloustieteilijä, julisti porvarillisen yhteiskunnan luokkaetujen sopusointuisuuden teoriaa. — 22, 68, 86, 87, 181, 369, 505.
- Baynes, John*, Englannin Blackburnin kaupunginhallituksen jäsen; vuonna 1857 piti ja julkaisi kaksi esitelmää puuvillakaupasta. — 352, 354.
- Bebel, August* (1840—1913), saksalaisen ja kansainvälisen työväenliikkeen huomattava toimihenkilö, Saksan sosiaalidemokratian perustajia ja johtajia, I Internationaalin jäsen, vuodesta 1867 valtiopäiväedustaja, Marxin ja Engelsin ystävä ja työtoveri; viimeisenä toimintakautenaan teki useita keskustalaisluonteisia virheitä. — 39.
- Beccaria, Cesare* (1738—1794), italialainen juristi, sanomalehtimies ja taloustieteilijä; 1700-luvun porvarillisen valistuskauden huomattava edustaja. — 333.
- Beckmann, Johann* (1739—1811), saksalainen porvarillinen tiedemies, kirjoittanut useita teknologiaa ja taloutta koskevia teoksia. — 385.
- Beecher-Stowe, Harriet Elizabeth* (1811—1896), tunnettu amerikkalainen kirjailija, osallistui aktiivisesti USA:n abolitionistiseen liikkeeseen. — 654.
- Bell, Charles* (1774—1842), skotlantilainen fysiologi ja kirurgi. — 256, 596.
- Bellers, John* (1654—1725), englantilainen taloustieteilijä, korosti työn merkitystä rikkaiden luo-

- misessa; laati useita sosiaalisten uudistusten utopistisia luonnoksia. — 128, 135, 140, 299, 318, 385, 432, 440, 552.
- Bentham*, Jeremy (1748—1832), englantilainen porvarillinen sosiologi, hyötyfilosofian (utilitarismin) teoreetikko. — 166, 547—549.
- Berkeley*, George (1685—1753), englantilainen taantumuksellinen filosofi, subjektiivisen idealismin huomattava edustaja, piispa, kansantaloustieteen alalla arvosteli merkantilismia; piti työtä rikkauden päälähteenä: nominalistisen rahateorian edustaja. — 307, 323.
- Bidaut*, J. N. (1800-luvun alkupuolisko), ranskalainen publisisti, valtionvirkailija. — 293.
- Biese*, Franz (1803—1895), saksalainen pedagogi, kielitieteilijä ja filosofi, kirjoittanut kirjan Aristoteleen filosofiasta. — 369.
- Blakey*, Robert (1795—1878), englantilainen porvarillinen filosofi. — 647.
- Blanqui*, Jérôme Adolphe (1798—1854), ranskalainen porvarillinen taloustieteilijä ja taloudellisten oppien historiantkirjoittaja, vulgaarin kansantaloustieteen edustaja. — 253, 309.
- Blanqui*, Louis Auguste (1805—1881), huomattava ranskalainen vallankumousmies, utopistisen kommunismin edustaja, osallistui aktiivisesti vuosien 1830 ja 1848 vallankumouksiin. — 253.
- Block*, Maurice (1816—1901), ranskalainen porvarillinen tilasto- ja taloustieteilijä, vulgaarin kansantaloustieteen edustaja. — 24.
- Boileau*, Étienne (1200—1269), Pariisin kuninkaallinen prévot (kaupunginpää), laati »*Livre des Mé tiers*» (»Ammattien kirjan») — Pariisin ammattikuntien sääntökoelman. — 437.
- Boileau*, Nicolas (1636—1711), ranskalainen runoilija ja klassismin teoreetikko. — 586.
- Boisguillebert*, Pierre (1646—1714), ranskalainen taloustieteilijä, fysiokraattien edeltäjä, Ranskan klassisen porvarillisen kansantaloustieteen kantaisä. — 128, 136.
- Bolingbroke*, Henry (1678—1751), englantilainen deistifilosofi, publisisti ja poliitikko, tory-puolueen johtajia. — 676.
- Boulton*, Matthew (1728—1809), englantilainen insinööri ja teollisuudenharjoittaja. — 352.
- Bozborn*, Marcus Zuerius (1612—1653), alankomaalainen historioitsija ja kielitieteilijä. — 386.
- Bray*, John Francis (1809—1897), englantilainen taloustieteilijä, utopistisocialisti, R. Owenin kannattaja; kehittäi työrahateoriaa. — 75.
- Brentano*, Lujo (1844—1931), saksalainen porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, johtavia »katederisocialismin» edustajia. — 38—42.
- Bright*, John (1811—1889), englantilainen tehtailija, porvarillinen poliitikko, freetraderien johtajia ja viljalakeja vastustavan liiton perustajia; 1860-luvulta alkaen liberaalisen puolueen vasemmistosiiven johtaja; oli useissa ministerinviroissa liberaalien hallituksissa. — 22, 235, 259, 500, 584, 608.
- Brindley*, James (1716—1772), englantilainen insinööri ja keksijä. — 319.
- Broadhurst*, J., englantilainen 1800-luvun puolivälin taloustieteilijä, vulgaarin porvarillisen kansantaloustieteen edustaja. — 63.
- Brodie*, Benjamin (1783—1862), tunnettu englantilainen kirurgi. — 256.
- Brougham*, Henry Peter, paroni (1778—1868), englantilainen lakimies ja kirjailija, vuosina 1820—1830 oli whig-puolueen huomattava toimihenkilö, lordikansleri (1830—1834). — 679.
- Bruckner*, John (1726—1804), englantilainen protestanttinen pappi, jumaluusoppinut. — 553.
- Buchanan*, David (1779—1848), englantilainen publisisti ja porvarillinen taloustieteilijä, Adam Smithin seuraaja ja tunnetuksi tekijä. — 124, 501, 654.
- Buchez*, Philippe (1796—1865), rans-

- kalainen poliitikko ja historioitsija, porvarillis-tasavaltalainen, kristillisen sosialismin ideologija. — 664.
- Burke*, Edmund (1729—1797), englantilainen publisisti ja poliitikko, kirjoitti useita taloustieteellisiä kysymyksiä valaisevia teoksia; toimintansa alkuaikoina kallistui liberalismiin, sittemmin oli taantumuksellinen, Ranskan 1700-luvun porvarillisen vallankumouksen kiihkeimpiä vastustajia. — 193, 218, 296, 649, 679—680.
- Butler*, Samuel (1612—1680), englantilainen satiirirunoilija, kirjoittanut runoelman »Hudibras». — 46.
- Byles*, John Barnard (1801—1884), englantilainen lakimies, Salaisen neuvoston jäsen, tory, kirjoittanut teoksia lakitieteellisistä, taloudellisista ja muista kysymyksistä. — 249, 661.
- C**
- Cairnes*, John Elliot (1823—1875), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä ja publisisti; vastusti USA:n eteläosassa vallinnutta orjanomistusta. — 185, 244, 304.
- Campbell*, George (1824—1892), englantilainen siirtomaahallinnon virkamies Intiassa, kirjoittanut useita Intiaa käsitteleviä kirjoja, parlamentin jäsen, liberaali. — 327.
- Cantillon*, Philip, englantilainen taloustieteilijä, muokkasi ja julkaisi englannin kielellä 1759 Richard Cantillonin teoksen »Essai sur la nature du commerce en général...». — 497.
- Cantillon*, Richard (1680—1734), englantilainen taloustieteilijä, fyysiookraattien edeltäjä, kauppias. — 497, 554.
- Carey*, Henry Charles (1793—1879), amerikkalainen porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, kehitellyt taantumuksellisen teorian luokkaetujen sopusointuisuudesta kapitalistisessa yhteiskunnassa. — 203, 477, 504, 655, 670.
- Carli*, Giovanni Rinaldo (1720—1795), italialainen tiedemies, kirjoittanut useita rahaa ja viljakauppaa käsitteleviä teoksia; esiintyi merkantilisteja vastaan. — 302.
- Carlisle*, Anthony (1768—1840), englantilainen lääkäri, kirurgi. — 256.
- Carlyle*, Thomas (1795—1881), englantilainen kirjailija, historioitsija ja idealistifilosofi, arvosteli Englannin porvaristoa taantumuksellisen romantismin asenteista, vuoden 1848 jälkeen työväenliikkeen avoin vihollinen; yhtyi torypuolueeseen. — 235.
- Castlereagh*, Robert Stewart, varakreivi (1769—1822), englantilainen valtiomies, tory, sotaministeri ja siirtomaaministeri (1805—1806, 1807—1809), ulkoministeri (1812—1822). — 386.
- Caus*, Salomon de (1576—1626), ranskalainen insinööri. — 342.
- Cazenove*, John, englantilainen porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, malthusilainen. — 186, 291, 468, 510, 520, 536.
- Cervantes de Saavedra*, Miguel (1547—1616), suuri espanjalainen realistikirjailija. — 87, 90, 575.
- Chalmers*, Thomas (1780—1847), englantilainen protestanttinen teologi ja porvarillinen taloustieteilijä, Malthusin oppilas. — 147, 155, 554.
- Chamberlain*, Joseph (1836—1914), englantilainen valtiomies, vuosina 1873—1875 Birminghaminääri, sittemmin oli useita vuosia Englannin hallituksen jäsenenä, buurisodan järjestäjä, englantilaisen imperialismin ideologi. — 576.
- Cherbuliez*, Antoine Elisée (1797—1869), sveitsiläinen taloustieteilijä, Sismondin oppilas, yhdisti Sismondin teorian Ricardon teorian aineksiin. — 172, 175, 524.
- Chevallier*, Jean Baptiste Alphonse (1793—1879), ranskalainen kemisti ja farmaseutti. — 230.
- Child*, Josiah (1630—1699), englantilainen taloustieteilijä, merkan-

- tilisti, pankkiiri ja kauppias. — 94, 679.
- Cicero* (Marcus Tullius Cicero) (106—43 eaa.), kuuluisa roomalainen puhuja ja valtiomies, eklektikko-filosofi. — 369.
- Cincinnatus* (Lucius Quinctius Cincinnatus) (V vuosisata eaa.), roomalainen patriisi, konsuli (460 eaa.), diktaattori (458 ja 439 eaa.), tarun mukaan vietti yksinkertaista elämää ja itse muokkasi maata. — 174.
- Clauren*, Heinrich (Carl Heunin kirjailijanimi) (1771—1854), saksalainen kirjailija, kirjoittanut sentimentaalisia romaaneja. — 208
- Claussen*, Pieter, belgialainen keksijä, teki parannuksia circular loom -koneeseen (kangaspuihin). — 338.
- Clement*, Simon, englantilainen kauppias, Lontoossa 1695 ilmestyneen anonyymin kirjan »A Discourse of the General Notions of Money, Trade, and Exchanges, as they stand in relation each to other» kirjoittaja. — 94.
- Cobbett*, William (1762—1835), englantilainen poliitikko ja publisisti, pikkuporvarillisen radikalismien huomattava edustaja, ajoi Englannin valtiorakenteen demokratisoinnin asiaa. — 264, 647, 674, 677.
- Cobden*, Richard (1804—1865), englantilainen tehtailija, porvarillinen poliitikko, freetraderien johtomiehiä ja Anti-Corn-Law-Leaguen (Liitto viljalakeja vastaan) perustajia; parlamentin jäsen. — 22, 235, 259, 608.
- Colbert*, Jean Baptiste (1619—1683), ranskalainen valtiomies, raha-asiaiden ylitarkastaja, julisti merkantilistista politiikkaa absoluuttisen monarkian lujittamisen hengessä. — 283, 677.
- Colins*, Jean Guillaume César Alexandre Hippolyte (1783—1859), ranskalainen pikkuporvarillinen taloustieteilijä, syntyperältään belgialainen, vaati maankoron luovuttamista valtiolle pitäen sitä kapitalistisen järjestelmän kaikkien sosiaalisten ristiriitojen ratkaisukeinona. — 551, 621, 691.
- Colombo*, Cristoforo (Columbus, Christoph) (1451—1506), huomattava merenkulkija, Amerikan löytäjä; oli espanjalaisten palveluksessa, syntyperältään genovalainen. — 129.
- Comte*, Auguste (1798—1857), ranskalainen porvarillinen filosofi ja sosiologi, positivismin perustaja. — 23, 304.
- Comte*, Charles (1782—1837), ranskalainen liberaalinen publisisti, vulgaari taloustieteilijä. — 672.
- Condillac*, Etienne Bonnot (1715—1780), ranskalainen taloustieteilijä ja deistifilosofi, sensuaalisti; oli sitä mieltä, että esineen arvon määrää sen hyödyllisyys. — 152.
- Condorcet*, Jean Antoine (1743—1794), ranskalainen porvarillinen sosiologi, valistaja, Ranskan 1700-luvun porvarillisen vallankumouksen aikana kuului girondisteihin; kehitellyt ensimmäisinä idealistisen teorian historiallisesta edistyksestä, jonka lähteenä on ihmisjärjen täydellistyminen. — 553.
- Corbet*, Thomas, 1800-luvun englantilainen porvarillinen taloustieteilijä. — 144, 529.
- Corbon*, Claude Anthime (1808—1891), ranskalainen työmies, sittemmin poliitikko, porvarillinen tasavaltalainen. — 439.
- Courcelle-Seneuil*, Jean Gustave (1813—1892), ranskalainen porvarillinen taloustieteilijä, kirjoittanut useita teoksia teollisuuslaitosten ekonomiikasta sekä luotto- ja pankkikysymyksistä. — 216, 537.
- Cromwell*, Oliver (1599—1658), porvariston ja porvarillistuneen aateliston johtaja 1600-luvun Englannin vallankumouksen vuosina; vuodesta 1653 Englannin, Skotlannin ja Irlannin lordi-protectori. — 646, 648, 669.
- Culpeper*, Thomas (1578—1662), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, merkantilismin kannattaja. — 679.
- Custodi*, Pietro (1771—1842), ita-

- lialainen taloustieteilijä, tullut tunnetuksi 1500-luvun lopun — 1800-luvun alun italialaisten taloustieteilijäin teosten julkaisijana. — 52, 80, 93, 95, 147, 151, 302, 333, 581.
- Cuvier*, Georges (1769—1832), huomattava ranskalainen luonnontutkija, eläintieteilijä ja paleontologi, kehittäi samanaikaisesti epätieteellisen idealistisen mullistus-teorian. — 461.
- Cuza*, Alexandru (1820—1873), romanialainen poliitikko, vuosina 1859—1866 oli Tonavan ruhtinas-kuntien — Moldavian ja Valakian, jotka 1862 muodostivat yhtenäisen Romanian valtion — hospodar (hallitsija) Alexandru Ioan I nimellä; hänet syöstiin vallasta taantumuksellisen salaliiton seurauksena, minkä jälkeen hän lähti maanpakoon. — 159.
- D**
- Daire*, Eugène (1798—1847), ranskalainen porvarillinen taloustieteilijä, kansantaloustieteellisten teosten julkaisija. — 46, 94, 110, 136, 152, 387.
- Dante*, Alighieri (1265—1321), suuri italialainen runoilija. — 18, 105, 228.
- Darwin*, Charles Robert (1809—1882), suuri englantilainen luonnontutkija, tieteellisen kehityso-pin perustanlaskija. — 313, 338.
- Daumer*, Georg Friedrich (1800—1875), saksalainen kirjailija, kirjoittanut teoksia uskonnon historiasta. — 263.
- Defoe*, Daniel (n. 1660—1731), tunnettu englantilainen kirjailija ja publisisti, kirjoittanut romaanin »Robinson Crusoe». — 82—84, 136, 264—265, 553.
- De Quincey*, Thomas (1785—1859), englantilainen kirjailija ja taloustieteilijä, Ricardon tunnetuksi tekijä (kommentoija); hänen teoksensa heijastavat Ricardon koulukunnan lamaannusta ja rappeutumista. — 358.
- Derby*, Edward George Geoffrey Smith, *Stanley* kreivi (1799—1869), englantilainen valtiomies, tory-puolueen johtaja, sittemmin konservatiivisen puolueen johtaja; pääministeri (1852, 1858—1859 ja 1866—1868). — 411.
- De Roberty*, Jevgeni Valentinovitš (1843—1915), venäläinen positivistifilosofi, porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, 1870-luvulla zemstvon toimihenkilö, porvarillinen liberaali, sittemmin lähti maanpakoon Ranskaan. — 23.
- Descartes*, René (1596—1650), huomattava ranskalainen dualistifilosofi, matemaatikko ja luonnontutkija. — 353—354.
- Destutt de Tracy*, Antoine Louis Claude, kreivi (1754—1836), ranskalainen vulgaari taloustieteilijä, sensualistifilosofi, perustuslaillisen monarkian kannattaja. — 85—86, 150, 155, 298, 300, 582.
- Dickens*, Charles (1812—1870), suuri englantilainen realistikirjailija. — 398.
- Diderot*, Denis (1713—1784), huomattava ranskalainen filosofi, mekanistisen materialismin edustaja, ateisti, Ranskan vallankumouksellisen porvariston ideologeja, valistaja, ensyklopedistien johtaja. — 131.
- Dietzgen*, Joseph (1828—1888), huomattava saksalainen filosofi, päätyi itsenäisesti dialektiseen materialismiin; sosiaalidemokraatti; ammatiltaan karvari. — 23.
- Diodoros Siculus (Sisilialainen)* (n. 80—29 eaa.), muinaiskreikkalainen historioitsija. — 138, 218, 311, 334, 459—460.
- Doubleday*, Thomas (1790—1870), englantilainen publisisti ja taloustieteilijä, porvarillinen radikaali, Malthuksen teorian vastustaja. — 677.
- Dryden*, John (1631—1700), englantilainen runoilija ja näytelmäkirjailija, klassismin edustaja. — 224.
- Ducpétiaux*, Edouard (1804—1868), belgialainen sanomalehtimies ja tilastotieteilijä, porvarillinen filantrooppi; vankiloiden ja hyvän-

- tekeväisyyslaitosten tarkastaja. — 602, 603.
- Dufferin*, Frederick, Temple Hamilton, Temple *Blackwood*, markiisi (1826—1902), englantilainen valtiomies ja diplomaatti, liberaali; Irlannin suurmaanomistaja, Kanadan kenraalikuvernööri (1872—1878), Intian varakuningas 1884—1888. — 637.
- Duffy*, Charles Gavan (1816—1903), irlantilainen poliitikko ja sanomalehtimies, vuonna 1855 muutti Australiaan, oli siellä useissa valtionviroissa. — 692.
- Dunning*, Thomas Joseph (1799—1873), englantilainen ammattiliittomies ja publisisti. — 493, 496, 680.
- Dupont*, Pierre (1821—1870), ranskalainen runoilija, kirjoittanut laulurunoja, jotka olivat laajalti tunnettuja työläisten keskuudessa. — 621.
- Dupont de Nemours*, Pierre Samuel (1739—1817), ranskalainen porvarillinen poliitikko ja taloustieteilijä, fysiokraatti. — 109.
- E**
- Eden*, Frederic Morton (1766—1809), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, Adam Smithin oppilas. — 225, 540, 552—554, 604—605, 647, 650, 652, 677, 678, 679.
- Edvard III* (1312—1377), Englannin kuningas (1327—1377). — 99, 281, 661.
- Edvard VI* (1537—1553), Englannin kuningas (1547—1553). — 658.
- Elisabeth* (1533—1603), Englannin kuningatar (1558—1603). — 249, 647, 658, 661, 662.
- Emery*, Charles Edward, amerikkalainen keksijä. — 348.
- Engels*, Friedrich (1820—1895). — 3, 29—31, 35—38, 42, 81, 146, 156, 222, 226, 234, 246, 267, 275, 362, 381, 401, 438, 544, 570, 587, 682.
- Ensor*, George (1769—1843), englantilainen publisisti, malthusilaisuuden arvostelija. — 654.
- Epikuros* (n. 341 — n. 270 eaa.), huomattava muinaiskreikkalainen materialistifilosofi, ateisti. — 85.
- Eschwege*, Wilhelm Ludwig (1777—1855), saksalainen geologi ja vuori-insinööri. — 49.
- Everet*, 1700-luvun englantilainen keksijä. — 386.
- F**
- Fairbairn*, William (1789—1874), englantilainen tehtailija, insinööri ja keksijä. — 392.
- Farre*, John Richard (1774—1862), englantilainen lääkäri. — 256.
- Faulhaber*, Johann (1580—1635), saksalainen matemaatikko ja insinööri. — 342.
- Fawcett*, Henry (1833—1884), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, John Stuart Millin kannattaja, poliitikko, whigi. — 499, 549, 586, 670.
- Ferguson*, Adam (1723—1816), skotlantilainen porvarillinen historioitsija, filosofi ja sosiologi. — 122, 324, 330, 331.
- Ferrand*, William, englantilainen maanomistaja, kuului tory-puolueeseen. — 245, 376, 516.
- Ferrier*, François Louis Auguste (1777—1861), ranskalainen porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, merkantilismin jäljittelijä, virkailija. — 68.
- Fichte*, Johann Gottlieb (1762—1814), saksalainen filosofi, subjektiivinen idealisti, saksalaisen idealismin edustaja 1700- ja 1800-luvun vaihteessa. — 61.
- Fielden*, John (1784—1849), englantilainen tehtailija, porvarillinen filantrooppi, tehdaslainsäädännön kannattaja. — 365, 373, 678.
- Filip VI* (1293—1350), Ranskan kuningas (1328—1350). — 95.
- Fleetwood*, William (1656—1723), englantilainen piispa, kirjoittanut kirjan hintojen kehityksestä Englannissa. — 249.
- Fletcher*, Andrew (1655—1716), skot-

- lantilainen poliitikko, maanomistaja, puolusti Skotlannin itsenäisyyttä. — 647.
- Fonteret*, Antoine Louis, ranskalainen lääkäri, kirjoittanut 1800-luvun jälkipuoliskolla useita teoksia yhteiskunnallisen hygienian kysymyksistä. — 331.
- Forbonnais*, François Véron Duverger de (1722—1800), ranskalainen porvarillinen taloustieteilijä, kvantiteettiteorian kannattaja. — 95.
- Forster*, Nathaniel (n. 1726—1790), englantilainen pappi, kirjoittanut useita taloustieteellisiä teoksia, puolusti työläisten etuja. — 251, 385, 460, 650, 651.
- Forster*, William Edward (1818—1886), englantilainen tehtailija ja poliitikko, liberaali, parlamentin jäsen. — 595, 596.
- Fortescue*, John (n. 1394 — n. 1476), englantilainen juristi, kirjoittanut useita teoksia Englannin valtiotieteen rakennetta koskevista kysymyksistä. — 644, 645.
- Fourier*, Charles (1772—1837), suuri ranskalainen utopistisocialisti. — 226, 348, 385, 623.
- Franklin*, Benjamin (1706—1790), huomattava amerikkalainen poliitikko ja diplomaatti, porvarillinen demokraatti, osallistui Pohjois-Amerikan vapaussotaan; huomattava tiedemies, fyysikko ja taloustieteilijä. — 59, 156, 170, 299, 553—554.
- Fredrik II* (1712—1786), Preussin kuningas (1740—1786). — 656, 667.
- Freytag*, Gustav (1816—1895), saksalainen porvarillinen kirjailija. — 662.
- Fullarton*, John (1780—1849), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, kirjoittanut rahan kiertokulun ja luoton kysymyksistä, kvantiteettiteorian vastustaja. — 126, 137, 139.
- Fulton*, Robert (1765—1815), amerikkalainen insinööri ja keksijä, ensimmäisen höyrylaivan luoja. — 440.
- G**
- Galiani*, Ferdinando (1728—1787), italialainen porvarillinen taloustieteilijä, arvosteli fysiokraattien oppia; väitti, että esineen arvon määrää sen hyödyllisyys, samanaikaisesti esitti monia oikeita olettamuksia tavaran ja rahan luonteesta. — 80, 93, 94, 102, 147, 151, 288, 578.
- Ganilh*, Charles (1758—1836), ranskalainen porvarillinen poliitikko; vulgaari taloustieteilijä, merkantilismin jäljittelijä. — 68, 86, 165, 170, 403.
- Garnier*, Germain (1754—1821), ranskalainen taloustieteilijä ja poliitikko, monarkisti, fysiokraattien koulukunnan jäljittelijä, Adam Smithin teosten kääntäjä ja arvostelija. — 331, 495.
- Gaskell*, Peter, englantilainen lääkäri, liberaali, 1800-luvun alkupuoliskon porvarillinen publisisti. — 392, 400.
- Genovesi*, Antonio (1712—1769), italialainen idealistifilosofi ja taloustieteilijä, merkantilisti. — 147.
- Geoffroy Saint-Hilaire*, Etienne (1772—1844), huomattava ranskalainen eläintieteilijä, evolutionisti, Ch. Darwinin edeltäjä. — 667.
- Gerhardt*, Charles Frédéric (1816—1856), huomattava ranskalainen kemisti. — 282—283.
- Gillott*, Joseph (1799—1873), englantilainen tehtailija, perustanut teräskynien suurtuotannon Birminghamiin. — 415.
- Gisborne*, Thomas (1758—1846), englantilainen jumaluusoppinut, kirjoittanut useita kirjoja kristillisen moraalien kysymyksistä. — 678.
- Gladstone*, William Ewart (1809—1898), englantilainen valtiomies, tory, sittemmin peeliläinen, 1800-luvun jälkipuoliskolla liberaalisen puolueen johtaja; rahastokansleri (rahaministeri) (1852—1855 ja 1859—1866) ja pääministeri (1868—1874, 1880—1885, 1886,

- 1892—1894). — 38—42, 407, 585, 586, 663.
- Godunov*, Boris Fjodorovitš (n. 1551—1605), Venäjän tsaari (1598—1605). — 648.
- Goethe*, Johann Wolfgang (1749—1832), suuri saksalainen kirjailija ja ajattelija. — 41, 75, 91, 183, 184, 533, 636.
- Gottsched*, Johann Christoph (1700—1766), saksalainen kirjailija ja kriitikko, Saksan 1700-luvun varhaisen valistuskauden edustaja. — 203.
- Gray*, John, englantilainen porvarillinen kirjailija 1700-luvun lopulla, kirjoittanut useita teoksia politiikan ja talouden kysymyksistä. — 153.
- Gray*, John (1798—1850), englantilainen taloustieteilijä, utopistisocialisti, Robert Owenin oppilas; »työrahateorian» laatijoita. — 75.
- Greenhow*, Edward Headlam (1814—1888), englantilainen sisätautilääkäri. — 226, 268—269.
- Greg*, Robert Hyde (1795—1875), englantilainen suurtehtailija, liberaali. — 267.
- Gregoir*, H., Brysselin kirjapainotyöläisten yhdistyksen sihteeri, kirjoittanut kirjan »Kirjaltajat Brysselin ojennusoikeuden tuomittavana», joka julkaistiin 1865. — 497.
- Grey*, George (1799—1882), englantilainen valtiomies, whigi, sisäministeri (1846—1852, 1855—1858 ja 1861—1866) ja siirtomaaministeri (1854—1855). — 264, 597.
- Grove*, William Robert (1811—1896), englantilainen fyysikko ja juristi. — 472.
- Guthrie*, George James (1785—1856), englantilainen kirurgi. — 256.
- Gülich*, Gustav (1791—1847), saksalainen porvarillinen taloustieteilijä ja historioitsija, kirjoittanut useita teoksia kansantaloushistoriasta. — 20, 674.
- H**
- Hall*, Christopher Newman (1816—1902), englantilainen pappi, korkeimman papiston edustaja. — 235.
- Haller*, Carl Ludwig (1768—1854), sveitsiläinen juristi ja historioitsija, maaorjuuden ja absolutismin puolustaja. — 353.
- Hamm*, Wilhelm (1820—1880), saksalainen agronomi, kirjoittanut useita kirjoja maatalouskysymyksistä. — 452.
- Hanssen*, Georg (1809—1894), saksalainen porvarillinen taloustieteilijä, kirjoittanut useita kirjoja maanviljelyksen historiaa ja agaararisuhteita koskevista kysymyksistä. — 220.
- Harris*, James, *Malmesburyn* kreivi (1746—1820), englantilainen diplomaatti, oli lähettilläänä Venäjällä ja muissa valtioissa. — 333.
- Harris*, James (1709—1780), englantilainen kielitieteilijä ja filosofi, valtiomies, parlamentin jäsen, rahaston lordi (1763—1765). — 333.
- Harrison*, William (1534—1593), englantilainen pappi, kirjoittanut useita teoksia, jotka ovat arvokkaita lähteitä 1500-luvun Englannin historian tutkimista varten. — 644, 665.
- Hassall*, Arthur Hill (1817—1894), englantilainen lääkäri, kirjoittanut useita pääasiassa sosiaalhygienian kysymyksiä käsitteleviä teoksia. — 165, 230.
- Hastings*, Warren (1732—1818), Intian ensimmäinen englantilainen kenraalikuvernööri (1774—1785), julman siirtomaapolitiikan ajaja, vuonna 1788 hänet pantiin syyteeseen vallan väärinkäytöstä. Oikeuskäsittely oli tekopyhää ja päättyi syytetyn vapauttamiseen syytteestä. — 673.
- Hegel*, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831), saksalaisen klassisen filosofian merkittävin edustaja, objektiivinen idealisti, kehittäjä monipuolisesti idealistisen dialektiikan; Saksan porvariston ideologi. — 25, 26, 53, 95, 160, 169, 241, 282, 332, 528.
- Heine*, Heinrich (1797—1856), suuri saksalainen vallankumouksellinen runoilija. — 275, 547.
- Helvétius*, Claude Adrien (1715—

- 1771), huomattava ranskalainen filosofi, mekanistisen materialismin edustaja, ateisti, Ranskan vallankumouksellisen porvariston ideologeja. — 547.
- Henrik III* (1551—1589), Ranskan kuningas (1574—1589). — 129.
- Henrik VII* (1457—1509), Englannin kuningas (1485—1509). — 249, 645, 657.
- Henrik VIII* (1491—1547), Englannin kuningas (1509—1547). — 645, 657, 658.
- Herodes* (73—4 eaa.), Juudan kuningas (40—4 eaa.). — 365.
- Herrenschwand*, Jean (1728—1812), sveitsiläinen porvarillinen taloustieteilijä. — 121.
- Hieronymus Pyhä* (n. 340—420), jumaluusoppinut, käänsi raamatun latinan kielelle, syntynyt Dalmatiassa. — 104.
- Hobbes*, Thomas (1588—1679), huomattava englantilainen filosofi, mekanistisen materialismin edustaja; Hobbesin yhteiskuntapoliittiset katsomukset olivat suuntaukseltaan demokratianvastaisia. — 161, 325, 354, 554.
- Hobhouse*, John Cam, paroni *Broughton* (1786—1869), englantilainen valtiomies, whigi; hänen ehdotuksestaan hyväksyttiin vuoden 1831 tehdaslaki. — 265.
- Hodgskin*, Thomas (1787—1869), englantilainen taloustieteilijä ja publisisti; puolusti proletariaatin etuja ja arvosteli kapitalismia utopistisen sosialismin asenteista käyttäen tällöin hyväkseen Ricardon teoriaa. — 311, 322, 324, 480, 515, 671.
- Holinshed*, Raphael (kuollut n. 1580), englantilainen historioitsija, kirjoittanut Englannin, Skotlannin ja Irlannin aikakirjat muinaisajalta 1570-luvulle asti. — 659.
- Homeros*, puolittain tarunomainen muinaiskreikkalainen runoilija, »Iliaan» ja »Odysseian» tekijä. — 69, 234, 333.
- Hopkins*, Thomas, englantilainen porvarillinen taloustieteilijä 1800-luvun alkupuoliskolla. — 213.
- Horatius* (Quintus Horatius Flaccus) (65—8 eaa.), huomattava roomalainen runoilija. — 16, 108, 245, 314, 608, 639.
- Horne*, George (1730—1792), englantilainen piispa, kirjoittanut useita häväistyskirjoituksia Newtonia, Humea, A. Smithiä, ym. tiedemiehiä vastaan. — 554.
- Horner*, Francis (1778—1817), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä ja poliitikko; parlamentin jäsen, whigi, harkkorahakomitean puheenjohtaja (1810), Ricardon rahateorian kannattaja. — 678.
- Horner*, Leonard (1785—1864), englantilainen geologi ja yhteiskunnallinen toimihenkilö, ammattientarkastaja (1833—1859), puolusti työläisten etuja. — 209, 223, 254, 257, 260, 261, 264, 265, 270, 362, 363, 374, 385, 494.
- Houghton*, John (kuollut 1705), englantilainen kauppias, julkaissut useita kaupan, teollisuuden ja maatalouden kysymyksiä käsitteleviä kirjoja. — 385.
- Howard de Walden*, Charles Augustus *Ellis*, paroni (1799—1868), englantilainen diplomaatti. — 253.
- Howell*, englantilainen ammattientarkastaja. — 212, 223, 265, 266.
- Howitt*, William (1792—1879), englantilainen kirjailija, kirjoittanut kirjoja kristinuskon historiasta ja useista muista kysymyksistä. — 672.
- Hume*, David (1711—1776), englantilainen filosofi, subjektiivinen idealisti, agnostikko; porvarillisen historioitsija ja taloustieteilijä, merkantilismin vastustaja, kvantiteettiteorian ensimmäisiä edustajia. — 122, 461, 497, 553—554.
- Hunter*, Henry Julian, englantilainen lääkäri, kirjoittanut useita kertomuksia työläisten kurjista elinoloista. — 361, 591—596, 598, 599, 608, 610—611, 612—614, 620—621, 646.
- Hutton*, Charles (1737—1823), englantilainen matemaatikko. — 337.

Huxley, Thomas Henry (1825—1895), englantilainen tiedemies, luonnontutkija, Darwinin läheisin työtoveri ja hänen oppinsa kansantajuistaja. — 435.

I

Isokrates (436—338 eaa.), muinaiskreikkalainen kirjailija, monilukuisten pamflettien kirjoittaja. — 334.

J

Jaakko I (1566—1625), Englannin kuningas (1603—1625). — 647, 659, 662.

Jacob, William (n. 1762—1851), englantilainen liikemies, kirjoittanut useita taloustieteellisiä teoksia. — 49, 205.

Jones, Richard (1790—1855), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä; hänen teoksensa heijastavat kansantaloustieteen klassisen koulukunnan lamaanusta ja rappiota, mutta samaan aikaan hän oli edellä Ricardosta monissa kansantaloustieteen kysymyksissä. — 38, 282, 293, 301, 305, 510, 528, 537, 567.

Juárez, Benito Pablo (1806—1872), huomattava meksikolainen valtiomies, taisteli maan itsenäisyyden puolesta, oli liberaalipuolueen johtaja Meksikon sisällissodan (1858—1860) ja intervention (1861—1867) vuosina, Meksikon presidentti (1858—1872). — 159—160.

Juhana II Hyvä (Jean le Bon) (1319—1364), Ranskan kuningas (1350—1364). — 661.

K

Kaarle Suuri (n. 742—814), frankkien kuningas (768—800) ja keisari (800—814). — 651.

Kaarle I (1600—1649), Englannin kuningas (1625—1649), mestattiin Englannin 1600-luvun porvarillisen vallankumouksen aikana. — 646—647.

Kaarle II (1630—1685), Englannin kuningas (1660—1685). — 123.

Kaarle V (1500—1558), niin sanotun Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keisari (1519—1556) ja Espanjan kuningas (1516—1556) Kaarle I nimellä. — 659.

Kaarle VI (1685—1740), niin sanotun Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keisari (1711—1740). — 386.

Kaarle X (1622—1660), Ruotsin kuningas (1654—1660). — 649.

Kaarle XI (1655—1697), Ruotsin kuningas (1660—1697). — 649.

Katariina II (1729—1796), Venäjän keisarinna (1762—1796). — 612.

Kaufman, Illarion Ignatjevits (1848—1916), venäläinen porvarillinen taloustieteilijä, Pietarin yliopiston professori, kirjoittanut rahan kiertokulun ja luoton kysymyksiä valaisevia teoksia. — 24—25.

Kent, Nathaniel (1737—1810), englantilainen maanviljelijä, kirjoittanut useita maataloutta käsitteleviä kirjoja. — 651.

Kincaid, John (1787—1862), englantilainen virkailija, vuodesta 1850 ammattien- ja vankilaintarkastaja Skotlannissa. — 363.

Kiseljov, Pavel Dmitrijevitš, kreivi (1788—1872), venäläinen valtiomies ja diplomaatti, kenraali, vuosina 1829—1834 venäläisen hallinnon päämies Moldaviassa ja Valakiassa. — 220.

Kopp, Hermann Franz Moritz (1817—1892), saksalainen kemisti ja kemian historioitsija. — 283.

Ksenofon (n. 430 — n. 354 eaa.), muinaiskreikkalainen historioitsija ja filosofi, orjanomistajaluokan ideologi, luontoistalouden puolustaja. — 334.

Kugelman, Ludwig (1830—1902), saksalainen lääkäri, osallistui vuosien 1848—1849 vallankumoukseen Saksassa, I Internationaalin jäsen, Marxin ja Engelsin ystävä. — 19.

L

Laborde, Alexandre Louis Joseph, kreivi *de* (1774—1842), ranskalainen muinaistutkija, liberaali-

- nen poliitikko, porvarillinen vulgaari taloustieteilijä. — 447.
- Lachâtre (La Châtre)*, Maurice (1814—1900), ranskalainen edistysmielinen sanomalehtimies, osallistui Pariisin kommuuniin, julkaisi Marxin »Pääoman» ensimmäisen osan ranskan kielellä. — 27, 29, 33.
- Laing*, Samuel (1810—1897), englantilainen poliitikko ja publisisti, hoiti useita korkeita johtotoimia Englannin rautatieyhtiöissä; parlamentin jäsen, liberaali. — 186, 578, 591, 605.
- Lancellotti*, Secondo (1575—1643), italialainen apotti, muinaistutkija, kirjoittanut useita historiallisia teoksia. — 385.
- Lasker*, Eduard (1829—1884), saksalainen poliitikko, valtiopäiväedustaja, kansallisliberaalisen puolueen perustajia ja johtomiehiä, kannatti Bismarckin taantumuksellista politiikkaa. — 39.
- Lassalle*, Ferdinand (1825—1864), saksalainen pikkuporvarillinen publisisti, vuosina 1848—1849 osallistui Reinin maakunnan demokraattiseen liikkeeseen; 1860-luvun alussa yhtyi työväenliikkeeseen ja oli Saksan yleisen työväenyhdistyksen perustajia (1863); tuki politiikkaa, joka tähtäsi Saksan yhdistämiseen »ylhäältä käsin» Preussin hegemonian alaisena; pani alulle opportunistisen suuntauksen Saksan työväenliikkeessä. — 15—16, 106.
- Lauderdale*, James, jaarli (1759—1839), englantilainen porvarillinen poliitikko ja taloustieteilijä; arvosteli Smithin teoriaa vulgaarin kansantaloustieteen asenteista. — 319.
- Laurent*, Auguste (1807—1853), ranskalainen kemisti. — 282—283.
- Lavergne*, Louis Gabriele Léonce Guilhaud de (1809—1880), ranskalainen poliitikko ja porvarillinen taloustieteilijä, kirjoittanut useita maatalouden ekonomiikkaa koskevia teoksia. — 452, 477, 638.
- Law*, John (1671—1729), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä ja finanssimies, Ranskan rahaministeri (1719—1720); tullut tunnetuksi keinottelu yrityksistään paperirahan liikkeeseenlaskemiseksi, yritykset kärsivät täydellisen vararikon. — 94, 554.
- Le Chapelier*, Isaac René Guy (1754—1794), ranskalainen taantumuksellinen poliitikko, laatinut 14. kesäkuuta 1791 hyväksytyyn lain työläisten yhdistysten ja lakojen kieltämisestä; mestattiin salaliittotoimintaan osallistumisesta jakobiinien diktatuurin aikana. — 664.
- Lemontey*, Pierre Édouard (1762—1826), ranskalainen historioitsija, taloustieteilijä ja poliitikko, Ranskan porvarillisen vallankumouksen (1700-luvun loppu) aikana yhtyi Lakiasäättävän kokouksen oikeistosiipeen (1791—1792). — 331.
- Le Sage*, Alan René (1668—1747), ranskalainen kirjailija, kirjoittanut tunnetun romaanin »Gil Blas de Santillane» (suom. »Kavaljeerin muistelmat»). — 637.
- Lessing*, Gotthold Ephraim (1729—1781), suuri saksalainen kirjailija, kriitikko ja filosofi, huomattavia 1700-luvun valistajia. — 26.
- Letheby*, Henry (1816—1876), englantilainen lääkäri ja kemisti. — 235.
- Le Trosne*, Guillaume François (1728—1780), ranskalainen porvarillinen taloustieteilijä, fysiokraatti. — 46, 49, 95, 103, 112, 116, 119, 139, 152, 154, 156, 196.
- Levi*, Leone (1821—1888), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, tilastotieteilijä ja juristi. — 656.
- Lichnowski*, Felix, ruhtinas (1814—1848), preussilainen upseeri, Frankfurтин kansalliskokouksen jäsen, kuului oikeistosiipeen; kansa murhasi hänet Frankfurтин kapinan aikana syyskuussa 1848. — 531.
- Licinius* (Gaius Licinius Stolo), roomalainen valtiomies IV vuosisa-

- dan alkupuoliskolla eaa. — 651.
- Liebig*, Justus (1803—1873), huomattava saksalainen tiedemies, maanviljelyskemian perustaja. — 222, 300, 350, 454, 514.
- Linguet*, Simon Nicolas Henri (1736—1794), ranskalainen asianajaja, publisisti, historioitsija ja taloustieteilijä, vastusti fysiokraatteja, eritteli arvostelevasti porvarillisia vapauksia ja kapitalistisia omistussuhteita. — 216, 263, 306, 553, 661.
- Livius*, Titus (59 eaa. — 17), huomattava roomalainen historioitsija, kirjoittanut »Rooman historian kaupungin perustamisesta alkaen». — 256.
- Locke*, John (1632—1704), huomattava englantilainen dualistifilosofi, sensualisti, porvarillinen taloustieteilijä, horjui nominalistisen ja metallirahateorian välillä. — 45, 94, 103, 123, 145, 354, 554.
- Louis Bonaparte*, ks. *Napoleon III*.
- Louis Philippe* (1773—1850), Ranskan kuningas (1830—1848). — 254.
- Lucretius* (Titus Lucretius Carus) (n. 99 — n. 55 eaa.), huomattava roomalainen filosofi ja runoilija, materialisti, ateisti. — 201.
- Ludvig XIV* (1638—1715), Ranskan kuningas (1643—1715). — 136.
- Ludvig XVI* (1754—1793), Ranskan kuningas (1774—1792), hänet mes-tattiin Ranskan 1700-luvun porvarillisen vallankumouksen aikana. — 659.
- Luther*, Martti (1483—1546), uskonpuhdistuksen huomattava toimihenkilö, saksalaisen protestantismin (luterilaisuuden) perustaja; Saksan porvariston ideologi; vuoden 1525 talonpoikaissodan aikana taisteli kapinaan nousseita talonpoikia ja kaupunkien köyhälistöä vastaan ruhtinaiden puolella. — 132, 181, 283, 532, 674.
- Lykurgos*, tarunomainen spartalainen lainsäätäjä, elänyt perimätiedon mukaan IX—VIII vuosisadalla eaa. — 383.

M

- Macaulay*, Thomas Babington (1800—1859), englantilainen porvarillinen historioitsija ja poliitikko, whigi, parlamentin jäsen. — 250, 253, 643, 648.
- MacCulloch*, John Ramsay (1789—1864), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, Ricardon talousopin vulgarisoija, kapitalismin kiivas puolustaja. — 139, 145, 147, 181, 251, 293, 369, 394, 398, 467, 546, 548, 651.
- MacGregor*, John (1797—1857), englantilainen tilastotieteilijä, vapaakauppamies, parlamentin jäsen, kuninkaallisen Britannian pankin perustajajäsen ja sen johtajia (1849—1856). — 251.
- Maclaren*, James, englantilainen porvarillinen taloustieteilijä 1800-luvulla, tutkinut rahan kierto-kulun historiaa. — 100.
- Macleod*, Henry Dunning (1821—1902), englantilainen porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, kehitteltyt niin sanottua pääomaa luovaa luottoteoriaa. — 68, 148.
- Malthus*, Thomas Robert (1766—1834), englantilainen pappi, taloustieteilijä, porvarillistuneen maa-aateliston ideologi, kapitalismin puolustaja, ihmisvihaa uhkuvan väestöteorian julistaja. — 155, 199, 287, 322, 454, 473, 498, 510, 515, 520, 528—529, 535, 536, 537, 545, 548, 553, 569—570, 581, 631.
- Mandeville*, Bernard (1670—1733), englantilainen kirjailija ja taloustieteilijä. — 324, 552—554.
- Martineau*, Harriet (1802—1876), englantilainen porvarillinen kirjailija, malthusilaisuuden julistaja. — 570.
- Marx-Aveling*, Eleanor (1855—1898), Englannin ja kansainvälisen työväenliikkeen toimihenkilö; Marxin nuorin tytär, vuodesta 1884 Ed. Avelingin puoliso. — 32, 37, 41, 42.
- Marx*, Karl (1818—1883) (elämäkerallisia tietoja). — 3, 15, 19, 20, 24—26, 27—34, 36—42, 205.

- Massie*, Joseph (kuollut 1784), englantilainen taloustieteilijä, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen edustaja. — 461.
- Maudslay*, Henry (1771—1831), englantilainen suunnittelija ja tehtailija. — 349.
- Maurer*, Georg Ludwig (1790—1872), huomattava saksalainen porvarillinen historioitsija, Saksan muinais- ja keskiajan yhteiskuntajärjestelmän tutkija. — 78, 220.
- Maximilian* Habsburg (1832—1867), itävaltalainen arkkiherttua, Itävallan italialaisten alusmaiden kenraalikuvernööri. — 159.
- Meitzen*, August (1822—1910), saksalainen porvarillinen tilastotieteilijä ja taloushistorioitsija; kirjoittanut useita teoksia Saksan ja Euroopan muiden maiden agaarisuhteiden historiasta. — 220.
- Mendelssohn*, Moses (1729—1786), saksalainen taantumuksellinen porvarillinen deistifilosofi. — 26.
- Menenius Agrippa* (kuollut 493 eaa.), roomalainen patriisi. — 329.
- Mercier de la Rivière*, Paul Pierre (1720—1793), ranskalainen porvarillinen taloustieteilijä, fysiokraatti. — 110, 111, 128, 142, 144, 151, 154, 180.
- Merivale*, Herman (1806—1874), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä ja valtiomies, liberaali, kirjoittanut kirjoja siirtomaapolitiikan periaatteista. — 569, 689.
- Mill*, James (1773—1836), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä ja filosofi; Ricardon teorian vulgarisoija, filosofiassa Benthamin seuraaja. — 114, 123, 148, 175, 186, 322, 394, 454, 509, 512, 514, 548.
- Mill*, John Stuart (1806—1873), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä ja positivistifilosofi, kansantaloustieteen klassisen koulukunnan jäljittelijä. — 22—23, 123, 131, 337, 394, 454, 462—464, 530, 536, 539, 548, 670.
- Mirabeau*, Honoré Gabriel (1749—1791), Ranskan porvarillisen valankumouksen (1700-luvun loppu) huomattava toimihenkilö, ilmaisi suurporvariston ja porvarillistuneen aateliston etuja. — 430, 643, 656, 668, 677.
- Mirabeau*, Victor Riqueti, markiisi de (1715—1789), ranskalainen porvarillinen taloustieteilijä, fysiokraatti, Honoré Gabriel Mirabeaun isä. — 554, 685.
- Molinari*, Gustave (1819—1912), belgialainen porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, vapaakaupan kannattaja. — 152, 381, 536, 689.
- Mommsen*, Theodor (1817—1903), saksalainen porvarillinen muinaisen Rooman historiantkirjoittaja. — 159, 162.
- Montalembert*, Charles (1810—1870), ranskalainen poliitikko ja publisisti, Toisen tasavallan aikana perustavan ja lakiasäättävän kokouksen jäsen, orleanisti, katolisen puolueen päämies. — 423.
- Monteil*, Amans Alexis (1769—1850), ranskalainen porvarillinen historioitsija. — 666.
- Montesquieu*, Charles (1689—1755), huomattava ranskalainen porvarillinen sosiologi, taloustieteilijä ja kirjailija, 1700-luvun porvarillisen valistuksen edustaja; kvantiteettiteorian kannattaja. — 95, 123, 553, 676.
- Moore*, Samuel (n. 1830—1912), englantilainen juristi, I Internationaalien jäsen, yhdessä Avelingin kanssa käänsi englannin kielelle »Pääoman» 1. osan ja »Kommunistisen puolueen manifestin», Marxin ja Engelsin ystävä. — 32—33.
- More*, Thomas (1478—1535), englantilainen poliitikko, lordikansleri, humanistinen kirjailija, utopistisen kommunismin varhaisimpia edustajia, kirjoittanut »Utopian». — 554, 645, 659.
- Morton*, John Chalmers (1821—1888), englantilainen agronomi, kirjoittanut useita teoksia maataloutta koskevista kysymyksistä. — 341, 496.
- Mun*, Thomas (1571—1641), englantilainen kauppias ja taloustie-

teittäjä, merkantilisti, kauppatase-teorian keksijä, vuodesta 1615 Itä-Intian komppanian johtomiehiä. — 460.

Murphy, John Nicolas, englantilainen porvarillinen publisisti, kirjoittanut kirjan »Irlanti, sen teollisuus, valtiolliset ja yhteiskuntasuhteet», ilmestyi Lontoossa 1870. — 632.

Murray, Hugh (1779—1846), englantilainen maantieteilijä. — 312.

Müller, Adam Heinrich (1779—1829), saksalainen publisisti ja taloustieteilijä, Saksan taloustieteessä edusti ns. romanttista koulukuntaa, joka ilmaisi feodaalisen aristokratian etuja; Adam Smithin talousopin vastustaja. — 123.

N

Napoleon III (Louis Napoleon Bonaparte) (1808—1873), Toisen tasavallan presidentti (1848—1851), Ranskan keisari (1852—1870). — 253.

Nasmyth, James (1808—1890), englantilainen insinööri, höyryvasaran keksijä. — 349, 374, 392.

Newman, Francis William (1805—1897), englantilainen kielitieteilijä ja publisisti, porvarillinen radikaali, kirjoittanut useita teoksia uskonnollisista, poliittisista ja taloudellisista kysymyksistä. — 649, 653.

Newman, Samuel Philips (1797—1842), amerikkalainen filosofi ja porvarillinen taloustieteilijä. — 152, 194.

Newmarch, William (1820—1882), englantilainen porvarillinen talous- ja tilastotieteilijä. — 270.

Newnham, G. L., englantilainen asianaajaja. — 540—541.

Niebuhr, Barthold Georg (1776—1831), saksalainen antiikin maailman historian kirjoittaja. — 218.

North, Dudley (1641—1691), englantilainen taloustieteilijä, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen ensimmäisiä edustajia. — 103, 120—121, 123, 131, 354, 554.

O

Olmsted, Frederick Law (1822—1903), amerikkalainen arkkitehti, puistojen suunnittelija, kirjoittanut kirjoja Englannista ja Pohjois-Amerikasta. — 185.

Opdyke, George (1805—1880), amerikkalainen yrittäjä, porvarillinen taloustieteilijä. — 156.

Ories, Giammaria (1713—1790), italialainen taloustieteilijä, kirjoittanut useita aikanaan huomattavia ja omaperäisiä teoksia. — 554, 581.

Overstone, Samuel Jones Loyd, paroni (1796—1883), englantilainen pankkiiri, porvarillinen taloustieteilijä, »currency principle» koulukunnan kannattaja. — 123, 139.

Ovidius (Publius Ovidius Naso) (43 eaa. — n. 17), huomattava roomalainen runoilija. — 395, 647.

Owen, Robert (1771—1858), suuri englantilainen utopistisocialisti. — 82, 97, 273, 365, 435, 451.

P

Pagnini, Giovanni Fransesco (1715—1789), italialainen taloustieteilijä, kirjoittanut useita teoksia rahasta. — 95.

Palmerston, Henry John Temple, varakreivi (1784—1865), englantilainen valtiomies, toimintansa alussa oli tory, vuodesta 1830 whigien johtajia, tukeutui tämän puolueen oikeistoaineksiin; ulkoministeri (1830—1834, 1835—1841 ja 1846—1851), sisäministeri (1802—1855) ja pääministeri (1855—1858 ja 1859—1865). — 411.

Papillon, Thomas (1623—1702), englantilainen kauppias ja poliitikko, Itä-Intian komppanian johtomiehiä, parlamentin jäsen. — 94.

Parry, Charles Henry (1779—1860), englantilainen lääkäri. — 540, 541, 605.

Parry, William Edward (1790—1855), englantilainen matkailija, arktisen alueen tutkija. — 98.

Pecqueur, Constantin (1801—1887),

- ranskalainen taloustieteilijä, utopistisocialisti. — 552, 681.
- Peel*, Robert (1750—1830), englantilainen suurtehtailija, parlamentin jäsen, tory, pääministeri Robert Peelin isä. — 678.
- Peel*, Robert (1788—1800), englantilainen valtiomies, maltillisten toryjen johtaja, joita alettiin kutsua hänen nimensä mukaan peeliläisiksi; sisäministeri (1822—1827 ja 1828—1830), pääministeri (1834—1835 ja 1841—1846); liberaalien tukemana vei läpi viljalakien kumoamisen (1846). — 22, 138, 215, 678, 692.
- Perikles* (n. 490—429 eaa.), ateenalainen valtiomies, myötävaikuttanut orjanomistajien demokratian lujittamiseen. — 333.
- Peto*, Samuel Morton (1809—1889), englantilainen yrittäjä, rakennutti rautateitä; parlamentin jäsen; liberaali, toiminnin kärsittyä vararikon 1866 vetäytyi syrjään yhteiskuntaelämästä. — 217.
- Petty*, William (1623—1687), huomattava englantilainen taloustieteilijä ja tilastomies, Englannin klassisen porvarillisen kansantaloustieteen kantaisä. — 52, 59, 86, 95, 103, 122, 137, 140, 162, 250, 287, 313, 318, 333, 387, 497, 554.
- Pilatus*, Pontius (kuollut n. 37), roomalainen Juudan prokuraattori (käskynhaltija). — 530.
- Pindaros* (n. 522 — n. 442 eaa.), muinaiskreikkalainen runoilija, juhlaoodien kirjoittaja. — 145, 379, 679.
- Pinto*, Isaac (1715—1787), huomattava hollantilainen pörssimies, taloustieteilijä. — 145.
- Pitt*, William, Nuorempi (1759—1806), englantilainen valtiomies, toryjen johtaja, pääministeri (1783—1801 ja 1804—1806). — 662.
- Platon* (n. 427 — n. 347 eaa.), muinaiskreikkalainen idealistifilosofi, orjanomistaja-aristokratian ideologi, puolusti luontoistaloutta. — 334.
- Postlethwayt*, Malachy (1707—1767), englantilainen taloustieteilijä, kirjoittanut »Yleisen kauppa- ja teollisuussanakirjan». — 251—252.
- Potter*, Alonzo (1800—1865), amerikkalainen piispa, opetti teologiaa useissa oppilaitoksissa, julkaisi Scropen kirjan kansantaloustieteestä. — 536.
- Potter*, Edmund, englantilainen tehtailija ja poliitikko, vapaakaupan kannattaja. — 270, 515—518.
- Price*, Richard (1723—1791), englantilainen radikaalinen publisisti, taloustieteilijä ja moralistifilosofi. — 251, 604, 651, 652. —
- Protagoras* Abderalainen (n. 480 — n. 411 eaa.), muinaiskreikkalaisen filosofin, sofistin, orjanomistajademokratian ideologi. — 230.
- Proudhon*, Pierre Joseph (1809—1865), ranskalainen publisisti, taloustieteilijä ja sosiologi, pikkuporvariston ideologi, anarkismin kantaisä. — 75, 89, 381, 461, 481, 527.
- Pusey*, Philipp (1799—1855), englantilainen poliitikko, maanomistaja, tory. — 607.

Q

- Quesnay*, François (1694—1774), huomattava ranskalainen taloustieteilijä, fysiokraattien koulukunnan perustaja; ammatiltaan lääkäri. — 21, 109, 293, 497, 530, 554.
- Quêtelet*, Adolphe (1796—1874), belgialainen porvarillinen oppinut; tilastomies, matemaatikko ja tähtitieteilijä; kehittänyt tieteenvastaisen taantumuksellisen teorian »keskitason ihmisestä». (»Durchschnittsindividuum»). — 296.
- Quincey*, Thomas, ks. *De Quincey*, Thomas.

R

- Raffles*, Thomas Stamford (1781—1826), englantilainen siirtomaavivaikailija, vuosina 1811—1816 Jaavan kuvernööri, kirjoittanut kirjan »Jaavan historia». — 327, 672.
- Ramazzini*, Bernardino (1633—1714),

- italialainen lääkäri, yleisti ja systematisoi tiedot ammattisairauksista. — 331.
- Ramsay, George* (1800—1871), englantilainen taloustieteilijä, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen viimeisiä edustajia. — 154, 157, 289, 458, 509, 567.
- Ravenstone, Piercy* (kuollut 1830), englantilainen taloustieteilijä, rickardolainen, ilmaisi proletariaatin etuja, malthusilaisuuden vastustaja. — 387, 458.
- Redgrave, Alexander*, englantilainen ammattientarkastaja. — 246, 342, 359, 364, 376—377, 390, 404, 411, 412, 490, 503, 504.
- Regnault, Elias Georges Oliva* (1801—1868), ranskalainen porvarillinen historioitsija ja publisisti, valtiiovirkailija. — 222.
- Reich, Eduard* (1836—1919), saksalainen lääkäri, kirjoittanut useita teoksia yhteiskunnallisen terveydenhoidon ja hygienian kysymyksistä. — 332.
- Ricardo, David* (1772—1823), englantilainen taloustieteilijä, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen huomattavimpia edustajia. — 21, 23, 70, 82, 85, 86, 88, 123, 138—139, 158, 177, 192, 212, 213, 281, 352, 355, 357, 368, 388, 389, 394, 454, 462, 467—468, 473, 505, 514, 529, 545, 552, 567, 678.
- Richardson, Benjamin* (1828—1896), englantilainen lääkäri, kirjoittanut useita teoksia yhteiskunnallisen terveydenhoidon ja hygienian kysymyksistä. — 235—236.
- Roberts, George* (kuollut 1860), englantilainen porvarillinen historioitsija, kirjoittanut useita kirjoja Englannin eteläisten kreivikuntien historiasta. — 646.
- Rodbertus-Jagetzow, Johann Karl* (1805—1875), saksalainen vulgaari taloustieteilijä ja poliitikko, Preussin porvarillistuneiden junkkerien ideologi, taantumuksellisen preussilaisen valtiოსocialismin julistaja. — 476.
- Rogers, James Edwin Thorold* (1823—1890), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, kirjoittanut useita kirjoja Englannin kansantalouden historiasta. — 604, 608, 648, 670.
- Roscher, Wilhelm* (1817—1894), saksalainen vulgaari taloustieteilijä, kansantaloustieteen niin sanotun historiallisen koulukunnan perustaja. — 96, 152, 193, 203, 212, 242, 297, 332, 552.
- Rossi, Pellegrino* (1787—1848), italialainen porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, juristi ja poliitikko; asui pitkän aikaa Ranskassa. — 164, 513.
- Rouard de Card, Pie Marie*, ranskalainen jumaluusoppinut. — 230.
- Rousseau, Jean Jacques* (1712—1778), tunnettu ranskalainen valistusmies, demokraatti, pikkuporvariston ideologi. — 668.
- Roux-Lavergne, Pierre Célestin* (1802—1874), ranskalainen porvarillinen historioitsija, idealistifilosofi. — 664.
- Roy, Henry*, englantilainen lääkäri ja taloustieteilijä. — 135, 586.
- Roy, Joseph*, kääntänyt Marxin »Pääoman» ensimmäisen osan ja Feuerbachin teoksia ranskan kielelle. — 28, 33.
- Ruben, Peter* (1577—1640), suuri flanderilainen taidemaalari. — 271.
- Ruge, Arnold* (1802—1880), saksalainen publisisti, nuorhegeliläinen; porvarillinen radikaali; 1848 Frankfurtin kansalliskokouksen jäsen, kuului sen vasemmistosiipeen; 1850-luvulla saksalaisen pikkuporvarillisen siirtokunnan johtajia Englannissa; vuoden 1866 jälkeen kansallisliberaali. — 81, 146.
- Russel, John* (1792—1878), englantilainen valtiomies, whigien johtaja, pääministeri (1846—1852 ja 1865—1866). — 649.

S

Sadler, Michael Thomas (1780—1835), englantilainen taloustieteilijä ja poliitikko, porvarillinen

- filantrooppi, malthusilaisuuden vastustaja, kuului tory-puolueeseen. — 605, 631.
- Saunders*, Robert John, englantilainen ammattientarkastaja 1840-luvulla. — 266, 275, 365.
- Say*, Jean Baptiste (1767—1832), ranskalainen porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, esitti ensimmäisenä apologettisen teorian »tuotannon kolmesta tekijästä». — 86, 114, 147, 156, 181, 193, 331, 352, 397, 467, 481, 534, 545.
- Schiller*, Friedrich (1759—1805), suuri saksalainen kirjailija. — 367, 516, 533.
- Schorlemmer*, Carl (1834—1892), huomattava saksalainen kemisti, toimi professorina Manchesterissa; Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen jäsen, Marxin ja Engelsin ystävä. — 283.
- Shouw*, Joakim Frederik (1789—1852), tanskalainen oppinut, kasvitieteilijä. — 461.
- Schulz*, Wilhelm (1797—1860), saksalainen publisisti, osallistui vuosien 1848—1849 vallankumoukseen, kuului Frankfurtin kansalliskokouksen vasemmistosiipeen. — 338.
- Schulze-Delitzsch*, Hermann (1808—1883), saksalainen poliitikko ja porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, yritti kääntää työläisten huomion pois poliittisesta taistelusta järjestämällä osuuskuntia. — 15.
- Scrope*, George Julius Poulett (1797—1876), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, malthusilaisuuden vastustaja, geologi, parlamentin jäsen. — 536.
- Seeley*, Robert Benton (1798—1886), englantilainen kustantaja ja publisisti, porvarillinen filantrooppi. — 652.
- Senior*, Nassau William (1790—1864), englantilainen porvarillinen vulgaari taloustieteilijä; kapitalismin ylistelijä, vastusti työpäivän lyhentämistä. — 208—209, 211, 212, 242, 294, 367, 394, 435, 443, 487, 491, 535—536, 546, 638, 655.
- Sextus Empiricus* (II vuosisata), muinaiskreikkalainen filosofi, skeptikko. — 333.
- Shakespeare*, William (1564—1616), suuri englantilainen kirjailija. — 41, 56, 88, 108, 129, 263, 438, 613, 666.
- Shee*, William (1804—1868), irlantilainen lakimies ja liberaalinen poliitikko, parlamentin jäsen, kuninkaallisen tuomioistuimen jäsen (1863—1868). — 383.
- Sidmouth*, Henry Addington, varakreivi (1757—1844), englantilainen valtiomies, tory; pääministeri ja rahaston kansleri (rahaministeri) (1801—1804); sisäministerinä ollessaan (1812—1821) järjesti rankaisutoimenpiteitä työväenliikettä vastaan. — 386.
- Simon*, John (1816—1904), englantilainen lääkäri, Salaisen neuvoston lääkintätarkastaja, toimitti »Väestön terveys» kertomukset. — 361, 419, 588, 590—592, 597, 599, 611—615.
- Sismondi*, Jean Charles Léonard Simonde de (1773—1842), sveitsiläinen taloustieteilijä, kapitalismin pikkuporvarillinen arvostelija, taloustieteellisen romantismin huomattava edustaja. — 21, 149, 164, 218, 288, 480, 509, 518, 522, 526, 534, 570, 582, 681.
- Skarbek*, Frédéric, kreivi (1792—1866), puolalainen porvarillinen yhteiskunnallinen toimihenkilö ja taloustieteilijä, Adam Smithin seuraaja. — 299, 321.
- Sloane*, Hans (1660—1753), englantilainen lääkäri ja luonnontutkija, harrasti kirjojen ja käsi-kirjoitusten keräilyä, vuonna 1753 hänen kokoelmansa yhdistettiin kahteen muuhun yksityiskokoelmaan ja siten perustettiin suurin Englannin kansallismuseo — Brittiläinen museo. — 648.
- Smith*, Adam (1723—1790), englantilainen taloustieteilijä, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen huomattavimpia edustajia. — 55, 86, 122, 123, 158, 250, 319, 322—324, 330—331,

- 333, 371, 414, 454, 467, 478, 480, 481, 484, 497, 501, 502, 511, 529, 530, 534, 548, 552, 553—556, 558, 578, 587, 588, 640, 654, 661, 679.
- Smith, Edward* (1818—1874), englantilainen lääkäri, Salaisen neuvoston neuvonantaja ja valtuutettu, tutki väestön ravitsemusta työläispiireissä, köyhäinhuolto-neuvoston jäsen. — 357, 587, 588.
- Smith, Goldwin* (1823—1910), englantilainen porvarillinen historioitsija, publisisti ja taloustieteilijä; liberaali, vuodesta 1871 asui Kanadassa; kansantaloustieteessä kannatti manchesterilaista koulukuntaa, 1800- ja 1900-luvun vaihteessa esiintyi — vaikkakaan ei aina johdonmukaisesti — Englannin ja USA:n imperialistista politiikkaa vastaan. — 670.
- Soetbeer, Georg Adolf* (1814—1892), saksalainen porvarillinen taloustieteilijä ja tilastomies. — 30.
- Sofokles* (n. 497 — n. 406 eaa.), huomattava muinaiskreikkalainen näytelmäkirjailija, kirjoittanut klassisia murhenäytelmiä. — 130.
- Somers, Robert* (1822—1891), englantilainen porvarillinen publisisti ja sanomalehtimies. — 655, 656.
- Sorge, Friedrich Adolf* (1828—1906), Amerikan ja kansainvälisen sosialistisen ja työväenliikkeen huomattava toimihenkilö, I Internationaalin jäsen, marxilaisuuden aktiivinen levittäjä, Marxin ja Engelsin ystävä, syntyperältään saksalainen, vuonna 1852 muutti Amerikkaan. — 33.
- Spinoza, Baruch* (Benedictus) (1632—1677), huomattava hollantilainen materialistifilosofi, ateisti. — 26, 281, 536.
- Stafford, William* (1554—1612), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, varhaisen merkantilismin edustaja. — 666.
- Steuart, James* (1712—1780), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, merkantilismin viimeisiä edustajia, kvantiteettiteorian vastustaja. — 38, 122, 139, 143, 169, 304, 322, 387, 497, 553, 581, 644, 653, 667.
- Stewart, Dugald* (1753—1828), skotlantilainen filosofi, edusti idealistista suuntaa filosofiassa: niin sanottua terveen järjen filosofiaa. — 293, 315, 329, 437.
- Stolberg, Christian* (1748—1821), saksalainen runoilija ja kielenkääntäjä. — 369.
- Stolberg, Friedrich Leopold*, kreivi (1750—1819), saksalainen runoilija, porvarillisen valistuksen edustaja, sittemmin taantumuksellinen romantikko. — 460.
- Storch, Andrei Karlovitš* (Heinrich) (1766—1835), venäläinen taloustieteilijä, tilastomies ja historioitsija, Pietarin tiedeakatemian jäsen, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen jäljittelijä. — 165, 172, 321, 329, 530—531, 582.
- Strahan, William* (1715—1785), englantilainen Humen, Adam Smithin ja muiden tekijäin teosten julkaisija. — 554.
- Strousberg, Bethel Henry* (1823—1884), suuri saksalainen rautatieurakoitsija, vuonna 1873 käräsi vararikon. — 217.
- Strype, John* (1643—1737), englantilainen pappi ja historioitsija, keräsi kokoelman asiakirjoja Englannin historiasta Tudorien hallituskaudelta. — 659.
- Stuart, kuningassuku*, hallitsi Skotlannissa (1371—1714) ja Englannissa (1603—1714). — 648.
- Sully, Maximilian de Béthune*, herttua de (1559—1641), Ranskan kuninkaan Henrik IV neuvonantaja. — 554.
- Sutherland, Elisabeth Leveson-Gower*, markiisitar *Stafford*, kreivitär, vuodesta 1833 herttuatar (1765—1839), skotlantilainen suurmaanomistajatar, Harriet Sutherlandin anoppi. — 654—655.
- Sutherland, Harriet Elisabeth Georgina Leveson-Gower*, herttuatar (1806—1868), skotlantilainen suurmaanomistajatar, whig-puolueen toimihenkilö. — 654—655.

T

- Taylor*, Sedley (1800-luvun jälki-puolisko — 1900-luvun alku), osalistui Englannin osuustoimintaliikkeeseen, propagoi järjestelmää, jonka mukaan työläisten tuli osallistua kapitalistien voittoihin. — 40—42.
- Temple*, William (1628—1699), englantilainen diplomaatti ja poliitikko, kirjoittanut useita kirjoja talouden ja politiikan kysymyksistä, merkantilisti. — 554.
- Thiers*, Adolphe (1797—1877), ranskalainen porvarillinen historioitsija ja valtiomies, pääministeri (1836, 1840); tasavallan presidentti (1871—1873), Pariisin Kommuunin pyöveli. — 398, 640.
- Thompson*, Benjamin, kreivi *Rumford* (1753—1814), englantilainen fyysikko, yhteen aikaan oli Baijerin hallituksen palveluksessa, järjesti työtaloja köyhille Englannissa, syntynyt Pohjois-Amerikassa. — 540.
- Thompson*, William (n. 1785—1833), irlantilainen taloustieteilijä, utopistisocialisti, Robert Owenin kannattaja, käytti Ricardon teoriaa socialistisissa johtopäätöksissään. — 330.
- Thornton*, William Thomas (1813—1880), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, John Stuart Millin kannattaja. — 162, 247, 645.
- Thukydides* (n. 460—395 eaa.), huomattava muinaiskreikkalainen historioitsija, kirjoittanut »Peloponnesolais sodan historian». — 203, 333, 334.
- Thünen*, Johann Heinrich (1783—1850), saksalainen porvarillinen taloustieteilijä, tutki maatalouden hoidon kysymyksiä. — 557.
- Timur* (Tamerlan) (1336—1405), keskiaasialainen sotapäällikkö ja valloittaja, perusti laajan valtion Itään. — 242.
- Tooke*, Thomas (1774—1858), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, kuului kansantaloustieteen klassiseen koulukuntaan, arvosteli Ricardon rahateoriaa. — 270.
- Torrens*, Robert (1780—1864), englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, »currency principle»-koulukunnan kannattaja. — 154, 163, 174, 366, 394.
- Townsend*, Joseph (1739—1816), englantilainen pappi, geologi ja sosiologi, julisti tieteenvastaista väestöteoriaa, jonka Malthus sittemmin lainasi. — 322, 553, 581.
- Tremenheere*, Hugh Seymour (1804—1893), englantilainen virkailija ja publisisti, useaan otteeseen kuului työväen työoloja tutkineiden valtionkomissioiden kokoonpanoon. — 165, 230, 242.
- Tšernyševski*, Nikolai Gavrilovitš (1828—1889), suuri venäläinen vallankumouksellinen demokraatti, oppinut, kirjailija ja kirjallisuusarvostelija; Venäjän sosiaalidemokratian huomattavimpia edeltäjiä. — 22.
- Tucker*, Josiah (1712—1799), englantilainen pappi ja aikansa huomattava taloustieteilijä, hänen katsomuksensa olivat Adam Smithin teorian yhtenä alkulähteenä. — 251, 554, 680.
- Tuckett*, John Debell (kuollut 1864), kirjoittanut Lontoossa 1846 ilmestyneen kaksiosaisen englanninkielisen teoksen »A History of the past and present state of the labouring population». — 330, 647, 760.
- Tudor*, hallitsijasuku Englannissa (1485—1603). — 669.
- Tupper*, Martin (1810—1889), englantilainen runoilija, kirjoittanut sisällöltään tyhjiä moralisoivia runoja. — 547.
- Turgot*, Anne Robert Jacques (1727—1781), ranskalainen taloustieteilijä ja valtiomies; fysiokraattien koulukunnan huomattava edustaja; raha-asiaien päätarkastaja (1774—1776). — 170, 287, 478.

U

- Ure, Andrew** (1778—1857), englantilainen kemisti, porvarillinen vulgaari taloustieteilijä, kirjoittanut useita teoksia teollisuuden ekonomiasta. — 38, 212, 242, 250, 273—274, 293, 319—320, 335—336, 345, 350, 365, 379—380, 383, 389, 392, 393, 394, 496, 499, 503.
- Urquhart, David** (1805—1877), englantilainen diplomaatti, taantumuksellinen publisisti ja poliitikko, turkofiili, 1830-luvulla suoritti diplomaattisia tehtäviä Turkissa, vuosina 1847—1852 parlamentin jäsen, tory. — 102, 332, 453, 655, 669—670.

V

- Wade, Benjamin Franklin** (1800—1878), amerikkalainen poliitikko, vuosina 1867—1869 USA:n varapresidentti; taisteli orjuutta vastaan USA:n etelävaltioissa. — 18.
- Wade, John** (1788—1875), englantilainen porvarillinen publisisti, taloustieteilijä ja historioitsija. — 225, 249, 555.
- Wakefield, Edward Gibbon** (1796—1862), englantilainen valtiomies, esitti porvarillisen kolonisaatio-teorian. — 246, 299, 480, 523, 606, 685—692.
- Valentin, Gabriel Gustav** (1810—1883), saksalainen fysiologi. — 435.
- Walesin prinsessa**, ks. *Alexandra*.
- Wallace, Robert** (1697—1771), englantilainen pappi ja tilastomies, julisti tieteenvastaista väestöteoriaa, jonka Malthus sittemmin lainasi. — 322, 553.
- Vanderlint, Jacob** (kuollut 1740), englantilainen taloustieteilijä, fysiokraattien edeltäjä, kvantiteettiteorian varhaisimpia edustajia. — 122, 128, 139, 251, 252, 287, 303, 318, 554.
- Ward, John**, kirjoittanut Lontoossa 1843 ilmestyneen englanninkielisen kirjan »The borough of Stoke upon-Trent, in the commencement of the reign of Her Most Gracious Majesty Queen Victoria». — 245.
- Watson, John Forbes** (1827—1892), englantilainen lääkäri, suoritti sotapalvelusta Intiassa; kirjoittanut useita kirjoja Intian maatalouden ja tekstiiliteollisuuden kysymyksistä. — 355.
- Watt, James** (1736—1819), huomattava englantilainen keksijä, suunnitteli universaalisen höyrykoneen. — 341, 342, 343, 346, 352, 440.
- Watts, John** (1818—1887), englantilainen publisisti, alusta utopistisocialisti, Owenin kannattaja, sittemmin porvarillinen liberaali, kapitalismin ylistäjä. — 493, 496.
- Vauban, Sébastien le Prêtre** (1633—1707), ranskalainen marsalkka, sotilasinsinööri, arvosteli Ranskan verotusjärjestelmää. — 136.
- Vaucanson, Jacques de** (1709—1782), ranskalainen mekaanikko, kutomakoneen parannetun mallin suunnittelija, konstikkaiden leikkikaluautomaattien keksijä. — 346.
- Wayland, Francis** (1796—1865), helppotajuisten siveysopin, kansantaloustieteen ja muiden tieteiden oppikirjojen laatija, amerikkalaisen Pronvidencen kaupungin yliopiston presidentti, pappi. — 156, 194.
- Wedgwood, Josiah** (1730—1795), englantilainen teollisuudenharjoittaja, teki parannuksia Englannin keramiikkatuotantoon. — 245, 247.
- Wellington, Arthur Wellesley**, herttua (1769—1852), englantilainen sotapäällikkö ja valtiomies, tory, pääministeri (1828—1830). — 123.
- Vergilius** (Publius Vergilius Maro) (70—19 eaa.) huomattava roomalainen runoilija. — 276, 679.
- Verri, Pietro** (1728—1797), italialainen porvarillinen taloustieteilijä, fysiokraattien opin ensimmäisiä arvostelijoita. — 52, 94, 131, 302.
- West, Edward** (1782—1828), englantilainen taloustieteilijä, klassisen porvarillisen kansantalous-

- tieteen edustajia, kehitteli maan-
koron kysymyksiä. — 454, 473,
487.
- Whitbread*, Samuel (1758—1815),
englantilainen poliitikko, parla-
mentin jäsen, whigi. — 662.
- Whitney*, Eli (1765—1825), amerik-
kalainen keksijä, keksinyt cot-
tonginin (kone siemenen poista-
miseksi puuvillasta). — 348, 354.
- Vico*, Giovanni Battista (1668—
1744), huomattava italialainen
porvarillinen sosiologi, yritti mää-
ritellä yhteiskuntakehityksen ob-
jekttiiviset lainomaisuudet. — 338.
- Vilhelm III Oranialainen* (1650—
1702), Alankomaiden käskynhal-
tija (1672—1702), Englannin kun-
ingas (1689—1702). — 648.
- Vilhelm IV* (1765—1837), Englan-
nin kuningas (1830—1837). — 265.
- Wilks*, Mark (n. 1760—1831), Eng-
lannin siirtomaa-armeijan upsee-
ri; oli pitkän aikaa Intiassa,
kirjoittanut useita kirjoja Intias-
ta. — 327.
- Williams*, William Fenwick, *Karsin*
baronet (1800—1883), englantil-
lainen kenraali, vuonna 1855 Kri-
min sodassa johti Karsin puolus-
tusta, antautui venäläisten jouk-
kojen vangiksi. — 123.
- Villiers*, Charles (1802—1898), eng-
lantilainen poliitikko ja lakimies,
vapaakaupan kannattaja, parla-
mentin jäsen. — 246.
- Wilson*, James (1805—1860), eng-
lantilainen porvarillinen talous-
tieteilijä ja poliitikko, »Econo-
mist» aikakauslehden perustaja ja
toimittaja; vuosina 1853—1858
valtionrahaston (raha-asian mi-
nisteriön) sihteeri, vapaakaupan
kannattaja, kvantiteettiteorian
vastustaja. — 212, 312.
- Wirth*, Max (1822—1900), saksalai-
nen porvarillinen vulgaari talous-
tieteilijä ja publisisti. — 83, 212.
- Vissering*, Simon (1818—1888), hol-
lantilainen porvarillinen vulgaari
taloustieteilijä ja tilastomies. —
451.
- Witt*, Johan de (1625—1672), alan-
komaalainen valtiomies, Hollan-
nin maakunnan tosiasiallinen hal-
litsija (1653—1672), ajoi suuren
kauppaporvariston etuja. — 554,
676.
- Wolff*, Christian (1679—1754), sak-
salainen idealistifilosofi, metafyy-
sikko. — 547.
- Wolff*, Wilhelm (1809—1864), sak-
salainen proletaarinen vallanku-
mousmies, ammatiltaan opettaja,
sleesialaisen maaorjatalonpojan
poika; vuosina 1846—1847 Brys-
selin kommunistisen kirjeenvaih-
tokomitean jäsen, maaliskuusta
1848 Kommunistien liiton kes-
kuskomitean jäsen, vuosina 1848—
1849 »Neue Rheinische Zeitungin»
toimittajia; Marxin ja Eng-
elsin ystävä ja työtoveri. — 7.
- Voltaire*, François Marie (1694—
1778), ranskalainen deistifilosofi,
satiirikko, historioitsija, 1700-lu-
vun porvarillisen valistuskauden
huomattava edustaja, taisteli ab-
solutismia ja katolilaisuutta vas-
taan. — 183.
- Wright*, Thomas (1711—1786), eng-
lantilainen luonnontutkija. — 650.
- Wyatt*, John (1700—1766), englan-
tilainen keksijä, keksinyt keh-
ruukoneen. — 338.

Z

- Ziber*, Nikolai Ivanovitš (1844—
1888), tunnettu venäläinen ta-
loustieteilijä; Marxin taloustieteel-
listen teosten ensimmäisiä tun-
netuksi tekijöitä Venäjällä, vaik-
kei ymmärtäneensä materialis-
tista dialektiikkaa eikä marxi-
laisuuden vallankumouksellista
olemusta; kannanotoiltaan radi-
kaalinen porvarillinen reformaat-
tori. — 23—24.

Y

- Yarranton*, Andrew (1616 — n. 1684),
englantilainen insinööri ja por-
varillinen taloustieteilijä. — 318.
- Young*, Arthur (1741—1820), eng-
lantilainen agronomi ja porva-

rillinen taloustieteilijä, kvantiteettiteorian kannattaja. — 213, 251, 604, 611.
Yrjö II (1683—1760), Englannin

kuningas (1727—1760). — 49, 99, 662.
Yrjö III (1738—1820), Englannin kuningas (1760—1820). — 662.

NIMIÄ KIRJALLISUUDESTA JA JUMALAISTARUSTOSTA

Abel, raamatullisen tarun mukaan Aatamin poika, jonka tappoi hänen vanhempi veljensä Kain kateudesta häntä kohtaan. — 670.
Aatami, raamatullisen tarun mukaan ensimmäinen ihminen, jonka jumala loi savesta ja joka lankei sitten syntiin; sanonta »vanhan Aatamin ulosajaminen» merkitsee henkistä uudistumista, lupumista syntisistä tavoista. — 104, 554, 640, 686.
Bustris, kreikkalaisessa mytologiassa Egyptin kuningas. — 334.
Dogberry, henkilöahmo Shakespearen hovinäytelmästä »Paljon melua tyhjästä», virkavaltaisen pöyhkeilyn ja tyhmyyden olennoitu-
 ma. — 88, 383, 540.
Don Quijote, Cervantesin samannimisen romaanin päähenkilö. — 87.
Eckart (Ekkehart), saksalaisten keskiaikaisten tarujen sankari, uskollisen ihmisen, luotettavan vartian esikuva. — 252.
Faust, Goethen samannimisen murhenäytelmän päähenkilö. — 91.
Fortunatus, saksalaisen kansansadun sankari, omisti tyhjentymättömän rahakukkaron ja taikahatun. — 582.
Gobseck, Balzacin samannimisen romaanin päähenkilö. — 529.
Hamelnin rotanpyydystäjä, saksalainen kansansadun henkilö; sadunomainen rotanpyydystäjä, houkutteli taikahuilun sävelillä mukaansa kaikki Hamelnin kaupungin lapset kostaakseen sen asukkaille siitä, että nämä eivät olleet maksaneet riittävästi palveluksesta — rottien hävittämisestä. — 623.
Hefaistos, kreikkalaisessa mytolo-

giassa tulen ja sepäntaidon jumala. — 580.
Jehova, juutalaisten uskonnon ylijumala. — 329.
Juggernaut (Jagannath), hindulaisen Višnu-jumalan olennoitu-
 ma. — 256, 580.
Jupiter, roomalaisessa mytologiassa ylijumala, ukkosen jumala, joka vastaa kreikkalaista Zeusta. — 332, 518.
Kain, raamatullisen tarun mukaan Aatamin vanhin poika, joka tappoi veljensä Aabelin kateudesta tätä kohtaan. — 670.
Kalb, hovimarsalkka, hovimies Shillerin murhenäytelmästä »Kabale und Liebe». — 516.
Kyklooppi, kreikkalaisessa mytologiassa jättiläinen, jolla oli yksi silmä otsassa. — 220.
Maritorne, naistyyppi Cervantesin romaanista »Don Quijote». — 90.
Medusa, kreikkalaisessa mytologiassa hirviö, jonka katse muutti ihmisen kiveksi. — 17.
Mooses, raamatun mukaan profeetta, joka vapautti muinaiset juutalaiset Egyptin faaraiden ahdisteilulta. — 340, 534, 689.
Odysseus, kreikkalaisen eepoksen sankari, Ithakan tarunomainen kuningas, tuli kuuluisaksi uroteoistaan, viisaudestaan ja viekaudesta. Taru kertoo hänen matkastaan manalaan, jossa hän keskusteli kuolleiden henkien kanssa. — 234.
Paavali, raamatun mukaan kristillisiä apostoleita. — 554.
Perfantai, Defoen romaanin »Robinson Crusoe» sankari. — 264.
Perseus, kreikkalaisen mytologian sankari, Zeuksen ja Danaen poika, suoritti useita urotekoja, mm.

- leikkasi Medusalta pään poikki. — 17.
- Pietari*, henkilö Danten »Jumalaisesta näytelmästä», pyhä apostoli. — 105.
- Pluton*, roomalaisessa mytologiassa maanalaisen valtakunnan jumala. — 130.
- Polonius*, henkilötyyppi Shakespearen murhenäytelmästä »Hamlet», viekas ja lörpöttelevä hoviherra. — 251.
- Prometheus*, kreikkalaisessa mytologiassa titaani, joka ryösti tulen jumalilta ja toi ihmisille; rangaistukseksi Hefaistos kahlitsi hänet Zeuksen käskystä kalliioon, jossa kotka nokki hänen maksaansa. — 580.
- Pyhä Yrjö*, tarunomainen kristillinen pyhimys, lohikäärmeen voittaja. — 41.
- Robinson Crusoe*, Defoen samannimisen romaanin päähenkilö. — 82.
- Sabala*, jumala hindulaisessa uskonossa, kuvattiin lehmän hahmossa. — 518.
- Sancho Panza*, henkilö Cervantesin romaanista »Don Quijote». — 575.
- Sangrado*, henkilö Lesagen romaanista »Gil Blas», lääkäri, joka kaikissa sairaustapauksissa määräsi potilailleen suoneniskua ja kehotti heitä juomaan lämmintä vettä. — 637.
- Seacoal*, henkilö Shakespearen näytelmästä »Paljon melua tyhjäästä». — 88.
- Shylock*, henkilö Shakespearen näytelmästä »Venetsian kauppias», sydämetön koronkiskuri. — 263, 613.
- Sikes Bill*, henkilö Dickensin romaanista »Oliver Twist», rosvo. — 398.
- Sisyfos*, kreikkalaisessa mytologiassa Korintin kuningas, joka tuomittiin jumalien pettämisestä viertämään ikuisesti vuoren huipulle kallionlohkareta, joka vieri aina takaisin. Siitä sanonta »sisyfosin työ» — raskas, tulokseton työ. — 130, 381.
- Thor*, skandinaavisessa mytologiassa ukkosen jumala, suojeli maanviljelystä, kantoi kädessään moukaria. — 350.
- Vilkas*, majatalon emäntä Shakespearen historiallisesta kroniikasta »Kuningas Henrik IV». — 56.
- Višnu*, ylijumala hindulaisessa uskonossa, jota palvoivat pääasiassa varakkaiden väestökerrosten edustajat. — 536—537.

SITEERATUN JA MAINITUN
KIRJALLISUUDEN
LUETTELO*

- Addington, St.* An Inquiry into the reasons for and against inclosing open-fields. London 1772 (Tutkielma viljelys- ja laidunmaiden aitaamisen perusteista, puolesta ja vastaan, Lontoo 1772). — 650—651.
- The Advantages of the East-India Trade to England, London 1720 (Itä-Intian kaupan etuisuus Englannille. Lontoo 1720). — 292, 311, 315, 316, 318, 333, 385, 459.
- Aikin, J.* A Description of the country from thirty to forty miles round Manchester. London 1795 (Kuvaus Manchesteria ympäröivistä maista 30—40 mailin säteellä. Lontoo 1795). — 533, 671, 678, 679.
- Anderson, A.* An Historical and chronological deduction of the origin of commerce, from the earliest accounts to the present time (Historiallinen ja kronologinen katsaus kaupankäyntiin aikaisimmista kertomuksista nykyaikaan saakka. Ensimmäinen painos ilmestyi Lontoossa 1764). — 667, 679.
- Anderson, J.* The Bee, or Literary weekly intelligencer. Volume III. Edinburgh 1791 (Mehiläinen eli Kirjalliset viikkosanomat. 3. osa. Edinburgh 1791). — 554.
- Anderson, J.* Observations on the means of exciting a spirit of national industry; chiefly intended to promote the agriculture, commerce, manufactures, and fisheries, of Scotland. In a series of letters to a friend. Written in the year 1775. Edinburgh 1777 (Tutkielma kansallisen yrittäjähengen herättämiskeinoista, etupäässä Skotlannin maanviljelyksen, kaupan, teollisuuden ja kalastuksen edistämiseksi. Ystävälle 1775 kirjoitettuja kirjeitä. Edinburgh 1777). — 502, 653.
- Appianus.* Römische Bürgerkriege. Erster Buch. In: *Appian's von Alexandrien Römische Geschichten*, übersetzt von F. Dillenius. Bändchen VII. Stuttgart 1830 (Rooman sisällissodat. Ensimmäinen kirja. Kirjassa: *Appianus Alexandrialainen*. Rooman historiaa. Ferd. Dilleniuksen käännös. 7. vihko. Stuttgart 1830). — 651.
- [*Arbuthnot, J.*] An Inquiry into

* Niissä tapauksissa, jolloin ei ole onnistuttu selvittämään todenperäisesti, mitä jonkin teoksen painosta Marx käytti, osoitetaan sen ensimmäinen painos tai ilmoitetaan tämän painoksen ilmestymisaika ja paikka.

Hakasuluissa ovat niiden kirjojen tekijän nimet, jotka ovat ilmestyneet nimettöminä.

- the connection between the present price of provisions, and the size of farms. By a farmer. London 1773 (Tutkielma nykyisten ruokatarvikkeiden hintojen ja farmien koon välisestä riipuvuudesta. Farmarin teos. Lontoo 1773). — 282, 299—300, 648, 652.
- Aristoteles*. *Ethica Nicomachea*. In: *Aristotelis opera ex recensione I. Bekkeri*. Tomus IX. Oxonii 1837 (Nicomachin etiikka. Kirjassa: *Aristoteles*. Teokset. Julkaissut I. Bekkeri, 9. osa. Oxford 1837). — 66—67.
- Aristoteles*. *De republica libri VIII*. In: *Aristotelis opera ex recensione I. Bekkeri*. Tomus X. Oxonii 1837 (Valtiosta (kahdeksan kirjaa). Kirjassa: *Aristoteles*. Teokset. Julkaissut I. Bekkeri, 10. osa. Oxford 1837). — 90, 146, 157.
- Ashley*, Lord. Ten hours' factory bill. The speech in the House of Commons, on Friday, March 15th, 1844. London 1844 (Lakiehdotus kymmentuntisesta tehdastyöpäivästä. Puhe alahuoneessa perjantaina 15. maaliskuuta 1844. Lontoo 1844). — 364, 373.
- Athenaeus*. *Deipnosophistarum libri quindecim*. Tomus II. Edidit Schweighaeuser. Argentorati 1802 (Oppineiden pidot, viisitoista kirjaa, 2. osa. Julkaissut Schweighaeuser. Strassburg 1802). — 102, 130.
- Augier*, M. *Du crédit public et de son histoire depuis les temps anciens jusqu'à nos jours*. Paris 1842 (Yhteiskunnallisesta luotosta ja sen historiasta vanhoilta ajoilta meidän päiviimme. Pariisi 1842). — 680.
- Babbage*, Ch. *On the economy of machinery and manufactures*. London 1832 (Koneiden ja manufaktuuri-teollisuuden taloudesta. Lontoo 1832). — 317, 319, 341, 354, 366.
- Bacon*, F. *The Essays or counsels civil and moral* (Esseitä ja neuvoja kansalaisvelvollisuudesta ja moraalista). Viimeinen hänen elässään julkaistu painos ilmestyi Lontoossa 1625. — 646.
- Bacon*, F. *The Reign of Henry VII*. In: *Milton*, J. *Britain under Trojan, Roman, Saxon rule*. — *More*, Th. *England under Richard III*. — *Bacon*, F., *Lord Verulam. The Reign of Henry VII*. — Verbatim reprint from *Kennet's England*, ed. 1719. London 1870 (Henrik VII hallituskausi. Kirjassa: *Milton*, J. *Britannia troijalaisten, roomalaisten ja saksilaisten vallan aikana*. — *More*, Th. *Englanti Richard III aikana*. — *Bacon*, F., *Verulanin paroni*. Henrik VII hallituskausi. — Sananmukainen jälkipainos Kennetin kirjasta »Englanti», julkaistu 1719. Lontoo 1870). — 646.
- [*Bailey*, S.] *A Critical dissertation on the nature, measures, and causes of value; chiefly in reference to the writings of Mr. Ricardo and his followers*. By the author of *Essays on the formation and publication of opinions*. London 1825 (Arvosteleva tutkielma arvon olemuksesta, mitasta ja syystä; pääasiallisesti herra Ricardon ja hänen seuraajiensa teosten johdosta. »Essee mielipiteiden muodostumisesta ja julkaisemisesta» nimisen kirjan kirjoittajan teos. Lontoo 1825). — 70, 88, 479.
- [*Bailey*, S.] *Money and its vicissitudes in value; as they affect national industry and pecuniary contracts; with a postscript on joint-stock banks*. London 1837 (Raha ja sen arvonmuutokset; näiden muutosten vaikutus kansalliseen teollisuuteen ja rahasopimuksiin; jälkikirjoitus osakepankeista. Lontoo 1837). — 58, 548.
- Barbon*, N. *A Discourse concerning coining the new money lighter*. In *Answer to Mr. Lock's considerations about raising the value of money*. London 1696 (Tutkielma uuden, painoltaan kevy-

- emmän rahan lyömisestä. Vastaus herra Locken esittämään kantaan rahan arvon kohottamisesta. Lontoo 1696). — 45—47, 127, 139, 140.
- Barton, J.* Observations on the circumstances which influence the condition of the labouring classes of society. London 1817 (Tutkielma yhteiskunnan työtätekevien luokkien asemaan vaikuttavista tekijöistä. Lontoo 1817). — 567, 604.
- Baynes, J.* The Cotton trade. Two lectures on the above subject, delivered before the members of the Blackburn literary, scientific and mechanics' institution. Blackburn—London 1857 (Puuvilla-kauppa. Kaksi esitelmää tästä kysymyksestä, pidetty Blackburnin kirjallisuuden, tieteen ja mekaniikan seuran jäsenille. Blackburn—Lontoo 1857). — 352.
- Beccaria, C.* Elementi di economia pubblica. In: Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moderna. Tomo XI. Milano 1804 (Yleisen taloustieteen peruskäsitteet. Kirjassa: Kansantaloustieteen italialaisia klassikoita. Nykyajan taloustieteilijöitä. 11. nidos, Milano 1804). — 333.
- Beckmann, J.* Beiträge zur Geschichte der Erfindungen. Band I, Leipzig 1786 (Keksintöjen historiasta. 1. osa. Leipzig 1786). — 385.
- Bellers, J.* Essays about the poor, manufactures, trade, plantations, and immorality. London 1699 (Kirjoitelmia köyhistä, manufaktuureista, kaupasta, siirtokunnista ja siveettömyydestä. Lontoo 1699). — 128, 140, 432.
- Bellers, J.* Proposals for raising a college of industry of all useful trades and husbandry. London 1696 (Ehdotus teollisen korkeakoulun perustamisesta kaikkia hyödyllisiä ammatteja sekä maataloutta varten. Lontoo 1696). — 135, 299, 385, 440, 552.
- Bentham, J.* Théorie des peines et des récompenses. Par Et. Dumont. Troisième édition Tome II. Paris 1826 (Sakko- ja palkkioiteoria. Muokannut Et. Dumont. Kolmas painos, 2. osa. Pariisi 1826). — 547.
- Berkeley, G.* The Querist, containing several queries, proposed to the consideration of the public. London 1750 (Kysyjä. Eräitä kysymyksiä yleisön harkittavaksi. Lontoo 1750). — 307, 323.
- Bidaut, J. N.* Du monopole qui s'établit dans les arts industriels et le commerce, au moyen des grands appareils de fabrication. Deuxième livraison. Du monopole de la fabrication et de la vente. Paris 1828 (Monopolista, joka muodostuu teollisuudessa ja kaupassa suurten työkonien kautta. Toinen vihko. Tuotannon ja myynnin monopolista. Pariisi 1828). — 293.
- Biese, F.* Die Philosophie des Aristoteles, in ihrem inneren Zusammenhang, mit besonderer Berücksichtigung des philosophischen Sprachgebrauchs, aus dessen Schriften entwickelt. Band II. Berlin 1842 (Aristoteleen filosofia, sen sisäinen yhteys ja sanasto. 2. osa. Berliini 1842). — 369.
- Blakey, R.* The History of political literature from the earliest times. Volume II. London 1855 (Poliittisen kirjallisuuden historia varhaisimmilta ajoilta alkaen. 2. nidos. Lontoo 1855). — 647.
- Blanqui, J. A.* Cours d'économie industrielle. Recueilli et annoté par Ad. Blaise. Paris 1838—1839 (Teollisen talouden oppikurssi. Laatinut ja esitellyt Ad. Blaise. Pariisi 1838—1839). — 309.
- Blanqui, J. A.* Des classes ouvrières en France, pendant l'année 1848. Parties I et II. In: Petits traités publiés par l'Académie des Sciences morales et politiques. Paris 1849 (Ranskan työtätekevät luokat vuonna 1848. 1. ja 2. osa. Kirjassa: Moraalisten ja poliittisten tieteiden akatemian julkaisemia lyhyitä tutkielmia. Pariisi 1849). — 253.

- Bloch, M.* Les théoriciens du socialisme en Allemagne. Extrait du »Journal des Économistes» (numéros de juillet et d'août 1872). Paris 1872 (Sosialismin teoreetikot Saksassa. Ote »Taloustieteilijän aikakauslehestä» (vuoden 1872 heinä- ja elokuun numerot). Pariisi 1872). — 24.
- Boileau, E.* Règlements sur les arts et métiers de Paris, rédigés au XIII siècle, et connus sous le nom du Livre des métiers. Paris 1837 (Säädöksiä käsítőistä ja ammateista Pariisissa, laadittu 1200-luvulla ja tunnetaan nimellä Ammattien kirja. Pariisi 1837). — 437.
- Boisguillebert, P.* Le détail de la France. In: Économistes financiers du XVIII-e siècle. Précédés de notices historiques surchaque auteur, et accompagnés de commentaires et de notes explicatives, par E. Daire. Paris 1843 (Ranskan vähittäiskauppa. Kirjassa: 1700-luvun taloustieteilijät ja finanssistit. E. Dairen jokaista tekijää koskevia historiallisia havaintoja, kommentaareja ja selittäviä huomautuksia. Pariisi 1843). — 128.
- Boisguillebert, P.* Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs. In: Économistes financiers du XVIII-e siècle. Précédés de notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés de commentaires et de notes explicatives, par E. Daire. Paris 1843 (Tutkielma rikkauden, rahan ja verojen olemuksesta. Kirjassa: 1700-luvun taloustieteilijät ja finanssistit. E. Dairen jokaista tekijää koskevia historiallisia havaintoja, kommentaareja ja selittäviä huomautuksia. Pariisi 1843). — 136.
- Boxhorn, M. Z.* Institutiones politicae. In: *Boxhorn, M. Z.* Varii tractatus politici. Amstelodami 1663 (Valtiolliset laitokset. Kirjassa: *Boxhorn, M. Z.* Erilaisia valtiollisia tutkielmia. Amsterdam 1663). — 386.
- [*Brentano, L.*] Wie Karl Marx citirt. In: »Concordia», 7. März 1872 (Miten Karl Marx siteeraa. Aikakausjulkaisussa »Concordia», 7. maaliskuuta 1872). — 38—39.
- [*Brentano, L.*] Wie Karl Marx sich vertheidigt. In: »Concordia», 4. Juli 1872, 11. Juli 1872 (Miten Karl Marx puolustautuu. Aikakausjulkaisussa »Concordia», 4. heinäkuuta 1872, 11. heinäkuuta 1872). — 39—40.
- Broadhurst, J.* Political economy. London 1842 (Kansantaloustiede. Lontoo 1842). — 63.
- Brougham, H.* An Inquiry into the colonial policy of the european powers. In two volumes, Vol. II. Edinburgh 1803 (Tutkielma eurooppalaisten valtakuntien siirtomaapolitiikasta. Kaksi nidosta. 2. nidos. Edinburgh 1803). — 679.
- [*Bruckner, J.*] Théorie du système animal. Leide 1767 (Eläinjärjestelmän teoria. Leyden 1767). — 554.
- Buchanan, D.* Inquiry into the taxation and commercial policy of Great Britain. Edinburgh 1844 (Tutkielma Ison-Britannian vero- ja kauppapolitiikasta. Edinburgh 1844). — 124.
- Buchanan, D.* Observations on the subjects treated of in Dr. Smith's Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. Edinburgh 1814 (Huomautuksia aiheista, joita tri Smith käsittelee »Tutkielmassaan kansakuntien olemuksesta ja syistä». Edinburgh 1814). — 654.
- Buchanan, D.* Huomautuksia kirjaan: *Smith, A.* An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. In three volumes. With notes, and an additional volume, by D. Buchanan. Vol. I. Edinburgh 1814 (Tutkielma kansakuntien rikkauden olemuksesta ja syistä. Kolme nidosta. D. Buchananin huomautukset ja lisänidos. 1. nidos. Edinburgh 1814). — 501.
- Buchez, Ph. et Roux, P. C.* Histoire

- parlementaire de la révolution française, ou Journal des assemblées nationales, depuis 1789 jusqu'en 1815. T. X. Paris 1834 (Ranskan vallankumouksen parlamenttihistoria eli kansalliskokouksen päiväkirja vuosilta 1789—1815. 10. nidos. Pariisi 1834). — 664.
- Burke, E.* A Letter from the Right Honourable Edmund Burke to a Noble Lord, on the attacks made upon him and his pension, in the House of Lords, by the Duke of Bedford, and the Earl of Lauderdale, early in the present sessions of parliament. London 1796 (Kunnianarvoisen Edmund Burken kirje jalosukuiselle lordille niiden moitteiden johdosta, joita hänelle ja hänen eläkkeestään tekivät herttua Bedford ja jaarli Lauderdale ylähuoneessa parlamentin nykyisen istutokauden alussa. Lontoo 1796). — 649.
- Burke, E.* Thoughts and details on scarcity, originally presented to the Right Hon. William Pitt, in the month of November, 1795. London 1800 (Ajatuksia ja yksityiskohtia kurjuudesta, alunperin esitetty kunnianarvoiselle William Pittille marraskuussa 1795. Lontoo 1800). — 193, 218, 296, 680.
- [*Byles, J. B.*] Sophisms of free trade and popular political economy examined. By a barrister. Seventh edition: with corrections and additions London 1850 (Vaapaakaupan sofismeja ja helppotajuista kansantaloustiedettä, Asianajajan tutkielma. Seitsemäs korjattu ja täydennetty painos. Lontoo 1850) — 249, 661.
- Cairnes, J. E.* The Slave power: its character, career and probable designs. London 1862 (Orjanomistus: sen luonne, kehitystie ja mahdolliset näköalat. Lontoo 1862). — 185, 244, 304.
- Campbell, G.* Modern India: a sketch of the system of civil government. To which is prefixed, some account of the natives and native institutions. London 1852 (Nykyajan Intia: siviilihallitusjärjestelmän ääriovivoja muuttamine tietoinen kanta-asukkaista ja heidän laitoksistaan. Lontoo 1852). — 327.
- Cantillon, Ph.* The Analysis of trade, commerce, coin, bullion, banks, and foreign exchanges. Taken chiefly from a manuscript of a very ingenious gentleman deceased, and adapted to the present situation of our trade and commerce. London 1759 (Tutkielma ammateista, kaupasta, rahasta, harkoista, pankeista ja ulkomaisista vaihtokursseista, lainattu pääasiallisesti erään hyvin lahjakkaan, jo kuolleen gentlemannin käsikirjoituksesta ja sopeutettu ammattimme ja kaupankäyntimme nykytilaan. Lontoo 1759). — 497.
- [*Cantillon, R.*] Essai sur la nature du commerce en général. Traduit de l'anglois. In: Discours politiques. Tome III. Amsterdam 1756 (Kirjoitelma kaupan olemuksesta yleensä. Käännös englannin kielestä. Kirjassa: Valtiollisia tutkielmia. 3. nidos. Amsterdam 1756). — 497.
- Carey, H. Ch.* Essay on the rate of wages: with an examination of the causes of the differences in the condition of the labouring population throughout the world. Philadelphia 1835 (Tutkielma palkkatasosta: maailman työtätekevän väestön aseman erilaisuuksien syistä. Philadelphia 1835). — 504.
- Carey, H. Ch.* The Slave trade, domestic and foreign: why it exists, and how it may be extinguished. Philadelphia 1853 (Kotimainen ja ulkomainen orjakauppa: miksi sitä on olemassa ja miten siitä voidaan päästä. Philadelphia 1853). — 655, 670.
- Carli, G. R.* Huomautuksia teokseen: *P. Verri*. Meditazioni sulla economia politica. In: Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moderna. Tomo

- XV. Milano 1804 (Huomautuksia teokseen: *P. Verri*, Ajatuksia kansantaloustieteestä. Kirjassa: Kansantaloustieteen italialaisia klassikoita. Nykyajan taloustieteilijöitä. 15. nidos. Milano 1804). — 302.
- Carlyle, Th.* Ilias (Americana) in nuce. In: »Macmillan's magazine», August, 1863. London and Cambridge (Amerikkalainen Ilias pienoiskoossa. »Macmillan's magazine» lehden artikkeli, elokuu 1863. Lontoo ja Cambridge). — 235—236.
- Caus, S. de.* In: *Heronis Alexandrini* Buch von Luft-und Wasserkünsten. Frankfurt 1688 (Kirjassa: *Heronis Alexandrialainen*. Kirja paineilma- ja vesivoimalaitteista. Frankfurt 1688). — 342.
- Cazenove, J.* Notes. In: *Malthus, Th. R.* Definitions in political economy. With a preface, notes, and supplementary remarks by J. Cazenove. London 1853 (Huomautuksia. Kirjassa: *Malthus, Th. R.* Kansantaloustieteellisiä määritelmiä. Alkulause, huomautukset ja lisäykset J. Cazenoven. Lontoo 1853). — 510, 536.
- [*Cazenove, J.*] Outlines of political economy: being a plain and short view of the laws relating to the production, distribution, and consumption of wealth. London 1832 (Kansantaloustieteen pääpiirteet, helppotajuinen ja lyhyt katsaus lakeihin, jotka koskevat rikkauksien tuotantoa, jakoa ja kulutusta. Lontoo 1832). — 186, 291, 468.
- Chalmers, Th.* On Political economy in connection with the moral state and moral prospects of society. Second edition. Glasgow 1832 (Kansantaloustieteestä sen yhteydessä yhteiskunnan moraaliseen tilaan ja tulevaisuuden moraalisiin näköaloihin. Glasgow 1832). — 147.
- The Character and behaviour of King William, Sunderland, Somers etc. as represented in original letters to the duke of Shrewsbury, from Somers, Halifax, Oxford, secretary Vernon etc. (Kuningas Williamin, Sunderlandin, Somersin jne. luonne ja käyttäytyminen sellaisena kuin se ilmenee Shrewsbury'n herttualle osoitetuista Somersin, Halifaxin, Oxfordin, sihteeri Vernonin jne. alkuperäisistä kirjeistä) (käsikirjoitus). — 648.
- Cherbuliez, A.* Richesse on pauvreté. Exposition des causes et des effets de la distribution actuelle des richesses sociales. Paris 1841 (Rikkaus tai köyhyys. Esitys nykyisen yhteiskunnallisen varallisuuden jakautumisen syistä ja seurauksista. Pariisi 1841). — 172, 175, 524.
- [*Child, J.*] A Discourse concerning trade, and that in particular of the East-Indies. London 1689 (Tutkielma kaupasta ja etenkin Itä-Intian kaupasta. Lontoo 1689). — 94.
- [*Clement, S.*] A Discourse of the general notions of money, trade, and exchanges, as they stand in relation each to other. By a merchant. London 1695 (Tutkielma rahan, kaupan ja vaihtokurssin yleisistä käsitteistä, niiden suhteesta toisiinsa. Kauppiaan kirjoitus. Lontoo 1695). — 94.
- Cobbett, W.* A History of the protestant »reformation», in England and Ireland; showing how that event has impoverished and degraded the main body of the people in those countries. In a series of letters, addressed to all sensible and just englishmen. London 1824 (Englannin ja Irlannin protestanttisen »reformointi» historia, joka osoittaa, kuinka tämä tapaus on köyhdyttänyt ja rappeuttanut kansan suuria joukkoja näissä maissa. Kaikille järkeville ja oikeamielisille englantilaisille osoitettuja kirjeitä. Lontoo 1824). — 647.
- Colins, J. G.* L'économie politique. Source des révolutions et des utopies prétendues socialistes. Tome III. Paris 1857 (Kansantalo-

- ustiede. Vallankumousten ja niin sanottujen sosialististen utopioiden lähde. 3. nidos. Pariisi 1857). — 551, 621, 691.
- Columbus, Ch.* Brief aus Jamaica (Kirje Jamaikalta). — 129.
- Comte, Ch.* Traité de la législation ou Exposition des lois générales, suivant lesquelles les peuples prospèrent, dépérissent, ou restent stationnaires. Troisième édition. Bruxelles 1837 (Tutkielma lain-säädännöstä eli esitys yleisistä lainmukaisuuksista, joita seura-ten kansat kukoistavat, kuolevat sukupuuttoon tai eivät koe mitään muutoksia. Kolmas painos. Bryssel 1837). — 672.
- Condillac, E. B.* Le commerce et le gouvernement. In: Mélanges d'économie politique. Tome I. Commentaires et notes, par E. Daire et G. Molinari. Paris 1847 (Kauppa ja hallitus. Kirjassa: Kansantaloustieteen almanakka. 1. nidos. E. Dairen ja G. Molinarin selityksiä ja huomautuksia. Pariisi 1847). — 152.
- Considerations concerning taking off the bounty on corn exported. In some letters to a friend. London 1753 (Ajatuksia viljan vientipalkkioiden lakkauttamisesta. Kirjeitä ystävälle. Lontoo 1753). — 292.
- Considerations on taxes, as they are supposed to affect the price of labour in our manufactories. In a letter to a friend. London 1765 (Ajatuksia verojen vaikutuksesta työn hintaan meidän manufaktuureissamme. Kirje ystävälle. Lontoo 1765). Tämän kirjan tekijänä pidetään J. Cuninghamia. — 251.
- Corbet, Th.* An Inquiry into the causes and modes of the wealth of individuals; or the Principles of trade and speculation explained. London 1841 (Tutkielma yksityisten rikkauten syistä ja muodoista; eli kaupan ja keinottelun perusteiden selittelyä. Lontoo 1841). — 144, 529.
- Corbon, A.* De l'enseignement professionnel. Seconde édition. Paris 1860 (Ammattiopetuksesta. Toinen painos. Pariisi 1860). — 439.
- Courcelle-Seneuil, J. G.* Traité théorique et pratique des entreprises industrielles, commerciales et agricoles ou Manuel des affaires. Deuxième édition. Paris 1857 (Ohjeita teollisuus-, kauppa- ja maatalousliikkeiden teoreettista ja käytännöllistä tutkimista varten eli liikemiehen käsikirja. Toinen painos. Pariisi 1857). — 216, 537.
- The Currency theory reviewed; in a letter to the scottish people. By a banker in England. Edinburgh 1845 (Rahan kiertokulun teoria. Englantilaisen pankkiirin kirje Skotlannin kansalle. Edinburgh 1845). — 135—136.
- Cuvier, G.* Discours sur les révolutions de la surface du globe. Rédigés par Hoefer. Paris 1863 (Esitelmä maanpinnan mullistuksista. Toimittanut Hoefer. Pariisi 1863). — 461.
- Darwin, Ch.* On the origin of species by means of natural selection, or the Preservation of favoured races in the struggle for life. London 1859 (Lajin synty luonnollisen valinnan kautta eli luonnon suosimien rotujen säilyminen taistelussa olemassaolosta. Lontoo 1859). — 313.
- Daumer, G. F.* Die Geheimnisse des christlichen Alterthums. Hamburg 1847 (Muinaiskristittyjen sakramentit. Hampuri 1847). — 263.
- A Defence of the landowners and farmers of Great Britain. London 1814 (Ison-Britannian tilanomistajien ja maanvuokraajien puolustusta. Lontoo 1814). — 498.
- [*Defoe, D.*] An Essay upon public credit. The third edition. London 1710 (Kirjoitelma julkisesta luotosta. Kolmas painos. Lontoo 1710). — 136.
- De Quincey, Th.* The Logic of political economy. Edinburgh and London 1844 (Kansantaloustieteen lo-

- giikka, Edinburgh ja Lontoo 1844. — 358.
- De Roberty, E.* »Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie von Karl Marx, Hamburg 1867». In: »La Philosophie positive. Revue», № 3, Novembre—Décembre 1868 (»Karl Marx. 'Pääoma, Kansantaloustieteen arvostelua'. Hampuri 1867». Aikakauslehdessä: »La Philosophie positive. Revue», N:o 3, marras—joulukuu 1868). — 23.
- Descartes, R.* Discours de la méthode pour bien conduire sa raison, et chercher la vérité dans les sciences (Esitelmä järjen oikeasta käytämisestä ja totuuden löytämisestä tieteistä). Ensimmäinen painos ilmestyi Leydenissä 1637. — 353.
- Destutt de Tracy, A. L. C.* Eléments d'idéologie. IV-e et V-e parties. Traité de la volonté et de ses effets. Paris 1826 (Ideologian alkeet. 4. ja 5. osa. Tutkielma tahdosta ja sen vaikutuksista. Pariisi 1826). Vuonna 1823 ilmestyi Pariisissa »Ideologian alkeiden» 4. osa erillisenä julkaisuna otsikolla »Traité d'économie politique» (»Tutkielma kansantaloustieteestä»). — 150, 155, 298, 300, 582.
- Dietzgen J.* »Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie von Karl Marx, Hamburg 1867». In: »Demokratisches Wochenblatt», №№ 31, 34, 35, 36, 1868 (»Karl Marx. 'Pääoma, Kansantaloustieteen arvostelua'. Hampuri 1867». Sanomalehdessä: »Demokratisches Wochenblatt», n:rot 31, 34, 35, 36, 1868). — 23.
- Diodoros Siculus.* Historische Bibliothek, übersetzt von J. F. Wurm. Bändchen I—XIX. Stuttgart 1828—1840. Erster Buch. Drittes Buch (Historiallinen kirjasto. Kääntänyt J. F. Wurm. Vihkot 1—19. Stuttgart 1828—1840. Ensimmäinen kirja. Kolmas kirja). — 138, 218, 311, 334, 460.
- A Discourse of the necessity of encouraging mechanick industry. London 1690 (Tutkielma mekaanisen teollisuuden kannustamisen välttämättömyydestä. Lontoo 1690). — 250.
- Ducpétiaux, Ed.* Budgets économiques des classes ouvrières en Belgique. Subsistances, salaires, population. Bruxelles 1855 (Työätekevien luokkien taloudellinen tulo- ja menoarvio Belgiassa. Toimeentulo, palkka, väestö. Bryssel 1855). — 602, 603.
- Duffy, G.* The Land law of Victoria (Australia). London 1862 (Viktorian maalaki (Australia). Lontoo 1862). — 692.
- Dunning, T. J.* Trades' Unions and strikes. London 1860 (Trade unionit ja lakot. Lontoo 1860). — 493, 496, 680.
- Dupont de Nemours, P. S.* Maximes du docteur Quesnay, ou Résumé de ses principes d'économie sociale. In: Physiocrates. Avec une introduction et des commentaires par E. Daire. Partie I. Paris 1846 (Tohtori Quesnayn päätelmät eli yhteenveto hänen yhteiskuntatalouden perusperiaatteistaan. Kirjassa: Fysiokraatit. Johdanto ja selitykset E. Dairen. 1. osa, Pariisi 1846). — 109.
- Eden, F. M.* The State of the Poor: or, an History of the labouring classes in England, from the conquest to the present period. In three volumes. London 1797 (Köyhien asema eli Englannin työätekevien luokkien historia valloituksesta nykyaikaan. Kolme nidosta. Lontoo 1797). — 225, 540, 553, 604, 647, 650, 678.
- Engels F.* Die englische Zehnstundenbill. In: »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue», № 4, 1850 (Englantilainen kymmmentunnin työlaki. Aikakauslehdessä: »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue», n:o 4, 1850). — 267, 275.
- Engels, F.* Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen. Leipzig 1845 (Työ-

- väenluokan asema Englannissa. Omien havaintojen ja luotettavien lähteiden mukaan. Leipzig 1845). — 222, 226, 234, 246, 362, 381—383, 401, 544, 587.
- Engels, F.* Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie. In: »Deutsch-Französische Jahrbücher» herausgegeben von Arnold Ruge und Karl Marx. 1-ste und 2-te Lieferung. Paris 1844. (Kansantalouden arvostelun ääri viivoja. Aikakauslehdessä: »Deutsch-Französische Jahrbücher», jota julkaisivat Arnold Ruge ja Karl Marx. 1. ja 2. vihko. Pariisi 1844). — 81, 146, 156, 570.
- Ensor, G.* An Inquiry concerning the population of nations: containing a refutation of Mr. Malthus's Essay on population. London 1818 (Tutkielma eri maiden väestöstä; sisältää kumoavan vastauksen hra Malthuksen »Kirjoitelmaan väestöstä». Lontoo 1818). — 654.
- An Essay on credit and the bankrupt act. London 1707 (Kirjoitelma luotosta ja vararikkolaista. Lontoo 1707). — 132.
- An Essay on the political economy of nations: or, a View of the intercourse of countries, as influencing their wealth. London 1821 (Kirjoitelma kansakuntien kansantaloustieteestä eli maiden välinen yhteys niiden rikkauteen vaikuttavana tekijänä. Lontoo 1821). — 188, 281.
- An Essay on trade and commerce: containing observations on taxes, as they are supposed to affect the price of labour in our manufactories. By the author of Considerations on taxes. London 1770 (Kirjoitelma ammatinharjoittamisesta ja kaupasta, sisältää huomautuksia verotuksesta, koska oletetaan, että ne vaikuttavat työn hintaan teollisuudessamme. Kirjoittanut »Ajatuksia verotuksesta» kirjan tekijä. Lontoo 1770). Tämän kirjan kirjoittajana pidetään J. Cunninghamia. — 215, 216, 251—253, 335, 487, 539, 552, 571, 658.
- Essays on political economy: in which are illustrated the principal causes of the present national distress. London 1830 (Kirjoitelmia kansantaloustieteestä, joissa valaistetaan nykyisen kansallisen häädän pääsyitä. Lontoo 1830). — 473.
- [*Evans, N. H.*] Our old nobility. By noblesse oblige. Second edition. London 1879 (Vanha aatelistomme. Kirjoittanut se, jota asema velvoittaa. Toinen painos. Lontoo 1879). — 649.
- Faulhaber, J.* Mechanische Verbesserung einer alten Roszmühlen welche vor diesem der königl. Ingenieur Aug. Ramellus an Tag geben. Ulm 1625 (Mekaanisia parannuksia vanhaan hevosen käynnistämään myllyyn, jonka on rakentanut kuninkaallinen insinööri August Ramellus. Ulm 1625). — 342.
- Fawcett, H.* The Economic position of the british labourer. Cambridge and London 1865 (Brittiläisen työläisen taloudellinen asema. Cambridge ja Lontoo 1865). — 499, 549, 586.
- Ferguson, A.* An Essay on the history of civil society. Edinburgh 1767 (Kirjoitelma porvarillisen yhteiskunnan historiasta. Edinburgh 1767). — 324, 330, 331.
- Ferrier, F. L. A.* Du gouvernement considéré dans ses rapports avec le commerce. Paris 1805 (Hallitus ja sen suhde kauppaan. Pariisi 1805). — 68.
- Fielden, J.* The Curse of the factory system; or, a Short account of the origin of factory cruelties. London 1836 (Tehdasjärjestelmän kirous eli lyhyt kertomus tehtaan kauhujen alkuperästä. Lontoo 1836). — 365, 373, 678.
- [*Fleetwood, W.*] Chronicon preciosum: or, an Account of english money, the price of corn, and other commodities, for the last 600 years. London 1707 (Hintakroniikka eli tiedotus Englannin

- rahasta, viljan ja muiden tavaroiden hinnoista viimeisten 600 vuoden aikana. Lontoo 1707). — 249.
- Fleetwood, W.* Chronicon preciosum: or, an Account of english gold and silver money; the price of corn and other commodities, for the last six hundred years. London 1745 (Hintakroniikkaa eli tiedotus Englannin kulta- ja hopearahasta, viljan ja muiden tavaroiden hinnoista viimeisten 600 vuoden aikana. Lontoo 1745). — 249.
- Fonteret, A. L.* Hygiène physique et morale de l'ouvrier dans les grandes villes en général et dans la ville de Lyon en particulier. Paris 1858 (Työläisen fyysinen ja moraalinen hygienia suurkaupungeissa yleensä ja muun muassa Lyonin kaupungissa. Pariisi 1858). — 331.
- [*Forbonnais, F. V.*] Éléments du commerce. Seconde partie. Nouvelle édition. Leyde 1766 (Kaupan peruskäsitteet. Toinen osa. Uusi painos. Leyden 1766). — 95.
- [*Forster, N.*] An Inquiry into the causes of the present high price of provisions. London 1767 (Tutkielma elintarvikkeiden nykyisten korkeiden hintojen syistä. Lontoo 1767). — 251, 385, 460, 650.
- Fortescue, J.* De laudibus legum Angliae (Englannin lakien paremmuudesta). Julkaistu ensi kerran 1537. — 644.
- Fourier, Ch.* La fausse industrie morale, répugnante, mensongère, et l'antidote, l'industrie naturelle, combinée, attrayante, véridique, donnant quadruple produit (Teennäinen taloudellinen toiminta, hajanainen, vastenmielinen, vilpallinen, ja vastamyrkky sitä vastaan: luonnollinen taloudellinen toiminta, yhdistetty, puoleensa vetävä, todellinen, nelinkertaisen tuotteen antava). Ensimmäinen painos ilmestyi Pariisissa 1835—1836. — 385.
- Fourier, Ch.* Le nouveau monde industriel et sociétaire (Uusi teollinen ja sosietaarinen maailma). Ensimmäinen painos ilmestyi Pariisissa 1829. — 623—624.
- Franklin, B.* A Modest inquiry into the nature and necessity of a paper currency. In: The Works of B. Franklin. By Sparks. Volume II. Boston 1836 (Vaatimaton tutkielma setelin olemuksesta ja välttämättömyydestä. Kirjassa: B. Franklinin teokset. Kustantanut Sparks. 2. nidos. Boston 1836). — 59.
- Franklin, B.* Positions to be examined, concerning national wealth. In: The Works of B. Franklin. By Sparks. Volume II. Boston 1836 (Kansallisrikkautta koskevat kysymykset, jotka on tutkittava. Kirjassa: B. Franklinin teokset. Kustantanut Sparks. 2. nidos. Boston 1836). — 156.
- Freytag, G.* Neue Bilder aus dem Leben des deutschen Volkes. Leipzig 1862 (Uusia kuvia Saksan elämästä. Leipzig 1862). — 662.
- Fullarton, J.* On the regulation of currencies; being an examination of the principles, on which it is proposed to restrict, within certain fixed limits, the future issues on credit of the Bank of England, and of the other banking establishments throughout the country. Second edition with corrections and additions. London 1845 (Kiertovälineiden sääntelystä; tutkielma periaatteista, joiden perusteella ehdotetaan rajoitettavaksi Englannin pankin ja maan muiden pankkilaitosten setelien liikkeeseenlaskutoiminta tarkoin määrättyihin rajoihin. Toinen, korjattu ja täydennetty painos. Lontoo 1845). — 126, 137, 139.
- Gallani, F.* Della moneta. Libro I—V. In: Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moderna. Tomi III—IV. Milano 1803 (Rahasta. 1.—5. kirja. Julkaisussa: Kansantaloustieteen italialaisia klassikkoja. Nykyajan

- taloustieteilijöitä. 3. ja 4. nidos. Milano 1803). — 80, 93, 94, 102, 147, 151, 288, 578.
- Ganilh, Ch.* Des systèmes d'économie politique, de la valeur comparative de leurs doctrines, et de celle qui paraît la plus favorable aux progrès de la richesse. Seconde édition. Tomes I—II. Paris 1821 (Kansantaloustieteen järjestelmistä, niiden verrannollisesta arvosta ja siitä opista, mikä rikkauden edistymisen kannalta näyttää suotuisimmalta. Toinen painos. 1. ja 2. nidos. Pariisi 1821). — 68, 165, 403.
- Ganilh, Ch.* La théorie de l'économie politique. Tomes I—II. Paris 1815 (Kansantaloustieteen teoria. 1. ja 2. nidos. Pariisi 1815). — 170.
- [*Garnier, G.*] Abrégé élémentaire des principes de l'économie politique. Paris 1796 (Lyhyt esitys kansantaloustieteen alkeista. Pariisi 1796). — 495.
- Garnier, G.* Notes du traducteur. In: *Smith, A.* Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations. Traduction nouvelle, avec des notes et observations; par G. Garnier. Tome V. Paris 1802 (Kääntäjän huomautuksia A. Smithin teokseen »Tutkielma kansakuntien rikkauden olemuksesta ja syistä». G. Garnierin uusi käännös, selitykset ja huomautukset kääntäjän. 5. nidos. Pariisi 1802). — 331.
- Gaskell, P.* The Manufacturing population of England, its moral, social, and physical conditions, and the changes which have arisen from the use of steam machinery; with an examination of infant labour. London 1833 (Englannin teollisuusväestö, sen yhteiskunnallinen asema, moraalinen ja fyysinen tila sekä muutokset, jotka johtuvat höyrykoneiden käytöstä; tutkimus lasten työstä. Lontoo 1833). — 392, 400.
- Genovest, A.* Lezioni di economia civile. In: *Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moder-*
- na.* Tomi VII—IX. Milano 1803 (Luentoja porvarillisesta taloudesta. Julkaisussa: Kansantaloustieteen italialaisia klassikkoja. Nykyajan taloustieteilijöitä. 7.—9. nidos. Milano 1803). — 147.
- Geoffroy Saint-Hilaire, E.* Notions synthétiques, historiques et physiologiques de philosophie naturelle. Paris 1838 (Synteettisiä, historiallisia ja fysiologiaa tietoja luonnonfilosofiasta. Pariisi 1838). — 667.
- Gisborne, Th.* An Inquiry into the duties of men in the higher and middle classes of society in Great Britain. The second edition. In two volumes. Vol. II. London 1795 (Tutkielma ihmisten velvollisuuksista Ison-Britannian yhteiskunnan ylempien säätyjen ja keskiluokkien keskuudessa. Toinen painos. Kaksi nidosta. 2. nidos. Lontoo 1795). — 678.
- [*Gray, J.*] The Essential principles of the wealth of nations, illustrated, in opposition to some false doctrines of Dr. Adam Smith, and others. London 1797 (Kansakuntien rikkauden oleelliset periaatteet, esitetty tri Adam Smithin ja muiden eräiden virheellisten väittämiä vastakohtaksi. Lontoo 1797). — 153.
- [*Greg, R. H.*] The Factory question, considered in relation to its effects on the health and morals of those employed in factories. And the »ten hours bill», in relation to its effects upon the manufactures of England, and those of foreign countries. London 1837 (Tehdaskysymys tarkasteltuna sen vaikutuksen kannalta, jonka tehtaissa työskentelely aiheuttaa terveyteen ja moraaliiin. Ja »kymmentuntilaki» sen vaikutuksen kannalta Englannin ja muiden maiden teollisuuteen. Lontoo 1837). — 267.
- Gregoir, H.* Les typographes devant le tribunal correctionnel de Bruxelles. Bruxelles 1865 (Kirjallijat Brysselin ojennusoikeuden

- tuomittavana. Bryssel 1865).— 497.
- Grove, W. R.* The Correlation of physical forces. Fifth edition. Followed by a discourse on continuity. London 1867 (Ruumiillisten voimien keskinäissuhde. Viides painos. Liitteenä tutkielma keskeytymättömyydestä. Lontoo 1867). — 472.
- Gülich, G.* Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unserer Zeit. Bände I—II. Jena 1830 (Historiallinen kuvaus aikamme merkittävimpien kauppavaltioiden kaupankäynnistä, teollisuudesta ja maanviljelyksestä. 1. ja 2. nidos. Jena 1830). — 20, 674.
- Haller C. L.* Restauration der Staats-Wissenschaft oder Theorie des natürlich-geselligen Zustands der Chimäre des künstlich-bürgerlichen entgegengesetzt (Valtiotieteiden elpyminen eli teoria luonnollisesta yhteiskuntatilasta vastakohtana keinotekoisien porvarillisen tilan utukuvalle). Ensimmäinen painos ilmestyi vuosina 1816—1834. — 353.
- Hamm, W.* Die landwirthschaftlichen Geräte und Maschinen Englands. Zweite, umgearbeitete und bedeutend vermehrte Auflage. Braunschweig 1856 (Maatalouskalut ja -koneet Englannissa. Toinen muokattu ja huomattavasti täydennetty painos. Braunschweig 1856). — 452.
- Hanssen, G.* Die Aufhebung der Leibeigenschaft und die Umgestaltung der gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisse überhaupt in den Herzogthümern Schleswig und Holstein. St. Petersburg 1861 (Maaorjuuden poistaminen ja yleensä tilanherrojen ja talonpoikien välisten suhteiden uudelleenjärjestely Schleswigin ja Holsteinin herttuakunnissa. Pietari 1861). — 220.
- Harris, J.* Concerning happiness, a dialogue. In: *Harris, J.* Three treatises. The third edition revised and corrected. London 1772 (Dialogi onnesta. Kirjassa: *Harris, J.* Kolme tukielmää. Kolmas tarkastettu ja korjattu painos. Lontoo 1772). — 333.
- Harris, J.* First Earl of *Malmesbury*. Diaries and correspondence, containing an account of his missions to the courts of Madrid, Frederick the Great, Catherine the Second, and at the Hague; and of his special missions to Berlin, Brunswick, and the French Republic. Volumes I—IV. Second edition. London 1845 (*Harris, J.* *Malmesburyn* ensimmäinen jaarli. Päiväkirja ja kirjeenvaihto, jotka sisältävät kertomuksen hänen tehtävistään Madridin hovissa, Fredrik Suuren ja Katariina Toisen hoveissa ja Haagissa sekä hänen erikoistehtävistään Berliinissä, Braunschweigissa ja Ranskan tasavallassa. Nidokset 1.—4. Toinen painos. Lontoo 1845). — 333.
- Harrison, W.* The Description of England. In: The First and second volumes of Chronicles, first collected and published by R. Holinshed, W. Harrison, and others. London 1587 (Kuvaus Englannista. Kirjassa: Aikakirjojen ensimmäinen ja toinen nidos, keränneet ja julkaisseet ensi kerran R. Holinshed, W. Harrison ja muut. Lontoo 1587). — 644—645, 659, 665.
- Hassall, A. H.* Adulterations detected or Plain instructions for the discovery of frauds in food and medicine. Second edition. London 1861 (Väärennysten paljastaminen eli selviä ohjeita elintarvikkeiden ja lääkkeiden väärentämisen paljastamiseksi. Toinen painos. Lontoo 1861). — 165, 230.
- Hegel, G. W. F.* Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Theil I. Die Logik. Werke. Band VI. Berlin 1840 (Filosofien tieteiden lyhyt ensyklopedia. 1. osa. Logiikka. Teokset. 6. nidos. Berliini 1840). — 169, 241.

- Hegel, G. W. F.* Grundlinien der Philosophie des Rechts. Werke. Zweite Auflage. Band VIII. Berlin 1840 (Oikeusfilosofian perusteet. Teokset. Toinen painos. 8. nidos. Berliini 1840). — 53, 95, 160, 332, 528.
- Hegel, G. W. F.* Wissenschaft der Logik. Werke. Zweite Auflage. Bände III, IV, V. Berlin 1841 (Logiikan tiede. Teokset. Toinen painos. Nidokset 3., 4. ja 5. Berliini 1841). — 282.
- Hobbes, Th.* Leviathan, or the Matter, form and power of a commonwealth ecclesiastical and civil. In: The English works of Thomas Hobbes; now first collected and edited by Molesworth. Vol. III. London 1839 (Leviathan eli kirkollisen ja siviiliyhteisön aine, muoto ja mahti. Kirjassa: Thomas Hobbesin teokset englannin kielellä, koonnut ja julkaissut ensi kerran Molesworth. 3. nidos. Lontoo 1839). — 161, 325.
- [*Hodgskin, Th.*] The Natural and artificial right of property contrasted. London 1832 (Luonnollinen ja keinotekoinen omistusoikeus vastakkain asetettuina. Lontoo 1832). — 671.
- [*Hodgskin, Th.*] Labour defended against the claims of capital; or, the Unproductiveness of capital proved. With reference to the present combinations amongst journeymen. By a labourer. London 1825 (Työn puolustusta pääoman pyyteitä vastaan eli pääoman tuottamattomuuden todistelu. Huomautuksia palkkatyöläisten nykyaikaisista yhdistyksistä. Kirjoittanut työmies. Lontoo 1825). — 324, 515.
- Hodgskin, Th.* Popular political economy. Four lectures delivered at the London Mechanics' Institution. London 1827 (Helppotajuinen kansantaloustiede. Neljä luentoa, pidetty Lontoon työväenkoulussa. Lontoo 1827). — 311, 322, 480.
- Holinshed, R.* The Description of England — ks. *Harrison, W.* The Description of England.
- Hopkins, Th.* On rent of land, and its influence on subsistence and population; with observations on the operating causes of the condition of the labouring classes in various countries. London 1828 (Maankorosta ja sen vaikutuksesta elämän ylläpitoon ja väestöön; huomautuksia eri maiden työtekevien luokkien asemaan vaikuttavista syistä. Lontoo 1828). — 213.
- [*Horne, G.*] A Letter to Adam Smith LL. D. on the life, death, and philosophy of his friend David Hume. By one of the people called christians. The fourth edition. Oxford 1784 (Kirje Adam Smithille, lakitieteen tohtorille, hänen ystävänsä David Humen elämästä, kuolemasta ja filosofista. Kirjoittanut yksi niistä, joita sanotaan kristityiksi. Neljäs painos. Oxford 1784). — 554.
- Horner, L.* Letter to Mr. Senior. In: *Senior, N. W.* Letters on the factory act, as it affects the cotton manufacture. To which are appended, a Letter to Mr. Senior from L. Horner, and Minutes of a conversation between Mr. E. Ashworth, Mr. Thomson and Mr. Senior. London 1837 (Kirje herra Seniorille. Kirjassa: *Senior, N. W.* Kirjeitä tehdaslain vaikutuksesta puuvillateollisuuteen. Liitteenä L. Hornerin kirje herra Seniorille ja Muistiinpanot hra E. Ashworthin, hra Thomsonin ja hra Seniorin välisestä keskustelusta. Lontoo 1837). — 209.
- Horner, L.* Suggestions for amending the factory acts to enable the inspectors to prevent illegal working, now become very prevalent. In: *Factories regulation acts. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 9. August 1859* (Ehdotuksia tehdaslakien täydentämiseksi, jotta tarkastajat voisivat estää nykyään vallitsevaksi käyvän laittoman

- työn. Kirjassa: Tehdaslait. Julkaistu alahuoneen 9. elokuuta 1859 antaman määräyksen mukaisesti). — 223, 270.
- Houghton, J.* Husbandry and trade improv'd: being a collection of many valuable materials relating to corn, cattle, coals, hops, wool, etc. Volumes I—IV. London 1727—1728 (Maatalouden ja ammattiharjoituksen parantaminen; koelma arvokasta aineistoa viljan tuotannosta, karjanhoidosta, hiihenkaivannasta, humalan keräyksestä, villan hankinnasta jne. Nidokset 1.—4. Lontoo 1727—1728). — 385.
- Howitt, W.* Colonization and christianity: a popular history of the treatment of the natives by the europeans in all their colonies. London 1838 (Siirtomaapolitiikka ja kristinusko: yleistajuinen historia eurooppalaisten menettelystä alkuasukkaita kohtaan siirtomaissa. Lontoo 1838). — 672.
- Hume, D.* Essays and treatises on several subjects. In two volumes. A new edition. London 1764 (Kirjoitelmia ja tutkielmia eri kysymyksistä. Kaksi nidosta. Uusi painos. Lontoo 1764). — 122.
- Hutton, Ch.* A Course of mathematics (Matematiikan oppikurssi). Ensimmäinen painos ilmestyi vuosina 1798—1801. — 337.
- Huxley, Th. H.* Lessons in elementary physiology. London 1866 (Luentoja alkeisfysiologiasta. Lontoo 1866). — 435.
- The Industry of nations, part II. A Survey of the existing state of arts, machines, and manufactures. London 1855 (Kansakuntien teollisuus. 2. osa. Katsaus taitojen, koneiden ja manufaktuurien nykyiseen tasoon. Lontoo 1855). — 315.
- An Inquiry into the connection between the present price of provisions, and the size of farms — ks. [Arbuthnot, J.] An Inquiry into the connection between the present price of provisions, and the size of farms.
- An Inquiry into those principles, respecting the nature of demand and the necessity of consumption, lately advocated by Mr. Malthus, from which it is concluded, that taxation and the maintenance of unproductive consumers can be conducive to the progress of wealth. London 1821 (Tutkielma herra Malthusin hiljattain puoltamista periaatteista, jotka koskevat kysynnän olemusta ja kulutuksen välttämättömyyttä ja joista juontuu johtopäätös, että verot sekä tuottamattomien kuluttajien ylläpito voivat myötävaikuttaa rikkauden kasvuun. Lontoo 1821). — 155, 165, 397, 535, 545.
- Isokrates.* Busiris. — 334.
- Jacob, W.* An Historical inquiry into the production and consumption of the precious metals. In two volumes. London 1831 (Historiallinen tutkielma jalometallien tuotannosta ja käytöstä. Kaksi nidosta. Lontoo 1831). — 49.
- Jacob, W.* A Letter to S. Whitbread, being a sequel to considerations on the protection required by british agriculture. London 1815 (Kirje S. Whitbreadille Britannian maatalouden etuihin tähtäviin suojelutoimenpiteiden käsittelyn yhteydessä. Lontoo 1815). — 205.
- Jones, R.* An Essay on the distribution of wealth, and on the sources of taxation, Part I — Rent. London 1831 (Kirjoitelma rikkauden jakamisesta ja verotuslähteistä, 1. osa. — Maankorke. Lontoo 1831). — 301.
- Jones, R.* An Introductory lecture on political economy, delivered at King's college, London, 27th February, 1833. To which is added a syllabus of a course of lectures on the wages of labor. London 1833 (Johdanto kansantaloustieteseen. Luento, pidetty Lontoon kuninkaallisessa collegessa 27. helmikuuta 1833. Liitteenä työpalkkaa koskevan luen-

- tosarjan ohjelma. Lontoo 1833). — 567.
- Jones, R.* Text-book of lectures on the political economy of nations. Hertford 1852 (Luentoja kansakuntien kansantaloustieteestä. Hertford 1852). — 537.
- Kaufman, I. I.* Точка зрения политико-экономической критики у Карла Маркса. В журнале: «Вестник Европы», 1872, том III (Miltä kannalta Karl Marx arvostelee kansantaloustiedettä. Aikakauslehdessä: »Vestnik Jevropy», 1872, 3. nidos). — 24—25.
- Kopp, H.* Die Entwicklung der Chemie in der neueren Zeit. München 1871—1874 (Kemian kehitys uudemmalla ajalla. München 1871—1874). — 283.
- Laborde, A.* De l'esprit d'association dans tous les intérêts de la communauté. Paris 1818 (Kaikeilla yhteiskuntaelämän aloilla tapahtuvan yhteistoiminnan hengestä. Pariisi 1818). — 477.
- Laing, S.* National distress; its causes and remedies. London 1844 (Kansakunnan hätä, sen syyt ja parannuskeinot. Lontoo 1844). — 186, 578, 591, 605.
- Lancellotti, S.* L'Hoggidi overo gl'ingegni non inferiori a'passati. Parte seconda. Venetia 1658 (Nyky aika eli älyt, jotka eivät anna perään menneiden aikojen älyille. Toinen osa. Venetsia 1658). — 385.
- Lassalle, F.* Die Philosophie Herakleitos des Dunklen von Ephesos. Band I. Berlin 1858 (Herakleitos Hämärän (Efesoksesta) filosofia. 1. nidos. Berliini 1858). — 106.
- Lassalle, F.* Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder: Capital und Arbeit. Berlin 1864 (Herra Bastiat Schulze-Delitzsch, taloustieteen Julianus, eli Pääoma ja työ. Berliini 1864). — 15.
- Law, J.* Considérations sur le numéraire et le commerce. In: Économistes financiers du XVIIIe siècle. Précédés de notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés de commentaires et de notes explicatives, par E. Daire. Paris 1843 (Ajatuksia rahasta ja kaupasta. Kirjassa: 1700-luvun taloustieteilijät ja finanssistit. E. Dairen jokaista tekijää koskevia historiallisia havaintoja, kommentaareja ja selittäviä huomautuksia. Pariisi 1843). — 94.
- Le Trosne, G. F.* De l'intérêt social par rapport à la valeur, à la circulation, à la l'industrie et au commerce intérieur et extérieur. In: Physiocrates. Avec une introduction et des commentaires par E. Daire. Partie II. Paris 1846 (Yhteiskunnallisesta edusta siinä, mikä koskee arvoa, kiertoa, teollisuutta, sisä- ja ulkomaankauppaa. Kirjassa: Fysiokraatit. Johtava kirjoitus ja selitykset E. Dairen. 2. osa. Pariisi 1846). — 46, 49, 95, 103, 112, 116, 119, 139, 152, 154, 156, 196.
- A Letter to Sir T. C. Bunbury on the poor rates, and the high price of provisions. With some proposals for reducing both. By a Suffolk gentleman. Ipswich 1795 (Kirje Sir T. C. Bunburylle köyhien veroista ja elintarvikkeiden korkeasta hinnasta sekä eräitä ehdotuksia niiden alentamisesta. Kirjoittanut suffolkilainen gentlemani. Ipswich 1795). — 648.*
- Levi, L.* On deer forests and Highland agriculture in relation to the supply of food. In: »The Journal of the Society of Arts», March 23, 1866 (Metsästysmaista ja maanviljelyksestä Skotlannin ylämaalla elintarviketarpeiden tyydyttämisen yhteydessä. Julkaistu aikakauslehdessä »The Journal of the Society of Arts», 23. maaliskuuta 1866). — 656.
- Liebig, J.* Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agricultur und Physiologie. Theil I. 7. Auflage. Braunschweig 1862 (Kemia sovellettuuna maanviljelykseen ja fysiologiaan. 1. osa. Seitsemäs painos. Braunschweig 1862). — 222, 454, 514.

- Liebig, J.* Über Theorie und Praxis in der Landwirtschaft. Braunschweig 1856 (Teoriasta ja käytännöstä maataloudessa. Braunschweig 1856). — 300.
- [*Linguet, N.*] Théorie des loix civiles, ou Principes fondamentaux de la société. Tomes I—II. Londres 1767 (Oppi siviililaeista eli yhteiskunnan pääperiaatteet. 1. ja 2. nidos. Lontoo 1767). — 216, 263, 306, 553, 661.
- Livius, Titus.* Ab urbe condita (Rooman historia sen perustamisesta alkaen). — 256.
- Locke, J.* Some Considerations of the consequences of the lowering of interest, and raising the value of money (1691). In: The works of John Locke. In four volumes. Volume II. The eighth edition. London 1777 (Eräitä ajatuksia koron alenemisen ja rahan arvon kohoamisen seurauksista (1691). Kirjassa: John Locken teokset. 4 nidosta, 2. nidos. Kahdeksas painos. Lontoo 1777). — 45, 94, 123.
- Lucretius.* De rerum natura (Maailmankaikkeudesta). — 201.
- Luther, M.* An die Pfarrherrn wider den Wucher zu predigen. Vermanung. Wittemberg 1540 (Kehotus kirkkoherroille saarnata koronkiskuruutta vastaan. Wittemberg 1540). — 132, 181, 532.
- Macaulay, Th. B.* The History of England from the accession of James the Second. Volume I. Tenth edition. London 1854 (Englannin historia Jaakko II valtaistuimelle nousun jälkeen. 1. nidos. Kymmenes painos. Lontoo 1854). — 250, 643.
- MacCulloch, J. R.* A Dictionary, practical, theoretical, and historical, of commerce and commercial navigation. London 1847 (Käytännöllinen, teoreettinen ja historiallinen hakemisto kaupan ja kauppalaivaliikenteen alalta. Lontoo 1847). — 145.
- MacCulloch, J. R.* The Literature of political economy: a classified catalogue of select publications in the different departments of that science, with historical, critical, and biographical notices. London 1845 (Kansantaloustieteellinen kirjallisuus, luokiteltu luettelo tämän tieteen eri osia koskevista valituista julkaisuista historiallisine, kriittisine ja henkilötiedollisine esittelyineen. Lontoo 1845). — 139, 651.
- MacCulloch, J. R.* The principles of political economy: with a sketch of the rise and progress of the science. Edinburgh 1825 (Kansantaloustieteen perusteet; tieteen synnyn ja edistymisen ääriiviivat. Edinburgh 1825). — 398.
- Idem.* Second edition. London 1830 (Mt. Toinen painos. Lontoo 1830).
- Maclaren, J.* A Sketch of the history of the currency: comprising a brief review of the opinions of the most eminent writers on the subject. London 1858 (Kierto-kulkuvälineiden historian ääriviivat ja lyhyt katsaus tämän alan huomattavimpien tutkijain mielipiteisiin. Lontoo 1858). — 100.
- Macleod, H. D.* The Theory and practice of banking: with the elementary principles of currency; prices; credit; and exchanges. Volume I. London 1855 (Pankkilaitoksen teoria ja käytäntö: kierto-kulkuvälineiden, hintojen, luoton ja vaihtoliikkeen alkeet. 1. nidos. Lontoo 1855). — 148.
- Malthus, Th. R.* Definitions in political economy. With a preface, notes, and supplementary remarks by John Cazenove. London 1853 (Kansantaloustieteellisiä määritelmiä. Esipuhe, selitykset ja lisäykset John Cazenoven. Lontoo 1853). — 510, 515, 520, 536.
- [*Malthus, Th. R.*] An Essay on the principle of population. London 1798 (Kirjoitelma väestöperiaatteesta. Lontoo 1798). — 322, 553.
- Malthus, Th. R.* An Inquiry into the nature and progress of rent, and the principles by which it is regulated. London 1815 (Tutkielma koron olemuksesta ja kasvusta

- sekä sitä säännöstelevistä periaatteista. Lontoo 1815). — 287, 473, 498.
- Malthus, Th. R.* Principles of political economy considered with a view to their practical application. Second edition with considerable additions from the author's own manuscript and an original memoir. London 1836 (Kansantaloustieteen periaatteet niiden käytännöllisen soveltamisen kannalta. Toinen painos, johon on tehty huomattavia lisäyksiä tekijän omasta käsikirjoituksesta ja liitetty tekijän lyhyt elämäkerta, Lontoo 1836). — 199, 520, 528, 529, 535, 570.
- [*Mandeville, B.*] The Fable of the bees: or, Private vices public benefits. London 1714 (Mehiläistaru eli yksityisiä paheita ja julkisia hyveitä. Lontoo 1714). — 324.
- Idem.* 5th edition. London 1728 (mt. 5. painos. Lontoo 1728). — 552.
- Martineau, H.* Illustrations of political economy. N:o VII. A Manchester strike. A Tale. London 1832 (Kansantaloustiedettä valaisevia esimerkkejä. N:o VII. Manchesterin lakko. Selostus. Lontoo 1832). — 570.
- Marx, K.* Der 18th Brumaire des Louis Napoleon. In: »Die Revolution». New York 1852 (Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista. Aikakauslehdessä »Die Revolution». New York 1852). — 621.
- [*Marx, K.*] Address and Provisional rules of the Working Men's International Association, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall. Long Acre, London. London 1864 (Lontoon Long Acre'n St. Martin's Hallissa 28. syyskuuta 1864 pidetyssä julkisessa kokouksessa perustetun Kansainvälisen työväenliiton perustamismanifesti ja väliaikaiset säännöt. Lontoo 1864). — 38.
- Marx, K.* An die Redaktion des »Volksstaat». In: »Volksstaat», 1. Juni 1872 (»Volksstaat» lehden toimitukselle. Sanomalehdessä »Volksstaat», 1. kesäkuuta 1872). — 38—39.
- Marx, K.* An die Redaktion des »Volksstaat». In: »Volksstaat», 7. August 1872 (»Volksstaat» lehden toimitukselle. Sanomalehdessä »Volksstaat», 7. elokuuta 1872). — 40.
- Marx, K.* Elections — Financial clouds — The Duchess of Sutherland and Slavery. In: »New York Daily Tribune», February 9, 1853 (Vaalit. — Finanssivaikkeudet. — Herttuatar Sutherland ja orjuus. Sanomalehdessä »New York Daily Tribune», 9. helmikuuta 1853). — 655.
- [*Marx, K.*] Lohnarbeit und Kapital. In: »Neue Rheinische Zeitung». April, 1849 (Palkkatyö ja pääoma. Julkaistu sanomalehdessä »Neue Rheinische Zeitung». Huh-tikuu, 1849). — 519, 551—552, 685.
- [*Marx, K.* und *Engels F.*] Manifest der Kommunistischen Partei. London 1848 (Kommunistisen puolueen manifesti. Lontoo 1848). — 438, 683.
- Marx, K.* Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Paris—Bruxelles 1847 (Filosofian kurjuus. Vastaus herra Proudhonin »Kurjuuden filosofiaan». Pariisi—Bryssel 1847). — 86, 326, 329, 331, 379, 481, 580.
- [*K. Marx, F. Engels.*] Arvostelu kirjasta: *Th. Carlyle.* Latter-Day Pamphlets. London 1850 (Tämänpäiväiset häväistyskirjoitukset. Lontoo 1850). Aikakauslehdessä »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue», n:o 4. — 235—236.
- Marx, K.* Zur Kritik der politischen Oekonomie. Erstes Heft. Berlin 1859 (Kansantaloustieteen arvostelua. Ensimmäinen vihko. Berliini 1859). — 15, 19, 21, 24, 47, 49, 50, 82, 83, 87, 91, 93, 97, 99, 102, 107, 114, 122—123, 133, 135, 138, 181, 483, 556.
- [*Massie, J.*] An Essay on the gover-

- ning causes of the natural rate of interest; wherein the sentiments of Sir William Petty and Mr. Locke on that head, are considered. London 1750 (Kirjoitelma luonnollisen korkokannan perusteista; sir William Pettyn ja herra Locken tätä kysymystä koskevien mielipiteiden tarkastelua. Lontoo 1750). — 461.
- Maurer, G. L.* Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung und der öffentlichen Gewalt. München 1854 (Johdatus markki-, maatila-, ja kaupunkisääntöjen sekä julkisen vallan historiaan. München 1854). — 78.
- Maurer, G. L.* Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland. Band IV. Erlangen 1863 (Verotilojen, talonpoikaistilojen ja maatilasäännön historia Saksassa. 4. nidos. Erlangen 1863). — 220.
- Mayer, S.* Die Soziale Frage in Wien. Studie eines »Arbeitgebers«, Wien 1871 (Yhteiskunnallisista suhteista Wienissä. »Työntekijän» tutkielma. Wien 1871). — 20.
- Meitzen, A.* Der Boden und die landwirtschaftlichen Verhältnisse des Preussischen Staates nach dem Gebietsumfange vor 1866. Bände I—IV. Berlin 1868—1871 (Preussin valtion maat ja agraarisuhteet vuoden 1866 pinta-alan mukaan. Nidokset 1—4. Berliini 1868—1871). — 220.
- Mercier de la Rivière, P. P.* L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques. In: Physiocrates. Avec une introduction et des commentaires par E. Daire. Partie II. Paris 1846 (Valtiollisten yhteisöjen luonnollinen ja oleellinen järjestys. Kirjassa: Fysiokraatit. Johdanto ja selitykset E. Dairen. 2. osa. Pariisi 1846). — 110, 111, 128, 142, 144, 151, 154, 180.
- Merivale, H.* Lectures on colonization and colonies. Volumes I—II. London 1841—1842 (Luentoja siirtomaista ja niiden asuttami-
- sesta. Nidokset 1—2. Lontoo 1841—1842). — 569, 689.
- [*Mill, J.*] Colony. In: Supplement to the Encyclopaedia Britannica. 1831 (Siirtomaa. Kirjassa: Liite Britannian tietosanakirjaan. 1831). — 186.
- Mill, J.* Elements of political economy. London 1821 (Kansantaloustieteen perusteet. Lontoo 1821). — 148, 175, 322.
- Mill, J.* Éléments d'économie politique. Traduits de l'anglais par Parisot. Paris 1823 (Kansantaloustieteen perusteet. Kääntänyt englannista Parisot. Pariisi 1823). — 509, 512, 514.
- Mill, J. St.* Essays on some unsettled questions of political economy. London 1844 (Kirjoitelmia eräistä kansantaloustieteen selvittämättömistä kysymyksistä. Lontoo 1844). — 123, 539.
- Mill, J. St.* Principles of political economy with some of their applications to social philosophy. In two volumes. London 1848 (Kansantaloustieteen periaatteet tiettyine sovellutuksineen yhteiskuntafilosofiaan. Kaksi nidosta. Lontoo 1848). — 123, 337, 454, 548.
- Mill, J. St.* Principles of political economy with some of their applications to social philosophy. London 1868 (Kansantaloustieteen periaatteet tiettyine sovellutuksineen yhteiskuntafilosofiaan. Lontoo 1868). — 463—464.
- Mill, J. St.* A System of logic, ratiocinative and inductive, being a connected view of the principles of evidence, and the methods of scientific investigation. In two volumes (Syllogistisen ja induktiivisen logiikan järjestelmä, todistusperiaatteiden esitys tieteilisen tutkimusmenetelmän yhteydessä. Kaksi nidosta). Ensimmäinen painos ilmestyi Lontoossa 1843. — 530.
- Mirabeau, H. G.* De la monarchie prussienne, sous Frédéric le Grand. Tomes II, III et VI. Londres 1788 (Preussin monarkia Fredrik

- Suuren aikana. Nidokset 2., 3. ja 6. Lontoo 1788). — 643, 656, 668, 677.
- Molinari, G.* Études économiques. Paris 1846 (Taloudellisia tutkielmia. Pariisi 1846). — 381, 536, 689.
- Mommsen, Th.* Römische Geschichte. Bände I—III. Zweite Auflage. Berlin 1856—1857 (Rooman historia. Nidokset 1—3. Toinen painos. Berliini 1856—1857). — 159, 162.
- Monteil, A. A.* Traité de matériaux manuscrits de divers genres d'histoire. Tome I. Paris 1835 (Tutkielma historian eri aloja koskevista käsikirjoitusaineistoista. 1. nidos. Pariisi 1835). — 666.
- Montesquieu, Ch.* De l'esprit des lois. In: Oeuvres de Montesquieu. Tomes II, III et IV. Londres 1767—1769 (Lakien hengestä. Julkaisussa: Montesquieun teokset. Nidokset 2., 3. ja 4. Lontoo 1767—1769). — 95, 122—123, 676.
- More, Th.* Utopia. Originally printed in latin, 1516. Translated into english by R. Robinson. Edited by E. Arber. London 1869 (Utopia. Alun perin julkaistu latinan kielellä 1516. Kääntänyt englannin kielelle R. Robinson. Kustantanut E. Arber. Lontoo 1869). — 645, 659.
- Morton, J. C.* Labourer. In: A Cyclopedia of agriculture, practical and scientific. Edited by J. C. Morton. Vol. II. Glasgow 1855 (Työmies. Kirjassa: Maanviljelyksen tietosanakirja, käytännöllinen ja tieteellinen. Kustantanut J. C. Morton. 2. nidos. Glasgow 1855). — 496.
- Morton, J. C.* On the forces used in agriculture. In: »The Journal of the Society of Arts». Volume VII, December 9, 1859 (Maanviljelyksessä käytetyistä voimista. Julkaistu aikakauslehdessä »The Journal of the Society of Arts». 7. nidos, 9. joulukuuta 1859). — 341—342.
- Müller, A. H.* Die Elemente der Staatskunst. Theil II. Berlin 1809 (Valtiotaidon alkeet. 2. osa. Berliini 1809). — 123.
- Mun, Th.* England's treasure by foreign trade. Or, the Ballance of our foreign trade is the rule of our treasure. Written by Thomas Mun of Lond., merchant, and now published for the common good by his son John Mun. London 1669 (Ulkomaankauppa Englannin rikkauden lähteenä eli ulkomaankaupan tase rikkautemme sääntelijänä. Kirjoittanut Thomas Mun, lontoolainen kauppias, ja nyt julkaissut hänen poikansa John Mun kaikkien käytettäväksi. Lontoo 1669). — 460.
- Murphy, J. N.* Ireland industrial, political, and social. London 1870 (Irlanti, sen teollisuus sekä poliittiset ja yhteiskuntasuhteet. Lontoo 1870). — 632.
- Murray, H.; Wilson, J. etc.* Historical and descriptive account of British India, from the most remote period to the present time. In three volumes. Vol. II. Edinburgh 1832 (Historiallinen kuvaus brittiläisestä Intiasta kaukaisimmilta ajoilta nykyaikaan. Kolme nidosta. 2. nidos. Edinburgh 1832). — 312.
- Newman, F. W.* Lectures on political economy. London 1851 (Luentoja kansantaloustieteestä. Lontoo 1851). — 649, 653.
- Newman, S. Ph.* Elements of political economy. Andover and New York 1835 (Kansantaloustieteen perusteet. Andover ja New York 1835). — 152, 194.
- Newham, G. L.* A Review of the evidence before the committees of the two Houses of Parliament, on the corn laws. London 1815 (Katsaus parlamentin molempien huoneiden valiokunnille annettuihin lausuntoihin viljalaeista. Lontoo 1815). — 540, 541.
- Niebuhr, B. G.* Römische Geschichte. Berlin 1853 (Rooman historia. Berliini 1853). — 218.
- [*North, D.*] Discourses upon trade; principally directed to the cases of the interest, coynage, clip-

- ping, increase of money. London 1691 (Esitelmä kaupasta; etupäässä korosta, rahanlyönnistä, rahan huonontamisesta ja lisäämisestä. Lontoo 1691). — 121, 123, 131, 354.
- Observations on certain verbal disputes in political economy, particularly relating to value, and to demand and supply. London 1821 (Ajatuksia eräistä kansantaloustieteen sanakiistoista, etenkin niistä, jotka koskevat arvoa sekä kysyntää ja tarjontaa. Lontoo 1821). — 88, 192, 479, 538.
- Olmsted, F. L.* A Journey in the seaboard slave states, with remarks on their economy. New York 1856 (Matka rannikon orjavaltaioihin, merkintöjä niiden taloudesta. New York 1856). — 185.
- On combination of trades. London 1834 (Ammattien yhdistämisestä. Lontoo 1834). — 500.
- Opdyke, G.* A Treatise on political economy. New York 1851 (Kansantaloustieteen tarkastelua. New York 1851). — 156.
- Ortes, G.* Della economia nazionale. Libri sei. In: Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moderna. Tomi XXI—XXII. Milano 1804 (Kansantaloustiede. Kuusi kirjaa. Julkaisussa: Kansantaloustieteen italialaiset klassikot. Nykyaikaiset taloustieteilijät. Nidokset 21—22. Milano 1804). — 581.
- Otway, J. H.* Judgement of J. H. Otway, chairman of county sessions. — Belfast, hiliary sessions, 1860. Appendix in: Reports of the inspectors of factories for the half year ending 30th April 1860. London 1860 (J. H. Otwayn, Belfastin kreivikunnan tuomioistuinten puheenjohtajan, lausunto, vuoden 1860 tammikuun istunto-kaus. Liite kirjaan: Ammattientarkastajien kertomukset 30. huhtikuuta 1860 umpeenkuluneen puolen vuoden ajalta. Lontoo 1860). — 254.
- Owen, R.* Observations on the effect of the manufacturing system: with hints for the improvement of those parts of it which are most injurious to health and morals. The second edition. London 1817 (Huomioita teollisen järjestelmän vaikutuksesta ja ohjeita, kuinka on parannettava ne sen osat, jotka tuottavat eniten vahinkoa terveydelle ja moraalille. Toinen painos. Lontoo 1817). — 365.
- Pagnini, G. F.* Saggio sopra il giusto pregio delle cose, la giusta valuta della moneta e sopra il commercio dei romani. In: Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moderna. Tomo II. Milano 1803 (Tutkielma esineiden oikeasta hinnasta, oikeasta rahan arvosta ja roomalaisten kaupasta. Julkaisussa: Kansantaloustieteen italialaiset klassikot. Nykyaikaiset taloustieteilijät. 2. nidos. Milano 1803). — 95.
- [*Papillon, Th.*] The East-India trade a most profitable trade to the Kingdom. London 1677 (Itä-Intian kauppa kuningaskunnan tuottavimpana kauppana. Lontoo 1677). — 94.
- Parry, Ch. H.* The Question of the necessity of the existing corn laws, considered, in their relation to the agricultural labourer, the tenantry, the landholder, and the country. London 1816 (Voimassa olevien viljalakien välttämättömyydestä maatyöläisen, maanvuokraajan, tilanomistajan ja valtion etujen kannalta katsoen. Lontoo 1816). — 540, 541, 605.
- [*Parry, W. E.*] Journal of a voyage for the discovery of a north-west passage from the Atlantic to the Pacific; performed in the years 1819—20, in His Majesty's ships Hecla and Griper, under the orders of William Edward Parry. London 1821 (Päiväkirja matkasta, joka tehtiin vuosina 1819—20 hänen majesteettinsa laivoilla Hecla ja Griper William Edward Parryn johdolla luoteisen kulkureitin löytämiseksi Atlantin

- valtamereiltä Tyynelle valtamerelle. Lontoo 1821). — 98.
- Pecqueur, C.* Théorie nouvelle d'économie sociale et politique, ou Études sur l'organisation des sociétés. Paris 1842 (Yhteiskunta- ja kansantaloustieteen uusi teoria eli tutkielma yhteiskuntajärjestyksestä. Pariisi 1842). — 552, 681.
- Petty, W.* The Political anatomy of Ireland. 1672. To which is added Verbum sapienti. London 1691 (Irlannin poliittinen anatomia 1672. Liitteenä: »Puheenvuoro viisaille». Lontoo 1691). — 137, 140, 250, 287.
- Petty, W.* Quantulumcunque concerning money. To the Lord Marquess of Halifax, anno 1682. In: Observations relating to the Coin of Great Britain. London 1760 (Yhtä ja toista rahasta. Lordi markiisi Halifaxille, vuosi 1682. Kirjassa: Ajatuksia Ison-Britannian rahasta. Lontoo 1760). — 103, 140.
- [*Petty, W.*] A Treatise of taxes and contributions. London 1667 (Tutkielma veroista ja maksuista. Lontoo 1667). — 52, 95, 122, 554.
- [*Pinto, I.*] Traité de la circulation et du crédit. Amsterdam 1771 (Tutkielma kiertokulusta ja luotosta. Amsterdam 1771). — 145.
- Plato.* Respublica. In: *Platonis opera omnia*. Recognoverunt I. G. Baiterus, I. C. Orellius, A. G. Winckelmannus. Vol. XIII. Turici 1840 (Valtio. Kirjassa: *Platon*. Kootut teokset. Julkaisseet J. G. Baiter, Y. C. Orelli, A. G. Winckelmann. 13. nidos. Zürich 1840). — 334.
- A Political inquiry into the consequences of enclosing waste lands, and the causes of the present high price of butchers meat. London 1785 (Poliittinen tutkielma viljelmättömän maan aitaamisen seurauksista ja teuraslihan nykyisen korkean hinnan syistä. Lontoo 1785). — 649.
- Postlethwayt, M.* First preliminary discourse. In: *Postlethwayt, M.* The Universal dictionary of trade and commerce. The fourth edition. Vol. I. London 1774 (Ensimmäinen alustava kirjoitus. Kirjassa: Postlethwayt, M. Yleinen ammattien ja kaupan käsikirja. Neljäs painos. 1. nidos. Lontoo 1774). — 251—252.
- Postlethwayt, M.* Great-Britain's commercial interest explained and improved. In two volumes. The second edition. London 1759 (Ison-Britannian kauppaedut esitettyinä ja kehitettyinä. Kaksi nidosta. Toinen painos. Lontoo 1759). — 251.
- Potter, A.* Political economy: its objects, uses, and principles: considered with reference to the condition of the American people. New York 1841 (Kansantaloustiede: sen tutkimuskohde, tarkoitus ja perusteet Amerikan kansan elinolojen kannalta katsottuina. New York 1841). — 536.
- Price, R.* Observations on reversionary payments; on schemes for providing annuities for widows, and for persons in old age; on the method of calculating the values of assurances on lives; and on the national debt. Sixth edition. By W. Morgan. Vol. II. London 1803 (Huomautuksia perimismaksuista, ehdotuksista turvata vuotuisilla koroilla lesket ja vanhukset, henkivakuutusmaksujen laskumenetelmästä ja valtionvelasta. Kuudes painos. Kustantanut W. Morgan. 2. nidos. Lontoo 1803). — 604, 651.
- A Prize essay on the comparative merits of competition and cooperation. London 1834 (Palkinnon saanut kirjoitus kilpailun ja yhteistoiminnan ansioista toisiinsa verrattuina. Lontoo 1834). — 293, 388.
- Proudhon, P. J.* Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère. Tome I. Paris 1846 (Taloudellisten vastakohtien järjestelmä eli kurjuuden filosofia. 1. nidos. Pariisi 1846). — 461.

- Public economy concentrated; or, a Connected view of currency, agriculture, and manufactures. Carlisle 1833 (Lyhyt esitys yhteiskuntataloudesta eli kiertokulkuvälineiden, maatalouden ja teollisuuden tarkastelua. Carlisle 1833). — 358.
- Quesnay, F.* Dialogues sur le commerce et sur les travaux des artisans. In: Physiocrates. Avec une introduction et des commentaires par E. Daire. Partie I. Paris 1846 (Keskusteluja kaupasta ja käsityöläisten työstä. Kirjassa: Fysiokraatit. Johdanto ja selitykset E. Dairen. 1. osa. Pariisi 1846). — 109, 293.
- Quesnay, F.* Tableau oeconomique. Remarques sur les variations de la distribution des revenus annuels d'une nation. Versailles 1758 (Taloustaulukko. Huomautuksia muutoksista kansakunnan vuositulojen jakautumisessa. Versailles 1758). — 530.
- Quêtelet, A.* Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou Essai de physique sociale. Tomes I—II. Paris 1835 (Ihmisestä ja hänen kykyjensä kehityksestä eli tutkielma sosiaalfysiikasta. Nidokset 1—2. Pariisi 1835). — 296.
- Raffles, Th. S.* The History of Java. In two volumes. London 1817 (Jaavan historia. Kaksi nidosta. Lontoo 1817). — 327, 672.
- Ramazzeni, B.* De morbis artificum diatriba. Mutinae 1700 (Tutkielma käsityöläisten sairauksista. Modena 1700). — 331.
- Ramazzeni, B.* Essai sur les maladies des artisans, traduit du latin. Paris 1777 (Tutkielma käsityöläisten sairauksista. Käännös latinasta. Pariisi 1777). Tämä teos julkaistiin kirjassa: Encyclopédie des sciences médicales. 7 division. Auteurs classiques. Paris 1841 (Lääketieteellinen tietosanakirja. 7. osasto. Klassikot. Pariisi 1841). — 331.
- Ramsay, G.* An Essay on the distribution of wealth. Edinburgh 1836 (Tutkielma rikkauden jakautumisesta. Edinburgh 1836). — 154, 157, 289, 458, 509, 567.
- Ravenstone, P.* Thoughts on the funding system, and its effects. London 1824 (Ajatuksia valtionvelkajärjestelmästä ja sen vaikutuksista. Lontoo 1824). — 387, 458.
- Read, G.* The History of baking trade. London 1848 (Leipomistaidon historia. Lontoo 1848). — 232.
- Reasons for the late increase of the poor-rates: or, a Comparative view of the price of labour and provisions. London 1777 (Köyhienveron äskeisen lisääntymisen syyt eli vertaileva katsaus työn ja elintarvikkeiden hintoihin. Lontoo 1777). — 513.
- Reasons for a limited exportation of wool. London 1677 (Rajoitetun villanviennin syyt. Lontoo 1677). — 513.
- Regnault, E.* Histoire politique et sociale des prinsepautés Danubiennes. Paris 1855 (Tonavan ruhtinaskuntien poliittinen ja yhteiskunnallinen historia. Pariisi 1855). — 222.
- Reich, E.* Ueber die Entartung des Menschen, ihre Ursachen und Verhütung. Erlangen 1868 (Ihmissuvun huonontumisesta, sen syistä ja ehkäisemisestä. Erlangen 1868). — 332.
- Remarks on the commercial policy of Great Britain, principally as it relates to the corn trade. London 1815 (Huomautuksia Ison-Britannian kauppapolitiikasta, pääasiallisesti viljakaupasta. Lontoo 1815). — 498.
- Ricardo, D.* The High price of bullion a proof of the depreciation of bank notes. The fourth edition, corrected. London 1811 (Harkkojen korkea hinta pankkisetelien arvonmenetyksen todistena. Neljäs korjattu painos. Lontoo 1811). — 138—139.
- Ricardo, D.* On protection to agriculture. Fourth edition. London 1822 (Maanviljelyksen suojelemi-

- sesta. Neljäs painos. Lontoo 1822). — 82.
- Ricardo, D.* On the principles of political economy, and taxation. Third edition. London 1821 (Kansantaloustieteen ja verotuksen perusteet. Kolmas painos. Lontoo 1821). — 85—86, 158, 177, 213, 352, 355, 357, 388, 389, 394, 514, 529, 545, 567.
- Richardson, B. W.* Work and overwork. In: »Social Science Review». July 18, 1863 (Työ ja ylityö. Aikakausjulkaisussa: »Social Science Review», 18. heinäkuuta 1863). — 235, 236.
- Roberts, G.* The Social history of the people of the southern counties of England in past centuries. London 1856 (Väestön yhteiskuntahistoria Englannin eteläisissä kreivikunnissa viime vuosisadoilta. Lontoo 1856). — 646.
- Rodbertus-Jagetzow, J. K.* Briefe und socialpolitische Aufsätze. Herausgegeben von Dr. R. Meyer. Band I. Berlin 1881 (Kirjeitä ja yhteiskunnallis-poliittisia kirjoituksia. Julkaissut tri R. Meyer. 1. nidos. Berliini 1881). — 476.
- Rodbertus, J. K.* Sociale Briefe an von Kirchmann. Dritter Brief: Widerlegung der Ricardo'schen Lehre von der Grundrente und Begründung einer neuen Rententheorie. Berlin 1851 (Yhteiskunnallisia kirjeitä von Kirchmannille. Kolmas kirje: Ricardon maankorke-opin kumoamista ja uuden korkeoteorian perustelua. Berliini 1851). — 476.
- Rogers, J. E. Th.* A History of agriculture and prices in England from the year after the Oxford parliament (1259) to the commencement of the continental war (1793). Vol. I—II. Oxford 1866 (Maatalouden ja hintojen historiaa Englannissa Oxfordin parlamentin koollekutsumisesta (1259) mannermaisesta sodan alkamiseen (1793). Nidokset 1—2. Oxford 1866). — 604, 608, 648.
- Rohatzensch, R. H.* Die Krankheiten, welche verschiedenen Ständen, Altern und Geschlechtern eigenthümlich sind. 6 Bände. Ulm 1840 (Taudit, jotka ovat olennaisia eri säädyille, ikäluokille ja sukupuolille. 6 nidosta. Ulm 1840). — 331.
- Roscher, W.* System der Volkswirtschaft. Band I: Die Grundlagen der Nationalökonomie. Dritte, vermehrte und verbesserte Auflage. Stuttgart und Augsburg 1858 (Kansantalouden järjestelmä. 1. nidos: Kansantaloustieteen perusteet. Kolmas täydennetty ja korjattu painos, Stuttgart ja Augsburg 1858). — 96, 152, 193, 203, 297.
- Rossi, P.* Cours d'économie politique. In: Cours d'économie politique. Bruxelles 1843 (Kansantaloustieteen oppikurssi. Kokoelmassa: Kansantaloustieteen oppikurssi. Bryssel 1843). — 164.
- Rouard de Card, P. M.* De la falsification des substances sacramentelles. Paris 1856 (Pyhiin sakramenttien väärennyksestä. Pariisi 1856). — 230.
- Rousseau, J. J.* Discours sur l'économie politique (Mietelmiä kansantaloustieteestä). Ensi kerran julkaistu kirjassa: Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. Tome V. Paris 1755 (Ensyklopedia eli Tieteiden, taitojen ja ammattien selittävä sanakirja. 5. nidos. Pariisi 1755). — 668.
- [*Roy, H.*] The Theory of the exchanges. The bank charter act of 1844. London 1864 (Vaihtokurssiteoria. Vuoden pankkilaki. Lontoo 1864). — 135, 586.
- Sadler, M. Th.* Ireland; its evils, and their remedies. Second edition. London 1829 (Irlanti, sen epäkohdat ja niiden parannuskeinot. Toinen painos. Lontoo 1829). — 631.
- Sadler, M. Th.* The Law of population. Volumes I—II. London 1830 (Väestölaki. Nidokset 1—2. Lontoo 1830). — 631.
- Say, J. B.* Lettres à M. Malthus, sur différens sujets d'économie

- politique, notamment sur les causes de la stagnation générale du commerce. Paris 1820 (Kirjeitä herran Malthusille kansantaloustieteen eri kysymyksistä ja muun muassa kaupan yleisen pysähtymisen syistä. Pariisi 1820). — 545.
- Say, J. B.* Traité d'économie politique. Troisième édition. Tomes I et II. Paris 1817 (Tutkielma kansantaloustieteestä. Kolmas painos. Nidokset 1 ja 2. Pariisi 1817). — 147, 156, 193.
- Idem.* Cinqüème édition. Tome I. Paris 1826 (mt. Viides painos. 1. nidos. Pariisi 1826). — 534.
- Schorlemmer, C.* The Rise and development of organic chemistry. London 1879 (Orgaanisen kemian synty ja kehitys. Lontoo 1879). — 283.
- Shouw, J. F.* Die Erde, die Pflanzen und der Mensch. Aus dem Dänischen von Zeise. Zweite Auflage. Leipzig 1854 (Maa, kasvit ja ihminen. Kääntänyt tanskasta Zeise. Toinen painos. Leipzig 1854). — 461.
- Schulz, W.* Die Bewegung der Production. Eine geschichtlich-statistische Abhandlung zur Grundlegung einer neuen Wissenschaft des Staats und der Gesellschaft. Zürich und Winterthur 1843 (Tuotannon liike. Historiallis-tilastollinen tutkielma uuden valtio- ja yhteiskuntatieteen perustamiseksi. Zürich ja Winterthur 1843). — 338.
- Scrope.* The principles of political economy — ks. *Potter*. Political economy.
- [*Seeley, R. B.*] The Perils of the nation. An Appeal to the legislature, the clergy, and the higher and middle classes. London 1843 (Kansakuntia uhkaavat vaarat. Vetoamus lainsäädäntöelimille, papistolle, ylä- ja keskiluokille. Lontoo 1843). — 652.
- Senior, N. W.* Journals, conversations and essays relating to Ireland. In two volumes. Vol. II. London 1868 (Päiväkirjoja, kes-
- kusteluja ja kirjoitelmia Irlannista. Kaksi nidosta. 2. nidos. Lontoo 1868). — 638, 655.
- Senior, N. W.* Letters on the Factory Act, as it affects the cotton manufacture. To which are appended, a Letter to Mr. Senior from L. Horner, and Minutes of a Conversation between Mr. E. Ashworth, Mr. Thomson and Mr. Senior. London 1837 (Kirjeitä tehdaslaista ja sen vaikutuksesta puuvillateollisuuteen. Liitteenä L. Hornerin kirje hra Seniorille ja muistiinpanot hra E. Ashworthin, hra Thomsonin ja hra Seniorin välisestä keskustelusta. Lontoo 1837). — 209, 212, 367.
- Senior, N. W.* An Outline of the science of political economy. London 1836 (Kansantaloustieteen ääriiviivat. Lontoo 1836). — 212.
- Senior, N. W.* Principes fondamentaux de l'économie politique, tirés de leçons édités et inédites de Mr. N. W. Senior par le c-te Jean Arrivabene. Paris 1836 (Kansantaloustieteen pääperiaatteet, jotka kreivi Jean Arrivabene on poiminut herra N. W. Seniorin julkaistuista ja julkaisemattomista luennoista. Pariisi 1836). — 536.
- Senior, N. W.* Three lectures on the rate of wages. With a preface on the causes and remedies of the present disturbances. London 1830 (Kolme luentoa palkkatasosta. Varustettu esipuheella väärinkäyttöjen syistä ja toimenpiteistä niiden poistamiseksi. Lontoo 1830). — 487, 491.
- Sextus Empiricus.* Adversus mathematicos (Matemaatikkoja vastaan). — 333.
- Sismondi, J. C. L. Simonde de.* De la richesse commerciale ou Principes d'économie politique, appliqués à la législation du commerce. Tome I. Genève 1803 (Kaupallisesta rikkaudesta eli kansantaloustieteen periaatteista kauppalainsäädäntöön sovellettuina. 1. nidos. Genève 1803). — 480.
- Sismondi, J. C. L. Simonde de.*

- Études sur l'économie politique. Tome I. Bruxelles 1837 (Kansantaloustieteellisiä tutkielmia. 1. nidos. Bryssel 1837). — 288, 534.
- Sismondi, J. C. L. Simonde de.* Nouveaux principes d'économie politique, ou De la richesse dans ses rapports avec la population. Tome I. Paris 1819 (Kansantaloustieteen usia periaatteita eli rikkaudesta ja sen suhteesta väestöön. 1. nidos. Pariisi 1819). — 149, 164, 509, 522, 526, 582.
- Idem.* Seconde édition. Tomes I—II. Paris 1827 (mt. Toinen painos. Nidokset 1—2. Pariisi 1827). — 518, 582, 681.
- Skarbek, F.* Théorie des richesses sociales. Suivie d'une bibliographie de l'économie politique. Seconde édition. Tome I. Paris 1839 (Yhteiskunnallisen rikkauden teoria. Liitteenä kansantaloustieteen bibliografia. Toinen painos. 1. nidos. Pariisi 1839). — 299, 321.
- Smith, A.* An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. Ed. E. G. Wakefield. London 1835—1839. Ed. David Buchanan, Edinburgh 1814 (Tutkielma kansakuntien varallisuuden luonnosta ja syistä. Julk. E. G. Wakefield, Lontoo 1835—1839. Julk. David Buchanan, Edinburgh 1814). — 55, 122, 322, 324, 331, 480, 501, 511, 534, 556, 558, 578, 587, 661.
- Smith, A.* Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations. Traduction nouvelle, avec des notes et observations: par Germain Garnier. Tome I. Paris 1802 (Tutkielma kansakuntien varallisuuden luonnosta ja syistä. Germain Garnierin uusi käännös, selitykset ja huomautukset kääntäjän. Pariisi 1802). — 556.
- Smith, A.* The Theory of moral sentiments. London 1759 (Morallitunteiden teoria. Lontoo 1759). — 554.
- Somers, R.* Letters from the Highlands: or, the Famine of 1847. London 1848 (Kirjeitä Ylämaasta eli vuoden 1847 nälänhätä. Lontoo 1848). — 656.
- The Source and remedy of the national difficulties. In a letter to Lord John Russell. London 1821 (Kansallisten vaikeuksien lähde ja parannuskeinot. Kirje lordi John Russellille. Lontoo 1821). — 528.
- Spinoza, B.* Epistolae doctorum quorundam virorum ad B. de Spinoza et auctoris responsiones; ad aliorum ejus operum elucidationem non parum facientes (Eräiden tiedemiesten kirjeitä B. de Spinozalle ja hänen vastauksensa, jotka valaisevat huomattavasti hänen muita teoksiaan). — 536.
- Spinoza, B.* Ethica (Siveysoppi). — 281.
- S[tafford], W.,* gentleman. A Compendious or brief examination of certain ordinary complaints of divers of our country men in our days. London 1581 (Suppea eli lyhyt esitys useiden maamiestemme eräistä valituksista meidän päivinäimme. Lontoo 1581). — 666.
- Steuart, J.* An Inquiry into the principles of political economy. In two volumes. Vol. I. London 1767 (Tutkielma kansantaloustieteen periaatteista. Kaksi nidosta. 1. nidos. Lontoo 1767). — 304, 653.
- Steuart, J.* An Inquiry into the principles of political economy. In three volumes. Vol. I. Dublin 1770 (Tutkielma kansantaloustieteen periaatteista. Kolme nidosta. 1. nidos. Dublin 1770). — 169, 581, 644, 667.
- Steuart, J.* An Inquiry into the principles of political economy In: The Works of Sir James Steuart, collected by General Sir James Steuart, his son. In six volumes. Vol. I. London 1805 (Tutkielma kansantaloustieteen periaatteista. Kirjassa: Sir James Steuartin teokset, koonnut hänen poikansa kenraali James Steuart. Kuusi nidosta. 1. nidos. Lontoo 1805). — 143.

- Steuart, J.* Recherche des principes de l'économie politique. Tome I. Paris 1789 (Tutkielma kansantaloustieteen periaatteista. 1. nidos. Pariisi 1789). — 387.
- Stewart, D.* Lectures on political economy. In: The collected works of D. Stewart. Edited by Sir W. Hamilton. Vol. VIII. Edinburgh 1855 (Luentoja kansantaloustieteestä. Kirjassa: D. Stewartin kootut teokset. Julkaissut Sir W. Hamilton. 8. nidos. Edinburgh 1855). — 293, 315, 329, 437.
- Storch, H.* Cours d'économie politique, ou Exposition des principes, qui déterminent la prospérité des nations. Tomes I—III. St.-Petersbourg 1815 (Kansantaloustieteen oppikurssi eli esitys periaatteista, jotka määräävät kansakuntien hyvinvoinnin. Nidokset 1—3. Pietari 1815). — 165, 172, 329, 531, 582.
- Storch, H.* Cours d'économie politique, ou Exposition des principes, qui déterminent la prospérité des nations. Avec des notes explicatives et critiques par J. B. Say. Tome I. Paris 1823 (Kansantaloustieteen oppikirja eli esitys periaatteista, jotka määräävät kansakuntien hyvinvoinnin. Selittävät ja arvostelevat huomautukset J. B. Sayn. 1. nidos. Pariisi 1823). — 321, 329.
- Strange, W.* The Seven sources of health. London 1864 (Seitsemän terveyden lähde. Lontoo 1864). — 237.
- Strype, J.* Annals of the reformation and establishment of religion, and other various occurrences in the Church of England, during Queen Elizabeth's happy reign. Second edition. Vol. II, 1725 (Aikakirjoja uskonpuhdistuksesta ja uskonnon vakautumisesta sekä monista muista kirkollisista tapahtumista Englannissa kuningatar Elisabethin onnellisena hallituskautena. Toinen painos. 2. nidos, 1725). — 659.
- Thiers, A.* De la propriété. Paris 1848 (Omaisuudesta. Pariisi 1848). — 398.
- Thompson, B.*, Count of *Rumford*. Essays, political, economical, and philosophical. Vols. I—III. London 1796—1802. Vol. I. London 1796 (Kreivi *Rumford*. Poliittisia, taloudellisia ja filosofisia kirjoitelmia. Nidokset 1—3. Lontoo 1796—1802. 1. nidos. Lontoo 1796). — 540.
- Thompson, W.* An Inquiry into the principles of the distribution of wealth most conducive to human happiness. London 1824 (Tutkielma rikkauden jakautumisen perusteista, jotka edistävät eniten ihmisonnea. Lontoo 1824). — 330.
- Thornton, W. Th.* Over-population and its remedy. London 1846 (Liikaväestö ja sen poistamiskeinot. Lontoo 1846). — 162, 247.
- Some Thoughts on the interest of money in general, and particularly in the public funds. London (Eräitä ajatuksia korosta yleensä ja valtionlainakorosta erikokoisesti. Lontoo). — 49, 55.
- Thukydides.* De bello Peloponnesiaco libri octo (Peloponnesolaissodasta. Kahdeksan kirjaa). — 334.
- Thünen, J. H.* Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie. Theil II. Abtheilung II. Der naturgemäße Arbeitslohn und dessen Verhältniß zum Zinsfuß und zur Landrente. Rostock 1863 (Maatalous ja kansantaloustiede eristetyn valtion oloissa. 2. osa. 2. osasto. Luonnollinen työpalkka ja sen suhde koron ja maankoron suhdeluukuun. Rostock 1863). — 557.
- Tooke, Th.; Newmarch, W.* A History of prices, and of the state of the circulation, during the nine years 1848—1856. In two volumes; forming the fifth and sixth volumes of the History of prices from 1792 to the present time. London 1857 (Hintojen historia ja kiertokulun tila yhdeksän vuoden — 1848—1856 — ajalta. Kaksi osaa, ne muodostavat viidennen ja kuudennen osan teoksesta, joka käsit-

- telee hintojen historiaa vuodesta 1792 nykyaikaan. Lontoo 1857). — 270.
- Torrens, R.* An Essay on the external corn trade. London 1815 (Kirjoitelma viljan ulkomaankaupasta. London 1815). — 163.
- Torrens, R.* An Essay on the production of wealth. London 1821 (Kirjoitelma rikkauden tuottamisesta. Lontoo 1821). — 154, 174.
- Torrens, R.* On Wages and combination. London 1834 (Palkasta ja työläisten yhdistyksistä. Lontoo 1834). — 336.
- [*Townsend, J.*] A Dissertation on the poor laws. By a well-wisher to mankind. London 1786 (Tutkielma köyhälistöläeistä. Kirjoittanut eräs ihmisystävä. Lontoo 1786). Julkaistu uudelleen 1817. — 581.
- Townsend, J.* Journey through Spain. London 1791 (Matka Espanjaan. Lontoo 1791). — 581.
- Tšernyševski, N. G.* Очерки из политической экономики (по Миллю). Впервые опубликовано в 1861 г. в журнале «Современник», Санкт-Петербург (Katsaus kansantaloustieteeseen (Millin mukaan). Julkaistu ensi kerran 1861 aikakauslehdessä »Sovremennik», Pietari). — 22.
- Tuckett, J. D.* A History of the past and present state of the labouring population, including the progress of agriculture, manufactures, and commerce. In two volumes. London 1846 (Työtätekevän väestön aikaisemman ja nykyisen aseman sekä maatalouden, teollisuuden ja kaupan historiaa. Kaksi nidosta. Lontoo 1846). — 330, 647, 670.
- Turgot.* Réflexions sur la formation et la distribution des richesses. In: Oeuvres de *Turgot*. Nouvelle édition par M. E. Daire. Tome I. Paris 1844 (Ajatuksia rikkauksien muodostumisesta ja jaosta. Kirjassa: *Turgotin* teokset. Julkaissut uudelleen E. Daire. 1. nidos. Pariisi 1844). — 170, 287, 478.
- Two letters on the flour trade, and dearness of corn. By a person in business. London 1767 (Kaksi kirjettä jauhokaupasta ja viljan kalleudesta. Kirjoittanut liikemies. Lontoo 1767). — 650.
- Ure, A.* The Philosophy of manufactures: or, an Exposition of the scientific, moral, and commercial economy of the factory system of Great Britain. London 1835 (Tehdasfilosofiaa eli esitys Ison-Britannian tehdasjärjestelmän talouden tieteellisestä, moraalisesta ja kaupallisesta puolesta. Lontoo 1835). — 212, 319, 320, 335, 336, 345, 365, 379—380, 383, 389—390, 393, 394, 496, 499, 503.
- Ure, A.* Philosophie des manufactures, ou Economie industrielle. Traduit sous les yeux de l'auteur. Tome II. Paris 1836 (Tehdasfilosofiaa eli teollinen taloustiede. Käännös tehty tekijän valvonnan alaisena. 2. nidos. Pariisi 1836). — 274.
- Urquhart, D.* Familiar words. London 1855 (Ystävällisiä sanoja. Lontoo 1855). — 102, 332, 453, 669, 670.
- Vanderlint, J.* Money answers all things; or, an Essay to make money sufficiently plentiful amongst all ranks of people. London 1734 (Rahalla saa kaikkea eli tutkielma siitä, kuinka saataisiin aikaan, että kaikilla väestökerroksilla olisi riittävästi rahaa. Lontoo 1734). — 122, 128, 139, 251, 252, 287, 303.
- Verri, P.* Meditazioni sulla economia politica. In: Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moderna. Tomo XV. Milano 1804 (Ajatuksia kansantaloustieteestä. Kirjassa: Kansantaloustieteen italialaiset klassikot. Nykyaikaiset taloustieteilijät. 15. nidos. Milano 1804). — 52, 94, 131, 302.
- Vissering, S.* Handboek van praktische staathuishoudkunde. Delen I—III. Amsterdam 1860—1862 (Käytännöllisen kansantalouden käsikirja. Osat 1—3. Amsterdam 1860—1862). — 451.

- Wade, J.* History of the middle and working classes. Third edition. London 1835 (Keskiluokan ja työväenluokan historia. Kolmas painos. Lontoo 1835). — 225, 249, 555.
- [*Wakefield, E. G.*] England and America. A comparison of the social and political state of both nations. In two volumes. London 1833 (Englanti ja Amerikka. Kummankin kansakunnan yhteiskunnallisen ja valtiollisen aseman vertailua. Kaksi nidosta. Lontoo 1833). — 246, 523, 606, 685—691.
- Wakefield, E. G.* Selityksiä kirjaan: *Smith, A.* An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. With a commentary, by the author of »England and America». In six volumes. Vol. I. London 1835 (Selityksiä kirjaan: *Smith, A.* Tutkielma kansakuntien varallisuuden luonnosta ja syistä. Liitteenä »Englanti ja Amerikka» nimisen kirjan tekijän selitykset. Kuusi nidosta. 1. nidos. Lontoo 1835). — 480.
- Wakefield, E. G.* A View of the art of colonization. London 1849 (Katsaus siirtomaiden asuttamistaan. Lontoo 1849). — 299.
- Ward, J.* The Borough of Stoke-upon-Trent, in the commencement of the reign of Her Majesty Queen Victoria. London 1843 (Stoke-upon Trenten piirikunta hänen majesteettinsa kuningatar Victorian hallituskauden alussa. Lontoo 1843). — 245.
- Watson, J. F.* Paper read before the Society of Arts, 17 April 1860 (Esitelmä, pidetty Taideseurassa 17. huhtikuuta 1860). Julkaistu aikakauslehdessä »The Journal of the Society of Arts». Volume VIII. London 1860). — 355.
- Watts, J.* The Facts and fictions of political economists. Manchester 1842 (Tosiasioita ja taloustieteilijöiden kuvitelmia. Manchester 1842). — 493.
- Watts, J.* Trade societies and strikes. Machinery. Co-operative societies. Manchester 1865 (Ammattiliitot ja lakot. Koneet. Osuuskunnat. Manchester 1865). — 493, 496.
- Wayland, Fr.* The Elements of political economy. Boston 1843 (Kansantaloustieteen alkeet. Boston 1843). — 156, 194.
- [*West, E.*] Essay on the application of capital to land. By a fellow of University college of Oxford. London 1815 (Kirjoitelma pääoman sijoituksesta maahan. Kirjoittanut Oxfordin yliopistocollegen jäsen. Lontoo 1815). — 487.
- West, E.* Price of corn and wages of labour, with observations upon Dr. Smith's, Mr. Ricardo's, and Mr. Malthus's doctrines upon those subjects. London 1826 (Viljan hinta ja työpalkka, huomautuksia tri Smithin, herra Ricardon ja herra Malthusin näitä asioita koskevista opeista. Lontoo 1826). — 487.
- Wilks, M.* Historical sketches of the South of India, in an attempt to trace the history of Mysoor. Vol. I. London 1810 (Historiallisia kuvauksia Etelä-Intiasta; yrittäjä esittää Mysoorin historia. 1. nidos. Lontoo 1810). — 327.
- Witt, J. de.* Aanwysing der heilsame politike gronden en maximen van de Republike van Holland en West-Friesland. Leyden 1662 (Hollannin ja Länsi-Frieslandin tasavallan tärkeimmät poliittiset periaatteet ja maksimit. Leyden 1662). — 676.
- Wright, Th.* A Short address to the public on the monopoly of large farms. London 1779 (Lyhyt veetoomus yleisölle suurfarmien monopolista. Lontoo 1779). — 650.
- Ziber, N. I.* Теория ценности и капитала Д. Рикардо в связи с позднейшими дополнениями и разъяснениями. Киев, 1871. (D. Ricardon teoria arvosta ja pääomasta myöhempien lisäysten ja

- selitysten yhteydessä. Kijev 1871). — 23—24.
- Xenophon*. Cyropaedia (*Ksenofon*. Kyrupaideia). — 334.
- Young, A.* Political arithmetic. Containing observations on the present state of Great Britain. London 1774 (Poliittista aritmetiikkaa, joka sisältää havaintoja Ison-Britannian nykytilasta. Lontoo 1774). — 122, 213.
- Young, A.* A Tour in Ireland; with general observations on the present state of that Kingdom. London 1780 (Matka Irlantiin; yleisiä havaintoja tämän kuningaskunnan nykytilasta. Lontoo 1780). — 611.

PARLAMENTTISELOSTUKSIA JA MUITA VIRALLISIA JULKAISUJA

- An Act to limit the hours of labor, and to prevent the employment of children in factories under ten years of age. Approved March 18, 1851 (Laki työpäivän rajoittamisesta ja alle 10-vuotiaiden lasten työn kieltämisestä tehtaissa. Annettu 18. maaliskuuta 1851). Kirjassa: Acts of the seventy-fifth legislature of the state of New Jersey. Trenton 1851 (New Jersey'n valtion seitsemänkymmenennenviidennen legislature'n lainsäädäntö. Trenton 1851). — 249.
- Agricultural labourers (Ireland). Return to an order of the Honourable the House of Commons, dated 8 March 1861 (Maataloustyöläiset (Irlanti). Selostus, annettu vastaukseksi korkeasti kunnioitetun alahuoneen kyselyyn 8. päivästä maaliskuuta 1861). — 632.
- Agricultural statistics, Ireland. General abstracts showing the acreage under the several crops, and the number of live stock, in each county and province, for the year 1860. Dublin 1860 (Maataloustilastoa, Irlanti. Yleisiä tietoja eräiden maatalouskasvien viljelyspinta-aloista ja kunkin kreivi- ja maakunnan karjakannasta vuodelta 1860. Dublin 1860). — 628.
- Agricultural statistics, Ireland. Tables showing the estimated average produce of the crops for the year 1866. Dublin 1867 (Maataloustilastoa, Irlanti. Taulukkoja vuoden 1866 sadon keskimääräisarvioista. Dublin 1867). — 628.
- Twenty-second annual report of the registrar-general of births, deaths, and marriages in England. London 1861 (Englannin siviilirekisterin yleisen kirjaajan kahdeskymmenestoinen vuosikertomus. Lontoo 1861). — 247.
- Arbeiten der kaiserlich russischen Gesandtschaft zu Peking über China, sein Volk, seine Religion, seine Institutionen, sozialen Verhältnisse. Aus dem Russischen nach dem in St. Petersburg 1852—1857 veröffentlichten Original von Dr. Carl Abel und F. A. Mecklenburg. Erster Band, Berlin 1858 (Venäjän Pekingissä olevan keisarillisen lähetystön tutkimuksia Kiinasta, sen kansasta, uskonnosta, laitoksista ja yhteiskuntaoloista. Kääntäneet Pietarissa 1852—1857 julkaistusta venäjänkielisestä alkutekstistä tri Carl Abel ja F. A. Mecklenburg. 1. nidos. Berliini 1858). — 125.
- Cambridge university commission. Report of Her Majesty's commissioners appointed to inquire into the state, discipline, studies, and revenues of the university and colleges of Cambridge. London 1852 (Cambridgen yliopistokomitea, Cambridgen yliopistossa ja college'issa vallitsevaa tilannetta,

- kuria, opetusta ja tuloja tutkivan hänen majesteettinsa komitean jäsenten selostus. Lontoo 1852). — 553.
- The Case of our English wool. As also the Presentment of the Grand Jury of the County of Sommerset thereon. Humbly offered to the High Court of Parliament. London 1685 (Villatilanne Englannissa. Sommersetin kreivikunnan suuren valaoikeuden selostus. Jätetty nöyrästi korkean parlamentin käsiteltäväksi. Lontoo 1685). — 232.
- Census of England and Wales for the year 1861. London 1863 (Englannin ja Walesin vuoden 1861 väenlaskenta. Lontoo 1863). — 399, 566, 577, 584, 585, 608.
- Children's employment commission (1862). Report (I—VI) of the commissioners (Lasten työn tutkimuskomitea. Komitean jäsenten (I—VI) selostus). — 222, 273, 358, 383—384, 401.
- First report. London 1863 (Ensimmäinen selostus. Lontoo 1863). — 226—229, 248, 271, 423, 489, 496.
- Second report. London 1864 (Toinen selostus. Lontoo 1864). — 416, 430, 440, 489, 495.
- Third report. London 1864 (Kolmas selostus. Lontoo 1864). — 165, 237, 359, 414, 418, 420—423, 425—428, 430, 432, 442, 490, 491, 496.
- Fourth report. London 1865 (Neljäs selostus. Lontoo 1865). — 237—244, 320, 364, 392, 431.
- Fifth report. London 1866 (Viides selostus. Lontoo 1866). — 238—239, 359, 389, 409, 417—418, 432—437, 440—442, 489—490.
- Sixth report. London 1867 (Kuudes selostus. Lontoo 1867). 614, 622, 624—625.
- Compte rendu de la deuxième session du congrès international de statistique réuni à Paris les 10, 12, 13, 14 et 15 Septembre 1855. Paris Mai 1856 (Selostus Pariisin toisen kansainvälisen tilastollisen kongressin työstä 10., 12., 13., 14. ja 15. syyskuuta 1855. Pariisi toukokuu 1856). — 274.
- Corn, grain and meal. Return to an order of the Honourable the House of Commons, dated 18 February 1867 (Vilja, jyvät ja jauhot. Selostus laadittu korkeasti kunnioitetun alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 18. helmikuuta 1867). — 407, 408.
- Correspondence with Her Majesty's missions abroad, regarding industrial questions and trades unions. London 1867 (Kirjeenvaihto hänen majesteettinsa ulkomailta olevien lähetystöjen kanssa teollisuuden ja trade unionien kysymyksistä. Lontoo 1867). — 18.
- East India (Bullion). Return to an address of the Honourable the House of Commons, dated 8 February 1864 (Itä-Intia (Harkot). Selostus, tehty 8. helmikuuta 1864 kunnianarvoisen alahuoneen pyynnöstä). — 131.
- Factories inquiry commission. First report of the central board of His Majesty's commissioners. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 28 June 1833 (Tehdaskomissio. Hänen majesteettinsa komission keskusneuvoston ensimmäinen kertomus. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 28. kesäkuuta 1833). — 255.
- Factories regulation acts. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 9 August 1859 (Tehdaslait. Julkaistaan alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 9. elokuuta 1859). — 222, 270.
- Factories. Return to an address of the Honourable the House of Commons, dated 15 April 1856 (Tehtaat. Selostus, annettu vastaukseksi korkeasti kunnioitetun alahuoneen kyselyyn 15. päivältä huhtikuuta 1856). — 391.
- Factories. Return to an address of the Honourable the House of Commons, dated 24 April 1861 (Tehtaat. Selostus, annettu vastaukseksi korkeasti kunnioitetun

- alahuoneen kyselyyn 24. päivältä huhtikuuta 1861). — 391, 428.
- Factories. Return to an address of the Honourable the House of Commons, dated 5 December 1867 (Tehtaat. Selostus, annettu vastaukseksi korkeasti kunnioitetun alahuoneen kyselyyn 5. päivältä joulukuuta 1867). — 391.
- General Laws of the Commonwealth of Massachusetts. Volume I. Boston 1854 (Massachusettsin osavaltion yleiset lait. 1. nidos. Boston 1854). — 248.
- Hansard's Parliamentary Debates. Vol. LXVI. London 1843 (Hansardin parlamenttiväittely. 66. nidos. Lontoo 1843). — 585. Vol. CLXX. London 1863 (170. nidos. Lontoo 1863). — 38—42, 245, 516. Vol. CLXXIV. London 1864 (174. nidos. Lontoo 1864). — 586.
- House of Lords' committee, 1848 — ks. Report from the secret committee of the House of Lords appointed to inquire into the causes of distress which has for some time prevailed among the commercial classes.
- Jahresbericht der Handelskammer für Essen, Werden und Kettwig pro 1862. Essen 1863 (Essenin, Werdenin ja Kettwigin kauppakamarin vuosikertomus vuodelta 1862. Essen 1863). — 354.
- Manifest der maatschappij De Vlaamingen Vooruit! Gerigt tot alle de voorstanders van de eerlijke en regtzinnige uitvoering der Belgische Grondwet, gestemd door het Nationaal Congres van 1830. Brussel 1860 (»Flanderilaiset, eteenpäin!»-yhdistyksen vetoamus kaikille niille, jotka kannattavat Kansalliskongressin 1830 hyväksymän Belgian perustuslain rehellistä ja oikeudenmukaista noudattamista. Bryssel 1860). — 603.
- The Master spinners & manufacturers' defence fund. Report of the committee appointed for the receipt and apportionment of this fund, to the central association of master spinners and manufacturers. Manchester 1854 (Kehruu-
- mestareiden ja tehtailijoiden puolustusrahasto. Rahaston vastaanotto- ja jakelukomitean selostus, esitetty kehruumestareiden ja tehtailijoiden keskusliitolle. Manchester 1854). — 382, 516.
- Miscellaneous statistics of the United Kingdom (Part VI). London 1866 (Yhdistyneen kuningaskunnan sekalaisista tilastoista (6. osa). Lontoo 1866). — 586.
- The National association for the promotion of social science. Report of proceedings at the seventh annual congress. Edinburgh, London 1863 (Kansallinen yhteiskuntatieteiden edistysyhdistys. Selostus seitsemännen vuosikongressin työstä. Edinburgh, Lontoo 1863). — 357, 435, 443.
- Public Health. Reports of the Medical Officer of the Privy Council (Väestön terveydentila. Salaisen neuvoston lääkintävirkailijan selostukset). — 17, 332, 358, 361.
- Third Report. 1860. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 15 April 1861 (Kolmas selostus. 1860. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 15. huhtikuuta 1861). — 226, 227.
- Fourth Report. 1861. With appendix. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 11 April 1862 (Neljäs selostus. 1861. Liitteellä varustettuna. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 11. huhtikuuta 1862). — 419.
- Sixth Report. With appendix. 1863. London 1864 (Kuudes selostus. Liitteellä varustettuna. 1863. Lontoo 1864). — 165, 247, 360—361, 419, 490, 588—590, 610, 625.
- Seventh Report. With appendix. 1864. London 1865 (Seitsemäs selostus. Liitteellä varustettuna. 1864. Lontoo 1865). — 98, 519, 591, 596—599, 608—609, 610—614, 621, 646.
- Eight Report. With appendix. 1865. London 1866 (Kahdeksas selostus. Liitteellä varustettuna. 1865. Lontoo 1866). — 417, 591—596.
- Report addressed to Her Majesty's Principal Secretary of State for

- the Home Department, relative to the grievances complained of by the journeymen bakers; with appendix of evidence. London 1862 (Selostus hänen majesteettinsa sisäministerille leipurikisällien esittämistä valituksista todistusaineistoinen. Lontoo 1862). — 165, 230—232, 492.
- Second report addressed to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, relative to the grievances complained of by the journeymen bakers. London 1863 (Toinen selostus hänen majesteettinsa sisäministerille leipurikisällien esittämistä valituksista. Lontoo 1863). — 230.
- Report from the committee on the »Bill to regulate the labour of children in the mills and factories of the United Kingdom»: with the minutes of evidence. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 8 August 1832 (»Lakia lasten työn sääntelystä Yhdistyneen kuningaskunnan tehtaisissa» toimeenpanevan komitean selostus. Todistusaineistoinen. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 8. elokuuta 1832). — 256.
- Report from the secret committee of the House of Lords appointed to inquire into the causes of the distress which has for some time prevailed among the commercial classes, and how far it has been affected by the Laws for regulating the issue of bank notes payable on demand. Together with the minutes of evidence, and an appendix. Ordered, by the House of Commons, to be printed 28 July 1848. Reprinted 1857 (Ylähuoneen salaisen valiokunnan selostus kauppiasluokkia kohdanneen onnettomuuden syiden tutkimisesta ja siitä, kuinka setelien liikkeeseenlaskun säännöstelylait vaikuttivat tuohon onnettomuuteen. Pöytäkirjoja todistajien lausunnoista ja liite. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 28. heinäkuuta 1848. Julkaistu uudelleen 1857). — 125.
- First report from the select committee on adulteration of food, & c.; with the minutes of evidence, and appendix. Ordered, by the House of Commons, to be printed 27 July 1855 (Erikoisvaliokunnan ensimmäinen selostus ravintoaineiden väärentämisestä yms., pöytäkirjoja todistajien lausunnoista ja liite. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 27. heinäkuuta 1855). — 165, 540.
- Report from the select committee on bank acts; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, appendix and index. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 30 July 1857 (Erikoisvaliokunnan selostus pankkilaeista; valiokunnan tutkielmia, pöytäkirjoja todistajien lausunnoista, liite ja hakemisto. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 30. heinäkuuta 1857). — 131.
- Report from the select committee on the bank acts; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, appendix and index. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 1 July 1858 (Erikoisvaliokunnan selostus pankkilaeista; valiokunnan tutkielmia, pöytäkirjoja todistajien lausunnoista, liite ja hakemisto. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 1. heinäkuuta 1858). — 136.
- Report from the select committee on mines; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, and appendix. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 23 July 1866 (Erikoisvaliokunnan selostus kaitvoksista; valiokunnan tutkielmia, pöytäkirjoja todistajien lausunnoista ja liite. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 23. heinäkuuta 1866). — 445—450.
- Report from the select committee on petitions relating to the corn

- laws of this Kingdom: together with the minutes of evidence, and an appendix of accounts, Ordered, by the House of Commons, to be printed, 26 July 1814 (Erikoisvaliokunnan selostus kuningaskunnan viljalakeja koskevista esityksistä; pöytäkirjoja todistajien lausunnoista ja liite. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 26. heinäkuuta 1814). — 498.
- Report of the commissioners appointed to inquire into the operation of the acts (16 & 17 Vict. c. 99. and 20 & 21 Vict. c. 3) relating to transportation and penal servitude. Vol. I. Report and appendix. Vol. II. Minutes of evidence. London 1863 (Selostus komission jäseniltä, joiden tehtäviin kuului tutkia karkotusta ja kuritushuonerangaistusta koskevien lakien (annettu Victorian 16. ja 17. hallitusvuotena, 99. luku, Victorian 20. ja 21. hallitusvuotena, 3. luku) soveltamista. 1. nidos. Selostus ja liite. 2. nidos. Pöytäkirjoja todistajien lausunnoista. Lontoo 1863). — 609.
- Tenth report of the commissioners appointed to inquire into the organization and rules of trades unions and other associations: together with minutes of evidence. London 1868 (Trade unionien ja muiden yhdistysten järjestöjä ja sääntöjä tutkivan komission kymmenes selostus, johon on liitetty todistajien lausunnot. Lontoo 1868). — 392.
- Fourth report of the commissioners of Her Majesty's inland revenue. London 1860 (Hänen majesteettinsa kotimaisia tuloja hoitavan komission jäsenten neljäs selostus. Lontoo 1860). — 584.
- Tenth report of the commissioners of Her Majesty's inland revenue. London 1866 (Hänen majesteettinsa kotimaisia tuloja hoitavan komission jäsenten kymmenes selostus. Lontoo 1866). — 583—584, 629.
- Report of the committee on the banking trade in Ireland for 1861 (Komitean selostus leivän leivonnasta Irlannissa vuodelta 1861). — 233.
- Report of the officer of health of St. Martin's-in-the-Fields. 1865 (St. Martin's-in-the-Fieldsin terveydenhoitovirkailijan selostus. 1865). — 592.
- Reports by Her Majesty's secretaries of embassy and legation, on the manufactures, commerces, & c., of the countries in which they reside. No. 6. London 1863 (Hänen majesteettinsa suurlähetystöjen sihteerien selostus teollisuuden, kaupan jne. tilasta maissa, joissa he oleskelevat. N:o 6, Lontoo 1863). — 314.
- Reports from poor law inspectors on the wages of agricultural labourers in Ireland. Dublin 1870 (Köyhäinlakien tarkastajien selostus maatyöläisten palkoista Irlannissa. Dublin 1870). — 632.
- Reports of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department (Ammattientarkastajien selostuksia hänen majesteettinsa sisäministerille). — 212, 222, 358, 441.
- for the half year ending the 31st December 1841 [London] 1842 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. joulukuuta 1841 [Lontoo] 1842). — 254.
- for the quarter ending 30th September 1844: and from 1st October 1844, to 30th April, 1845. London 1845 (vuosineljännekseltä, joka kului umpeen 30. syyskuuta 1844, ja ajalta 1. lokakuuta 1844 — 30. huhtikuuta 1845. Lontoo 1845). — 258, 259, 268, 371, 372, 374.
- for the half year ending 31st October, 1846. London 1847 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1846. Lontoo 1847). — 268.
- for the half year ending 30th April 1848. London 1848 (puolelta vuodelta, joka kului um-

- peen 30. huhtikuuta 1848. Lontoo 1848). — 490.
- for the half year ending 31st October 1848. London 1849 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1848. Lontoo 1849). — 212, 257, 259 — 266, 272, 275, 471, 491.
 - for the half year ending 30th April 1849. London 1849 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1849. Lontoo 1849). — 264—266, 284.
 - for the half year ending 31st October 1849. London 1850 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1849. Lontoo 1850). — 257, 265.
 - for the half year ending 30th April 1850. London 1850 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1850. Lontoo 1850). — 267, 275.
 - for the half year ending 31st October 1850. London 1851 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1850. Lontoo 1851). — 268.
 - for the half year ending 30th April 1852. London 1852 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1852. Lontoo 1852). — 269.
 - for the half year ending 30th April 1853. London 1853 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1853. Lontoo 1853). — 269.
 - for the half year ending 31st October 1853. London 1854 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1853. Lontoo 1854). — 165, 246.
 - for the half year ending 30th April 1855. London 1855 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1855. Lontoo 1855). — 212.
 - for the half year ending 31st October 1855. London 1856 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1855. Lontoo 1856). — 246, 253, 362, 385, 470.
 - for the half year ending 31st October 1856. London 1857 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1856. Lontoo 1857). — 223—224, 344, 363, 375, 389, 404—405.
 - for the half year ending 30th April 1857. London 1857 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1857. Lontoo 1857). — 362, 363.
 - for the half year ending 31st October 1857. London 1857 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1857. Lontoo 1857). — 270, 364.
 - for the half year ending 30th April 1858. London 1858 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1858. Lontoo 1858). — 223, 496, 499.
 - for the half year ending 31st October 1858. London 1858 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1858. Lontoo 1858). — 356, 359, 363, 375, 389.
 - for the half year ending 30th April 1859. London 1859 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1859. Lontoo 1859). — 494.
 - for the half year ending 31st October 1859. London 1860 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1859. Lontoo 1860). — 257, 276.
 - for the half year ending 30th April 1860. London 1860 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1860. Lontoo 1860). — 224, 246, 254, 270, 342, 375, 490.
 - for the half year ending 31st October 1860. London 1860 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1860. Lontoo 1860). — 224, 494.
 - for the half year ending 30th April 1861. London 1861 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1861. Lontoo 1861). — 223.
 - for the half year ending 31st October 1861. London 1862 (puolelta vuodelta, joka kului

- umpeen 31. lokakuuta 1861. Lontoo 1862). — 268, 274, 377.
- for the half year ending 31st October 1862. London 1863 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1862. Lontoo 1863). — 223, 270—271, 274, 361, 367, 374, 376, 378, 404, 411, 432.
- for the half year ending 30th April 1863. London 1863 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1863. Lontoo 1863). — 271, 275, 384, 413—414, 490.
- for the half year ending 31st October 1863. London 1864 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1863. Lontoo 1864). — 223, 381, 385, 390, 391, 412, 413, 490, 571.
- for the half year ending 30th April 1864. London 1864 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 30. huhtikuuta 1864. Lontoo 1864). — 413.
- for the half year ending 31st October 1864. London 1865 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1864. Lontoo 1865). — 273, 275.
- for the half year ending 31st October 1865. London 1866 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1865. Lontoo 1866). — 371, 404, 413, 415, 428—430, 434, 435, 441.
- for the half year ending 31st October 1866. London 1867 (puolelta vuodelta, joka kului umpeen 31. lokakuuta 1866. Lontoo 1867). — 381, 384, 503—504, 576, 636.
- Reports respecting grain, and the corn laws: viz: First and second reports from the Lords Committees, appointed to inquire into the state of the growth, commerce, and consumption of grain, and all laws relating thereto. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 23 November, 1814 (Selostuksia viljasta ja viljalaeista: Viljan tuotanto-, kauppa- ja kulutustilannetta sekä kaikkia tämän alan lakeja tutkivan ylähuoneen komission ensimmäinen ja toinen selostus. Julkaistu alahuoneen määräyksestä, jonka se antoi 23. marraskuuta 1814). — 498.
- The Revised statutes of the state of Rhode Island and Providence plantations. Providence, 1857 (Rhode Islandin osavaltion ja Providencen siirtoasutuksen tarkistettuja lakeja. Providence 1857). — 249.
- Royal commission on railways. Report of the commissioners. London 1867 (Kuninkaallinen rautatiekomitea. Komitean jäsenten selostuksia. Lontoo 1867). — 389, 502.
- Statistical abstract for the United Kingdom in each of the last fifteen years, from 1846 to 1860. Number 8. London 1861 (Yhdistyneen kuningaskunnan tilastollinen hakemisto viimeksi kuluneiden viidentoista vuoden jokaiselta vuodelta alkaen vuodesta 1846 vuoteen 1860. Numero 8. Lontoo 1866). — 378.
- Statistical abstract for the United Kingdom in each of the last fifteen years, from 1851 to 1865. Number 13. London 1866 (Yhdistyneen kuningaskunnan tilastollinen hakemisto viimeksi kuluneiden viidentoista vuoden jokaiselta vuodelta alkaen vuodesta 1851 vuoteen 1865. Numero 13. Lontoo 1866). — 378.

AIKAKAUSJULKAISUJA JA SANOMALEHTIÄ

- «*Вестник Европы*» («Euroopan Sanansaattaja»), Pietari 1872, 3. nidos. — 24—25.
- «*Санкт-Петербургские ведомости*» («Pietarin Tiedonantoja»), 8. (20.) huhtikuuta 1872. — 23.
- «*The Bengal Hurkaru*» («Bengalin Sanansaattaja»), Kalkutta, 22. heinäkuuta 1861. — 301.
- «*Bury Guardian*» («Buryin Vartija»), Bury, 12. toukokuuta 1860. — 246.
- «*Concordia. Zeitschrift für die Arbeiterfrage*» («Yksimielisyys. Aikakauslehti Työväenkysymyksestä»), Berliini, n:o 10, 7. maaliskuuta 1872. — 38, 39.
— N:o 27, 4. heinäkuuta 1872. — 39.
— N:o 28, 11. heinäkuuta 1872. — 40.
- «*The Daily Telegraph*» («Päivälennätin»), Lontoo, 17. tammikuuta 1860. — 225.
- «*Demokratisches Wochenblatt*» («Demokraattinen viikkolehti»), Leipzig, n:o 31, 1. elokuuta 1868. — 23.
— N:o 34, 22. elokuuta 1868. — 23.
— N:o 35, 29. elokuuta 1868. — 23.
— N:o 36, 5. syyskuuta 1868. — 23.
- «*Deutsch-Französische Jahrbücher*» («Saksalais-ranskalainen vuosikirja»), Pariisi 1844. — 81, 146, 570.
- «*The Economist*» («Taloustieteilijä»), Lontoo, 3. nidos, 29. maaliskuuta 1845. — 606.
— 6. nidos, 15. huhtikuuta 1848. — 212.
— 9. nidos, 19. heinäkuuta 1851. — 528.
— 18. nidos, 21. tammikuuta 1860. — 573.
— 24. nidos, 2. kesäkuuta 1866. — 656.
- «*The Evening Standard*» («Iltalippu»), Lontoo, 1. marraskuuta 1866. — 35.
- «*The Glasgow Daily Mail*» («Glasgow'n päiväposti»), 25. huhtikuuta 1849. — 284.
- «*Journal des Economistes*» («Taloustieteellinen aikakauslehti»), Pariisi heinä- ja elokuu 1872. — 24.
- «*The Journal of the Society of Arts*» («Taide- ja ammattiseuran aikakauslehti»), Lontoo, 7. nidos, 9. joulukuuta 1859. — 341.
— 8. nidos, huhtikuu 1860. — 355.
— 14. nidos, huhtikuu 1866. — 656.
— 20. nidos, 5. tammikuuta 1872. — 377.
- «*Macmillan's Magazine*» («Macmillanin aikakauslehti»), Lontoo ja Cambridge, 8. nidos, elokuu 1863. — 236.
- «*The Morning Advertiser*» («Aamutiedotuksia»), Lontoo, 17. huhtikuuta 1863. — 40.
- «*The Morning Chronicle*» («Aamukroniikka»), Lontoo. — 606.
- «*The Morning Star*» («Aamutähti»), Lontoo. — 483.
— 17. huhtikuuta 1863. — 40, 586.
— 23. kesäkuuta 1863. — 235.
— 7. tammikuuta 1867. — 600—601.
- «*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*» («Uusi Reinin lehti. Demokratian äänenkannattaja»), Köln, n:o 266, 7. huhtikuuta 1849. — 519.
- «*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*» («Uusi Reinin lehti. Kansantaloustieteellinen katsaus»), Lontoo—Hampuri, n:o 4, 1850. — 267, 275.
- «*New York Daily Tribune*» («New Yorkin tribuuni»), 9. helmikuuta 1853. — 655.
- «*The Observer*» («Huomioitsija»), Lontoo, 24. huhtikuuta 1864. — 135.
- «*The Pall Mall Gazette*» («Pall Mallin Lehti»), Lontoo. — 587.
- «*La Philosophie positive. Revue*»

- (»Positivistinen filosofia. Katsaus«), Pariisi, n:o 3, marras—joulukuu 1868. — 23.
- »The Portfolio. Diplomatic review. (New series)« (»Salkku. Diplomaattinen katsaus (Uusi sarja)«), Lontoo. — 655.
- »Révolutions de Paris« (»Pariisin vallankumoukset«), n:o 101, 1791. — 664.
- »Reynolds's Newspaper« (»Reynoldsin lehti«), Lontoo, 21. tammikuuta 1866. — 234.
- 4. helmikuuta 1866. — 234.
- 20. tammikuuta 1867. — 600.
- »The Saturday Review of Politics, Literature, Science, and Arts« (»Lauantainen katsaus politiikan, kirjallisuuden, tieteen ja taiteen kysymyksiin«), Lontoo, 18. tammikuuta 1868. — 23.
- »The Social Science Review« (»Yhteiskuntatieteellinen katsaus«), Lontoo, 2. osa, 18. heinäkuuta 1863. — 235—236.
- »The Spectator« (»Katselijan«), Lontoo, 26. toukokuuta 1866. — 303.
- »The Standard« (»Lippu«), Lontoo, 15. elokuuta 1863. — 235.
- 26. lokakuuta 1861. — 500.
- 5. huhtikuuta 1867. — 601—602.
- »The Times« (»Ajat«), Lontoo. — 587, 656.
- 14. helmikuuta 1843. — 585.
- 5. marraskuuta 1861. — 247.
- 26. marraskuuta 1862. — 194, 366.
- 24. maaliskuuta 1863. — 270, 515—518.
- 17. huhtikuuta 1863. — 39, 40.
- 2. heinäkuuta 1863. — 235.
- 25. helmikuuta 1864. — 425.
- vuoden 1866 loppu. — 539, 636.
- vuoden 1867 alku. — 539, 636.
- 26. tammikuuta 1867. — 450.
- 3. syyskuuta 1873. — 539.
- 29. marraskuuta 1883. — 40.
- »To-Day« (»Tänään«), Lontoo, n:o 2, helmikuu 1884. — 41.
- N:o 3, maaliskuu 1884. — 41.
- »Der Volksstaat« (»Kansan valtio«), Leipzig, 1. kesäkuuta 1872. — 39.
- 7. elokuuta 1872. — 40.
- »The Westminster Review« (»Westminsterin katsaus«), Lontoo. — 70.
- »The Workman's Advocate« (»Työläisen puolustaja«), Lontoo, 13. tammikuuta 1866. — 233.

KAUNOKIRJALLISIA TEOKSIA

- Antipatros Thessalonikesta.* Vesimyllyn keksiminen. — 369.
- Balzac.* Gobseck — 529.
- Beecher-Stowe.* Setä Tuomon tupa. — 654.
- Boileau.* 8. satiiri. — 586.
- Butler.* Hudibras. — 46.
- Cervantes.* El ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha. — 87, 90, 575.
- Dante.* Jumalainen näytelmä. — 18, 105, 228.
- Defoe.* Robinson Crusoe. — 82—84, 264—265.
- Diderot.* Vuoden 1767 salonki. — 131.
- Dickens.* Oliver Twist. — 398.
- Dryden.* Kukko ja kettu. — 224.
- Dupont.* Työläisten laulu. — 621.
- Goethe.* Faust. — 41, 75, 91, 183, 184, 266, 533, 636.
- Heine.* Heinrich — 275.
- Homeros.* Ilias. — 69.
- Homeros.* Odysseia. — 234, 333.
- Horatius.* Runoustiede. — 608.
- Horatius.* Satiireja. Ensimmäinen kirje. — 16, 109, 424.
- Horatius.* Epode 7. — 639.
- Juvenalis.* 4. satiiri. — 229.
- Le Sage.* Kavaljeerin muistelmat (Gil Blas de Santillane). — 637.
- Ovidius.* Artis Amatoriae. — 395.
- Ovidius.* Fasti. — 647.
- Schiller.* Kabale und Liebe. — 516.
- Schiller.* Das Lied von der Glocke. — 367.
- Schiller.* Die Bürgschaft. — 533.
- Shakespeare.* Venetsian kauppias. — 263, 438, 613.
- Shakespeare.* Hamlet. — 250.
- Shakespeare.* Timon Ateenalainen. — 129.

- Shakespeare.* Kuningas Henrik IV. Ensimmäinen osa. — 41, 56.
Shakespeare. Paljon melua tyhjää. — 88.
Shakespeare. Kesäyön unelma. — 108.
Sofokles. Antigone. — 130.
Stolberg. An die Natur (Luontoon). — 460.
- Vergilius.* Aeneis. — 276, 679.
Voltaire. Candide. — 183.
- * * *
- Hieronymys Pyhä.* Kirje Eustochiumille neitsyyden säilyttämisestä. — 104.
Raamattu. — 91, 248, 340, 670.

ASIAHAKEMISTO

A

- Asia* — 136, 155, 305, 327.
- Absoluuttinen lisäarvo*
 — määritelmä — 288—289;
 — sen tuottaminen — 243—244, 283, 457—458;
 — sen eroaminen suhteellisesta lisäarvosta — 458.
- Abstraktinen työ* — 47, 48, 52—55, 56, 59—66, 71—74, 79—80, 85, 93, 110, 187—188.
- Abstraktio*
 — sen merkitys talousmuotojen erittelyssä — 16;
 — erillisiä esimerkkejä — 151, 158, 168, 455, 506—507, 521.
- Afrikka* — 671.
- Aikapalkka* — 486—492;
 — yleinen luonnehdinta — 486—487, 493—495, 496, 634;
 — edellytykset, jotka määrittelevät sen suuruuden — 487—488, 490—491, 501—502;
 — sen mittayksiköt — 488—489;
 — sen edullisuus kapitalisteille — 488.
- Amerikan vapaussota* — 17.
- Amerikan Yhdysvallat* — 17—18, 218, 236, 248, 274—275, 348, 356, 357, 380, 387, 399, 414, 452, 515, 639, 673, 676, 679, 684, 687—688, 691—692.
- Ammattikuntajärjestelmä* — 282, 295, 311, 327—328, 332, 640—641, 670, 671.
- Ammattiliitot* — 232—234, 274—276, 575, 661—664.
- Anti-Corn-Law-League* — 22.
- Antiikin maailma* — 67, 85, 86—87, 95, 101, 129—130, 132, 146, 159, 162, 185, 263, 306, 319, 334, 459, 651.
- Apuaineet* — 171—172, 190, 195, 508, 542—543, 559.
- Argentiina* — 329.
- Arvo*
 — määritelmä — 48, 54, 59, 70—71, 88, 479;
 — yhteiskunnallisena suhteena — 56, 65, 88;
 — porvarillisen tuotantotavan yleisimpänä muotona — 86;
 — ja vaihtoarvo — 46—48, 68;
 — käyttöarvo — 54—55, 190;
 — sen suuruuden määrittäminen — 48—50, 54, 70, 104, 176—177, 479;
 — sen määrän muuttuminen työn tuottavuuden muuttuessa — 49—50, 54—55, 544—545.
 Ks. myös: *Yksilöllinen arvo*, *Vaihtoarvo*, *Suhteellinen arvo*, *Arvomuo*, *Vastikemuoto*.
- Arvolaki* — 81, 103—104, 107, 280—281, 292, 325, 480, 502, 524, 525.
- Arvomuo* — 56, 67, 147—148, 545;
 — sen kaksi kohtiota — 57, 74—75;
 — sen kehittyminen vaihdon kehityksessä — 72—73;
 — yksinkertainen — 56, 67—69, 72—73, 75, 77, 98;
 — kokonaisarvomuo — 69—74, 75, 98;
 — yleinen — 72—74, 75—77, 91, 98, 109;

- rahamuoto — 56, 76—77, 82, 97—140, 548.
- Ks. myös: *Vaihtoarvo, Suhteellinen arvo, Vastikemuoto.*
- Ateena (Muinainen)* — 87, 129—130, 334.
- Australia* — 407, 691.

B

- Belgia* — 35, 253, 273, 539, 602—603.
- Bimetallismi* — 93—99, 137—139.
- Brysselin saksalainen työväenyhdistys* — 519.

C

- Chartismi* — 257, 259, 261.

D

- Darvinismi* — 247, 313, 338.
- Dialektiikka* — 523—524;
 - idealistinen — 25—26;
 - materialistinen — 24—26;
 - ristiriidat — 16, 22, 26, 102—103, 105, 113—114, 134—135, 166—167, 303—304, 326, 368, 389, 397—402, 417—430, 439, 451, 455, 474, 536, 580, 591, 681—682;
 - vastakohtien ykseyden ja taistelun laki — 57, 68, 74—75, 91, 106, 113—114, 120, 134, 143, 322, 453, 455;
 - määrällisten muutosten muuttuminen laadullisiksi — 281—283, 295, 297—298;
 - kieltämisen kieltäminen — 682;
 - mahdollisuus ja todellisuus — 114;
 - välttämättömyys ja sattuma — 16, 70, 81, 157, 153, 325;
 - syy ja vaikutus — 568—569;
 - sisältö ja muoto — 46, 81—82, 85—86, 97, 103—105, 523—524;
 - olemus ja ilmiö — 46, 56, 61, 64, 66, 67—68, 281, 289—290, 480—481, 482, 483, 485, 492, 510—511.
- Ks. myös: *Marxilaisen kansantaloustieteen metodi.*

E

- Egypti* — 305—306, 417, 459—460, 461.
- Eklektisyys* — 123.

- Elinhyödykkeiden väärennys* — 165, 230—232, 540.

- Englannin porvarillinen vallankumous* 1600-luvulla — 646, 648, 669.

Englanti

- yleinen luonnehdinta — 16, 17, 21—22, 35—36, 221—222, 254, 259, 273, 339, 342, 344, 582—583;
 - pääoman alkuperäinen kasautuminen — 387, 643—666, 671—680;
 - raha- ja pankkisysteemi — 100, 101, 138, 675—676;
 - teollisuus — 222, 254, 273, 342, 390—392, 409—413, 419—423;
 - kaupungit — 592—596;
 - maatalous ja agraarisuhteet — 387, 603—604, 608, 612—613, 643—644, 648, 665—666, 669;
 - ulkomaankauppa — 407—409, 413, 672—673;
 - orjakauppa — 679;
 - pääoman vienti — 549;
 - siirtomaajärjestelmä — 461, 671—674, 677;
 - väestö — 399—400, 401—402, 566, 583;
 - työväestön asema — 165, 222—242, 254—272, 357—364, 370, 371—376, 388—389, 409—413, 419—426, 516—518, 539—541, 587, 588—639, 661;
 - työväenliike — 165, 254, 257, 259, 261, 267, 273—274, 385—386;
 - lainsäädäntä — 221, 222, 248—250, 254—274, 383, 440—445, 451, 605, 647, 648, 657—664.
- Espanja* — 35, 461, 671, 679.
 - Eurooppa* — 643—644.

F

- Feniläinen* — 639.

Feodalismi

- yleinen luonnehdinta — 83, 304, 306, 533, 641—645, 670—671;
- Intiassa — 537;
- Englannissa — 643—644, 646, 648, 665;
- Saksassa — 656;
- Ranskassa — 666;

— sen rappeutuminen — 387, 642, 644, 646, 648, 657.
Fysiokraatit — 87, 156, 180, 292—293, 456, 478, 530—531, 685.

H

Henkinen ja ruumiillinen työ — 169, 382, 435, 455—456.
Henkivakuutusyhtiöt — 191.
Hinta (yleiset väitelmät) — 96—97, 98—99, 101—105, 106, 108, 109, 117, 150—152, 153—155, 158, 163—164, 180.
Hollanti — 248, 250, 340, 346, 356, 417, 461, 659, 671—674, 676.

I

Ihminen (yhteiskunnan tuotanto-voimana) — 51—52, 77—78, 168—169, 174, 190, 299, 338, 455, 542.
Ihmiskunnan alkukantainen tila — 83, 168—171, 321, 458—459, 551—552.
Internationaali (I) — ks. *Kansainvälinen työväenliitto*.
Intia — 50—52, 89, 127—129, 131, 300—301, 306, 326, 346, 355, 388—389, 406, 461, 537, 671, 672—673.
Irlanti — 232—233, 246, 378, 625—639, 653, 677.
Italia — 35, 417, 461, 643.
Itä-Intian komppania — 131, 410, 672—673.
Itävalta — 253.

J

Jako (jakautuminen)
 — jakotavan määräämät ehdot — 84;
 — työnjako patriarkallisessa talonpoikaisperheessä — 83—84;
 — kommunistisessa yhteiskunnassa — 84;
 — lisäarvon — 467—468, 478, 506—507.
Jakobiinien vastainen sota — 605, 671.
Japani — 136—137, 643—644.

K

Kansainvälinen työväenliitto — 38, 275.
Kansantaloustiede
 — sen historia — 333, 553—554;
 — sen tutkimuskohde — 16, 18;
 — marxilaisen kansantaloustieteen metodi — 15—16, 19, 24—26, 27, 45, 50—51, 53, 56—57, 81—82, 87, 141, 156—157, 160—161;
 — porvarillisen kansantaloustieteen yleinen luonnehdinta — 20—21, 22—23, 547—549, 553—554, 568, 683—684.
Kapitalistinen tuotantotapa
 — yleinen luonnehdinta — 20—21, 22, 47, 67, 86, 96, 104, 129—130, 137, 140, 156, 160—161, 166—167, 185—186, 202, 244, 275—276, 293—294, 304—305, 381—382, 438—439, 440—441, 455—456, 474, 477, 483, 485, 526, 555, 557, 560—561, 565, 570, 579, 591, 681—682, 685—686;
 — sen päätavoite — 145—148, 175—176, 180—184, 202, 213, 216, 272, 282, 303, 455—456, 531—532, 534, 555, 557;
 — sen lähtökohta ja edellytykset — 141, 161, 295, 306, 323, 512, 560—561, 641, 642, 680—681, 691;
 — sen vastakohtat ja ristiriidat — 16, 22, 26, 113—114, 166—167, 267, 303—304, 326, 368, 389, 397, 401—402, 416—417, 430—431, 439, 451, 453, 455, 474, 580, 591, 681—682;
 — ja feodalismi — 642;
 — sen historiallinen välttämättömyys — 306—307, 453;
 — sen historiallisesti ohimenevä luonne — 18, 20—21, 34, 438—439, 523—524, 531, 681—682.
Kapitalistisen kasautumisen yleinen laki — 552—553, 555—557, 565—566, 574—575, 579, 580, 587, 590—591, 593—594, 621.
 Ks. myös: *Työn voimaperäistämisen*, *Pääoman kasautuminen*, *Suhteellinen liikaväestö*, *Pauperismi*.

- Kapitalistisen tuotannon anarkia* — 166—167, 325—326, 430—431, 451, 474.
- Kapitalistisen tuotannon lait* (perusväitelmät) — 16, 289, 292—293, 523—525, 528, 532, 555, 574, 578, 579, 660.
- Kappalepalkka* — 493—500;
— yleinen luonnehdinta — 497, 502—503, 501;
— sen muodon irrationaalisuus — 495;
— sen historia — 497—498;
— työn voimaperäisyyden ja työpäivän pidentämisen keino — 495—499;
— työpalkan keskitason alentamisen keino — 497;
— ja aikapalkka — 493—495, 496—497;
— ja työn tuottavuus — 498—501;
— ja työläisten yksilölliset eroavuudet — 496—497.
- Kastit* — 311, 461.
- Kauppa* — 143—145, 152;
— vaihtokauppa — 95—96, 161;
— vähittäiskauppa — 136;
— maailmankauppa — 137—141, 521—522, 672—673, 674;
— ja varsinaisten kauppatoimien laskelmat — 136;
— orjakauppa — 244—245, 679;
— ja teollisuus — 674.
- Kauppapääoma* — 144—145, 149, 156, 457.
Ks. myös: *Kauppiaan pääoma*.
- Kauppasodat* — 671, 674, 677.
- Kauppavoitto* — 506.
- Kauppiaan pääoma* — 141, 149, 156, 328, 670—671.
Ks. myös: *Kauppapääoma*.
- Kaupunki* — 322, 453, 557, 591—596, 642.
- Keinottelu* — 144—145, 180, 196, 247, 533, 599—600, 676, 692.
- Kemia* — 33, 169, 172, 282—283, 543—544.
- Keskiaika* — 83, 132, 134, 282, 295, 306, 311, 327—328, 353, 457, 641—642, 666, 670, 671, 674.
- Keskimääräinen voitto* — 565, 573.
- Kieli* — 80.
- Kiina* — 77, 128, 135, 346, 671, 673.
- Kiinteä pääoma* — 548.
- Kilpailu* — 247, 289—290, 292, 316, 326, 356, 408, 409, 491—492, 532, 544, 562.
- Klaani* — 653—654, 657.
- Klassinen porvarillinen kansantaloustiede*
— yleinen luonnehdinta — 21, 85—86, 394, 476—477, 481—482, 485, 505, 548, 553—554;
— sen suorittaman erillisten taloudellisten kategorioiden ja prosessin erittelyn erikoisuudet — 34, 55—56, 85—86, 138—139, 143, 158, 161, 192, 280—281, 319, 324, 330—331, 352, 456, 462—463, 466—469, 481—482, 484, 528—531, 534—535, 538, 545, 547, 552, 558, 567.
- Kolmikymmenvuotinen sota* — 656, 661—662.
- Kommunismi* — 84.
— omistusmuodot — 84, 531—532, 682;
— jakaminen — 84;
— työolot ja työn järjestely — 84, 572;
— välttämätön työ — 474;
— aineellis-tekninen perusta — 355, 531—532;
— ja yksilön kehitys — 436, 439—441, 531—532, 557.
- Koneet*
— yleinen luonnehdinta — 313, 338—340, 349—350, 416—417;
— koneiden historiasta — 318—319, 338—343, 347, 348—350;
— kapitalistisen tuotantotavan aineellinen perusta — 337, 348—349, 350—351, 367—368, 372—373, 385, 406;
— arvonmuodostamis- ja tuotteenmuodostamisaineksena — 191—192, 351—352;
— käytön raja — 355;
— kapitalistisen käytön seuraukset — 355—377, 378—385, 387—390, 391—394, 397—398, 400, 409, 416—417, 574—575, 580;
— koneiden tuottavuuden mittaminen — 354;
— työn tuottavuuden kohottamiskeino — 364;
— fyysinen ja moraalinen kulumi-

- nen — 190—192, 365, 517—518, 542—544, 545—546;
 — yhteiskunnallisen tuotteen rakenne — 400—401;
 — ero useiden samanlaatuisten koneiden yhteistoiminnan ja konejärjestelmän välillä — 343—346;
 — automaattinen konejärjestelmä — 345, 389—390, 392;
 — työläisten esiintymiset koneita vastaan — 385, 386, 389;
 — käyttö kommunistisessa yhteiskunnassa — 356.
- Konkreettinen työ* — 47, 52, 55, 65—66, 71, 184, 187—189, 194.
- Korko* — 478, 506—507, 527—528, 535—536.
- Koronkiskojan pääoma* — 141, 156, 457, 670—671.
- Kotimaiset markkinat* — 632, 666—670.
- Kotityö*
 — kapitalistisen riiston ala — 272—273, 314—315, 419—424, 426—427, 431, 440—441, 451, 457, 632;
 — luonne ja työläisten asema — 314—315;
 — työn maksusysteemi — 495—496, 601, 632;
 — tehtaan vaikutus — 416—417, 427—428, 441;
 — tehdaslainsäädännön vaikutus — 451.
- Kreikka (Muinainen)* — 67, 86, 129.
- Kuljetusvälineet* — 348—349, 417, 432, 673.
- Kulta (ja hopea)*
 — rahatarvarana — 76—77, 93—94, 101—102, 110, 116—119, 127—129;
 — kullan ja hopean luonnolliset erikoisominaisuudet — 93—94;
 — kullan ja hopean käyttöarvon kaksinkertaistuminen — 94;
 — sen arvo — 94—95, 117, 118;
 — kullan ja hopean rinnakaistehdävät rahana — 98—99, 100;
 — kullan ja hopean arvosuhde — 99, 138;
 — kullan arvon muuttuminen ja sen vaikutus kullan tehtäviin rahana — 100, 115—116;
 — kullan vallan kohoaminen tarvarantuotannon laajetessa — 129, 130.
- Kulut*
 — henkilökohtainen — 173, 174, 513—515, 548;
 — tuottava — 184—185, 194—195, 207—209, 513—515, 529—530;
 — tuotannollinen — 173—174, 513;
 — työvoiman (kapitalistin taholta) — 174—176, 513—515, 528—530.
- Kymmenys* — 50, 83.
- Käsiteollisuus* — 273, 295, 306, 309—321, 326—327, 332, 335—336, 346—348, 381, 406, 419—425, 426—427, 441, 451.
- Käyttöarvo* — 46, 47—48, 50—51, 54—56, 90—93, 147, 149—151, 152—153, 171—173, 177—178, 181—182, 184—185, 194—195, 521;
 — rahatarvaran — 94;
 — työvoiman — 158—160, 164—169, 174—175, 182—183, 184, 296—297;
 — ja arvo — 46, 54—55, 184—185, 190—191, 193—194, 196.
- Köyhäinhoitolait (Englannissa)* — 388, 409—410, 582, 604—605, 612—613, 647.

L

Laajennettu uusintaminen

- olemus — 522, 526, 532, 537, 551, 555;
 — sen eroaminen yksinkertaisesta uusintamisesta — 526;
 — erilaisissa yhteiskuntataloudellisissa muodostumissa — 537;
 — tuotantosuhdeiden — 551, 557;
 — pysyvän pääoman — 543—544;
 — ja työn riiston taso — 557;
 — ja pääoman keskittyminen — 563.
- Lainapääoma* — 148—149, 156—157.
- Lainat* — 676.
- Lait irtolaisuutta vastaan* — 657—659.
- Lait yhteensuhteiden vastaan* — 410, 661, 663.

Lait yhteismaan aittaamisesta — 650.

Lasten työ

- yleinen luonnehdinta — 335, 357, 416, 420—423, 570—571, 621;
- lasten riiston seuraukset — 359—365, 422—423;
- suhteellisen liikaväestön muodostumisen kiihokkeena — 473, 570—571;
- Englannissa — 224—229, 237—238, 240—242, 250, 255—256, 265, 358—359, 417—423, 440—447;
- sen lainsäädännöllinen säännötely — 256—258, 262—263, 267—274, 358—359, 362, 428.

Liikatuotantopulat — ks. *Talouspulat*.

Liikkuva pääoma — 548—549.

Lisäarvo — 147—149, 509;

- määritelmä — 144—145, 194—195, 198, 199, 202—203;
 - sen synty — 157, 194, 199—201, 367—368, 521, 535;
 - sen syntyä koskevat vulgaari-teoriat — 151—156, 180—182, 193, 194, 203, 208—212, 467—468, 531—538, 544—546;
 - riistoyhteiskunnan talousmuotojen tunnusmerkki — 202—203;
 - sen tuottaminen — kapitalismin päätehtävänä — 146—147, 148, 175—176, 180—185, 202, 213, 216, 218—220, 272—273, 303, 367, 455—456, 531—532, 555;
 - sen suuruuden riippuvuus työvoiman arvosta — 465—474;
 - lisäarvon suhdeluku — 201, 203—204, 213, 215, 277—281, 368, 457—458, 469, 475—478, 538—539, 542—543, 546;
 - sen massa — 277—281, 368, 543, 546;
 - sen muuttuneet muodot — 34, 87, 146, 203, 218—221, 456, 468—469, 478, 506—507, 528—530, 535, 538, 630—631, 680;
 - sen kapitalisoiminen — 520—523, 526—530, 580.
- Ks. myös: *Absoluuttinen lisäarvo*, *Ylimääräinen lisäarvo*, *Suhteellinen lisäarvo*.

Lisäarvon suhdeluku

- määritelmä — 201, 203, 476;
- sen erilaiset kaavat — 475—478;
- sen laskemismenetelmä — 204—205, 213;
- sen kohottamisen ehdot — 538, 542—543;
- ja lisäarvon määrä — 277—281.

Lisätuote — 34, 213, 521—523, 537—538, 554, 567—568, 630—631.

Lisätyö

- määritelmä — 202—203, 213, 476—478, 557;
- yhteiskuntataloudellisten muodostumien tunnusmerkkinä — 203, 218—221;
- lisätyön tuottamisen ehdot, keinot ja menetelmät — 228, 286—288, 289—292, 321, 456—461, 618—619;
- sen suuruuden määrittely — 286—289;
- lisätyön varhaismuodot — 219, 456—457;
- voiton lähteenä — 491—492;
- sen supistamisen rajat kapitalismin vallitessa — 556.

Luddiittit — 385—386.

Luonto (tuotteen ja pääoman esi-neellisten ainesten muodostumisen alkutekijänä) — 168—171, 174, 341—343, 350—351, 454—455, 542, 544.

Luontoistalous — 83—84, 128, 668—669.

Luotto

- ilmaantumis- ja kehitysolut — 132, 133—134, 136—137, 532, 562;
- luottoraha — 125, 136, 675;
- valtiollinen — 675—676;
- kansainvälinen — 676;
- Muinaisessa Roomassa — 132;
- keskiajalla — 132, 134;
- pääoman alkuperäisen kasautumisen tekijänä — 675;
- kapitalistisen tuotannon prosessissa — 164—166, 562—563, 567, 568;
- työläisen luotto kapitalistille — 164—166, 464.

Lyöty raha — 123—127, 136.

Lääni — 643, 666.

M

Maa

- ihmistyön yleinen esine — 169, 547;
- työväline — 169—170, 171;
- kaiken rikkauden alkulähde — 52, 454, 541—542.

Maailmanmarkkinat — 123, 137—139, 141, 218—219, 323, 348, 408—409, 410—411, 502, 539, 582—583, 587, 642, 670, 681—682.

Maan hedelmällisyys

- työn tuottavuuden tekijä — 458—459, 472—473, 557;
- sen ryöstäminen kapitalismin vallitessa — 222, 243—244, 453—454.

Maankorko — 34, 87, 136—137, 219, 244, 468—469, 478, 506—507, 537, 664.

Ks. myös: *Veropäivätyö, Vero.*

Maanviljelys — 387, 452—454, 542, 544, 577, 606—608, 621, 634—635, 668—670.

Ks. myös: *Maatalous.*

Maanvuokraaja — 643, 650, 665—666, 670.

Maan vähenevän hedelmällisyyden »laki» — 454.

Maanomaisuus — 17—18, 21, 87, 141, 333—334, 506—507, 534—535, 604—605, 606, 636—638, 643—644, 646, 664—665, 666—667.

Maorjuus

- tuotantosuhteet — 83—84, 483, 510, 641, 642, 643—644;
- lisätyön muodon omaperäisyys — 485, 510;
- Englannissa — 643—645, 648;
- Italiassa — 643;
- Venäjällä — 648;
- Tonavan ruhtinaskunnissa — 219.

Maaseutu — 247, 322, 452—453, 577, 612, 621, 669.

Maatalous — 577, 603, 638.

Ks. myös: *Maanviljelys.*

Maataloustyöläinen

- elin- ja työolot — 233, 250, 452—454, 498, 540, 577, 589, 603—625, 631—639, 643—644, 661, 665;

— luokkataistelu — 453—454.
Malthusilaisuus — 155, 322, 454, 473, 553, 569, 580—582, 631, 636.

Manufaktuuri

- sen olemus — 34, 295, 308, 316—317, 319—321, 335—336, 386—387, 668—669;
- sen lähtökohta — 328—329, 337;
- sen muodostumistavat — 308—310, 331—332, 335—336, 667—669, 671;
- sen kapitalistinen luonne — 328—336;
- sen perusmuodot — 313—321;
- ja työnjako — 308, 310—311, 314—315, 316, 318, 321—328, 330—333, 343—344, 346;
- ja koneiden käyttö — 313, 318—319, 342—343, 346—348;
- ja työn tuottavuus — 312;
- manufaktuurin osatyöntekijä — 309, 321, 324—326, 328—333, 335—336, 346, 379—380;
- tehtaan lähtökohtana — 346, 677.

Marxilaisen kansantaloustieteen metodi

- yleinen luonnehdinta — 24—26, 27;
- erillisiä metodologisia menettelytapoja — 15—16, 19, 45, 50—51, 53, 56, 81—82, 87, 141, 156—157, 160.

Ks. myös: *Abstraktio, Dialektiikka.*

Materialistinen historiankäsitys — 16—18, 86, 170—171, 272—273, 338, 438, 439, 531, 547, 552—553.

Meksiko — 159, 185, 673.

Merkantilismi — 77—78, 86, 87, 138, 149, 462.

Monetaarijärjestelmä — 87.

N

Naisten työ

- yleinen luonnehdinta — 357, 423—424, 425, 473, 570—571, 621;
- naisten työn riiston historiasta — 335—336, 356—358;
- naisten työn riiston seuraukset — 360, 361—362, 363—364;

- suhteellisen liikaväestön muodostamisen kiihokkeena — 473;
 - manufaktuureissa — 416;
 - kotityöteollisuudessa — 420—421;
 - Englannissa — 360—362, 417—420, 423—424;
 - sen lainsäädännöllinen säännöstely — 257—258, 263, 267, 269, 270.
- Nimellinen työpalkka* — 486—487, 502.

O

Omistus

- yhteisomistus — 83, 220, 306, 326—327, 643, 649;
 - tuottajan työhön perustuva yksityisomistus — 84, 643, 680, 682—683, 692;
 - vieraan työn riistoon perustuva yksityisomistus — 175, 524—526, 591, 640—641, 643—644, 646, 648, 680—682, 692;
 - yhteiskunnallinen — 680, 682;
 - kommunistisessa yhteiskunnassa — 84, 682.
- Ks. myös: *Maaomaisuus*.

Oikeus

- roomalainen — 95, 263, 651;
- keskiajan — 95, 666;
- porvarillinen — 89—90, 159, 166—167, 216—218, 264—265, 267, 270—271, 272—273, 274, 275—276, 359—360, 383—385, 523—527, 540.

Oopiumisodat — 671.*Orjakauppa* — 244—245, 672, 679.*Orjuus*

- yleiset väitteet — 93, 185, 203, 218, 244, 306, 555, 634;
 - Muinaisessa Roomassa — 263, 515;
 - Jaavalla — 672;
 - Amerikassa — 159—160, 218—219, 244—245, 263, 274, 679.
- Osakeyhtiöt* — 283, 306, 563—564, 675—676.

P

Pakko luovutus

- välittömien tuottajien pakko luovutus — 642, 644, 646—648,

- 649—659, 669, 680—682, 692;
- verojärjestelmän pakkoluovuttava vaikutus pikkuporvaristoon — 676;
- pakkoluovuttajien — 681—682.

Palkkatyö

- kapitalistisen aikakauden luonteenomainen erikoisuus — 161, 527;
- pääoman ja palkkatyön välinen suhde työläisten erilaisten tulo-
lotasojen vallitessa — 497.

Pankit — 124—125, 133—134, 137—138, 139, 140, 675.*Pankkisetelit* — 124—125, 135, 136, 137—138.*Pauperismi* — 388—389, 487—488, 577—579, 587, 620—621, 647.*Peloponnesolaissota* — 333.*Peonage* — 159—160.*Perhe ja suku* — 83—84, 85, 321, 440—441, 668—669.*Persia (Iran)* — 461.*Perusta ja päällysrakenne* — 16—17, 32—83, 86—87, 89, 435—436, 437—438, 531—532, 553.*Pikkuporvarillinen sosialismi* — 75, 89, 91, 527—528.*Polytekniset koulut* — 439.*Portugali* — 671.*Porvarillisen taloustieteen rahakoulukunta* — 556—557.*Proletariaatin diktatuuri* — 23, 439, 682.*Proletariaatti*

- sen historiallinen merkitys kapitalismin haudankaivajana — 23, 681—682;
- proletariaatin lukumäärän kasvu pääoman kasautuessa — 409—410, 453—454, 551—553, 554, 559—560, 620—621, 681—682;
- proletaari-määritelmän taloudellinen olemus — 551—552;
- ryysyköyhälistö — 578.

Ks. myös: *Työläisten luokkataistelu*, *Työväenluokan kurjistuminen*, *Työväenluokka*, *Maataloustyöläinen*.

Puoli valmiste — 172.*Pyhä allianssi* — 21.*Pysyvä pääoma*

- määritelmä — 195, 196—197, 198—199, 200—201, 280;

- käsitteenä, jota ensimmäisenä käytti Marx — 549;
 - sen olemassaolomuoto tuotantoprosessissa — 209—210, 289, 328—329, 350—351, 366, 368, 529—530, 548, 559;
 - vaihtelevan pääoman toiminnan ehtona — 200—201;
 - pysyvän pääoman arvon eri osien siirtyminen tuotteeseen — 176—177, 190—194, 198—201, 350—352, 353;
 - sen osuus arvon kohottamisessa — 236;
 - pysyvän pääoman käyttämisen ja liikkeelle pannun työmäärän riippuvuusuhde — 570;
 - ja pääoman kasautuminen — 541—545.
- Pääoma**
- määritelmä — 147, 149, 156, 216, 242—244, 247, 283, 512—513, 599, 680, 684;
 - sen historia — 141, 156—158, 160—161, 175, 302—303, 459, 670—671, 676, 680—681;
 - pääoman yleinen kaava ja sen ristiriidat — 141—158;
 - sen siirtyminen yhdeltä alalta toiselle — 567—568, 573—574;
 - sen liike ja ristiriidat — 302—305, 397, 416—417, 451, 506, 576;
 - ja työpalkka — 538—541;
 - käytetty ja kulutettu pääoma — 546.
- Pääoman alkuperäinen kasautuminen**
- yleinen luonnehdinta — 510—511, 560, 640—643, 679—682, 691;
 - alkuperäisen kasautumisen tekijät ja pääseikat — 641—643, 646, 660—661, 671, 674—675, 676, 677;
 - talonpoikien karkottaminen maalta — 386—387, 643—657, 685—686;
 - maalordien suorittama yhteismaiden anastaminen — 649—652;
 - sen menetelmien yleinen luonnehdinta — 657, 671—672, 679—680, 690—691.
- Pääoman arvokoonpano** — 550, 559.
- Pääoman elimellinen kokoonpano** — 279, 398—399, 405, 550, 559, 560, 565—567, 568, 660.
- Pääoman harjoittama työvoiman riis- to** — 456—457;
- taloudellinen olemus — 302—303;
 - sen voimistuminen ja laajentuminen — 554—555;
 - sen asteen ilmenemismuoto — 201—205, 475—478, 538—539, 542—543;
 - ja tuotannon anarkia — 430—431.
- Pääoman kasautuminen**
- yleinen luonnehdinta — 520, 522—523, 526—528, 531—534, 550—551, 553, 554—555, 557, 560—561, 580, 591;
 - välttämättömät edellytykset, lähteet ja tekijät — 506—507, 521—522, 523, 537—538, 541, 542—546, 558, 563;
 - tulokset ja seuraukset — 561, 565—566, 567—568, 570, 580;
 - maanviljelyksessä — 542;
 - ja työväenluokan tila — 541, 551—553, 554—556, 566—567, 571—572, 580, 591;
 - ja tavarantuotannon lait — 526—527;
 - sen historiallinen tendenssi — 680—682.
- Ks. myös: *Pääoman keskittyminen.*
- »Pääoma», Karl Marx**
- aihe ja metodi — 15—16, 18—19, 23—26, 27, 45, 53, 81—82, 87, 141, 156—157, 160—161;
 - sen merkitys työväenluokalle — 35;
 - porvariston suhtautuminen siihen — 23;
 - käännökset vieraille kielille — 23, 27, 28, 32—33, 37;
 - sen historia — 7, 15, 19—20, 23, 28—30, 33, 37—38.
- Pääoman keskittyminen** — 283, 305, 430, 451, 674.
- Ks. myös: *Pääoman kasautuminen.*
- Pääoman tekninen kokoonpano** — 550, 559—561, 564.
- Pääoman vienti** — 549, 688—689.
- Pörssi** — 134, 180, 666, 675—676.

R

Raaka-aine — 169, 171, 172, 179, 190, 328.

Raha

- sen määritelmä — 15—16, 65, 68, 76, 94, 96, 109—110, 127, 131—132, 134, 141, 147;
 - sen historia — 92—93, 96, 101—102, 123—125, 128, 129, 135—136;
 - arvojen mittana — 97—105, 110, 117;
 - hinta-asteikkona — 100, 102;
 - kiertoliikkeen välineenä — 115—127;
 - aarteiden muodostamisen välineenä — 127—131;
 - maksuvälineenä — 131—137;
 - maailmanraha — 137—140;
 - paperiraha — 125—127;
 - luottoraha — 125, 136;
 - rahan kiertoaike — 115—127, 131, 133—134, 135, 137;
 - rahan muuttuminen pääomaksi — 141—167, 182—184, 281—283, 506, 512, 525, 641;
 - työpalkan rahamuodon synnyttäjä harhakuva — 479—483, 509—510;
 - sen fetisistinen luonne — 96.
- Ks. myös: *Yleinen vastike*, *Kulta*, *Lyöty raha*.

Rahakriisi — 134.

Rahan kvantiteettiteoria — 122.

Ranska — 18, 22, 33, 136, 139, 248, 254, 274, 283, 323, 356, 417, 621, 648, 659, 661, 664, 666.

Ranskalainen materialismi 1700-luvulla — 95, 547.

Ranskan ja Preussin sota 1870—1871 — 139.

Ranskan porvarillinen vallankumous 1700-luvun lopulla — 93, 553, 664.

Riistoaste — ks. *Lisäarvon suhdelu*.

Rikkaus, aineellinen

- lähteet — 51—52, 454, 512, 541—542;
- sen alkutekijät — 130—131, 160, 170—174, 195, 542—543, 641;
- sen yhteiskunnallinen ilmaus — 127—129, 130, 137—139;

- sen omaksiotto, anastus — 146—147;
 - sen muuttuminen pääomaksi — 512;
 - sen uusintamisen edellytykset — 508;
 - kansallinen — 674—675.
- Rooma (Muinainen)* — 87, 101, 132, 136, 155, 218, 263, 319, 329, 515, 642, 651.
- Ruotsi* — 649.

S

Sakot — 383—384.

Saksa — 17, 18, 20, 23, 30, 35, 220, 250, 283, 339, 340, 346, 354, 356, 385—386, 387, 417, 643, 656, 662.

Samaisuus — 113—114, 524.

Siirtomaajärjestelmä — 406—407, 461, 672—675, 677.

Siirtomaateoria — 683—691.

Sosialismi — ks. *Kommunismi*.

Sosialistinen vallankumous — 22, 36, 439, 451—453, 682.

Suhteellinen arvomuoto

- olemus — 58—61;
- sen paljoudellinen määrättävyys — 61;
- tavaroiden arvon muutoksen vaikutus suhteellisen arvon suuruuteen — 61—63;
- ja vastikemuoto — 57, 61, 63, 73—75, 93.

Suhteellinen liikaväestö — 488—489;

- olemus ja syyt — 246—247, 381, 406—407, 473, 566—567, 569—570, 571—572, 687;
- muodot — 575—579;
- sen merkitys — 406—407, 439, 567—571, 574—575;
- ja teollisen kierrosjakson vaiheet — 568—569, 572, 575—576.

Suhteellinen lisäarvo

- käsite — 286—287, 288—289;
- sen tuotannon menetelmät — 286—288, 289—290, 294, 370, 456—457;
- ja absoluuttinen lisäarvo — 457—458;

- sen tuottamisen vaikutus työn teknisiin prosesseihin — 456;
 - ja työn tuotantovoima — 288, 292, 370;
 - ja välttämättömän ja lisätyön välinen suhde — 286—288, 291, 294, 456;
 - ja manufaktuurityön jako — 332.
 - Suku ja perhe* — 83—84, 85, 321—322, 440—441.
 - Suojelujärjestelmä* — 35, 504—505, 670, 672, 676, 677, 685.
 - Suurteollisuus* — 344—345, 348, 349, 353, 401, 405—407, 414, 415—416, 440—441;
 - sen historia — 20—21, 171, 172, 337, 357, 677;
 - sen merkitys — 337, 357, 237—440;
 - sen tekninen perusta — 437—438;
 - ja työnjako — 436;
 - sen vaikutus maatalouteen — 453—454, 669—670;
 - ja kotimaiset markkinat — 669—670.
 - Sveitsi* — 35.
 - Säästäminen*
 - tuotantovälineiden — 175, 177—178, 184—185, 298, 302, 351—352, 370—371, 384—385, 416—417, 418—419, 474, 560, 682;
 - työn — 165—166, 184—185, 293—294, 474, 635.
- T**
- Talonpoikaisota Saksassa* — 220.
 - Talonpoikaisto* — 50, 83, 250, 306;
 - talonpoikien pakkoluovutus pääoman alkuperäisen kasautumisen kaudella — 643—657, 676, 680;
 - keskiajan talonpojat — 50, 510;
 - verotyötalonpoika — 219—220;
 - pientilallisten muuttuminen palkkatyöläisiksi kapitalismin kehittyessä maaseudulla — 668—669;
 - läänitysateeliston talonpojat Euroopan maissa — 643—644;
 - riippumattomat talonpojat Englannissa 1400-luvulla — 665;
 - riippumaton talonpoikaisto Englannissa Cromwellin aikakaudella — 648;
 - Venäjän talonpoikaisto 1500-luvun lopussa — 648.
 - Taluspulat* — 21—26, 35, 122, 147, 223, 599—600;
 - olemus ja syyt — 113—114, 135, 194, 529;
 - ehdot niiden mahdollisuuden kehittymiseksi todellisuudeksi — 113—114;
 - ja rahakriisi — 135;
 - niiden vaikutus työväenluokan asemaan — 488, 578, 587, 599—603.
 - Tasa-arvoisuus, porvarillinen* — 151—152, 159, 166—167, 267, 275—276, 523—524.
 - Tavara*
 - yleiset väitelmät — 15—16, 45, 50, 77—78, 79, 87;
 - sen kaksinainen luonne — 45—50, 56, 67—68, 79, 91, 106, 114, 175—176;
 - siihen sisältyvän työn kaksinainen luonne — 50—56, 79—80, 85, 187—188;
 - tuotteen tavaraksi muuttumisen ehdot ja edellytykset — 50—52, 56, 68—69, 78—80, 91—92, 160—161;
 - sen arvo — 45—50, 54—56, 59, 65, 67—68, 70—71, 87, 103—104, 176, 189—190, 479, 544;
 - sen fetišsiluonne — 77—79, 81, 87;
 - sen historiallinen luonne — 69, 80, 81—82, 86.
 - Ks. myös: *Tavaran kiertokulku, Tavarantuotanto.*
 - Tavarafetisismi* — 77—88, 557;
 - määritelmä — 78—79, 87;
 - sen edellytykset — 78—79;
 - välttämättömät ehdot sen ymmärtämiseksi — 81;
 - sen historiallinen luonne — 85—86;
 - sen ilmenemismuodot — 87—88.
 - Tavaramarkkinat* — 141.
 - Ks. myös: *Kotimaiset markki-*

- nat, Maailmanmarkkinat, Työmarkkinat.*
- Tavaran kiertokulku* — 127—128, 129, 131—133, 140—147, 153—156, 157—158, 161, 183—184, 523—524;
- ja tavaran metamorfoosi — 106—107, 109—112;
- yksinkertainen tavaranvaihto — 150—151;
- ero välittömästä tuotteiden vaihdosta — 112—114;
- myynnin ja oston samuus — 113—114;
- ja kapitalismi — 141, 323;
- ja rahan kiertoliike — 115—117, 120, 131, 132, 135.
- Tavarantuotanto* — 141, 185, 321, 560;
- sen olemassaolon ehdot — 50—51, 56, 69, 78—80, 91—92, 161;
- sen olemassaolo erilaisten tuotantotapojen vallitessa — 114, 161;
- yksinkertainen — 161;
- ja kapitalismi — 67, 175—186, 323, 527, 560;
- yksinkertaisen ja kapitalistisen tavarantuotannon samantyyppisyys ja eriyvyys — 114;
- sen vaistonvarainen ja ristiriitainen luonne — 107—109;
- tavarantuotannon omistuskien muuttuminen kapitalistisen anastamisen laeiksi — 523—528.
- Tavaraoppi* — 46.
- Tehdas*
- yleinen luonnehdinta — 16, 253, 377—379, 406, 414—415;
- työnjako tehtaassa — 51, 379—381;
- tehdastyöläinen — 253, 378—394, 408—409.
- Tehdaslainsäädäntö*
- yleiset väitteet — 16—17, 221—222, 256—257, 267, 271, 272—273, 274, 275—276, 383, 433, 436, 451;
- Englannissa — 16—17, 221—222, 248, 253—276, 383—384, 440—446;
- Ranskassa — 253, 254, 274;
- Belgiassa — 253.
- Tekniikka ja teknologia* (yleisiä väitteitä) — 338, 438, 543, 548, 564, 568.
- Teollinen vallankumous 1700-luvulla* — 272—273, 338—343, 346—350, 385—386, 427—428.
- Teollisuuden kehitysjakso*
- vuoden 1825 pula kapitalistisen teollisuuden jaksoittaisen kehittymisen alkuna — 20—22, 35;
- yleinen luonnehdinta — 26, 35—36, 407—409, 430—432, 554—557, 568—569, 572, 599—600;
- kehitysjakson kausien vaihtuminen ja työväen asema — 409—413, 556—557, 568—569, 587, 599—602;
- englantilaisen teollisuuden jaksoittainen kehitys — 409—411, 413, 599—600.
- Teollisuuspääoma*
- yleinen luonnehdinta — 147, 155—156, 680—682;
- sen synty — 641—643, 670—680;
- rahapääoman muuttuminen teollisuuspääomaksi — 148—149, 157—158, 175—186, 282—283, 302, 671, 674—677, 690—691;
- sen keskittyminen ja yhteenkootuminen — 283, 561—564, 674—677, 680—682, 691—692.
- Tiede* — 27, 33—34, 170, 350—351, 547;
- käyttö ja osuus tuotannossa — 349—351, 382, 415—416, 437—438, 453, 543—544, 560—561, 580;
- tieteen kapitalistinen anastaminen — 330, 547, 681—682.
Ks. myös: *Kemia*.
- Tieteellinen sanasto* — 33—34, 202, 531.
- Tilastotiede, porvarillinen* — 250, 380—381.
- Todellinen työpalkka* — 473, 502.
- Trustit* — 563.
- Tuotannon ja pääoman yhteenkootuminen* — 283, 305, 561—566, 675—676, 682—683, 692.
- Tuotannon keskittyminen* — 301, 329, 560, 561—564, 591.

- Tuotanto* (yleinen luonnehdinta) — 168—174, 295, 325—326, 455—456, 480, 508—510, 680—681.
Ks. myös: *Uusintaminen*.
- Tuotantokustannukset* — 301, 314, 315, 356, 372, 482.
- Tuotantosuhteet* — 112—113, 553;
— muinaismaailmassa — 84—85, 159;
— orjuuden aikana — 306, 680—681;
— feodalismiin — 83—84, 136—137, 306, 643—644, 680—681;
— kapitalismiin — 82—83, 86—87, 95—96, 159, 254, 274—275, 303—307, 383, 438—439, 480—481, 491—492, 554—557, 580—581, 641—642, 679, 682, 685;
— kommunismiin — 84—85, 682;
— niiden uusintaminen — 512—513, 551—552, 557.
- Tuotantotapa* — ks. *Yhteiskuntata-
loudellinen muodostuma*.
- Tuotantovoimat*
— niiden ainesosat — 168—175, 328—329, 454, 513;
— työvälineiden määräävä merkit-
tys kyseisen yhteiskunnan luon-
nehdinnassa — 170—171;
— kapitalismissa — 438—439, 454,
474, 580—581.
Ks. myös: *Tuotantovälineet*,
Ihminen.
- Tuotantovälineet* — 285, 289, 298,
630;
— määritelmä ja kokoonpano —
160, 169—175, 195, 542—543,
641;
— elävän työn aineellisena tekijä-
nä ja uuden tuotteen muodostu-
misen aineellisena alkeena —
169—174, 193—194, 284, 506;
— ja työprosessi — 191—193;
— ja arvonmuodostumisprosessi —
175—180, 187—190, 191—194,
195, 525, 544;
— tarkoituksenmukaisen tuotta-
van toiminnan välineenä ja
aineksena — 284, 455;
— työn tuotantovoiman tekijä-
nä — 49, 545, 558—559;
— niiden muuttuminen pääomaksi
— 161, 284, 641, 686;
— tuotantovälineiden kehityksen
yhteiskunnalliset kahleet —
681—682.
- Tuottava työ*
— yksinkertaisessa työprosessis-
sa — 171, 188, 193, 455—456;
— fysiokraattien näkökannalta —
456;
— kapitalistisessa merkityksessä
— 171, 455—456, 528—529.
- Turkki* — 136, 417.
- Työ* (yleiset väitelmat) — 50—53,
73, 168—175, 184—185, 187—
188, 190—191, 284, 480, 484,
508, 544—545.
- Työläisten luokkataistelu* — 22,
23, 259, 499—500;
— työpäivän lyhentämisestä —
165, 217, 233, 248, 258—259,
267, 270, 273, 276, 370;
— naisten ja lasten työn rajoitta-
misesta — 256—257, 258—259,
267, 358;
— chartismi — 257, 259, 261;
— työläisten esiintymiset ko-
neita vastaan — 385—386;
— työväenluokan suuttumuksen ja
järjestyneisyyden kasvu kapita-
lismiin kehittyessä — 587, 681—
682;
— englantilaisten tehdastyöläis-
ten erikoisansio kansainvälises-
sä työväenliikkeessä — 273;
— maanviljelystyöläisten taiste-
lu — 233, 453.
- Työmarkkinat*
— työvoimamarkkinoiden muo-
dostumisedellytykset — 158—
161, 451, 642;
— teollisuuden kehitysjakso —
451, 572—574;
— »vapaassa siirtomaassa» —
688—689, 691—693.
- Työn esine* — 169—173, 179, 187,
190—191, 192, 289—290, 455—
456, 541.
- Työnjako* — 107—109, 161, 322—
323, 326, 328, 331—335, 379—
381, 435—436, 458—459, 483,
485, 560, 576;
— luonnollinen — 84, 321;
— manufaktuureissa (ja tehtaas-
sa) — 308, 310, 315, 317, 319,
321—328, 330, 331—333;
— kansainvälinen — 407;
— yhteiskunnallinen — 51, 79,

- 81, 107, 109, 321—322, 323—326, 333—334, 400, 460;
— alueellinen — 323.
- Työn muodollinen alistaminen pääoman herruuteen* — 302—304, 457—458, 660.
- Työn todellinen alistaminen pääoman herruuteen* — 275—276, 283, 302—303, 457, 557, 658—659, 688.
- Työn tuottavuus*
— yleiset väittelemät — 55, 288—289, 304—305, 460, 502, 542—544, 558—559, 579—580;
— edellytykset, jotka määrittelevät sen tason — 49, 50, 298—300, 301—302, 304—307, 312, 458—459, 472—473, 474, 502, 559—560;
— sen muutosten vaikutus tavaran arvoon — 48—50, 54—55, 189—190, 292—293, 544—545;
— sen muutosten vaikutus työvoiman arvon ja lisäarvon määrään — 288—289, 467;
— pääoman kasautumisen tekijänä — 542—544, 558, 560—561.
- Työn vara-armeija* — ks. *Suhteellinen liikaväestö*.
- Työn voimaperäistäminen* — 312, 369—377, 469—474, 576.
- Työpalkka* — 161—166, 175, 479—485, 555;
— määritelmä — 482—485, 501, 538—539;
— sen tason kansalliset eroavuudet — 162, 501—505;
— ja pääoman pyrkimys — 539;
— sen rajat — 164, 556—557;
— ja pääoman kasautuminen — 551, 556;
— ja teollinen kehäkierto — 572;
— ja työpäivä — 483, 490—492;
— ja tavaran hinnat — 491;
— sen lainsäädännöllinen säännöstely — 660—664.
Ks. myös: *Nimellinen työpalkka*, *Kappalepalkka*, *Todellinen työpalkka*.
- Työpäivä*
— sen yhdysovat — 214—215, 474, 475—476, 477, 483;
— sen yläraja — 215, 489;
— työpäivän pituus ja lisäarvon suuruus — 465—474, 491;
— ja työllä säästäminen kapitalistisessa tuotannossa — 293—294, 433—434;
— ja työn voimaperäistäminen — 369—373, 469—474, 496;
— työpäivän väkivaltainen lyhentäminen — 221—222, 248, 254—259, 261—262, 267—268, 275—276, 370, 490;
— pääoman pyrkimys murtaa työpäivän siveelliset ja puhtaasti fyysiset äärirajat — 243, 247, 254, 255—257, 259, 263, 265, 267, 367—369;
— työläisten taistelu työpäivän lyhentämisen puolesta — 166, 212, 217, 232—233, 248, 255, 258—259, 273—276, 369—370;
— ja työpalkka — 490, 491, 492;
— sosialismin ja kommunismin kaudella — 474.
- Työraha* — 97.
- Työrahasto (-varanto)* — 510, 547—549, 550—551.
- Työtalot, työhuoneet (Englannissa)* — 253, 587.
- Työttömyys* — ks. *Suhteellinen liikaväestö*.
- Työvoima*
— määritelmä — 158—159, 164—166, 190, 201, 465, 513—515, 530, 542, 547;
— sen tavarana myynnin ehdot — 159, 160, 164—166, 304—305, 523, 555—556;
— sen arvo — 161—164, 166, 195, 199—202, 214, 244, 277, 287, 289, 320, 358, 465, 468, 471—472, 501, 538, 555, 602—603, 662—663;
— sen kulutusprosessi — 166, 175, 304—305, 465;
— sen käyttöarvon erityinen luonne — 158—159, 175, 181—182, 215—216, 328—329, 465, 484, 517, 525;
— sen halventamisen rajat — 164, 320, 423, 538;
— sen uusintaminen — 163—164, 195, 202, 381, 512—516, 518—519, 522, 551, 555.
- Työväenlait* — 248—249, 498, 661—663.
- Työväenliike* — ks. *Työläisten luokkataistelu*.

- Työväenluokan kurjistuminen** (yleiset väitelmät) — 554—555, 557, 586—587;
 — absoluuttinen — 388—389, 434, 438—439, 453—454, 538—541, 552, 553, 554, 574—575, 579—580, 590—591, 682;
 — suhteellinen — 551—553, 579—580, 590—591.
 Ks. myös: *Kapitalistisen kasautumisen yleinen laki, Elinhyödykkeiden väärennys.*
- Työväenluokka**
 — työläisten asema kapitalismin aikana — 165—166, 383, 389—390, 408—409, 410—411, 455—456, 513—515, 518—519, 544, 554, 557, 595, 598—599, 660;
 — työläisten kilpailu kapitalismin oloissa — 488—489, 491, 571, 575;
 — työläinen kapitalistin välttämättömänä tuotantovälineenä — 513, 557, 686;
 — sen uusintaminen — 162—164, 195, 202, 512—515, 518—519, 522;
 — työläisten henkilökohtainen kulutus — 513—515;
 — työläisten tuottava kulutus — 513.
 Ks. myös: *Proletariaatti, Maataloustyöläinen.*
- Työvälineet (työkalut)** — 169—173, 191, 302, 323, 332, 339, 381—383, 583, 559;
 — yleinen luonnehdinta — 170—171, 185;
 — työn tuottavuuden tekijänä — 312—313;
 — arvon muodostumisessa — 350—357.
- Työvälineiden aineellinen (fyysinen) kuluminen** — 173, 192, 365—366, 546.
- Työvälineiden moraalinen kuluminen** — 365, 517, 643—644.

U

- USA:n sisällissota** — 17, 263, 267, 274—275, 380, 390, 391, 515, 691.
Uskonpuhdistus — 646—647.

- Uskonto** — 79, 84—86, 243, 338, 553—554, 557, 666.
Utopistinen sosialismi — 82, 89, 273—274, 435—436, 451, 535, 659.
Utrechtin rauha — 679.
Uusintaminen — 136—137, 508, 536—537, 544—545;
 — sen luonteenomainen erikoisuus kapitalismin vallitessa — 508—509, 568—569;
 — tuotantosuhteiden — 136—137, 506—507, 512—514, 518—519, 522, 551—552, 557, 641;
 — työvoiman — 161—164, 194—195, 202, 289, 321, 512—513, 518—519, 522, 551—553; 555;
 — sen erikoisuudet talouden eri aloilla — 542, 544.
 Ks. myös: *Yksinkertainen uusintaminen, Laajennettu uusintaminen.*

V

- Vaihteleva pääoma**
 — määritelmä — 194—198, 200—201, 207, 277, 280, 368, 394, 509—511, 529, 551, 566;
 — käsitteenä, jota ensimmäisenä käytti Marx — 548—549;
 — sen olemassaolomuoto tuotantoprosessissa — 201—203, 207, 328, 476, 529, 548, 551, 559—560, 566;
 — sen toiminnan välttämätön ehto — 200—201;
 — sijoitetun vaihtelevan pääoman suuruuden ja lisäarvon määrän välinen riippuvuusuhde — 277—281;
 — sen suuruus ja työläisten määrä — 277—282, 565, 660;
 — maalaisväestön tietyn osan elinhyödykkeiden muuttuminen vaihtelevan pääoman aineelliseksi osiksi — 660, 666—667;
 — ja pääoman kasautuminen — 559, 570—571.
- Vaihto**
 — tuotteen tavaraksi muuttumisen välttämätön ehto — 49—50, 79;
 — tuotteiden välitön vaihto — 91—92, 112—113;

- yhteisöjen välillä — 92, 93, 321—322;
- ja rahan synty — 106.
- Vaihtoarvo* — 46—48, 50—51, 56, 67—68, 86—88, 91—92, 93, 104—105, 106, 107, 150—151, 153, 160—161.
- Vaihtokurssi* — 140.
- Valistajat 1700-luvulla* — 95, 547.
- Valtio* (riistoyhteiskunnassa)
 - pääoman ase — 248, 261, 283, 331, 552—553, 582, 660—664, 671—672;
 - talouselämän valtiollinen »sääntely» — 220—222, 248—250, 254—272, 274, 441—446, 449—452, 504—505.
 Ks. myös: *Tehdaslainsäädäntö*.
- Valtionvelka* — 675—677.
- Vapaakauppa* — 22, 33, 68, 166—167, 222, 235, 257—259, 266—267, 269, 433, 606, 670.
- Vapaus, porvarillinen* — 75, 159, 160, 161—162, 166—167, 360, 483, 523—524, 663—664.
- Vastikemuoto*
 - ruumiillistuneena arvona — 59—60, 63—65;
 - välittömän vaihdon muotona — 63, 66, 73—75;
 - sen kolme erikoisuutta — 64—66;
 - sen arvoituksellisuus — 65;
 - rinnastettuna suhteelliseen arvomuotoon — 57;
 - sen kehityksen ja suhteellisen arvomuodon kehityksen välinen suhde — 61, 63, 73—76, 92—93.
- Venäjä* — 220, 503—504, 612, 648.
- Vero* — 50, 643.
- Veropäivätyö* — 83, 218—221, 483, 510—511.
- Verot* — 505;
 - niiden muodot — 136—137;
 - pääoman alkuperäisen kasautumisen keinona — 671—672, 676, 677;
 - ja lisäarvo — 467;
 - Rooman keisarikunnassa — 136;
 - Aasiassa — 136;
 - Ranskassa — 136;
 - Englannissa — 647;
 - USA:ssa — 691.
- Verotusjärjestelmä* — 677.
- Viljalait Englannissa* — 258—259, 266, 410, 411, 413, 605—606, 638.
- Voitto* — 34, 146, 200, 469, 478, 506—507, 573, 680.
- Vulgaaritaloustiede, porvarillinen*
 - 67—68, 145, 147—148, 150—152, 154, 174, 175, 180—182, 279, 394—402, 504—505, 527—529, 546—549, 556—557, 685—686;
 - yleinen luonnehdinta — 22—23, 62—63, 86, 114, 151—152, 166—167, 281, 481, 483, 571—575, 640—641;
 - sen lisäarvoteoriat — 151—156, 179—181, 193, 195, 203, 208—212, 467, 531—538, 544—545, 546.
 Ks. myös: *Malthusilaisuus*.
- Vuokra* — 665—666.
- Vuosien 1848—1849 vallankumous* — 20, 22, 261, 274.
- Vuosien 1688—1689 »mainio vallankumous»* — 648.
- Väestölaki* — 566—567.
- Väkivalta* — 370, 641, 671—672, 677.
- Ks. myös: *Pakkoluovutus*.
- Välittömästi yhteiskunnallinen työ* — 66, 84, 97.
- Välttämätön työ*
 - määritelmä — 202, 213, 243;
 - ja työpäivä — 214—215, 286—287;
 - kapitalismin ja veropäivätyön oloissa — 219—221, 288;
 - lisätyö sen toimintona — 475—476;
 - kommunistisessa yhteiskunnassa — 474.

Y

- Yhdistetty työ* — 53, 163, 185—186.
- Yhteiskunnallisesti välttämätön työaika*
 - määritelmä — 48, 78, 196, 296—297, 494—495;
 - arvojen substanssina — 48—49, 54, 77—78, 176, 178—179, 184—185, 196, 290—291;
 - ja kilpailu — 316.
- Yhteiskuntataloudellinen muodos-
tuma*

- sen kehityksen luonne — 17—18;
 - työnjako erilaisissa muodostumissa — 328;
 - yksinkertainen ja laajennettu uusintaminen eri muodostumissa — 537;
 - lisätyömuoto antagonististen muodostumien tunnusmerkinä — 202—203, 218;
 - kapitalistinen suhde aikaisempien muodostumien häviämisen tuotteena — 161—162;
 - työvälineiden merkitys hävinneiden muodostumien tutkimisessa — 170—171;
 - työvälineet muodostumien tunnusmerkinä — 170.
- Yhteismaan aitaaminen* — 650—652.
- Yhteistoiminta*
- määritelmä — 298, 351, 680—681;
 - sen lähtökohta — 302, 306, 328;
 - sen merkitys ja etuisuus työn yksilölliseen muotoon verrattuna — 298—303;
 - tekijät, jotka määrittelevät sen laajuuden — 302;
 - sen kehityksen tulokset — 302, 329;
 - sen varhaismuodot — 306;
 - yksinkertainen — 307, 329, 330, 350;
 - kapitalistinen — 306—307, 308, 455—456, 560;
 - työprosessin yhteiskunnallisen sääntelyn välttämättömyys yhteistoiminnan ollessa laajamittaista — 303, 383;
 - suurten mullistusten tekijänä maataloudessa — 387.
- Yhteisö* — 83—84, 92;
- intialainen — 51, 83, 92, 306, 326—327;
 - Tonavan ruhtinaskunnissa — 213—220;
 - tavaroiden vaihto yhteisöjen välillä — 92, 321.
- Yksilöllinen arvo* — 184, 290—292, 367.
- Yksinkertainen työ* — 53, 186.
- Yksinkertainen uusintaminen*
- olemus — 508—509, 511—513, 521—522, 526, 528;
 - kuinka se eroaa laajennetusta uusintamisesta — 526;
 - tuotantosuhteiden — 512—513;
 - ja vaihteleva pääoma — 511;
 - ja lisäarvo — 511—512.
- Yksityistyö* — 51—52, 66, 73, 79—81, 97, 114.
- Yleinen vastike* — 74—77, 91, 92—93, 96, 104.
- Ks. myös: *Raha*.
- Ylimystö* — 21, 534, 605, 606, 637, 649, 691.
- Ylimääräinen lisäarvo* — 291, 292, 367.

SISÄLTÖ

Ensimmäisen painoksen alkulause	15—18
Toisen painoksen loppusanat	19—26
Ranskalaisen painoksen esipuhe	27
Ranskalaisen painoksen loppusanat	28
Kolmannen painoksen esipuhe	29—31
Englantilaisen painoksen esipuhe	32—36
Neljännän painoksen esipuhe	37—42

ENSIMMÄINEN KIRJA

Pääoman tuotantoprosessi

ENSIMMÄINEN OSASTO

Tavara ja raha 45—140

Ensimmäinen luku

Tavara	45—88
1. Tavarankaksi tekijää: käyttöarvo ja arvo (arvon substanssi, arvon suuruus)	45—50
2. Tavaroihin sisältyvän työn kaksoisluonne	50—55
3. Arvomuoto eli vaihtoarvo	56—77
A. Yksinkertainen, yksinäinen eli tilapäinen arvomuoto	56—69
1) Arvonilmaisun molemmat kohtiot: suhteel- linen arvomuoto ja vastikemuoto	57
2) Suhteellinen arvomuoto	58—63
a) Suhteellisen arvomuodon sisällytys	58—61

b) Suhteellisen arvomuodon paljoudellinen määrättävyys	61—63
3) Vastikemuoto	63—67
4) Yksinkertaisen arvomuodon kokonaisuus	67—69
B. Kehkeytynyt eli kokonaisarvomuoto . .	69—72
1) Kehkeytynyt suhteellinen arvomuoto .	70
2) Erikoinen vastikemuoto	70—71
3) Kehkeytyneen eli kokonaisarvomuodon puutteellisuudet	71—72
C. Yleinen arvomuoto	72—76
1) Arvomuodon muuttunut luonne	72—74
2) Suhteellisen arvomuodon ja vastikemuodon kehityssuhde	74—75
3) Siirtyminen yleisestä arvomuodosta rahamuotoon	76
D. Rahamuoto	76—77
4. Tavarahan fetišsiluonne ja sen salaisuus	77—88
 <i>Toinen luku</i>	
Vaihtoprosessi	89—96
 <i>Kolmas luku</i>	
Raha eli tavarahan kiertokulku	97—140
1. Arvojen mitta	97—105
2. Kiertokulkuväline	105—127
a) Tavaroiden metamorfoosi	105—114
b) Rahan kiertoliike	115—122
c) Lyöty raha. Arvomerkki	123—127
3. Raha	127—140
a) Aarteen muodostaminen	127—131
b) Maksuväline	131—137
c) Maailmanraha	137—140
 TOINEN OSASTO	
Rahan muuttuminen pääomaksi	141—167
 <i>Neljäs luku</i>	
Rahan muuttuminen pääomaksi	141—167
1. Pääoman yleinen kaava	141—149
2. Yleisen kaavan ristiriitaisuudet	149—158
3. Työvoiman osto ja myynti	158—167
 KOLMAS OSASTO	
Absoluuttisen lisäarvon tuotanto	168—285

Viides luku

Työprosessi ja arvonlisäysprosessi	168—186
1. Työprosessi	168—175
2. Arvonlisäysprosessi	175—186

Kuudes luku

Pysyvä pääoma ja vaihteleva pääoma . . .	187—197
--	---------

Seitsemäs luku

Lisäarvon suhdeluku	198—213
1. Työvoiman riistoaste	198—205
2. Tuotteen arvon esittäminen tuotteen suhteellisissa osissa	205—208
3. Seniorin »viimeinen tunti»	208—212
4. Lisätuote	213

Kahdeksas luku

Työpäivä	214—276
1. Työpäivän rajat	214—218
2. Lisätyön sudennätkä. Tehtailija ja pajari	218—225
3. Englantilaisia teollisuudenhaaroja, joissa ei ole laissa määrättyjä riistonrajoituksia . .	225—236
4. Päivä- ja yötyö. Vuorottelujärjestelmä	236—242
5. Taistelu normaalityöpäivästä. Pakkolait työpäivän pidentämiseksi 1300-luvun puolivälistä 1600-luvun loppuun...	242—253
6. Taistelu normaalityöpäivästä. Työajan rajoittaminen pakkolailla. Englannin tehdaslainsäädäntö v. 1833—1864	254—272
7. Taistelu normaalityöpäivästä. Englannin tehdaslainsäädännön vaikutus muihin maihin	272—276

Yhdeksäs luku

Lisäarvon suhdeluku ja paljous	277—285
--	---------

NELJÄS
OSASTO

Suhteellisen lisäarvon tuotanto	286—454
---------------------------------	---------

Kymmenes luku

Suhteellisen lisäarvon käsite	286—294
---	---------

Yhdestoista luku

Yhteistoiminta	295—307
---------------------------------	---------

Kahdestoista luku

Työnjako ja manufaktuuri	308—336
1) Manufaktuurin kahdenlainen alkuperä	308—310
2) Osatyöläinen ja hänen työkalunsa . . .	310—313
3) Manufaktuurin kaksi perusmuotoa . .	313—321
4) Työnjako manufaktuurissa ja työnjako yhteiskunnassa	321—328
5) Manufaktuurin kapitalistinen luonne .	328—336

Kolmastoista luku

Koneet ja suurteollisuus	337—454
1) Koneiden kehitys	337—350
2) Koneiden arvon siirto tuotteeseen . . .	350—357
3) Koneiteollisuuden lähimmät vaikutukset työläiseen	357—377
a) Pääoman käyttämät lisätyövoimat. Naisten ja lasten työ	357—364
b) Työpäivän pidentäminen	364—369
c) Työn voimaperäistäminen	369—377
4) Tehdas	378—385
5) Työläisen ja koneen välinen taistelu . .	385—394
6) Koneiden syrjäyttämiä työläisiä koskeva tasausteoria	394—402
7) Työläisten työstäpoistaminen ja työhönotaminen koneiteollisuuden kehittyessä. Pulat puuvillateollisuudessa	403—413
8) Suurteollisuuden aiheuttama manufaktuurin, käsityön ja kotityön mullistus	414—433
a) Käsityöhön ja työnjakoon perustuvan yhteistoiminnan loppu	414—415
b) Tehdasjärjestelmän vaikutus manufaktuuriin ja kotityöhön	415—417
c) Uudenaikainen manufaktuuri	417—419
d) Uudenaikainen kotityö	419—423
e) Uudenaikaisen manufaktuurin ja kotityön muuttuminen suurteollisuudeksi	423—433
9) Tehdaslainsäädäntö. (Terveyttä ja kasvatusta koskevat määräykset.) Sen yleistäminen Englannissa	433—451
10) Suurteollisuus ja maanviljely	452—454

VIIDES
OSASTO

Absoluuttisen ja suhteellisen lisäarvon
tuotanto

<i>Neljästoista luku</i>	Absoluuttinen ja suhteellinen lisäarvo . . .	455—464
<i>Viidestoista luku</i>	Työvoiman hinnan ja lisäarvon suuruuden vaihtelu	465—474
	I. Työpäivän pituus ja työn voimaperäisyys pysyvät. Työn tuotantovoima vaihteleva . .	466—470
	II. Työpäivä ja työn tuotantovoima pysyvät. Työn voimaperäisyys vaihteleva	469—470
	III. Työn tuotantovoima ja voimaperäisyys pysyvät. Työpäivä vaihteleva	471—472
	IV. Yhdenaikaiset vaihtelut työn ajassa, tuotantovoimassa ja voimaperäisyydessä . . .	472—474
<i>Kuudestoista luku</i>	Lisäarvon suhdeluvun kaavoja	475—478

KUUKES
OSASTO

Työpalkka 479—505

<i>Seitsemästoista luku</i>	Työvoiman arvon ja vastaavasti myös hinnan muuttuminen työpalkaksi	479—485
<i>Kahdeksastoista luku</i>	Aikapalkka	486—492
<i>Yhdeksästoista luku</i>	Kappalepalkka	493—500
<i>Kahdeskymmenes luku</i>	Työpalkkojen kansallinen erilaisuus . . .	501—505

SEITSEMÄS
OSASTO

Pääoman kasautumisprosessi . . . 506—692

<i>Kahdeskymmenesensimmäinen luku</i>	Yksinkertainen uusintaminen	508—519
<i>Kahdeskymmenestoinen luku</i>	Lisäarvon muuttuminen pääomaksi	520—549
	1. Kapitalistinen tuotantoprosessi laajentuneessa mittakaavassa. Tavarantuotannon omaisuuslakien muuttuminen kapitalistisen anastuksen laeiksi	520—528

2. Kansantaloustieteen harhakäsitys uusintamisesta laajennetussa mittakaavassa	528—531
3. Lisäarvon jakautuminen pääomaksi ja tuloksi. Pidättymisteoria	531—538
4. Seikat, jotka riippumatta lisäarvon suhteellisesta jakautumisesta pääomaksi ja tuloksi määräävät pääoman kasautumisen laajuuden: Työvoiman riistoaste. Työn tuotantovoima. Lisääntyvä eroavuus käytetyn ja kulutetun pääoman välillä. Sijoitetun pääoman suuruus	538—546
5. Niin sanottu työvaranto	547—549

Kahdeskymmeneskolmas luku

Kapitalistisen kasautumisen yleinen laki . .	550—639
1. Kasautumisen mukana lisääntyvä työvoiman kysyntä pääoman kokoonpanon pysyessä entisellään	550—557
2. Vaihtelevan pääomanosan suhteellinen väheneminen kasautumisen jatkuessa ja sen mukana tapahtuva keskittyminen	558—564
3. Suhteellisen liikaväestön eli teollisuuden vara-armeijan etenevä tuotanto	565—575
4. Suhteellisen liikaväestön eri olomuotoja. Kapitalistisen kasautumisen yleinen laki . .	575—582
5. Kapitalistisen kasautumisen yleisen lain valaisua	582—639
a) Englanti vuosina 1846—1866	582—587
b) Britannian teollisuustyöväenluokan huonosti palkatut kerrokset	588—596
c) Kulkuriväestö	596—599
d) Pulien vaikutus työväenluokan parhaiten palkattuun osaan	599—603
e) Britannian maanviljelysproletariaatti . .	603—625
f) Irlanti	625—639

Kahdeskymmenesneljäs luku

Niin sanottu alkuperäinen kasautuminen . .	640—683
1. Alkuperäisen kasautumisen salaisuus . .	640—643
2. Maalaisväestön maan pakkoluovutus . .	643—657
3. Pakkoluovutettuja koskeva verinen lainsäädäntö alkaen 1400-luvun lopusta. Työpal- kan alentamislait	657—664
4. Kapitalististen maanvuokraajien synty	664—666
5. Maanviljelyskumouksen vaikutus teollisuuteen. Kotimaisten markkinoiden luominen teollisuuspääomalle	666—670
6. Teollisuuskapitalistin synty	670—680

7. Kapitalistisen kasautumisen historiallinen tendenssi	680—683
<i>Kahdeskymmenesviides luku</i>	
Uudenaikainen siirtomaateoria	684—692
Selityksiä	693—717
Nimihakemisto	718—741
Siteeratun ja mainitun kirjallisuuden hakemisto	742—779
Asiahakemisto	780—796

K U V A T

K. Marxin muotokuva vuodelta 1867	4—5
Marxin kirje Engelsille, 16. elokuuta 1876	9
»Pääoman» I osan ensimmäisen saksankielisen painoksen nimilehti	11
Marxin kirje La Châtrelle, »Pääoman» I osan ranskannoksen kustantajalle	13

LUKIJALLE

Kustannusliike Edistys on kiittolinen Teille, jos lähetätte mielipiteenne tämän kirjan suomennoksesta ja ulkoasusta. Muutkin toivomuksenne ovat tervetulleita.

Osoitteemme:

*Zubovski bulvar, 21
Moskova, Neuvostoliitto.*

КАРЛ МАРКС
КАПИТАЛ, Т. I

На финском языке

Контрольный редактор *Я. Прохоров*. Издательский редактор *М. Кетала*. Художественный редактор *Я. Маликов*. Технический редактор *В. Ларионова*. Корректоры *А. Кемпли, А. Яковлева*. Подписано к печати 3/Х-74. Формат 60×90^{1/16}. Бум. л. 25^{3/8}. Печ. л. 50,25 + 1 вкл. Уч.-изд. л. 56,57. Заказ № 848. Изд. № 13940. Тираж 4700. Цена 2 р. 05 к. Издательство «Прогресс» Государственного Комитета Совета Министров СССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли. Москва Г-21, Зубовский бульвар, 21. Ордена Трудового Красного Знамени московская типография № 7 «Искра революции» «Союзполиграфпрома» при Государственном Комитете Совета Министров СССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли. Москва, Г-19, пер. Аксакова, 13.